ARCHITECTURA

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
„ARCHITECTURA ET AMICITIA"

19DE JAARGANG
1911

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

AMSTERDAM
GEBROEDERS BINGER

INHOUD

A

blz.

Advies inzake de beantwoording van vragen over de Wereldtentoonstelling te Brussel van 1910 88
Afdeeling voortgezet en hooger bouwkunst-onderricht 269, 277, 289
Algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen 186, 382, 395
Amsterdamsch Stadsschoon 33
Amsterdamsch Raadhuis 108
Amsterdamsche stadsversieringen 209
Architectuur op het tooneel 51
Architect en beeldhouwer 52
Artikel v. d. Heer J. de Meyer over „Concertzalen" 131

B

Balans over 1910 19
Balans op 30 Nov. 1911 410
Begrooting voor 1911 18
Berner Conventie (De —) 199
Betongebouw te Velsen 425
Bericht (Een verblijdend —) 337
Bericht 80
Bericht Woonhuysprijsvraag 1911 88
Boek over Holland (Een —) 314
Boekaankondiging 350, 366, 381, 415
Bond van Ned. Architecten 191, 391
Boekbespreking 245, 267, 301, 326, 360
Bouwkundige verwarring 267
Bouwmeesters der achttiende eeuw 241
Bouwkunst en Vriendschap 63, 272, 414
Bouwkundig beeldhouwwerk 125
Brandvrije rieten dak (Het —) 163
Briefwisseling 145
Brief aan Dr. P. J. H. Cuypers 269
Bruggen van Frankrijk in hunne stadsomgeving (Eenige —) 66

C

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A.". 50, 82, 178, 229, 353
Commissie van advies inzake de bebouwing van gemeente-bouwterreinen te Amsterdam . . . 298
Concept statuten 281
Concept begrooting 1912 409
Concertzalen 98, 106, 114, 123
Conferentie over het bouwkunstig element . . 343
Conferentie over het bouwkunstig element, bij de bescherming der schoonheid van Nederland 376, 404
Correspondentie (Walenkamp) 426
Cursus in boetseeren 356

D

De schouwburg der zesduizend 211
Dupont (Pieter) 47

E

blz.

Een architectonisch tooneelspel in de 17e eeuw (A. W. Weissman) 29, 34, 42
Een nieuw museum in de hoofdstad 209
Een nieuw museum (Wederom —) 225
Een slecht voorbeeld 138
Een bezoek aan Schoonhoven 249
Een gewenschte reclame van een architect? . . 373
Een verwarring 398
Een praatje over een nieuw drogingssysteem . 36
Eigenaardige bouwwijze 178
Electriciteits-voorziening in Oostelijk Gelderland en Overijsel (De —) 198
Etruskiërs (De —) 46, 53, 59, 69, 85
Excursie naar Hoorn en Enkhuizen op Zaterdag 24 Juni 1911 185

F

Federatie van Ned. Kunstenaarsvereenigingen . 28
Fragmenten van de kerk „'t Boompje" (De —) 45

G

Glasschilderkunst 330, 337, 356, 361, 373, 379, 389, 395, 406, 411
Gebrandschilderde ramen voor het vredespaleis in de tweede kamer (De —) 211
Gerestaureerde, gebrandschilderde raam in de groote of St. Janskerk te Gouda (Het —) . . 233
Goudsche kerkglas (Het zevende —) 247
Gevelwedstrijd te Leiden 31
Gebrandschilderde glazen in de kerk te Egmond a/d Hoef (De —) 255
Gebouw van R. S. Stokvis & Zn. Ltd. te Rotterdam (Het Nieuwe —) 291
Gebouw der „Nederlanden" te Rotterdam (Het —) 339
Geknoei bij den Cementhandel, 101, (212. Ingezonder door Ned. Cement Syndicaat).
Genootschapsprijsvragen 346, 361, 393
Grafmonument 170
Gratis reclame door een dagblad 379

H

Hedendaagsche bescherming van monumenten . 322
Heemschut 33, 174
Het gegoten huis te Santpoort 141, 317
Huishoudelijk reglement voor de P.P.C. . 204, 391

I

Iets over batikken 26
Iets over oude kasteelen in Friesland 54
Ingezonden (Jos. Messias) 302
„ (A. M. v. Westerop) 350
„ (G. v. d. Wal) 359
„ (E. J. v. Schaik Jr.) 367
„ (Willem C. Brouwer) 414

blz.

Ingezonden (Adr. M.) (102 S.) 29, 77, 87
„ (Paleis-Raadhuis, K. de Bazel) . . 130
„ (E. J. v. Schaik Jr.) 157
„ (L. H. E. v. Hylckama Vlieg) . . . 182
„ (J. J. H. Addiks & Zonen) . . . 284
„ (G. v. d. Wal) 295
„ (Jos. Th. Cuypers) 425
„ (Jan De Meyer) 425
IXe Internationaal congres van architecten te Rome, October 1911 285
IXe Internationaal congres voor architecten te Rome in 1911 . . . . . 188, 218
Internationaal kunst-congres te Rome 71
Internationaal woning-congres te Weenen 102, 111, 117, 133, 139, 148, 155, 175, 181, 190, 229, 237
Internationale tentoonstelling van moderne kantoorinrichtingen en administratie 137
IXe Internationale architecten-congres te Rome van 2—12 October 1911 . . . . . 246, 274

J

Jaarverslag v. d. redactie v. h. weekblad Architectura over 1910 10
Jaarverslag betr. het plaatwerk „de Architect" over 1910 11
Jaarverslag v. d. penningmeester 11
Jaarverslag v. d. Club v. Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. 20
1ste Jaarverslag der permanente prijsvraag commissie 415
8ste Jaarverslag der rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Ned. monumenten van geschiedenis en kunst 238
Jaarverslag v. d. afd. voortgezet en hooger bouwkunst onderricht van het Genootschap . . . 263
Jaarverslag betr. het Weekblad Aachitectura over 1911 422

K

Kinderhuis v. d. verg. Trein 828, H. IJ. S. M. . 206
Koloniaal instituut op de oude Oosterbegraafplaats? (Het —) 219
Kunstenaarshuis v. h. verbond van Ned. kunstenaarsvereenigingen (Het —) 170
Kunst-portland-cement en zijne surrogaten . . 21
Kunstnijverheidsschool „Quellinus" (De —) 163, 211

L

Ligt er gevoel op verstandelijke redeneering ten grondslag aan 't scheppen zoowel als aan 't genieten van kunst 323
Looy (Jan van —) 128

M

Mededeelingen betreffende het Genootschap 1, 9, 17, 25, 33, 41, 49, 57, 65, 73, 82, 97, 105, 113, 121, 129, 137, 145, 153, 169, 177, 185, 193, 201, 217, 225, 241, 261, 269, 277, 297, 305, 313, 321, 329, 339, 345, 353, 361, 371, 379, 387, 396, 403, 411
Mededeeling van de redactie . . . 153, 161, 297
Monumentale schilderkunst 381, 399

N

Naar aanleiding van een couranten stukje . . 380
Natuurschoon 412

blz.

Nieuwe uitgaven 8, 15, 22, 30, 39, 60, 78, 87, 102, 112, 118, 151, 179
Nieuwe kazerne te Nijmegen (De —) 399
Noodlot-fatum 279
Nijverheidskunst-onderwijs 74, 88

O

Ook 'n bouwerij. 179
Oude dorpskerken in Nederland 172
Ornament 202
Oud-Princesse-Hof te Leeuwarden (Het —) . . 5
Over verlichting van buitenhuizen enz., . . . 7
Over orgelfronten in verband met Architectuur. 12
Over de grondslagen die aan de samenwerking v. d. architect en den monumentalen schilder gesteld moeten worden (R. N. Holst) . . . 121

P

Paleis te Amsterdam (Het —) 102
Paleis-Raadhuis 137
Park en villaterreinen te Rotterdam 196, 202, 225
Permanente commissie, inzake nationale prijsvraagregelen 50
Patroonsbond van Ned. beeldhouwers 229
Piédestal met vaas van Rien Hack 132
Plaatwerk „de Architect" . . . 113, 277, 330, 395
Prentbriefkaarten 128
Perseus van Benvenuto Cellini 277. 289, 306, 313, 348, 375, 420
Progamma voor den eersten gevelwedstrijd te Leiden 37
Progamma eener prijsvraag voor een sociteitsgebouw in het park te Rotterdam 243
Prijsvragen 168, 193, 223, 260, 304, 312, 320, 336, 360, 370, 378, 386, 394, 402, 418, 426
Prijsvraag (De Atheensche —) 58
Prijsvraag-Rochdale 87
Prijsvraag voor een gedenkraam in het academie gebouw te Groningen 397
Prijsvaag 1911 (Leliman —) 20, 215, 230, 239, 276, 296, 395
Prijsvraag 377
Prijsvraag Arbeiders-woningbouw 31
Prijsvraag voor den bouw van ééngezinswoningen te IJsselstein 37
Prijsvraag van „'t Woonhuis" 1911 . . 58, 66
Prijsvraagregelen (Amerikaansche —). 334
Prijsvragen (Open —) . . . 8, 24, 40, 56, 64, 72, 120
Prijsvraag verkaveling Wijckerveld te Meersen 170, 178
Prijsvragen door de Verg. Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 227
Prijsvraag officieren-societeit. 352
Prijsvraag voor een Reclamebiljet tentoonstelling Dordrecht en Omstreken 423
Poort van het Begijnenhof te Amsterdam . . 153
Pottenbakkerskunst van C. J. Lanooy (De —) . 309

R

Regelen voor de berekening van het honorarium van architecten 206
Rectificatie 19, 63
Resumé van de Causerie „Over het raam" enz. 65
Resumé van de voordracht: Decoratieve schilderkunst 333
Resumé der voordracht (gehouden door den heer Jan de Meyer in de 1303de ledenvergadering van 13 December 407

blz.

Rochdale-Misère 142
Rochdale zaak (Nog eens de —) 161
Rotterdamsche raadhuisplannen (De —) . . . 377
Ruskin (John) 82

S

Schapenduin (Het—) 212
Schapenduinen (De —) 217, 225
Schoonheidscommissie den Haag 267
St. Bartholomëuskerk te Schoonhoven (De —) . 289
Sprokkelingen op het gebied der bouwkunst . . 269
Statuten en huishoudelijk reglement v. d. Bond Heemschut 61
Schoorsteen van beteekenis (Een —) 318

T

Techniek van het glasschilderen (De —) . . . 293
Tegelquaestie (Een —) 274
Tentoonstelling te Roubaix in 1911 189
Tentoonstelling Slothouwer 104, 117
Tentoonstelling Berlage te Delft 145
Tentoonstelling Spaendonck te Amsterdam . . 413
Tentoonstelling van afbeeldingen van oude dorpskerken van vóór 1800 186
Teekenschool voor kunstambachten 239
Toelichting bij het voorstel tot wijziging der alg. regelen voor nat. bouwk. prijsvr. . . . 197, 203
Toevoeging aan de progamma's der examens voor bouwk. opzichter enz. 186
Tentoonstelling v. d. Quellinusschool 222
Tivoli-zaal tijdens de Utrechtsche lustrumfeesten (De —). 223, 227
Toren van Vlissingen (De —) . . . 388, 396, 408
Tras 134
Tunnel onder de Elbe in Hamburg (De —) . . 272
Tuinaanleg „Huize Beukbergen" Huis ter Heide 298

U

Utrechtsche Club van leden van A. et A. (De —) 223

V

Van allerlei aard 8, 15, 23, 32, 40, 47, 56, 63, 71, 78, 88, 104, 112, 119, 128, 135, 143, 152, 159, 166, 176, 182, 192, 199, 208, 215, 224, 230, 239, 248, 257, 268, 275, 295, 303, 312, 319, 326, 336, 352, 369, 378, 385, 393, 400, 416, 426
Verbouwing v. h. Kon. Paleis Het Loo (De —) 21
Verbetering van den spoorbaanoverweg a. d. Linnaeusstraat te Amsterdam 180
Verbetering 185
Verslag der 1287e gewone ledenverg. tevens 55e alg. verg. 28 Dec. 1910 blz. 1; 1288e 11 Jan. 1911 blz. 9; 1289e 25 Jan. 1911 blz. 25; 1290e 8 Febr. 1911 blz. 41; 1291e 23 Febr. 1911 blz. 57; 1292e 8 Mrt. 1911 blz. 73; 1293e 22 Mrt. 1911 blz. 89; 1294e 12 April 1911 blz. 113; 1295e 26 April 1911 blz. 129; 1296e 16 Sept. 1911 blz. 297; 1297e 20 Sept. 1911 blz. 305; 1298e 4 Oct. 1911 blz. 322; 1299e 8 Oct. 1911 blz. 339; 1300e 1 Nov. 1911 blz. 361; 1301e 15 Nov. 1911 blz. 371; 1302e 2 Dec. 1911 blz. 387; 1303e 13 Dec. 1911 blz. 404; 1304e tevens 56e Alg. Verg. 30 Dec. 1911, blz. 419
Verslag v. d. toestand en handelingen v. h. Gen. 3
Verslag v. d. lezing van den 8en Mrt. blz. 84, 97; van den 22en Mrt. 105
Veldartilleriekazerne te Straatsburg 364
Verslag der 13e ledenverg. v. d. Club van Utr. leden v. h. Gen. A. et A. blz. 12, 42; 17e . 73
Van de oude aarde en het nieuwe weten 299, 316, 357
Van een oud adres 410
Verslag van de Verificatie commissie . . . 19
Verslag v. d. bibliothecaris 19
Vredelust te Leiderdorp 261, 270
Voormalig beursgebouw te Vlissingen (Het —) 376, 382
Voorontwerp en het nader voorstel betreffende den bouw van een nieuw stadhuis te Rotterdam (Het —) 311
Vragenbus 25, 63, 71
Vraag a. d. redactie 71
Vuurklei artikelen voor sanitaire doeleinden . 109

W

Warenhuis te Dusseldorf en een vergelijkende beschouwing (Het —) 145
Weekbladen en Tijdschriften 8, 15, 23, 31, 40, 47, 56, 64, 72, 80, 88, 104, 112, 120, 128, 136, 144, 152, 160, 168, 176, 184, 192, 200, 208, 216, 224, 232, 240, 248, 260, 268, 276, 296, 304, 312, 320, 328, 336, 344, 352, 360, 370, 378, 386, 394, 410, 418, 426
Wederom een cementkwestie 367
Weervastheid van Metselwerk 22
Werkprogram van den bond „Heemschut" (Het —) 156
Wettelijke regeling van het leerlingwezen . . 318
Wiskunde en architectuur 413
Woninginrichting 38
Woorden van Alberdingh Thijm 114
Woonhuis te Scheveningen 147
Woonhuisprijsvraag 1911 . . . . . 162, 170

Z

Zandsteen uit den zak (De —) 294
Z. E. de minister van landbouw, nijverheid en handel sprekende over kunst 261

PLATEN.

	blz.
Princessehof te Leeuwarden, (Salon, Eetkamer	4, 5, 6
Plan begane grond en voorgevel v. h. Kon. Paleis „Het Loo" na de verbouwing	21
Batik voorbeelden	26, 27
De oude 13de eeuwsche brug in Albi (losse plaat in No. 9)	
Pont Saint Bénézech te Avignon	67
Orleans met de brug over de Loire	68
Pont Neuf over de Garonne bij Toulouse	69
Ruskin (John)	82
Kaartje, behoorende bij het artikel: de Etruskiërs	86
Vaas op piédestal	132
Drie aanzichten v. d. vaas	132
Een kijkje in het verdwijnende bosch	139
Wat er van het bosch wordt. Een kijkje in de nieuwe kolonie	140
Vorm van het betonhuis, gedeeltelijk opgesteld	141
Vorm van het betonhuis, tijdens het gieten	142
Warenhuis Tietz te Dusseldorf — Gevel aan de Koningsallee	146
Warenhuis Tietz te Dusseldorf — Hoofdingang	147
Warenhuis Tietz te Dusseldorf — De groote lichthal	148
Woonhuis aan de Rusthoekstraat te Scheveningen	149
Woonhuis aan de Rusthoekstraat te Scheveningen (Ingang)	150
Begijnenhofpoort aan het Spui	154
De H. Ursula met hare maagden	154
Poort van het Bornhof te Zutfen	159
Mahoniehouten wandspiegeltje	164
Mahoniehouten porceleinkastje	165
Twee kieken uit Hoorn en Enkhuizen	169
Grafmonument te Paramaribo	171
Voormalige Koehoornpoort te Hoorn	177
Stadhuis te Enkhuizen	177
Schouwburg te Lille in aanbouw	179
Id. aanzicht der lange gevel	179
De passage gestremd	180
De hervatting v. h. zoo drukke verkeer	180
Oosterpoort, Hoorn	185
Galerij St. Pietershof, Hoorn	185
Situatie-afsluiting, Leidsche plein	194
Uitbreidingsplan en parkaanleg voor de stad Rotterdam (bijlage in No. 25.)	
Ornament fig. I, fig. II	203
Kinderhuis der Verg. „Trein 8.28 H. IJ. S. M." te Soest	205, 206, 207
Schetsplan Oosterpark met Koloniaal Instituut	220, 221
Parkaanleg te Rotterdam	226
De Tivolizaal tijdens de Utrechtsche lustrumfeesten 1911	228
Engelfiguren (van het glasraam „Het Avondmaal")	234, 235, 236
Bouwmeesters der achttiende eeuw	242, 243
Een buitenhuis	246
St. Bartholomeuskerk te Schoonhoven	250, 251
Inwendige van het kerkje te Egmond a/d Hoef	255
Noordelijkste raam in het koor van het kerkje te Egmond a/d Hoef	256
Decoratief paneel in een villa te Noordwijk aan Zee	261
Verschillende gevelsteentjes en andere versieringen	262, 270, 271
Draperie studie	272
Tunnel	273
Perseus van Benvenuto Cellini	278
Groep bestemd voor het gebouw der Levensverz. Maatsch. Fatum te 's Hage	281
Tuinaanleg	299
Fabrieksschoorsteenen van gew. beton	300
Z. Westzijde v. d. toren „de Oldehove"	301
N. Westzijde v. d. toren „de Oldehove"	302
Voetstuk van Perseus	307
Twee producten van C. J. Lanooy's pottenbakkerskunst	310
Intérieurs van St. Chapelle te Parijs	316
Werken van Puvis de Chavannes	333
Eene merkwaardige, oude opgeklampte deur	358
Veldartillerie-kazerne te Straatsburg	364, 365, 366
Het voormalig beursgebouw te Vlissingen in het stadsbeeld in 1911	376
Voormalig beursgebouw te Vlissingen, naar de schilderij van Cornelius Springer	383
Bandinello's Neptunus-figuur	422
De nieuwe Grondstoffenfabriek der firma Van Gelder Zonen te Velsen	425

NEGENTIENDE JAARGANG No. 1. ZATERDAG 7 JANUARI 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1287ste gewone ledenvergadering, tevens 55ste algemeene vergadering. — Verslag van den toestand en handelingen van het Genootschap. (Vervolg.) — Het Oud-Princesschof te Leeuwarden. — Over verlichting van buitenhuizen, enz. — Nieuwe uitgaven. — Weekbladen en tijdschriften. — Van allerlei aard. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1288ste gewone ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 11 Januari 1911, des avonds te 8.30 uur in het Genootschaplokaal in „Parkzicht". Agenda:

1. Opening en Notulen der 1287ste vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren T. van Veen, W. J. Klok en M. de Jongh als gewone leden van het Genootschap.
4. Verslag van den Bibliothecaris.
5. Verslag van de Verificatie-commissie.
6. Vaststelling van de begrooting voor het jaar 1911.
7. Uitreiking van de prijzen aan de bekroonden in de Eereprijsvraag van ons Genootschap door den heer H. P. Berlage.
8. Rondvraag en sluiting.

Tijdens deze vergadering zal eene collectie teekeningen van Hendrik Viervant, Husslij, Blancard e.a., dateerende uit de 18e en het begin der 19e eeuw, geëxposeerd zijn.

JAN DE MEIJER, 1e *Secretaris.*

II. Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam werd het volgende adres verzonden:

Aan Edelachtbare Heeren
Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

geeft het Genootschap Architectura et Amicitia ingevolge besluit van zijne ledenvergadering, gehouden op Woensdag 29 December 1910, met eerbied te kennen,

vernomen te hebben, dat in den zomer van dit jaar eene tentoonstelling van moderne kantoor-inrichtingen zal gehouden worden in een gebouw, voor dit doel op te richten op een der terreinen achter het Rijks-Museum, daartoe aangekocht uit de afbraak van een buitenlandsche tentoonstelling welk gebouw volgens de gepubliceerde teekening opgetrokken zal zijn in een quasi-baroc-stijl, door de tentoonstellingscommissie „Grieksche stijl" genoemd, doch in ieder geval niet ontworpen met in achtneming van, en ter voldoening aan eischen van welstand, die ten aanzien van de stadswijk, waaraan sinds tal van jaren zooveel zorg wordt besteed, gesteld mogen worden,

reden, waarom het Genootschap voornoemd U.Edelachtbaren beleefdelijk verzoekt, aan de uitgifte van Gemeentegrond voor dit tijdelijk doel de voorwaarde te verbinden, dat het ontwerp voor het gebouw met omgeving de goedkeuring van de „Commissie, van Advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop" moet verworven hebben. 't Welk doende zult Gij weldoen.

Namens het Genootschap Architectura et Amicitia.

Het Bestuur,
w. g. H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*
w. g. JAN DE MEIJER, *Secretaris.*

III. Ondanks den zorg bij het inpakken derinzendingen van onze, in de vorige maand afgeloopen, tentoonstelling besteed, is er toch een photo in lijst van een „Warenhaus" te Hamburg, ingezonden door de Delftsaardewerkfabriek „de Porceleyne Fles" niet aan zijn bestemming gekomen. De leden zouden mij zeer verplichten mij te berichten of soms die photo bij hun teruggezonden inzendingen is gekomen. Eveneens is dit het geval met een teekening van ons lid Ph. Hamers.

JAN DE MEIJER,
Secretaris der Lustrumcommissie,
Emmastraat 27, Amsterdam.

VERSLAG DER 1287ste GEWONE LEDENVERGADERING, TEVENS 55ste ALGEMEENE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 28 DECEMBER 1910 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Na opening der vergadering van den voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, worden de notulen der vorige vergadering gelezen, goedgekeurd en gearresteerd waarna mededeeling wordt gedaan van de functieverdeeling in het bestuur na verkiezing van den heer A. A. Kok, welke verdeeling in het jongste nummer van het orgaan is gepubliceerd en waarbij de heer Jan de Meijer het eerste secretariaat op zich nam. De voorzitter noemt dit een aanwinst voor het be-

stuur. Gezien de werkkracht en energie door den nieuwen titularis ontwikkeld als zevende lid en als secretaris der Lustrum- en tentoonstellingscommissie is van hem in zijn nieuwe functie veel te verwachten. Hierop verlangt de heer J. Roosing Jr., thans nog fungeerende als eerste secretaris ad interim, het woord tot het uitbrengen van het jaarverslag over 1910. Vervolgens leest de heer A. A. Hes, het jaarverslag der Redactie van het Weekblad, dat gevolgd wordt door dat van het „Plaatwerk De Architect", uitgebracht door den heer G. J. Rutgers, waarna de heer C. J. de Haas, 1e secretaris der club van Utrechtsche leden een overzicht geeft van de werkzaamheden dier club. De reeks der verslagen wordt besloten door dat van onzen penningmeester, den heer A. A. Redert. Al deze verslagen zullen in hun geheel in het orgaan worden opgenomen. De voorzitter onderbrak telkens voor een oogenblik den jaarverslag toon om met even welsprekende als waardeerende woorden den verschillenden samenstellers dank te brengen. Het verslag van den Bibliothecaris moest wegens uitstedigheid van dezen titularis tot de volgende vergadering worden uitgesteld.

Aan de orde is vervolgens de verkiezing der verificatie commissie. Met tweemaal stemmen worden als leden aangewezen de heeren A. W. Weissman, A. H. Pinxter en M. J. Hack, welke zich bereid verklare de functies te aanvaarden en in de volgende vergadering, verslag van hunne bevindingen zullen uitbrengen. De voorzitter herinnert aan den wensch, verleden jaar geuit om de concept-begrooting te publiceeren. Het bestuur heeft met 't oog op de des betreffende bepalingen in de statuten gemeend aan dezen wensch niet te kunnen voldoen. De heer Plate oppert bezwaren tegen het behandelen der begrooting in deze vergadering en stelt voor die behandeling tot de volgende bijeenkomst uit te stellen. Aldus wordt besloten en in herinnering wordt gebracht dat het consept gedurende 7 dagen vóór die vergadering ter visie zal liggen in de bibliotheek.

Nadat naast de beide aftredende bestuurderen, de heeren M. J. E. Lippits en A. A. Kok waren candidaatgesteld de heeren Maurits Plate en A. A. Hes werden eerstgenoemden met groote meerderheid herkozen. Tijdens deze verkiezing deelt de voorzitter bizonderheden mee omtrent den op 29 December te houden dansavond waar de virtuozen Lili Green en Andreas Pasley hunne bekwaamheden zullen vertoonen. Blijkens onderscheidene dagbladrecensenten verdienen deze uitvoeringen de aandacht der kunstenaarswereld. Als vervolgens de keuze van den voorzitter uit het voltallig bestuur aan de orde wordt gesteld, wenscht de heer Weissman een paar woorden daaraan te laten voorafgaan. De heer W. geeft een kort overzicht over den gang van zaken gedurende het laatste jaar, resumeerend de resultaten van het beleid van ons jong bestuur en besluit met den wensch dat aldus worde voortgearbeid, en de aan de orde zijnde verkiezing hierin geenerlei verandering brenge. (applaus) De voorzitter brengt den heer Weissman dank voor diens gewaardeerde worden en verlaat de vergadering, het presidium latende in handen van den vice-voorzitter. Al spoedig blijkt de heer Baanders met groote meerderheid als voorzitter te zijn herkozen en wordt daarna met daverend applaus door de vergadering ontvangen.

Behalve de heer G. F. La Croix (herkiesbaar), worden voor het lidmaatschap der Redactie gecandideerd, de heeren Maurits Plate, H. J. Walle en H. J. Hack, waarna uit dit viertal worden gekozen de heeren G. F. la Croix en Maurits Plate, welke laatste de functie aanvaardt. De heer Roosing bespreekt middelerwijl eenige Fransche tijdschriften ter vervanging van „la Construction Moderne". De ter tafel gebrachte worden te duur gevonden. Men zal naar andere uitzien. De heer Plate informeert naar de bestemming van de schimmen en zou deze gaarne nog eens zien. De voorzitter zegt dat zulks na de opgedane ervaring van bestuurszijde niet meer zal worden herhaald, doch zegt gaarne medewerking toe aan leden die eene vertooning willen beproeven.

Hierna volgt de ballotage van de heeren Van Veen, Klok en De Jongh, als gewone leden voorgesteld, welke heeren als zoodanig worden toegelaten. Bij den rondvraag brengt de heer Walenkamp de tentoonstelling van moderne kantoren en administratie ter sprake, waarover in de dagbladen berichten verschenen. De heer W. wijst er op, dat niet alleen de bouwkundigen, doch ook andere personen in Amsterdam willen: tentoonstellingen; om zoodoende wat meer leven in de brouwerij te brengen.

Er is reeds aangekondigd een koloniale tentoonstelling; ook komt wellicht nog 'n andere tentoonstelling tot stand. Maar nu is voor het volgend jaar een internationale tentoonstelling van moderne kantoorinrichtingen in uitzicht gesteld.

Voor die expositie is men naar Brussel gegaan. Daar was een verzameling, waar men wat halen kon, en vond men een in ijzer opgetrokken gebouw van 70 M. lang en in Griekschen stiil!

De teekening is te zien in een der winkels in de Kalverstraat en spreker kan niet begrijpen hoe een tentoonstelling van moderne kantoormeubelen voor haar gebouw 2000 jaren teruggaat. 't Ergste is, dat een vijftigtal Nederlanders, het comité, de bekendste, waaronder minister Talma en wethouder Van den Bergh, met hun naam die tentoonstelling bevorderen, ofschoon spreker ervan overtuigd is, dat die heeren niet geweten hebben, waarvoor zij hun naam hebben gegeven. Zooals de heer Victor de Stuers dit uitdrukt, is het werkelijk Holland op z'n smalst.

De heer Weissman herinnert er aan, hoe verleden jaar het genootschap met betrekking tot de Haarlemsche bloemententoonstelling voor dezelfde kwestie stond. Zou van deze gelegenheid, vraagt spreker, niet hetzelfde gebruik kunnen worden gemaakt als voor die bloemententoonstelling, dat is een prijsvraag uitschrijven? Dat is de klap op de vuurpijl. Dan kunnen die heeren tenminste niet zeggen: „Jullie critiseeren wel, doch geef iets beters!"

De voorzitter wil het voorstel van den heer Weissman in het bestuur ter sprake brengen. Zijnerzijds bestaat ook de bedenking, dat bedoeld tentoonstellingsgebouw wordt opgeslagen achter het Rijksmuseum, en dan, tusschen onze mooiste gebouwen, 't talrijk aantal vreemdelingen, dat onze stad bezoekt, een zonderling denkbeeld moet geven van onze kunstopvattingen. Het is ook een wandaad tegenover de bewoners van dat kwartier en spr. hoopt, dat men, wordt de schoonheidscommissie er in gemoeid, de autoriteiten er op attent zullen worden gemaakt.

Besloten wordt, op voorstel van den heer Weissman, in een adres aan B. en W. de hier geopperde bezwaren te vertolken. De heer Plate informeert naar zaken betreffende de schoonheidscommissie, waarop de voorzitter antwoordt dat het bestuur ter zake diligent is. Uit de vragenbus komen twee vragen. De eerste zal door den heer Jan de Meijer in het Weekblad beantwoord worden, terwijl het bestuur omtrent de tweede inlichtingen zal inwinnen. Dit met goedvinden der aanwezige leden der Vragenbuscommissie. Nog doet de voorzitter mededeeling omtrent een collectie oude teekeningen welke in de bibliotheek werden aangetroffen, en zegt toe deze tijdens de volgende vergadering te zullen exposeeren waarop sluiting volgt. R.

VERSLAG VAN DEN TOESTAND EN HANDELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEDURENDE HET JAAR 1910, UITGEBRACHT OP DE 55STE ALGEMEENE VERGADERING OP 28 DECEMBER 1910. (Vervolg van pag. 419.)

In het algemeen kan het bezoek onzer vergaderingen niet slecht genoemd worden, waar gemiddeld ruim 22 leden en 1 introducé aanwezig waren, een gunstig verschijnsel lijkt 't mij toe, dat het aantal bezoekers op de huishoudelijke bijeenkomsten even groot is als op de voordracht-avonden.

ZETEL.

Het Genootschap bleef gevestigd in de bovenzalen van „Parkzicht" te Amsterdam. De groote zaal werd in den loop dezer maand voorzien van een eenvoudige constructie tot plaatsing van architectonische sculpturale afgietsels, o.a. ten behoeve van onze afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht. De bibliotheekzaal onderging eenige wijzigingen en werd tevens ingericht voor werkkamer van den Algemeen-administrateur, hierdoor zal dit door velen vergeten plekje weldra zijn ons hoofd-ontvang- en verzendingskantoor, de werkplaats van de daadmaking der genootschappelijke gedachte.

PRIJSVRAGEN.

De Genootschapsprijsvragen werden overeenkomstig het besluit van 30 November, uitgesteld tot 1911, terwijl als onderwerpen gekozen zijn:

1e. Eene ambtswoning met representatiezalen voor den burgemeester eener groote Gemeente.
2e. Ontvanggebouw van eene bloemen tentoonstelling.
3e. Een hoofddeur met omlijsting voor een deftig woonhuis.
4e. Glas-in-lood venster voor een trappenhuis,
5e. Een patroon voor behangselpapier.

De eere-prijsvraag, uitgeschreven in verband met ons Lustrum had als onderwerp: Een kopstation met verhoogd spoor voor eene Gemeente als Amsterdam. De Jury bestond uit de heeren: K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nzn., en D. A. N. Margadant.

Ondanks de omvangrijkheid van het onderwerp kwamen 9 ontwerpen in, waarvan 3 werden bekroond, respectievelijk ingezonden door de heeren Charles Estourgie, J. Crouwel Jr. en J. G. van Essen te Amsterdam.

De prijsvraag voor het ontwerp van een kalenderomslag voor 1911. bleek een gewaardeerd onderwerp, daar 14 antwoorden ontvangen werden; het ontwerp van den heer W. Bogtman te Haarlem zal na eene wijziging uitgevoerd worden.

ROCHDALE PRIJSVRAAG.

In verschillende vergaderingen werd over deze prijsvraag gedebatteerd, terwijl als afgevaardigde van ons Genootschap de heer Paul J. de Jongh met de afgevaardigden der zustervereenigingen en het Bestuur der vereeniging „Rochdale" onderhandelingen voerden. Het resultaat was echter, dat wij onzen leden de mededinging moesten ontraden.

CONGRESSEN.

Het Genootschap was als lid toegetreden tot het 9e Internationaal Woningcongres, hetwelk dit jaar in Weenen gehouden werd.

Vervolgens was het Genootschap ingeschreven op de Town Planning Conference te Londen, waar de heer A. H. Wegerif Gzn. ons vertegenwoordigde.

EXCURSIE.

Voor de tweede maal heeft het Genootschap eene Buitenlandsche excursie ondernomen, was het in 1908 voor de Oud Vlaamsche Kunst, ditmaal was het de wereldtentoonstelling te Brussel, waar wij door de heeren H. J. M. Walenkamp en Joh. Kromhout werden rondgeleid. Deze excursie is goed geslaagd, olschoon wij tot onzen spijt het bezoek aan de leigroeve te Haybes moesten opgeven.

TENTOONSTELLINGEN.

In de groote zaal werden gedurende eenige weken de prijsvraagantwoorden der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, geëxposeerd. Evenzoo werden de antwoorden op de Genootschapsprijsvragen van 1909 eenigen tijd tentoongesteld, waarna die teekeningen nog geëxposeerd werden in Utrecht en Assen. De heeren Ph. Hamers, G. F. la Croix en Jos. Herman exposeerden ontwerp- en studieteekeningen op enkele vergaderingsavonden. Eene collectie platen uit de „Architect" werd ter expositie gezonden naar Utrecht en Assen.

De Lustrumtentoonstelling werd gehouden van 12 Nov. tot 12 Dec. in het Stedelijk Museum; één zaal bevatte de antwoorden ingekomen op onze Eereprijsvraag. Met genoegen constateeren wij de gunstige kritieken, die voorkwamen in de technische tijdschriften en dagbladen. Het bezoek is niet overmatig te noemen, uitgezonderd de laatste dagen. Totaal bezochten 725 betalende bezoekers de tentoonstelling.

Het plaatsvervangend lid van ons Bestuur, de heer Jan de Meyer, heeft voor het organiseeren dezer tentoonstelling blijken gegeven van eene buitengewone werkkracht.

De Lustrumavond in American-Hotel, was georganiseerd door de heeren J. Siedenburgh en Jansen en mag als een artistiek geslaagd feest beschouwd worden.

AFDEELINGEN.

De Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht omvat nu drie cursussen, dus volgens het oorspronkelijk plan voltooid. Naar verwachting zullen Bestuur en Docenten eenige wijzigingen voorbereiden. De subsidies van Rijk, Provincie en Gemeente werden volgens onze aanvrage verleend tot een totaal van ƒ 8250.—, terwijl nu 57 leerlingen ingeschreven zijn.

Voor uitgebreider mededeelingen verwijs ik naar het verslag van den Administrateur dier Afdeeling.

Van de Afdeeling „Kunstnijverheid" kan ik U weinig positiefs mededeelen, ofschoon enkele kunstnijveren gaarne aan de werkzaamheden dier afdeeling zullen deelnemen, zoo ligt die jonge spruit nog steeds in de couveuse van ons Genootschap.

De club van Utrechtsche leden werd in het voorjaar opgericht, terwijl als bestuursleden fungeerden de heeren S. J. H. Trooster BHzn., C. J. de Haas, D. J. Heusinkveld en G. C. B. van Dijk, respectievelijk als voorzitter, 1e secretaris, 2e secretaris en penning-

Salon. — Princessehof te Leeuwarden.

meester. De groote activiteit dezer Club is U meerdere malen gebleken en wordt U in een afzonderlijk verslag medegedeeld.

ADRESSEN.

Ons Genootschap verzond onderscheidene adressen en adhaesiebetuigingen o. m.:

a. Een adres aan de Tweede Kamer der Staten Generaal tot behoud van het Arsenaal te Amsterdam.

b. Een herhaald adres aan het gemeentebestuur van Rotterdam ter verkrijging van eene prijsvraag voor een te bouwen „Raadhuis",

c. Een adres aan den Gemeenteraad van Amsterdam inzake monumentale Dambebouwing.

d. de medeonderteekening van een adres aan Hare Majesteit de Koningin betreffende het Paleis-Raadhuis,

e. Een adhaesiebetuiging aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende de „Kloostergang te Utrecht",

f. Een adres aan den Gemeenteraad van Watergraafsmeer ter verkrijging van eene prijsvraag voor een te bouwen „Raadhuis".

Met genoegen valt te constateeren, dat de activiteit van het Genootschap niet gedaald is na het vertrek van onzen ijverigen ex-voorzitter, den heer W. Kromhout Czn.

Waar het Genootschap in 1905 de eerste stappen deed tot het regelen van Internationale Prijsvragen en deze in 1907 werden vastgesteld, daar kunnen wij thans terug zien op het tot stand komen van de Nationale Prijsvraagregeling. De heer Paul J. de Jongh, die zich in deze zeer verdienstelijk maakte, werd gekozen tot lid der permanente-commissie, terwijl de beide overige commissieleden ook tot ons Genootschap behooren.

De actie, in het vorig jaar begonnen, tot behoud van het „Arsenaal", mocht in dit jaar een gunstig einde nemen, dank zij den steun, dien wij van ons Eerelid Jhr Mr. Victor de Stuers, en van onze leden A. A. Kok en Jan de Meyer verkregen.

De tweede serie populaire voordrachten, ditmaal over „De Woning", bleken door het publiek wederom gewaardeerd te worden, terwijl de sprekers het batig saldo aan onze kas schonken.

De actie, betreffende de „Dambebouwing" en het „Paleis-Raadhuis" heeft dit jaar haar beslag niet verkregen, zorgen wij er voor, dat onze ijver in 1911 niet verflauwt.

Waar wij onzen leden bij hunne toetreding als lid toeroepen: „wees een ijverig lid...", doch voor velen die woorden slechts als een groepeering van letters gelezen worden, daar wijs ik hier op de overledenen H. Molemans, J. H. Leliman, J. C. van Niftrik en S. J. H. Trooster, die bovengenoemde woorden tot daden maakten en in onze gelederen bleven tot het laatste oogenblik van hun leven.

Voor het komend jaar denk ik aan de mooglijkheid van herleving der schetsclub en als gevolg hiervan eene nauwere aaneensluiting der leden, aan „Heemschut", aan „Monumentenbescherming", aan de „Rijks-Academie", aan „Eenheid in de Bouwverordeningen", aan „Prijsvragen", aan ons „Weekblad en Plaatwerk", enz.

Gij allen hoort 't, er is veel werk te doen, laten er ook vele handen zijn om 't te grijpen.

J. ROOSING JR., *te Secretaris a. i.*

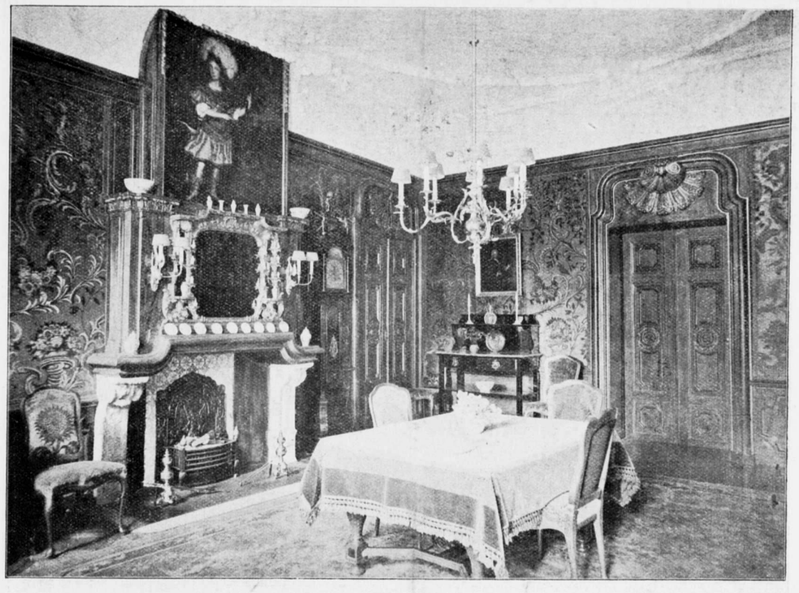

Eetkamer. – Princessehof te Leeuwarden.

HET OUD-PRINCESSE-HOF TE LEEUWARDEN.

VOLGENS de beschrijving van W. Eekhof is, waar het voormalige Princesse-hof thans nog staat, de plaats geweest waaruit Leeuwarden zich ontwikkelde. Reeds lang vóór Karel de Groote werd dit hoog gelegen stuk grond, genaamd Oldehove, als terp aan de Middelzee, bewoond door een aanzienlijken stam der heidensche Friezen, waar zich de Heilige Plaatsen, de offeraltaren en de beelden der Goden des lands, eerst onder hoog geboomte en later in ronde houten tempelen met riet gedekt, zich bevonden. Toen Karel de Groote het Christendom invoerde, zal omstreeks 800 aldaar een Christenkerk gesticht zijn. De eerste kerk slechts opgetrokken van hout en met riet of stroo gedekt, verhief zich zoover boven de rondom liggende hutten, dat zij een baken werd voor allen die de Middelzee bevoeren.

Zeer spoedig vermeerderde de bevolking van Oldehove en omtrent 1180 wordt als zeer invloedrijk persoon genoemd Douwe Burmania welk adelijk geslacht zich hier dus reeds vroeg vestigde en veel landen in den omtrek in eigendom had. Ze stichtten een steenen huis of slot ten zuiden van de kerk van Oldehove, ter plaatse waar het tegenwoordige Burmania-huis nog staat. Uit de parochies Oldehove, Nyehove en Hoek, tot één gemaakt, ontstond de stad Leeuwarden.

Omstreeks het laatst van de 13e eeuw werd de houten kerk van Oldehove vervangen door een veel grooter, van steen opgetrokken kerkgebouw, met een trans omgeven en voorzien van spitsen toren.

Het was in dien omtrek dat het adelijke geslacht Papinga of Papima eenige schreden beoosten deze kerk een aanzienlijke stins stichtte, waaraan een slotkapel met eigen priester verbonden was. Omtrent het jaar 1484 was de stins in het bezit dier familie en wordt ons omschreven als een sterk steenen huis bestaande in 3 gedeelten met toren, plein en ringmuur en droeg den naam van Papingastins. Zeer weinig is echter opgeteekend van dit huis en zijne bewoners.

In 1580 moet het huis in het bezit geweest zijn van de familie Canter en eenige jaren daarna in eigendom toebehoord hebben aan het vermaarde geslacht Ljauckama te Sexbierum gevestigd. Van den toen uitwendigen vorm van het gebouw in 1600 is een duidelijk beeld te zien op den Plattegrond van Sems, Pl. V, waarop het alle schijn heeft dat ieder der 3 panden afzonderlijk bewoond werd. De omtrek had toen reeds een zeer gewijzigde en volgebouwden vorm aangenomen, de Middelzee was sedert den aanvang der 14e eeuw nevens Leeuwarden land geworden, terwijl op korten afstand zich de 40 Meter hooge toren van Oldehove verhief, een meesterstuk van Jacob van Aaken, gebouwd van 1529—1532. Het was de voet van een toren die 3 à 400 voet boven den grond zich zou moeten verheffen en waaraan een groote en zeer breede Kerk verbonden zou worden, een geheel vormende 200 grootsch en schoon, als er nog weinige in de naburige gewesten gevonden werden. Of de verzakking van den toren, of de vele kosten oorzaak waren dat de toren niet verder gebouwd werd, ligt in het duister. Deze toren is verleden jaar door de Gemeente-Werken geheel gerestaureerd en versterkt.

Oud-Princesschof te Leeuwarden.

Doch om weer tot de oude Papinga-stins terug te keeren, gelegen aan de Groote Kerkstraat, zij vermeld dat omstreeks 1644 de naam veranderd was in Liauchamahuis. Daarna werden de verschillende gedeelten verkocht en dus afzonderlijk bewoond.
In het jaar 1728 zocht Prinses Maria Louise naar een woning overeenkomstig haar rang, hetwelk zij zou kunnen betrekken als haar zoon Willem Karel Hendrik Friso, Stadhouder zou worden (1731) en zij alzoo het stadhouderlijk Hof zou moeten verlaten. Ze kocht daartoe de drie gedeelten in de Groote Kerkstraat, om er weder een geheel van te laten maken. Hierna liet zij het, zoowel van binnen als van buiten verbouwen en naar haar smaak vorstelijk betimmeren en stoffeeren, zoodat vele sieraden als zijden, damasten en tapijten, behangels en borduurwerk, alsmede fraai beschot-, schilder- en plafondwerk, vooral in de nette huiskapel der Prinses, nog langer dan een eeuw de blijken van vorstelijke pracht vertoonden.
Bij het neerleggen van haar voogdijschap betrok de Vorstin dit gebouw. Echter had ze lang geen ruimte genoeg, want ook de naastgelegen huisjes ten westen en ten oosten tot aan de Prinse-stallen (thans gymnastiek zaal) werden aangekocht alsmede het huis over het hare, bewoond geweest zijnde door de twee Prinsessen Albertina Agnes van Oranje, weduwe van Prins Willem Frederik van Nassau en Amelia van Anhalt, weduwe van Prins Hendrik Casimir II (thans de Meisjes Hoogere Burgerschool.) Gedurende 34 jaar bleef de Vorstin het Princesse-hof bewonen. Ze stierf in 1765, na nog 6 jaar de taak van toeziende voogdes over haar kleinzoon Prins Willem V volbracht te hebben.
Het Princesse-hof werd daarna weer in afzonderlijke deelen verkocht, en het hoofdgebouw kwam voor en na in verschillende handen. Thans is het eigendom van den heer P. Lycklama à Nyeholt en bewoond door den Hoog Wel.Ed.Geb. Heer Jhr. Mr. P. A. v. d. Brandelen, procureur-generaal bij het Gerechtshof alhier, die dit jaar het gebouw een belangrijke restauratie deed ondergaan en zoo welwillend was om bijgaande photo's te verstrekken, genomen na de verbouwing welke uitgevoerd werd door den heer Z. E. Feddema aldaar.
Plaat I geeft een aanzicht van den voorgevel van het oorspronkelijke hoofdgebouw, zooals het ook voorkomt op de oude plaat van 1600. Daarnaast is een afzonderlijk bewoond huis, waar nog duidelijk de plaats te zien is waar eens de toren stond. Voor het huis is een plein, het hek is nu nieuw bij gemaakt. De beide zij-gebouwen behoorden ook tot den oorspronkelijken Princesse-hof, doch hebben nu afzonderlijke eigenaren.
De beide volgende platen geven aardige gezichten in de salon en de eetkamer gedeeltelijk oorspronkelijk, gedeeltelijk bijgewerkt of vernieuwd. Jammer dat op de eene in de spiegel een beeld voorkomt van een kast er tegenoverstaande, waardoor de photo niet in duidelijkheid wint. H. F.

OVER VERLICHTING VAN BUITENHUIZEN, ENZ. (Vervolg van pag. 415.)

Het verraderlijke van acetyleen blijkt o.a. hieruit, dat het meermalen is voorgekomen, dat men bij plaats gehad hebbende ongelukken, de oorzaak trots grondig deskundig onderzoek, niet heeft kunnen opsporen.
Men denke slechts aan de ontploffingen te Uitgeest en te Bloemendaal aan het station der H. Y. S. M. De reuk van het gas is niet direct onaangenaam (gezuiverd), maar toch sterk genoeg, dat de minste lekkage onmiddelijk bemerkt worden kan, maar aangezien acetyleengas met lucht vermengd een zeer ontplofbaar mengsel vormt, zijn deze kleine hoeveelheden toch menigmaal voldoende geweest om hevige ontploffingen te veroorzaken.
Wat den prijs betreft, zoo leert de berekening, dat deze zeer hoog is.
De prijs der carbid is een tijdlang zeer laag geweest, zelfs zoo dat er voor de producenten geheel geen winst op zat. Deze prijs zal echter bij ongeveer 17,50 Gulden stabiel worden, en kan men dan rekenen, dat een acetyleengasfabriek haar gas voor Gld. 1.25. per Kubieke meter kan verkoopen. Per uur en per liter werden er met een gloeikous ongeveer 4 Heffner eenheden ontwikkeld, en komt dus een licht van 75 Normaalkaarsen (ca. 80 H.K.) op een gebruik van 20 Liter, of op $2^1/_2$ cent per uur.
Deze cijfers zijn ongeveer genomen, en zal ieder mij moeten toestemmen, dat in de praktijk de cijfers ongunstiger worden.
Weliswaar worden zij gunstiger, wanneer iemand een installatie voor eigen gebruik neemt, dus niet van een fabriek betrekt, doch voor verwarming moet hij toch steeds petroleum of iets derg. gebruiken, daar de onkosten anders weer te groot zouden worden door het reusachtige gasverbruik voor warmte ontwikkeling, bij acetyleenverwarming.
4. *Luchtgas.* Wij achten dit de meest aangewezen licht— en krachtbron voor buitenhuizen. Van de bezwaren bij het acetyleen opgesomd, zijn er hierbij natuurlijk ook eenige, maar van geheel anderen en veel minder ernstigen aard.
Helaas worden ook deze toestellen gefabriceerd door velen, die niet voldoen aan de meest bescheiden eischen aan een vakman te stellen, en is het daarom van belang niet het eerste het beste toestel aan te schaffen, dat door iemand wordt aanbevolen. Een luchtgasapparaat kan niet zoo goedkoop gefabriceerd worden als een acetyleenapparaat. Waar dit wel gebeurt wordt eenvoudig gebruik gemaakt van ondeugdelijk materiaal, gewoon plaatijzer, of iets dergelijks, hetgeen beslist te veroordeelen is.
De luchtgastoestellen zijn in twee hoofdgroepen te verdeelen, en wel naar de bediening. De eene soort apparaten werkt automatisch, de andere soort moet geholpen worden.
De eenvoudigste toestellen zijn zeker die, welke geheel automatisch, op het oogenblik dat er behoefte aan is, in werking treden en het gewenschte kwantum gas produceeren. Zij missen den gashouder, en zijn dientengevolge weinig omvangrijk. Tot de laatste soort behooren de toestellen, die overdag hun gas in voorraad produceeren, en een gashouder ermede vullen, waaruit men dan 's avonds het gas verbruikt. Deze toestellen zijn in grooten getale verkocht en opgesteld, zij nemen echter een aanmerkelijke ruimte in, terwijl de groote gashouder de aanschaffingskosten ook verhoogt.
Het ergste is echter, dat men, wanneer de gashouder niet al te ruim genomen is, wel eens genoodzaakt is, wat gas bij te produceeren, dit komt voornamelijk voor op avonden van groot verbruik, zooals b.v. midden in den winter, en behoort het dan niet tot de aangenaamste bezigheden het gastoestel te moeten gaan bedienen. De eischen, waaraan een toestel voor het gebruik door particulieren moet voldoen zijn de volgende:
1. De constructie zij eenvoudig, zoodat er zoo weinig mogelijk schroefjes, kettinkjes, pijpjes, enz. aanwezig zijn, die defect kunnen raken.
2. De gasoline moet langs den kouden weg verdampen, d.w.z. het moet niet noodig zijn in de nabijheid van het toestel een vlam te gebruiken om de gasoline te verdampen, of het apparaat in beweging te brengen.
3. Het apparaat worde gedreven door een gewicht, en gevuld vanuit een gasolinevat, (liefst onontplofbaar), en wel door middel van een compositiebuis, en een klein benzinepompje. De gasoline komt dan niet met de buitenlucht in aanraking, er ontstaat geen verlies, en de lucht wordt niet bezwangerd met benzinedampen.
4. Het toestel produceere niet meer gas, dan voor direct gebruik noodzakelijk is, het werke dus zonder gasreservoir, hoe klein ook.
5. Het bedrijfsgewicht geve men voldoende valhoogte, zoodat het apparaat onder volle belasting minstens 8 uren kan werken, zonder dat men het gewicht behoeft op te trekken.
6. Het apparaat moet verder zoo ingericht zijn, dat de lichten kunnen doorbranden, wanneer het gewicht wordt opgetrokken.
Goede apparaten kunnen in den zomer gasoline met een soortelijk gewicht van 0,690 werken, in den winter is voor volkomen carburatie een lichtere soort gewenscht, n.l. 0.650.
Onder normale omstandigheden behoeft men geen restanten te krijgen.
De ongunstigste berekeningen hebben uitgewezen, dat men van 1 K.G. gasoline gewogen bij een temperatuur van 15 graden C. met een gewicht van 0.650, eene productie krijgt van 3.7 M^3. gas.
Een Normaalbrander van 60 kaarsen gebruikt ongeveer 100 L. gas per uur, en kan men met deze gegevens den kostenden prijs gemakkelijk berekenen. Rekent men n.l. voor de K.G. gasoline 25 cent, dan kost dus 3700 Liter gas 25 cent, en kan men dus een vlam van 100 L. 37 uren branden. Het branduur kost dan dus $^2/_3$ cent.
Voor koken is het gas ook veel geschikter dan acetyleen, daar de verbrandingswarmte hooger is, n.l. 2950 calorien.
Het gas is tenslotte geheel gevaarloos. Mocht er ergens een lek ontstaan, men ruikt het direct. Bovendien is het gas zwaarder dan de lucht, doordat het zich moeilijk met de lucht vermengt, zakt het, evenals

een droppel stroop in een glas water, direct op den bodem. Er zijn dan altijd wel kieren genoeg, waardoor het ontwijken kan.
Opmerkenswaard is nog, dat het luchtgas in vele gevallen geroepen is, zijn verzwakkenden makker, het brongas te helpen, en ziet men dikwijls luchtgas apparaten opgesteld op boerderijen, enz., waar de bron verarmd is, of geheel opgehouden heeft. Het aanschaffen van een luchtgas-toestel ligt daar voor de hand, waar de leidingen reeds bestaan, en dus alleen het toestel aan te sluiten is. In vele gevallen gebruikt men dan een driewegskraan, waardoor het mogelijk is van beide te gebruiken, alnaarmate zich meer of minder brongas verzameld heeft, of wel overdag voor het koken brongas, en s' avonds voor de verlichting luchtgas. RICHE.

NIEUWE UITGAVEN.

MONUMENTAAL NEDERLAND DOOR A. W. WEISMAN.

Onder vriendelijken dank aan den schrijver en aan de uitgeefster de N. V. „De Tulp" te Haarlem vermelden we de ontvangst voor onze bibliotheek van bovengenoemd werk. In zijn voorrede vermeldt de heer Weissman het volgende:
„De Nederlandsche bouwkunst, die zoo vele en zoo fraaie werken heeft voortgebracht, wordt door het publiek nog niet op haar juiste waarde geschat. Om te doen zien; welke fraaie scheppingen die kunst leverde, zijn een vier en twintig gebouwen hier in afbeelding bijeengebracht. In den daarbij gevoegden verklarenden tekst heb ik getracht, zonder de grenzen, welke aan een voor leeken bestemd prentwerk gesteld moeten worden, te overschrijden, toch zooveel bijzonderheden te geven, dat de lezer van de eigenaardigheden der verschillende stijlen, die in ons vaderland zijn toegepast, een denkbeeld krijgt.
Wanneer aan deze eerste reeks van afbeeldingen de belangstelling ten deel valt, waarop gehoopt wordt, dan ligt het in de bedoeling er meer te laten volgen, en op deze wijze geleidelijk een overzicht van de geheele Nederlandsche Bouwkunst te geven"
Dat dit verwezenlijkt mag worden is de wensch der Redactie van „Architectura".

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 53: Examens der Mij. Het afgeloopen jaar — J. Gratama. Dubbel Woonhuis te Haarlem — J. J. v. Noppen. De Elfde-Denkmalplege Tag te Dantzig. Jury-rapport voor de prijsvragen van Bouwk. en Vriendschap.
DE AANNEMER No. 52: Ontwerp Ziektewet. Afdeelingsverslagen.
DE OPMERKER No. 53: Beroemde bouwmeesters. De verwaarloosde Bouwkunst (slot). Friesch Genootschap Vragen en mededeelingen over oud-Friesche plaatsen. Pictura te Groningen. Oude bouwkunst op Java. Kon. Oudheidk. Genootschap.
DE BOUWWERELD No. 52: Slot van A. Keppler: Amsterdam, De Sanierung van Uilenburg.
HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD No. 52: Machinetechniek en verkeerswezen.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK No. 27: De beteekenis onzer machinenijverheid.
DE GAS- EN WATERFITTER No. 52: Het emailleeren en verglazen van beton.
TECHNISCH WEEKBLAD No. 52: Straatplaveisel.
DE INGENIEUR No. 53: Sneltreinlocomotief der N. C. S. Invloed van de korrelfijnte op de vastheid van cement, M. E. H. Tjaden.
BUITEN No. 53: Duin en Kruidberg, fraaie interieur afbeeldingen.
DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 103, 104, 105: Der Neue Zentralbahnhof der Pennsylvania Eisenbahn in New-York-City. Ein Vorschlag zur städtebaulichen Ausgestaltung von Potsdam.
LA CONSTRUCTION MODERNE No. 13: Villa à Portugalete.
BUILDING NEWS No. 2921: Planning a small house, Belgian Renaissance Woodwork. English stalls and tabernacle work. The new Westleyan hall. Copper Dome. New Sessions house. Old Bailey. South parade-pier, Soutgsea. Church of St. Ninian, Douglas. Isle of Man, Desings for a Ferro-concrete churchs. R.

VAN ALLERLEI AARD.

TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

Op Maandag den 9den Januari 1911, des namiddags ten 3 uur, zal ter viering van den Gedenkdag der Technische Hoogeschool een buitengewone Senaatsvergadering worden gehouden, in de Groote zaal van den Stads Doelen, waarin door den Rector-Magnificus een rede zal worden gehouden over de lotgevallen der Technische Hoogeschool in het studiejaar 1909—1910, en het oordeel over de ingekomen antwoorden op de in 1909 door den Senaat der T. H. uitgeschreven prijsvragen zal worden bekend gemaakt.
Tot het bijwonen van die vergadering wordt iedere belangstellende uitgenoodigd.

INTERN. PRIJSVRAAG.

Eene Intern. Prijsvraag voor een Ministerie van Justitie te Athene is uitgeschreven. De beschikbare bouwsom bedraagt twee millioen gulden en zal worden geplaatst op de begrootingen voor de jaren 1911 en 1912, Twee prijzen worden uitgeloofd, de eerste à 20.000, de tweede à 10.000 drachmen.

UIT DE AMSTERDAMMER.

Johannes Licht (wèl bekend aan hen die het elfde Lustrum van het genootschap in American Hotel vierden) dichtte in „De Amsterdammer" van 1 Januari 1911:

. . . . . .
Roëll betrok het krot
op de Ouwzijdsvoorburgwal
Het Raadhuis op den Dam
staat er voor niemendal.
Van Campens meesterwerk
prijkt nog in vollen luister,
Maar koud en onbewoond
en levenloos en duister.
Slechts als de Koningin
zich op 't balbon vertoont
('n dag of vijf per jaar)
is 't schoon gebouw bewoond,
dan brandt er 's avonds licht,
dan klinkt er feestgedruisch,
Maar voor de rest van 't jaar,
blijft het een knekelhuis.

Waarom zet men het niet
als „Casino" te huur
Met alle „attractions"
de la côte d'Azur?
. . . . . .

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 50 der jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1911.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1288ste ledenvergadering. — Jaarverslag van de Redactie van het Weekblad „Architectura" over 1910. — Jaarverslag betreffende het plaatwerk „De Architect" over 1910. — Jaarverslag van den Penningmeester. — Verslag der 13e ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Over Orgelfronten in verband met Architectuur. — Vragenbus. — Nieuwe uitgaven. — Weekbladen en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer Charles Estourgie, architect alhier, door de heeren B.F. Boeyinga en J. Roosing Jr.
II. De expositie van eene collectie teekeningen van Hendrik Viervant, Husslij, Blancard e.a. zal gedurende den volgenden week nog in de Genootschapszaal ter bezichtiging zijn. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

VERSLAG DER 1288e GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 11 JANUARI 1911 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd. Ingekomen is een schrijven van Jhr. Van Geen, particulier secretaris van H. M. de Koningin houdende mededeeling dat H. M. ingevolge ons mede namens drie andere vereenigingen gedaan verzoek den leden dier vereenigingen en van ons genootschap toestaat het Koninklijk Paleis te Amsterdam kosteloos te bezoeken.
De voorzitter noodigt den heer Weissman uit deze excursies te leiden en daarbij de zoo zeer gewenschte en gewaardeerde toelichtingen te geven; waarin deze heer gaarne toestemt. Medegedeeld wordt dat eene bespreking zal plaats hebben met gedeligeerden der drie vereenigingen omtrent de regeling der excursies, waarna deze zullen gepubliceerd worden, in het vertrouwen dat zeer veel belangstelling zal worden getoond. De heer Weisman geeft de wenschelijkheid te kennen de groepen van bezoekers niet grooter dan 50 te doen zijn. Vervolgens werd een brief van de club van Utrechtsche leden voorgelezen, welk schrijven bij de begrooting zal te behandelen zijn. Daarna eene circulaire van den bond Heemschut als bijlage bij de toegezonden statuten, enz., inhoudende de vraag om toetreding van het genoodschap als lid van dezen bond. Eindelijk een schrijven van den heer Joh. Siedenburg met de vraag op welke conditiën het genootschap het schimmenspel in bruikleen zal willen afstaan. Na discussies wordt besloten het verzoek in te willigen onder conditie, dat overeenkomstig het voorstel van den heer S., voor elke keer f 20.— vergoeding zal worden gegeven, de verdere regeling wordt aan het bestuur overgelaten.
Hierna leest de 1e secretaris het verslag van den bibliothecaris voor, die niet aanwezig kon zijn. Onder dankzegging aan den betrokken titularis wordt het verslag aangenomen. De heer Weissman geeft in overweging de regeling van den leescirkel te herzien, wijl de meeste periodieken te oud bij de lezers komen, spreker wenschte een zoodanige organisatie dat degenen die de portefeuilles het eerst zullen ontvangen een grootere en volgenden een kleinere bijdrage hiervoor zullen afstaan. De voorzitter vindt het eenigzins pijnlijk de financiëel sterkeren te bevoordeelen en acht daarom deze maatregel niet aanbevelenswaardig. Het bestuur zal echter ter zake overleg plegen met den bibliothecaris.
Bij monde van den heer M. J. Hack brengt hierna de verificatiecommissie haar verslag uit. De voorzitter dankt de commissie voor hare bemoeiingen en sluit zich gaarne aan bij de hulde aan den penningmeester gebracht. De bemerking betreffende het kasgeld acht spreker zeer juist, doch het middel ter vermijding van de getroffen maatregel is moeilijk te vermijden. Eenige discussies ontspinnen zich naar aanleiding van den raad, die de V. C. geeft betreffende royeering van wanbetalers. In het algemeen wordt wenschelijk geacht in de vergadering namen te noemen van personen, die voor royement in aanmerking komen, de vergadering kan dan beslissen. Discussies worden gevoerd tusschen de V. C. en de bestuurstafel over een lid, dat copy leverde voor het blad, daarvoor honorarium verlangt en op grond daarvan geen contributie wenscht te betalen. De heer Walle geeft inlichtingen, die door den heer Plate worden vervolgd, het bestuur wordt opgedragen aan deze zaken een einde te brengen.
Aan de orde is vervolgens de begrooting voor 1911, bij den post ad *f* 1000.— voor het plaatwerk, vraagt de heer Plate inlichtingen die aanleiding geven tot discussies, welke ten slotte worden opgelost in het besluit den vorm van de begrooting goed te keuren.
De post ad *f* 600.— voor het weekblad wordt door den voorzitter toegelicht, spreker vindt het bedrag

laag, doch ziet geen kans dat te verhoogen, tenzij de voorstanders de bronnen daartoe weten aan te wijzen, na eenige discussies wordt de post goedgekeurd. Bij de post lokaalhuur wordt de wenschelijkheid geuit deze lager te stellen, het bestuur zal hieromtrent in overleg treden. Bij het uitgetrokken bedrag, salaris bode, zegt de voorzitter dat het bestuur niet voor verhooging is, doch meer gevoelt voor pensioenverzekering, waarvoor maatregelen zullen worden overwogen. Over de subsidie aan de club van Utrechtsche leden wordt naar aanleiding van het ingekomen schrijven en de overgelegde begrooting van gedachten gewisseld, de heer de Jongh acht het niet juist financieel te steunen, alleen moreel, te meer waar bij de oprichting der club hierop in het bijzonder gewezen is. De voorzitter stelt in het licht dat de uitgave gerechtvaardigd zou zijn, doch kan ook het bezwaar voor onzen kas niet over het hoofd zien, sprekers betoog is echter inderdaad eene verdediging van de aangevraagde verhooging. De vergadering kan zich hiermede niet vereenigen en besluit op voorstel van den heer de Jongh met behoud van de gevoteerde *f* 25.—, voor ieder nieuw lid bovendien *f* 5.— toe te kennen.
Ten slotte wordt de begrooting en bloc goedgekeurd.
De heer Berlage erlangt hierna het woord voor de uitreiking der prijzen aan de bekroonden in de eere-prijsvraag. Spreker begint met te verklaren dat hij deze taak gaarne aanvaardde. Als lid der jury heeft hij gelegenheid gehad het geleverde werk te waardeeren. Waar in ons land de prijsvraag in het algemeen en die voor monumentale bouwkunst in het bijzonder, zeer stiefmoederlijk worden behandeld en de beoefenaren daardoor de gelegenheid missen zich op dit terrein te bekwamen, mag hier met voldoening op de verkregen resultaten worden gewezen. Want waarlijk deze zijn om ons over te verheugen, ook al kon de jury geen eerste prijs toekennen; want immers voor een eere-prijsvraag als deze moet nog wel iets hoogers in het oog worden gehouden, daar moet toch erkend, dat aan de verwachtingen allerzins is voldaan. Deze uiting bedoelt allerminst een onderschatting van den geleverden arbeid. Bovendien viel het der jury zeer moeilijk na de eerste schiftingen, de keuze te doen en vervolgens uit te maken wie eerste, tweede en derde zou zijn. Elk onderwerp had zijne bijzondere kwaliteiten om te waardeeren, zoodat het tweede niet minder dan het eerste en het derde niet minder dan het tweede moet geacht worden. Spr. eindigt met den wensch, dat de gebleken talenten meer en meer tot ontwikkeling mogen komen en gaat dan tot de uitreiking over; ten slotte het genootschap gelukwenschend met het welslagen van deze prijsvraag.
De voorzitter brengt den dank aan den heer Berlage en met hem aan de overige leden der jury, de heeren Margadant en de Bazel.
Bij de rondvraag informeert de heer Weissman naar het lidmaatschap van „Heemschut", waarop de voorzitter erkent dat deze bond onze steun en sympathie verdient en toetreding geheel in onze lijn ligt. De contributie is echter nog al hoog pl. m. f 40.—. Na eenige discussie wordt besloten als lid toe te treden.
De heer De Jongh herinnert aan de commissie voor de statuten herziening en acht wenschelijk dat deze commissie hare werkzaamheden aanvangt. De voorzitter wijst nog op de geëxposeerde teekeningen, die door den heer Rutgers in de bibliotheek werden aangetroffen en op carton zijn geplakt, naar aanleiding waarvan de heer Weissman toezegging doet ter gelegener tijd iets over de 18e eeuwsche meesters te zullen mededeelen, welke toezegging gaarne wordt aanvaard. Ten slotte wijst de voorzitter nog op de groei van het ledental in 1910 en doet een beroep op de activiteit der leden ten einde in dit jaar in dezelfde mate voort te gaan. Hierop volgt sluiting. R.

JAARVERSLAG VAN DE REDACTIE VAN HET WEEKBLAD „ARCHITECTURA" OVER 1910.

Bij 't begin van het afgeloopen jaar was de samenstelling van de redactiecommissie aan een groote verandering onderhevig. Aan het einde van het jaar 1909 was zij als volgt samengesteld: W. Kromhout Czn., voorzitter, A. A. Kok, secretaris, H. Hana, Joh. Kromhout, K. van Leeuwen, Adr. Moen en J. Roosing Jr., leden.
Periodiek traden aan 't eind van dat jaar af de heeren Hana en Kok, beiden werden herkozen, doch laatstgenoemde stelde zich niet meer beschikbaar voor de functie van secretaris; en daar geen der leden gelegenheid had om zich met deze functie te belasten, zoo nam de heer Kok het secretariaat wederom op zich, totdat zich hiervoor een candidaat zou hebben opgedaan.
Daar onze Genootschapsvoorzitter, de heer W. Kromhout Czn., door zijn vertrek naar Rotterdam, genoodzaakt was te bedanken, verkreeg ook de redactie een nieuwen voorzitter in den heer H. A. J. Baanders.
Vervolgens bedankte de heer K. van Leeuwen en werd in de vergadering van 5 Januari hiervoor gekozen de heer G. F. la Croix, echter met bedinging niet voor het secretariaat in aanmerking te komen. Daarna werd de redactie met één persoon vermeerderd, n.l. met den heer Rutgers, daar het Genootschap besloot tot het aanstellen van een alg. administrateur, toe te voegen aan bestuur en redactie. Nog kort was de redactie aldus voltallig, toen het schrijven inkwam, dat de heer Joh. Kromhout, wegens langdurige uitstedigheid, bedankte voor het lidmaatschap. Tengevolge hiervan werd in de vergadering van 2 Februari ondergeteekende tot lid verkozen en de heer Kok, zich thans op zijn woord beroepend, legde de secretarispen neer, die naar het besluit der redactievergadering van 10 Febr. door ondergeteekende opgenomen werd.
Nog was de redactie niet goed op streek van al de ondergane veranderingen, toen in de vergadering van 24 Febr. een schrijven inkwam, dat de heer Hana wegens gezondheidsredenen bedankte. In de merkwaardige vergadering van 16 Maart werd ook in die vacature voorzien, door het als nieuw lid toelaten, tevens bestuurs- en redactielid verkiezen van den heer Jan de Meyer.
Aldus was en bleef de samenstelling gedurende 1910: H. A. J. Baanders, voorzitter, Adr. Moen, J. Roosing Jr., A. A. Kok, G. F. la Croix en Jan de Meyer, leden, A. A. Hes, secretaris.
Hoewel de beide periodiek aftredende leden zich herkiesbaar stellen, zal thans naar aanleiding van het verkiezen van den heer A. A. Kok tot bestuurslid, wederom eenige verandering te voorzien zijn.

Door den weinig gunstigen stand van den Genootschapskas was het onmogelijk in 't afgeloopen jaar eenig artikel te honoreeren. Niettegenstaande dit,

kenmerkte het jaar zich door het ontbreken van een komkommertijd. Waarlijk een verblijdend teeken, dat vele onzer leden zich thans zoo beijveren om in het blad te schrijven, zoodat zelfs meermalen copy moest worden uitgesteld tot volgende nummers. Helaas, dat daartegenover ook zoo vaak gevraagd moest worden juist om interessante zaken los te krijgen, en bijna immer het antwoord hierop uitbleef!
Krachtige medewerkers vond de redactie in de heeren Weissman en K. van Leeuwen, die ons menig interessant artikel toezonden. Ook de bijdragen van den zich noemenden „Candidus" werden zeer op prijs gesteld.
Dr. Swaab leverde ons eene mooie beschouwing over „Ventilatie en 't omgekeerde systeem", evenals de heer v. d. Wijnpersse over „Het draagvermogen van Zandgrond" en het ons nog versch in 't geheugen liggende „Hout of IJzer?"
De heer A. H. Wegerif Gzn., zich belastend met de vertegenwoordiging van „A. et A." ter Town-Planning Conference te Londen, gaf ons hiervan een omvangrijk verslag, met talrijke illustraties toegelicht. Een tijd lang ontvingen we ook artikelen, die ons deden denken aan den tijd, dat „Ernst Br." ons zijne medewerking gaf; en allerlei beschouwingen over „Oud en Nieuw in Amsterdam" onderteekend door „Kijker" met de daaraan verbonden replieken, deden bemerken, hoe deze opstellen door onze lezers gewaardeerd werden.
Bij onze medewerkers dienen we nog te rekenen de heeren Lippits en Scholte met een bijdrage over hunne kerk te Diemen, van der Harst en G. van der Wal met hunne beschouwingen over Oude gebouwen, respectievelijk te Veere en te Arnhem, Theo Rueter, Jos. Herman, J. Gouwetor en J. F. L. Frowein, die, evenals de heeren C. J. de Haas en W. M. Retera ons lectuur over verschillende onderwerpen toezonden.
Eenige malen in 't afgeloopen jaar waren er vraagstukken aan de orde, die ons uit den aard der zaak veel copy bezorgden, we herinneren aan de kwestie „Raadhuis aan den Dam", waarover door de heeren Kromhout, Weissman, De Bazel, Baanders en Jhr. Victor de Stuers geschreven is; de kwestie „Verkoop van het Arsenaal" waarover een groot artikel verscheen van de hand des heeren Jan de Meyer, en niet te vergeten de kwestie „Prijsvraag Rochdale", die ook vele pennen in beweging bracht.
Aldus nagaande, wat de stof gedurende het afgeloopen jaar geweest is, en daarbij de serie namen van menschen die ons hunne medewerking gaven in dankbaarheid herdenkend, treft het ons, dat uit zoo'n groote ledenlijst slechts zoo'n korten staat valt te trekken. Het grootste kwantum werk moest nog steeds van de redactie zelf komen! Waarom missen we toch zoovele namen onzer jongeren? Waarom zien we niet allerlei nieuwe namen onder de artikelen verschijnen? Hebben voornamelijk ook onze buitenleden niets nieuws mede te deelen?
Laat ons hopen, dat het nieuwe jaar 1911, dat we thans beginnen, zich moge kenmerken door een overvloed van copy niet alleen, maar vooral door GEZONDE, op het gebied van „vrouwe architectura" GOEDE en JUISTE stof.
Amsterdam, 21 Dec. '10. A. A. HES, *Secretaris.*

JAARVERSLAG BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" over 1910.

Besloot het verslag over 1909 met den wensch: „dat de vele tegenheden die de verschijning in den weg stonden ten einde mogen zijn"; thans zijn we zoo gelukkig te constateeren dat de gewenschte wedergeboorte feit geworden is.
Toen de ondergeteekende, bijna een jaar geleden het voorrecht had te worden aangewezen om toegevoegd aan Bestuur en Redactie, permanent de belangen van ons Genootschap voor te staan, werd al spoedig zijne aandacht gevraagd voor de destijds gestaakte uitgave van het Plaatwerk. De aanwezige stukken tot deze zaak betrekkelijk, waren evenzoovele bewijzen van het ernstig pogen door het Bestuur der Naaml. Vennootschap om de hervatting der uitgave te bevorderen. Geen wonder dus dat ondergeteekende hierdoor werd aangespoord een werkzaam aandeel in dit pogen te nemen.
Na verschillende besprekingen was vastgesteld dat van den toenmaligen directeur geen medewerking kon worden verwacht.
Met de ervaringen, reeds vroeger opgedaan, besloot het Bestuur de exploitatie zonder uitgever ter hand te nemen. Het benoodigd bedrijfskapitaal werd door het Genootschap toegestaan. Achtereenvolgens werd nu door de Vergadering van Aandeelhouders de heer De Does van de directie ontheven en Ondergeteekende in diens plaats benoemd.
Deze benoeming had plaats op 31 October j.l. en 14 dagen later verscheen de eerste aflevering, welke weldra door een tweede gevolgd wordt.
De 18e jaargang zal dan voltooid zijn. Mocht de uitgave in sommige opzichten gebreken aankleven; men bedenke welwillend dat de verzorgers eenen hun tot voor korten tijd vreemden arbeid ter hand namen.
Ongeveer 1 Februari a.s. zal met den 19e jaargang worden aangevangen, welke jaargang in ongeveer 9 maanden zal verschijnen, en zóó vervolgens, teneinde den achterstand over eenige jaargangen in te halen.
Een woord van dank aan de firma Emrik en Binger te Haarlem vinde hier plaats voor de loyale wijze waarop zij de uitvoering van het plaatwerk op zich nam en voortzet. Evenzeer past het onze erkentelijkheid te betuigen aan den heer R. N. Roland Holst die zoo bereidwillig is bij herhaling den omslag, waarmede de 19e jaargang getooid zal worden, te ontwerpen en op steen te brengen, alsook aan tal van inzenders welke in zóó ruime mate hunnen arbeid afstonden dat thans over voldoende stof voor een 10-tal afleveringen beschikt wordt.
Ons Plaatwerk is er dus weer. Het zij in aller belangstelling warm aanbevolen.
Aan stof ontbreekt het de redactie voorloopig niet; doch het aantal abonnés moet sterk worden uitgebreid; zoomede de advertentie rubriek, welke laatste als noodzakelijke bron van inkomsten op den ouden voet moet worden gehandhaafd.
Dit verslag wenscht ondergeteekende te besluiten met een beroep op aller gewaardeerden steun, waarmee de uitgave, welke dient tot verbreiding van schoonheid en kunst, tot verwezenlijking dus van ons aller gemeenschappelijke idealen, worde gebracht tot zegenverspreidenden bloei. G. J. RUTGERS, *Directeur.*

JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

Mijne Heeren!
Ik heb de eer U hierbij aan te bieden de, REKENING over 1910 en de BALANS per 30 November 1910.

Gelet op het niet ontvangen der gebudgeteerde som ad *f* 900.— als opbrengst van het Plaatwerk De Architect, zoomede op de onvoorziene post ad. *f* 369.53, uitgegeven voor de Tentoonstelling voor Moderne Duitsche Bouwkunst, mag de finantieele uitkomst over het jaar 1910, voor het Genootschap alleszins bevredigend heeten. De vermindering ad *f* 479.73 van het Genootschaps-Vermogen ontstaat toch slechts doordien afschrijvingen plaats vonden tot een bedrag ad *f* 702.15.

Waar men in vorige jaren niet de verleiding heeft kunnen weerstaan, de *schijnbare* geldswaarde der fictieve en niet realiseerbare waarden op te gebruiken (getuige het ontbreken van een overeenkomend bedrag als Vermogen, hetgeen feitelijk als tegenwicht op deze fictieve waarden moet fungeeren), staat het huidige Bestuur eene zeer lage waardeering van alle niet realiseerbare waarden op de Balans ten zeerste voor. Het middel hiertoe te geraken (dus feitelijk het in vorige jaren teveel uitgegevene te besparen), is gelegen in eene over eenige jaren verdeelde algeheele afschrijving van bovengenoemde waarden. Niet aleer dit heeft plaats gevonden mag de finantieele positie van het Genootschap tegenover derden gunstig genoemd worden.

Over het algemeen stegen de uitgaven, doordien van de zijde van het Bestuur de grootstmogelijke zuinigheid in acht werd genomen, slechts onbeduidend boven de begrooting. De ontvangen contributien daarentegen, wijzen eene belangrijke vermeerdering aan.

Verwijzende naar het voorgaande neemt Uw Penningmeester nochthans de vrijheid de wenschelijkheid uit te spreken, dat door U eene poging worde gedaan, de finantieele positie van het Genootschap op eenige wijze te versterken, zullende iedere poging, moge het succes nog zoo gering zijn, dankbaar door hem worden erkend. A. REDERT.

VERSLAG DER 13e LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Besloten werd den heer H. P Berlage Architect te Amsterdam, met wien reeds gecorrespondeerd was, uit te noodigen om in begin van Februari a.s. zijn lezing „concertzalen" alhier te geven.

Een schrijven zal aan de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst Afd. Utrecht gericht worden om aan te dringen nog in deze wintermaanden de tentoonstelling van het werk van Utr. Architecten te organiseeren.

Een schrijven was aan het Utr. comite tot steun bij de oprichting van een Homopatisch ziekenhuis gericht met het verzoek een prijsvraag voor het te bouwen ziekenhuis uit te schrijven.

Van de maskerade commissie Lustrum 1911 werd een schrijven ontvangen, waarin een blijk van sympathie gegeven wordt om tot een stadsversiering te geraken in overeenstemming met het programma van het feest.

Besloten werd aan de vereeniging „voor de kunst" en „kunstliefde" een schrijven te richten met het verzoek om een hoogere aesthetische uiting aan de door haar in de stad aanmeldende tentoonstellings biljetten te geven, bovendien hetzelfde aan al het drukwerk o. a, uitnoodigingskaarten, kwitanties enz., door de vereenigingen aan de leden uitgereikt.

In verband met een adres door de vereeniging „schoonheid in opvoeding en onderwijs" aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht, waarin aangedrongen wordt, dat zijne Excellentie bijzondere aandacht vestigen zal op de wijze van goedkeuring van plannen voor schoolgebouwen ook wat de aesthetische waarde betreft, werd door de club in aansluiting daarmede, een symphatie betuiging aan den Minister toegezonden. C. J. DE HAAS, *te Secretaris.*

OVER ORGELFRONTEN IN VERBAND MET ARCHITECTUUR.

INDIEN ik mij veroorloof over dit onderwerp in dit vakblad iets te schrijven, is dat, omdat, naar mij voorkomt, het ontwerpen en ordonneeren van rechtswege niet behoort tot het terrein van den orgelmaker, maar wel tot dat van den architect, met name van dien architect, wiens werkzaamheid meer in het bijzonder omvat de practische beoefening der kerkelijke beeldende en plastieke kunsten.

Dat bouwkundigen geroepen werden orgelfronten te ontwerpen, leert de geschiedenis. Het hoofdfront van het groote orgel in de Sint-Laurens te Alkmaar, in 1645 voltooid, is van Jacob van Campen; dat in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, dat 10 jaar later gereed kwam, is van denzelfden; aan het rugpositief-front van het orgel in de Pieterskerk te Leiden is niet onduidelijk een directe invloed van Salomon de Bray te herkennen; voor het groote orgel te Haarlem (1735) leverde Daniel Marot een plan in; voor de ordonnantie van het orgel in de Sint-Laurens te Rotterdam, dat in 1790 is aanbesteed, werd de hulp ingeroepen van den Haagschen bouwmeester Giudici, en eindelijk, om ook een modern voorbeeld aan te halen, voor het orgel in het Concertgebouw te Amsterdam (1891) werd de kast ontworpen door A. L. van Gendt. Het is voor hen, die wel eens geroepen kunnen worden een plan in te leveren voor een orgelschrijn, dat ik hier enkele principen wil uiteenzetten, waaraan zulk een kast moet voldoen.

Een orgel is een samenstel van in onderscheidene horizontale vlakken naast en achter elkander gestelde orgelpijpen. Onder die vlakken, de *windladen*, is mechaniek aangebracht; de *abstractuur* staat in verbinding met de klavier- en de pedaaltoetsen en de *registratuur* met de registerknoppen. Toetsen en knoppen zijn onder het onmiddellijk en rechtstreeksch bereik van den organist. Zij zijn aangebracht onderaan, meest vooraan, soms ter zijde, zelden achter het orgel, of wel ze zijn vereenigd in een afzonderlijke *speeltafel*, die op eenigen, somtijds vrij grooten afstand van het eigenlijke orgel vast, bij electrische orgels verplaatsbaar is opgesteld. De klavier- en de speeltafel kunnen hier verder buiten beschouwing blijven, evenzoo de gemeenlijk buiten het orgel in een torenkamer of een kelderverdieping opgestelde blaasbalgen en wat daartoe behoort (*windtoestel*).

De windladen, waarvan zooveel stellen, meest paren, aanwezig zijn als het orgel klaviaturen (het pedaal hier en in het vervolg ook als een klaviatuur beschouwd) heeft, liggen in oudere orgels meest boven, in moderne orgels dikwijls achter elkaar. Een nieuw orgel is gebouwd in de diepte, een oud orgel in de hoogte, dikwijls zoo, dat één paar windladen geheel buiten het orgelgestel er één of meer meters vóór geplaatst is (*rugpositief*). De windladen rusten op balklagen, deze weer op staanders, die direct of indirect door de fundeering gedragen worden. De staanders zijn, waar zulks noodig is, verbonden door tusschenliggers, en het geheele aldus getimmerde

geraamte is vastgezet aan den opgaanden steenen muur, waartegen het orgel wordt opgesteld. De zijwanden van het geraamte worden met om scharnieren draaibaar schotwerk, ook wel naar bevind van zaken met op tengels genageld metaalgaas gesloten; de achterwand tegen den steenen muur blijft vrij of wordt om atmospherische invloeden beschoten, een ruimte van een anderhalve meter als loopgang moet dan worden uitgespaard; de voorzijde wordt decoratief versierd; de bovenkant wordt, voor zoover de constructie van het orgel-mechaniek zulks veroorlooft, met planken afgedekt, of wat voor de geluid-ontwikkeling beter is, geheel open gelaten, indien geen vrees bestaat dat uit kerkgewelf of concertzaal-zoldering neervallende ongerechtigheden schade zullen veroorzaken.

De orgelschrijn bestaat dus uit drie deelen: twee zijwanden en één voorwand, het *front*. De schrijn, de behuizing van het orgel, is somtijds in tweeën gesplitst, welke deelen boven elkaar zijn geplaatst (hoofdfront en rugpositief), of die, onderling van gelijke beteekenis zijnde, afzonderlijk staan b.v. in de Sint-Paul te La Valetta op Malta, waar beide orgeldeelen opgesteld zijn ter weerszijden van de altaarnis, en in de Westminster Abbey en in de Moskee te Cordova, waar beide orgelfronten tegenover elkander hangen boven de koorstallen. Van zulk een deeling is mij hier te lande geen voorbeeld bekend. Evenzoo is hier zoo goed als niet meer in gebruik, — de Paterskerk te Venraai is, meen ik, het eenige nederlandsche specimen, — dat een geheel vrijstaand orgel is opgesteld op het oxaal (jubé), wat meest nog in Engeland wordt gevonden b. v. te Windsor en te Salisbury, en is de pijpstelling *en chamade*, d. i. horizontaal buiten de orgelschrijn uitstekend, uitsluitend tot Spanje beperkt gebleven b. v. te Malaga, Burgos, Granada en te Sevilla. Naar Nederlandsche opvattingen is het orgel bijna immer een constructie, waarvan de achterwand gevormd wordt door een onderdeel van het gebouw. Het is òf hangend tegen een opgaanden muur (*zwaluwnest-orgel*) òf vaststaand, hetzij op kerkvloer of orkestpodium, hetzij op een zoldering met borstwering of kerkgalerij (triforium).

Van de schrijn is de voorzijde, het front, het belangrijkste deel. Men zou het front kunnen vergelijken met den gevel van een huis, want evenals daar, is dit ook hier de afsluiting aan de voorzijde. Er is echter in principe een aanmerkelijk verschil zoozeer, dat een vergelijking feitelijk moet falen, want terwijl de gevel een volstrekte afsluiting naar voren is, waarin slechts die ruimten zijn uitgespaard (deur- en vensteropeningen) als noodig zijn om toegang te verleenen van buiten naar binnen, is het orgelfront integendeel in wezen niet anders dan een groote opening om aan de geluidsgolven uittocht te verleenen van binnen naar buiten en zijn die openingen alleenlijk gedicht om decoratieve doeleinden. Voor die vulling wordt gebruik gemaakt van de metalen orgelpijpen, welke behooren tot de registers, die aan die plaatsing hun naam *prestanten* ontleenen, als er nl. al van die pijpen gebruik gemaakt wordt. De mogelijkheid bestaat, dat zulks niet geschiedt m.a.w. dat een orgelfront gedecoreerd is zonder pijpen, zoodat het in geen opzicht meer overeenstemt met hetgeen men in gemeen spraakgebruik een orgel noemt; het orgel in de Philharmonie te Berlijn is daarvan een bekend voorbeeld. Ook is het mogelijk, dat in de vakwerk-openingen schijnpijpen gesteld worden, die geen geluid geven, waardoor weliswaar een leugenachtig iets gemaakt wordt, maar de schijn is gered; zulk een *loos front* is b.v. in de Bakenesserkerk te Haarlem.

Het moge misschien vreemd zijn voor hen, die en te recht meenen, dat in alles de constructieve waarheid van een bouwwerk gehuldigd moet worden, dat een loos front of een alleenlijk decoratief behandelde afsluiting naar voren acoustisch te verkiezen is boven een *sprekend front*. Wel is waar heeft een sprekend front dit voor, dat deze frontpijpen hun geluidsgolven vrijer kunnen uitzenden in het gebouw, waardoor een frontprestant frisscher en helderder klinkt dan wanneer zij in de schrijn is geplaatst, omgekeerd blijkt daaruit aanstonds, dat een front een beletsel is tot de vrije geluidsontwikkeling van hetgeen er achter staat. Betrekkelijk kan dit, toch in ieder geval zeer merkbare verschil, niet van beteekenis geweest zijn in vroegere tijden, toen de orgelklank meer gericht was op het massale van het geluid zonder fijne subtiele schakeeringen; thans nu aan die fijne subtiele schakeeringen zoozeer de aandacht geschonken wordt, dat, het zij in het voorbijgaan opgemerkt, het majestueuse kerkgeluid van een orgel bij nieuwe instrumenten gemeenlijk afwezig is, mag aan een sprekend front geen gunstigen zin meer gehecht worden, omdat het de continuiteit en de homogeniteit van het geheel merkbaar benadeelt. De Amerikaansche stijl is dan ook geworden een geheele verwerping van een front of een afsluiting en een volstrekt vrije opstelling van het geheel der zichtbare pijpen (Kaïmsaal te München; Orphan-homes-church te Bridge of Weir; Concertzaal te Barcelona.)

Uit bovenstaande beschouwing blijkt dus, dat een front, en bij uitbreiding de schrijn zelf, voor zoover deze omvat de orgelpijpen, niet iets is, dat eigenlijk behoort tot een orgel in den strikten zin van het woord. Het is inderdaad niet anders dan een decoratief werkstuk, dat wij te danken hebben aan de laatgothiek, toen de goede beginselen van bouw- en sierkunst al reeds danig op een dwaalweg waren geraakt.

De vraag doet zich nu voor aan welke eischen een front, hetzij dit sprekend of loos is, moet voldoen. In weerwil van het onlogische, dat in een decoratief behandeld pijpfront gelegen is, heeft deze vraag zeer zeker haar beteekenis, zoolang niet tot belanghebbenden is doorgedrongen het begrip dat een dusdanig front rechtens niet gebillijkt kan worden. De beantwoording splitst zich in twee deelen, een acoustieke en een decoratieve. Uiteraard houdt het laatste deel ten allernauwste verband met, en is athankelijk van het eerste. Een front moet zoodanig zijn, dat aan de geluidsgolven, die er achter ontstaan, zoo weinig mogelijk beletsel gegeven wordt zich naar buiten voort te planten. Als van zelf volgt daaruit, dat het gewenscht is het front in onderscheidene vakken te verdeelen en voor de dichting van die deelen, waar geen orgelpijpen komen te staan opengewerkte vulstukken te gebruiken (*blindingen*) of geheel open te laten. Een monumentaal front als dat in de Saint-Sulpice te Parijs is te verwerpen; het bestaat ter geheele breedte en ter volle hoogte uit een stel even groote prestant-pijpen, gevat tusschen zware kolommen, die een forsche kroonlijst dragen, waar tusschen door het geluid zich niet te best kan ontplooien.

Ook nog om een andere reden is dit front onjuist. De ervaring heeft aangetoond, dat in klankwerking

een hol front niet bepaald gunstig is, dat daarentegen een bol front in dit opzicht verkieslijk is, meer dan een volstrekt vlak front.
Ongemerkt is met deze beschouwing het terrein van het decoratieve betreden; immers de woorden hol, vlak en bol zijn termen, die daarmede rechtstreeks te maken hebben. Een volmaakt vlak front is natuurlijk het meest logische, daar het overeenkomt met de liniaire opstelling der pijpen op de windladen. Uit den laat-gothischen en vroeg-renaisancen tijd zijn er zoo enkele aan te wijzen (Oosthuizen, Marienkirche te Lubeck en eenige resten in de Martinikerk te Groningen). Bolle fronten zijn, voor zoo ver bekend, nimmer gemaakt, wel daarentegen en, dat is de meest voorkomende vorm, het vlakke front gebroken door vooruitspringende deelen, die half cirkelvormig (*toren*) of driehoekig (*spits*) zijn, afwisselend met korte vlakke deelen (*vlakveld*), holle halfcirkels (*nis*) of een flauw gebogen veld (*cornis*).
Betrekkelijk weinig vormen heeft de frontontwerper dus voor zijn indeeling, maar voldoende om verscheidenheid te geven en zich aan te passen aan de omgeving. Want de opgaande staanders, die torens, spitsen, velden, vlakken, nissen en cornissen scheiden, kunnen gestileerd worden; er blijft zoo noodig genoegzaam ruimte over om in het front ter decoratie beelden, rosetten en wat dies meer zij aan te brengen, terwijl door kleurgeving dezer deelen een gewenscht effect te voorschijn geroepen kan worden in verband met de gepolijste tinnen pijpen en de geheele omgeving.
Ook in de contours is verscheidenheid te brengen: boven- en onderdeel van het front kunnen verschillend van breedte zijn; een kroonlijst kan het geheel boven afsluiten of wel kunnen de torens (*spitsen*) ongelijk van hoogte ontworpen zijn en bovenaan afgesloten worden door allerlei zaken: tabernakels, lofwerken, beelden, vazen, pinakels, klokken, wapens enz. enz. en onderaan geschraagd worden door consoles en wat daarvoor meer in aanmerking komt.
Al deze beschouwingen zijn ook op haar plaats voor het eventueele rugpositief, dat met het hooger liggende hoofdfront moet harmonieeren en zich tevens daarmede tot een optisch geheel moet vereenigen. Daar heeft de front-ontwerper bovendien gelegenheid de, buiten de borstwering van het dusgenoemde oxaal, vrij uitstekende van beneden uit zichtbare onderkant van het rugpositief te verfraaien, hetzij door een houten snijwerk (*lampet, druipers, druif*), door houtsculptuur (Oude Walenkerk te Amsterdam) of door stuc (Groote Kerk te Dordrecht).
Aan de opgaaf de gewenschte optische vereeniging tusschen hoofd- en rugpositief-front is zeer moeilijk te voldoen, daar afmetingen, vorm en opstelling zoo zeer onderscheiden zijn. Dat het echter mogelijk is bewijst het front in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, door Jacob van Campen ontworpen, waar echter de beelden met zwanen op de zoldering van het positief weer storen.
Eén ding heeft de frontteekenaar niet in de hand n.l. de hoogte- en de breedte-verhoudingen, die een onmiddellijk uitvloeisel zijn van de muzikale grootte van het instrument en, zoo het instrument in verdiepingen boven elkaar gebouwd wordt, van de beschikbare muurvlakte. Met name is dat 't geval bij groote orgels, die den muur geheel of zoo goed als geheel bedekken. Een onevenredig of een gedrukt front komt dan te voorschijn, wat b. v. te zien is in de Oude Kerk te Amsterdam. Van welk een goede uitwerking het is, als ter weerszijden van de orgelschrijn een vrije ruimte is, wat bovendien ook de geluidsontplooiing ten goede komt, is waar te nemen b.v. in de Wester Kerk te Enkhuizen, de Nieuwe Kerk te 's-Gravenhage en de Groote Kerk te Haarlem, welk vermaard front overigens mij niet bijzonder welgevallig is.
Toch zou door gemeen overleg tusschen orgelmaker en front-ontwerper een beter resultaat bereikt kunnen worden. Het front zou in bedoelde gevallen frisscher en slanker kunnen zijn, maar ook omgekeerd zou het instrument als zoodanig beter tot zijn recht kunnen komen, als de orgelmaker niet gedwongen is zijn constructie te persen in vertrekken, die acoustisch, atmospherisch en wat ruimte betreft, niet met de vereischte orgelkennis door den architect zijn aangewezen voor een orgel.
Over hetgeen, dat tusschen het eigenlijke front en den orgelzolder gelegen is, d.w.z. het bekleedsel van de constructieve deelen, die de verbinding maken tusschen toetsen en windladen is dit te zeggen. In de middeleeuwen en vroeg-renaisance niet breeder dan strikt noodig, was de *onderkast* dus aanmerkelijk smaller dan het eigenlijke front, en daarmede ter weerszijden verbonden door een kardoes of door een ander meest sculpturaal behandeld sierstuk. In de 17e eeuw werd het gebruik onder- en bovenkast (hoofdfront) van gelijke breedte te maken, waardoor ruimte gevonden werd voor een organisten vertrek, ook wel eens voor een W. C. cum annexis. In zulk geval bestaat de bekleeding van de onderkast uit uitneembaar paneelwerk, omtrent welker behandeling niets eigenaardigs valt op te merken. Slechts dit moet gezegd worden, dat er zorg gedragen moet worden, in de eerste plaats, dat de onderkast goed gesloten zij, opdat geen ratten en andere knagend gedierte in het inwendige van het instrument kunnen komen, dat het orgel m .a. w. wat men noemt *muisdicht* is, en vervolgens, dat personen op den orgelzolder staande zonder gebruik te maken van een ladder of een stoel de frontpijpen niet zullen kunnen aanraken.
Over de voorafsluiting van den orgelzolder is evenmin iets bijzonders te melden. Er is een borstwering, in het midden waarvan eventueel het rugpositief gesteld is.
Ten slotte nog iets over enkele getallen. Wordt het front behandeld met spitsen en torens, dan moet de gezamenlijke middellijn dezer deelen niet overschrijden het drie vijfde deel van het geheel, om geschakeerde rust in het geheel te houden. De toren of spits in het midden van het front kan bij breede fronten smaller, bij smalle fronten breeder gehouden worden dan de hoektorens (spitsen); een dwingend voorschrift is dienaangaande niet te geven. De hoogte der torens of spitsen is theoretisch vaststaand, door de slechts tusschen enge grenzen, dan nog alleen optisch te wijzigen lengten der prestant-pijpen, de lengte zijnde hier de afstand van de bek tot bovenaan, d.i. dus zonder de spitse voet, die de wind leidt: C 32 voet, middellijn 0.423 M. lengte 10.089 M.; C 16 voet, middellijn 0.251 M. lengte 4.997 M.; C 8 voet, middellijn 0.149 M. lengte 2.471 M.; C 4 voet, middellijn 0.089 M. lengte 1.219 M.; C 2 voet, middellijn 0.053 M. lengte 0.599 M.; C 1 voet, middellijn 0.0315 M. lengte 0.285 M. — Voor hen, die van deze getallen eventueel gebruik zouden willen maken diene de opmerking, dat dit niet anders dan theoretische normaal getallen zijn, die zich wijzigen onder invloed van bijzondere omstandigheden. Ten naaste bij zijn zij echter voor een schetsmatige teekening voldoende. Gewoonlijk wordt deze spreeklengte echter vermeerderd met een zeker stuk, waarin aan de achterzijde van de pijp de stemkrul wordt aangebracht. In dat geval is de volledige lengte der prestantpijpen zonder de voeten: C 32 voet 10.397 M.; C 16 voet 5.200 M.; C 8 voet 2.600 M.; C 4 voet 1.300 M.; C 2 voet 0.650 M.; C 1 voet 0.325 M.
waaraan een orgelfront moet voldoen, de wijze waarop deze begrippen in onderscheidene tijden zijn uitgewerkt en opgevat daarbij streng buiten beschouwing latende, daar dit valt onder de geschiedenis en de evolutie der beeldende kunsten. Het zou aanleiding geven tot beschouwingen, die de grenzen van een tijdschrift-artikel te buiten gaan niet alleen, maar onwillekeurig zou daarbij geaccentueerd worden, welke stilistische en decoratieve opvattingen te dezer opzichte door mij als de juiste erkend worden, iets wat ik met voordacht niet heb willen doen uitschijnen.

Amsterdam J. W. Enschedé.

VRAGENBUS.

Op onze jongste ledenvergadering was in de vragenbus een vraag, of iemand iets naders kon mededeelen over het bericht, dat Dr. George Hempe de sleutel van de Etruskische taal zou gevonden hebben.
Ik heb toen op mij genomen, die vraag te beantwoorden. Ik sprak het vermoeden uit, in verband met het bericht, te twijfelen aan de waarheid ervan.
Vóór nu hierover in het blad iets naders mede te deelen, wilde ik het authentieke bericht lezen. Tot dusverre is mij dit nog niet gelukt. Mocht ik deze week niet slagen, dan zal ik de volgende keer toch iets over den stand van de kennis van de Etruskische taal, in verband met de jongste vondsten, mededeelen.

J. D. M.

NIEUWE UITGAVEN.

A. A. Vorsterman van Oyen: Les Dessinateurs Néerlandais d'Ex-libris.

Verschenen is van de hand van den heer A. A. Vorsterman van Oyen: „Les Dessinateurs Néerlandais d'Ex-libris".
Het is wel interessant om verzameld te zien wat alzoo in den laatsten tijd in ons land op dit gebied gemaakt is. De schrijver zegt in zijn voorwoord van de in 't Fransch geschreven tekst o.a.
„Longtemps en Hollande les dessinateurs d'ex libris ont imité d'anciennes vignettes; presque aucun artiste n'avait eu l'idée d'appliques à ce domaine subtil des dons d'invention, des soucis de recherche personnelle. Cependant pour avoir été tardive, la renaissance de l'ex libris n'en a pas moins été chez nous brillante et rapide".
„Elle date d'il y a une vingtaine d'années et fait curieux et significatif, elle est comme sortie de notre renaissance littéraire".
„En jetant un coup d'oeil sur les ex libris hollandais nous constatons que ce genre qui se trouvait déja à un certain degré de développement et de perfection à l'étranger, a été abordé avec un plein succès par nos dessinateurs modernes".
Allereerst moeten we beginnen te zeggen, dat de uitgave er zeker bij gewonnen zou hebben zoo er meer zorg besteed was om het boekwerk aan hoogere artistieke eischen te laten voldoen. Bijv. de leeren band met blinddruk en titel ziet er onsmakelijk uit en kunnen we niet dweepen met de versieringen voor titelblad en vignetten. Vele van de ontwerpers der gereproduceerde ex libris zijn niet berekend voor hun taak en het geldt ook weer hierbij, dat er weinigen geroepen zijn om een stuwkracht te zijn op dit terrein van versieringskunst. Veelal toch zien we naturalistische en plaatjesachtige voorstellingen.
Het komt ons voor, dat de ex libris voor de boeken van het S.S. „Prinses Juliana" tot de beste gerekend moet worden; er zijn er nog enkele te waardeeren van andere ontwerpers.
Dit werk zal hoogstwaarschijnlijk, inzonderheid bibliophielen, ten deele genoegdoening schenken, maar bezien van het standpunt van wat reeds verkregen is op modern gebied van het boek en wat daarmee samenhangt, dan kunnen we niet tevreden zijn. G.F.C.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER No. 1750: De tentoonstelling van smaakmisleiding in het Sted. Museum — Frans Coenen. Karel de Nerée tot Babberich — W. Steenhoff. De R. K. Kerk „De Boom" te Amsterdam — J. H. Rössing. Dansavond van Lili Green en Andreas Paoley — Frans Mijnssen.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 1: De Berckepoort te Dordrecht — B. van Bilderbeek. Heemschut, J. G.
DE AANNEMER No. 1: Een nieuw jaar Uit Leidens Gemeenteraad.
DE OPMERKER No. 1: Bij de jaarwisseling. Prijsvragen.
DE BOUWWERELD No. 1: C. de Ruyter, Directeur der gemeentereiniging te Arnhem. Openbare reiniging, mede in verband met het vraagstuk der vuilverbranding.
TECHNISCH WEEKBLAD No. 1: Veiligheidskleppen, die niet kunnen worden vastgezet of overbelast. Gewapend Cement-Beton.
DE INGENIEUR No. 1: Feestnummer van „de Ingenieur" ter gelegenheid van het 25jarig bestaan, de geschiedenis van dit blad en van het Kon. Instituut voor Ingenieurs, benevens werken van verschillende leden.
LA CONSTRUCTION MODERNE No. 14: Paris d'Autrefois: Sainte-Croix-de-la-Bretonnerie — P. Planat. Concours de façades de 1909 A. D.
BUILDING NEWS No. 2922: The past and future. Ruislip townplanning competition Small country houses of to day. Church of Sant Antonio Padua. Rathaus Halberstadt. The Maricase, Ardennen Place, Surrey e. a. R.

VAN ALLERLEI AARD.

In het „Alg. Hbl." lazen we het hiervolgende stukje over een omslag, dat gevoegelijk onder het motto „*Heb jij energie, heb ik de toewijding*" het licht had kunnen zien.

DECORATIEVE KUNST.

De uitnoodiging om bij te dragen tot een kapitaal, dat aan de Wagner-Vereeniging zal worden aangeboden met de bestemming er te Scheveningen een Wagner-theater voor te bouwen, is verzonden. Verzonden, met ontwerp-teekeningen van Berlage er bij, in een omslag van Antoon Molkenboer. Dat omslag is waard nader bekeken te worden.
Het vertoont den steiger van een bouwwerk, met kalkbak en gereedschappen. Op dien steiger, naast elkaar, een man en een vrouw, met naakt bovenlijf en voeten. Beiden kijken erg strak. Geen wonder: terwijl hun voeten ongeveer van den steiger af glijden, hebben zij op hun uitgestrekte armen ieder een steenen zuil te balanceeren: die twee zuilen dragen een steenen boog, waarvan wij het gewicht niet durven schatten; 2000 kilo? Maar de man — hij heet blijkens het onderschrift „Energie" — en de vrouw — juffrouw „Toewijding" — hebben hij een maatstok, zij een speer in de hand en steunen daarop. Ook hebben zij hun handen gestoken door een doek heen — er door — en die doek maakt zeker het drukken van de zuilen minder pijnlijk. Maar toch zijn dit wel de merkwaardigste jongleurs-acrobaten, ooit in een variété gezien. Misschien dat hun lichamen daardoor niet heel fraai meer van vorm zijn. Heel merkwaardig is het, zooals die doek achter hen om loopt, nu eens wel, dan weer niet te zien, dan

dubbel dan enkel, met een rand er om, die er toch eigenlijk niet aan zit. Wonderlijk ook de schaduw over alles, behalve op een verlichte ronde plek; een tooverlantaarnschijnsel? En dan de gouden cirkel over alles heen gedrukt, zelfs over de naakte borsten van die twee!
De rest is net zoo
Neen, dit is wel zoowat het malste wat wij op het gebied van „decoratieve kunst" gezien hebben. En teekeningen van Berlage daarin...?

VAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL

Zooeven lazen wij hetgeen de couranten publiceeren uit het Verslag van den toestand der Technische Hoogeschool in het studiejaar 1909—10, op 8 Januari l.l. uitgebracht door den Rector-Magnificus Prof. Dr. J. Cardinaal, en citeeren daaruit: *„Beschouwende wat in wording is noemt spr. de T. H. een levend organisme, geen mechanisme. In de eerste plaats, (let wel: „in de eerste plaats") moet dan gedacht worden aan gebouwen en inrichtingen"*. — Wat te zeggen, wat zelfs maar te denken, van dit *„levend organisme"*, dat in onzen tijd in de eerste plaats *levend* wordt geacht omdat het een bibliotheek bouwt, getuigende van frissche jonge levenskracht, van vernuft (immers men wordt daar als van zelf *„vernufteling"*) van vindingrijkheid, dragende het moderne begrip, vertolkende de idee van het heden, van dén tijd, van ónzen tijd...; maar helaas – ge vergist U; heel dat levend organisme wrochte een boekenhuis met 8 kilometers boekenplanken in..... een Renaissance-stijl, en wat 'n Renaissance. JAN V. S.

TENTOONSTELLING VAN NEDERLANDSCHE EN NEDERLANDSCH-INDISCHE DECORATIEVE EN TOEGEPASTE KUNST TE KRISTIANIA.

Naar aanleiding van besprekingen van de Heeren Mr. J. H. Abendanon, oud-Departementschef in Ned.-Indië, Carel Henny te 's Gravenhage en E. A. von Saher, Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem met den Heer H. Grosch, Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Kristiania, zal in de maand April 1911 in laatstgenoemd Museum eene tentoonstelling van hedendaagsche Nederlandsche decoratieve en toegepaste kunst, alsmede van kunstvoorwerpen uit Nederlandsch-Indië afkomstig, gehouden worden.
De Heer H. Grosch heeft voor dit doel kosteloos eene zaal groot $14^1/_2 \times 13$ M. met vitrines beschikbaar gesteld, terwijl het in- en uitpakken der voorwerpen, het toezicht en verdere aan de tentoonstelling verbonden werkzaamheden eveneens kosteloos door ambtenaren van dit Museum zullen worden verricht.
Het Bestuur der Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, alsmede de Heeren Abendanon en von Saher hebben de voorbereiding dezer tentoonstelling hier te lande op zich genomen, terwijl Mevrouw N. van Zuijlen-Tromp, Voorzitster van „Bocatan", Vereeniging tot bevordering der Indische Kunstnijverheid en Huisvlijt, Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis, hoogleeraar voor de oudh., instell., zeden, gew. der volken v. d. Indischen Archipel, Mr. C. Th. van Deventer, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en J. E. Jasper, Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur op Java, hunnen steun aan deze onderneming hebben toegezegd.
De tentoonstelling zal een beknopt overzicht moeten geven van het beste dat Nederland op het gebied der moderne kunst voortbrengt, terwijl de kunst uit Nederlandsch-Indië eveneens door werken, die op artistieke uiting aanspraak kunnen maken, zal worden vertegenwoordigd.
Bij het kiezen der voorwerpen zal men hiermede rekening dienen te houden. De Voorzitter der V. A. N. K. (Raadhuisstraat 48-50 Amsterdam) en de Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zijn steeds bereid, met de deelnemers omtrent hunne inzending in overleg te treden en hen de noodige inlichtingen te geven.
Zoogewenscht kunnen de voorwerpen te Kristiania verkocht worden.
Alle inzendingen zullen in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem worden bijeengebracht, alwaar de douane-formaliteiten zullen plaats hebben en de catalogus zal worden samengesteld.
De kleinere voorwerpen zullen gezamenlijk in kisten worden verpakt; de grootere zullen zoo mogelijk zonder overpakking naar Kristiania worden doorgezonden. Alles zal tegen transport- en brandschade verzekerd worden.
De inzenders van moderne Nederlandsche kunstvoorwerpen zullen de transportkosten naar Haarlem en vandaar naar Kristiania, alsmede de verzekeringskosten gedurende het transport moeten dragen; deze noodzakelijke uitgaven zullen tot een minimum worden beperkt en pondspondsgewijze over de deelnemers worden verdeeld.
De inzenders van Nederlandsch-Indische kunstwerken hebben geen onkosten te dragen.
Alle voor deze tentoonstelling bestemde goederen moeten franco aan den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem worden toegezonden en worden tot uiterlijk 20 Maart ingewacht.
Het is wenschelijk, dat bij elke inzending eene lijst gevoegd wordt, waarop duidelijk naam en woonplaats van den afzender, alsook de waarde, de oorsprong en eene nauwkeurige omschrijving der ingezonden voorwerpen, vermeld zijn.
Ondergeteekenden doen hierbij een beroep op de medewerking der kunstenaars, die zich op het gebied van de moderne toegepaste kunst en het kunstambacht bewegen, alsmede op de welwillendheid van de gelukkige bezitters van kunstvoorwerpen uit Nederlandsch-Indië, teneinde de tentoonstelling in Kristiania, die voor ons onder zeer gunstige voorwaarden zal plaats hebben, te doen slagen en het bewijs te leveren, dat ook in ons land de wedergeboorte van eene gezonde, degelijke kunstopvatting heeft plaats gehad en dat wij de kunstuiting van onze Indische broeders en zusters hoogelijk weten te waardeeren.
Het Comité der Tentoonstelling van Nederlandsch-Indische Decoratieve en Toegepaste Kunst te Kristiania, voor de moderne Nederlandsche kunst: Jac. van den Bosch, Voorzitter der vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, Carel Henny, E. A. von Saher.
Voor de Indische Kunst: Mevr. N. van Zuijlen-Tromp, Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis, Mr. C. Th. van Deventer, J. E. Jasper, Mr. J. H. Abendanon.

Haarlem, Januari 1911.

ADRES VAN DE UTRECHTSCHE CLUB.

Aan zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche zaken.

Geeft met de meeste hoogachting te kennen: De club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia",
dat, gelezen hebbende het adres van het Hoofdbestuur van de Ned. Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" het haar voorkomt U er op te wijzen, dat de inhoud van het adres betreffende het verzoek om op de wijze, waarop de goedkeuring van plannen voor schoolgebouwen geschied uwen bijzonderen aandacht te vestigen, waardoor een meer aesthetische waarde naast de praktische inrichting van het schoolgebouw ontstaan zal, zeer zeker de volle sympathie van de club wegdraagt en aldus met het voorgenoemd adres adhesie betuigen.

't Welk doende

Namens de club v. Utr. leden
van het Genootschap „Architectura et Amicitia"
De 1ste Secr. C. J. DE HAAS.

Utrecht. 2 Januari 1911.

DE ONTEIGENING ZUID.

Eenige dagen geleden hebben we, in verband met het feit, dat de voordracht van B. en W. in zake de proefonteigening-Zuid niet op de agenda stond der raadsvergadering van 14 Dec. j.l. daarover een en ander medegedeeld.
We berichten, dat B. en W., nadat zij met de commissie voor de Publieke Werken en met den architect, den heer Berlage, hadden vergaderd, de voordracht der proefonteigening wilden terugnemen om de voorkeur te geven aan een vereenvoudigd plan-Berlage betrekkelijk het zuidelijk stadsdeel.
Thans vernemen we, dat de Raad met dit laatste denkbeeld is meegegaan, de voordracht No. 945, uitbreidingsplan-Zuid, door B. en W. is ingetrokken en den heer Berlage is opgedragen een vereenvoudiging van zijn oorspronkelijk en in 1904 door den Raad aangenomen plan te ontwerpen.
Zulks alleen om de financieele bezwaren, waarop de uitvoering van het oorspronkelijk plan-Berlage afstuit. Tel.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Rectificatie. Begrooting voor 1911. — Balans over 1910. — Verslag van de Verificatie-Commissie. — Verslag van den bibliothecaris. — Jaarverslag van de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." De verbouwing van het Kon. Paleis Het Loo. — Kunst-Portland-Cement en zijne surrogaten. Weervastheid van Metselwerk. Nieuwe uitgaven. — Weekbladen en Tijdschriften. — Van allerlei aard. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN
BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1289ste gewone ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 25 Januari 1911, des avonds te 8.30 uur in het Genootschapslokaal in „Parkzicht", ingang Hobbemastraat.
Agenda:
1. Opening en notulen der 1288ste vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren T. van Veen, W. J. Klok, en M. de Jongh als gewone leden van het genootschap.
4. Ballotage van den heer Charles Estourgie als gewoon lid, voorgesteld door de heeren B. F. Boeijinga en J. Roosing Jr.
5. Voorstel tot royement van eenige leden.
6. Voordracht van den heer A. W. Weissman, getiteld: „Een architectonisch Tooneelstuk in de 17de eeuw". JAN DE MEIJER, *1e Secretaris.*

II. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer F. G. Koster, kunstnijvere te Sloten, door de heeren H. A. J. Baanders en G. J. Rutgers, terwijl als buitenleden zijn toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heeren Ph. A. Warners Jr., bouwkundige in Rumenië en G. J. Veldheer, bouwkundige te Utrecht.

III. BEZOEK AAN HET PALEIS OP DEN DAM.

Op initiatief van de Nederlandsche vereeniging van letterkundigen heeft het genootschap „Architectura et Amicitia" de leiding voor een bezoek aan het Paleis op den Dam op zich genomen, voor welk bezoek de leden van Amsterdamsche vereenigingen van kunstenaars en andere belangstellenden in de gelegenheid gesteld zullen worden. De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en de Vereeniging Amstelodamum gaven op uitnoodiging van „A. et A." den wensch te kennen, dat mede namens hen aan H.M. de Koningin het verzoek zou worden gericht, het Paleis te mogen bezoeken in een of meer groepen en daarbij tevens toegang te mogen verkrijgen tot die vertrekken welke gemeenlijk niet voor vreemdelingen ter bezichtiging worden gesteld.
In antwoord op dit verzoekschrift werd een welwillend schrijven ontvangen, waarin wordt medegedeeld, dat bezwaar moet worden gemaakt tegen bezichtiging van het GEHEELE Paleis, doch dat aan de leden van de vier in het verzoekschrift genoemde vereenigingen gaarne kosteloos wordt toegestaan, hetzij gezamenlijk of groepsgewijs het Paleis te bezoeken.
De heer A. W. Weissman heeft met groote welwillendheid de taak op zich genomen, de bezoekers voor te lichten en rond te leiden, waardoor een groot nuttig effect van het bezoek te verwachten is, mits de groepen van bezoekers niet meer dan vijftig personen tellen. Vele der vertrekken kunnen namelijk geen grooter aantal personen bevatten, terwijl grootere groepen het tevens voor velen bezwaarlijk zal maken, de toelichting van den heer Weissman te volgen.
De afgevaardigden der vier vereenigingen besloten daarom een zoodanige regeling te beramen, dat een practische indeeling der bezoekers zal mogelijk zijn, waarbij de wenschelijkheid in het oog zal worden gehouden de groepen samen te stellen uit leden van de verschillende vereenigingen: letterkundigen, oudheidkundigen, architecten enz. Voor een aangename gedachtenwisseling kan dit zeer bevorderlijk zijn.
Mitsdien verzoeken wij onze leden zich voor deelneming aan deze excursies op te geven aan het adres van den heer G. J. Rutgers, Alg. Adm. van „A. et A.", „Parkzicht" Amsterdam, vóór 31 Januari a.s., waarna hun ten spoedigste het tijdstip van hun bezoek zal worden medegedeeld. Met den heer Intendant van het Paleis wordt overleg gepleegd, om deze bezoeken alle in de maand Februari te kunnen doen plaats hebben. Waar de gelegenheid voor een bezoek aan het Koninklijk Paleis onder zulke gunstige omstandigheden schaars geboden wordt en waar in dezen tijd de belangstelling voor het roemrijk gebouw zeer levendig kan geacht worden, vertrouwen wij, dat velen zich voor deelneming zullen opgeven.
Een vriendelijk verzoek ten leste: men geve zich vooral SPOEDIG op en men wachte daarmee niet tot de laatste dagen dezer maand. Dit vergemakkelijkt onze bemoeiingen. HET BESTUUR.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

BEGROOTING VOOR 1911

Hoofden der Begrooting	Rekening 1909		Budget 1910		Rekening 1910		Budget 1911	
	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies	Winst	Verlies
ONTVANGSTEN (WINST)								
Gewone Leden	f 1326.—	—	f 1296.—	—	f 1356.—	—	f 1332.—	—
Adspirant „	„ 30.—	—	„ 30.—	—	„ 63.75	—	„ 75.—	—
Donateurs „	„ 230.—	—	„ 260.—	—	„ 290.—	—	„ 260.—	—
Donateurs	„ 29.—	—	„ 29.—	—	„ 54.—	—	„ 17.—	—
Vereenigingsleden	„ 70.—	—	„ 80.—	—	„ 70.—	—	„ 70.—	—
Kunstlievende Leden	„ 410.—	—	„ 400.—	—	„ 500.—	—	„ 490.—	—
Buitenleden	„ 1453.50	—	„ 1402.50	—	„ 1516.—	—	„ 1477.50	—
Entrée's	„ 18.—	—	—.—	—	„ 24.—	—	—.—	—
Donatie	—.—	—	—.—	—	„ 200.—	—	—.—	—
Porti Weekbladen	„ 6.64	—	—.—	—	„ 6.90	—	„ 6.50	—
Nieuwe Leden	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 150.—	—
Verkoop Tijdschriften	„ 36.50	—	—.—	—	„ 21.30	—	—.—	—
Plaatwerk „De Architect"	„ 281.33	—	„ 900.—	—	—.—	—	memorie	—
Advertentie Rubriek	„ 878.21	—	„ 882.45	—	—.—	—	—.—	—
Gebruik Projectielantaarn	„ 45.—	—	—.—	—	„ 170.35	—	f 175.—	—
Achterstallige Contributie	—.—	—	„ 489.59	—	—.—	—	„ 150.—	—
Opbrengst Kalender	—.—	—	„ 150.—	—	„ 150.—	—	„ 150.—	—
Reeds afgeschreven contributie	—.—	—	—.—	—	„ 42.—	—	—.—	—
Donaties voor de Eereprijsvraag	—.—	—	—.—	—	„ 130.—	—	—.—	—
Afgedragen Saldo's der openbare voordrachten over „De Woning"	—.—	—	—.—	—	„ 51.31	—	—.—	—
Subsidie's H. B. O.	—.—	—	—.—	—	„ 5600.—	—	„ 8250.—	—
Kassa en Deposito	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 2140.78⅝	—
UITGAVEN (VERLIES)								
Weekblad „Architectura"	—	f 2339.10⅝	—	f 600.—	—	f 709.45⅝	—	f 600.—
Lokaalhuur	—	„ 450.20	—	„ 600.—	—	„ 600.20	—	„ 600.—
Salarissen	—	„ 425.52	—	„ 425.—	—	„ 425.52	—	„ 425.—
Onkosten Bestuur	—	„ 156.59⅝	—	„ 150.—	—	„ 179.46⅝	—	„ 200.—
„ Redactie	—	„ 32.24	—	„ 100.—	—	„ 112.—	—	„ 100.—
„ Lezingen	—	„ 47.80	—	„ 75.—	—	„ 103.58	—	„ 75.—
Porti, Zegels, Incasso's	—	„ 104.11⅝	—	„ 100.—	—	„ 117.40⅝	—	„ 100.—
Assurantie	—	„ 26.95	—	„ 35.—	—	„ 23.45	—	„ 30.—
Belastingen	—	—.—	—	—.—	—	—.—	—	—.—
Huldeblijken	—	—.—	—	„ 25.—	—	„ 12.05	—	„ 25.—
Drukwerk	—	„ 152.12⅝	—	„ 100.—	—	„ 104.86⅝	—	„ 100.—
Contributie	—	„ 36.—	—	„ 36.—	—	„ 37.62⅝	—	„ 45.25
Rente	—	„ 9.79	—	„ 20.—	—	„ 17.32	—	„ 140.—
Prijsvragen	—	„ 168.—	—	„ 250.—	—	„ 350.—	—	„ 400.—
Onkosten Verbouwing	—	„ 60.—	—	„ 45.—	—	„ 60.05	—	—.—
Bibliotheek	—	„ 169.17⅝	—	„ 250.—	—	„ 250.67⅝	—	„ 150.—
Subsidie H. B. O.	—	„ 200.—	—	„ 200.—	—	„ 5800.	—	„ 8450.—
Aflossing Leening '05 en '86 en Coupons	—	—.—	—	„ 500.—	—	—.—	—	„ 300.—
Afdeeling Kunstnijverheid	—	—.—	—	„ 1.—	—	—.—	—	„ 1.—
Algemeene Administratie	—	—.—	—	„ 600.—	—	„ 550.—	—	„ 600.—
Onkosten Congres M. F O.	—	„ 40.—	—	—.—	—	—.—	—	—.—
Crediteuren	—	—.—	—	„ 1022.55⅝	—	—.—	—	—.—
Onkosten 11e Lustrum	—	—.—	—	„ 200.—	—	„ 200.—	—	„ 850.—
Tentoonstelling moderne Duitsche Bouwkunst	—	—.—	—	—.—	—	„ 369.53	—	—.—
Club Utrecht	—	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 25.—
Voorschotten Plaatwerk	—	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 1000.—
Aflossing Leening 1910	—	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 500.—
AFSCHRIJVINGEN								
Onkosten 10e Lustrum	—	f 149.88	—	—.—	—	—.—	—	—
Projectielantaarn	—	„ 18.—	—	f 52.—	—	f 52.—	—	—
Contributie (oninbaar)	—	„ 10.—	—	„ 50.—	—	„ 143.75	—	—
Porti Weekblad	—	—.—	—	—.—	—	„ 1.40	—	—
Huldeblijken (oninbaar)	—	—.—	—	„ 100.—	—	„ 100.—	—	—
Bibliotheek	—	—.—	—	„ 375.—	—	„ 375.	—	—
Donatie (oninbaar)	—	—.—	—	—.—	—	„ 30.—	—	—
Saldo	—.—	f 221.68	—.—	f 6.98⅝	f 479.73	—.—	—.—	f 27.53⅝
	f 4814.18	f 4814.18	f 5919.54	f 5919.54	f 10725.34	f 10725.34	f 14743.78⅝	f 14743.78⅝

AMSTERDAM, December 1910.

A. REDERT,
Penningmeester.

BALANS op 30 November 1910

DEBET			CREDIT	
Aan Kassa, saldo op 30 November 1910		f 136.46⅝	Per Crediteuren	f 427.39
„ Bibliotheek f 2000.—			„ Intrest	„ 23.33
Afschrijving „ 375.—		„ 1625.—	„ Uitgelote obligatiën leening 1886	„ 270.—
„ Aandeelen N.V. Maatschappij tot Exploitatie van het Plaatwerk „De Architect", aand. A en aand. B.		„ 1000.—	„ Coupons leening 1886	„ 42.—
„ Projectietoestel f 102.—			„ Uitgelote obligatiën leening 1905	„ 500.—
Afschrijving „ 52.—		„ 50.—	„ Coupons leening 1905	„ 14.—
„ Deposito Kasvereeniging		„ 2004.32	„ Lokaalhuur	„ 50.—
„ Onkosten 11e Lustrum		„ 364.27⅝	„ Prijsvragen	„ 400.—
„ Achterstallige contributie 1909 f 24.—			„ Salaris Administrateur	„ 100.—
„ „ „ 1910 „ 186.—			„ 4 pCt. Obligatie leening 1910	„ 3500.—
		„ 210.—	„ Vermogen Genootschap f 544.07	
„ Maatschappij tot Exploitatie van het Plaatwerk „De Architect" (voor geleverde platen Tentoonstelling Moderne Duitsche Bouwkunst		„ 1.	Saldo Rekening „ 479.73	„ 64.34
		f 5391.06		f 5391.06

De Verificatie-Commissie,
A. H. PINXTER.
M. J. HACK.
A. W. WEISSMAN.

AMSTERDAM, 30 December 1910.

De Penningmeester,
A. REDERT.

AMSTERDAM, 14 December 1910.

RECTIFICATIE.

Door eene onachtzaamheid van den Zetter zijn in het jongste nummer van ons Weekblad met corrigeeren een tweetal regels uitgevallen. Dit betreft nml. het artikel „Over Orgelfronten in verband met Architectuur" Pag 15 de 12de regel van boven in den 1sten kolom begint met „waaraan een orgelfront moet voldoen, de wijze enz.". De volledige zin zou moeten zijn, „In hetgeen vooraf gaat meen ik in voldoende mate de grondbegrippen te hebben aangegeven, waaraan een orgelfront moet voldoen, de wijze waarop deze begrippen in onderscheidene tijden zijn uitgewerkt en opgevat daarbij streng buiten beschouwing latende; daar dit valt onder de geschiedenis en de evolutie der beeldende kunsten". A. A. H.

VERSLAG VAN DE VERIFICATIE COMMISSIE.

De Commissie benoemd om de rekening en verantwoording over 1910 van den Penningmeester van het Genootschap, Architectura et Amicitia te onderzoeken meent haar rapport te mogen beginnen met een woord van hulde aan dien Penningmeester voor zijn zorgvuldig beheer.

De boeken bleken in volkomen orde, en de Commissie aarzelt dan ook niet, te adviseeren, de rekening en verantwoording goed te keuren en den Penningmeester daarvan te ontlasten.

De Commissie is van meening, dat het salaris van den Boekhouder voor verhooging in aanmerking komt.

Omtrent de inning der contributiën meent de Commissie, dat getracht moet worden, die minder kostbaar te doen zijn. Het is der Commissie gebleken, dat het innen van sommige quitantiën f 0.50 kost, daar de post een quitantie slechts tweemaal aanbiedt en voor twee nieuwe aanbiedingen ook een nieuwe quitantie met bijbehoorend formulier noodig is.

De Commissie acht het juist, dat buitengewone kosten, gemaakt voor het innen der contributiën ten laste der in gebreke blijvende leden moeten komen. Ook is het misschien nuttig, wanneer de namen dier leden op de een of andere wijze ter kennisse van hunne medeleden worden gebracht. Meent men, dat het orgaan daarvoor niet moet worden gebruikt, dan zou bijvoorbeeld aanplakken der namen van de in gebreke gebleven in het genootschapslokaal kunnen plaats vinden, Ook het te gelde maken der na een zekeren termijn niet voldane vorderingen zou overweging verdienen.

De Commissie meent er verder de aandacht op te moeten vestigen, dat in het afgeloopen jaar niet altijd over de noodige kasmiddelen kon worden beschikt. Door de welwillendheid van verschillende Bestuursleden werd hierin steeds voorzien, soms tot een bedrag van f 1200. Ofschoon de Commissie meent, dat het Genootschap dezen Bestuursleden erkentelijk moet zijn voor wat zij in deze deden is zij toch van oordeel, dat op andere wijze in de behoefte aan kasgeld behoort te worden voorzien.

De Commissie: A. W. WEISSMAN
A. H. PINXTER
M. J. HACK.

Amsterdam, Januari 1911.

VERSLAG VAN DEN BIBLIOTHECARIS.

Gedurende dit jaar bedroeg het aantal uitgeleende boeken aanmerkelijk meer dan in de vorige jaren, vooral door de gewone leden werden veel nummers gevraagd.

De financien van het Genootschap lieten niet toe nieuwe werken aan te schaffen, doch de volgende boeken werden aan den bibliotheek geschonken, waarvoor ik den gevers hierbij nogmaals dankzeg:

Een raadbeslissing over twee damplannen door W. Kromhout Czn.; K. P. C. De Bazel, biografie, door C. W. Nijhoff; Het raadhuis te 's Gravenhage, J. F. L. Frowein; Letterboek voor teekenaar 'en ambachtsman, door Kl. van Leeuwen; Het huis a/d drie grachten, door A. W. Boelen van Hensbroek; Monumentaal Nederland, door A. W. Weissmann; Bouwkundig rekenboek voor ambachtslieden, door G. A. Scholten; Van Z. Ex. den Minister, L'Art Public; Jubel album 1900—1910 van den kring voor Bouwkunst te Antwerpen; Ons Eigen land, door Frans Netscher met een woord vooraf van U. W. Mesdag, uitgegeven door de Algem. Nederl. Wielrijdersbond in Nederland; Verslag v/h Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over het jaar 1909; Geschiedenis van een teekenaar, door Violet-le-Duc, vertaald door Elisabeth Stoop en Henriette van der Hoop met een

voorwoord van J. Jessurim te Mesquita; Onweer en beveiliging daartegen, door Dr. N. G. van Huffel; De opvoeding van den schoonheidszin, hare rechten en beloften, gevaren en eischen door Prof. Dr. N. G. Groenewegen.
Het aantal deelnemers aan den leescirkel wordt steeds grooter en het is mij aangenaam u te kunnen mededeelen, dat de portefeuilles over het algemeen goed verzorgd werden.
Volgens besluit van een der vorige vergaderingen zullen het wekelijks tijdschrift „La Construction Moderne" en het maandelijks tijdschrift „Ahaz" door andere vervangen worden. Omtrent de keuze is men het nog niet eens, doch dezer dagen hoop ik u een paar degelijke tijdschriften te kunnen aanbevelen.
Het kaartsysteem dat het vorig jaar werd aangeschaft voldoet zeer goed en ik hoop dat de bibliotheek einde 1911 weer met een groot aantal nummers mag worden vermeerderd. M. J. E. Lippits, *Bibliothecaris.*

JAARVERSLAG van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

De Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. werd opgericht 29 Januari 1910.
Een leescirkel onder de leden werd gevormd, verschillende tijdschriften en boeken werden voor dat doel voor de portefeuille afgestaan.
Een schrijven werd aan Burgemeester en Wethouders van de Gemeente de Bildt gericht met het verzoek aan de in haar Gemeente te bouwen huizen hoogere schoonheidseischen te stellen.
Een schrijven aan Burgemeester en Wethouders van Utrecht gericht met verzoek een prijsvraag voor het op te richten melkhuis in 't Wilhelminapark te Utrecht uit te schrijven. Helaas, mocht dit geen resultaat hebben.
Bovendien werd aan Burgemeester en Wethouders verzocht de tuinmuren aan de zijde van den Nicolaasweg te beplanten, ook aan dit verzoek werd voorloopig geen gevolg gegeven. Toestemming werd gegeven om periodieke tentoonstellingen in de leslokalen van het Kunst-Nijverheidsmuseum te organiseeren.
Een schrijven aan B. en W. van Utrecht gericht, onderteekend door 7 verschillende vereenigingen om een schoonheidscommissie te vormen in verband met de te bouwen woningen op 't terrein Baanstraat, Prinsenstraat en Nicolaasweg. Dit adres werd met succes bekroond.
Correspondentie werd gevoerd met het Utrechtsch Studentencorps, betreffende de stadsversiering voor het lustrum 1911.
Besloten werd een schetscursus op te richten om onder leiding te schetsen en opmetingen te doen in kerken en andere gebouwen.
Een schrijven aan B. en W. van Hilversum gericht met een uitvoerige memorie van toelichting, waarin aangedrongen werd om een nieuw uitbreidingsplan dier gemeente te laten ontwerpen.
Een bezoek werd aan de Middelb. Technische School en de school voor typographie gebracht.
Bovendien hield de club een excursie met besturen van verschillende vereenigingen naar kasteel Haar-Zuylen waaraan een 40 tal personen deelnamen.
Een tentoonstelling van plaatwerken uit de bibliotheek van de Kunst-Nijverheidsschool werd gehouden.
De leerlingen dier school werden door de club in de gelegenheid gesteld om de restauratie van den Domtoren te bezichtigen en werd daarvan druk gebruik gemaakt. Door toedoen der club werd het initiatief genomen tot het oprichten van een Alg. Kunst Genootschap, „Utrecht" met gunstig gevolg.
Door de club werd ingediend een plan voor perceel verdeeling terrein Baanstraat, Nicolaasweg en Prinsenstraat.
Het nieuwe, door Burgemeester en Wethouders ingediend plan, hetwelk voor het grootste gedeelte gebouwd was op de beginselen, welke de club in haar plan had neergelegd, werd door de Gemeente aangenomen.
Een tentoonstelling der plaatwerken van de „Architect" en de antwoorden op de Genootschaps-prijsvragen 1909, werd in de Kunstnijverheidsschool door de club georganiseerd.
Een voorstel werd aan het Genootschap „A. et A." gedaan om een prijsvraag uit te schrijven voor een melkpaviljoen.
Aan verschillende bouwkundige vereenigingen werd een schrijven gericht om een commissie te vormen, welke ten doel zal hebben het op hooger peil brengen van de architectuur van Rijks- en Gemeentegebouwen.
Moeite wordt gedaan om de populaire voordrachten van de „Woning" dezen winter in Utrecht te houden.
De Club sloot zich als lid bij den Progressieven bond Afd. Utrecht aan.
Besloten werd om volgend jaar zomer teekentochten door Utrecht te organiseeren.
Den 26en Nov. overleedt de voorzitter de Heer S. J. H. Trooster Bzn. Een voorstel werd ingediend om met medewerking van de afd. Utrecht der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst een tentoonstelling van teekenwerk der Utrechtsche architecten te organiseeren.
Als antwoord op een ingekomen schrijven van B. W. der Gemeente Utrecht in zake schoonheidscommissie terrein Baanstraat, werden door de club aan genoemd College drie candidaten opgegeven"
C. J. de Haas, *te Secretaris.*

LELIMAN-PRIJSVRAAG 1911.

De heer J. W. H. Leliman heeft aan de besturen van de afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap „Architectura et Amicitia" een bedrag van *f* 1000.— beschikbaar gesteld om daaruit de prijzen voor twee prijsvragen, ter eere van de nagedachtenis van zijn vader, wijlen onzen eere-voorzitter J. H. Leliman, te bekostigen. Het is de bedoeling van den schenker dat een prijsvraag van geringen omvang en een meer uitgebreide worden uitgeschreven, waarvoor de regeling en de keuze der onderwerpen geheel aan genoemde besturen zijn overgelaten. Namens ons genootschap is hem dank betuigd en wordt hem bij dezen hulde gebracht voor deze daad.
Wij stellen het zeer op prijs aan deze huldiging van den sympathieken voorstander der belangen van ons vak te mogen medewerken. Het voorbeeld, door een zoon gegeven, moge navolging vinden, ter versterking van het artistieke leven in ons land.
Binnenkort zal een bijeenkomst der bestuursafgevaardigden worden gehouden ter vaststelling van de programma's enz. Wij noodigen door dezen onzen leden uit, onderwerpen, die hen bijzonder aantrekkelijk voorkomen, aan den secretaris te melden.
Het Bestuur.

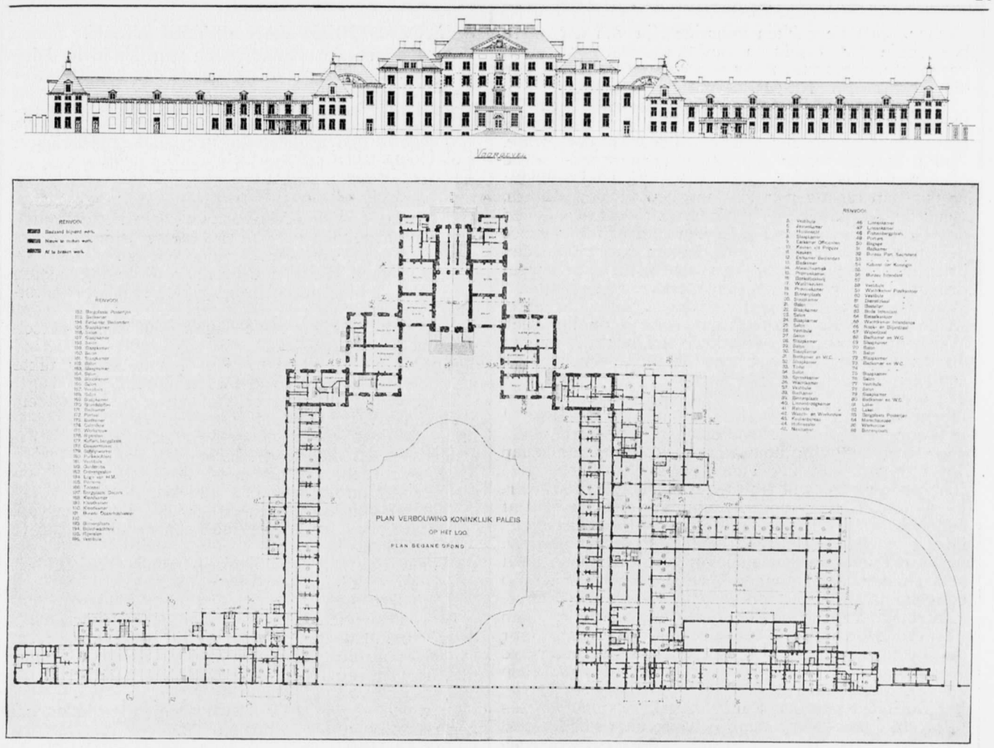

Plan-begane-grond en voorgevel van het Kon. Paleis „Het Loo" na de verbouwing.

DE VERBOUWING VAN HET KON. PALEIS HET LOO.

Volgens het ontwerp van den Rijksbouwmeester, den heer C. H. Peters, zal Het Loo niet alleen verbouwd, doch tevens belangrijk uitgebreid worden. Wij hadden dezer dagen de gelegenheid de daartoe bestemde teekeningen te zien, waarvan hierbij enkele zijn gereproduceerd.
Aan den oostelijken vleugel wordt door ombouw eener ruimte een binnentuin gevormd, waar omheen een breede corridor en een reeks van appartementen meerendeels uitziende op het park. In het zuidelijk (midden) gedeelte, de eigenlijke kern van het Koninklijk verblijf, wordt weinig in het bestaande veranderd; doch het geheel wordt een verdieping hooger opgetrokken. De westeliike vleugel wordt mede door aan- en bijbouw uitgebreid. Voor verbinding tusschen beide vleugels wordt een ongrondsche tunnel aangelegd. De middenpaviljoens worden blijkens de stippellijnen met een verdieping verhoogd; terwijl de pannen daken daarop vervangen worden door leien. Deze uitbreiding omvat 273 vertrekken, en heeft het vervallen van pl.m. 200 zoo goed als onbruikbare ruimten tengevolge.
Het voornemen bestaat de totale verbouwing in drie gedeelten uit te voeren, verdeeld over drie jaren. De begrooting van het thans aan te besteden gedeelte bedraagt *f* 475,000.—, behalve de bedragen noodig voor verwarming, verlichting, water-, electrische geleidingen, etc.
Het uiterlijk karakter van het oude paleis tracht men te behouden. Of echter het gebouw door deze vertimmering aan aesthetische waarde winnen zal, leert de tijd. Met betrekking tot de aesthetische zijde van het interieur blijkt uit de bestekteekeningen weinig. Dit ervaren we later. Op de weide terzijde van het park verrijzen woningen voor personeel, magazijnen en werkplaatsen, benevens eene orangerie. R.

KUNST-PORTLAND-CEMENT EN ZIJNE SURROGATEN.

Onder dit opschrift bevat het „Industriëel Weekblad, d.d. 14 Jan jl. een overgedrukt artikel uit het weekblad „De Ingenieur" d.d. 30 Juli j.l. van den directeur der Portland-cementfabriek „La Bonne Espérance" te Turnhout, waarin o. m. gezegd wordt:
„De eerste voorzorg, die de kooper heeft te nemen, is dat hij een bekend merk koopt en in zakken van een hem bekende fabriek van kunst-portland-cement, voorzien van het plombeerloodje dier fabriek. En wanneer hij onder een ander merk koopt, in zakken van den wederverkooper, dan moet hij minstens

eischen, dat die zakken voorzien zijn van het plombeerloodje der fabriek en van een verklaring, dat het verkochte, afgezonden per spoorweg of te water, van die fabriek afkomstig is.
„Bovenal heeft hij zich te wachten voor hen die kunst-portland-cement verkoopen onder een of ander fantasiemerk en zonder eenig certificaat van oorsprong. Zulke cementsoorten zijn òf natuur-portland-cement òf een min of meer goed verzorgd mengsel van natuur- en kunst-cement, afkomstig van een pakhuis, waar de koopman in één zak bijeengevoegd heeft een deel goed kunst-cement en een min of meer groot deel natuur-portland-cement, al naar gelang van den prijs, dien de kooper er voor wil betalen. Het mengsel draagt dan zijn merk of zijn merken, zijn plombeerloodjes, krijgt den naam van kunst-portland-cement en de kooper . . . . . heeft dan waar voor zijn geld. Wij hebben er prijs op gesteld de aandacht te vestigen op dit bedrog, dat een zoo deloyale concurrentie aandoet aan den eerlijken handel."
Tot zoover de schrijver van het artikel in „De Ingenieur."
Ik voor mij ben het volkomen met hem eens, dat door directies van bouwwerken over het algemeen ten opzichte van het aan te voeren cement veel scherper moeten worden toegezien, dan tot dusver het geval was. Echter moet het mij van het hart, dat de bedoelde waarschuwingen op mij een eigenaardigen indruk hebben gemaakt. Door een aannemer van granitowerken werden namelijk voor zijne werkzaamheden aan het St. Anthonius-Gasthuis te Utrecht achtereenvolgens twee partijen cement in Bonne Espérancezakken, voorzien van Bonne Espérance-loodjes, aangevoerd. Het bleek al spoedig, dat de vloeren, welke daarmede werden gelegd, niet voldeden, en toen begin September j.l. opnieuw een partij cement in dezelfde zakken werd aangevoerd, weigerde de directie van het werk dat cement, teneinde verdere moeilijkheden te voorkomen. Kort daarop bleek uit een ingesteld onderzoek, dat deze partij afkomstig was van eene lading van ongeveer 325,000 K.G. cement, welke einde Juli per „Johanna" (schipper Vilters) vervoerd zou zijn geworden van Wanze (Bas-Oha) bij Huy, waar zich de fabriek der „Société Anonyme des Ciments Portland Artificiels de Huy" bevindt. Deze lading werd gezegd bestemd te zijn voor de firma W. D. & Zn. te 's-Gravenhage, die de fabriek „Bonne Espérance" te Turnhout in Nederland vertegenwoordigt. Nog dient vermeld, dat de hier bedoelde zakken niet alleen voorzien waren van het merk der laatstgenoemde fabriek, doch ook van Bonne Espérance-loodjes.
Deze feiten wettigen de gevolgtrekking, dat hier cement afkomstig van de fabriek te Wanze (Bas-Oha) geleverd werd als ware het Bonne Espérance-cement. Met het oog op het hierboven aangehaalde artikel schijnt het echter onaannemelijk dat dit geschied is met voorkennis of goedkeuring van bedoelden directeur. In elk geval moge uit het medegedeelde blijken, dat het voor directies van werken raadzaam is om niet alleen op de zakken en loodjes te letten, doch daarenboven waarborgen te zoeken tegen feiten als boven omschreven, welke ik gemeend heb in het algemeen belang te moeten vermelden.
Bovenstaande bevestigt onze reeds vroeger geuitte meening, dat èn zakken èn loodjes geen afdoenden waarborg geven voor goede cement. Op een grondig onderzoek, of de aangevoerde cement VOLDOET AAN DEN GESTELDEN NORM, komt o. i. ALLES aan. RED.

WEERVASTHEID VAN METSELWERK.

De commissie tot onderzoek van den invloed der samenstelling van mortel en der hoedanigheid van den bouwsteen op de weervastheid van het metselwerk (ingesteld op het Kopenhaagsche bouwmaterialen-congres Sept. 1909) heeft in haar vergadering van 15 Oct. 1909 te Berlijn besloten tot verspreiding onder de vaklieden en belangstellenden van de volgende

VRAGENLIJST.

I. Zijn er in Uw omgeving bouwwerken met gebreken van den volgenden aard in het metselwerk?
a. Doorzijpelen van stuwdammen en dgl.
b. Ontspringen van kleine bronnen in de dagvlakken van kaai- en sluismuren, brughoofden en pijlers; korst- en stalactietvorming.
c. Losraken der bovenste lagen van zulke metselwerken.
d. Losraken en uitbuiken van een korst ter dikte van een halven steen van zware muren.
e. Muuruitslag, afschilferen van natuur- en kunststeen, muurkanker.
II. In die gevallen zoo mogelijk aan te geven.
a. De samenstelling van den mortel.
b. De ouderdom van het metselwerk.
c. De soort en de herkomst van den steen.
d. Ingeval van kunststeen de samenstelling daarvan.
e. Of wel het adres, waar men een en ander kan te weten komen.
III. Waarin is in zulke gevallen de oorzaak te zoeken? b.v.
a. De samenstelling van den mortel.
b. De vorst.
c. Verontreiniging der lucht door zwavelzuur enz.
d. De bestanddeelen van het water, zout, veen, zuren.
IV. Hebt ge de beschreven verschijnselen ooit waargenomen in gevallen, dat er enkel kalkmortel als metselspecie was gebruikt?
Men wordt verzocht de antwoorden in te zenden aan den voorzitter der commissie Prof. J. A. VAN DER KLOES te Delft.

NIEUWE UITGAVEN.

DE ARCHITECT EN WAT MEN VAN HEM EISCHEN MAG DOOR W. STOK, ARCHITECT TE ROTTERDAM.
„Door woord en beeld iets bij te dragen tot meerdere voorlichting van het publiek omtrent datgene, wat men van den architect mag eischen, is de strekking van dit werkje".
„De architect moet op zijn gebied veelzijdig zijn en in de eerste plaats veel hebben gezien".
„De architect moet veel gelezen en gewerkt hebben".
„Het zou mij te ver voeren, ook zelfs maar een overzicht van de verschillende tijdperken in de bouwkunst te geven, ... Toch kan ik niet nalaten een greep te doen uit de vele overblijfselen der klassieke oudheid en vindt men aan de ommezijde van dit blad mijne kompositie van Egyptische Kunst" (gaat dat zien! (P.)
„Ook het „Kaufmännische" gedeelte moet hem niet vreemd zijn . . . . . En dan komt nog het decoratieve gedeelte van het vak, decoratieve bouwkunst, ornamentleer. Daarvoor is het noodig dat hij een bekwaam teekenaar is. . . . ."
„Een architect beveelt zich mondeling of schriftelijk aan, dat gebeurt elken dag en is ook blijkbaar volgens zijne eere-code geoorloofd; of dit ook echter gedrukt mag gebeuren, zooals in dit geval, dat weet ik niet; (werk voor de B. N. A. (P.) en toch, waag ik het

omdat ik er heusch geen kwaad in zie. Door mijn opleiding, studie en ondervinding op het gebied der architectuur, beschouw ik mij volkomen gerechtigd als architect in den waren zin des woords op te treden en mij als zoodanig aan te bevelen. Alle studiën heb ik doorgemaakt, ik heb aan de schaafbank gestaan, ik heb gemetseld, ik heb einddiploma academie, heb op de Pol. school te Delft onder leiding van Prof. GUGEL gestudeerd, ben in de practijk als opzichter werkzaam geweest, heb onnoemelijk veel geteekend (stakkerd (P.) en last not least, jaren lang in het buitenland bij de grootste architecten gewerkt, o.a. te Budapest, Weenen, Breslau, Hannover, enz. Niet iedereen in mijn vak kan op een dergelijken weg terugzien".
„Wanneer men dus vindt, dat ik een beetje raclame-achtig te werk ga, dan meen ik daartegen te mogen aanvoeren, dat het eene gepaste reclame is, die trouwens voor het grootste deel ten goede komt aan hen, die den toets van goed architect kunnen doorstaan".
Ik geloof ook niet, dat iemand mij kwalijk zal kunnen nemen, dat ik in dit boekje mijzelf eenigszins op den voorgrond heb geplaatst, dat kòn ik niet anders; ik heb èn door woord èn door teekenen willen laten zien, dat de architectuur niet als bijvak moet worden beschouwd en dat ik als bewijsmateriaal mijn eigen werk nam, ligt voor het grijpen".
„Ik hoop dan ook van harte, dat dit boekje moge worden gelezen en niet minder bekeken, en wanneer ik daarbij nog een wensch mag uiten, dan is het deze: dat ik hoop, dat het als reclame veel werk moge bezorgen aan alle goede architecten in het algemeen en aan mij zelf in het bijzonder. W. Stok, Rotterdam 1910, Mathenesserlaan 275. 's-Gravenhage, Laan van Meerdervoort 257".
Meneer Stok, je moest je schamen.
N.B. Dit boekje is in de bibliotheek v/h Gen. P.

* * *

EEN WEL WAT ZONDERLINGE CRITIEK.
De heer Gratama bespreekt in No. 2 van het Bouwk. Weekblad op kostelijke wijze de brochure van den Rotterdamsche architect W. Stok. Evenwel komen er een paar woorden in voor, die wij van genoemden heer niet recht kunnen billijken. Hij schrijft n.l.:
„Wij denken aan . . . . een architect die achter op zijn brieven een etiquet plakt, met opschrift: „Bekroond Zilveren Medaille Tentoonstelling Brussel 1910". Waar het zonderlinge des heeren Gratama's critiek nu in schuilt? Wel, die pralende architect met zijn groot brieven-etiquet en zijn zilveren medaille is DEZELFDE architect dien de heer G. huldigde, toen hij diens werk (hetzelfde werk n. b. waarvoor hij „bekroond" werd) een eereplaats afstond in een van de afleveringen van het 2 maand. tijdschrift „Bouwkunst" en daarbij dan nog zelf den tekst schreef.
Hoewel wij geheel aan de zijde van den heer G. staan, waar hij dergelijke architecten-reclame hekelt, kunnen wij het toch niet anders dan „een wel wat zonderlinge critiek" noemen, wanneer wij zien hoe hier eerst het „slachtoffer" op onvoorzichtige wijze wordt omhoog gestoken en, nu het hem daardoor gaat duizelen, weer onzacht wordt neergezet. Wij vragen enkel maar: aan wien de schuld dat het dien bouwmeester zoo treurig „op zijn brieven geslagen" is?
ADR. M.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1751: Naar aanleiding van de tentoonstelling van smaakmisleiding in het Sted. Museum. F. Bodenheim, De R. K. Kerk „De Boom" te Amsterdam. J. H. R., Een nieuwe kunstzaal in de Kalverstraat, W. S.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 2: Tentoonstelling van smaakmisleiding, J. Gratama, Station Woerden. W. de Jong, Een zonderling boekje.
DE AANNEMER, No. 2: Wijziging in de Ongevallenwet in verband met de Ziekteverzekering. Uit het Gooi.
DE OPMERKER, No. 2: Edinburgh, Onze taak. Voordrachten in de Rotterdamsche Academie.
HOLDERT'S POLYTECHNISCH WEEKBLAD, No. 2: Vikingeenschijfdraaibanken.
DE GAS- EN WATERFITTER, No. 2: Dakbedekking met lood. Een stedelijke centrale voor verwarming.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 29. Technische Hoogeschool. Moderne metaalbewerkingsmachines en gereedschappen. De werkplaatsen der Chineesche Staatsspoorwegen.
DE BOUWWERELD, No. 2: Amsterdam. Een belangrijk artikel der bouwverordening, A. W. Weissmann. Delftsche gevels, Heemschut.
TECHNISCH WEEKBLAD, No. 2: Straatplaveisel.
DE INGENIEUR, No. 2: De moderne stoomlocomotief. Toepassing van nieuwere vindingen op locomotieven. De Schiedamsche Zwem- en Badinrichting, G. Gerlagh c. i.
BUITEN, No. 2: Arcen (L.) en zijn kasteel, A. F. van Beurden. Molens, E. Ruempol.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 2—3: Die neuen Deutschen Bauten in Jerusalem. Die Kaiserbrücke in Breslau. Die verkehrspolitischen Lehren aus dem Wettbewerb um einen Bebauungsplan für Gross Berlin.
BUILDING NEWS, No. 2923: The Cathedrals of nothern France. Modern Church building. National Gold Medal design for stained glass, af b. Karachi Municipal buildings, India, af b. R.

VAN ALLERLEI AARD.

DE BOOMSKERK.
Het bestaan van de kerk „'t Boompje" — dikwijls »'t gezellige kerkje" genoemd — in de Kalverstraat, behoort tot het verleden. Na een driedaagsch kerkelijk feest, is Dinsdag j.l. met een plechtig »Te Deum" het bestaan van dit eigenaardige gebouw, waaraan zoovele herinneringen, niet alleen voor den Katholiek, doch voor ieder, die voelt voor de eerwaarde geschiedenis van onze stad Amsterdam, zijn verbonden, grafwaarts gedragen.
»'t Boompje" behoorde tot de z.g. schuilkerkjes"; kerkjes met het uiterlijk van een deftig woonhuis, zooals het onderhavige, of van een pakhuis, zooals »'t Haantje", beter bekend onder den volksnaam: »Onze-lieve-heer-op-zolder" aan den Oude-Zijds-Achterburgwal hoek Heintje-Hoeksteeg. Met hoeveel pieteit echter dit laatste, nu tot museum ingerichte kerkje ook bewaard wordt, het leven is er uit. Dit was met »'t Boompje" nu niet 't geval, steeds is hier de dienst gehouden. 't Was ook sinds zijn inwijding (na de verbouwing) op den 2 Februari 1730 't zelfde gebleven. De verbouwing in 1844 van den gevel aan de Rokinzijde door den architect M. G. Tetar van Elven, waardoor de kerk uit haar schuilhoek kwam, veranderde zoo goed als niets aan het typische inwendige.
De Boomskerk is de oude statie der Minderbroeders, die er meer dan 250 jaren zijn gevestigd geweest. Zij hadden zich reeds vroegtijdig in Amsterdam gevestigd en omstreeks 1304 tegenover de St.-Anthonispoort het groote Minderbroederklooster gesticht, waar de beroemde kanselredenaar, de Kempenaar pater Brugman (ge spreekt als Brugman"), in 1464 verbleef.
Na de afzetting van de Katholieke Vroedschap in 1578, waardoor vele der kerkelijke goederen werden verbeurd verklaard, schijnen velen der kloosterlingen o. a. een schuilplaats te hebben gevonden in het oude St.-Jorishof bij den Doelensluis en Regulierpoort, waar zij jaren verbleven en er den grondslag legden voor het latere kerkgebouw »de Boom", dat omstreeks 1622 werd gesticht. In 1650 werd de Boomstatie met vier perceelen verrijkt, en dagteekent het bovengedeelte der gevel in de Kalverstraat (1651).
Behalve, dat wij nu een van onze aardigste schuilkerkjes zullen missen, is er nog iets, wat de laatste band met het verleden afsnijdt. Ik bedoel namelijk de Monstrans, die nog trouw werd gebruikt sinds 1760, toen hij door het St.-Caecilia.college aan „den Boom" werd overgedragen. Deze monstrans beeldt het mirakel van Amsterdam uit. Nu blijft deze monstrans wel bestaan, doch gebruikt in een nieuwe kerk, zonder haar oude, passende omgeving is voor den niet-katholiek hare geschiedkundige waarde niet meer dat.
Het mirakel van Amsterdam is innig met de geschiedenis van onze stad verbonden; en de monstrans in deze omgeving was nu, na de nog steeds te betreuren en te wraken slooping van de Nieuwe-Zijdskapel, de eenige band.

Om geen verwarring te stichten moet ik er aan toevoegen, dat de monstrans van de Nieuwe-Zijds-Kapel na de slooping is overgebracht naar het Begijnhof. Men zou dus kunnen opmerken, dat die weder in een historische omgeving is geplaatst. Voor mij gaat echter de groote waarde van iets verloren, als het niet meer geplaatst is in de omgeving, waarin het door den tijd is vastgegroeid. Dit is ook het gebrek, dat ook aan een museum in 't algemeen kleeft.
Evenwel, hoezeer de slooping valt te betreuren, is er toch geen actie gevoerd, daar het hier van kortzichtigheid zou hebben gepleit, het bestaan van dit huiselijke kerkje te redden. Er zijn gevallen, waar het zich beroepen op maatschappelijk gewijzigde omstandigheden geen phrase is. Zoo ook hier. 't Kerkje ligt, wat de winkelstand betreft, in den hartader der stad. En zooals de Katholieken zelf betoogen, was de Boom eens, vooral in benarde tijden, het middelpunt van het Katholieke leven, omdat de andere kerken van hoogerhand gesloten waren. Sedert rondom in de oude stad nieuwe kerken verrezen, was ten behoeve der Katholieken deze kerk niet meer dringend noodig. Van hun standpunt bezien is het dus een daad van wijs beleid de Boomkerk naar de Admiraal de Ruyterweg te verplaatsen.
Niettemin blijft voor hem, die op deze historische plek het nieuwe bouwwerk zal doen verrijzen, de verantwoording, hoe en wat er gezet wordt, zeer zwaar. Hij zal ons moeten vergoeden, wat wij door slooping moeten derven. JAN DE MEYER.

DE AMBACHTSSCHOLEN BIJ CARRÉ.
Ter gelegenheid van het 50 jarig bestaan der te Ambachtsschool hadden enkele plechtige gebeurtenissen plaats, t. w.: eene buitengewone vergadering in den Huize Couturier, (voor genoodigden) op Zaterdagmiddag l.l. en een feestavond in Carré, op Maandagavond l.l., voor de ruim 1800 leerlingen der scholen. Gedachtig aan het spreekwoord: „de beste stuurlui staan aan wal", willen wij ten opzichte van het laatste eene nadere overweging, n.l. of een avond bij Carré nu wel de juiste wijze voor herdenken van een tijdvak van onderwijs is, in het midden laten.
Gememoreerd dient dan te worden, dat de meeste jongelui zich amuseerden. Een feestprogramma — waarvan de omslag verlucht was met eene symbolische voorstelling, naar ontwerp van den leeraar der school J. B. Schreiner — vermeldde veel aardige nummers op gebied van bewonderenswaardige dressuur. De gedresseerde „Smoel"-ezel, zooals Mr. Busto het noemde, oogstte geweldig applaus. Dit koppig element scheen het juiste beeld van een onwillig ambachtsscholier te moeten uitbeelden. Gelukkig dat de les, die er dan in opgesloten lag, in het voordeel van het onderwijs uitviel n.l., bij *goede* leiding, *goede* resultaten.
De „koorddanser" Mac-Daulay — „recordhouder in zijne weergalooze werkzaamheden op het hooggespannen koord", hield zijn jeugdig auditorium eveneens in „hooggespannen' aandacht. Zijn balanceeren moest weer, zoo we ons niet vergissen de weg eens ambachts-scholier voorstellen. Die weet dus ook goed het evenwicht te bewaren, n.l. tusschen theorie en practijk, en. . . . . hoogst zelden een doodelijken val.
Het waterballet eindigde letterlijk in het water. Het boeide niet. Is het wonder? Het ware beter geweest, zoo dit geheel was achterwege gebleven.
Ten slotte zij nog vermeld dat het corps leeraren over „de schare" verdeeld was. We zagen de heeren zoo op klapstoelen, als in loge en op het »schellinkie" plaats nemen. Of dit van het Bestuur nu juist gezien was, gelet op een zoo uitgebreid en alleszins bevoegd »uitsmijterscorps, van Carré? O.i. hadden de leeraren best bijeen kunnen plaats nemen; ook het verstrekken van Consumptie-bons aan de »steunpilaren" der scholen getuigde nu niet bepaald van fijngevoeligheid. Een gereserveerde koffiekamer ware het prestige dier heeren zeer zeker meer ten goede gekomen.
Summum Summarum, de ambachtsscholen hebben feestgevierd.
Verslaggever.

TENTOONSTELLING NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.
De commissie der tentoonstelling, Februari a. s. in het Stedelijk Museum te Amsterdam te houden, kan thans mededeelen, dat reeds door een vijftig deelnemers werd ingeschreven. Onder de inschrijvingen zijn zeer belangrijke, o.a. zullen er zes interieurs worden opgesteld, terwijl over een zevende onderhandeld wordt. (Op de tentoonstelling te Brussel kwam de vereeniging collectief met vier interieurs uit).
Daar de thans in het museum zijnde tentoonstelling van „Kunst aan het Volk". „Smaakmisleiding" wat later is geopend en daardoor wat later zal sluiten dan aanvankelijk in de bedoeling lag, zal óók genoemde tentoonstelling wat later, in plaats van 29 Januari, den 11en Februari plechtig geopend worden. (Tel.)

RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.
De commissie van toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten heeft aan den minister van Binnenlandsche Zaken overgelegd het rapport der jury, belast met de beoordeeling van het werk door den heer B. M. A. Ingenhousz ingezonden, die bij Koninklijk besluit van 20 December 1909, no. 28, voor de tweede maal begiftigd is met het jaargeld, bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1870 (Staatsblad no. 78), om hem in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst te volmaken. Steunende op dat rapport, heeft de commissie van toezicht den minister voorgesteld het daarheen te leiden, dat hem voor de derde maal het jaargeld worde verleend.
Naar aanleiding daarvan is bij Koninklijk besluit van 24 December 1910, no. 58, aan den heer B. M. A. Ingenhousz evengemeld jaargeld toegekend, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst te volmaken. (Stct.).

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.
De Tentoonstelling van oude kleederdrachten, die in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem wordt voorbereid, belooft hoogst belangrijk te worden. Reeds werd een kern van Oud-Nederlandsche vrouwelijke kleederdrachten bijeengebracht en werden van de verschillende Europeesche volkskleedingen eveneens meerdere exemplaren ter beschikking gesteld, terwijl om eene vergelijking mogelijk te maken ook drachten van andere werelddeelen vertegenwoordigd zullen zijn. Bij deze tentoonstelling wordt vooral er naar gestreefd, door het bijeenbrengen van verschillende volksdrachten en hunne onderdeelen te doen zien, op welk ruim gebied de bewerking der textielstoffen zich heeft bewogen en welke groote beteekenis deze in de volkskunst van verschillende landen, heeft ingenomen.
Door bijdragen van velen zal zij bovendien een bijzonder eigenaardig karakter verkrijgen en de Directeur van het Museum doet dan ook een beroep op de medewerking van allen die oude kleederdrachten of onderdeelen daarvan in hun bezit hebben, teneinde deze tijdelijk voor genoemde tentoonstelling af te staan. De inzendingen worden thans reeds in ontvangst genomen aan het adres van den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid en moeten vergezeld gaan van naam en adres der inzenders, opgave der waarde van de ingezonden goederen en verder van alle gegevens, welke ten behoeve van den Catalogus kunnen worden verstrekt.
De goederen worden tegen brandschade verzekerd, terwijl voor een uiterst zorgvuldige behandeling wordt ingestaan.
Daar de Directie pogingen in het werk stelt, ook uit het buitenland inzendingen te krijgen, zal nader worden bekend gemaakt, wanneer en tot hoelang de tentoonstelling geopend zal zijn.

EENE KUNSTENAARSVEREENIGING IN ACTIE.
De vereeniging „Sint Lucas" schrijft aan hare leden: Rooster der bijeenkomsten in de maanden Januari, Februari, Maart en April 1911, in het vereenigingsgebouw.
Zaterdag 14 Januari. Biljardwedstrijd met kegels. Dinsdag 17 Januari: Lichtbeelden met toelichting. Zaterdag 28 Januari: Afternoon tea,*) Muzikale voordrachten. Dinsdag 7 Februari: Potspel. Zaterdag 18 Februari: Vogelpiek. Dinsdag 21 Februari: Whistwedstrijd. Dinsdag 7 Maart: Schaakwedstrijd. Dinsdag 28 Maart: Damwedstrijd. Dinsdag 11 April: Potspel.

*) o. a. huzarentea.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 50 der jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1911.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1289e gewone ledenvergadering op Woensdag 25 Januari 1911, gehouden in „Parkzicht". — Iets over batikken. — Federatie van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. — Ingezonden. — Een Architectonisch tooneelspel in de 17e eeuw. — Nieuwe uitgaven. — Prijsvraag arbeiderswoningen. — Gevelwedstrijd te Leiden. — Weekbladen en Tijdschriften. — Van allerlei aard.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer K. van Gijn, architect te Amsterdam, door de heeren Ch. Estourgie en B. F. Boeijinga.

II. BEZOEK AAN HET PALEIS OP DEN DAM.

In aansluiting met ons bericht van de vorige week kunnen wij nog mededeelen, dat de leden der vereenigingen die het Kon. Paleis bezoeken, het recht van introductie hebben; doch alleen tegen betaling van den gestelden entréeprijs. De vrijstelling dezer betaling strekt zich alleen uit over de leden der vier vereenigingen, voor welke welwillendheid van Hare Majesteit wij erkentelijk dienen te zijn. De entréegelden zijn bestemd voor het pensioenfonds van het personeel en toegangsgelden van onze introducé's mogen daar niet aan onthouden worden.
De gewone toegangsprijs bedraagt ƒ 0.50 per persoon, doch voor groepen worden gezelschapskaarten tegen verminderde prijzen beschikbaar gesteld. Voor de indeeling der groepen van 50 personen, zoowel als voor de regeling dezer gezelschapskaarten is het noodig, dat ook de introducé's van ons Genootschap zich voor den 31sten dezer opgeven. De vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam komt waarschijnlijk met ongeveer 50 personen een excursie naar het Paleis maken.
Wij verwachten voor a.s. Dinsdag nog vele berichten van deelneming.

III. LELIMAN-PRIJSVRAAG 1911.

In aansluiting op het bericht in het vorig nummer van ons blad omtrent bovengenoemde prijsvraag, kunnen wij aan onze leden mededeelen, dat op een gemeenschappelijke vergadering van bestuursafgevaardigden van de Amsterdamsche Afdeeling der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van ons Genootschap vastgesteld zijn de volgende onderwerpen voor de 'groote en kleine prijsvraag. Voor de groote: een kunstnijverheidsmuseum, voor de kleine: een pleinafsluiting met plantsoenaanleg op het gedempte (overbrugde) gedeelte van de Lijnbaansgracht bij het Leidscheplein.
De jury zal nader worden bekend gemaakt.
HET BESTUUR.

VERSLAG VAN DE 1289ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP 25 JANUARI 1911 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Na opening met een woord van welkom aan de talrijke aanwezigen door den voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, worden de notulen der vorige vergadering gelezen en nadat de heer Nijman de wenschelijkheid betoogd had van het noemen der namen van de bekroonden in de Eere-prijsvraag werden deze notulen goedgekeurd.
Ingekomen was de mededeeling van verhindering van den heer W. J. Klok die dezen avond als gewoon lid zou worden geïnstalleerd; verder een uitnoodiging van de Vereeniging „Amstelodanum" tot het zenden van een afgevaardigde naar een bijeenkomst welke deze vereeniging belegd en waarmede beoogd wordt zoodanige overeenstemming te treffen tusschen de Amsterdamsche corporatiën op kunstgebied dat pogingen worden in het werk gesteld tot behoud van schoone oude Architectuur en in 't algemeen datgene wat kan bijdragen tot verfraaiing onzer stad. Deze zaak werd voorloopig aan het bestuur opgedragen.
Mededeeling werd gedaan van het voornemen dat de heer J. H. W. Leliman heeft opgevat om een tweetal bouwkundige prijsvragen te doen uitschrijven; waarvoor een bedrag van ƒ 1000 werd beschikbaar gesteld.
De heer Leliman droeg de voorbereiding op aan de besturen van de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en ons Genootschap.
Reeds hebben deze besturen vergaderd en zijn onderwerpen genoemd, in de volgende bijeenkomst zal de vergadering een deel der juryleden hebben aan te wijzen. De heer Herman brengt de in het buitenland heerschende gewoonte ter sprake, waar de jury door de mededingers benoemd wordt. De voorzitter acht daartegen bezwaren aanwezig, althans voor dit geval, waar de wenschelijkheid geuit is de prijsvragen in dit jaar te doen afloopen.
De voorzitter bespreekt de voorgenomen excursies naar het Paleis op den Dam, waaromtrent reeds

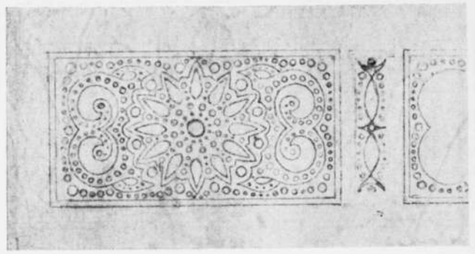

1e STADIUM. (Fig. 1.)

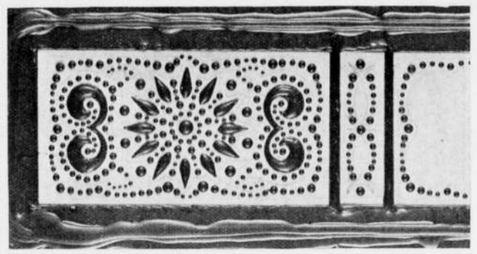

2e STADIUM. (Fig. 4.)

publicaties verschenen zijn. Spr. hoopt dat onzerzijds de belangstelling niet minder zal blijken dan bij andere corporatiën, deelt tevens mede, dat introductie is opengesteld (ook voor dames); doch tegen den gewonen prijs. Na verstrijken van den termijn van aanmelding zullen voor deze introducés groepenkaarten genomen worden. De mogelijkheid wordt verondersteld, dat door de talrijke belangstelling wel eens wat veel zou kunnen worden geëischt van des heeren Weissman's welwillendheid, die echter direct klaar is met een herhaalde toezegging.

Hierna is aan de orde de installatie van de heeren M. de Jong, T. van Veen en D. G. G. Margadant (de heer W. J. Klok was niet aanwezig). Met zijn gewone welsprekendheid droeg de voorzitter dezen groep nieuwelingen de Genootschappelijke belangen, die der leden onderling en van de kunst in het algemeen op, een beroep doende op hunnen ijver en werkkracht.

Een speciaal genoegen is het den voorzitter den heer de Jongh te installeeren, aangezien voor een 16-tal jaren de rollen waren omgekeerd toen spr. het eerst de Genootschappelijke banen betrad.

Dan wordt de heer F. G. Koster, die te kennen gaf tot het Genootschap te willen toetreden, der vergadering voorgesteld; waarna de ballotage plaats vindt van den heer Charles Estourgie, die met algemeene stemmen wordt toegelaten.

De heer Jan de Meyer doet vervolgens mededeelingen omtrent de voorbereidingen, strekkende tot oprichting der Federatie van Kunstenaarsvereenigingen. Eene voorloopige commissie is belast met de samenstelling van de concept-statuten. Na eenige discussie worden twee leden wegens wanbetaling geroyeerd, terwijl aan een derde een half jaar respijt wordt verleend.

Hierna erlangt de heer Weissman het woord tot het houden zijner voordracht: „Een architectonisch Tooneelspel in de 17e eeuw". Een langdurig en herhaald applaus bewijst hoezeer deze bijdrage tot het Genootschappelijk leven wordt gewaardeerd.

De voorzitter brengt den spreker in eenige welgekozen woorden dank.

De heer W. stond het handschrift af voor ons orgaan.

Na rondvraag volgt, met een tot weerziens, sluiting. R.

IETS OVER BATIKKEN.

Zeer gaarne voldoe ik aan de uitnoodiging van den heer G. J. Rutgers om een en ander mee te deelen over het batikken. — Zooals men weet wordt onder batikken verstaan eene versierings — techniek wier oorsprong gevonden wordt in Indië waar zij een hoogen ouderdom bereikte. Het is echter niet mijne bedoeling terug te gaan tot dien verren oorsprong en van daar op te klimmen, door de verschillende studiën van ontwikkeling dezer techniek tot wat ze nu is. Zij, die hieromtrent meer zouden willen weten verwijs ik gaarne naar de in druk verschenen lezing welke de heer H. A. J. Baanders indertijd over dit onderwerp gehouden heeft in de „Technische Vakvereeniging". Alleen wil ik uit deze lezing aanhalen wat daarin aangaande het grondbeginsel van het batikken gezegd wordt, n.l. dat dit is: Een te versieren stof wordt op sommige plaatsen zóó met een andere stof bedekt dat deze bedekte gedeelten niet toegankelijk zijn voor een kleurstof aan de inwerking waarvan de aldus behandelde stof blootgesteld wordt zoo dat wanneer daarna de beschermende preservatieven weggenomen worden, de stof op die plaatsen haar oorspronkelijke kleur behouden heeft.

Als beschermend preservatief nu wordt, zooals bekend is, was gebruikt die daartoe bijzonder geschikt is omdat het betrekkelijk gemakkelijk smelt en bijna onmiddelijk weer stolt. Wat nu het verven aangaat, zoo spreekt het vanzelf dat dit een der belangrijkste faktoren der batiktechniek is daar, naast groote soliditeit der gebruikte grondstof de onvergankelijkheid der kleuren mede aan het batikken een onmiskenbaar recht van bestaan moet geven; en zoo zou eene breedvoerige uiteenzetting over dit verven niet misplaatst zijn, doch ook hier kan ik niet beter doen dan den belangstellende te verwijzen naar de met zooveel volharding gedane uitgebreide onderzoekingen van genoemden heer H. A. J. Baanders welke onderzoekingen onder den titel: „Studiën in batiktechniek" voorkomen in het Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem no. 25, Dec. 1901. Deze studiën waarvoor we den heer Baanders steeds dankbaar kunnen zijn waren ook voor mij de bron waaruit ik alle gegevens putte. Alleen zij hier gezegd dat de batikkleuren door chemische stoffen of verkregen of, waar het plantaardige of dierlijke kleurstoffen zijn, er door vastgelegd worden. Goudgeel b.v. wordt verkregen door ijzervitriool, terwijl het cachou-bruin door eene oplossing van dubbel chroomzure-kali vastgelegd wordt, het bekende groen enkel aan kopervitriool zijn ontstaan te danken heeft en rood, verkregen van de dierlijke verfstof bekend onder den naam „Cochenille", weder door verschillende zuren op de grondstof gehecht of vastgebeten wordt. Voorts worden deze kleuren niet als bij aquarellen met een penseel opgebracht maar door algeheele onderdompeling, of eene centimeter hooge bedekking, aan de te verven stoffen meegedeeld.

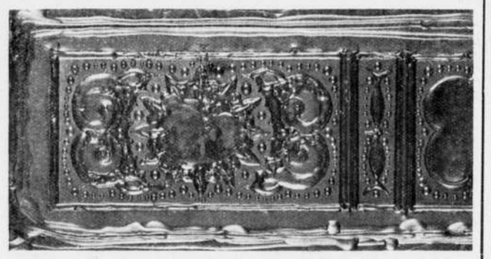

3e STADIUM. (Fig. 5.)

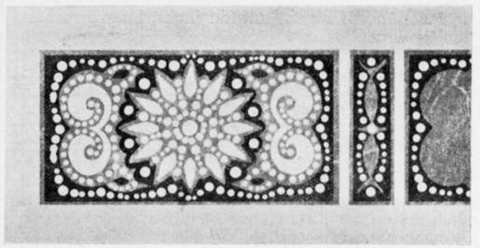

4e STADIUM. (Fig. 6.)

Om nu tot het hoofddoel van mijn schrijven te komen zullen we eene aanschouwelijke voorstelling geven van het geheele batikproces door in woord en beeld van begin tot eind het versieren van een stukje perkament te volgen.

Dit perkament wordt een paar minuten onder water gehouden tot het voldoende geweekt is om op een glazen plaat vlakgestreken en aan de randen vastgelijmd te worden, waarna het gedroogd en aldus sterk gespannen zijnde met potlood van eene teekening voorzien wordt. (Fig 1).

Nu moeten die gedeelten dezer teekening welke bestemd zijn wit te blijven, met was bedekt worden; we zetten dus ons potje met was op het vuur te smelten en nemen, al naar de meerdere of mindere fijnheid onzer teekening behoeft, een min of meer fijne tjanting.

„Tjanting" is de Indische benaming voor het instrumentje waarmede het vloeibare was opgebracht wordt. Zooals fig. 2 dit aangeeft bestaat de tjanting uit een

TJANTING. (Fig. 2.)

dun koperen bakje waarmede het gesmolten was opgeschept wordt. Aan den voorkant van dit bakje zit van onderen vastgesoldeerd het tuitje, een min of meer fijn gebogen buisje, waardoor bij het gebruik het opgeschepte was in een dun straaltje weer wegvloeit of uitdruppelt al naar de meerdere of mindere vloeibaarheid dit toelaat. Tegenover dit tuitje, aan de andere zijde van het koperen bakje, zit een eveneens vastgesoldeerd steeltje dat in een van voren schuin afgesneden met merg gevuld rieten handvat gestoken wordt.

Dit instrumentje, zoo eenvoudig als het is, verdient wel de aandacht, daar het voor het doel onverbeterlijk is doordat — alhoewel ook met een stalen pen, trekpen of penseel was op te brengen is — toch geen dezer dingen in staat is zooveel was te bevatten als de tjanting en daar dit instrumentje zoozeer door het handvat omsloten wordt blijft het was ook geruimen tijd voldoende vloeibaar, terwijl het in ieder ander gereedschapje bijna onmiddelijk weer stolt.

Fig. 3 geeft een zeer grof soort tjanting in het handvat dat hier niet volgens Indisch gebruik van riet maar bij gebrek aan riet van vuren hout gesneden werd.

Zooals ieder instrument en ieder materiaal zekere eischen stelt aan de versiering door dit instrument of op dat materiaal uit te voeren, zoo doet ook de tjanting zekere eigenaardige vormen van versiering aan de hand wier toepassing door de gemakkelijkheid waarmede ze als het ware uit het instrument voort vloeien, als vanzelf sprekend mag beschouwd worden. Als iemand voor het eerst een gevulde tjanting ter hand neemt en over een glazenplaat voortbeweegt dan maakt hij wasvlekken voor het te weten en als het zich in de tjanting bevindende was eenigszins bekoeld is, zoodat het uitvloeien vertraagt, dan valt er een droppel, dik als een parel en zachtkens voortbewegend, daarnaast nog een en nog een en ziedaar eene van de eenvoudigste versieringsmotieven waartoe de droppelende tjanting vanzelf aanleiding geeft. Met een beetje oefening ziet men de fraaiste parelsnoeren van zeer grooten tot de kleinst mogelijke pareltjes

TJANTING IN HANDVAT (Fig. 3.)

zich aaneenrijen.

Om nu tot ons stukje perkament terug te keeren zoo geeft ons fig. 4 een idee van deze parelsnoeren van was welke de daaronder gelegen perkamentdeelen wit moeten houden. Nu nog een randje was langs en een beetje over het perkament om het onderdringen van het vocht te beletten, dit randje was zóó hoog opgetrokken dat het tevens als dijkje dienen kan en we hebben een ondiep vertkuipje waarvan het perkament de bodem uitmaakt.

Stellen we nu vast dat de eerste kleur goudgeel zal zijn; dan vullen we dit kuipje met een paar procent's oplossing van ijzervitriool vermengd met een even groote hoeveelheid sodaoplossing. Dit mengsel, dat aanvankelijk een blauwgrijze kleur heeft en langzamerhand donkerder en donderker groen wordt, laten we zoolang op het perkament staan tot het er voldoende ingetrokken is, b.v. een half uur, laten het er dan afloopen, spoelen goed af en zetten het te drogen; waarna we deze verving nog eens herhalen. Dan zullen we zien dat het niet met was bedekte gedeelte onzer teekening eene grauw groene kleur heeft aangenomen die bij het drogen, door het

toetreden der zuurstof uit de lucht, langzamerhand mooi goudgeel wordt.
Nu hebben we ons was weer noodig om ook over het gedeelte dat we geel willen houden een laagje te spreiden, waarna onze teekening er uit gaat zien zooals fig. 5 dit aangeeft. Als we nu de voorgaande verfwijze nog een paar maal herhalen dan neemt het nu nog niet met was bedekte perkament, dat alreeds geel geverfd was een rood bruine kleur aan. Nu voor het laatst drogen — met een bot mes alle was verwijderen — en we zien onze teekening in wit, geel en roodbruin voor ons. (Fig. 6).
De nu behandelde werkwijze was een heel eenvoudige omdat de tweede kleur niet anders was dan eene versterking der eerste kleur, hetgeen ons veel moeite bespaarde doordat we bij het eerste was-opbrengen volstaan konden met enkel het als wit bedoelde deel der teekening af te dekken en al het overige geel te kleuren, óók wat rood-bruin moest worden.
Ware die tweede kleur echter eene die niet over de eerste kleur heen geverfd zou kunnen worden dan zouden we in eene veel omslachtiger werkwijze moeten vervallen door bij het begin niet alleen het als wit bedoelde deel maar ook de voor de tweede kleur bestemde ruimte met was te bedekken dus, om kort te gaan, bij iedre verving alles met was te dekken wat bij de eerst komende verving niet mee gekleurd mag worden om daarna alle was weer te verwijderen en de teekening van voren af aan voor de volgende kleur met was te bewerken, zoodat nooit meer dan de in te nemen plaats voor een kleur onbedekt blijft.

* * *

Gaarne zou ik aan deze technische beschouwingen eenige meer algemeene toevoegen.
Eigenaardig is het dat men vóór eenige jaren meer over batikken hoorde, meer er van zag dan tegenwoordig. Waaraan dit toe te schrijven? Zou men daaruit moeten besluiten dat het onmogelijk was de batikkunstnijverheid in Nederland te doen leven; dat ze hier alleen geboren was om heel jong, lang vóór ze zelfbewustzijn kreeg weer te sterven? Ik geloof het niet.
In Indië ('t is geen kleinigheid) bloeide ze meer dan 13 eeuwen.
Is het wonder dat de Indiërs prachtvolle batiks kunnen maken — zou het niet zijn omdat zij eeuw na eeuw gelegenheid hadden zich te oefenen, altoos maar weer sarong op sarong en hoofddoek na hoofddoek maakten? En wat het eene geslacht bereikte, plantte het op het volgende over — zóó eeuw na eeuw. Is het wonder dat ze ten slotte een techniek verkregen die bewonderenswaardig is? En dan die kleuren — In al die eeuwen hoeveel gelegenheden zullen daar geweest zijn dat ze door een gelukkig toeval en een goed waarnemingsvermogen hun nuancenrijkdom vermeêren konden?
En daar naast — wij Hollanders — zoo hier en daar een beetje geprobeerd — neen, het gaat niet — en het bijltje er maar weer bij neer gelegd —
Hiermede in verband geven de volgende drie beschouwingen die ik hier en daar opving wel te denken. — Een zeker hoogleeraar aan een Duitsche Kunst Gewerbe-Schule — eenig Hollandsch batikwerk beschouwend, haalde er een boekwerk over Indische batikkunst bij en zocht toen in het Hollandsche werk naar de typische Indische eigenaardigheden. Is dat de manier?
Iemand anders beweerde weer dat wij Hollanders toch nooit zoo iets moois zouden kunnen batikken als de Indiërs, „daar heeft men een ander stel hersenen voor noodig".
Een derde maakte de opmerking dat: „als je er morgen mee uitscheidt zal niemand het betreuren en ga je er mee voort en lijdt er desnoods honger voor niemand is je er dankbaar voor", dus waartoe batikken?
Zoo onaangenaam, ik zou haast zeggen, zoo doodend deze opmerkingen ook zijn, want aan den eenen kant laten ze voelen met hoeveel moeilijkheden een wel meenend Hollandsche batikker zal te kampen hebben hoe weinig anthusiastisch of nog beter te zeggen, hoe ijzig koel het op finantieël gebied zoo geestdriftige groote publiek hem tegenoverstaat, zoodat, indien hij niet in staat is een groot offer te brengen en met al zijn kunnen en weinig vergoeding te trachten de batikkunst op een hoogte te brengen waar ze nog niet is — hij dan beter doet er maar dadelijk uit te scheiden. Maar aan de andere zijde zijn ze weer vruchtbaar ook, deze opmerkingen; er goed over nagedacht en ziedaar ze geven licht. Ten eerste moet men in Hollandsche batiks niet naar Indische karakteristiek zoeken, omdat Hollandsche batiks met Hollandsche hersenen gemaakt MOETEN worden opdat zoodoende een nieuwe kunst geboren worde, een echt Hollandsche kunst waarbij men pogen moet alle deugden van de Indische batiks over te nemen.
Zoo moeten de Hollandsche worden prachtvol als de Indische, doch er is verscheidenheid in pracht. Ze moeten zijn onveranderlijk van kleur als de Indische. Ze moeten worden aangepast aan de behoefte der menschen zooals in Indië — maar wij dragen geen sarongs geen hoofddoeken en zullen mijns inziens ook nooit eenig succes hebben met gebatikte kleedingstukken van welken aard ook.
En tegenover de derde opmerking stel ik deze meening dat er ten allen tijde menschen geweest zijn die iets waarlijk schoons wisten te waardeeren en dat de macht van het zinstreelend genot, opgewekt door iets waarachtig schoons nooit zal verdwijnen. Laat ons daarom voortstreven, maar laat men spreken van Hollandsche batikkunst; alle deugden der Indische kunst op Hollandsche leest geschoeid en alzoo kunststukjes leeren maken van echt oud-Hollandsche degelijkheid, welke te bezitten men als een behoefte gaat voelen als men ze ziet, die, wat ze aan prijs meer kosten dan fabriekswerk dubbel en dwars goedmaken door hun onvergankelijkheid. Laat het aantal batiks op tentoonstellingen toe nemen en de beoefenaars dier kunst zich ontwikkelen door het streven elkaar de loef af te steken in schoonheid van uiting en niet in de manier hoe het meest te verdienen.
En zij, die daartoe de middelen hebben, zullen ons welgemeend streven zien, en het succes zal in het gevolg treden.
Anders opgevat — dan in de wieg gesmoord en geen kans tot bloei. F. G KOSTER.

FEDERATIE VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

Als afgevaardigde met onzen voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, die echter verhinderd was de laatste vergadering bij te wonen, kan ik de mededeeling doen, dat na de vorige, voorloopige vergadering, deze vergadering aan de hand van punten, door de vertegenwoordigers der Vereeniging van Letterkundigen opgesteld ter bevordering eener vruchtbare gedachtenwisseling, besloten heeft een commissie te benoemen, die de op de vergadering behandelde punten in een rapport zal vastleggen, en de voorloopige statuten van de Federatie zal ontwerpen. Deze commissie is samengesteld geworden uit 5 vertegenwoordigers van die kunstvakken, welke zich door vereenigingen konden laten vertegenwoordigen. Ter vergadering waren aanwezig de afgevaardigden van: de Vereeniging van Letterkundigen, de Toonkunstenaarsvereeniging, de Schildersvereenigingen (waarin de Beeldhouwers tevens zijn opgenomen): „St. Lucas", „Arti et Amicitiae", „Pulchri Studio", de „Moderne Kunstvereeniging", de „Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst", de „Bond van Ned. Architecten", de Mpij. tot Bevordering der Bouwkunst, de afdeeling Architectuur van het Genootschap „Pulchri Studio", „Bouwkunst en Vriendschap" en ons Genootschap. Twaalf vereenigingen dus; vertegenwoordigende: de Bouwkunst, de Muziek, de Schilderkunst, de Beeldhouwkunst en de Letterkunde. De Tooneelspeelkunst missen wij. Zeer tot onzen spijt bestaat er nog geen vereeniging van tooneelspelers en -speelsters.
Tot leden van die commissie zijn door de vergadering aangewezen de volgende heeren: voor de letterkunde, de heer Herman Robberts, voor de bouwkunst, de heer J. Gratama, voor de schilder- en beeldhouwkunst, de heer J. Toorop, voor de muziek, de heer Van den Roovaert en voor de ambachts- en nijverheidskunst, de heer Jac. van den Bosch. Als secretaris is toegevoegd de heer Mr. H. L. de Beaufort.
Aan die commissie is tevens overgelaten de bijeenroeping, in verband met den loop hunner werkzaamheden voor een volgende vergadering.
JAN DE MEIJER.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.
De zonderlingheden zijn de wereld nog niet uit. Deze opmerking moest ik maken, naar aanleiding van het stukje van den heer Adr. M.
Wat toch is het geval. In het 2 maand. tijdschrift „Bouwkunst" heb ik een waardeerend artikel geschreven over een nieuw gebouw te Amsterdam. De architect hiervan werd voor dit gebouw op de tentoonstelling te Brussel bekroond met den Zilveren Medaille. Naar aanleiding daarvan heeft deze architect op zijne brieven zegels geplakt, waarin deze bekroning duidelijk vermeld wordt. Dit heeft mij reden gegeven dezen architect „pralend" te noemen.
De heer Adr. M. noemt dit „een wel wat zonderlinge critiek", daar ik toch aan het bouwwerk een eereplaats heb afgestaan.
Het zij mij vergund, in antwoord hierop, te wijzen op de zonderlinge verwarring in het brein des heeren Adr. M., die niet schijnt te begrijpen, dat men zeer goed eenerzijds waardeerend over het werk van een architect kan schrijven en anderzijds reclamezucht van denzelfden architect signaleert.
Ten slotte vraagt de heer Adr. M.: „aan wien de schuld, dat het dien bouwmeester zoo treurig „op zijn brieven geslagen is?"
Wanneer de heer Adr. M.(oen?) meer onderscheidingsvermogen bezat, zou hij deze vraag niet gesteld hebben, daar het antwoord nog al voor de hand ligt.
De „schuld" ligt natuurlijk bij den architect zelf; de directe oorzaak is zeker niet mijn artikel, maar de bekroning der Jury op de Tent. te Brussel, welke bekroning genoemde architect dan ook op zijn zegel vermeldt. J. GRATAMA.

Bovenstaande werd mij ter lezing toegezonden. Ik meen — en wordt door des heeren G.'s artikel daarin versterkt — dat een goede verstaander een half woord noodig heeft.
Daarom doe ik aan mijn artikeltje (noch aan dat van den heer G.) iets toe of af. ADR. M.

EEN ARCHITECTONISCH TOONEELSPEL IN DE 17E EEUW, DOOR A. W. WEISSMAN.

Jacob van Campen, de grootste bouwmeester, die Nederland gehad heeft, is als vergeten burger in 1657 ten grave gedaald. Constantyn Huygens, die jaren lang met Van Campen bevriend was, zong in 1658:

Hoe light hij marmerloos, hoe gunt m'hem niet één steen,
Ter eer-gedachteniss van soo veel ed'le steenen?
Ick meen, de reden is, en't is wat meer dan meenen,
Hier stond een graf-gebouw, hadd' hij het self bestaan:
Nu hij 't verwaerloost heeft en durft er niemand aen
Van all' de leerlingen, die uyt hem sijn gesproten.
Want, seggen sij, waer 't niet net in sijn vorm gegoten,
En schoeyde lit voor lit niet even op sijn leest,
Daer nu sijn lichaam rust ontroerde 't noch sijn geest.
En wat geest sou dien geest, nu ledenloos, vernoegen,
Dien, noch int logge vleesch, geen geesten op en woegen?"

Dit is een fraai gedicht. Maar Huygens moet wel geweten hebben, dat het niet de aarzeling der leerling van den meester was, die Van Campen een grafmonument zijner waardig deed derven. In de 17e eeuw richtte men geen gedenkteekenen ter eere van kunstenaars op. Daarenboven was de bouwmeester sedert 1654 de eens zoo in ruime mate genoten gunst van de „doorluchtige stichteren van 'swerelds achtste wonder" niet meer deelachtig. En daar tijdens het eerste stadhouderlooze bewind de regeerders van Amsterdam de regeerders van het land waren, waagde niemand het, voor de eer van den bouwmeester op te komen behalve een trouw vriend, Jonkheer Everard Meyster, wiens landgoed „Nimmerdor" bij Amersfoort aan Van Campens buitenplaats „Randenbroek" paalde.
Ten slotte kreeg Van Campen toch een gedenkteeken in de St. Joriskerk te Amersfoort. Maar dat werd niet bekostigd door het dankbare vaderland. De familie deed het aanbrengen, en was er niet Vondels grafschrift bij geplaatst:

„d'Aertsbouheer uit den stam
VAN KAMPEN rust hier onder
Die 't Raedhuis t'Amsterdam
Gebout heeft, 't achtste wonder",

dan zou men het monument aanzien als dat van den eersten den besten patriciër. Het is blijkbaar niet voor een kunstenaar bestemd geweest. De zinnebeelden der kunst zijn er pas later aan toegevoegd.
Van Campen was in ongenade gevallen. Wat de oorzaak daarvan was heeft geen enkel stadsgeschiedschrijver vermeld. Ook in de papieren van Hans Bontemantel, die sedert 1653 lid der Vroedschap was, en die omtrent wat vóór de inwijding van het Stadhuis voorviel, zulke belangwekkende bijzonderheden geeft, vindt men omtrent Van Campen niets gemeld.
Uit de stukken is slechts gebleken, dat de bouwmeester 1 December 1654 Amsterdam verlaten heeft, om er niet weder terug te keeren.
Volgens Dapper was voor den Stadhuisbouw een commissie benoemd, bestaande uit de heeren Cornelis de Graeff, Anthony Oetgens van Waveren, Joan Huydekooper en Jan Cornelisz Geelvinck. Daar alle stuk-

ken, welke op dit groote werk betrekking hadden, verloren zijn gegaan, weten wij niet, hoe lang deze commissie in functie is gebleven. De heer Geelvinck stierf 9 November 1651, de heer Van Waveren 25 Augustus 1658, de heer Huydekooper 26 October 1661, de heer Cornelis de Graeff 4 Mei 1664.
Cornelis de Graeff was burgemeester in 1648, 1651, 1652, en thesaurier in 1649, 1650, 1653 en 1654. Anthony Oetgens van Waveren was burgemeester in 1649, 1650, en thesaurier in 1648, 1651, 1652. Joan Huydekooper was burgemeester in 1651 en 1654. Daar de burgemeesteren en de thesaurieren de eigenlijke machthebbers waren, mogen wij dus aannemen, dat, tijdens het bouwen van het stadhuis, in het bijzonder Cornelis de Graeff en Anthony Oetgens van Waveren veel invloed hebben gehad.
Van Campen was een kunstenaar, doch geen eigenlijk gezegd uitvoerend bouwmeester. Daarom heeft hij zich door anderen laten bijstaan. Dat Huygens waarheid sprak, toen hij zong dat anderen hadden uitgebeeld

„. . . . door hun penn' hetgeen dat uyt den sinn',
Den reden-rijcken sinn' van Campen wierd geboren",

wordt door de stukken bewezen.
Zoo heeft Pieter Post in 1647 ontvangen van het Amsterdamsche stadsbestuur „de somma van drie hondert twaelf gl. seven st. voor sijne moeyten, vocatiën ende dachloonen, mitsgaders verteerde costen bij hem gehadt ende gedaen ten tijde hij heeft gebesoigneert over het teechenen van de modellen van een nieuw te maecken stadts raethuys".
Pieter Poøt was sedert 9 Februari 1646 architect van den Stadhouder Frederik Hendrik, en ofschoon hij als zoodanig „ondertusschen ende buyten vercortinge van 's princen dienst oock alle andere personen, heeren, collegiën ofte steden, die hem souden gelieven te employeeren" mocht „ten dienste staen", was hij verplicht „sijne residentie te hebben in den Haeghe" en dit maakte het onmogelijk, dat hij ook verder Jacob van Campen bij het uitwerken der ontwerpen van het Stadhuis hielp.
Daarom werd naar andere hulp omgezien. Sinds 1640 woonde te Amsterdam Willem de Keyser, de derde zoon van Hendrik de Keyser, in 1603 geboren. Deze Willem de Keyser was omstreeks 1625 naar Engeland vertrokken, waar zijn oudste zuster Maria sinds 1613 met den beeldhouwer Nicholas Stone, een leerling van zijn vader, getrouwd was. Inigo Jones, was toen de meest vermaarde Engelsche architect. Deze bouwmeester volgde Palladio, en was derhalve een geestverwant van Jacob van Campen.
Willem de Keyser heeft, als steenhouwer, in 1643 medegewerkt aan het door Vingboons ontworpen huis voor den heer Poppen, op den Kloveniersburgwal tegenover de Oude Manhuispoort, een streng Palladiaansche ordonnantie. Den 3 December 1647 werd hij aangesteld als stadssteenhouwer van Amsterdam, onder het beding „dat hij der stadt sal ten dienste staen in de teyckenkonst."
Zoo werd dan Willem de Keyser de opvolger van Pieter Post om Jacob van Campen te helpen bij het uitwerken der schetsen voor het Stadhuis. Was hem, voor dit teekenwerk, bij zijn aanstelling ƒ 100 per jaar toegezegd, reeds in 1649 werd dit bedrag verdubbeld, wel een bewijs, dat Van Campen over zijn helper tevreden was. Ook in 1650, 1651 en 1652 heeft Willem de Keyser dit bedrag ontvangen.
Jacob van Campen en Willem de Keyser hadden beiden een echte kunstenaars-natuur. Getuigt Huygens van den eersten, dat hij was „un fascheux homme à gouverner", ook van den tweeden is het bekend, dat hij een opvliegend man was, die in 1645 met zijn neef Huybert de Keyser onaangenaamheden had, en die ook overigens lastig in den omgang geweest moet zijn. Van Campen en De Keyser hebben het echter goed met elkander kunnen vinden, gelijk later blijken zal. Doch het ontbrak hun niet aan benijders, die er op uit waren, hun ten val te brengen. De voornaamste daarvan zijn Daniël Stalpaert en Symon Bosboom geweest.
Stalpaert was 1 November 1648 als Stads-architect aangesteld, en als zoodanig met de dagelijksche leiding der werken aan het Stadhuis, waarvoor 28 October 1648 de eerste steen gelegd was, belast. Het is te begrijpen, dat deze bouwmeester het weinig aangenaam vond, onder Van Campen te moeten werken naar teekeningen, die door De Keyser waren gemaakt. Maar hij moest daarin berusten.
In 1650 werd aan De Keyser, als hulp, een „ondermeyster steenhouwer" toegevoegd, Daniël Hillebrandts, die echter reeds kort na zijn aanstelling overleed. Hij werd, in het begin van 1651, opgevolgd door Symon Bosboom.
Bosboom gelukte het, Willem de Keyser uit den dienst der stad te doen verwijderen. In onze „gouden eeuw" nam men het in het algemeen met de eerlijkheid niet bijzonder nauw. De regenten gaven in dit opzicht een slecht voorbeeld, wat door hunne ambtenaren vaak werd nagevolgd. Zoo was aan de stads-steenhouwerij het misbruik ingeslopen, dat de steenhouwer de werklieden noodzaakte, hem een deel van hun weekloon af te staan, en, opdat die werklieden daarbij geen schade zouden hebben, de loonlijsten tot een hooger bedrag indiende, dan met de werkelijkheid overeen kwam.

(Wordt vervolgd.)

NIEUWE UITGAVEN.

De voorstellen tot nieuwe regeling van het onderwijs hoofdzakelijk wat betreft het vakonderwijs door F. J. Vaes, w. i. uitgave Kluwer te Deventer, prijs f 0.75.
In het voorbericht zegt de schrijver:
De ontworpen voorstellen tot verandering van het onderwijs zullen ongetwijfeld door velen met belangstelling worden nagegaan. Den meesten belangstellenden zullen den tijd en de lust ontbreken om de dikke boeken door te werken, waarin de rapporten zijn opgenomen. Daarom wordt een kort overzicht gegeven van een nieuwe regeling, in hoofdzaak met het oog op het TECHNISCH onderwijs. Omdat echter alle takken van onderwijs meer of minder met elkander zijn in verband gebracht, kan niet uitsluitend over het technisch onderwijs alleen gesproken worden, maar moet telkens meer of minder uitvoerig, ook melding worden gemaakt van andere takken.
De lezer kan verschillende redenen hebben, om deze opstellen te volgen:
1e. met het oog op zijne kinderen;
2e. als leeraar aan eene technische inrichting met het oog op de verandering, die zijn school zou kunnen ondergaan;
3e. als toekomstig leeraar;
4e. als hoofd eener fabriek of leider van een bouwwerk en belanghebbend bij goed onderwezen personeel;
5e. als belast met regeling van, of toezicht op, een of ander onderdeel van onderwijs.
Ook dit is een reden, waarom niet uitsluitend het technisch onderwijs kan behandeld worden. Gemakshalve zal, na een mededeeling omtrent den bestaanden toestand, een leerling gevolgd worden van af de lagere school tot zoover als hij kan komen.
Daarna zullen de eischen besproken worden, die aan leeraren worden gesteld. Dit is niet de volgorde in de rapporten, maar voor de verschillende soorten lezers gemakkelijk. Hier en daar is een opmerking gemaakt, die zich onder het schrijven vanzelf opdrong. Uitdrukkelijk moet worden vermeld, dat het hier behandelde in geen enkel verband staat met de tien teekenvakken, die in Juli 1910 in de plaats zijn gesteld van de toen bestaande middelbare teekenakten, en waarvoor van af 1911 in de zomermaanden examen kan worden afgelegd. A. A. K.

* * *

Reeds eenigen tijd is in mijn bezit ter beoordeeling een boekje getiteld: „de Empire-stijl en zijn ontstaan", door J. Godefroy, uitgegeven door de Wed. J. Ahrend en Zoon's uitgeversmaatschappij. Voor mijn aarzeling om het te bespreken en het uitstellen van deze bespreking is natuurlijk een reden. Ware dat boekje zóó, dat ik er ingenomen mee kon zijn, dan had ik onmiddelijk naar de pen gegrepen. Doch eerlijk gezegd: ik begrijp het nut van deze uitgave niet. Het boekje bestaat hoofdzakelijk uit platen. De korte, begeleidende tekst, hoe prettig leesbaar ook geschreven, is toch bijzaak, daar het hoofddoel van den tekst is door een beknopte bespreking van de voorafgaande Lodewijkstijlen een juisten kijk te geven op het wezen en ontstaan van den stijl, die in dit boekje in prent wordt behandeld. De platen nu maken een groffen indruk, die geheel in tegenstelling is met de typische kenmerk van de Empire-stijl in 't bijzonder sterker doorgevoerd nog, dan in de voorafgaande, de grondleggende Lodewijk XVI-stijl, is de kleine schaal der onderdeelen tegenover de groote, spaarzaam versierde vlakken, wier samenwerken in verband met de strenge, eenvoudige hoofdlijnen aan deze stijlvoortbrengselen gegeven, zulk een verfijnden doch ingetogen en edelen indruk op ons maakt..
De keuze van penteekening is daarom voor het afbeelden niet de gelukkigste. Of de penteekening moet zoo fijn zijn, en daardoor zijn eigen karakter inboeten, dat hij de gravure nabij komt. Dit is ook het bewondenswaardige, doch verkeerde streven van het academische bouwkundig teekenen in de vorige eeuw. Het verklaart ook de voorliefde voor de staalgravure, de fijnste onder de verschillende technieken van gravure, in de Empire en in den lateren, onder zijn invloed staanden tijd. Bekijken wij dus het boek, waarin Percier en Fontaine, de beide architecten die eigenlijk den geheelen Empire-stijl in zich vertegenwoordigen, hunne uitgevoerde werken onder den aandacht van de geheele wereld brachten, en hunne beginselen snel verspreidden — een oorspronkelijk exemplaar bevindt zich in de bibliotheek van het Rijksmuseum — dan hebben wij in die ragfijn uitgevoerde staalgravuren een overtuigend bewijs, waarom ik mij niet met de groffe uitvoering dezer platen in het nu uitgegeven boekje kan vereenigen.
Voor de studie der fijne weloverdachte onderdeelen zijn zij geheel onvoldoende; en den totaal indruk is onjuist door het te sterk naar voren treden der onderdeelen. Een vakboek is het dus niet. Het kan alleen dienst doen voor een oppervlakkige kennismaking voor den leek.
De schrijver zegt zelf in de voorrede: „Ook iets nieuws geeft dit werkje niet. 't Is bewerkt naar verschillende bronnen, zóó, dat de platen hieruit zoo volledig mogelijk zijn overgenomen en alle opnieuw geteekend (let wel), gedeeltelijk ook teruggebracht tot het formaat van dit deeltje.
Mogen hierdoor de teekeningen verloren hebben aan scherpte, de eenheid in de illustraties bleef bewaard, wat ten goede komt aan het uiterlijk van het boekje".
Dit standpunt is mijn inziens onjuist. JAN DE MEIJER.

PRIJSVRAAG ARBEIDERS-WONINGBOUW.

Na aanvraag kwam in ons bezit het programma eener prijsvraag uitgeschreven door de IJsselsteinsche Bouwmaatschappij te IJsselstein, samengesteld met de hulp van de Afd. Utrecht der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Daar deze prijsvraag niet beantwoord aan de Algem. Regelen van Nat. Bouwk. Prijsvragen zullen wij de volgende week op bedoeld programma terugkomen.
Red.

GEVELWEDSTRIJD TE LEIDEN.

Het Gemeentebestuur van Leiden besloot tot het uitschrijven van eenen gevelwedstrijd in die gemeente gedurende het tijdvak 1 Januari 1911 tot 1 Januari 1913 te houden. Het programma voor die wedstrijd, dat heden wegens plaatsgebrek moest blijven liggen, zal in één der eerstvolgende nummers gepubliceerd worden.
Een woord van dank aan de Vroede Vaderen dezer Gemeente voor het goede voorbeeld aan andere ter navolging gegeven, vinde hier zijn plaats.
A. A. H.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER No. 1752: Het hulpmodemagazijn van Hirsch & Cie. R., Een Hotel op den Dam. J. H. Rössing, Heimatschutz. Heemschut. L. Simons.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 3: Bezoek aan het Paleis op den Dam. J. Gratama, Vakbelangen. G. Versteeg, Het Wagner-theater te Scheveningen. Een en ander over de gevaren van het Steenhouwersvak. S. Elias.
DE AANNEMER No. 3: Een besluit der Bondsvergadering inzake borgstelling. Bouwvakken.
DE OPMERKER No. 3: De kerk te Huizum. Voordrachten in de R'damsche Academie.
DE BOUWWERELD No. 3: Het gouden feest der 1ste Ambachtsschool in Nederland. Th. v. d. Waerden c. i., Het rapport van de „Ineenschakelings-commissie" in het technisch onderwijs. Geschiedenis der tuinkunst, Heemschut.
DE GAS- EN WATERFITTER No. 3: Nieuwigheden op het gebied van verlichting. Gas voor verlichting en verwarming. Transport van gecomprimeerd gas.
INDUSTRIEEL WEEKBLAD No. 33: Het nut van periodieke onderzoekingen der stoommachines. B. J. Grondhout, Diamant drijfriemnaaimachine. Kunstportland-cement en zijne surrogaten.
HOLDERTS POLYTECHNISCH WEEKBLAD No. 3: Kleine gelijkstroom turbodynamo's. Semi-tandem stoommachine. Een nieuwe afsluiter.
TECHNISCH WEEKBLAD No. 3: Bijdrage tot de kennis van gewapend cement-beton.
DE INGENIEUR No. 3: De moderne stoomlocomotief. Toepassing van nieuwere vindingen op locomotieven. Prof. J. Franco, De verdeeling der spanningen in een lichaam dat zich volgens de wet van Hooke gedraagt. F. Vening Meinesz c. i., Weervastheid van metselwerk.
BUITEN No. 3: De Westkant van Schouwen (Z.) met zeer fraaie afb.: Molens. E. Ruempol, Arcen (L.) en zijn kasteel, A. F. van Reurden.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK No. 30: Gaspompen. Warmte als bijproduct van krachtinstallaties.
DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 5: Die neuen Deutschen Bauten in Jerusalem.
BUILDING NEWS No. 2024: Balustrades and stairease inclosures. Fashion and Building. Royal institute of British architects: prizes and studentship drawings exhibition. House at Haileybury. A Paris of cottages e. a. R.

VAN ALLERLEI AARD.

TOUT COMME CHEZ NOUS.

De „gewone briefschrijver" in Spanje van het Algemeen Handelsblad is naar Cordoba geweest en vertelt daarvan o. m. het volgende:
Te middernacht heeft in elke Spaansche Kathedraal de „hanen"mis plaats die 't Kerstfeest openen moet. Een oude traditie, met welke men blijkbaar niet breken wil, ofschoon men alle mogelijke moeite doet de rumoerige feestvierders op een afstand te houden. Alle groote poorten, die toegang geven tot de, gedeeltelijk tot een Katholieke Kathedraal verbouwde Moskee, waren dan ook hermetisch gesloten; een enkel klein deurtje, sterk bezet met vuile politieagenten, gaf toegang tot 't, slechts flauwtjes door olielampen verlichte, wereldwonder, eens door Abd-el-Rahman I en II gebouwd, om te dienen als heerlijk middenpunt voor 't Westersche mohamedanisme, nu door eeuwenlange barbarenoverheersching geschonden en verknoeid, heel de perspectief van dat immense zuilenwoud verbroken door de groote kathedraal, die men er midden in gebouwd heeft, en die op zichzelf wel zeer mooi is, doch die één groote fout heeft, n.l. dat men ze op deze plaats gezet heeft.
Eens telde de *Mezquita* meer dan duizend marmeren zuilen, alle verschillend van bewerking en kleur en dragend de prachtige dubbele boogjes: eens was heel de zoldering van gesneden en beschilderd houtwerk; eens brandden elken avond, als de *atatema* gebeden werd, 4700 olielampjes; was de *Mirab*, 't heiligdom waar de Koran bewaard werd, het rijkste sieraad der wereld; hing uit den hoogen koepel een zware gesmeed gouden ketting waaraan de heilige lamp hing.... Tot de barbaren kwamen, die alles vernielen moesten wat aan den gehaten Moor herinnerde. Doch enkele monumenten mochten zelfs in de oogen der veroveraars genade vinden, moesten alleen een beetje verfraaid worden en zoo bleven gespaard, zij 't dan ook, helaas, door ruwe handen „verfraaid", de Alcazar van Sevilla, de Alhambra van Granada en de Mezquita van Cordoba. Maar het gemis aan aesthetisch gevoel dier verfraaiers was meer dan bar; daar men den Moorschen roodbaksteenen vloer niet duur genoeg vond werd er in de Mezquita een prachtige witmarmeren gelegd... een halven meter boven den oorspronkelijke! t Gevolg is, dat de moskee er nu uitziet of ze onder water staat, daar de pl. m. 800 zuilen geen voetstuk meer hebben; de zoldering bevatte koranspreuken als decoratief: heel dat wonderwerk van houtsnijkunst werd naar beneden gehaald en idioot-doende, Gotische gewelven erin gebouwd; tusschen de zuilen werden altaren ingetimmerd, die heel de prachtige perspectief verbraken; in 't midden werd een kathedraal gezet, die 't zuilenwoud meer dan 200 marmeren boomstammen ontnam.... en niettegenstaande dat alles, en ofschoon wij ons geen denkbeeld meer kunnen vormen van wat dat wonder van architectuur eens geweest moet zijn, blijft de Moskee nog iets prachtvols, iets dat zijns gelijke niet heeft.
Men restaureert trouw; jaar in, jaar uit werkt een dozijn artisten aan 't weer zoo veel mogelijk in den ouden toestand terugbrengen van het heerlijke bouwwerk. In het laatste jaar zijn achter kalklagen, achter walgelijk leelijke kapelletjes, weer wonderbare Moorsche mozaïeken voor den dag gekomen. De Staat heeft weer een millioen beloofd en langzaam wordt de Moskee weer ontdaan van al dat leelijks, dat de Christenen er inbrachten. Maar heelemaal restaureeren in den oorspronkelijken toestand, is onmogelijk. Het heele middenstuk, waar nu de Kathedraal staat, is onherroepelijk verloren, en geen artist ter wereld kan herstellen wat door Karel V en anderen vernield is aan 't goudmozaïek van den *Mirab*. Het is weemeedig om te zien hoe naast de eenig overgebleven nis, die, ofschoon beschadigd, nog een wonder is van kleuren en lijnen, een soortgelijke staat, door Karel V in een familiebidplaats veranderd; een bonte doek van schreeuwerigen rijkdom, naast 't stemmig mooie en edele van 't Arabierenwerk.

DE PALEIS-RAADHUIS-QUESTIE.

De Burgemeester deelde heden in den Raad den heer Simons mede, dat alle rapporten in bovengenoemde aangelegenheid thans bij hem berusten. De zaak was echter ook uit juridisch oogpunt minder eenvoudig dan velen meenden. Een voordracht van B. en W. kon verwacht worden. Over den inhoud dier voordracht wilde de Burgemeester zich nog niet uitlaten.
Den heer Vliegen werd op een desbetrffende vraag geantwoord dat dat geen *stukken* waren ontvangen, waarut de meening van de Regeering over deze zaak bleek.
De heer Vliegen vroeg daarop verder: Heeft de Burgemeester ook onder de „Regeering", de Koningin bedoeld zooals bij mijn vraag het geval was en zijn onder „stukken" ook „mededeelingen" in de meer algemeene beteekenis begrepen? De Burgemeester zeide dat het antwoord op beide vragen „negatief" moest luiden.
Geheel duidelijk is dat niet. Bedoelt dit, dat er geen mededeelingen omtrent de meening van H. M. de Koningin ontvangen zijn? Beteekent dit, dat er geen stukken, wel mededeelingen van de Regeering ingekomen zijn? Wij meenen, dat, te recht of ten onrechte, de indruk gevestigd werd, dat de Burgemeester geen flauw of vaag vermoeden had van de denkbeelden der Regeering. En dat lijkt ons onwaarschijnlijk. (Alg. Hbld.)

DE NIEUWE DAM-BEBOUWING.

Onlangs is bericht, dat voorloopige overeenstemming verkregen is tusschen B. en W. en een Engelsche combinatie, die op het commandantshuis en het blok-Van Eyk vrijkomend Damterrein een hôtel-café-restaurant wil bouwen.
Wij vernemen nader, dat de heer J. M. van der Mey door deze combinatie is aangezocht als architect te willen optreden en dat hem waarschijnlijk een Engelsche architect zal toegevoegd worden. Met het oog op eventueelen bouw worden voorbereidende maatregelen getroffen. Trouwens, de voordracht van B. en W. tot uitgifte van den grond in erfpacht, zal niet verschijnen, voordat de teekeningen ingediend en goedgekeurd zijn.
De heer Van der Mey is, zooals men zich herinnert, met zijn ontwerp *Forum Amstelodamium* de winner van de Dam-prijsvraag, alleen werd hem die prijs om een technische kleinigheid niet toegekend, waarmee aan de bruikbaarheid voor de praktijk van zijn ontwerp niet de minste afbreuk werd gedaan. (Alg. Hbld.)

OPGRAVING IN DE HAARLEMMERMEER.

Bij het grondwerk voor de nieuwe spoorlijn Leiden—Haarlemmermeer is een oude koperen tafelbel gevonden. Het handvatsel is een kop van een oude vrouw. Rondom de bel is afgebeeld een steekspel van ridders, waartusschen een mannenbuste en enkele wapenschilden. Beneden aan den rand in het rond staat te lezen: Jacoves Serke Heft mij Ghegoten Aº. 1370 De hoogte van de bel is 10 c.M. en de middellijn 8 c.M. N.bl. v. N.

PRIJSVRAAG-STEDENBOUW.

Australië krijgt een nieuwe hoofdstad, en wel te Yass-Canherro in Nieuw-Zuid-Wales. De Australische Minister van B Z. heeft het voornemen te kennen gegeven dat hij binnenkort een prijsvraag zal uitschrijven voor plannen tot den bouw der hoofdstad en van de parlementsgebouwen, waaraan architecten van de geheele wereld kunnen deelnemen. Het terrein, waarop de hoofdstad verrijzen zal is eenigszins heuvelachtig, zóó zelfs dat men zich voorstelt de openbare gebouwen ieder op eene hoogte te kunnen plaatsen, welke uiteraard de centra zullen aangeven. Een mooi vraagstuk voor wie zich voor de oplossing plaatst. Voor de VOORBEREIDENDE MAATREGELEN heeft men voorshands een bedrag van 43000 POND ST. uitgetrokken. 526.000 GULDEN.

FRIESCHE BOUWKRING.

In de jongste vergadering van den Friesche Bouwkring te Leeuwarden werd o. m. gesproken over de kerk te Huizum en den toren te Oosterwierum. Wij maken hiervan melding om de zeer prijzenswaardige houding die het bestuur van den Fr. B. innam in eene kwestie van vandalisme ten aanzien van een tweetal oude gebouwen. Men heeft namelijk onder leiding van een ARCHITECT in den jare 1910-11 bedoelde kerk onder eene pleisterlaag gezet; terwijl eikenhouten timmerwerken met vuren opgelapt zijn. Huitsteenen met ornamenten voorzien heeft men geverfd, en zoo meer. Zeer te betreuren is 't dat de Friesche Bouwkring te laat kennis kreeg van deze wandaden; anders ware 't stellig zoo ver niet gekomen, getuige de houding van zijn bestuur. De toren te Oosterwierum denkt men maar eenvoudig te sloopen. (Men is het kerkbestuur), ten einde meer kans te bekomen op den bouw van een nieuwen, zoo mooi als kerkvoogden dat wenschen. Dit zal zoo'n vaart echter niet loopen, dank zij 't wakend oog onzer Noordelijke collega's, die blijk gaven het rechte te gevoelen voor architectonisch en het typisch landelijk schoon der Friesche landauwen. Bravo, Bouwkring! R.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Amsterdamsch stadsschoon. — „Heemschut". — Een Architectonisch tooneelspel in de 17e eeuw (Vervolg). — Een praatje over een nieuw drogingssysteem. — Prijsvraag voor den bouw van éengezinswoningen te IJsselstein. — Programma voor den eersten gevelwedstrijd te Leiden. — Woninginrichting. — Nieuwe uitgaven. — Weekbladen en Tijdschriften. — Van allerlei aard. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1290ste gewone ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 8 Februari e.k. des avonds 8.30 uur in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."
Agenda:
1. Opening en notulen der 1289ste vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Benoeming van 3 leden der jury voor de Leliman-prijsvragen-1911.
4. Ballotage van den heer F. G. Koster, als gewoon lid voorgesteld door de heeren H. A. J. Baanders en G. J. Rutgers.
5. Installatie van den heer Charles Estourgie als gewoon lid.
6. Besprekingen betreffende de „Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.
7. Voordracht van den heer Jan Stuyt, arch. te Amsterdam, getiteld: „RUSKIN", toegelicht door lichtbeelden.
8. Rondvraag en sluiting.

Tijdens deze vergadering zal eene collectie platen uit Architektonische Handzeichnungen Alter Meister geëxposeerd zijn.

II. BEZOEK AAN HET PALEIS OP DEN DAM.
Voor de bezoeken aan het Koninklijk Paleis hebben zich bijna ZESHONDERD deelnemers aangemeld, bestaande uit leden der samenwerkende vereenigingen en betalende introducé's. De regeling zal in het volgend nummer worden bekend gemaakt.

III. Als adspirant-lid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heer J. Beylevelt, bouwk. teekenaar te Amsterdam.

IV. PRIJSVRAAG VOOR EEN NIEUW PALEIS VAN JUSTITIE TE ATHENE. — Het consulaat van Griekenland te Amsterdam, in opdracht van den Minister van Binnenl. Zaken te Athene, deelt ons mede, dat een internationaal concours is uitgeschreven voor een ontwerp voor den bouw van een Paleis van Justitie te Athene. Architecten, die aan dit concours wenschen deel te nemen, kunnen nadere bijzonderheden en uitgebreide details daaromtrent vernemen aan de consulaat-generaal van Griekenland te Amsterdam.
Wij kunnen hieraan toevoegen dat bovenbedoelde bizonderheden binnen enkele dagen eveneens te bekomen zullen zijn aan ons bureau in „Parkzicht".

JAN DE MEIJER, *1e Secretaris.*

AMSTERDAMSCH STADSCHOON.

Op uitnoodiging van de Vereeniging „Amstelodamum" is Woensdagavond onder presiduim van Prof. Dr. H. Brugmans in het Muntgebouw eene vergadering gehouden van afgevaardigden van Kunstenaars vereenigingen te Amsterdam. Vertegenwoordigd waren behalve der Ver. „Amstelodamum" de Afd. Amsterdam van de „Mij. tot Bev. der Bouwkunst", het „Kon. Oudheidkundig Genootschap", de Mij. „Arti et Amicitia", de Ver. „St. Lucas" en het Genootschap „Architectura et Amicitia". De besprekingen golden het nemen van maatregelen in het belang van de artistieke waarde der stad niet enkel tot vastlegging in beschrijving en beeld; doch ook tot bescherming van het bestaande. Namens „Amstelodamum" werd verklaard dat deze Vereeniging prijs stelde op den steun en de medewerking van zustervereenigingen bij een streven, dat zij tot dusver alleen had pogen voor te staan, met den wensch dat door samenwerking en onder voorlichting van technisch en artistiek bevoegden dit streven meer doeltreffend te doen zijn. Na belangwekkende discussies werd besloten tot het vormen eener commissie, waarin bovengenoemde Ver. zullen vertegenwoordigd zijn. Deze commissie zal het ontwerpen van een werkprogram tot taak hebben. R.

„HEEMSCHUT".

Donderdagmiddag vergaderde in het Muntgebouw de Bond „Heemschut" onder voorzitterschap van den heer K. P. C. de Bazel. Medegedeeld werd dat tot heden een 23-tal corporatiën tot den Bond zijn toegetreden; terwijl verwacht wordt dat dit getal spoedig grooter zal zijn. Als voornaamste punt kwam op de agenda voor de Bestuursverkiezing. Na discussie over de samenstelling werd tot de verkiezing van 15 leden overgegaan. Aangewezen werden de heeren K. P. C. de Bazel te Bussum, G. P. van Tienhoven te Heemstede, Mr. G. A. P. M. van der Aa, Dr. J. Th. Oudemans en E. W. Moes te Amsterdam, Jhr. C. R. F. Kraijenhoff te Utrecht, A. Le Comte te Delft, D. Fokkema te

Arnhem, G. A. Pos te Baarn, A. W. Weissman te Haarlem, Jac. P. Thijsse en G. Bos te Bloemendaal, S. de Clercq en Jan Kalf te 's-Gravenhage en Mr. W. B. Buma te Huizum bij Leeuwarden. Laatstgenoemde werd tot voorzitter verkozen.

EEN ARCHITECTONISCH TOONEELSPEL IN DE 17E EEUW, door A. W. Weissman.

(Vervolg van pag. 30.)

In het begin van 1653 stelde Bosboom de Thesaurieren hiervan in kennis, en het gevolg was dat Willem de Keyser den 20 Februari van dat jaar „overtuigt van faulte begaen door 't veranderen van reeckeningen ende 't ontvangen van loonen van volck, die niet gewrocht hebben", op staanden voet werd ontslagen.
Dat Van Campen over dit ontslag verstoord was, is te begrijpen. Hij bleef aan De Keyser zijn vertrouwen schenken en wist te bewerken, dat aan dezen meester het uitvoeren van het grootste deel der graftombes van Van Galen te Amsterdam en Tromp te Delft — beiden door Van Campen ontworpen — werd opgedragen. Als teekenaar werd De Keyser door Jacob Vennecool vervangen, die na Van Campens dood de ontwerpen voor het Stadhuis in koperplaten heeft uitgegeven. Ondertusschen was Symon Bosboom 27 Juni 1653 als stadssteenhouwer aangesteld. Evenals Stalpaert was Bosboom ook architect. Zijn kennis der bouwkunst toonde hij door een boek: „Cort onderwijs van de vijf colommen, uyt den scherpzinnigen Vincent Schamozzy getrocken", dat na zijn dood het licht zag en dikwijls is herdrukt.
Stalpaert en Bosboom achtten zich de ontwerpers van het Stadhuis. De Bie noemt „Aemstels schoone Stadthuys" het werk van „Bosboom en Quellien", Vondel vermeldt in zijn „Inwijding van het Stadhuis" alleen Stalpaert, en waagt slechts deze toespeling op den eigenlijken ontwerper:

„De wester-marmerklip den maatzang volgt van Kampen"

Het is te begrijpen, dat Van Campen over dit alles zeer gegriefd was. Daarbij kwam nog, dat ook Artus Quellinus, ofschoon aanvankelijk met Van Campen zeer vriendschappelijk verkeerende, in 1654 van houding veranderde.
Van Campen bewoonde de buitenplaats Randenbroek bij Amersfoort. Zijn buurman was Jonkheer Everard Meyster, die daar „Nimmerdor" had doen aanleggen, een landgoed, dat vermaard was om zijn pracht. Jonkheer Meyster behoorde tot een geslacht, hetwelk even als dat van Van Campen na de Hervorming Roomsch was gebleven, ofschoon de bouwmeester en zijn vader, Pieter Jacobsz. van Campen, tot het nieuwe geloof waren overgegaan. Immers Jacob van Campen is in 1595 in de Groote Kerk te Haarlem gedoopt.
Aberdingk Thijm heeft in 1862 Jacob van Campen tot den held van een romantisch verhaal gemaakt, waarin hij, op grond van een aanteekening door Pater Norbertus Aerts, den bouwmeester op het eind van zijn leven tot de Moederkerk laat terugkeeren.
Onmogelijk is het niet, dat deze terugkeer in 1654 heeft plaats gehad, en dat ook zij tot de ongenade van Jacob van Campen heeft bijgedragen.
Van Campen maakte zijn buurman Jonkheer Meyster deelgenoot van wat hij te Amsterdam moest ervaren. De rijke Utrechtsche edelman greep naar de pen, en schreef een gedicht, dat gedrukt en te Amsterdam verspreid werd. Dit vers onderteekende hij: „D. Stalpert" en hij noemde het: „Eerplicht aan mijn Heer en Meester Jacob van Campen, Heer van Rambroeck, Vinder en Vader van 't nieuwe heerlijckste Orgel, Toren en 't boukunstige Stadt-huys der Werelt, begonnen t' Amsterdam in 't Jaer Anno 1648, Dr. Gerard Schaep, Cornelis Bicker, Conss".
Met het orgel en den toren zijn die der Nieuwe Kerk te Amsterdam bedoeld. Het is eigenaardig dat slechts twee burgemeesters, Dr. Gerard Schaep en Cornelis Bicker genoemd worden, terwijl Amsterdam toch altijd vier burgemeesters gehad heeft. De veronderstelling is niet gewaagd, dat Schaep en Bicker tot de begunstigers van Jacob van Campen hebben behoord. Dr. Gerard Schaep was burgemeester in 1648 en 1652, Cornelis Bicker in 1650 en 1654, toen hij 15 September stierf, en door Albert Dirckszn Pater werd opgevolgd. Van Campen was dus toen — is onze veronderstelling juist — zijn laatsten beschermer kwijt, en ook dit verklaart, waarom in het najaar van 1654 zijn toestand onhoudbaar werd.
Wij mogen aannemen, dat Jonkheer Meyster zijn dichtstuk schreef vóór 15 September 1654, daar hij van Bickers dood geen melding maakt. Uit een acte, den 7 December 1654 door den Amsterdamschen notaris E. van de Ven opgemaakt, blijkt, dat Jacob Vennecool, de teekenaar van Jacob van Campen, eenigen tijd geleden in een herberg aan den Kloveniersburgwal bij de Hoogstraat „Apensuyer" genaamd, uitgedeeld waren „gedructe billetten off pasquilen, geintituleert; Eerplicht aan mijn heer en meester Jacob van Kampen etc." Dezé acte werd opgemaakt voor „Artus Quilinus, oudt omtrent 44 jaeren, beelthouwer hier ter stede, ende Hubertus Quilinus, oudt 32 jaeren, schilder". De twee comparanten „verclaerden bij ware christelijcke woorden", dat de schilder Van Nerven in de herberg geweest was, en daar van Vennecool een „pasquil" had ontvangen. Huibert Quellinus verklaarde bovendien nog, dat ook de schilder Ruel er een had gekregen, wat hij bewaard en op zijn kamer aangeplakt had.
Waarom de gebroeders Quellinus deze acte lieten opmaken, blijkt niet. Waarschijnlijk is het wel, dat zij haar tegen Jacob van Campen hebben gebruikt. Immers Jonkheer Meyster maakt duidelijke toespelingen op een minder goede verhouding tusschen de gebroeders Quellinus en den bouwmeester als hij zijn gedicht dus begint:

„'t Is ons niet altoos wel:
Haet en QUEL, die volgen fel."

„Ja, d'Heer van Campen zelfs, hoe rijck van geest, van stellingh,
Leeft sonder haet-te-nijd, noch buyten 's anders QUELLINGH".

Verder wordt gezegd:

„Dat alles op sijn Kerf en Reekningh wordt gestelt,
Wat 's anders raed, (van AF- of TOE-DOEN) vaeck misstelt."

Erger beschuldiging is nog, dat den meester door:

„haet, door brodderij,
Door snapperij van die er proncken met zijn veeren
Ontstolen wordt sijn eer, de gunst der Borgher-Heeren".

Jonkheer Meyster wil de namen niet noemen dergenen in die Van Campen:

„omt zeerst bedillen en bekneevlen".

De schatrijke Jonkheer Meyster, die 's winters te Utrecht en 's zomers buiten Amersfoort woonde, en die er zich wel voor gewacht had, zijn auteurschap op eenigerlei wijze kenbaar te maken, behoefde voor geen maatregelen, door de Amsterdamsche regeering tegen hem te nemen, bevreesd te zijn.
Van Campen heeft echter natuurlijk dit gedicht geen

goed gedaan. Het is waarschijnlijk de druppel geweest, die den beker deed overloopen. Den 1 December 1654 verliet de bouwmeester Amsterdam en daarna was Daniël Stalpaert architect van het Stadhuis in aanbouw. Jonkheer Meyster echter gaf geen kamp. In 1655, toen het Stadhuis, ofschoon nog onvoltooid, werd ingewijd, greep hij andermaal naar de pen en schreef:
„Het eerste deel der Goden Land-spel om Amersfoort, van 't nieuw Stad-Huys binnen Amsterdam, gedruckt voor de Liefhebbers van de Bouw-kunst".
Op het titelblad van „den tweeden Druck", die zonder jaartal te Amsterdam verscheen, wordt gezegd dat het „Land-spel" in 1655 „aldaer gespeelt en vertoont" is geworden.
Alle bladzijden van het boek zijn versierd met een omlijsting in houtsnede, die een klassiek pedestal voorstelt, en van boven voorzien is van een door een kroon en palmtakken gedekt schild, waarin het monogram J.E.M.E.I.S.T.E.R. is aangebracht.
Gelijk bij alle werken van dien tijd gaan ook hier eenige gedichten vooraf. Meyster zelf uit zich aldus:

„Wie uyt mijn honigh soeckt sijn boos fenijn te haelen,
Zal ick de naeste reys zoo mosterlijck af maelen,
Dat hij eer wenschen zal den nicker hem te haelen,
Dan op mij schendig weêr te schimpen of te smaelen".

Een titelprent mocht natuurlijk niet ontbreken. Zij verbeeldt het zegel en het wapen van Amsterdam met het blazoen van Amersfoort er onder, en, geheel beneden, het reeds vermelde monogram, hetwelk door een lauwerkrans gekroond wordt, waaraan twee slangen knagen. Een doedelzak, een pansfluit en festoenen met vruchten duiden het landelijk karakter van het tooneelspel aan,

„Der Amsterdamsche Borger-heeren
En die van Amersfoort ter eeren."

is het opschrift.
Misschien waren de burgemeesters van Amersfoort met de hun gebrachte hulde ingenomen, doch die van Amsterdam zijn het zeker niet geweest.
Nadat nog een ongenoemde in het Latijn den lof van Meyster, tot Magis-ter gemaakt, heeft verkondigd, richt de drukker zich tot den lezer, om hem te zeggen dat „hier niet alleen zeer heerlijck allen den buytensten opstal van 't nieuw Stad-huys vertoont of aengeraeckt wordt, maer dat oock verscheyden oude schoone Griecksche tabulen (als waerlijck geschiet om Amersfoort) ten aerdighst sijn opgehaelt".
Zonder de goden der oudheid kon men het in onze klassieke 17e eeuw nu eenmaal niet stellen. De „personagiën" zijn dan ook: „Jupiter, Mercuur, Pan, Juno, Ganimeed, Cupido en Diana". Maar bovendien treden nog nimfen als gevolg van Diana op, die de namen „Trompesta, Veldina, Jachtena, Haaswinda, Loopetsna en Suringa" dragen.
Behalve deze mythologische figuren echter komen ook „kunstenaren" op de planken. Sprekend worden „Michel Angelo, Rafel, Heemskerck, Vitruvius, Schamotsi, Holbeen en Apel" ten tooneele gevoerd terwijl „Pallasius, Veroon, Dynocrates, Lysippus en Schopas" zich met de rol van „stommen" moeten tevreden stellen.
Waarschijnlijk zal Jonkheer Meyster, toen hij deze kunstenaars koos, wel door Van Campen zijn voorgelicht. Dat Michelangelo bovenaan staat getuigt van de groote waardeering, die men voor hem had, wat ons bij iemand als Van Campen niet verwonderen kan. Ook Vitruvius en Scamozzi zijn zeker hun plaats onder de „kunstenaren" wel waard. Opmerking verdient het, dat Scamozzi sprekende wordt opgevoerd, terwijl „Pallasius" of Palladio als „stomme" of figurant ten tooneele komt. Wij moeten, om dit te verklaren, bedenken, dat Vincenzo Scamozzi, de architect der Republiek Venetië, pas in 1616 gestorven is, en dat Van Campen, die waarschijnlijk in 1615 naar Italië ging, hem dus nog persoonlijk zal hebben gekend. Andrea Palladio, de leermeester van Scamozzi, is echter reeds in 1580 gestorven.
De roem van Deinokrates berustte op den aanleg der stad Alexandrië, waarvan de oude schrijvers zooveel hebben verhaald. Vitruvius werd in de 17e eeuw door ieder architect bestudeerd.
Apelles was vermaard als de grootste schilder der Grieken, Rafael werd algemeen bewonderd als de meester, die er het best in geslaagd was, de oudheid nabij te komen. Tegenwoordig wordt Maarten van Heemskerk, die in 1498 te Heemskerk geboren en in 1574 te Haarlem is gestorven, niet meer onder de beste schilders der 16e eeuw geteld. Maar blijkbaar wist men in 1655 dezen navolger van Michelangelo nog wel te waardeeren. Dat zijn tijdgenoot Hans Holbein de jonge, de onovertroffen realist, met hem in één adem wordt genoemd, bewijst dat Jonkheer Meyster, door Van Campen voorgelicht, zeer uiteenloopende vormen van kunst op hun waarde schatten kon.
Onder de figuranten komt slechts één schilder voor, namelijk „Veroon", de groote Venetiaansche colorist Paolo Caliari, gezegd „il Veronese". Van Campen heeft naar dezen meester studiën gemaakt; hij had als schilder andere idealen dan zijn tijdgenooten, wier stukken wij nu zoo bewonderen. Dit bewijst ons de versiering der onder zijn leiding tot stand gekomen Oranjezaal in den Haag.
Onder de sprekende beeldhouwers komt alleen Michelangelo voor. De roem van Skopas en van Lysippos was door de oude schrijvers vermeld, en dit gaf aanleiding dezen kunstenaars een plaats onder de „stommen" aan te wijzen. Van Skopas, die omstreeks 350 jaren vóór Christus leefde, is in 1879 beeldhouwwerk opgegraven, dat tot het Mausoleum te Halikarnassos behoorde. Van zijn tijdgenoot Lysippos is geen oorspronkelijk werk bewaard gebleven.
Wij hebben dus nu de „personagiën" van „Der Joden handspel" leeren kennen. De bezorger van den tweeden druk, D. v. W., zegt, in een noot: „Michael Angelo, Rafael d'Urbijn, Vitruvius, Holbein, Heemskerck, Verroon etc. zijn oude vermaarde schilders en uytmuntende architecten geweest".
„'t Toneel is rondom Amersfoort, in 's werelds overheerlyck Jachoord" en „begint en eyndigt met Aurora" zegt Jonkheer Meyster. Aan het hoofd van ieder bedrijf geeft hij den korten inhoud, waardoor hij ons in de gelegenheid stelt met de intrige, die niet veel om het lijf heeft, kennis te maken.
Het eerste bedrijf geeft het volgende te aanschouwen:

„Terwijl Mercuur, van Jupyn heen,
Vliegt bij de schimmen naar beneên
Om d' oude Meesters op te halen
Die 't Stadhuys hem af sullen maelen,
Daer Mercuur wonderen sprak van,
Hoort Jupijn door Syring' en Pan
De Kampen van Rambroeck verheffen
En d' eygenschap van dien, betreffen.
Mercuur, weêr tot sijn dienst gereed,
Wordt, om Juno en Ganymeed
Op Rambroeck weelderige gronden
Te noôn, naer d' Hemel toegezonden.
Vrouw Juno, om Jupiter's vreugt
Vol jalousy en ongeneugt,

Gaet ijlings nae haer Man toe strijcken
En onderweegs een laen bekycken.
Met Ganymeed d' lof van dees laen
Ophaelend, sij voorts henen gaen
Recht toe, recht an, naer 't Huys ter Heyden,
Daer sij met vreugt een wijl verbeyden,
Als Ganymeed besonder laght
Om d' aen-gekomen wagen-vraght,
Dien hij alreê, van ver gekeeken
Bij bergh reusen had vergelecken.

Dit bedrijf wordt besloten door een „Rey van Berg-Nymphen", die blijkbaar naar de reien van Vondels treurspelen is gevolgd.

Die rei is een lofzang op Jacob van Campen:

Een Man van kunst, van staet,
Een licht, een dagen-raet
Een zon is in het duyster,
Die tot gemeene Luyster
Steeds voor sijn Stadt en Staet
Zoo winst soeckt, als cieraet.
Ach, eeuwigh moeten leeven,
Die sulck een luyster geeven.
Een sulchen luyster geeft
Dier suedigsten, die er leeft.
In kunst en deughd geen trouwer,
Dien steden Stad-huys bouwer.
Langh leef die Architeck,
Wiens kunst, gansch sonder vleck
Volkomen is t' aenschouwen
In soo veel schoon' gebouwen,
Die, waar men sich oock keert,
Vol-waerdigh sijn geëert,
Geëert bij alle Volcken,
Geëert tot aën de wolcken
Daer selfs sijn naem in blinckt,
Die door de Werelt klinckt
Als Jupijns forsche donder,
Tot schrick niet, maer tot wonder.
Ja, wonder is sijn doen
Meer dan men souw vermoên,
En wonder is sijn wercken,
Sijn huyzen en sijn kercken
Heel hollandt door en 't Slicht
Geeft sijne kunst ons licht. (Wordt vervolgd.)

EEN PRAATJE OVER EEN NIEUW DROGINGS-SYSTEEM.

Een dezer dagen waren wij in de gelegenheid een proeve van vochtbestrijding op natte muren waar te nemen en achten het niet van belang ontbloot het een en ander hieronder, zij het dan ook wat vluchtig — ergo oppervlakkig — mede te deelen.

Op onze wandeling langs den ouden Scheveningschen weg — vlak achter hotel „la Promenade", ontdekten wij een villa (beter gezegd: vrijstaand huis) waar een voor ons gansch nog onbekende wijze van vochtbestrijding was toegepast.

Villa „Erica" — dit is de naam van de patiënte — was nog enkele jaren geleden een muf en vochtig gebouw. Hoewel voorzien van een gloednieuw „schortje" van wit verglaasden steen en rijk begiftigd met hardsteen en tegeltableaux, is de eigenlijke „kern" een oud geheel, dat danig van de vocht had te lijden. Wij schrijven: had; want toen wij het dezer dagen eens aandachtig bezichtigden, was van vocht geen sprake meer.

Wat toch is het geval. Einde Juli 1908 werd eene proeve gewaagd om de doornatte muren (wellicht bij gebreke van een goed trasraam) te drogen en de pleisterlaag — zoo binnen als buiten — weer als normale beschutting te doen functioneeren. Afgewacht diende te worden of hiermede tevens de bron van mufheid aangetast werd, iets waaraan men schijnbaar ietwat twijfelde, vooral met het oog op de aanwezigdheid van de achtergelegene boschpartijen. Als middel voor bestrijding bezigde men een groot aantal „poreuse lichamen", die op afstanden van plus minus een halven meter, ter hoogte van den bovenkant balklaag B. G. in de kopsche laag werden aangebracht. Deze lichamen loopen tot halverwege de muurdikte; bovendien naar binnen schuin-oploopend. Ze zijn van driekanten vorm, met ronden kern. Aan de buitenzijde — dus in het voorvlak van den muur — plaatste men een rooster (gelijk men dat voor ventilatie onder de B. G.-balklagen eveneens placht te doen) en bovendien werden in alle deuren, zoo boven als onder, nog z.g. jalousie-roosters aangebracht, die de te drogen vertrekken steeds van frissche lucht moesten voorzien. Zooals gezegd — het resultaat was wel bevredigend. Alle buitenmuren waren thans droog, de pleisterlaag hard en vast en in de vertrekken viel geen verdacht luchtje meer waar te nemen.

Op onzen navraag aan den huidigen bewoner, was het gebouw goed droog en behoefde hij daartoe geen restrictie, hoe ook, te maken *).

Waarop dit systeem van droging nu berust? De „kop", die dit uitvond en toepaste (en eveneens ter plaatse was) demonstreerde het ongeveer aldus: „Bouwmaterialen zijn altijd min of meer poreus. Door de capillariteit trekken zij het water uit de lucht of den bodem en houden dit dan vast. Zaak is het nu, dit vocht aan de genoemde materialen te onttrekken en ze voor verdere vochtopname te vrijwaren. We doen dit nu niet door middel van isoleerende lagen (b.v. specie met waterglas, of Biber, of Ceresit vermengd), daarmede bedekt men wel voor een tijd een kwade plek, doch VERDRIJFT tevens het vocht. Bestrijden, in den zin van opheffen, doet men er niets mede. We doen het ook niet langs scheikundigen weg, maar alleen. . . . door de eigenschap der lucht te baat te nemen, n.l. OM ZICH TE VERZADIGEN MET WATERDAMP BIJ HET BINNENDRINGEN IN VOCHTIGE MUREN. Voila tout! Het middel is zeer eenvoudig. Het bestaat, zooals gezegd, in het aanbrengen in de te behandelen muur van een of meer rijen van poreuse lichamen, die doorboord zijn (diam. van het kanaal ongeveer 3 cM.) en wel zoodanig, dat deze den muur tot op de helft der dikte binnendringen. Deze kanalen nu loopen min of meer — afhankelijk van omstandigheden — schuin naar boven en moeten zoover van elkander geplaatst worden, dat de uitwerking der lichamen zich over den geheelen afstand tusschen elke 2 stuks (werkings-zône) doet gevoelen.

Elk poreus lichaam absorbeert door de capillariteit het vocht van zijne omgeving. De lucht, welke zich in het centrale kanaal bevindt, trekt dat vocht aan, dat dientengevolge in damp overgaat en daardoor de temperatuur der lucht, waarmede het in aanraking komt, verlaagt en deze tegelijk verdikt. De koudere en zwaardere lucht zakt uit het hellende kanaal en wordt onmiddellijk vervangen door niet verzadigde lucht. Zoodoende ontstaat er eene voortdurende circulatie. Doordat nu het water geregeld naar het kanaal gevoerd wordt, neemt de vochtigheid van de muur geleidelijk af. Door goede ventilatie kan men het afvoeren der verzadigde lucht naar buiten regelen. Er is geconstateerd dat de lucht met een gemiddelde snelheid van 30 cM. per seconde de kanalen binnendringt, zoodat in 24 uur 10 M³. lucht ieder toestel (lichaam) passeert."

Ten slotte voegen wij aan dit betoog nog de mededeeling toe, dat te Haarzuijlen op verschillende plaatsen proeven met bovenstaand systeem zijn genomen, die allen (volgens een door ons ontvangen schrijven namens Dr. P. J. H. Cuypers) „zeer gunstige resultaten opleverden".

We zouden hiermede kunnen volstaan, ware er nog niet één punt onbesproken gebleven, n. l. DE KOSTEN bij aanwending van het systeem. Uit den aard der zaak kan hier van geen „tarief" sprake zijn, wijl elk geval speciale studie, ergo speciale eischen en toepassingen voor zich opeischt. Het „geheim" schuilt slechts enkel in een goed overzicht van den localen toestand en vaststelling daarna van plaats en aantal der benoodigde „lichamen". De plaatsing geschiedt geheel voor rekening van den „uitvinder" en eerst na het verkrijgen der vereische resultaten zal betaling moeten volgen. Of eene kostenberekening van te voren wordt ingediend werd ons niet nader medegedeeld. Wel vernamen wij dat reeds talrijke en belangrijke bouwwerken met dit systeem „bedacht" zijn en steeds tot volle tevredenheid en, last not least, dat er momenteel pogingen aangewend worden om ook Cordonnier's schepping „droog" op te leveren. ADR. M.

*) Volledigheidshalve dient vermeld te worden, dat de huidige bewoner een handelaar in schilderijen is. Droge vertrekken zijn voor hem dus een bestaans-factor.

PRIJSVRAAG VOOR DEN BOUW VAN ÉÉN-GEZINSWONINGEN TE IJSSELSTEIN.

De IJsselsteinsche bouwmaatschappij schreef eene prijsvraag uit voor den bouw van arbeiderswoningen; het programma voor die prijsvraag is opgemaakt door de afdeeling „Utrecht" der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Bij het doorzien van genoemd programma trof ons één zaak, n.l. de honorariumtoekenning. Waar toch de dagbladen de verzekering gaven dat den gelukkigen prijswinner een flink honorarium zou geworden, valt ons dit niet mee. Globaal is de rekening zoo: Er wordt aan prijzen uitgeloofd één prijs à *f* 200.— en één à *f* 100.—. Voor de architectenarbeid bij de uitvoering, die de prijswinner „indien hij zulks verlangt" op zich neemt, ontvangt hij 5 pCt. van de bouwkosten van één woning van elk der typen.

Resultaat is dus twee gevallen: 1e de bouwmaatschappij IJsselstein zet tal van ontwerpers aan het werk en kiest daaruit 't beste van 't beste en betaalt *f* 300.— totaal aan prijzen uit. 2e de bouwmaatschappij IJsselstein draagt ook de uitvoering van de werken aan den prijswinner op; voor prijzen en honorarium is beschikbaar *f* 750.—, rest dus *f* 450.— honorarium, dat wordt uitgekeerd voor 'n werk waarvoor de totaal bouwsom globaal gerekend *f* 40.000 is.

Daar deze regeling niet overeenkomt met de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, is het te verwachten dat de Mij tot Bevordering der Bouwkunst met hare Afdeeling Utrecht dit programma nog nader zal bespreken. A. A. K.

PROGRAMMA VOOR DEN EERSTEN GEVELWEDSTRIJD TE LEIDEN.

Vanwege het Gemeentebestuur van Leiden zal, als eerste gevelwedstrijd, in het eerste kwartaal van 1913 een beoordeeling plaats hebben van de gevels der huizen, welke in het tijdvak tusschen 1 Januari 1911 en 1 Januari 1913 binnen de gemeente Leiden zijn voltooid.

Het doel, dat met het uitschrijven van dezen wedstrijd wordt beoogd, omvat:

a. Het verkrijgen van medewerking in het algemeen bij het streven naar verfraaïng van het uiterlijk aanzien der gemeente;

b. Het opwekken van den kunstzin bij het publiek;

c. Het bevorderen van de Bouwkunst.

In verband met het vorenstaande zal ten aanzien van elken gevel de waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt beoordeeld worden, beschouwd als onderdeel van het gebouw (als woonhuis, winkelhuis, heerenhuis, villa, arbeiderswoning, kantoorgebouw, school enz.), dat door dien gevel wordt afgesloten.

Gebouwen, opgetrokken door de gemeente, zijn van mededinging uitgesloten.

De beoordeeling zal geschieden door een jury van drie leden, welke rechtstreeks noch zijdelings bij den bouw van een of meer der mededingende gevels mogen betrokken zijn.

De benoeming van twee dier leden zal geschieden door den Gemeenteraad uit twee voordrachten van twee personen, de eene opgemaakt door de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst, de andere door de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer, beide te Leiden, tot het doen van welke voordrachten de genoemde vereenigingen in de laatste helft van het jaar 1912 zullen worden uitgenoodigd, de benoeming van het derde lid geschiedt door den Burgemeester van Leiden.

Het gemeentebestuur zal aan de jury een volledige lijst verstrekken van de gebouwen, welke in bovengenoemd tijdvak zijn voltooid, als datum van voltooïng zal gelden de datum, waarop de vergunning tot ingebruiknemen is afgegeven.

Door de Jury kunnen de navolgende bekroningen worden toegekend, als:

A. Eerste prijzen:

1e. Een verguld zilveren medaille of *f* 100.— (ter keuze van den bekroonde) aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de jury de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.

2e. Een verguld zilveren medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien deze niet de ontwerper daarvan is.

B. Tweede prijzen:

1e. Een zilveren medaille of *f* 50.— (ter keuze van den bekroonde) aan den ontwerper van den gevel aan welken door de jury na den eerst bekroonden gevel de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.

2e. Een zilveren medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien deze niet de ontwerper daarvan is.

C. Derde prijzen:

1e. Een bronzen medaille of *f* 25.— (ter keuze van den bekroonde) aan den ontwerper van den gevel, aan welken door de jury na den in de tweede plaats bekroonden gevel, de grootste waarde uit een aesthetisch-bouwkundig oogpunt wordt toegekend.

2e. Een bronzen medaille aan hem, voor wiens rekening de bekroonde gevel is gebouwd, indien deze niet de ontwerper daarvan is.

Bovendien heeft de jury het recht een of meer eervolle vermeldingen toe te kennen, zoowel aan de ontwerpers van daarvoor in aanmerking komende gevels als aan hen, voor wier rekening de bekroonde gevels zijn gebouwd.

Alle medailles (c. q. de geldprijzen) en diploma's voor eervolle vermeldingen worden door het gemeentebestuur beschikbaar gesteld.

De uitslag van de beoordeeling door de jury zal zoo spoedig mogelijk bekend worden gemaakt in de plaatselijke bladen, in het Bouwkundig Weekblad en in het weekblad Architectura.

De uitreiking der prijzen enz. (c. q. eervolle vermeldingen) aan de bekroonden zal plaats hebben op nader aan te geven plaats, dag en uur.

Leiden, Jan. 1911. De Wethouder van Fabricage,
J. KOREVAAR P.Az.

WONINGINRICHTING.

Rede van den heer H. J. M. Walenkamp in „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

SPREKER herinnerde dat het voor 10—20 jaar nog mogelijk was meesmuilend over de hedendaagsche kunstbeweging te spreken, vergeleek de nieuwe beweging bij een bakvisch, wier uitingen ook in 't eene oogenblik bang en weifelend, in het volgende brutaal worden gevonden.

De woninginrichting is daarom van zoo groot gewicht omdat zij ten doel heeft gezelligheid en huiselijkheid in de woning te brengen; zelfs de gezondheid hangt in groote mate van het huiselijk interieur af. Bij de bestudeering van de historische ontwikkeling van ons hedendaagsch interieur kan veilig nagelaten worden naar Zuidelijke streken het oog te richten. Vóór alles moet gezocht worden daar, waar de mensch door de natuur gedwongen wordt een groot gedeelte van het jaar binnenshuis door te brengen. Het Zuiden kent prachtwoningen en paleizen, méér en beter dan wij; doch voor de bestudeering van eenvoudige interieurs zijn de Noordelijke streken de aangewezene.

De essentieele elementen der woningen in het Noorden zijn geen toevoegsels, geen overbodigheden, maar de voorwerpen zelve vormen de eigenlijke versiering. De hoofdoorzaak der schoonheid van gebruiksvoorwerpen ligt in doelmatigheid, in bruikbaarheid voor het doel. De regel dat, wat practisch voor het doel geschikt is, ook schoon en juist is gaat wel niet altijd op, maar in de practische bruikbaarheid ligt toch het begin van de schoonheid.

Ziet de auto, die, aanvankelijk gebouwd in gewonen rijtuigvorm, in de korte jaren van zijn bestaan reeds geworden is tot een schoon voorwerp op zich zelve; er is een geheel nieuw type van voertuig ontstaan. De langzame groei van den vorm van gebruiksvoorwerpen is steeds een zeer interessante studie.

Ook onze hedendaagsche kunstnijverheid is in een tijdperk van groei, van ontwikkeling; het hoogste kan van haar thans nog niet worden verwacht, doch de beweging doet reuzenschreden voorwaarts. Nederland, Duitschland, Oostenrijk, Amerika en Noorwegen geven tal van voorbeelden van verbeterde typen; deze beweging is véél sympathieker dan de oude sleur om maar steeds te copieeren naar werk van voor eenige eeuwen. Jammer is het, dat in den gewonen handel de „stijlperiode" nog een grooten invloed heeft.

De „Haard", als middelpunt der huiselijkheid verdient onze grootste aandacht; géén beter voorbeeld om een beeld van de ontwikkeling van het interieur te geven, dan de studie van den groei der haardvormen door den loop der tijden. Oorspronkelijk een open vuur, zonder afvoer, midden in de woning op eene verhevenheid aangelegd, is de eerste verbetering, (door den bouw der muren van steen), dat de vuurplaats naar den wand verplaatst wordt. Uit dit allereenvoudigste gegeven hebben zich in den loop der tijden die prachtige bouwkundige onderdeelen ontwikkeld, die van de Middeleeuwen af allerwege in Noordelijke landen worden aangetroffen.

Pieter Post, de bekende Nederlandsche bouwmeester zegt dan ook van den schoorsteen ongeveer: „Een schouw, zijnde het hoofdversiersel van een vertrek, is dàt bouwkundig onderdeel, waarnaar alle andere geregeld moeten worden, willen al deze deelen onderling harmonieeren." Wil men dus charme en gezelligheid aan een vertrek verleenen, dan moet vóór alles een goede oplossing gezocht worden voor de schouw. Ook practisch voerde Post deze theorie door, getuige de talrijke prenten waarop fraai geproportioneerde schoorsteenen, door hem uitgevoerd, voorkomen.

Echter reeds voor de Renaissance dacht men aldus over den schoorsteen. Uit overgebleven kunstwerken blijkt dat reeds vroeg in de middeleeuwen eene dergelijke opvatting gehuldigd werd. Violet-le-Duc zegt, dat het onbekend is, of in het Romaansche tijdperk reeds schouwen werden gebouwd. In de eerste eeuwen van dat tijdperk vond de verwarming door open vuren, als boven gezegd, plaats. Ook werd toen reeds in groote gebouwen een soort centrale verwarming toegepast, door warmte, ontleend aan groote vuren, door open kanalen onder de vloeren en in de muren te leiden. De eerste eigenlijke schoorteen wordt, volgns Violet-le-Duc, eerst in de XIIe eeuw gevonden; doch van dien tijd af vermeerderen zij dan ook snel; ook de verbetering van het type gaat dan met reuzenschreden. De eerste bestonden uit een nis, in de dikte van den muur uitgespaard, aan beide zijden geflankeerd door stijlen en van boven voorzien, van een mantel en bovenboezem, meestal met cirkelvormig grondplan, waarvan de eene helft in den muur uitgespaard is en de andere helft boven op kraagsteenen uitgebouwd wordt; op die wijze het cirkelvormig rookkanaal vormende. Aldus b.v. de fraaie schouw in de Gildenkamer van de Cathedraal van Puy, uit de 12e eeuw.

Spoedig ontstaat nu ook het rechthoekig grondplan; meer dus het proto-type van de latere Hollandsche schouw. Oorspronkelijk klein van afmetingen, ontwikkelen de schouwen zich zeer spoedig tot bouwsels van reusachtige verhoudingen. Eigenaardig dat de schoorsteenen uit dien tijd meestal tegen de buitenmuren werden gebouwd. Uit een oogpunt van goede verwarming van de allicht binnendringende koude buitenlucht, zeker aan te bevelen. Bleven de schoorsteenen tot aan de 14de eeuw eenvoudig en zonder beeldhouwwerk, in den loop dezer eeuw begint het gebruik van beeldhouwwerk ingang te vinden, en komt langzamerhand zoo in zwang, dat deze bouwdeelen met voorstellingen als overladen worden. Het was niet meer alléén het vuur, dat de aandacht vroeg.

Om aan te toonen hoe schoon de vroegere interieurs aansloten bij de bewoners, of liever omgekeerd, toonde spreker een groot aantal lichtbeelden, reproductiën van oude schilderijen en opnamen uit musea, enz. De witte muren, boven de meestal donkere lambris, werken krachtig mede tot een fraai geheel. De schilderijen komen er goed op uit, en de lichtverdeeling wordt er door bevorderd. Door den hoogen lichtinval (véél hooger dan tegenwoordig) wordt veel bijgedragen tot het geven van meer gezelligheid. Ook het antiek glas in lood, met zijn gefiltreed licht, werkt mede. De later komende houten schoorsteenmantels bekleed met pate zijn zéér eigenaardig. Waarschijnlijk zijn er slechts 2 overgebleven, doordat zij vanzelf aan groot brandgevaar bloot stonden.

Eigenaardig vooral was de methode om door het aanbrengen van gestyleerde touwen of kettingen

duidelijk te doen uitkomen dat geen natuursteen was toegepast, doch aan te geven dat alles, als 't ware, moest worden bij elkaar gehouden.

Overgaande tot de schouw in verband met de omgeving in het Oud-Hollandsche tijdperk, toont spreker in lichtbeelden welk een gewichtig element de schouw in het interieur is. Hoe het geheele leven zich 's avonds om die schouw concentreerde.

Oorspronkelijk met schuin oploopenden boezem, krijgen zij allengs de recht oploopende boezems; de versieringen worden belangrijker. Tegelbekleedingen in den onderboezem in verband met dergelijke lambrizeeringen komen in den smaak. Ook de cariatiden, in plaats van kolommen beginnen zich te vertoonen.

Het geschilderd „schoorsteenstuk" geeft daarna weer vereenvoudiging in de grondvormen. In plaats van met vele beeldhouwwerken wordt de bovenboezem versierd door schilderstukken. Familievoorstellingen, historiestukken, landschappen worden door onze grootste meesters daarvoor vervaardigd in aansluiting aan de geheele architectuur.

Geheel anders is weer de ontwikkeling van den schoorsteen in de patricierswoning. Er ontstaan schoorsteenmantels van marmer, met schoorsteenstukken, gobelins aan de wanden, enz. Het wordt pronk en voldoet niet meer alléén aan de behoeften; het gemoedelijke is weg. De Lodewijkstijlen gaan hun invloed doen gelden. De kachel komt daarna; ofschoon in Holland zijn rol niet zeer belangrijk was, hebben onze Oostelijke naburen, en vooral de Russen veel van dit verwarmingsmiddel gebruik gemaakt. De oorspronkelijke kachel was gemetseld. Enkele lichtbeelden toonen weer aan dat een kachel niet per sé leelijk behoeft te zijn, indien hij slechts een geheél met het overige in het vertrek uitmaakt. De latere terra-cotta kachels geven aanleiding tot meer versiering . . . . .

In een tweede gedeelte van de voordracht, wordt in een nieuwe serie lichtbeelden de ontwikkelingsgang van het geheele interieur, in 3 hoofdgroepen verdeeld, aangetoond. Ons wendende tot de landelijke kunst, kunnen we constateeren hoe met zéér eenvoudige middelen een goed geheel verkregen kan worden.

De Hindelooper boerenwoning, van omstreeks 1700, toont hoe de eenvoudigste gebruiksvoorwerpen worden versierd. De borden, oorspronkelijk uitsluitend om van te eten, worden ook versieringsvoorwerpen, en alléén bij zeer feestelijke gelegenheden voor het oorspronkelijk doel gebruikt. De meubelen worden besneden en beschilderd. Het daardoor eenigszins bonte, geeft toch wel degelijk iets gezelligs.

De tegenwoordig zoo in zwang zijnde Bow-Window, werd reeds in de Noord-Sleeswijksche boerenwoning aangetroffen. Deze gezellige uitbouwen zijn dus ontleend aan de oude boeren-structuur. De „deel", alles omvattende: huiskamer, dorschvloer, zoldertrap, is het middelpunt van het dagelijksche leven. In de Hongaarsche boerenwoning vinden we als versiering van de deel geborduurde doeken.

Overgaande tot burgerinterieurs, toont spreker, hoe deze — ofschoon eveneens eenvoudig — véél beschaafder aandoen. Glas in lood, fijn van kleur, geeft direct een geheel ander cachet. Een venster uit de 17de eeuw toont hoe men toen van onderen het licht afsloot door blinden; in tegenstelling met de tegenwoordige manier om door gordijnen van boven het licht buiten te sluiten. De lichtverdeeling door de eerste methode is véél fraaier. De plafonds (moer- en kinderbalken) oorspronkelijk onversierd, worden met beschilderingen en besnijdingen verlucht, en dragen veel bij tot vertijning.

Bij alle overeenkomst in al de getoonde interieurs is er toch verschil in bewerking en indruk, zoodat eentonigheid geheel vermeden bleef.

De Perzische tapijten waren reeds bekend en in gebruik en leenden hun prachtig coloriet aan de geheele omgeving. De gobelins, met dikwijls vrij naturalistische voorstellingen, doen geen schade aan het geheel, al is — als tegenstelling — de vloer dan somtijds met eenvoudige biezen matten belegd. Van de eertijds zoo interessante vóórhuizen is zoo goed als niets bewaard gebleven.

Van de aristocratische interieurs, in Fransche renaissance, leert men dat — ofschoon véél pompeuser, — zij toch de practische eischen niet wijzigden. De invloed van de Lodewijkstijlen op de Hollandsche patriciërswoning is zeer duidelijk. Eigenaardig is wel dat de Hollandsche Lodewijkstijl eigenlijk fijner en beschaafder is dan de oorspronkelijke Fransche.

Buitengewoon fraaie dessus-de-porte zijn in deze periode ontstaan. 't Zij gebeeldhouwde, 't zij bestaande uit schilderstukken. De groote spiegels boven de schoorsteenen doen in den tijd van Lodewijk XVI hun entrée. Vandaar lage schoorsteenmantels. Percier en Fontaine, de ontwerpers van „Empire", gaan terug tot eenvoudige grondvormen, op klassieke wijze versierd.

De moderne kunst, waaraan oorspronkelijk grofheid verweten werd, geeft in ieder geval véél meer rust in de vertrekken. De practische opvattingen, die in de vorige perioden wel wat verloren waren gegaan, geven aanleiding tot rustige en eenvoudige indeeling. De eerste ontwerpen uit deze periode toonden dit reeds aan. De goede elementen uit deze eerste voortbrenselen, nader bestudeerd en opgelost, zullen zeker leiden tot een nieuwe en betere interieurkunst, waarvan de eerste vruchten op de Brusselsche expositie te zien zijn geweest.

NIEUWE UITGAVEN.

PLAATWERK DE ARCHITECT, onder redactie van het genootschap „A. et A.". Verschenen is de 6e afl. van den 18en jrg. met werken van W. Kromhout Czn., te weten: Ontwerp Vredespaleis, gekleurde perspectief-teekening, benevens het niet-uitgevoerde Plan van het Paviljoen der Nederl. Afd. op de Tentoonstelling te Brussel in 1910.

* * *

Van de Nederlandsche Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" ontvingen wij hare tiende uitgave, eene belangwekkende lezing van den heer J. D. ROS over HET AESTHESISCH SCHOOLGEBOUW. Het boekje ligt op de leestafel van het genootschap ter inzage.

* * *

P. W. SCHARROO, 1e Luitenant der Genie. Elementaire berekeningen van Bouwkundige Constructies. Uitgave: van Mantgem en de Does, Amsterdam, 444 blz.; prijs gebonden *f* 3.25.

Van dit boek verscheen voor eenige weken de 2e druk, 2 1/2 jaar na het verschijnen der 1e editie. Daarin worden behandeld: liggers en kolommen van hout en ijzer, ijzeren kappen en velerlei constructie in gewapend beton; voorts worden ook eenige bladzijden gewijd aan zand- en betonbedden en muren.

Het is een moeilijke opgave om voor onze bouwkundigen een bruikbaar werk over statica te schrijven. Statica is wiskunde en vereischt eene zekere mate van wiskundige kennis. Deze is echter in den regel

niet voldoende aanwezig. Vereischt wordt vaardigheid in het gebruiken van algebraïsche formules en in het lezen van planimetrische figuren, zooals op eene hoogere burgerschool in de derde klasse kan worden verkregen. Op de ambachtscholen en burgeravondscholen wordt echter zelden algebra onderwezen en is de studie der meetkunde van weinig beteekenis. Een doeltreffend werk over statica, d. i. een werk, waarbij de leerling het wezen van de uitwerking der krachten in zich leert opnemen en tot zijn blijvend eigendom leert maken, zal eerst mogelijk zijn nadat de studie der wiskunde op de technische opleidingsinrichtingen minstens tot genoemd peil zal zijn opgevoerd. Totdat dit is bereikt moet van formules een spaarzaam gebruik worden gemaakt.

Dit laatste is in het bovengenoemde werk — vooral in het hoofdstuk „Gewapend beton" niet het geval. De leesbaarheid laat dientengevolge te wenschen over, niettegenstaande in de andere hoofdstukken tengevolge van een groot aantal uitgewerkte voorbeelden de bewerking der stof veel gemakkelijker is. Eene gedetailleerde uitwerking der grondbeginselen van het gewapend beton en beperking van de stof tot de meest-alledaagsche praktijk zou daarom meer nut kunnen opleveren. Wie zich nopens dit materiaal eenigszins volledig wil op de hoogte stellen, zal toch een werk, dat alleen daarover handelt, moeten naslaan. Daarentegen bevat het boek een rijkdom van gegevens — in 70 tabellen vereenigd — als in geen ander soortgelijk werk wordt aangetroffen. Dat reeds $2^1/_2$ jaar na de 1e oplage een tweede druk wordt opgelegd, pleit voor de practische bruikbaarheid. Bij Betonijzer-voorschriften van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs had dienen te worden vermeld, dat deze nog slechts een voor-ontwerp vormen (waarover sedert 1909 van gedachten gewisseld en binnenkort eene vaststelling in zooveel noodig gewijzigden vorm is te wachten). De uitgever heeft voor een flinke uitvoering van het werk zorg gedragen. W.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER No. 1753: De Vierjaarlijksche, W. Steenhoff. Tentoonstelling Lizzy Ansingh en H. M. Savry in de Larensche Kunsthandel, W. Steenhoff, Rensuard, Rotterdamsche Kunstkring, Plasschaert. Tentoonstelling van Smaakmisleiding D. A. P. Gruthoofd.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 4: Maatschappij, en Vakbelangen. J. H. W. Leliman. Het Julianamonument te 's-Gravenhage. J. Gratama. Nederlandsche rechtspraak op bouwkundig gebied. Mr. J. P. Bruynzeel.
DE BOUWWERELD No. 4: Th. van der Waerden c.i., Het rapport van de „Inceinschakelings-commissie" in het technisch onderwijs. Geschiedenis der Tuinkunst, Heemschut.
DE OPMERKER No. 4: Onze Taak, Helsingborg.
DE INGENIEUR No. 4: Inleiding tot het bezoek aan de Steenkolentransporteurs van de Steenkolen-Handelsvereeniging te Rotterdam op 22 Oct. 1910.
TECHNISCH WEEKBLAD No. 4: Straatplaveisel.
HOLDERTS POLYTECHNISCH WEEKBLAD No. 4: Een Amerikaansche snelboormachine met één schijf, Zenith radiatoren.
IJZER- EN STAALKRONIEK No. 31. Moderne metaalbewerkingsmachines en gereedschappen. Brieven uit het Ruhr-gebied.
DE GAS- EN WATERFITTER No. 4: Warm-watervoorziening voor sanitaire inrichtingen.
DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 6-7. Die neuen Deutschen Bauten in Jerusalem. Die Kaiserbrücke in Breslau. Das neue Stadttheater in Posen.
BUILDING NEWS No. 2925: Stoke on trewt town hall. The approach to the mall from Trafalcar square. House at Highgate. e.a. R.

VAN ALLERLEI AARD.

EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER, BOUWKUNDIG TEEKENAAR EN UITVOERDER VAN BOUWWERKEN, INGESTELD DOOR DE MIJ. TOT BEV. DER BOUWK. EN AF TE NEMEN IN 1911.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Februari en Maart te houden examens voor Bouwkundig-Opzichter, Bouwkundig-Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (onderbaas) de Heeren:
B. J. Ouëndag, Lid van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Architect te Amsterdam, voorzitter.
M. B. N. Bolderman, Civiel Ingenieur. Chef de Bureau van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam,
H. van Dam, Consul van Italië, Leeraar in de wiskunde te Amsterdam,
Joseph Herman, Architect te Amsterdam,
J. Molenschot, Architect te Amsterdam,
J. A. v. d. Sluys Veer, Architect te Amsterdam, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, aldaar,
Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect, Advocaat en Procureur te Amsterdam,
P. A. Timmers, Architect te Amsterdam,
H. Loterijman, Arts te Amsterdam,
G. Versteeg, Adjunct-Directeur der Gemeentewerken te Arnhem,
J. D. Gantvoort, Architect te Deventer, Leeraar aan de Burgeravondschool aldaar,
Herm. J. v. d. Kloot Meyburg, Architect te 's-Gravenhage, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten aldaar,
W. de Vrind Jr., Bouwkundig-Ingenieur te 's-Gravenhage, Assistent aan de Techn. Hoogeschool te Delft,
S. Vrijenhoek, Bouwkundige te 's-Gravenhage,
J. J. van Noppen, Architect te Haarlem, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam,
W. T. Overeynden, Architect te Rotterdam,
P. A. Weeldenburg, Architect te Rotterdam, Leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen aldaar,
J. van Wijngaarden, Architect te Rotterdam, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft,
W. de Jong. Architect te Utrecht, Bouwkundige 1ste klas bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aldaar,
H. Bletz, Architect te Weesp,
J. de Herder, Aannemer te Zwolle,
J. Gratama, Bouwkundig-Ingenieur te Amsterdam, Algemeen Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, secretaris.

EXAMENS TEEKENEN. M. O.

De minister van Binnenl. Zaken brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in den zomer van dit jaar gelegenheid zal worden gegeven tot het afleggen van de examens voor de akten van bekwaamheid tot het geven van M. O. in het teekenen (Ma tot en met Mk) en het boetseeren (O).

Zij die zich aan deze examens wenschen te onderwerpen, moeten zich vóór 1 April e. k. aanmelden bij den inspecteur van het M. O. den heer H. J. de Groot, te 's-Gravenhage, bij schrijven op ongezegeld papier, met nauwkeurige en duidelijke opgave van naam, voornamen (voluit geschreven) woonplaats en adres, met overlegging van geboorte-akte en, eventueel, van de akte van bekwaamheid, waaruit het recht op vrijstelling van eenig deel der examens moet blijken. Degenen wier aanvragen op 1 April 1911 niet zijn ingekomen, kunnen niet tot de examens worden toegelaten. (Stct.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 50 der jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1911.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1290e gewone ledenvergadering op Woensdag 8 Februari 1911 in „Parkzicht". — Verslag der 16e ledenvergadering van de club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Een Architectonisch tooneelspel in de 17e eeuw. (Vervolg). — De fragmenten van de Kerk „'t Boompje". — De Etruskiërs. — Pieter Dupont. † — Van allerlei aard.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. PRIJSVRAAG VOOR DEN BOUW VAN ÉÉNGEZINS-WONINGEN TE IJSELSTEIN.

Ingevolge besluit van de jongste ledenvergadering wordt de deelname aan bovengenoemde prijsvraag voorloopig ontraden. De reden hiertoe ligt in de in uitzicht gestelde bekroningen en het honorarium van den eventueel uitvoerenden architect.

II. BEZOEK AAN HET PALEIS OP DEN DAM.

In verband met het groot aantal deelnemers werd in overleg met de afgevaardigden der samenwerkende vereenigingen bepaald dat deze deelnemers in tien groepen zullen worden verdeeld, welke groepen op de navolgende data zullen worden, of reeds zijn, opgeroepen; teweten 8, 11, 14, 17, 20, 23, 28 Februari, 4 en 8 Maart, telkens om half drie uur, benevens op Zondag 26 Febr. om half elf uur. Bij 't verschijnen van dit blad hebben dus reeds twee groepen hunne bezoeken gebracht. De toelichting, welke de heer A. W. Weissman bij het eerste bezoek gaf, en steeds weer geven zal, is in druk verschenen en zal aan elken bezoeker kosteloos worden uitgereikt.

III. Van de uitgeefster Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger werd voor leestafel en bibliotheek in dank ontvangen de uitgave „Oud-Holland", nieuwe bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz., onder redactie van Dr. A. Bredius en E. W. Moes, 1e afl. 29e jaargang.

IV. Door de vergadering van l.l. Woensdagavond werden tot leden van de jury voor de LELIMAN-PRIJSVRAGEN-1911 benoemd: voor de groote: de heeren K. P. C. de Bazel te Bussum en W. Kromhout Czn. te Rotterdam; voor de kleine de heer H. J. M. Walenkamp te Amsterdam. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

VERSLAG VAN DE 1290ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG, 8 FEBRUARI IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Bij ontstentenis van den voorzitter werd deze vergadering gepresideerd door den vice-voorzitter den heer H. J. M. Walenkamp. Na de opening wijdt de voorzitter eenige woorden van waardeering aan de nagedachtenis van wijlen Prof. Dupont. Hierna worden de notulen van de vorigen vergadering na lezing goedgekeurd en gearresteerd. Mededeeling wordt gedaan van de regeling welke getroffen is ten opzichte van de bezoeken aan het Paleis op den Dam. Den heer Weissman brengt de voorzitter voorloopig reeds dank voor zijne bemoeiingen, waarvan dezen middag bij het bezoek van den eersten groep de hooge waardeering bleek. De heer Weissman deelt mede, dat hij bij den eersten rondgang zeer verrast was door eene maatregel welke door H. M. de Koningin genomen werd. In de schepenzaal is namelijk de schouw met het zeer mooie en belangrijke schilderij van Ferdinand Bol door verwijdering van den vroeger daarin aangebrachten troon in den oorspronkelijken toestand teruggebracht. Voor deze daad moeten wij H. M. erkentelijk zijn met den bescheiden wensch dat H. M. in die richting voortga. Er is nog zoo ontzaglijk veel te herstellen. Vervolgens is aan de orde de benoeming van 3 jury-leden voor de Leliman-Prijsvragen 1911. Na discussie wordt tot stemming overgegaan en worden met bijna algemeene stemmen de heeren K. de Bazel en W. Kromhout voor de groote en H. J. M. Walenkamp voor de kleine prijsvraag aangewezen. Laatstgenoemde aanvaardde reeds deze benoeming.

Tijdens de stemming wordt met eenige welsprekende woorden de heer Charles Estourgie als gewoon lid geïnstalleerd, waarna door ballotage de heer F. G. Koster met algemeene stemmen als zoodanig wordt toegelaten.

In bespreking wordt gebracht de door de IJsselsteinsche Bouwmaatschappij met medewerking van de afd. Utrecht der Mij. tot Bev. der Bouwkunst uitgeschreven prijsvraag voor eengezins-woningen. Gebleken is dat het programma afwijkt van de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen. Na discussie tusschen de heeren Paul de Jongh, de Meyer, Weissman, Pinxter, en den voorzitter, wordt besloten de mededeeling in deze prijsvraag voorloopig te ontraden. Hierna volgt eene zeer interessante voordracht van den heer Jan Stuijt, over „John Ruskin", gevolgd door eene serie projectiebeelden naar teekeningen van Ruskin's hand en van onderwerpen door hem in zijne werken beschreven. Hoezeer deze bijdrage op prijs gesteld werd, bleek uit het daverend en herhaald applaus. De voorzitter sluit zich gaarne bij deze spontane uiting aan en zegt dat hier na deze waarneming een compliment aan het adres van den spr. niet anders dan banaal zoude kunnen klinken. Na

nog gewezen te hebben op het geëxposeerd plaatwerk, dat ons voor dezen avond, welwillend was afgestaan door den uitgever van ons Weekblad, volgt, na de gebruikelijke rondvraag, sluiting der vergadering. Van de voordracht van den heer Stuijt verschijnt in het volgend nummer een uittreksel. R.

VERSLAG DER 16e LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA."

Besloten werd de lezing van den heer H. P. Berlage over concertzalen op 28 Febr. a. s. te laten door gaan. Voor het slagen van dien avond zijn door enkele ingezetenen eenige garantie-bijdragen toegezegd. Een verzoek zal gericht worden aan de firma G. Greve, loodwit- en meniefabrikanten om op 22 Febr. de inrichting te mogen bezichtigen. Daar de deelname om ook hier ter stede de tentoonstelling van smaakmisleiding te organiseeren niet groot was, werd van dat plan afgezien. Een briefwisseling heeft tusschen de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Afd. Utrecht en de Club plaats gehad om de antwoorden der Eereprijsvraag van het Gen. „A. et A". op de komende tentoonstelling van het werk van Utrechtsche architecten te exposeeren. Een gunstig resultaat is hierop te verwachten. Aan het Gen. „A. et A". is een schrijven gericht met het verzoek zijn toestemming te geven in deze aangelegenheid. Niets meer aan de orde zijnde werd de vergadering gesloten.

C. J. DE HAAS, *re Secretaris.*

EEN ARCHITECTONISCH TOONEELSPEL IN DE 17E EEUW, DOOR A. W. WEISSMAN.

(Vervolg van pag. 36.)

Men ziet uit deze verzen, welk een bewonderaar van Jacob van Campen Jonkheer Everard Meyster was. Het tweede deel van het eerste bedrijf is een samenspraak tusschen Ganimedes en Juno, waarin een opsomming wordt gegeven van „veel Edele Heeren Huyzen van 't Sticht". Zulk een opsomming doet natuurlijk bij een vertooning niets. Het schijnt dat Jonkheer Meyster dit ook heeft ingezien, want Juno zegt eindelijk „Nu Ganimeed, 't is tijd te maecken hier een eyndt". En dan volgt, in een noot. „De rest van d' Heeren-Huyzen sal de aucteur in syn andere speelen van 't Stadthuys voltrecken". Aan dit voornemen heeft de schrijver echter geen gevolg gegeven. De inhoud van het tweede bedrijf wordt als volgt beschreven:

Als d' oude Helden bij Jupijn
Uyt d' onderaerdt gekomen sijn
Vraeght hij nieuwsgierigh aen hen allen,
Hoe 't nieuw Stad-huys hen was bevallen
Int avereghsche mastewout?
Als elck hem 't buytenste ontfouwt,
En wat ze alleen van buyten saegen
Vervult Godt Jupijn met behaegen.

Wij moeten ons herinneren, dat in 1655 het Amsterdamsch Stadhuis nog slechts wat de benedenste verdieping betrof, was voltooid. De bovenste verdieping kwam pas veel later gereed, gelijk ook de versiering van het inwendige.
De kunstenaars uiten niet alleen hun bewondering voor Jacob van Campens schepping, maar geven aan Jupiter ook een uitvoerige beschrijving daarvan.
Zoo zegt Maarten van Heemskerk:

„O Soon van Saturnijn, wat sullen wij veel seggen?
Wij mogen all te mael ons kunst daer wel bij leggen.
Niets isser datter in of buyten aen misstaet
't Is alles wonderlijck en wonder op de maet.
Eenvoudigh heerelijck en heerelijck eenvoudigh
Naer de welvoegentheen, soowel van 't nieuw als 't ouw-ligh".

Met het oude licht wordt hier Vitruvius, met het nieuwe Scamozzi bedoeld. Michelangelo zegt:

„Al hadden wij, Jupijn, een tongh van louter Gout,
En vol welspreeckentheyts, niemant voorwaer en souwt
Naer eysch ten vollen all' vermogen uyt te spreken".

Quellinus zou pas in 1656 met het achterfrontispies en in 1657 met het voorfrontispies beginnen. Maar reeds in 1655 zien de oude meesters het beeldhouwwerk, waarvan Van Campen de teekeningen aan zijn vriend Meyster getoond moet hebben. Zelfs de beelden op de frontons, die niet vóór 1664 geplaatst zijn worden vermeld.
Van het voorfrontispies wordt gezegd:

„Die voert een Zee ten top int voor-hooft van den gevel,
Waer sich een Maeght vertoont. . . . .
Waerin Neptunus glipt, geseten op een wagen,
Met hoorn en schulp beset, met Tritons die 'r naer jagen,
Zijn paerden vlugh en rap, op dreun van hoorenklanck
Vlack over golven heen, vlack over plaet en banck,
Gestoet met grooten treyn van Zeegoôn en Godinnen,
Van Crocodilen, Swaenen, Meereminnen,
En menigh Zee-nymph oock, en reycken elck om 't zeerst
Wie de gekroonde Maeght gekroont mach hebben eerst".

Van het achterfrontispies heet het:

„De Werelt-draeger pal
Op d' achtergevel staet, tot aen den blaeuwen Hemel,
Daeronder, aen sijn voet, een sleepende gewemel
Van pack, van zack op sleên, gelost uyt schuyt en boot,
Der Amstel-maeght steeds milt van' heele Werelts-kloot
Wort in haer schoot gevoert".

Deze beschrijving komt niet, als de eerste, overeen met wat later werd gemaakt. De sleden zijn weggelaten, en door een minder prozaïsche voorstelling der vier werelddeelen vervangen. In het Rijks-Prentenkabinet wordt een schets bewaard, die nog de sleden te zien geeft.
Zelfs de toren, niet vóór 1665 begonnen, wordt reeds in 1655 vermeld. Die toren is niet zóó uitgevoerd, als Van Campen bedoeld had. Nu is zijn koepel een halve bol. De ontwerper had een slankeren vorm gekozen, en daaromheen acht bronzen beelden willen plaatsen. Als houder van de wijzerplaat had hij Saturnus gedacht. Michelangelo spreekt dan ook van:

„De Winden alle acht, die aen den ronden pluym
Ronsom den tooren staen".

en van Saturnus:

„die boven in den trans
Van 't ronde Klock-huys staet, met eenen ronden krans
Van uuren op sijn borst, met zeysch, met sande-looper
Op sijn gries-hairigh hooft".

Op dien koepel kwam later het Koggeschip uit het zegel der stad als windwijzer. Van Campen had ontworpen:

„Een blasende Meermin, die op des koepels kruyn
Tot in de wolcken staet".

Al deze veranderingen zijn door Daniel Stalpaert gemaakt. Maar vier jaren nadat Van Campen gestorven was, in 1661, gaf Jacob Vennecool afbeeldingen van het Stadhuis uit, „ghelyck de onvergelijckelijcke Bouw-heer Jacob van Campen het begreepen en geschickt hadde". Die afbeeldingen komen geheel overeen met de beschrijving van Jonkheer Meyster. Men ziet daar ook de balustrade op het platte dak boven de Burgerzaal:

„De overleun, gestut op honderden pylaeren,
Zeer cierelijck geciert, door 't puyck der kunstenaren
Met arenden doorgaens, met wapens overal".

Als de kunstenaars vertrokken zijn eindigt het bedrijf

met een Rei van Elizeesche Schimmen, waarin andermaal Van Campens lof gezongen wordt.

„Wie heeft de kunst soo ver gebracht,
Wie Amsterdam bedacht
Met sulcken prael-stuck ongemeen
Als in de werelt geen?
Wat konstenaer van outs vermaert
Heeft soo veel geest en konst vergaert
Als in 't Stad-huys alleen
Zich toonen ongemeen?
Dat was de Heerscher van Rambroeck
Dien ghij daer siet in steen, op doeck
Zoo levend af-gemaelt
Als waerdigh opghehaelt.
Geen Meesters geest en had van ouwts
Schier nauwlijcks soo veel edel souwts
Noch pit van oordeel in
Als sijn geest-rijcke sin".

En dan vervolgen de Schimmen:

„d' Al-oude kunstenaren staen
En zien ze vol bewondring aen,
De wondren opgericht
In Hollandt en in 't Sticht.
Ich gis, dat Pallas in hem leeft,
En dat hij haere wijsheit heeft,
Hij, die in alles toont,
Hoe in sijn kunst sij woont.
Wie sal het werck en hem naer eysch
Het koninclijck Amstel Palleys
Begrijpen met gedacht?
Ey seg, wie heeft die maght?
Komt, laet ons hem gaen vlechten thans
Een lauwer- en een lely-krans.
Voor soovеel suyverheyt
En kunst met waerdigheyt".

Het volgend bedrijf verplaatst ons naar Leusden bij Amersfoort, waar Apelles en Holbein een bezoek brengen aan de buitenplaats van „d' rijcke Heer Vlooswijck saliger". Zij prijzen de schoonheid daarvan, en vinden een „liedtboeck" waaruit zij een vers, op de wijze „Polyphemus aen de Stranden" gaan zingen. Dit is wel een aardig liedje, maar het kan niet anders dan een vreemden indruk maken op den tegenwoordigen lezer, als Holbein begint:

„Soete beekje
Ick beklaeghje;
Waarom jaeghje
Naar de Zee
Van sulck een stee?".

Nu komen Jupiter en „alle de oude Konstenaren" weder op, Holbein gaat den lof „der Ed.: Heeren Regeerders van Amsterdam" zingen, en wel door niet alleen de regenten van 1655, maar ook al hun voorgangers te gedenken, in dezen trant:

„O! Hemel-vooght ik ga U waerdelijck ontfouwen
Van d' Edle Gerrit Schaep, dien Engelschen gesant;
Van d' Heer van Hoorens geest, en ongemeen verstant;
Van d' Heer van Vloosewijks soo vrome vromigheden.

De schrijver heeft als noot bij deze bladzijden geplaatst „valt beter te lezen dan te spelen". Hij besefte, dat het geduld der toehoorders niet op zulk een proef mocht worden gesteld.
Het derde bedrijf wordt besloten door een „Rey van Palladinen, Gunstelingen en Kunstelingen "Deze rei is het merkwaardigste gedeelte van Jonkheer Meysters Lantspel, immers hier behandelt hij de moeilijkheden, waarmede Van Campen als architect van het Stadhuis te kampen had.
Hij plaatst boven het gedicht de Latijnsche spreuk, die in onze taal luidt: „De wetenschap wordt alleen door de onwetendheid benijd" en begint:

„De kunst wort, als de deught, benijd,
Sij wort beloogen en beklad;
Van plompaerts noyt int minst gevrijd,
Maer meest bedilt en aengevat".

Onder deze „plompaerts" rekent Jonkheer Meyster Stalpaert, want:

„Door het bedillen van de konst,
Van andrer werck, een Meester-stuck
Gemeenelijck wordt uyt-gebonst
Tot 's plompaerts lof en meerder luck!"

Stalpaert is eerzuchtig, afgunstig, tuk op geld, wil niet onder Van Campen staan en noemt zich architect, ofschoon hij het eigenlijk niet mag heeten, zegt de dichter.

„De nijd en haet sijn niet soo boos,
Maer 't is eersuchtigheyt oft' hoop
Van winst, waardoor men goddeloos
Stelt andrer eer en kunst te koop.
Ist niet onmogelijk dat eer
En kunst nog blijven on-geschent
Waer elck wil liever sijn als Heer
Als Meester, dan als Knecht bekend?"

De toespeling op de „Eerplicht aen mijn Heer en Meester Jacob Van Campen", die Stalpaert heette geschreven te hebben, doch die door Jonkheer Meyster was vervaardigd, is hier duidelijk. Nog krasser gaat de dichter voort:

„Dat elck wil sijn een Architeck
Een Doctor of een Advocaet
Spruyt uyt waen-wetenheyts gebreck,
Uyt hoop of schijn van eenigh baet.
Verdooft wort licht de glans der kunst
Waer een schijn-weetend' Architeck
Zich in het werk heeft in-gelunst
Door 't lastigh roeren van sijn beck!!

Hier kan Stalpaert het mede doen. Hem wordt toch niets minder verweten, dan dat hij zich door praatjes in het werk heeft weten in te draaien. Van Campen is een ander man, zegt Jonkheer Meyster.

„Veel wijzer is ons' Architeck,
Die minder spreeckt en meerder doet
Dan die daer spreken vol gebreck.
Die 't al doen om 't genot van goet".

En, opdat er geen twijfel zou bestaan, wien Jonkheer Meyster bedoelt, volgt nu Stal-paert als woordspeling:

„Een rustigh Persiaensche PAERT
Is, als het oude spreeckwoort luyt,
Meer dan een STAL met Ezels waert,
Daer meer geschreeuw dan wol komt uyt".

De ezels zijn Stalpaert, Bosboom en Quellinus, die na 1654 het Stadhuis verder optrokken. Als tegenstelling wordt nu de lof van Van Campen verkondigd.

„O drymael wel gesegend' eeuw,
Nu sulck een Bouw-heer 't Stad-huys bouwt,
Die veel meer wol heeft, dan geschreeuw,
En meer om d' eer doet, dan omt gouwt."

Waarschijnlijk heeft Jonkheer Meyster de regeerders van Amsterdam bedoeld, toen hij besloot:

„Ja, driemael noch gesegent meer
Nu 't wort door sulcke Mans bewaert,
Wier dappre wijsheyt, deught en eer
Door d' heele werelt is vermaert."

De dichter verplaatst ons in het vierde bedrijf naar Nimmerdor, het landgoed door hem zelf bewoond, waarvan hij een plattegrond als koperprent geeft. Naar den smaak van dien tijd is de aanleg volkomen symmetrisch. Tal van grachten doorsnijden het langwerpig vierkante terrein en vormen een aantal eilanden, die door bruggen met elkander zijn verbonden. Door een voorpoort wordt een breede laan bereikt, die op een poortgebouw met valbrug, waar een klassiek fronton

bovenuitkomt, toeloopt. In de as hiervan, op een tweede eiland, ziet men het eigenlijke huis, dat door een koepeltoren wordt bekroond. Op Nimmerdor komen nu weder Jupiter en de Kunstenaars, die een opsomming geven van de bezitters der buitenplaatsen om Amersfoort. Als zij aan den overleden Tijmen Henricksen Roos, die het land-goed „Sand-voort" bewoond had, gekomen zijn, betreurt Jupiter het, dat diens zoon ongetrouwd is, en daarom zendt hij Cupido op den jongeling af.
Daarna verschijnen Juno, Ganimedes, Diana en haar gevolg. Wij krijgen nu een dichterlijke beschrijving van een jacht. Als de „jachtelingen" zijn heengegaan, begint Juno een samenspraak met Diana, waarin alle voorname personen uit de omstreken van Amersfoort een beurt krijgen. De Amersfoortsche Berg wordt de Parnassus. Van Campen wordt herdacht in de volgende regelen:

„Het orgel met sijn fijn' en groove galm gemengelt
In Katharinaes kerck, nieuw 't Amsterdam geset
Van Stad-huys Architeck soo heerelijck als net".

Hieruit blijkt, dat Van Campen niet slechts het orgel der Nieuwe Kerk heeft ontworpen, maar ook de plannen voor het herstellen van dit door brand geteisterd gebouw heeft geleverd. Overigens is dit vierde en ook het vijfde bedrijf geheel gewijd aan de verheerlijking der omstreken van Amersfoort. De schildering van deze „Amersfoortsche vreughd en weelde" maakt op Juno zooveel indruk, dat zij tegen Jupiter zegt:

„Ach lieffste, gaen wij daer,
Eer d' hoogh-geresen Son het hooghst komt te beklimmen."

Jupiter antwoordt:

„Hoe eer hoe liever dan,
Maer 'k sie een breede rey, vooraen de Land-god Pan,
Naer ons toe komen, laet ons haer gaen tegen-treden,
Wij sullen desen dagh met volle vreught besteden".

Dan eindigt het stuk met een beurtzang tusschen de Land- en Bosch-goden, Jupiter, Juno, Diana, Ganimedes en Mercurius. Een couplet daarvan luidt:

„Tsa, spoeden wij onz' gangh
Verhieffen wij den sangh
Met klappen en met stampen
Ter eere van dien Campen,
Dat 't Bosch er van gewaeght.
Ziet, hoe de Faem hem draeght
Door lofs onsterflijckheyt
In d' heylighe eeuwigheydt,
Ten hemel opgevaeren
Bij d' oude konstenaren".

Deze lof was Jonkheer Meyster nog niet genoeg. Want hij voegde nog een vijftal verzen aan het „eerste Godenspel" toe. „Aen den E. Heer Jacob van Campen, Vinder en Vader aller Bouw-kunstige Roemwaerdigheden" getiteld. Ieder dezer vierregelige gedichten wordt voorafgegaan door een Latijnsch adagium, dat verdietscht is:

1. „Van alle Hout, noch Stof
Maeckt men geen Mercuur of.
't Is alle man sijn doen, sijn werck noch handel niet,
Van alle hout en stof voorshants te maken iet,
Maer d' Heer Van Campens geest weet een Mercuur te maecken
Van alle hout en stof, van alle andre saecken.

2. „Wat daer te weten vall',
Wij weten het niet all'.
Behalve Campens geest, die alles weet geheel
Wat in de de Bouw-kunst steeckt, van 't meest tot 't minste deel,
Wat Pallas' wijsheyt oyt te voorschijn bracht voor desen,
Of wat Apelles van de kunst heeft uyt-gelesen.

3. „'t En is niet altoos wis
Of goet, dat somtijds is.
Alleen Van Campens geest is altoos wis en goet,
Hij, die steeds houdt de maet, die weet de wisse voet
Van hoogh, van laegh, van dick en dun te gader,
Die boven all' uytmunt als vinder en als Vader.

4. „'t Gebeurt een yder niet
Dat hij Corinther siet.
d' Heer Campen menght 't Corinthsch en Roomsch so wel ineen
En maeckt door deze twee sijn kunst so ongemeen
Alsof Corinthen self en Romen in hem steecken:
De kloeckste Meesters sijn bij hem schier niet dan Leecken".

5. „Apol spant niet
Sijn Boogh altijt.
Maer Campens geest altijt de Kroon spant overal
Die nimmermeer noch nijd, noch tijd ontspannen zal.
De wercken van dees helt zal ijdereen steeds loven,
Sijn kunst door haer waardij gaet alle kunst te boven".

Deze verzen waren bestemd om na elke rey op de Musijcke gespeelt" te worden. Zij bewijzen wel, hoe hoog Jonkheer Meyster Jacob van Campen heeft geschat. Dat inderdaad de heer Van Randenbroek een buitengewoon man geweest is, iemand, die in alle kunst en wetenschap uitblonk, mogen wij veilig aannemen. Want niet alleen de getuigenis van een fijnbeschaafd man als Jonkheer Meyster was zegt het ons, ook dat door Constantijn Huygens, in menig gedicht aan Van Compen gewijd, gegeven, bevestigt het Zonderling lijkt het ons, dat aan het tooneelstuk is toegevoegd een „Register der Namen van de Heeren, Edelluyden ende anderen, mitsgaders der Heerlijckheden, Hofsteden en Huyzen, welcke int eerste deel van dit Hemelsch Landspel te voorschijn komen." Maar wij moeten bedenken, dat de 17e eeuwsche regenten zich nog al wat op hun titels en heerlijkheden lieten voorstaan. Niet altijd was het alleen om hun aanzien, dat Jonkheer Meyster de „Heeren" in zijn „Lantspel" vermeldde. Ook talent waardeerde hij. Zoo spreekt hij Constantijn Huyghens dus aan:

„Ha, brave Huygens help, help Heer van Zuylichem,
Leen mij Uw geest, Uw pen, Uw Goddelijcke stem
In rijm en onrijm stout, in vijf verscheyde Taelen
Uytmuntend evenzeer, om heerlijck af te maelen,
Te loven naer den eysch dit pronck-stuck ongemeen".

In de voorrede had de schijver gezegd, dat de lezer „het tweede met het derde deel" van het „Land-spel" mocht verwachten,als het Stadhuis voltooid zou wezen. Het tweede deel verscheen reeds in 1655, doch daar toen alleen de Vierschaar gereed was, kon Jonkheer Meyster slechts dit vertrek beschrijven. Zoo is dit tweede deel een fragment gebleven, want alleen het eerste tooneel van het eerste bedrijf is er in opgenomen.
Het titelblad is versierd met een vignet, dat blijkbaar het hoofdgebouw van Nimmerdor voorstelt. Men ziet er een Jonische pilaster-architectuur en een hoog dak, waaruit een koepel rijst, geheel in Van Campen's manier. Bij de beschrijving van de Vierschaar heeft de dichter weder gebruik gemaakt van de ontwerpen, door Van Campen vervaardigd, immers hij vermeldt allerlei, dat niet is uitgevoerd. Zoo spreekt hij van een tafereel:

Adam daer om hoogh, waer hij uit Eden vlucht
Met Eva, sijn gemael",

wat men te vergeefs zoekt. Ook vermeldt hij andere tafereelen, misschien fresco's, die Van Campen tegen de muren en het gewelf had willen laten schilderen. Een daarvan verbeeldde:

„Hoe d' Almacht sit ten Throon
„En, boven in de lijst, dat wonderlijcke scheppen
Van Hemel en van Aerd",

een ander:

„De Sybillen en d' Evang'listen saem",

een derde:

„Een Hemel in den top
Waerin is afgemaelt de jonghste dagh der daegen
Waer 't Oordeel wordt gevelt van goeden en van quaen".

Blijkbaar was dit alles gevolgd naar de decoraties van de Sixtijnsche Kapel te Rome. Maar het is te begrijpen, dat men in het Calvinistische Nederland van zulke voorstellingen niet gediend was. Op de prenten in het werk van Vennecool, ziet men den westelijken muur der Vierschaar versierd met drie tafereelen, die boven de drie reliëfs geplaatst zijn, en die Abraham's offerande, het Laatste Oordeel en het verwoesten van Sodom schijnen te verbeelden. Tegen het gewelf zijn staande Evangelisten en Sybillen te zien. Dit komt dus slechts gedeeltelijk overeen met wat Jonkheer Meyster vermeldt. Eigenaardig is het, dat de dichter zwijgt over het venster met zijn marmeren omlijsting, dat uit Burgemeesters kamer in de Vierschaar uitzicht geeft, en over de Stedenmaagd, met de attributen, die tegen den muur tegenover het venster is aangebracht. Zij hebben dus blijkbaar niet in de bedoeling Van Campen gelegen, doch zijn toevoegzels, door Stalpaert aangebracht. Door het venster is de ordonnantie van Burgemeesterskamer bedorven. Daarvoor mag derhalve, gelijk ik reeds veronderstelde, Van Campen geen verwijt treffen. Ook hier draagt Stalpaert de schuld.
Het is wel jammer, dat dit tweede deel van „Der Goden Lantspel" slechts acht bladzijden groot is, en op het onverwachtst met het woord „Uyt" eindigt. Al het marmerwerk van de Vierschaar was is 1654 gereed gekomen, en in 1655 geplaatst. Maar dat van de groote Burgerzaal is van 1655 tot 1657 vervaardigd, en kon dus nog niet beschreven worden, toen Jonkheer Meyster de pen opvatte. Wel waren in 1655 de meeste marmeren versierselen der galerijen gereed, doch zij schijnen pas later opgesteld te zijn.
Bij het beschrijven van het uitwendige heeft Jonkheer Meyster in 1655 veel genoemd, wat pas later is gemaakt. Hij kon dit doen, omdat hij blijkbaar Van Campens ontwerp kende. Maar de ontwerpen voor de inwendige versiering zijn hem blijkbaar niet getoond. Ik veronderstel, dat Stalpaert die onder zijn berusting had, en dat Jonkheer Meyster ze niet heeft mogen zien. Pas na Van Campens dood zijn die ontwerpen, zonder dat zijn naam daarbij genoemd werd, door de gebroeders Quellinus in koperprenten uitgegeven.
De gedichten van Jonkheer Meyster hebben als voortbrengselen van letterkunde geen groote waarde. Maar voor de geschiedenis van „'s Werelts achtste Wonder" zijn zij van be lang. Reeds A. W. Kroon heeft in 1866 gezegd, „dat E. Meyster eene nauwkeurige kennis van de bedoelde (Stadhuis) zaak bezat, en dat hij een vurig bewonderaar van Van Campen mag heeten, met wien hij stellig van nabij bekend is geweest." Als bron voor de geschiedenis van het Stadhuis heeft Kroon echter van de twee tooneelspelen bijna geen gebruik gemaakt, wellicht omdat hij, de bouwkunst niet beoefenend, de waarde dezer bron niet genoegzaam heeft ingezien. Maar toch heeft deze schrijver gelijk gehad, toen hij zeide: dat „Van Campen, en Van Campen alleen de ontwerper van het Stadhuis is geweest."
Kroon heeft, na twee eeuwen, de verzekering der stadsgeschiedschrijvers dat ook aan Stalpaert een deel der eer voor het ontwerp toekwam, als legende verklaard. Maar hoe die legende ontstaan is, heeft hij niet aangetoond. Jonkheer Meyster heeft ons nu daaromtrent ingelicht.

DE FRAGMENTEN VAN DE KERK „'T BOOMPJE".

NIET zonder eenigen weemoed zullen wij, als wij de Kalverstraat doorkomen, een laatsten blik werpen op het deftige, gezellige geveltje van dit kerkje, dat binnenkort door onbarmhartige mokerslagen tot een puinhoop zal worden. En hoe het komt weten wij niet, ofschoon wij ten volle overtuigd zijn van de onverbiddelijke noodwendigheid, ten volle de zekerheid hebben, dat het hier geen zaak is van fanatiek wandalisme, doch van rijpelijk overleg, wij treuren over het aanstaand verdwijnen. Het is werkelijk geen ziekelijke neiging, zooals velen het noemen, dat wij het Oude willen behouden. Die liefde en gehechtheid wordt in 't belachelijke getrokken door te zeggen, dat iets maar even 100 jaren oud behoeft te zijn om tot een kunstwerk te worden verheven. Zeker, er is onder het Oude wel enkele malen iets, dat met den besten wil van de wereld niet mooi, ja eerlijk gezegd, zelfs leelijk te noemen is. Toegestemd, dat wellicht ons geveltje op zich zelf beschouwd nu niet zoo mooi is, doch in zijn omgeving spraken de enkele deugden sterker. En hoe is die omgeving! Mondain! De hedendaagsche Kalverstraat is een tentoonstellingstraat. De ondergedeelten der huizen schijnen heel wat; sla echter niet den blik naar boven! Dan komt het schijnwezen van het gemoderniseerde erbarmelijk te voorschijn. Berekend op de menschen, die toch nooit hun blik naar boven slaan, is de winkelier, zijn „Pappenheimers" kennende, als nuchter koopman zoo handig geweest alleen het ondergedeelte van zijn winkel te verbouwen. Als schreeuwende, bonte lappen hangen die puien tegen de huizen. Hoe eerwaardig steekt daarentegen ons geveltje met zijn, door kleine ruitjes verdeelde, typische onderpui rustig tegen zijn omgeving af. Het staat daar als een leerzaam voorbeeld, hoe een gedeelte van een gevel, van een geheel anderen stijl, als het overige, zich toch harmonisch kan aanpassen aan den bouwwijze uit een ander tijdperk. Het geheim hiervan is, dàt, wat wij de „traditie" noemen. Wat is nu eigenlijk die „Traditie". Wel het is heel eenvoudig 't vasthouden, onafhankelijk van de uiterlijke vormen, aan een bepaalde werkwijze bij het bepalen der hoofdlijnen van een werk. Alle opeenvolgende tijdperken gebruikten een vaststaand, overgeleverd systeem, waardoor een harmonische, op een eenvoudige getalwerking berustende, betrekking tusschen de verschillende deelen werd verkregen. Dit was geen sleur, doch het was een overtuigd zijn van de absolute, onveranderlijke Eenheid, die wel verschillende aanzichten heeft, elk vastgelegd in een hem passende vorm, maar die in zijn wezen steeds hetzelfde blijft. Die overtuiging van het innerlijk onveranderd blijven der schepping is den waren grondslag van het „systeem".
Over het absolute mooi van werken uit goede tijdperken gaat het dus niet alleen. De „traditie" is het, die wij door het behoud der monumenten levendig houden. „Traditie" in den ruimsten zin van het woord zal daarom voor ons beteekenen: het kennen van den weg, welke door hen is afgelegd, die voor ons leefden, en die gezamenlijke werkers zijn geweest aan het één doel: de ontwikkeling van het menschelijk bewustzijn. Die weg is scherper begrensd, des te verder wij in de oudste Oudheid teruggaan. Bewust de voortzetters te zijn van het aangevangen werk, is de taak, die op ons rust.
Om nu op ons kerkje terug te komen, zou het niet mogelijk zijn, de fragmenten, waaraan zoovele herinneringen zijn verbonden, te behouden voor de nieuwe kerk aan den Admiraal de Ruyterweg. Van hoeveel piëteit het getuigt, verschillende fragmenten naast elkaar in een museum te plaatsen, toch verdorren zij, daar zij ontrukt worden aan hun wortel — het gebouw. Ik wijs b.v. op de verzameling gevelsteenen, opgesteld in de doorloopen naast de hoofdtrap in het Stedelijk Museum. Plaats en belichting kunnen nooit zoo zijn, als aan het gebouw zelf. Mogelijk komt er op het terrein van de kerk aan

den Adm. de Ruyterweg nog een school, of iets anders. Mijn bedoeling is nu de fragmenten eventueel daar een plaatsje te geven. Dit is voorzeker een moeielijk werk, dat veel fijn gevoel vereischt. Uitstekend is het gedaan door Dr. Cuypers aan het „Fragmentengebouw" in de tuin van het Rijksmuseum. — Ik bedoel niet het nieuwe gedeelte, waarin de Drukkerverzameling is ondergebracht. — Niet altijd is dit te verdedigen. Zouden wij b.v. de fragmenten van een oud bouwwerk in Palladiaansche stijl gebouwd, met over den geheelen gevel doorloopende reuzenpilasters, willen gebruiken, dan was de bouwmeester, die in zijn nieuwen bouwwerk, die fragmenten een plaatsje wilde geven, wel gedwongen, werk in dien stijl te maken. Hij zou dus in ouden stijl moeten werken, een copie moeten leveren, iets dat zeer bedenkelijk is. Dit is echter niet het geval met onze fragmenten.

JAN DE MEIJER.

DE ETRUSKIËRS.

„Er is geen gelukkiger leven voor den geest dan om in de onuitputtelijke mijnen der wetenschap te graven en te werken. Dwazen zijn het, die op de boekenwereld en boekengeleerd smalen en ze dood noemen; hoe zal men ons GEESTELIJK ZIJN kunnen bestudeeren als men niet de historische ontwikkeling van dat ZIJN heeft nagespoord in de verleden eeuwen, en hoe kan men dat anders dan in de boeken?"

VOSMAER.

Wat ik hier over den stand van de Etruskische taal wil mededeelen, is wellicht den vrager (hoe het met de ontdekking der sleutel van het Etruskisch door Dr. Georg Hempk is gesteld) een bekende zaak. Toch lijkt het mij nu een geschikte gelegenheid dit punt wat meer onder de aandacht te brengen.

Ik moet er echter dadelijk aan toevoegen, niet den indruk te willen wekken een kenner van het Etruskisch te zijn, of die taal te bestudeeren om der taal wille. Mijn belangstelling is er alleen op gericht de juiste plaats der Etruskiërs in de kunstgeschiedenis te kennen. Die plaats is niet zoo onbelangrijk, als in 't algemeen wordt geloofd en geleerd. Niet alleen is dit het geval met de Etruskiërs, ook ten opzichte der Phoeniciërs en andere volken van Klein-Azië in de oudheid heerschen nog vele dwaalbegrippen. Zelfs met de Babyloniërs, de Assyriërs en de Chaldeërs wordt nog wat gegoocheld.

De eigenlijke oorzaak hiervan ligt in een nog steeds heerschende opvatting, die tot in 't merg en bloed is doorgedrongen, zoowel van de wetenschappeliike menschen, als van de kunstenaars. Die opvatting stelt pas de ontwikkeling der Grieken op zulk een trap, dat zij waard is als uitgangspunt der geschiedenis van de menschelijke ontwikkeling te dienen. Als kern wordt dan Pythagoras beschouwd. 't Bewijs er voor vindt ge in elk boek, waarin een overzicht wordt gegeven van de een of andere tak van kunst of wetenschap, b.v. muziek, philosophie, wiskunde, enz. Wij hebben dan ook de geijkte indeeling der geschiedenis: de Oudheid — Grieken en Romeinen —, de Middeneeuwen, de Renaissance. Wat vóór de Grieken is, wordt meer als een soort aanloopje beschouwd om tot de Grieken te komen.

Wat dus op de Grieken lijkt, wordt steeds beschouwd als van de Grieken te zijn overgenomen. In dit stukje is er geen gelegenheid, op de hooge waarde der Grieken, en op hun bijzondere plaats in de geschiedenis van het bewust worden der Menschheid, verder in te gaan. Alleen dit wil ik er even van zeggen, hoezeer de Grieken ook de middelaars zijn geweest tusschen de Oostersche en Westersche cultuur, hoezeer zij ook door hun kristal heldere beschouwingswijze — ten top gevoerd in de Pythagoreïsche school, gepopulariseerd en in een schoonen vorm gegoten door Plato — voor alle tijden de nimmer ophoudende bron van inspiratie zijn geweest, toch gaat over hen niet de eenige lijn van de kunstenaarsontwikkeling. Een andere belangrijke lijn gaat over de Etruskiërs. Om nu tot een juiste maatstaf, en daardoor tot een juiste waardeering te komen van het aandeel, dat een volk heeft gehad in de ontwikkeling der menschheid, is de taal een zekere gids. Des te meer wij in de geschiedenis teruggaan, des te meer moeten wij ons aan dezen gids overgeven, daar de taal vroeger inniger verbonden was aan het schrift. Oppervlakkig beschouwd zult gij zeggen, beduidt dit niet veel. Toch is deze verwantschap den eenigen grondslag, waarop wij de kunstgeschiedenis kunnen opbouwen. Om duidelijk te worden moet ik er in de eerste plaats, en met nadruk, op wijzen, dat onder geschiedenis niet moet worden verstaan, het chronologisch rangschikken van feiten, namen en jaartallen. Dit droge, systematische rangschikken is wel beslist noodzakelijk om een duidelijk beeld van den opbouw in onze voorstelling te krijgen, doch geeft uit den aard der zaak niet het verband van die feiten, en hoe het eene uit het andere is ontstaan. Met het systematische wordt het levende, dat de werkelijkheid bezit, uitgestooten. In de werkelijkheid toch, volgen de gebeurtenissen niet droog op elkaar. Er bestaat slechts één aaneengeschakelde, in elkaar gegroeide reeks van gebeurtenissen. Het is een voortdurend verworden. Al het wordende komt echter in zijn worden tot een punt, waarop het in zichzelf, door de een of ander bereikte eenvoudige verhouding, een zekere afgeslotenheid ten opzichte van het hem omringende bereikt. Dan is het „feit" geboren.

Door nu bij het overzien van het achter ons liggende alleen die in 't oog springende feiten er uit te halen, komen wij op den verkeerden weg. Zeker, wij hebben dan wel een overzicht; doch weten van den weg even weinig, als hij, die, op een groote hoogte staande door de telephoonpalen in het landschap weet waar een weg is, en meent dien weg daardoor te kennen.

Het woord „historia" is een van die korte, juiste benamingen, door Pythagoras voor verschillende begrippen gemaakt. (Anderen zijn „theoria" = wetenschappelijke beschouwing der natuur; „systema" = vereeniging; „mathesis" = geordende wetenschap, „Philosophie", „Kosmos" enz.) „Historia", dat door ons wordt vertaald door „geschiedenis", al wat geschied, wat gebeurd is, beteekende oorspronkelijk: „wiskundig geordend weten". Nu moet iemand niet tegenwerpen, dat dit juist een bewijs is voor het droog naast elkaar plaatsen. Voor Pythagoras was de wiskunde niet het drooge vak, wat er sinds Euclides van is gemaakt. Voor hem was de wiskunde het symbool voor de drieëenheid van het menschelijk bewustzijn: beschouwing, proefneming en gevolgtrekking. (Nu ik er toch over spreek, kan ik niet nalaten op het voortreffelijke boek: „Das Theorem des Pythagoras" van Dr. H. A. Naber opmerkzaam te maken. Dit boek is voor ons bouwkunstenaars zoo merkwaardig, omdat het de wiskunde in een ander licht plaatst. De wiskunde moet innig aan de natuur verbonden en aan haar ontsproten zijn, wil ook de kunst weder in háár zijn vasten grondslag hebben.) Deze Pythagoreïsche opvatting, die hoe verder wij in de geschiedenis teruggaan, des te meer naar voren treedt, is ons — de Westersche cultuur — voornamelijk door Pythagoras overgebracht. Als een voor mij steeds meer en meer zeker wordend vermoeden is de wijsheid, die aan die opvatting ten grondslag ligt, door Pythagoras aan de Babyloniërs ontleend, die ten opzichte van hem weer als middelaars optraden. Want de Babyloniërs, een Noord-Semitische stam, vonden, toen zij omstreeks 3000 v. Chr. de Euphraatlanden binnendrongen, bij het door

hen overwonnen volk — de Sumeriërs en Akkadiërs — zulk een hooge, in zich afgesloten wijsheid, dat zij deze, zooals zij was, overnamen. Hiertoe behoorde o. a. ook ook het schriftsysteem, het keilschrift.

Een bewijs, hoe hoog zij het volk, dat die wijsheid ontwikkelde, schatten, vinden wij in den eeretitel, die de Babylonische koningen aannamen. Zij noemden zich n.l.: „Koning van Sumerië en Akkadië". Dat zij zich werkelijk uit een oogpunt van eer zoo noemden, en dat het niet een traditioneele gewoonte was, blijkt daaruit, dat de naam, die zij aannamen, van een door hen overwonnen volk was. Daarenboven was dit volk van een geheel ander ras. Wetenschappelijk is vastgesteld, dat dit ras noch semitisch, en nog minder indogermaansch was. Met Aug. le Plongeon (de schrijver van „Queen Moo or the Egyptian Sphinx", en „Sacred Mysteries among the Maya's and Quiches, 11.500 years ago", twee werken, waarin hij zijn 30 jaar lange onderzoekingen in de ruïnen van de paleizen en tempels der Tolteken en Maya's in het tegenwoorde Yucatan (Midden-Amerika) heeft neergelegd) deel ik het vermoeden, waarvoor door hem ververschillende bewijzen worden geleverd, dat de Sumeriërs en Akkadiërs verwant waren aan de Tolteken, die oorspronkelijk afkomstig waren uit Centraal-Azië, het „land van de spin", of „het land van het midden", zooals het in hun doodenboek wordt genoemd. Het beeld van de spin in het midden van zijn web gezeten, drukt goed uit het middenpunt, waar alle draden van uitgaan. De lezer zal meenen, dat ik aan 't afdwalen ben. Ik moet dit wel doen voor het bepalen der juiste betrekking tusschen de Etruskiërs en de andere volken der Oudheid. Dit de volgende maal.

JAN DE MEIJER.

PIETER DUPONT. †

Een hevige slag heeft de Nederlandsche kunst getroffen. De buitengewone talentvolle graveur en teekenaar Pieter Dupont, Hoogleeraar aan de Rijksacademie van beeldende kunsten, is na kortstondige ziekte Woensdagmiddag te Hilversum overleden. Hoe hoog Dupont geschat werd als consientieus artiest, is herhaaldelijk gebleken uit de beoordeelingen in de binnen- en buitenlandsche pers. Hoewel hij als kunstenaar zich van zijn krachtig talent volkomen bewust was, was hij in den omgang een bescheiden man en een goed kameraad. Talrijk zijn de onderscheidingen die de nog jonge graveur in buiten- en binnenland op tentoonstellingen behaalde. Hij graveerde voor de Nederlandsche Bank en voor de Java-Bank eenige bankbiljetten en voor de Perzische regeering postzegels.

Als meester werd hij door zijn leerlingen hoog geacht, hij prentte hen door leiding en voorbeeld eerbied en neiging voor constructieven en technisch nauwgezetten arbeid in.

Zijn plaats als hoogleeraar in de graveerkunst aan de Rijks-akademie zal moeilijk weer te vervullen zijn, daar men geen Nederlandschen graveur van zoo groote bekwaamheid meer zal kunnen vinden.

Zelden heb ik een kunstenaar ontmoet, die in zijn werk zoo berekend was. Alles overwoog hij van te voren en schreef om zoo te zeggen, daarna zijn teekeningen met vasten hand op. Zijn laatste graveerwerk, proefhoeken voor een door lijst- en figuurwerk omgeven inscriptie, is een wonder van zuiverheid en vastheid van techniek. Hij had groote plannen voor de toekomst, maar de onverbiddelijke dood heeft hem midden in zijn arbeid weggenomen.

Pieter Dupont werd te Amsterdam den 5den Juli 1870 geboren. Aanvankelijk werd hij geplaatst bij de administratie van een onzer spoorwegen; zijn bijzonderen, reeds in zijn kindsheid merkbaren aanleg voor teekenen, dreef hem evenwel ertoe, de kunstenaarsloopbaan te kiezen en zoo studeerde hij van 1889 tot 1893 aan de Rijksacademie van beeldenden kunsten a hier. Als schilder dong hij mede naar een staatsprijs, doch slaagde hierin niet. Weldra zag hij in, dat zijn kracht in de grafische kunst lag, begon te etsen en ging over tot het graveren met de burin. Hij woonde eenigen tijd te Parijs en in een dorpje in de omgeving der Fransche stad trouwde hij en werd in 1903, na het vertrek van professor Stang, benoemd tot hoogleeraar voor de graveerkunst aan onze Rijksacademie, waar hij tot nu toe werkzaam was. Zijn prachtig teekenwerk, waarvan hij de onderwerpen meestal aan het landbouwbedrijf (paarden en ossen als trekbeesten) ontleende, of dat ook in buitengewone opvatting de beroemde kathedralen van van Frankrijk en België afbeeldde, is meestal in Nederlandsch bezit en zal worden gerekend tot het zeer buitengewone, dat de Nederlandsche kunst opleverde.

(Tel.) C. L. DAKE.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1754: De Vierjaarlijksche. Verzameling Dr. Esser in het Sted. Museum, W. Steenhoff. Smaakmisleiding in de Tuinkunst, W. ten Bosch.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 5: Kopenhagen, de stad der koperen torens, Dr. F. Slothouwer. Een interessante brochure van Otto Wagner. Nederlandsche rechtspraak op bouwkundig gebied, Mr. J. P. Bruynzeel.

DE OPMERKER. No. 5: De bestrating van Brussel.

DE BOUWWERELD, No. 5: Th. van der Waerden c. i., het rapport van de ineenschakelingscommissie en het technissh onderwijs. Geschiedenis der tuinkunst.

TECHNISCH WEEKBLAD, No. 5: Straatplaveisel.

DE INGENIEUR, No. 5: Een bezoek aan verschillende fabrieken, S. J. Rutgers.

DE GAS- EN WATERFITTER, No. 5: Gasverwarming op grooten afstand. Ontsmetten van W. C.'s.

IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 32: De verlichting van teekenkamers.

BUITEN, No. 5: De restauratie der beide poortjes van het Doelenplein te Hoorn, illustraties.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 8—9: Das neue Stadttheater in Posen. Konstruktion der Groszmarkthalle am Südbahnhof München. Die neuen Deutschen Bauten in Jerusalem. Der Umbau der Nationalgalerie, der Bauakademie und die Errichtung eines Baukunst-Museums in Berlin.

BUILDING NEWS, No. 2926: Art in Northern Italy. The new middlese Guildhall. A cinema Photograph theatre. R

VAN ALLERLEI AARD.

Op Zaterdag 11 Februari, des middags te 1½ uur vergaderen in de Genootschapsbibliotheek in Parkzicht met eenige onzer bestuursleden de heeren A. Salm, G.Bzn., Paul J. de Jongh en C. N. van Goor, welke heeren door de samenwerkende vereenigingen ter zake van de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen werden aangewezen tot leden de Permanente Commissie, in genoemde Regelen bedoeld. In deze vergadering worden genoemde heeren in hunne functie geïnstalleerd; waarna de Permanente Commissie hare werkzaamheden zal aanvangen.

DE RIJKSSLACHTHUIZEN-PRIJSVRAAG IN 1908.

De in 1908 door het Ministerie van L., N. en H. uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerpen van doelmatige slachthuizen zonder en met koelinrichting (resp. type A en type B) heeft een staartje gekregen. Voor de betrokken Juryleden zal dit niet aangenaam kunnen zijn. Door hen werden bekroond in beide prijsvragen de ontwerpen onder motto „Dierenbescherming", ingezonden door den heer C. T. Sepmeyer te Dordrecht. Voor type A werd geen premie toegekend (wel werden 3 ontwerpen aangekocht), van type B verwierf het ontwerp „3 cirkels in elkaar', van den heer Fr. Dupont, de premie.

Reeds aanstonds werd op die uitspraak ernstige en gemotiveerde kritiek uitgeoefend, welke evenwel door menigeen met zeker scepticisme werd ontvangen en verkeerd beoordeeld. De eerste aanval kwam in „De Bww," 1909, waar door „Criticus" in een tweetal artikels, in de Nos. 2 en 3, eenige beschouwingen werden gegeven. In het bijzonder werden daarin geprezen de ontwerpen ingezonden onder motto „X. Y. Z." door de heeren P. M. A. Huurman, architekt te Groningen, W. Stok, dito te Rotterdam en P. D. Beunders, Directeur van het slachthuis te Groningen.

De prijsvraag had echter zeer de aandacht getrokken en, was zij geslaagd, zij had gewis nut kunnen afwerpen. Haar resultaat werd druk besproken in en buiten de bouwkundige kringen. De „Vereeniging van Directeuren van Gemeentelijke Slachthuizen in Nederland" heeft de aangelegenheid nader in studie genomen en haar in handen gesteld eener Commissie van Onderzoek. De Vereeniging sloot zich geheel aan bij het door deze Commissie uitgebracht rapport, dat eene vernietigende kritiek op het Juryrapport bevat en tevens tot een geheel andere waardeering der bekroonde en aangekochte ontwerpen komt. Wij nemen een uittreksel van het rapport der Commissie met het oog op de wenken die het bevat voor de grondbeginselen van den slachthuisaanleg over.

Uittreksel-Rapport van de Commissie, bestaande uit de heeren Dulm, Van Oyen en van Harrevelt.

De Commissie was eenparig van oordeel, dat men geen kritiek kon uitoefenen op de wijze van bekroning, omdat men de andere ingezonden ontwerpen niet kende; ook wenschte zij geen aanmerkingen te maken op fouten, in de door de Regeering gestelde eischen begaan, al zijn die fouten oorzaak van gebreken in de ingezonden ontwerpen. De Commissie wenschte slechts eene beschouwing omtrent de bestudeerde ontwerpen zelve te leveren en naar aanleiding daarvan voor te stellen een advies aan de regeering door de »Vereeniging van Directeuren enz." te doen uitbrengen. Volgens voorstel van den heer Van Oyen stelde de Commissie de volgende eischen vast, waaraan slachthuizen als bedoeld, volgens haar inzicht moeten voldoen:

1e Alle, tot het slachthuis behoorende, inrichtingen behooren onder één dak vereenigd te zijn, mits men daardoor niet in botsing komt met de eischen der hygiene.
2e. Indien het noodig is een verbindingsgang te maken, moet het slachthuis zóó worden ingericht, dat alle deelen door den gang gemakkelijk te bereiken zijn, het verkeer niet wordt belemmerd en het geslachte vleesch niet meer in aanraking kan komen met bedorven lucht of onreine voorwerpen.
3e. De onreine deelen moeten snel uit de slachtlokalen kunnen worden verwijderd en op zoodanige wijze, dat deze niet meer in aanraking kunnen komen met het geslachte vleesch.
4e. Lokalen voor verwerking van onreine stoffen en die voor waschgelegenheden, privaten en urinoirs moeten zóóver van de hallen verwijderd liggen, als dit met 't oog op de practische bruikbaarheid mogelijk is en mogen geen hinder veroorzaken.
5e. Alle lokalen moeten voldoende verlicht en geventileerd zijn.
6e. Alle lokalen moeten voldoende ruim zijn.
7e. In het voor den dienst bestemde gedeelte van het slachthuis moeten minstens twee vertrekken aanwezig zijn, waarvan één voor administratie en een voor onderzoek. Vanuit beide vertrekken moet men zooveel mogelijk toezicht kunnen houden op alles wat in het slachthuis omgaat.
8e. Er moeten zooveel mogelijk inrichtingen worden aangebracht, welke het slachthuisbedrijf voor directie en gebruikers gemakkelijk maken en de doelmatigheid van het geheel verhoogen (b.v. sterilisator, Kori-oven, weegplaats, lokaal voor het verkleinen van vleesch).
9e. De lokalen moeten gemakkelijk kunnen worden vergroot.
10e. Is er een koelhuis en machinekamer, dan moet de ligging van die lokalen ten opzichte van elkaar aan de eischen voldoen.
11e. Er moet voldoende rioleering zijn en gezorgd worden voor het onschadelijk maken der afgevoerde stoffen. De ligging en constructie der kolken en riolen moet zoodanig zijn, dat verstoppingen zonder schade aan de gebouwen en op weinig kostbare wijze kunnen worden verholpen.
12e. Er moet een stal- en slachtplaats zijn voor ziek en verdacht vee.
Volgens de beoordeeling der Commissie moeten, wat hunne verdienste betreft, de ontwerpen A gerangschikt worden als volgt:
1. „X. Y. Z". — 2. „Holland". — 3. „Dierenbescherming". — 4. „Oü".
En de ontwerpen B: 1. Drie dooreenloopende circels. — 2 „Dierenbescherming".
Na de beoordeeling der ontwerpen werd door de Commissie besloten het volgende voorstel te doen aan de vergadering van de „Vereeniging van Directeuren, enz."
De Commissie stelt voor:
Aan den heer Directeur-Generaal van den Landbouw onder dankzegging voor de toezending van de bekroonde en aangekochte ontwerpen van slachthuizen met de daarop betrekking hebbende bescheiden, als de meening van de „Vereeniging van Directeuren van gemeentelijke slachthuizen in Nederland" te berichten:
1e. Dat, waar bij de beoordeeling der ingekomen ontwerpen ter beantwoording van de uitgeschreven prijsvraag voor een slachthuis, doelmatigheid en eenvoudigheid op den voorgrond zijn gesteld geworden en het architectonische gedeelte terecht geheel buiten beschouwing moest blijven, in de Commissie, aan wie de beoordeeling werd opgedragen, meer plaats ingeruimd had moeten worden aan personen, die als bestuurders van bestaande slachthuizen, uit ervaring bekend geworden zijn met de eischen, aan genoemde inrichtingen te stellen.
2e. Dat, waar in Nederland in den laatsten tijd eenige moderne slachthuizen zijn gebouwd, die in menig opzicht aan strenge eischen getoest mogen worden, doch die alle in de praktijk blijken nog niet volmaakt te zijn, het in de eerste plaats de Directeuren van deze moderne slachthuizen zijn, die zich een juist oordeel over de meerdere of mindere doelmatigheid van een slachthuis gevormd zullen hebben en dus bevreemding mag wekken, dat hunne stem bij de beoordeeling der prijsvragen niet is gehoord geworden.
3e. Dat zij zich niet kunnen vereenigen met de uitspraak der jury inzake de prijsvraag voor een slachthuis.
4e. Dat in geen geval bevorderd mag worden het bouwen van slachthuizen volgens type A, motto „Dierenbescherming", omdat een aldus gebouwd slachthuis niet voldoet aan de hoofdeischen, die men uit een oogpunt van doelmatigheid en hygiëne moet stellen.
5e. Dat het aanbeveling verdient om in zoo ruim mogelijken kring bekend te maken het ontwerp type A, motto „X. Y. Z.", omdat het is een plan hetwelk aan strenge eischen kan worden getoetst. Wel is waar bevat het volgens oordeel der Commissie enkele fouten, maar deze zijn gemakkelijk te verbeteren, zonder ingrijpende wijzigingen in het ontwerp aan te brengen.
6e. Dat aan het ontwerp van een slachthuis met koelinrichting, ingezonden onder motto »Dierenbescherming" (type B), verschillende fouten kleven niet alleen, maar het bovendien ook door eene minder gewenschte onderlinge ligging der lokalen afkeuring verdient.
7e. Dat naar de meening der vereeniging, gegrond op het onderzoek der desbetreffende Commissie, het bekroonde type B niet kan worden aanbevolen.
Aldus opgemaakt in opdracht van de Commissie, benoemd door de „Vereeniging van Directeuren van gemeentelijke slachthuizen in Nederland" in hare vergadering van 1 Mei 1909, belast met het uitbrengen van eene beoordeeling op de bekroonde en aangekochte ontwerpen voor slachthuizen, resultaten van de door de Nederlandsche Regeering uitgeschreven prijsvraag.
Den Haag, Augustus 1910. De Secretaris:
B.w.w. (w. g.) H. G. van Harrevelt.

DE ACADEMIE VAN B. K. IN DE EERSTE KAMER.

De heer Van Leeuwen (L.) wenscht een lans te breken voor de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, het stiefkind der Regeering. Herhaaldelijk heeft de Commissie van Toezicht op verbeteringen aangedrongen. De quaestie van het gebouw is oud en herhaaldelijk besproken. Het doet spr. leed, dat de Regeering de voorstellen van de gemeente Amsterdam voor eenige jaren gedaan, niet heeft overwogen. Door overleg zou men reeds veel verder zijn geweest. Elke particeele verbetering wordt afgewezen op grond van de noodzakelijkheid der afdoende verbetering en die afdoende verbetering wordt te kostbaar geacht. De Rijksacademie levert gunstige resultaten op, bracht uitmuntende kunstenaars voort. Zij moet zich blijven kunnen ontwikkelen. Deze nuttige instelling is haar geld waard; voortgezet- en hooger bouwkundig onderwijs is noodig. De Regeering heeft dit erkend. Met subsidieering kan de Regeering er niet komen. De plicht van den Staat op grond van de wet om voor bouwkundig onderwijs te zorgen, valt niet te ontkennen. Volgens de wet moet aan de Academie bouwkundig onderwijs worden gegeven. Het wordt gegeven door de zorg van een particulier genootschap met steun van provincie en gemeente. Dat is onvoldoende en de Regeering heeft dan ook indertijd gezegd: er moet een nieuwe Rijksacademie komen. Een verdere verwaarloozing van de Academie is onverdedigbaar jegens het kunstleven. De bestaande anarchie op dit gebied is schadelijk voor de kunstontwikkeling in ons land. Het is op den duur een financieel belang om de zaak op goede basis te vestigen; voortdurende afwijzing van de eischen zal duur blijven; krachtig ingrijpen door vestiging van een groot Academiegebouw zal op den duur voordeeliger zijn dan versnippering door vestiging van allerlei kleine instellingen.
Na de pauze zijn rede voortzettende, beantwoordt Minister Heemskerk nog de rede van den heer Van Leeuwen. De Rijksacademie te Amsterdam is geenszins het stiefkind der regeering. Is ze dit wel, dan zijn er nog heel wat meer stiefkinderen, o. a. het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, dat in betreurenswaardigen toestand verkeert. Spr. zou zeer gaarne tot den bouw van een nieuwe academie overgaan, maar met het oog op den toestand van 's lands financiën kan er voorloopig niets van komen. Er is geen geld voor een nieuw gebouw. Laat men, dit nu wetende, nu maar eens zinnen op andere middelen om den toestand te verbeteren. Spr. begrijpt niet, hoe de heer Van Leeuwen de stelling kan ontwikkelen, dat de bouwkunst aan de Rijksacademie moet worden bestudeerd. Het beroep op een uitlating van den vroegeren Minister Fock, gaat niet op. De zaak is deze, dat men eerst de bouwkunst moet kennen, en dan aan de academie verder in de schoonheidsleer kan worden onderwezen. De bouwkunst zelf behoeft dus aan de academie niet te worden onderwezen, alleen de schoonheidsleer en de kunstgeschiedenis. De cursus van „Architectura et Amicitia" doceert meer de bouwkunst. Een teekenschool voor handteekenen aan de Rijksacademie verbinden, komt hier op neer, dat de instelling veel duurder zal worden, want dan moet er een nieuw gebouw bij en nieuwe hoogleeraren en nog veel meer.
Ten laatste wijst spr. nog op den slechten toestand der Rijksacademie te Amsterdam, en betoogt dat het nooit de bedoeling kan zijn geweest het onderwijs in de bouwkunst geheel van de academie uit te sluiten. (Tel.)

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. Hes, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Permanente Commissie inzake Nationale Prijsvragen. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Architectuur op het tooneel. — Architect en beeldhouwer. — De Etruskiërs. (Vervolg.) — Iets over oude kasteelen in Friesland. — Van allerlei aard. — Weekbladen en tijdschriften. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1291ste gewone ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 23 Februari e.k. des avonds te 8.30 uur in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".
Agenda:
1. Opening en notulen der 1290ste ledenvergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Installatie van den heer F. G. Koster als gewoon lid.
4. Causerie over „Het Raam", zijn beteekenis, vorm, plaats, grootte en indeeling, door J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur te Amsterdam, toegelicht door lichtbeelden. De introductie tot deze populaire voordracht wordt zoo ruim mogelijk opengesteld.
5. Rondvraag en sluiting.

II. Als buitenleden zijn tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten de heeren A. L. Otto Jr., bouwkundige te Delft en A. W. Laverman, bouwkundig opzichter te Utrecht.

III. Deze week begint de penningmeester met het innen der contributies over het eerste halfjaar 1911. De leden worden verzocht, zooveel mogelijk bij eerste voorkomen de kwitanties te honoreeren en bij afwezigheid order tot betaling achter te laten.

IV. In zake de prijsvraag der IJsselsteinsche bouwmaatschappij is op 3 Febr. j.l. door ons Bestuur het volgende schrijven gericht aan het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:

WelEd. Heeren,

Op onze jongst gehouden bestuursvergadering is de prijsvraag, uitgeschreven door de IJsselsteinsche bouwmaatschappij en geregeld door de Utrechtsche afdeeling van uwe Maatschappij, ter sprake gebracht.
Het is naar aanleiding van deze bespreking, dat wij de vrijheid nemen uw Hoofdbestuur beleefd opmerkzaam te maken op de regeling in het programma van bovengenoemde prijsvraag. Deze toch wijken, wat het beschikbaar gestelde bedrag aan prijzen en honorarium betreft, geheel en al af van de Algemeene Regelen voor Nationalen Bouwkundige Prijsvragen.

Wij vinden het beter een optreden hiertegen onzerzijds op te schorten, daar wij meenen, dat waar het hier een daad van een Afdeeling van uwe Maatschappij betreft, het in de eerste plaats op uw weg ligt hierover een oordeel uit te spreken en deze nader te regelen.
Wij vertrouwen, dat onze zienswijze volkomen uw bijval zal mogen verwerven.

Met de meeste hoogachting,
Jan de Meijer, *te Secretaris.*

Hierop mochten wij een schrijven ontvangen van het Hoofdbestuur der Mij. t. B. d. B.; welks standpunt duidelijk is uiteen gezet in een officieel bericht, dat opgenomen is in het „Bouwkundig Weekblad" van 11 Februari j.l. Dit bericht luidt als volgt:

Het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in zijne vergadering van 7 Februari 1911 kennis genomen hebbende van het „Programma voor de Prijsvraag voor den bouw van één-gezins-arbeiderswoningen aan den Poortdijk te IJsselstein, opgemaakt door de afdeeling „Utrecht" der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", konstateerende dat dit programma, met name in art. 8, regelende de prijzen, de uitvoering en het honorarium, belangrijke afwijkingen vertoont van de „Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen" tot wier handhaving de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zich heeft verbonden krachtens de vergadering van de vertegenwoordigers uit de besturen der deelnemende Vereenigingen op 4 Mei 1910, keurt ten sterkste af, dat de afdeeling Utrecht door haar optreden ten deze den naam der Maatschappij zoowel als de belangen van den architektenstand op hoogst betreurenswaardige en onkollegiale wijze heeft benadeeld en brengt in herinnering de clausule in meergenoemde regelen „dat bij afkondiging van de vastgestelde regelen de aangesloten lichamen als hunne meening uitspreken, dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen".
Weshalve het Hoofdbestuur voornoemd den leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst met klem mededinging aan deze prijsvraag ontraadt.

Voor het Hoofdbestuur voornoemd:
(was get.) J. H. W. Leliman, *Vice-Voorzitter.*
(was get.) J. Gratama, *Secretaris.*

Hieruit blijkt onmiskenbaar dat onze zienswijze geheel wordt gedeeld. Wij ontraden onze leden ten sterkste de mededinging aan deze prijsvraag, en verwijzen in verband hiermede naar de in dit nummer voorkomende brieven der „Permanente Commissie" inzake bovengenoemde prijsvraag. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

PERMANENTE COMMISSIE
INZAKE NATIONALE PRIJSVRAAG-REGELEN.

Zaterdag j.l. heeft te Amsterdam het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" geïnstalleerd de Permanente prijsvraag-commissie, ingesteld door het genootschap bovengenoemd, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, de Bond van Nederl. Architecten te Amsterdam en de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, met het doel de toepassing der Algemeene Regelen voor Nat. Bouwk. Prijsvragen te bevorderen.
De heer Baanders, voorzitter van „A. et A.", memoreerde bij de installatie in 't kort de geschiedenis van het ontstaan der „regelen" en sprak den wensch uit dat de arbeid der Commissie ten goede moge komen aan de verspreiding van juiste begrippen, vooral in de leekenwereld, omtrent de eischen waaraan bij het uitschrijven van prijsvragen behoort voldaan te worden om de wederzijdsche rechten en verplichtingen van prijsvraaguitschrijvers en mededingers te waarborgen.
Na de installatie ging de commissie, bestaande uit de heeren A. Salm G.Bzn., Paul J. de Jong, architecten te Amsterdam en C. N. van Goor, architect te Rotterdam, in vergadering en koos eerstgenoemde tot haar voorzitter en laatstgenoemde tot haar secretaris. Zij vervolgde daar nu hare werkzaamheden met het ontwerpen van een schema voor haar huishoudelijk reglement en de bespreking van haar optreden tegenover de aan de orde zijnde prijsvragen.
Inzake de IJsselsteinsche Prijsvraag nam de Comm. een besluit, door onderstaande brieven nader verduidelijkt.

Correspondentie-adres: Amsterdam, 13 Febr. 1911.
's Gravendijkwal 71, R'dam.

Aan het Bestuur der IJsselsteinsche
Bouwmaatschappij te IJsselstein.

WelEdelGeboren Heeren.

Naar aanleiding der publicatie van het Programma voor de prijsvraag voor den bouw van ÉÉNGEZINS ARBEIDERSWONINGEN aan den Poortdijk te IJsselstein, door Uwe Vereeniging uitgeschreven, en waarvan het programma door de Afdeeling Utrecht der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd opgemaakt, heeft de Permante Prijsvraag-Commissie zich genoopt gezien zich met een schrijven tot het Bestuur dier Afdeeling te wenden waarvan wij U bijgaande een afschrift doen toekomen, U verzoekende Uwe medewerking te willen verleenen tot wijziging van dat programma teneinde het in overeenstemming tebrengen met de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, waarvan U ingesloten een exemplaar aantreft.

Hoogachtend,
de Permanente Commissie,
(was get.) A. SALM G.BZN., *Voorzitter.*
(was get) C. N. VAN GOOR, *te Secretaris.*

Correspondentieadres: Amsterdam, 13 Febr. 1911.
's Gravendijkwal 71, R'dam.

Aan het Bestuur der Afdeeling Utrecht van de
Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

WelEdelGeboren Heeren.

Met bevreemding nam de Permanente Prijsvraag Commissie kennis van het programma voor de prijsvraag voor den bouw van ÉÉNGEZINS ARBEIDERSWONINGEN aan den Poortdijk te Ysselstein, uitgeschreven door de YSSELSTEINSCHE BOUWMAATSCHAPPIJ, welk programma werd opgemaakt door de Afdeeling Utrecht der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
De Commissie meent aan te mogen nemen, dat U de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, zooals die zijn samengesteld door de verschillende bouwkundige lichamen hier te lande, en die ook in No. 9 van bovengenoemd programma (laatste alinea) worden aangehaald, in haar geheel bekend zijn, en waar Uwe afdeeling is te beschouwen als een lid van een der lichamen die tot de samenstelling dier regelen medewerkte, is het haar onverklaarbaar dat door U geen rekening is gehouden met de 1e en 2e alinea van het laatste gedeelte van art. 13 dier regelen.
Afgescheiden hiervan bevat het programma tal van bepalingen die met die der regelen in strijd zijn.
Wij maken U o.m. opmerkzaam op het onder No. 6 genoemde bedrag van *f* 750.—, dat na aftrek der prijzen ad te zamen *f* 300.— een bedrag van *f* 450.— overlaat aan honorarium voor den architect voor de bebouwing van een terrein groot 85 bij 60 M., en op het bedrag dier prijzen zelve, welke beide bedragen veel te laag te achten zijn om een redelijke belooning uit te maken, en in de verste verte niet voldoen aan het in art. 16 van „de regelen" daaromtrent vastgesteld.
Evenmin is toelaatbaar te achten wat in No. 8 is bepaald omtrent de uitvoering van het plan, wat niet alleen in strijd is met de regelen bovengenoemd, doch met de meest elementaire begrippen omtrent de moreele en artistieke rechten der prijswinners.
Wat betreft de samenstelling van de Jury meent de Commissie U op te moeten merken, dat slechts de minderheid daarvan uit architecten bestaat en dus in strijd is met art. 5 der „regelen".
Een en ander noopt de Commissie U te verzoeken stappen te willen doen om die wijzigingen in het programma te doen bewerkstelligen, die noodig zijn om dit in overeenstemming met de „Algemeene Regelen" te brengen, bij gebreke waarvan zij aan de bouwkundige lichamen moet adviseeren de medewerking aan de prijsvraag te ontraden.
Afschrift hiervan werd verzonden aan het Bestuur der IJSSELSTEINSCHE BOUWMAATSCHAPPIJ.

Hoogachtend
de Permanente Commissie,
(was get.) A. SALM G.BZN., *Voorzitter.*
(was get.) C. N. VAN GOOR, *te Secretaris.*

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A".

De Club van Utr. leden van het Gen. „A. et A." heeft van de firma G. Greve, loodwit- en menie-fabrikanten te Utrecht, toestemming ontvangen de fabriek op 22 Febr. a.s. te bezichtigen.
Wanneer leden van het Gen. „A. et A." wonende te Utrecht en niet aangesloten bij de Club, wenschen mede te gaan, wordt hen aangeraden een beschrijving van de fabriek der firma G. Greve aan te vragen, daar het vooraf lezen van deze beschrijving het volgen der te geven uitlegging van machines, enz. bij het bezoek veel vergemakkelijkt. Bovendien vraagt de firma G.Greve vooraf te berichten op hoeveel bezoekers er ongeveer gerekend kan worden. Hiermede in verband wordt men verzocht vóór 21 Februari zich aan ondergeteekende op te geven.

De tijd is in verband met het vrij lang bezichtigen (2 ½ uur ongeveer) op 1 ½ uur des namiddags vastgesteld en worden de deelnemers verzocht op dat uur vóór het fabriek (Lauwerecht) aanwezig te zijn.

J. C. DE HAAS,
Lange Nieuwstr. 25b. *te Secretaris van de Club v. Utr. leden van het Gen. „A. et A."*

ARCHITECTUUR OP HET TOONEEL.

DE opvoering van Romeo en Julia door het gezelschap onder dir. van Ed. Verkade is voor een architect een gereede aanleiding een paar opmerkingen aan „tooneel-architectuur" te besteden. Ook bij deze opvoering evenals bij die van de Lucifer door het gezelschap Royaards heeft men namelijk architectuur „op de planken" gebracht op een wijze, die zeer afwijkt van de meestal gevolgde methode, waarbij de „decoratie"-schilder er steeds naar streeft, zoo veel mogelijk natuurgetrouw de omgeving, waarin de handeling moet plaats vinden, weer te geven — en dit door schildering op vlakke schermen, waarop diepe perspectieven, overstekende kappen, balcons, lijsten met de schaduwen, die in een bepaald geval daarbij behooren, worden afgebeeld. Dit maakt, dat zoo'n schilderij slechts van één punt in de zaal uit eenigszins zuiver, maar op elke andere plaats perspectievisch onjuist moet zijn en dat bij wijziging in de richting van het tooneellicht de schaduwen averechtsch worden. Afgezien van het onware, dat daarmee dadelijk gesignaleerd wordt, heeft dit systeem nog het nadeel, dat men den toeschouwer in den waan tracht te brengen een echt bosch, een echte straat te zien en daarvoor te veel aandacht gevergd wordt. Dit is niet in overeenstemming met de bedoeling der tooneelspeelkunst, die een dergelijk op den voorgrond brengen van de omgeving, van de lijst, die het spel omsluit, niet verlangt. De personen, de acteurs zijn de hoofdzaak en moeten verkeeren in een omgeving, die bij den toeschouwer niet meer dan de gedachte, de herinnering wakker roept aan de omgeving waarin de auteur zich het spel verbeeld heeft. Aan de verbeelding van den toeschouwer moet overgelaten zijn, deze omgeving te detailleeren, te voorzien van alle details, die elk toeschouwer voor zich zelf daaraan vermag toe te voegen, al naar de mate zijner ontwikkeling. Hoe minder de verbeelding van den toeschouwer gestoord — verstoord wordt door wat de tooneeldecorateur vertoont, hoe meer de aandacht op het eigenlijke spel gevestigd zal blijven en het genot dus verhoogd wordt. In het bijzonder is dit het geval met de vertooning van een stuk als de Lucifer. Daar toch wordt de handeling verondersteld in een omgeving die nooit gezien is, alleen in de verbeelding kan bestaan, een omgeving, die de hoogste zuiverheid, de grootste reinheid ademt — de engelenburcht, in hemelsche oorden, waar de strengste orde geen wet, doch vanzelf sprekend is, waar het licht geen richting heeft, waar atmosfeer niet is, schaduw ontbreekt — waar men tot het hoogste opgestegen is. De opvatting van den heer Roland Holst, die het stuk aankleedde, valt dus zeer te prijzen, waar hij de geheele omgeving door een ijl blauw voorstelde, de plaats der handeling de *top* van een „burcht", die men niet kan bereiken dan door te stijgen, doet zijn. De aard van ons tooneel brengt nu echter mee, dat die plaats der handeling niet anders dan stoffelijk voorgesteld kan worden: de top van een burcht. Wordt de omgeving op gelukkige wijze door het ijle blauw verbeeld, minder gelukkig lijkt mij de voorstelling van den engelen burcht. Wel was deze niet op de gebruikelijke manier voorgesteld door een bedriegelijke schildering op vlakke schermen, maar de vertoonde architectuur is weinig „hemelsch". Zij behoorde dan toch te zijn van groote zuiverheid, eenvoud, ordelijkheid en reinheid, wil zij de verbeelding van de toeschouwers niet verstoren. Het is te veronderstellen, dat de meesten zich deze omgeving in hunne verbeelding scheppen in vormen, zwevend naar de antieke architectuurvormen, omdat de antieke bouwkunst wel het meest deze eigenschappen nastreeft en het sterkst in ons — en zeker ook in Vondels tijdgenooten — de herinnering aan genoemde eigenschappen wakker roept. Wie van meening is, dat ook dit onjuist is, omdat in de hemelsche oorden de schoonheid der antieken nog overtroffen moet zijn, dien zij dit toegegeven. De toeschouwer vraagt echter niet meer dan het opwekken van zijn verbeeldingskracht zonder dat deze verstoord wordt.
De architectuur bij de Lucifer-opvoering vertoond, beantwoordt niet aan dezen eisch: er zijn storende fouten in die architectuur, die niet alleen door architecten, maar ook door schoonheid beseffende leeken moeten gevoeld worden. De beëindiging van den hemelburcht wordt voorgesteld door een borstwering, waarop een zuilenrij, bekroond dan een soort kroonlijst; in het midden een cirkelvormig koepeltje, gevormd door eenige kolommen en bekroond door dezelfde kroonlijst en een borstwerinkje, waarboven een poortje zonder dikte. De eisch, dit poortje te maken, heeft den ontwerper blijkbaar parten gespeeld: het heeft de hoogte van het voornaamste gedeelte van het decor zoo zeer gedrukt, dat de acteurs te groot zijn om onder het koepeltje te kunnen staan. Om dit toch mogelijk te maken, heeft men de architraaf lijst en het fries van het hoofdgestel „maar 'n beetje boogvormig uitgekeept" — wat uitermate hinderlijk is, vooral omdat niettemin de Engelen er nog maar precies onder passen. De strengheid, de klaarheid, die deze architectuur moeten kenmerken wordt verder geschaad door de plaatsing van de kolommen, waarin regelmaat en ordelijkheid ontbreekt. Opvallend hinderlijk is het ontbreken van een kolom, een steunpunt, op de plaats, waar de kroonlijst in het cirkelvormige koepeltje overgaat; op deze plaats heeft men er maar wat van gemaakt. Ook de verhouding en de vorm van de kolommen verstoren de rust; de basementen zijn veel te groot; de kapiteelen hebben iets gotisch, de rechte schachten zijn met zinneloos moderne ornamentjes beschilderd. De kroonlijst schijnt samengesteld met behulp van een boekje van „aan de fabriek voorradige lijsten en andere houtwaren". De borstwering, waarop de kolommen rusten, wordt hinderlijk door den slechten vorm der gemarmerde paneelen, die trapsgewijze de traptreden onregelmatig volgen; de borstwering op het koepeltje wordt op storende wijze in het midden door een opening onderbroken, vormt geen beëindiging en is geen overgang naar het platte, met een gordijntje gesloten poortje. Kortom, het geheel vertoont een architectuur, die de kwaliteiten, die men hemelsch zou kunnen noemen, mist en die dus niet beantwoordt aan de eischen, die men voor een opvoering van de Lucifer stellen mag. Het is jammer, dat de kunstenaar, die het idée aangaf het spel te vertoonen te midden van het ijle blauw, dat ons den indruk geeft der oneindigheid en der zuiverheid, niet bedacht heeft, dat er voor het scheppen van zuivere architectuur oude, zorgvuldig uitgewerkte ordewetten bestaan. „God schiep al, naar maat en tal". Dit heeft de ontwerper der Lucifer-architectuur vergeten. Voor de kleuren van den hemelburcht is een vaal omber gekozen, waardoor de architectuur, tengevolge van de tegenstelling met het blauw van den achtergrond, onnoodig sterk spreekt. Zou door het toepassen van marmerachtig wit, blauwachtig wit als hoofdkleur, de archi-

tectuur niet meer in het blauw der omgeving opgelost zijn? De voorstelling van de Romeo en Julia moet ons in een geheel andere milieu brengen: Italië tijdens de Renaissance. De voorgaande beschouwing leidt ertoe, dat de toeschouwer voldaan zal zijn, indien de kenmerkende hoofdeigenschappen van de bouwkunst der Italiaansche Renaissance hem in de decors vertoond worden. Hierin is de heer Verkade vrijwel geslaagd, hoewel de detailleering bedenkelijk is, hoe sober ook toegepast. De beste qualiteit van de decors der R. en J. is wel, dat zij wederom drie afmetingen hebben, dikte vertoonen, die geen geschilderde, bedriegelijke, doch werkelijke dikte is. Omdat bovendien lijsten en versieringen volkomen vlak voorgesteld worden door lijsten en ornamenten, die ook weer de herinnering aan de Italiaansche Renaissance wakker roepen, heeft de heer Verkade vermeden, dat de schaduwen valschen indruk wekken. Opmerkelijk en prijzenswaardig is ook het geheel ontbreken van coulissen; de architectuur eindigt als het ware in de zaal der toeschouwers, die daardoor meer medeleven, tegenwoordig zijn bij de plaats der handeling. De acteurs komen op en gaan af door zijpoorten, die niet enkel een opening zijn, uitgezaagd in een dun schot, maar ook zijwanden hebben. Altemaal zoovele deugden.

Het is daarom jammer, dat de detailleering niet beter is. Het balcon rust op zuiltjes (werkelijke zuiltjes, niet van een platte plank met een streep schaduw er op), maar er zijn er twee te veel. De balconbalustrade erboven is te mager: vooral de hoekpenanten ervan zijn storend dun en staan niet op de goede plaats, terwijl de beëindiging tegen den muur lang niet fraai is. Er is een fries, beschilderd met guirlandes, die echter niet Italiaansch zijn. Hierboven een muurschildering, waarbij de postementen der voorgestelde kolommen slecht van verhouding zijn. Al deze details zijn hinderlijk voor den totaalindruk, leiden de aandacht af, werken min of meer storend op de toeschouwers, die in 't algemeen geacht mogen worden de Renaissance vormen vrij goed gewend te zijn. Het is dan ook voornamelijk de hoofdopzet, die ons er dadelijk op wijst, dat de handeling in Italië tijdens de Renaissance plaats heeft. Vooral de groote middenpoort, met halfcirkelboog afgesloten, en de opbouw van den verderen muur met fries en balustrade steunen dien indruk. Met het balcon in Renaissance-hoofdvorm zou dit decor voldoende geweest zijn, mits sober, maar zuiver gedetailleerd. Het is voor den heer Verkade een waagstuk, architectuur te maken en het ware te wenschen, dat hij zijn aandeel daarin niet verder uitgestrekt had dan tot het aangeven van het idée, dit ter uitwerking overlatend aan vaklieden, gewoon door hun dagelijkschen arbeid aan het maken van bouwkundige vormen. De kleur van het decor is goed, namelijk niet opvallend en de kleurige personen goed omlijstend. De heer Verkade weet een dankbaar gebruik te maken van prachtige gordijnen, die met de personen onophoudelijk, het geheele stuk door, prachtige kleurgroepen vormen. De ontwerpster van costumes en gordijnen, mej. Cato Neeb, komt daarvoor veel lof toe. Aan de compleetheid van de opvoering der R. en J. wordt door de bijzondere decors en fraaie costumes veel bijgedragen. Beide voorstellingen, zoowel die van de Lucifer als die van de Romeo, geven ons het verblijdende verschijnsel te aanschouwen, dat gebroken is met het stelsel van valsche voorstellingen op vlakke schermen, en dat belichaamde architectuur daarvoor in de plaats getreden is. Door bij volgende voorstellingen de architectuur met meer zorg te behandelen, bewegen zich de decorateurs in dezelfde prijzenswaardige richting.

H. A. J. Baanders.

ARCHITECT EN BEELDHOUWER.

Meermalen is reeds geconstateerd, dat in ons land aan gebouwen zoo sporadisch beeldhouwwerk wordt toegepast, om nog maar te zwijgen van speciale toepassingen, als monumenten, beeldengroepen, enz. Vele redenen zijn als oorzaak daarvoor op te noemen en dan is zeker wel een daarvan, waar het de toepassing van beeldhouwwerk bij gebouwen betreft, het gebrek aan geld, waardoor de architect verplicht is alles aan z'n conceptie weg te laten, wat niet direkt noodzakelijk noodig is. Wij Hollanders zijn nu eenmaal niet groot gebracht bij het zien van velerlei beeldhouwwerken, zooals bijv.: onze Zuidelijke buren, en nog heeft het vele reizen hen niet kunnen bewegen om ook op dit terrein geld beschikbaar te stellen en alzoo er toe mede te werken, dit verwaarloosd vak ten onzent te benutten voor 't algemeen. Het kan toch niet ontkend worden, dat het zien en geregeld zien van kunstwerken op dit gebied „the man in the street" er voor ontvankelijk zal maken en zijn gevoel kan ontwikkelen, waardoor hij zich rijker aesthetisch genot zal kunnen verschaffen. Het ware te wenschen, dat Rijk, Provincie en Gemeente ook hiervoor wat konden afzonderen. Het komt me evenwel onnoodig voor dit denkbeeld bij deze lichamen te pousseeren of ze er warm voor te stemmen, wil men tenminste praktisch blijven en toonen begrip te hebben van het sociale raderwerk. We zullen ons dan ook maar voorloopig bepalen om de vakgenooten te herinneren, dat ons land ook dit kunstvak wezenlijk noodig heeft om architecturale scheppingen tot voornamen geestesuitingen te stempelen.

Maar nu rijst de vraag of er misschien te weinig Hollandsche beeldhouwers zijn voor architecturale concepties, zoodat de architect wel dikwijls verplicht is geen beeldhouwwerk toe te passen, daar buitenlandsche krachten, zoo zij al te krijgen zijn, zich nogal sterk gehonoreerd willen zien. Deze vraag is moeilijk te beantwoorden en is voor velerlei antwoorden geschikt en daarom zullen we trachten het een en ander hierover in het midden te brengen. Laten we dan allereerst omschrijven welke plaats de beeldhouwkunst tegenover de architectuur inneemt, om ons dan onledig te houden met de vraag, hoe de positie van architect tegenover beeldhouwer is, om ons verder te bemoeien of de opleiding van dat vak wel juist is, waardoor de wederzijdsche appreciatie wordt verhoogd, ten gunste der bouwkunst. De verhouding van de architectuur tot de beeldhouwkunst vinden we, naar het ons voorkomt, juist omschreven door Berlage in zijn „Beschouwingen over stijl", in het maandschrift „De Beweging", Jan. 1905. Hij zegt daar: „De bouwkunst zal de kunst zijn van de 20ste eeuw in den zin, zooals zij dat het laatst vóór 600 jaar is geweest waarbij de beeldhouw- en schilderkunst, door haar weer dienend te versieren, tot die hoogere schoonheid zullen worden opgevoerd, welke schoonheid slechts uit vroeger tijden wordt vermoed.

De schilder — en beeldhouwkunst zullen dan haar karakter als schilderij en salonfiguur verliezen, omdat deze principieel kunsten zijn van lager orde dan de bouwkunst, als geestelijk aan haar ondergeschikt; een beschouwing welke wordt afgeleid uit de maatschappelijke en artistieke evolutiën van den tegenwoordigen tijd. Er valt al niet meer te ontkennen, dat met den groei der gebruikskunst, deze in belangrijkheid en belangstelling heeft gewonnen, terwijl het gehalte van schilderij en salonfiguur jaarlijks afneemt". We moeten overtuigd zijn, dat de architectuur de Moeder der Kunsten is, omdat dit als 't ware het fondament is om nuttig en krachtig leven te

doen verkrijgen. Vragen we ons nu af hoe de positie van architect tot beeldhouwer is, dan moeten we helaas zeggen, dat de laatste vaak door den architect niet naar waarde geschat wordt.

Is daar misschien reden voor? Of beter gezegd; is gewoonlijk de architect wel gerechtigd de meerdere van den beeldhouwer te zijn? De opleiding van beiden is meestal verkeerd. Mankeert het bij den beeldhouwer veelal aan architecturaal zien, daar hij bijna zonder uitzondering toegerust is met schilderseigenschappen, de architect daarentegen is vaak niet minder bedeeld met eigenschappen, die inzonderheid de tijd van de Renaissance in herinnering brengen. Hij mist vaak het juiste gevoel om te weten waar en hoe beeldhouwwerk mag te voorschijn komen om zijne schepping belangrijk grootscher te doen worden. Mijns inziens is beeldhouwwerk het zich ruimer ontplooien van architechnische onderdeelen. Een analoog geval is het zich ontplooien van bladeren en bloemen.

Dit gebrek aan inzicht is begrijpelijk en is uitvloeisel van de geringe plaats, die de bouwkunst in de 19e eeuw in de samenleving innam. Al is het nog niet mogelijk te zeggen, dat deze positie verbeterd is, toch zijn we gerechtigd te constateeren dat er beter inzicht verkregen is, omtrent wat architectuur is. Daartoe heeft zeker in niet geringe mate bijgedragen de arbeid van Dr. Cuypers. Van dezen stoeren werker en revolutionnair op architectuurgebied mag gerust gezegd worden, dat hij het is geweest, die vele vakgenooten in ons land uit den dommel heeft gewekt en de architectuur daardoor nieuw leven heeft ingeblazen. Evenwel kunnen we nog niet zeggen, dat de verstandhouding van architect tot beeldhouwer juist is, daar de eerste zich teveel voelt en dit in den regel ten onrechte. De architect moet de plaats bepalen waar beeldhouwwerk moet komen. Weinige van de vakgenooten zijn het boetseeren genoeg machtig om hunne ideeën in de klei te verzinnelijken. Daardoor verkrijgt de beeldhouwer meestal een schetsmatig ontwerp op papier. Deze wijze van werken komt me nog niet het slechts voor, daar dan een zekere vrijheid aan den beeldhouwer gegeven wordt. Is de architect de overtuiging toegedaan, dat het mogelijk is zijn ontwerp voor het beeldhouwwerk zoo uit te werken, (en zoo wordt maar al te vaak gearbeid) dan kan dit niet meewerken om der beeldhouwers krachtig zelfbewustzijn te doen bewaren, waarom mij deze wijze van werken dan ook verkeerd voorkomt. Beeldhouwkunst behoort tot de plastische kunsten en het is niet mogelijk, zelfs voor de knapste vakgenooten, de compositie juist en goed voor de uitvoering op papier aan te geven en daarom dan ook niet wenschelijk. We spreken nu niet van het in den laatsten tijd zooveel toegepast geïncrusteerd werk, dat maar zoo eventjes opgeplakt meer tot het vlakornament moet gerangschikt worden en niet tot beeldhouwkunst moet gerekend worden.

Ten deele hebben we al het een en ander gezegd over de opleiding van architect en beeldhouwer. Vooral is voor beiden noodig, dat ze weten wat architectuur is en dit natuurlijk in de eerste plaats voor den bouwmeester. Ook voor beiden is boetseeren onmisbaar, al moet de beeldhouwer volleerd technicus zijn. Dat hieraan, waar het de architect in 't algemeen betreft, nog veel ontbreekt, zal niemand kunnen ontkennen, al wordt er wel les in boetseeren aan a.s. architecten gegeven. Architectuur en beeldhouwkunst behooren beiden onafscheidelijk verbonden te zijn en het is dan ook zaak, dat ieder voor zich de plaats weet, die hij in de bouwkunst te vervullen heeft, daar het toch sporadisch voor zal komen, dat beide kunsten even krachtig ontwikkeld in één persoon vereenigd zijn. Willen we waarachtig beeldhouwwerk meer toegepast zien, dan is het eisch, dat er juiste begrippen en verhoudingen komen; de architect in de eerste plaats zich meer opgewekt gevoelt en doordrongen is van het goed en noodzakelijk recht van meerdere toepassing van deze zusterkunst en daartoe zal meewerken. Moge deze uiteenzetting er toe bijdragen de vakgenooten eens te herinneren, dat ook Holland op dit gebied meer kan presteeren en de bouwkunst in 't algemeen daardoor meer gediend zal worden. G. F. la Croix

DE ETRUSKIËRS. (Vervolg van pag. 47.)

Berosus, de chaldeesche historieschrijver (hij was, een Babylonisch priester omstreeks 275 v. Chr.), vertelt ons in zijn „fragmenten", dat de beschaving in Mesopotamië was gebracht door „Oannes" en zes andere wezens, half man, half visch, die van de Perzische golf kwamen; met andere woorden menschen, die in booten kwamen. (Een prachtig Oannes-relief, waarop een mannenfiguur met een muts en over den rug hangenden mantel in vorm van een visch, is bij de opgravingen in Kujundschik gevonden — Johannes beteekent: „vischmensch". — In de taal der Maya's beteekent „Oannes" ook: „hij, die op het water verblijf houdt". De Maya's zijn, wat in dit korte artikel niet nader toegelicht kan worden, langs de kusten van den Indischen Oceaan getrokken, tot zij den mond der Indus bereikten. Zij koloniseerden Beloochistan en de landen ten westen er van tot Afghanistan, waar tot op dezen dag Mayastammen aan den noordelijken oever der Kabulrivier leven. Meerdere namen van steden en plekken in dat land hebben een bepaalde beteekenis in de Mayataal. Taalkenners kunnen op een andere wijze niet den oorsprong en de beteekenis van deze woorden verklaren.

Volgen we de Maya's op hun reis westwaarts langs de zeekust, dan vinden wij sporen van hen in het Noorden van de Perzische golf, waar zij nederzettingen in de moerassige gronden aan den mond van de samenvloeïng van Euphraat en Tigris vormden, bekend in de historie onder den naam van „Akkadie". Nu beteekent het grondwoord „akal" van Akkadie in 't Maya: „vijver", omsloten water", „moerassige grond" (de oude benaming bij de Babyloniërs voor de Middellandsche zee was: „Akkari". (In de Mayataal, die de r niet kent, is de l de r.) By de Babyloniërs was „Akkadië". Zuid-Babylonië; Noord-Babylonië, een heuvelland was „Sumerië". „Sumerië" schijnt afgeleid te zijn van de Mayawortel met de beteekenis „vallei". Door de pogingen van eminente onderzoekers en navorschers der Oostersche Oudheid, als Dr. Hincks, Sir Henry Rawlinson, Dr. Oppert, Mr. François Lenormant en anderen, is veel van de oude Sumerische- en Akkadische taal ontdekt door het vertalen van de schrifttafeltjes, die gevonden zijn in de bibliotheek van de Assyrische heerscher „Asurbanipal" (660—626 v. Chr.), de „Sardanapalus" der Grieken. In alles, wat wetenschap en litteratuur heette, bleef voor de Assyriërs Babylonië den klassieken bodem; en die zich de werken der klassieken wilde eigen maken, moest zich naar Babylonië wenden. De vader van Asurbanipal, Asarhaddon, had hem dan ook, wat Asurbanipal roemt, als kroonprins niet alleen in rijden en boogschieten, maar ook tegelijkertijd in de schrijfkunst op tafeltjes, d. i. het keilschrift, en in alle wijsheid van de god Nebo („de schrijver van het Heelal") laten onderwijzen. En de geestdrift, die de uitstekende opvoeders in den jongen kroonprins voor de litteratuur hadden gewekt, bleef in den lateren koning Asurbanipal levendig, ofschoon hij aan het hoofd van een grooten militairstaat kwam te staan. Naast alle krijgstochten en

krijgszorgen, alle jachtpartijen, en al het bouwen, dat hij deed, hield hij tijd over om zijn jeugdneiging te volgen. Hij zond boden uit, om in openbare en bijzondere verzamelingen van gebakken aarden schrifttafeltjes al de beste schriftwerken uit te zoeken, bij elkaar te brengen, en zorgvuldig in afschriften onder te brengen in de groote koninklijke bibliotheek, de beroemde „bibliotheek van Sardanapalus". — Onlangs zijn in deze bibliotheek twee exemplaren van een schrijven gevonden, waarin een koning (die niemand anders als Asurbanipal kan zijn) de titels van alle werken aangeeft, waarnaar in bijzondere boekenverzamelingen, evenals in de tempelbibliotheek van Ezida, moet worden gezocht, om ze den koning, benevens andere van gewicht lijkende tafels, over te zenden. De bibliotheek bezat ook catalogi, en was zorgvuldig geordend.

Behalve over verschillende zeer belangrijke onderwerpen, bezat de bibliotheek o.a. buitengewoon veel lexicale-grammaticale teksten, die voor het weder leeren kennen van het oud-heilige sumerische taaleigen, evenals van de semitische babylonisch-assyrische taal, en daarmede tegelijkertijd het haar zoo verwante Hebreeuwsch, van onschatbaren dienst zijn. Zoo heeft o.a. Lenormand een elementaire grammatica en woordenboek van de Akkadische taal samengesteld. Vergelijkt men deze met de taal der Maya's (die opklimt tot de oudste Oudheid) uit Midden-Amerika, een taal, die nu nog door duizenden menorhen wordt gesproken, dan geeft Le Plongeon o.a. een lijstje van ± 40 gelijke woorden met overeenstemmende beteekenis. Alweder volgens Berosus, de babylonische priesters, waren deze eerste bewoners van babylonië, 't land aan den Euphraat, wier vroegere woonplaats het land aan den gemeenschappelijken mond van Euphraat en Figris was, „vreemdelingen van een ander ras". Zorgvuldig maakt hij onderscheid tusschen hen en de Babyloniërs en Assyriërs. — Toen deze vreemden invloed begonnen te krijgen, werden zij bekend onder den naam van „Kaldi", de „Kasdim" uit de Bijbel. Nu is „Kaldi", of „Kalti" een uit twee Mayawortels samengesteld woord; n.l. „Kal" en „ti". „Kal" = „ingesloten worden door palen", en „ti" = „plaats". „Kalti" is dus „een door palen omheinde plaats". Hun eerste nederzettingen in de moerassen zullen zij hebben beschermd tegen de inwoners, of tegen de wilde beesten. De Maya's nu waren ervaren bouwmeesters, getuigen hun thans nog bestaande meesterwerken in Yucatan. Hun versterkingen zullen daarom op een hoogen trap hebben gestaan en dan ook zijn opgevallen tegenover de, waarschijnlijk primitieve, woonplaatsen der oorspronkelijke inwoners. Een ander, aardig punt is dit, De oudste, vaste vestiging der Akkadiërs, of Chaldeërs is „Ur". In de Mayataal, die de „r" niet kent, is de „l" de „r", dus „ur" = „ul". „Ul" beteekent: „gasten, die pas aangekomen zijn". Is dit niet typisch in overeenstemming met wat Borosus verhaalt? Ik kan alweder niet langer stilstaan bij de Chaldeërs, doch stel mij voor over 3 weken, in de eerste van 2 in ons Genootschap te houden lezingen, de groepeering van de volken in het Oude Oosten aan de hand van kaarten eens wat duidelijker te maken, dan het in onze boeken over Kunstgeschiedenis — ook dat van Evers — het geval is. Voor den Babylonischen tijd was dus Noord- en Zuid-Babylonië bevolkt met een ras, of twee takken van een ras, dit is niet juist te bepalen, dat een afgesloten hooge cultuur had. De Babyloniërs, die van een geheel ander, het semitissche ras waren, drongen omstreeks 3000 v. C. in deze Euphraatlanden binnen, en namen, zooals reeds is gezegd, deze hooge wijsheid in zijn geheel over.

Evenals de Middeneeuwen zich geestelijk afhankelijk toonde van het Oude Rome, en van zijn nalatenschap, door het verzorgen en het gebruiken van het Latijn, zoo heeft de Babylonische cultuur, waaronder de latere Assyrische is begrepen, gedurende drie duizend jaar, waarin wij haar kennen, nog de Oude taal van dat volk, of dat ras, gebruikt, en haar als heilige cultus — en wat bij hunne verhoudingen hetzelfde is, als „wetenschappelijke taal" gebruikt. Wij noemen deze taal, de „Sumerische", omdat in de latere grammaticale opteekening van een der beide dialecten, waarin zij bewaard is geworden, en die de vormen van die oude taal heeft behouden, zij als „taal van het land Sumer" wordt aangeduid. Het andere dialect wordt „taal van het land Akkad" genoemd.

Omstreeks 2400 v. Chr. heeft Noord-Babylonië, met zijn hoofdstad Babylon, zich een leidende plaats verschaft tegenover de dynastiën in Zuid-Babylonië. Met de in Noord-Babylonië heerschende dynastie begint de eigenlijke geschiedenis van het Koninkrijk Babylon.

(Wordt vervolgd.)

IETS OVER OUDE KASTEELEN IN FRIESLAND.

Lezing van den heer A. W. Weissman, architect te Amsterdam, in eene vergadering van het Friesch Genootschap te Leeuwarden.

Aan den wand hingen tal van afbeeldingen van adelijke huizen in Friesland, zooals ze hier voor honderd jaren nog veel werden aangetroffen. Sedert zijn ze — behoudens een enkele uitzondering — het een na het ander afgebroken; niets bleef er van over dan een vaak gebrekkige teekening op papier en voor den belangstellenden mensch de weemoedige gedachte, dat onze voorvaderen uit dien tijd zoo weinig eerbied voor het verleden met zijn niet zelden schoone monumenten van bouwkunst hebben gehad. Genoemde teekeningen zijn het eigendom van het Friesch Genootschap en dienden, om het meegedeelde te illustreeren en te verduidelijken. Doch niet dadelijk bevond de spreker zich met zijn onderwerp op Friesschen bodem; hij liet een inleiding over het ontstaan der kasteelen in Nederland voorafgaan. Het waren de Romeinen, die omstreeks het begin der Christelijke jaartelling in deze gewesten de eerste sterkten bouwden, door hen castellum genoemd, waarvan ons woord kasteel is afgeleid. Dergelijke sterkten van steen hebben gestaan ter plaatse van het tegenwoordige Nijmegen, te Voorburg bij den Haag en te Lugdunum. Van de laatstbedoelde zijn geen overblijfselen, doch men weet, dat haar standplaats niet bij Leiden, zooals vroeger gedacht werd, moet worden gezocht. De bouwkunst der Romeinen heeft geen navolging gevonden. Toen zij deze streken verlaten hadden, vervielen de hier wonende stammen weer tot barbaarschheid. Men gebruikte later voor het bouwen uitsluitend hout uit de bosschen, wat ten aanzien van het Saksische tijdperk ook blijkt uit de opgravingen, door dr. Holwerda in de Hunenschans op de Veluwe verricht. Zeer waarschijnlijk heeft de manier van bouwen ten onzent in de eerste eeuwen na de evangelie-prediking veel overeenkomst gehad met de Engelsche, daar uit Engeland de zending hier is begonnen. Ook daar bouwde men langen tijd uitsluitend van hout en eerst, toen de Normandiërs tegen het einde der 11e eeuw het land hadden veroverd, is men meer algemeen steen gaan gebruiken. Wij mogen dus aannemen, dat de eerste kathedraal binnen onze grenzen, in 696 door Willebrord te Utrecht gesticht, van hout is geweest. In elk geval staat het vast, dat de Normandische kasteelen, die tot voorbeeld hebben gediend, niet van Germaanschen oorsprong waren. Immers, Caesar schrijft, dat de Germanen de gewoonte hadden, uitsluitend in het open veld te strijden en volgens Tacitus woonden zij in dorpen, die door open ruimten omgeven waren. Eeuwen lang zijn Friezen, Franken en Saksers aan die oude gewoonte getrouw gebleven en het duurde tot de 11e eeuw, voor de Franken kasteelen bouwden. Daarvan is thans geen spoor meer over.

Bij de Normandische kasteelen was de toren, die den heer tot woning diende, van steen; maar de overige gebouwen waren nog van hout. In de 13e eeuw was men daarmee niet meer tevreden. Zoowel in Frankrijk als in Engeland moesten toen ook de omheiningen van steen zijn. In de 14e eeuw begint men meer aandacht aan de bewoonbaarheid der kasteelen te schenken. Vooral die der vorsten krijgen het karakter van versterkte paleizen. Om tot de wetenschap te komen, hoe een kasteel in de 13e eeuw er uitzag, moet men zijn toevlucht nemen tot de ridderromans.

Een kasteel in de vlakte bouwde men anders dan een in een berg- of heuvelachtige streek. In het laatste geval was de ligging dikwijls zeer onregelmatig, bij voorbeeld aan den Rijn en in het noorden van Frankrijk. In Nederland was er maar één kasteel zóó gelegen, het Valkhof te Nijmegen. De eerstbedoelde kasteelen waren naar een regelmatig plan gebouwd, b.v. het Louvre te Parijs, waarvan de oorspronkelijke gedaante bekend is en welks plattegrond voor geheel Noord-Europa kan dienen. Het is een rechthoek; voor dien tijd gebruikte men ook soms een veelhoek. Het kasteel der Hollandsche graven Willem II en Floris V te 's Gravenhage — overblijfsels de bekende ridderzaal — is blijkbaar naar Engelsch model gebouwd. Het was in de eerste plaats voor woning bestemd, doch kon in geval van nood ook verdedigd worden. Andere kasteelen hadden geheel het karakter van versterkingswerken (Medemblik, Eenigenburg, Muiden). Sinds het laatst der 13e eeuw, toen het leenstelsel had uitgediend, is men aan de bewoonbaarheid van het kasteel hoogere eischen gaan stellen. In de 15e eeuw zijn veel Nederlandsche kasteelen verwoest. Vele werden niet hersteld, omdat zij hunne beteekenis hadden verloren; andere werden tot woonverblijf ingericht.

Van de kasteelen, die er in Friesland hebben bestaan, mag men gerust aannemen, dat zij niet ouder waren dan de 15e eeuw; ja, de meeste dateerden misschien pas uit de 16e eeuw. De Friezen toch hebben het leenstelsel nooit gekend en dat maakt het bestaan van oudere kasteelen in hun land onwaarschijnlijk. Dientengevolge kon Albrecht van Beijeren in 1396 Friesland zoo gemakkelijk veroveren. Weer in Holland teruggekeerd, meende hij, dat het voldoende zou zijn, Stavoren en sommige andere Friesche steden bezet te houden. Maar dat kon niet verhinderen, dat Schieringers en Vetkoopers elkaar in het open veld bestreden. Daarom ondernam Aibrecht in 1398 een tweeden tocht naar Friesland, waar hij toen versterkingen bouwde. Den 18 Juni 1399 beleende deze Hollandsche graaf Gerrit van Cammingha met Leeuwarden, Wirdum, Stiens en Ferwerd. Sommigen zijn van oordeel, dat Gerrit toen Cammingha-state te Ferwerd heeft laten bouwen, wat evenwel, den weinigen tijd, dien hij daarvoor had, in aanmerking genomen, onwaarschijnlijk is. Maar mocht die state toen al zijn gesticht, dan is zij misschien niet anders dan een aanzienlijke woning geweest.

Dat er in de 15e eeuw nog geen kasteelen in de eigenlijke beteekenis van het woord binnen Frieslands grenzen werden gevonden, wordt ook aannemelijk gemaakt door het feit, dat het in 1499 Albrecht van Saksen zoo weinig moeite heeft gekost, dit gewest ten onder te brengen.

Als de adellijke huizen werkelijk kasteelen waren geweest, had de Saksische hertog ze zeker niet zoo gemakkelijk omver kunnen halen. In den Saksischen tijd moeten er echter kasteelen zijn gebouwd, die als zoodanig van meer beteekenis waren. Ten minste, we lezen in de geschiedenis, dat de Leeuwarders den 16 Februari 1516 het beleg voor Unema-state te Blija sloegen en dat zij het gebouw eerst den 12 Maart in hun bezit kregen. Een dergelijke belegering heeft te Ferwerd plaats gehad. Maar nog een derde feit geeft grond voor de meening, dat in 1498 een Friesche state als kasteel zijn bezitter nog weinig veiligheid bood. Bij van Lennep vinden we vermeld, dat Schelte Liauckama toen zijn state te Sexbierum verliet en een toevlucht binnen de muren van Franeker zocht, welke stad destijds ook nog niet zeer sterk moet zijn geweest.

Het begin der 16e eeuw bracht Friesland een tijdperk van rust, waardoor welvaart ontstond. De bewoners van dit gewest begonnen toen meer de gewoonten van den Bourgondischen en den Hollandschen adel na te volgen, o. a. ook door het voeren van een blazoen. In dien tijd zijn er veel adellijke huizen gebouwd, die nu bijna alle gesloopt zijn. Alleen Heringa-state te Marssum kan ons nog een denkbeeld geven van den bouw en de inrichting van een Friesch kasteel uit het begin van de 16e eeuw. Zulk een state was op dezelfde wijze, hoewel op veel kleiner schaal, aangelegd als de kasteelen in Frankrijk, weidsche landhuizen in dat land en in Bourgondië, waren verrezen. Zij stonden op de plaats der oude kasteelen en werden telkens naar den smaak des tijds verbouwd.

Een groot aantal der buitenverblijven van onzen Friesschen adel, waarvan de bovengenoemde teekeningen een voorstelling geven, onderwierp de spreker dan achtereenvolgens aan een korte beschouwing, daarbij op verschil en overeenkomst de aandacht vestigend. De Friesche stinsen onderscheiden zich vooral door het poortgebouw, dat nu eens binnen, dan weer buiten, in sommige gevallen ook boven de gracht, staat. Van den stijl van het 16e eeuwsche type, zooals zich dat ook in Holland heeft ontwikkeld, is het Edamsche huis, tegenwoordig als museum in gebruik, een mooi voorbeeld. Al bezigde men in hoofdzaak gebakken steen, toch ontbrak de groefsteen, waaruit banden en details werden vervaardigd, bijna nooit. De afbeelding van Liauckama-State te Sexbierum geeft dat type zuiver terug. Sjaardama-state te Franeker moet, blijkens de teekening, meer op verweer zijn ingericht geweest. Het had twee zware torens, die aan den bouwtrant der 15e eeuw herinneren; de rest van het kasteel vertoont het karakter van de 16e eeuw. De onbedrevenheid der teekenaars, die de afbeeldingen uit de 18e eeuw gemaakt hebben, maakt, dat de toeschouwer zich vaak moeilijk een goed denkbeeld van de gebouwen kan vormen. Het lijdt echter geen twijfel, of de bekende Amsterdamsche bouwmeester Hendrik de Keijser moet voor Friesland gewerkt hebben en ook de palladiaansche vormen van Jacob van Campen zijn hier en daar te herkennen. Het eenige nog in goeden staat zijnde adellijke huis in Friesland is Heringa-state te Marssum. Het heeft niet geheel het karakter der 16e eeuw, omdat Tjalling van Eijsinga het in 1630 verbouwd heeft; maar de verandering heeft toen blijkbaar alleen verfraaiïng ten doel gehad. Het hoofdgebouw dagteekent vrij zeker uit het begin der 16e eeuw en draagt maar weinig sporen van Tjallings verandering. De voorpoort van Heringa-state is bijzonder merkwaardig. Ofschoon zij het jaartal 1631 in den gevel draagt, is het bijwerk waarschijnlijk toch ouder. Wanneer de details in den gevel zijn geplaatst, is niet zeker; de spreker zei, te

vermoeden, dat het in 1713 zou zijn gebeurd en dat de poort toen haar tegenwoordigen vorm heeft verkregen. Verschillende versierselen aan de poort en het hoofdgebouw en ook de schouw in de groote zaal doen denken aan Pieter de Kijserte Amsterdam, die, zonder de talenten van zijn vader Hendrik te bezitten, tusschen 1625 en 1640 de best beklante beeldhouwer in Nederland is geweest en ook veel in het buitenland heeft gewerkt.
Is dus de kern van Heringa-state nog zestiende-eeuwsch, van details uit dien tijd is er niets te bespeuren. Tjalling zal met de verwijdering daarvan zijn begonnen en later moeten Dr. Popta en de Voogden van het Gasthuis te Marssum nog meer veranderingen hebben laten aanbrengen. Toch moge het nageslacht dankbaar zijn voor wat daar bewaard is gebleven, al valt het te betreuren, dat er niet meer Friesche stinsen aan sloopershanden ontkwamen. Bestond Liauckama-state te Sexbierum nog, we zouden daarin het type van een Friesch adellijk huis uit de 16e eeuw bezitten.
Doch HIN IST HIN VERLOREN IST VERLOREN. Als men nu maar het nog bestaande in eere houdt. Op een ieder rust de plicht, daaraan naar zijn vermogen mee te helpen. De tegenwoordige beheerders van Heringa-state hebben een mooi voorbeeld gegeven, dat navolging in Friesland moge vinden!
Alvorens met de behandeling van zijn onderwerp te beginnen, had de spreker gezegd, dat hij alles, wat daarop betrekking had, op een afstand had moeten beschouwen, daar hij als Hollander steeds buiten Friesland had gewoond. Mocht hij desniettegenstaande eenige niet onbelangrijke bijzonderheden kunnen mededeelen, dan had spreker dat in de eerste plaats aan mr. W. B. Buma te danken, wiens voorlichting hij zeer waardeerde.

VAN ALLERLEI AARD.

DE OPENING VAN DE TENTOONSTELLING TE ROME.

Onze Romeinsche berichtgever meldt ons: Heden ben ik persoonlijk inlichtingen omtrent den openingsdatum van de tentoonstelling te Rome gaan vragen bij het comité en daar is mij verzekerd, dat de tentoonstellingen van de Vigna Cartoni, van de thermen van Diocletianus en van den Engelenburg (Castel Sant Angelo) den 27en Maart zullen worden ingewijd en slechts die van de Plazza d'Armi (alleen Italië) op den 21en April, geboortedag van Rome, zal plaats hebben. In de Vigna Cartoni exposeert het buitenland en daar is het nieuwe Paleis van Schoone Kunsten. (Tel. 14.2.11)

RIJKSMUSEUM IN GEVAAR?

Voor den bouw van een overpompgemaal ten dienste van de nieuwe rioleering van de buitenstad hebben B. en W. om verschillende redenen van praktischen aard uitgekozen het stukje terrein aan de Stadhouderskade bij de Boerenwetering tusschen den overhaal en het schutsluisje. Zij vragen daar de goedkeuring op van den Gemeenteraad onder verzekering, dat het gemaal, hetwelk electrisch zal worden gedreven, zoo bescheiden van uiterlijk zal zijn, dat het niet afsteekt tegen het gebouw van het Rijksmuseum. Bovendien zal er plantsoen omheen aangebracht worden.

HET STADHUIS TE HAARLEM.

De O. Haarl. Crt. verneemt, dat vermoedelijk dit jaar nog de vroegere torens van het Haarlemsche stadhuis weder zullen worden aangebracht, althans dat er ernstige plannen toe bestaan. Volgens de oude afbeeldingen, waren er oudtijds twee torens aanwezig; de kleinste en eenvoudigste stond aan de zijde van de Koningstraat, terwijl de grootste, die zich door zijn fraaie vormen zeer van den anderen onderscheidde, aan de zijde der Zijlstraat stond. Het getorente reikte ongeveer ter hoogte van den nok. De spits van eerstgenoemden van het dak, de laatste verhief zich ver boven de zes, nog bestaande, schoorsteenen. Wegens den bouwvalligen toestand, waarin ze later begonnen te verkeeren, werden de torens weggebroken, en een overleden geschiedschrijver schreef, dat daarmede een daad van vandalisme werd gepleegd, die iedere belangstellende in oud-Hollandsche bouwkunst tot ergernis strekte. Door wijlen mr. A. J. Enschedé werden reeds ernstige pogingen in 't werk gesteld, om deze torens te doen herbouwen, doch diens dood verhinderde de voltrekking van het plan. (Tel. 14.2.11)

HET MAURITSHUIS.

De minister van Binnenlandsche Zaken brengt ter algemeene kennis, dat het Koninklijke Kabinet van schilderijen (Mauritshuis) te 's Gravenhage, van 15 Februari tot en met 8 Maart 1911 voor het publiek zal gesloten zijn. (Tel. 13.2.11)

DE STADHUISPLANNEN.

B. en W. brachten een bezoek aan het Koninklijk Paleis op den Dam teneinde zich door eigen aanschouwing te vergewissen van de geschiktheid van dit gebouw om tot stadhuis te worden ingericht. (Tel. 13.2.11)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1755: Paleis-Stadhuis. In memoriam Prof. P. Dupont, A. J. Derkinderen.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 6: Schoonheidscommissie en inrichting voor M.T.O. te Arnhem. G. Versteeg. Lezing over de voorstellen tot aanleg van verkeerswegen in de binnenstad en de toekomstige plaats van het Raadhuis te 's Gravenhage. S. de Clercq. Sociale hygiëne en techniek.
DE OPMERKER, No. 6: Jutland. Brieven van Piet van Diever. Voordrachten in de R'damsche Academie.
DE AANNEMER, No. 6: Arbeidsduur. Uit Groningen. De houding van werkgevers tegenover de Vakvereenigingen.
DE BOUWWERELD, No. 6: De Rijksslachthuisprijsvraag van 1908. Ontwerpen voor Arbeiderswoningen en Arbeiderswijken te 's-Gravenh.
DE GAS- EN WATERFITTER, No. 6: Harden van gereedschap. Electrische lijnen zonder rails. Smeermiddel voor drijfriemen.
IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 33: De waardevermindering van werktuigmachines. Een eenvoudig richtwerktuig. Brieven uit het Ruhrgebied.
TECHNISCH WEEKBLAD, No. 6: Het maken van afdrukken van teekeningen en plaatwerken. Straatplaveisel. Over de inwerking van den electrischen stroom op beton. Het ingenieursberoep en de kunst.
DE INGENIEUR, No. 6: Demonstratie van het optreden van gyroscopische werking in vliegtoestellen. Alb. Ph. Kapteyn. De Technische Hoogeschool.
HOLDERT'S POLYTECHNISH WEEKBLAD, No. 6: Stoom-reguleerapparaten Patent Scheer. De sneldraaibank „Continental".
BÜTEN, No. 6: De nieuwe kerk te Amsterdam. Fraaie afbeeldingen.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 10—11: Mitarbeit der Fachkreise im Zweckverband für Grosz Berlin. Die Kaiserbrücke in Breslau. Fernere Tätigkeit des Ausschusses für Grosz. – Berlin. Frankreichs Brücken im städtebild. Die Kanalisierung des Neckars von Mannheim bis Heilbronn.
BUILDING NEWS, No. 2927: Coronations past and possible. Cliff castles and cave dwellings. The dissociation of competative designs and tenders. Disinfectung station and stoff dwellings for the city Council, Westminster, at Chelsea. An entranee Gateway to a capital city. R

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 50 der jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1911.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1291e gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 23 Februari 1911 in „Parkzicht". — De Atheensche Prijsvraag. — Prijsvraag van „'t Woonhuis", 1911. — De Etruskiërs. (Vervolg). — Nieuwe uitgaven. — Statuten en huishoudelijk reglement van den bond „Heemschut". — Bouwkunst en Vriendschap. — Vragenbus. Rectificatie. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer A. J. Kropholler, Architect te Amsterdam, door de heeren M. J. Hack en Maurits Plate.
II. Wij herinneren onze leden er aan, dat tot den 15den Maart gelegenheid bestaat voorstellen in te dienen met betrekking tot de statuten-herziening.
III. In antwoord op ons adres aan B. en W. van Amsterdam inzake het gebouw voor de Tentoonstelling van Moderne Kantoorinrichting, etc. ontvingen wij het volgend antwoord:
Naar aanleiding van Uw schrijven, d.d. 4 Januari j.l. hebben wij de eer U te berichten, dat het terrein, gelegen aan de Hobbemastraat en de Honthorstraat, naast het terrein, hetwelk aan het „Veiligheidsmuseum" in erfpacht zal worden uitgegeven, reeds bij onze beschikking van 13 December 1910 in tijdelijk gebruik is afgestaan tot het daarop plaatsen van een tentoonstellingsgebouw, overeenkomstig de bij het desbetreffend verzoek overgelegde plannen.
Met het oog op het zeer tijdelijk karakter van dit gebouw hebben wij gemeend, in dit geval, geen andere voorwaarden aan de in gebruikgeving te moeten verbinden dan de zoodanige, welk verband houden met soliditeit en veiligheid.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam,
w. g. A. ROËL.
„ J. A. BAÉZA. De Secretaris,

IV. Van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" ontvingen wij een kalender. Deze kalender maakt een aangenamen indruk, en geeft een goeden dunk van het onderwijs. Zij is gedrukt aan de school, en in de klasse van den heer J. B. Heukelom geteekend door L. J. van de Lieuw. Door zijn prettige kleur versiert deze kalender den wand van onze bibliotheekzaal.
V. Wij maken de leden opmerkzaam op het hierachter afgedrukt programma van eene prijsvraag voor een kamerinrichting, uitgeschreven door de N. V. „'t Woonhuis" onder leiding van ons Genootschap, in welk program alle bepalingen der A. R. v. N. B. P. zijn in acht genomen. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

VERSLAG VAN DE 1291ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG, 23 FEBRUARI 1911 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Voorzitter: de heer H. A. J. Baanders. De notulen der vorige vergadering werden na lezing goedgekeurd.
Medegedeeld werd dat de heeren K. P. C. de Bazel en W. Kromhout Czn. hunne benoeming als jury-lid, voor de uit te schrijven „Leliman-prijsvragen", hebben aanvaard.
Door de N. V. 't Woonhuis, directeur F. J. Zeegers, zal binnenkort, met medewerking van het Genootschap, eene prijsvraag worden uitgeschreven ter verkrijging van een ontwerp van de betimmering en van de meubels voor een heerenkamer. De bedoeling is, dat aan hem die de eerste prijs wint, ook de uitvoering wordt opgedragen.
De voorzitter deelt mede dat dit de eerste maal is, sedert de tot standkoming der Nat. Prijsvraag-regelen, dat de prijsvraag ook in alle opzichten aan deze regelen zal voldoen. De voorzitter brengt de gevoerde correspondentie, inzake de prijsvraag der IJsselsteinsche Bouwmij., in herinnering, en spreekt de verwachting uit dat ook geen der leden van het Genootschap zijne medewerking aan deze prijsvraag zal geven.
Door de heeren Hack en Plate wordt als gewoon lid voorgesteld de heer A. J. Kropholler, architect hier ter stede. Daarna installeert de voorzitter, met eenige hartelijke woorden, den heer F. G. Koster als gewoon lid.
Hierna houdt de heer J. Gratama, B. I. te Amsterdam, zijne zeer belangrijke causerie over „het raam", zijne beteekenis, vorm, plaats, grootte en indeeling. De heer G. werd bereid gevonden zelf een kort resumé dezer voordracht samen te stellen en dit af te staan voor ons weekblad; hiermede ontslaat hij den verslaggever van zijne verplichtingen dienaangaande.
Bij de rondvraag deelt de voorzitter, naar aanleiding van een vraag van den heer Plate mede, dat, van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam antwoord is ontvangen op het aan hen gezonden adres inzake het te bouwen tentoonstellingsgebouw voor moderne kantoorinrichtingen, dezen zomer op het Museumterrein. B. en W. deelen mede, daar het een tijdelijk gebouw betreft, voor hun geene aanleiding bestaat advies te vragen bij de „Schoonheids-Commissie". Het antwoord van B. en W. zal in extenso in het weekblad worden opgenomen.
De heer Pinxter verzoekt het programma voor de prijs-

vraag te Athene, zoo mogelijk vertaald, in zijn geheel in het weekblad te doen opnemen. De voorzitter zal deze vraag aan de redactie-commissie over brengen.
De voorzitter deelt mede dat op de eerstvolgende bestuursvergadering overwogen zal worden al of niet pogingen in het werk te stellen opdat eene prijsvraag zal uitgeschreven worden voor het te stichten gebouw van het Koloniaal-Instituut. De voorzitter maakt de aanwezigen attent op eenige platen die tegen den wand zijn opgehangen. Deze zijn afkomstig uit den boedel Kleynman te Haarlem en in het bezit gekomen van het Gen. Tevens kan hij mededeelen dat het in de bedoeling ligt opnieuw een schetsclub in het leven te roepen, die onder de zeer gewaardeerde leiding voor den heer K. van Leeuwen zal werken. Het bestuur heeft dit besluit genomen nadat hem gebleken is dat er voor de practische teekenlessen aan den cursus van V. H. B. O. aan de academie veel animo is. De voorzitter deelt mede dat de heer RUTGERS op zich genomen heeft keuze collecties in afzonderlijke portefeuilles samen te stellen uit de platen die de reeds verschenen 18 jaargangen van de „de Architect" vormden. Deze platen kunnen zeer waardevol zijn als studie materiaal en zullen tegen een klein bedrag verkrijgbaar gesteld worden. In de vragenbus bevond zich een vraag betreffende de studie der bouwstijlen. Deze vraag zal de Vragenbus Comm. ter beantwoording worden gezonden.
Hierna sluiting. R.

DE ATHEENSCHE PRIJSVRAAG.

ZEER „vermakelijk" is het programma der internationale prijsvraag voor een Paleis van Justitie te Athene, uitgeschreven door het Ministerie van Binn. Zaken van Griekenland. Het gebouw, 100 bij 80 M. groot, zal aan alle zijden vrijstaan en vele zalen, zaaltjes, kantoren, kamers en andere ruimten moeten bevatten, waarvan eene uitgebreide opsomming wordt gegeven. De grootte van ieder dezer ruimten moet door den mededinger zelve worden bepaald.
De totale bouwkosten van dit gebouw zullen een bedrag van 4 millioen drachmen (d. i. 2 millioen gulden) niet mogen overschrijden. Aan prijzen zijn uitgeloofd: een 1e prijs groot 10,000 gulden en één 2e prijs van 4,000 gulden. (Deze laatste prijs staat niet vermeld op het programma dat op de leestafel is gelegd). Veel is dit niet indien men bedenkt dat de Internationale Prijsvraag Regelen in dit geval een totaal bedrag aan prijzen van *f* 40.000 eischen. Doch zeer bedenkelijk wordt de grootte van deze geldelijke belooning indien men vergelijkt, de hoeveelheid werk dat de I. P. R. voor dat bedrag meenen te kunnen eischen en de arbeid die men te Athene van den mededinger verwacht voor ongeveer 1/3 van die som. De commissie die de I. P. R. vaststelde is van meening dat aanbeveling verdient: bij de prijsvragen, welke voor ALLEN openstaan, het aantal en de schaal der vereischte teekeningen tot zulk een minimum te beperken, dat de jury in staat is, zich een duidelijk begrip te vormen van de waarde van het ontwerp. Te Athene is men van eene andere meening en wenscht men te ontvangen van iederen mededinger: Een plan van iedere verdieping schaal 1 : 100. De vier gevels en twee of meer doorsneden op gelijke schaal (het bouwblok is 80 × 100 M.). Meerdere teekeningen met architectonische en constructieve onderdeelen op groote schaal. Uitvoerige teekeningen met toelichtingen der van onbrandbaar materiaal vervaardigde, dak en vloerconstructies. Eene perspectiefteekening der facades. Eene uitvoerige, geanaliseerde, begrooting met eene dito beschrijving en bestek, zoodat de inzender zich belasten kan met de constructie van het bouwwerk, overeenkomstig de eenheidsprijzen, die hij zelve heeft vastgesteld. Eene memorie, waarin de inzender op grafische of analytische wijze de gekozen afmetingen van die bouwonderdeelen, waarvan men gewoonlijk door middel van berekening de weerstand bepaalt, moet verantwoorden. Eene memorie die eene beknopte studie bevat der verwarming, der ventilatie, der verlichting en van de accoustische werking der zalen. En ten slotte moet iedere inzender die wil vermijden dat zijne plannen vóór de beoordeeling ter zijde worden gelegd, één honderd gulden, als honorarium der nog te benoemen juryleden, bij zijne teekeningen insluiten. Ik noemde dit programma „vermakelijk", anderen zullen wellicht zeggen „diep treurig". Ik mag hopen dat Athene binnen eenige jaren een fraai gebouw rijker zal zijn met goede verwarming en verlichting, met gerechtszalen waarbij de rechter zich verstaanbaar kan maken, en met eene onbrandbare, cement ijzeren dakconstructie. Ik geloof echter niet dat op den steen die, in de „grand vestibule" ter gelegenheid van de inwijding onthuld zal worden, te lezen zal zijn: „Ce Palais de Justice fût bâti selon les projets de monsieur Jean Timmerman, Architecte, membre de la Société Architectura et Amicitia à Amsterdam, Hollande." En dat is te betreuren, want onze jeugdige, van scheppingsdrang gloeiende Hollandsche architecten, moeten alweer eene gelegenheid voorbij laten gaan om de geheele wereld verstomd te doen staan van hun geweldig kunnen. . . . . De vorige week, de IJsselsteinsche Bouw-Maatschappij met arbeiderswoningen, deze week het Grieksche Ministerie van B. Z. met een Justitiepaleis in Athene. P.

(Wegens plaatsgebrek is dit artikel de vorige week blijven liggen. Red.)

PRIJSVRAAG VAN „'t WOONHUIS", 1911.

DE N. V. „'t Woonhuis", Vijzelstraat 56—60 te Amsterdam, schrijft onder de leiding van het Genootschap „Architectura et Amicitia" eene prijsvraag uit voor het ontwerp van een HEERENKAMER.
De kamer is bestemd voor opstelling in een tentoonstellingsgebouw te Amsterdam, om daarna eene vaste bestemming te krijgen.
Omschrijving: Het grondplan van de kamer is beschreven in een rechthoek groot 5.—×7.— meter; de ruimte van den stand. De hoogte wordt vrij gelaten, doch kan hoogstens 4.50 meter zijn. Een der lange zijden van den rechthoek wordt de open wand; de tweede lange zijde is gesloten. In eerstgenoemde worden verondersteld de ramen te zijn geplaatst. Deze kan geheel worden opengelaten of een afsluiting gegeven worden in tentoonstellingskarakter. Dit vertrek is bestemd te dienen als privé — kantoor en werkkamer van het hoofd eener groote zaak, en zal dus overeenkomstig die bestemming moeten zijn ingericht. De kamer zal een houten wandbekleeding en een stookplaats hebben en de navolgende meubelen bevatten:
a. een groote werktafel met kastjes (bureau ministre) vrij staande of ingebouwd,
b. de daarbij behoorende bureaustoelen, 1 of 2,
c. één boekenkast, of meerdere, vrij staande of ingebouwd
d. twee kleine kasten voor berging van papier, sigaren, e.d.; eveneens vrij staande of ingebouwd,
e. twee gemakkelijke stoelen; zoogenaamde easychairs,
f. twee gewone stoelen,
g. twee kleine tafels.
De vloerbekleeding en de wandbespanning (boven de lambriseering) zullen bij de uitvoering in overleg tusschen de prijsvraaguitschrijfster en den uitvoerenden eerst bekroonde worden vastgesteld. De kosten door deze bekleeding en bespanning gevorderd, zijn niet begrepen, in de hierna te noemen bouwkosten.
Het plafond kan eene indeeling gegeven worden en overigens het tentoonstellingskarakter behouden. In het al of niet aanbrengen eener andere bovenafsluiting, worden ontwerpers vrij gelaten. Toepassing eener bovenafsluiting, die licht doorlaat, is gewenscht. Als hoofdmateriaal wordt eiken- of mahoniehout (in de was gezet) gedacht, terwijl andere materialen voor versieringen niet zijn uitgesloten.
Teekeningen: Gevraagd worden op schaal 1 à 20: a. het grondplan van de kamer, b. de wanden van de kamer, c. het plafond van de kamer.
Op schaal 1 à 10: de meubelen. Op de ware grootte: eenige belangrijke details, ook van de meubelen.
Bouwkosten: De kosten van de kamerbetimmering met de meubelen, de vloerbedekking en de bespanningen uitgezonderd, zullen ongeveer *f* 2500 mogen bedragen. Ter toelichting moet eene globale kostenbegrooting aan het ontwerp worden toegevoegd.
Algemeene Bepalingen: De mededinging staat open voor alle Nederlanders.
De ontwerpen moeten uiterlijk op 15 Maart 1911, worden ingeleverd, aan het Bureau van het Genootschap „Architectura et Amicitia", in „Parkzicht", Hobbemastraat, te Amsterdam. Voor alle overige bepalingen gelden onveranderd die, welke zijn vervat in de „Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen", waarvan op aanvrage exemplaren verkrijgbaar zijn aan bovengenoemd bureau.
De ontwerpen zullen anoniem moeten zijn, en moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto.
Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken.
Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten, omslagen moeten worden gevoegd:
a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto . . . . . " verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is".
b. Een correspondentie-adres.
Het onder *b* genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden. Elke omslag zal gemerkt moeten zijn met het motto. Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie mag niet zijn het handschrift van den ontwerper. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden, in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig zal worden aangekondigd, te bezoeken.
Vragen om inlichtingen moeten vóór 1 Maart schriftelijk worden gericht aan de jury, adres aan voormeld bureau, en worden geldend en bindend zoodra zij met de antwoorden in het Weekblad „Architectura" zullen verschenen zijn. Zooveel mogelijk zullen deze inlichtingen ook in andere bouwkundige bladen gepubliceerd worden.
Bekroningen. Voor 3 prijzen wordt door de N. V. „'t Woonhuis" een bedrag van *f* 400.— beschikbaar gesteld; waarvan de eerstbekroonde *f* 200.—, de tweede *f* 125.—, de derde *f* 75.— zal ontvangen; terwijl de eerstbekroonde de leiding zal zijn opgedragen van de uitvoering door de prijsvraag-uitschrijfster. Voor deze leiding en het vervaardigen der detailteekeningen zal de eerstbekroonde door de prijsvraag-uitschrijfster worden gehonoreerd overeenkomstig de vastgestelde honorariumtabel; d.i. met een bedrag gelijk aan 12 pCt. der bouwkosten.

Amsterdam, Februari 1911.

Gezien en goedgekeurd:	De Jury:
De Permanente	K. P. C. DE BAZEL,
Prijsvraag Commissie:	C. W. NIJHOFF,
A. SALM, G.Bzn., *Voorz.*	K. VAN LEEUWEN,
C. N. VAN GOOR, *Secr.*	F. J. ZEEGERS,
PAUL J. DE JONGH.	*Directeur van „'t Woonhuis", Adv. lid.*

Overdrukken van dit programma zijn kosteloos verkrijgbaar aan „'t Woonhuis", Vijzelstraat 56—60 en aan het Bureau van het Genootschap „Architectura et Amicitia", „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

DE ETRUSKIËRS. (Vervolg van blz. 54.)

Zooals 't laatst is gezegd, heeft in 2400 v. Chr. Noord-Babylonië zich de leidende plaats verschaft. De oorzaak hiervan is de nieuwe bevolking, die tusschen 3000 en 2400 v. Chr. er zich is komen vestigen. Zij is dezelfde als die, welke in Kanaän en Phoenicië binnendringt, eveneens dus semitisch, doch echter een jongere tak tegenover de andere „Babylonische semieten". Dergelijke volksverhuizingen beteekenen veroveringen, geweldige schokken, en omwentelingen in de cultuur. Als daarna de politieke eenheid weder is hersteld, waarmede hier ongeveer twee eeuwen was gemoeid, moet de grondvester van den nieuwen staat er voor alles op bedacht zijn, de verwoestingen en wanorde weder te herstellen. De oude steden en heiligdommen kregen hunne rechten terug en kwamen tot nieuwe bloei, het voor Babylonië zoo gewichtige kanaalnet, waarvan het afhangt of het land een tuin of een groot moeras is, werd opnieuw geregeld. Deze grondvester was de groote koning Hammurabi, een Karel de Groote voor het rijk Babylon. Hij regelde ook de toestanden door nieuwe wetten, die op een door de latere Perzen naar Susa versleepten, en daar in 1901 2 weeropgegraven „Stela" zijn ingehakt.
Een paar honderd jaren later, ongeveer 1700 v. Chr. is Babylonië door een zich „Kassu" (Kassiters) noemende bevolking onderworpen geworden. Zij waren van uit het Noord-Oosten, Babylonië binnengedrongen. Het waarschijnlijkste is, dat wij hun geboorteland in het binnen land van Asië moeten zoeken. Zij zouden dan werkelijk als de voorloopers van de latere Turken en Mongolen kunnen worden beschouwd.
Tegelijkertijd als de Kassiters Babylonië binnendringen overstroomen uit het Noorden en Westen — over Klein-Azië en Armenië, wellicht uit de Europeesche volkerenbergplaats komend — eveneens veroverende volken het stroomop gelegen gebied van de Euphraat en de Tigris, d.i. Mesopotamië, en het latere Assyrië.
Zij bezitten ook Syrië en Noord Palestina. In Mesopotamië stuiten zij op de Kassiters, de „koningen van Babylon", en bij het verder voortdringen in Palestina op de Egyptische cultuurmacht. Het zijn volken, die tot de toentijds in Klein-Azië heerschende, behooren. Volgens Egyptische inzichten worden zij „Cheta", volgens Assyrische inschriften „Chatti" genoemd. Wij noemen ze „Hettiters". In de laatste tientallen van jaren heeft men van hen een geheele reeks merkwaardige monumenten, met en zonder inschriften, ontdekt en opgegraven, die ongetwijfeld getuigen van een eigenaardige, zelfstandige cultuur, naast de Egyptische en Babylonische. Hiervoor spreekt vooral hun schrift. Dit is evenals het Egyptische een beeldschrift, doch met een op zich zelf staand karakter. 't Heeft bovendien dit merkwaardige, dat de

teekens niet zooals bij 't Hieroglyphenschrift ('t Egyptische), en bij het Keilschrift (het Sumerische-Babylonische-Assyrische) zijn ingehakt, doch verheven liggen. Rondom hen is de achtergrond weggehakt. Mijn inziens toonen deze schrifttteekens, wat hun karakter betreft, veel verwantschap met de teekens der Mayavolken. Ik zou dus een betrekking willen zoeken tusschen de Hettiters en de Akkadiërs en de Sumeriërs. Dit zou ook steun vinden in overeenkomstige symbolen. Wetenschappelijk is kunnen worden vastgesteld, dat de Hettiters nog Semiten noch Indogermanen zijn. Dit Hettitische hieroglyphenschrift is de moeder van een reeks van ten deele alphabetische schriftsoorten geworden, die wij op Klein-Asiatische bodem in lateren tijd ontmoeten. Daartoe behooren, behalve het op het eiland Cyprus gebruikelijke schrift, ook het lykische schrift.

Wat nu vooral belangrijk wordt, in verband met onze Etruskiërs, is het feit, dat de belangrijkste gedenksteenen in Armenië zijn gevonden. Daar zijn talrijke inschriften, in de rotsen gehouwen, gevonden met een geschiedkundigen en religieusen inhoud. Enkele teksten spreken met de keilschrifttteekens tot ons in de taal der oude Hettische bevolking.

Evenals Babylonië in den loop der tijden de meest verschillende soorten van volken heeft opgenomen, die wij allen „Babyloniërs" noemen, evenzoo is Chatti de oeroude aanduiding van het land. Een overeenkomstige benaming vinden wij nog voor het oude Armenië in zijn babylonische naam „Guti" of „Gutu" of „Kutu". Armenië is een belangrijke plek in de Klein-Aziatische geschiedenis geweest. In alle tijden, tot op den huidigen dag was het een verblijf van roofzuchtige bergvolken en als de Chatti of de Klein-Aziaat voor den Babyloniër en den Assyriër de beteekenis in zich sluit van lichtvaardigheid en onbestendigheid, zoo beteekent „Kutaër" zooveel als: weerspannig, roofzuchtig juist zooals dit in onzen tijd in dezelfde streken met de beteekenis „Kurde" het geval is. Dat er een betrekking heeft bestaan tusschen het oude Armenië en Sumerië bewijst het wijnschrift uit het zonneheiligdom van Noord-Babylonië. Sippar, afkomstig van een koning van Guti, dat volledig in schrift en taal overeenkomt met de gelijktijdige oudbabylonische inschriften. Ook is het armenische gebergte de plaats, waar het babylonische zondvloedverhaal de ark van Xisuthros (Noach) laat landen.

De lezer zal opgemerkt hebben, dat ik in dit vooraf gaande, meer dan beknopt overzicht heb getracht te laten zien hoe de ontwikkelingsgang in de richting van het Oosten naar het Westen is. Dit geldt niet alleen voor het hierboven besproken gedeelte der geschiedenis, doch ook voor de verdere geschiedenis tot op onzen dag toe. De Etruskiërs nu (Tyrseners in de oudheid geheeten) zijn oorspronkelijk Klein-Asiaten. Zij zijn nauw verwant aan de vroegste bewoners van Griekenland: de Pelasgen en de Lelegen. Deze Tyrseners later door de Romeinen „Tusci" (Toscane) genoemd, zijn het, die het belangrijkste aandeel hebben gehad in het verplaatsen van de cultuur westwaarts. In de oudheid manifeesteerde zich de cultuur niet zooals nu in de wetenschap, doch alleen in de kunst, en wel in zijn machtigste vorm: de Bouwkunst. Zoo zijn de Tusci de bouwers van het oude Rome. Franz Precht zegt hiervan in zijn „Grundzüge der Bauentwickelung der Haustypen in Abendland":

„Onderzoeken wij de in Rome bestaande bouwvormen met hunne verschillende bestemming, dan is het daardoor reeds niet waarschijnlijk, dat Rome de oorspronkelijke bodem is geweest, omdat dezelfde bouwvormen met dezelfde bestemming in veel vroegere tijd in de Oostelijke landen bestonden. De hooge technische en kunstvolle volmaking, die in de romeinsche bouwwerken der keizer naar voren treedt, kon vanaf een primitieve staat slechts in een, door een lange tijd ruimte zich voortzettende bouwontwikkeling worden bereikt. De plaats, waar deze zich heeft ontwikkeld, is noch Italië, noch Griekenland, en in 't algemeen niet in het Avondland te vinden. Wel bood echter het Oosten met zijn duizende van jaren oude cultuurontwikkellng alle middelen voor dit langzame groeien. In Rome treden de groote bouwwerken te veel afzonderlijk en toevalligerwijze op, toonen onmiddelijk in 't begin een volmaakte uitvoering, en maken den indruk langzamerhand van buiten geheel af te zijn ingevoerd. Wat in Rome in den oudheid in belangrijke scheppingen ontstond, is het werk van andere volksstammen, voor alles van de Etruskiërs, de Hellenen, en andere Oostersche stammen".

NIEUWE UITGAVEN.

KULTUUR EN KUNST, uit het Duitsch vertaald naar DR. HERMANN MUTHESIUS' KUNST UND KULTUR. Uitgave A. H. Kruyt, 1911, Amsterdam.

De, ook in Holland, wel bekende HERMANN MUTHESIUS, de schrijver o. m. van: Italienische Reise-Eindrücke, die Englische Baukunst der Gegenwart, Architectonische Zeitbetrachtungen, stil Architectur und Baukunst, en van, die neue kirchliche Baukunst in England, is een der beste organen van het strevende Duitsche artistendom van heden. Hij is een der eerste literaire voorvechters der moderne richting in de bouwkunst en in die beroepen, die het gebouwde huis en de omgeving van dat huis, den tuin, aankleeden en aangenaam ter bewoning moeten maken.

En juist, omdat Muthesius steeds zoo goed de waarde der nieuwste stroomingen weet te bepalen en krachtig mede helpt de goede uitingen te steunen, juist daarom is het spijtig dat dit boekje dat in 1904 verscheen, eerst 7 jaren later in het Hollandsch werd vertaald. En bij aandachtige lezing komt men tot de overtuiging dat dit boekje vele groote waarheden bevat die wel zeer nuttig zijn, nog eens onder de aandacht van een ieder gebracht te worden, zoowel van leek als van vakman.

Maar de frischheid, het nieuwe is er van af. In hoofdzaak worden Duitsche toestanden besproken en ginds, is in die 7 jaren heel wat veranderd. De bouwkunst en de kunstnijverheid (akelig woord) maakt bij onze oostelijke buren zeer snelle vorderingen. Wij weten dit allen en wij zien vaak jaloers naar de hemelstreken die in den vroegen morgen de eerste stralen van de zon opvangen. Wij zullen vroegtijdig het lauwe bed, waarin men zoo droomerig zijne ijle gedachten de vrije teugel kan geven, moeten verlaten. En eene ijskoude afwassching daarna kan zijn nut hebben. Dit is zoo sterkend en maakt dat wij gedurende de volgende uren helder zullen zien. Want wij moeten wél helder zien opdat wij het goede van het slechte, het oprechte van het gekunstelde, het vakkundige van het leekenwerk daar ginds zullen kunnen onderscheiden.

Maar dan springen wij ook vaak in de lucht van louter vreugde of huilen van aandoening — ieder naar den aard van zijn temperament — bij het aanschouwen hunner eerste klas scheppingen. Deze scheppingen, die met hare tallooze menschelijke fouten veel grooter indruk maken en den gewonen sterveling veel meer ontroeren dan die superieure bouwwerken in Griekenland, die zijn, alsof ze door Goden gewrocht werden.

En wij noemen in dit verband de werken van den te vroeg gestorven Alfred Messel, Ludwig Hoffmann, Emanuel von Seidl, Bruno Paul en van Peter Behrens, en van zoovele anderen. Wie kent deze niet, ieder met zijn eigen spraak, ieder eene bizondere richting vertegenwoordigend en ieder aansluitend aan een kultuur van jaren terug, doch aan een kultuur die nog iederen Duitscher in het bloed zit.

Hermann Muthesius roert zich lustig onder deze heeren, hij schrijft op eene zeer onderhoudende wijze, en zijn werk is prettig om te lezen maar ondertusschen striemt hij op eene ongenadige wijze rondom zich. Iedere leek kan een lesje bij hem nemen, doch niet minder de zelfgenoegzame vakman, en al die vele heeren die zich architect noemen, die akelige, muffe, burger kereltjes.

Muthesius heeft zoo zijne eigen, verzonnen woorden, die de vertaler, die zich uit bescheidenheid (?) niet noemt in geene dictionnaire heeft kunnen vinden daar deze woorden slechts gebruikt worden in die kringen, waar de onderwerpen, die M. zoo aan het hart gaan, gaarne besproken worden. De geest van Muthesius en van de periode die hij beschrijft is niet in de vertaling terug te vinden.

In het hoofdstuk, getiteld: Over de Kunst der Woningbouw, (Uber häuslichen Baukunst, dat is toch wat anders) lezen wij: „In de plaats der oude bouwwerken met hun „rustig, intiem cachet zijn gekomen bouwsels, vol van „onbegrepen uiterlijke siervormen, in de plaats der kal„me voornaamheid van vroeger is gekomen bluffierige „opzichtigheid." In de Duitsche tekst lezen wij; „Statt „der gemütlichen, anheimelnden Werte der alte Archi„tecturwerke machen sich miszverstandene formalisti„sche Anhaüfungen breit, statt des ruhigen Anstandes „von früher herrscht eine protzenhafte Aufdringlichkeit". En verder: „En dat nog wel niettegenstaande de lang„durige, zorgvuldige opleiding van onze huidige archi„tecten. Hoe komt dat? Ongetwijfeld ligt het juist aan „die opleiding. Bij al het mogelijke en onmogelijke dat op „het leerplan van den aanstaanden architect staat, is één „ding vergeten: de kunst. De kunst (das Künstleriche) is „dan ook niet iets tastbaars, dat zich in een leerplan laat „vastleggen. Zij is als de geur van een bloem, kelk en „blaadjes kunnen met de loup nauwkeurig onderzocht „worden, maar de geur blijft onverklaard, evenals de „kunst (das Künstlerische) van een bouwwerk en van alle „werk, door menschenhand gemaakt. Toch wilde de „bouwkundige opleiding ook in de kunst voorzien. Het „middel daartoe dacht men te vinden in de stylleer", (Form„enlehre. En verder; „De tegenwoordige architect com„bineert vormen, geeft vormen uit alle mogelijke stijlen, „bij maakt „vormen" van alles wat onder zijne handen „komt. Met deze vormencombinatie kan hij bouwen Go„tisch, Renaissance, Rococo, en, als men dat wil, zelfs „Chineesch of Peruaansch (XI Lustrum viering). Deze „noodlottige dwaling in de tegenwoordige opleiding van „den architect, bouwkunst te verwarren met vormen„combinatie, is wel de hoofdzaak van den ellendigen toe„stand onzer huidige architectuur. De vormenkennis en „hare toepassing hebben, evenals de andere vakken die „op het program staan, niets met kunst te maken, zij „behooren tot de wetenschap, waartoe ook die andere „vakken behooren. Het is alsof men dichters wilde maken „door den menschen versbouw en rijmregels te leeren. En ten slotte nog deze aanhaling: „Als alle kunst vergt ook de bouwkunst steeds krachtiger ontwikkeling van gevoel en fantasie, niet maar uit het hoofd geleerde architectuur vormen. „(ra ra, wat is dat?) De Duitsche tekst licht ons in omtrent hetgeen M. te zeggen heeft. „Die künstlerischen Gestaltungskräfte liegen tiefer. Sie „zu entwickeln bedarf es, wie in jeder Kunst, so auch in „der Architectur einer Beförderung des allgemeinkünst„lerischen Vorstellungsmaterials, nicht des Angewöh„nens von Architecturformen."

Zooals ik zeide, de vertaling is lang niet fraai en vaak zeer onvolmaakt. Zij wekt zalige jeugdherinneringen aan strafthema's op. Ook het uiterlijk dezer Hollandsche vertaling doet denken aan een lessenboekje, zoo buitengewoon nuchter van omslag en drukwerk. Het zal moeilijk in de handen der lezers komen. En dat is te betreuren, want ten slotte is het voor vakman en voor leek toch wel nuttig, het eens te lezen. Maar zooals gezegd, de literaire waarde is er bij deze Hollandsche vertaling uit verdwenen. P.

* * *

F. J. VAES, W. I. DE VOORSTELLEN TOT NIEUWE REGELING VAN HET ONDERWIJS, hoofdzakelijk wat betreft het Vakonderwijs. Uitg. van AE. E. Kluwer, Deventer, prijs *f*0.75.

De schrijver heeft getracht de voorstellen der z.g. „ineenschakelings-commissie", wier rapport in begin 1910 verscheen en bestaat uit twee deelen van groot formaat met tezamen 1804 bladzijden, wat betreft het technisch onderwijs, zamen te vatten in bovengenoemd boekje.

Niet alleen het technisch onderwijs maar ook de onderwijstakken die met het technisch onderwijs verband houden, worden er min of meer uitvoerig in behandeld. In zijn voorrede zegt de schrijver dat de lezer om de navolgende redenen belang in zijne boekje kan stellen:

1e. met het oog op zijne kinderen;
2e. als leeraar aan eene technische inrichting met het oog op de verandering, die zijn school zou kunnen ondergaan;
3e. als toekomstig leeraar;
4e. als hoofd eener fabriek of leider van een bouwwerk, belanghebbend bij goed onderwezen personeel;
5e. als belast met regeling van, of toezicht op, een of ander deel van onderwijs.

Na een kort overzicht van de bestaande toestand, behandelt de schrijver de nieuwe voorstellen, en wel van de lagere school, om te eindigen met de opleiding van en de eischen aan leeraren te stellen.

Een en ander met bemerkingen van den schrijver en verwijzing naar artikelen, die sedert de publiceering van het rapport, in tijdschriften, dagbladen, enz. verschenen.

Allereerst volgt de schrijver een leerling van af de lagere school naar de lagere vakschool, een ander van af de lagere school naar de middelbare school, een derde van af de lagere school naar het Lyceum. Over de voorstellen dezer laatste inrichting, zijnde eene samensmelting van de tegenwoordige H. B. S. met 5 jarigen cursus en het Gymnasium, is de schrijver minder tevreden. De uitgave van dit boekje achten wij in het belang van het vakonderwijs en hen die er mede betrokken zijn. J. R. JR.

STATUTEN EN HUISHOUDELIJK REGLEMENT VAN DEN BOND HEEMSCHUT.

Statuten.

ARTIKEL 1. Doel en Zetel van den Bond. — De Bond Heemschut stelt zich ten doel het waken voor de schoonheid van Nederland. Hij is gevestigd te Amsterdam en aangegaan voor een tijdvak van negen en twintig jaren, aanvangende op den dag der oprichting.

De Bond tracht zijn doel te bereiken onder anderen door:

1. Het opwekken van de algemeene belangstelling voor het doel van Heemschut, zoowel bij het Nederlandsche volk als bij de besturende lichamen.

2. Het tegengaan van ontsiering, het handhaven en beschermen van de bestaande schoonheid en het vermeerderen van de schoonheid in stad en land, onder anderen door aankoop, subsidieering, of het medewerken daartoe.

3. Het bijeenbrengen van de daarvoor noodige geldmiddelen.
4. Het bestudeeren der vraagstukken, die op het in stand houden en vermeerderen van het schoone en merkwaardige in stad en land betrekking hebben.
5. Het verzamelen van gegevens.
6. Het verstrekken van inlichtingen en adviezen.
7. Het doen houden van voordrachten en het verspreiden van geschriften.
8. Het nemen van alle geoorloofde maatregelen.

ARTIKEL 2. Samenstelling van den Bond. — De Bond wordt gevormd door leden, eereleden, donateurs en correspondenten.

ARTIKEL. 3. Leden. — Als leden kunnen slechts worden aangenomen lichamen, die rechtspersoonlijkheid bezitten en zich vereenigen met het boven omschreven doel. Het Bestuur van den Bond kan de toelating als lid of donateur weigeren. Wie meent ten onrechte afgewezen te zijn kan verlangen dat de Algemeene Vergadering beslist.

Het lidmaatschap eindigt:
1. door royement tengevolge van wanbetaling;
2. door handelingen in strijd met het doel van den Bond, ter beoordeeling der Algemeene Vergadering.

ARTIKEL 4. Eereleden. — Eereleden worden door de Vergadering, op voorstel van het Bestuur, benoemd.

ARTIKEL 5. Donateurs. — Donateurs zijn lichamen of personen, die den Bond steunen, hetzij door een jaarlijksche bijdrage, hetzij door een gift in eens. Het bedrag van de bijdrage of gift wordt geregeld bij Huish. Regl.

ARTIKEL 6. Geldmiddelen. — De geldmiddelen van den Bond worden verkregen door:
1. de contributiën der leden en de bijdragen van eereleden en donateurs;
2. de vrijwillige bijdragen, welke van de leden gevraagd zullen worden als voor een bemoeiing van den Bond de beschikbare middelen ontoereikend mochten zijn.

Het bedrag der contributiën en de wijze, waarop de vrijwillige bijdragen zullen worden gevraagd, regelt het Huishoudelijk Reglement.

ARTIKEL 7. Correspondenten. — In verschillende gemeenten des Rijks worden door het Dagelijks Bestuur correspondenten benoemd, wier taak het is aan het Bestuur inlichtingen te geven, wanneer zij meenen, dat de Bond ter bereiking van zijn doel moet optreden.

ARTIKEL 8. Bestuur. — Het bestuur bestaat uit vijftien personen, door de Algemeene Vergadering uit de leden der als lid tot den Bond toegetreden lichamen te kiezen. De Besturen dezer lichamen hebben het recht, tot acht dagen vóór de verkiezing, candidaten aan het Bestuur van den Bond op te geven, waarna door het Bestuur een aanbevelingslijst wordt opgemaakt.

De Voorzitter wordt door de Algemeene Vergadering benoemd. Het bestuur benoemt den Onder-Voorzitter, den Eersten en den Tweeden Secretaris, benevens den Penningmeester uit zijn midden.

De genoemde vijf Bestuursleden vormen het Dagelijksch Bestuur van den Bond, hetwelk hem in rechten vertegenwoordigt.

Het Bestuur regelt overigens zijne werkzaamheden, volgens een door de Algemeene Vergadering goed te keuren Huishoudelijk Reglement.

Voor de eerste maal wordt het Bestuur staande de Vergadering gekozen.

ARTIKEL 9. Vergaderingen. — Er wordt jaarlijks ten minste één Algemeene Vergadering gehouden, welke ook door de eereleden, donateurs en correspondenten van den Bond kan worden bijgewoond. Ieder als lid aangesloten lichaam heeft ter vergadering één stem; wanneer een lichaam meer dan één afgevaardigde zendt, dan is één van deze met het uitbrengen der stem belast, waarop het lichaam recht heeft.

ARTIKEL 10. Slotbepalingen. — De Algemeene Vergadering is bevoegd, omtrent de uitlegging dezer Statuten te beslissen. Een besluit tot verandering dezer Statuten of tot ontbinding van den Bond kan slechts genomen worden door een met dit doel belegde Vergadering, als twee derden der uitgebrachte stemmen er zich vóór hebben verklaard en de helft der stemgerechtigde lichamen vertegenwoordigd zijn. Is dit niet het geval, dan wordt door een binnen één maand te houden Vergadering, onverschillig het aantal der opgekomenen beslist.

Deze Statuten treden in werking op den dag, dat de Koninklijke bewilliging zal zijn verkregen. Worden zij gewijzigd, dan wordt binnen één maand die bewilliging aangevraagd. Het Huishoudelijk Reglement, in deze Statuten bedoeld, mag geen bepalingen bevatten, die met deze Statuten in strijd zijn.

Huishoudelijk Reglement.

ARTIKEL 1. Het Bondsjaar loopt van 1 Jan. tot 31 Dec.

ARTIKEL 2. In de jaarlijksche Algemeene Vergadering brengt de 1e Secretaris een jaarverslag uit, wordt de rekening van den Penningmeester aan de goedkeuring dier Vergadering onderworpen en wordt de begrooting voor het volgend jaar vastgesteld. Tot deze Vergadering, welke gehouden wordt uiterlijk in de maand Mei, worden de leden minstens veertien dagen van te voren schriftelijk opgeroepen, terwijl hun tevens wordt medegedeeld, wat ter tafel zal worden gebracht. Voorstellen, door minstens vijf leden schriftelijk één week voor de vergadering bij den 1en Secretaris ingediend, moeten ter vergadering worden behandeld.

ARTIKEL 3. Alle stemmingen geschieden met volstrekte meerderheid, waarbij blanco stemmen niet tellen, behoudens in die gevallen, waar een grootere meerderheid in de Statuten is voorgeschreven. Bij het staken van stemmen over zaken is een voorstel verworpen. Heeft bij stemming over personen niemand de volstrekte meerderheid verkregen, dan heeft, voor iedere vacature, herstemming plaats tusschen het dubbeltal, dat de meeste stemmen op zich vereenigde. Verkrijgen de beide personen evenveel stemmen, dan beslist het lot.

ARTIKEL 4. Donateurs betalen een jaarlijksche bijdrage van minstens ƒ 25.— of minstens ƒ 500.— in eens.

ARTIKEL 5. Leden betalen een jaarlijksche contributie van één percent der contributiën die zij per jaar als lichaam ontvangen, met een maximum van ƒ 50.— en een minimum van ƒ 5.—. De vrijwillige bijdragen in de Statuten bedoeld worden gevraagd per circulaire, na besluit van het geheele Bestuur.

ARTIKEL 6. Eereleden, donateurs, correspondenten en leden ontvangen kosteloos alle gewone drukwerken, die door den Bond worden uitgegeven.

ARTIKEL 7. Het Bestuur wordt op de jaarlijksche Algemeene Vergadering gekozen. Ieder lid van het Bestuur heeft zitting voor vijf jaren; drie Bestuursleden treden ieder jaar af volgens op te maken rooster en zijn voor de eerste maal herkiesbaar. Tusschentijdsche vacaturen in het Bestuur worden vervuld in de eerstvolgende Algemeene Vergadering. In een tusschentijdsche vacature in het Dagelijksch Bestuur wordt door het Bestuur uit zijn midden voorzien. Tusschentijds gekozen leden hebben even lang zitting als hun voorganger zou hebben gehad.

ARTIKEL 8. Het Bestuur vergadert zoo dikwijls het door den Voorzitter wordt bijeengeroepen of drie zijner leden dit schriftelijk verlangen.

Het Dagelijksch Bestuur vergadert zoo dikwijls de Voorzitter of twee zijner leden dit wenschen.

ARTIKEL 9. Over voorstellen tot wijziging van dit Huishoudelijk Reglement wordt op eene Algemeene Vergadering beslist.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

In de jongste vergadering heeft de heer J. Kuyper, hoofdleeraar aan de Haagsche Academie, zijne meening ten beste gegeven over de plaats die de beeldhouwkunst tegenwoordig in de bouwkunde inneemt. Spreker, die in dit opzicht zeer pessimistisch gestemd bleek te zijn, gaat in herinnering een 40 jaar terug. Van bouwbeeldhouwkunst was toen in 't geheel geen sprake; de meening, dat ons land voor de toepassing der plastische kunst geen geschikte bodem zou zijn, had toen allerwege post gevat. Naar de opvatting van de toenmalige architecten vorderden de fundeeringen en voorzieningen tegen water, steeds zóóveel geld, dat er niets overbleef voor versiering. Ook in de kunstnijverheid was toen niets dan lauwheid tegenover de beeldhouwkunst. De statuaire kunst werd beoefend; echter als geheel buiten de architectuur staande; vandaar de schepping in dien tijd van dorre, geestelooze, levenlooze standbeelden van Rembrandt, De Ruijter, e.a. Toch zag men spoedig in dat zonder versiering de architectuur saai en dor zou blijven, doch door de zeer gebrekkige opleiding van de bouwkundigen in dien tijd, deden de catalogi van terra-cotta fabrieken dienst als toonaangevers voor versieringskunst. Daarna de bouwsierkunst in zink. Voorbeelden van zinken consoles onder balcons, zijn in dien tijd niet zeldzaam. Volgt een periode van toepassing van kunstzandsteen, even levenloos en kunsteloos. Ook tegenwoordig is de opleiding van den bouwmeester nog geen zoodanige, dat die hem in staat stelt zelfstandig de beeldhouwkunst toe te passen als versieringskunst. Daardoor is de architectuur verstoken van de hulp zoowel van schilder- als beeldhouwkunst, wat buitengewoon is te betreuren, omdat deze drie moeten samengaan om tot een schoon geheel te komen. De eigenlijke beeldhouwkunst is er nog niet toe te brengen haar gaven dienstbaar te maken aan de architectuur.

Tusschen 70 en 80 ontwaakte een liefde voor de renaissance; waarschijnlijk naar Duitsch voorbeeld. De opleiding was toen, als reeds gezegd, onvoldoende om de studie van renaissance tot ware kunst te doen uitgroeien. Spoedig daarna werden de bouwmeesters overwegend in wetenschappelijke richting gedrongen. Alle studie voerde tot bouwwetenschap en niet tot bouwkunst. De schilderkunst heeft zich nog verder van de bouwkunst verwijderd dan hare zuster. Een onmiskenbaar commercialisme, een overheerschen van den kunstkooper, doet zich gevoelen. De kunstnijverheid, als onderdeel van de architectuur, gaat ook eigen paden, terwijl de roeping van den bouwmeester juist zou moeten zijn al deze onderdeelen aan zich te houden.

Echter, het eigen weg bewandelen dezer drie kunsten, toont in gebrek aan eenheid in sculptuur en architectuur in de gebouwen zeer slechte gevolgen te hebben. We zien dat de architectuur niet meer de moederkunst is; doch dat allen naast elkander werken in plaats van dat een althans de leiding heeft. Plastisch denken is voorbij; de ornamentiek ontstaat op het teekenbord in plaats van in de klei. Geometrische figuren, geëigend voor textielwerk, worden in graniet gehakt. Hoe komt dit alles.

Spreker meent door gebrek aan natuurstudie bij den architect. Zijne administratieve werkzaamheden, de wetenschappelijke zijde van het vak, nemen zóó veel tijd, dat voor de onmisbare studie van de natuur geen gelegenheid over blijft. In de oudheid waren de drie kunsten in één hand. Tegenwoordig komt de beeldhouwer, los van den architect, een stukje versiering ontwerpen; de uitvoering daarvan wordt dan veelal nog aan een derde overgelaten. Vandaar alles los van elkaar, zonder dat innerlijke verband, dat we nog in enkele bouwwerken in Holland aantreffen, dat verband, dat aantoont dat bouwmeester en beeldhouwer in één vereenigd waren. Hoe zouden we ook b.v. de renaissance goed kunnen bestudeeren, de vormen in ons opnemen, zonder uitgebreide natuurstudie? Zonder deze leidt alles tot nabootsing, tot levenslange, kleurlooze en kunstlooze architectuur. Ook bij den beeldhouwer van heden voelt spreker een groot gemis; hij wijdt zich in hoofdzaak aan figurale kunst; de ornamentiek is hem vreemd; verder is de modelleur weer geen uitvoerder van zijn ontwerp, zoodat het te begrijpen is dat dorre figuraties, zonder gevoel het gevolg zijn van deze methode.

In Frankrijk was de stichting van de école des arts decoratifs, tegenover de école des beaux arts, het begin van de noodlottige scheiding van de drie kunsten. Het groote kwaad ligt naar sprekers meening daarin dat we niet meer aan de bron studeeren, bij de natuur, doch dat de wetenschappelijke bouwkunst te veel van den architect vergt om zich nog met de zusterkunsten bezig te houden. De eenige redding zou zijn: terugkeer tot de bezieling, tot de natuur, die in staat zal blijken ons weer tot een hooge kunst te voeren.

Een serie lichtbeelden verduidelijkte de bedoelingen van den spreker en toonde inderdaad aan, dat het gemis van eenheid, van samenwerking tusschen de architecturale en sculpturale kunst, leidt tot dorre, onbegrepen nabootsingen van vroegere cultuur.

Spreker meende in dit alles te kunnen berusten; te kunnen aanzien dat onze tegenwoordige architectuur, eenvoudig, hygiënisch, wetenschappelijk, kleurloos, koud en kunsteloos is, doch alleen daarom omdat in hem de vaste overtuiging bestaat dat de natuur ons weer zal overwinnen, en dat er weer een bouwkunst zal ontstaan die weergeeft wat we in háár gevoelen.

VRAGENBUS.

Gaarne vernam ik welke werken door U het beste geacht worden tot bestudeering van het Romaansch, Moorsch en Byzantijnsch, de Gothiek en de Renaissance, (hetzij in één of meer boeken).

RECTIFICATIE.

In het stuk „Architect en Beeldhouwer" van de vorige week komen eenige storende fouten voor, o.a.:

„We zullen ons dan ook maar voorloopig bepalen om de vakgenooten te herinneren, dat ons land ook dit kunstvak wezenlijk noodig heeft om architecturale scheppingen tot voorname geestesuitingen te stempelen". Moet zijn:

.... om architecturale scheppingen tot voorname geestesuitingen te kunnen stempelen. En:

„We spreken nu niet van het in den laatsten tijd zooveel toegepast geïncrusteerd werk, dat maar zoo eventjes, opgeplakt" .... moet zijn:

...., dat maar zoo eventjes aangebracht meer ....

VAN ALLERLEI AARD.

DE KERKTOREN TE LEUR.

De heer S. Heerma van Voss, te Leur, heeft aan het gemeentebestuur van Etten en Leur toezegging gedaan, dat, zoo de gelden tot restauratie van den monumentalen kerktoren te Etten niet gevonden kunnen worden uit de gevraagde rijkssubsidie en de gemeentefondsen, hij die kosten wil dragen, om zoodoende den toren voor de gemeente te behouden. Voorbeeld ter navolging. (Red.) (Tel. 11.2.11)

Het negende internationaal architectencongres zal van 9 tot 12 October te Rome plaats hebben, en gepaard gaan met een architectuur-tentoonstelling.

HET AMSTERDAMSCHE STADHUIS.

Onder de voortreffelijke leiding van den architect A. W. Weissman bezochten Zondag j.l. weer eenige belangstellenden waaronder vele aankomende architecten, het Koninklijk paleis, vroeger Amsterdam's stadhuis. Dit meesterwerk, ontworpen en begonnen door Jacob van Campen, voltooid door Daniël Stalpert, heeft men terecht 's werelds achtste wonder geheeten. De prachtige conceptie van de trotsche burgerzaal, met omgevende galerijen, komt in haar geheel niet meer tot haar recht doordien onder koning Lodewijk, dien het raadhuis tijdelijk tot paleis was afgestaan, groote doorgangsbogen door houten schotten zijn dichtgemaakt en andere veranderingen zijn aangebracht. De heer Weissman, die het gebouw van onder tot boven kent en er de geschiedenis tot in de fijnste bijzonderheden van weet, maakte de bezoekers attent op het bijzonder geniale van Van Campen's werk en op de wijze, waarop hij invloed uitoefende op den knappen beeldhouwer Quellinus, die hij in 1650 uit Antwerpen had laten komen en dien hij de uitvoering van het prachtige beeldhouwwerk, dat in overvloedige wijze het gebouw versiert, toevertrouwde. Alle beeldgroepen, guirlandes, lijsten en festoenen zijn door Van Campen ontworpen, in zoo groote rijkdom en veelzijdigheid van symboliek, dat de toeschouwer er letterlijk verstomd van staat. En dat de groote meester overal de hand in had en iedereen bezielde, blijkt uit het feit, dat Quellinus onder Daniël Stalpert werkende, lang zulk een schoonen arbeid niet meer leverde dan hij onder Van Campen deed.

De zaak was, dat in 1654 er een conflict kwam tusschen burgemeesteren en den bouwmeester en deze weigerde een zaal naar gencegen en den smaak der regeerders te ontwerpen, omdat bij daardoor uit een artistiek oogpunt minderwaardig werk zou hebben moeten leveren. Daar de kunstenaar dit niet wilde, ging hij heen en burgemeesters droegen den veel minder hoogstaanden architect Stalpert de voltooiing van het Raadhuis op. In het oog vallend is het verschil van arbeid, door Stalpert geleverd, met het werk van Van Campen. In de plaats van nobele harmonie, kwamen wansmaak en slordige afwerking. Dit alles en nog veel meer werd aangetoond door den heer Weissman, die door zijn bereidwilligheid om tijd en kennis te geven tot leering der weetgierigen, den dank, van velen verdient, en hun bewondering voor zijn uitgebreide kennis. Beschouwt men het prachtige beeldwerk in de vierschaar, in de verschillende zalen en galerijen van het paleis, dan staat men er over verbaasd, dat alles nog zoo ongeschonden is. Want meer dan anderhalve eeuw had het publiek toegang tot de grootsche ruimten en er is om zoo te zeggen geen scherfje van het marmerwerk afgebroken.

De vraag doet zich voor, hoe dit alles er uit zou zien, indien het Koninklijk paleis, weer raadhuis geworden, overgeleverd werd aan den eerbied voor het schoone van ons publiek? Een andere vraag is, of het gebouw en zijn statige pracht eigenlijk nog wel mag gebruikt worden als raadhuis. Mij dunkt, de moderne stadsregeering, de moderne gemeenteraad, behooren eigenlijk niet meer thuis in dit „paleis", dat door zijn inrichting en door zijn historisch verleden was aangewezen tot het verblijf van koningen. Immers, de oude Amsterdamsche burgemeesters waren koningen. Koningen niet alleen over Amsterdam, maar hun onweerstaanbare macht strekte zich uit over het geheele land, ja, zelfs verre daarbuiten. Het Amsterdamsche volk had niets, letterlijk niets te zeggen. Het was onderdaan. Het „Paleis", want zoo werd het reeds in de achttiende eeuw genoemd, was dus alleen in zijn pracht en heerlijkheid het symbool van het aanzien van burgemeesteren. Het was en is nog het voornaamste profane gebouw van het geheele land. En als zoodanig het waardigste om, al ware het dan ook slechts voor enkele dagen in het jaar, het verblijf te zijn van de eerste familie des rijks, de koninklijke. Het jaarlijksche bezoek en verblijf onzer vorsten in de hoofdstad des rijks, is symbolisch en zoo is het als verblijf gedurende dien tijd gebruiken van het voormalige stadhuis, door onze souvereinen, een symbolische daad, waardoor de illustere stad als hoofdstad van den staat wordt erkend en geëerd. Zou men evenwel vinden, dat, hoewel men den tegenwoordigen staat der Amsterdamsche regeering (een oude spreekwijze) niet kan vergelijken met den vroegeren, zij toch zou moeten zetelen in het aloude regeeringspaleis, welnu, dan zou men de inrichting wel zoo kunnen maken, dat jaarlijks de Koninklijke Familie er als gast der hoofdstad werd ontvangen, waardoor de kosten van het verblijf en het onderhoud van het gebouw in den dan noodigen staat, voor rekening van de stad Amsterdam zouden komen. Uit het boekje, dat de architect Weissman voor de bezoekers van het Paleis heeft geschreven, zien wij nog, dat Jacob van Campen, na in 1654 ontslagen te zijn als bouwmeester van het raadhuis, zóó verdrukt werd door den toorn der machtige burgemeesters, dat men in den lande zich haastte hem te vergeten en dat niemand meer aan hem dacht, toen hij in 1657 op zijn buitengoed Randenbroek, bij Amersfoort, gestorven was. Constantijn Huygens klaagde dan ook hierover in het onderstaande gedachtenrijke versje:

Hoe ligt hij marmerloos, hoe gunt m' hem niet één steen,
(Tel.) Tot eer-gedachteniss aen zoo veel eedle steenen? C. L. DAKE.

HET STADHUIS TE MIDDELBURG.

De gemeenteraad van Middelburg besloot in zijn zitting van Woensdagmiddag, om daar in dit jaar de restauratie van den voorgevel van het raadhuis gereed komt, in 1912 te beginnen met de herstelling van den Kocitoren en den zijgevel aan de zijde van de Noordstraat, en deze herstelling in zes jaar te doen afloopen. Eveneens werd besloten, aan H. M. de Koningin een rijkssubsidie voor dit werk te vragen, welke zal bedragen de helft der kosten. Deze kosten worden geraamd op *f* 28,500.

Ook de kosten van de restauratie van den voorgevel werden door het rijk voor de helft betaald. (Tel. 23.2.11)

TENTOONSTELLING VAN HUISMEUBILEERING.

Volgens een mededeeling van de Nederlandsche Kamer van Koophandel te Londen zal aldaar in April 1912 een tentoonstelling van huismeubileering worden gehouden, welke tentoonstelling door de „Daily Mail" wordt georganiseerd en waaraan ook buitenlandsche exposanten zullen kunnen deelnemen. Eenige bescheiden, betreffende deze tentoonstelling, liggen aan de 2fdeeling Handel ter inzage.

(Uit „Handelsberichten".)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1756: Japansche Schablonen, W. Steenhoff-Tentoonstelling in Arti. Architectuur op het tooneel, H. A. J. Baanders-Smaakmisleiding in de tuinkunst.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 7: Het hooger kunstonderwijs in 's lands vergaderzalen. Lezing over de voorstellen tot aanleg van verkeerswegen in de binnenstad en de toekomstige plaats van het Raadhuis te 's Gravenhage, S. de Clercq.

DE OPMERKER, No. 7: Beroemde Bouwmeesters.

DE BOUWWERELD, No. 7: De kerk te Huizum en hare herstelling. M. H. Baillie Scott. Bouwkunstidealen. Slechte en goede.

TECHNISCH WEEKBLAD, No. 7: Iets over de beweging van water in kanalen.

DE INGENIEUR, No. 7: Mededeelingen over eenige Nederlandsch Indische havens. De bouw van Gasmachines in de laatste twintig jaren, Prof. P. Meijer.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 34: Ruwijzerproductie. Een Amerikaansch voorbeeld. Machinefabriek en ijzer- en metaalgieterij „Staalwerk", te Zaandam.

DE GAS- EN WATERFITTER, No. 7: De fabricage van gloeikousen. Straatverlichting van Brussel.

BUITEN No. 7: De Huize Oldenaller.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 12-13: Konstruktion der Groszmarkthalle am Südbahnhof München. Einrichtungen für die Ausführung der Betonarbeiten an den Schleusen des Panama-Kanales. Das Seemanns-Erholungsheim in Klein-Machnow bei Zehlendorf (Berlin).

BUILDING NEWS, No. 2928: The transition of London's plan, its disappearing Landmarks and aftes. The art of wood-carving. Scottish National memorial to King Edward Picture Palace. Bristol. R.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 50 der jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1911. F.
2. Paleis van Justitie te Athene; waarvan programma in de bibliotheek ter inzage ligt.
Zie artikel hierover in dit nummer.
3. Prijsvraag van „'t Woonhuis;" zie programma in dit nummer.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Resumé van de Causerie „Over het raam" enz. — Prijsvraag van „'t Woonhuis", 1911. — Eenige bruggen van Frankrijk in hunne stadsomgeving. — De Etruskiërs (Vervolg). — Internationaal Kunst-Congres te Rome. — Vragenbus. — Vraag aan de Redactie. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1292ste GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 8 MAART 1911, des avonds te 8.30 UUR in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en notulen der 1291ste ledenvergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Ballotage van de heeren K. van Gijn, en A. J. Kropholler, architecten te Amsterdam, als gewone leden voorgesteld respectievelijk door de heeren Ch. Estourgie en B. F. Boeijinga, M. J. Hack en Maurits Plate.
4. Voordracht van den heer Jan de Meijer getiteld: „NIEUWE BESCHOUWINGEN VAN DE OUDSTE KUNSTGESCHIEDENIS", toegelicht door lichtbeelden.
5. Rondvraag en sluiting.

II. Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken werd voor onze bibliotheek in dank ontvangen: „HET ONDERWIJS IN NEDERLAND".

III. „De Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst" organiseert in het Stedelijk Museum te Amsterdam eene zeer belangrijke en uitgebreide tentoonstelling van nijverheidskunst-producten; welke tentoonstelling wordt geopend op Zaterdag 4 Maart, en duurt tot 17 April, d.a.v. Deze tentoonstelling bevelen wij in ieders belangstelling ten zeerste aan.

IV. Als kunstlievend lid is toegetreden de firma Gebr. B. H. en H. Koolhaas te Amsterdam, en als adspirant lid de heer G. D. Jurjaanz., bouwk. teekenaar te Amsterdam.

JAN DE MEYER, *te Secretaris*

RESUMÉ VAN DE „CAUSERIE OVER HET RAAM, ZIJN BETEEKENIS, VORM, PLAATS, GROOTTE EN INDEELING", DOOR J. GRATAMA, BOUWKUNDIG INGENIEUR TE AMSTERDAM, GEHOUDEN IN DE VERGADERING VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A." OP 23 FEBRUARI 1911.

Bij de korte inleiding van het onderwerp wees spr. op de overheerschende beteekenis, die het raam heeft, zoowel voor de buiten- als voor de binnenarchitectuur. Zelfs bij den meest samengestelden gevel zullen de donkere plekken der ramen veel aandacht trekken en een groote rol spelen in de compositie; tegenwoordig, nu de architectuur in Holland in het algemeen eenvoudig is, wordt de plaats, de grootte, ja heel de beteekenis van het raam van buitengewoon belang. Voor het inwendige is zijn waarde niet minder. Door het licht worden de vormen zichtbaar, het licht is het LEVENDE in het interieur en beheerscht voor een groot gedeelte de stemming. Om het raam goed te begrijpen dient de vraag gesteld: wat is een raam? waarbij behoort de vraag: wat is een huis? Het huis dient ter beschutting van den mensch tegen de natuurelementen: weêr, wind, regen en zon. Zou de meest volkomen beschutting de kluis zijn, toch wil de mensch niet geheel afgesloten zijn; hij wil licht hebben en het gevoel de buitenlucht te kunnen doen toetreden. Vandaar gaten in de kluis, vandaar ramen. Het raam ontstaat uit het dualisme: afsluiting en geen afsluiting. Met volkomen openheid, de serre, tot zeer spaarzame verlichting (Romaansche kerkjes) zijn duizenderlei stemmingen, gevoelens, ja is het wezen van verschillende levensovertuigingen weer te geven.

Onderwijs over lichtwerking moest, meer dan tot heden geschiedt, bij het architectonisch onderwijs worden gegeven. Het gevoel van beschutting ontstaat door de horizontale overspanning der ruimte; voor het huis is dit het dak, voor de ruimte het plafond of gewelf. Is deze beschutting er niet (voor het gevoel) dan ontstaat een minder aangenaam interieur. Dit is de oorzaak van het artistiek — minderwaardige van boven-licht tegenover staand-licht. Met een reeks lantaarnplaatjes toonde spr. dit aan, daarbij wijzend op een 2de ongunstige eigenschap van boven-licht, namelijk dat het de blik naar boven trekt, eene richting dus, welke ongeveer loodrecht staat op de normale manier van zien, namelijk horizontaal. IN ELKE RUIMTE TREKT HET LICHT DE MEESTE AANDACHT. Van daar dat vorm, ornamentatie en plaats van het raam van overheerschende beteekenis is voor een interieur.

Hierna stelde spreker de vraag: wat is de meest harmonische vorm van het raam? Aansluitend aan een stelling, reeds door Gugel vermeld, namelijk dat de lijn van de horizontale overspanning eener ruimte den hoofdlijn van een stijl bepaalt, wees spreker op het feit, dat lijnen hun eigen leven hebben, hun eigen speciale indruk op het gemoed van den beschouwer maken; de meeste harmonie wordt dus verkregen als de domineerende lijnen van het interieur dezelfde neiging vertoonen, dus evenwijdig zijn. De opgaande muren of pijlers zijn uit hun technischen aard verticaal, het raam zal dus ook hebben verticale rechtstanden; zijn bovenlijn zal zijn evenwijdig

aan de bovenlijn van de ruimte. In alle volmaakte uitingen der verschillende stijlen vindt men dit bewaarheid; een reeks beelden: Agia Sophia, Romaansch en Gothisch kerkinterieur, Oud-Hollandsche kamer op een schilderij van Jan Vermeer, toonden dit nader aan.
Daar spreker het uitgebreide onderwerp moest beperken door tijdsgebrek, eindigde hij met een uitvoerig historisch overzicht om te wijzen op grootte, onderverdeeling en omlijsting van het raam, in verband met de omgevende architectuur. De dichting kan geschieden door glas in lood, kleine ruitjes, grootere ruiten en spiegelglas. Het bijzondere en voortreffelijke van glas in lood is, dat het tegelijk afsluit en toch niet afsluit; door het glas is contact met de buitenlucht; door het opgebouwde, het samengestelde is er VOOR HET GEVOEL beschutting. Tot de schoonste uitingen van de Gothiek behoort het glas in lood; immers de ramen in een kerk, als lichtste plek trekken ten zeerste de aandacht; de ramen zijn hoog, dus de blik moet zich verheffen; naast de grijze muren spreken de in schitterende kleuren afgebeelde hemelsche figuren, DOORTROKKEN VAN HET HEMELLICHT, als de verheven, bovennatuurlijke voorbeelden, als de Goddelijke personen. Deze afbeeldingen zijn vlak gehouden, gestyleerd, waardoor zij volkomen het abstracte verkrijgen, geheel overeenkomstig het godsdienstige denkbeeld. Uitvoerig stond spreker hierbij nader stil en toonde verder aan, hoe door de kleine schaal van het glas in lood het groote der architectuur spreekt.
Merkwaardig is het, na te gaan, hoe zuiver stijlgevoel tot aan ± 1840 steeds eenheid heeft gebracht tusschen onderverdeeling van het raam en de omgevende architectuur, vooral in de noordelijke landen, die het begrip vlakke muur bij voorkeur vasthouden, terwijl de Romanen (Italië) in de Renaissance eigenlijk er naar streefden de muur als zoodanig te vernietigen, door een architectuur-decor (klassieke invloed) er van te maken. Glas in lood accentueert het sterke, het afschuttende van Romaansche en Gothische huizen; zelfs in de verfijnde, gedetailleerde laat-Gothiek is er nog eenheid tusschen het glas en het ornament. Stel je voor een laat-gothische kerk met spiegelruiten!
Ook in de Holl. vroeg-Renaissance was eenheid tusschen baksteen, fijn ornament en glas in lood. In de jaren van pl.m. 1880 heeft men het moderne (en verlangde) spiegelglas gebruikt, daarbij een vroeg-Renaissance architectuur overnemend; natuurlijk met het gevolg dat het groot-schalige spiegelglas het fijne ornament VOLKOMEN VERNIETIGT. Tallooze voorbeelden zijn hiervan overal te zien. De Barock, met grooter houding, grooter schaal, bracht ook de kleine ruit, die in de nog aanwezige voorbeelden (Petit Trianon bijv.) de groote verhoudingen van de kolossaal-orde uitmuntend tot uiting brengt. Glas in lood zou daarbij wat te nietig gedaan hebben.
Ten slotte toont de Empire nog een laatste harmonie, waarvoor het Raadhuis van Groningen (pl.m. 1800) werd vertoond. Nadat een reeks lantaarnplaatjes goede en slechte voorbeelden hadden gegeven besprak de heer Gratama meer uitvoerig het wezen van de spiegelruit, het onmisbare materiaal van heden.
Spiegelglas is een eenheid, zonder veelheid; dus niet samengesteld. Ditzelfde moeten wij dan ook in de architectuur terug vinden. Zoo zal gepolijst graniet beter naast spiegelglas staan dan bijv. de samengestelde baksteen muur. Alleen wanneer deze muur groot en vlak gehouden wordt, zal op zekeren afstand er eenheid kunnen zijn in schaal. De goede moderne bouwmeesters hebben, bewust of onbewust, het karakter van spiegelglas meermalen goed begrepen; gebouwen van Wagner (grootschalige natuursteen-architectuur of pleister) en Berlage toonden dit nader aan. Toch wordt nog heden, soms bij voorkeur, kleine ruiten gebruikt. Dit is geen MODE, geen gril, maar is een gevolg van het erkennen van hare goede waarde en, namelijk gezellige afsluiting, beschutting, zooals meerdere lichtbeelden lieten zien.
De talrijke aanwezigen, waaronder vele introducé's, volgden de spreker met zeer groote belangstelling en gaven in een warm en herhaald applaus onmiskenbare betuigingen van waardeering van hetgeen spreker in zijne waarlijk ongemeene beschouwingen te waardeeren gaf.

PRIJSVRAAG VAN „'T WOONHUIS", 1911.

Vragen en inlichtingen.
1. Is de plaatsing van de stookplaats vrij?
Ja, de plaatsing van de stookplaats is vrij.
2. Mogen er een of twee deuren of dubbele deuren aangebracht worden en zooja, is daarvan de plaatsing vrij?
Het aantal en de plaats van de deur of deuren is vrij!
3. Moeten de teekeningen in inkt gezet worden; mogen ze met kleur opgewerkt worden; kunnen ook potlood-teekeningen ingeleverd worden?
De behandeling der teekeningen is vrij gelaten. Echter zal uit de teekeningen de bedoeling van den ontwerper, ook ten opzichte van de kleur, voldoende moeten blijken.
4. Is het bedrag van *f* 2500.— bedoeld als inkoopsprijs of als verkoopsprijs?
Bovenbedoeld bedrag is de verkoopsprijs.
5. Blijkens het programma zal de „werkkamer" door indirect licht en op onaesthetische wijze verlicht worden; waarom de vraag: zal dit indirecte licht overvloedig zijn en dus wellicht getemperd kunnen worden, of zal dit licht eer te weinig zijn en dus een dun en gespannen velum nog te veel licht onderscheppen?
Het vertrek ligt met den open wand aan een goed verlichte hal met bovenlicht. De ontwerper is vrij dit licht nog door zijn bovenafsluiting te laten binnenvallen.
6. Vermoedelijk zal genoemd vertrek gedacht zijn grenzend aan een der buiten zijden van het tentoonstellingsgebouw en is het programma dan niet zoo te wijzigen dat wèl direct licht in het vertrek zal vallen?
Het vertrek kan niet van buitenaf verlicht worden.

Voor de Jury:
C. W. NIJHOFF,
K. VAN LEEUWEN.

EENIGE BRUGGEN VAN FRANKRIJK IN HUNNE STADSOMGEVING.

De langzame ontwikkeling der Fransche steden, met uitzondering van Parijs, heeft ten gevolge, dat, in tegenstelling met de snelle uitbreiding der steden in Duitschland, deze, wat betreft hunne aesthetische stadsontwikkeling, in veel gunstiger omstandigheden zijn. Nu is Frankrijk een met groote rivieren rijk gezegend land, waaraan overeenkomstig de natuurlijke groeiwijze, sedert den tijd der Kelten en der Romeinen, de groote steden liggen. Wat betreft, het aesthetische aanzien van het totale stadsbeeld, zal de rivierzijde, welker gedaante vooraf door den vorm van rivier en dal bepaald wordt, overwegend van invloed zijn. Indien wij geheel ter zijde zetten het door de natuur gegevene, het dal en de bergen, en uitsluitend het werk der menschen, waarvoor zij verantwoordelijk kunnen en moeten gesteld worden, bezien, zoo wordt inderdaad de meening bevestigt, dat de bruggenmassa het totale stadsbeeld beheerscht.
Geheel bijzaak is het, of wij ons in het stroomgebied van

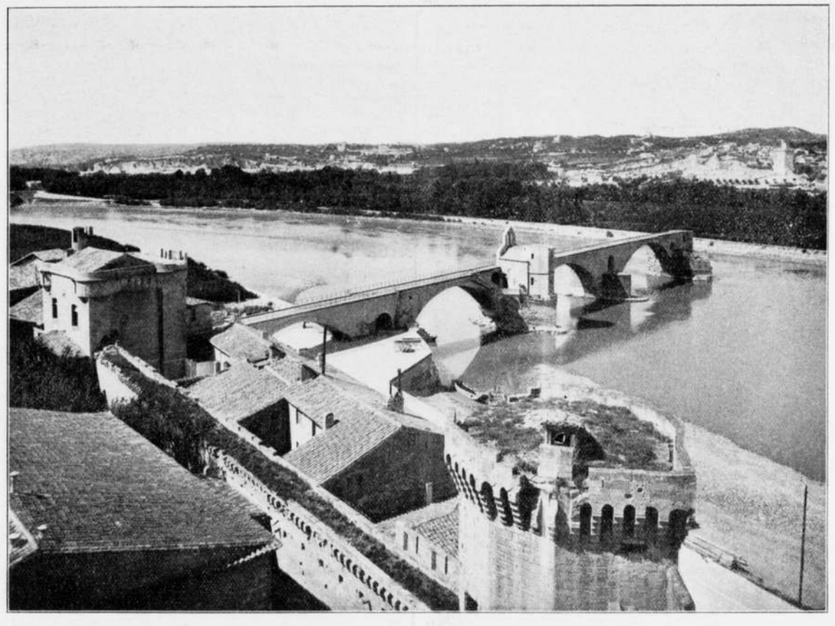

PONT SAINT BÉNÉZECH TE AVIGNON.

den Loire, van den Garonne, van den Rhône of van de Seine bevinden. Evenzoo is bijzaak of de oerbegrippen waaraan de brug zijne schoone werking in de omgeving te danken heeft uitgedrukt werd in Gothische-, Renaissance-, of in Barok vormen. Vooruit kan verzekerd worden, dat bij den totalen indruk der oude Fransche bruggen dezelfde grootheid van opvatting aanschouwd kan worden als bij de krijgskundige werken, burchten, kasteelen, stadsmuren en dergelijken; en dat de technische bekwaamheid bij het bouwen der bruggen, in de elfde en twaalfde eeuw, zich, voor Duitsche begrippen, op zeer ongewone hoogte bevindt. Dit laat zich slechts begrijpen zoo men overweegt dat thans evenals destijds de Romeinsche bruggen als voortreffelijke voorbeelden golden en het verkeer door Zuid-Frankrijk en door de Provence naar Italie zeer druk was. Laten wij thans de Romeinsche voorbeelden buiten beschouwing en beginnen onze bespreking bij de zelfstandige kultuur-uitingen der Franschen ten tijde der elfde eeuw. In dien zin is wel als een der oudsten der Fransche bruggen te bespreken die welke van de „ville basse Carcassone" naar de „Cité Carcassone" over den Aude voert. Deze „Cité" is op een heuvel gelegen en onder de Romeinen gebouwd en beroemd om zijne in uitstekenden staat onderhouden vestingwerken; terwijl de „ville basse" in 1247 volgens een geheel regelmatig stadsplan werd uitgevoerd. Onder de bogen van de oude brug door, ontdekt men, de slechts enkele passen stroom afwaarts gebouwde nieuwe brug. Eene vergelijking tusschen oud en nieuw dringt zich bij een ieder op. Bij de oude brug zet zich de booglijn op duidelijke wijze van peiler tot peiler voort, terwijl bij de nieuwe brug de peilers tusschen segment-vormige, tezamenstootende booglijnen geplaatst zijn. Het onorganische van peilers en booglijn evenals het daarmede samengaande, weinig schoone verloop der laatste, treedt in dit geval, waar men zoo zuiver kan vergelijken, des te sterker in het licht. Hier wordt het, door fijngevoeligen reeds lang erkende, feit bevestigd, dat de booglijn bij een brug slechts dan schoon in de omgeving werkt als deze scherpe insnijdingen vermijdt en in ononderbroken gebogen lijnen van den eenen oever naar den anderen zich beweegt.
Hoe de verbreeding van eene brug op echt kunstzinnige wijze uitgevoerd werd, leert ons de in de 13e eeuw over den Tarn geslagen brug. De zooeven veroordeelde, doch hier toegepaste segment boog, is van uit een geheel ander aesthetisch gezichtpunt te bezien. De ononderbroken booglijn is — voor de massaverdeeling — verkregen door de op elkander volgende en dragende spitsbogen. De zeer vlakke, daartegen aan gebrachte segment-boog, ter ondersteuning van het voetpad, (de kruin van segment- en spitsboog vallen in eene rechte lijn) doet een zeer interressant lijnen- en schaduw-spel ontstaan. Op deze wijze wordt, in tegendeel, de aesthetische werking der bouwdeelen verhoogd.
De vorm der peilers, vooral de overgang van het fijn gevoelig gevormde onderste deel naar het sterker gebogen bovendeel, is, geheel op zichzelf beschouwd, zeer te waardeeren. Bezien wij het stadsbeeld in zijn geheel, zoo wint de toepassing van dit motief aan beteekenis; want wij vinden de zelfde karakteristieke, torenvormig afgeronde voorsprongen aan de burchtkerk en aan de oude stadsmuren langs de oevers van den Tarn.

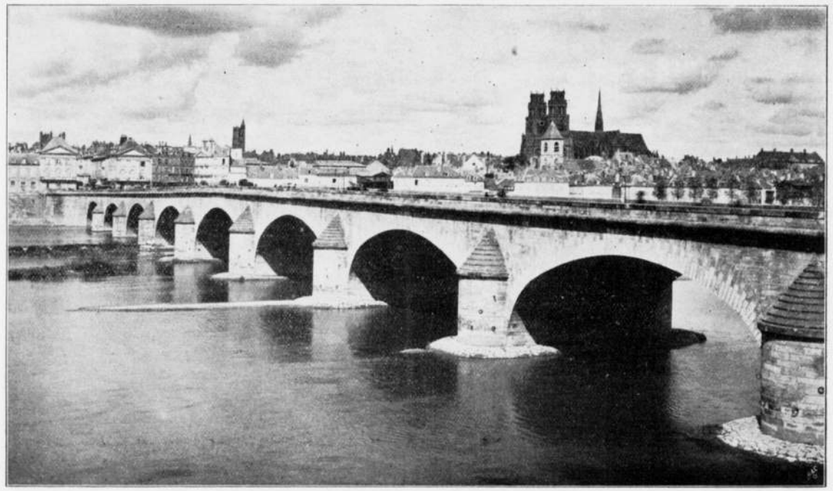

ORLÉANS MET DE BRUG OVER DEN LOIRE.

Dat de voortreffelijke werking van het totale stadsbeeld, ten aanzien van de eenheid, inderdaad van deze schijnbaar zeer weinig beteekende behandeling der brugpeilers afhankelijk is, moet bij het zien van de op den achtergrond zichtbare nieuwe steenen spoorwegbrug, erkend worden. Evenzoo dient erkend dat de lijnen van de brug de beheerschende lijnen in het stadsbeeld zijn. Zoo wij bij deze brug reeds genoodzaakt zijn de technische vaardigheid der bruggenbouwers uit den Gothischen tijd naar waarde te schatten, zoo blijkt hunne bekwaamheid nog duidelijker bij de zeer bekende brug Saint Bénézech te Avignon. Zij werd gebouwd in de jaren 1177-1185. Het bekoorlijke kapelletje St. Nicolas, met het torenvormig daaraan gebouwd koor, als gegroeid uit een der in het midden van de rivier staande peilers, dateert uit de 15e eeuw. Vanaf de oude burcht ziet men den totaal-indruk, aan de eene zijde den langzaam glooienden oever van den Rhône, aan de andere zijde van de rivier de omhoog strevende verdedigingswerken; en deze twee deelen verbonden door de brug. Het is zeer opmerkelijk met welk een gemak deze brug geconstrueerd werd, van welk eene geringe hoogte het brugdek is; en dit valt te meer op zoo men in overweging neemt het tijdstip, de twaalfde eeuw, waarop deze brug is ontstaan.

Voor onzen tijd is het merkwaardig dat men over de kennis waarmede men thans de afmetingen van eene in cement ijzer te construeere brug, wiskundig weet vast te stellen, dat men over deze kennis ook destijds had te beschikken. En, het feit dat ook andere bruggen uit dien zelfden tijd in Frankrijk de zelfde constructie toonen, bewijst dat deze bruggenbouwers met groote technische bewustheid te werk gingen. Als voorbeeld kan dienen de in de negentiende eeuw gebouwde brug over den Tarn te Montoban; waarbij slechts met de constructie eischen is rekening gehouden. Hier werd de versterking der brugpeilers slechts uitgevoerd tot den hoogsten waterstand en de brugpeilers zelve zijn, juist zooveel dat hun draagvermogen daaronder niet zou de lijden, met openingen doorbroken. Deze doorbrekingen zijn in vergelijking met die van de brug te Avignon stoutmoediger en met grooter zekerheidaangebracht. Het is inmiddels zeker dat eene dergelijke baksteenen brug, wier vorm slechts door doel en constructie werd bepaald, het stadsbeeld niet bederft. Wij verlaten hiermede den Gothischen bruggenbouw in Frankrijk, die zeker wegens zijnen aesthetischen totaal-indruk meer gewaardeerd moest worden.

Zoo wij de, wat vorm betreft voor Duitsche begrippen niet immer te waardeeren Renaissance in Frankrijk voorbijgaan en beginnen met den Baroktijd, zoo bezien wij vooreerst de brug te Toulouse. Deze werd in de jaren 1593—1626 door Nic. Bachelier en diens zoon, gebouwd en is zoowel wat vorm als constructie betreft een meesterstuk van bruggenbouw. De reeds in den Gothischen tijd veel toegepaste doorbroken brugpeilers vinden wij hier terug, doch in de, door den tijd, gewijzigde vormen. Deze brug is, vooreerst wat hare verhoudingen betreft zoo kunstzinnig overwogen en tevens het horizontale der gebouwen zoo scherp in tegenstelling met den vorm van de brug, dat met zekerheid is te zeggen dat constructieve overwegingen niet uitsluitend den doorslag hebben gegeven bij het bepalen van den vorm. En dan komen wij tot de conclusie dat Nic. Bachelier onder de eerste bruggenbouwers is te rangschikken. Niet de constructiewet, niet de wetenschap van den bouwingenieur, was voor hem de maatstaf, neen, hij dwong deze technische bekwaamheid dienstbaar te zijn aan zijn kunst en aan zijn scheppingsvermogen.

Het is beschamend voor ons gevoel, inzake het aanpassen van bruggen vormen bij een gegeven stadsbeeld, indien wij constateeren dat de Loire-brug bij Angers, in 1850 nieuw gebouwd werd. Men moet niet gelooven, dat het toeval is, dat deze brug uit de 19e Eeuw in harmonie is gebracht met den indrukwekkenden ernst der oud-Fransche verdedigings werken. Juist dit voorbeeld bewijst, zonder ontkend te kunnen worden, dat men eenige tientallen jaren geleden nog in staat was het karakter van

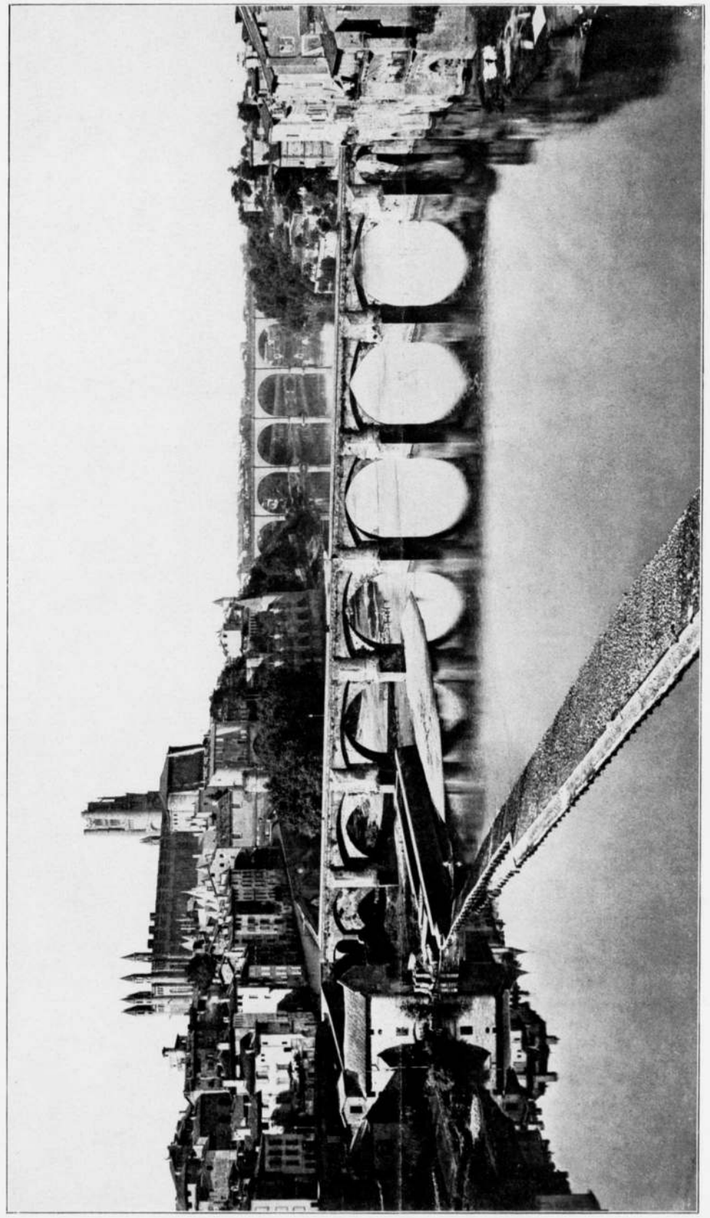

DE OUDE 13DE EEUWSCHE BRUG IN ALBI, GEZIEN VAN DE PONT-NEUF.

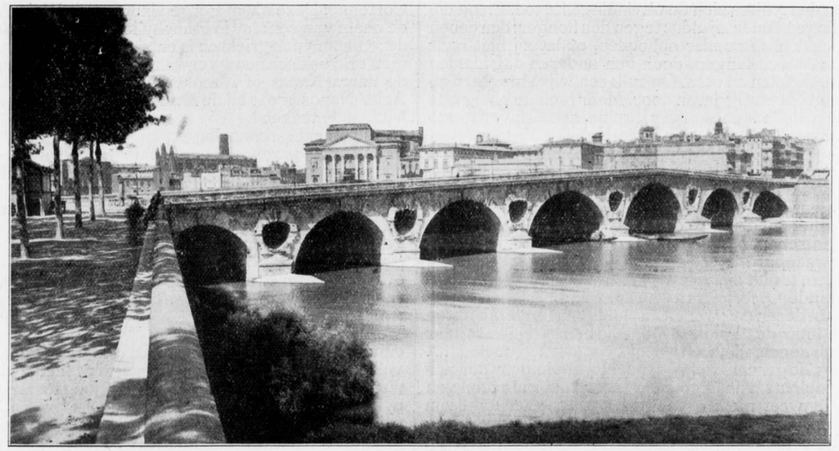

„Pont Neuf" over den Garonne bij Toulouse.

een stadsbeeld te begrijpen en zich hierdoor te laten beïnvloeden bij het bepalen der vormen hunner bruggen. Gaat men de zaak tot in den grond na, d. w. z., vraagt men zich af, waarin bestaat het treffen van het karakter van een stadsbeeld, zoo blijkt dat dit meestal bestaat in het toepassen van schijnbaar eenvoudige middelen. Alle stijlperioden maakten zich ondergeschikt aan het begrip, dat aan den vorm van een brug tot grondslag ligt, te weten: aan de eeuwig gelijkblijvende bekoring der boog- en borstweringlijnen. En zij gaven aan deze steeds gelijk blijvende schoonheidsbegrippen een vorm met eigen karakter, in verband met den tijd waarin deze ontstond, en aanpassend bij het stadsbeeld.
Na dit alles vastgesteld te hebben, kunnen wij, onze totaal-indruk te zamen voegend, dit artikel besluiten met de bewering: dat in alle tijden de booglijn zich ononderbroken voortzette van peiler tot peiler en dat in onzen tijd, de segmentvormige boog, als wonderkind der nieuwste ervaring, tot schade van den aesthetischen indruk in toepassing gebracht is.

Met weglating van enkele deelen werd het bovenstaande overgenomen uit de Deutsche Bauzeitung van 8 Febr. j.l. naar een artikel van Chr. Klaiber, getiteld: Frankreichs Brücken im Städtebild. Ik was van meening dat dit artikel van belang is voor de lezers van dit weekblad, en vooral voor hen die te Amsterdam en andere grootere plaatsen wonen, en die zich nog de beschrijving van „de Reguliersgracht" van de hand van den heer Adr. Moen, met de vele, zeer schoone, foto's der bruggen, herinneren.

P.

Overdrukken van het artikel van den heer Moen met foto's zijn nog verkrijgbaar, zoolang de voorraad strekt, bij de adm. van het Gen. tegen een bedrag van *f* 0.25.

DE ETRUSKIËRS. (Vervolg van blz. 60).

De oostelijke Tyrseners komen dikwijls als zeeroovers voor. Als zoodanig treden zij in een Homerische hymne op. Naar de daarin voorkomende berichten, die op een Naxische sage moet berusten, dacht men zich de Tyrseners woonachtige aan de Lydische kust (de oostkust van Klein-Azië) tegenover Naxos (een eiland in de Grieksche Archipel. Maar in Karië (ten zuiden van Lydië) treden Tyrseners op. Volgens Egyptische bronnen waren „Turscha" of „Turuscha" (d. z. Tyrseners) een piratenvolk, dat vanaf de 13de eeuw v. Chr. met andere zeevolken het Nijlland bezochten. De meening der Ouden, dat de Tyrseners der oostelijke eilanden en kusten volgens hun oorsprong met de Italiaansche Tyrseners en Etruskiers identisch waren, houdt Sophus Bugge, de verdienstelijke kenner van het Etruskisch, ongetwijfeld voor juist. — Sophus Bugge is het die door het ontcijferen der jongste vondsten, — de Agramer mummie windsels, waarop spreuken staan, het Capuainschrift en nog enkele gewichtige taalgedenkteekenen — de kennis der Etruskische taal veel heeft uitgebreid. In zijn laatste werk; „das Verhältnis der Etrusker zu den Indogermanen und der vorgriechischen Bevölkerung Klein-Asien und Griechenlands" (Verlag von Karel Teubner, Strassburg, 1902) welks verschijnen hij niet meer heeft mogen beleven, heeft hij die kennis tot 40 woorden uitgebreid.
Verscheidene Grieksche schrijvers vertellen ook, alleen ieder op verschillende wijzen, dat de Etruskiërs uit oostelijke landen naar Etrurië zijn gekomen. Deze berichten hebben ongetwijfeld een historische kern, ofschoon zij ook ieder opzichzelf weinig vertrouwen verdienen. Eenige hiervan zal ik vertellen. Zoo bericht dan Herodotus „de vader der geschiedenis" (I, 94), dat Lyder volgens het verhaal van dit volk het tyrsenische (d.w.z. het Etruskische) rijk zal hebben gesticht. 't Is het aardigste Herodotus in zijn eigen taal te laten spreken. Ik laat daarom dit gedeelte over de Lydiërs volgen:
„Onder koning Atys, zoon van Manes, k wam groot graangebrek over geheel Lydië, en een tijd lang hielden de Lydiërs het uit, doch daarna, toen het gebrek niet ophield, zochten zij middelen, en de een verzon dit, de ander dat. En toen dan werd het dobbelspel uitgevonden en het bikkelspel en het balspel en de soorten van alle andere spelen, behalve het damspel; want daarvna

eigenen de Lydiërs zich de uitvinding niet toe. En na die uitvindingen deden zij aldus tegen den honger: den eenen dag speelden zij zonder ophouden, opdat zij niet naar spijs zouden verlangen, doch den anderen dag hielden zij op met spelen en aten. Op zulk een wijze brachten zij op twee na twintig jaren door. Maar toen de plaag niet wegging, doch steeds erger kwelde, zoo dan verdeelde hun koning alle Lydiërs in twee groepen en lootte, dat de eene groep zou blijven, de andere uit het land zou weggaan; en over de groep, die lootte om te blijven, stelde de koning zich zelven, over de vertrekkende zijn zoon, wiens naam Tyrrhenus was. Die nu, welke lootten om uit het land te trekken, gingen naar Smyrna en bouwden schepen, laadden daarin alles wat zij hadden aan beweegbare have, en reisden weg om kost en land te zoeken, totdat zij, vele volkeren voorbijgevaren hebbend, bij de Ombriciërs kwamen, waar zij steden bouwden en tot dezen dag wonen. In plaats van Lydiërs heetten zij zich naar des konings zoon, die hen geleid had; naar hem zich noemende, werden zij Tyrrhenen genoemd"...
Xanthos, de geschiedschrijver der Lydiërs noemt daarentegen inplaats van Tyrsenos, Torrhaibos als zoon van Atys, en weet niets ervan, dat Lydiërs naar Italië zijn gekomen. De mythograaf Antikleides verbindt de door Herodotus medegedeelde Lydersage met de berichten over de Pelasgen op Lemnos en Imbros. Hij laat Pelasgen naar Lemnos en Imbros zeilen, en dan een deel van hen zich aansluiten bij Tyrrhenos, de zoon van Atys, aan den tocht naar Italië.
Een verhaal, geheel verschillend van deze Lijdersage, deelt Hellanikos, die ongeveer gelijktijdig met Herodotus leefde, mede. Hij identifisiert de bewoners van Etrurië volgens hun oorsprong met de Pelasgen van Thessalië. De Pelasgen werden volgens deze vertelling onder den koning Nanas, de zoon van Tentamides uit het Thessalische land door de Hellenen verdreven, en zeilden weg. Zij legden met hunne schepen aan de Spines-stroom in de Jonischen zee-boezem aan, en nemen de stad Kroton (d.w.z. Cortona) in het middenland in. Van hieruit bezetten zij het overige latere Tyrrhenië (Etrurië) en noemden zichzelf Tyrrheners. Ook Herodotus kende een bericht, volgens welke de bewoners van Cortona Pelasgen zouden zijn. Want hij zegt: Welke taal de Pelasgen spraken, kan ik niet met zekerheid zeggen. Indien ik iets mag besluiten afgaande op de nog nu levenden van de Pelasgen, die nu boven de Tyrseniërs de stad Kroton bewonen, en eertijds naburen waren met die thans Doriërs heeten, (terwijl zij toen het nu Thessaliotis genoemde land bewoonden), en op die der Pelasgen, welke in Placia en Skylace bij den Hellespont zich vestigden, en die met de Atheners samenwoonden, en op zooveel andere steden, die, oudtijds pelasgisch, hun naam veranderd hebben, — indien ik op dezen afgaand iets mag besluiten, spraken de Pelasgen een barbaarsche taal. En wanneer dit bij het geheele pelasgische volk zoo was, dan heeft het attische volk, van afkomst pelasgisch. tegelijk met zijn overgang in Hellenen ook zijn taal verleerd. Want noch zijn de Krotoniaten gelijk van taal met een der om hen wonende stammen, noch de Placianers, doch met elkander gelijk van taal, en zij bewijzen daardoor, dat zij den aard der taal, die zij bij hun verhuizing naar die streken mede droegen, zorgvuldig bewaren".
Herodotus houdt dus de Krotoniaten voor een anderen volksstam als de overige Etruskiërs (die hij overigens niet nader kent). De bovengenoemde koning Nanas behoort zeker tot de echt Etruskische sagen. Volgens Lykophron en Tzetses was Nanos de Tyrrheenschenaam van Odysseus. Men vond zijn graf op de berg Perge bij Cortonae. Deze naam Perge vindt men in Klein-Azië als de naam van een stad in Pamphylië. Bugge toont aan, dat deze naam voor-grieksch is en zich laat verklaren uit de, met 't Etruskisch nauw verwanten Armenische taal. Ook de naam Nanas of Nanos verbindt Etrurië met Klein-Azië. Nanos moet bij de Etruskiërs „de omzwervende" hebben beteekend.
Verschillende archaeologen van den laatsten tijd hebben de meening uitgesproken, dat de antieke overlevering omtrent de herkomst der Etruskiërs door de archaeologische feiten worden bevestigd. Deze feiten bewijzen namelijk dat de Etruskiërs uit Klein-Azië over Griekenland, na het einde der Myceensche periode (1100 v. Chr.) zijn gekomen. Aan den anderen kant sluiten zij de meening uit, dat de Etruskiërs uit het Noorden, uit Midden-Europa over land, zonder met Klein-Azië en Griekenland in aanraking te zijn geweest, in Etrurië zouden zijn binnengetrokken.
Verder bevestigen ook bijzondere overeenkomsten in cultuur en relegie tusschen de Etruskiërs en Oostersche volken de meening omtrent de herkomst der Etruskiërs uit Klein-Azië. Zoo heeft men in den jongsten tijd in Babylonië levers van gebakken aarde gevonden, zooals men reeds vroeger een met inschriften voorziene Etruskische bronzen lever kende. Uit een lever, gewoonlijk een schaapslever, werd waargezegd. De overeenstemming van dit gebruik bij de Babyloniërs en de Etruskiërs kan niet op toeval berusten, en dit nog zooveel te minder, daar ook hier in bijzonderheden overeenstemmingen kunnen worden aangewezen. Evenzoo is er opvallend veel overeenkomst tusschen het rituaal op de Agramer mummie windsels en de babylonische ritualen.
Bugge houdt nu het Etruskisch voor een door den invloed van niet-indogermaansche talen vernietigde en in vreemdsoortige richting ontwikkelde indo-germaansche taal. Hij vindt den grondslag en een hoofdelement der Etruskische taal indo-germaansch; doch dit indo-germaansch is met het Armenisch nauwer verwant dan met een andere ergens nu nog gesproken taal. Daar het Etruskisch dikwijls met de moderne vulgair-armenische spreekwijzen, in tegenstelling met het klassiek-Armenisch overeenkomt, zoo is van te voren reeds bepaald, dat die taalkundige eigenaardigheden, die zoowel in het Etruskisch als in het vulgair-armenisch voorkomen, reeds in oerouden tijd, toen ook bij andere (evenwel verwante) stammen en in andere landstreken als nu voorhanden waren. Het Armenisch is tegenwoordig de eenige vertegenwoordiger van een afdeeling der Indogermaansche talen, die Bugge de anatolische noemt. Tot deze anatolische talen behoorde volgens zijn meening niet alleen het Etruskisch, dat, naar het schijnt, met het Armenisch het nauwst verwant was, doch ook meerdere talen van het oude Klein-Azië, die eveneens door niet Indo-germaansche talen waren beïnvloed. Zoo o. a. het Karische, en met het Etruskische zeker in de verte verwante Lykische. Evenzoo wordt bewezen, dat het Etruskisch een Klein-Aziatische taal is, door het voorgriekse inschrift op een steen van het eiland Lemnos in de Aegeïsche zee. De bijzondere verwantschap der Lemnische taal met het Etruskisch laat zich uit vele eigenaardigheden bewijzen, b.v. in beide talen ontbreken de medeklinkers b, g, d. Beide hebben th en v als slotklank. Beide hebben de medeklinkerverbinding chr en lch. Toch is de taal op de Lemnische steen met het Etruskisch niet identisch, doch slechts verwant. Bugge bewijst verder, dat de inschriften van den Lemnischen steen niet van de Italiaansche Etruskiërs afkomstig kunnen zijn — afgezien van alles, spreekt daarentegen ook reeds

het soort van schrift — doch veel meer op een volkstam moeten teruggaan, die met de Italiaansche Etruskiërs wel is waar naverwant, doch op Lemnos sinds ouderen tijd woonachtig was. (Wordt vervolgd).

INTERNATIONAAL KUNST-CONGRES TE ROME.

Ter gelegenheid der jubileum-viering van het 50-jarig Italiaansch koningschap en de aanstaande groote intern. kunsttentoonstelling te Rome, heeft de internationale kunstvereeniging aldaar het initiatief genomen voor een kunstcongres, dat in de maand April gedurende acht dagen gehouden zal worden. Vele Italiaansche kunstautoriteiten hebben hunnen steun toegezegd, terwijl de minister van Openbaar Onderwijs het eerepresidium heeft aanvaard. Het comité van voorbereiding heeft vijf groepen voor de te behandelen onderwerpen aangegeven. Groep I. Opvoeding en onderwijs. De artistieke opvoeding van het publiek en de algemeene opvoeding der kunstenaars. Kunstonderwijs, het nut der musea en der kunstgeschiedenis. Groep II. Kunstonderwijs. Methodes bij het kunstonderwijs. Kunstscholen in hunne verschillende vormen. Groep III. Aesthetiek en openbare kunst. Stads- en natuurschoonbescherming. Kunst in de woning. Groep IV. Tentoonstellingen, prijsvragen en artistiek eigendom. Voorschriften bij het organiseeren van tentoonstellingen, prijsvragen of wedstrijden. Algemeen- en persoonlijk eigendom. Groep V. Studies en onderzoekingen op technisch gebied. Verhouding tusschen wetenschap en kunst. Chemie der kleuren. Fotografie. Materiaal en werkwijze van thans en voorheen. Restaureeren en conserveeren van kunstwerken.
Aanvragen voor deelneming aan het congres te richten aan den secretaris-generaal: Sig. Pietro D' Achiardi, Via Margutta 54, Roma. De inschrijvingskosten bedragen 10 Frs. terwijl voor dames die de congressisten wenschen te vergezellen slechts 5 Frs. gestort behoeft te worden. De Ital. Staatsspoorwegen verleenen aan de congresbezoekers eene belangrijke reductie op hunne lijnen van af de grensstations. J. R.

VRAGENBUS.

Vraag. Gaarne vernam ik welke werken door u het beste geacht worden tot bestudeering van het Romaansch, Moorsch en Byzantijnsch en de Gothiek en de Renaissance, (hetzij in één of meer boeken).
Antwoord I. E. Gugel, Geschiedenis der Bouwstijlen. — Prof. Henri Evers. De Architectuur in hare hoofdtijdperken. Deel I en II. — W. Lübke, Grundriss der Kunstgeschichte. Deel I—V. — A. Springer, Handbuch der Kunstgeschichte. Deel I—V. — Viollet-le-Duc. Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle. — Perrot et Chipiez. Histoire de l'art dans l'antiquité. Deel 1—7. — Bibliothique de l'enseignement des beaux arts, — Bayet, L'art byzantin. — Corroyer, L'architecture romane. L'architecture gothique. — Pallustre, L'architecture de renaissance.
Antwoord II. De Bibliothéque de l'Enseignement des Beaux Arts heeft vele boekjes op het gebied der kunstgeschiedenis uitgegeven, verschillende der boeken zijn zeer aan te bevelen en bovendien goedkoop, pl.m. ƒ 2,35, L'Architecture romane, L'art arabe en L'art byzantin zullen wel van dienst zijn. Een andere belangrijke, meer populaire uitgave is die der „Berühmte Kunststätten" pl.m. ƒ 2.— per deeltje. De Arabische en Moorsche kunsten worden uitvoeriger behandeld door Prisse d'Avennes, Lédillot en andere bekende schrijvers, terwijl „Bau Denkmäler in Spanien u. Portugal" vele groote platen van het Alhambra bevat. Ten slotte nog The alhambra by A. Calvert ƒ 12.—; Byzantine Architecture (The Momastry of Saint Luke of Stiris) ƒ 33. „Kirchliche Baukunst des Abendlandes" von Dehio und Bezold. Deel Romaansch met drie of vier atlassen ƒ 36.— De prijzen der drie laatstgenoemde werken zijn antiquarisch en werden mij opgegeven door de firma Swets & Zeitlinger, alhier. J. R.

VRAAG AAN DE REDACTIE.

Aan de redactie van „Architectura" is de vraag gedaan „of er ook eenig werk bekend is over „quadratuur en Triangelatuur" toegepast op de bouwkunde, in de geest als: „Driehoeken bij het ontwerpen van ornament door J. H. de Groot (liefst Nederlandsch) of over iets over aesthetica". De geachte vrager moet mij ten goede houden, doch die sprong van de „quadratuur en triangelatuur", die zakelijke vakkennis insluit, naar het philosophische deel van onze kunst, de „schoonheidsleer" (de aesthetica) brengt de vraag op zulk een uitgestrekt terrein, dat het verband tusschen beide voor mij te vaag wordt. Heeft de vrager wel degelijk de beide vragen in één adem genoemd omdat hij het innige verband van beide op 't op 't oog had, dan stel ik mij voor, dat hij met „aesthetica" meer bepaald de „stijlleer" bedoelt. Want de middelaar tusschen het systeem (hetzij op meetkundige-, hetzij op acoustieke, rekenkundige grondslag), dat het geraamte in het kunstwerk is, en het kunstwerk zelf, is de werking van de eeuwig-onveranderlijke wetten, waarna zoowel in het Heelal, als hier op onze aarde, alle groei zich regelt. De kennis van deze wetten is de „stijlleer". De hoofdwetten hierin zijn, (wat Semper uitvoerig bespreekt) de eurythmie, symmetrie (evenmaat) en het richtingsbeginsel. Ik kan den geachten vrager beslist aanraden het schitterende werk „der Stil" van den grooten Gottfried Semper te bestudeeren. Dit boek beschouw ik als een bijbel voor ons, bouwkunstenaars. Bovendien als grondslag voor „der Stil", de tien boeken over architectuur van Vitruvius. Een boek, dat uitvoerig „de quadratuur en de triangelatuur" behandelt, heet: „Das Hüttengeheimnisz vom gerechten Steinmetzengrund" von Dr. G. Alhard von Drach, Marburg, N. G. Elwertsche Verlagbuchhandlung 1897. Verder twee geschriften van G. Dehio: „Untersuchungen über das gleichseitige Dreieck als Norm gotischer Bauproportionen" en „Ein Proportionsgesetz der antiken Baukunst und sein Nachleben im Mittelalter und in der Renaissancezeit". Zij zijn niet vertaald. Zoover mij bekend is, zijn er niet dergelijke werken in het Nederlandsch. Zelfs het boek van H. P. Berlage: „Grundlagen u. Entwickelung der Architectur", waarin bovengenoemde werken behandeld worden, is, zooals de titel laat zien, in het Duitsch geschreven. Jan de Meijer.

VAN ALLERLEI AARD.

ADRES AAN DE TWEEDE KAMER.

Het volgende adres werd aan de Tweede Kamer verzonden.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal

geven met den meesten eerbied te kennen, de ondergeteekenden, Bestuurderen van Vereenigingen van Nederlandsche kunstenaars, dat zij het in de hoogste mate wenschelijk achten, dat Nederland zoo spoedig mogelijk toetrede tot de Herziene Berner Conventie van 13 November 1908; zoowel ter bevrediging van het rechtsgevoel en tot herstel van den goeden naam van ons land in den vreemde, als terwille van de aanzienlijke moreele en materieele belangen van een groot aantal Nederlandsche schrijvers en kunstenaars; dat zij eene breedvoerige uiteenzetting van de gronden, waarop hunne overtuiging berust, meenen achterwege te kunnen laten, daar deze gronden in de laatste jaren herhaaldelijk onder de aandacht van Uwe Vergadering zijn gebracht, o.a. in adressen van: De Maatschappij „Arti et Amicitiae", de Berner Conventie Bond, het Algemeen Nederlandsch Verbond, de Kon. Vereeniging Het Nederlandsch Tooneel, het Nederlandsch Tooneelverbond, de Nederlandsche Uitge-

versbond, de Vereeniging van Letterkundigen, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de Nederl. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst; dat zij echter, nu Uwe Vergadering eerstdaags zal hebben te beslissen over een Wetsontwerp, strekkende om onze toetreding, zij het dan ook met een voorbehoud op enkele punten, mogelijk te maken, nogmaals van hunne onverzwakte overtuiging blijk hebben willen geven; eene overtuiging die door de overgroote meerderheid van Nederlandsche kunstenaars, schrijvers en uitgevers wordt gedeeld; redenen, waarom zij zich met het eerbiedig verzoek tot Uwe Vergadering richten, door goedkeuring van het genoemde Wetsontwerp de lang gewenschte toetreding van ons land bij de Berner Conventie mogelijk te maken, 't welk doende enz.

Dit adres was onderteekend door de volgende corporaties. Alg. Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging; het Genootschap „Architectura et Amicitiae" te Amsterdam; Maatschappij „Arti et Amicitiae"; „Arti et Industriae"; Bond van Nederlandsche Architecten; „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam; Genootschap van Nederlandsche Componisten; Vereeniging „Haagsche Kunstkring", „St. Lucas"; Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; „Moderne Kunstkring"; Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging; Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst; „Pulchri Studio"; Vereeniging van Letterkundigen.

PALEIS-RAADHUIS.

Er zijn in het leven van volken, als van personen, momenten van bewustwording, waarin zich levensspel en roeping helderder dan gewoonlijk demonstreeren; of althans momenten, waarin de kracht van het levensmotief zich zoo sterk doet gevoelen, dat het zich in groote daden uiten gaat. In de bouwwerken, voor zijn onderscheiden levensverrichting noodig, sticht het volk dan tevens monumenten, van zijn groei en beschavingsstadium getuigend. Niet de geringste van dit soort monumenten zijn de stadhuizen onzer steden; en wanneer zulk een bouwwerk tevens een schoon kunstwerk geworden is, dan is dat een bewijs voor de groote gaven van geest en hart, voor de levensenergie en de offervaardigheid, bij het volk ontwikkeld. Het kunstwerk bevat dan de synthese der stage oefening van alle menschelijke vermogens tot zulk een kunnen noodig.

In het oude Amsterdamsche stadhuis bezitten wij zulk een kunstwerk, dat, type der idealen onzer 17e eeuwsche voorouders, tevens door zijn bruikbaarheid nog heden getuigt van hun ruimen geest. Het kan niet worden ontkend, dat de wenschelijkheid van het weder voor zijn oorspronkelijk gebruik bestemmen van dit gebouw, zooals dat Hollandsche bedachtzaamheid betaamt, van alle kanten is overwogen en in het licht gesteld. Zelfs werd nu en dan meer bewust en krachtig betoogd, hetgeen, gegeven de bedachtzaamheid, als bewijs voor den ernst van den wensch en van de deugdelijkheid der overweging gelden kan. De motieven, waarop het voor en na geleverde betoog werd gebouwd, zijn geïnspireerd zoowel door overwegingen van geestelijken, artistieken- als van technischen- en materieel-economischen aard: en op geen dezer gebieden heeft het tégen het vóór kunnen overheerschen.

De kracht der motieven is dezelfde, die, uit aard en aanleg van ons volk voortkomende, voor zoover ze zich in bewuste voorstelling had omgezet, in het betrokken bouwwerk de materie bezielt, en het aldus tot een levend orgaan der volkskracht maakt. Eenzelfde volkskracht, als zich doet kennen in de grootheid van aanleg der schoone Amsterdamsche grachten, en wier nóg-bestaan gestaafd wordt door het bewustzijn der besten van het levend geslacht. Het geestelijk motief domineert wel in het bewustzijn, dat het gebouw bevat, wezenlijk als een reliek bevat, en er van spreekt, zooals steenen spreken: het geestelijk leven van een bloeiperiode van ons volk; dat dit levensresultaat, ons onvervreemdbaar bezit, zijn werk behoort te doen en dat deze rijke bron van leering onder voortdurend bereik van het volk behoort te worden gebracht, opdat overal, waar sluimerende energie daarvoor vatbaar is, deze worde gewekt en op voortgaande beschaving, welvaart en kunstontwikkeling gericht. Het kunstmotief is daarmede ten nauwste verbonden. Wijl tot de artistieke taak van de bouwkunst behoort: het karakteriseeren van de levende volkskracht, in den vorm van haar samenstel; en vorm en samenstel door doel en bestemming worden bepaald, vormen deze elementen een onafscheidelijk geheel en levend organisme; en de werkzame kracht kan slechts ten volle van het kunstwerk uitgaan, indien de vorm overeenkomstig zijn bestemming wordt gebruikt. In dit juist gebruik en in het respect voor den ouden vorm, is tevens een nut van hooger orde gelegen, door het besef van verwantschap met ons vroeger kunnen en de waarde daarvan voor de kracht en doeltreffendheid van onze eigen daad. De technisch-materieel-economische motieven betoogen de mogelijkheid en doeltreffendheid van dit herstel. De mogenlijkheid van herstel tot stadhuis is minitieus aangetoond; en de ideëele en materieele doeltreffendheid is niet minder klaarblijkelijk. Ook het verplaatsen van het Koninklijk verblijf zal zeker zoowel in ideëelen als in materieelen zin slechts winsten leveren, wijl de juiste verhoudingen daardoor worden bevorderd en hersteld. De mogelijkheid behoort hier zeker door de doeltreffendheid te worden beheerscht. Dit nadrukkelijk en herhaald uitgesproken verlangen naar goede verhoudingen in een uiting van ons publieke leven en de neiging tot evenredig kunstvolle uiting, stemt tot vreugde, omdat duidelijkheid der verhoudingen en ontwikkelde kunstzin teekenen van ware beschaving zijn. Maar dit inzicht behoort zich te richten en te concentreeren tot kracht van wil, die de daad doet volgen. Op het practisch terrein der stadssituatie kan nog een belangrijke winst verkregen worden, wijl het gevaar, dat het stadsgedeelte der O. Z. burgwallen bedreigt bij den voorgenomen nieuwen stadhuisbouw op de oude plaats, niet denkbeeldig is. Hoezeer wij er ons in zullen verblijden, als een eventueel nieuw stadhuis een waardige zetel voor Amsterdam's bestuur zou worden, en in monumentalen zin zou spreken van de nog niet verloren energie en gloeienden kunstzin van ons geslacht, zoo is het toch niet ondienstig, daarbij te overzien, welke gevolgen de ternauwernood geschikte situatie voor het betrokken stadsdeel hebben zal, opdat niet, zooals reeds meermalen geschiedde, het verlorene te laat worde betreurd. De vraag, wat dan het lot der O. Z. burgwallen in de toekomst worden zal, moet daarbij zeker worden gesteld, te meer, wijl de dringende noodzakelijkheid van verkeersverbetering naar het oostelijk stadsdeel daardoor sterker dan ooit op den voorgrond zal worden gebracht. Ondanks Hollandsche bedachtzaamheid, is Amsterdam reeds met veel ongedachts verrast; men kan toch niet altijd de ironie zoo ver drijven, als met het plaatsen van Vondel's dichtregelen in het Centraalstation geschiedde; en het volk een lofzang op zijn stadsschoon aanbieden, nadat het dat schoon juist heeft zien verdwijnen. Daar werd toch aan den wand geschreven:

„Aan d' Amstel en aan 't IJ, daar doet zich heerlijk ope,
Zij, die als Keizerin de kroon draagt van Eerope".

Juist, toen men ze om 't leggen van den spoordam had dicht gemaakt, en daarmede tevens de grootste belemmering geschapen, voor de ontwikkeling der stad naar het noorden. K. P. C. DE BAZEL. (Tel. 25-2-11.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1757: Paleis-Raadhuis. Vaderlandsche historie, L. Knappert. Hendrik Willem Mesdag, W. Steenhoff.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 8: De Schoonheid van Delft. J. Gratama. De slachthuisprijsvraag, G. V.
DE OPMERKER, No. 8: Lübeck.
DE BOUWWERELD, No. 8: J. v. d. Breggen c. i. Enkele punten der woningwet. De voorloopers der moderne betontechniek.
DE AANNEMER, No. 8: Bepalingen tot beveiliging van werklieden bij steenhouwersarbeid.
DE INGENIEUR, No. 8: Internationaal congres voor de toepassingen der electriciteit te Turijn in 1911.
DE GAS- EN WATERFITTER, No. 8: Intensieve gasverlichting. Over het snijden van metalen met de Acetyleenzuurstofvlam.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 35: Nut van tentoonstellingen. De machinale inrichting van een Amerikaansch torenhuis. Machinefabriek en ijzer- en metaalgieterij „Staalwerk" te Zaandam. II.
BUITEN, No. 8: Het gerestaureerde Raadhuis te Graft. Van Java's tempelschoonheden.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 14—15: Das Seemanns-Erholungsheim in Klein Machnow bei Zehlendorf (Berlin). Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für ein Bismarck-National-Denkmal auf der Elisenhöhe bei Bingerbrück. Aus dem Lebenswerke von Max Meckel.
BUILDING NEWS, No. 2929: The churches in the Isle of Wight. Monumental Brasses. Reinforced concrete buildings in London. II. R.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 50 der jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1911. F.
2. Prijsvraag van „'t Woonhuis;" zie programma in nummer 8 en inlichtingen in dit nummer.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

NEGENTIENDE JAARGANG No. 10. ZATERDAG 11 MAART 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

INHOUD: Mededeelingen betreffende het genootschap. — Verslag van de 1292e gewone ledenvergadering op Woensdag 8 Maart 1911 in „Parkzicht". — Verslag van de 17e ledenvergadering van de club van Utrechtsche leden van het genootschap „Architectura et Amicitia". — Nijverheidskunst-Onderwijs. — Ingezonden. — Nieuwe uitgaven. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als buitenlid is tot het genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten de heer J. A. Visser, leeraar M. O. en architect te Groningen.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

PALEIS-BEZOEKEN.

Op laatstleden Woensdag werden de twee laatste van het 11-tal bezoeken aan het Koninklijk Paleis op den Dam gebracht. De geschiedenis dezer bezoeken releveerende, zij er aan herinnerd dat, op initiatief van de „Vereeniging van Nederlandsche Letterkundigen", door ons Genootschap tot Hare Majesteit de Koningin het verzoek werd gericht aan leden toe te staan het Paleis te mogen bezichtigen ook in die deelen, welke gewoonlijk niet voor bezoekers worden opengesteld. Dit verzoek werd na desbetreffende overeenkomst gedaan mede namens de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", de „Vereeniging Amstelodamum" en bovengenoemde Vereeniging van Letterkundigen. Hare Majesteit gaf in antwoord op dit schrijven te kennen, tot Haar leedwezen bezwaar te moeten maken tegen het bezichtigen van meerdere lokalen dan die, welke permanent voor het publiek toegankelijk worden gesteld; echter stond Hare Majesteit den leden van genoemde vereenigingen het bezoek kosteloos toe. Ten opzichte van de belangstelling werd de verwachting verre overtroffen. Van de genoemde vereenigingen werden voor meer dan vierhonderd leden kaarten aangevraagd en verzonden; terwijl deze tezamen tweehonderd en negen betalende bezoekers introduceerden. Een groep van deelnemers aan den cursus voor „Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht" bracht afzonderlijk een bezoek; terwijl één groep bestond uit acht-en-dertig leden der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Voor al deze bezoeken nam de heer A.W. Weissman met groote welwillendheid de leiding op zich, een taak die aan geen beter handen kon worden toevertrouwd. De toelichting, gegoten in een eenigszins populairen vorm, welke de heer Weissman bij het eerste bezoek op even aangename als ter zake kundige wijze ten gehoore bracht, verscheen vóór het daaropvolgend in druk en werd vervolgens aan iederen bezoeker kosteloos uitgereikt. Het zij ons vergund hier nogmaals den eminenten leider den dank over te brengen der belangstellenden welke de schoonheid van „'s Wereld's Achtste Wonder" te genieten kregen. Evenzeer past hier een erkenning van de welwillendheid waarmede de Intendant van het Kon. Paleis ons bestuur in staat stelde de noodige regelingen tot stand te brengen en een waardeering van de voorkomendheid waarmede de heer J. J. van der Heijden, onder wiens toezicht de rondgangen plaats vonden, de bezoekers ontving. R.

Van de bovengenoemde toelichting zijn voor belangstellenden nog een beperkt aantal verkrijgbaar.

VERSLAG VAN DE 1292e GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 8 MAART 1911, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent met een woord van welkom aan de talrijke leden en introducé's deze vergadering. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en onder dankzegging voor de redactie goedgekeurd en gearresteerd. Met het oog op de talrijke gasten wordt van de agenda afgeweken door de huishoudelijke zaken uit te stellen, waarna de heer Jan de Meijer het woord erlangt tot het houden zijner voordracht, getiteld: „NIEUWE BESCHOUWINGEN VAN DE OUDSTE KUNSTGESCHIEDENIS". Deze voordracht wordt op de volgende vergadering voortgezet, waarna zij in ons orgaan zal verschijnen. Bij den dank, door den voorzitter in eenige welsprekende woorden uitgedrukt, sluit zich de vergadering met applaus aan.

Met het oog op het late uur worden de overige werkzaamheden tot de noodzakelijkste beperkt. De heeren K. van Gijn en A. J. Kropholler, voorgesteld als gewone leden, worden geballoteerd en met algemeene stemmen toegelaten. Na rondvraag volgt met een tot weerziens sluiting. R.

VERSLAG DER 17e LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA."

In de afgeloopen maand werd door de leden van de club een bezoek aan de loodwitfabriek van de firma Greve gebracht. De deelname was zeer gering, maar niettegenstaande dat was de belangstelling groot te noemen, zoowel doordat gedurende het bezoek bleek hoe de firma

Greve alles in 't werk stelt zijne producten zoo hoog mogelijk op te voeren. Wij kunnen dan ook niet anders zeggen als hetgeen Prof. Dr. H. Wefers Bettink over zijn bezoek der fabriek schrijft, dat wij in enkele uren veel gezien en geleerd hebben en wij de fabriek verlaten hebben, de beste herinnering aan ons bezoek medenemende.
28 Februari sprak de heer H. P. Berlage over „Concertzalen" in 't gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. Een vrij talrijk publiek luisterde aandachtig naar de interessante lezing, waarin in groote trekken het wezenlijk verband tusschen toonkunst en bouwkunst werd neergelegd. Zoowel de muziek- als de bouwkunstwereld waren dien avond tezamen en het is te hopen dat hetgeen thans slechts als theorie te beschouwen is, eens practisch verwezenlijkt worden zal. De eigenschap van den mensch is, dat hij ziende wil hooren, maar ook hoorende zien en daar beide zintuigen in wezen elkander aanvullen (ten minste dat doen moeten) dus één zijn, zoo zal het buiten hem zijnde en gebeurende ook in harmonie moeten wezen, wil het aan de wet der hoogere Rede voldoen.
Ter vergadering werd besloten een schrijven aan B. en W. van Utrecht te richten, waarin in overweging gegeven zal worden, ook alhier een gevelwedstrijd te houden in navolging van de gemeente Leiden.

C. J. DE HAAS, *te Secretaris.*

NIJVERHEIDSKUNST-ONDERWIJS

DOOR C. W. NIJHOFF.

Het verband tusschen „Kunst" en „Ambacht". — Dat kunst en ambacht één kunnen zijn is een denkbeeld, dat in den lateren tijd meer en meer verloren is geraakt. Beide werden, vooral in de negentiende eeuw beoefend als op zichzelf staande vakken. Men meende, dat daar was het ambacht dat noodige en nuttige dingen voortbracht en daarnaast of daarboven de kunst, die de schoonheid beoogde. Wilde men ook aan het ambacht eenige schoonheid verleenen dan riep men de hulp in van de kunst, die aan dat ambacht iets toevoegde waardoor, naar men dacht, het gewone voorwerp tot een kunstvoorwerp werd gemaakt; deze toevoeging bestond dan gewoonlijk uit eenige, vrij gedachte, versiering. De reden van deze opvatting moet worden gezocht in het feit, dat men onder kunst, in de beeldende kunsten, al meer en meer is gaan verstaan de vrije beeldende kunst; d.w.z. de vrije schilderkunst, de vrije teekenkunst en de vrije beeldhouwkunst, een meening, die door de instelling van de „Académies voor Beeldende Kunsten", waarboven al de vrije kunst erkenning vond, bezegeld is geworden. Ook de hooge vlucht, die de machinale nijverheid heeft genomen, waardoor tal van industriën in het leven werden geroepen, die slechts de productie van het nuttige ten doel hadden, kan haar aandeel in het verval van het kunstambacht hebben gehad, daar de mensch hierdoor er toe is gekomen zooveel van zijn kunnen aan zuiver geestelijke arbeid af te geven, dat het schoonheidsgevoel er onder is gaan lijden. Maar meer bepaald zal de nijverheid aan dit schoonheidsgevoel afbreuk hebben gedaan, waar zij langs machinalen weg vormen wilde maken, die als handenarbeid gedacht en gegroeid waren; terwijl het op haar weg had gelegen in den geest van haar wezen vormen te bedenken en tot ontwikkeling te brengen.
In de laatste helft van de negentiende eeuw is het besef weer wakker geworden, dat voor de kunst een ruimer veld van arbeid is weggelegd dan dat der vrije schoone kunsten alleen. De studie en tentoonstelling van oude gebruiksvoorwerpen heeft doen zien, dat kunst en ambacht vroeger één waren en dat een voorwerp schoon en nuttig te gelijk kan zijn. Toen éénmaal de oogen hiervoor geopend waren, kwam heel het leege en onbeduidende van onze dagelijksche omgeving naar voren en heeft het sinds dien niet aan pogingen ontbroken om kunst en ambacht weer tot elkaar te brengen, niet in den zin dat het ambacht kan worden opgevoerd door er losweg eenige kunst aan toe te voegen, maar in dien, dat ambacht kunst kan zijn, omdat het kan beantwoorden aan de eischen, welke aan kunst gesteld mogen worden.
Pogingen om kunst en ambacht weer tot elkaar te brengen. — Was één dier pogingen de stichting van musea voor ambachts- en nijverheidskunst, waarin schoone gebruiksvoorwerpen op oordeelkundige wijze werden gerangschikt, een tweede, dateerende van de laatste vijftien jaren, die de eerste tot practische waarde had te brengen, was in ons vaderland de arbeid in daad en woord van een klein aantal uitnemende ambachts- en nijverheidskunstenaars, die als voorloopers den weg hebben verkend, langs welken de ambachten weer tot het gebied der kunst kunnen worden teruggebracht en de nijverheid, in algemeenen zin, tot kunst kan worden opgevoerd. Een derde kan zijn de, in ruimen zin doorgevoerde organisatie van het nijverheids-kunstonderwijs, dat goede begrippen omtrent ambachts- en nijverheidskunst onder de verschillende klassen der maatschappij heeft te verbreiden en een nieuw geslacht ambachts- en nijverheidskunstenaars moet helpen opkweeken, dat, in steeds ruimer kring, de schoonheid weer zal hebben te brengen in de dingen onzer dagelijksche omgeving.
Het begrip „nijverheidskunst". — Het woord „nijverheidskunst" duidt op eene afdeeling der kunst, welke in het bijzonder betrekking heeft op de nijverheid. De uitdrukking wordt in de laatste jaren in ons vaderland meer gebruikt om het begrip te omschrijven, dat een kwarteeuw door „kunstnijverheid" is vertolkt geworden. De term nijverheid heeft betrekking op alle bedrijven, bij welke grondstoffen worden be- of verwerkt tot gebruiksvoorwerpen. Gaat de nijverheid bij deze be- of verwerking tevens over tot een wetenschappelijk constructieven opbouw, dan wordt ze tot techniek, beperkt ze zich tot de be- of verwerking zonder tot een dergelijke opbouw over te gaan, dan kan men haar industrie noemen. In aansluiting hiermede spreekt men ook van technische en industrieele kunsten bij de nijverheidskunst, hoewel meermalen beide ongemerkt in elkaar over gaan. Zoo is de weefkunst eene industrieele, de kleedkunst eene technische kunst; terwijl, bij voorbeeld, een tapijt, als voortbrengsel der nijverheidskunst, beide afdeelingen in zekeren zin aan elkaar schakelt.
Naast de „nijverheidskunst" plaatst men meermalen de „ambachtskunst". Over het algemeen hecht men aan het laatste woord alsdan eene meer beperkte beteekenis dan aan het eerste, in dién zin dat nijverheid de verzamelnaam is van vele ambachten. Daarenboven denkt men bij ambacht zeer in het bijzonder aan handenarbeid en is dus ambachtskunst dié kunst, welke betrekking heeft op een bepaald kunstbedrijf, waarbij de handenarbeid een voorname rol speelt. Waar dit nu vroeger in veel sterker mate het geval was dan tegenwoordig, wekt de uitdrukking ambachtskunst vooral de gedachten op aan dié afdeelingen van nijverheidskunst, welke met de oude werkwijzen nog de meeste overeenstemming vertoonen, terwijl het woord nijverheidskunst al meer op de werkwijzen van onzen tijd zinspeelt.
Daar echter de volgende beschouwingen over nijverheidskunst-onderwijs betrekking hebben zoowel op de meer technische als de meer industrieele kunsten en de oude zoowel als de nieuwe werkwijzen erkennen, zal bij

voorkeur van den algemeenen naam „nijverheidskunst" gebruik worden gemaakt.
Schoonheid, doeltreffendheid en goede uitvoering als grond-factoren van de nijverheidskunst. — Verstaat men in den term „nijverheidskunst" onder kunst het naar buiten bewust weergeven of daarstellen van datgene wat zich, door den weerklank van het reëele tegen het menschelijk sentiment, als schoonheid heeft geopenbaard en onder nijverheid het bedrijf dat op doeltreffende wijze en in goede uitvoering grondstoffen be- of verwerkt, om in mareriëelen zin uitdrukking te geven aan den in het bewustzijn aanwezigen vorm, dan zullen schoonheid, doeltreffendheid en goede uitvoering factoren van de nijverheidskunst zijn en zal het nijverheidskunstonderwijs met deze factoren rekening hebben te houden. Tot eene indeeling van de nijverheidskunst kunnen de beide eerste niet als grondmaatstaf gebruikt worden. Bewustheid van schoonheid ligt aan alle afdeelingen op gelijke wijze ten grondslag, en doeltreffendheid wordt overal verlangd waar de gedachten gericht zijn op het bereiken van een vooropgesteld doel. De goede uitvoering echter houdt, zoowel bij de technische als de industriëele vakken, verband met de verschillende werkwijzen waarop een materiaal, of een groep materialen bearbeid, kan worden en eischt speciale kennis van deze materialen en werkwijzen. Waar nu de mate van deze kennis beperkt zal zijn, zal ook het gebied der nijverheidskunst zich laten indeelen in zoovele parten als er werkwijzen of groepen van werkwijzen zijn, die de mensch kan omvatten.
Verband tusschen bouwkunst en nijverheidskunst. — Waar de nijverheidskunst in hoofdzaak het gebied van de woning (het woord „woning" in zeer ruimen zin genomen) tot het hare rekent, zal er ook verband bestaan tusschen bouwkunst en nijverheidskunst. Toch is dit verband niet altijd even innig, daar er nijverheidskunstvoortbrenselen zijn, die van de woning een onvervreemdbaar deel uitmaken, andere, die zich als meer mobiel huisraad in de woning bevinden, weer andere, die op vrijwel onafhankelijke wijze hun plaats in of buiten de woning innemen. Wijl intusschen het verband meermalen bestaat, zij het dan ook in verschillenden zin, en de bouwkunst zelf in enkele opzichten de veel omvattende is, die een deel der nijverheidskunst aan zich dienstbaar maakt, zal de eerste ook hare regelen aan de laatste in bepaalde gevallen opleggen en zal deze niet tot haar volle waarde kunnen komen, wanneer niet een juist bouwkunstig begrip eraan ten grondslag ligt. Daarom zal de bouwkunst haar plaats bij het nijverheidskunst-onderwijs hebben in te nemen, én om tot het inzicht te leiden van de woning, die de nijverheidskunst herbergt, én om het juist verband in het licht te stellen tusschen deze woning en haar inhoud. Die afdeeling van de bouwkunst, welke meer in het bijzonder haar plaats bij het nijverheidskunst-onderwijs heeft in te nemen, duidt men gewoonlijk aan met den naam van „interieurkunst".
Het verband tusschen de sierkunsten en de nijverheidskunst. — De decoratieve kunsten hebben zoowel in de nijverheids- als in de bouwkunst steeds een rol van beteekenis gespeeld en in het onderwijs zullen zij eene, daarmede in overeenstemming zijnde, plaats hebben in te nemen. Toch wordt de waarde van de versieringskunst wel eens te veel op den voorgrond gebracht, waarop boven reeds werd gewezen, en de dienende verhouding, waarin de decoratieve kunsten staan tot nijverheids- en bouwkunst, wordt tot beider nadeel niet altijd voldoende erkend.
De hoofdafdeelingen van nijverheidskunst-onderwijs. — In dezen zin zou het nijverheidskunst-onderwijs alzoo hebben te bevatten: de eigenlijke nijverheidskunst, (de z.g. kleinkunsten) de bouwkunst (in het bijzonder die afdeeling, welke als interieurkunst kan worden aangeduid) en de decoratieve kunsten (de toegepaste schilder en beeldhouwkunst). Als een afzonderlijke afdeeling zou hieraan zijn toe te voegen de grafische kunst, waaronder dan wordt verstaan, de decoratieve teekenkunst in al hare uitingen en de reproductiekunst in haar verschillende vormen. Van deze afdeeling is niet te scheiden de kunst van het boek en van het plakkaat. Het nijverheidskunstonderwijs zal de beteekenis van genoemde afdeelingen uit het oogpunt van schoonheid, doeltreffendheid en goede uitvoering in het licht hebben te stellen.
De opleiding in de werkplaats (of het atelier) en de opleiding in de school. — Als vanzelf dringt zich de vraag naar voren waar de grondslagen voor dit onderwijs gelegd moeten worden, in het leven (op werkplaats of atelier), waar gewerkt wordt voor dit leven, in de school, die met het leven hoogstens verband kan houden zonder het te kunnen vervangen, of in de werkplaats en school beide. In algemeenen zin is deze vraag niet te beantwoorden, omdat de omstandigheden zullen moeten uitwijzen, welke weg de aangewezene is en deze omstandigheden hebben betrekking op de opleidingsplaatsen en op de personen, die opgeleid wenschen te worden.
Het voor en tegen van de opleiding in de werkplaats (of het atelier). — De opleiding in werkplaats of atelier heeft vóór dat geen arbeid plaats vindt in fictieve beoefening, waardoor het verantwoordelijksbegrip, van den beginne af, op stellige wijze kan worden ontwikkeld. Wordt de leerling over de waarde van den arbeid alzoo niet in twijfel gelaten, zoo eischt deze arbeid zelf voorbereiding op velerlei gebied en deze voorbereiding zal, wil zij tot het gewenschte doel leiden, een methodisch verloop moeten hebben, waarbij het algemeen belangrijke op den voorgrond, het persoonlijke op den achtergrond treedt. Daarvoor is noodig een leider, die kundig en veelzijdig is, een mededeelzame meester, nauwlettend, welwillend en tactvol. Onder zulke gunstige omstandigheden zou zeker voor een opleiding in de werkplaats veel te zeggen zijn, maar ook dán nog zou de school, door het verstrekken van aanvullend onderwijs in theorie en teekenen, eene taak hebben te vervullen.
Het voor en tegen van de opleiding in de school. — De opleiding in de school heeft voor, dat deze inrichting krachten aan zich kan verbinden, die een deel van hun leven voor de leerlingen beschikbaar stellen en daardoor van opleiding en leerlingen eene bijzondere studie kunnen maken. Daarbij kan de school gerekend worden te staan buiten de invloeden van persoonlijke voorkeur, waardoor ze onpartijdiger en methodischer kan zijn dan de meester van de werkplaats, ook veelzijdiger en ruimer in hare beweging, waar zij beschikken kan over hulpbronnen, die voor den enkeling meestal niet bereikbaar zijn. Maar de school kan den arbeid niet in zijn vollen omvang geven en de daadwerkelijke toepassing, met alle beperkende bepalingen die het leven stelt, wordt in de school voor een goed deel gemist. Daarom kan de school het leven slechts aanvullen of voor het leven voorbereiden, het vervangen kan zij niet en mag ook haar doel niet zijn. Toch zal zij de practijken van dit leven, in hare goede beteekenis, ten volle hebben te erkennen. Uit het bovenstaande volgt, dat werkplaats nóch school de opleiding voor zich kunnen nemen, dat echter beide waarde voor deze opleiding hebben en dat de taak van de school is het leven aan te vullen of voor het leven voor te bereiden.
De verhouding van de a.s. nijverheidskunst-beoefenaars

tot hun vak. — Zij, die opgeleid wenschen te worden, staan to tde nijverheidskunst in betrekking als uitvoerder, teekenaar of ontwerper, waarbij veronderstelt wordt, dat men onder „uitvoerder" verstaat de eenvoudige vervaardiger, die aan den aesthetischen en constructieven opbouw geen noemenswaardig aandeel heeft, terwijl onder den algemeenen naam „teekenaar" allen worden begrepen, zij die tot taak hebben het ontwerp te brengen binnen het bereik van dezen uitvoerder. Hoewel nu alle drie groepen van beoefenaars der nijverheidskunst voorkomen, zoo zijn zij niet steeds van elkaar te scheiden en er zullen overgangen plaats grijpen, waarbij uitvoerder en teekenaar, teekenaar en ontwerper, uitvoerder, teekenaar en ontwerper in meerdere of mindere mate in denzelfden persoon vereenigd kunnen zijn. Eensdeels zal dit afhangen van den aard van het kunstvak, anderdeels van het omvattings-vermogen van den vakbeoefenaar. Zoo zal de scheiding tusschen uitvoerder en teekenaar het sterkst zijn bij dié afdeelingen der nijverheidskunst, waarbij de uitvoering in hoofdzaak practische handvaardigheid eischt (b.v. bij de meubelkunst) en het minst sterk bij die, waarbij de teekenkunst een belangrijke rol bij de uitvoering speelt (b.v. bij de drijfkunst). Evenzoo zal de scheiding tusschen teekenaar en ontwerper op den voorgrond kunnen treden wanneer er vele detailteekeningen noodig zijn om tot de vervaardiging van het nijverheidskunstproduct te kunnen komen (b.v. bij de eigenlijke nijverheids-kunstafdeelingen), terwijl teekenaar en ontwerper in hoofdzaak in denzelfden persoon vereenigd zullen zijn, wanneer tusschen ontwerp en teekening een meer direct verband bestaat (b.v. bij de grafische kunsten. Dat ook het omvattingsvermogen van den vakbeoefenaar van invloed is op het al of niet samengaan van uitvoerder, teekenaar en ontwerper ligt voor de hand en het mag zeker als een lofwaardig streven van de nijverheidskunst worden aangemerkt, dat zij tracht, waar het reden van bestaan heeft en mogelijk is, den band tusschen uitvoerder, teekenaar en ontwerper opnieuw te leggen en tot erkenning te brengen. Waar echter een groep beoefenaars van de nijverheidskunst bestaat, wier arbeid zich bepaalt tot de gewone uitvoering en eveneens een groep, die tot taak heeft het ontwerp te leveren en dit voor de uitvoering geschikt te maken, zal ook het nijverheidskunst-onderwijs met deze beide categoriën rekening hebben te houden en het zal zich, in verband daarmede, laten indeelen in een lager- en een hoogervakonderwijs. De hoogere vakopleiding laat zich dan weer tweeledig denken, nl. die voor den tusschenpersoon van uitvoerder en ontwerper (met den algemeenen naam „teekenaar" aangeduid) en die voor den eigenlijken leider (als „ontwerper" aangegeven).

De opleiding van de gewone uitvoerders. — De leden van de groep der „gewone uitvoerders" zullen het algemeen vormend onderwijs genieten, dat de lagere school verstrekt en daarna zich òf in het leven begeven, om de eerste beginselen van hun vakkennis deelachtig te worden, òf de ambachtsschool bezoeken, zoo daartoe de gelegenheid bestaat, en op deze school een vak wordt onderwezen dat, uit een technisch oogpunt, met het vak hunner keuze verwantschap heeft. Daarna in het leven, als aankomend gezel arbeidende, zullen ze de behoefte gevoelen zich verder te ontwikkelen om daardoor tot een beter inzicht te komen van hun dagelijkschen uitvoerenden arbeid, of om dien arbeid ook te leeren kennen van die zijden, welke het leven hun niet toont. Waar nu de daguren door dit leven geheel of voor een goed deel in beslag zijn genomen, zal de school haar onderwijs in hoofdzaak des avonds na den arbeid moeten verstrekken (lagere school voor nijverheidskunst) en dit onderwijs, dat een aanvullingskarakter heeft te dragen, zal dus zijn het winteravond-onderwijs, (zoo mogelijk nog aangevuld door een zomerochtend-cursus). Slechts bij eene wettelijke regeling van het leerlingwezen, met leerplichtdwang voor het vakonderwijs, zou de mogelijkheid bestaan, dat ook uren van den dag voor dit lager vakonderwijs beschikbaar werden gesteld. De vraag, in hoeverre een dergelijke dwang voor de daguren wenschelijk en noodzakelijk is, zou echter aan een nader onderzoek onderworpen dienen te worden.

De opleiding van de teekenaars en uitvoerders in hoogeren zin. — De leden van de groep der „teekenaars" zullen een hoogere algemeene ontwikkeling moeten bezitten dan de eenvoudige uitvoerders en daarbij begaafd zijn met schoonheidszin. Een algemeen vormend onderwijs zouden zij o. a. kunnen genieten op de in den Leidraad ontworpen „Middelbare School" en de eerste practische opleiding in de werkplaats of op de ambachtsschool, zoo deze daartoe kan worden ingericht, (b.v. door er een speciale afdeeling voor dit doel aan toe te voegen). Daarna echter zal zich de behoefte doen gevoelen aan eene veelomvattende vakopleiding, die zich op tweeërlei wijze laat denken. De aanstaande teekenaar kan, evenals de eenvoudige uitvoerder, in het leven treden wanneer hij een meester vindt, die hem in veelzijdigen zin kan en wil ontwikkelen, of hij kan zich eenige jaren geheel aan zijne vakstudie wijden op eene daartoe geschikte school, om pas daarna deze schoolsche studie wederom aan het leven te toetsen. Aldus ontstaat de behoefte aan de middelbare school voor nijverheidskunst, staande op een hooger plan dan de reeds genoemde school voor den eenvoudigen uitvoerder, die ter onderscheiding als de lagere school voor nijverheidskunst is aangeduid geworden. De middelbare school voor nijverheidskunst zal dus eene dagschool kunnen zijn voor de eenen, een avondschool voor den anderen, naar gelang de a.s. nijverheidskunstenaars eenige jaren voor-studie tot hunne beschikking hebben of, in het leven zich bewegende, een aanvullend avondonderwijs zoeken voor hunne verder strekkende wenschen.

Hoogere opleiding in de nijverheidkunst in verband met de studie der Beeldende Kunsten. — Maar ook nadat de a. s. teekenaars hunne opleiding op de middelbare vakschool hebben genoten, of zich in het leven als talentvolle krachten hebben doen kennen, kan de behoefte blijven bestaan aan verdere ontwikkeling (tot ontwerper in den eigenlijken zin), nu in aansluiting met het hooger onderwijs in de Beeldende Kunsten. Ter voldoening aan deze zeer zeker ernstige behoefte ware het wenschelijk de meening te vernemen van den directeur onzer „Rijks Academie voor Beeldende Kunsten" ingesteld bij de wet van 26 Mei 1870. Slechts aldus zou er eene afronding en aaneenschakeling der verschillende fazes van onderricht te verkrijgen zijn, welke, (naar de intentie waarmede onze Commissie werd ingesteld) ook het nijverheidskunstonderwijs ten goede moeten komen en daarin niet kunnen worden gemist.

Theorie en practijk in het nijverheids-kunstonderwijs. — De vraag of het nijverheids-kunstonderwijs theoretisch of practisch dient te zijn, wordt den laatsten tijd herhaaldelijk gesteld, en heeft, zoowel in binnen- als buitenland, reeds tot veel meeningverschil aanleiding gegeven. In algemeenen zin is zij zeker niet te beantwoorden, of het zou aldus moeten zijn, dat zoowel theorie als practijk den nijverheidskunstenaar van nut is. In verband met de hoogere opleiding op dit gebied is het zeker gewenscht te doen uitkomen, dat de practische uitvoering noch de nijverheidskunst noch het desbetreffende onderwijs schept, dat zij meer de leidster is, die de verbeelding houdt binnen de grenzen van het mogelijke en betamelijke en daarnaast één der gewichtige factoren die het ontwerp tot waarde hebben te brengen Een voorwerp toch kan schoon zijn en goed uitgevoerd, maar het kan ook onschoon zijn, terwijl toch aan de materieële uitvoering de noodige zorg niet is onthouden. De goede uitvoering is dus niet de werkelijke oorzaak van de schoonheid, al kan zij er in hooge mate deel aan hebben. Het is dan ook niet te loochenen, dat dié nijverheidskunstenaar de beste in zijn soort zal zijn, wiens vindingskracht zich het meest direct met de materie verbindt. Daarom heeft de uitvoering ook in het nijverheidskunstonderwijs zooveel waarde direct voor den uitvoerder-ontwerper, die haar in al haar geheimen heeft te doorgronden, indirect voor den teekenaar, wien ze er voor behoedt op het papier dingen te doen die, in werkelijkheid omgezet, niet verantwoord kunnen worden.

De volledige werkplaats in de school voor de decoratieve en de proefwerkplaats voor de meer technische afdeelingen. — Voor beide groepen is het gewenscht, dat de practijk haar plaats in het onderwijs inneemt maar terwijl voor den eenen de uitvoering wordt bedoeld in den ruimsten zin, dus de compleete werkplaats, komt voor den anderen dat gedeelte van de uitvoering of zulke uitvoering in aanmerking, die kan leiden tot een juist en zaakkundig begrip van het ontwerp. Er is daarom op de middelbare school voor nijverheidskunst behoefte aan de volledige kunstwerkplaats voor den aanstaanden uitvoerder-ontwerper, in de meer decoratieve afdeelingen en aan de proefwerkplaats voor den aanstaanden teekenaar in de meer technische afdeelingen van de nijverheidskunst, eene meening die in de laatste jaren in het buitenland, met name Amerika, Engeland en Duitschland, meer en meer wordt gehuldigd.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Naar aanleiding van de IJselsteinsche prijsvraag en de daarop gevolgde aanmerkingen in de vakbladen zou ik gaarne het volgende in het midden willen brengen.

Vóór mij ligt een boekje, getiteld: 40 uitgekozen ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag voor een blok van 4 aan-een gebouwde arbeiderswoningen, uitgeschreven door de Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst. In de inleiding hiervan lees ik o. a. De tegenwoordige woningbouw is voor een groot gedeelte in handen van eigenbouwers en bouwspeculanten, waaronder men te weinig geschoolde bouwkundigen aantreft, sommigen zijn zelfs niet eens vakman, enz. Deze ongewenschte toestand mocht niet blijven voortbestaan. De Maatsch. trachtte het woningvraagstuk onder de oogen van onze architecten te brengen met het tweeledige doel om te den woningbouw het daaraan toekomend architectonisch karakter te hergeven en in de tweede plaats om ook den architect weer de plaats te doen innemen, die hem ten opzichte van het woningvraagstuk toekomt.

Verder lees ik bij de bespreking der prijsvraag zelf: Dat, om zich een groote deelname ook van architecten te verzekeren, het noodig zou zijn (zooals beweerd is) prijzen van hoog bedrag uit te loven, mocht verondersteld worden niet juist te zijn. Het scheen beter er wat op te rekenen, dat de architecten er prijs op stellen de eer van hun stand op te houden en dat ze zouden begrijpen, dat het er om te doen is, HET MONOPOLIE VAN WONINGBOUW TE ONTWORSTELEN AAN DE HANDEN VAN ONBEVOEGDEN. Dat men in de architectenwereld het daarmee eens was, blijkt wel uit het feit, dat op die prijsvraag, die niet eens uitgevoerd zou worden, dus slechts IN THEORIE dat monopolie aantastte, 230 ontwerpen inkwamen!

Nu schrijft de IJselsteinsche Bouwmaatsch. een prijsvraag uit voor den bouw van arbeiderswoningen; een gelegenheid om dus ook in de PRACTIJK die theorie in toepassing brengen. Wat doen nu „Architectura", en andere vereenigingen? Steunen zij dezen stap in de goede richting; werken ze mede om de prijsvraag tot een goed einde te brengen, en dus ook andere lichamen aan te sporen op dezen weg voort te gaan? Neen, integendeel. Er wordt ontraden mede te dingen, want, ... de prijzen en het honorarium zijn niet in overeenstemming met de onlangs ingevoerde regelen voor de nationale prijsvragen! Ik wil geen kwaad spreken van die ontworpen regelen, die zijn noodig, en dat men zich daaraan houden moet is ook noodig maar toch vind ik het jammer dat men in dit geval nu geen rekening kan houden met de boven aangehaalde opmerking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Ik ken de Bouwmaatschappij IJsselstein niet, en kan dus ook niet beoordeelen wat de reden zijn, dat zij een prijsvraag uitschrijft; maar WAT haar motief ook zij, zij geeft toch den architecten gelegenheid zich te wijden aan de oplossing van een interessant probleem en me dunkt dat die gelegenheid aangegrepen moest worden, daarom vind ik het zeer jammer dat de mededinging daaraan zoo beslist afgeraden moet worden in verband met de bestaande regelen.

Op die manier werken die regelen belemmerend, wat toch zeker de bedoeling niet was, want in het vervolg zullen dergelijke lichamen als die Bouwmaatschappij zich dan wel 2 × bedenken, eer ze een prijsvraag uitschrijven. Is er nu geen middel te bedenken om aan deze moeielijkheid te ontkomen? Ik zou denken dat er eerst zooveel mogelijk medegewerkt moest worden om te bevorderen dat het voorbeeld van IJselstein navolging vindt, maar niet tegengewerkt moest worden, alleen, omdat er niet genoeg aan te verdienen valt.

Laten de architecten bedenken „dat het er om te doen is, het monopolie van woningbouw te ontworstelen aan de handen van onbevoegden" en daarnaar handelen, ook al is dan de te verkrijgen prijs en het honorarium niet precies volgens de vastgestelde regelen. Bovendien vind ik het niet billijk om van een werk van *f* 40.000 te spreken, waarvoor maar een honorarium berekend wordt van hoogstens *f* 450. Waar dat werk bestaat uit EENIGE TYPEN van kleine woningen, waarvan er misschien 10 of meer telkens precies eender zijn, kan men het teeken en détailwerk daarvan toch niet vergelijken met hetzelfde werk voor één gebouw van die bouwsom. Dat ik niet alleen sta in die opvatting blijkt wel uit het feit, dat de afdeeling Utrecht der Maatschappij zich met de regeling dier prijsvraag belast heeft. U dankzeggend voor de verleende plaatsruimte.

Hoogachtend,

EEN BUITENLID VAN „A. ET A."

* * *

De geachte inzender moet toch twee zaken uit elkaar houden. Vooreerst deze bizondere kwestie met de IJs. Bouw. Mij. De Permanente Commissie heeft de mededinging in bovengenoemde prijsvraag ontraden, evenzoo het hoofdbestuur der Mij. tot Bev. der Bouwk. en het bestuur van het Genootschap. En met deze beslissing is de redactie het geheel eens. Deze besluiten werden genomen, nadat bleek dat het programma dezer prijsvraag zeer belangrijk afweek van de Nationale Prijsvraagregelen. De bouwkundige corporaties die zich tot naleving dezer regelen verbonden hadden konden in dit geval niet

anders doen. Ten tweede de principieele kwestie. En dan is de redactie het geheel eens met den inzender en met die besturen van architecten-vereenigingen, die meenen dat deze N. P. R. herzien moeten worden. Wij verlangen ook naar den tijd dat de ARCHITECT meer in de gelegenheid zal gesteld worden, die bouwwerken uit te voeren, die doorgaans door den TIMMERMAN-AANNEMER ontworpen en uitgevoerd worden. Doch dan moet ook de belanghebbende bij den bouw van dergelijke huizen er prijs op stellen dat deze door een bekwamer man tot stand gebracht wordt; dan moet hij beseffen dat hij „meer waar voor zijn geld" krijgt. De AANNEMER-TIMMERMAN weet drommels goed hoe een deur in elkaar is gemaakt, van den ARCHITECT kan men eischen dat hij dit minstens even zoo goed weet, doch tevens eischt men van hem dat hij de aesthetische waarde van de deur in het huis beseft en dat hij in staat is, dit begrip tot uitdrukking te brengen. De ARCHITECTEN kunnen en willen niet concurreeren met den AANNEMER-TIMMERMAN.

Kan men van Mengelberg den dirigent van het Concertgebouw-orkest, verlangen dat hij het stokje en het salaris van den heer Van der Spek, dirigent van het Circus-Carré-orkest, overneemt, met het praatje: dit zal de toeschouwers, de paarden en dezen dirigent ten goede komen? En ten slotte nog dit: Er wordt gezegd, de architecten moeten hunne diensten aanbieden bij den bouw van de eenvoudigste arbeiderswoningen. Dit is in het belang der volkhuisvesting. Maar die architecten zijn toch niet allen rijkaards, zij moeten toch bestaan van die luttele procenten. En zijn deze rijke en arme, deze jonge en oude architecten tegenover elkaar niet verplicht de regelen der geldende honorariumtabellen in acht te nemen? Worden daarmede wel de belangen der volkshuisvesting geschaad? Wij meenen van niet. RED.

NIEUWE UITGAVEN.

Verschenen is: DE BOEKHOUDING DER BOUWBEDRIJVEN. door J. Hoffman, leeraar M.O. boekhouden. Uitgave van E. J. Brill te Leiden. — Prijs *f* 3.— Als inleiding schrijft de auteur: Er zullen voorzeker slechts weinig menschen worden gevonden, geheel ontbloot van eenig juist inzicht met betrekking tot het nut en de noodzakelijkheid van boekhouden. — In den breede hier de voordeelen eener oordeelkundig ingerichte boekhouding uiteen te zetten, achten we dan ook overbodig. Ieder, die gezond verstand heeft, begrijpt dat een bedrijf zonder boekhouding is als een schip zonder roer. Hij die een bedrijf exploiteert, hetzij groot of van geringen omvang, heeft daarmede geen ander doel dan het maken van winst. En het is nu voor hem van het grootste belang, nauwkeurig na te gaan of het doel dat hij beoogt al of niet wordt bereikt. Met den omvang en de belangrijkheid van een bedrijf nemen in den regel ook de eischen toe, waaraan de boekhouding van dat bedrijf moet voldoen. — Dit laatste als juist erkennende, zou men nu stellig verwachten, bij een bedrijf met een zoo gecompliceerd organisme als het bouwbedrijf, en waarin niet zelden groote kapitalen worden verwerkt, een aan vrij hooge eischen beantwoordende boekhouding aan te treffen. In deze verwachting wordt men echter, bij de beschouwing van den werkelijken toestand, bitter teleurgesteld. — Want bij geen enkelen belangrijken tak van industrie wordt de boekhouding zóó veronachtzaamd, gaat men zóó onsystematisch te werk, als bij het bouwbedrijf. — Ondanks de krachtige pogingen van vele vooraanstaande mannen in de bouwwereld, om de grondslagen van hun bedrijf te versterken, ondanks hun voortdurende opwekking om de instellingen aan te passen aan de groeiende behoeften van dezen tijd, administreeren talloos vele aannemers en vakpatroons hunne zaken, alsof zij nog leefden in dien goeden ouden tijd, toen „werk hebben" synoniem was met „winst maken".

De verslagen der publieke aanbestedingen zijn daar, om de waarheid van het vorenstaande te bevestigen. De enorme verschillen tusschen de inschrijvingsbedragen, welke zich niet alleen bij de aanbesteding van bizondere of zeer omvangrijke werken, doch evenzeer bij die van de meest alledaagsche werken en werkjes voordoen, wijzen op een gebrek aan prijzenkennis bij tal van gegadigden, waarover men zich verbazen moet. Want slechts voor een gering deel toch kan het verschil in de omstandigheden waaronder inschrijvers arbeiden, of in de opvatting omtrent de wijze van uitvoering der werken, deze prijsverschillen wettigen. Hoofdzakelijk zijn zij te wijten aan het gemis aan betrouwbare gegevens voor het samenstellen der begrooting, gevolg van de ontstentenis eener aan de meest bescheiden eischen voldoende boekhouding. Menige inschrijving komt als „laagste" uit de bus, omdat, bij de vaststelling van het bedrag daarvan, verschillende, dikwijls hoogst belangrijke bestanddeelen van den kostprijs van het werk — waardevermindering van machines, gereedschappen en werkplaatsen, intrest, administratiekosten, en andere kosten van algemeenen aard — eenvoudig werden verwaarloosd; en talrijk zijn de gevallen, waarin men, bij gebrek aan eigen gegevens, de eenheidsprijzen van het bestek tot grondslag voor zijn berekeningen nemende, tot zijn schade moest ervaren, dat ook de besteder zich vergissen kan. . . . . En hij besluit: Gebleken is alzoo de behoefte aan een leerboek, speciaal ten dienste der bouwbedrijven, een eenvoudige, gemakkelijke handleiding voor het inrichten en bijhouden der bedrijfsboeken. In deze behoefte wil het boek, trachten te voorzien. . . . .

VAN ALLERLEI AARD.

OPGRAVINGEN IN SAMARIA.

Het tijdschrift „Ost und West" bevat belangwekkende mededeelingen aangaande de inscripties, die bij de onder leiding van den bekenden archaeoloog Prof. Reisner ondernomen opgravingen te Samaria voor den dag zijn gekomen. In het geheel zijn er 75 scherven gevonden met oud-Hebreeuwsch schrift, waarop men o.m. namen aantrof van tijdgenooten van den Joodschen koning Achab. De scherven zijn vermoedelijk afkomstig van olie- en wijnkruiken uit het koninklijk paleis — de latere koningen van Israël resideerden, gelijk men weet, te Samaria —, of uit paleizen van hoogwaardigheidsbekleeders. Voor 't eerste feit pleit de omstandigheid, dat de scherven 't jaar der oogst aangeven naar 't zóó- en zooveelste regeeringsjaar des konings. Voor de dateering en het vaststellen, wie de eigenaar was, is ook dit van belang, dat vlak bij de scherven een vaas is gevonden van Pharao Osorkon II, die van 874—853 voor Chr regeerde en een tijdgenoot was van koning Achab. Enkele namen stemmen overeen met bekende Bijbelsche namen; anderen gaven inzicht in de religieuze verhoudingen onder de eerste koningen van Israël en bevestigen op karakteristieke wijze de ons uit den Bijbel bekende opvattingen omtrent die tijden. Naar de schrijver, Dr. Yahnda, uitvoerig betoogt, is de vondst direct en indirect van groote beteekenis. De tijd van koning Achab was èn in politiek èn in religieus opzicht een der druk-bewogenste der oud-Joodsche geschiedenis; in die dagen valt 't optreden van den profeet Elia, die op den Carmel de Baälpriesters offerde, en met wien voor de religieuze ontwikkeling van Noord-Palestina een nieuwe aëra aanvangt. Door de gevonden inscripties verschijnt dit tijdperk, dat voor velen tot dusver gold als in een dichten nevel gehuld, in een ganscht-ander-omed licht van werkelijkheid; vóór alles wordt daardoor — gelijk reeds door vroeger gevonden Egyptische en Assyrische in- en opschriften — 't historisch bestaan bewezen van de in den Bijbel genoemde persoonlijkheden en de Bijbelsche berichten bevestigd. Tevens wekt de vondst te Samaria gegronde hoop op verdere ontdekkingen van belang. Van beteekenis is, dat de gevonden inscripties met inkt en rieten pen zijn aangebracht. Immers, hieruit valt niet alleen reeds te concludeeren, dat in de 9e eeuw voor Chr. in Palestina de schrijfkunst hoog ontwikkeld was, maar men mag tevens hopen, nu papyrus-rollen te zullen vinden: geschriften van letterkundige waarde derhalve, misschien zelfs wel een verzameling der gedichten, waaruit 't beroemde Debóran-lied afkomstig is, of mogelijk ook resten van de geschriften der groote profeten, waarvan men tot dusver zoo goed als niets bezit. (Tel. 18-2-'11.)

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

Affiche voor de tentoonstelling in het Stedelijk Museum.

Bovengenoemde vereeniging schreef in het najaar van het vorige jaar een prijsvraag uit voor een affiche voor haar aanstaande tentoonstelling in het Sted. Museum te Amsterdam. Door de Jury, samengesteld uit de heeren H. P. Berlage Nzn., R. N. Roland Holst, S. H. de Roos en T. Duwaer, werd met eenparigheid van stemmen de prijs toegekend aan den heer Walter van Diedenhoven, te Amsterdam. Als bijzonderheid dient vermeld, dat bij deze prijsvraag nadrukkelijk geëischt werd, dat een gedeelte van het ontwerp in lithogrrfie zou worden ingezonden, opdat zou kunnen blijken in hoeverre de maker van het bekroonde ontwerp in staat zou zijn, dat ontwerp zelf op steen uit te voeren, waardoor het affiche niet een lithografisch geïmiteerde teekening of aquarel zou zijn, maar een zelfstandig kunstwerk. Het is steeds het streven der vereeniging voor zuivere vakbeginselen, als de grondslag van een goed kunstwerk, te strijden. Het ontwerp van den heer Walter van Diedenhoven is geheel door hem zelf gelithografeerd. Vermeld mag nog worden, dat met zeer sobere middelen, slechts twee kleursteenen, is gewerkt en dat dit, zoover ons bekend is, de eerste poging in Nederland is, om op dergelijke wijze met goud een decoratief effect te bereiken. Zooveel ontleenen wij aan den brief, die dit affiche begeleidt. Er bestaat inderdaad reden tot vreugde dat het zelf bewerken van den steen door kunstenaars (Roland Holst en Van Hoytema gaven een schitterend voorbeeld) weer geschiedt, al is het nog te zeer uitzondering. De aesthetische mogelijkheden, die de steendruk-techniek biedt, melden zich, dunkt ons, bij den bewerker van de materie, zoo dringend aan, dat hij, die kunstenaar is, het versmaden moest, de uitvoering in andere handen te geven. Schier geen procédé geeft onmiddelijker weer wat hand en hoofd bedoelen, en hij, wien tijd is gegund en die over een handpers beschikt, kan op een klein kleurmotief vele en prachtige variaties creëeren. Het valt daarom ook zeer toe te juichen, dat slechts twee kleursteenen zijn gebruikt; hoe meer kleuren, hoe minder stijlvol en gebonden meestal het effect. Walter van Diedenhoven heeft met zijn schaarsche middelen veel bereikt, en een voornaam geheel verkregen. De lijst, die, zonder druk te zijn, groote afwisseling van motieven vertoont, heeft iets royaals en oorspronkelijks. Ook de menschenfiguur in het midden heeft veel goeds, ze is monumentaal van werking. Alleen het gelaat, ofschoon niet belachelijk als veelal, is te onbeteekenend van karakteristiek, voor die grootte vooral. Had de teekenaar daar toch niet liever iets in moeten leggen, dat denken doet aan denken en werken? Maar over het geheel kan men zich de keuze der jury zeer wel verklaren. (Tel. 26-2-'11.)

„HEEMSCHUT" EN P. W.

Daar de vereeniging „Heemschut" zich ten doel stelt, haar invloed aan te wenden om te voorkomen, dat door nieuwe gebouwen ontsiering van stad en land word teweeg gebracht, zou ik langs dezen weg gaarne eens haar aandacht vestigen op het Museumterrein.

Particulieren en stichtingen hebben zich beijverd daar mooie gebouwen te doen verrijzen, althans te bouwen op een wijze, die bij hetgeen nog steeds als nieuwbouw in zwang is, tot bemoediging stemt. Thans is het echter de overheid, die het terrein voorgoed komt bederven door daar een telefoongebouw te plaatsen, dat, hoe practisch misschien als ingenieurswerk, aesthetisch een gruwel is. „Een leelijke fabriek, die niet af is" vind ik nog de beste typeering, die ik er van heb hooren geven. Vooral de rechterzijgevel is beneden critiek. Zou „Heemschut" nu geen stappen kunnen doen, om alsnog te redden wat te redden valt? Met betrekkelijk geringe middelen zou men er nog een niet mooi, maar althans rustig, neutraal geheel van kunnen maken, door n.l. de bovenste ramen rechthoekig te maken en in de plaats van de drukke ballustrade, waarin het gebouw nu uitloopt, een heel eenvoudige daklijst-afsluiting aan te brengen in overeenstemming met de onpretentieuse eerste verdiepingen. Dan werd meteen de genoemde zijgevel, ontdaan van den rechter-hoekpuist (of hoe zoo'n steenwoekering technisch heeten mag), in evenwicht gebracht.

Hier zou de samenwerking tusschen „Heemschut" en het gemeentebestuur reeds onmiddelijk tot iets goeds kunnen leiden. Een nieuw gevaar voor ontsiering dreigt de naaste omgeving van het Rijksmuseum waarschijnlijk in de voordracht van B. en W. voor de raadsvergadering van 1 Maart: „In afwijking van het raadsbesluit van 10 Juli 1907, als plaats voor den bouw van het overpompgemaal F voor de nieuwe rioleering der buitenstad aan te wijzen den gemeentegrond aan de Stadhouderskade bij de Boerenwetering."

Wanneer men ziet, wat er van een belangrijk openbaar gebouw als het telefoonkantoor terecht gebracht wordt, dan laat zich denken, hoe weinig aandacht men aan schoonheidseischen zal besteden, waar het een pompstation geldt — hetzij dat het plan daarvoor wordt ontleend aan een of ander „Modellenboek voor den timmerman en architect", dan wel dat het wordt „ontworpen", terwijl de omgeving er hier in het bijzonder aanspraak op mag maken, met piëteit te worden behandeld. Ook hier valt voor „Heemschut" iets belangrijks te verrichten.

(Tel. 25-2-11) EEN NIET-BOUWKUNDIGE.

ADVIES, IN ZAKE DE BEANTWOORDING VAN VRAGEN OVER DE WERELDTENTOONSTELLING TE BRUSSEL VAN 1910.

Door het Departement Amsterdam van de „Maatschappij van Nijverheid", werd aan een Commissie opdracht gegeven om te dienen van advies, inzake de beantwoording van eenige vragen over de Wereld-Tentoonstelling te Brussel in 1910, welke vragen waren gesteld door het Hoofdbestuur dier Maatschappij. Deze Commissie, bestaande uit de heeren C. Koning, A. van Eaersolte, J. M. Lob, J. Muysken, C. K. Utermöhlen, C. Baard en Jac. W. Poovel, bracht rapport uit, waaruit wij citeeren:

VRAAG I. Wat acht gij beter: dat de Staat het initiatief neemt, de tentoonstellingsruimte beschikbaar stelt, de verschillende afdeelings-commissiën benoemt en deze over het al dan niet toelaten van exposanten laat beslissen, (gelijk voor de tentoonstelling te Brussel geschiedde), of dat de Staat zich bepaalt tot het verleenen van geldelijken en zedelijken steun aan eene Vereeniging voor tentoonstellingsbelangen, met enkel behoud van het oppertoezicht?

ANTWOORD. Indien wij Uwe vraag aldus moeten opvatten dat van ons eene keuze verlangd wordt, welke van de twee regelingen, die in Vraag I worden omschreven, wij beter achten, dan aarzelen wij niet de regeling der laatste alinea te kiezen. Immers de Staat met hare ambtenaren schijnt ons uitteraard niet bevoegd, noch geschikt, tot het voorbereiden en regelen van tentoonstellingen. Wil eene tentoonstelling aan haar doel beantwoorden, dan zal zij een duidelijk, overzichtelijk beeld moeten geven van den stand der nijverheid op dat oogenblik. Om dat beeld te kunnen geven, zal men die nijverheid moeten kennen, zóó dat men kan onderscheiden tusschen het belangrijke en ondergeschikte, moet men op de hoogte zijn van de nijverheidsvraagstukken van den dag, van de smaak van den dag, van de steeds wisselende belangstelling van het publiek en moet men, last not least, een profetischen blik hebben op hetgeen in de toekomst belangrijk zou kunnen worden, en de belangstelling van het publiek zou kunnen verdienen en opwekken. Die kennis kan de Staat zich slechts uit de tweede hand, dien blik slechts door den bril van anderen verschaffen. De industrieelen zelf, die het dagelijksch nijverheidsleven mede maken, hebben uit den aard hunner werkkring die kennis, die allereerst noodig is om te kunnen beoordeelen wat en hoe men moet tentoonstellen. (Voor kunstnijverheid gaat deze stelling uit geer aard niet op. R.)

Naast die fundamenteele kennis, zal ervaring van tentoonstellingswezen onontbeerlijk zijn. Dit vergeet de Staat, wanneer voor iedere tentoonstelling telkens andere ambtenaren worden aangewezen, die daarbij dikwijls een hun geheel vreemd terrein betreden.

Aan dit bezwaar zou, zij het ook ten koste van geldelijke offers, tegemoetgekomen kunnen worden, doordien aan een der Departementen eene Permanente Afdeeling voor tentoonstellingsbelangen gecreëerd werd, maar dan nog blijft het in den aanhef genoemde bezwaar bestaan: de ambtenaren eener zoodanige afdeeling moeten noodwendig bij de mannen der wetenschap hun licht ontsteken. Niet op ministeries, noch uit statistieken, maar op werkplaatsen en uit koopmansboeken leert men wat nijverheid en handel voor belangrijks en tentoonstellingswaardigs bezitten. Terwijl wij dus van meening zijn dat de exposanten zelf de organisatie eener tentoonstelling moeten vormen en uitvoeren, zouden wij geenszins geacht willen worden te meenen, dat daarbij de steun van den Staat kan worden ontbeerd. Integendeel; juist tegenover het buitenland kan de Staat niet duideijk en krachtig genoeg te kennen geven: «wat onze nijverheidsmannen doen, achten wij welgedaan." Om van die goedkeuring te doen blijken, geve de Staat zijn geldelijken, zedelijken en representieven steun. Uit het bovenstaande volgt, niet alleen waarom wij van de twee regelingen aangegeven bij Vraag I, aan die der tweede alinea niet in alle opzichten ons ideaal schetst. Immers de Staat moet, naar het ons voorkomt, geen „oppertoezicht" uitoefenen op hetgeen commercieel-volmondige exposanten in het belang van hunnen handel en nijverheid gewenscht achten. Oppertoezicht sluit in: mogelijkheid van afkeuren, verbieden. Die mogelijkheid mag en moet niet bestaan: de Staat zij geen schoolmeester, maar beschermheer.

Wij meenen te handelen in den geest der toelichting van de ons gestelde vragen, wanneer wij ons niet beperken tot enkel-beantwoorden, maar tevens deze gelegenheid benutten om uit te spreken HOE wij ons eene regeling van tentoonstellingsbelangen wenschen. Wij zien dit toekomstbeeld: Eene permanente vereeniging van exposanten, gevestigd te Amsterdam, vereenigt als leden al diegenen die door middel van tentoonstellingen de producten hunner werkzaamheden wenschen te toonen. De leden zijn naar hun beroep verdeeld in groepen. Iedere groep kiest haren Voorzitter en Secretaris. De Voorzitters der groepen vormen te zamen het Algemeen Bestuur, hetwelk een niet-lid van het Algemeen Bestuur tot Voorzitter en uit zijn midden vier leden voor het Dagelijksch Bestuur kiest. In dit Dagelijksch Bestuur zitten, behalve die vier leden, een Gedelegeerd Lid door de Regeering te benoemen en een gesalarieerd Administrateur. Tijdens de voorbereiding eener tentoonstelling benoemt de Regeering een Regeerings-Commissaris. Zoodra deze optreedt is hij als zoodanig Voorzitter van het Algemeen Bestuur en wordt de Voorzitter tot Vice-Voorzitter benoemd. De Staat geeft een jaarlijks vast te stellen subsidie.

Onnoodig te zeggen, dat ons toekomstbeeld met deze woorden zeer ruw geschetst is. Wij bedoelden slechts de groote beginselen te geven voor de oprichting eener vereeniging, waartoe mogelijk onze Maatschappij het initiatief zou kunnen nemen en die bestaande vereenigingen in zich zou opnemen.

VRAAG II. Heeft de inrichting der Nederlandsche Afdeeling aan haar doel beantwoord:

a) van het Paviljoen. b) van den machinehal, c) van den catalogus.
ANTWOORD. Ad a) Hoewel het hebben van een eigen gebouw naar ons oordeel, mits er voldoende geld voor is, de voorkeur verdiend, (dit zal bij beantwoording van vraag III blijken), meenen wij dat het Paviljoen op de Brusselsche Tentoonstelling niet heeft voldaan.
1) Eene principieele fout schuilde er in den stijl: Oud-Hollandsch. Eene tentoonstelling moet een beeld geven van het heden: niet wat er geweest is, maar wat er juist nu is moet men tentoonstellen. Het teruggaan naar vroeger tijden verraadt, indien het noodzakelijk is, armoede. Wij gelooven echter niet dat die noodzakelijkheid bestond.
2) Het stelsel van twéé verdiepingen moge praktisch zijn met het oog op plaatsingruimte, uit een oogpunt van tentoonstellings-organisatie deugt het niet. Beter ware het geweest minder te exposeeren, en dan zoo, dat alles gemakkelijk bereikbaar was en zonder trappenklimmen onder de oogen van het publiek kwam. In dit verband moge opgemerkt worden dat, al moeten in principe Moederland en Koloniën naar buiten als één zich voordoen, er hier redenen geweest waren, de Koloniën niet in het Paviljoen onder te brengen; zij namen te veel van de toch reeds spaarzame ruimte in, terwijl ze meer ruimte verdienden en deze bij zelfstandige tentoonstelling hadden kunnen krijgen.
Ad b) De inrichting van de Nederlandsche afdeeling van den machinenhal heeft aan haar doel beantwoord.
Ad c) De catalogus der Nederlandsche afdeeling was leelijk van uiterlijk, onpraktisch en slecht ingericht. Wanneer men den catalogus van Duitschland naast den onzen legt, treft onmiddellijk het smakelijk uiterlijk van eerstgenoemde. De lettersoorten zijn niet onnoodig gevarieerd, het geheel is overzichtelijk en gemakkelijk te raadplegen, zonder den lezer te vermoeien. De Duitsche catalogus kan, wat uiterlijke verzorging betreft, als een voorbeeld gesteld worden. De catalogus van de Nederlandsche afdeeling was moeilijk te raadplegen en vermoeiend voor den lezer, niet het minst door het groote aantal verwijzingen, die in een goed gesystematiseerde catalogus niet, of weinig, behooren voor te komen. Terecht waren geen reclames opgenomen; echter zou het afdrukken van een fabrieksmerk in eene gelmiteerde, uniforme ruimte aanbeveling verdienen. Als bewijs hoe onsystematisch de catalogus was, kan dienen het feit dat de Kolonien ongeveer de helft van den catalogus in beslag namen, geheel buiten verhouding tot het daarin gecatalogiseerde materiaal. Ten slotte zij nog opgemerkt dat het wenschelijker ware geweest voor de schoone kunsten een afzonderlijke catalogus te maken, te meer waar deze afdeeling in een afzonderlijk gelegen gebouw was onder gebracht.
VRAAG III. Heeft de ervaring geleerd dat het tentoonstellen in een eigen gebouw de voorkeur heeft boven het tentoonstellen in een gemeenschappelijken hal?
ANTWOORD. Een eigen gebouw heeft ongetwijfeld de voorkeur. Men heeft dan een beter overzicht van hetgeen door het betreffende land wordt tentoongesteld. Ook gaat van een eigen gebouw grooter aantrekkingskracht op het publiek uit. Ontkend kan niet worden dat de kosten voor deze wijze van exposeeren hoog zijn.
VRAAG IV. Kunt U aangeven op welke wijze voor de exposanten nog meer voordeel van tentoonstellingen ware te behalen?
ANTWOORD. Het zou zeer wenschelijk zijn op het tentoonstellingsterrein eene gelegenheid te bezitten om populaire voordrachten te houden naar aanleiding van hetgeen is tentoongesteld. Daartoe zou eene afzonderlijke congreszaal moeten worden ingericht. De bedoeling bij de voordrachten moet zijn: het publiek in te lichten omtrent den aard van het gefabriceerde, zonder dat daarbij tendentieus zal worden gesproken ten voordeele van het eene of andere fabrikaat. Het voordeel voor de exposanten zou erin gelegen zijn, dat het publiek beter op de hoogte komt van hetgeen het behoort te weten van het tentoongestelde en dus dat tentoongestelde beter zou begrijpen en waardeeren. Ook is het van groot belang dat eene provincie of gemeente of andere groote instelling, de opdrachten voor groote werken op zóódanige tijd en wijze geven, dat het bestelde kan worden geëxposeerd. Te dien einde is het niet voldoende dat, zooals thans geschied is, aanschrijvingen tot de besturen van verschillende lichamen worden gericht, doch zal het noodig zijn dat overleg met toekomstige exposanten wordt gepleegd over hetgeen besteld en tevens geëxposeerd kan worden. Daardoor wordt de risico voor de exposanten verminderd. Zij kunnen thans niet een groot en omvangrijk werk maken ALLEEN voor de tentoonstelling, op gevaar af er geen kooper voor te vinden.
VRAAG V. Is U ingenomen met de wijze waarop de jury werd samengesteld en over hare wijze van werken?
ANTWOORD. Het is ons ondoenlijk gebleken om over deze vraag een oordeel te formuleeren, dat het oordeel van allen ook slechts ongeveer wedergaf. De meesten achtten zich niet bevoegd te oordeelen over de wijze van werken der jury omdat zij die wijze van werken niet kennen. Eén lid van ons departement, die jurylid was, kon de in Brussel gevolgde methode van jureeren niet onverdeeld goedkeuren.
VRAAG VI. Heeft U iets getroffen in de tentoonstelling van andere landen, dat aan ons land ten voorbeeld kan worden gesteld, bijvoorbeeld, wat aangaat de wijze van uitstalling of wat de voorwerpen zelf betreft?
ANTWOORD. Ja. Canada en Brazilië, vooral Canada, gaven het voorbeeld van eene goed ingerichte expositie. De omgeving van het tentoongestelde was uit de kern daarvan genomen. Men kreeg een goed beeld van het land en van zijne productiviteit. In de Engelsche afdeeling waren het, in de groote zaal, de toonkasten die bizonder doeltreffend bleken. Zij waren uniform, zonder pretentie, goed van kleur, en ruim. Het tentoongestelde kwam er derhalve volkomen in uit, wat bij de Nederlandsche toonkasten niet het geval was. Deze waren te zwaar gebouwd, waardoor zij domineerden over het tentoongestelde. Zij waren „rammelend" en derhalve onrustig, zoodat zij aan hunnen inhoud af breuk deden.
In dit verband moge worden opgemerkt, dat bij de tentoonstelling van Canada, Brazilië, en ook van Duitschland, de EENHEID van organisatie van het tentoongestelde aangenaam aandeed. Men kreeg den indruk, dat daar één kracht aan het werk was geweest, wiens geest zich in alles had kenbaar gemaakt. Dat kwam aan de tentoonstelling in niet geringe mate ten goede.
VRAAG VII. Andere opmerkingen. Onze commissie besprak de wenschelijkheid van groeps-tentoonstellingen, zooals die, welke in 1900 in Parijs plaats vond. Wij oordeelen zoodanige wijze van tentoonstellen niet in het belang van een land als het onze, dat daarbij licht op den achtergrond geraakt. Wij achten landsgewijze exposeeren het meest wenschelijke, met uitzondering van het tentoonstellen van machines, die om technische redenen beter in een, daarvoor speciaal gebouwde, hal kunnen worden samengebracht.
Eene opmerking over de Brusselsche tentoonstelling, wat betreft de slechte regeling der manutentie, mag niet achterwege blijven. Ook het transport NAAR Brussel was niet in handen van een voor dergelijk tentoonstellingstransport bevoegd expediteur. Doch de toestand TE Brussel was geheel onvoldoende. Men had geen eigen opslagplaats voor verpakkingsmateriaal en dit materiaal is op geheel onvoldoende wijze tegen kwaadwilligen beschermd geweest. Bij gebrek aan voldoende organisatie en toezicht bleek bij het einde der tentoonstelling een groot gedeelte van het verpakkingsmateriaal verdwenen te zijn.
Als slotopmerking moge dienen dat onze commissie de internationale tentoonstellingen in hun universeelen vorm, voor handel en industrie geen zegen acht. Zij geven voor de exposanten niet altijd eene evenwaardige belooning voor de moeite en kosten, die eraan besteed zijn. Voor handel en industrie zijn vaktentoonstellingen van meer belang. Als een goed voorbeeld eener zoodanige mag de Machinententoonstelling te Dusseldorp, in 1903 genoemd worden.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1750: Paleis of Raadhuis, A. Verweij. Een bekeering. Bali en Lombok, J. H. R. Kunst te Venecië, Ch. Snabilié.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD: No. 9: Stedenbouw, J. G. Wattjes. Openbare leeszaal voor Utrecht, Arch. J. Stuivenga. Een interessante brochure van Otto Wagner. Sociale hygiëne en techniek, J. L. B. Keurschot.
DE BOUWWERELD, No. 9: Iets over vakopleiding en haar resultaat, J. v. Breggen, c. i. Enkele punten der woningwet.
DE OPMERKER, No. 9: De schoonheidsbeweging.
TECHNISCH WEEKBLAD, No. 9: Het ingenieursberoep en de kunst.
BUITEN, No. 9: Van Java's tempelschoonheden, J. Brandenburg Jr. De duinen van Schouwen, F. N. P. Ains.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 16-17: Einrichtungen für die Ausführung der Betonarbeiten an den Schleusen des Panama-Kanales. Aus dem Lebenswerke von Max Meckel.
BUIDING NEWS, No. 9: Can we get cheaper school buildings. Some notes on balusters. Reinforced. Concrete buidings in London. A problem in town-planning schermed e. a. R.

BERICHT. — Van af heden is het bureau van ons Genootschap telefonisch aangesloten onder nummer N. 9360.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A". — John Ruskin. — Verslag van de lezing, gehouden den 8sten Maart in ons Genootschapslokaal. — De Etruskiërs. (Vervolg). — Prijsvraag Rochdale. — Ingezonden. — Nieuwe Uitgaven. — Nijverheidskunst-Onderwijs. — Advies inzake de beantwoording van vragen over de Wereld-Tentoonstelling te Brussel van 1910. — Bericht. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1293e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG, 22 MAART 1910, des avonds te 8.30 uur in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".
Agenda:
1. Opening en notulen der 1292e ledenvergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren K. van Gijn en A. J. Kropholler, architecten te Amsterdam, als gewone leden van het Genootschap.
4. Voortzetting van de voordracht van den heer Jan de Meijer, getiteld: „NIEUWE BESCHOUWINGEN VAN DE OUDSTE KUNSTGESCHIEDENIS", toegelicht door lichtbeelden.
5. Rondvraag en sluiting.
Introductie wordt zoo ruim mogelijk opengesteld.

II. Prijsvraag van „'t Woonhuis — 1911". Ingekomen zijn 25 ontwerpen onder de navolgende motto's.

1.	„Interieur" bestaande uit	9	bladen.	
2.	„Orde"	5	„	
3.	„Labor"	5	„	begrooting ontbreekt.
4.	„Haast"	4	„	
5.	„Schetsen"	4	„	
6.	„Op Lef"	15	„	
7.	„Jo"	7	„	
8.	„Haastige spoed is zelden goed" bestaande uit 2 bladen			buiten mededinging. begrooting en naambrief ontbreken.
9.	„Kantoor" bestaande uit	8	bladen.	
10.	„Zakelijk"	3	„	
11.	„—=—"	5	„	begrooting ontbreekt.
12.	„Mercurius"	5	„	
13.	„Simplicité"	1	„	
14.	„Valk"	8	„	
15.	„Interieur" A.	3	„	
16.	„K.K.K."	4	„	en toelichting.
17.	„X Y (door een)	7	„	„ „
18.	„Eenheid"	6	„	
19.	„V"	5	„	
20.	„In haast"	3	„	
21.	„4 Maart j.l." bestaande uit	6	bladen.	
22.	„Drie concentrische cirkels" bestaande uit	4	bladen.	
23.	„In Haast 2" bestaande uit	3	bladen.	
24.	„Cito"	5	„	
25.	„XII"	9	„	

Als lid der Jury is de heer K. de Bazel vervangen door den heer H. J. M. Walenkamp.
III. De deelnemers aan den cursus Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht hebben op vertoon van hun toegangsbewijs tot de Rijks-Academie kosteloos toegang tot de tentoonstelling van Kunstnijverheid, welke tot 17 April, e.k. gehouden wordt in het Stedelijk Museum.
JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A".

Onderstaand adres werd door de Club verzonden:
Aan Burgemeester en Wethoudersder Gem. Utrecht.
Edelachtbare Heeren!
De Club v. Utr. leden v. h. Gen. „A. et A." in het orgaan No. 5, 1911 v. h. Gen. „A. et A." gelezen hebbende het program voor den eersten gevelwedstrijd te Leiden van het Gemeentebestuur van Leiden uitgaande;
geeft met de meeste hoogachting Uw Edelachtbaar College in overweging ook hier ter stede een dusdanige wedstrijd uit te schrijven, opdat daardoor een meerdere opgewektheid ontstaan zal om het stadsbeeld van Utrecht tot een aangename en verheven uiting te brengen en dat door het toepassen van goede en degelijke architectuur en in 't algemeen goede en bevredigende arbeid, vermogens bij het publiek ontwikkelen zullen, welke, al zij het niet direct, indirect in de naaste toekomst voor de SAMENLEVING ten goede zullen komen, en waardoor welvaart ontstaan zal. Ter verduidelijking laten wij hierbij No. 5, 1911 van „Architectura" volgen.
't Welk doende,
Namens de Club v. Utr. Leden v. h. Gen. „A. et A."
C. J. DE HAAS, te Secretaris.

JOHN RUSKIN, DOOR JAN STUYT.

WANNEER men heden ten dage zich tracht rekenschap te geven van de plaats die de kunst in het leven der menschen inneemt komt men tot de overtuiging dat het een vreemde tijd is die wij thans beleven. Misschien is er sinds de schepping der wereld geen tijd geweest waarin zooveel aan kunst werd gedacht, over kunst werd gesproken, om de kunst werd gestreden

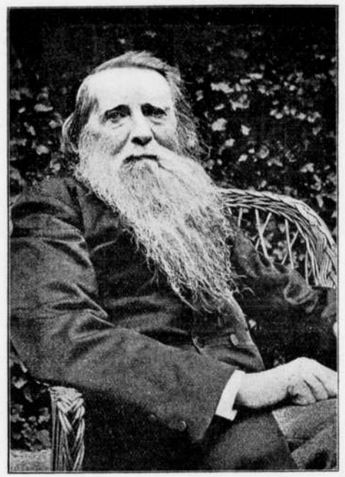

JOHN RUSKIN.

en toch weer is er wellicht geen tijd geweest waarin de kunst zoover buiten het leven stond als thans. In dichte drommen trekt men op naar schouwburgen en concertzalen — de musea zijn opgepropt met kostbare zaken — de eene kunst-tentoonstelling is niet van de lucht of de andere is reeds daar en toch is het leven voor de meeste menschen ondanks dat alles, zoo in en in-leelijk, zoo troosteloos ontdaan van alle schoonheid, dat wij ons met verbijstering afvragen, of niet naar andere middelen moet worden omgezien om die heerlijke gave der kunst voor allen bereikbaar te doen zijn. Want ondanks de gememoreerde belangstelling in kunstzaken gebeuren er vreemde dingen. Immers zien wij niet, dat dezelfde menschen die zich verdringen in onze concertzalen of schouburgen, zich dikwijls in een tehuis verheugen waar de gruwelijkste beleedigingen, van den meest elementaire goeden smaak zonder blikken of blozen worden geduld en waar men beweert, Beethoven te kunnen nagenieten tusschen gebloemd behangsel en tafels en stoelen met de bekende gekromde wanhoopspooten.

Zagen wij niet tot voor korten tijd (thans is er gelukkig in onze goede stad ten minste eenige verbetering te bespeuren) gemeente-besturen, die jaarlijks duizenden voor kunst-onderricht besteden en ter opleiding van knappe handwerkslieden, aan den anderen kant meedoogenloos afbreken of dempen wat er nog goeds en leerzaams uit den goeden ouden tijd ons was overgebleven.

En zagen wij niet onlangs het Gouvernement, dat zich in ons dierbaar Vaderland als bitter, bitter weinig aan de kunst laat gelegen liggen, in eene zonderlinge kunstbevlieging een half milioen uit de moeizaam gegaarde penningen van 's Rijks schatkist besteden voor een enkele schilderij. Dit was werkelijk een prachtige daad, waardig de regeering van Florence uit de Middeleeuwen of Venetië uit de Renaisance, een daad die men met reden zou verwachten van bewindslieden, wier voortdurende occupatie de kunst en hare ontwikkeling kon worden genoemd; maar die hier in ons land met de onderhavige antecendenten deze zorgzame regeering wel een heel vreemd figuur heeft laten slaan. Er gebeuren dus zeer vreemde dingen met betrekking tot de kunst. Aan den eenen kant is er een belachelijk te veel aan den anderen kant een onzaggelijk te kort. Het evenwicht ontbreekt. En toch de kunst, de dienst der schoonheid, kon een zoo machtigen factor zijn voor het geluk der volken, zoowel als voor dat der individuen. Maar wij hebben verleerd te zien, te zien en te genieten de schoonheid in de monumenten der natuur en van de kunst. Wij Hollanders die het geluk hebben te leven in misschien het mooiste land ter wereld; wij weten het niet, wij weten het niet, dat nergens prachtiger luchten boven heerlijker velden staan, wij kennen de zaligheid niet der parelmoeren verschieten, die aan den horizon onze onmetelijke vlakten, de zeeën gelijk, omsluiten; als vreemden staan wij voor de innige intimiteit onzer kalme waterstroomen, de schoonheid, en welk een schoonheid, hebben wij voor het grijpen en als onverschilligen gaan wij daarheen.

Naast de heerlijkheden der natuur hebben wij de gedenkteekenen der kunst. Italie misschien uitgezonderd, is er geen land waar een stedenschoon gevonden wordt, helaas ik moet misschien zeggen werd, als ten onzent, en wij hebben het niet gekend en wat wij als moderne stadsverfraaing hebben tot stand gebracht over de geheele linie wordt op de meest treffende wijze gesymboliseerd in de bloemetjesversiering van het monument op den dam te Amsterdam.

Het is thans niet alleen uit met alle toekomstig stedenschoon, de hevigste woorden zijn niet sterk genoeg om de onduldbare leelijkheid te teekenen der moderne stedenwijken. En toch wij allen, kunstliefhebbers, consertgangers en schouwburgbezoekers, museumloopers, en tentoonstellingsmenschen — wij allen loopen met opgeheven hoofd en opgewekten zin te midden dier duldelooze wansmaak rond en het schijnt ons niet te hinderen. Er is echter bij dit alles zoo troostelooze nog één troost ons gebleven al is het een schrale, deze namelijk, dat het bij ons te lande niet slechter is, zij het dan ook niet beter, dan elders. Is bij ons het artistiek geweten in slaap geraakt, in andere landen is het niet beter gesteld en het is uit deze overweging dat ik de vrijheid put U in kennis te brengen, of liever Uw kennis te hernieuwen, met dien grooten wakkerschudder van het artistiek geweten die sinds de laatste helft van de vorige eeuw de Engelsch sprekende en lezende bevolking der geheele wereld, zoo onschatbare diensten bewezen heeft door zijn prediking van den dienst der schoonheid. De schoonheid, die machtige factor voor 's menschen geluk, is vooreerst te genieten gratis en voor iedereen, onmiddellijk onder ons bereik in de natuur — naderen wij haar met bewonderende genegenheid en duizendvoudig zal onze vergelding wezen. Die schoonheid vindt men ook in de kunst in al hare uitingen maar in dit verband vooral in de Architectuur omdat dit is de kunst waar niemand buiten kan en die ons immer en altijd en overal omringt — die schoonheid vindt men ten slotte in het leven; want geen waarachtige schoonheid kan er bloeien in de kunst indien ze, dank zij de sociale wanverhoudingen, uit zooveler menschenleven is weggerukt. De schoonheid dan in deze drievoudige betrekking tot het LEVEN, de KUNST en de NATUUR vormt het onderwerp der ontzaggelijke arbeid van den man die zulk een machtigen invloed ten goede reeds heeft gewerkt in eigen land en ver daar buiten en naar wij hopen in de toekomst nog uit oefenen zal; namelijk van den Engelschen kunstkenner en estheticus John Ruskin.

Wie meenen mocht hier een afgerond beeld van den uitgebreiden arbeid van dezen bijzonderen man te kunnen verwachten moet ik bij voorbaat reeds teleurstellen. Niet anders toch dan eene inleiding en aanleiding tot kennisname van 's mans denkbeelden kan hier de bedoeling zijn; waar de stof voor reeksen van opstellen zoo rijkelijk aanwezig is. In het bijzonder wil ik wel de aandacht vragen voor de merkwaardige beschouwingen over architectuur. In de algemeene verwarring der denkbeelden omtrent de kunst deelt de architectuur in niet geringe mate. En daar men zich nog wel een leven denken kan zonder aanraking met de andere kunsten, doch buiten contact met de architectuur niet bestaanbaar, mogen deze beschouwingen althans van algemeene nuttigheid worden verondersteld.

John Ruskin, in 1819 geboren en in 1900 overleden, is een der grootste schrijvers der 19e eeuw. Zoon van een Engelsch koopman die een passie voor reizen en veel zin voor kunst had, leerde hij vroegtijdig reeds in geestdrift geraken voor de natuur en de monumenten van Italië, Frankrijk, Zwitserland en Duitschland, en doorreisde hij Europa op een leeftijd, waarin andere kinderen nog tusschen de schoolmuren zich op hun examens zitten voor te bereiden. Toen Northcote, die hem als kind schilderde, hem vroeg welke fond hij achter zijn portret wenschte was het antwoord: blauwende heuvelen.

In zijn austère en eenzame jeugd, van eigenlijk gezegd plezier verwijderd, wies meer en meer zijn exaltatie bij het zien der wonderen van natuur en kunst. Zijn opvoeding, geheel en al bijbelsch, bracht hem er toe om in alles wat hij bewonderde een Goddelijk teeken te zien, echter hielden de vreugden der beschouwing hem niet van ernstige wetenschappelijke studie verwijderd. Botanie, geologie en natuurlijke historie waren zoo eigen aan den jongen Ruskin, dat hij sinds zijn 15e jaar reeds aan het „Magazine of Natural History" artikelen zond over de geologische lagen der Alpen en de oorzaken van de kleur van het water van den Rijn. Zou hij een kunstenaar of een geleerde worden? Men zou het niet kunnen zeggen maar de jongeling deed reeds in den komenden man een zeldzamen en geestdriftigen opmerker voorzien. Het is dan ook een kunstenaar en een geleerde die hun stemmen doen samensmelten in de eerste woorden die Ruskin deed hooren in 1843, op 24 jarigen leeftijd in „Modern Painters"; maar het is tevens ook een onvergelijkelijk stylist. Dat eerste deel van een werk dat uit vijf deelen zou bestaan en van 1843 tot 1860 zou verschijnen was onderteekend: „Een gegradueerde van Oxford". Maar het werk had een onderwerp, zeer weinig eigen aan de universiteiten en tamelijk zeldzaam in geheel de literatuur, namelijk de studie van het landschap, het landschap zooals het zich vertoont in de natuur, zooals de oude landschapschilders het hebben behandeld en eindelijk zooals het werd beoefend door den grootsten der moderne paysagisten, Turner.

Joseph Mallord William Turner (1778—1851), de buitengewone artiest werd destijds in Engeland sterk besproken. De jonge Ruskin had tijdens zijn reizen opgemerkt dat Turner veel meer tot de natuur naderde dan vele der classieken. Om de superioriteit van Turner aan te toonen schreef hij een artikel: „Turner en de Ouden", en dat werd een boekdeel. Het succes was onmiddellijk en buitengewoon. De nieuwheid der gezichtspunten, het lyrisme der emotie, het soepele van de taal namen stormenderhand de gemoederen in. „Het is of hij ons nieuwe oogen heeft gegeven, zeide men." Ruskin perfectioneerde dit geheel nieuwe genre nog in de vier deelen „Modern Painters" die er op volgden en die als het ware een bijbel zijn voor den landschapschilder. Het is een hymne aan de schoonheid der natuur; aan haar bergen en dalen, zeeën en meren, bloemen en planten.

Maar het is niet de natuur alleen die ons monumenten liet, ook de mensch heeft er tot stand gebracht. De jonge estheticus wilde weten hoe die monumenten van het verleden die paleizen, kathedralen en kasteelen waren tot stand gekomen en hij schreef die twee prachtwerken „De zeven lampen der Bouwkunst" en „De steenen van Venetië". Het eerste is het evangelie der sociale deugden die een volk moet bezitten om schoone monumenten voort te brengen. Het tweede is de proef op dat evangelie getoetst aan de geschiedenis van Venetië.

Wat moet de werkman wezen, hoe de maatschappij en hoe de kunstenaar als zij willen bouwen wonderen, gelijk die van het oude Venetië. Ziedaar een geheel nieuw gezichtspunt en William Morris, de groote herschepper der Engelsche kunstnijverheid, schreef nog in 1892: „Toen wij het voor de eerste maal lazen, en dat is nu jaren geleden, was het of dat boek ons nieuwe banen wees waarop de wereld voortaan zich bewegen zou". En de tijd heeft die onderstelling niet gelogenstraft. „De steenen van Venetië werden de reisgezel van elken Engelsch sprekenden toerist naar het zonnige zuiden. En ook de Italianen namen dat Evangelie aan; want toen Koning Victor Emmanuel en La Regina Elena met het officiëel Italie in de Sala dei Pregadi van het Dogenpaleis den 21sten September 1905 waren bijeengekomen om Ruskin te huldigen waren het weer de fameuze bladzijden uit de „Steenen van Venetië" die onder het daverend applaus der saamgestroomde menigte werden toegejuicht.

De volgende werken van 1851 tot 1860 zijn nog aan de kunst of de natuur gewijd: „Giotto en zijn werk", lezingen over bouw- en schilderkunst, de havens van Engeland enz. Maar reeds werd Ruskin aangetrokken door andere problemen dan de kleur van het water of de wetten der architectuur: het probleem namelijk van het geluk van den mensch. Wat hem zelf betreft kan hij voor een der fortuinlijksten dezer aarde doorgaan. Hij was rijk en op 24-jarigen leeftijd beroemd. Voor een zoodanig man, bedeeld met al de gaven van het intellect, zou de wereld niet anders behoeven te zijn dan een onuitputtelijke bron van artistieke en geestelijke vreugden. En toch hij was niet gelukkig. Het schouwspel van het leven der mindere klassen pijnigde hem dikwijls. Hij overwoog het neerdrukkende van het bestaan, het monotone van hun arbeid, het brutale, ruwe van hun genoegens en pleizier. De opmerker die in hem was zocht naar de oorzaken, hij meende ze te herkennen in de hevigheid van den economischen wedloop, in den harden strijd om het bestaan, in de dienstbaarheid van den werkman aan de mechanische volkomenheid, in de buitengewoon ver doorgevoerde verdeeling van den arbeid, in 't kort: in de toepassing van al de moderne theoriën van de zoogenaamde Manchester school. Hij meende ze ook te herkennen in het gebrek aan opvoeding bij de mindere klasse en voor allen gaf hij de schuld aan de hoogere standen. Het kwam hem voor, dat intellectueelen en handwerkslieden te ver verwijderd van elkander leefden, dat een natie niet gelukkig kon zijn zonder de wederkeerige hulp en vereeniging van al hare kinderen. Nu hij den toestand aldus had in gezien, had hij geen rust voor hij het ook de wereld toegeschreeuwd had. Toen verscheen zijn boek met sociale leerstellingen „Unto this last". Van dit oogenblik, d.w.z. sinds 1860, blijft de passie voor natuur en kunst zijn werk wel nog verlevendigen, maar het denkbeeld van een sociale hervorming schijnt er onophoudelijk in door en beheerscht bij wijlen zijn activiteit. In „Sesame en de leliën" beschrijft hij de sociale roeping der Vrouw. In de „Kroon van wilde olijftakken" vraagt hij zich af welke de moreele wetten zijn die den arbeid en den commerciëelen wedstrijd

moeten regelen. De moralist en de philosoof spreken luider thans dan de kunstenaar. Het is te dien tijde dat Oxford's universiteit, hem zijn poorten opent als hoogleeraar in de kunst. Aldus op het toppunt van zijn roem en in het volle bezit van zijn buitengewone vermogens, verschijnt Ruskin als een soort profeet. Hij wordt de leider van het artistiek geweten in Engeland en van al de landen waar de Engelsche taal wordt gesproken.
En het is op dat tijdstip dat de zoogenaamd esthetische beweging wordt geboren, d.w.z. de wensch om schoonheid te brengen in de nietigste zaken in de meest gewone dingen van het dagelijksch leven. Men kan reeds voorzien dat de machtige invloed, van Oxford uitgegaan, eene heele cohorte van artististen zal inspireeren. William Morris, Walter Crane, Burne Jones en nevens deze Engelsche vakmannen ook mannen als Liberty; ons allen, dank zij Metz en Co., thans welbekend.
Het is in de jaren 70-71. De hooge muren van zijn college-zaal beletten hem niet te zien aan welk gevaar de Fransche kathedralen bloot gaan staan. De 19e Jan. 1891 plaatst hij de volgende noodkreet in de Daily Telegraph. „Opvolgend van de 12e tot de 14 eeuw vormen de kathe-„dralen van Chartres, Rouaan, Amiens, Reims en Bour-„ges een soort krans van vijf bloemen om de Notre Dame „van Parijs en het is onmogelijk te zeggen welke bloem „de meest precieuse is, maar elk van die bloemen weegt „tegen een gansche tuin op in elk ander land behalve „Italië. Geen ander kunstwerk ter wereld zou het verlies „kunnen herstellen indien men ze verwoesten zou. Juist „in het midden, zoowel door hare geographische ligging „als door de ontwikkeling van haar beeldhouwwerk en „ten dezen opzichte zonder weerga, indien men het Noor-„der Transeptportaal van Rouaan en de westportalen „van Bourges uitzondert, zuivere bron van kunston-„derricht die geen enkele komende generatie zou kunnen „herstellen, verheft zich, of misschien moet ik deze morgen „schrijven verhief zich in de Notre Dame de Paris. . . . ."
Maar hij laat het niet bij woorden. Met Kardinaal Manning en John Lubbock sticht hij een Comité om Parijs tijdens het beleg van levensmiddelen te voorzien.
Na den oorlog wijdt Ruskin zich aan de hervorming van het sociale leven, hervorming volgens hem noodzakelijk wil men de gebeurtenissen van 70-71 niet zien herleven. Hij predikt de terugkeer tot den ouden eenvoud van zeden, tot de verachting der rijkdommen, tot het verlaten van het barbaarsch industrialisme in boeken, in tijdschriften, in lezingen en gesprekken, door het geld wat hij beschikbaar stelt, door de huizen die hij bouwt, door de oude ambachten die hij weer doet opleven. Kunstwerkplaatsen ten plattelande, werkmanswoningen van Miss Octavia Hill, volksbibliotheken, avondscholen of kunstverzamelingen, hij gooit zijn geld door elk venster dat zich opent voor een schoon landschap om te beschermen of een ongelukkige om te helpen. De vijf millioen die hij van zijn vader erfde verdwijnen spoedig in dien afgrond van misère en liefdadigheid en de £ 50.000.— die hij jaarlijksch met zijn pen verdient volgen, gedeeltelijk althans, ook dien weg.
Het oogenblik komt waarop hij zijn meeste schilderijen moet verkoopen waaronder zijn geliefde Turnes. Maar niets houdt hem terug en zijn vurig apostolaat voor de schoonheid van het leven schudt dermate de geesten in Engeland wakker dat de adepten van alle zijden komen opdagen. — Wij willen trachten, zegt hij hen dan, een stukje van ons Engelsch grondgebied mooi, vreedzaam en vruchtbaar te maken. Wij willen er geen stoomwerktuigen hebben, geen spoorwegen, er zullen geen menschen zijn zonder gedachten of zonder wil. Er zullen daar geen ongelukkigen zijn behalve de zieken en geen rustenden behalve de dooden. . . . .
Om dien droom te verwezenlijken sticht hij een gilde, het gilde van St. George. De patroon van den christelijken geest en de ridderlijkheid der middeleeuwen moet den draak van het industrialisme dooden, het volk verlossen van de monstruositeiten der nieuwe wijken en ze overbrengen naar land dat zij zullen bewerken ver van den stoom en de ellende der groote steden. Drie materieele voorwaarden zijn er voor zulk een leven te stellen: frissche lucht, water en grond om te bewerken, drie moreele: de Bewondering, de Hoop en de Liefde.

(Wordt vervolgd.)

VERSLAG VAN DE LEZING, GEHOUDEN DEN 8STEN MAART IN ONS GENOOTSCHAPSLOKAAL.

De redactie van ons weekblad heeft mij verzocht een kort overzicht te geven van het eerste gedeelte van mijn voordracht, „Nieuwe beschouwingen van de oude kunstgeschiedenis", gehouden Woensdagavond 8 Maart, waarvan het vervolg op Woensdag 22 Maart zal worden gegeven. Daar ik slechts een korte beschouwing heb laten voorafgaan, en daarop dadelijk met een toelichting van een reeks lichtbeelden ben voortgegaan, is het, door het ontbreken van afbeeldingen in dit verslag, eenigzins moeielijk hiervan een goed geheel te maken. — Ik zei ongeveer het volgende: Gij zult het met mij eens zijn, dat wij, bij het nader leeren kennen van de menschen rondom ons, bemerken dat velen van hen, buiten hun dagelijksche bezigheden, nog liefhebberijen hebben, waarin duidelijker dan in hun dagelijksch werk het verlangen uitkomt, dat zij eigenlijk koesteren. Dit inwendige verlangen, bij den een meer of minder bewust, dan bij den anderen, is de feitelijke drijfveer van alle handelingen der menschen. Als zeker durven wij wel aannemen, dat kunstenaars in 't algemeen dit verlangen sterker, bewuster, voelen, dan de gewone doorsneêmenschen. Hoe en wat dat verlangen is bij ieder mensch afzonderlijk, kunnen wij moeielijk bepalen, immers zijzelf weten het ternauwernood. — Bovendien zult Uw met mij hebben opgemerkt, dat als wij verder de menschen bezien, wij vele eigenaardigheden opmerken, die aantoonen, dat ofschoon wij als levende, stoffelijke mensch gelijktijdig met onze medemenschen leven, wij in ons gedachteleven dit feitelijk niet doen. Zeg ik inplaats van gedachteleven, zielsleven, dan zult U beter begrijpen, wat ik bedoel, n.m.l., dat in de plaats gehad hebbende en nog plaats vindenden groei van het menschelijk bewustzijn, dat een samentrekking is van den groei van de verschillende persoonlijke zielen, de mate van dien persoonlijken groei niet voor allen dezelfde is. Wij staan niet allen op denzelfden trap. Onder de nu levende menschen leeft de een, wat zijn zielsontwikkeling, en dus op een lager gebied zijn verstandsontwikkeling, betreft, een paar duizend of duizend, of honderd jaar vroeger dan den ander. Enkelen daarentegen zijn, wat ontwikkeling betreft, hun medemenschen vooruit. Dit geeft, en verklaart de oneindige schakeering van de menschen. — Een nauw hiermede verbonden factor is het ras, waartoe de menschen behooren. In het reusachtig lange tijdperk van het bestaan der menscheid hebben vele, zeer verschillende rassen elkaar opgevolgd. Elk ras is op zijn beurt bestemd geweest gedurende een bepaalden tijd de drager te zijn van de menschelijke ontwikkeling, waartoe hij tevens slechts op de bepaalde hoogte kon medewerken, dit hoogtepunt ligt in het bloeitijdperk van een ras, of volk. Zijn opkomst is het zich inwerken in zijn taak; zijn verval het uitleven van zijn taak, het gemis aan kracht om deze nog verder te kunnen

voortzetten. Hierna is het ras, of onderdeel van een ras, een volk bestemd om te verdwijnen. Dit geschiedt nu niet in enkele jaren. Hiermede zijn duizende jaren gemoeid. Tegelijkertijd leven er dus vele rassen en volken van verschillend gehalte. Deze blijven echter niet afgescheiden van elkaar; zij vermengen zich. Die kruising is de aanleiding tot een opbloei van een ander volk.
Al die eigenaardige rasverschillen nu komen in de afzonderlijke individuën typisch uit. In het mengelmoes, dat de wereld bij den eersten aanblik oplevert, wordt het dus een bijna wanhopig werk het bepaalden verband te zoeken. Dit is vooral het geval in de kunstgeschiedenis. Om een beeld te gebruiken: in het begin van de zoo opgevatte studie van de kunstgeschiedenis, n.m.l. in verband met de ontwikkeling der rassen en volken, krijgen wij het zelfde gevoel als wij ontvangen bij den eersten aanblik van een mierenhoop. Schijnbaar loopt alles verward door elkaar, doch zien we lang en nauwkeurig, dan merken wij, dat elk een bepaalde taak heeft; zoo is het ook bij ons menschen, elk van ons heeft zijn roeping, zijn zending; het onbewust, of bewust voelen van die zending is het verlangen, waar wij in het begin over spraken. — Nergens is nu zoo'n ebbe en vloed van rassen en volken geweest als in het Oude Oosten, waarover ik het meer in het bijzonder wilde spreken. Mijn doel is geweest in deze eerste en volgende lezing, aan te toonen, dat er een draad door de kunstgeschiedenis heenloopt. De verschillende middelpunten van beschaving hebben zich niet onafhankelijk van elkaar ontwikkeld. Te denken, dat dit wel zoo is geweest is een fout, die tot dusver veel is gemaakt. De ons bekende cultuur van het Oude Oosten, de Babylonische, Assyrische, Egyptische, Perzische en andere kunsten zijn niet in Mesopotomië, en het Nijlland uit een primitieve toestand ontstaan. De kern van die beschavingen is van een veel oudere datum, en, tot op een zekere hoogte, ingevoerd uit een ander deel der wereld. In de volgende voordracht zal ik trachten aan te toonen, dat het oude Midden-Amerika de bakermat is geweest. Geheel deze opvatting steunt op historische documenten. Hierdoor wordt o. a. bewezen, dat het verhaal in de „Timaeus" van Plato, meer is, dan een poëtische phantasie. Sprekende voert hij Solon, de beroemde Atheensche wetgever op, die verhaalt, hoe hem in een eén gesprek met een Egyptische priester door dezen wordt verteld, dat het Grieksche volk nog betrekkelijk jong is, doch dat hun voorouders uit het Westen komende belangrijke diensten aan de menschheid hebben bewezen. Wat nu de historische documenten van het oude Oosten betreft, hiervoor zijn wij veel dank verschuldigd aan de Duitsche geleerden. Dezen hebben bij hunne opgravingen een verbazende werkkracht ontwikkeld, en door hun systematisch werken belangrijke vondsten gedaan. Vooral nu het Keilschrift gemakkelijk wordt gelezen, en daardoor vele van de inschriften hun geheim hebben moeten afstaan, en mede helpen licht te verspreiden, is onze kennis der Oudheid geheel anders geworden. Bij het bearbeiden van de nieuwe schat van gegevens werken ook de theologen met groote voorliefde mee. De strijdvragen over het Oude Testament worden nu beter belicht, en zijn daardoor veel duidelijker geworden. Het is thans mogelijk zich te verplaatsen in een tijd vóór het ontstaan van het Oude Testament, en zoo te zien achter de schermen, hoe priesters de werkelijke geschiedenis hebben vermengd met zekere poëtische opvattingen overeenkomstig hunne monetheïtische neigingen.
Van den tijd, waarin de oudste rassen leefden kon ik tot mijn spijt geen afbeeldingen vertoonen Doch de oudste gedenkteekenen van die rassen zijn nog te zien bij het half vervallen dorpje Bamian in Centraal-Azië, halverwege tusschen Kabul en Balkh, aan den voet van den Koh-I-Baba, een groote berg van de Hindoe-Kustische keten. Het ligt ongeveer 2800 Meter boven de zee. Het geheele dal is door reusachtige rotsen omgeven, waarin deels natuurlijke, deels door menschenhanden gemaakte holen en grotten zijn. In dit dal staan 5 beelden. Het grootste is 54 M. hoog, dus 23 M. hooger, dan het Vrijheidsbeeldte New-York. Het kleinste heeft de grootte van den gewonen mensch. Aan de hand van een wereldkaart liet ik zien, dat in de dagen van het ontstaan van deze beelden de aangrenzende woestijnen, waaronder de Gobiwoestijn, een groote binnenzee vormden. Zooals dit altijd met binnenzeeën het geval is, vormen deze middenpunten van beschaving. In die dagen moet de Caraïbische zee, waarom heen zich de Oude Midden-Amerikaansche beschaving heeft ontwikkeld, nog land zijn geweest. Dit was ook het geval met de Middellandsche zee, de Middenzee, waaromheen zich de beschavingsontwikkeling van onze klassieke Oudheid heeft afgespeeld. Ook de Atlantische Oceaan was grootendeels land. Verschillende Grieksche geschiedschrijvers bevestigen dit. Ook de overeenkomsten tusschen de fauna en flora van Europa en Afrika, en Amerika, de jongste diepzee-peilingen, de gelijkheid van taal en ethnologisch type in de verschillende werelddeelen, en verder de gelijkheid van godsdienstig geloof, ritueel en Architectuur leverende bewijzen hiervoor. Aan de hand van een 2de kaart liet ik zien, hoe de Gobi-zee in een volgend tijdperk kleiner is geworden. Ook het land in den Atlantischen Oceaan is ingekrompen, zoodat er alleen een groot eiland nog bestaat; het „Poseidonis" van Plato. In de Oceaan ligt op de hoogte van den zuidpunt van Zuid-Amerika geheel verlaten een eiland, het Paascheneiland. Het meest nabijzijnde land ligt op ongeveer 2000 Eng. mijlen afstand. Zijn omtrek is ongeveer 45 K.M. Het is van driehoekige vorm. In zijn midden staat een uitgebrande krater, 350 M. hoog. In 1687 is Davis de eerste Europeaan die het weer ontdekte. Naderhand is het nog bezocht door Roggeveen, La Peronse, Cook, Rondom, aan de hust staan 555 beelden. Hun grootte wisselt van 23 tot 1 M. De beelden hebben geen beenen. De zwaarte der beelden is 250.000 K.G. Het zijn monolithen. De hooge ouderdom wordt daardoor bewezen, dat hoewel zij gehakt zijn uit trachiet, sommige door den tijd tot onherkenbaar toe zijn verweerd. De beelden zijn niet maar zoo op den grond gezet, doch staan op een platvorm. Meer dan honderd van deze zijn gevonden; sommige zijn over de 160 M. lang, en 3 M. hoog en breed, samengesteld uit ontzaglijke stukke stukken steen, op elkaar geplaatst zonder mortel. Van een dezer beelden kon ik een afbeelding laten zien. Nu volgde een reeks van ± 45 lichtbeelden, die een beeld trachten te geven van de vóór-babylonische, de Egyptische en de Hettische kunstvoortbrengselen. Zooals ik reeds heb gezegd, is het lastig, de daarbij gegeven toelichting hier, in dit verslag zonder afbeeldingen, neer te schrijven. Aanstaande Woensdag zal ik beginnen met een conclusie te trekken uit het de vorige keer besprokene, en dan verder aan de hand van de afbeeldingen der Oud-Midden-Amerikaansche kunst de weg die de kunstontwikkeling heeft afgelegd, trachten aan te toonen.

JAN DE MEIJER.

DE ETRUSKIËRS. (Vervolg van blz. 71).

Dat werkelijk een niet-griekse volksstam op 't eiland Lemnos woonde, lezen wij bij Herodotus en Thukydides. Herodotus noemt als de vroegere bewoners van de eilanden Lemnos en Imbros de Pelasgen, Ephoros en an-

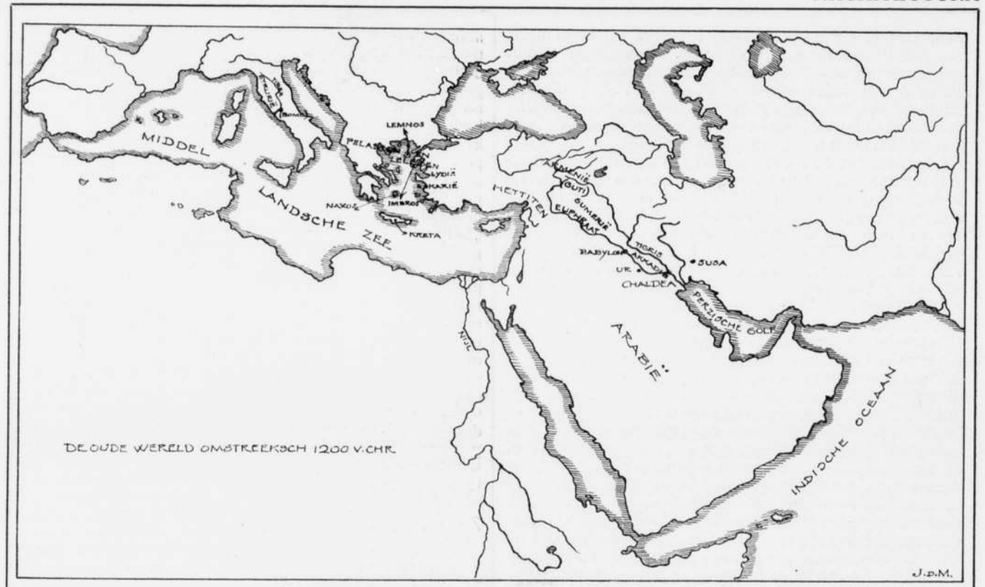

KAARTJE, BEHOORENDE BIJ HET ARTIKEL: „DE ETRUSKIËRS".

dere schrijvers zeggen, dat de bewoners van Lemnos Tyrrheners waren, en volgens Thukydides woonde nog in zijn tijd aan den Athos een niet-helleensche bevolking, die „van de Tyrrheners, die vroeger Lemnos en Athene bewoonden", afstamde.

Bugge komt dus tot het volgende besluit: de niet-griekse inschriften van de lemnische steen zijn afkomstig van tyrrhenisch Pelasgen, die op dit eiland, voor de verovering door de Miltiades, woonden. Deze waren naverwant aan de italiaanscheEtruskiërs. Hierdoor wordt de onderstelling der oude griekse schrijvers, dat de italiaansche Etruskiërs, en de Tyrseners op de eilanden, en langs de kusten van de Aegaeische zee, verdeelde stammen van hetzelfde volk waren, bewezen op historischen grondslag te berusten. Verder bewijst de eigenaardigheid der Etruskische taal en de samenhang van deze taal met het Armenisch, aan de andere kant de onder den invloed van vreemde, ten deele kaukische talen plaatsgevonden afwijkingen van het Etruskisch van het oorspronkelijk indo-germaansche type, dat het tyrsenische of Etruskische oervolk langen tijd in Voor-Azië heeft gewoond, en dat de de Etruskische taal haar eigenaardige stempel daar heeft gekregen.

De kleinasiatische oorsprong van de Etruskische taal wordt verder bewezen door haar nauwe verwantschap met de taal van de, bij de oude tempel in Praisos op Kreta gevonden, drie inschriften, die in grieksch schrift en voorgriekse taal zijn opgesteld.

Verder bewijst Brugge, dat „Orchemenos" de voorgriekse stad, naar de naam genomen een Tyrrheensche stad is geweest. De naam heeft volgens hem een tyrrheensch-pelasgisch, niet een griekse oorsprong. Hiermede kunnen wij instemmen, omdat er een bijzondere overeenkomst bestaat in de stijl tusschen de bouwwerken, die in Orchomenos zijn gevonden, en die van de Etruskiërs. B.v. beiden hebben een ovaal grondplan.

Gaan we nu deze zeer beknopte verhandeling nog eens over, dan is mijns inziens het volgende over de Etruskiërs aan te nemen. De Etruskiërs, die zichzelf „Raseners" noemen, zijn volgens hun oorsprong noch Semieten, noch Indo-germanen. De plaats, waar zij zich als afzonderlijke tak van een ras hebben ontwikkeld is Klein-Azië; als kernpunt is met groote waarschijnlijkheid Armenië te noemen. Ten ruwe geschat breidden zij zich tusschen 2000 en 1600 v. Chr. westwaarts uit, en bezetten de eilanden (o.a. Lemnos, Imbros en nog andere) in de Aegeïsche zee, de zee tusschen Klein-Azië en het eigenlijke Griekenland. Hier treden zij op in de geschiedenis als de „Lelegen" en „Pelasgen". 't Is wellicht beter het zóó uit te drukken: de „Lelegen", „Pelasgen", en onze vrienden zijn de kinderen van ééne Moeder. In denzelfden tijd is er uit Armenië een beweging zuidwaartsch van volkerengroepen van éénzelfden ras, die wij in de geschiedenis, door Babylonische en Egyptische keilinschriften, onder den eenen, samenvattenden naam „Hettiters" leeren kennen. Het vermoeden van verwantschap wordt, behalve overeenkomst van symbolen en kunstuiting, bevestigd door het bewezen feit, dat ook de „Hettiters" noch Semieten, noch Indo-germanen zijn. Omstreeks 1200 v. Chr. is er weder een belangrijke volksverplaatsing, die wij wat Griekenland betreft, kennen als de Dorische volksverhuizing. De Doriërs waren van Indo-germaan schen stam. In verband met deze beweging trekken de Tyrrheensche Pelasgen (onze Etruskiërs) verder westwaarts. Het Oosten biedt geen plaats. Zij zetten zich neer aan den Westkust van Italië. Uit het feit dat zij niet zich aan de Oostkust vestigen, wat voor de hand zou liggen, is het gevolg te trekken, dat deze tocht zich in oudere, bekende banen bewoog. Daar ter plaatse moet volgens de overlevering, reeds voor de Tyrseners zich in de oudste oudheid verliezend, de plaats zijn geweest, waarvan uit de Akkadiers zich Oostwaarts hadden verplaatst tot in Mecopotamië en Perzië toe. Deze schijnen dus in verband te hebben gestaan met de „Akkadiërs" en „Sumeriërs, die een geheel in zich afgesloten wijsheid hadden ontwikkeld, welke omstreeks 3000 v. Chr. door hun overwinnaars, de Babyloniërs, in zijn geheel werd overgenomen. Gij zult nu begrijpen, waarom ik in het begin van deze verhandeling een beknopte bespreking van den toestand in het Oosten heb laten voorafgaan. De Etruskiërs zijn daarom dus voor ons zoo belangrijk, omdat zij in de kunstlijn en dan in haar meest grootsche uiting, de bouwkunst, de dragers zijn geworden van hooge cultuurbegrippen. Zij zijn de middelaars tusschen het Oosten en het Westen. Ter verduidelijking van het hier medegedeelde is een kaartje aan deze verhandeling toegevoegd.

16 Maart 1911, JAN DE MEIJER.

PRIJSVRAAG-ROCHDALE.

De Jury heeft haar rapport vastgesteld in hare vergadering van 15 Februari 1911. Het „Bouwkundig Weekblad van 11 Maart j.l. heeft dit in zijn geheel opgenomen. De jury is van meening, dat geen der ontwerpen voor een prijs in aanmerking kan komen en heeft besloten een drietal bekroningen, ieder van *f* 200.—, waartoe art. 5 der Bepalingen van het Programma haar het recht gaf, toe te kennen aan de ontwerpers van de projecten, motto: „BISPOSTA", „HANO" en „G. B. R. 1910". Als ontwerpers hebben zich bekend gemaakt, de Heeren: Willem Noorlander, architect te Amsterdam (motto „BISPOSTE") en A. H. Zinsmeister, architect te 's-Gravenhage (motto: „C. B. R. 1910") en Z. Gulden, architect te Amsterdam.

Bij de ontwerpen moest eene xploitatie rekening overgelegd worden, waaruit moest blijken, dat de jaarlijksche inkomsten de uitgaven zouden dekken, dit was de quintessence van de geheele prijsvraag. De jury schrijft dan ook in haar rapport: „Ten einde een vergelijking der ontwerpen te vergemakkelijken, zijn deze naar de volgende punten achtereenvolgens beoordeeld:

RENTABILITEIT, Bouwverordeningen, Verkaveling der terreiden, Planindeeling en Architectonische waarde. Voor het opmaken der exploitatie-rekening moet in de eerste plaats door de ontwerpers de eenheidsprijs per M^3 van hun ontwerp worden bepaald. Hierin zijn volgens de jury bijna allen, en ook zij die eene premie is toegezegd, te kort geschoten. En dit is dan ook de directe oorzaak dat geen der prijzen is toegekend en dus deze prijsvraag MISLUKT is. Het programma heeft geene rekening gehouden met de redelijke wenschen der Architecten en Bouwkundigen; dit kan als INDIRECTE oorzaak der mislukking genoemd worden. In verband hiermede hebben wij de lezers van „Architectura", slechts de in de maanden Mei en Juni 1910 gevoerde actie van het Genootschap in herinnering te brengen. Zij die de premie van *f* 200.— aanvaard hebben, moeten voor dat bedrag hun ontwerp af staan aan de Vereeniging Rochdale, die het recht heeft de daarin vervatte oplossingen te verwerken en te gebruiken op de wijze, die haar dienstig voorkomt. De vereeniging heeft ook het recht de in eigendom verkregen ontwerpen te reproduceeren (met vermelding van den naam van den ontwerper) op de wijze die haar goeddunkt. De architectonische waarde der met eene premie begiftigde ontwerpen staat niet hoog, hoewel het teekenwerk en de architectuuronderdeelen van het ontwerp Willem Noorlander wel te waardeeren zijn. Zij vertoonen alle drie het bekende zeer stijl geplaatste en lage dakschild aan de straatzijde met het groote houtcement plat daar achter; eene, wat het schuine dakschild betreft, onaesttische oplossing; temeer daar dit dakvlak voor ongeveer de helft der oppervlakte bezet is met daksensters en dergelijken en de waarde van een fraai dakvlak, als bekroning en afsluiting van den gevel, geheel verdwijnt. Wij hadden zoo gehoopt eens iets anders te zien dan het bekende EIGENBOUWERS-huizen-type, doch zijn hierin te leur gesteld. Beter zijn, in dit opzicht, de ontwerpen MOTTO „XXX" en „DRIE OP EEN TRAP" die om andere redenen geene bekroningen konden verwerven. Bij deze ontwerpen is het huis geheel vlak afgedekt en dit is vooral bij „DRIE OP EEN TRAP" architectonisch goed tot uitdrukking gebracht. Jammer dat de perspectiefteekening, bij dit ontwerp behoorende, vrij onbeholpen is uitgevoerd; de projectieteekening der gevels vertoont betere kwaliteiten. Het ontwerp MOTTO „XXX" is om zijne architectonische kwaliteiten zeer te loven, de bekroning der gevels is minder gelukkig, te slap, niet in harmonie met de regelmatige en stijlvol verdeelde gevels met hare raam- en deuropeningen. De ingekomen ontwerpen worden van Maandag 13 Maart tot Maandag 20 Maart tentoongesteld in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam. P.

INGEZONDEN.

OOK EEN ARCHITECT.

In een te 's-Gravenhage verschijnend dagblad trof ik Zaterdagavond onderstaande advertentie:

> Architect. Heer (midd. leeft.) zoekt voor tijdverdrijf bezigheden als toezicht op restauratie en onderhoud van gebouwen, incasseeren huren, enz. Prima referentiën. Br. fr. bur. v. d. blad no. 4183.

Het publiek krijgt toch tegenwoordig maar schitterende aanbiedingen! Nu weer zoo'n piekfijne architect, een „heer" in de kracht van zijn leven met „prima referentiën", die me daar louter om zijn tijd dood te slaan gebouwen gaat restaureeren en zelfs ook nog de huur wel ophalen wil! Jammer dat de man zijn tarief niet publiceert; want zoo'n gentleman, die louter uit tijdverdrijf bezigheden zoekt, zal wel voor een appel en een ei werken, dunkt me. B. J. K.

NIEUWE UITGAVEN.

LEERBOEK DER PERSPECTIEF DOOR W. C. A. RIDDERHOF, uitgave Kluwer te Deventer.

Het perspectiefboek van W. C. A. Ridderhof in twee deelen, wat in 1906 of 1907 verscheen, voorzag toen in eene werkelijke behoefte. Het eerste deel was in hoofdzaak bestemd voor candidaten voor de akte lager onderwijs in het teekenen, het tweede deel voor de candidaten der middelbare teekenakten (M_1, M_2). Dat de verschijning van deze boeken werd op prijs gesteld, bewijst dat nu eene tweede druk van het eerste deel verscheen. De schrijver heeft bij de vermeerdering en wijziging van de leerstof zeer terecht rekening gehouden met de nieuw ingestelde teekenakten; het boek is nu zóó ingericht dat candidaten voor de teekenakten *Mb*, *Mc*, *Md*, *Mf*, *Mj* en O (boetseeren) daarin zoowel voor het vak projectieleer als voor perspectief, genoeg vinden. Het lijkt ons toe dat het eerste gedeelte, projectie, ook vraagstukken had kunnen bevatten; het tweede gedeelte, de eigenlijke perspectief, bevat, als de eerste druk, weinig opgaven, uitbreiding was hier wenschelijk geweest. — De eerste druk was een best leerboek; de tweede druk zal ontegenzeggelijk veel belangstelling vinden, vooral bij de studeerenden voor de bovengenoemde eenvoudigste teekenakten. A. A. K.

NIJVERHEIDSKUNST-ONDERWIJS DOOR C. W. NIJHOFF.

Dit artikel, geplaatst in No. 10 van ons orgaan, is de inleiding tot een hoofdstuk over dit onderwerp voorkomende in het „Rapport van de Staatscommissie voor de Reorganisatie van het Onderwijs"; en is onze redactie door den schrijver afgestaan.

ADVIES IN ZAKE DE BEANTWOORDING VAN VRAGEN OVER DE WERELDTENTOONSTELLING TE BRUSSEL VAN 1910.

Onder het antwoord der Commissie op vraag I plaatsten wij: „Voor kunstnijverheid gaat deze stelling uit der aard niet op". Men zou hieruit iets anders kunnen lezen dan 't geen met deze noot bedoeld werd, waarom wij er prijs op stellen te verklaren dat niets anders bedoeld werd dan te voorkomen dat men de KUNSTNIJVERHEID over dezelfde kam zoude scheeren als de nijverheid; n.l. in het verband waarin die in het antwoord is geplaatst en waarin de Commissie hieromtrent zegt: „Wil eene tentoonstelling aan haar doel beantwoorden, dan zal zij een duidelijk, overzichtelijk beeld moeten geven van den stand der nijverheid op dat oogenblik. Om dat beeld te kunnen geven, zal men die nijverheid moeten kennen, zóó dat men kan onderscheiden tusschen het belangrijke en ondergeschikte, moet men op de hoogte zijn van de nijverheidsvraagstukken van den dag. *van den smaak van den dag. van de steeds wisselende belangstelling van het publiek en moet men. last not least, een profetischen blik hebben op hetgeen in de toekomst belangrijk zou kunnen worden, en de belangstelling van het publiek zou kunnen verdienen en opwekken.* Immers wanneer de kunstnijveraar zich door dezen eisch moest gebonden achten, dan ware zijn product slechts koopwaar en geen kunstwerk. Ziedaar wat we met den noot hebben, willen zeggen. R.

BERICHT. — WOONHUYSPRIJSVRAAG 1911.

De jury heeft geen aanleiding gevonden de prijzen toe te kennen overeenkomstig het programma; doch als tegemoetkoming voor de groote hoeveelheid geleverd werk en ter waardeering van de verschillende goede kwaliteiten van onderscheidene ontwerpen de navolgende premies uitgeloofd; t.w.

motto „Eenheid"	. . . .	*f* 150.—
„ „Orde"	. . . .	„ 100.—
„ —⊖—	. . . .	„ 75.—
„ Jo	. . . .	„ 50.—
„ X Y	. . . .	„ 25.—

Hiermede is het totaal bedrag der uitgeloofde prijzen toegekend. Het beredeneerd rapport der Jury zal in het volgend nummer verschijnen.

VAN ALLERLEI AARD.

VERSIERING VAN HET VREDESPALEIS.

De minister van buitenlandsche zaken heeft een supletoire begrooting van buitenlandsch zaken voor 1911 ingediend, voor kosten, zijnde f 18,000, van aanmaak van zeven ramen, bestemd voor het in aanbouw zijnde Vredespaleis te 's-Gravenhage.

Ter toelichting van dit wetsvoorstel merkt de minister op, dat, zooals bekend is, de tweede vredesconferentie in hare bijeenkomst van 16 October 1909 met algemeene stemmen een motie heeft aangenomen van de heer d'Estournelles de Constant, een der afgevaardigden van Frankrijk, waarin de wensch werd uitgesproken dat de ter conferentie vertegenwoordigde regeeringen door giften, bestaande in voortbrengselen van nationale nijverheid of kunst, zouden bijdragen tot den bouw of de versiering van het Vredespaleis. Een groot aantal landen heeft reeds aan dien wensch gevolg gegeven, en ook de Nederlandsche regeering meent die naar overeenkomst te moeten handelen. In verband met een door het bestuur der Carnegie-stichting aan den minister gedaan verzoek worden daarom de noodige gelden aangevraagd voor de aanbieding dezerzijds van de zeven gekleurde ramen die noodig zijn voor de hoofdtrap van het paleis en de rotonde van het eerste bordes, waarop zal komen te staan een door de Amerikaansche regeering toegezegde groote marmeren groep, voorstellende een allegorie van den Vrede door het Recht.

STADSSCHOON.

In de commissie van afgevaardigden van vereenigingen, die zich op initiatief van „Amstelodamum" hebben vereenigd in het belang van het behoud van het stadsschoon, hebben thans zitting genomen de volgende heeren, allen bestuursleden der vermelde vereenigingen:

C. W. H. Baard, conservator van het Stedelijk Museum, voor het Kon. Ondheidkundig Genootschap; M. B. N. Bolderman, voor de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij ter Bevordering van Bouwkunst; C. M. Garms, voor „St.-Lucas"; Jan de Meijer, Architect B. N. A, voor Architectura et Amicitia"; Ed. Karsen, voor Arti et Amicitiae"; A. J. Joling, Architect B. N. A, voor den Kath. Kunstkring „De Violier"; en G. van Arkel, Architect B. N. A, voor „Amstelodamum". Op voorstel van laatstgenoemde werd de heer Baard tot voorzitter en de heer Bolderman tot secretaris benoemd.

In de Vrijdagavond gehouden vergadering, waarop de commissie aldus is geconstitueerd, werd een werkwijze vastgesteld, waardoor men op de snelst mogelijke manier van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht kan vernemen wanneer eenig oud gebouw met sloping wordt bedreigd. Daarop zal de commissie alle maatregelen overwegen om dit te verhoeden, indien het gebouw uit een schoonheidsoogpunt verdient behouden te blijven. De commissie zal zich hiertoe intusschen niet beperken, maar ook invloed trachten te krijgen op de uitvoering van nieuwe werken, zonder daarbij echter op het terrein te komen van de reeds bestaande Stedelijke Schoonheidscommissie. De vergaderingen van de commissie zullen voorloopig worden gehouden in het Stedelijk Museum.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1759: De heer Carel L. Dake. Japansche prentkunst, en openbare kunstverzamelingen, W. Steenhoff.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 10: Stedenbouw, J. G. Wattjes.

DE OPMERKER, No. 10: Een Engelschman over Nederlandsche bouwkunst.

DE BOUWWERELD, No. 10: Handleiding voor woningbouwvereenigingen, A. K. Agentschapsgebouw der Nederlandsche bank te Middelburg, A. L. J. Goethals. B. C. van den Steenhoven, Tuin Architekt. Haarlem, Tuinkunst. Leopold Bauer. Eenige gedachten over Architektuur.

TECHNISCH WEEKBLAD, No. 10: Herstellingen aan fabrieksschoorsteenen.

DE INGENIEUR, No. 10: Het gebruik van zand bij de uitvoering van werken in stroomende wateren, R. H. Gockinga.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 37: Een instituut voor wetenschappelijk onderzoek. De afsluiting en droogmaking der Zuiderzee. N. V. De Nederlandsche Staalindustrie, voorheen H. E. Oving Jr., te Rotterdam.

BUITEN, No. 10: De Fraeylemaborg te Slochteren.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 18—19: Zur Aesthetik der Baustoffe. Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfe für ein Bismarck National-Denkmal auf der Elisenhöhe bei Bingerbrück. Neubau der Rostocker Bank in Rostock.

L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION, No. 2: Elévateurs de Matériaux. Excursion à cambrai.

BUILDING NEWS, No. 2931: Dark tintagel by the cornish sea. Hindusthan co-operative society's new building, Calcutta. Joinery work in Old London. Timber; its growth, diseases, seasoning, and principal uses. Offices of the North-Eastern Railway Company, Westminster e. a. R.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1293e gewone ledenvergadering, op Woensdag 22 Maart 1911. — Rapport van de beoordeeling der prijsvraag „Heeren Kamer" uitgeschreven door de N.V. „'t Woonhuys" te Amsterdam. — Nieuwe uitgaven. — Gewapend Beton, systeem „Kahn". — Vanallerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als buitenleden zijn tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heeren J. E. van Dongen Bolding en J. G. Eylander, beide gediplomeerd bouwkundig opzichter te Harderwijk.

II. Als gewoon lid wordt voorgesteld het adspirant-lid, de heer F. J. Padt, bouwkundig teekenaar te Amsterdam, door de heeren H. A. J. Baanders en G. J. Rutgers; terwijl als zoodanig wordt voorgedragen de ingenieur M. Ph. J. H. Kleinen te Amsterdam, door de heeren Th. Philippi en P. A. Molenaar.

III. Gedurende de eerstvolgende twee weken zal in het Genootschapslokaal eene collectie teekeningen tentoongesteld zijn, herkomstig van prijsvragen, uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Aangezien de collectie te groot is om in haar geheel te worden opgehangen zullen de partijen telkens verwisseld worden.

IV. Prijsvraag van „'t Woonhuys" 1911. Als ontwerpers van de antwoorden aan welke de premies zijn toegekend, hebben zich de volgende heeren bekend gemaakt: 1. Motto „Eenheid," J. Crouwel Jr. Architect te Amsterdam. 2. Motto „Orde," Verschoor, Architect te Den Haag. 3. Motto „—⊖—," waarvan de inzender zich niet bekend maakt. 4. Motto „Jo," A. H. Jansen, Architect-interieur te Amsterdam. 5. Motto „X Y," Hulshoff & Kok, Architecten te Amsterdam.

Degeen die 't best geoordeelde ontwerp inzond zal uitgenoodigd worden eenige wijzigingen in het ontwerp aan te brengen en het daarna voor de uitvoering gereed te maken.

V. Cursus Architectonisch Handteekenen. Gedurende de maanden April, Mei en September wordt op Zaterdagavonden van 7 tot 10 uur door den heer K. van Leeuwen in het genootschapslokaal een cursus gegeven in bovengenoemd teekenen. Hoewel deze cursus bestemd is voor de deelnemers aan den cursus voor „Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht, wordt voor anderen, zoover de plaatsruimte toelaat, de gelegenheid geopend eveneens hieraan deel te nemen en wel tegen betaling van *f* 4.— ineens. Men wende zich schriftelijk tot den administrateur, „Parkzicht," Hobbemastraat.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

VERSLAG VAN DE 1293e GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 22 MAART 1911, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Met een welkom aan introducé's en leden opende de voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, deze vergadering. De notulen van de vorige vergadering werden gelezen, goedgekeurd en gearresteerd. Medegedeeld werd dat op de door de N.V. „'t Woonhuys" onder leiding van ons Genootschap uitgeschreven prijsvraag voor het ontwerp van een „heerenkamer" met meubelen en betimmering, 25 antwoorden inkwamen. De jury heeft de prijzen, zooals die in het programma genoemd werden, niet kunnen toekennen, doch het beschikbaar bedrag in 5 premies toegewezen aan de ontwerpen onder de motto's „Eenheid" *f* 150.—, „Orde" *f* 100.—, „—⊖—" *f* 75.—, „Jo" *f* 50.—, „X Y" *f* 25.—, waarvan ontwerpers bleken te zijn respectievelijk de heeren J. Crouwel Jr. te Amsterdam, Verschoor te Den Haag, (No. 3 wenscht onbekend te blijven), A. H. Jansen te Amsterdam en Hulshoff & Kok te Amsterdam. De voorzitter voegde hieraan toe dat van gedachten gewisseld werd, en nog zal worden, over de te geven opdracht tot de uitvoering.

De ingekomen stukken werden tot na de voordracht uitgesteld, waarna de heer Jan de Meijer zijn voordracht, getiteld: „Nieuwe Beschouwingen van de oude Kunstgeschiedenis," in de vorige vergadering begonnen, voortzette. Deze improvisatie, blijkbaar op uitgebreide en nauwgezette voorstudie berustende, werd, veraangenaamd als zij was, door een aantal lichtbeelden, door de talrijke aanwezigen, introducé's en leden, met belangstelling gevolgd. Aangezien de spreker een resumé van hetgeen hij ten beste gaf voor ons blad toezegde, kan de verslaggever zich ontlast achten.

Vervolgens kwam aan de orde een schrijven van de „Permanente Prijsvraag-Commissie," luidende:

„Na herhaalde correspondentie met de IJsselsteinsche Bouwmaatschappij, heeft deze tenslotte, dato 18 Maart j.l., bericht niet genegen te zijn wijzigingen in het programma der door haar uitgeschreven prijsvraag te brengen, om dit meer in overeenstemming te brengen met de „Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen," zoodat de Permanente Prijsvraag Commissie de deelneming aan die prijsvraag moet ontraden."

In overeenstemming met dit schrijven stelt het bestuur

voor bij de aanvankelijk aangenomen houding te volharden en derhalve de deelneming met nadruk te ontraden. De voorzitter bespreekt in verband hiermede de resultaten van de „Rochdale-Prijsvraag." Het mag als een gunstig verschijnsel beschouwd worden dat deze prijsvraag mislukte, hetgeen grootendeels is toe te schrijven aan het feit, dat de bouwkundige corporatiën, wij zoowel als zustervereenigingen, de medewerking moesten ontzeggen op grond van sommige bepalingen voorkomende in het programma, waarin geen bevredigende wijzigingen te verkrijgen waren. De voorzitter betreurde het zeer, dat, ondanks de situatie waarin deze prijsvraag geplaatst raakte, sommige leden van „A. et A" toch ontwerpen inzonden en premies aanvaardden.

De heer Pinxter bemerkte hierop dat het programma dezer prijsvraag verleden jaar verscheen in No. 15 van ons orgaan en pas in No. 21 de definitieve ontrading volgde. Waarschijnlijk zullen in de tusschengelegen 6 weken sommigen aan het ontwerp begonnen zijn. De voorzitter wees er op, dat zeer spoedig na het programma de raad verscheen zich voorloopig van deelneming te onthouden, hetgeen de heer Pinxter zich evenwel niet scheen te herinneren.

De heer De Meijer meende dat ook nog wel termen aanwezig zijn om een andere zienswijze te billijken en stelde voor de discussies over deze zaak te sluiten. De voorzitter voegde hier nog aan toe dat, volgens onze tegenwoordige statuten op grond van een dergelijk feit geen voorstel tot rovement kan volgen, dat evenwel in het concept van de „Herzienings-Commissie" een scherper gestelde clausule is opgenomen. Hiermede was het incident gesloten. Mededeeling wordt gedaan van de regeling der lessen in architectonisch handteekenen, waarvoor ook zij, die niet zijn ingeschreven als deelnemer, aan den cursus tegen betaling van ƒ 4.— kunnen deelnemen, waarop na rondvraag sluiting der vergadering volgde. R.

RAPPORT VAN BEOORDEELING DER INGEZONDEN ANTWOORDEN OP DE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERPEN VAN EEN „HEERENKAMER", UITGESCHREVEN DOOR DE NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „'T WOONHUYS" TE AMSTERDAM.

Bij deze prijsvraag treden twee zaken op den voorgrond: ten eerste het vertrek met zijne indeeling en wanden, ten tweede de meubelen met hunne plaatsing en detailleering. Van deze twee hoofddeelen kan men de factoren opzoeken en zoo komt men tot velerlei voorwaarden, waaraan een volledig antwoord heeft te voldoen. Van dit standpunt gezien heeft de jury gemeend dat de inzending onder motto „EENHEID" verschillende geslaagde resultaten in zich vereenigt, vooral wat de meubelen betreft. De distributie van het vertrek en de verdeeling van vloer en wanden zijn echter niet geslaagd; de kasten naast den schoorsteen verbrokkelen deze wanden in kleine onbruikbare stukken; terwijl de meubels eenigszins los in de ruimte zijn geplaatst, zoodat er geen practisch verband is gezocht tusschen hun plaats en het doel van de kamer. De lambriseering maakt overigens een goeden indruk en de ontwerper is er vrijwel in geslaagd de vormen der meubels en de deelen der betimmering met elkaar in harmonie te brengen. Eenparig waren de juryleden het er over eens, dat de meubels van motto: „EENHEID" op zich zelf als de best geslaagde te noemen zijn. Ook door de detailleering der stoelen geeft de ontwerper blijk zijn teekenwerk te kunnen verantwoorden en in staat te zijn de uitvoering te verzorgen.

Dit laatste was, meende de jury, minder het geval met het werk onder motto „ORDE" ingezonden. De veel minder geslaagde meubels waarvan alleen de stoelen op een tiende zijn geteekend, zonder toevoeging van noemenswaardige details deden afbreuk aan de groote aantrekkelijkheden die overigens deze inzending, wat de wandverdeeling betreft, bezit. De indeeling van het vertrek maakte een gunstigen indruk. De kasten en het bureau-meubel zijn in de betimmering opgenomen en vormen hiermede een onafscheidelijk geheel, waardoor een goede verdeeling der wandoppervlakte is verkregen. Met de schoorsteenbekleeding is evenzoo gehandeld en, hoewel deze een zekere breedheid van conceptie heeft, toch zal de practische waarde ervan om verschillende redenen zijn te betwijfelen terwijl zij bovendien moeilijk zal passen in de bindende grootte van het geheel. Hoewel de betimmering niet voldoende waarborg geeft voor eene logische constructie, gaat er toch van het geheel, als opzet, eene zekere bekoring uit en geeft het getuigenis van eene breede opvatting. De motto's „EENHEID" en „ORDE" waren, om hunne goede eigenschappen, inderdaad de twee aangewezen inzendingen, die de jury langen tijd hebben bezig gehouden. Tenslotte meende zij, bij meerderheid van stemmen aan de eerstgenoemde inzending de voorkeur te moeten geven om de betere oplossing der meubels en de aanwezigheid van de toelichtende detailleering. Tot het toekennen van de eerste bekroning aan het motto „Eenheid" meende de jury niet gerechtigd te zijn, daar zij dit niet zonder reserve dacht te kunnen verantwoorden. Om uiting aan deze voorwaardelijkheid te geven kwam zij tot eene verdeeling der als prijs beschikbare som en kende aan den inzender onder het motto „EENHEID" een bedrag van 150 gulden, en aan den inzender onder het motto „Orde" een bedrag van 100 gulden toe.

Er bleef nu voor de jury nog over eene keuze te doen uit de overige inzendingen en zij meende te kunnen volstaan met de vermelding van de goede eigenschappen van enkele andere inzendingen. Wanneer zij daarbij het eerst de aandacht vestigt op de indeeling van het vertrek en architectuur der wanden, dan wil zij in de eerste plaats noemen de beide inzendingen onder motto's „HAASTIGE SPOED IS ZELDEN GOED" en „K. K. K". De jury was van oordeel dat deze beide inzendingen voldoen aan redelijke eischen wat betreft de plaatsing der meubels in verband met de wanden en de daaraan in aangebrachte toegangen en lichtopeningen. Vooral motto „K. K. K." had daarbij het best rekening gehouden met een goede kantoorinrichting, terwijl de rustige indeeling der wanden zich goed aansloot bij de groote lijnen der lambriseering. Men mag veronderstellen dat het beide inzenders aan den noodigen tijd zal hebben ontbroken, de ontwerper van motto „K. K. K." toch had geen enkel meubel geteekend en kon alzoo voor geen bekrooning in aanmerking komen, terwijl die van motto „HAASTIGE SPOED IS ZELDEN GOED" zich reeds bij voorbaat „buiten mededinging" had gesteld. [1] Onder de volledige antwoorden meenen wij thans in de eerste plaats die onder het motto „⊙" te moeten noemen. De ontwerper hiervan mag om zijne inzending onder de serieuze mededingers vermeld worden. De meubels zijn van opvallende eenvoud en daardoor wat koel en stug ofschoon vertegenwoordigende een degelijk karakter en een logische constructie, hetgeen eveneens blijkt uit de detailleering die den inzender doet kennen als een geschikt meubelteekenaar. De detailleering van den schoorsteen is minder geslaagd en de versiering uiterst sober; toch kan van deze inzending worden gezegd dat zij op geschikte wijze heeft voldaan aan de gestelde eischen. Motto „Jo" behoort eveneens tot de goede inzendingen en eveneens de motto's „X. Y." en „4 MAART J.L." Vooral wat raamverdeeling aangaat behoort motto „Jo" tot het geslaagde gedeelte der ingekomen antwoorden. Zoowel in de wandverdeeling als in de plaatsing der toegangen geeft dit ontwerp eene rustige oplossing. De lambriseering werkt gunstig als afsluiting der geheele betimmering. De wijze waarop de wandkastjes in de betimmering zijn aangebracht is minder gelukkig, terwijl ook de meubels minder geslaagd zijn. Het bureau b. v. is niet in overeenstemming met de architectuur van het vertrek, het doet evenals de meubels denken aan winkelartikelen zonder bepaald karakter. De detailleering der versiering behoort eveneens tot het zwakke punt dezer inzending; de oplossing der paneelen is minder getroffen, een uitsluitend lijnornament van niet gelukkige compositie is vrij kostbaar, zonder dat een evenredig resultaat daartegenover staat. Van motto „X. Y." kan niet anders gezegd worden dan dat het zich kenmerkt door goede middelmatige eigenschappen. De jury was echter van oordeel dat, waar er zelfs vier inzenders zijn die in hunne motto's kennis geven van hun tijdsgebrek zooals dit bij „IN HAAST", „HAASTIG" etc. het geval is, de inzender onder motto „X. Y." in dien zelfden korten tijd gelegenheid heeft gevonden alles uitvoerig te teekenen op een wijze, die niets aan duidelijkheid overlaat. De teekeningen zijn om zoo te zeggen direct geschikt om als werkteekeningen te worden gebruikt. De degelijkheid van het geheel maakt, zooals reeds gezegd, een goeden indruk en dit, gevoegd bij de nauwgezetheid waarmede deze ontwerper zijn taak heeft opgevat, heeft de jury doen besluiten het als vijfde in de rij te plaatsen.

De rangschikking wordt derhalve als volgt:

1. Motto „EENHEID" ƒ 150.—, 2. Motto „ORDE" ƒ 100.—, 3. Motto „⊙" ƒ 75.—, 4. Motto „Jo" ƒ 80.—, 5. Motto „X. Y." ƒ 25.—. Hebben wij onder de goede inzendingen reeds vermeld motto „4 MAART J.L." zoowel om den geheelen opzet als om de meubels en ook de vele uitvoerige teekeningen, niet onvermeld mag ook blijven, om de enkele heel goede eigenschappen der meubelontwerpen, motto „ZAKELIJK". De inzender heeft zich een geheel Indisch milieu gedacht, maar de meubels zouden zeker veel te kostbaar worden in verband met de genoemde som der begrooting. Ten laatste zij nog vermeld de inzending onder het motto „VALK" en te meer mag deze inzending niet ongenoemd blijven, om de gelegenheid te hebben er op te kunnen wijzen, dat de jury zich in haar oordeel niet heeft laten afleiden door fraai teekenwerk alleen. Want inderdaad de teekeningen onder motto „VALK" zijn als zoodanig zeer verdienstelijk. Als opvatting van meubelkunst kan de jury zich met deze uiting geenszins vereenigen; hier is te veel geteekend om het teekenwerk, te weinig om de dingen waarom het gaat. De bespreking van de overige ontwerpen, waaronder veel gelijksoortig werk zou niet voldoende profijt geven noch voor de inzenders nog voor andere belangstellenden waarom de jury hiervan meent te kunnen afzien.

De Jury:
K. VAN LEEUWEN.
C. W. NIJHOFF,
H. J. M. WALENKAMP.
F. J. ZEEGERS.

[1] Door één der juryleden werd met nadrang de aandacht gevestigd op de meubels van het ontwerp ⊛ (drie circels om elkaar) zonder dat dit echter tot het naar voren brengen van deze inzending heeft kunnen leiden.

NIEUWE UITGAVEN.

F. J. VAES, WERKTUIGKUNDIG INGENIEUR. GRAPHOSTATICA IIIe DEEL. VASTHEIDSLEER. 264 bladzijden. ƒ 2.50.

Bovengenoemd werk is het 3e eener serie van 5 deelen, waarin respectievelijk worden behandeld, 1e: samenstellen en ontbinden van krachten, 2e: zwaartepunten, 3e: vastheidsleer, 4e: wringing en 5e: traagheidsmomenten. In het thans verschenen deel wordt nagegaan welke de werking is der uit- en inwendige krachten op riemen, kabels, touwen en kettingen, ringen, ketels, cylinders, buizen, tappen, spieën, klinknagels, liggers van hout en ijzer, oplegplaten, assen, kussenblokken, draagveeren, transmissieassen, schroeven, kolommen en vakwerken. Het werk is in de eerste plaats bestemd voor werktuigkundigen; weliswaar komen daarin verschillende bladzijden voor, die ook voor bouwkundigen van belang zijn, maar de algemeene opzet teekent in sterke mate de kwaliteit van den schrijver. Met de opmerking in het voorwoord van het eerste deel: „dat de „theorie voor werktuigkundigen en bouwkundigen ge„heel dezelfde is en de toepassingen bijna alle voor beide „van belang zijn," kan bezwaarlijk worden ingestemd; tusschen de eischen der bouwkundigen en die der werktuigkundigen bestaat ook in deze materie een beduidend onderscheid. Dat men getracht heeft in de behoeften van beide catagoriën te voorzien is oorzaak, dat voor den bouwkundige schifting der stof noodig is; iets dat een bezwaar bij zelfstudie oplevert.

De behandeling der vermelde onderwerpen is over het algemeen zeer uitvoerig; de daarin aanwezige moeilijkheden worden van alle zijden bezien, zoodat de studie zeer wordt vergemakkelijkt. De kennis en ervaring van den schrijver vormen een waarborg voor de degelijke, duidelijke en overzichtelijke behandeling.

Wij wenschen aan het boek — al moge het bouwkundige terrein daarvoor minder zijn aangewezen — een ruime verspreiding toe. V. D. W.

* * *

ZUR KUNSTFÖRDERUNG, EIN MAHNWORT VON OTTO WAGNER, ARCHITECT EN PROFESSOR AAN DE ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE WEENEN, uitgave Eduard Kosmack, Weenen.

Hieronder worden eenige deelen uit deze zeer belangrijke brochure overgenomen; voor de lezers van dit blad kan dit een aanleiding zijn van het geheele boekje kennis te nemen. Er zijn omstandigheden die den kunstenaar, hoezeer hij ook met zijn tijd moet woekeren en hoe weinig dit ook overeenkomstig zijn aard is, dwingen de pen ter hand te nemen en zich te uiten over dingen die beter kunnen besproken dan verzwegen worden. Tot deze dingen behoort de verzorging van de beeldende kunst.....

De verzorging van onze kunst, dat is het bevorderen van die kunst is overgelaten aan personen, of wordt door personen beïnvloed die zich doen rangschikken in de volgende categoriën: zij die zelf erkennen niets van kunst te begrijpen, dit zijn de winst gevaarlijken; zij, die meenen van kunst iets te verstaan of die trachten dit hunne omgeving wijs te maken, natuurlijk ontbreekt hen ieder aesthetisch gevoel, tot deze categorie behooren in de eerste plaats alle KUNSTHUICHELAARS; zij, die groote hoeveelheden wetenschappelijke, in hoofdzaak archëologische kennis tot zich namen en juist daardoor hun natuurlijk gevoel voor kunst geheel afstompten, zij, die lijden aan KUNSTSTAR en kunstaangelegenheden slechts door den bril der traditie kunnen bezien; zij, die hun handelen beoordeelen naar de instemming der massa, bij wie dus de kunst bijzaak is; zij die meenen dat van de KRITIEK altijd een juist oordeel te verwachten is en daarom hunne meening daarna vormen; en ten slotte KUNSTENAARS die niet zien willen of niet zien kunnen of die, ik moet het tot mijn spijt zeggen, hunne zwakke overtuiging aan eene

KUNST VAN ONZEN TIJD om velerlei beweeggronden opofferden. Het aantal der kunstenaars en der leeken, dat hun natuurlijk gevoel voor kunst, niettegenstaande hunne groote bekwaamheid en goede opvoeding, onbedorven behouden hebben en wier invloed op de verzorging der kunst juist daardoor zulke goede gevolgen zou kunnen hebben, is gering en hunne strijdlust in de meeste gevallen niet al te groot.

Hierbij komt nog, dat zeker het GROOTSTE DEEL der menschen zich voor kunst in het geheel niet interesseert, daar hunne hoofden geheel bezig gehouden worden door wetenschap, politiek of broodwinning en dat bovendien door het streven van vele kunstenaars om weder tot het zelfstandig scheppen terug te keeren, de strijd in de kunst weder sterker dan ooit gevoerd wordt. En hier uit is op te maken dat het met de kunst en met de kunstverzorging en met de kunstbevordering, bij ons, slecht is gesteld. . . . . .

Kunstbevorderen wil zeggen: het goede erkennen en tot uiting doen komen, alle hindernissen voor de ontwikkeling wegruimen, het sterke behoeden, al het middelmatige en zwakke onderdrukken.

De middelen die dienen om de beeldende kunsten te verzorgen en te bevorderen zijn in drie hoofdgroepen, die echter niet scherp te begrenzen zijn, te rangschikken. OPVOEDING VAN HET VOLK TOT DE KUNST; HERVORMING VAN ONZE KUNSTSCHOLEN; EN VERHEFFING VAN DE BOUWKUNST TOT BESTENDIGE AANVOERDSTER DER KUNST . . . . .

Dat slechts goede dingen tot stand komen, dat de massa, het publiek, slechts de beste voorbeelden te zien krijgt, dat is het kardinale punt der opvoeding van het volk tot de kunst; want slechts het allerbeste heeft opvoedende waarde en bevordert de kunst . . . .

Het moet mogelijk gemaakt worden dat de regeering, tot een juist en aesthetisch oordeel komt, waartoe zij op het oogenblik niet in staat is, opdat het publiek door de regeering op den juisten weg geleid wordt. Er moet dus een KUNSTAUTORITEIT tot stand komen, opdat de bevordering der kunst en eene aesthetische oordeelvelling niet door leeken gegeven wordt of volgens een geheel verkeerd systeem uitgeoefend wordt. Om dit doel te bereiken is het noodzakelijk een, de regeering adviseerend instituut op te richten. De regeering moet om advies vragen bij alle vraagstukken de kunst betreffende, onverschillig of het opdrachten, aankoopen, benoemingen of schoolreorganisaties betreft.

In herinnering zij gebracht dat het laatste (VIIIe) Int. Arch. Congres, waarbij ook de vertegenwoordigers van alle cultuurstaten tegenwoordig waren, eenstemmig van meening was, overeenkomstig het voorstel van den schrijver, dat een succesvolle, en van staatswege bevordering der kunst slechts mogelijk kon gemaakt worden door de creëring van een MINISTERIE VAN KUNST of van eene AFDEELING van het Ministerie van Eeredienst en Onderwijs, die tot opdracht zou hebben alle kunstaangelegenheden overeenkomstig de uitspraak van zulk een Areopagus op te lossen. Ons geheele schoolwezen is op een enkele menschelijke eigenschap gebaseerd, namelijk op het geheugen. Het gevolg hiervan is dat de waarde van de opgeleide jeugd met deze eigenschap gelijken tred houdt; zoodat de aard der opvoeding tot eene huldiging van het verkeerde spreekwoord „weten is macht", leiden moet, terwijl deze hulde eerder aan de spreekwijze „kunnen is macht" toekomt.

Onze zuiver wetenschappelijke en literaire opvoedingsmethoden maakt het voor de ontwikkelden tegenwoordig zeer bezwarend een goed begrip van de beeldende kunsten te verkrijgen. De bijna algemeene onverschilligheid betreffende kunstvragen, ja zelfs de haat waarmede de meest verheven scheppingen te gemoet getreden worden, zoodra het niet een conventioneel gebruik is ze aan te gapen, de wanhoop van de besten zelfs van het volk tegenover het nieuwe, de luchthartigheid waarmede iedereen de hem betreffende kunstvragen oplost, hierbij aansluitend ook de geringe waarde, aan de kunst toegekend, door staats-, provincie- en gemeentebesturen; dit alles is nauw aan elkaar verwant en heeft, nationaal-oeconomisch gesproken, een beklagenswaardig verlies aan ongebruikte volkskracht ten gevolge. Want immers, des te meer de onderwijsautoriteiten er prijs op stellen dat het niveau van het onderwijs niet verlaagd wordt, des te meer behoefte hebben wij aan de hulp van de kunst bij de opvoeding. Dit is het eenige middel, dat hen ten dienste staat om bij de kwantiteit van het geleerde dat zij door het wetenschappelijk onderricht het volk bijbrengt, ook wat cultuur, die aan deze opleiding eerst waarde geeft, toe te voegen. . . . .

Het betreft de afdeeling BOUWKUNST aan de Technische Hoogeschool. Deze school wenscht haar leerplan uit te breiden in dien zin, dat eene nieuwe leerstoel voor BOUWKUNST opgericht zal worden en zij wil daardoor deze tak der kunst nog meer tot zich trekken. In dit voornemen ligt een zeer groot gevaar voor de kunst. Dit gevaar bestaat in het volgende en moet om beter herkend te worden, niet uitvoerig behandeld worden.

Het is een niet te loochenen feit dat onze openbare gebouwen, die hun tot stand komen aan de technische diensten danken, aan hun doel laten wij zeggen, BIJNA beantwoorden; de constructies zijn bij deze gebouwen zeker juist berekend, ook is het toezicht bij de uitvoering uiterst nauwgezet. Van een als voorbeeld te stellen werking der monumentale opvatting, van een scheppend vernuft, van inspanning, van een waardig en karaktervol aanzien of van de individualiteit van den kunstenaar is slechts aan zeer weinigen dezer bouwwerken iets te ontdekken. Ja, de algemeene onmacht en onverschilligheid, waarmede zulke dingen behandeld worden, gaat zoover dat men in den laatsten tijd herhaaldelijk de gelegenheid had om op te merken dat de uitvoerder, of de aannemer of de metselaarsbaas of onverschillig welke bouwonderneming als schepper van het bouwwerk genoemd werd, of dat ten slotte de ontwerper geheel verzwegen werd. Vraagt men mij naar de oorzaak van dit voor de kunst zoo déprimeerend verschijnsel dan bestaat het antwoord daarin, dat zoo de door ministeries, gemeentebesturen of korporaties genomen, voor een deel goede en groote besluiten, het tot stand komen van bouwwerken vorderen, dat deze dan aan de in aanmerking komende „DIENSTEN" opgedragen worden. Terwijl deze, „diensten" niettegenstaande hunne aesthetisch volkomen onbevoegdheid en met eene negeering hunner verplichtingen, de kunst te bevorderen, het recht meenen te hebben zulke werken uit te voeren en zich voor dat doel hoogstens met onrijpe, bouwkunstig ontwikkelde „JONGELINGEN", die na afloop van het werk gewoonlijk van het tooneel verdwijnen, „VERSTERKEN".

De hoofdoorzaak van dit voor de kunst zoo treurig verschijnsel is voor een groot deel daarin gelegen, dat aan de K. K. Technische Hoogeschool BOUWKUNSTENAARS van de tweede graad, waaruit zich de „DIENSTEN" hunner beambten recruteeren, opgeleid worden en dat hen daar nevens de technische kennis, waarover iedere bouwkundige moet kunnen beschikken, ook de BOUWKUNST geleerd wordt. De groote fout die hier gemaakt wordt, heeft weer een grond in de omstandigheid dat het aan de Technische Hoogeschool IEDER toehoorder veroorloofd is zich voor het vak BOUWKUNST te doen inschrijven. Terwijl de Hoogeschool voor Bouwkunst, de ACADEMIE, op het juiste standpunt staat en slechts die leerlingen opneemt die zonder twijfel gaven bezitten en van wie te verwachten is, dat zij werkelijk kunstenaars worden. De beide scholen, de afdeeling BOUWKUNST aan de Academie en de Technische Hoogeschool vertegenwoordigen dus twee geheel verschillende principen. Het is duidelijk dat slechts een dezer principen juist kan zijn. Aangenomen moet worden dat eene aangeleerde kunst niet bestaan kan en dat ieder ingrijpen van NIET-KUNSTENAARS de kunst ten nadeele moet komen.

Deze benadeeling wordt des te grooter zoodra de gediplomeerden der Technische Hoogeschool door hunne titels en diploma's van architect, architect-dokter, enz. voor den leek als op een hooger plan verschijnen en artistieke kwaliteiten bij hen worden vermoed die zij geheel niet bezitten.

Twee dingen komen bij deze beschouwing met groote klaarheid uit; vooreerst dat de leerstoelen voor BOUWKUNST behooren bij het gebied der kunst en dus aan de Academie behooren en dat er slechts „GEBOREN" en niet „GELEERDE" kunstenaars zijn en dat het dus niet aan een ieder vrij staat Bouwkunstenaar te worden.

Hier wordt eene gemakkelijk te weerleggen tegenwerping gemaakt, die betrekking heeft op de scholen waarvan hier sprake is. De instelling der bouwkunst-klassen met hare neven-vakken aan de Technische Hoogeschool heeft onder anderen zijn ontstaan te danken aan de overweging dat de opgeleide technici de bouwkunstige vormen inzooverre beheerschen zullen, dat het hen mogelijk is, aan de in de toekomst aan hen opgedragen bouwwerken ook „AESTHETISCH" een vorm te geven. Deze overweging vindt hare wederlegging in haar zelf en wel omdat er niet een „WEINIGJE kunst kan bestaan en dergelijke BOUWKUNSTIG ontwikkelde scholieren onmogelijk in staat zijn de grens te bepalen tot waar hun vermogen reikt en stellig geneigd zijn te ver in het gebied der kunst te gaan; te meer, daar velen dadelijk na het verlaten der school, in de burgerlijke bouwkunde eene betrekking vinden.

Het streven der bouwkunst-klassen aan de Technische Hoogeschool is er dus niet op gericht de bouwkunst te verheffen, maar wel om de technici te drillen zich eene algemeene bekendheid der vormen eigen te maken; een leerplan dat met de kunst niets uit te staan heeft, ja zelfs de kunst benadeeld . . . . .

De beschouwingen die hier gegeven zijn leidden den schrijver tot de hierna volgende voorstellen, waarbij echter opgemerkt zij, dat hierdoor niet eene ideale oplossing van het probleem verwacht kan worden, dat echter door de overweging dezer voorstellen, de zorg voor de kunst eene goede schrede nader tot haar schoon doel komt. Deze voorstellen luiden:

BETREFFENDE DE AFDEELING KUNSTEN.

1. Eene afdeeling Kunsten zal tot stand komen. Deze is het K. K. Ministerie van Eeredienst en Onderwijs toegevoegd.
2. Alle, de kunst betreffende plannen van alle regeeringsafdeelingen worden de afd. kunsten voorgelegd.
3. Deze afd. kunsten bedient zich voor de oplossing van vragen, de kunst betreffende, van een KUNST-COMMISSIE.
4. In deze kunst-commissie hebben slechts de op den voorgrond tredende en nog scheppende kunstenaars gedurende drie jaar zitting.
5. Deze kunst-commissie komt tot stand door eene geheime stemming, terwijl de leden direct herkiesbaar zijn.
6. De uitvoering van groote landsgebouwen, opdrachten der regeering, voor bouw-, schilder- en beeldhouwwerken, de aankoop van kunstwerken evenals de benoeming van leeraren in kunstvakken behoeven de goedkeuring der kunst-commissie.
7. Alle kunstscholen van het rijk zijn ondergeschikt, wat hunne aesthetische opleiding betreft, aan de afd. kunsten.
8. Slechts aan de afd. kunsten is de vertegenwoordiging naar buiten op kunstgebied veroorloofd.
9. Archeölogische bemoeiïngen, herstelling en behoud van waardevolle bouwwerken ressorteeren onder de afd. kunsten.
10. Het vergeven van openbare ambten is als een kunstvraag te beschouwen en dus onderworpen aan de afd. kunsten.

BETREFFENDE DE KUNST-SCHOLEN.

1. Eene reorganisatie der algemeene opleiding moet bevorderd worden. Nevens de hoogere middelscholen is ook eene algemeene kunst-school op te richten.
2. De academie voor beeldende kunsten (Hoogeschool) bestaat slechts uit MEESTER-SCHOLEN.
3. De duur dat de leerling de meester-school mag volgen wordt op 3, eventueel 4 jaren, bepaald.
4. Over de toelating heeft slechts de MEESTER der school te beslissen.
5. Beurzen, prijzen, e.d. zijn slechts in de meester-scholen te bekomen. De MEESTER van iedere school heeft daarover uitsluitend de beschikking.

BETREFFENDE DE LEERKRACHTEN.

1. Alle kunstenaars krijgen eene aanstelling als leeraar van slechts 5 jaar. Eene hernieuwing der aanstelling heeft iedere 5 jaar plaats.
2. De benoeming van een kunstenaar tot leeraar kan slechts geschieden na de afd. kunsten van het min. van E. en O. gehoord te hebben.
3. De rangorde der leerkrachten komt overeen met die der klassen.

BETREFFENDE DE LOKALITEITEN.

1. Voor de academie met hare meester-scholen moeten geëigende gebouwen in Paviljoen-systeem opgericht worden.

GEWAPEND BETON, SYSTEEM „KAHN"

Een Nederlandsche firma verspreidt eene brochure getiteld „Gewapend Beton", systeem „Kahn", een boekje vol constructieschetsen en afbeeldingen van uitgevoerde werken van allerlei aard; benevens eenige beschouwingen over constructies in gewapend beton naar aanleiding van genomen proeven. De bedoeling van deze publicaties blijkt uit het voorwoord waaruit wij citeeren:

„Het doel van deze brochure is de aandacht van H.H. Ingenieurs en Architecten te vestigen op de bijzondere eigenschappen van het gewapend beton in het algemeen en op de voortreffelijkheid van het systeem „KAHN" in het bijzonder. De voordeelen van gewapend beton boven andere constructiematerialen zijn tegenwoordig van zoo algemeene bekendheid en de uitvoering van belangrijke werken in Europa en Amerika neemt dusdanig in aantal toe, dat dit materiaal de belangstelling gaande maakt van ieder, die bij eenigen tak van bouwkunst betrokken is. Het gewapend beton biedt vele voordeelen boven andere materialen; het is niet aan roest onderhevig, is tegen vuur en atmosferische invloeden bestand, zoodat het geen onderhoud noodig heeft en dan vooral: de soliditeit neemt met den ouderdom toe. Natuurlijk kan er onzekerheid ontstaan bij gebruik van slechte materialen of gebrekkige uitvoering, doch wanneer daartegen gewaakt wordt, evenals trouwens bij iedere andere wijze van constructie noodig is en als de uitvoering met dezelfde zorgvuldig-

heid geschied als gebruikelijk is bij het toezicht houden op ijzer-constructies, dan kan men, wat dit punt betreft, volkomen gerust zijn. Dat sommige ingenieurs en architecten als het ware afkeering waren van de toepassing van gewapend beton vond voornamelijk zijne oorzaak in de onzekerheid, of bij voortgezette belasting eerst de beton dan wel het ijzer tot breuk aanleiding zou geven. Deze onzekerheid verdwijnt wanneer de keuze van het systeem behoorlijk wordt overwogen en men komt tot de ervaring, dat het gewapend beton terecht het volkomen vertrouwen verdient, dat het reeds heeft genoten van bekende en erkend bekwame ingenieurs. Het doet ons leed, te moeten constateeren dat sommige architecten aarzelen deze constructiemethode te aanvaarden, welke aarzeling echter eenigszins verklaarbaar is door het feit, dat het materiaal tot heden met een soort geheimzinnigheid is omgeven door de ingenieurs op het gebied van gewapend beton, die hunne methodes van berekening zorgvuldig voor zich houden, ten einde architecten en ingenieurs buiten hunne geheimen te houden. Dat zulks niet bevorderlijk is voor het toenemend gebruik van gewapend beton laat zich begrijpen. De gewapend-beton-ingenieur dient er rekening mede te houden, dat de tegenwoordige architecten te goed onderlegd zijn in de beginselen van constructie om zich slechts met het aestetisch ontwerp bezich te houden en de plannen voor de eigenlijke constructie aan anderen over te laten, zonder zich te interesseeren voor de berekeningen van den ingenieur. Niet, dat het vertrouwen in den ingenieur voor gewapend beton-werken misplaats zou zijn, integendeel, dat vertrouwen zal nog worden versterkt, indien de architect zelf tot controleering der plannen in staat is. Bij ingewikkelde vraagstukken zal de architect natuurlijk een ingenieur voor beton-werken willen raadplegen, omdat deze in staat zal zijn de beste en meest economische oplossing te geven door zijne uitgebreide practijk in dergelijke constructies." R.

VAN ALLERLEI AARD.

PALEIS-RAADHUIS.

Mr. Th. Stuart schrijft in de dagbladen:

Met groot leedwezen vernam ik uit de bladen dat de Bond van Nederlandsche Architecten, en 26 andere vereenigingen op het gebied van bouwkunst en oudheidkunde zich hebben gewend tot H. M. de Koningin, „eerbiedig verzoekende, datgene te doen, wat reeds de uitgesproken bedoeling was van Z. M. Willem I, het thans tot Koninklijk verblijf ingerichte Raadhuis aan den Dam weder voor zijne oorspronkelijke bestemming beschikbaar te willen stellen."

Men vraagt een offer, zonder eenige wederkeerige toezegging; men kan trouwens ook niets toezeggen, omdat men zich bemoeit met rechten en verplichtingen onzer Koningin, Gemeentebestuur van Amsterdam, en van het Rijk. Men vraagt geen uitspreken van een wenschelijkheid, maar men vraagt beschikbaarstelling zonder meer.

Een toestemmend antwoord zou beteekenen:

„Amsterdam neme haar gebouw terug, de Koningin heeft geen verblijfplaats." Maar zelfs zou een toestemming om: het Paleis voor zijne oorspronkelijke bestemming beschikbaar te stellen — tot niets leiden, omdat het Gemeentebestuur, slechts een onderzoek gelastte, en geen besluit in deze nam. En tegen zulk besluit zal veel te zeggen zijn. In het adres aan de Koningin wordt wel gezegd, „dat reeds sedert geruimen tijd, doch allengs meer bewust en krachtiger de wenschelijkheid wordt gevoeld en betoogd, om het thans als Koninklijk verblijf in gebruik zijnde Stadhuis aan den Dam, weder voor zijn oorspronkelijk gebruik te bestemmen" — doch het tegendeel schijnt eerder waar. ALLENGS WORDT MEER BEWUST EN KRACHTIG de band GEVOELD tusschen Koningin en Volk. Het is maar de quaestie, wie zich in deze uitsprak. Allen, die het hoogst onbetamelijke inzien van zich te mengen in een zaak, die niet, of nog niet publiek kan besproken worden, hebben gezwegen. Slechts zij, die, minder gevoelig, het kunstbelang, boven het Nationaal Belang stellen, hebben een hoog woord gesproken. Hun overweging is, ook volgens het adres, „dat de werkzame kracht slechts dan ten volle van een kunstwerk kan uitgaan, als het in overeenstemming met zijn oorspronkelijk doel en stichtingsmotief wordt gebruikt". Het statige prachtwerk, der 17e eeuw, in gebruik voor kantoren, gevuld met lieden in onze leelijke kleederdracht, zal zeker niet zijn „in overeenstemming met het oorspronkelijk doel, en stichtingsmotief." Ik spreek niet van de beschadiging, waaraan het gebouw zou kunnen blootstaan, van de practische moeilijkheden van meubileering, verwarming, en onderhoud, ik wil aannemen, dat het gebouw eenigszins bruikbaar zou kunnen gemaakt worden, maar een grove misstand tusschen de statigheid der 17e eeuw, en het kantoorgedoe der 20e eeuw zal blijven, „HET MOTIEF" van de 17e eeuw is niet geëigend voor de departementen van thans. De desolate boedelkamer, de weeskamer, de wisselbank, het gerecht, zij zullen er niet terugkeeren — evenmin als de gevangenis.

Of Stad en Rijk zouden gediend zijn bij de veranderde „mise en scene" is een open vraag.

Het adres neemt dus ten onrechte een toon aan, als het gevoelen weergevende van allen, die het wel meenen met kunst en volk. Maar in elk geval tast het nog andere, niet in het adres genoemde, gevoelens aan. Het Nationaal gevoel moet dit adres veroordeelen, als praejudicieerende eene nog onuitgemaakte zaak, en omdat een offer, door buitenstaanders gevraagd, zonder meer beteekent: een verwijdering tusschen Koningin en Volk.

Vandaar mijn protest. TH. STUART.

De Redactie teekent daarbij aan:

Wij achten het zeer gewenscht, dat de meeningen die de burgerij koestert omtrent de Paleis—Raadhuis-quaestie bekend worden; daarom hebben wij gaarne bekendheid gegeven aan het adres uit de kringen der kunstenaars, dat aan H. M. de Koningin is gezonden, daarom plaatsen wij ook gaarne het stuk van Mr. Stuart. Doch daarbij zouden wij wel aanstonks eenige opmerkingen willen maken. In de eerste plaats, dat het zeker een volkomen eerbiedige wijze van optreden is tegenover H. M. de Koningin wanneer men Haar een wensch van haar volk kenbaar maakt. Steeds moet het volk het recht hebben aan zijn Koningin zijn wenschen te uiten, van zijn hopen en streven te doen blijken. Daarin iets „oneerbiedigs" te vinden, lijkt ons niet juist. Mocht het Raadhuis Amsterdam worden aangeboden, dan zou een juichkreet volgen — en een voorstel om van rijkswege, zooals de Grondwet het voorschrijft, een nieuw koninklijk paleis te Amsterdam in te richten, waarbij de gemeente zich zeker niet onbetuigd zou laten. Het komt ons zeer juist voor dat de kunstenaars in hun adres zich niet met deze aangelegenheid inlieten. Maar in het te kennen geven van hunnen wensch kunnen wij — wij herhalen het — niets onbetamelijks zien. Het Nationaal Belang zou door het Stadhuis-worden van wat eenmaal Stadhuis was, niet worden geschaad; van het wijken van het nationaal belang voor het kunstbelang is al daarom geen sprake; het nationaal gevoel kan het niet veroordeelen, integendeel: het zou o. i. moeilijk zijn iets te bedenken, waarmee H. M. de Koningin grooter aanspraak zou verwerven op de dankbaarheid van de Amsterdammers, iets dat Koningin en burgerij nauwer aan elkaar zou binden, dan een gul toestemmend gebaar in antwoord op het thans gezonden adres.

Het gebruiken van het 17de-eeuwsche gebouw als 20ste-eeuwsch stadhuis zou niet kunnen geschieden in overeenstemming met het stichtingsmotief, zegt mr. Stuart. Zeker is, dat het gebouw niet zou worden gebruikt voor alle zelfde doeleinden als vroeger. Doch wij merken op, dat dit eenvoudig een gevolg is van de gewijzigde functies van het gemeentebestuur. Lag er niet een hiaat van honderd jaar tusschen het ten gebruike geven van het gebouw voor koninklijk paleis en heden, die verandering in gebruiksdoel zou men nauwelijks bemerkt hebben: langzamerhand zouden enkele bestuursorganen eruit verdwenen zijn, andere zouden er voor in de plaats zijn gekomen en het gebruiken niet in overeenstemming met het stichtingsmotief zou nauwelijks zijn opgemerkt, in elk geval zou niemand er eenig bezwaar tegen hebben ingebracht, laat staan dan dat iemand er een argument in zou hebben gevonden om het stadhuis niet als stadhuis ze blijven gebruiken. En wat de gebruikers van het gebouw aangaat, kom, hebben de arme klerken der wisselbank en van de desolate boedelkamer, — nederige dienaren die waarlijk niet schitterend betaald werden in hun tijd — er beter in gepast, dan onze secretarie-ambtenaren er zouden passen? Deden zij er beter in dan onze infanteristen? Het argument, dat het Raadhuis gedurende één week in het jaar als koninklijk paleis moet dienst doen, dat de Burgerzaal Hofzaal moet blijven, omdat de nationale kleederdracht zich in de laatste eeuwen eenigszins gewijzigd heeft, lijkt ons toch nauwelijks ernstig toe.

TENTOONSTELLING VAN NEDERL. EN NEDERL.-INDISCHE DECORATIEVE- EN TOEGEPASTE KUNST TE KRISTIANIA.

Deze tentoonstelling zou aanvankelijk in de maand April in het Museum van Kunstnijverheid te Kristiania plaats hebben, doch daar de tentoonstelling der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst ongeveer half Maart in het Stedelijk Museum te Amsterdam geopend werd en een groot deel der daar aanwezige werken, voor Kristiania bestemd zijn, werd eerstgenoemde tentoonstelling tot begin Mei uitgesteld. De bedoeling is om eene uitgezochte verzameling, zoowel in Nederlandsch-Indië als uit Nederland afkomstig, naar Kristiania te zenden, teneinde te doen blijken, dat Nederland en zijne koloniën op het gebied

der toegepaste kunst niet ten achter zijn gebleven, doch eene eervolle plaats innemen. Tevens zal van deze gelegenheid gebruik worden gemaakt om, wat onze moderne kunst betreft, op de Skandinavische eilanden handelsrelaties aan te knoopen.

Het Nederlandsche Comité, bestaande uit: Mevr. N. van Zuijlen-Tromp, Mr. J. H. Abendanon, Mr. C. Th. van Deventer, Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis, J. E. Jasper, Jac. van den Bosch, Carel Henny en E. A. von Saher, doet dan ook een beroep allereerst op hen, die over oude of nieuwe, en Indië vervaardigde kunstwerken beschikken, als ook op de voortreffelijke Nederlandsche kunstenaars op het gebied der moderne kunstuiting, om hunne medewerking te verleenen tot het verwezenlijken van bovengenoemd plan. Verschillende inzendingen, vooral van kostbare Indische weefsels, werden voor dit doel reeds ontvangen, doch er moet nog veel meer worden ingezonden, wil de tentoonstelling aan het plan dat het Comité koestert, om met eene uitgezochte verzameling voor den dag te komen en een goed figuur te slaan, beantwoorden.

De prospectus der tentoonstelling kan bij den Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem worden aangevraagd.

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG VOOR EEN PROVINCIAAL PALEIS TE SOFIA.

De permanente provinciale commissie (Kreis-Permanenzausschusz) te Sofia, schrijft een internationale prijsvraag uit voor een gebouw voor de bureaux voor het provinciaal bestuur. Bizonderheden zijn voor eventueele gegadigden verkrijgbaar bij de Bulgaarsche Consulaten en Gezantschappen.

ROCHDALE-PRIJSVRAAG.

Aan het in ons vorig nummer medegedeelde omtrent de Rochdale-Prijsvraag kunnen wij nog toevoegen dat behalve de ontwerpen van Willem Noorlander en A. M. Zinsmeister dat van Z. Gulden te Amsterdam voor eene belooning of premie ad *f* 200 in aanmerking kwam.

MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vergadering van Zaterdag 28 Januari 1911, voormiddags 10½ uur in Hotel American te Amsterdam.

Na installatie van de heeren J. C. van Epen en W. Fels, die voor 't eerst de vergadering bijwonen en na lezing der notulen van de vorige vergadering, doet de voorzitter eenige mededeelingen over de bemoeiing van het bestuur inzake de stichting van een *Federatie van Kunstvereenigingen*, waartoe het initiatief door de Vereeniging van Letterkundigen is genomen. De voorzitter en de heer De Jongh werden afgevaardigd naar eene vergadering waar die stichting werd besproken, waarvan de bedoeling is: de behartiging der belangen van de Kunstenaars op elk gebied. Na eenige gedachtenwisseling wordt besloten in beginsel aan de stichting van de federatie mede te weken. Van de *Commissie van de bouwverordeningen* was ingekomen een rapport over eene door B. en W. van Amsterdam voorgenomen partiëele herziening der bouwverordening, van welk rapport afschrift werd gezonden aan het gemeentebestuur van Amsterdam, met het verzoek om met de in dat rapport neergelegde opmerkingen rekening te willen houden bij de behandeling in den gemeenteraad. De heer Joling vraagt of dit rapport eenig effect heeft gehad. De voorzitter meent van niet, althans in de verslagen van de gemeenteraadszitting is hem niet gebleken dat van het rapport is gewaagd. *)

In de Commissie voor de bouwverordeningen heeft de heer Ingenohl zitting genomen en is tevens tot voorzitter daarvan benoemd. Aan de orde is de verkiezing van een lid in de Commissie van onderzoek ter vervulling der vacature, ontstaan door de benoeming van den heer De Jongh tot bestuurslid. Als zoodanig wordt de heer H. G. Jansen gekozen die de benoeming aanneemt.

Tot leden der *Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording van den penningmeester* over 1910 worden benoemd de heeren M. A. van Nieukerken, A. J. Joling en Foeke Kuipers, die alle hunne benoeming aannemen. Besloten wordt tot het aanvaarden van het lidmaatschap van *Heemschut*, en als afgevaardigden worden benoemd de heeren K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage en Jon. Ingenohl. Aangenomen wordt zonder discussie *de statutenwijziging* betrekkelijk art. 6 § 9, zooals die door het bestuur was voorgesteld, welke in de vorige ledenvergadering wegens onvoltalligheid niet behandeld kon worden. Na schorsing der vergadering voor het gebruiken van de lunch wordt deze te 2 uur voortgezet en komt aan de orde het *steenhouwersvraagstuk*. De heer M. A. van Nieukerken geeft op verzoek van den voorzitter een korte toelichting op zijn voorstel (zie Mededeelingen No. 13) en komt tot de slotsom dat ieder het er over eens is dat zandsteen de schadelijkste der steensoorten is voor den steenhouwer en dat we dus, rationeeler dan de wetgever, moeten aansturen op het verbod van het gebruik van zandsteen.

De heer Weissman is het niet met den vorigen spreker eens, en meent dat er juist een zeer groot verschil van opvatting omtrent de schadelijkheid van de bewerking van zandsteen bestaat en hij knoopt daaraan vast eene historische beschouwing over het gebruik van zandsteen en den ouderdom der stadssteenhouwers in vroeger eeuwen.

*) Uit latere berichten is gebleken dat een enkele wijziging in het rapport voorgesteld door B. en W. is overgenomen.

De heer Joseph Cuypers, lid der commissie voor het bekende rapport, acht het een succes daarvan dat eene wettelijke regeling is ontworpen in den geest van het rapport. Hij meent dat de paralel door den heer Weissman, tusschen den stadsbouwmeester-steenhouwer, en den tegenwoordigen steenhouwer getrokken, niet opgaat. Persoonlijk heeft spreker ervaren dat gedurende alle belangrijke werken die hij leidde, een of meer steenhouwers, die zandsteen bewerkten, gestorven zijn. Hij zou echter het algeheele verbod van zandsteen, zooals de heer Van Nieukerken dat wil, niet wenschen, daar de mogelijkheid moet blijven bestaan, om oude bouwwerken, die geheel in dat materiaal zijn opgetrokken, te herstellen. Echter moet niet vergeten worden, dat de meeste monumenten uit vroeger eeuwen zijn opgetrokken uit verschillende steensoorten, waarbij de voor de bewerking minder schadelijke kalkzandsteensoorten meestal de overhand hebben, zoodat bij de herstelling van *die* monumenten geen bezwaar bestaat om een soliede minder schadelijke kalkzandsteen voor de herstelling van vergane gedeelten te kiezen.

De heer Joling zou het betreuren indien door eenig verbod de als de beste bekende materialen buiten gebruik zouden worden gesteld. Hij meent dat waar voor het gebruik van loodwit een middel gevonden is dat de schadelijkheid daarvan beperkt, dit ook voor de zandsteenbewerking gevonden zal kunnen worden indien daaraan ernstig gewerkt wordt, en daaromtrent overleg met de vakvereeniging der steenhouwers wordt gepleegd.

De heer Berlage meent dat er tusschen de bewerking van zandsteen en andere steensoorten, slechts een verschil in graad bestaat, zoodat het trekken van een scheidingslijn tusschen meer en minder schadelijk geheel willekeurig is te achten, en dat verbod van het een en behoud van het ander door niets is te motiveeren. Hij meent dat de oplossing gezocht moet worden in verbetering der arbeidsvoorwaarden.

De heer J. J. van Nieukerken op den voorgrond stellende dat de zorg voor het behoud van een menschenleven van het allerhoogste gewicht is, meent dat men toch voorzichtig moet zijn met het verbod van de bewerking van eenig materiaal, en dat dan in ieder geval vast dient te staan dat wat *niet* verboden wordt ook werkelijk niet schadelijk is te achten.

De heer Weissman heeft met eenige geestverwanten eene motie opgesteld, die hij ter aanneming aanbeveelt en van den volgenden inhoud is:

„*De Bond van Nederlandsche Architecten, gehoord de gevoerde bespreekingen is van oordeel dat de maatregelen voorgesteld in het „thans bij de Ie ede Kamer der Staten-Generaal aanhangig gemaakte ontwerp van wet in zake het steenhouwersbedrijf, voldoende „zijn, en dat er voorloopig, nu er zooveel verschil van meening omtrent dit vraagstuk valt op te merken geen aanleiding bestaat tot „het verbod van bepaalde steensoorten*".

De heer Ingenohl vraagt of deze motie niet buiten de orde is, waar de gedachtenwisseling in 't geheel niet over de meerdere of mindere merite's van het bedoelde wetsontwerp heeft geloopen.

De heer Kromhout vraagt: is het mogelijk dat in *alle* gevallen de zandsteen door een niet schadelijke kalksteensoort te vervangen is die evengoed aan het doel beantwoordt.

De heer Cuypers meent dat die vraag niet te beantwoorden is, er zijn zooveel verschillende steensoorten tusschen echte zandsteen en echte kalksteen in, dat de grens van schadelijk en niet-schadelijk niet is te trekken, doch we moeten trachten de erkend meest schadelijke soorten zoo min mogelijk te gebruiken.

De heer M. A. van Nieukerken meent dat het hier gaat om het volgende: De regeering wil in een wet voorschriften geven die de arbeidsvoorwaarden in het steenhouwersbedrijf verbeteren, willen wij nu die voorschriften niet *uitbreiden* door tot verbod vanzandsteen over te gaan, laat ons dan aan die voorschriften adhaesie betuigen.

De heer Cuypers zou liever adhaesie zien betuigd aan het rapport der zandsteencommissie.

De heer De Bazel meent dat de motie Weissmann c.s. niet in behandeling kan genomen worden, omdat daarin sprake is van de aanhangige steenhouwerswet die hier niet in debat is geweest, evenmin als het rapport der commissie.

De heer Weissman zegt dat we op een of andere wijze van onze gezindheid moeten doen blijken, daar we anders naar buiten den indruk vestigen als zou ons het lot van den steenhouwer niet ter harte gaan.

De heeren De Jongh en Ingenohl meenen dat over een uiting in een of anderen zin niet besloten kan worden alvorens over het voorstel van de heeren M. A. van Nieukerken is gestemd. Dit voorstel wordt daarop in stemming gebracht en verworpen met 19 tegen 1 vóór en 1 blanco stem.

De heer Joling meent dat we ons moeten onthouden een stap te doen in de richting van de motie Weissman.

De heer J. J. van Nieukerken meent daarentegen dat we ons na verwerping van het voorstel M. A. Nieukerken, waarvan we de consequentie's niet aanvaarden willen, wel op een of andere wijze moeten uitspreken.

De voorzitter leest een motie voor welke door het bestuur is opgesteld en van den volgenden inhoud is.

„*De Bond van Nederlandsche Architecten is van meening dat maat-„regelen tot bescherming van den steenhouwersarbeid en het toepassen*

„van alle mogelijke voorbehoedmiddelen tegen de zoogenaamde be- „roepsziekte dringend gewenscht zijn."

De heer Cuypers trekt daarna zijn voorstel in doch de heer M. A. Nieukerker dit betreurende neemt het over. Ook de heer Weissman trekt zijn motie in. De bestuursmotie wordt daarna met algemeene stemmen aangenomen. Aangenomen wordt daarna zonder discussie de statutenwijziging van art. 4 § 6 (zie mededeeling No. 15). Daarna wordt behandeld de aanvulling van § 30 van het huishoudelijk reglement (zie mededeeling No. 14).

De heer Weissman stelt voor de woorden: *„omtrent een candidaat of een lid"* te schrappen, omdat de gevraagde inlichtingen ook van zakelijken aard kunnen zijn en niet *direct* een candidaat of een lid behoeven te betreffen. De aanvulling van § 30 wordt aldus gewijzigd aangenomen zoodat ze zal luiden: *„Wanneer de Commissie van Onderzoek het noodig oordeelt van een lid van den Bond 't zij mondeling of schriftelijk inlichtingen te ontvangen, is het gevraagde lid verplicht aan eene desbetreffende oproeping gevolg te geven.*

In behandeling wordt nu genomen het vraagstuk der *collectieve verzekering van opzichters en teekenaarspersoneel.*

Na toelichting omtrent dit punt door den voorzitter gegeven zegt de heer A. J. Joling dat een collectieve verzekering van genoemd personeel niet noodig is daar overal in deze verzekering wordt voorzien.

De heer H. G. Jansen sluit zich hierbij aan en zou wenschen eene wijziging in de ongevallenwet.

De heer de Bazel gevoelt wel voor de collectieve verzekering en meent dat een wijziging van de ongevallenwet, waardoor het opzichters- en teekenaarspersoneel daarbij betrokken werd, financieel niet voordeelig voor de architecten zou zijn.

De heer van Goor zegt dat de voorstellen der Maatschappijen, hier aan de orde, hun grond *niet* vinden in het *niet* verzekerd zijn van het personeel op bouwwerken doch gericht zijn op het verminderen der premie en op het vergemakkelijken der formaliteiten voor het *sluiten* der verzekering door de *collectiviteit* daarvan.

De heer Weissman meent ook hier weer te moeten waarschuwen tegen het vestigen van een verkeerden indruk naar buiten wanneer we kortweg de voorstellen der maatschappijen verwerpen. In stemming gebracht wordt echter met 17 tegen 3 stemmen besloten niet op de voorstellen der Maatschappijen in te gaan.

Bij de rondvraag, vraagt de heer Frowein om bij de eerst volgende vergadering te Amsterdam een gezamenlijk bezoek aan het Paleis op den Dam te brengen, welk denkbeeld het bestuur zegt te zullen overwegen. Vervolgens brengt de heer Frowein ter sprake de beantwoording door het Bestuur van de in een der vorige vergaderingen door hem gestelde vragen over de toelating van teekeningen op de Brusselsche tentoonstelling. Dankend voor het verkregen antwoord is hij echter niet voldaan en blijft bij zijne opvatting dat de jury door uitsluiting van alle vredespaleisontwerpen zeer partijdig heeft gehandeld. De heeren Berlage en Kromhout, beiden lid der jury, protesteeren ten stelligste tegen deze beschuldiging van partijdigheid. De heer Ingenohl meent ook dat de bewering van den heer Frowein niet opgaat daar beide genoemde heeren zelf vredespaleis-plannen maakten en dus ook deze uitsloten. Dit incident wordt daarna gesloten.

Voordat de voorzitter de vergadering sluit brengt de heer Berlage een woord van dank aan den heer de Bazel voor de interessante expositie van eigenhandig werk waarmede hij de vergadering opluisterde. Zoo ooit dan is zeker uit *deze* collectie de *man zelve* te kennen.

Provisie-vraagstuk.

Ingevolge de herhaaldelijk bij het bestuur inkomende berichten omtrent het aannemen of zelfs bedingen van provisiën door architecten bij de uitvoering van door hen geleide werken, besloot het bestuur de in 1909 opgezette actie tegen dit misbruik te vervolgen en richtte diensvolgens tot een aantal der voornaamste firma's de navolgende circulaire:

AMSTERDAM, Maart 1911.

Aan Heeren Aannemers, Leveranciers en Fabrikanten van Bouwartikelen.

M. M.

In den loop van 1909 werd door het Bestuur van den B. N. A. een circulaire gericht tot H.H. aannemers, leveranciers en fabrikanten van bouwartikelen, waarin hunne medewerking werd verzocht in het streven van den B. N. A. om het z.g. provisiestelsel tegen te gaan. Nadrukkelijk werd de aandacht gevestigd op het vicieuse van het misbruik, dat behalve de eer van het vak, ook den lastgever van werken benadeelt, en verhoudingen schept die ook U in Uwe zaken kunnen schaden. Van vele zijden mocht de Bond bewijzen van instemming met zijn streven ontvangen, doch bij alle waardeering voor den goeden wil die daaruit mag blijken, moet helaas geconstateerd worden dat het kwaad nog verre van verdwenen is. Herhaaldelijk toch bereiken het Bestuur van den Bond berichten omtrent het aanvaarden of zelfs b e d i n g e n van provisie door Architecten, die er op wijzen, dat het misbruik voortgaat zijn demoraliseerenden invloed, zoowel op gever als ontvanger, uit te oefenen. Het Bestuur van den Bond meent, dat een belangrijke stap voorwaarts op den weg tot verbetering kan worden gedaan, bijaldien de voornaamste fabrikanten en leveranciers, b.g. hetzij persoonlijk of groepsgewijze zich zouden willen verbinden met het gewraakte stelsel te breken en het zou het op hoogen prijs stellen, indien U wilde medewerken bij het bespreken van doelmatige middelen, waardoor dit zou kunnen bereikt worden. Wij verzoeken U derhalve wel zoo vriendelijk te willen zijn vóór den 25 Maart den laatst ondergeteekende mede te deelen of door U met dat denkbeeld wordt ingestemd, waarna U eene oproeping tot samenspreking zal worden toegezonden.

Hoogachtend,
Het Bestuur van den B. N. A.,
K. P. C. de Bazel, Voorzitter.
C. N. van Goor, 1e Secretaris.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1760: Woonplaatsen van en gedenkteekens voor Betje Wolff en Agatha Deken, de schrijfsters van „Sara Burgerhart", J. H. Rössing.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 11: Modern Holland vertegenwoordigd door Oud Hollandsche Renaissance, J. Gratama, Gebouw voor de afdeeling van den Ned. Protestantenbond te Haarlem, J. J. van Nappen, Stedenbouw, J. G. Wattjes.

DE OPMERKER, No. 11: Waterwerker, voordrachten in de Rotterdamsche Academie. Het Paleis of (Raadhuis) te Amsterdam.

DE BOUWWERELD, No. 11: J. H. W. Lelman. Iets over schoonheidscommissies en openbare bouwkundige adviesbureaux. Geertruida Everts. Tuinkunst.

TECHNISCH WEEKBLAD, No. 11: Een »Prijsvraag". Het gieten, asphalteeren en persen van ijzeren buizen voor waterleidingen, A. H. De grootste „luchtkrabber" van New-York. Eenige bijzonderheden over den bouw van torpedobooten, V. A.

DE INGENIEUR, No. 11: Rapport over onderzoekingen verricht omtrent geconstateerde aantasting van het z.g. manbarklak, Dr. G. v. Iterson, Dr. N. L. Söhngen.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 38: N. V. De Nederlandsche Staal-Industrie, voorheen H. E. Oving Jr., te Rotterdam.

BUITEN, No. 11: Het bosch van Bredius, J. A. D. L. Het kasteel Kessel, A. F. van Beurden.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 20—21: Haus Noll in Cöln-Marienburg. Eine eigenartige Kabelkranform zum Bau der neuen Donaubrücke in Ulm. Vom Wettbewerb um die Kaiser-Brücke im Bremen. Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für ein Bismarck-National-Denkmal auf der Elisenhöhe bei Bingerbrück.

BUILDING NEWS, No. 2932: Our leasehold system. Town-planning exhibition in Edinburgh. Underground water rights. The Victoria Palace. Welsh Church. e. a. R.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 50 der jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1911. F.

2. Prijsvraag van „'t Woonhuis;" zie programma in nummer 8 en inlichtingen in dit nummer.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. Hes, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijkschе contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

NEGENTIENDE JAARGANG No. 13. ZATERDAG 1 APRIL 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de lezing, gehouden den 22sten Maart in ons genootschapslokaal (Vervolg). — Concertzalen. — Geknoei bij den cementhandel. — Het paleis te Amsterdam. — Ingezonden. — Nieuwe uitgaven. — Internationaal Woningcongres te Weenen. — Van allerlei aard. — Tentoonstelling Slothouwer. — Weekbladen en Tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1294e Gewone Ledenvergadering, welke zou gehouden worden op Woensdag 5 April e.k., wordt **uitgesteld** tot Woensdag 12 April d.a.v., omdat op denzelfden avond door de vereeniging „Amsterdamsche Belangen" in het Concertgebouw eene Openbare Vergadering gehouden wordt ter bespreking van het Paleis-Raadhuisvraagstuk, in welke vergadering, volgens de mededeeling van genoemde vereeniging, als sprekers zullen optreden de heeren K. P. C. de Bazel, Jos. Th. J. Cuypers en Prof. Mr. D. Jos. Jitta.

Ons bestuur heeft gemeend dat vele leden deze vergadering zouden wenschen bij te wonen en het daarom beter geacht onze ledenvergadering tot den volgenden Woensdag te verschuiven. Introductiekaarten voor de Openbare Vergadering zijn kosteloos verkrijgbaar gesteld aan ons bureau in „Parkzicht." De agenda van onze 1294e Ledenvergadering verschijnt in het volgende Nr.

II. De deelnemers aan den Cursus voor Voortgezet- en Hooger Bouwkunst onderricht (2e en 3e jaar) worden in de gelegenheid gesteld op Zondag 2 April e.k. des morgens te 10 uur onder leiding van den heer C. W. Nijhoff een bezoek te brengen aan de tentoonstelling van Ambachts- en Nijverheidskunst in het Stedelijk Museum. De toegang is kosteloos op vertoon van het bewijs van toegang tot de Rijks-Academie.

III. Van den uitgever van ons orgaan ontvingen wij in dank de tweede aflevering van den negen-en-twintigsten jaargang „Oud-Holland," Nieuwe Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz. onder redactie van Dr. A. Bredius en E. W. Moes. Deze aflevering bevat, behalve een aantal fraaie reproducties van schilderijen, teekeningen, enz., een artikel: „Daniël Stalpaert," door A. W. Weissman, „Een Suzanna" van Jan Lievens, door Dr. W. Martin (met drie prenten en een fac-simile), „De dichter Joannes Stalpaert van der Wielen," door G. S. Hoogewerff, „De nalatenschap van Rembrandt's schoondochter," door Dr. A. Bredius (met een prent en een fac-simile), „Die Handzeichnunge Rembrandts in der Kunsthalte zu Bremen," von Gustav Pauli (met prenten) en „Hobbema's laatste levensjaren," een nalezing door Dr. A. Bredius. De aflevering is op de leestafel gedeponeerd.

Jan de Meijer, *1e Secretaris.*

VERSLAG VAN DE LEZING, GEHOUDEN DEN 22sten MAART IN ONS GENOOTSCHAPSLOKAAL.

(Vervolg van blz. 85).

Voordat wij overgingen tot het eigenlijke punt van den avond, n.l. het behandelen van de Midden-Amerikaansche kunst als bron en bakermat van de ons meer bekende kunstuitingen, werd eerst nog kort het de vorige maal besprokene nagegaan, en er op gewezen, hoe daarbij op den voorgrond komt de verplaatsing van het kultuurmiddenpunt, hoofdzakelijk in de richting van Oost naar West, gedurende duizenden van jaren, waarin zich de ontwikkeling van het menschelijk bewustzijn heeft afgespeeld. — Indertijd, toen de Gobiwoestijn nog een Midden-Aziatische zee was, minstens 100.000 jr. v. Chr., lag in het midden van die zee een reusachtig eiland, „het land van het Midden", of „het land van de spin", zooals het in het „Doodenboek" der Tolteken wordt genoemd, (zie het artikel over „de Etruskiërs" in „Architectura" No. 6, van 11 Februari). Van uit dit eiland, waarop door zijn afgezonderde ligging, verscheidene stammen van één volk of ras zich rustig tot een hoogstaande beschaving had kunnen ontwikkelen, trokken, 4 stammen naar het Oosten; 2 andere stammen trokken naar het Westen. De 4 stammen, die naar het Oosten trokken, waren de „Tul", dat „mensch" beteekent, de „Mam" voorouder, de „Tuveyo" — oudere broeder, de „Pipil" — jongere broeder. Zij vestigden zich in Midden-Amerika, het tegenwoordige Yucatan, de smalle strook verbindend land tusschen Zuid- en Noord-Amerika. Die reis wordt in tegengestelde volgorde beschreven in het bovengenoemde „Doodenboek". De afgestorven ziel gaat n.l. naar het land van zijn voorvaderen terug. Op die reis doet de ziel 8 stations aan. Deze heeten als volgt: 1. „de reis over de groote zee" (de Stille Oceaan), 2. „de streek van de ijsbergen" (het noordelijk gedeelte van de Stille Oceaan), 3. „de bergen van Obsidiaan" (een gesteente, dat nu nog veel in Kamschatka wordt gevonden), 4. „het land van de verschrikkingen, waar de drie verschrikkelijke winden waaien" (het onherbergzame land van Oost-Siberië), 5. „het dichtbevolkte land" (Noord-China), 6. „het land, waar men met steenen schiet" (het land, waar tegenwoordig de Jacuten leven), 7. „het land van den

wolf", d.i. waar ieder met schrik en angst wordt vervuld (West-Siberië), 8. „het land van de bleeke dooden" (de oer-woonplaats). De twee stammen, die naar het Westen trokken kennen wij later onder den naam van „Lelegen" en „Pelasgen".

Ofschoon het kernpunt van ontwikkeling Midden-Amerika is geworden en dit een richting van West naar Oost aangeeft, wat dus in tegenspraak zou zijn met wat wij in 't begin hebben vastgesteld omtrent de richting Oost-West, is toch de invloed weer teruggegaan van Midden-Amerika over Indië naar het stroomgebied van Euphraat en Tigris en Klein-Azië, en heeft zich weer vereenigd met de Lelegen en Pelasgen, waarmede in verband stonden de latere „Tyrseners" (Etruskiërs); zie het artikel „de Etruskiërs" in „Architectura" No. 11). Amerika is weder ontdekt geworden door Columbus. (Vóór hem waren reeds in 863 n. Chr. de Noormannen er geweest). Spaansche priesters, die later in de 16de eeuw daar kwamen, stonden verbaasd er een eeredienst te vinden, die, wat zijn elementen betrof (b.v. Maagd- en kruisvereering, enz.), volkomen overeen kwam met de hunne. Zij zagen hierin het werk van den duivel, en uit dien hoofde vonden zij het wenschelijk alles zooveel mogelijk te vernielen of te verbranden. Hiertoe behoorden ook de vele boeken met geheimzinnige, voor hen onbegrijpelijke teekens. Het goud en edelgesteenten, die zij in de tempels vonden, brachten zij echter naar Spanje. Een dezer priesters, bisschop Landa, die als zendeling zijn geheele leven daar gewerkt heeft, had die boeken nog gezien, en bestudeerd. Op zijn last werd in 1561 een „auto-da-fé" van de meeste handschriften gehouden. Toch zijn enkele aan de vernieling ontsnapt. O.a. het „Troano"-manuscript, dat nu in het Britsch Museum is. Bisschop Landa heeft zijn studie over de gebruiken, gewoonten, wetten, instellingen, religie en traditie van het volk, waaronder hij werkte, in een boek neergelegd. Dit is nog een geluk, want hierdoor is voor onze kennis van de Maya's (de algemeene naam voor die oude volken van Midden-Amerika) nog veel bewaard gebleven.

Dit geheele geval is analoog met de handelwijze van de Oude Kerkvaders tegenover de „Gnostieken." — Voor de vastlegging van hun astronomische waarnemingen gebruikten de Maya's ronde steenen met beeldteekens behakt, z.g. kalendersteenen. Een ervan, de beroemde Alexander van Humboldt-kalendersteen is in het museum te Berlijn. Uit de sterrekundige aanteekeningen vastgelegd in deze steen blijkt, dat deze dagteekent van vóór den Zondvloed. De Zondvloed is ongeveer 10.000 jaar v. Chr. geweest. Hun religieuse beschouwing, eerst steunende op de aanschouwing van den sterrenhemel, verdiepte zich allengs. Nieuwe stammen worden de dragers van deze verdiepte, nieuwe ideeën. De ouden willen niet wijken, en een religiestrijd ontstaat. De heftigste strijd tusschen de oude en nieuwe inzichten begon ongeveer 2000 jaar v. Christus tusschen de afstammelingen van de „Tul", de „Tulteca"(Tolteken) en de „Tul". De beslissende strijd werd in 1100 v. Chr. gestreden. Deze was zoo hevig, dat aan de zijde der Tulteca 2.400.000 zielen, vrouwen en kinderen inbegrepen, vielen; aan de zijde der Tul echter 3.200.000. Slechts 16000 der Tul vluchten naar hun, in het Zuiden in het gebergte wonende stamverwanten. De kort daarop binnentrekkende Chichimeca vinden bijna geheel een woestijn; als laatsten van de uit het Noorden binnendringende volken noemen de historieschrijvers de „Azteken", waartoe ook de „Mexi" of „Mexikanen" behooren. Beide „halfwilde" stammen nemen een gedeelte der Tul en Tulteca in zich op, leeren hun taal, en nemen verder de Oude Wijsheid in zijn geheel over.

Nu volgde een heele serie lichtbeelden van de oude Mayakunst. Hierbij waren o.a. tempels uit verschillende tijdperken der Midden-Amerikaansche cultuur, een mausoleum voor een der, door hen tot Godheid verheven, heerschers. Merkwaardig is hiervan het bekronende beeld, een luipaard met een menschenhoofd, het prototype der Sphinx. In hoofdzaak werden lichtbeelden over de Mayakunst gegeven om aan te toonen, hoe de opzet van de bouwwerken, en hunne elementen ons onmiddelijk de bijzonderheden van Egyptisch, Indisch en Babylonisch voor den geest roepen. Zoo onder meer het meänderornament, dat nog sterker verwantschap toont met het Chineesche en vooral met het Grieksche ornament. Dat er werkelijk een verwantschap tusschen 't Mayaasch en 't Grieksch heeft bestaan blijkt uit de afleiding van het woord „meänder". 't Is de Grieksche naam voor dit soort van ornament, en toch is het geen zuiver Grieksch woord, daar het is samengesteld uit: „Mai". het Maya-woord voor „hand" en „andros" — mensch. Het woord beteekent dus het ornament afgeleid van de menschenhand, n.m.l. van de bewegingen van de menschenhand, die zoo goed de gemoedsaandoeningen van een mensch weergeven. Deze bewegingen philosophisch bekeken en in een wiskundigen vorm gegoten geeft de ontwikkeling van dit ornament. (Wordt vervolgd)

CONCERTZALEN.

»Als Zaratnustra aber allein war, sprach er also zu seinen Harzen „Sollte es den möglich sein! Dieser alte Heilige hat in seinen Walde noch nichts davon gehört, dass Gott todt ist".

In niets blijkt zoozeer de ingezonkenheid der architektuur in de waardeschatting als kunst, dan bij de uitvoering van werken der toonkunst. Ik bedoel niet, dat er bij den bouw van concertzalen niet wordt gestreefd naar het verkrijgen van voor dat doel zoo doelmatig mogelijk ingerichte gebouwen, maar wèl dat het den concertbezoekers volkomen onverschillig is, in wat voor omgeving zij muziek hooren; of laat ik liever zeggen, dat hun de wanklank volstrekt ontgaat, wanneer in een leelijke ruimte mooie muziek wordt gemaakt; dat hun in de architectuur het banale, datgene wat in de muziek zou hinderen, niet opvalt, in één woord, dat de onlust, die het gevolg is van een disharmonie tusschen vorm en toon, door hen niet wordt gevoeld. Ik ben er ten minste volkomen van overtuigd, dat zij, die zich tot de muzikaalste onder de concertbezoekers rekenen, die dus werkelijk muziek begrijpen en ik meen zelfs verder te kunnen gaan, en ook verreweg het grootste aantal der musici zelve daaronder te kunnen rekenen, dat zij zich volstrekt niet onaangenaam getroffen gevoelen door de architectuur eener concertzaal van het gewone type en daarop attent gemaakt, over die opmerking ten hoogste verbaasd zouden zijn, zelfs niet precies zouden weten, wat eigenlijk werd bedoeld. „Want" — zou hun antwoord vermoedelijk luiden — „het is immers een mooie ruimte met een niet te slechte akoustiek, daarbij goed verlicht, mooi beschilderd en zeer gezellig". Nu is het in zulk een geval niet zoo heel gemakkelijk, iets van dat verloren inzicht weer opnieuw te doen rijpen. Maar toch zal reeds iets van dien onlust worden begrepen, wanneer wordt gewezen op het binnenste van kerken, waar het koorgezang zoo vol wijding klinkt. Het was Frederik van Eeden, die reeds jaren geleden schreef, dat bij de uitvoering der ♯♯-Mol-messe „de platte, gepleisterde zaal in het Concertgebouw te Amsterdam hem zoo bizonder gehinderd had, bij het aandachtig luisteren naar het grootsch muziekwerk; „Het moest in een kerk alleen mogen gegeven worden". Want ten slotte moet het grootste deel der schuld, welke tot die onverschilligheid voerde, terugvallen op de architekten, wier kunst niet vermocht het noodzakelijke evenwicht tusschen architektuur en muziek te vatten; want bij het aanwezig zijn van dat evenwicht wordt die harmonie immers wel gevoeld. Zij wordt, en dat is het droevige, alleen bij afwezigheid niet gemist. Het feit is dus, dat in het algemeen de concertzaal architektonisch niet die bevrediging geeft, welke bij het hooren van muziek wordt geëischt. Of liever, dat in 't algemeen de architektuur der concertzalen, zooals wij die kennen, van karakter zal moeten veranderen, wil de toehoorder weer onder den indruk komen van het noodzakelijke verband, dat tusschen de harmonie der tonen en de harmonie der vormen moet bestaan, ten einde eerst dán de muziek ten volle te kunnen genieten. Want het dient nog eens herhaald, dat men geheel te goeder trouw meent de muziek volkomen te hebben genoten, terwijl inderdaad het volkomene in de verste verte niet werd benaderd, omdat de ruimte daarbij in gebreke bleef, en dus de stemming bedierf. Wanneer inderdaad de groote overeenstemming tusschen deze beide, schijnbaar de meest uiteenloopende kunsten bestaat, die door Goethe's karakteriseering der bouwkunst als „versteinerte Musik" gekenmerkt wordt, dan heeft deze kunst recht op de meest waardige behandeling als omlijsting der muziek; maar dan kan ook dienovereenkomstig de muziek den eisch stellen, dat de ruimte waarin zij wordt gebracht, niet zij van ordinaire middelmatigheid, of poenige zelfgenoegzaamheid. Want het is en blijft de architektuur die in gebreke is gebleven haar taak te vervullen, omdat van alle kunsten zij het diepste zonk, en dat, merkwaardig samentreffen, juist in een tijd, toen haar zusterkunst zich tot de hoogste hoogte ontwikkelde. Het is hier niet de plaats om de oorzaak dezer inzinking toe te lichten en aan te toonen waarom het juist de architektuur moest zijn, welke in de eerste helft der 19de eeuw niet meer voor vol werd aangezien. Wij hebben alleen het feit vast te stellen en daarmee dus te erkennen, dat de muziek sedert dien eigenlijk altijd beleedigd werd door opvoeringen in de concertzaal zooals wij die kennen, en dat tot op heden de eenige ruimte, waarin zij op waardige wijze ten gehoore wordt gebracht, nog steeds is die der kerk. Trouwens, de muziek-geschiedenis leert, dat er vóór de 19de eeuw geen concertzalen bestonden, en dat de orkestrale muziek-uitvoeringen uitsluitend in de paleizen van koningen en in de huizen der grooten werden gegeven; dat eerst later, met de maatschappelijke veralgemeening der muziek, behoefte aan een andere ruimte voor zulke muziek-uitvoeringen ontstond. Immers — en hier komen we tot het beschouwingsresultaat, waartoe we moeten komen — het zou even ongemotiveerd zijn de niet kerkelijke muziek in een kerk uit te voeren, omdat de aard dezer ruimte in 't algemeen niet met deze muziek overeenstemt. Want het is het woord „overeenstemming" dat juist in dit geval op treffende wijze uitdrukt, waaraan het bij de muziek-uitvoeringen hapert. Er is niet éénzelfde stemming tusschen muziek en architektuur, niet éénzelfde stemming tusschen muziek en de moderne concertzaal. Er moet dus weer overeenstemming komen tusschen de architektuur der zaal, waarin de muziek-uitvoering plaats heeft en de muziek-zelve. Toch is ook dát nog niet voldoende, want om dezelfde reden, als waarom deze verandering zal moeten plaats grijpen, zal volgens de meening van bevoegden, de zaal zelve nog een veel principiëelere verandering moeten ondergaan. Beginnen we daarom met deze laatste. In een belangrijk artikel van Dr. Marsop in het tijdschrift „Die Musik", getiteld „Der Musiksaal der Zukunft" staat het volgende:

Wat is het onzinnige, wat is de hoofdfout in het grondplan, in de tot nu toe gevolgde inrichting der concertzaal? „Dat men deze onbewust geheel gelijk aan een Schouwburg behandeld heeft. De orkest- of koorestrade is eigenlijk als een soort van tooneel, waar altijd wat te zien is midden in het publiek geschoven". Sterk verlicht, — er ontbreken alleen nog maar de van boven af gerichte schijnlichten — treden dirigent, solisten en groepen musici op en af, en verwekken door vrijwillige of onvrijwillige gymnastiek Uwe verwondering, vroolijkheid of verbazing; Zij vervallen in de suggestieve handelingen van dwepend en hartstochtelijk spel met blik en gebaar, en veroveren, onder devoot gebuig en teruggeroep bloemen en kransen. In plaats van de, „historisch-getrouwe" nageknipte theater-kleeding, geven hier pronkerige of wel opvallend diep uitgesneden baltoiletten aan de vrouwelijke kritiek voldoende stof tot onderhoud. Schoone, zelfs groote kunst, met de toegift van het „Brettl" en „Ueberbrettl". „Al deze kostelijke oogenlust moet natuurlijk van zoo nabij mogelijk worden genoten. Niet brutaal genoeg kan het op de bevrediging zijner nieuwsgierigheid bedachte publiek zich aan dit wonderlijk samengestelde mechanisme opdringen. Wanneer een schilder met penseel en palet voor zijn ezel staat, dan vindt hij het terecht een vergrijp tegen de goede manieren, wanneer men over zijn schouder kijkt. Een bekwaam handwerksman laat niet gaarne iemand op zijn werktafel scharrelen. De uitvoerende musicus echter moet het zich tot nu toe kalm laten welgevallen, wanneer de meest aanstellerige modegekken hem om zoo te zeggen op zijn handen zitten, en naar de mate van hun verstand zijn werk des te hooger schatten, hoe meer vergoten zweetdruppels zij hem gedurende een kwartier kunnen narekenen. „Beethoven heeft de mode met het woord „frech" aangeduid. Doch de hoogwijzen, die min of meer verafschuwden alles wat na Beethoven werd gecomponeerd, waren niet in 't minste daarover ontsteld, dat het reinste en meest gelouterde, dat de edelste openbaringen van het genie der symphonie verbannen bleven in de weerzinwekkende ruimte van zulk een mode-paradijs". Deze kritiek van Marsop op de moderne concertzaal laat aan duidelijkheid niets te wenschen over; zij veroordeelt, en niet ten onrechte, op de meest krasse wijze, de geheele wijze van muziekuitvoeren, al moge de bewijsvoering misschien niet van enige overdrijving zijn vrij te pleiten. Volgens dezen schrijver moeten dus orkest en solisten, in sommige gevallen ook de koren, voor den toehoorder geheel onzichtbaar zijn. Het gevolg daarvan is, dat balcon, gaanderijen en verhoogde loge-zitplaatsen moeten vervallen, zoodat een vereenvoudiging van het plan daarvan een gevolg is; want wanneer men de algeheele aandacht vraagt voor de muziek, dan moet iedere gelegenheid tot afleiding worden weggenomen. En het geheel duister maken der zaal, zooals tegenwoordig in schouwburgen de gewoonte is kan, alhoewel dit in plaats van het nu gewoonlijk hinderlijk scherpe, een sterk gedempte licht zeer zeker verkieselijker zou zijn, in een concertzaal bezwaarlijk worden toegepast, omdat het verblijf in een donkere zaal zonder zichtbaar doel, evenmin een bevredigende stemming geeft. Want ook Marsop is van die meening, zoodat daarin moet worden voorzien, dat ter plaatse, waar anders het orkest zich bevindt, er toch voor het oog een zeker doel is, al zij dit dan ook onbestemd. Hij wil dit bereiken door een stemmingsvolle architektuur, respectievelijk door een architektuur in Duitsche renaissance, maar nog liever door een venster- en pijlerverdeeling, welke aan een gothisch kerkkoor herinnert. Marsop wordt dus bij het stellen van dien eisch ook geleid door de overweging, dat de concertzaal een ernstige stemming

behoeft en wijst daarvoor terecht op het kerk binnenste; maar ook nog door de Chauvinistische, door geen buitenlandsche architektuur te verlangen, maar de Duitsche meer speciaal de Gothische, omdat de Duitsche respectievelijk de „symphonische instrumental Musik" evenals deze tot een mystiek grandiose romantiek opwaarts stijgt. Nu is het interessant tegenover deze opvatting te stellen die van een jong Duitsch architekt, Ernst Haiger, die zich sedert eenige jaren met de architektuur van de moderne concertzaal heeft bezig gehouden en ten slotte tot het besluit gekomen is, dat de Grieksch-Dorische stijl de eenige is, die daaraan beantwoordt. De moderne concertzaal moet een Grieksche tempel worden, natuurlijk hervormd naar de eischen, omdat de eenvoudige rechthoekige Cella nu eenmaal zonder meer, daarvoor niet te gebruiken is, afgescheiden van de noodzakelijke overige ruimten, welke in een Concertgebouw niet kunnen ontbreken. Maar dat niet alleen; de geheele opbouw, zoowel in massaverdeeling als in detail, moet zuiver Dorisch zijn. Deze architekt begint in een desbetreffend artikel met uiteen te zetten, dat de tempel der Grieken het symbool was der geheele Grieksche wereld, waarvan de organisatie was een artistieke en geen bureaucratische, met Apollo, den God der schoonheid als heerscher, zoodat de Grieken zelf hun staat, hunne orde met het woord „kosmos", d.i. de versiering aanduidden. „Rome nam de kultuur der Grieken over als mode, tengevolge waarvan opnieuw Grieksche tempels en godenbeelden ontstonden. De Keizer omgaf zich met een schijn van goddelijke majesteit en de Romeinsche wereld wilde hem nadoen. Een ieder verlangde zijn eigen tempel, zijn eigen paleis, het egoïstische kunstwerk van Italië, van Rome, zelf te bezitten. Rome gaat aan zijn weelde ten gronde en uit de ruïne van zijn heerlijkheid groeit weemoedig de plant der christelijk-historische symbolische kunst. Zij groeide tot hoog boven smart en dood, tot dat hare takken den aether der vreugde bereikten. Men raapte de overblijfselen der antieke heerlijkheid bij elkaar tot den bouw van basilika's; versierde de wanden met bleeke gestalten, welke aan den dood herinnerden, totdat uit den met bloed doorweekten grond, als toevluchtsoord voor de steeds in onrust levende menschheid het christelijk gezamenlijke kunstwerk ontstond, de gothische dom, als symbool niet alleen van de troostelooze droefheid der middeleeuwen met het verlangen naar opstanding, maar om in reine hoogte de ware vreugde te bereiken. Ja, nog meer, want uit hun schoot werd „de muziek" geboren. Zacht beginnend, in droevigen rhythmus zich herhalend, verheft zij zich tot den geweldigen verlossingsschreeuw der menschheid. De dom der Italiaansche renaissance maakt een geheel anderen indruk, n.l. die van een opera met duizend schoone aria's. Wederom was het gezamenlijke kunstwerk van Italië een luxe bouw, de vergaderzaal der Pausen. Een reuzengeest begreep het eigenlijke karakter van Apollo en gaf hem een menschenziel; „Michel Angelo" door de schepping der Sixtynsche kapel; de eerste nieuwe, reine menschen; menschen der vreugde uit de smart geboren. Met Michel Angelo's dood begint het lied der vreugde te klinken. Ook Appollo gaat verder en verschijnt aan verscheidene vorstelijke hoven, als Rokoko-pop en zoete empireverceerder, ja als Carnavalsscherts van tegenwoordig. Nu is het aan ons" vervolgt Haiger dan „God van zijn narrenkleed te ontdoen, opdat hij weer als oerfiguur van zuiver menschelijke volkomenheid zich onder ons beweegt. En wanneer wij nu voor den bouw eener artistieke gemeenschap het onverwoestbare fundament willen vinden, moeten we alle puin van vroegeren en tegenwoordigen tijd wegruimen, om het gezonde materiaal met het fundament van het eeuwig natuurlijke voor den bouw van de toekomst te kunnen vereenigen. Ook boven de nationale grenzen moet zich het kunstwerk verheffen; want spreekt niet de 9de symphonie in een algemeene taal tot ons „Seid umschlungen, Millionen, diesen Kuss der ganzen Welt!?" Dit bewustzijn van een algemeen scheppende kracht was de voorwaarde voor de kunst der Hellenen, en ofschoon ze de geweldige macht der muziek niet kenden", ik vestig op deze zinsnede van Haiger de aandacht „maar haar slechts vóórvoelden en er naar haakten, schiepen zij als volk der beeldende kunst in scheppingsdrang den tempel, het evangelie van den Helleenschen godsdienst. Zoo is dan de Grieksche tempel de symphonie der beeldende kunsten, de symphonie echter de tempel der muziek". En Haiger komt dan tot het besluit „dat symphonie en tempel vereenigd, ons het hoogste menschelijke gemeenschapskunstwerk zullen openbaren. De tempel zal dan niet meer het zwijgende huis van een zwijgenden God zijn, maar sfeerenklanken zullen zijn gewelven vullen; de symphonieën van Beethoven zullen, tot Apollonischen vorm verdicht, een onuitputtelijke bron voor den zuiver menschelijken mythos vormen en het volk der toekomst zal als hoogste feest de geboorte van de menschelijke tragedie door de symphonie der vreugde vieren".

Alvorens nu deze conclusie aan een nadere beschouwing te onderwerpen, zal ik in 't kort eenige Duitsche concertzalen, welke ik onlangs bezocht heb, de revue laten passeeren. Het zoo ingewikkeld vraagstuk van plan en opbouw in verband met de akoestiek zal in dat verband niet worden behandeld; alleen terloops, waar dat past, zullen eenige opmerkingen daarover worden gemaakt. Wat hare architektuur betreft, kunnen de concertzalen in twee soorten verdeeld worden. De ouderwetsche, gebouwd in een meer of minder klassieken renaissance-stijl, dat wil dus zeggen in den persoonlijken stijl van een Bruno Schmitz of een Dülfer van een Kramer of Nordmann.

Het schijnt wel, dat de renaissance de eenige stijl was, welke naar het inzicht der bouwmeesters van de 19de eeuw voor den bouw van concertzalen in aanmerking kwam en dienovereenkomstig ook voor theater-bouw. Want, niettegenstaande den opbloei der nieuwe gothiek naast de renaissance in het midden der vorige eeuw, bestaan er, naar ik meen, althans in Duitschland, geen gothische concert- noch theaterzalen. Want de zoo fraaie Gürzenich-zaal te Keulen, waar nu muziek uitvoeringen worden gegeven is een middeleeuwsche zaal, en dus oorspronkelijk niet voor muziekzaal gebouwd. Er zijn gothische bankgebouwen en restaurants, gothische stadhuizen en zelfs stations, maar een gotisch Concertgebouw schijnt men voor niet passend te hebben gehouden. Waarom niet? De bouwmeesters der vorige eeuw plachten niet zeer scrupuleus te zijn in de keuze van stijl, en wel eens van een veranderingetje te houden. Als de een het in renaissance, hetzij Italiaansche of vaderlandsche, had geprobeerd, kon een ander het wel eens in zijn hoofd krijgen het op zijn gothisch te doen; en dat te meer, omdat deze beide stijlrichtingen als 't ware met elkaar om den voorrang streden, principieële dienaren en dienovereenkomstig talentvolle leiders als zij hadden. Of moest de oorzaak gezocht worden in de wenschen der lastgevers? Want het schijnt wel, dat aan den renaissance-stijl iets bizonders moest zijn, om dien als aanpassend aan de muziek te beschouwen; dat er dus overeenstemming werd gevoeld tusschen deze beide kunst-uitingen. De gothiek, zoo redeneerde men waarschijnlijk, is goed voor koraal- en gregoriaanschenzang, maar voor de niet-kerkelijke instrumentale muziek past alleen de renaissance. Of redeneerde men heelemaal niet en bouwden de bouwmeesters

in den stijl, die nu eenmaal hun liefde had, en is het louter toeval, dat de lastgevers alleen bij renaissance-bouwmeesters terecht kwamen? Hoe dit zij, deze beschouwingen voeren in elk geval tot de overtuiging dat, in verband met de omgeving gezien, de muziek-uitvoeringen in den nieuweren tijd van een volslagen kunstverwildering blijken geven. Toch dagteekent het begin van deze verwildering niet van de 19de eeuw, maar reeds van het ontstaan der renaissance zelf. Want niet zoodra is de renaissance-kerk gebouwd, of er is eigenlijk geen overeenstemming meer tusschen de oude kerkmuziek en de architektuur. Want men zal toch willen gelooven aan een eenheid van stijl in een bepaald tijdperk, tusschen beeldende kunst en muziek, evenals aan een stijl-eenheid tusschen deze en de literaire kunst. Men kan toch wel van gothische muziek spreken, evenals van een grieksche, zoo goed als van een dienovereenkomstige literatuur; waarmee dan wordt bedoeld, dat er een stijl-eenheid heeft bestaan tusschen alle kunsten van diezelfde tijdvakken, terwijl dan daaruit zou volgen, dat dan ook geen buiten deze tijdvakken ontstane muziek in een gothische of griekse ruimte zou passen. Ook wanneer we met Hegel aannemen dat bouwkunst is de symbolische kunst; terwijl de beeldhouwkunst is de klassieke, en de schilderkunst de muziek en de poezie de romantische, — en dat ook de historische volgorde geldt, dat symbolisch is de kunst van het Oosten, klassiek die van Griekenland en romantisch die der christelijke volken, dan volgt daaruit dat ook de romantische muziek alleen past in een romantische architektuur. Nu erken ik onbevoegd te zijn om dit verband nader te argumenteeren. Ik weet ook niet of dit mogelijk is en, — zoo ja, — of het resultaat daarvan reeds in geschrift bestaat. Wel is mij bekend, dat de Heer en Mevrouw Vogelsang een poging hebben gedaan om de verwantschap tusschen de verschillende kunsten in iedere kunstperiode, als bijv. die van den schilder en van den musicus, aan te toonen. Zij deden dit in een voordracht over picturale en muzikale parallellen en anthitesen, gehouden in den katholieken kunstkring „de Violier", waarbij het gesproken woord van Prof. Vogelsang muzikaal geïllustreerd werd door het vioolspel van zijn echtgenoote. Het jaarverslag van „de Violier" zegt van deze voordracht: (Wordt vervolgd).

GEKNOEI BIJ DEN CEMENTHANDEL.

In de nos. van 28 Jan. en 4 en 11 Febr. van het „Algem. Ned. Advertentieblad" komen een paar artikeltjes voor, betrekking hebbende op „minder juiste" handelwijzen in den cementhandel en wel speciaal ten opzichte van „Bonne-Espérance"-cement. (Het is n.l. volgens deze artikelen meerdere malen gebeurd dat in „Bonne-Espérance"-zakken, verzegeld met B-E-loodjes, GEEN B-E-cement was te ontwaren, doch cement van gansch andere samenstelling. Het slot van deze geschiedenis (voor de leden van „A. et A" wellicht van belang) is een artikel van de „Vereeniging van Cementhandelaren" aan de redactie van het „Algem. Ned. Advertentieblad" en voorkomende in genoemd blad van 11 Maart j.l., luidende:

BONNE ESPÉRANCE.

Mijnheer de Hoofdredacteur!

Beleefd verzoeken wij U om plaatsing van het volgende:
Naar aanleiding van uw artikelen, voorkomende in Uwe bladen van 28 Januari, 4 en 11 Februari, zijn wij zoo vrij U er op te wijzen, dat de heer Dr. G. E. van der Stichelen, Turnhout, zich in zijn verweer voor de cementfabriek „La Bonne Espérance" op de enkele maal beroept, dat door deze fabriek den bedoelden misslag, het verkoopen van ander cement in Bonne Espérance-zakken, voorzien van Bonne Espérance-loodjes, zou zijn begaan.

Dit is dus in strijd met Uwe bewering, dat zich meerdere gevallen, dat B. E. zakken, verzegeld met B. E. loodjes, geen B. E. cement bevatten voordeden en daar Uwe bewering niet dan op goede gronden zal zijn gedaan, zouden wij het in het belang van den eerlijken handel zeer op prijs stellen, wanneer U zich onomwonden verklaarde, m.a.w. wanneer U mededeelde of alleen Wanze- (Bas-Oha) cement in B. E. zakken werd verpakt of ook andere cementen en zoo ja, welke, wanneer, alsmede hoeveel keeren zulks, ook wat betreft Wanze-cement, is geschied, overeenkomstig de bewijsstukken, die men U heeft getoond.

Waar overigens de heer van der Stichelen er op wijst, dat de cementverwisseling is geschied in overleg met de afnemers der Bonne Espérance zoo merken wij op, dat de eenige directe afnemers in Nederland van deze fabriek, de heeren W. Deurvorst en Zoon te 's-Gravenhage zijn. Zijn dus deze verwisselingen in overleg met deze heeren geschied en verkochten deze dus ander cement in B. E. zakken, met voorkennis en op aanhoudenden drang van den afnemer, dan zou dit bewijzen, dat er nog andere in het spel zijn.

Het is niet aan te nemen, dat directies van werken of verbruikers (aannemers van werken) hunne toestemming tot dergelijke handelingen zouden hebben verleend. Veeleer gelooven wij, dat deze door die verwisselingen schromelijk zijn misleid en zou het mede in het belang van den eerlijken handel gewenscht zijn, wanneer ook daaromtrent voldoende opheldering werd gegeven.

Wij zeggen U dank voor de verleende plaatsruimte en verblijven,
Hoogachtend, namens de Vereeniging van Gement-handelaren,
N. MEES, *Voorzitter.*
J. A. VAN WIJNGAARDEN, *Secretaris.*

Het antwoord der betreffende redactie luidt hierop:

Dit „Ingezonden" was voor ons geen verrassing. Integendeel, na onze pertinente verklaring, dat eene cement-verwisseling zich niet bepaald had tot één geval, verwachtten we niet anders dan een uitnoodiging dit nader te bewijzen..... van Dr. v. d. Stichelen zelf, die immers even pertinent het tegendeel beweerd had.

Onze eenige verwondering dus, bij ontvangst van bovenstaand schrijven, was deze: dat het ons niet gewerd van die zijde, welke allereerst gerechtigd was ons dergelijke vragen te stellen.

Of zou ook hier het „qui se tait, consent" van toepassing zijn? Onze gegevens doen het vermoeden.

De geachte inzendster is niet spoedig tevreden. Ze vraagt ons toch niets meer of minder dan een volledig inquisitoriaal onderzoek: andere dan Wanze-cement, zoo ja, welke, wanneer, hoeveel keeren.

Wij zijn steeds (en hopen dit ook te blijven) den eerlijken handel ter wille geweest, maar het doen van een dergelijk veelomvattend onderzoek ligt niet op onzen weg.... zelfs niet naar aanleiding van ons getoonde bewijsstukken.

Immers gingen wij hierop in, het einde ware niet te overzien en wellicht(?) moesten dan alle(?) bouwartikelen de revue passeeren.

't Ligt toch voor de hand, dat er in alle handelsartikelen handelaren kunnen en zullen gevonden worden ('t zij vele of weinige) die, 't niet kunnende winnen met concurrentie in prijs, met hun ruim geweten het best in overeenstemming kunnen brengen, 't te probeeren met de qualiteit of quantiteit.

Wordt ons een geval medegedeeld en de echtheid daarvan met deugdelijke bewijzen gestaafd, wij zullen niet aarzelen, het te signaleeren, het trekken der conclusies aan onze lezers overlatend.

Wat nu betreft 't tegenstrijdige tusschen de bewering van Dr. v. d. S. en de onze die van meerdere gewaagt, willen we Dr. v. d. S. even herinneren, zij 't dan ook ongevraagd (en hiermede voldoen wij dan tevens eenigszins aan den wensch der inzendster) aan een order zijner fabriek, gedateerd 12 April 1910, waarin hij een andere fabriek (niet te Bas-Oha) de aankomst van een schip aankondigt, bestemd om in te nemen 270000 K.G. cement. Onomwonden vermeldt bedoeld schrijven, dat de schipper ledige zakjes en loodjes bij zich heeft.

Wij onthouden ons van nadere precisering en zullen verder geen namen noemen.

Aan de Vereeniging van Cement-handelaren, die uitsluitend syndicaatcement verhandelt, willen we nog mededeelen, dat bedoelde fabriek geen syndicaats-fabriek was en ons ook niet gebleken is, dat een der syndicaats-fabrieken zich voor een dergelijke handeling leende.

Zonder ons te begeven op wegen die wij niet de onzen kunnen en willen heeten, zouden wij het niet van belang ontbloot achten, zoo het Ned. Cement Syndicaat eens kort en bondig zou willen toelichten, welke middelen het aanwendt en welke wegen het bewandelt om de knoeierijen in den cementhandel te fnuiken en daarbij dan tevens eens mededeelde aan welke normen AL zijne cementen voldoen. Wanneer de Directies van werken dan van een en ander kunnen kennis nemen en daardoor tot de overtuiging zouden komen dat het Syndicaat handelt GEHEEL EN ALLEEN IN HET BELANG VAN DEN EERLIJKEN

CEMENTHANDEL, zoo zouden die Directies, onverminderd hunne contrôle op 't cement, o. i. zeer zeker eene belangrijke schrede nader tot hun doel gekomen zijn; n.l. om op hunne werken cement te doen verwerken die door hen geeischt worden en niet die „die er wel wat op lijken" of die „minstens even goed zijn". ADR. M.

HET PALEIS TE AMSTERDAM.

IN het dagblad „De Nederlander" van 23 Maart j.l. komt een ingezonden stuk voor getiteld: „Het Paleis te Amsterdam", dat tot strekking heeft een tegenadres te zenden tot H. M. de Koningin (en dit dan wel naar aanleiding van het bekende request van de verschillende vereenigingen), opdat het Stadhuis op den Dam voor Nederland behouden blijft als Paleis. Wij zullen een en ander van dit stuk weergeven, dat ons noodig voorkomt om overgenomen te worden, o. a.:

„De N. Rotterd. heeft, zooals u bekend is, in hare kolommen plaatsruimte verleend aan een request, om onze dierbare Landsmoeder te verzoeken het Paleis op den Dam ter beschikking van de plaatselijke autoriteiten te willen stellen. Nu is de gedachte in mij gerezen, zooals het wellicht velen zal gaan, die het gewicht dezer vraag beseffen, vooral na het langdurige en beteekenisvolle zwijgen van H. M. op elke aanduiding in de N. R. of het soms niet in de gegeven omstandigheden wenschelijk zou kunnen wezen, daar tegenover een request van anderen inhoud te plaatsen. Opmerkelijk is het, dat de namen der onderteekenaars van het gepubliceerde request blijk geven slechts te resulteeren uit een nauweren kring van geestverwanten, architecten, kunstgeschiedenis-vereenigingen enz. uit Amsterdam en verschillende andere streken van ons land".

En verder: „Het moet toch voor H. M., die niet gaarne gunstbewijzen verzuimt, gemakkelijker zijn het verzoek der architecten en kunstkringen af te wijzen, indien zij weet, dat zij een veel grooter gedeelte van Haar volk bedroeven zoude door daaraan toe te geven. En last not least — waar zullen de eischen, die men aan onze edelmoedige Koningin stelt, eindigen in onzen veeleischenden tijd? Met de meeste hoogachting".

We zouden op bovenstaand schrijven niet ingegaan zijn als het antwoord, dat de Redactie er onder plaatste ons niet noopte den meesten onzer lezers, die dit blad niet in handen krijgen, te doen weten met wat voor oppervlakkige uit de hoogte behandeling en tevens voor de zenders van dit request nu niet direkt kiesche wijze dit entrefilet door een blad gegeven wordt, waarvan de Hoofdredactie berust bij een man, waarvan we een dergelijk antwoord niet hadden verwacht, dat we zonder commentaar weergeven en als volgt luidt:

„(Wij gelooven dat men verstandig zal doen de beweging, die in de architectenwereld over het Amsterdamsche paleis heerscht, niet al te serieus te nemen. Het is een zeer natuurlijk verschijnsel, dat die heeren het vooruitzicht — een nieuw te bouwen Koninklijk Paleis — zeer aanlokkelijk vinden, al ware 't voorloopig alleen slechts als onderwerp van discussie en polemiek, maar daarom behoeven zij, die buiten dien kunstkring staan, zich daardoor nog niet te laten meêsleepen. Der geachte inzendster zij echter al terstond toegegeven, dat de heeren tegen wie zij zich richt, blijkbaar alleen rekening willen houden met de historie van vóór 1800. Van 1800 tot heden is ook een stuk historie, en wel een, waarin het Oranjehuis en het Paleis op den Dam zeer nauw verbonden zijn geworden". Red. Ned.) L.

INGEZONDEN.

Een niet onaardige tegenhanger van de advertentie, ingezonden door B. J. K. in het nummer van „Architectura" van 18 Maart j.l. is de volgende, dezer dagen geknipt uit de Nieuwe Rott. Courant:

> „Gepensionneerd Architect, veel voorname bouwwerken onder eigen beheer uitgevoerd hebbende, zag zich gaarne belast met beheer en administratie over vaste Goederen; specialiteit voor het daarstellen van Interieurs, in elken verlangden stijl. Brieven fr.. onder No. 73, a. d. Boekh. Waltman, Delft."

Ook hier een heel aardige combinatie van vaste Goederen en Interieurs in elken verlangden stijl. Wel doet deze specialiteit niet alles voor tijdverdrijf waarschijnlijk, maar als gepensionneerd kunstenaar toch wel voor zeer civielen prijs, en dat beteekent iets bij een SPECIALITEIT in ELKEN VERLANGDEN STIJL. S.

NIEUWE UITGAVEN.

HANDLEIDING VOOR WONINGBOUWVEREENIGINGEN.

Dit werkje, uitgave vanwege het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen, geeft in een reeks artikelen o. i. alles wat men in zake woningbouw weten moet en weten wil. Mr. D. Hudig Jr., directeur v. h. Bureau voor Sociale Adviezen, behandelt achtereenvolgens de taak, oprichting, bouwplannen, rechtsvorm en toelating, terwijl de directeur van het Amsterd. Bouwfonds, de heer H. C. A. Henny, de bespreking van de bouw- en exploitatiekosten, voorschotten en bijdragen volgens de woningwet, alsmede de exploitatiekosten en de boekhouding voor zijne rekening neemt.

Voor hen, die zich mochten gedrongen gevoelen, hun schouder mede te gaan zetten onder het groote werk der woningbouw en verbetering der volkshuisvesting, zal dit werkje zeer zeker van veel nut kunnen zijn en zullen zij het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen daarom erkentelijk moeten zijn voor dit zoo eenvoudig, doch alleszins practisch „overzicht". Waar op het gebied van verbetering der volkshuisvesting nog zoo ontzettend veel AAN TE VANGEN valt en de beschikbare krachten nog niet velen zijn, hopen wij, dat dit werkje een roepstem en een gids tegelijk moge zijn.

Zoo mogelijk wenschen wij op deze uitgave nog nader terug te komen. M.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN.

HET bijvoegsel tot de Ned. Staatscourant bevat het volgende verslag van den vertegenwoordiger der Regeering op het van 30 Mei—3 Juni 1910 te Weenen gehouden IXde internationale congres voor volkswoningen, gericht aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Op het negende Internationale Woningcongres, van 30 Mei tot 3 Juni 1910 te Weenen gehouden, alwaar ondergeteekende aanwezig was als vertegenwoordiger van de Nederlandsche Regeering en van de gemeente 's Gravenhage werden vier onderwerpen aan de orde gesteld:

1e. de gemeentelijke woningpolitiek;
2e. de organisatie van het crediet voor den bouw van volkswoningen;
3e. het éénsgezinshuis of de huurkazerne;
4e. vermindering der bouwkosten voor kleine woningen.

Buitendien waren, op verzoek, door een aantal personen uit verschillende landen rapporten ingediend omtrent de vorderingen op het gebied van het woningwezen gedurende de laatste 5 jaren.

Over deze onderwerpen alsmede over de vermelde vorderingen waren gezamenlijk een veertigtal referaten tevoren aan de congresleden toegezonden. Aan de beraadslagingen over elk onderwerp ging ten congresse vooraf het uitbrengen van een generaal referaat. De besprekingen bestonden veelal in eene beknopte herhaling of eene aanvulling op detailpunten van hetgeen in de referaten was neergelegd of wel in op zich zelf staande mededeelingen; slechts in enkele gevallen was sprake van een eigenlijk debat over een bepaald punt. Hetgeen hieronder volgt is, onder saamgevatte vermelding van hetgeen door verschillende sprekers werd in het midden gebracht, aan de eerstbedoelde referaten en rapporten ontleend door Mr. A. Jonker, die aan ondergeteekende daartoe van gemeentewege is toegevoegd.

Vooraf ga nog, dat het congres, waartoe ongeveer 1100 personen uit verschillende landen als leden waren toegetreden (alleen uit Weenen pl. m. 400), in den regel werd bijgewoond door 400 à 500 personen. Te oordeelen naar de bijvalsbetuigingen, welke aan enkele sprekers op bepaalde punten ten deel vielen, bevonden zich onder de aanwezigen een groot aantal huiseigenaren of althans personen, die geen voorstanders van eene krachtige woningpolitiek waren.

Ten aanzien van het onderwerp der GEMEENTELIJKE WONINGPOLITIEK drong men er in de eerste plaats op aan, dat de gemeentebesturen zich in veel ruimeren zin dan tot dusverre zouden bewust worden van de noodzakelijkheid om dit volksbelang tot een opzettelijk onderwerp van overheidszorg te maken. Het beleid behoorde te worden geconcentreerd in een bepaalden tak van dienst. Ter verkrijging van de onmisbare kennis van toestanden, welke voor verbetering vatbaar of volstrekt te veroordeelen zijn, moest een bureau van woningtoezicht worden ingericht, welks ambtenaren zich veeleer als organen van sociale overheidsbemoeiïng dan als dienaren van politie hadden te gedragen. Bij tactvol optreden zoude men minder op verzet stuiten. Dit bureau verschaffe zich voorts door middel van voortdurend bijgehouden en bewerkte statistiek de gegevens welke een blik op de woningmarkt in het algemeen gunnen. (Aard, ligging, huurprijs, leegstaande woningen. Aangifte van te verhuren woningen zij verplichtend). Deze gegevens zouden mede den grondslag vormen voor eene woning beurs, welke althans in grootere gemeenten noode wordt gemist. De bouwverordeningen behoorden eenerzijds streng te zijn in de eischen, waaraan bestaande woningen moeten voldoen, anderzijds het stempel te dragen, dat zij zijn samengesteld in het besef van den zeer aanzienlijken invloed harer bepalingen op den aard en de mate van den nieuwbouw. Minder uniformiteit, meer differentiëering in de eischen, naar gelang van de soort der woningen en het karakter van de stadswijken; zönen-systeem, abgestufte Bauordnung. Breedvoerig werd stilgestaan bij de gemeentelijke grondpolitiek als een der meest elementaire bestanddeelen van de gemeentelijke bemoeiing. Indien al het woningvraagstuk niet uitsluitend werd herleid tot eene quaestie van grond, niettemin drong telkenmale in de gedrukte stukken, alsmede in de discussiën naar voren, dat in ruim grondbezit voor de gemeenten ter behartiging van het onderhavige belang onschatbare waarde gelegen is.

Het gebrek aan woningen, voldoende aan hedendaagsche eischen, tegen matige huur, werd goeddeels hieraan toegeschreven, dat beschikbaarstelling van zulke woningen aan de particuliere bouwnijverheid uiterst zwaar valt wegens de hooge bouwkosten in den ruimen zin. Uit verschillende landen bleek, dat bij ontwikkeling van het bedrijf in woningen voor welgestelden, de bouw van goedkoope arbeiderswoningen was afgenomen. In hoeverre de bedoelde bouwkosten werden geïnfluënceerd o.a. door den prijs der materialen, de arbeidsloonen, de bepalingen der bouwverordeningen en de gelegenheid voor geldopneming, werd nader onder de oogen gezien bij speciale aan de orde gestelde punten; bij het algemeene onderwerp der gemeentelijke woningpolitiek legde men in het bijzonder nadruk op dezen factor: de duurte van den grond aan de grens der bebouwde stad, terwijl juist daar het gebied lag, waar verbetering der volkshuisvesting moest worden gezocht. Waar deze klacht het meest luide tot uiting kwam, werd zij voornamelijk gesteld op rekening der speculatie. In zeer bijzondere mate bleek zulks nog steeds in Duitschland (ook, zij het minder, in Oostenrijk en Zwitserland) het geval te zijn. Uit bijna alle landen, doch in het bijzonder uit Duitschland werd met grooten klem de noodzakelijkheid van eene stelselmatige grondpolitiek bepleit. Terwijl, behoudens eenige uitzonderingen, de berichten uit Duitschland over woningtoezicht en statistiek niet gunstiger luidden dan uit andere landen, werd met voldoening gewezen op het feit, dat verscheidene gemeenten een zelfstandig Grundstückfonds in het leven hebben geroepen, waarin hoogst belangrijke vermeerdering van grondbezit is opgenomen. Het schijnt hier de plaats op te merken, dat al moge de erfpacht, in de meeste landen nog slechts in opkomst, in Duitschland steeds ruimer toepassing vinden, bedoelde gemeenten zich niet principiëel van verkoop onthouden. Door de praktijk liet zich de vraag, in hoeverre de gemeenten den prijs van den bouwgrond kunnen drukken door bij verkoop een matigen koopprijs te bedingen, niet beantwoorden. Waar toch die gemeenten tot verkoop overgingen geschiedde dit, behoudens in gevallen van beschikbaarstelling voor „gemeinnützigen" bouw, tegen den marktprijs. Vroegere ervaring had althans uitgewezen, dat verkoop onder de markt slechts beduidde een geschenk aan den eersten kooper. Zeer gevoelig was dit ook in Zweden ondervonden, waar de gemeenten van oudsher over groot grondbezit beschikken en het woningprobleem in ieder geval in geringere mate door de grondquaestie wordt beheersecht. Liet zich aldus niet constateeren, dat gemeenten door verkoop een gematigenden invloed deden gelden op de grondprijzen, toch had oordeelkundige verkoop bewerkt, dat de gemaakte winsten in het fonds vloeiden en weder ten bate der gemeenschap tot nieuwen aankoop konden worden aangewend.

Trouwens de kern van het grondbedrijf als sociaal instituut lag in de tijdige en gestadige vermeerdering van gemeentelijk grondbezit. Met die strekking kon de grondpolitiek in meer dan één opzicht invloed ten gunste der volkshuisvesting doen gelden. Immers zij bewerkt niet alleen, dat de gemeente geheel de vrije hand heeft in de vastlegging der stadsuitbreiding, doch buitendien, dat de uitvoering der plannen in de gewenschte richting in hooge mate wordt bevorderd en bespoedigd. Eene door particuliere bezitters kunstmatig met speculatie-doeleinden tegengehouden ontsluiting tot bouwterrein zou worden verijdeld. De gemeenten konden den grond onmiddellijk ter beschikking stellen, voordat deze — waren de omstandigheden anders — van hand tot hand gaande, zeer aanzienlijk in prijs was gestegen; zij konden naar goedvinden aanwijzen de wijken, welke bestemd zullen zijn voor den bouw van kleine woningen, voor industrie-inrichtingen, voor sport- en speelterreinen (Schrebergärten). En bovenal zij zijn dan in staat om, tegen matigen prijs, grond af te staan of in erfpacht te geven aan bouw-

vereenigingen ten algemeenen nutte, welke huurwoningen stichten of, onder beding van weder-inkoop en andere contractueele bepalingen ter vermijding van speculatie, aan zulke vereenigingen, welke kleine woningen ten verkoop bouwen.
Deze politiek, vooral gepaard gaande met maatregelen, welke de communicatie met de buitenwijken vergemakkelijken, zoude den aanbouw, daar waarop het oog der woninghervormers is gevestigd, ten zeerste bevorderen. (Wordt vervolgd.)

VAN ALLERLEI AARD.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

In American-Hotel te Amsterdam hield de B. N. A. op Zaterdag 25 dezer zijn 3e Jaarvergadering onder presidium van den heer K. de Bazel. De Secretaris, de heer C. N. van Goor, bracht het jaarverslag uit; waarin de arbeid van de B. N. A. gereleveerd wordt en waaruit blijkt dat op 21 Dec. 1910 het ledental 42 bedroeg. De rekening van den penningmeester, den heer P. J. Houtzagers sloot met een voordelig saldo van *f* 35.— De begrooting over 1911 werd vastgesteld en bepaald dat de leden 12 pCt. der aanslagen in de bedrijfsbelasting voor den bondskas zullen bestemmen. Tot bestuursleden werden herkozen de h. h. K. de Bazel en H. P. Berlage en gekozen de heer J. E. van der Pek; terwijl bij acclamatie de heer K. de Bazel als voorzitter werd herkozen. In de Commissie van Onderzoek werden herkozen de h. h A. W. Weissman en H. G. Jansen. Eenige discussie volgde over het bestuursvoorstel tot het scheppen eener categorie aspirant-leden; welk voorstel instemming vond, doch een nadere regeling werd aangehouden. Aan de orde kwam verder de vraag van de Commissie voor de Bouwverordeningen betreffende het programma van werkzaamheden. Na discusies werd met groote meerderheid besloten dat de commissie over het geheele land zal werken. Een voorstel van het bestuur in zake het geschil Moojen-Ed. Cuypers werd in een huishoudelijke vergadering behandeld. De heer Frowein bepleitte het nut van een archief van teekeningen van Nederlandsche Architecten. Vervolgens begaf het gezelschap zich naar het Koninklijke Paleis, waar de heer Weissman als gids fungeerde.

ACHTSTE CONGRES VOOR VERWARMING EN VENTILATIE TE DRESDEN.

Van 12-14 Juni van dit jaar zal een congres van van vakmannen op beider gebied gehouden worden te Dresden, waar ook eene internationale tentoonstelling op hygiënegebied gehouden wordt. De deelname is voor een ieder opengesteld à 20 Mark voor heerenkaarten, terwijl dames reductie genieten. Het adres tot aanmelding is Haydnstrasse 9 te Dresden, terwijl eene spoedige opgave gewenscht is met het oog op eene goede voorbereiding. Voorzitter van het uitvoerend comité is Dr. Ing. Hartmann, Geheimer Regierungsrat und Professor, Berlin-Grünewald.
Het voorloopig dagprogramma is als volgt vastgesteld,

Zondag 11 Juni	—	's avonds 8 uur	Ontvangst in het tentoonstellingspaleis.
Maandag 12 „	—	voormiddags	Eerste Congres
		namiddags	Bezichtiging van verwarmings- en ventilatie-inrichtingen
		's avonds	Feest in het tentoonstellingsgebouw
Dinsdag 13 „	—	voormiddags	Tweede Congres
		namiddags	Bezichtiging der Hygiëne-tentoonstelling
		's avonds	Ontvangst door de stedelijke overheid.
Woensdag 14 „	—	voormiddags	Derde Congres
		namiddags	Bezichtiging van verwarmings- en ventilatie-installaties
		's avonds	Bezoek aan de Opera.

NED. BOND VAN VAKSCHOOLLEERAREN EN- LEERARESSEN.

Bovengenoemde Bond heeft het voornemen van 9—18 September van dit jaar een tentoonstelling te houden van leermiddelen, materialen, schoolbehoeften, gereedschappen, werktuigen, enz., ten dienste van het vak- en teekenonderwijs, industrie- en huishoudonderwijs in het „Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen" te Utrecht. Ter gelegenheid van deze tentoonstelling zal eveneens aldaar een tweedaags-congres gehouden worden, georganiseerd met de navolgende vereenigingen: Vereen. tot Bevordering van de Vakopleiding voor handwerksl. in Ned., Vereen. voor Teekenonderwijs, Bond van Directeuren van Ambachtsscholen, Bond van Hoofden van Industriescholen, Bond van Leeraressen bij het Huishoudonderwijs, Nationaal Bureau voor Vrouwenarbeid en de Alg. Ned. Vrouwen Vereeniging „Tesselschade".
Een der punten van bespreking van het Congres zal zijn „het oprichten van een schoolmuseum voor het vakonderwijs", waaavoor ook het eventueel batig saldo den tentoonstelling benut zal worden. Voorzitter van het eere-comité is Mr. Th. Heemskerk, voorzitter van het bestuur, C. Menke. en secretaris H. Bucker, Fred. Hendrikstr. 188, Amsterdam, welke laatste bereid is alle mogelijke inlichtingen te verstrekken.

Bij Koninklijk besluit is benoemd tot hoogleeraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, J. J. Aarts, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. (Tel.)

De raad van Haarlem heeft gistermiddag een terrein van 22.500 vierkante meter, aan de Leidsche vaart, beschikbaar gesteld voor openbare speelplaats. Voor de bestrating van wegen daaromheen werd een crediet toegestaan van *f*112.500. (Tel.)

TENTOONSTELLING SLOTHOUWER.

Zondag 2 April a.s. te 1 uur wordt de tentoonstelling van teekeningen, door den heer D. F. Slothouwer op zijn studiereis door Denemarken en Duitschland, vervaardigd, geopend. Deze tentoonstelling blijft geopend tot 9 April, des Zondags van 1-4, de andere dagen van 9-4 uur.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1761: G. A. Hagemann's Kollegium, S. M. Maronier. Willem Maris in den „Larensche Kunsthandel."
BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 12: Het Koninklijk Paleis te Amsterdam als kunstwerk. De schoonheid van Delft, A. Le Comte met onderschrift van J. Gratama. Het Bismarck National-Denkmal. D. F. S.
DE OPMERKER, No. 12: Waterwerken.
DE BOUWWERELD, No. 12: J. H. W. Leliman. B. I. Iets over schoonheidscommissies en openbare bouwkundige adviesbureaux. Geertruida Everts. Tuinkunst.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 39: Moderne metaalbewerkingsmachines en gereedschappen.
DE GAS- EN WATERFITTER, No. 12: Electrolytisch verzinken van ijzer. Straatverlichting door moderne electrische lichtbronnen. De vuilverbranding en omzetting in bruikbaar materiaal. Het verzinken van plaatijzer.
TECHNISCH WEEKBLAD, No. 12: Iets over de beweging van water door buisleidingen.
DE INGENIEUR, No. 12: De visschershaven te Scheveningen, B. Hoogenboom c. i. Internationale tentoonstelling van ambachtswerktuigen te Antwerpen.
BUITEN, No. 12: Het kasteel Westring bij Maasbree, (L) A. F. van Beurden. Tuinstad litteratuur, J. F. van Royen.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 22—23: Denkmal und Landschaft. Vom Wettbewerb um die Kaiser-Brücke in Bremen. Danzigs Kunst und Kultur im 16. und 17. Jahrhundert. Versuche mit Betonsäulen. Einrichtungen für die Ausführung der Betonarbeiten an den Schleusen des Panama-Kanales.
BUILDING NEWS, No. 2933: Reinforced concrete design. Freehold land stipulations. Glasgow Cathedral roof restoration. The international fine-arts exhibition at Rome. Inverlune, near Lancaster. A refreshment Hostel in Timber for workpeople. Rood-screen, Mobberley Parish church. e. a. R.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de lezing, gehouden den 22sten Maart in ons Genootschapslokaal. Vervolg.) — Concertzalen. (Vervolg.) — Amsterdamsch Raadhuis. — Vuurklei artikelen voor sanitaire doeleinden. — Internationaal Woningcongres te Weenen. (Vervolg.) — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1294e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 12 APRIL 1911, DES AVONDS TE 8.30 UUR in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en notulen der 1293e ledenvergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren K. van Gijn en A. J. Kropholler, architecten te Amsterdam, als gewone leden van het genootschap.
4. Ballotage van de heeren F. J. Padt en M. Ph. J. H. Kleiners, respectievelijk bouwkundig teekenaar en ingenieur te Amsterdam, als gewone leden voorgesteld, de eerste door de heeren H. A. J. Baanders en G. J. Rutgers, de tweede door de heeren Th. Philippi en P. A. Molenaar.
5. Voordracht van den heer R. N. Roland Holst: OVER DE GRONDSLAGEN DIE AAN DE SAMENWERKING VAN BOUWMEESTER EN MONUMENTALEN SCHILDER GESTELD MOETEN WORDEN".
6. Besprekingen omtrent de zomer-excursie in 1911.
7. Rondvraag en sluiting.

(De introductie is zoo ruim mogelijk opengesteld.)

II. ARCHITECTONISCH HANDTEEKENEN.

De Zaterdagavond-Cursus in architectonisch handteekenen onder leiding van den heer K. van Leeuwen is begonnen. Zooveel de beschikbare ruimte toelaat kunnen nog deelnemers toetreden. De cursus werkt op elken Zaterdagavond van 7 tot 10 uur gedurende de maanden April, Mei, Juni en September. Deelnemers, welke niet zijn ingeschreven voor den Cursus Voortgezet en Hoogen-Bouwkunst-Onderricht, betalen vier gulden cursus geld; ingeschrevenen hebben kosteloos toegang.

JAN DE MEIJER, *re Secretaris.*

VERSLAG VAN DE LEZING, GEHOUDEN DEN 22sten MAART IN ONS GENOOTSCHAPSLOKAAL.

(Vervolg van blz. 98).

De verschillende standen van de hand werden bij de Maya's tot verschillende schematische vormen terug gebracht. Deze schema's plaatsen zij op analytisch-meetkundige wijze ten opzichte van een assenstelsel. Dit geschiedde niet op willekeurige wijze. De grondslag voor hun beschouwingen was het menschelijk lichaam. Wij kunnen er dit nog kort over zeggen om dit punt iets meer te verduidelijken; want zouden wij de grondslagen van het ornament, dat tevens een hieratisch schrift, en dus in de oudste oudheid het eenige schrift was, geheel en al willen verduidelijken, dan waren eenige bladzijden nog niet voldoende. Wat wij er nog over willen zeggen, is het volgende: de mensch was en zal steeds DIE scheping blijven, waarin wij alle overeenkomstigheden met het Heelal kunnen vinden. Wat is nu echter het geval? In onzen tijd neemt het verstand, de wetenschap, de eerste plaats in. Het verstand uit zich niet in vorm, doch in beredeneering. Dit is de reden dat tegenwoordig de vorm meer op den achtergrond wordt gedrongen. Kunst is echter juist het geven van een vorm, het in vorm brengen van een gedeelte. Het gevolg is dat de Kunst bij de Wetenschap wordt achtergesteld.
Voor het grootste gedeelte der tegenwoordige menschen trekt dan ook bij de beschouwing van het menschelijk lichaam alles zich samen in de hersenen. In de oudste tijden daarentegen was bij het grootste gedeelte der menschheid het verstand nog zeer weinig ontwikkeld. Wij kunnen wel zeggen bij de geheele menschheid; want hun leiders, de priesters-architecten, stonden op een zeer veel hooger standpunt. Abstracte begrippen konden de menschen dus niet anders, dan door een sprekende, d.i. de schoone vorm, worden bijgebracht. Hierdoor moest voor het in beeld brengen van abstracte begrippen de meest sprekende uitingen genomen worden die uiterlijk aan den mensch zijn op te merken, dat zijn dus hoofdzakelijk de bewegingen van de handen en ook van de beenen. In het hierop gebouwde schrift-systeem komt naast de bewegingen, ook de plaatsing aan het lichaam in beschouwing. De belangrijkheid van deze beschouwing is nog zelfs in den nieuweren tijd gevoeld geworden. Want hierop berust een der fraaiste korte verhandelingen van Kant: „Over de eerste grondslagen van het bepalen der plaats in de ruimte". Een overeenkomst tusschen de Maya-bouwkunst en de Indische bouwkunst ligt in de typische steensnede. De hoogte der steenlagen overtreft nl. in 't algemeen de lengte der steenblokken. Bovendien in de eigenaardige eindigingsvorm van de trapwangen, en deuromlijstingen de zoogenaamde „Makhara"-koppen, die ook als drakenkop boven de in gangen voorkomen Nog een sterke over-

eenkomst ligt er in de forsche profileering, die de Indische bouwwerken, en ook de Chineesche, zoozeer van anderen onderscheiden. Overeenkomstige eigenaardigheden van de Maya-kunst en het Egyptisch zijn de pyramiden, de gewone zoowel als de trappyramiden. De trapvorm berust op hunne astronomische beschouwing van het Heelal. Hiermede hangt nauw samen de Oud-oostersche caissonvorm van de zoldering, in zulk een fraaien vorm voorkomende bij de Doriërs. Dezen putten uit dezelfde bron als de Etruskiërs. De laatsten brachten dit bouwkunstige element in de Romeinsche kunst over, waarin dit element zijn hoogtepunt bereikte in den koepel van het Pantheon. Buitendien komt de verwantschap van het Egyptisch en de Midden-Amerikaansche kunst uit in de behandeling van het beeldhouwwerk. Op de wanden van het in het vorig gedeelte van dit verslag genoemde Mausoleum zijn muurschilderingen aangebracht. Een ervan geeft het balsemen, overeenkomende met de Egyptische balseming volgens de beschrijving va den Grieksche geschiedschrijver Herodotus. Deze meldt ook dat de voorvaderen der Egyptenaren, volgens hun zeggen, uit het Westen waren gekomen. Wij hebben gezien, dat de luipaard de totem was een der grootste heerschers van de Maya's. Hiermede staat dus zeker in verband het gebruik, dat de Egyptische priester als hoogste ritueele gewaad de luipaarden omsloeg. Doelende op hetzelfde deden dit de priesters van Dionysios bij de Grieken. — Dit alles werd toegelicht door lichtbeelden. Een paar volgende beelden gaven, als toelichting van de verwantschap tusschen 't Mayaasch en 't Grieksch, vaasbeschilderingen voorstellende het „Cottabus"-spel. „Cottabus" is weder geen Grieksch woord. Dit spel werd door de Grieken met hartstocht, voornamelijk na den maaltijd gespeeld. In het Midden van het eetvertrek, somtijds een bijzonder er voor aangewezen ronde kamer, stond een bronzen hoogopstaande staak eindigende in een driepoot. Hierop lag een los bronzen schaaltje juist in evenwicht. Halverwege was een bronzen klokvormige discus aangebracht. Liggende op de rustbank nu, moest de speler een weinig opgericht, steunende op zijn linkerelleboog, met zijn rechterhand een restje wijn, dat nog in zijn drinkschaal was, slingeren naar het losliggende bronzen schaaltje. Werd dit geraakt, dan moest het in het neervallen de bronzen discus aanraken, waardoor deze een heldere toon gaf. Bij de voorstellingen op de vazen, komt meestal een luipaardenhuid voor. De beteekenis van het spel is niet duidelijk, doch wordt dit, als wij dit niet-Griekse woord in zijn Maya-beteekenis nemen. Letterlijk vertaald beteekent „cottabus": „voorbehoedmiddel tegen de betoovering door het klinken van schellen". Met dezelfde bedoeling hebben de Chineesche torens helder klinkende klokjes, en de „tintinunia", d.i. het Etruskische rondhuis had aan den rand van het op palen rustende, overstekende dak ook schelletjes hangen. Nu nog wordt dit in midden-Amerika als voorbehoedmiddel tegen booze invloeden gebruikt. Zelfs is dit met groote waarschijnlijkheid de grond van het gebruik van klokkenspelen in de torens van middeneeuwsche kerken. Vooral wordt dit waarschijnlijker als wij weten, dat dit gebruik in de Middeneeuwen 't eerst in Noordelijk Europa optrad, en dat hiermede in verband 't feit goed in 't oog moet worden gehouden, dat de Noormannen reeds in 863 n. Chr. langs de noordelijke kusten van den Atlantischen Oceaan tot aan Midden-Amerika waren doorgedrongen. Langs deze lijn zou dus een hernieuwde inwerking der Maya-wijsheid op het Noordelijk Europa hebben kunnen plaats hebben.

Een verdere reeks lichtbeelden gaven nog meerdere aanknoopingspunten tusschen de ons bekende kunstuitingen. Belangrijke punten zijn b.v.: het beroemde beeld van de Diana in de Ephesustempel, de zoowel in Egypte als Griekenland hooggestelde cultus der Cabirische Drieëenheden, enz. Typen van Carthaagsch beeldhouwwerk verwantschap toonende met de Romaansche kunst, Scytisch-nieuwpersische kunst, elementen vertoonende van de pas eeuwen later komende Gothiek. Ten slotte volgde nog een beschouwing over de Gothiek, en het Romaansch, als twee vertegenwoordigers van elkaar tegengestelde lijnen in de ontwikkeling van het menschelijk bewustzijn. Hierdoor kwamen wij vanzelf tot de bespreking van het nut der kunstgeschiedenis om onszelf scherp den weg af te bakenen, die wij in verband met onze raseigenschappen en ons persoonlijk temperament moeten volgen. Om dit verslag echter niet te lang te maken, wil ik deze beschouwing liever later nog eens in een afzonderlijk artikel geven.

7 April 1911. JAN DE MEIJER.

CONCERTZALEN. (Vervolg van blz. 101).

HET klinkt geleerd, maar is ten slotte in den grond toch natuurlijk en eenvoudig. En nieuw is het ook geenszins; de idée namelijk dat er een sámenhang bestaat tusschen de verschillende uitingen van kunst. Allen hebben we dat wel eens in meerdere of mindere mate vermoed, maar aan het talentvolle echtpaar komt de eer toe een poging gedaan te hebben om dit verband te doen gevoelen". En wanneer men dit voelt, dan begrijpt men ook dadelijk, dat er eerst dàn van een ideale muziek-uitvoering sprake kan zijn, wanneer de stijl der architektuur in harmonie is met den stijl der muziek. Overweegt men daarbij, dat die groote stijl-eenheid tusschen alle kunsten bestond tot en met de renaissance, en de volstrekte stijlverwildering begon bij den aanvang der 19de eeuw; dat de beeldende kunst in dien zin tot volslagen onmacht zonk; dat de bouwkunst geen nieuwen stijl vermocht te scheppen, juist in een tijd, dat de muziek in de symphonie tot haar allerhoogste hoogte mocht stijgen; — wanneer men dit alles overweegt, dan voelt men dat de eenheid totaal verloren is, maar ook hoe moeielijk het wezen zal om haar wederom tot stand te brengen. Hoe betreurenswaardig dit feit ook is, toch is het niet anders dan een gevolg van het algemeene verschijnsel der specialiseering van de verschillende kunsten, die zich met de renaissance openbaarde. Het is reeds dikwijls elders gezegd, maar het dient hier herhaald dat in dien tijd de beeldende kunsten, de bouw-, beeldhouw-, en schilderkunst, langzamerhand den eenheidsband, welken de middeleeuwen zoo vast hadden gelegd, ontknoopten en de bouwkunst, door bij de antieke in de leer te gaan, feitelijk haar zelfstandig scheppend karakter prijs gaf, met het gevolg, dat zij daardoor de vaste leiding verloor, welke zij krachtens haar wezen ten allen tijde had gevoerd. Daardoor ontwikkelden zich de beide andere zusterkunsten zelfstandig en was het voornamelijk de schilderkunst, welke opbloeide op een wijze, die principiëel wel niet hooger stond dan in de middeleeuwen, maar waarvan de uiting toch een zoodanige was, dat in die richting het hoogst bereikbare werd gegrepen. Het is hier niet de plaats de oorzaak dier scheiding nader uiteen te zetten maar wèl om even te releveeren, dat de kunsten zich verindividualiseerden; dat de gemeenschappelijke stijl plaats maakte voor den persoonlijken stijl en de kunstenaar zich met zijn kunst niet ondergeschikt voelde aan een eenheidsbeweging.

Deze verindividualiseering was het minst in de bouwkunst zichtbaar, omdat deze het vormen-schema der antieke overnam, dit wel vervormde, maar geen nieuw constructief en daardoor ook nieuw vormenbeginsel

schiep. Het meest in de schilderkunst, omdat deze zich geheel van de bouwkunst losmaakte en door de schilderij haar eigen weg insloeg. De schilderij diende niet meer ter versiering der architektuur, maar de omlijste schilderij deed zich als zelfstandig kunstwerk gelden. Nu doet zich principiëel een analoog geval voor in de muziek. Vóór de renaissance was ook zij een kunst, die de groote religieuze gemeenschap diende. In den Griekschen en Romeinschen tijd bracht zij het niet verder dan tot de begeleiding van den dans en het drama, en dan nog wat de instrumentale muziek betreft in zeer ondergeschikten vorm. In de middeleeuwen ontwikkelde zich langzamerhand de instrumentale begeleiding, naarmate de instrumenten in gebruik kwamen, die tijdens en na de kruistochten uit het Oosten waren ingevoerd. Analoog met de schilderij zou de instrumentale muziek zich eerst tot zelfstandigheid ontwikkelen in de 17de eeuw, toen zij zich van de vocale kunst langzamerhand wist los te maken.

De zelfstandige ontwikkeling der instrumentale muziek tot de symphonie in haar hoogste uiting heeft tot het resultaat geleid, dat we prachtige muziek kunnen hooren, maar niet in een omgeving, die bij haar past. Het is zelfs nagenoeg onmogelijk geworden, omdat men orkestrale muziek uit alle tijden te hooren krijgt en de architektuur der concertzalen slechts een vaste kan zijn; een bezwaar dat in zoover bij het theater opgeheven wordt, omdat daar het decor voor de stijl-eenheid zorgt, alhoewel te dien aanzien ook nog veel te zeggen zou zijn over de architektuur der zaal in verband met die op het tooneel.

Het klassieke voorbeeld eener concertzaal is de „Sing-Academie" te Berlijn; een zaal van rechthoekigen vorm met een nis voor het orkest. Toch is het podium nog ver in de zaal naar voren geschoven. Het is hier de plaats om reeds dadelijk te wijzen op de nagenoeg algemeen voorkomende fout, dat architektonisch de scheiding tusschen podium en zaal niet genoeg is aangeduid. Want ofschoon een muziek-uitvoering niet te vergelijken is met een tooneelopvoering, toch blijft een duidelijk aangegeven scheiding een architektonische eisch, het best te vergelijken met dien ten opzichte van koor en schip in de kerk. Wanneer dus het podium tot de architektonisch zeer fraaie beeindiging door een nis beperkt blijft, dan is de oplossing goed. Eindigt de voorkant van het podium geheel willekeurig in de zaal, dan is er een architektonische fout. Deze is o.a. ook aanwezig in het Concertgebouw te Amsterdam, waar de podiumzijde der zaal wel is afgerond, maar die afronding toch geen nis kan worden genoemd, omdat zij zich niet versmalt, terwijl bovendien het podium zonder eenige merkbare aanduiding geheel willekeurig in de zaal eindigt. Want de armzalige verandering van arcade-motief in paneel-verdeeling tusschen de pilaster-architektuur, kan toch bezwaarlijk als zoodanig gelden. Bovendien bestaat er tusschen het beloop der trappen en den wand van het podium geen verband, zoodat het lijnenbeloop der verschillende balustraden zeer hinderlijk is. Het duidelijkst echter is het al of niet bestaan eener architektonische scheiding aan het plafond te zien, omdat dit bouwdeel, ingeval eener afzonderlijke ruimte voor de uitvoerenden, niet over zaal en podium onafgebroken zou doorloopen.

De zaal der „Sing-Academie" te Berlijn uit den tijd van Schinkel, maakt een aangenamen indruk. De architektuur is eenvoudig en ernstig. Zij-gaanderijen zijn er niet; de wanden zijn door een pilaster-architektuur verdeeld; de zoldering is vlak. De Bechstein zaal kan hiermee vergeleken worden. Zij is onlangs gebouwd, eveneens met een pilaster-architektuur en vlak plafond. Zij kan 400 personen bevatten en dient alleen voor kamermuziek, waarvoor een zeer smal podium, zonder eenige nadere architektonische aanduiding in de zaal is gebouwd. Een zeer fraaie renaissance-architektuur, alhoewel met eenige constructieve bedenkelijkheden, vertoont de z.g. Beethoven-zaal, van rechthoekigen vorm en met een rechthoekige nis, welke, omdat ze smaller is dan de zaal, architektonisch goed is gedisponeerd. Er zijn zij-gaanderijen boven de zijgangen der zalen, welke dus terugspringen. De zoldering is samengesteld uit steekkappen met een spiegelgewelf, vertoont dus het gewone type, hetwelk bij dat soort architektuur past. De toon der zaal is zeer streng; de bestoeling rhythmisch, zonder onaangename onderbreking, en harmonisch van kleur, met zijn uitteraard reeds beperkte, maar voor architektonische doeleinden altijd bekrompen middelen, omdat ons volk in het algemeen wat architektuur betreft, misschien alleen wat voor de inrichting der particuliere woning, maar nooit iets voor monumentale architektuur heeft gevoeld en er dan ook wat deze betreft in Europa geen armer land is dan Nederland. Het wekt voor de architekten van ons kleine land telkens wangunst, wanneer zij van ons kleine land over de grenzen gaan. Zoo is er bijvoorbeeld de „Hochschule für Musik" te Charlottenburg. Nu hebben wij in Amsterdam ook zulk een school. Maar wanneer men nu vergelijkt de gebouwen, waarin de school ginds en de school te Amsterdam zijn gehuisvest, dan kan een gevoel van wangunst, gemengd met ergenis niet worden onderdrukt, alhoewel door de verplaatsing naar het Huis met de Hoofden er zeker vooruitgang is.

Het gebouw te Charlottenburg heeft de afmetingen van een groot universiteitsgebouw met alle localiteiten, welke voor het onderwijs worden vereischt. Maar het bevat bovendien een concert- en een theater-zaal, zoodat de leerlingen gelegenheid hebben, zich reeds daar te oefenen op podium of tooneel. Deze concertzaal gelijkt op die der Sing-Academie, haar architektuur is fijn en eenvoudig, in het karakter van Lodewijk XVI. Er is een goede scheiding tusschen nis en zaal. Van de niet geheel nieuwe zalen is de architektuur der Philharmonie de ordinairste, ofschoon ze in haar tegenwoordige gedaante jonger is dan de beide eerstgenoemden. Ze doet sterk denken aan de groote zaal van het Amsterdamsche Concertgebouw, al moet worden erkend, dat deze ondanks haar architektonische karakterloosheid minder onaangenaam aandoet. Ze vertoont het gangbare type; een groote rechthoekige ruimte, met een pilaster-architektuur in Italiaansche renaissance-geest en een plafond met steekkappen en spiegelgewelf. Een gaanderij loopt rondom, met hier en daar een verdeeling in loges. De beschildering is slecht, en de gebruikelijke namen van componisten moeten vertellen, dat het een concertzaal is.

Van de geheel moderne zalen noem ik als de minst belangrijke de z.g. Blüthner-zaal, rechthoekig van vorm met terugspringende zij-gaanderijen en ronde orkest-nis. Goed modern is de bouw van het orgel; n.l. zóó dat van de orgelpijpen een rhythmische wandversiering is gemaakt. . Van uit de vrijstaande pijlers, welke in het vlak der balustrade staan, ontwikkelt zich het tongewelf, dat de zaal overspant. Deze constructie blijkt op dit oogenblik in Duitschland wel de meest gebruikelijke te zijn en ook akoustisch goed te voldoen. De constructie bestaat n.l. uit een kern van ijzer, welke wordt bekleed, hetzij met cement-ijzer of met z.g. rabitz-wand. Het schijnt n.l. dat deze bekleeding met het geluid meetrilt en daardoor dezelfde functie vervult als de klankbodem van de viool. Deze uitlegging werd mij gegeven door den bouwmeester van een concertzaal (welke ik straks zal noemen.) Deze architekt gaf overigens de eenigszins paradoxaal klin-

kende verklaring, dat elke zaal akoustisch goed voldoet, die goed van verhoudingen is.
Verder noem ik de Mozart-zaal, gebouwd door de ondernemers-firma „Boswau und Knauer". Deze zaal vormt een gedeelte van een gebouwen-complex, bevattende een theater, een concertzaal, verschillende feestzalen, etc. Hare architektuur is een zeer slappe navolging van die van den bekenden architect Dülfer, die met zijn theater-bouw in Dortmund iets zeer bizonders bereikte. De navolging is echter zoo treffend, dat men op het eerste gezicht meent de architektuur van Dülfer voor zich te zien. Bij nadere beschouwing komt echter dadelijk het ordinaire der copie voor den dag. „So wie er (n.l. Dülfer) räuspert, wie er spuckt, das hat sie (n.l. de firma Boswau und Knauer") ihm ordentlich abgeguckt." Het is dan ook te begrijpen dat deze firma door den bond van Duitsche architekten een proces werd aangedaan, omdat de firmanten h.i. geen recht hadden zich architekten te noemen. Dit proces werd echter door de firma gewonnen, een uitslag welke was te verwachten, omdat wanneer er geen wettelijke bepalingen bestaan betreffende het voeren van den titel van architekt er geen recht kan worden ontleend aan meerdere of mindere bekwaamheid.
De allernieuwste concertzaal te Berlijn is de „Kaiser-Saal" van het wijn-restaurant „Rheingold" die echter voorloopig een meer materieële bestemming heeft gekregen. Daar de politie het gebruik als concertzaal verbood, omdat het gebouw te ongunstig voor rijtuig-verkeer is gelegen, zag de eigenaar zich genoodzaakt haar op een andere wijze te exploiteeren, en tot restauratiezaal in te richten. We zijn hier van het algemeene type der renaissance-muziekzalen, hetzij dan van de beschaafd klassieke, hetzij van de ordinaire „je-doe-maar"-architektuur, verplaatst in een ruimte van geheel andere verlangens. Met een waar meesterschap in de ornamenteele samenstelling en behandeling van de meest verschillende en de meest kostbare bouwmaterialen, is een ruimte gebouwd, die wat de algemeene atmosfeer betreft, doet denken aan een byzantijnsche keizer-zaal, zoodat het waarschijnlijk wordt, dat deze naam, zonder het praedicaat „byzantijnsch" toch voor die zaal zou zijn gekozen, ook wanneer de vier bronzen reuzen-figuren van vier Keizers er niet stonden. Want het is het brons, dat de grondtoon aan de geheele zaal verleent; dat aan balustraden, als paneelvullingen en eindelijk aan sculpturen op de meest weelderige wijze is aangebracht. En dat brons gaat aan het tongewelf over in goud; want volgens byzantijnsche manier zijn de gewelfvakken, wel niet geheel, maar toch voor het grootste gedeelte met goudmozaïek versierd. Deze hoofdtonen zijn door aanvullingskleuren prachtig gebonden, waarbij de meubileering wonderbaarlijk goed past.
Doet men daarbij uitkomen, dat de weelderige ornamentiek in vlak-relief geboetseerd, van een zeer oorspronkelijk karakter is; het figurale o.a. zeer sterk aan de hoekige gestalten van Toorop herinnert, dan heeft men eenigermate een denkbeeld van deze zeer bizondere architekturale schepping. Zeer bizonder, en men benijdt den kunstenaar, die in staat werd gesteld, met zulke middelen zoo iets te kunnen doen; men benijdt het soort talent, waarvoor zeker in een land als het onze, bezwaarlijk plaats zou zijn. Of zou de bouwmeester in ons land zich van zelf hebben beperkt? Hij zou dat waarschijnlijk wel hebben moeten doen, want voor een dergelijke opvatting ontbreekt ten onzent, afgezien van de financieële mogelijkheid, het sentiment ten eenenmale. Toch kon ook mij deze bouwwijze, zelfs in Berlijn, of laat ik zeggen, in het algemeen, niet geheel bevredigen, al wil daarmede natuurlijk niet gezegd zijn, dat ik niet instem met de onbekrompen manier, waarop de lastgever de middelen verschafte om den bouwmeester de volle gelegenheid tot ontplooïng van zijn talent te geven. Maar ik had naast oprechte bewondering toch een zeker gevoel van onvoldaanheid; naast werkelijk ontzag, toch een niet geheel te onderdrukken gevoel van wrevel, zoowel opgewekt door de vraag, of dit wel is de architektuur voor een concertzaal in het algemeen, maar ook door den twijfel of dit wel is de richting, die voor de ontwikkeling der architektuur, niet alleen waarschijnlijk, maar ook wenschelijk wordt geacht. En dan is het hier de plaats om te trachten de eerste vraag te beantwoorden. De beantwoording van de tweede vraag zou mij te ver voeren en trouwens in dit verband ook minder passen.
(Wordt vervolgd.)

AMSTERDAMSCH RAADHUIS.

Het was eene voortreffelijke gedachte van de Vereeniging „Amsterdamsche Belangen" om de actie te verlevendigen ten einde Amsterdam in 't goed recht te herstellen van het bezit van haar eigen Stadhuis. Dit is, blijkens diens schrijven in het „Handelsblad", de meening van Jhr. Victor de Stuers en deze onderschrijven wij geheel en zonder voorbehoud. De actie van de „Ver. A.B." beoogt het scheppen of versterken eener krachtige publieke opinie; waardoor de Stads- en de Rijksregeering in haar optreden moet worden aangezet of gerugsteund en welke haar ten slotte dringen moet tot daadwerkelijkheid, ongeacht de financieële bezwaren welke geopperd zijn en worden.

„De drang der openbare meening, zoo Jhr. De Stuers, moet alle voorwendsels omverwerpen; anders wordt de komedie, die nu reeds honderd jaren duurt, in het oneindige voortgezet. Doch er schijnt nog een moeilijkheid te zijn, welke verlammend werkt op hen die officieel te handelen hebben. Ik kan het nauwelijks gelooven, doch het wordt fluisterend door enkelen gemompeld en daarom wil ik er een woord van zeggen. 't Is de vrees Hare Majesteit de Koningin te ontstemmen, Haar onaangenaam te zijn. Welnu, dit is een punt, dat in een volk van eerlijke, vrije en vrome mannen niet binnensmonds mag weggewerkt worden, maar openlijk dient overwogen. En dan stel ik op den voorgrond, dat sinds 1848, toen de ministerieele verantwoordelijkheid werd ingevoerd, de oplossing der quaestie niet de taak is der Koningin persoonlijk, maar van de geheele Regeering en dat zij door het gemeentebestuur moet behandeld worden niet met Hare Majesteit, maar met de ministers.
Nu is er wel in deze zaak een consideratie van persoonlijken aard, want het geldt het gebruik te doen eindigen, dat de Koningin van het Raadhuis der stad maakt, doch men zou naar mijn overtuiging Hare Majesteit in hooge mate kleineeren, om niet te zeggen beleedigen, als men durfde onderstellen, dat Zij iets onwellevends, iets onbehoorlijks zou kunnen vinden in den wensch van Amsterdam om eindelijk het gebruik terug te erlangen van zijn kapitool; die onderstelling toch zou alleen mogelijk zijn, als men vooraf aannam dat onze Koningin onverstandig en onrechtvaardig is. Iedereen echter weet dat Hare Majesteit uitmunt in verstand en in rechtsgevoel, dat Haar de glorieuse historie van Haar rijk heilig is en dat Zij de eer van Nederland bijzonder hoog houdt. Welnu, als de Koningin verneemt, dat het raadhuis aan Amsterdam afgeperst is door een Korsikaansch officier, die ons als koning was opgedrongen, dat Haar overgrootvader, Willem I, terstond dit onrecht goedmaakte en het gebouw aan de stad teruggaf, hoe deze vorst op aandrang der destijds financieel onmachtige stad het gebruik van het raadhuis als TIJDELIJKE woning voor zich en de zijnen aanvaardde, DOCH SLECHTS VOORLOOPIG, en hoe die voorloopige toestand sinds honderd jaren duurt, zoodat dit precarium tot een bespotting is geworden, en nog altijd de herinnering wekt aan de smartelijkste vernedering welke Nederland ooit onderging, dan mag men met volkomen gerustheid verzekeren, dat de Koningin met volle instemming zal medewerken, zal voorgaan om te bewerken wat de billijkheid, de rechtvaardigheid, de eer der hoofdstad, de eer van Nederland als een te lang verwaarloosden plicht opleggen. Persoonlijke convenienties zullen Koningin Wilhelmina stellig nooit weerhouden te doen wat Zij goed en recht acht; en al mocht men voor een oogenblik veronderstellen, — quod absit — dat zulke consideratiën eenigen invloed konden oefenen, in dit geval is zulks geheel en al uitgesloten, vooreerst omdat het raadhuis met zijn tot eetzaal ingerichte gangen enz. begrijpelijkerwijze een zeer ongeriefelijk paleis is, zoodat een vorst die het verstaat, het niet licht betreuren zal, vervolgens omdat Rijk en Stad natuurlijk al het noodige zullen doen om

een ander, in alle opzichten behoorlijk verblijf voor de Koningin beschikbaar te stellen.
Uit al het bovenstaande volgt, dat de angst Hare Majesteit onaangenaam te zijn, hoewel oppervlakkig loffelijk, in werkelijkheid volkomen zonder grond is, en dus volstrekt geen argument om, na honderd jaren geduld en lijdelijkheid, een rechtmatigen wensch te onderdrukken".

Ziedaar de onomwonden uitgesproken meening van een gezaghebbend man, die we, 't zij herhaald, gaarne volgen. De schijnbare moeilijkheden in den juridischen kant, welken men heeft ontdekt of tracht te ontdekken, is niet meer dan „schijn" en bestaat, volgens Prof. Jos. Jitta, hierin dat er geen juridische zijde aan is. De redeneering van enkele Paleis-voorstanders ALS ZOUDEN DE GOEDE RECHTEN DER GEMEENTE VERJAARD ZIJN, berust op eene juridische spitsvondigheid, die elk der betrokken partijen, zoo men van partijen spreken mag, verre van zich zal houden.
Op Donderdag 6 April nu belegde de „Ver. Amsterdamsche Belangen" hare groote openbare vergadering tot het bovengemeld doel.

De Heer K. P. C. de Bazel, voorzitter van den Bond van Nederlandsche Architecten, was als eerste spreker aangekondigd, maar had zich verontschuldigd. Hij werd vervangen door den heer A. W. Weissman, architect te Amsterdam. Deze behandelde in een reeds meermalen door hem gehouden lezing, welke met lichtbeelden werd verduidelijkt, de geschiedenis van het Koninklijk Paleis en zijn waarde als kunstwerk. Hij eindigde zijn rede met aan te halen, wat reeds in 1883 door prof. J. A. Alberdingk Thym werd geschreven omtrent het teruggeven van Amsterdam's Raadhuis aan zijn oorspronkelijke bestemming, en de vergadering betuigde door langdurig applaus haar instemming hiermede.
Vervolgens was het woord aan den heer Jos. Th. J. Cuypers. Deze wees er op, dat het meesterstuk van Jacob van Campen gedurende zijn geheele bestaan is geweest een paleis van monumentaliteit, doch slechts gedurende de laatste eeuw een paleis in den zin van vorstelijk verblijf. In elke periode van ontwikkeling moet het stadhuis, als centraal punt van het stedelijk leven, het stedelijk karakter, het geestesleven der stad weergeven. Vandaar dat men in de meeste groote steden van Europa in de negentiende eeuw een raadhuiskwestie heeft gehad. Op tweeërlei wijze is bijna overal die kwestie opgelost, te weten door de oude, uit de 15e of 16e eeuw dagteekenende gebouwen, te wijzigen of door uitbreiding en het plaatsen van andere gebouwen daarnevens aan de moderne eischen te doen beantwoorden, dan wel door het stichten van geheel nieuwe raadhuizen. Geen van beide oplossingen achtte spr. mogelijk te Amsterdam, doch daarom is het niet redelijk, noch verstandig om zich maar met een voorloopige oplossing te blijven tevreden stellen. Spr. noemde het een bewijs van de liefde der Oranjevorsten voor hun volk, dat zij zich telken jare bij hun bezoek aan de hoofdstad willen blijven behelpen met het onwaardige onderkomen, hetwelk het gebouw op den Dam, dat als vorstelijk paleis totaal ongeschikt is, hun biedt. De oplossing van het Raadhuis-vraagstuk ligt, meent spr., in de oplossing van het Paleis-vraagstuk. Voor het Vorstelijk Huis kan, overeenkomstig den gedachtengang der Amsterdamsche Paleis-Raadhuis-commissie, een waardig verblijf worden gebouwd, waaraan dan niet behoeven te worden toegevoegd de groote zalen voor de recepties, waarvoor die van het tegenwoordige Paleis zoo buitengewoon geschikt zijn, en kunnen blijven.
Prof. Mr. D. Josephus Jitta, hierna het woord voerende, ving aan met de opmerking, dat de Paleis-Raadhuis-quaestie bestaat uit twee deelen, nl. het Paleis-vraagstuk en het Raadhuis-vraagstuk. Sedert jaren streeft spreker naar een goede oplossing van de beide onderdeelen van het bedoelde vraagstuk, en verstaat daaronder een oplossing, welke datgene geeft wat door den luister der kroon, het belang van het land en de traditie der stad Amsterdam wordt gevorderd. Hij verdeelt zijn betoog in drie onderdeelen: het Paleis-vraagstuk, het Raadhuis-vraagstuk, de middelen van oplossing van die twee verbonden vaagstukken.
In de eerste plaats behandelt hij het Paleis-vraagstuk.
Dat er in Amsterdam een vorstelijk verblijf moet zijn staat bij hem vast. Amsterdam is de grondwettige plaats der Koninklijke inhuldiging. De stad wil het jaarlijkschе bezoek van de Koninklijke familie tot geen prijs missen. Zij is door traditie de plaats geworden waar het hoofd van den Nederlandschen staat vreemde vorsten en andere dragers van het hoogste gezag plechtig ontvangt. Amsterdam eindelijk is het reduit der defensie; in tijd van nood wordt het de werkelijke hoofdstad. Van deze vier gronden: inhuldiging, jaarlijksch bezoek, vorstelijke gastvrijheid, en defensie, is er slechts één: het jaarlijksch bezoek, dat met plaatselijke belangen verband houdt; de drie overige betreffen landsbelangen, zoodat men kan zeggen dat het bestaan van een behoorlijk vorstelijk verblijf grootendeels landszaak en slechts voor een klein deel stadszaak is. Mag nu, vraagt spreker, het gebouw aan den Dam een vorstelijk verblijf heeten, dat aan zijne bestemming voldoet? Zijns inziens moet het gunstige antwoord op die vraag luiden: Slechts in één enkel opzicht. De receptiezalen hebben zoo groote kunstwaarde dat men ze niet ongeschikt kan noemen, maar van die gedeelten, welke juist voor het verblijf van de vorstelijke familie en de hofhouding gebruikt worden, en vooral die, welke voor de ontvangst van vreemde vorsten met hun soms talrijk en aanzienlijk gevolg moeten dienen, kan hetzelfde niet worden getuigd. Een tuin wordt gemist. Daarbij komt dat het gebouw als kunstgewrocht, bij zijne tegenwoordige bestemming, niet voldoende tot zijn recht komt. Burger en vreemdeling zien het alleen wanneer het onbewoond, doelloos en zielloos is.
Behoud van het Paleis, als zoodanig, is daarom, volgens spreker, niet te beschouwen als een goede oplossing van het Paleis-vraagstuk.
Hij komt nu tot het Raadhuis-vraagstuk.
Het complex van gebouwen, dat thans als Raadhuis dient, is onwaardig. Het werkt hypnotisch neerdrukkend. Het kan aan vreemde vorsten, die in hunne landen prachtige oude en nieuwe stadhuizen hebben, nauwelijks vertoond worden. Wanneer Amsterdam, zooals de internationale positie van Nederland het soms medebrengt, tegenover de vreemdelingen, bezoekers van congressen, als gastvrouw moet optreden, mist men in het Raadhuis goede ontvangstlokalen. Vroeger, zegt spr., heeft men getwijfeld aan de geschiktheid van het oude Raadhuis, in verband met de inrichting van het tegenwoordige gemeentebestuur. Na het rapport, in Juni 1910 uitgebracht door de bekende commissie van deskundigen, kan dat niet meer het geval zijn. Het gebouw is uitnemend geschikt. De inrichting behoeft niets aan te tasten wat kunstwaarde heeft. Het bezoek van het publiek blijft mogelijk. De commissie heeft ook de kosten begroot. Zeven ton vordert de inrichting van het oude Raadhuis, indien het weder als zoodanig in dienst komt. Twee millioen zeven ton zouden noodig zijn om het tegenwoordige stadhuis te vergrooten en te verbouwen. Wat het Raadhuis-vraagstuk betreft is wederindienststelling van het oude gebouw, als Raadhuis, de beste oplossing, en de tweezijdige oplossing van het Paleis-Raadhuis wordt dus: een nieuw paleis, opdat het Raadhuis weder Raadhuis worde.
Spr. komt nu tot zijn derde onderdeel: de middelen van oplossing. Die middelen zijn er. De tooverlamp van Aladdin, uit de Duizend-en-één-nacht, die paleizen uit den grond deed rijzen, is zoek geraakt. Maar de heilige eendracht, de samenwerking van gezaghebbers en burgers, is, zonder toovenarij, even machtig. Op die samenwerking doet spreker een beroep. Daarmede is in de eerste plaats gezegd, dat deze zaak nooit een gerechtelijke mag worden. Haar juridische zijde bestaat daarin, als spreker het zoo zeggen mag, dat er geen juridische zijde aan is. Konden de Napoleons, als heerschers door geweld, het Stadhuis van Amsterdam met één pennestreek tot zich nemen, Willem van Oranje, als wettige souvereine vorst, kon het met één woord teruggeven. Het vraagstuk is een historisch, niet een juridisch vraagstuk. Bonoparte heeft ontnomen, Oranje heeft hersteld.
Tevens is elke stap, die ook maar in de geringste mate oneerbiedig zou zijn tegenover de Kroon, uitgesloten. De stad haast niet, omdat zij gelooft. Eindelijk moet er samenwerking zijn, wat de financiën betreft. Dat Amsterdam alleen de kosten van den bouw van een vorstelijk verblijf zou moeten dragen, is een overdreven eisch. De zaak is grootendeels landsbelang. De stad, die een beter stadhuis noodig heeft, en die een paar millioen zou moeten uitgeven om het bestaande gebouw te verbeteren, kan met het land samenwerken door afstand van een terrein en beschikbaarstelling van een som gelds. Ook van de zijde der burgerij mag steun worden verwacht, en wel in den volgenden vorm. Het nieuwe paleis zal een monument moeten worden van de hedendaagsche kunst. Al staat die kunst wellicht niet zoo hoog als die der XVIIe eeuw, zij mag genoemd worden. Spreker vertrouwt, dat de burgerij in Nederland, en in 't bijzonder in Amsterdam, offers zal willen brengen, teneinde de Nederlandsche kunstenaars in de gelegenheid te stellen het Koninklijk Paleis te Amsterdam te maken tot een nationaal kunstgewrocht, zooals het Vredespaleis in den Haag een internationaal kunstgewrocht belooft te worden, door de bijdragen der onderscheidene mogendheden. Tenslotte herinnert spr. eraan, dat het dit jaar een eeuw geleden zal zijn, dat Napoleon de Groote zijn intocht deed in Amsterdam en het keizerlijk paleis aldaar betrok. Maar binnenkort in 1913 zal ook het eeuwfeest van het herstel der onafhankelijkheid van ons Vaderland gevierd worden.
Moge dat feest de oplossing van het Paleis-Raadhuis-vraagstuk brengen, in den door spreker aangegeven zin! Ten slotte werd er een motie aangenomen van den volgenden inhoud: De openbare vergadering, enz., gehoord de toelichting, spreekt den wensch uit, dat rijk, gemeente en burgerij de Vorstelijke familie een Harer waardig verblijf aanbieden, opdat het oude Raadhuis weer voor zijn oorspronkelijk gebruik bestemd worde; besluit dit ter kennis te brengen van de regeering, gemeente en burgerij.

Zullen autoriteiten het oor leenen aan deze roepstem?

VUURKLEI ARTIKELEN VOOR SANITAIRE DOELEINDEN.

Ongetwijfeld zullen onze lezers belangstellen in eene aan de „Industrieele Gids" ontleende, korte verhandeling over de vervaardiging van vuurklei-artikelen, zooals baden, waschtafels, urinoirs, etc.,

welke thans over de geheele beschaafde wereld in gebruik zijn en waarvan de toepassing meer en meer algemeen wordt.

De gebruikelijke benaming „Vuurklei-artikelen" geeft echter geen juisten indruk van de fraaiheid en fijne afwerking van het materiaal, daar dezelfde naam ook gebezigd wordt voor het ruwe artikel, als vuurvaste steen, gasretorten en in het algemeen voor het bekleeden van voorwerpen welke aan een hooge temperatuur worden blootgesteld. De grondstoffen zijn in beide gevallen dezelfde n.l. vuurklei.

Vuurklei is in haar oorspronkelijken toestand een donkergrijze steenachtige kleisoort, welke aangetroffen wordt in verschillende mijnen of andere diepe graafwerken en vooral in de onmiddellijke nabijheid van steenkoolbeddingen. De kwaliteit van de verschillende kleilagen verschilt aanmerkelijk, zoodat de eene soort zich beter voor de fabricage van een bepaald artikel leent dan de andere. De bepaling van de kwaliteit der vuurklei is voor de fabricage van het grootste belang en een juist oordeel over de meerdere of mindere geschiktheid van een kleisoort voor een bepaald artikel is uitsluitend het resultaat van langdurige practische ervaring.

De beste kleisoorten worden gevonden in de buurt van Stourbridge en eenige gedeelten van Staffordshire, in welke districten zich dan ook de meest bekende fabrieken bevind en.

De harde klei waarvan baden, waschtafels en zeer vele hospitaal-artikelen, welke laatste vooral bestand moeten zijn tegen de inwerking van bijtende vochten en scherpe zuren, vervaardigd worden, vertoont in den ruwen toestand een groot verschil met het afgewerkte artikel, en om tot dit resultaat te komen, moet de klei verschillende bewerkingen ondergaan.

De ruwe grondstof of beter gezegd grondstoffen (daar veelal verschillende kleisoorten gemengd worden) waarvan bij ondervinding gebleken is, dat zij voor de bewerking het meest geschikt zijn, worden eerst tot poeder gemalen en het aldus verkregen droge poeder wordt blootgesteld aan de werking van een krachtige electromagneet, welke alle mineraaldeeltjes zooals ijzer etc., welke zich steeds in meerdere of mindere hoeveelheden in de klei bevinden, in den toestand zooals deze van de mijnen aangevoerd wordt, verwijdert.

De klei wordt door bijvoeging van water in speciaal daarvoor geconstrueerde bakken tot een dikken brei gekneed en vervolgens in een z.g. kneedmolen gevoerd, welke het materiaal tot eene compacte massa maakt en de klei naar buiten voert, waar deze in blokken gesneden en naar de verschillende werkplaatsen vervoerd wordt. De bereide vuurklei is, zoowel wat samenstelling als voorkomen aangaat, zeer verschillend van de grondstof, welke in de aardewerk fabricage toegepast wordt. De bewerking en behandeling is dan ook een proces, dat veel kracht en bekwaamheid vordert, ten einde de vereischte gelijkmatigheid, zoowel in vormen als in gladheid van het oppervlak van het in bewerking zijnde stuk, te verzekeren. De modelleurs welke in deze branche werkzaam zijn, hebben een langdurigen leertijd moeten doormaken en moeten in ieder opzicht bekwaam zijn. Een vuurklei „Potter" aan den arbeid doet denken aan een boetseerder of kunstmodelleur.

Wij zijn thans genaderd tot de eigenlijke fabricage en het vormen van de klei in modellen. Voor de kleine artikelen wordt pottebakkersaarde toegepast, evenals bij de modeleering van aardewerk. Groote stukken worden in onderdeelen opgebouwd, waarbij bij zorgvulige kneding, volkomen verband wordt verkregen en deze onderdeelen worden te zamen gevoegd, terwijl zij zich nog in het gips en in natten toestand bevinden.

De aldus bewerkte artikelen worden nu in de vormen weggezet in eene warme en droge atmospheer, totdat zij voldoende gekrompen zijn om uit de vormen genomen te kunnen worden. Het oppervlak is echter nog ruw en onbewerkt en het vereischt veel tijd en zorgvuldige behandeling, voordat dit oppervlak volkomen vlak en gelijk is en geschikt tot het opbrengen van de emaillelaag waarmede het voorwerp in later stadium bedekt wordt. Met den aanmaak van een klein artikel is in die bedrijven reeds 7 à 14 dagen heengegaan en thans is het stuk gereed voor de droogkamers, waar het langzaam en door en door gedroogd wordt. Vóór het voorwerp gereed is voor de ovens, moet alle vocht daaruit verwijderd zijn en daar het materiaal in natten toestand zeer dik is, veel dikker dan het afgewerkte artikel, is het moeilijk de werkelijke conditie van het stuk te bepalen voor het bakproces, terwijl het aan het oppervlak reeds voldoende droog schijnt.

Gewoonlijk blijven de stukken van 3 tot 6 weken in den oven en bij groote stukken, als baden, neemt het voorbereidingsproces voor het bakken als boven omschreven niet alleen veel langer tijd in beslag vanwege de buitengewone wanddikte, doch ook is het vertoeven gedurende een langer tijdsverloop in de droogkamers beslist noodzakelijk. Wanneer namelijk het drogen te vlug geschiedt of geforceerd wordt door het plotseling opvoeren van de temperatuur, komt het veelvuldig voor, dat de klei splijt of barst zoodat het geheele stuk onbruikbaar wordt, wat natuurlijk slechts verlies voor den fabrikant en onaangenaamheden met den client ten gevolge heeft.

De goederen worden thans in ovens gebracht en gedurende geruimen tijd aan eene hooge temperatuur blootgesteld. Het is daar, waar het grootste gevaar schuilt voor beschadiging en defect raken en wel door verschillende dikwijls moeilijk op te sporen oorzaken. Dit is dan ook het meest onzekere van het geheele fabricageproces, zoodat voortdurende attentie en zorg gedurende dag en nacht vereischt wordt en zelfs dan nog kan geheel of gedeeltelijke verongelukking en daaruit voortvloeiend oponthoud niet vermeden worden.

Van af het vullen van den oven tot het ledigen daarvan, zijn weder ca. 14 dagen verloopen.

Thans moeten de voorwerpen stuk voor stuk zorgvuldig nagezien worden en waar het waschtafel- en urinoirrijen geldt, moeten deze opgesteld worden, daar het door de hooge temperatuur in de ovens vaak voorkomt dat de zijden, vooral van groote stukken als urinoirs, krom of scheef getrokken zijn. Deze moeten dus zorgvuldig verbeterd en onder de rij pas gemaakt en daarna genummerd worden, zoodat de installateur zonder moeilijkheden voor de opstelling kan zorgdragen.

Dit neemt natuurlijk tijd in beslag daar geen rij de fabriek verlaat, zonder dat deze opgesteld is geweest, juist als op de plaats van bestemming zal gedaan worden.

Wanneer nu verschillende rijen aldus behandeld moeten worden, of men het in de pas-werkplaatsen bijzonder volhandig heeft, ligt het voor de hand, dat het onmogelijk is alle orders tegelijk te behandelen, zoodat het kan voorkomen, daar alle bestellingen naar volgorde ter hand genomen worden, dat een week of langer verloopt na het ledigen van de ovens vóór dat de goederen ter verzending gereed zijn.

Het zal den lezer daarom duidelijk zijn, dat ook zelfs onder normale en gunstige omstandigheden een geruime tijd noodig is om één artikel te maken en wanneer eene groote hoeveelheid van 't zelfde artikel verlangd wordt, of reeds een partij van een dergelijk artikel in bestelling is, een nog langer levertijd noodig is.

Alle werklieden zijn specialiteit op hun eigen gebied eenige maken uitsluitend baden, andere waschtafels en weder andere closets. Eene abnormale werkuitbreiding in eene afdeeling moet dan ook geleidelijk behandeld worden in de afdeeling zelve en het aantal werklieden aan die afdeeling verbonden, is natuurlijk gebaseerd op een normale vraag, m.a.w. het werk kan niet over andere afdeelingen verdeeld worden en aan de op dat gebied ongeoefende vormers overgedragen worden.

Het zal dan ook uit deze beschrijving ten duidelijkste blijken, dat de vervaardiging van vuurklei-artikelen niet alleen afhankelijk is van de geoefendheid en zorg van den werkman, doch met het volste recht een chemisch proces genoemd mag worden tengevolge van het „bakproces" en als zoodanig afhankelijk is van invloeden, welke geheel en absoluut buiten de contrôle van den fabrikant vallen.

Onder die omstandigheden kan geen fabrikant van vuurklei-artikelen een leveringstermijn gerandeeren voor artikelen welke gemaakt moeten worden en alle beloften omtrent levering gemaakt vóór of na ontvangst van de orderopdracht, aangevende den approximatieven levertijd welken de fabrikant schat noodig te hebben om een zeker aantal artikelen te fabriceeren, onder voorbehoud kan aangegaan worden.

Het komt dan ook veelvuldig voor, dat goederen, welke naar schatting in ongeveer 8 weken gereed zouden zijn, in de ovens beschadigd worden of totaal verongelukken en opnieuw gemaakt moeten worden, zoodat de dubbele levertijd noodig is en zelfs dan kan het voorkomen, dat deze ellende zich herhaalt, en kan men zich gemakkelijk een denkbeeld vormen van het verlies voor den fabrikant en het ongeduld van den client die op uitvoering van zijn bestelling wacht.

Als moraal van dit stukje kan daarom niet voldoende nadruk gelegd worden op de besliste noodzakelijkheid den fabrikant overvloedig tijd te laten om de verlangde artikelen te vervaardigen, daar de fabricage van vuurklei-artikelen in doorsnede veel langer duurt en meer riskant is dan die van aardewerk, een feit dat niet altijd aan handelaars in beide artikelen genoegzaam bekend is. B.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN. (Vervolg van blz. 104).

Het bezwaar, dat aanleg der verkeersmiddelen naar de kwartieren aan den zoom der stad de prijzen van den grond, wanneer deze zich in handen van particulieren bevindt, deed rijzen, viel weg wanneer de gemeente eigenares is. Onopgemerkt bleef hierbij niet, dat eene politiek, gericht op verplaatsing der arbeidersbevolking uit de binnenstad, hier meer daar minder moeilijkheden ondervond in ongeneigdheid van arbeiders om op groote distantie van de werkplaatsen te wonen. In het bijzonder werd hiervan uit België gewag gemaakt, hoezeer men daar het verkeer naar buiten vergemakkelijkt. Daartegen voerde men van andere zijde aan, dat, indien al eene betere huisvesting buiten het centrum en goedkoope verkeersmiddelen die ongeneigdheid niet mochten opheffen, decentralisatie van de industrie in de hand moest worden gewerkt. In dit verband trokken Engeland en Duitschland de aandacht, waar werkgevers hunne inrichtingen buiten de stad brachten en aldaar tevens terrein voor den bouw van werkliedenwoningen beschikbaar stelden.

Waar van systematische grondpolitiek niet of minder sprake was, werd op zich zelve groote beteekenis toegekend aan de vaststelling van bebouwings- en uitbreidingsplannen, waartoe de gemeente bij de wet moest worden verplicht. Deze plannen behoorden op open bebouwing ingericht te zijn, diepe bouwblokken te vermijden, woon- en industrie-kwartieren te onderscheiden en deze doelmatig te groepeeren en in verband daarmede hier smallere, daar breedere straten te traceeren, een en ander invloed oefenende op de grondprijzen. Naast bijzondere eischen aan zulke plannen, bepleitte men met nadruk de noodzakelijkheid dat de stadsuitbreiding, zooals de behoefte deze doet verwachten, moest kunnen plaats vinden op het publiek-rechtelijk territoir der gemeente, m. a. w., dat, indien de tegenwoordige grenzen der gemeente geene of onvoldoende ruimte boden voor den toekomstigen uitleg, het gemeentelijk grondgebied met minder bezwaren moest kunnen worden uitgezet, ook in die mate, dat tusschen de grenzen van een goed afgerond uitbreidingsplan en de gemeentegrens een reserve voor latere uitbreiding overbleef.

In Frankrijk, waar in verband met stilstand der bevolking de behoefte aan nieuwbouw in het algemeen, behoudens in enkele zeer groote steden, niet den acuten vorm aanneemt als elders, werd de grondprijs minder geinfluënceerd door speculatie dan door hooge belastingen op den grond. Deze klacht werd eveneens uit Oostenrijk vernomen, terwijl daar de speculatie zich buitendien ernstig deed gevoelen. In Amerika scheen in het algemeen duurte van grond en druk door speculatie niet te worden ondervonden.

Uit Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland vond krachtige bijval de reeds in plm. 200 Duitsche gemeenten ingevoerde belasting op de waardevermeerdering. Deze zou naar het oordeel der verdediging de speculatie beperken en althans de gemeenschap doen deelen in de waardetoeneming, welke gemeenlijk zonder toedoen van den eigenaar intrad. Waar de opbrengst, gelijk in sommige Duitsche gemeenten, in het Grundstückfonds vloeide of op andere wijze direct voor woningdoeleinden werd gebruikt, nam de belasting meer een sociaal-politiek dan fiscaal karakter aan. Als middel om bepaaldelijk speculatie tegen te gaan, aldus op de grondprijzen en vervolgens op de huren invloed te doen gelden, scheen aan deze belasting echter geen overwegende waarde te worden toegekend. Naast deze in enkele lijnen vermelde bestanddeelen van gemeentelijke woningpolitiek verlangde men, dat ter bevordering van den aanbouw van volkswoningen de gemeenten op grooter schaal finantiëele hulp zouden verleenen, hetzij rechtstreeks, daarin al den niet gesteund uit staatsmiddelen, hetzij indirect in den vorm van garantie, omdat aan eene credietorganisatie in dienst der woninghervorming zeer veel ontbrak. En in het bijzonder leed daaronder het steeds breeder ingang vindende streven naar eene betere huisvesting van de categorieën zelve, welke daaraan het meest dringend behoefte gevoelen en van de vereenigingen welke woningbouwten algemeene nutte wenschen aan te vatten. Deze „gemeinnützige" bouw, voornamelijk van de eerste soort, heeft behoefte aan opneming van een aanzienlijk deel van het benoodigde kapitaal. Zoolang de moeilijkheden om dit op de vrije geldmarkt te verkrijgen niet waren opgeheven, behoorde in ieder geval de gemeente langs finantiëele tusschenkomst dezen bouw te bevorderen, hetzij door instelling van gemeentelijke hypotheekbanken, door aandeelen te nemen in zulke vereenigingen, hetzij door leening of borg te staan voor opgenomen gelden. En buitendien mochten de gemeenten zich niet onttrekken aan eigenbouw, welke zou strekken deels ter aanvulling van

onvoldoenden particulieren bouw, deels tot voorziening in de behoeften der allerarmsten. Omtrent dit laatste punt, waaraan in geen land zulke bijzondere aandacht was geschonken als in Engeland, werd van verschillende kanten de wensch uitgesproken, dat wetgeving de gemeenten zouden verplichten den bouw van woningen voor deze meest noodlijdende categorieën, welke van andere zijde, behoudens hooge uitzondering, niet werd ondernomen, zelve aan te vatten. Alsdan toch zoude het stilzitten van gemeenten ter zake van onbewoonbaarverklaring (ontruiming), dikwerf op ruime schaal noodzakelijk, niet langer kunnen worden verdedigd met een beroep op het gemis van andere beschikbare en voldoende woningen. (Wordt vervolgd).

NIEUWE UITGAVEN.

HOE GAAT HET TELEGRAFEEREN? Eene beknopte en populaire beschrijving door J. Grootes. Deze tracht in zeer eenvoudigen vorm een en ander mede te deelen betreffende de telegrafie.

Wetenschappelijke waarde heeft het werkje niet, maar het is wel geschikt om leeken een juist inzicht te geven van het behandelde onderwerp. Als zoodanig achten wij het wel van eenige waarde. C. D. N. V.

VAN ALLERLEI AARD.

DOORWERTH.

In de „N. Rott. Crt." is, naar aanleiding van het verslag der jongste vergadering van de vereeniging »De Doorwerth" een discussie loopende over de restauratieplannen en de wijze waarop die door de regeering en haar adviseurs zijn behandeld. Een overzicht van de quaestie geeft een stuk van den heer Jan Kalf te 's-Gravenhage, waaraan wij het volgende ontleenen:

Reeds vóór het kasteel Doorwerth door de Vereeniging van dien naam was aangekocht, was een herstellingsplan ervoor ontworpen. Daarin kwamen verschillende oplossingen voor, die anderen en mij geheel verkeerd schenen. Door het bestuur de Vereeniging Doorwerth werd niettemin voorgesteld bij de aanvrage om Rijkssubsidie dit plan over te leggen, zij het dan met de mededeeling, dat het als „avant-project" moest worden beschouwd. Toen ik mij in de vergadering der vereeniging tevergeefs tegen deze onverantwoordelijke handelwijze had verzet, en het m.i. onjuiste plan aan de Regeering was ingediend, heb ik mijne bezwaren kenbaar gemaakt aan den chef der afdeeling K. W. aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, die mij mededeelde, dat het plan in handen van dr. Cuypers was gesteld ten einde advies erover uit te brengen en mij aanried mij tot dezen te wenden. Ik heb toen tot dr. Cuypers een schrijven gericht, waarin ik mijne opmerkingen mededeelde, en ontving reeds spoedig ten antwoord dat Z. W. E. Z. G. zich daarmede geheel kon vereenigen. Tegelijk had ik mij tot den heer De Stuers gewend, die op dat oogenblik van de plannen nog niets gezien had. Mijn grieven waren, dat in het „avantproject" was voorgesteld aan op de binnenplaats van het kasteel aanwezige aanbouwen — een voorportaal en een gang, vermoedelijk uit de achtiende en ten deele uit de negentiende eeuw — een zeventiende eeuwsch karakter te geven, en dat, op grond van oude afbeeldingen, eene wijziging was ontworpen in de bedaking van eene ten oosten van den noordelijken vleugel van het kasteel, waarschijnlijk in de zestiendende eeuw, aangebouwde vergrooting. De heer De Stuers beloofde mij de zaak te onderzoeken, vroeg inzage van de plannen en deelde mij daarna mede, dat ook hij deze verandering verkeerd achtte. Hij wendde zich hierover tot den minister, met het gevolg, dat hij werd uitgenoodigd met dr. Cuypers als adviseur op te treden. In het vervolgens door beide deskundigen aan den Minister uitgebracht rapport (in afdruk medegedeeld aan de leden der Vereeniging Doorwerth) werd o.a. verbetering der plannen op deze twee punten verlangd. Inmiddels had de Vereeniging Doorwerth den heer Jos. Cuypers tot haren architect benoemd, die op zijne beurt tot het inzicht was gekomen, dat het „avant-projet" op deze punten niet houdbaar was. De Minister verklaarde zich aan te sluiten bij het rapport zijner adviseurs, het bestuur der Vereeniging Doorwerth, door zijnen architect voorgelicht, gaf op beide punten toe, en zoo is dan het eerste resultaat van het optreden der heeren dr. Cuypers en De Stuers, blijkbaar gesteund door de afdeeling K. W. van Binnenlandsche Zaken, geweest, dat eenige ingrijpende „oorkondenvervalschingen" zijn voorkomen. Maar al was nu beslist, dat de aanbouwen op de binnenplaats van het kasteel geen zeventiende-eeuwsch maskaradepakje zou krijgen, daarmede was niet uitgemaakt wat er wél mee gebeuren zou, en over dit laatste is thans een geschil ontstaan. Alle partijen zijn het eens, dat deze aanbouwen het kasteel zeer ontsieren.

De heeren Dr. Cuypers en De Stuers wenschen daarom die toevoegingen te verwijderen. De architect der Vereeniging Doorwerth echter wil ze behouden, ten eerste om de principieele reden, dat z.i. het kasteel „in gansch zijne historische ontwikkeling" dient te worden bewaard, vervolgens om de practische overwegingen, dat zij, bij de inrichting van het kasteel tot museum, voor het verkeer in het gebouw z.i. niet kunnen worden gemist, terwijl, indien zij worden afgebroken, muren voor den dag komen, betreffende welker vroegeren toestand geen voldoende gegevens voorhanden zijn.

Ten principiale hebben de heeren dr. Cuypers en De Stuers in de laatste vergadering der Vereeniging Doorwerth aangevoerd, dat de eerbied voor de historische ontwikkeling van een monument te ver wordt gedreven, indien zij leidt tot het conserveeren van op zichzelf geheel waardelooze toevoegselen, die de schoonheid van een gebouw ernstig schaden. Tegen de andere argumenten van Jos. Cuypers voerden zij aan, in hun nader rapport aan den Minister, dat het verkeer in het gebouw zeer wel zonder deze aanbouwen goed kan geregeld worden. Over de herstelling der vrijkomende deelen laten zij zich in hun rapport niet uit, maar in de vergadering betoogden zij, dat ook deze h.i. geene moeilijkheden kan opleveren, zóó ernstig, dat men daarvoor de leelijke aanbouwen zou moeten handhaven, die de binnenplaats vernauwen en en den traptoren bedekken. De Minister, die te beslissen had tusschen een restauratieplan, waarvan de voorstellers zelf op kapitale punten de onjuistheid moesten toegeven, en het advies zijner Raadslieden wier opmerkingen reeds grootendeels juist waren gebleken, heeft, begrijpelijkerwijze, zich met deze laatsten vereenigd.

Het bestuur der Vereeniging Doorwerth, bevreesd de Rijkssubsidie te verliezen, adviseerde toe te geven onder protest (Hbl.)

EEN VOORBEELD TER NAVOLGING.

EEN „WARENHUIS". — Voor een „Warenhuis" in Keulen, dat de vennootschap Leonhardt Tietz op wil richten, heeft deze, onder in Duitschland wonende architecten een prijsvraag ter verkrijging van ontwerpen, uitgeschreven. Vier prijzen, respectievelijk van 10,000, 7000, 5000 en 4000 mark zijn uitgeloofd en tevens zullen er twee ontwerpen, ieder ad 2000 mark worden aangekocht! Onder de juryleden zijn Ludwig Hoffmann en Hermann Muthezius uit Berlijn en Rehorst uit Keulen.

AANPLAKBILJETTEN.

Een tweetal fraaie plakbiljetten komen onze aandacht vestigen op de beide tentoonstellingen waarmede Italië het vijftigjarig bestaan zijner politieke eenheid viert. Het biljet voor de industrie-tentoonstelling te Turijn toont een actie van forsche gestalten, die een standaard den grond in poten met wapperende vlaggen, wier levendige kleur het geheele bovendeel van het vlak vult. Zinrijk en vroolijk als dit biljet is, verdient het wellicht den prijs boven het veel grooter plakkaat dat de tentoonstelling der schoone kunsten te Rome aankondigt. Hierop zijn vier arenden afgebeeld, klauwende op een steenen voetstuk hoog boven het landschap. De prachtig geteekende beesten vormen een monumentale groep die, al zal men den zin ervan niet aanstonds verstaan, ongetwijfeld de aandacht zal trekken. Als ontwerper van dit magistraal affiche wordt Duilio Cambellotti, als de lithograaf Dr. E. Chappuis genoemd. Op het Turijnsche biljet vinden wij alleen den naam van den drukker. (Hbl.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1762: Paleis-Stadhuis. Merkwaardige uitingen over het Paleis op den Dam, J. H. R. Jan Maandag, J. H. R.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 13: Algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren. De Oosterbeeksche Meubelfabriek, G. Versteeg. Het Koninklijk Paleis te Amsterdam als kunstwerk, A. W. Weissman.

DE OPMERKER, No. 13: Waterwerken. De toestand van de Haagsche Kazernes.

DE BOUWWERELD, No. 13: Het vraagstuk der volkshuisvesting te Rotterdam. Een nieuw Schouwburg-type.

DE GAS- EN WATERFITTER", No. 13: Verwarming en ventilatie van Scholen. Internationale tentoonstelling van Ambachtswerktuigen. Een eenvoudige methode om de stroomsoort te bepalen van electrische installaties.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 40: Moderne metaalbewerkingsmachines en gereedschappen.

TECHNISCH WEEKBLAD, No. 13: Iets over de beweging van water door buisleidingen. Bijdrage tot de kenntis van gewapend cementbeton. De Eucalyptus-harde-houtsoorten van Tasmanië.

BUITEN, No. 13: Het oud-Prinsesse-Hof te Leeuwarden.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 24: Vom Wettbewerb um die Kaiser-Brücke in Bremen. Betrachtungen zum Wettbewerb für das Bismarck National Denkmal, Brt. B.

BUILDING NEWS, No. 2934: Two castles by the same architect. Modern organ. building. Educational importance of art. The relation of sculpture and cawed ornament to architecture, W. S. Trith. Design for the cathedral of the sacred heart, Newark, New Jersey, U. S. A. The evolution of the chair, by Charles Ridyway. R.

NEGENTIENDE JAARGANG No. 15. ZATERDAG 15 APRIL 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Plaatwerk „De Architect". — Verslag der 1294e gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 12 April 1911, in „Parkzicht". — Woorden van Alberdingh Thijm. — Concertzalen. (Vervolg.) — Tentoonstelling Slothouwer. — Internationaal Woningcongres te Weenen. (Vervolg.) — Nieuwe uitgaven. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewone leden van het Genootschap worden voorgesteld de heeren A. van Ellinckhuysen, betonconstructeur en A. C. A. Rotgans bouwkundige, beide te Amsterdam, respectievelijk door de heeren G. F. la Croix en J. F. Repko, en H. A. J. Baanders en G. J. Rutgers.

II. Als gevolg van het UITSTEL DER JONGSTE LEDENVERGADERING wordt ook de eerstvolgende vergadering EEN WEEK VERPLAATST, ZOODAT DIE ZAL GEHOUDEN WORDEN OP WOENSDAG 26 APRIL. De agenda verschijnt in het volgend nummer van ons orgaan.

III. Van den heer W. B. G. Molkenboer, Directeur der Rijks-Normaalschool voor Teeken-onderwijzers werd in dank ontvangen voor de bibliotheek: het „Verslag van eene Studiereis in regeeringsopdracht ondernomen in het najaar van 1908, teneinde te onderzoeken, hoe de examens voor teeken-leeraar en hoe de scholen, die daartoe eene voorbereiding geven, zijn ingericht in Engeland, Schotland, Duitschland, Oostenrijk en Hongarije". Het werk is op de leestafel gedeponeerd. (Zie onder Nieuwe Uitgaven).

IV. Van den heer F. van Rossen, uitgever te Amsterdam werd ter recentie, tevens voor de bibliotheek, ontvangen: „Geschooldheid en Techniek" door Dr. Theod. van der Waerden, een onderzoek naar den invloed van arbeidssplitsing en machinerie op de mate van vereischte oefening en bekwaamheid der arbeiders, op welke uitgave nader onder de betreffende rubriek zal worden teruggekomen. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Zooeven verscheen de eerste aflevering van den negentienden jaargang, inhoudende 6 afbeeldingen van de wieg van H. K. H. Prinses Juliana, door de Amsterdamsche vrouwen aan H. M. de Koningin geschonken, in opdracht van het comité ontvangen door den architect K. de Bazel en uitgevoerd in de werkplaatsen „de Ploeg" te Amsterdam, met medewerken van verschillende andere personen en instellingen.

VERSLAG VAN DE 1294e GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 12 APRIL 1911, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De belangstelling voor deze bijeenkomst was zoo groot, zoowel van de zijde onzer leden als van die der ingeschrevenen voor den cursus Voortgezet — en Hooger-Bouwkunst-Onderricht en van talrijke gasten, dat het bestuur zich genoodzaakt zag een grootere zaal dan ons genootschapslocaal te betrekken. Met een woord van welkom aan de talrijke aanwezigen opende de voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, de vergadering; waarna de notulen der voorgaande bijeenkomst werden gelezen en ongewijzigd goedgekeurd. Medegedeeld wordt dat zich als leden van ons genootschap hebben doen voorstellen de heeren A. C. A. Rotgans en A. van Ellinckhuysen, beide te Amsterdam, die in de volgende vergadering zullen worden geballoteerd. Met gelukwensch en de hoop dat het Genootschap in hem een warm bevorderaar van zijn belangen en beginselen moge vinden installeerd de voorzitter den heer K. van Gijn, die in de voorlaatste vergadering als lid was toegelaten. De heer Kropholler was niet aanwezig. Hierna verkreeg de heer R. N. Roland Holst het woord tot het houden zijner voordracht: „OVER DE GRONDSLAGEN DIE AAN DE SAMENWERKING VAN BOUWMEESTER EN MONUMENTALEN SCHILDER GESTELD MOETEN WORDEN"; welke rede met groote belangstelling werd gevolgd en met applaus beloond, gepaard aan de in eenige zeerwelgekozen woorden uitgesproken dank des voorzitters. De heer A. W. Weissman hield een korte gedachtenwisseling met den spreker over de kunsttraditie der 17e eeuw. Een resumé van de rede met re- en dupliek, samengesteld door den heer Roland Holst, verschijnt in het volgend nummer.

Na eenige oogenblikken pauseeren werd aan de orde gesteld de ballotage van de heer F. J. Padt en M. Ph. J. H. Kleinen. Beide heeren werden met algemeene (27) stemmen als gewone leden toegelaten. Tijdens de stemopneming werd der vergadering den heer Rotgans voorgesteld, die middelerwijl ter vergadering verschenen was. Medegedeeld wordt dat van den heer W. B. G. Molkenboer voor onze bibliotheek ontvangen werd het „VERSLAG VAN EENE STUDIEREIS IN REGEERINSOPDRACHT, ONDERNOMEN IN 'T NAJAAR VAN 1908, TENEINDE TE ONDERZOEKEN HOE DE EXAMENS VOOR TEEKENLEERAREN, HOE DE SCHOLEN, DIE DAARTOE EENE VOORBEREIDING GEVEN, ZIJN INGERICHT IN ENGELAND, SCHOTLAND, DUITSCHLAND, OOSTENRIJK EN HONGARIJE, welk werk met belangstelling werd ontvangen en in dank aanvaard. In be-

spreking komt vervolgens het plan voor de in dit jaar te houden excursie. Nadat eerst Walcheren genoemd was, stelde de heer A. J. Joling voor per boot een bezoek te brengen aan enkele Noord-Hollandsche steden. Het voorstel vond bijval en na eenig discusieeren werd besloten op een nader te bepalen Zaterdag en Zondag in de maand Juni a.s. een bezoek te brengen aan Hoorn, Enkhuizen, Edam en Volendam. De voorbereiding en regeling werd opgedragen aan de heeren A. J. Joling, A. A. Kok en G. J. Rutgers, terwijl de heer A. W. Weissman deze commissie met adviezen zal bijstaan.
Een voorstel van den heer Weissman, ondersteund door den heer Jan de Meijer, strekkende tot toelating van dames bij de exsursie, werd bij acclamatie aangenomen. Bij de rondvraag informeerde de heer Pinxter naar de genootschapsprijsvragen en vernam dat de concept-programma's bij de jury berusten en binnen niet al te langen tijd zullen gepubliceerd worden. Genoemde heer bepleitte verlenging van den gewoonlijk gestelden termijn van in levering met 't oog op deelnemers buitenslands. De heer Plate vroeg naar de Leliman-prijsvragen; waaromtrent bij het bestuur slechts officiëus bekend is dat de concept-programma's in bewerking zijn. Met eene opwekking tot opkomst aan de leden naar de aanstaande vergadering, de laatste in dit seizoen, die gewijd zal zijn aan huishoudelijke zaken, volgt sluiting. R.

WOORDEN VAN ALBERDINGH THIJM.

Wat ik Woensdag 5 April van Alberdingk Thijm heb aangehaald, luidt als volgt:
Ons Stadhuis wordt niet gebruikt en genoten. Lodewijk Napoleon en Willem de Eerste hebben gracieuzelijk aangenomen van het Bestuur van Amsterdam dat PROVIZIONEEL het Stadhuis als paleis zou worden gebruikt. Maar, al kon het gebouw niet weder als STADHUIS worden gebruikt — wat alleen een onderzoek zou kunnen leeren — daarmede wordt geenszins gerechtvaardigd, dat het, ALS KUNSTWERK, ongenietbaar is. De groote trap is voor de helft wechgemoffeld, de galerijen zijn geledebraakt, het hoofdaspekt is wech, en de geplakte schotten, waar men pijpenlâ-vormige zalen meê heeft gevormd, maskeeren de kunstwerken of verduisteren ze tot onzichtbaarheid toe. Het gebouw is niet méér genietbaar, dan een schilderij, die naar den muur gekeerd staat.
EN DAT LAAT NEDERLAND ZICH WEGGEVALLEN!
Amsterdam duldt, dat zijn hoofdgebouw, in het van leven tintelend centrum der stad, daar staat als een mummie, omwoeld en verdroogd, dat het, als een geraamte, met holle oogen u aanstaart en het ongeduld gaande maakt van ieder, die zich rekenschap geelt van de bestemming van het gebouw, van zijn hechtheid en van de levenloosheid, waartoe het veroordeeld is. Gelijk het steenblok daar nu staat in het midden onzer stad, onbegrepen, niet doorschouwd, niet doorschouwbaar, is het als een parel, die een haan met minachting, bij toeval, opkrabbelt en met hanengrimlach verwerpt. Jaren en jaren dulden wij nu reeds, dat er met ons rijkste monument geleefd wordt zooals ieder weet. De lieden zien het, zij voelen, dat daar een doode massa voor hen staat, zij wenden hun blikken af en gaan een glas klare in een koffiehuis slurpen.
Wat komt het er op aan, of wij daar een trofee van onzen volksroem verwaarloozen! Of de stoutste geesten van ons glansrijkste tijdperk met ontzach naar dat Amsterdamsche Capitool hebben opgezien! Als er maar een rulletjen in de koffi is, of in de tabak, als er aan de beurs maar goede zaken gedaan worden, dan kunnen de nationaliteit en de kunst naar de maan loopen! Dat 's te zeggen: wij gaan wel met vrouw en dochter naar de komedie en naar Artis, als het Wilhelmus ter eere van het Koninklijk bezoek gespeeld wordt — maar de handen uit de mouw te steken, om den Vorst des lands een waardig verblijf te bouwen en om het kompendium onzer XVIIe eeuwsche grootheid weder tot waardeering te brengen en opnieuw te doen stralen van zijn ouden zin en rijkdom — daar willen wij niet van weten. Is er een tweede land in Europa, waar zulk een schandaal met een kalm gemoed zou worden geduld? Ik kan het niet gelooven.
NOBLESSE OBLIGE, en Vondel heeft gezegd, wat, op grond onzer fierheid, behoorde herhaald te kunnen worden:

Aen d' Aemstel en aen 't Y, daer doet zich heerlyck ope
Zij die, als Keizerin, de Kroon draeght van Europe.

Zoo schreef Alberdingk Thijm in 1883. Zijn woorden verdienen ook nu nog te worden gehoord. A. W. WEISSMAN.

CONCERTZALEN. (Vervolg van blz. 108).

We hebben gezien dat de eenheidsband, de eenheid van stijl tusschen alle kunsten, met de renaissance langzamerhand losser werd en tenslotte geheel verdween. Dat de toonkunst zich met de symphonie zelfstandig tot een bizondere, vroeger in dien zin ongekende hoogte ontwikkelde, waardoor de uitoefening der muziek in een daarmede overeenstemmende ruimte niet kon plaats hebben, omdat de architektuur in de 19e eeuw was een eklectische en men zich bovendien voor den bouw van concertzalen tot de renaissance beperkte, zoodat muziek van verschillend karakter en uiteenloopenden stijl in zalen met renaissance-vormen moest worden uitgevoerd, waardoor ook te dien aanzien alle overeenstemming wordt gemist. Nu staat men voor het moeilijke geval, dat — bij de wijze van openbare muziekbeoefening, zooals die tegenwoordig gebruikelijk is — in dezelfde concertzaal muziek van den meest verschillenden aard moet worden gegeven. En stel het ondankbare geval, dat men bij grootere stijleenheid in de concertprogramma's voor elke soort van muziek een daarbij passende, d.w.z. een met den stijl der muziek harmonieerende zaal zou willen bouwen, dan zou het toch in vele gevallen moeilijk zijn, het karakter der architektuur te bepalen en voor de moderne muziek zou dit in het geheel niet mogelijk zijn. Natuurlijk geldt dit bezwaar niet, waar het betreft een stichting als het ontworpen Beethovenhuis te Bloemendaal, waartoe Willem Hutschenruyter het initiatief heeft genomen. Intusschen leiden deze beschouwingen wel tot het inzicht, dat bij den bouw van concertzalen alle eklecticisme uit den booze is, omdat, welke stijl-architektuur men ook neme, er altijd maar één soort zal zijn, welke bij de desbetreffende muziek past. Daarbij komt, dat in de meeste gevallen een dergelijke architektuur, als niet van dezen tijd, en daarom onbegrepen, behalve aan een zekere verslapping, ook zal lijden aan een zekere mate van overlading, zelfs de beste inbegrepen. En nu begrijpt zelfs een leek, dat een overladen architektuur wel de allergrootste vijandin is van de muziek, zooals een te drukke lijst schade doet aan de schilderij. Want er zij ook te dien aanzien overeenstemming in dien zin, dat de architektuur zich als de ondergeschikte zal hebben te beschouwen, hetgeen natuurlijk niet wil zeggen, dat zij daarom de minderwaardige is. Het tegendeel is waar: zij zal haar edelen aard te beter toonen, naarmate zij zich zal weten te beperken.
Wagner zelf heeft dit reeds begrepen toen hij zijn „Bayreuther Bühnenfestspielhaus" ontwierp en daarover schreef: „Unseren Skulptoren und Bildhauern werden dann immer wieder die Motive der Renaissance mit uns nichts sagenden, unverständlichen Figuren und Zierrathen einzig einfallen und schliesslich wird in einem

solchen Theater es dann gerade wieder so hergehen, wie es eben im Operntheater der „Jetztzeit" der Fall ist, wesshalb denn auch jetzt schon meistens die Frage an mich gerichtet wird, warum mir den durchaus ein besonderes Theater nothue. Das Charakterische der Ausbildung unseres Planes für das besprochene Theatergebäude bestand darin dasz wir, um einem durchaus idealen Bedürfnisse zu entsprechen, die uns überkommenen Anordnungen des inneren Raumes Stück für Stück als ungeeignet, und desshalb unbrauchbar, entfernen mussten, dafür nun aber eine neue Anordnung bestimmten, für welche wir, nach innen wie nach aussen, ebenfalls keine der überkommenen Ornamente zu verwenden wissen, so das wir unser Gebäude für jetzt in der naivsten Einfachkeit eines Nothbaues lassen müssen".
En in datzelfde artikel schrijft Wagner, naar aanleiding van de bekende uitvoering der negende symphonie in de rococo-zaal van het oude Bayreuther operagebouw „dass das erlösende deutsche Wort („Seid umschlungen Millionen") im Sinne des grossen Meisters der Töne, eine andere Stätte als die des italienisch-französischen Opernsaales zur Gewandung erhalten müsse, um zur That des fest sich zeichnenden Bildes zu werden".
Wij hebben hierdoor willen aantoonen, dat bij onze hedendaagsche muziek-uitvoeringen een algeheele ontwrichting der artistieke harmonie valt waar te nemen. Een oude stijl is tot herstel daarvan in geen geval toe te passen, al verdiend de nieuwe goede renaissance of de gothiek de voorkeur boven een gebouw van het bekende moderne barok-type. En zoo dachten of denken vele bouwmeesters van den jongsten tijd er nu nòg over. Want het moet gezegd, dat de zalen met strenge, dus niet barokke renaissance-architektuur, in zekeren zin eee werkelijk weldadigen indruk maken.
De voorbeelden, die ik noemde, en nog noemen zal, bewijzen dit. Er staat echter tegenover, dat het architektonisch inzicht tegenwoordig wel zoozeer is gerijpt, dat de modern-denkende bouwmeesters van geen vroegeren stijl meer willen weten en dus voor de vraag gesteld hoe dan wel een moderne concertzaal zal moeten zijn ook daarop een antwoord zullen moeten geven. Hier komt dus het modern inzicht in conflict met dat van Haiger die voor het door hem gedachte symphonie-huis tot den Griekschen tempel wil terugkeeren, dus toch ook een eklectische richting aanbeveelt. Wel zegt hij, dat dit symphonie-huis in geen geval een doode copie van een eens levende kunst mag zijn en dat de symphonie eischt de wedergeboorte des tempels uit haren geest. Nu meen ik echter, dat die eerste eisch vân zelf spreekt, reeds uit de nuchter practische overweging, ook door Haiger zelf reeds geuit, dat de ruimte veel grooter moet zijn dan vroeger ooit een tempel-cella was en dat er voor foyers, vertrekken voor de uitvoerende kunstenaars, garderobes enz. moet worden gezorgd. Maar zou nu dit feit op zich zelf niet voldoende zijn, om een reconstructie van den Griekschen tempel onmogelijk te maken? En kan er daarbij niet dadelijk op worden gewezen, dat nog geen eeuw geleden, in die richting reeds de ernstig-te pogingen zijn aangewend, niet met doode copieën van Griekschc tempels, maar met een moderne kunst uit den geest der Grieksche geboren, door niemand minder dan den genialen bouwmeester Schinkel? Doch is ook niet juist gebleken, dat niettegenstaande die geniale wedergeboorte, zelfs ook deze architektuur niet vermocht te geven de bevrediging, die werd geeischt; ja dat zij ten slotte toch een doode copie bleek te zijn?
En is er ook wel iets anders te verwachten? Want, wanneer men die harmonie wil, dan zij en dat betreft nog slechts de uiterlijke vorm, alleen maar verwezen naar de kleeding van den mensch, de vervoermiddelen en al die dingen, welke het maatschappelijk en oeconamisch leven karakteriseeren, welke in dat geval dan toch analoog van stijl zouden moeten zijn met dien van den tempel, waarheen de menschen opgaan om dat hooge gemeenschapskunstwerk te genieten. Maar zijn die uiterlijke vormen ten slotte niet het gevolg van geestesuitingen en is dus niet de ontwikkeling van den menschelijken geest in dezen tijd een geheel andere, dan die welke ooit was, dus ook dan die der Grieken? En zou dus daarom niet reeds een reconstructie uit den geest der Grieken van zelve een onmogelijkheid zijn en zou niet juist in de poging daartoe de oorzaak moeten worden gezocht van die stijlmislukking van andere aard? Het is daarom geen fout, van den tempel als van de symphonie der architektuur te spreken, als met dien tempel dan maar het wijdere begrip wordt bedoeld, van in het algemeen die gewijde ruimte die waardig is tot de uitvoering van de meesterwerken der absolute muziek, en niet in dien engere zin opgevat van alleen den Griekschen tempel, omdat ten slotte de Griekschc architektuur toch zou blijken alleën te passen bij de Griekschc muziek en Griekschc toehoorders. Want het woord „tempel" is ten allen tijde gebruikt voor het godshuis in het algemeen, zelfs voor den middeleeuwschen dom, als het symbool van die ruimte, waarin een gewijde handeling plaats grijpt.
Welnu, men gebruike dat woord ook voor het huis waarin de toonkunst in hare verhevenste werken tot uiting komt; maar dit moet dan zeker van andere architektonische vormen zijn dan de Griekschc tempel. Dat men het toch wilde inzien, dat elke wedergeboorte van het heerlijke Griekschc bouwwerk niet ons ten goede zou komen, maar alleen het bouwwerk zelf zou schaden! Dat, wat wij nu zelfs in ruïnevorm nog met een heilige vereering beschouwen, ons dan juist onverschillig zou laten. Want slechts die tempel, die wij voor dat doel vermogen te bouwen, — zij het voorloopig nog in onvolkomen vorm, — zal ons die vreugde kunnen geven, die wij weer behoeven; en het „Lied an die Freude" zal alleen in zulk een ruimte uitgejubeld, ons vermogen te ontroeren. Want er worden in onzen tijd andere verlangens gekoesterd, *and*ere idealen nagestreefd! „Het rein-menschelijke, het eeuwig-natuurlijke!" — o zeer zeker maar in een anderen vorm, dan welke ooit was. „De echte werken der kunst, ademen in elken tijd dezelfde verheven stemming" zegt Haiger zelf. Juist; en omdat ze dat doen, zal ook de toekomstvorm even verheven kunnen zijn, als die van den Griekschen-tempel eens was, en zeker verhevener dan een vervormde bouwstijl. —
De hedendaagsche bouwmeester staat dus bij den bouw eener concertzaal voor de oplossing der vraag, om harmonie te brengen tusschen de architektuur der ruimte en den stijl der meest verschillende werken der toonkunst. Daaruit volgt vanzelf, afgezien van het feit, dat de architektuur van tegenwoordig nog niet in staat is geweest een algemeene karakteristiek, een algemeenen stijl, dus een passende omlijsting voor de moderne muziek te scheppen, — dat die architektonische vormen van een neutraal karakter moeten zijn. Onder neutrale vormen versta ik een constructief logischen opbouw, zoodat de architekturale wijding en hierop vooral moet de aandacht vallen, uitsluitend het gevolg zal moeten zijn van edele verhoudingen, eenvoudige lijnen, zuivere constructie. En dat vereischt waarlijk geen middelmatig architektonisch kunnen. Integendeel; het vereischt het allerhoogste, omdat andere middelen tot uitdrukking daarbij wegvallen. Dat hiermede geen pijnlijk weglaten van alle

versiering wordt bedoeld, spreekt van zelf. Maar wèl moet die versiering volstrekt ondergeschikt blijven aan de eigenlijke architekturale-samenstelling, zoodat, wanneer men in de zaal is, geen enkel bouwdeel naar voren komt, dus afleidt. Men moet den indruk krijgen van te zijn in een ruimte van ontroerenden eenvoud, maar daar door van plechtige statigheid. En het komt er dus op aan om zulk een atmosfeer te scheppen. Zou daarmede ten slotte niet de stemming worden bereikt, die ook in de gewijde ruimten uit vroegeren tijd aanwezig was? Want zijn het niet de vroeg-Romaansche of Gothische kerkruimten, welke datzelfde karakter hebben, en ons daardoor diezelfde stemming vermogen te geven, waarvan de wijding ook alleen door die eigenschappen werd verkregen? En geldt dit ook niet voor de cella van den Griekschen of het atrium van den Egyptischen tempel, en ook van het drievoudig schip der eerste basilika's, of van de groote rechtszalen van dienzelfden naam in het oude Rome? Want ik herhaal het citaat, ontleend aan Haiger, dat de echte kunstwerken ten allen tijde dezelfde verheven stemming ademen! En mogen wij er nu aan twijfelen eenmaal in staat te zijn een ruimte van een eigen karakter te scheppen, waarvan een zelfde verheven stemming uitgaat?

Neen en nogmaals neen! Wij hopen op een ruimte der toekomst, die alle vorige in architekturale verhevenheid zal overtreffen. Wij verwachten dus ook in de architektuur eens te bereiken hetgeen, volgens Wagner, Beethoven in de muziek heeft bereikt. Ueber das Gebiet des aesthetisch Schönen in die Sphäre des durchaus Erhabenen getreten zu sein".

„Die Melodie ist durch Beethoven von dem Einflusse der Mode und des wechselnden Geschmacks emanzipirt, zum giltigen, rein menschlichen Typus erhoben worden."

En daarom — ik stipuleer — „wird Beethoven's Musik zu jeder Zeit verstanden werden, während die Musik seiner Vorgänger grösstentheils nur unter Vermittelung kunstgeschichtlicher Reflexion uns verständlich bleiben wird." Zoo leiden stijlkundige overwegingen bij den bouw van concertzalen van zelf tot den eisch van uiterste soberheid. En daarom geeft dan ook de concertzaal van het „Rheingold" niet de verlangde bevrediging, niettegenstaande de geniale conceptie in vorm en kleur. Er is daar, het klinkt als een prradox een overtolligheid van artistiek kunnen, in dien zin, dat die overdaad is misplaatst omdat de architektuur er zich opdringt, zich te veel doet gelden, terwijl zij juist hier de bizondere taak had om onopgemerkt te blijven. De ruimte als zoodanig dwingt eerbied af, maar de middelen waarmede dat wordt bereikt, moesten onopgemerkt blijven. En dit is mogelijk, juist wanneer deze alleen bestaan in edele verhoudingen, omdat die niet direct aanwijsbaar zijn. En zou daarvoor niet evenzeer eene algemeen begrijpelijke architektuur worden benaderd, een bouwkunst zooals die te allen tijde begrepen is, evenals Beethovens muziek?

Nu de concertzaal van het „Rheingold" te Berlijn voor meer materieële doeleinden wordt gebruikt, daar beantwoordt zij m. i. het best aan haar bestemming. Want juist waar het geld een feestzaal, daar mag de architektuur zich eveneens in feestgewaad vertoonen, daar mag de kunstenaar zich laten gaan. En dat heeft de bouwmeester van „Rheingold", Bruno Schmitz, op bewonderenswaardige wijze gedaan; afgescheiden echter van de vraag in hoever het karakter dezer Architektuur in het algemeen beantwoordt aan de verlangens van verjonging en daarmeê van oprechtheid, in verband met de vernieuwde maatschappelijke inzichten; of wel dat zij is de afspiegeling eener geniale decadentie? En in 't bizonder, doet de vraag zich op of deze architektuur niet beter had gepast voor een vorstelijke ontvangstzaal, waar het militaire element, dus de uniform, en het harnas overheerschen dan wel voor een zaal voor gewone burgers, die, hetzij zij dan aan een feestmaal deelnemen, of naar muziek komen luisteren, zich tooien met rok en witte das. Laat ik hier aanhalen, wat een bewonderaar van Schmitz over het Rheingold schreef.

Van een der andere zalen zegt hij: „een ruimte" — het is voor geheel-onthouders om in onmacht te vallen — geheel voor die uitstervende zit- en drinkfeesten van Duitsche mannen, waarbij de wijn de tong losmaakt, de fantaisie bevleugelt en het hart groot maakt, zonder ze ten laatste tot dier te verlagen! Men zou — „en hier komt de apotheose —" kunnen spreken van een hoogeschool voor gelouterde, geestdriftige „kneip-kunst". Welnu, ik zou dan die keizerzaal in dit verband, voor de Aula dezer hoogeschool willen bestemmen. En dat is werkelijk geen kleineering. Want waarlijk, waar diezelfde schrijver over deze zaal spreekt, als van een „wonderzaal", die zich in haar eigenaardigheid waardig naast de beroemdste binnenruimten der geheele wereld doet gelden, daar kunnen we volkomen meegaan met deze waardeerlng. Maar van een ruimte, waardig om daarin de muziek in haar verhevenste uitingen tot uitvoering te brengen, heb ik ten slotte toch een andere voorstelling. Die verheven stemming, ik herhaal, ondergaat men in elke vroeg Romaansche of Gothische kerkruimte; weet men aanwezig in de cella van den Griekschen tempel, maar men vindt haar in geen enkele der moderne concertzalen ook maar eenigszins benaderd. Men voelt zich rustig in de zaal der „Singacademie" en ook in de Beethoven-zaal, maar de geest wordt er niet opgevoerd tot hooge genieting. En diezelfde verheffing miste ik in andere bekende zalen. Na de zeer nieuwe „Saalbau" te Essen, — van moderne architektuur, d.w.z. in vervormden barok-stijl van de Münchener school, maar met ordinaire vormen en grof van détail, — noem ik het klassieke Leipziger Gewandhaus; klassiek omdat de ruimte-indeeling voortreffelijk is, en ook omdat de concertzaal groote kwaliteiten bezit van bouw en versiering. Wel is het podium er willekeurig ingezet; wel is er een wand- en plafond-architektuur volgens het renaissance-type; wel is er overdaad van ornament, maar het geheel is toch van een groote voornaamheid, zoodat deze zaal van alle zalen in dit karakter het verreweg wint.

Van de moderne zalen, die ik daarna nog zag, trof mij het meest die van den „Rosengarten" te Mannheim, omdat zij ook is ontworpen door den architekt van het „Rheingold", wat natuurlijk aanstonds zichtbaar is. De zelfde geniale behandeling, dezelfde kleuren-harmonie, niettegenstaande de zeer samengestelde plastiek; maar evenmin die verheven stemming, welke voor een concertzaal wordt vereischt, al moet worden erkend, dat er een groote voornaamheid werd bereikt, misschien voor het doel passender dan in het „Rheingold". De reusachtige „Nibelungen Saal" in datzelfde gebouw, voor groote muziek-uitvoeringen bestemd, bereikt deze voornaamheid niet. Trouwens, zalen van dergelijke afmetingen, zooals o.a. ook de nog belangrijk grootere van het tentoonstellings-gebouw te Charlottenburg, afgescheiden van het op zich zelf onbeschaafde karakter dezer laatste, vermogen alleen reeds daardoor niet meer tot dien ernst te stemmen, omdat men te midden van dergelijke afmetingen niet meer voelt zich in een afgesloten ruimte te bevinden, waardoor dus de rust geschaad wordt, noodig tot dien zelfinkeer, die de muziek verlangt.

Altijd en altijd weer bleek bij het bezoek aan deze concertzalen de architekturale armoede van onzen tijd, die in de verste verte niet vermocht ruimten te scheppen, welke de stemming van verhevenheid benaderen. Zoo is bijv. de concertzaal in den „Saalbau" te Nürnberg goed bedoeld. Het plan is een kruis met drie korte en een langen arm. De rechthoekige nis bevindt zich aan het eind van een der korte armen, vermoedelijk de oorzaak, dat de akoustiek er onbevredigend is. De architektuur is, wat men modern noemt, d.w.z. zonder zuilen en pilasters. De wanden zijn geheel gepleisterd; vlakke, even voorspringende risaliten rijzen op, en worden over het plafond voortgezet, dat zeer flauw hoekig de zaal overwelft. Eenvoudig, vlak en groot gehouden ornament, in stille kleuren met goud gerehauseerd, vormt een passende versiering. Hier zijn dus wel de elementen voor beschaafdheid aanwezig. En toch maakt die zaal een onpleizierigen en kouden indruk, is er van eenige wijding geen sprake. Ik woonde er een „bier-concert" bij. Voor de stemming daartoe bleek de zaal niet ongeschikt. Maar de gedachte aan een mogelijke uitvoering der Mattheus-Passion, of van de Eroica in deze ruimte, vond ik bijzonder hinderlijk. En in andere zalen ging het mij niet beter. De z.g. „Kaim-zaal" te München, in modern barokke vormen, is zeer ordinair. Een enkele blik was voldoende om het onbevredigende ervan te beoordeelen. Wat de „Stadt-Halle" te Heidelberg tenslotte aan belangrijks te zien gaf, bepaalde zich tot de inrichting om, zoo gewenscht, het orkest-podium te laten zakken en dus de uitvoerenden voor de oogen der toehoorders te verbergen. De architektuur is van die bedenkelijke Duitsche renaissance-soort, die zich reeds van uit de verte openbaart door topgevel en torenachtig gedoe, bonkig tegen elkaar gezet, en dichterbij komend, door zuilen met cartouches en koppen en onheilspellend geconsoolde kroon- en andere lijsten. De concertzaal in dit gebouw, het andere ga ik met stilzwijgen voorbij, mist natuurlijk alle voornaamheid, omdat van een architekt niet kan worden verwacht, dat hij aan een binnen-architektuur kwaliteiten zal geven, welke hij blijkt voor een buiten-architektuur niet te bezitten. En waar ik boven reeds wees op den voor concerzalen alleerste eisch van eenvoudigen ernst — om van wijding niet te spreken — daar behoeft het zeker geen nadere verklaring, waarom deze „Stadt-Halle"-zaal beter past voor een vastenavond-bal dan voor een muziekuitvoering van ernstig karakter.

Bovenstaande beschouwingen zullen de overtuiging hebben gegeven, dat er tot nu toe nog geen concertzaal is gebouwd, die beantwoordt aan den voorop te stellen eisch van harmonie tusschen de architektuur der zaal en de uit te voeren muziek. Dat daaraan voorloopig nog het best voldoen die zalen, welke in eenvoudigen klassieken stijl zijn gebouwd, omdat ernst en eenvoud daarin aanwezig zijn. Dat echter langzamerhand het gemis dier overeenstemming wordt gevoeld, omdat de atmosfeer der ruimte, waarin de muziek-uitvoeringen thans worden gegeven, niet vermag die verheven stemming te brengen, welke de symphonische muziek verlangt. Dat daarom, afgescheiden van een architektonische minderwaardigheid bij eklektische toepassing der historische stijlen, het langzamerhand als een eisch moet worden erkend die overeenstemming te SCHEPPEN, wijl tot nu toe de toonkunst geen waardige plaats voor uitvoering heeft gevonden, om met deze te zamen, zich ten volle te openbaren. En dat kan alleen worden bereikt, wanneer voor dat doel zalen worden gebouwd, waavan de architektuur niet, zooals tot nu toe, òf is van een stijl-historisch karakter, òf van een modernen stijl, waarvan de beste uitingen wel is waar: van groot talent getuigen, maar welk talent zijn kracht heeft overschreden.

Daarom bouwe men zalen, waarvan de architektuur haar kracht zoekt in edele verhoudingen van zuiver gedachte samenstelling, en met een versiering van zulk een bescheidenheid, dat zij niet meer bedoelt, dan een aanvulling der architektonische vormen te zijn. Want eerst dàn zullen de toehoorders dien verheven indruk ontvangen welke de muziek vermag te geven, omdat zij zich weer in een ruimte zullen bevinden, die evenals de vroegere tempel- en kerkruimten zich niet opdringt, maar waarvan juist daardoor een wijding afstraalt die overeenstemt met den geest der muziek.

TENTOONSTELLING-SLOTHOUWER.

In de week van 2 tot 9 April j.l. werd, in een der zalen der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, eene, ook door ons aangekondigde, tentoonstelling gehouden van zeer belangrijke teekeningen, door den heer D. F. Slothouwer gedurende zijn verblijf en zijn studiereis in Denemarken en Duitschland vervaardigd. De jury voor den „Prix de Rome" voor architectuur heeft in October 1909 den heer Slothouwer den gouden eerepenning toegekend. Gedurende 1910 maakte S. bovengenoemde studiereis; binnenkort zal hij opnieuw het land verlaten en dan Noord-Italië bezoeken. S. hoopt dat hem voor het derde jaar een bezoek aan Griekenland en Zuid-Italië wordt toegestaan, om ten slotte gedurende het vierde jaar een tocht door Frankrijk te ondernemen.

Wij wenschen den heer Slothouwer eene goede reis.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN. (Vervolg van blz. 112).

In de discussiën over dit onderwerp trok meer de aandacht dan wel de instemming van het congres, eene door den burgemeester van Dusseldorf, Dr. Marx, gehouden rede, daarin gesteund door Dr. Baumert, vertegenwoordiger van de „Organisation der Städtischen Haus- und Grundbesitzer" in Duitschland. Dr. Marx betreurde het streven om aan de overheid een zoo overwegenden invloed bij de oplossing van het woningvraagstuk toe te kennen. Te dier zake moest vrijheid blijven aan het particulier kapitaal. Hoe meer toch het private geld in ondernemingen wordt gestoken des te grooter zoude het aanbod worden en alsdan zouden ingevolge de wet van vraag en aanbod de prijzen, i.c. de woninghuren dalen. De Umsatzsteuer bij verkoop van onroerend goed en de Wertzuwachssteuer waren van dit standpunt beslist verwerpelijk; deze laatste belasting vermindert de kans op winst en weerhield aldus het particuliere kapitaal. Eveneens bestreed deze spreker het systeem van decentralisatie der industrie. Voor menige onderneming zou het veraf wonen van hare arbeiders nadeelig zijn, en mochten de arbeiders dan al minder verwonen, hun loon zou ook dalen als gevolg der verminderde Konkurrenzfähigkeit van de onderneming. Waar spreker meende op te merken een streven naar volledigen woningbouw door de gemeenten, qualificeerde hij zulks als een droom en geenszins een mooie. Terwijl de referaten een gansch anderen toon aansloegen, bestreden ook verschillende sprekers (Von Wagner, Gretzschel, Weissenborn, von Mangoldt, Fuchs en Tellegen) deze beschouwingen, daarbij niet verzuimende op te merken, dat de stellingen van Dr. Marx lijnrecht ingingen tegen de fundamenteele eischen van eene werkelijke woningpolitiek alsook tegen de feiten zelve, welke de onmacht althans het achterblijven der particuliere actie hadden aangetoond. Onder deze

sprekers verdient bijzondere vermelding Dr. Wagner, de burgemeester van Ulm. Deze spreker stelde voorop: De gemeente is geroepen om met staatshulp en onder het heffen van eene belasting op onverdiende waardevermeerdering (Wertzuwachssteuer) te voorzien in de behoefte aan woningen voor den kleinen man. De door haar gestichte woningen moeten aan de speculatie onttrokken zijn; wanneer de gemeente die woningen niet zelve bouwt is het haar taak bouwvereenigingen, uitsluitend in het belang der volkshuisvesting werkzaam, te steunen; de gemeentelijke zorg moet er voorts in het bijzonder op gericht zijn om door aankoop haar grondbezit te vermeerderen; het verdient ten zeerste aanbeveling dat zij de openbare middelen van verkeer aanlegt en exploiteert. Vervolgens trad spreker in eene beschouwing van de meest saillante punten in de verschillende referaten over dit onderwerp, en constateerde dat men, niettegenstaande de gemeentelijke woningpolitiek nog veel te wenschen laat, reeds tot eenige ervaring is gekomen en onder meer tot deze, dat aan eene deugdelijke woningpolitiek eene krachtige grondpolitiek ten grondslag moet liggen. Overal waar door de uitbreiding der industrie de bevolking zich concentreert, behoort de gemeente het aantal woningen te vermeerderen en het woningtype tot hooger peil te voeren. De gemeente moet zelve den bouw van woningen voor de minder-bemiddelde klassen entameeren. Ten aanzien der door de gemeente Ulm gevoerde grondpolitiek deelde spreker mede, dat drievijfde gedeelte van den grond in handen der gemeente is, waardoor zij gelegenheid heeft gevonden daarvan in ruime mate tegen billijke voorwaarden ter beschikking te stellen van particuliere nijverheid en bouwvereenigingen ten algemeenen nutte. Deze politiek had geenszins geleid tot nadeelige gevolgen voor particuliere belangen. Spreker erkende, dat de bouw van woningen door de gemeente zijne bijzondere oorzaak vond in het feit, dat van particulierenwege niet voldoende werd gedaan.
Over den gemeentelijken bouw in Ulm deed spreker eenige mededeelingen, welke onder de vorderingen op dit gebied gedurende de laatste vijf jaren zijn geplaatst. Spreker eindigde zijn rede met: „die Gemeinde ist die Tragerin der Wohnungsreform". Dr. von Oppenheimer (Weenen) deed zich kennen eenerzijds als voorstander van eene gemeentelijke woningpolitiek, anderzijds mede als beschermer van de rechten van de huis- en grondeigenaren. Daartusschen moest naar een compromis worden gezocht; z.i. behoorde de gemeente het particulier initiatief te steunen, ook door grond te koopen. Door den heer Gretzschel, vertegenwoordiger der Hessische regeering, werd betoogd dat de industrie eene neiging tot decentralisatie vertoont; dat al mochten de woningtoestanden in de steden te wenschen laten, daar toch betere gezondsheidstoestanden heerschen dan op het platte land. De grootere kindersterfte op het platte land hing met verschillende andere factoren samen. Spreker was het volstrekt oneens met Dr. Marx, dat gemeentelijke bouw een droom zou zijn; het bouwen van arbeiderswoningen door werkgevers was allesbehalve een ideale toestand; dan is gemeentelijke bouw te verkiezen. Spreker ontwikkelde voorts beschouwingen over gemeentelijke woningpolitiek in het algemeen, waarvan hierboven reeds gewag is gemaakt en wees op verschillende maatregelen hier en daar genomen. De heer Weiszenborn, Burgemeester van Halberstadt, richtte zich onder instemming der vergadering tegen Dr. Marx, omtrent wiens beschouwingen hij overtuigd was, dat zij slechts door eene zeer geringe minderheid der Duitsche gemeentebesturen werden gedeeld; in het bijzonder ook wat den Wertzuwachssteuer betreft. De grondspeculatie was tot dusverre door wetgeving ongemoeid gelaten en het werd tijd, dat de gemeenschap een deel zou ontvangen van de waardevermeerdering, welke ontstond goeddeels als gevolg van aan verkeersverbeteringen door de gemeenschap ten koste gelegde gelden. Met klem kwam ook Dr. von Mangold (Frankfort) op tegen het betoog van Dr. Marx, met name tegen diens stelling, dat de Wertzuwachssteuer schadelijk zoude zijn als vernietigende den particulieren bouwlust. Het was juist omgekeerd: de geheele woningpolitiek had ernstig geleden onder de fouten van de particuliere bouwindustrie.
Dr. Dufourmantelle (Parijs) vertolkte de gangbare meening in Frankrijk, dat de gemeenten het particulier initiatief langs verschillende wegen zouden steunen, doch dit geenszins behoorden te vervangen of te weerstreven. Van hetgeen de hoofdstad van Roemenië ter verbetering der volkshuisvesting had verricht deelde Dr. Costinescu (Boekarest) een en ander mede.
Naast elders in dat verslag gememoreerde feiten omtrent de bemoeiing der Hongaarsche regeering en der hoofdstad Boedapest, bracht Dr. Ferenczi onder de aandacht van het congres, dat hem was opgedragen de organisatie van een in Boedapest van gemeentewege op te richten centraal woningbureau. Spreker had zich dit bureau in drie afdeelingen gedacht. Onder de eerste afdeeling zal ressorteeren het beheer van de door de gemeente gebouwde volkswoningen; inspectie, statistiek, consultatiebureau voor rechtsquaesties, in verband met woningaangelegenheden, en woningbeurs vallen onder de tweede afdeeling; de derde afdeeling zal de opgedane ervaring beschrijven en bewerken en conclusiën en adviezen aan de autoriteiten voorleggen.

(Wordt vervolgd).

NIEUWE UITGAVEN.

„VERSLAG VAN EENE STUDIEREIS" DOOR W. B. G. MOLKENBOER. — De genootschapsbibliotheek werd verrijkt met bovenstaand werk van de hand van den Directeur der Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam, die in opdracht van de Regeering in het najaar van 1908 eene studiereis ondernam ten einde te onderzoeken hoe de examens voor teekenleeraar en hoe de scholen, die daartoe eene voorbereiding geven, zijn ingericht in Engeland, Schotland, Duitschland, Oostenrijk en Hongarije. Na zich van deze even belangrijke als omvangrijke taak te hebben gekweten, heeft de heer Molkenboer zijne bevindingen in een lijvig rapport verzameld en bij schrijven van 8 Maart 1910 den Minister van B. Z. zijn verslag overgelegd, dat thans in boekvorm verscheen en onze bibliotheek door den schrijver namens den minister aangeboden.
Het boek bevat veel en velerlei; te veel om in den korten tijd, die 't onder ons bereik is, te kunnen overzien; waarom we ons tot de eerste indrukken beperken. In de inleiding schrijft de heer Molkenboer:
Op den elfden October 1908 werd de reis aanvaard en op den achtsten December d.a.v. keerde ik te Amsterdam terug. In de volgorde, waarin zij hier zijn opgegeven, werden 14 steden bezocht en daar werden de kunstscholen, die voor dit doel van belang waren, gezien en nauwkeurig bestudeerd.
1. Londen. Royal College of Art. S. Kensington. Directeur: August Spencer. — 2. Glasgow. The Glasgow School of Art. Directeur: F. H. Newbery. — 3. Dusseldorp. Staatliche Zeichenlehrerkurse. Directeur: Prof. H. Reiffenscheid. — 4. Karlsruhe. Grossherzogliche Kunstgewerbeschule. Directeur: Prof. Karl Hoffacker. — 5. Stuttgart. Königl. Kunstgewerbeschule. Directeur: Prof. Hans Kolb. — 6. Munchen. Königl. Kunstgewerbeschule. Directeur: Regierungsrat, Prof. Emil von Lange. — 7. Weenen. Kais. Königl. Kunstgewerbeschule. Directeur: Regierungsrat, Prof. Oskar Beyer. — 8. Boedapest. Königl. Ungarische Hochschule für Bildende Kunste. Directeuren: Prof. Paul Szinyei-Merse en Prof. Constantin Vardaï. — 9. Breslau. Königl. Kunst- und Kunstgewerbeschule. Directeur: Prof. H. Poelzig. — 10. Koningsbergen. Königliche Kunstakademie. Directeur: Prof. Ludwig Dettman. — 11. Berlijn. Königliche Kunstschule. Directeur: Prof. V. P. Mohn. — 12. Dresden. Königl. Zeichenschule. Directeur: Prof. B. Grohberger. — 13. Praag. Kais. Königl. Kunstgewerbeschule. Directeur: Regierungsrat, Prof. Georg Stibral. — 14. Cassel. Königl. Kunstgewerbeschule. Directeur: Prof. C. Schick.
Door de welwillende tusschenkomst van de Nederlandsche gezantschappen te Londen, Berlijn en Weenen was het bezoek aan genoemde kunstscholen officieel voorbereid en overal is mij door de bestuurderen en leeraren dier inrichtingen en ook nog andere autoriteiten, met wie eene ontmoeting noodig bleek, de meest hartelijke voorkomendheid bewezen. Ongeveer overal geleidde de directeur der inrichting mij van het begin tot het einde en alle mogelijke inlichtingen werden mij verstrekt: door drukwerken, die mij werden ter hand gesteld, en door mondelinge toelichtingen en later nog door talrijke geschreven opheldering en en aanvullingen, die mij op mijn verzoek zijn toegezonden. De schriftelijke behandeling dezer kunstscholen geschiedt hier in eene andere volgorde, dan waarin zij zijn bezocht."
In een „BESLUIT" komt de toepassing van het aanschouwde, waarbij de schrijver verschillende mogelijkheden aanneemt, verscheidene combinaties voorstelt. Zijn slotwoord luidt: „Te zamen vattende, wat in deze laatste bladzijde is ontwikkeld, wordt hier uitgesproken de overtuiging dat een grondige hervorming der Rijks Normaalschool voor teekenonderwijzers dringend noodig is, dat die noodzakelijkheid sedert lange jaren levendig werd gevoeld en, als de wijziging in de teeken-akten-examens, waarvoor door de Staatscommissie in 1908 een breedvoerig voorstel bij de Regeering is ingediend, eenmaal bij Koninklijk besluit zal zijn voorgeschreven, is het invoeren van eene grondige reorganisatie der Normaalschool zoo onmiddellijk noodzakelijk, dat, als daarmede zou worden getalmd, het bestaan van deze weldra dertigjarige Rijksschool ernstig in gevaar kan komen.
„Moge onze Staatsinstelling — wanneer combinaties als hierboven werden besproken, niet te bereiken zijn — weldra worden vervormd tot een geheel zelfstandige inrichting in eigen en voor haar passend gebouw.
„Ik eindig dit geschrift met den oprechten wensch, dat de Regeering, door den inhoud daarvan overtuigd, spoedig die stappen zal willen doen, die tot verwezenlijking kunnen leiden van de punten, die ik tot besluit van dit moeielijk werk heb geformuleerd, een arbeid, die in het belang der school — waaraan ik gedurende een half menschenleven mijn krachten wijdde — met moed werd ondernomen en met liefde is ten einde gebracht."
Wij bevelen dezen omvangrijken arbeid als rijke bron van leering op het terrein van onderwijsorganisatie in veler belangstelling aan. Een nadere beschouwing van den inhoud van het „Besluit", mede in verband en vergelijking met het Rapport der z.g.n. Inschakelingscommissie, ware wellicht een dankbare taak. Deze moet echter thans achterwege blijven. R.

VAN ALLERLEI AARD.

EXAMEN VOOR HET DIPLOMA VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER, VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR EN VOOR UITVOERDER VAN BOUWWERKEN (ONDERBAAS), INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN AFGENOMEN VAN 27 FEBRUARI TOT 30 MAART 1911.

Voor het Examen van Bouwkundig Opzichter hadden zich aangemeld 51. Candidaten, werden geëxamineerd 138 cand. en slaagden er 68. In verband met het behaalde rangnummer zijn geslaagd de heeren: G. Hogervorst, Haarlem; L. Francken, Hommerts; B. G. Godron Jr., Apeldoorn; C. van de Linde, Kloetinge; L. Ploeger, Omval; G. Repko, Amsterdam; W. Kuiper, Sneek; R. ten Katen Ezn, Leiden; H. J. Hoijtink, Amsterdam; K. Kroon, Wzn., Alkmaar; W. Faassen, Dordrecht; S. J. Boonstra, Leeuwarden; R. de Bakker, Omval; P. Wisse, Hilversum; J. Pijnenburg, Vught; W. Pathuis, Vriescheloo; J. Negrijn, Schoten, N.H.; A. C. van Liere Jr., Haarlem; G. Posma, Zwolle; P. J. Colijn, Leiden; F. Blaauw, Einrum; F. J. Hanskamp, Utrecht; J. H. Post, Amersfoort; H. Lucas, Haarlem; C. D. Koster, Rzn., Rotterdam; G. W. Roelofs, Amsterdam; P. N. Nederveen, Akersloot; J. Menkveld, Assen; J. H. Visser, Leiden; C. Draak, Nieuwendam; P. Reus, Den Haag; G. de Jong, Den Haag; H. F. Hermans, Vught; J. F. A. van Beek, Haarlem; W. P. van der Zweep, Leeuwarden; J. M. Wingelaar, Den Haag; A. Meintema, Pzn., Rauwerd; W. A. Hartog, Bloemendaal; H. Stroobach, Amsterdam; W. J. F. van den Berg, Amsterdam; A. S. Vellinga, Blija; A. Korteweg, Rotterdam; Joh. Elles, Leiden; G. van Wissem, Jr., Brielle; J. D. Kleinhout, De Steeg; W. Joffer, Amsterdam, Alph. v. Oosterhout, Breda; P. de Regt, Colijnsplaat; H. Gazenbeek, Oosterbeek; Chr. van Doorn, Dordrecht; W. Kroes, Arnhem; H. Mastenbroek, Vlaardingen; R. A. C. van de Bil, Amstelveen; P. H. van Altena, de Bildt; J. B. A. Ramaker, Zwolle; P. Leith, Jr., Haarlem; J. G. Sorber, Heemstede; D. van de Waal, Rotterdam; Jos. Fabrie, Vlijmen; P. H. Olthof, Gzn., Zwolle; F. Wielsma, Gzn., Sneek; N. Hollander, Amsterdam; D. J. de Jong, Amsterdam; Jb. Visser, Zeist; J. D. Gosher, Zwolle; Joh. Oly, Sneek; R. Kwist, Pzn., Hillegom; E. W. Meijboom, Hoogvliet.
Voor het examen van Bouwkundig Teekenaar hadden zich aangemeld 21. Candidaten, werden geëxamineerd 19 Cand. en slaagden er 7. In verband met het behaalde rangnummer zijn geslaagd de heeren: C. Kruijswijk, Dordrecht; H. Wiedijk, Amsterdam; W. J. Klok, Amsterdam; G. Koopman, Haarlem; W. B. Blitterswijk, Amsterdam; H. C. Satter, Rotterdam; G. Repko, Amsterdam. Van deze geslaagden waren No. 1, 2, 3, 4, 5 en 6 reeds in het bezit van het diploma voor Bouwkundig Opzichter, terwijl No. 7 dit diploma dit jaar verwierf.
Voor het examen van Uitvoerder van Bouwwerken, (onderbaas) hadden zich aangemeld 19 Candidaten, werden geëxamineerd 9 Cand. en slaagden er 5. In verband met het behaalde rangnummer zijn geslaagd de heeren: J. van de Beldt, Deventer; Joh. Overtoom, Alkmaar; D. J. de Jong, Amsterdam; G. Looijen, Gzn., Den Haag; A. Korteweg, Rotterdam. Van deze was No. 1 reeds in het bezit van het diploma voor Bouwkundig Opzichter terwijl No. 3 en 5 dit jaar dit diploma verwierven.

RECHTSZAAK.

Voor de Rechtbank werd den 11den dezer gepleit in de zaak van J. J. B. B. M., architect te Teteringen, die met een medebeklaagde, B., aannemer, had terechtgestaan voor de rechtbank te Breda, terzake, dat het aan hun schuld was te wijten, dat op 24 September 1909 te Breda de werklieden F. Talboom en A. M. J. van Beers het leven hadden verloren bij den bouw van een huis aan de Lange Brugstraat te Breda, waarvan de beklaagden als architect en aannemer de leiding en de uitvoering hadden. De beklaagden hadden nl. bij dien bouw grove verzuimen gepleegd of doen plegen door: a. weg te laten een van de 3 ijzeren kolommen voorkomende in het door B. en W. goedgekeurde bouwplan; b. niet voldoende te ondersteunen een zeer zwaar belasten ijzeren balk, rustend op een oud stukje muur, welke balk niet voorkwam op het door B. en W. goedgekeurde bouwplan; c. niet zorg te dragen, dat de pijlers en pilasters werden opgetrokken uit metselwerk dat aan redelijke eischen voldeed, aangezien deze werden opgetrokken uit oude steen en zeer onvoldoende mortel; d. de verankering te verwaarloozen en de ijzeren balken niet voldoende te verbinden. Dientengevolge was het huis, toen het tot de dakbalklaag was opgetrokken, ingestort en de beide bovengenoemde werklieden, die bij den bouw werkzaam waren, onder het puin bedolven en na korten tijd overleden. Blijkens het uitvoerig verslag, in deze zaak uitgebracht door den waarn. president, mr. Hanlo, als rapporteur, was de gebruikte mortel door bekl. M. wel goed voorgeschreven, nl. 2 deelen kalk op 2 deelen zand en voor den gevel nog 1 deel cement erbij, doch had de aannemer B. achter diens rug 3 deelen zand gemengd op 2 deelen kalk, zonder cement. De rechtbank achtte de ten laste gelegde feiten bewezen, zoomede de schuld van beklaagden. Zij achtte den eersten bekl. verantwoordelijk voor alle vier verzuimen, hierboven genoemd, ook voor dat sub c genoemd, daar in het algemeen een architect moet controleeren wat door een aannemer wordt

gemaakt en beklaagt daarbij minder kennis en beleid heeft getoond dan in het algemeen van een architect mag worden geëischt. En al mocht het waar zijn, dat B. den beklaagde wel eens bedrogen had met de mortel, dit hief diens aansprakelijkheid niet op, aangezien blijkt dat beklaagde wist dat op het werk geknoeid werd en hij dus des te scherper had moeten toezien dat niet inplaats van pilasters, puinhoopen werden gebouwd met wat slechte mortel er tusschen. Terzake van het aan zijn schuld den dood van twee andere personen te wijten hebben werd de eerste beklaagde tot 3 maanden hechtenis, de tweede beklaagde tot 2 maanden hechtenis veroordeeld. Het gerechtshof te 's-Hertogenbosch bevestigde dit vonnis, behoudens dat het feit werd gequalificeerd als „het in de uitoefening van zijn beroep aan zijn schuld den dood van twee andere personen te wijten hebben" en de straf aan B. opgelegd, wegens diens geknoei met de mortel, tot 3 maanden hechtenis werd verzwaard. Van dit arrest was de eerste beklaagde in cassatie gekomen en namens hem voerde mr. J. Limburg, advocaat te 's-Gravenhage een betoog aan, waaruit den 8sten Mei het O. M. eene conclusie zal trekken.

STADHUISVERBOUW TE ALKMAAR.

In de raadsvergadering van 3 November 1909 is aan Burgemeester en Wethouders een blanco crediet verleend, ten einde genoemd college in de gelegenheid te stellen bij een algemeen erkend deskundige een advies in te winnen omtrent een doelmatige inwendige verbouwing en een met de eischen des tijds overeenkomende inrichting van het stadhuis. B. en W. zijn sedert in relatie getreden met den heer Jan Stuyt, architect te Amsterdam, dien zij uitnoodigden in overleg met den directeur der gemeentewerken, de plannen der restauratiewerken op te maken. Deze plannen zijn thans gereed en zoodanig opgemaakt, dat zij in drie bouwperioden kunnen worden uitgevoerd. De ingediende begrooting, aanwijzende een kostenbedrag ad f 79,673 wordt te hoog geacht. Bezuinigd zou kunnen worden, zonder aan het geheele plan veel te schaden, te zamen f 20,5000. Aldus zou een doeltreffende verbouwing van het stadhuis kunnen worden uitgevoerd voor een bedrag van f 59,173 waarbij de gelegenheid blijft bestaan, ten allen tijde, wanneer zulks wenschelijk mocht worden geacht de bij dit plan weggelaten verbeteringen enz., ten bedrage als bovenvermeld, te doen uitvoeren. B. en W. stellen nu den raad voor te besluiten, tot het doen verbouwen van het stadhuis naar de plannen opgemaakt door de heeren Jan Stuyt en G. Looman, waarvan de kosten zijn geraamd op een bedrag van f 59,173. (N. R.)

INTERN. TENTOONST. VAN DECORATIEVE KUNST.

De voornaamste kunstnijverheidsvereenigingen in Frankrijk, de Union Centrale des arts décoratifs, de Société d'encouragement à l'art et à l'industrie en de Société des artistes décorateurs hebben het initiatief genomen tot een verzoek aan de regeering om in 1914 te Parijs een internationale tentoonstelling van decoratieve kunst aan te richten. (N. R.)

OUD-SAKSISCHE WONINGEN.

Wij lazen in „Onder de Streep" van het „Handelsblad":

„Iets hoogst zeldzaams mag het heeten, wanneer we tegenwoordig nog een „echte" oud-Saksische woning in onze oostelijke provinciën aantreffen. Wel ziet men hier en daar nog huizen, welke de herinnering aan deze woningen door een leemen wand hebben bewaard, doch het ware oud-Saksische is hieraan reeds lang door timmerman of metselaar ontnomen. En toch waren we dezer dagen in de gelegenheid op een afgelegen oord in Twenthe een heusche woning van vóór eeuwen aan te treffen, maar.... onder sloopers handen. De „antiquiteit" moest plaats maken voor een „modern" huisje, hetwelk de meer dere welvaart van den eigenaar en bewoner hem veroorloofde te doen stichten. Met leedwezen — zouden we haast uitroepen! — zagen we den houten voorgevel van het karakteristieke huisje bij stukken en brokken neerstorten. Weldra toch zou ook den dito achtergevel een gelijk lot te beurt vallen. Wat er dan nog zou overschieten van deze woning — een tweetal leemen wanden, waarvan 't houvast een teenen wand vormde en het strooien dak het geheel beschutten moest — kon het talrijke gezin van dezen plattelander bij de onstuimige regen- en windvlagen der laatste dagen, geen enkel rustig oogenblik voor onderdak meer bezorgen. Waren we in de gelegenheid geweest het gebouwtje te „kieken", we zouden het niet hebben verzuimd. En dit vooral om het hoogst zeldzame, om de kenschetsende bouworde uit vroeger tijd. Waar toch treft men nog één vertrek aan voor de menschelijke bewoners en 't vee; waar ziet men nog de menschen samenleven met de huisdieren; waar nog het groote haardvuur branden midden in 't vertrek, waaromheen een troep kinderen zich, op den grond liggend, tracht te verwarmen? Zoo zagen we het nog heden ten dage in Twenthe, maar — we zeiden het reeds — des sloopers hand heeft deze herinnering aan lang vervlogen jaren aangetast en.... misschien thans reeds weggevaagd. Jammer, dat er voor dergelijke „historische merkwaardigheden" geen ruimte is in de oudheidkamers in Twenthe — 't zou overigens bepaald een groote aanwinst zijn zoowel voor de Kamer zelve als voor de cultuur-historie, welke zich steeds uit in den woningbouw." Wie destijds de voordracht van den heer J. E. van der Pek over „De Woning" bijwoonde, zal zich ongetwijfeld nog de afbeeldingen van deze zeer aantrekkelijke boerenwoning herinneren: het zoogenaamd „LOS HUUS", die nog, zij 't ook slechts in enkele exemplaren, voorkomt in de uithoeken van Drente, Overijssel en Gelderland. Bizonder schilderachtig doen deze gemoedelijke huisjes, zooals ze meestal gelegen zijn, te midden van een groep ooft- en loofboomen met daarnaast 'n hutje (alsof 't huisje zooveel meer ware), 'n hekje, 'n slootje en wat méér de charme aan zoo'n typisch geval geeft.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 14: Verslag betreffende de Examens der Maatschappij 1911, Examenvragen bouwk. Opzichter 1ste groep, Renaissancegevel te Zutphen, Het ontslag van den Gemeente-Architect van Gorkum (adressen), Ingezonden: Op sleeptouw, door A. Keppler. Berichten: Tentoonstelling Ambachts- en Nijverheidskunst.

BOUWWERELD, No. 14: Interieur van het Atlantic Hotel te Hamburg. Prof. J. A. van der Kloes: Het verweeren van bouwsteen aan den Keulschen Dom en elders. Mortel- en betonmolens. Spreuken en citaten. Berichten.

DE OPMERKER, No. 14: De Paleis—Raadhuis-quaestie. Voordrachten in de Rotterdamsche Academie. De Haagsche Gezondheidscommissie over het Uitbreidingsplan.

DE INGENIEUR, No. 14: Mededeelingen betreffende het bedrijfsleven in ons Vaderland, voordracht van H. A. IJsselsteyn met drie platen. Eenige verschijnselen, die aanleiding kunnen geven tot railbreuken, voordracht van L. Bienfait, met afbeeldingen.

INDISCH BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT, No. 3: Woonhuis te Semarang, met afb. door A. Invloed van de korrelfijnte op de vastheid van cement door M. E. H. Tjaden, met onderschrift van A. J. A. Braak. Creosoot-chloorzinken van hout.

TECHNISCH WEEKBLAD, No. 14: De Eucalyptus-harde-hout-soorten van Tasmanie (slot).

DE AANNEMER, No. 14: Rechterlijke Beslissingen in zake de Wet op de Arbeidsovereenkomst, II. Ingezonden: Begrootingen door Dirk Stam Azn. met onderschrift van de Red.

BUITEN, No. 14: Ruine van het slot bij Grubberorst (L.). Het Oud-Princesse-Hof te Leeuwarden (slot) met een 6-tal fraaie interieurafbeeldingen. De Torens van Brielle met afb. door J. J. Moerman.

DE GAS- EN WATERFITTER, No. 14: Centrale verwarming met behulp van gelede haardketels met afb. Steenkolengas als brandstof. Waterverzorging van Hamburg.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 41: Pneumatische Hefwerktuigen, met afb.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 26—27: Zur Erweiterung der Kunsthalle in Hamburg, Carl. Bensel. Villa Nüsslin in Baden-Baden, Frd. Ratzel.

L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION, No. 3: L'Art décoratif en Hongrie, A. Dubuisson.

BUILDING NEWS, No. 2935: House warranty. William Ford Stanley. Reinforced concrete design. Reinforced-concrete buildings in London. Close of the Edinburgh townplanning exhibition. Freemason's Hall, Edinburgh. The London City and Midland Bank in Laird-street, Birkenhead, e.a. R.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 50 der jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1911. F.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Over de grondslagen die aan de samenwerking van den architect en den monumentalen schilder gesteld moeten worden. Beknopt verslag van een rede uitgesproken door R. N. Roland Holst voor het Genootschap „Architectura et Amicitia" op 12 April 1911. — Concertzalen. — Bouwkunstig beeldhouwwerk. — Jan van Looy. † — Prentbriefkaarten. — Van allerlei aard. — Weekbladen en tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1295e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 26 APRIL 1911, des avonds te 8.30 UUR in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en notulen der 1294e ledenvergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Installatie van de heeren F. J. Padt en M. Ph. J. H. Kleinen als gewone leden van het Genootschap.
4. Ballotage van de heeren A. van Ellinckhuysen en A. C. A. Rotgans als gewone leden voorgesteld, respectievelijk door de heeren G. F. la Croix en J. F. Repko, en H. A. J. Baanders en G. J. Rutgers.
5. Bespreking der pogingen welke aangewend kunnen worden om de toepassing van het rietdak weer mogelijk te maken.
6. Mededeelingen omtrent de zomerexcursie.
7. Wat verder ter tafel zal worden gebracht.
8. Rondvraag en sluiting. JAN DE MEIJER, *te Secr.*

OVER DE GRONDSLAGEN DIE AAN DE SAMENWERKING VAN DEN ARCHITECT EN DEN MONUMENTALEN SCHILDER GESTELD MOETEN WORDEN.

BEKNOPT VERSLAG VAN EEN REDE UITGESPROKEN DOOR R. N. ROLAND HOLST VOOR HET GENOOTSCHAP „A. ET A." OP 12 APRIL 1911.

ROLAND HOLST wil de leerlingen van de derde klasse van den cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht die op het punt staan thans de leerbanken te verlaten om in de praktijk van de Bouwkunst te gaan, niet laten ontglippen, zonder ze nog eenmaal te hebben gesproken over de monumentale schilderkunst, en over den steun en de kracht die de architectuur zoowel als de schilderkunst door samenwerking kunnen winnen.

Dat deze afscheidsles gecombineerd is geworden op sprekers verzoek met de voordracht die hij beloofd had voor de leden van Architectura et Amicitia te houden, leek hem daarom redelijk, omdat, zoo het auditorium daardoor wel zeer gemengd is, — bekende bouwmeesters toch zitten hier naast leerlingen — op enkele uitzonderingen na, geen van allen de monumentale schilderkunst nog met hun architectuur verbonden hebben. De goede bedoeling om dit verband te winnen neemt spreker volgaarne aan, bij de meesters zoowel als bij de jongeren, maar op daden kan geen hunner nog wijzen, zij staan dus allen gelijkelijk nog in de theorie dezer samenwerkende kunsten.

Spreker weet wel dat niemand in deze een verwijt mag treffen: wij allen zijn verder van inzicht dan in daden, en aannemend dat velen begeeren om mede te werken aan de hereeniging der bouwkunst met de andere monumentale kunsten, weet hij ook dat de lastgevers daarvan meest niet gediend zijn, en zij er in ieder geval zeer zelden geld voor over hebben.

Wij Hollanders, zegt spreker, staan er ook moeilijk voor, onze nationale kunsttraditie is zoo recht-af renaissancistisch, zij steunt zoo geheel op den roem der vrije kunsten, en zij vormt zoozeer een deel van den nationalen trots, dat zij ongetwijfeld een belemmering is voor de zuivere ontwikkeling der gebonden kunstuitingen.

In dit opzicht staan wij er gansch anders tegenover dan b.v. de Italianen, wier roemrijke kunsttraditie reikt tot ver over de renaissance heen tot in den bloeitijd der Gothiek. In hun nationale kunsttraditie leeft de éénheid der bouwende kunsten in 't licht van een roemrijk kunstverleden, en zelfs een Italiaan van gemiddelde cultuur weet, dat „fresco" een techniek is, waarin eertijds de schoonste vorm van schilderkunst zich geuit heeft. Een Hollander echter van meer dan gemiddelde cultuur, hij mag allicht weten dat een muurschilder meer is dan een huisverver, voor hem blijft het schilderij toch de waarlijk schoonste vorm waarin de schilderkunst zich heeft uitgesproken.

Die nationale kunsttraditie is sterk, en wij zullen dat bij ons verder voortschrijden op den weg die tot de hereeniging der monumentale kunsten voert, nog vaak pijnlijk bemerken.

De monumentale schilderkunst kan niet bestaan zonder een ondergrond van bloeiende ideëen. Spreker zal heden avond niet te lang hierover uitweiden, daar hij met de leerlingen van den cursus voor Voortgezet- en Hooger-Bouwkunst Onderricht zoo lang bij dit punt reeds heeft stilgestaan. Wat voor de schilderijkunst is de „stofuitdrukking" is voor de monumentale schilderkunst de „ideëendracht". De schilderijschilder heeft geen ideëen te verbeelden, zijn kunst zoekt de gevoelsverscheidenheid. De monu-

mentale schilder openbaart de ideëen-éénheid, en daarop richt zich zijn gansche kunst, die doceerend is en verklarend. Spreker zal ook thans niet uitvoerig stilstaan bij het feit, hoe naarmate de ideëen zwakker werden ook bij den monumentalen schilder de begeerte naar stofnabootsing groeit, en hoe dit het begin van het einde beteekent voor de monumentale schilderkunst.

De muurschildering moet „MUUR" blijven, niet alleen door geen derde dimensie na te bootsen op het twee-dimensiale vlak, maar ook door zich vèr te houden van alle stofnabootsing die bij schilderkundige doorvoering noodzakelijk het wezen van den muur in zijn dragende functie zou verzwakken voor het oog. Ideëen-éénheid aan de eene zijde, gevoelsverscheidenheid aan de andere, ziet hier de bronnen waaruit de monumentale schilderkunst en de schilderijkunst ontspringen.

Maar waar is thans in het dagelijksch leven ideëen-éénheid te vinden? De renaissance had het beginsel van vrije concurrentie maatschappelijk doorgevoerd, daarmede niet alleen het ambachtsverband vernietigend, maar ook het verband der individuën onderling heeft zij opgeheven. Daarmede was de bron voor de monumentale schilderkunst, de alles omvattende ideëen-éénheid gesloten.

De architectuur werd kleine privaatarchitectuur, en eerst, om kort te gaan, is er van monumentale bouw weer sprake, zoodra zich in de maatschappij „organisatie" vertoont. Want wat zijn de groote banken en verzekeringsmaatschappijen anders dan organisatie van het kapitaal? En zoodra er in de maatschappij iets ontstaat van ideëen-éénheid, door organisatie, ook al is die organisatie op zich zelf nog vol practische baatzucht, dan ziet u ook organisatie komen in de kunst, en reiken architectuur, schilder- en beeldhouwkunst elkaar de hand.

Het werk van Derkinderen, Zijl, Mendes da Costa, Toorop en van spreker zelf in samenwerking met architectuur, zijn de eerste teekenen na bijna drie eeuwen in ons land die op de hereeniging der kunsten wijzen, maar aan de gebouwen waarin die werken voorkomen ligt hoe ook de idee van „organisatie" ten grondslag. De schilderijkunst was de vorm van schilderkunst die volkomen paste bij de maatschappij-vorm van na de Renaissance, waarin winst doel werd. De schoonheid, de kunst, moest van toen af als ieder ander voortbrengsel van menschelijken arbeid, de mogelijkheid op winst niet uitsluiten. Een muurschildering, als zijnde onverplaatsbaar, sluit die mogelijkheid op winst geheel uit, maar de schilderij, het is allerminst noodig dit hier te zeggen, voldoet hieraan bij uitstek.

Zoo zien wij de groote meesterwerken van schilderijkunst achter het groote kapitaal aantrekken, thans van uit Europa naar Amerika, straks wellicht naar Japan. De groote individualistische kunst is de sublieme ideëele reflex van het privaat bezit, zooals de groote meesterwerken der gemeenschapskunst de ideëele reflex zijn van een samenleving waarin de individu opging in de gemeenschap.

Spreker staat langer nog stil bij de twee verschijnselen van verplaatsbaarheid en verkoopwaarde als begeleidende verschijnselen der schilderijkunst, integenstelling tot de onverplaatsbaarheid en zuiver alleen op schoonheid berustende waarde van de monumentale schilderkunst. Het individualisme heeft het individu geforceerd, en veel onzuiverheid in de kunstuitingen gebracht, in plastische kunst zoowel als in andere kunsten. Het individualisme dwingt het individu zich als afzonderlijke verschijning te manifesteeren. Dat dit vaak alleen mogelijk is, ook in de wereld der kunst, door andere middelen dan die der schoonheid, dat weten wij allen maar al te wel. Veel excessieve schilder- en beeldhouwkunst danken hieraan alleen het ontstaan. Hoeveel levens, en schoone maar kleine gaven worden niet verknoeid doordat er geen samenwerking is, levens en gaven die tot hun recht hadden kunnen komen bij samenwerking, worden nu noodwendig opgejaagd tot een virtuositeit, die noch bevrediging noch schoonheid brengt.

Wij zien rondom ons de organisatie groeien, onder allerlei vormen met verschillend doel, maar werkend en groeiend in de maatschappij, en dit is eene verheugenis voor ons die de monumentale bouwkunst liefhebben, en 't is zeker een verblijdend voorteeken voor hen die de samenwerking der kunsten begeeren.

Zoo is het te verwachten, dat gij vooral, jongere architecten tot die samenwerking met andere kunstenaars zult komen, en daarom wil ik vóór dat die onderlinge band tusschen u en mij, als leerlingen tot docent wordt opgeheven, u nog twee dingen in het hart griffen, op dat gij ze naar ik hoop nimmer zult vergeten.

Twee grondstellingen waaraan gij u vast moet houden als gij samenwerking met den monumentalen schilder zoekt. Eerstens, laat den schilder volkomen vrij in de voorstellingen die hij te schilderen begeert in uw architectuur, en verdedigt zijn vrijheid met alle kracht ook tegen uw lastgevers.

Sta mij toe dat ik u, om u duidelijk te maken wat ik bedoel, een voorbeeld geef uit onze meest directe omgeving. Voor eenigen tijd vroeg het bestuur van Architectura mij of ik een omslag wilde lithografeeren voor de uitgave „de Architect", een opdracht die ik met genoegen aanvaard heb. Later schreef het bestuur mij dat waar de bouwkunst zoo zeer een gemeenschapskunst is, het hun een behoefte was mij te zeggen hoe zeer 't hun welkom zou zijn wanneer ik eventueel dat gemeenschaps-idee in beeld bracht, dan wel te laten uitkomen dat deze ideëen-éénheid niet uitsluitend door „ARBEIDERS" wordt belichaamd. U ziet heeren, — wee den wolf die in een kwaad gerucht staat!! Ik kon de heeren van 't bestuur geruststellen, een omslag waarop nog veel tekst komt, laat weinig plaats voor het uitbeelden van maatschappelijke overtuigingen bovendien.

En ik stelde de heeren gerust, en stelde hun zelfs niet de voor de hand liggende malicieuse vraag, „als ik geen arbeiders mag uitbeelden, mogen 't dan alleen werkgevers zijn?" Daarin zit de moeilijkheid mijneheeren, een moeilijkheid die voor onzen tijd vooral geldt. In onze samenleving is geen ideeën-éénheid, daar is slechts verdeeldheid, en ieder die een idee beeldt dat OP DE WERKELIJKHEID berust, laat juist 't conflict van den strijd gevoelen noodwendig. Daaraan is niet te ontkomen; maar dit mag nooit en te nimmer rede zijn om den kunstenaar te jagen naar de dorre velden van de allegorie, opdat hij niemand aanstoot geve. En evenmin moogt gij om des vredes wille van hem eischen, dat hij de mythologie wat opkookt om er hongerige harten mede te voeden. Niet onze schuld noch onze vreugde noch onze kracht is het wellicht, dat de samenleving vol strijd en verdeeldheid is. Maar laat ons bovenal dien grootschen strijd als een schoonheid zien, als een schoonheid en een waarheid en een werkelijkheid. Tevens schoon en waar genoeg om ieder kunstenaarshart te vullen boordevol. De strijd en meeningsverdeeldheid die wij over de gansche lijn van het menschelijk denken en handelen en gevoelen erkennen, de economische, de wetenschappelijke, de artistieke, de geloofsstrijd, de strijd der naties en der klassen, als gansch die grandiose strijd over de gansche wereld verboden terrein is voor den kunstenaar en zijn inspiratie, dan ontneemt gij hem de kans het schoonste dat wij in

waarheid beleven in beeld te brengen. De strijd is het eenig en waarachtig door ons gekende deel dat tot de vrede voert, en waarin hij eenmaal zal verkeeren. Dat waarachtig gekende deel, dat alleen zou in talrijke beelden moeten verheerlijkt worden op de muren, b.v. van een Vredespaleis. Maar ik zie al reeds hoe uit vrees om den strijd te erkennen, de vrede, het nog niet door ons in haar grootheid werkelijk doorleefde idée zal worden uitgemaald in onwezenlijke menschpopjes, vol griecksche en middeneeuwsche en egyptische vormen, met alles wat gij wilt, maar zonder iets van ONS leven.

Waar gij voor hebt te waken, gij architecten, is, dat de kunstenaars die met u samenwerken volop het recht wordt gelaten om slechts die figuren te verbeelden waarin zij waarachtig GELOOVEN. Gelooven zooals Giotto in Christus geloofde, en zooals Cimabue in de kerkvaders geloofde en zooals Fra Angelico in Sint Franciscus geloofde, zooals Michel Angelo in de profeten geloofde en zooals Constantin Meunier in het proletariaat geloofde. Wij zien Mendes da Costa, een beeld maken van de „spaarzaamheid". Zou hij daarin gelooven? Gooide Donatello niet in een open mand op zijn werkplaats al zijn verdiende geld, opdat zijn leerlingen en kunstbroeders er vrijelijk uit konden nemen. Zit er niet te veel Donatello in onzen Mendes om aan te nemen dat hij in de „spaarzaamheid" gelooft, werkelijk gelooft, en is dit, bij alle kwaliteiten, niet eigenlijk aan het beeld te zien ook?

Nogmaals dus mijne heeren, zorg voor de vrijheid van de kunstenaars die met U werken, uit de felste waarheid die hij erkent ontstaat voor den kunstenaar alleen de schoonheid, en uit niets anders ontstaat zij daarbuiten. En gij hebt slechts de schoonheid te steunen en mogelijk te maken, niet uw taak is 't de grootste waarheden van deze grootsche tijden te verdoezelen, opdat de kleine partij-menschen er zich niet aan zullen stooten.

Bedenkt dit, gij jongeren, en handelt er naar!

En dan als tweeden eisch, zorg dat de monumentale schilder het werk uitvoert op de plaats zelf.

Violet le Duc zegt zoo juist „de scheiding kwam toen de schilder zich terug trok op zijn atelier".

Gij architecten hebt den monumentalen schilder weer in het zuiver ambachtelijk en architectonisch verband te laten werken.

Gij moet hem weer uit zijn atelier halen.

Beter dan welke juiste theoretische uiteenzettingen ook zal de muur hem zelf, als hij eenig talent heeft, leeren wat de schoone beperkingen zijn waaraan de muurschilderkunst zich te houden heeft.

Gij hebt op dat punt den schilder de wet te stellen, — en 't zal u moeilijk vallen den vrijen schilder weer tot die noodzakelijke gebondenheid te brengen. Maar weet wel dat zonder dat direct verband ter plaatse, geen herleving van de monumentale schilderkunst te wachten is. En dat is toch wat wij wenschen. Wij wenschen geen vereenvoudigde schilderijkunst, des noods voor architectonisch gebruik, maar wij wenschen de éénheid van architectuur en schilderkunst. Geen opgeplakte schilderkunst zooals wij te wachten zijn, nu Besnard in Parijs b.v. een doek schildert voor 't Vredespaleis hier — en geen woord van protest is er uit uw kringen daar tegen opgegaan, noch uit de kringen van hen die voor de zuivere ambachten ijveren . . . . . !

Daar gaat een praatje in Holland rond dat fresco niet in dit klimaat te vertrouwen is. En de frescoos dan in het Paleis op den Dam die twee honderd jaar oud en geheel gaaf zijn?! De schilders vooral zullen het verhaal van de onvertrouwbaarheid van de fresco-techniek herhalen, zij schilderen liever op doek, en smalen op de beperkingen der fresco-techniek. Maar ieder muurschilder, muurschilder van aanleg overtuiging en inzicht, ziet de beperkingen der fresco techniek als even zoovele schoone banden die hem dichter tot de éénheid met de architectuur kunnen voeren.

Wij staan slechts aan het begin van het tijdperk dat tot de hereeniging der kunsten voert, en gij architecten zult hierin de leiding hebben te nemen, en aan u is het om te waken voor deze twee grondstellingen:

DE VRIJHEID VAN DEN MUURSCHILDER IN HET GEBIED VAN DEN GEEST, EN ZIJN STRENGE GEBONDENHEID AAN DEN BOUW IN HET GEBIED VAN DEN STOF.

Ik heb gezegd.

De heer Weissman heeft twee opmerkingen naar aanleiding van het betoog van den heer R. H.

Hij zegt dat groote muurschilders uit de midden eeuwen als Giotto juist zeer gebonden waren door talrijke regelen, en dat zij overigens de schoonheid niet zoo zeer zochten als wel de leering, hun kunst diende om het Evangelie te verduidelijken aan hen die het niet konden lezen. En wat onze 17e eeuwsche traditie aangaat, de groote schilderij schilders van toen waren eenvoudig handwerkslieden, en een schilderij was iets als een schoon meubel, de schilder gold niet voor hooger dan een goed ambachtsman.

R. H. antwoordt hierop dat dit alles niet weg neemt dat de roem der Hollandsche 17 eeuwsche schilderijkunst wel degelijk de redelooze suprematie van de schilderijkunst ten gevolge heeft gehad.

En wat de gebondenheid van Giotto aangaat en van de monumentale schilders dier tijden, moet men niet vergeten dat het katholieke geloof toen de bron was van alle weten van alle kennis en van alle kunst. Zij was de absolute en eenig gekende waarheid, en in dien band was de schoonheid eveneens opgenomen. Nu is dit anders, van daar dat ik gezegd heb laat den kunstenaar alleen uitbeelden, dat waarin hij gelooft, dwing hem niet in beeld te verheerlijken dat waarin hij eigenlijk niet geheel gelooft of waarin een ander meer dan hij gelooft.

De heer Weissman zegt nog dat als de monumentale kunsten afhankelijk zijn van ideëen éénheid, deze tijd voor monumentale kunst nog niet rijp is.

Neen, nog niet rijp antwoordt R. H., maar wij zien de zekere teekenen die op haar komst wijzen, en wij moeten haar komst helpen voorbereiden, door zuivere inzichten en zuivere daden.

CONCERTZALEN.

HET stuk over concertzalen van den heer H. P. Berlage in de vorige nummers van ons orgaan blijft een lezenswaardige verhandeling. Alleen heeft het mij verbaasd, dat het hetzelfde geheel onveranderde stukje is gebleven als toen het begin 1908 verscheen in „Toonkunst". Ik schreef destijds een verhandeling over „Acoustiek en Bouwkunst" in het „Weekblad voor Muziek" (no. 11, 12, 13 en 14, 1908). Hieraan voegde ik toen een naschrift naar aanleiding van het stuk van den heer H. P. Berlage. Ik laat dit nu hier ook onveranderd volgen.

NASCHRIFT.

„Het stuk over „Acoustiek en Bouwkunst" was reeds grootendeels geschreven, toen ik in „Toonkunst" dat van H. P. Berlage Nzn. las over „concertzalen", waarin een uittreksel voorkomt uit het stuk „der Tempel, das Apollinische Kunstwerk der Zukunft" van den Münchener architect Ernst Haiger, die het schreef bij zijn „Entwurf zu einem Symphoniehause."

Ik wil nu als naschrift nog enkele opmerkingen over bei-

de stukken maken, doch stel voorop, dat ik met het stuk van Berlage meega, ofschoon het mij toch onbevredigd laat. Want als Berlage in den laatsten zin van zijn geschrift tot de samentrekking komt: „Daarom: bouwen „wij zalen, waarvan de architectuur haar kracht zoekt in „edele verhoudingen van zuiver gedachte samenstelling, „en met een versiering van zulk een bescheidenheid, dat „zij niet meer bedoelt dan een aanvulling der architectonische vormen te zijn", dan stelt hij de twee hand in hand gaande eischen voor een ideale concertzaal in hun goede verhouding tot elkaar; doch juist deze opvatting loopt niet als groote lijn door het stuk heen. De in de eerste plaats komende eisch „de ruimteomsluiting in edele verhoudingen" is daarin geheel op den achtergrond geraakt. En of wij nu al over stemming spreken, en die zoeken in ornament en kleur, de tonen storen zich daar niet aan; de muziek vraagt alleen of haar tonen ongehinderd tot de ooren der toehoorders kunnen komen. Wij moeten in de eerste plaats de Natuur haar wetten laten doen gelden, en dan uit de verkregen vormen en daarmede verband houdende ornamentatie laten groeien om de voor ons zoo noodige stemming te verkrijgen.
De zin: „Het zoo ingewikkeld vraagstuk van plan en op„bouw in verband met de acoustiek zal in dat verband „niet worden behandeld; alleen terloops, waar dat past, „zullen eenige opmerkingen daarover worden gemaakt" heeft mij dan ook het meest bevreemd.
Een van de terloopsche opmerkingen: „de cementijzeren „bekleeding van het tongewelf, dat de zaal overspant, „schijnt n. l. met het geluid mede te trillen en daardoor „dezelfde functie te vervullen als de klankbodem van de „viool" is een onjuiste vergelijking. Ieder, die met instrumentenbouw bekend is, weet dat het bovenblad en de bodem van een snareninstrument geheel verschillende functiën te vervullen hebben. Het bovenblad trilt en brengt de trillingen op de lucht in het instrument over. Het doel van den bodem, evenals van de opstaande zijden, is nu aan de trillende lucht weerstand te bieden en als een spiegel den toon door de klank- of f gaten weer naar buiten terug te werpen; de bodem moet slechts een weinig trillen, daar anders de trillingen der lucht in het instrument te veel gestuit worden, en daarom wordt hij van het golfdradige en daardoor stugge ahornhout gemaakt. Bovendien is de vergelijking onjuist, omdat de *vloer* van de concertruimte met het bovenblad van een snareninstrument overeenkomt, daar de bron van het geluid, het orkest, te vergelijken is met de trillende snaren, die boven het instrument liggen.
Ik bespreek deze vergelijking met de viool wat uitvoeriger, omdat bij het bouwen van muziekzalen de kennis van instrumentenbouw noodzakelijk is. 't Zou verder nog belangwekkend zijn te bespreken wat de Grieken onder het woord „muziek" verstonden, en de beteekenis na te gaan, die de muziek heeft als grondslag niet alleen voor een ideale opvoeding tot waarachtig mensch, doch ook als basis voor een algemeene kunsttheorie. Dan zou Berlage niet meer zeggen: „Vóór de Renaissance was de mu„ziek een der groote religieuze gemeenschap dienende „kunst. In den Griekschen en Romeinschen tijd bracht „zij het niet verder dan tot de begeleiding van den dans „en het drama", — en op een zin uit het stuk van Haiger de aandacht vestigen: „Ofschoon de Hellenen de ge„weldige macht der muziek niet kenden, maar haar „slechts vóórvoelden en er naar haakten."
Neen, gelukkig, de macht der muziek volgens de HOEVEELHEID van tonen kenden ze niet, doch daarentegen des te beter de zedelijke macht volgens de HOEDANIGHEID. Plato wijst daarom op de Dorische muziek als onze ziel het meest stalende. De ernstige geest van de Dorische muziek straalt in al het Dorische uit. Als Haiger met dezen geest zijn Symphoniehaus heeft willen doordringen, dan stelt hij zich op een hoog standpunt. Doch hij neemt slechts den vorm voor den geest. Mijns inziens ligt de groote fout bij Haiger's ontwerp in het gebruik van den koepel. Dit is geheel in strijd met den Dorischen en ook den lateren Griekschen geest. Zij verboden het gewelf, omdat deze lijn „leeft"; de rechte lijn gebruikten zij daarentegen, want deze is de lijn van „rust". Ook ligt, uit het oogpunt van acoustiek, de koepel te dicht boven de trappen, waarop hij het koor plaatst. Ten slotte ligt de koepel lager dan de vlakke zoldering der zaal, wat een groote fout is, omdat door alle tijden heen de koepel bij zijn aanwending gebruikt werd als een bekronend, alles overheerschend gedeelte".
De heer Berlage heeft van mijn stukje over de „Acoustiek en Bouwkunst", en van dit „naschrift" kennis kunnen nemen, want ik heb ze hem beide toegestuurd. Moet ik nu uit het onveranderd blijven van zijn verhandeling „Concertzalen" besluiten, dat de heer B. niet met mijn betoog medegaat? Zoo niet, dan was ik gaarne bestreden. Ik ben niet zoo'n kemphaan, om steeds naar debat te verlangen, zelfs vind ik het ongewenscht, ja tijdroovend, en vervelend, als het over een onderwerp gaat, waarvan de gronden reeds vastliggen, en het alleen gaat over een verschillende opvatting van onderdeelen. Doch bij het oplossen van het vraagstuk „Acoustiek", om hierdoor te komen tot een theorie, waarop het praktisch scheppen van een goede muziekzaal steunt, een vraagstuk, dat nog in zijn allereerste stadia van ontwikkeling is, had ik gaarne eenige meerdere belangstelling gezien. Ik zelf zal niet zeggen het vraagstuk al opgelost te hebben, doch „in het land der blinden is éénoog koning". Dit is geen verwaten zin, omdat de heer Berlage zelf erkent van den natuurkundigen grond der acoustiek niets te maken. Dit wordt nog sterker bewezen door de zalen zelf die de heer B. heeft gebouwd. Hier in ons land houdt niemand zich met een praktische oplossing, zoo nuttig en noodig voor de architectuur bezig. De leerboeken over de theorie van het geluid, zelfs het schitterende boek van Helmholtz niet, geven geen licht. Alleen enkele Duitsche architecten, en een Fransche architect hebben naar een natuurkundige oplossing gezocht.
De Heer Berlage veroordeelt terecht het bouwen van een muziekzaal in een bepaalden achter ons liggenden stijl, als hij zegt: „daarom, afgescheiden van een architectonische minderwaardigheid bij eklektische toepassing der historische stijlen, moet het als een eisch worden erkend, die overeenstemming te SCHEPPEN, wijl tot nu toe de toonkunst geen waardige plaats voor uitvoering heeft gevonden, om met deze te zamen, zich ten volle te openbaren. En dat kan alleen worden bereikt, wanneer voor dat doel zalen worden gebouwd, waarvan de architectuur niet, zooals tot nu toe, òf is van een stijl-historisch karakter, òf van een modernen stijl, waarvan de beste uitingen wel is waar van groot talent getuigen, maar welk talent zijn kracht heeft overschreden". De werkelijke grondslag voor het standpunt, waardoor nieuwe banen zullen worden betreden, moet scherper worden omschreven. In de allereerste plaats moet het innige verband, tusschen muziek en bouwkunst en de daaruit ontstane wisselwerking, helder te voorschijn worden gebracht. Dit verband bestaat, heeft altijd bestaan en zal onveranderd eeuwig blijven bestaan. Staat ons dit helder voor de oogen, dan moeten wij dit in een stoffelijken vorm samentrekken. Uit deze verdichting ontstaat de phase, die wij „toon" noemen, en die voor alle tijden dezelfde blijft, want het is een oervorm.

Alleen de samenstelling van verschillende tonen is in verschillende tijdperken anders geweest. Zij hangt af van wisselend aanzicht van kunstuiting. Deze hangt op haar beurt weer af van het standpunt, dat de menschheid in haar ontwikkeling in een bepaald ijdperk innam. Staat nu het begrip, en het wezen van den toon duidelijk vast, dan moeten wij onderzoeken, hoe de uitbreidingsvorm van den toon in de lucht is. Al zien wij die uitbreidingsvorm niet met onze oogen, toch BESTAAT zij. Ook is die vorm niet afhankelijk van een zeker tijdperk, doch is in alle tijden alweer dezelfde. In het zuiver kennen van dien vorm ligt nu het kernpunt van den juisten vorm van den muziekzaal, want de vorm van den muziekzaal mag niet meer zijn, dan een juist-passende omsluiting van dien uitbreidingsvorm. Hij mag niet een nauwsluitend keurslijf zijn, die die uitbreidingsvorm knelt en vervormt. Op de kennis van de uitbreidingsvorm der tonen berust de leer van de verhoudingen op muzikalen grondslag. Hiermede zijn wij op het zuivere gebied van de architectuur. Niet alleen verkrijgen wij door deze kennis den zuiveren hoofdvorm van een muziekzaal, neen, tot in onderdeelen wordt mede bepaald hoe de verdere architectuur van zulk een zaal moet zijn. In de eerste plaats, hoe de vorm, de grootte en de overdekking van het podium zal zijn, in verband met het gedeelte der zaal, waar de toehoorders zitten, en vooral, hoe de plaatsing van de toehoorders zal zijn.
Bovendien welke vorm de zoldering moet hebben. Zal het een caissonzoldering zijn, dan hoe de afmetingen (verschillende lengte, breedte en diepte), en profileering moet zijn. Verder of de wanden vlak of met lisenen, of met doorbrekingen moeten worden, en hiervan ook alweder de juiste afmetingen. Zoodoende is de zuivere architectuur vastgelegd, en gaat er van deze een bepaalde stemming uit op de toehoorders.
Nu komt pas dat gedeelte van den arbeid van den architect, die de heer Berlage in en als hoofdzaak heeft besproken, want in die vastgelegde hoofdvormen ligt de verdere ornamentatie besloten als een bloem in de knop. Die op de juiste plaats te laten opbloeien is de moeielijke taak van den architect-beeldhouwer. En nog zou aan het geheel groote schade kunnen worden gedaan, als de architect-beeldhouwer niet tevens de hoedanigheden van schilder in zich heeft. Werd en de ornamentatie, en de kleur echter niet goed aangebracht, dan zouden wij hiervoor onze oogen kunnen sluiten, doch met onze ooren zouden wij de tonen der veredelende muziek, die, zooals ik nogmaals zeg, er zich niet aan storen of de zaal pimpelpaars of goed beschilderd is, in hun volle kracht en glans kunnen hooren. Dit is de quintessens van den juisten bouw van een muziekzaal.

April 1910. JAN DE MEIJER.

BOUWKUNSTIG BEELDHOUWWERK.

VERSLAG VAN DE ROTTERDAMSCHE ACADEMIE- VOORDRACHT OP 20 MAART 1911.

DR. JACOBSEN heeft er in een vorige Academiespreekbeurt met recht aan herinnerd: onder de tallooze „relatieve begrippen" — hoé schaarsch, immers, zijn de volstrekte! — is het begrip tijd een der meest betrekkelijke.
Welk een kleinigheid in het onmetelijk tijdsgeheel is wat wij „nieuwe geschiedenis" noemen en wanneer mag men spreken van „ouden tijd"? Al is zij, behalve door Shakespeare, dank zij de wassenbeeldenspellen der kermis onzen gedachten niet ongemeenzaam, Cleopatra blijft altijd een vrouw, die voor ons besef lang geleden geleefd heeft. Toch was het in een Egyptischen natijd. Ramsessen, van wie wij ons gemeenlijk voorstellen, dat hun roem behoort aan een oerperiode, waren helden op een beschavings-keerpunt, gelijk le roi soleil geweest is; en wie, als de heer K. P. C. de Bazel, zijn geest gemakkelijk doet reizen, dringt ook in dat rijk van woestijnrots en Nijlweligheid tot een forscher, gezonder begin door, om, even later, niet ver uit de buurt, in het, als ons polderrijkje, stéeds „tusschen de stroomen" gelegen hebbende Mesopotamië, ons weder van een voor-tijd te spreken, waardoor het ons allen dáár als zeer oud voor den geest staande, opnieuw iets kreeg van fin de siècle.
Het was met een verbazend-mooie en belangwekkende reeks lichtbeelden, dat de fijnzinnige De Bazel, kloek speurder die hij is, ons inwijdde in al dat verafs. Phidias werd er natuurlijkerwijs jong door. Michelangelo leek haast decadent en bleek inderdaad aan decoratieve bedoelingen, architectonische beginselen zonder aarzelen te hebben blootgesteld. Ook een Gothisch gootmonster bleek monsterachtiger van principe dan de bouwmeester het geacht heeft. En eene groote voldoening was het, plotseling werk van Zijl te zien en zeer geacheveerd van Mendes da Costa, dat, na dat Egyptisch en ander oud-Oostersch', allerminst aandeed als westersch-zwak.
Aan zijn boeiend aanschouwelijk-onderwijs heeft de heer De Bazel de noodige theorie doen voorafgaan. N.R.C.

Een werk van bouwkunst behoort uiteraard te beantwoorden aan verschillende eischen der behoeften van het gebruik. — Tot het gebruik door den mensch behoort ook de beschouwing. Beschouwing het geestelijk GEBRUIK, zooals het lezen van een boek, het hooren van muziek enz.
Bij dat geestelijk gebruik treden gemoeds- en verstandsfuncties in werking. Wil een voorwerp dus in alle opzichten DOELTREFFEND zijn, dan behoort het te beantwoorden aan de eischen der verschillende functies van den menschelijken aard:

Doeltreffendheid met betrekking tot de stoffelijke aanraking	Schoonheid met betrekking tot de gemoedsaanraking	Redelijkheid met betrekking tot de intellectueele aanr.

Goed, schoon en waar komt dus eigenlijk neer op DOELTREFFENDHEID ten opzichte van de hoofdfuncties en levensbehoeften van den menschelijken aard; en wij toetsen die doeltreffendheid door beproeving en kritiek van de overeenstemmende eigenschappen.
Een kunstwerk in het algemeen, maar een werk der bouwkunst in het bijzonder en in de perfectie, heeft dus a.h.w. een drieledig leven, ten opzichte van

Stoffelijke gebruiksbehoeften	doelmatigheid
Emotioneele gemoedsbehoeften	schoonheid
Intellectueele behoeften	redelijkheid

Evenredig van aard en bestemming van eenig werk, zal het een of het andere aanzicht overheerschen, maar geen werk zal in waarheid schoon of goed of waar genoemd kunnen worden, wanneer het niet aan de eischen van dit drieledig leven in de juiste verhouding beantwoord. Een werk zal dus eerst goed zijn, wanneer het OOK GOED BLIJFT getoetst aan de aandoening en het verstand in de juiste mate naar evenredigheid van het doel. *Schoon*, wanneer HET SCHOON BLIJFT, getoetst aan stoffelijk gebruik en verstand naar evenredigheid van het doel. *Waar*, wanneer HET WAAR BLIJFT, getoetst aan gebruik en aandoening, eveneens naar evenredigheid van het doel.
Het stoffelijk gebruik vraagt voornamelijk: Doelmatigheid in rangschikking, maat, vorm en materiaal. Het aandoeningsgebruik vraagt voornamelijk karakter, krachtswerking en harmonische stemming. Het intelectueele gebruik vraagt voornamelijk overzichtelijkheid, redelijk samenstel en eenheid.

Het begrip bouwkunst is veelomvattend; BOUW is te zien in elken natuurlijke vorm; en is noodig bij elk geestesproduct van den mensch, wijl de bouw het organisch verband der deelen is. — De bouwkunst in dezen zin is natuurlijke eigenschap van het menschelijk bewustzijn, een geestesproduct is meer volkomen naarmate het bouwkunstig element, het organisch verband grooter is. — De bouwmethode der natuur is DOEN GROEIEN nooit echter vrij en wild, steeds a.h.w. volgens vastgesteld schema en wet. De bouwkunstmethode is, in zooverre analoog aan die der natuur, niet DOEN GROEIEN maar samenstellen van heterogene elementen tot natuurlijk geheel volgens vaste wet, overeenkomstig het gewenschte karakter.

Nu is elke vorm als het ware een symbool of laat ons zeggen een werktuig van krachten, welke krachten in beginsel terug te brengen zijn tot geven, ontvangen en behouden. De bouwkunstige vorm, in algemeenen zin het bouwkunstig element, verzinnelijkt deze werking.

Het bouwkunstig samenstel dat de ruimte omsluit kan gedacht worden zonder samenvoeging van materiaal en zonder modulatie welke die samenvoeging markeert. Deze ruimte bepalende vorm is het eigenlijk geestelijke bouwwerk en deze grondvorm moet de volkomen karakteristiek bevatten van het motief d.w.z. van de beweegreden der stichting. Deze karakteristiek spreekt uit maat en vormverhoudingen. Dit is dan echter de ideale geestelijke structuur o.z.t.z. zonder vleesch en beenderstel, hoewel in haar beantwoording aan het motief toch reeds voertuig van de levende bezieling der idee.

Nu gaat de architect in zijn qualiteit van constructeur en modeleur aan het werk en de daaruit voortkomende plastische verschijning is levend en emotioneel schoon, naarmate de beeldhouwerseigenschappen meer of minder in hem ontwikkeld zijn, en in harmonie met die van de samensteller werken.

Dit inbouwen van materiaal in en om de ideele vorm, is in werkmethode afhankelijk van velerlei omstandigheden en moet rekening houden zoowel met de karakteristieke elementen van de ideele conceptie, als met de mogelijkheden van techniek en materiaal. Het moet dus zoowel eenerzijds het geestelijk schema tot zoo volkomen mogelijke uitdrukking brengen; daarvoor zelfs nieuwe mogelijkheden openen door het bedenken van nieuwe werkmethoden; als anderszijds het materiaal zoodanig voegen en verdeelen dat dit, met volkomen respect voor zijn eigen aard, in dit nieuwe verband dient om de karakteristiek van het vormprincipe te steunen.

Daarbij ontstaan volgens de verhoudingen van dit vormbeginsel, volgens de verdeeling en samenstelling der vorm elementen, en volgens verdeeling en samenstel der materialen, MODULATIES, welke het geheele samenstel van bouwkunstige elementen accentueeren, verzinnelijken en naar buiten toonen, a.h.w. zooals de ledematen en de zintuigelijke organen bij een levend lichaam.

Door deze accentueerende modulaties worden bij de beschouwer gedachtenverbindingen gevormd; er ontstaan overeenkomsten tusschen het bewustzijn van de beschouwer en de bouwkunstige idee van het werk. Doordat neven de algemeene indruk, waardoor zijn geest reeds wordt opgericht, vanaf het detail tot de groote vorm het geheel als h.w. in zijn geest wordt opgebouwd, wordt de bouwkunstige idee hem eigen, en komt hij tot vol begrip. Voor deze oprichtende werking, de suggestie van kracht en eenheid behoort het detail zoodanig met het geheele vormkarakter en met de structuur saam te hangen, dat het zijn geestelijke verwantschap behoudt en duidelijk toont; wederom zooals eenig onderdeel van een natuurvorm deze kenmerkende bouwkunstige wet vertoont, ZOO 'T GEHEEL, ZOO DE DEELEN. Dit eenswillende is het eigenlijke stijlement in een werk; zooals de gelijkgerichte streving bij velen, het sociale element in de samenleving, ook den stijl, het karakter, daarvan vormt.

Deze accentueerende vormverdeelingen worden beheerscht door de groote tegengestelde karakterbeginselen, rust en beweging, het horizontale en het vertikale, tot hen behooren de tegengestelde vormelementen vierkant en rond met hunne verbindingen, zoowel als de geledingen lijstwerken enz., ook zonder eigenlijk gezegde sculptuur, wijl zij den vorm karakteriseeren in het vervullen van zijn praktische functiën.

Een tweede noodzakelijkheid in het bouwkunstig samenstel is, dat de onderdeelen niet alleen evenredig zijn aan het grondmotief en het karakter vertegenwoordigen, maar ook dat zij in zoo groot mogelijke mate het bezielende leven van dat grondmotief uitdrukken. Uiteraard is dit speciaal de taak van de plastische vormverschijning zoowel van het geheel alsder deelen.

De architect behoort een zoodanig plastisch beeldend vermogen te hebben, dat hij geestelijk het geheel doordringt, zoowel van buiten naar binnen als van binnen naar buiten, dat hij zich als het ware het hart voelt van zijn schepping.

In het geheele bouwwerk uit zich dat leven, door rangschikking der deelen in overeenstemming met dete verrichten functies zoodanig, dat de ruimten zich toonen in welgeordende eurithmische schikking en samenhang en dat door de volumen een sprekend geheel ontstaat. Licht en schaduwwerking steunen het groote modelé, vensters zijn als de oogen spiegels der ziel. In de onderdeelen toont het zich doordat zij actief of passief zijn naar den aard van hun functie, in levend verband met het geheel de werking der krachten accentueerend en symboliseerend.

Hierbij kan zich den strijd der krachten als het ware dramatisch manifesteeren. Hoe zuiverder dit geschiedt, hoe meer monumentaal wordt het werk. De gewone uitdrukking voor z.g. decoratieve onderdeelen, z.g. SPREKENDE DEELEN, wijst zeer goed het karakter aan. Zij spreken inderdaad den beschouwer aan en doen hem het levend verband van het bouwwerk, zoowel als de expressie van het doel gevoelen. Daartoe zullen de motieven van deze sprekende deelen dan ook altijd verband moeten houden met het bouwkundig samenstel en met het doel van het bouwwerk. Zij kunnen van verschillende aard zijn:

1e. in verband met het bouwkundig samenstel, FUNTIONEEREND, behoort het MOTIEF in harmonie te zijn met die funtie, zoodanig dat de functie het motief motiveerd en beteekenis verleend.

2e. In verband met het algemeene doel, ILLUSTREEREND, is het motief gebonden aan gepaste verhoudingen en plaats in verband met de harmonie van het geheel.

3e. Als zuiver z.g. versierende sculptuur, welke alleen door licht en schaduwwerking fijnere harmonieen en contrasten nastreeft — toon en kleur.

Uiteraard hebben alle uitdrukkingswijzen rekening te houden met materiaal en samenstel.

Het motief in den kunstvorm behoort de uitbeelding of het symbool te zijn van het motief van handeling. De verstoffelijking dus van het geestelijk motief, de volgorde der werkmethode is: 1e. motief keuze. 2e. ontleden en rangschikken. 3e. verbinding tot harmonisch werkzame vorm door de emotioneele kracht van den kunstenaar, wiens meer of minder hooggestemde zuiverheid en concentratie-vermogen bepaald of de kracht

van het grondmotief tot uitdrukking komen zal of niet. Hier komen wij op het gebied der verhouding van ontwerp en uitwerking, ook op dat van de verhouding van ontwerper en uitvoerder. Het ontwerp beheerscht de geestelijk verstandelijke eigenschappen, de uitwerking en uitvoering, de verstandelijk psychische.

Bij een werk waarvan de werking en het karakter berust op vorm van het hoofdtype, domineert dit de detailleering en uitwerking geheel. Bij een werk dat relatie beoogd met detailemoties, wordt de uitwerking vrijer. Natuur voorbeeld: ROTS overwegende massawaarde; PLANT overwegende detailwaarde. Het spreekt vanzelf dat TYPE der uitwerking steeds aan TYPE van ontwerp gebonden is. De verhouding van ontwerper en uitvoerder is mede belangrijk omdat het bij architecturale sculptuur ook geldt de verhouding van ontwerper van het geheel en van de deelen. Hier is tevens het gevaarlijk gebied der virtuositeit, waarop zoo menig kunstenaar verdwaalde en waardoor zoo menig kunstwerk aan kracht en eenheid verloor. Eenheid is noodig en het type moet domineeren; ten allen tijde is echter ook waar gebleken, dat, hoe sterker de eenheid der hoofdconceptie is, hoe meer virtuositeit ze verdragen kan.

De werkzaamheid van den plastisch beeldende kunstenaar ten deze, gelijk aan die van alle uitwerking, beoogt n.l. het ten leven wekken, waarbij de ideale verhouding van ontwerp en uitvoering is, dat deze als het ware onmerkbaar versmelten tot één actie, waarbij de kracht en levende bezieling van den kunstenaar volkomen op het werk kunnen worden overgebracht. Het emotie wekkend element is grootendeels in de uitvoering gelegen, in de spanning der modelleering als in de toonverhouding en kleur der schilderij.

Alles in de natuur zoowel als in de kunst is strevend naar krachtiger levensuiting. In de natuur door de levensbeweging zelve, in de kunst door uitdrukking der levensbeweging in de rust van de stabielen vorm, waardoor die vorm het vermogen erlangt de levensbeweging in het menschelijk bewustzijn op te wekken.

De plastische kunst doet dat door toonen van het vormoppervlak a.h.w. gespannen door de inlevende kracht der wilsrichting — levensgroei. — Het karakter dezer oppervlakten zal bij bouwkunstige plastiek van strenger lijnbeweeg zijn als bij vrije beeldhouwkunst; naar het wezen stijlvol verwant met het bouwsel zelf, en van zelfde gedachten structuur, toch met de grootst mogelijke mate van levensuitdrukking zonder overdreven UITBEELDING van de levensbeweging zelve. De overgang van strenge functioneerende bouwkunstige plastiek, illustratieve decoratie, en vrije beeldhouwkunst is juist daarin gelegen dat in steeds grooter mate de levensbeweging zelve kan worden uitgebeeld, in steeds grooter overgang van rust, stabiliteit en gebonden evenwicht, naar bewegelijkheid en uitbeelding der levensverrichting.

In door bewust gerichte wil en peinzende aandacht toch niet geheel toevallige spontaniteit van uiting toont het plastisch kunstvermogen een wondere wereldvan leven, wekt emoties en ontwikkelt vermogens die voor het ontledendverstand terugwijken. Dat intuitief vermogen heeft om tot schoone ontplooiing te komen evenals iedere andere eigenschap de gelegenheid noodig om door inspanning te ontwikkelen. Gelijk de groei van een plant behalve de kiemkracht van het zaad, de vruchtbaarheid der aarde noodig heeft, zoo is de ontwikkelingsmogelijkheid van kunstbeginsel en kunstkracht ten nauwste verbonden met de voedingsbodem welke zij vind in het samenlevings milieu. Wil en verlangen is ook hier het aanvangsstadium.

In de historische perioden zien wij groote en machtige kunstwerken, wij zien technieken tot ideale perfectie opgevoerd, wij zien tot wat hoogte de eigenschappen der volksaard kunnen worden ontplooid, wij zien op de hoogste punten dezer ontplooing, schijnbaar zonder afstamming schitterende geniën naar voren treden die voor langen tijd het type van volgende kunstrichting bepalen.

Wij zien in de plastische vormgeving niettemin een bijna onderbroken relatie van vormelementen en typen, telkens a.h.w. in andere lijst gevat, gewijzigd verschijnend o.z.t.z. alleen doordat er telkens op eenigsinds andere wijze door andere volksaard een andere kant van wordt getoond.

Dit doet ons zien dat niet de vorm maar de levensuiting het doel is; dat de kunstvorm de drager van dat veranderende groeiende leven is; een kleed dat zich steeds aanpast, maar niettemin een zoodanig kleed dat a.h.w. met de drager vereenzelvigd worden kan.

Tevens schijnt deze omstandigheid te wijzen op de bijzondere taak van elk cultuurvolk dat een groote kunst bezat en ontwikkelde en daarin de levende volkskrachten tot uitdrukking bracht. De beeldende kunst toch vertoond in haar karakter het type van aard en aanleg van een volk en in haar vormgeving en uitbeeldingen het gedeelte daarvan dat zich in bewuste voorstelling heeft omgezet. De oudste kunsten toonen bewuste wilsuiting in krachtig karakter met symbolische uitbeelding der levensverrichtingen; in verband met de maatschappelijke staat dier volken in volkomen harmonie.

De leiding was bij de PRIESTER KUNSTENAAR KONING, scheppend, vormgevend, uitvoerend. Zooals wij in Egyptische kunst de vastgeleide wil, de stabiliteit, en karakteruitbeelding in overeenstemming met het grondmotief v. h. volksbewustzijn: „Het leven in eeuwigheid" zich zien uiten. Zoo zien wij bijv. bij Babiloniërs als grondmotief de intelegentie, in hun god Annu, de heer van verstand en onderwijzer van het menschdom. Bij de Assyriërs de kracht, in Ili de sterke god, beheerscher der wereld.

Deze hoofdkarakters spreken zich uit in vormgeving waarin wij o.z.t.z. een volkomen samengroei zien van architecturale en sculpturale kunstvorm, in den zin dat ze steeds te samen optreden en de figurale en ornamentale sculptuur steeds als hoofdkenmerk, geestelijk symbolische bedoeling en werking heeft.

De latere perioden, onz e.z.g. klassieken, toonen ontleding in verschillend vormtype, verband houdend met bouwkunstige functie — analyze van verschillende eigenschappen. In het groote geheel der ontwikkeling v. d. kunstvorm gezien, treffen in de Ohtenisische en Griekse wereld de elementen van Oostersche Westersche karakteristiek zich samen; zoowel de oeroude oostersche stabiliteit en rust als de neiging tot ontleding der elementen. Ontwikkeling van zelfstandige eenheden en volledig duidelijke uitgesproken functie der deelen, welke ontegenzeggelijk de werking van het keltisch en germaansch bewustzijn aanduiden. De zucht naar analyze en determineeren, de wiskunstige logika welke het rationeele in de kunstuiting vraagt en tot uitdrukking zoekt te brengen. De groote opbloei van deze elementen zien wij in de schitterende griekse cultuur en kunst.

Zoo klaar spreekt het zich daar in schoonen vorm uit, dat deze kunst nog zooveel eeuwen daarna als duidelijke en ideale uiting van dat type gelden kan en die cultuur o.z.t.z. tot het type van onzen geest is geworden.

Een met het oosten geheel verschillend samenlevings principe dat in vrije samenstreving haar ideaal ziet, is

krachtige demonstratie van deze verschillende geaardheid. De geheele latere westersche kunst is doordrongen van dit beginsel nu eens de meer intelectueele dan weder de meer emotioneele elementen domineerend en de scheppende phantasie beinvloedend.
De poging der kunst streeft nog steeds naar eene harmonie tusschen deze elementen, tot een hooger eenheid van inhoud en vorm.
De kunstontwikkeling gaat zijn weg, uitteraard beinvloed door en sterk afhankelijk van de maatschappelijke mogelijkheden; maar toch ook haar eigen weg.
Een weg, die lijdensweg is wijl ook hier de ontwikkeling slechts voortgang heeft door de individueele poging; tevens echter zegevierend de geheele menschelijke beschavingsgang beinvloedend.
De monumentale en speciaal de plastische kunst zoekt den vorm, waarin de emotioneele volkskracht uitdrukking kan vinden; den vorm, die symbool en tevens werktuig is.
Dat het moderne leven daartoe den weg bereid, is zeker. De laatste eeuw heeft het kunstveld van het verleden, zij het ook oppervlakkig, nogmaals beploegd; wij hebben daardoor gelegenheid gehad den oogst te analiseeren en gezien dat de vruchten slechts ten deele bruikbaar zijn, dat ze als voorbeeld ter navolging niet meer kunnen dienen.
Deze analyze en die van het kunstenaarsbewustzijn tevens, leert ons de nog niet ontplooide krachten kennen. Verdere arbeid zal ons de werkmethoden leeren, die nieuwe mogelijkheden doen beheerschen en de nieuwe vormnuance vinden, die zich aanpassen zal aan een vernieuwden en meer gesocialiseerden mensch, instaat tot vrijwillig en bewust eenheidsstreven.

JAN VAN LOOY. †

Op 14 April jl. is te Cleve, na geruimen tijd van ongesteldheid, overleden de Amsterdamsche architect Jan van Looy, in bouwkundige kringen te Amsterdam en daarbuiten een bekend vakgenoot. Van zijne vele werken worden hier slechts enkele vermeld. Zijn naam is verbonden aan het gebouw van de New-York (Leidsche straat hoek Keizersgracht) en van den herbouw van Frascati. Bekende voorbeelden zijner winkels zijn die van Allard de Lange op het Damrak en van Schröder op het Rokin en die van Schakel op den Heiligenweg. Een zeer bizonder werk uit den lateren tijd is de Elisabeth-Otter-Knoll-stichting, een hofje dat met buitengewone luxe werd ingericht, en thans zijne voltooiing nadert.

PRENTBRIEFKAARTEN.

In een paar series, elk van 9 stuks, en tot den prijs van *f* 0.30 p. serie, worden prentbriefkaarten in den handel gebracht van de Groote Kerk te Dordrecht. Wij krijgen daardoor, in hoofdtrekken, een beeld van het uit- en inwendige van dit fraaie bedehuis. De prentbriefkaart komt veel te hulp, dat is waar, maar schiet daarentegen ook in veel te kort. Gezien de luttele prijs dezer uitgave, zoo past ons geen critiek; anders zouden we haast zeggen, dat sommige kaarten ons absoluut niet kunnen bekoren. Zooals gezegd, in groote trekken krijgen wij, en dan voor weinig geld, een beeld van een stuk machtige architectuur en behooren daarvoor dan wat over te hebben ter appreciatie, ergo: geven legio détails cadeau. M.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN OUDHEDEN TE ROTTERDAM

Bij het ontruimen van de voormalige Prinsenkerk aan de Gedempte Botersloot alhier is gebleken, dat onder banken en ander getimmerte zich nog grafzerken bevonden, waarvan het beeldhouwwerk nagenoeg ongeschonden was; in 1795, toen de familiewapens van de zerken moesten verdwijnen, waren zij reeds bedekt, en de slooper kon ze dus niet bereiken. Bij de steenen, die òf om het daarop voorkomende beeldhouwwerk òf om hunne geschiedkundige beteekenis waardig gekeurd zijn om ten behoeve van het Museum van Oudheden bewaard te blijven, was een gothieke zerk, welke vermoedelijk reeds aanwezig was ten tijde toen het middelste gedeelte van het tegenwoordige gebouw nog de kapel van het Sint Agnietenklooster was. Zij draagt het opschrift: „Hier leit begraven mester Dirick Jansz., die starf anno 1532, den 20sten dach Septembris, mit sijnen ouders. Bidt voir de zielen". Op de vier hoeken zijn de Vier Evangelisten symbolisch voorgesteld; in het middengedeelte prijkt het familiewapen van den kapelaan, en iets hooger ziet men in een nis een miskelk gehouwen. Voorloopig is deze zerk, met nog een van het graf van de familie van Walenburch, naar het Museum overgebracht en heeft een plaats gekregen in den gang. Het ware te wenschen, dat het Museum binnen niet te langen tijd kon worden overgebracht naar ruimere lokaliteiten; deze steenen zouden dan, evenals zeer vele andere voorwerpen in het Museum aanwezig, beter tot hun recht komen.

(N. R. 15—4—'11.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1764: Het Beethovenhuis, Matthijs Vermeulen. Kunst en Wetenschap in het Vaticaan, Dr. J. A. F. Orbaan. BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 15: Examen tot het verkrijgen van het diploma van bouwkundig opzichter, 1911. Algemeene Administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren. Het Koninklijk paleis te Amsterdam als kunstwerk, A. W. Weissman. Hotel restaurant „Bosch van Bredius", J. A. van Straaten Jr. Het dekvermogen van Verven. DE OPMERKER, No. 15: De geschiedenis van de Raadhuis-Uitbreiding te Frankfort in verband met de Haagsche plannen. De Paleis-Raadhuis quaestie.
DE BOUWWERELD, No. 15: Prof. J. A. van der Kloes. Het verweeren van bouwsteen aan den Keulschen Dom en elders. De oude Noy-meesters te Amsterdem.
IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 42: De ontwikkeling onzer nijverheid. Iets over de nieuwere soorten van zuiggas-generatoren. De vervaardiging van metaal-bekleedsels volgens de methode van Schoop.
TEGHNISCH WEEKBLAD, No. 15: Inrichting tot het aftellen en verpakken van munten.
DE INGENIEUR, No. 15: Electrische sein- en wisselbediening, C. G. J. W. Koopman. Berekening van platen van gewapend beton, aan alle kanten opgelegd.
BUITEN, No. 15: Van Sumatra's Westkust. Gezicht op het huis Heyen in Limburg.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 28-29: Neuere Schulbauten, Das Rohr und Strohdach für ländliche Gebäude. Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für ein Bismarck-National-Denkmal auf der Elisenhöhe bei Bingerbrück (slot). Vom Wettbewerb um die Kaiser-Brücke in Bremen.
BUILDING NEWS, No. 2936: The origin of bases, classic and post-classic. The Honiton fire, with some notes upon fires in other churches. The evolution of form in silver plate. Honiton church, Devon. Cottages and shops, Kensington Estate, Oxford. e. a. R.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. Hes, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1295e gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 26 April 1911, in „Parkzicht". — Paleis-Raadhuis. — Het artikel van den heer J. de Meijer over „Concertzalen". — Piédestal met vaas van Rien Hack. — Internationaal Woningcongres te Weenen. (Vervolg.) — Tras. — Van allerlei aard. — Weekbladen en tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Zomerexcursie in 1911.

Bezoek aan een paar oude steden aan de Zuiderzee. In herinnering wordt gebracht dat in de 1294e ledenvergadering besloten werd een genoodschappelijk bezoek te brengen aan eenige Noord-Hollandsche steden op een Zaterdag en Zondag in Juni a.s. De commissie, belast met de voorbereiding, bleek in de op 26 dezer gehouden vergadering van meening te zijn dat in een tweedaagsch bezoek teveel van 't goede zou gegeven worden en dit tevens te kostbaar zou zijn. Bovendien zijn bezwaren aanwezig ten opzichte van geschikt logies, waaraan, tengevolge van de aanwezigheid van dames, zekere eischen te stellen zijn.
Een talrijke deelname door de dames op hoogen prijs stellende, meende de commissie derhalve een tweedaagsch bezoek te moeten ontraden en dit te bepalen tot één dag en wel een Zaterdag.
Alhoewel een afgerond plan nog niet kon worden vastgesteld, worden de kosten, aan deze excursie verbonden, geraamd op *f* 7.— à *f* 8.— per deelnemer, in welk bedrag gerekend is met een boottocht als heenreis, een lunch, een diner en een spoorreis terug.
Deelnemers worden met 't oog op tijdige en zakelijke regeling uitgenoodigd zich spoedig aan te melden aan het bureau van het Genootschap, „Parkzicht," Hobbemastraat.

Jan de Meijer, *te Secretaris.*

VERSLAG VAN DE 1295e GEWONE LEDENVERGADERING, gehouden op Woensdag 26 April 1911, in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Na opening van de vergadering door den voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, worden de notulen der vorige bijeenkomst gelezen en onveranderd goedgekeurd. Na eene korte bespreking der candidaat-leden, de heeren A. C. A. Rotgans en A. van Ellinckhuysen, wordt tot ballotage overgegaan en beide heeren met algemeene stemmen toegelaten.
De heer Rotgans, ter vergadering komende, wordt met eene welsprekende rede door den voorzitter als gewoon lid geïnstalleerd. Vervolgens is aan de orde eene bespreking van de pogingen welke kunnen worden aangewend om de toepassing van het rietdak te bevorderen.
De voorzitter brengt in herinnering dat door de meeste gemeentebesturen de toepassing van deze dakbedekking in de kommen der gemeenten verboden is wegens het brandgevaar dat, naar men onderstelt, door aanwezigheid van dit dak vergroot wordt. Om meerdere redenen is te betreuren dat de toepassing hierdoor zoo goed als onmogelijk wordt. Behalve de zeer hooge aesthetische waarde vereenigt immers deze bedekking tal van practisch geldende, waardevolle hoedanigheden in zich. Van verschillende zijden zijn pogingen gedaan de grief, brandbaarheid, weg te nemen en, naar spreker's meening, thans met goed gevolg. De voorzitter was voor eenige dagen in de gelegenheid kennis te maken met onbrandbaar-geprepareerd riet, waarmee niet alleen opzettelijk, doch tevens toevallig zeer sterke proeven genomen zijn. Een te Oosterbeek gebouwde stal met dit geprepareerde materiaal gedekt, brandde namelijk uit zoodat de houten kap verdween en het rieten dak gedeeltelijk op de muren staan bleef, terwijl het anderdeels in een vuurzee stortende, niet verbrandde, doch slechts verkoolde. Deze ervaring geeft hoop op meerdere vrijheid in de toepassing, mits men er de betrokken autoriteiten van kan overtuigen. Om daartoe te komen zou de voorzitter een herhaalde proef willen doen nemen en belangstellenden tot bijwoning daarvan uitnoodigen om vervolgens stappen te kunnen doen bij de plattelands- en sommige stads-gemeentebesturen ter bekoming van de gewenschte vrijheid in de toepassing van het rietdak. Inmiddels heeft de voorzitter zich reeds in verbinding gesteld met den voorzitter van de Mij. t. Bev. der Bouwk. en van den B. N. A. ten einde diens meeningen te vernemen omtrent de mogelijkheid van een gezamenlijk optreden der bouwkundige lichamen; met welke lichamen het onderwerp nader zal worden behandeld. Aangezien „A et A". heden voor 't laatst in dit seizoen vergadert vraagt het bestuur goedkeuring der vergadering van een crediet van b.v. f 50 à f 60 om te besteden als bijdrage tot een eventueel te nemen proef, hier of elders, indien de zustervereenigingen daartoe hunne medewerking willen verleenen. Na nog eenig discussiëeren wordt een crediet tot een maximum van f 60 voor dit doel toegestaan.
De heer F. J. Padt, inmiddels ter vergadering verschenen, wordt op de gebruikelijke wijze als gewoon lid geïnstalleerd. De heer Kleinen is niet aanwezig. In bespre-

king komen verder de plannen voor de zomer-excursie. De Commissie, belast met de voorbereiding, blijkt van meening dat in de vorige vergadering een te groote opzet gemaakt is. Een tweedaagsche tocht zal te kostbaar en te bezwarend zijn; waarom de Commissie voorstelt op één dag twee steden te bezoeken en 't daarbij te laten. Deelnemers, die een tweeden dag wenschen, kunnen den tocht voortzetten. Ten slotte wordt besloten dat de plannen door de commissie nader zullen worden overwogen in verband met de deelname; waarvoor reeds nu eene oproeping in het orgaan zal worden geplaatst; een programma zal worden vastgesteld. Geïnformeerd wordt naar de tentoonstelling van de antwoorden ingekomen op de woonhuisprijsvraag; waaromtrent wordt medegedeeld dat door de prijsvraaguitschrijfster aan inzenders toestemming voor de expositie van hun werk gevraagd en van het meerendeel die toestemming verkregen is; dat echter ten opzichte van de plaats der tentoonstelling nog slechts van gedachten gewisseld is en nog geen besluit genomen. De heer Paul de Jongh herinnert er aan dat voor deze tentoonstelling geen entrée geheven mag worden. Aanbeveling verdient een expositie in ons locaal; waarvoor men schotten zou kunnen zetten. De heer De Pinxter doet mededeeling van zijn aanstaand vertrek naar Indië en roept onder dankbetuiging voor de genoten vriendschap de collega's een welgemeend vaarwel toe, den wensch uitsprekende dat ook tijdens zijn verblijf over den Oceaan die vriendschapsbanden hunnen invloed zullen behouden.
De voorzitter geeft den heer Pinxter de verzekering van zijne bizondere en blijvende vriendschap en hoopt dat de heer P. zal zijn en blijven de Indische relatie van het Genootschap en zijn leden; informeert naar den datum van vertrek waarop spr. nog zijn persoonlijk afscheidsbezoek hoopt te brengen. Vervolgens bespreekt de voorzitter ons Weekblad en doet een beroep op de medewerking van de leden en verdere belangstellenden tot steun der redactie, die het mogelijke doet om het blad zoowel met betrekking tot den inhoud als tot de uitvoering deugdelijk te verzorgen. Het is echter niet gemakkelijk zich steeds te voorzien van de noodige copy met bevredigende kwaliteiten; waarom spr. bij herhaling en met klem het orgaan in ieders belangstelling aanbeveelt. Uit de bus komt de vraag:
„In sommige periodieken, o.a. „Buiten", komen annonces voor van architecten en bouwk. ingenieurs. Hoe denken vakgenooten hierover? In Engelsche en Amerikaansche tijdschriften zijn dergelijke advertenties heel gewoon; vooral de Amerikanen maken er hun werk van; sommige bureaux houden er reizigers voor de zaak op na."
Lid A. et A.
De heer De Jongh acht adverteeren door vakgenooten een slechte gewoonte, voortkomende uit de te veroordeelen commerciëele beschouwing van het architect zijn. De heer Joling herinnert aan eene bespreking in „Architectura" van voor eenige jaren, waaruit het gevraagde duidelijk blijkt.
Opnieuw komt ter sprake de bier-advertentie op het omslag van het Weekblad. Volgens het contract is de uitgever vrij in het plaatsen van annonces; zoodat de redactie gedurende den duur van dit contract daarop geen invloed heeft. De uitgever is echter bereid dergelijke niet-vakverwante artikelen te weigeren indien onzerzijds het adverteeren van technische firma's met succes wordt aangemoedigd.
De voorzitter, en met hem de heeren De Jongh, Joling en Kok, vindt deze advertentie niet zeer hinderlijk; doch zoude wel wenschen dat de redactie medezeggenschap had; waaromtrent voor het verlengen van het contract met de firma Gebr. Binger zal worden onderhandeld. Verschillende heeren spreken overigens hunne tevredenheid uit over de verzorging van de uitgave. De voorzitter beveelt de advertentierubriek in de protectie der leden aan, wijl tegenover de moeite en kosten welke de uitgever zich getroost deze waardeering verdient en hij dus op zijn beurt aanspraak mag maken op behartiging zijner belangen onzerzijds.
De heer De Jongh informeert naar den omslag van het plaatwerk „De Architect", dat, zoolang toegezegd, nog steeds op zich laat wachten; terwijl het voorloopig omslag een bestendig dreigt te worden. De voorzitter deelt in 't kort de geschiedenis mee, de verwachting uitsprekende dat de heer Roland Holst ons spoedig met zijn nieuw ontwerp zal komen verrassen en verblijden.
Met een tot weerszien volgt hierop sluiting. R.

INGEZONDEN.

PALEIS-RAADHUIS.

Het stukje waarbij het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst „ER PRIJS OP STELT, NADRUKKELIJK TE VERKLAREN, DAT HET NIET HEEFT WILLEN VOLDOEN AAN HET VERZOEK, HET ADRES TE STEUNEN", dat door den Bond van Nederlandsche Architecten en vele andere kunstlichamen tot H.M. de Koningin is gericht; wekt een gevoel van eigenaardige bevreemding, om geen krasser woord te bezigen. Bevreemding nl. 1e, omdat blijkens de verklaring, dat het H.B. zich vereenigt met de concertgebouwmotie, omtrent de hoofdzaak van het streven, het weder voor zijn oorspronkelijk gebruik bestemmen van het Raadhuis, geen verschil van meening bestaat.
Bevreemding 2e, omdat de voorwaarde waaronder het zegt te meenen een dergelijk adres te kunnen steunen, reeds bij de toelichting in zake de vraag om adhesie vanwege den B. N. A. werden onder de oogen gezien, ter kennis van het Hoofdbestuur gebracht en toen blijkbaar ter zijde gesteld is. Deze toelichting luidde o.a.:
„Bij de samenstelling van het adres is dit punt door het Bestuur zeer ernstig overwogen, doch het meende in DIT adres daarvan niet te moeten gewagen
1e OMDAT HET VANZELF SPREKEND IS, DAT HET STADHUIS SLECHTS DAN AAN ZIJNE OORSPRONKELIJKE BESTEMMING KAN WORDEN TERUGGEGEVEN, INDIEN OP ANDERE WIJZE, VOOR EEN BEHOORLIJK VERBLIJF VOOR H.M. WORDT GEZORGD.
2e Dat echter het aanbieden van een paleis aan H.M. de Koningin door particulieren geen zin heeft, daar het volgens de grondwet de taak der Regeering is voor de huisvesting van H.M. de Koningin te zorgen en particulieren der Regeering die taak niet uit de handen kunnen nemen, zoodat eene eventueele aanbieding slechts aan de Regeering zou kunnen plaats hebben.
3e Dat verwacht mag worden, dat bij de a.s. behandeling van het Dam-vraagstuk in den Amsterdamschen gemeenteraad tevens beslist zal worden over de eventueele aanbieding van een bouwterrein voor een nieuw paleis, wat gevolgd zou kunnen worden door een alleszins toe te juichen offer door de Amsterdamsche burgerij voor den bouw daarvan, welke laatste echter een spontane daad zou dienen te zijn waarop niet vooruit moet worden geloopen.
4e Dat ten slotte, waar de zaak aan alle kanten bij regeering en stadsbestuur wordt overwogen, het adres mede bedoelt het bezwaar te ondervangen, dat bij de behandeling in stads- en landsbestuur de vraag zal worden tegengeworpen of H.M. de Koningin wel het gebruik van het OUDE STADHUIS door dat van een NIEUW PALEIS vervangen zou willen zien, een vraag die beter rechtstreeks in den vorm van dit adres kan worden gedaan door ten deze niet-verantwoordelijke lichamen, dan door regeeringscolleges."
Duidelijk was dus gebleken, dat ook adressanten in geen enkel opzicht meenden, dat het Paleis als zoodanig kon worden afgestaan, zonder dat op andere en meer doeltreffende wijze in de behoefte was voorzien. Daarom ook werd NIET gevraagd het paleis „af te staan" of „terug te willen geven" hetgeen er ten onrechte en te goeder of kwader trouw door tegenstanders en ook door DEZE medestanders van wordt gemaakt, maar: „beschikbaar te willen stellen".
Bevreemding wekt de verklaring ten 3e, omdat hier met zoo zwakke redenen wordt gepoogd redelijk te doen schijnen, wat inderdaad zeer onredelijk is; n.l. dat vakgenooten, in het nastreven eener zaak waarin zij inderdaad homogeen zijn, niet alleen deze homogeniteit en eensgezindheid niet steeds toonen, maar zelfs den schijn van verdeeldheid demonstreeren; en aldus de zaak zelve ernstig dreigen te schaden. En eene EIGENAARDIGE bevreemding zeide ik dat deze „nadrukkelijke verklaring" van het Hoofdbestuur wekt, omdat er nog eens te meer uit blijkt, hoe de betreurenswaardige neiging om neven de zakelijke gronden, argumenten te vinden om eenige zaak, al of niet van principieel belang, te contrarieeren, steeds voortgaat scheiding in stee van samengaan te bevorderen. Dit nu opent een weinig bemoedigend verschiet voor de oogen van her, die idealen omtrent een streving koesteren. Laat ons echter hopen, dat dit weder een der zwakke oogenblikken is geweest waarin de voetstap wankelde, maar waardoor tevens de bezinning gewekt wordt en de steun gezocht voor meer stabiele lichaamshouding in de toekomst.
K. DE BAZEL.
Bussum, 23-4-'09 Architect B. N. A.

HET ARTIKEL VAN DEN HEER J. DE MEIJER OVER „CONCERTZALEN".

Met belangstelling las ik het artikel van den Heer De Meijer, naar aanleiding van mijn voordracht „over Concertzalen". Dit vraagt echter om een kort antwoord mijnerzijds. Laat ik beginnen met te zeggen, dat ik wel degelijk en wel met zeer veel genoegen kennis nam van het mij toegezonden stukje over „Acoustiek en Bouwkunst" van den Heer De Meijer, en dat ik mij in het algemeen met dat betoog kan vereenigen.
Wat nu de voordracht betreft, die ik het eerst in een Delftsche Studentenvereeniging hield, deze had de bedoeling duidelijk te maken dat onze concertzalen bij de uitvoering van muziekwerken aesthetisch niet beantwoorden aan redelijk te stellen eischen van overeenstemming tusschen de architectuur en de uit te voeren muziek.
En nu wilde ik mij opzettelijk niet begeven in kwesties over acoustiek, omdat deze een zeer speciale studie vereischt, die ik van dat onderwerp nog niet had gemaakt; maar ook en wel voornamelijk omdat die m.i. beter zoude passen in een voordracht over „de eigenlijke bouw van gehoor- en concertzalen".
Toen mij nu onlangs door de vereeniging „Architectura et Amicitia" te Utrecht werd gevraagd een lezing te houden, liefst over een voor muziekliefhebbers belangrijk onderwerp, besloot ik dezelfde lezing te houden, en wel onveranderd, omdat het mij ook toepassender scheen de acoustieke kwestie er buiten te laten.
De Heer De Meijer wete dus, dat uit het onveranderd blijven van mijne verhandeling niet tot het niet-meegaan met zijn betoog mag worden besloten.

Ook wil ik nog even zeggen dat de terloopsche opmerking „de cementijzeren bekleeding.... enz." niet van mij is, maar van Bruno Schmitz, die ik opving, toen hij mij meedeelde hoe door hem orkestnissen en plafonds van concertzalen werden gebouwd.
Ik wil niet eindigen zonder nog eens mijn sympathie te hebben betuigd met de beschouwing van den Heer De Meyer over de muziek en de uitbreiding der tonen, die ten slotte den bouw eener acoustisch goed voldoende muziekzaal bepalen.
Ik kan mij dan ook volkomen vereenigen met de conclusie, dat in de daaruit vastgelegde hoofdvormen reeds de ornamentatie ligt besloten. Trouwens dat spreekt eigenlijk vanzelf; het was echter mijn bedoeling niet in mijn voordracht de aandacht te vestigen op het op die wijze vastleggen dier hoofdvormen, maar wèl, zooals u ook zelf zegt, alleen op dat gedeelte van den arbeid van den architect wat daarna komt. En nu tenslotte nog even over het vraagstuk der acoustiek in het algemeen. Ik meen te weten dat de ernstig wetenschappelijke bestudeering daarvan eerst in den allerlaatsten tijd eenige practische resultaten heeft opgeleverd. Dit zal ongetwijfeld de architecten een zekere rust geven, omdat zij nu van die onderzoekingen kunnen kennis nemen en daardoor bij den bouw van muziek- en gehoorzalen althans eenige waarborg vinden tegen de teleurstellingen eener slechte acoustiek.
H. P. BERLAGE NZN.

* * *

In bovenstaand weerschrijven van den Heer Berlage treft mij zijn welwillende toon. Er blijven echter eenige onverklaarbaarheden in dit schrijven, die mij nopen dat nogmaals te bespreken. En wel in de eerste plaats wat de verklaring betreft van den Heer Berlage over het ontstaan van zijn voordracht: „concertzalen". Voor 't eerst is deze gehouden in de Delftsche Studentenvereeniging. Een auditorium dus van jongelui, die niet alleen aesthetisch ontwikkeld, maar door den aard van de opvatting over de bouwkunstige opleiding, wij kunnen wel zeggen, doordrenkt worden van wis- en natuurkunde. Moet nu over een betrekkelijk nieuw onderwerp, waarvan de grondslagen slechts enkelen zóóveel belang inboezemen, dat zij er meer bepaaldelijk een studie van maken, een inleiding tot meerdere kennisname worden gegeven, dan moet mijns inziens worden begonnen met het begin. De Heer Berlage zal zeggen, dat dit, evenals mijn gevolgtrekking van het besloten liggen der ornamentatie in de bouwkunstige hoofdvormen, iets is, dat vanzelf spreekt. De grootste waarheden, de zoogenaamde „waarheden als koeien", kunnen echter niet te dikwijls worden vooropgesteld. Bij het behandelen van een onderwerp worden deze grondwaarheden maar al te veel uit het oog verloren. Het begin van een beschouwing over „concertzalen", waaraan natuurlijk de spreker voorzichzelf een diepere studie heeft laten voorafgaan, moet dus handelen over: DE WERKING VAN DE MUZIEK OP DE HOORDERS. Deze werking is tweeledig, 1ste IS DE WERKING STOFFELIJK; d. w. z.: de stoffelijke trillingen door de menschelijke stem, of door de muziekinstrumenten opgewekt, bereiken onbeschadigd de stoffelijke organen, de ooren, van de toehoorders. 2de DE MUZIEK WERKT OP HET GEMOED; d. w. z.: als aan de stoffelijke werking recht is gedaan, moet de geheele omgeving, waarin de toehoorders zich bevinden, een dusdanige zijn, dat de toehoorders zonder door iets te worden afgeleid, door de veredelende werking der muziek worden opgevoerd naar hoogere gebieden. Een belangrijk onderdeel van deze werking op het gemoed vormt het door de Heer Berlage besprokene.

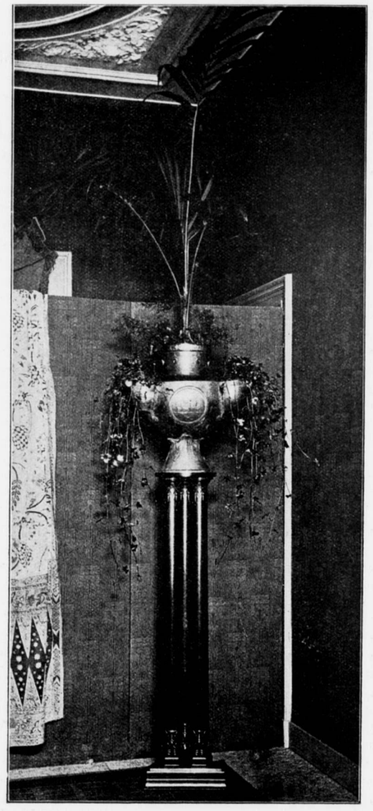

Vaas op Piédestal.

Doch waar nu de Heer Berlage voor een gehoor, bestaande uit technisch, wetenschappelijk ontwikkelde jongelui sprak, kon uit den aard der zaak, en was het zelfs een eisch, met de bespreking der stoffelijke werking van de muziek zijn begonnen.
De heer Berlage moet mij vergeven, doch dit tot nu toe stiefmoederlijk behandelde onderwerp boezemt mij zooveel belangstelling in, dat ik verwacht het door ieder ander, die zich er mee bezig houdt, tot in het hart en nieren behandeld te zien worden. Men kan mij tegenwerpen, dat toch niet iedereen zich met mijn liefhebberijen kan bezig houden. Die „men" zou ten opzichte van vele onderwerpen gelijk hebben, maar in dit geval is de zaak zelve diepe belangstelling overwaard. De oplossing van de vele vraagstukken, die bij de behandeling van dit onderwerp te voorschijn treden, zijn van zulk een ingrijpenden aard in de menschelijke ontwikkeling, dat een nieuw stadium in deze ontwikkeling ermede aanbreekt. Het meer en meer in behandeling komen van dit onderwerp bewijst, dat de voldoening aan de behoefte van de

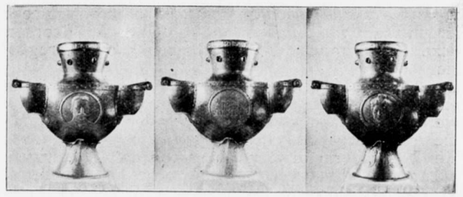

Drie aanzichten van de Vaas.

verstandelijke ontwikkeling, die de zuiver wetenschappelijke is, ons niet meer voldoet. Onze intuïtie, onze ziel begint ook haar goed recht van ontwikkeling te vragen. Op haar gebied hoort het kennen van het wezen van de dingen thuis, en ook het innige verband, dat er tusschen alles bestaat. Ten opzichte van ons onderwerp vraagt dus de verwantschap, die er tusschen de verschillende kunsten bestaat onze aandacht, en meer voornamelijk tusschen de muziek en de bouwkunst. Beide vormen een zusterpaar. De architect behoort de muziek te omvatten, de musicus de architectuur. Is dit niet de glorie van Leonardo da Vinci, en van Joh. Seb. Bach!
Bovendien, door dat in onze slechtgebouwde zalen het fijne, teere wezen van een toon wordt vermoord, worden in de praktijk onze fijnbesnaarde zintuigen afgestompt. Kunnen wij ons er wel eenig begrip van vormen, hoe de inwerking is van muziek, die wij in haar vollen glans hooren! Waar dan ook een voordracht over „concertzalen" voor muziekliefhebbers wordt gehouden, moet mijns inziens het innige verband, dat er bestaat tusschen muziek en bouwkunst, den grondslag voor de bespreking zijn. Nog moet mij van het hart, dat ik nu heelemaal niet begrijp, dat de uiting over de cementijzeren bekleeding, na wederlegging, in de verhandeling is gebleven, vooral nu zij niet van den heer Berlage zelf is. Het gebrek, dat cementijzeren afscheidingen aankleeft, n.m.l. dat zij door hare dunte te sterk het geluid voortplanten, waardoor licht galm ontstaat, maakt het gebruik er van zeer verdacht. Zelfs in den gewonen bouw treedt dit gebrek als storend op; hoeveel te meer zal dit het geval zijn, waar het als vrij liggende overdekking wordt gebruikt.
27 April 1911 Jan de Meijer.

PIËDESTAL MET VAAS VAN RIEN HACK.

De piédestal met vaas, hierbij afgebeeld, werd ontworpen en gedeeltelijk uitgevoerd door den beeldhouwer-sierkunstenaar M. J. (Rien) Hack te Amsterdam. De piédestal bestaat uit een voetstuk van ebbenhout; waarop drie kolommen van Cuba-Mahoniehout zijn geplaatst voorzien van gebeeldhouwde basementen en kapiteelen, ingelegd met ivoor en ebbenhout. De kapiteelen zijn afgedekt met ebbenhouten abaques met inlegwerk van eschdoorn- en ebbenhout. De drie kolommen te zamen zijn wederom afgedekt met een dekblad van ebbenhout. Dit dekblad draagt de vaas, welke bestaat uit een bronzen voetstuk; waarop de in brons geslagen romp rust. Op de drie zijwanden van den romp zijn en relief de portretten van den heer en mevrouw Van Houten, de bezitters van het kunstwerk, aangebracht; benevens eene afbeelding van hunne woning, de villa „Casparus". Deze reliefs zijn van gegoten brons vervaardigd. De hals van de vaas is bezet met amatisten in goud gevat, waaromheen een graveering is aangebracht met de cacaoplant als motief. In den bovensten rand is eene inscriptie gedreven. De vaas is bestemd om een groote plant te dragen; in de hoeken van den romp zijn in denzelfden vorm als deze eenige kleinere bakjes voor hangplanten aangebracht. Het geheel wordt door geklonken banden bijeengehouden. De vaas is onder leiding van den ontwerper uitgevoerd door de „Koninklijke Utrechtsche Fabriek van Zilverwerken" van C. J. Begeer te Utrecht en diende als cadeau van het fabrieksperseneel aan den heer en mevr. Van Houten te Weesp.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN. (Vervolg van blz. 118).

Over verrichtingen van de Beiersche regeering en van München sprak de heer Schmidt. Eenerzijds ijvert men daar voor eene deugdelijke inspectie, anderzijds bouwt de gemeente zelve en bevordert zij de credietorganisatie met gunstige resultaten. De trek naar de steden was daar, tengevolge der slechte toestanden op het platte land, zeer groot. De Wertzuwachssteuer vond nog krachtige verdediging bij den heer Boldt (Dortmund), voornamelijk wanneer deze belasting de eigenaren van in waarde toenemende perceelen in winkelstraten en de eigenlijke grondspeculanten treft. Deze spreker zag in het woningprobleem bij uitstek eene quaestie van grond; de zaak der volkshuisvesting zoude het best gediend zijn, wanneer alle streven uitging van deze erkenning. Professor Fuchs (Tübingen) wijdde zeer waardeerende woorden aan den gemeentelijken bouw, welke in Manchester en Liverpool is tot stand gebracht; en bleek overigens de meening toegedaan, dat in het algemeen de gemeenten eerst dan tot eigenbouw moesten overgaan, wanneer bij gebreke aan voldoende actie van particuliere zijde behoefte aan woningen zich openbaarde. Spreker ontkende voorts, dat op grond van een enkel voorbeeld van eene mislukking van decentralisatie der industrie kon worden gesproken. Ten aanzien van Liverpool zette de heer Harford uiteen, met hoeveel succes aldaar krottenbuurten waren opgeruimd, in de plaats waarvan nieuwe arbeiderswijken waren geschapen, speciaal voor de losse bootwerkers met zeer matig inkomen. Nadat nog de heer Velghe (Brussel) eene beschrijving had gegeven van de Belgische wet van 9 Augustus 1889 en prof. Flüssenberg (Reichenberg) zich met nadruk had verklaard vóór gemeentelijken bouw, drong de heer Tellegen aan op meer aandacht en zorg voor de toestanden ten platten lande, waar door wellicht ook de trek naar de groote steden zoude kunnen afnemen, en bepleitte voorts met nadruk de wenschelijkheid om voortaan niet onderwerpen van zoo grooten omvang als de gemeentelijke woningpolitiek aan de orde te stellen, doch zich tot bepaalde onderdeelen te beperken, o. a. de opruiming van krottenbuurten.

Het in de tweede plaats aan de orde gestelde onderwerp betrof het crediet voor den „gemeinnützigen" bouw; derhalve niet voor den bouw welke, gelijk de industriëele, winst tot uitgangspunt en oogmerk heeft, doch voor dien welke wordt ingegeven door het erkende belang van betere huisvesting en in deze uitsluitend zijn doel vindt. Terwijl het daarbij in het algemeen gold, welke directe of indirecte credietbronnen openstaan voor elk initiatief, dat zich tot genoemd doel aangordt, bleek de vraag meer in het bijzonder te culmineeren hierin: langs welke wegen kunnen zich particuliere vereenigingen, in dit belang werkzaam, de benoodigde gelden verschaffen. Onder deze doet zich de kapitaalsbehoefte uiteraard het krachtigst gevoelen bij dezulke, welke worden geconstitueerd door de onmiddellijk belanghebbenden bij eene behoorlijke woning — een streven dat zich in alle landen breed ontwikkelde. Voor zoover de uit Europa vertegenwoordigde rijken aangaat, bleek althans, dat deze vereenigingen uit eigen middelen gewoonlijk niet meer dan 10 à 15 pct. van het voor eene onderneming benoodigde kapitaal konden inbrengen. Waar de moeilijkheid om zich van de volle ontbrekende 85 à 90 pct. te verzekeren het scherpst werd gevoeld, was zij — gemis aan medewerking van organen, die over de middelen tot den gewenschten steun kunnen beschikken daargelaten — voornamelijk gelegen in de wijze waarop wettelijke of statutaire bepalingen de geldbronnen in hare vrije fluctuatie belemmerden. Dit gold althans voor Duitschland, Oostenrijk en Hongarije, in zooverre de geldinstellingen in hare bouwcrediet-operatiën beperkt zijn tot eene bepaalde zekerheidsgrens (genoemd de pupillaire zekerheid, in het algemeen 50 pct. der stichtingskosten) en zij bezwaarlijk kunnen voldoen aan de voor bouw-vereenigingen onmisbare voorwaarden van niet-opzegbaarheid, amortisatie op langen termijn en lage rente. Leverde deze laatste omstandigheid reeds bezwaren op (de maximum-rente welke de vereenigingen, haar doel in aanmerking genomen, konden opbrengen, werd 4 pct. genoemd), niet minder waren de nadeelen der vermelde grensbepaling. Immers dan bleven alsnog ongeveer 40 pct. der kosten te dekken, waartoe op nieuwe bronnen beroep moest worden gedaan. Trouwens, indien deze mochten te bereiken zijn, was de grensbepaling van 50 pct. juist daarom bezwarend, omdat over het vrij aanzienlijk daarbuiten benoodigde kapitaal eene hoogere rente viel op te brengen.
Ten aanzien van Duitschland bleek, dat de gemeinnützige bouw zich voor opneming van geld „an erster Stelle" vrijwel uitsluitend kon wenden tot de Landesversicherungsanstalten, mits de leden der Genossenschaften bij deze instituten verzekerd waren. In het bijzonder zijn in deze richting werkzaam de Anstalten in de Rijnprovincies, Hannover, Hessen, Nassau, Westfalen, Sleeswijk-Holstein, welke daartoe tot dusver 170 millioen gulden hebben uitgelegd tegen rente van 3 tot 3½ pCt. Intusschen heeft het Reichsversicherungsamt deze instellingen aangeschreven om tot dit doel minder royaal te zijn en niet onder den gewonen rentevoet, althans niet onder 3½ pCt. te leenen; omstandigheid, waarvan met groot leedwezen was kennis genomen. De hooge rente (minstens 4 pCt.) welke openbare spaarkassen, hypotheekbanken en overige finantiëele instellingen vorderen, belet de bouwvereenigingen daarvan ruim gebruik te maken.
Staan derhalve de omstandigheden om tot vermelde zekerheids-grens kapitaal te verkrijgen reeds niet gunstig — bedenkelijker wordt de toestand voor het resteerend bedrag. Bij de verkrijging op tweede hypotheek viel te onderscheiden de directe en de indirecte. Direct is deze te betrekken bij de Landesversicherungs-anstalten, voor zoover het Reichversicherungsamt daaraan goedkeuring hecht, en gewoonlijk uitsluitend wanneer de Anstalten ook eerste hypotheken hebben genomen; daarnaast echter, en bij voorkeur, wanneer een derde (in den regel eene gemeente) als garant optreedt. De rente stijgt dan voor de tweede hypotheek tot 3½ pct. en voor amortisatie 1½ pct. In dezen zin hadden de sociale verzekeringsinstituten bij het einde van 1909 25 millioen gulden besteed. De voornaamste geldschieters op tweede hypotheek vormen het Rijk en de Bondsstaten. Voor het Rijk en voor Pruisen is het dan regel te geven tusschen 50 à 90 pct. van de waarde van grond en bouw, t.w. met 90 pct. der zelfkosten of tusschen 50 en 100 pct. der bouwwaarde alleen, d.i. met 50 pct. der totale waarde zonder den prijs van den grond, welke door de vereeniging uit eigen middelen moet worden opgebracht. Indirect (door-

'dien een derde de leening garandeert) geschiedt het door Wurtemburg en vele gemeenten in West-Duitschland ten aanzien van crediet-verschaffing door de Landesversicherungs-anstalten. Ook in Oostenrijk (en Hongarije) waar de Arbeiterunfall-versicherungsanstalten, die verplicht zijn het kapitaal ten nutte der leden aan te wenden (tot dusver in Oostenrijk voor woning-doeleinden 2 ½ millioen gulden), de spaarbanken, pandbrief-instituten en verzekeringsondernemingen aan de limiet van 50 pct. gehouden zijn, en op zich zelve bezwaarlijk de noodzakelijke conditiën der bouwvereenigingen kunnen vervullen, ligt de ernstigste moeilijkheid in de onmisbare verkrijging van het daarboven benoodigde kapitaal.

De verwachting dat het in 1908 door de Praagsche Anstalt onder hoogere goedkeuring genomen initiatief om ook boven de 50 pct. te gaan voor leeningen aan gemeenten of sociale instellingen onder garantie van gemeenten, kentering zoude teweegbrengen, werd niet verwezenlijkt bij gebreke aan de medewerking van gemeenten. In deze omstandigheden zoude van een intensief gebruik der kapitalen van de sociale verzekering slechts sprake kunnen zijn bij vorming van een fonds, hetwelk als garant fungeert. Omtrent de omstandigheden in Italië vernam men, dat eene uit de laatste jaren dateerende rijkswetgeving, betreffende de nader gedefiniëerde „goedkoope woning" den bouw hiervan in verschillende opzichten bevordert, door belastingreducties en andere gunstige bepalingen omtrent grondverkrijging. De coöperatieve bouwvereenigingen betrekken de noodige fondsen veelvuldig bij speciale autonome instellingen, welke ingevolge haren aard en samenstelling gemakkelijker crediet ontvangen dan de coöperatieve vereenigingen. (Deze toch — en dit bezwaar liet zich uit een aantal landen tegen coöperaties te dezer zake vernemen — kunnen niet altijd bogen op zaakkundige leiding en deugdelijke administratie en hebben uit dien hoofde minder aanspraak op directe credietwaardigheid). De bedoelde particuliere en erkende vereenigingen komen dikwerf tot stand op initiatief van gemeentebesturen en worden ruim gesteund door instellingen van weldadigheid, vennootschappen en particulieren. Buitendien kunnen zij door middel en onder garantie van de gemeenten beroep doen op staatshulp uit de Caisse des Dépôts et Prêts. Hiernaast somt de wet tien klassen van instellingen op, welke crediet kunnen geven en in welke mate van haar kapitaal. De spaarkassen nemen daarbij de eerste plaats in, hoewel hare deelneming nog zeer beperkt is, dat individuëele particulieren niet direct voor bouw van de als „goedkoope woning" gequalificeerde mogen leenen, ter vermijding dat het particulier kapitaal aldus deelt in de fiscale voordeelen welke de „goedkoope-woning"-bouw geniet. Evenmin mogen particulieren, behoudens industriëelen voor hun personeel, dezen bouw zelve ter hand nemen.

Voor eerste hypotheek, waardoor leeningen aan de coöperatieve vereenigingen moeten zijn gedekt, is het maximum gesteld op twee derde; zeven tiende, wanneer tevens eene levensverzekering is genomen. Het voornemen der Regeering bestaat eene Banque de Travail op te richten met medewerking van het gouvernement en de voornaamste crediet-en spaarinstellingen, teneinde de credietbronnen meer te concentreeren en aldus tot grootere activiteit te brengen.

Voor België kon inderdaad (reeds sinds de wet van 9 Augustus 1889, gewijzigd 30 Juli 1892 en 18 Juli 1893) van eene crediet-organisatie worden gewaagd, doordien voor den bouw van arbeiderswoningen bijna het geheele benoodigde kapitaal (afstand van meergenoemde, pupillaire zekerheid) tegen matige rente direct bij bepaalde instellingen verkrijgbaar is. De bron bij uitnemendheid is de Caisse Générale d'Epargne et de Retraite. Deze opent crediet ten behoeve van „arbeiderswoningen", d.z. dezulke waarvan de maximumkosten, met inbegrip van terrein, f 2750 bedragen. (Voor Brussel met voorsteden, Antwerpen. Gent en Luik f 3250). De Caisse stelt niet direct hare gelden voor arbeiderswoningen beschikbaar, doch o.a. door middel van plaatselijke „Société's d'habitations ouvrières de credit ou de construction". Van deze bestaan er respectievelijk 131 en 43. Zij leenen een bedrag uit tot een maximum van 9/10 der waarde hetwelk in de praktijk gemiddeld 8/10 wordt en tegen een rente van 3 ¼ tot 4 pct. De société's, welke een eigen kapitaal hebben als garantie tegenover de Caisse, betrekken nu overigens hare fondsen bij de Caisse tegen 3 tot 3 ¼ pct., naar gelang het opgenomen bedrag strekt voor crediet- of bouwvereenigingen. Doel is woningen in eigendom te verschaffen. Intusschen, en hetzelfde bleek in vele landen het geval te zijn, profiteeren hiervan vrijwel uitsluitend de beter gestelde arbeiders. Langs dezen weg waren ruim 46.300 woningen gebouwd, voornamelijk aan de periferie van gemeenten. De Caisse stelde ruim 43 millioen gulden beschikbaar. De gemeentelijke finantiëele steun bestaat bijna alleen in het nemen van aandeelen in de société's, hetzij uit eigen middelen, hetzij door leening bij de Caisse. In deze société's wordt voorts deelgenomen door bureaux de bienfaisance en hospices civils; respectievelijk 6 ton en anderhalf millioen gulden.

In Frankrijk scheen de gemeennützige bouw (voor 1908 wordt melding gemaakt van 233 erkende vereenigingen) goeddeels op het particulier kapitaal te zijn aangewezen. Van de bij de wet van 1906 aan de Caisses d'Epargne en weldadigheidsbureaux verleende machtiging om in société's d'habitations à bon marché aandeelen te nemen tot een maximum van 2/3 van het maatschappelijk kapitaal maakten de Caisses slechts eenig gebruik. (In 1908 80 Caisses voor ongeveer een millioen gulden). Daarnaast wordt melding gemaakt van het nemen van obligaties in société's door de Caisse des Dépôts et Consignations (Van 1906 tot 1909 3,5 millioen gulden tegen 3 pct.) Voorts heeft de wet van 10 April 1908 de Caisse nationale des retraites sur la vieillesse geautoriseerd om tegen 2 pct. te leenen aan speciale société's de crédit immobilier, terwijl de staat het verschil van deze rente met de gemiddelde rente welke de Caisse maakt aanvult. Intusschen moeten deze vereenigingen zelve over een kapitaal van f 100.000 beschikken. Het door deze société's te verstrekken crediet behoort dan te worden bestemd voor verkrijging van woningen in eigendom.

(Wordt vervolgd).

TRAS.

In den Mittelrheinischen Bezirksverein der Vereeniging van Duitsche Ingenieurs te Coblenz is door den heer Hambloch, uit Andernach, een voordracht gehouden over het tras, zijn ontstaan, fabricage en beteekenis voor de bouwkunde. Daar, ondanks alle waardeering, welke dit materiaal allerwege vindt, en zijn veelvuldige toepassing, omtrent menig punt nog altijd onzuivere denkbeelden en verschil van meening bestaan, is het niet van belang ontbloot, onze lezers in kennis te stellen met hetgeen de heer H. over dit onderwerp ten beste gaf. Het woord TRAS, aldus spreker, is in zijn eigenlijke beteekenis te beschouwen als een algemeene benaming voor al die vulkanische uitwerpselen, welke in overwegende mate van trachietische magma's afkomstig en in het bijzonder geschikt zijn om er hydraulische mortels van te vervaardigen. In de technologie der metselspeciën behoort het tras tot de klasse der natuurlijke Pozzuolanen, aldus genoemd naar de plaats, waar zij oorspronkelijk gevonden worden: Pozzuoli, bij Napels, in Italië. [1]) Een analoge klasse, en daarmede verwant, is het PEPERIN, als tuf van leucitiet en leuciet-basalt, dat in uitgestrekte lagen in de bergen van Albanië voorkomt. Voor Duitschland komen als plaatsen, waar het tras gevonden wordt, tegenwoordig voornamelijk alleen die in het Voor-Eifelgebergte in aanmerking, en wel in het vulkanisch gebied van het Laachermeer. In het Nette-dal zijn de lagen zeer uitgebreid en toch slechts tot bepaalde vindplaatsen beperkt. Het vaste tufgesteente in het Brohldal is thans nagenoeg uitgeput. In den laatsten tijd zijn evenwel pogingen bekend geworden van op technisch gebied vooraanstaande personen in Beieren, die het tufsteen uit de zijtakken van het Fichtelgebergte, de Beiersche Riess geheeten, op dezelfde wijze als het Rijnsche tras willen aanwenden. [2]) Dit Riess-tuf is droge tufsteen en behoord geologisch tot een andere formatie. Men vond het te midden van het Jura-gesteente, het is Rhyoliet-tufsteen, (kwartstrachiet). Indien natuurlijk aan de hand van uitgebreide en langdurige proeven, genomen met inachtneming van al de verschillende omstandigheden, welke zich in de practijk voordoen, de bruikbaarheid ook van deze tufsteensoort mocht blijken, dan kan dit aan de waardeering van het tras slechts ten goede komen, daar dit dan als metselspecie nog meer algemeene toepassing zou vinden dan tot nu toe het geval is. In mineralogisch opzicht behoort de trassoort, die ik kortweg Rijnsch tras zou willen noemen, tot de trachiet-puimsteen-tufsoorten. Dit zijn cementeeringsproducten van vulkanische asschen, samengesteld uit aggregaten van verschillende soorten puimsteen, deels ook fijngewreven en brokken trachiet, verder fragmenten van grauwe kalksteen, glasachtig veldspaath (Sanadin) glimmer, augiet, hoornblende, titaniet enz. In deze samenstelling treedt duidelijk het doorgaand trachietisch karakter van dit mineraal aan het licht. Uit chemisch oogpunt bezien, kan als normaal-analyse van het tras het volgende staatje gelden:

Si O_2	ca.	58	%
Al_2 O_3	„	15	„
Fe_2 O_3	„	3	„
Fe O	„	1	„
Ti O_2	„	0,5	„
Ca O	„	2	„
Mg O	„	1,4	„
K_2 O	„	4,5	„
Na_2 O	„	4,8	„

Sporen van PO_4 H_3 en H_2 SO_4.

Rest: water (mechanisch en chemisch gebonden).

Ten eenen male verschillend van het tras zijn de leuciettufsoorten, die in hetzelfde gebied eveneens in groote hoeveelheid voorkomen. Deze tufsoorten, ook bekend onder den collectieven naam: Weibersteen, Riedenersteen, Bellersteen (aldus genoemd naar de plaatsen, waar zij gevonden worden), behooren tot de klasse der phonoliettuffen, juister: leuciet-phonoliet-tuffen. Zij hebben met de hydraulische tufsteen (tras), waarin het mineraal leuciet geheel ontbreekt, alleen de tufsteen-structuur gemeen. Voor de vervaardiging van bouw- en siersteen zijn deze leuciet-tuffen om hun gemakkelijke bewerking zeer gezocht, en evenzoo om hun groot weerstandsvermogen tegen vuur, zooals b.v. de Beller ovensteen. Voor de bereiding van hydraulische mortels evenwel zijn zij ten eenen male ongeschikt. In zake het grondverschil tusschen de beide producten tras en leuciet-phonoliet-tufsteen, verwijst Hambloch overigens naar zijne brochure: „Der Leucittuff von Bell" (1904), waarin hij dit duidelijk heeft aangetoond.

De kwestie, hoe tras is ontstaan, heeft jarenlang onze geologen stof tot levendige gedachtenwisseling gegeven. Terwijl sommigen de meening huldigen, dat het tras zijn oorsprong vond in een splijtlava, welke in gloeiendvloeibaren toestand uit het binnenste der aarde is opgeweld en zich daarop over lager gelegen streken heeft uitgegoten, stelden anderen zich op het standpunt, dat we hier te doen hebben met de afscheiding van door den wind overgevoerde aschmassa's, die vervolgens onder den invloed van het water, dat door de condensatie der gelijktijdig bij de uitbarstingen opgestegen waterdampen ontstond, versteend zijn. Ik zelf, zei de heer Hambloch, heb bij mijn langdurige studie der geologie van het hoogst interessante Eifelgebied, aan deze kwestie van het ontstaan van het tras bijzondere aandacht gewijd, en neig nu tot de meening, dat het tras werkelijk het product is van vulkanische asschen, die uit de lucht zijn neergekomen. Deze scheidden zich daarna met behulp van het water af en vormden, ten gevolge van een hydrochemisch proces van duizenden jaren de steensoort, die wij thans als trassteen, of juister: tufsteen, kennen. Een bevestiging dezer zienswijze vinden we ook in de resultaten van het onderzoek, dat de bekende Fransche geoloog Lacroix instelde na de vreeselijke uitbarsting van den Mont Pelée op Martinique in 1906. Deze onderzoeker verklaart in zijn werk „Mont Pelée", blz. 364 vv., dat de toen voorgekomen slikoverstroomingen en de daarbij ontstane tuflava's het gevolg waren van „gloeiende wolken" (nuées ardentes), die uit den krater opstegen en op het omringende land neerdaalden. Tot deze opvatting kwam Lacroix, toen hij eenige maanden na de verwoesting van Saint-Pierre — het was in Januari 1907 — waarnam, hoe er andermaal een kolossale gloeiende wolkenmassa uit den krater van den Mont Pelée opsteeg en naar zee afdreef. Zoo had dus de Fransche geleerde de oplossing van het ontzettend probleem, waarvoor hij naar Martinique getogen was, gevonden. De ondergang van Pompeji en Herculanum, in het jaar 79 onzer jaartelling, kan dan ook niet, zooals tot nu toe, ten minste wat Herculanum betreft, werd aangenomen, aan de lavastroomen toegeschreven worden. Het zijn reusachtige massa's asch, zand en stukken steen geweest, die de beide bloeiende Romeinsche steden bedolven hebben. Dit strookt ook geheel met den ons overgeleverden brief, die Plinius de jongere aan Tacitus schreef over het voorgevallene op 24 Augustus 79 n. Chr. Volgens dien brief steeg er tegen kwartier over éénen in den nacht uit den Vesuvius een pijnboomvormige rookkolom op, waaruit zich een regen van heete asch, vermengd met zware steenen, ontlaadde, die zich over Pompeji en Herculanum uitstortte.

(Wordt vervolgd).

[1]) Kunst-Pozzuolanen zijn: basische en zure hoogovenslakken, gebrande leemsoorten, gemalen tichelsteen, waterglas, Si-stof (een afvalproduct der aluin-fabricage) e. a.

[2]) Volgens overlevering heeft men reeds in de 18de eeuw het Riess-tufsteen op onderscheidene wijze als trasmateriaal gebruikt; ook moeten daarvoor reeds vroeger in het Voor-Riess trasmolens bestaan hebben.

VAN ALLERLEI AARD.

RIJKS-ACADEMIE.

Aan de Tweede Kamer is overgelegd het verslag aan H. M. de Koningin uitgebracht over de Rijksacademie van Beeldende Kunsten door de commissie van toezicht. Ziehier enkele gedeelten er uit.

„In het korps hoogleeraren kwam gedurende het verslagjaar geene verandering. Echter kunnen wij niet zwijgen over den dood van den hoogleeraar P. Dupont, die kort na het eindigen van dat jaar plaats vond, een niet te herstellen verlies toebrengend aan de vaderlandsche kunst en de academie, waar hij eene bijzondere plaats innam. Hij

bleef tot het laatst met ijver en liefde zijne taak als hoogleeraar en voorganger in een door hem als herschapen kunstvak aan de academie vervullen. Ook de hoogleeraar-directeur en de overige professoren bleven zich met ijver aan hunne zware taak geven. Met voldoening zagen wij dus, dat op de Staatsbegrooting voor 1911 van vier hunner het salaris met f 500 is verhoogd. Dat ook het aantal hoogleeraren versterking behoeft, zullen wij niet weder betoogen.
Bij de beoordeeling der beschikbare krachten moet wel in het oog gehouden worden, dat prof. Derkinderen een dubbelle functie heeft, zoodat hij zich te minder voor het onderwijs kan beschikbaar houden, waar hem de administratie veel tijd ontneemt en hij zich zelf als directeur groote eischen en een groote taak gesteld heeft. Zijn streven om de academie tot hare volle bij de oprichting gedachte ontwikkeling te brengen, dat onze geheele sympathie heeft, vervolgt hij doelbewust en met energie. Het is te begrijpen, dat dit deel van zijn directeurschap veel van zijn tijd en werkkracht in beslag neemt. Er is dus dubbele reden voor de academie te hopen, dat prof. Derkinderen in deze zijne denkbeelden moge verwezenlijkt zien."
„Hoewel de ijver der leerlingen lof verdient, en de geest onder hen uitstekend kan genoemd worden, blijkt het telkens dat het onderwijs, vooral bij de leerlingen op de loges, nog beter vrucht zou kunnen dragen, indien het mogelijk ware de leerlingen, niet alleen door vergoeding der te betalen lesgelden, maar ook op andere wijze, geldelijk te gemoet te komen, evenals dat op buitenlandsche academies wel gebeurt. In de eerste plaats denken wij hier aan het geven van opdrachten, die de leerlingen onder toezicht en leiding der hoogleeraren zouden moeten uitvoeren en waarvoor betaling zou worden genoten. Directe subsidies evenwel, zooals die ook dit jaar weder door de Maatschappij Arti et Amicitae en van Teylersstichting te Haarlem ter beschikking van den directeur werden gesteld, zouden daarnaast weldadig kunnen werken. Kon in het vorig verslag vermeld worden, dat door het aanbrengen van eenige verbetering in de inrichting van het gebouw aan het onderwijs nog meer plaats kan worden ingeruimd, thans is de grens in dezen bereikt. Voor den avondcursus voor bouwkunst werden ook nu, en wel voor het derde jaar, localiteiten beschikbaar gesteld. Hoewel wij blijven hopen, dat te eeniger tijd de goede wil tot de uitbreiding van het gebouw en de verruiming van het leerplan mogen samentreffen met de aanwezigheid van de geldelijke middellen in 's Rijks schatkist, kunnen wij niet nalaten ook thans weer onze teleurstelling te uiten, dat bij onze academie al zoovele jaren een onvoldoende toestand bestendigd wordt."

INT. TENT. V. MOD. KANTOORINR. ENZ.

„De Bouwwereld" schrijft het volgende over de internationale tentoonstelling van moderne kantoorinrichtingen en administratie. Het kost moeite om het armoedige gebouw dat gedurende eenige maanden het Museumplein zal ontsieren, te identificeeren uit de lichtelijk geflatteerde teekening waarmede destijds in de Kalverstraat reclame werd gemaakt en waarop het tentoonstellingsbestuur met genoegdoening wees om de — door het resultaat zoo volkomen gewettigde — architektenprotesten te weerleggen. De heeren zullen nu zeker ook zelf wel overtuigd zijn. Armzaliger, schunniger kon het niet.
Het front — dat een handbreed om de hoeken is voortgezet en dan in een plankenschot overgaat — wil „klassiek" zijn. Maar hoe is dat bereikt! Over de verhoudingen spreken wij nog maar niet. Let op de kapiteelen, die een nummer te groot besteld zijn en niet op de „zuilen" passen; let op de imitatie marmeren (?) façade; op de prachtstukken van obelisken; op de opschriften; let op alles. Ge ziet, het is alles naar verhouding en aan elkaar gewaagd.
Bewonderingswaardig is slechts de eenheid van wansmaak en wanbegrip waarvan dit gebouw getuigt tot in al zijn deelen. De inwendige schoonheid maakt zeker goed wat de uitwendige te kort komt. Maar ook dan ziet men dit monument niet de 70.000 gulden aan die het zou gekost hebben, een bedrag waarop het Bestuur snoefde.
Het is kortweg gezegd zeer te betreuren dat de gemeente Amsterdam voor zulk een bouwsel haar grond kritiekloos afstond. Dat wijst niet direkt op daadwerkelijke liefde voor kunst en schoonheid.

RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

In het gebouw der Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam zal, te beginnen op Maandag 29 Mei, plaats hebben het examen, bedoeld in art. 11 der wet van 26 Mei 1870 (Staatsblad no. 78), gevolgd door den prijskamp in de beeldhouwkunst, als bedoeld in art. 12, 1ste lid, dier wet.
De wedstrijd bestaat in: a. een proefkamp; b. een eindkamp. Hoogstens ten getale van vier worden de mededingers, die het best in den proefkamp voldeden, tot den eindkamp toegelaten. De jury voor elk der beide kampen, door de commissie van toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten benoemd, bestaat uit de heeren: prof. A. J. Derkinderen, directeur der Rijks-academie voormeld, voorzitter; jhr. B. W. F. van Riemsdijk, hoofddirecteur van 's Rijks Museum, secretaris; Bart van Hove, hoogleeraar aan genoemde Academie; A. W. M. Odé, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, en Charles van Wijk, beeldhouwer te 's-Gravenhage.

HET REMBRANDT-HUIS.

Naar wij uit betrouwbare bron vernemen, zal het Rembrandt-Huis op de Jodenbreestraat bij het aanstaande bezoek van H. M. de Koningin aan de hoofdstad, officieel door Haar worden geopend.
N. R.

UTRECHT.

Men schrijft aan het U. D.:
In de laatste weken is een fraai beeldhouwwerk uit den Renaissancetijd, dat zich in de Pieterskerk te Utrecht verschool onder een dikke laag witkalk, weder tot z'n recht gekomen. Het is het grafmonumentje van den scholaster van St. Pieter, Willem van Asch, die tevens assessor was van de Revisiekamer, — een man, in zijn tijd geëerd en die zich nog na zijn dood verdienstelijk maakte door legaten aan de (nog bestaande) Zuylenskameren en aan de bibliotheek van het kapittel van St. Pieter die thans in onze Universiteitsbibliotheek is opgenomen. Maar meer nog dan als herinnering aan den sympathieken Utrechtschen burger, verdient het stuk onze aandacht als een fraai en nagenoeg ongeschonden voortbrengsel der Utrechtsche beeldhouwkunst. Het was de Provinciale commissie voor de Utrechtsche monumenten, die heeft willen zorgen, dat het droevig verwaarloosde monumentje weder hersteld werd en zich nu wederom vertoont in zijn ouden glans; de heer L. H. J. M. van Asch van Wijck heeft dit te waardeeren initiatief willen ondersteunen met een subsidie, om de nagedachtenis van zijn voorzaat te eeren.

EEN OOK IN HOLLAND NAVOLGENSWAARDIG VOORBEELD.
PENSIONNEERING VAN BEHOEFTIGE KUNSTENAARS.

Men meldt ons uit München:
De prins-regent van Beieren heeft uit dankbaarheid voor de hulde, door de kunstenaars voorbereid, ter gelegenheid van zijn 90sten verjaardag een kapitaal van 100.000 gesticht ter pensioeneering van behoeftige kunstenaars. (Ingezonden aan de Tel.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1765: Een burgerij in verval.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 16: Examen tot het verkrijgen van het diploma van bouwkundig Opzichter 1911. Het Koninklijk Paleis te Amsterdrm als kunstwerk, A. W. Weissman.
DE OPMERKER, No. 16: John. M. Carrère. Portland-cement en natuurcement. Onteigenings-misère.
DE BOUWWERELD, No. 16: Brouwer's bouw-aardewerk. P. Bakker Schut. c.i. Waarom loodwit verbod?
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 43: De staaltrust en hare arbeiders. Centrifugaal-ketelvoedingpomp van Gebr. Stork & Co.
TECHNISCH WEEKBLAD, No. 16: Drijfriemen.
DE INGENIEUR, No. 16: De Nederlandsche machine industrie op de Wereldtentoonstelling te Brussel in 1910, R. A. van Sandick c.i. De daling van den bodem van Nederland gedurende de laatste twee eeuwen.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 30-31: Wohnhausbauten von Professor Friedrich Ratzel in Karlsruhe. Gewölbte Hallenüberdeckung im Krematorium Dresden. Tolkewitz, Etwas uber Tunnelbau mit Schild und Preszluft. Einige neuere eiserne Brücken in Ruszland, insbesondere die Dnjepr-Brücke bei Alexandrowsk. Wohnhäuser in der Heide-Strasse in Zehlendorf bei Berlin.
BUILDING NEWS, No. 2037: Rock Asphalt for street purposes. Machines and moulds for the concrete industry. Lives of the British Sculptors. The evolution of form in silver plate. North British and Mercantile insurance company's new offices. St. Mary's Church. Ingestre, e.a. R.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijkschc contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 7.50. Donateurs zijn zij die minstens f 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

NEGENTIENDE JAARGANG No. 18. ZATERDAG 6 MEI 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Internationale Tentoonstelling van moderne kantoorinrichtingen en administratie. — Een slecht voorbeeld. — Internationaal Woningcongres te Weenen. (Vervolg.) — Het gegoten huis te Santpoort. — Van allerlei aard. — Weekbladen en tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

ZOMEREXCURSIE IN 1911.

Bezoek aan een paar oude steden aan de Zuiderzee. In herinnering wordt gebracht dat in de 1294e ledenvergadering besloten werd een genoodschappelijk bezoek te brengen aan eenige Noord-Hollandsche steden op een Zaterdag en Zondag in Juni a.s. De commissie, belast met de voorbereiding, bleek in de op 26 dezer gehouden vergadering van meening te zijn dat in een tweedaagsch bezoek teveel van 't goede zou gegeven worden en dit tevens te kostbaar zou zijn. Bovendien zijn bezwaren aanwezig ten opzichte van geschikt logies, waaraan, tengevolge van de aanwezigheid van dames, zekere eischen te stellen zijn.
Een talrijke deelname door de dames op hoogen prijs stellende, meende de commissie derhalve een tweedaagsch bezoek te moeten ontraden en dit te bepalen tot één dag en wel een Zaterdag.
Alhoewel een afgerond plan nog niet kon worden vastgesteld, worden de kosten, aan deze excursie verbonden, geraamd op f 7.— à f 8.— per deelnemer, in welk bedrag gerekend is met een boottocht als heenreis, een lunch, een diner en een spoorreis terug.
Deelnemers worden met 't oog op tijdige en zakelijke regeling uitgenoodigd zich spoedig aan te melden aan het bureau van het Genootschap, „Parkzicht," Hobbemastraat. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

PALEIS-RAADHUIS.

Het ingezonden stuk van den heer K. P. C. de Bazel, voorkomende in „Architectura" No. 17, 1911, doet duidelijk uitkomen, welk principiëel verschil er bestaat tusschen het adres van den Bond van Ned. Architecten c.s. en de Concertgebouw-motie.
Waar de beide opvattingen van weerskanten duidelijk uiteengezet zijn, acht het hoofdbestuur het niet noodig nogmaals zijne meening nader te verklaren. Het hoofdbestuur wenscht echter op te merken, dat het zich volkomen vrijheid voorbehoudt steeds zijn meening te uiten, wanneer het dit ter wille van het te behandelen onderwerp noodig acht. Het is onredelijk zulks op te vatten als een neiging tot „contrariëeren".
Voor het hoofdbestuur v. d. Mij. t. Bev. d. Bouwk.
J. GRATAMA, *Secretaris.*

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN MODERME KANTOORINRICHTINGEN EN ADMINISTRATIE.

Deze tentoonstelling vertoont eene merkwaardige overeenkomst met die, waarmede de vereeniging „Kunst aan het Volk" zulk een goed werk deed, de „Tentoonstelling van smaakmisleiding". Aldus beschouwd kan deze even nuttig zijn, in aanmerking nemende de verwachting van een grooteren toeloop van publiek, nuttiger nog; tevens om de meerdere volledigheid van den misleiden smaak en de hulpmiddelen welke daartoe dienstig gemaakt zijn. Primo wordt deze expositie gehouden in een speciaal daartoe dienend gebouw dat aantoont hoe een expositielokaal *niet* moet zijn in onzen tijd. Het is voldoende hiervan te zeggen wat onlangs „De Bouwwereld schreef: *„Armzaliger, schunniger kan het al niet. Het front, dat „een handbreed om de hoeken is voortgezet en dan in een „planken schot overgaat, wil „klassiek" zijn. Maar hoe is „dat bereikt?! Over de verhoudingen spreken we nog maar „niet. Let op de „kapiteelen", die een nummer te groot be„steld zijn en niet op de „zuilen" passen; let op de imitatie„marmeren (?) façade, op de prachtstukken van obelisken, „op de opschriften, let op alles. En ge ziet, het is alles „naar verhouding en aan elkaar gewaagd. Bewonderens„waardig is slechts de eenheid van wansmaak en wanbe„grip waarvan dit gebouw getuigt tot in al zijn deelen."* Waarlijk de „Bouwwereld" was niet te hard in zijn oordeel. Sedert zijn nog enkele versierselen bij den ingang aangebracht, die deszelfs hooge beteekenis niet weinig moeten verduidelijken; bovendien zijn er tuinen bij aangelegd met bloemenperken en paden, alles, alles om te verlevendigen de idée, ja, om het uit te schreeuwen, opdat ieder het versta: „zóó moet, zóó mag, zóó kan niet zijn eene tentoonstelling in onzen tijd, zoo zal slechts zijn eene Internationale Tentoonstelling van Moderne Kantoorinrichting enz. te Amsterdam, georganiseerd door een comité uit eene Nederlandsche Vereeniging van ontevreden exposanten, mannen die 't o zoo goed meenden met de exposeerende Nederlanders, die nooit te voren tot hun goed recht waren gebracht door comité's en artistieke samenstellers van vroegere tentoonstellingen en daarom door vermaarde mannen als Nord Thom-

son, Van den Hurk, den als architect opgetreden heer Brassinne en anderen, zonder artistieken bijstand, die men gaarne mistte, eene internationale tentoonstelling lieten organiseeren op eene wijze als nooit te voren geschiedde.
De demonstratie van wansmaak en absoluut wanbegrip aan het uitwendige werd met eene bewonderenswaardige consequentie doorgevoerd in het inwendige; zoo consequent dat zij zichzelf overtreft. Een verdienste die consequentie! Ziet het glansrijk resultaat!
Een ⌐¬-vormige ruimte is omsloten door stroobord, behangsellinnen, schaaldeelen en ander afval en met een handig getint en gedecoreerd jutte bedekt, waaraan de heer, pardon Monsieur, Florijn, speciaal uit Brussel ontboden, zijn beste krachten wijdde. De ruimte wordt overdekt door een weinig hellend dak van glas en asphalt, gedragen door ijzeren spanten op dito kolommen. Uitteraard verdeelen deze spanten, die op onderlinge afstanden van pl.m. 8 Meter geplaatst zijn, de hal in een aantal gelijkmatige mooten, welke als van zelf leiding zouden geven aan de verdeeling der stands. Doch dit vond men blijkbaar te overmatig, ergo niet in het algemeen heerschend karakter. Men slingerde daarom de stands, groot en klein, door elkaar en liet ze vallen gelijk dobbelsteenen in den worp. Wie lag, bleef liggen en hier en daar bleef nog een hoekje voor een nakomer of iemand die, toevallig passeerende, er met de haren werd bijgesleept; o. a. een coiffeur naast den ingang en iemand die in houtbeitsen doet, benevens verschillende anderen die met kantoor en administratie niets uit te staan hebben. Een dezer bekwam de plaats door de muziektent bereidwillig afgestaan, wijl de ministeriëele baldaquin na een reprimande van de brandweer van 't midden naar een uiterst schuilhoekje achter het privékantoor van den toewan besar N.-T. glipte, zijn plaats gracelijk latende aan het „strijkje". Hier en daar bleef wel een opening tusschen de uitstallingen, doch men wist raad. Een twintigtal rollen linoleum bieden een welkome afwisseling rechts, terwijl zich links een bureau en vier stoelen van „'t Woonhuys" laten bewonderen.
Dit over de verdeeling. De stands zelf verloochenen het algemeen beginsel niet. Behoudens enkele uitzonderingen, vervaardigd en opgesteld door winkelbedienden en handelsreizigers, geholpen door een man met hamer en spijkers, sluiten zij zich niet onverdienstelijk bij het beschreven „geheel" aan. De ontvangstsalon (later demonstratiezaal), de restaurant en al wat er meer is, 't is alles van dezelfde kracht.
Over wat geëxposeerd wordt mogen wij ons geen oordeel aanmatigen, 't zal wel alles heel practisch zijn, aesthetisch is 't in het geheel niet. Alleen over de meubelen willen wij nog iets zeggen. Pander exposeert een in mahonie betimmerde kamer met goede hoedanigheden en enkele bevredigende heerenkamer-meubelen, hoewel een der twee leerkleuren leelijk doet op het groene kleed. „Onder den St. Maarten" heelt drie bijna ledige kamers (misschien zijn ze nog niet klaar) in diverse historische stijlen. Behalve de enkele stuks van 't „Woonhuys" is hiermede alles (wij spreken over meubelen) genoemd wat eenige aesthetische waarde vertegenwoordigt. Verder een goed verzorgde étalage van Becht en Dyserink en een zoowel aesthetisch als practisch (uit reclame-oogpunt beschouwd) zeer goed verzorgde stand van de firma Gebroeders Binger, overigens de bekende speciale kantoormeubelen naar Amerikaansch model, waaronder die van Benier de minst leelijke zijn vanwege de betere houtsoort. Van eiken zijn ze alle; doch welk eiken? Het tergendst zijn die van de allerslechtste soort Amerikaansch, geolied en gelakt; de beste in dit soort zijn de zooeven genoemde. Van behoorlijke proportie, constructie en profileering kan evenwel bij geen enkele sprake zijn. In welk een onvergelijkelijk leelijke omgeving een groot deel der koopstadsbewoners hun leven slijten, wordt hier op z'n duidelijkst aangetoond. Trouwens dit kan men waarnemen in zoo menige groote en kleine zaak; terwijl dit zelfs zonder groote financieele offers zoo geheel anders zou kunnen zijn. Zeer belangstellend zien wij uit naar den stand van „'t Woonhuys", een heerenkamer met meubelen, welke nog te verwachten is. Gezien de zorgen, die aan het ontwerp besteed zijn, is de verwachting hoog gespannen en deze zal, naar wij vertrouwen, niet beschaamd worden.

KIJKER JUNIOR.

EEN SLECHT VOORBEELD.

In het leven van elken architect komen wel eens momenten voor, waarbij hij droomt van ideale opdrachten, opdrachten, waaraan hij zich geheel kan geven, al zijn intellect en zijn kunstzin kan inspannen om tot een schitterende oplossing te komen, omdat alle bijkomende omstandigheden gunstig zijn en medewerken. Die gelegenheden zijn zeldzaam, helaas zeer zeldzaam in ons land. Hoe dikwijls geeft het vlakke terrein weinig gelegenheid zich geestig uit te spreken en moeten wij hierbij onze collega's in naburige landen benijden; hoe dikwijls ook moet uit een beperkte beursgebouwd worden voor iemand, wien het algemeen belang absoluut koud laat en die, ondanks de adviezen van zijn deskundige, er geen rekening mede wenscht te houden hoe zijn woning zich aan de omgeving aanpast en er niets in ziet, zijn huis als een vloek in die omgeving te plaatsen. Dit alles is treurig als het door particulieren geschiedt, maar nog treuriger is het, indien van hoogerhand, van hen die het voorbeeld moeten geven, te werk gegaan wordt op eene wijze, die niet dan afkeuring verdient.
In de omgeving van Haarlem ligt een prachtig geaccidenteerd terrein, mooi begroeid door eeuwenoude grillige dennen, statige beuken, aangevuld door zich steeds verjongend eiken hakhout. Een deel van dit terrein, misschien het mooiste stuk van het bekende Schapenduin, en liggende tegenover het gesticht „Meerenberg" is eenigen tijd geleden in eigendom overgegaan aan de provincie Noord-Holland, ten behoeve van dat gesticht, wijl dit behoefte scheen te hebben aan terrein voor het bouwen van beambtenwoningen. Naar men zegt, moeten op dezen grond een 80 tal woningen gebouwd worden, een dorpje dus, en ieder die dat terrein en dat aantal woningen combineert, denkt dadelijk aan de zeldzame gelegenheid, hier geboden, om een mooie en vriendelijke tuinstad te doen verrijzen, in een omgeving, waar zóó de natuur medewerkt.
De oplossing van het vraagstuk is echter een geheel andere. Men begint met het terrein geheel te ontdoen van alle boomen, struiken, heesters, ja zelfs van grassprieten; de bemoste duinen worden afgegraven en de aardige dalen gevuld; de moeilijkheid om rekening te houden met hoog en laag, heerlijke lanen, pittoreske paadjes en prachtige boomgroepen, is vermeden, alles is genivelleerd en het terrein en het vraagstuk zijn beide, zij het in verschillende beteekenis, even plat geworden. Is dus het terrein van een lachend bosch, tot een stuivende zandvlakte omgewerkt, dan worden daarop gezet ettelijke tientallen gelijk- en gelijkvormige éénverdiepige arbeiderswoningen onderling gescheiden door saaie straatwegen van 12 M. breed, die geenszins gemotiveerd

EEN KIJKJE IN HET VERDWIJNENDE BOSCH.

zijn, door de hoogte der woningen en waarvoor alle verkeer ontbreekt. Hier wordt dus wel alles vernietigd, wat kon bijdragen tot het scheppen van een heerlijk geheel en wat er voor in de plaats gegeven wordt is zoo troosteloos middelmatig, zoo beneden het peil van hetgeen in den tegenwoordigen tijd geeischt mag worden, dat men onwillekeurig tot de conclusie komt, er bij dit belangrijke vraagstuk niet één deskundige geraadpleegd is, voor of medegewerkt heeft aan de oplossing. Wij kunnen ons niet voorstellen één tuinarchitect, die zóo verwoest, één architect, die zóo armelijk woningen bouwt. De door particulieren in verschillende landen, ook in ons land, gegeven voorbeelden, steken gelukkig glansrijk af bij hetgeen thans te Bloemendaal namens Provinciale Staten gedaan wordt; indien echter ooit — wat wij niet vreezen, wijl zij hun eigenbelang beter zullen begrijpen — de bezitters van het overige Schapenduin of één der andere schoone bosschen in de omgeving van Haarlem, er toe mochten overgaan zóo ondoordacht en moedwillig te sloopen en te verwoesten, als nu ten behoeve — en ten nadeele — van het gesticht „Meerenberg" geschiedt, dan zullen zeker Provinciale Staten van Noord-Holland, het minst het recht hebben, hierop aanmerking te maken.

X.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN.

(Vervolg van blz. 134).

In tegenstelling met verschillende vermelde landen uit Europa, waar hier meer daar minder voor crediet steun wordt gezocht bij den Staat, openbare instellingen of kassen, bleek daarvan in Amerika geen sprake te zijn. De credietbronnen zijn de spaarbanken, levensverzekeringmaatschappijen en de zoogenaamde building and loan associations, van welke deze laatste de meest belangrijke uitmaken en bijna in iederen Staat werkzaam zijn. Zij zijn coöperatieve spaarbanken van lieden met kleine inkomsten, meestal werklieden, met het doel door maandelijksche spaarinleggingen van een dollar of meer zich woningen in eigendom te verschaffen. Aldus functionneeren thans bijna 4500 associations met een resultaat van ruim 400000 eigen woningen.
Het ontbrak den referenten niet aan velerlei voorslagen tot nadere organisatie van de credietbronnen. In de landen, waar de vastgestelde zekerheidsgrens en de daaruit voortvloeiende moeilijkheden ten aanzien van het daarboven benoodigde ernstige hinderpalen opleverden werd de remedie daarin gezocht, dat de credietinstellingen niet langer aan die grens zouden zijn gebonden, doch geld op hypotheek beschikbaar zouden kunnen stellen tot 85 à 90 pct. der kapitaalsbehoefte tegen lage rente en amortisatie op langen termijn. Daartoe moest naar veler oordeel de Staat zich aan het hoofd stellen eener credietorganisatie in dien zin, dat de Staat zelf een garantiefonds in het leven roept of wel, dat onder aansprakelijkheid van den Staat, staatscredietorganen, spaarbanken, enz. als waarborgfondsen optreden. Dit fonds zou dan de nieuwe zekerheid vormen. Hierop zullen in de eerste plaats steunen de sociale verzekeringsinstituten en andere openbare ban-

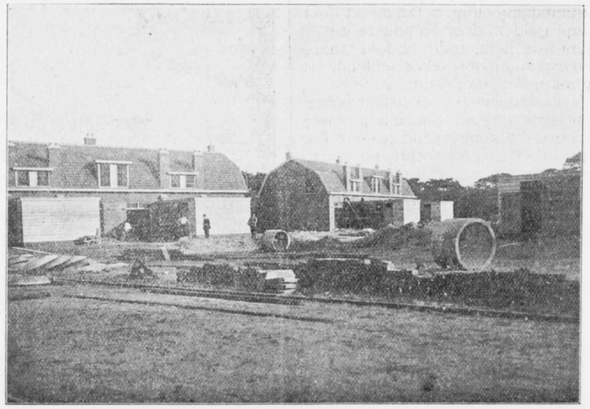

WAT ER VAN HET BOSCH WORDT. EEN KIJKJE IN DE NIEUWE KOLONIE.

ken of kassen, doch evenzeer particuliere verzekeringsmaatschappijen en andere bronnen van hypothecair crediet. Voor Oostenrijk had het denkbeeld van een Staatsgarantiefonds reeds in zooverre de theorie overwonnen, dat in 1909 door de regeering aan het parlement een ontwerp was voorgelegd, met de strekking zulk een fonds in het leven te roepen, waarvoor de middelen voor een deel zouden worden gevonden uit nieuw overwogen belastingpolitische maatregelen. Naar berekening zou dit fonds 10 millioen kronen toevloeien. In plaats van daaruit geldleeningen te doen, welke het kapitaal versnipperen, zal het de bestemming hebben om als garantie te dienen voor tweede hypotheek. Dit denkbeeld werd ten congresse met instemming nader voorgedragen door den algemeenen rapporteur prof. Rauchberg (Praag), die daarbij gelegenheid vond te wijzen op bedroevende resultaten van staatsonthouding en er met klem de aandacht op vestigde, dat de moeilijkheid om het vereischte kapitaal te erlangen geenszins lag in gemis daarvan, maar in de volstrekt onvoldoende organisatie. In die richting gaf het ontwerp een gunstig voorbeeld. Hij drong er voorts op aan dat de rente niet hooger moest worden gesteld dan eerste hypotheekrente. Ter vermijding van leening voor den eigenlijken bouw behoorde, naarmate deze vorderde, het geld als bouwcrediet te worden verschaft en ook dit onder staatsgarantie. Eene staatsbemoeiïng in dezen zin vond toejuiching o.a. bij mr. Kruseman; bestrijding daarentegen van prof. Bellom en L. Ferrand (Parijs), die beiden huiverig waren voor een staats-ingrijpen, terwijl eerstgenoemde het denkbeeld, dat de Staat over een aantal jaren verplichtingen op zich nam ontried als te bezwarend met het oog op de administratie der rijksfinantiën, en de heer Ferrand de wenschelijkheid bepleitte, dat de bouwvereenigingen tevens credietvereenigingen zouden zijn. De Oostenrijksche afgevaardigde dr. Grosz (Krakau) betoogde dat zich de Staat aldus, als voorgedragen in het ontwerp van wet, zeer gemakkelijk van de zaak afmaakt. Spreker deelde mede, dat eenige kamerleden een voorstel zouden indienen met de strekking dat de Staat gedurende 10 jaren jaarlijks 6 millioen kronen zoude uittrekken. Van dr. Ferenczi (Buda Pest) vernam men, dat in Hongarije 31 gemeenten 13½ millioen kronen voor den bouw van volkswoningen hadden besteed. Weldra zoude het departement van Landbouw, hetwelk thans jaarlijks 300.000 kronen uitlegde, dit bedrag met 200.000 kronen vermeerderen. De gelden waren voornamelijk bestemd voor (12000) ééngezinshuizen ten platte landen. Ook uit andere landen uitte men sterke behoefte aan meer centralisatie in het credietwezen, waarbij de Staat de leiding zoude nemen. Het schijnt thans overbodig de ontwikkelde denkbeelden hier in bijzonderheden uit te werken, waar zoowel uit het referaat voor Nederland (Faber) als ook uit vergelijking met andere landen ten congresse bij monde van mr. Kruseman bleek, dat de wijze waarop in de Woningwet de gelegenheid tot verkrijging van middelen voor kleinwoningbouw is geregeld, inderdaad bevredigend mocht heeten, zoowel wegens de voorwaarden in het algemeen alsook omdat niet een minimum is gesteld voor eigen kapitaal der vereenigingen.

Opgemerkt werd evenwel:

10. dat, hoezeer de Staat de gemeente in gelegenheid stelt aan bouwvereenigingen het kapitaal te verstrekken, ten zeerste overweging verdiende het absolute vetorecht van gemeenten in eenigerlei zin te wijzigen;

20. dat de practijk de behoefte deed gevoelen den amortisatie-termijn van 50 op 75 à 80 jaar te stellen. In dit verband vestigde de referent Faber de aandacht op Amsterdam, waar de gemeente zich borg stelde voor eene bij de Rijkspostspaarbank opgenomen leening door eene vereeniging aldaar, af te lossen in 75 jaren. Hiertegenover stond overigens het nadeel van hooger rente dan voor het rijkscrediet;

30. dat het wenschelijk ware, dat de Rijkspostspaarbank zoude kunnen besluiten om naar Belgisch voorbeeld voor den gemeennützigen woningbouw geld tegen 2,64 pct. beschikbaar te stellen.

Uit de discussiën zij hier voorts nog opgemerkt, dat voornamelijk van Fransche zijde werd gepleit voor een zeer gematigd optreden der overheid; het particulier initiatief moest een hoofdrol spelen. Terwijl de waarde hiervan zeker niet werd miskend en juist het streven er op moest zijn gericht middelen te vinden om het particulier kapitaal ruimer te doen vloeien, scheen, bij gebreke aan voldoende medewerking of mogelijkheid van dien kant, de meeste bijval te vinden eene staatsbemoeiing, hetzij direct door beschikbaarstelling van gelden, door leiding te geven aan eene credietorganisatie, hetzij indirect door staatsgarantie, welke waarborgen kon opleveren, leidende tot meerdere deelneming uit andere dan staatsmiddelen.

Ten aanzien van het derde onderwerp bleken de woninghervormers daarin eenstemmig te zijn, dat uit hygiënisch en sociaal oogpunt het gezinshuis ongetwijfd de voorkeur verdient boven de huurkazerne. Opgemerkt werd weliswaar, dat men bij eene vergelijking zich ervoor moest hoeden aan eenen huisvorm fouten toe te schrijven, welke dezen niet uit zijnen aard behoeven aan te kleven doch met zijne toevallige verschijning samenhangen. Het behoorde althans niet tot de absolute eigenschappen van de huurkazerne, dat zij mede uit zij- en dwarsvleugels bestaat, die alle doorstrooming van lucht en het ontstaan van groote open luchtruimten binnen het bouwklok belemmeren. Eveneens was niet onafscheidelijk aan een bepaalden huisvorm het getal der op eene hectare wonende menschen verbonden; dichtheid van bebouwing is echter veel gemakkelijker tegen te gaan bij de klein-woningen. Practisch had de kleine woning-bouw de strekking het aantal der op eene hectare wonende menschen te drukken, waardoor de zuiverheid van atmosfeer wordt bevorderd. Dat de communicatie met de buitenlucht, het binnenvallen van licht in de klein-woning beter gewaarborgd, het besmettingsgevaar in het algemeen minder, de gelegenheid voor kinderen om in de buitenlucht te zijn veel ruimer is, scheen nauwelijks aan twijfel onderhevig. Hoewel men niet over algemeene statistieken betreffende het sterftecijfer in kleinwoning- en huurkazernewijken der steden beschikte, scheen niettemin de referent voor Engeland (Aldridge) cijfers te kennen, welke hem de uitspraak ingaven dat het sterftepercentage in de cottagesteden van Engeland lager was dan in de blocksteden van Duitschland; voorts dat deze tweemaal zooveel slachtoffers aan tuberculose eischten en tenslotte dat de kindersterfte in huurkazernes veel grooter is. Merkwaardige sterftecijfers leverden de Engelsche tuinsteden Letchworth, Port-Sunlight en Bournville op.

Hoewel de cottages o. a. in de voorsteden der Engelsche fabrieksplaatsen uit aesthetisch oogpunt wel te wenschen lieten, terwijl in Berlijn huurkazernes worden gezien van smaakvollen bouwtrant, scheen in het algemeen (de opmerking voor Berlijn had vrijwel uitsluitend betrekking op dezulke, welke tamelijk dure woningen bevatten) in den aard der zaak te liggen, dat open bebouwing met tuintjes en eenigen parkaanleg een prettiger aanblik kon opleveren dan de wijken van, alle uitwendige luxe of smaak missende, kazernes voor den kleinen man, waarin wegens den hoogen absoluten grondprijs elk stuk grond voor bebouwing werd benut.

(Wordt vervolgd).

HET GEGOTEN HUIS TE SANTPOORT.

Wij hadden het genoegen heden het gieten van een betonhuis bij te wonen dat als proef voor een toekomstigen massa-bouw door de heeren Henri J. Harms, Jr. en Herman Hana te Santpoort vervaardigd wordt. De hierbij gevoegde afbeeldingen geven een beeld van den uit een groot aantal onderdeelen bestaanden opgestelden vorm waarin de wanden van het betonhuis gegoten worden, alsook van de hulpmiddelen die bij het gieten dienst doen. Aan deze hulpmiddelen is niets bizonders te zien. De betonbestanddeelen worden in een molen gemengd, in bakken opgeheschen en boven gestort in een bak waaraan beurtelings in vier richtingen gooten verbonden worden; waardoor de massa naar verschillende punten van het

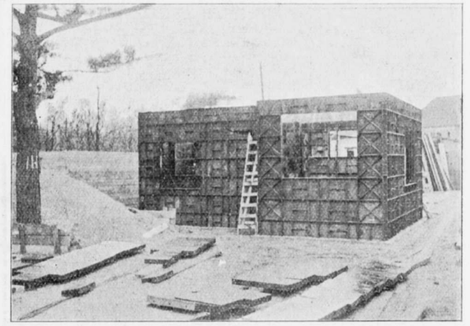

VORM VAN HET BETONHUIS, GEDEELTELIJK OPGESTELD.

gebouw vloeit en de ruimten tusschen de opgestelde vormen vult. In deze ruimte bevindt zich de bewapening. Voor deuren en ramen zijn met hout omgeven openingen gespaard; terwijl de vloeren van gewapende beton platen reeds in de vormen zijn aangebracht. Zijn alle ruimten tusschen de vormen geheel gevuld en is de aanvankelijk vloeibare massa voldoende verhard, dan zijn wanden, vloeren en overdekking tegelijk gereed, waarin daarna deuren, ramen en verdere onderdeelen moeten worden aangebracht. De vormen zijn van gegoten ijzer vervaardigd welke door bouten en moeren verbonden tot schotten worden opgebouwd. Zij bezitten eene zoodanige verscheidenheid in afmetingen dat met dezelfde collectie verschillende variaties gemaakt kunnen worden, eenvoudig door de plaatsing de onderdeelen ten opzichte van elkaar te doen varieeren. Deze vormen zijn opgesteld op eene fundeering van een gegoten beton plaat, welke op een laag gestampte sintels in het duinzand is aangebracht en als fundament voor het huis dient.

De ondernemers deelden ons het volgende mee:

„De grond-gedachte van de onderneming is deze: Den maatschappelijk onvermijdelijk gebleken massa-bouw, als winstgevend bedrijf, op volkomen aesthetische wijze tot ontwikkeling te brengen", en zij meenen „dat het gewapend beton, door den architect BERLAGE reeds zoo lang „het materiaal der toekomst" genoemd, zich hiertoe het best leent."

Een groot bezwaar bleek de duurte. De hooge kosten werden vooral veroorzaakt door de omslachtige werkwijze, welke men niet wist te vermijden, en die een zeer groot bedrag aan hulpmateriaal en aan arbeidsloonen met zich bracht. Men moest altijd met dure houten vormen (bekistingen) werken, en deze later wegbreken, — waarna het geheele werk door bepleistering of bemetseling moest gecompleteerd en opgezuiverd worden.

Hierdoor werd zijn meest algemeene toepassing belemmerd, en bleef de woonhuisbouw in dit materiaal tot heden beperkt tot enkelingen, die wel zeer soliede en zeer gerieflijk, doch ook zeer duur zijn. Het nieuwe materiaal scheen wel onvereenigbaar met dat nieuwe ideaal: goede en goedkoope woningen voor den minderen stand. Men trachtte daarom langs verschillende wegen hiervoor een oplossing of een compromis te vinden, waarvan vele patenten (over 't geheel onrijp en onpraktisch) getuigen. Van hoeveel belang men echter de kwestie achtte, blijkt wel o. a. hieruit, dat zelfs de uitvinder Edison zijn terreinen en zijn geld beschikbaar stelde voor

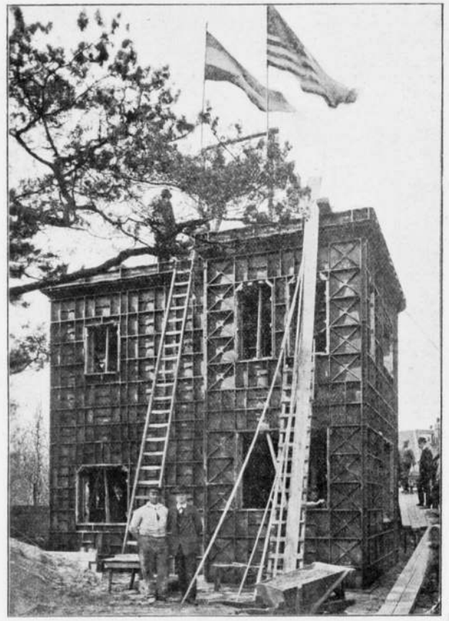

VORM VAN HET BETONHUIS, TIJDENS HET GIETEN.

proeven, die geleid werden door de ingenieurs: GEORGE E. SMALL en HENRI J. HARMS JR., de eerste Amerikaan, de laatste Hollander van geboorte.
Deze beide ingenieurs hebben een systeem uitgevonden, dat juist het gewapend beton bij uitstek geschikt maakt voor het bouwen van goede en goedkoope woningen op groote schaal. Hun systeem is, gecompleteerd met enkele denkbeelden van den Heer HERMAN HANA, in alle daarvoor in aanmerking komende landen gepatenteerd.
De eersten, die gereed stonden om deze nieuwe zaak met geld en woord te steunen, waren de Heeren: H. J. HARMS Sr, en H. HANA, en stichtte men te NEW-YORK de firma: „MONOGRAM CONSTRUCTION COMPANY" onder de firmanten Harms, Small & Hana als uitvoerders, en A. WRIGHT als patent-expert en rechtsgeleerde.
De MONOGRAM CONSTRUCTION COMPANY (M. C. C.) zal de exploitatie der patenten over de geheele wereld behartigen, en zal het nieuwe procédé den naam dragen van „M. C. C.-systeem. Verschillende publicaties in binnen- en buitenlandsche bladen (waaronder een geïllustreerd feuilleton in het „Handelsblad" in April '09) trokken zeer de aandacht. Van meerdere zijden uitte zich een krachtige belangstelling, en ontstond het denkbeeld, in Holland een op zich zelf staande zaak te stichten. Wegens zijn krachtige sympathie voor het nieuwe materiaal, sloot zich mede aan de heer H. P. Berlage Nzn., die terstond zeer veel voor het plan voelde.
Na eenige voorloopige besprekingen werd besloten, een consortium te stichten, dat de noodige gelden fourneeren zou om in Holland een z.g. „proef huis" te „gieten."
Thans was het eerste werk, den Heer H. J. HARMS Jr. naar HOLLAND te roepen, en werd onder krachtigen finantiëelen steun van het consortium, dat door den zaakkundigen bijstand van de Heeren: M. Laernoes & J. Verhorst, beiden te Vlissingen, al spoedig tot stand kwam, in Juni 1910 met de voorbereiding van het eigenlijke werk begonnen. Als leiders van dit werk fungeerden de Heeren: H. J. HARMS Jr. en H. HANA, onder medewerking van den architect H. P. BERLAGE Nzn. als aesthetisch adviseur. Het gewapend beton Systeem M. C. C. wordt gegoten in „vormen", waarin van te voren de ijzeren staven, die de z.g. „bewapening" (d. i. versterking) uitmaken, zijn opgesteld, De giet-vormen, voor dit nieuwe procédé gebruikt, zijn van ijzer vervaardigd door de firma Denis te Forest bij Brussel en kunnen om zoo te zeggen, ad infinitum dienen.
Wel zijn die vormen duur, zóó duur, dat er een flink kapitaal noodig is om de zaak op touw te zetten, doch zijn de kosten, per huis omgeslagen, zeer gering. De huizen behoeven niet bijgepleisterd of bijgemetseld te worden als zij uit de vormen komen, en een kleine ploeg getrainde mannen kan met deze vormen zeer snel werken.
Massa-bouw kan nu veel goedkooper plaats hebben, dan tot heden op eenigerlei andere manier mogelijk was. Dit is de finantiëele kant van de zaak. De ijzeren vormen, welke worden gebruikt zijn zóó ontworpen, dat allerlei combinaties mogelijk zijn. (Eenigszins op de wijze van Richter's steen-bouwdoozen), en is dus het monotone der huizen-rijen voor den minderen, en zelfs eenigszins gegoeden stand, voor goed van de baan. De technische firmanten van de M. C. C. de Heeren H. J. HARMS JR., GEORGE SMALL & H. HANA, stellen zich voor, voornamelijk flinke partijen van goedkoope woningen op bestelling te leveren, daar op deze wijze een winstgevend bedrijf op aesthetischen basis ten goede komt aan degenen, die er het meeste belang bij hebben. De voordeelen van het gewapend beton zijn legio, de nadeelen minimaal. Gewapend beton is sterk, het vraagt geen reparatie, het is absoluut brandvrij, laat geen vocht door, slorpt juist genoeg vocht op, om de vertrekken droog te houden, en is 'n zeer slechte warmtegeleider. De Heer J. W. C. TELLEGEN, directeur van het bouw- en woningtoezicht te Amsterdam, verklaarde op 2 Mei 1910 in een onderhoud met de H.H. BERLAGE, HARMS en HANA, dat er alle reden is om aan te nemen dat de toepassing dezer nieuwe bouwwijze voor woonhuizen, tot alleszins bevredigende resultaten leiden zal. Met de architect Berlage, verklaren de ondernemers met volle overtuiging: Het gewapend „beton is het materiaal der toekomt." Ondanks sommige eigenschappen, die de toepassing in onderscheidene gevallen in den weg staat, gelooven ook wij aan een toekomst voor dit materiaal. Hoe snel en in welke mate deze zich zal ontwikkelen, is van allerlei omstandigheden afhankelijk. Vast staat in elk geval, en dit is voor ons van zeer veel belang, dat dan voor den Architect een nieuwe taak geboren zal zijn, de vormgeving aan een nieuw materiaal met nieuwe technische eigenschappen, nieuwe eischen en nieuwe moeilijkheden.

ROCHDALE-MISÈRE.

In het „Makelaarsweekblad" van deze week komt de volgende „verrassing" voor:
„Wij zijn door een ernstige mededeeling opgeschrikt. De Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale", die in de Atjehstraat in de Indische buurt, twee blokken huizen heeft neergezet, zou dit op zulk een onsolide manier hebben gedaan, dat na een kort aantal jaren afbraak van de perceelen noodzakelijk zou zijn. „Op zich zelf reeds een ernstige mededeeling, maar waarvan de beteekenis bijzonder gevoeld zal worden, wanneer men bedenkt, dat deze coöperatieve bouwvereeniging feitelijk haar huizen met geld van de Gemeente bouwt. „Rochdale" heeft n.l. als een volgens de Woningwet toegelaten vereeniging geldelijken steun ontvangen van de Gemeente, in den vorm van rentedragende voorschotten tot een totaal bedrag van tonnen gouds. De Staat opent wel een crediet, maar de Gemeente moet zich, volgens wettelijke bepalingen, borg stellen tegenover den Staat voor de richtige terugbetaling van rente en aflossing.
„Waaruit dus blijkt, dat de Gemeente per saldo aansprakelijk is en een belangrijk risico op zich neemt. Marcheert alles goed, dan kan het zijn, dat zij — de coöperatieve bouwers aan goedkoop crediet helpende — er zonder kleerscheuren afkomt. Behalve een te verwachten goede en regelmatige bewoning der huizen, de betrouwbaarheid in het algemeen van de bouwende coöperatie, maakt hier de soliditeit van den bouw een factor van overwegende beteekenis uit. Laat deze niets te wenschen over, dan is het risico, dat de Gemeente loopt, niet te drukkend.
„Burgemeester en Wethouders hebben dit ook zelf gevoeld, want de deugdelijkheid van den bouw werd den Gemeenteraad immers als een van de argumenten voorgezet, die hem in het geven van rentedragende voorschotten moesten doen bewilligen. In één der voordrachten, waarbij voor „Rochdale" en de „Amsterdamsche Coöperatieve Onderwijzers-Bouwvereeniging" bewilliging van rentedragende voorschotten gevraagd werd tot den bouw van woningen, spraken B. en W. als hun meening uit, dat hier de belangen van coöperators, van de Gemeente en hen, die belang hebben bij gezonde toestanden op gebied van het bouwen, samen gaan. „Te verwachten toch is", schreven zij (afd. I „Gemeenteblad" 1908, bl. 188):

> „dat de besparing, welke een gevolg zal zijn van het gebruik maken van het crediet van den Staat, in de eerste plaats ten goede zal komen aan de deugdelijkheid van den bouw".

„Hoe is het dan mogelijk, dat bij den bouw van twee blokken met 22 huizen van „Rochdale" in de Atjehstraat met die deugdelijkheid zoo schromelijk de hand is gelicht?
„Deze huizen toch zijn op een gecreosoteerde fundeering gebouwd. De palen zijn niet tot onder den waterstand geheid, waardoor zij tegen bederf gevrijwaard zouden zijn, maar de heipalen steken meer dan een meter met de gecreosoteerde boveneinden boven dien waterstand uit. Aldus verwerkt men veel minder materiaal in den bodem en is men goedkooper uit. Althans, goedkoop bouwen moet bij „Rochdale" bij deze onsolide wijze van doen hebben voorgezeten, al moet het per saldo door de duurte van het creosoteeren (ƒ 3.50 per paal hoorden wij noemen) niet medegevallen zijn.
„Ons is verzekerd, dat die gecreosoteerde fundeering het niet langer dan 25 jaar uithoudt. De palen zouden dan toch doorgerot zijn en niet meer in staat de huizenlast te torsen. Wij meenen, dat de voorschotten aan „Rochdale" 100 % der bouwkosten hebben bedragen en rente en aflossing in vijftig gelijke annuïteiten betaald moeten worden. Afgescheiden van het gevaar voor de bewoners, zou de Gemeente dus groote kans beloopen tonnen gouds te verliezen, indien bovenstaande bewering steek houdt.
„Van andere zijde werd gezegd, dat de „Rochdale"-huizen thans nog in een polder staan, maar dat na eenige jaren die polder volgebouwd en op A. P. gebracht zal zal zijn. De gecreosoteerde fundeering zou dan enkele meters onder water komen.
„Het is alles mogelijk, maar wij spreken er onze verbazing over uit, dat het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, dat bij den ergsten revolutiebouw toch geen gecreosoteerde fundeering zou geduld hebben, hier zulk een gewaagde proef toestand, waardoor het gemeentelijk risico zoozeer verzwaard en de kans geschapen wordt, dat zelfs ernstige verliezen door de gemeenschap geleden zullen worden.
„Een speculatie op den toekomstigen waterschapstoestand is hier, waar het de dubbeltjes der gansche burgerij betreft, misplaatst. Eisch is bij zulk een bouw in de eerste plaats, dat de panden op de meest solide wijze worden opgebouwd". Het komt het „Makelaars-Weekblad" gewenscht voor, dat in den Gemeenteraad het noodige licht over deze zaak opga en van B. en W. de verzekering vernomen worde, dat de Gemeente hier inderdaad geen grooter risico loopt, dan zij noodzakelijkerwijze als borg tegenover het Rijk loopen moet.
Naar aanleiding van bovenstaande trok de redactie van het „Algemeen Handelsblad" er op uit, wendde zich tot de directie van het Bouw- en Woningtoezicht en vernam daar het volgende: „De beschreven wijze van fundeering is toegepast na ontvangen gunstig advies van de Commissie, bedoeld in art. 52 der Bouwverordening. Dit advies steunde o. a. op de resultaten verkregen bij den bouw van de groote ronde locomotievenloods, staand op het Westelijk Stationseiland. Deze loods is in 1882 op gecreosoteerde palen gebouwd en deze palen hebben zich tot dusver uitstekend gehouden."
Tot zoover „de berichten". Na een PRIJSVRAAG-misère dus een BOUW-misère, en toch . . . geen nood. De kranten van heden morgen bevatten juist weer een nieuwe aanvrage: OM EEN VOORSCHOT VAN ƒ 460.000 voor den bouw van arbeiderswoningen aan de Jacob v. Lennepstraat, de Tweede Kostverlorenkade en de Borgerstraat.
B. en W. gaan er accoord mee en vinden dat de voorwaarden, waarop het voorschot zou kunnen worden verleend, gelijkluidend aan de reeds gestelde kunnen zijn. Dat wil toch niet zeggen: weer een blok arbeiderswoningen op gecreosoteerde locomotievenloods-fundeeringen?
Wij koesteren het volste vertrouwen dat ditmaal het bestuurslid van Rochdale, tevens adj. inspecteur bij het B. en W. toezicht, zijn chef, den Directeur van dien tak van dienst, tevens voorzitter van den Raad van Beheer der Rijks Post Spaarbank, zal adviseeren: dat hij, de Directeur en de voorzitter voornoemd, zal adviseeren: dat genoemde Bankinstelling geen voorschotten meer zal geven aan bouwvereenigingen die met dat geld, onder toezicht en sanctie van genoemd Bouwtoezicht, huizen bouwen op gecreosoteerde locomotievenloods-fundeeringen die droog liggen en alzoo de volle belasting dier nuttige, practische en soliede complexen te laten rusten op de gemeente, die borg is, d. w. z. de menschen die trouw voor de „belasting" zorgen. M.

VAN ALLERLEI AARD.

BOUWKUNDIGE COMMISSIE VAN DE VEREENIGING TOT HET UITGEVEN VAN BEKNOPTE HANDLEIDINGEN BIJ HET ONDERWIJS AAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

DELFT, datum postmerk.

M.
In den loop der tijden zijn vele werken op bouwkundig gebied verschenen, welker titels men in de catalogi der uitgevers kan vinden. Maar bij het gaan bestudeeren van een onderwerp op het gebied der bouwkunst wordt de behoefte gevoeld aan méér dan eene bloote opsomming, aan een kort beredeneerd overzicht van die werken, welke in hun geheel of gedeeltelijk waarde hebben in verband met dat onderwerp.
Het is dus in het algemeen belang van de bestudeering der architectuur, dat zoodanig overzicht tot stand komt.
De Bouwkundige Commissie van de Vereeniging tot het Uitgeven van Beknopte Handleidingen bij het Onderwijs aan de Technische

Hoogeschool wil trachten deze tot standkoming te verwezenlijken. De studeerenden aan de bouwkundige afdeeling van de T. H. verkeeren in de gunstige omstandigheid steeds van de welwillende voorlichting der professoren gebruik te kunnen maken, wier zeer gewaardeerde kennis echter hoogst waarschijnlijk meer blijvend en meer overzichtelijk, dus met meer nuttig effect, vastgelegd zou kunnen worden in zoodanig overzicht; reden waarom de Commissie op de medewerking van Hooggeleerde zijde hoopt te mogen rekenen.

Maar waar een zoodanig overzicht van zoo algemeen belang is voor de bestudeering der Architectuur, hoopt de Commissie dat ook alle andere vooraanstaanden in de bouwkunst hunne medewerking zullen willen verleenen.

Het is daarom, dat de Commissie door dezen zich in verbinding wil stellen met die personen, waarvan verwacht kan worden, dat zij door hun studie een inzicht hebben verkregen in de literatuur op bepaalde gebieden.

De Commissie stelt zich voor de werken in verschillende rubrieken in te deelen. Het is natuurlijk wenschelijk, dat in elke rubriek slechts die werken genoemd worden, welke in hun geheel of gedeeltelijk waarde hebben, opdat niet een overmaat van titels de bruikbaarheid benadeele.

De vermelding van elk werk zal dan vergezeld gaan van eene korte bespreking, waarin uitkomt in welk opzicht het werk waarde heeft. Hierin ligt het zwaartepunt van de uitgave, die slechts dan slagen zal, als de eersten op het gebied der bouwkunst mede willen werken aan het groote doel: den jongeren bouwkundigen een leiddraad te geven, die hun studie vergemakkelijken en vruchtdragender maken zal. Waar voorop staat, eene algemeene inhoudsbepaling van elk werk te verkrijgen, is de Commissie van meening, dat het persoonlijke in de beoordeeling niet of weinig op den voorgrond zal treden, zoodat over het algemeen de verkregen gegevens zullen overeenstemmen. Waar dit niet het geval mocht zijn, zal het overweging verdienen de verschillende beoordeelingen naast elkaar te geven, hetgeen de waarde van het bijschrift slechts kan verhoogen. De Commissie zou Uwe medewerking in het tot stand komen van dit, van zoo groot algemeen bouwkundig belang zijnde, literatuuroverzicht zeer op prijs stellen en verzoekt U vóór 15 Mei a.s. aan haar Secretaris den heer J. P. Fokker, Van Leeuwenhoeksingel 2 te Delft, te willen melden, of U principieel hiertoe genegen zijt. Gaarne zal zij dan met U in eene nadere correspondentie of mondelinge bespreking treden tot het geven van uitgebreider inlichtingen. — Met de meeste hoogachting,

De Bouwkundige Commissie van de Vereeniging tot het Uitgeven van Beknopte Handleidingen bij het Onderwijs aan de Technische Hoogeschool,

J. P. Fokker, Secretaris, Van Leeuwenhoeksingel 2, Delft.
H. E. Suyver. C. G. van Buuren. C. H. Schwagermann.

HET CEMENTEN HUIS VAN EDISON.

Op de tentoonstelling voor eigen woning (Real Estate and Ideal Homes Show), welke het vorig jaar van 18—28 Mei te New-York gehouden werd, had Thomas A. Edison het model van een huis uit gegoten cement tentoongesteld, benevens de versieringsstukken en de vormen, met behulp waarvan zulke huizen in de practijk zullen worden vervaardigd. Het modelhuis bestaat uit kelder, woonkamer en keuken gelijkvloers, twee slaapkamers en een badkamer op de eerste verdieping en twee zolderkamers. De massa der aan het modelhuis aangebrachte versieringen bestond uit een mengsel van cement, zand en basaltkiezel van 2—3 mM, korrelgrootte; deze laatste kwam aan de oppervlakte niet te voorschijn, daar bij het ingieten van de dunvloeibare cementbrij, het bijna zuivere cement zich op de oppervlakte der bouwdeelen afzette, waardoor scherpe en zuivere omtrekken der werkstukken werden verkregen. Edison's bedoeling is, huizen van de tentoongestelde soort 200 goedkoop te bouwen, dat ook arbeiders met een inkomen van slechts 550 dollars (f 1375) ze kunnen koopen of ten minste huren. Volgens proeven van Edison kan zulk een huis in vier dagen, met uitzondering der vensters en deuren, voor een prijs van f 3000 gemaakt worden; daarbij is gerekend op stoomverwarming, waterleiding en electrisch licht, waarvoor de leidingen onmiddellijk in den wand zijn gegoten. De huizen zijn waterdicht, brandvrij en kunnen in elke gewenschte kleurnuance vervaardigd worden. Het bouwen dezer huizen is echter alleen dan goedkoop en voordeelig, — in aanmerking genomen de hooge kosten van het opzetten, transporteeren en verplaatsen der ijzeren vormen met zware machines — als een groot aantal huizen, ongeveer 100 stuks of meer, op één plaats worden opgericht. De belangstelling in deze bouwmethode heeft de National Association of Cementusers aanleiding gegeven twee harer leden, Edward S. Larned en Percy H. Wilson op te dragen een uitvoerig rapport uit te brengen over het huis van gegoten cement. De rapporteurs doen hierover de volgende mededeelingen: Breedte van het huis 6.40 M., diepte 15 M., hoogte van den bodem 10.60, dikte van het fundament (beton) 30 cM., van de muren der 1e verdieping 30 cM., der 2e verdieping 20 cM., dikte van het dak 15 cM. en van de dakbedekking 10 cM., de wanddikte van de ijzeren vormen voor de buitenmuren 2 cM., voor de binnenmuren 1.2 cM. De binnenvlakken der vormen zijn glad gemaakt, vernikkeld of met een legcering overtrokken. Gewicht der vormen volgens opgaaf van Edison 280000 pond: de vormen worden in twee dagen door middel van electrisch gedreven kranen opgesteld en later in denzelfden tijd verwijderd. Als bewapening worden in het algemeen gedraaide vierkante staven van $1^1/_2$ bij $1^1/_2$ cM. doorsnede en voor de dakbedekking ijzer van 1.5 bij 1.5 cM. doorsnede gebruikt. Het uit 1 deel cement, 2 deelen zand en 5 deelen basaltgruis van niet meer dan 0.5 M. korrelgrootte bestaande beton wordt in mengmachines gemengd, hieruit naar een trechtervormig reservoir gevoerd, door een emmerelevator naar de verbruiksplaats gebracht en daar met behulp van een trechter door naar alle richtingen loopende kanalen over de vormen verdeeld. Om het uitzakken van de vloeibare betonmassa te verhinderen en een gelijkmatige verdeeling voor alle deelen van het huis te verkrijgen, voegt Edison aan het beton een bindmiddel toe in den vorm van pijpaarde en een electrolyt. De bovengenoemde rapporteurs schatten het gewicht der vormen veel hooger dan Edison nl. op 450000 pond in plaats van op 280000 pond, dus bijna dubbel zoo hoog; ook de uitgaven voor breuk der gietvormen, waarvoor Edison 4 pCt. in rekening brengt, worden hooger berekend. In totaal worden de kosten voor een Edisonhuis van gegoten cement op 2462 dollars (6155 gulden) geschat. De rapporteurs betwijfelen ook de mogelijkheid het vloeibare beton zonder uitzakking over alle deelen van het huis gelijkmatig te kunnen verdeelen en het beton van luchtbellen vrij te houden en spreken verder de vrees uit, dat de toevoeging van het bindmiddel een ongunstigen invloed zal hebben op de bindkracht en de verharding van het beton en het loslaten van den vorm zal vertragen.

Zonder twijfel bezitten volgens Edison's methode gebouwde huizen boven andere het groote voordeel van goedkoop, brandvrij, duurzaam en zindelijk te zijn; men zal echter eerst langjarige ondervinding moeten opdoen, vóór men een beslissend oordeel kan vellen over de doelmatigheid van Edison's bouwmethode, vooral wat betreft het warmtegeleidingsvermogen en de hygroscopische eigenschappen.

(V. & A.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1766: Rome, Het marmeren beeld.

BOUWKUNDIG WEEKBAD, No. 17: Examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Opzichter, 1911. Het brandvrije rieten dak, G. Versteeg. Teekeningen van D. T. Slothouwer.

DE OPMERKER, No. 17: Bronnen en grondboringen.

DE BOUWWERELD, No, 17: Amsterdamsche gevels. Gebouw voor den dienst der gemeentewerken te Enschedé, Jhr. A. H. Op ten Noort. P. Bakker Schut c. i. Waarom loodwit verbod?

DE AANNEMER, No. 17: Ergerlijke besteksbepalingen.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 44: Amsterdam naar Zee. De reparatiewerkplaats van het Ritz-Carlton Hotel te New-York.

TECHNISCH WEEKBLAD, No. 17: Proeven met bevroren en weer ontdooide mortel met beton. Waarop moet ik letten bij het aanschaffen van eene inrichting voor het autogeen wellen? Nieuwe methode voor het maken van tandwielen.

DE INGENIEUR, No 17: Krachtopwekking en koudefabricage aan de Beiersch Bierbrouwerij „de Amstel" te Amsterdam, F. Muller w. i. De koelmachine van Leblanc, J. T. H. Koopman, w. i.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 32—33: Das Kindersolbad des Badischen Frauenvereins in Durrheim im Schwarzwald. Der Wettbewerb um Entwürfe für den Kurhaus-Neubau in Karlsbad.

BUILDING-NEWS, No. 2938: Colds winds and thin walls. The building trades exhibition. The ideal artist in the making. Wallpapers and illumination. Coventry municipal buildings and hall.

R.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. Hes, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 7.50. Donateurs zijn zij die minstens f 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, A. A. HES, SECRETARIS, MARNIXKADE No. 49 TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK EN MAURITS PLATE, LEDEN

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Briefwisseling. — Tentoonstelling Berlage te Delft. — Het warenhuis te Dusseldorf en een vergelijkende beschouwing. — Woonhuis te Scheveningen. — Internationaal Woningcongres te Weenen. (Vervolg). — Nieuwe Uitgaven. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Het bestuur ontving het navolgend schrijven:

Aan het bestuur van „Architectura et Amicitia."

Mijne Heeren!

Op Zaterdag 3 Juni 1911 houdt de Vereeniging van Letterkundigen hare jaarvergadering te 's Gravenhage. Na afloop dier vergadering zal er des namiddags te 6 ure in het Hotel De Witte Brug een gemeenschappelijke maaltijd plaats hebben van de leden onzer vereeniging. Onder meer zal op dien dag worden herdacht het feit van Nederland's aansluiting bij de Berner Conventie, voor welke aansluiting, in het belang der Nederlandsche Letterkundige Kunst en in het belang der Nederlandsche Kunst in het algemeen, de Vereeniging van Letterkundigen van hare oprichting af heeft geijverd. Het bestuur der Vereeniging van Letterkundigen zou het nu zeer op prijs stellen, als aan dien maaltijd niet alleen hare eigen leden, maar ook leden deelnamen van die vereenigingen, met welke eene federatie staat te worden gevormd. Daarom noodigt het bestuur der Ver. van Letterkundigen u uit, wel ter kennis van uwe leden te willen brengen dat zij aan dit diner zullen kunnen deelnemen à f 2.50 de persoon, en dat hun — zoo zij die deelname wenschen — in het belang eener goede regeling wordt verzocht zich voor einde Mei op te geven bij den heer G. F. Haspels, penningmeester van de Vereen. van Letterkundigen, Nieuwe Haven, Rotterdam.

Namens het Bestuur der Ver. van Letterkundigen,

Frans Bastiaanse, *Secretaris.*

Onze leden, die voornemens zijn zich voor deelname aan te melden, gelieven zich direct tot bovenvermeld adres te wenden.

II. Zomerexcursie in 1911.

Bezoek aan twee oude steden aan de Zuiderzee. De leden en belangstellenden worden herinnerd aan de in de beide voorgaande nummers geplaatste oproeping tot deelname aan de excursie naar twee Noord-Hollandsche steden, te houden in de maand Juni a.s. Deelnemers worden verzocht tijdig van hun voornemen tot deelname te doen blijken aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat. Jan de Meijer, *re Secr.*

BRIEFWISSELING.

De vraag van den heer Van Schaick over een uiting van den heer Jan de Meijer in zijn stukje „Concertzalen", zal de volgende week worden beantwoord.

TENTOONSTELLING BERLAGE TE DELFT.

Het Civiel en Bouwkundig Studenten-gezelschap „Practische Studie" heeft eene tentoonstelling in het gebouw „De Korenbeurs" te Delft ingericht van ontwerpen, modellen en foto's van bouwwerken van den heer H. P. Berlage Nzn. De tentoonstelling, welke Zaterdag 13 Mei ten twee ure door professor Henri Evers geopend zal worden, zal te bezichtigen zijn Zaterdag 13 Mei van 2—6 uur, Zondag 14 en Maandag 15 Mei van 10—6 uur en Dinsdag 16 Mei van 10—3 uur.

HET WARENHUIS TE DUSSELDORF EN EEN VERGELIJKENDE BESCHOUWING.

Een karakteristieke uiting van een nieuw leven in de moderne Duitsche bouwkunst is het warenhuis te Dusseldorf, ontworpen door den architect Prof. Joseph M. Olbrich. Het gebouw is gelegen aan drie hoofdstraten in het centrum van de moderne stad Dusseldorf. Het plan vertoont een domineerende middenhal, geflankeerd door twee kleinere zijhallen; deze drie groote verkoopruimten zijn overdekt met glazen kappen, welke gedragen worden door zware, met marmer en andere materialen, bekleede beton-ijzeren pijlers; tusschen en rondom deze opgaande lichthallen zijn de étages geconstrueerd.

De drie zichtbare façaden zijn geheel van zware zandsteenblokken opgetrokken; achter de zware gevelpilasters zijn nog van beton-ijzer pijlers geconstrueerd, zoodat we het geheel kunnen beschouwen als beton-ijzerbouw met zware zandsteenen bemanteling. Achterstaande afbeeldingen kunnen deze beschrijving voldoende verduidelijken, zoodat eene verdere uitbreiding hiervan overbodig mag heeten.

Het komt me als niet onbelangrijk voor, eenige algemeene indrukken, welke door het aanschouwen van dit bouwwerk gewekt werden, weer te geven en tevens een onwillekeurig opkomende vergelijking te trekken tusschen dat moderne werk en wat er op dit gebied in ons

HET WARENHUIS TIETZ TE DUSSELDORF. — GEVEL AAN DE KONINGSALLEE.

land gepresteerd wordt, waarbij in aanmerking genomen moet worden, hoe we voor het moment dit werk als representant van een nieuwe richting in de Duitsche bouwkunst kunnen beschouwen. Wanneer we voor dit werk van den jong gestorven Joseph Olbrich staan, dan ontvangen we een indruk van een waarlijk grootsche kunstuiting, imponeerend door afmeting en monumentale opvatting en bij nadere beschouwing krijgt men de overtuiging, dat de bouwmeester hier vóór alles heeft willen scheppen een monumentaal gebouw en dit zelfs ten koste van wat we de „rede" zouden kunnen noemen; de zucht naar grootsche vormen-uiting schijnt soms de rede op den achtergrond gedrongen te hebben en zoo we niet doordrongen waren van de overtuiging, dat, ondanks deze soms brutaal opdringende redeloosheid, we toch voor een uiting van een krachtig streven stonden, dan zouden we tegen vele détails grondige bedenkingen kunnen aanvoeren. Als voorbeelden van dergelijke oplossingen noem ik de beëindiging van de zware gevelpilasters in balkonbalustrade's en de wijze van plaatsen der ingangsbekroningen; beide oplossingen voldoen niet aan ons gevoel voor het redegevende, doch wanneer we deze bemerkingen maken rijst tegelijk de vraag of bij een minitieus zoeken naar zuiver redelijke détailoplossing wel het monumentale effect verkregen zoude zijn, dat thans bereikt is.

Wanneer we den kritischen zin een oogenblik laten rusten en we zoeken naar datgene, wat in dit werk gewaardeerd kan worden, dan zien we, dat daar inderdaad veel waardevols aanwezig is; het verdient n.l. een groote waardeering, dat hier een werkelijke monumentale oplossing verkregen is, zonder toepassing van historische motieven, wat zeker als een uiting van gezonden en zelfstandigen geest aangemerkt mag worden, vooral omdat deze vrijmaking niet gepaard gaat met een overslaan naar het uiterste van een onvoldragen originaliteit. Dóór de onvolmaaktheid van dit werk tot den kern schouwende, ontvangen we het besef van een manifestatie van groei en zien we voor ons een dier mijlpalen op den weg, dien we nog gaan zullen.

Voor de architecten, die in het copiëeren van de historische motieven nog altijd de eenige oplossing voor monumentaalbouw zien, kan deze moderne Duitsche uiting weder een bewijs zijn, hoe een monumentale bouwkunst zonder deze fatale vasthouding aan de historische gegevens, zeer zeker een mogelijkheid is. Ook de Hollandsche bouwkunstenaars zullen nog meer algemeen tot deze overuiging moeten komen, willen we in ons land nog eenmaal een Hollandsche cultuur zien ontstaan, zooals thans een Duitsche cultuur groeiende is. Wel kunnen we ook in ons land reeds gedurende eenige jaren een meer bewustworden van eigen zelfstandigheid constateeren, doch slechts bij uitzondering demonstreert zich deze bewustheid aan groote bouwwerken, doch meest, en ook nog niet algemeen genoeg, aan den kleinbouw. De waarschijnlijke oorzaken voor deze behoudzucht kunnen voor het oogenblik terzijde gelaten worden, we kunnen er slechts onze aandacht aan geven, hoe in ons land, onder leeken en kunstenaars een groote voorliefde voor den antieken vorm bestaat: tal van vereenigingen zijn opgericht ter bescherming van het oude schoon en hoewel deze piëteit tegenover de historische werken alle appreciatie verdient, konden we toch tot heden te weinig van eene gelijkstaande strooming tot bereiking van een nieuw schoon bemerken.

Dat er echter iets groeiende is, valt niet te ontkennen en het zal dan ook blijken boven de macht van alle conservatisme te gaan, om dien groei te belemmeren of te stuiten; alleen zullen de jongeren onder de Hollandsche bouwkunstenaars nog meer algemeen en eendrachtig moeten streven om in dien groei mede te gaan, willen ze niet overvleugeld worden door een machtiger kunnen van buitenlandsche kunstenaars en van de nog niet overwonnen zwakheid van de eene soort overgaan tot de nog grootere van het copiëeren van vreemden vorm; iets wat we hier en daar reeds zien gebeuren.

Ten slotte worde nog vermeld, hoe het warenhuis te Dusseldorf het resultaat is van een prijsvraag. Misschien vindt deze wijze om jongere krachten naar voren te doen komen, in ons land nog te weinig toepassing; wel kan men hier nog weinig op goede resultaten van prijsvragen wijzen. doch bij ruimere toepassing volgens een goed stelsel zullen toch ook in ons land de goede resultaten niet achterwege blijven. C. J. B.

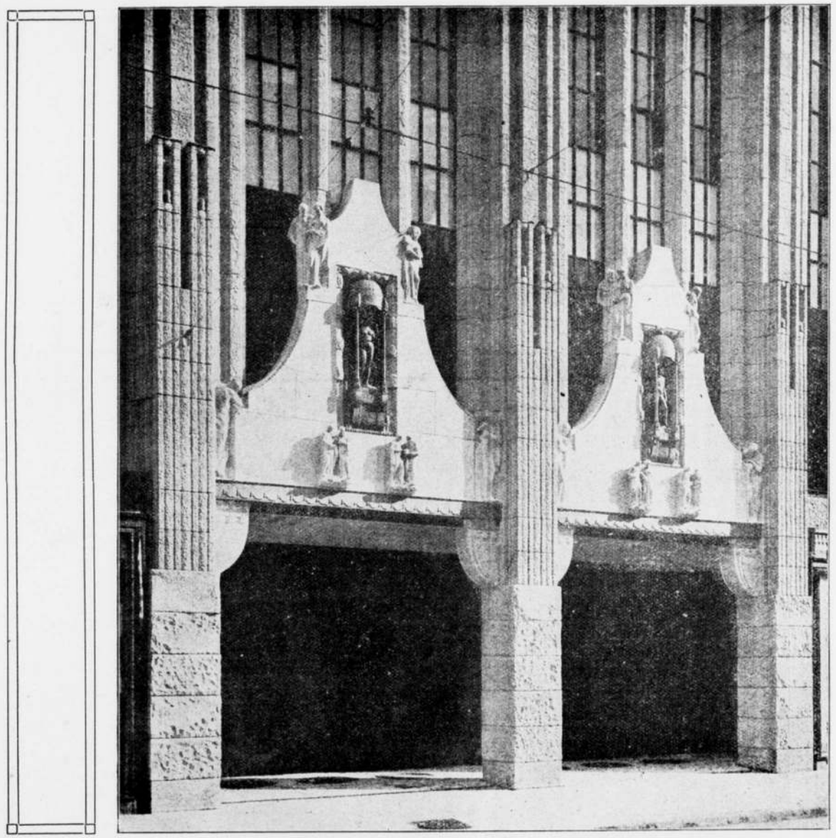

HET WARENHUIS TIETZ TE DUSSELDORF. — HOOFDINGANG.

WOONHUIS TE SCHEVENINGEN.

Het huis, waarvan hierbij twee afbeeldingen zijn gegeven, is gebouwd aan de Rusthoekstraat te Scheveningen, een straatje, dat zijn naam eer aan doet. Het loopt evenwijdig aan de meer bekende Oude Scheveningsche weg, waarop de achtergevel van het huis dan ook uitzicht verleent. De gevels zijn gemetseld van gewoon kleurig hardgrauw, matig versierd met steenhouwwerk van Roche d'Euville, eene harde kalksteen, die de aangename eigenschap bezit, op den duur tamelijk frisch van kleur te blijven, in tegenstelling met alle zandsteensoorten, welke vuil worden. De metselwerkversieringen over het midden van den gevel en onder de gootlijst zijn

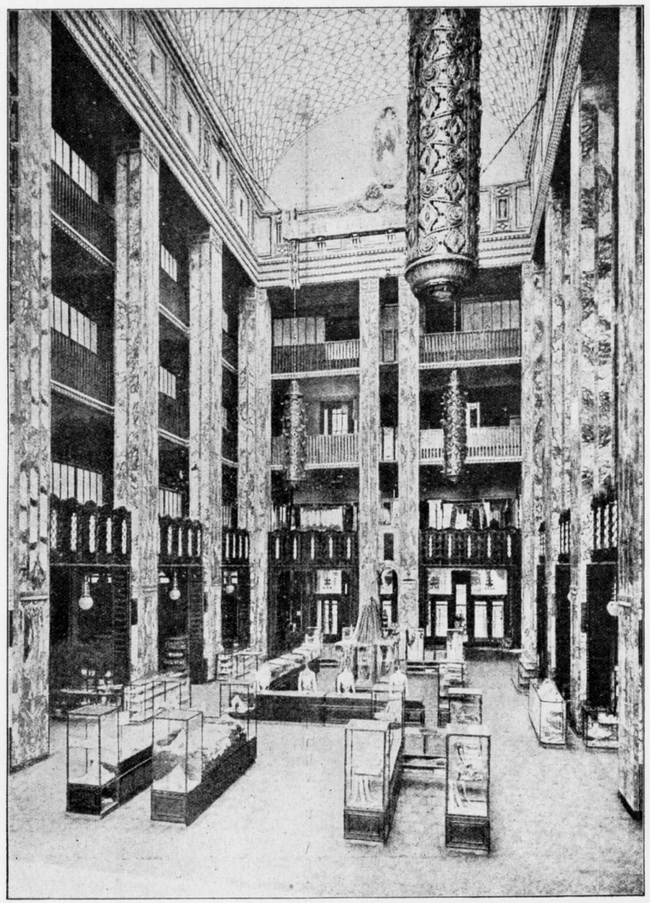

Het Warenhuis Tietz te Dusseldorf. — De groote lichthal.

van gewone gevelsteen en geteerde steen, d. w. z. in warme koolteer ondergedompelde baksteen. Al het houtwerk van kozijnen, goten en dakvensters is helder wit geverfd; de ramen en de buitendeur zijn donkergroen. De hekjes om de deur zijn van dun gesmeed ijzer, verguld, en geplaatst achter de ruiten van spiegelglas. De bovenramen van de onderverdieping zijn bezet met glas-in-lood. Het dak is gedekt met verbeterd model zwart verglaasde Hollandsche pannen. Het hek vóór het huis is afkomstig van een voormalig groot buitengoed; het is blijven staan omdat het, hoewel niet mooi, in te goeden staat was om te verwijderen. Inwendig is in de hal eene eikenhouten lambriseering met schouw en trapbetimmering aangebracht.

Het werk is, na onderhandsche aanbesteding, uitgevoerd door de Haarlemsche aannemers Kaub en Bierboom, die het werk, ondanks het wintergetij, zeer naar tevredenheid en in korten tijd afleverden.

A. R. Hulshoff b. i. en A. A. Kok, *Architecten.*

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN. (Vervolg van blz. 141).

Bijzonderen nadruk legde men voorts op het sociale nadeel van het kazerne-systeem, hetwelk door geen denkbaren vorm van dichten bouw kon worden voorkomen, hierin gelegen dat in het bijzonder in de grootere steden de geheele arbeidersbevolking (trouwens in vele ook een zeer groot deel der beter en goed gesitueerde stan-

Woonhuis aan de Rusthoekstraat te Scheveningen.

den) ten eenenmale is buitengesloten van de mogelijkheid een woning in eigendom te hebben. En volgens de algemeene overtuiging kon de sociale waarde van de eigen woning niet te hoog worden geschat, zoodat ook daarop het streven moest zijn gericht. Het uitzicht om door ijverig sparen zich van lieverlede in staat te kunnen stellen tot verkrijging van eene woning in eigendom, verhoogt de energie; het eigenhuis bevordert in zeer aanzienlijke mate de huiselijkheid en den familiezin en wekt gehechtheid aan de woning op.

Typisch werd dit laatste punt o. a. geïllustreerd met statistische cijfers uit eenige Duitsche steden. In Lübeck, met Bremen de eenige grootere Duitsche steden waar nog het gezinshuis in ruime mate aanwezig is, waren op 1 December 1905, 228,1 ‰ der bewoonde woningen reeds langer dan tien jaren bewoond, terwijl dit cijfer voor Berlijn 132,0, Charlottenburg 73,1 en voor Schönenberg 53,8 bedroeg.

De door het kazerne-systeem bevorderde verwisseling van woning heeft tevens ongunstigen invloed op den toestand en het onderhoud der woning in zooverre de verhuurder zich daaraan minder laat gelegen liggen.

Intusschen bleef ook thans de oeconomische zijde der quaestie de aandacht vragen zij het meer in de stukken dan in de gedachtenwisseling. Een algemeen geldend antwoord op de vraag of de huurkazernes goedkooper woongelegenheid boden moest reeds daarom schuldig blijven, wijl men slechts hier en daar gegevens had verzameld en bewerkt Trouwens indien deze uit alle landen ten dienste stonden, zouden zij voor eene vergelijking slechts betrekkelijke waarde vertegenwoordigen in zoo-verre de tallooze factoren (ook en niet het minst de grondprijzen, het systeem bij bebouwingsplannen en den geest en de bepalingen der bouwverorderingen) hier en daar verschillend zijn. Wat den feitelijken toestand in afzonderlijke landen aangaat, verzekerde men uit Engeland (H. R. Aldridge) met beslistheid, dat de bouwkosten voor het block „per room" hooger waren dan voor de cottage. Deze conclussie werd ontleend aan eene statistiek-Thompson betreffende block- en cottage-bouw in eenige Engelsche gemeenten.

Van Frankrijk en Nederland werd dit eveneens vermeld. In Duitschland echter, het land der huurkazerne, wordt nog steeds levendige strijd hierover gevoerd. Eenerzijds treft men berekeningen aan van Voigt-Geldner, Fabarius en Baumeister volgens wie de bouwkosten per M². woonoppervlakte bij meer verdiepingen afnemen, anderzijds van Eberstadt, den bekenden voorvechter van den kleinwoningbouw, die tot tegenovergestelde conclusie komt. Naar het schijnt pleiten verschillende onderzoekingen in Duitschland (ook in Oostenrijk) wel voor de meening, dat aldaar bij een grooter aantal verdiepingen de bouwkosten per M² lager worden.

Waar de huurkazerne het veelvuldigst voorkomt lag de oorzaak hiervan wel voornamelijk in de duurte van den grond, welke open bebouwing (Flachbau tegenover Hochbau) niet zoude toelaten doch de meest intensieve bebouwing vereischt, en in den wederzijdschen invloed van grondprijzen, bouwplannen en het systeem der verordeningen. Van het uitgangspunt, dat bij toenemende bebouwingsintensiviteit de grondprijs stijgt, bleven de woninghervormers in Duitschland nog steeds verdeeld

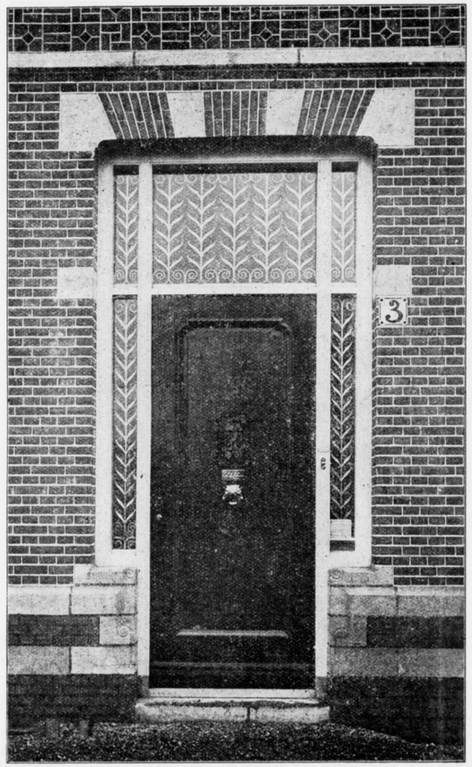

Ingang Woonhuis aan de Rusthoekstraat te Scheveningen.

omtrent de vraag in hoeverre daarin evenredigheid bestaat. Betoogt Eberstadt dat de relatieve grondprijs bij de huurkazerne hooger is dan bij het kleinhuis, Voigt handhaaft het tegendeel. Zekerheid viel, bij gemis aan voldoende materiëele gegevens, niet te verkrijgen.
Bij de overtuiging, dat het gezinshuis op den duur de huurkazerne moest verdrijven, werd nadrukkelijk gewezen op de middelen, welke zulks zouden mogelijk maken, althans in de nieuwe wijken; want dat de laatste in het centrum der grootstad wel niet zoude kunnen gemist worden, wilde men erkennen; daar kon echter de huurkazerne verschillende verbeteringen ondergaan, waarvan Dusseldorf, Parijs (philanthropische stichtingen), Weenen (de Kaiser-Franz-Joseph I-Jubiläumstiftung) eenige gunstige voorbeelden leverden. Het verzet richtte zich dan ook juist tegen het verschijnsel, hetwelk zich o. a. in Berlijn en Budapest in scherpsten vorm openbaart, t. w. dat het gebied van den uitleg der stad door huurkazernes wordt ingenomen.
Van een ingrijpen door de gemeentelijke overheid door middel van bouwverordeningen in combinatie met bouwplannen moest hier heil worden verwacht. Zeer karakteristiek was te dezer zake o. a. het onderscheid tusschen de Duitsche en Engelsche bouwverordeningen door Eberstadt aldus geteekend, dat zij in Duitschland van de huurkazerne als typischen huisvorm uitgaat en voor kleinwoningbouw eenige afwijkingen toelaten, terwijl zij in Engeland van het kleinhuis uitgaan en aan het block zwaardere eischen stellen. Men moest door minder strenge strenge constructievoorschriften den kleinwoningbouw bevorderen, anderzijds het kazerne systeem bestrijden door den eisch van open ruimte achter de woningen, vaststelling van achterrooilijnen. Daarmede moest gepaard gaan beperking der toelaatbare verdiepingen, van straatbreedte, van diepte der bouwblokken.
Onoordeelkundige bouwplannen hadden den bouw der huurkazernes in de hand gewerkt, waar zij door diepe bouwblokken en breede straten de grondprijzen opdreven en aldus de kleine woning uitsloten.
Een algemeen plan tot uitbreiding behoorde bepaaldelijk kleine-woningwijken aan te wijzen, waarvoor bijzondere bepalingen zouden gelden.
Voor Nederland werd ten aanzien van dit punt speciaal melding gemaakt van de in 1909 te Utrecht vastgestelde bepalingen voor zulke kwartieren. Het behoeft geen betoog hoe ook bij dit punt de groote waarde van eene gemeentelijke grondpolitiek in verbinding met maatregelen ter bevordering van het verkeer werd erkend.
Prof. Fuchs scheen zich tot tolk van het congres te maken toen hij in eene geestdriftige rede de vraag: „Kleinhaus oder Miethkaserne" beschouwde niet zoo zeer als eene van oeconomischen dan wel van hygienischen en moreelen aard. De voorkeur van het gezinshuis was zoo buiten kijf, dat naar bevordering hiervan moest worden gestreefd, al zou dit met geldelijk nadeel gepaard gaan. Trouwens spreker voor zich betwijfelde of het gezinshuis uit het oogpunt van bouw- en grondkosten duurder uitkwam. Waar de huurkazerne de laatste tientallen van jaren in Duitschland het kleinhuis verdrong, was zulks toe te schrijven aan gebrekkige bouwverordeningen, bouwplannen en aan de crediet-organisatie.
De heer Buchholz (Philadelphia) deelde mede, dat, terwijl tot voor eenigen tijd 95 pct. der bevolking in één-gezinshuizen woonde, men was overgegaan tot den bouw van meer-gezinshuizen. Om het daaruit voortgekomen systeem van kostgangers te breidelen was bij eene wet van 1907 bepaald, dat voor alle huizen, waarin meer dan drie gezinnen gehuisvest zijn, een licence vereischt is.
Ten slotte zij nog aangeteekend, dat verschillende landen met instemming gewag maakten van een toenemend streven naar open en tevens niet hooge bebouwing alsmede van de zich ontwikkelde tuinstadbeweging.

Blijkens de toelichting op het vierde onderwerp was verlangd, dat men de vraag, in hoeverre de bouwkosten voor de eenvoudige en kleine woning kunnen worden verminderd zonder schade aan de eischen van soliditeit en gezondheid, uitsluitend zoude bezien uit het oogpunt van het plan, de constructie en de materialen. Dit onderwerp kwam gelijktijdig met het derde in discussie. Uit de referaten, van zeer bescheiden omvang, zij slechts eene enkele aanteekening gemaakt.
Ten aanzien van de verschillende groepeering van woningen (de vrijstaande, de dubbele, de vierhoekvorm, de enkele en de dubbele rij) scheen als meest deugdelijke en tevens goedkoopste in het algemeen aanbeveling te verdienen de ten onzent in de steden veelal gebruikelijke enkele (dubbele) rij, de dubbele in zooverre minder als toetreding van zon, licht en warmte niet voldoende gewaarborgd is. De totstandkoming van dien bouw viel te bevorderen door den aanleg van kleinwoningkwartieren, waarbij de straatbreedte in verband met geringe hoogte der huizen kon worden beperkt, terwijl de aard der wijk, welke de straat minder als verkeersweg dan als woonstaat stempelt, toeliet om met eenvoudig materiaal voor plaveisel te volstaan. Anderszijds zou men door groepeering van nederige woningen om kleine, niet bestrate, open ruimten op de grondkosten kunnen besparen.
Daarnaast behoorden de bouwverordeningen meer bepaaldelijk onderscheid te maken in de technische eischen aan woningen, naar gelang van haren aard en bestemming te stellen; uniformiteit moest plaats maken voor differentiëering. In het bijzonder vond vermelding, dat zij minder streng konden zijn ten aanzien van de sterkte der muren, de hoogte der verdiepingen, de breedte der trappen en van de voorschriften ter voorkoming van brandgevaar. Bezuiniging in de keuze van materialen scheen nauwelijks te verwachten; omtrent de prijzen vernam men zoowel uit Duitschland, Oostenrijk, als België, dat deze in de laatste jaren waren gestegen, goeddeels tengevolge van Kartell-vorming onder de fabrikanten. Sommige referaten gaven enkele cijfers over de hoegrootheid der bouwkosten in een bepaald land, waarbij trouwens ook weer bleek hoezeer deze in verschillende deelen van het land uiteen liepen. Het spreekt van zelf, dat hierbij de bepalingen van bouwverordeningen eenen grooten rol speelden. Buiten dezen factor heeft intusschen overigens eene internationale vergelijking der kosten en algemeene opstelling van eventuëele te maken bezuinigingen in zoover geringe waarde, waar toch met tal van omstandigheden rekening valt te houden, als de volksaard (zeer besliste voorkeur voor eene woning van bepaald uiterlijk en inrichting), de gesteldheid van den bodem (geene, meerdere of mindere fundeeringswerken), het klimaat, waardoor het buitenwerk en de geheele opzet hier hechter daar luchtiger kan zijn, de gebruikelijke of in het land speciaal aanwezige of verwerkte materialen. Met hoe geringe kosten ten onzent eenfamiliewoningen kunnen gebouwd worden, illustreerde het referaat van den heer Zoetmulder, waarin de kosten van woningen door bouwvereenigingen in middelgroote en kleine gemeenten, zonder de grondkosten, werden gesteld op *f* 1000 à *f* 1200, voor dezulke met ééne woonkamer (16 M².), drie slaapruimten (4—6 M².), een keuken (3—7 M².) zolder en privaat; op *f* 1300—*f* 1600, voor woningen met ééne woonkamer (16—17 M².), drie slaapruimten (5—11 M².), een keuken (5—11 M².), zolder, kelder en privaat.

De rapporten gewijd aan de vorderingen op het gebied van het woningwezen gedurende de laatste vijf jaren maakten geenszins aanspraak op volledigheid. Trouwens het ontbrak in vele landen aan beschikking over de gegevens, noodig om alle werkzaamheid tot haar recht te doen komen; omstandigheid, welke de hooge wenschelijkheid van centrale verzameling en verwerking van materiaal deed bepleiten.
De Staatsbemoeiing, zich uitende in wetgeving, welke richting geeft aan de woninghervorming, heeft in het tijdvak der laatste vijf jaren geringe vorderingen gemaakt. Eene bijzondere plaats neemt Engeland in met de Housing and Town Planning Act 1909, welke talrijke en aanzienlijke wijzigingen in de vroegere wetgeving bracht. De meest belangrijke wijziging betrof de regeling van ruimere bevoegdheid der plaatselijke autoriteiten met betrekking tot het vaststellen van uitbreidingsplannen. Zeer bijzonder is in deze materie tot uitdrukking gekomen de overtuiging, dat aan eene deugdelijke woningpolitiek het streven naar open en weinig dicht bevolkte bebouwing ten grondslag moet liggen. Men treft daarin dan ook aan de bevoegdheid der plaatselijke autoriteit om het aantal gebouwen op ieder acre, en hunne hoogte te bepalen.
De vervanging van de Fransche wet van 1894 door eene van 1906 op de goekoope woningen, ging niet met principiëele wijzigingen gepaard.

(Wordt vervolgd).

NIEUWE UITGAVEN.

Opkomst en bloei van Amsterdam, door Prof. Dr. H. Brugmans, rijk geïllustreerd onder toezicht van E. W. Moes, directeur van 's Rijks-Prentenkabinet. — Prijs *f* 4.90, in prachtband *f* 5.90, uitgave van Meulenhoff & Co., Amsterdam.
Hierbij kondigen wij aan een nieuw belangrijk werk over Amsterdam. Een boek, behandelende de geschiedenis van Amsterdam van de vroegste tijden af, degelijk behandeld, in aantrekkelijk formaat, en bovendien geïllustreerd met tal van platen en portretten, hadden wij niet. Het boek is de arbeid van de bekwame hand van den Amsterdamschen Hoogleeraar Dr. H. Brugmans. De schrijver geeft hier de geschiedenis van Amsterdam vanaf de allereerste tijden dat Amsterdam in de historie genoemd wordt, en toont verder de geleidelijke ontwikkeling en uitbreiding van de hoofdstad. Het doet Amsterdam zien in achtereenvolgende tijdperken, gewikkeld in oorlogen, Amsterdam zich als koopstad vormende, en later het groote, machtige Amsterdam, waarvan Vondel zegt:

> De groote aloude Stad, vermaert in oorelogen
> Zoo scheeprijck, en voor wie zich zee en stroomen bogen
> Den vreemde en nagebuur, en rijcken tot ontzagh.

Geen Nederlandsche stad heeft zich zoo hoog verheven als Amsterdam. De groei van Amsterdam had steeds geleidelijk plaats; uit het kleine plaatsje onderworpen aan de Heeren van Aemstel is reeds in de veertiende eeuw een stad gegroeid; een eeuw later werd deze in een oorkonde reeds de eerste koopstad van Holland genoemd. Onder Keizer Karel groeit haar beteekenis steeds aan, tot na 1578 de zeldzame, machtige opbloei begint, waardoor Amsterdam niet alleen de grootste koopstad van Holland, de machtigste stad der Republiek wordt, doch ook het rijkste handelscentrum der wereld. Dat dit zoo is geweest, dat Amsterdam zich op volkomen natuurlijke wijze als vanzelf van een visschersdorp tot een wereldstad heeft kunnen verheffen, dankt het aan de energie en het doorzicht van regeerders en geregeerden. Het leert verder de geschiedenis van Amsterdam kennen onder de verschillende regenten en burgemeesters, en later gedurende den tijd van de Revolutie waarbij het oude Amsterdam te gronde gaat, om plaats te maken voor een nieuw, herleefd Amsterdam. Tot zoover voert het boek, dat geïllustreerd is door zeer vele platen en portretten, naar de oorspronkelijke prenten uit dien tijd genomen. Het belooft te zijn een belangrijk, fraai uitgevoerd en tevens aangenaam geschreven boek, dat zonder twijfel met belangstelling wordt tegemoet gezien. Naast de gewone verschijnt een afzonderlijke uitgaaf op zwaar Engelsch plaatpapier en gebonden in geheel kalfslederen band tegen den prijs van *f* 12.50. Deze uitgaaf komt slechts in 50 exemplaren in den handel, welke genummerd zijn van No. 1—50.

VAN ALLERLEI AARD.

PRIJSVRAGEN.

Uitgeschreven is een prijsvraag voor de verkaveling ter bebouwing van de gronden behoorende tot de Villa „Wijckerveld", gelegen in het Wijckerveld onder de gemeente Meerssen, door de erfgenamen van wijlen den heer en mevrouw Eugène Regout—Regout. Uitgeloofd zijn: 1 prijs van *f* 400.—, 1 prijs van *f* 200.— en een eervolle vermelding. Termijn van inlevering is 1 Augustus a.s., terwijl het programma met 2 bijbehoorende teekeningen wordt toegezonden, na inzending van *f* 0.50 aan den Secretaris der Jury, den heer W. L. F. Sprenger, Architect, St. Hubertuslaan 13, Maastricht.

Volgens art. 3 van het reglement van het D. A. Thieme-fonds, onder beheer staande van de Vereeniging tot Bevordering van de Belangen des Boekhandels, wordt uit de rente van genoemd fonds, om de vijf jaar een premie uitgekeerd voor een of meer der meest uitnemende werkstukken op het gebied der fabricks-, handwerks- of kunstnijverheid, ingezonden op een uitgeschreven prijsvraag.
Gevolg gevende aan bovenstaande bepaling, wenscht het bestuur der genoemde vereeniging ditmaal een tweedelige prijsvraag uit te schrijven voor

A. Een luxe-band in 4° formaat,
B. Een bibliotheekband in royaal 8° formaat, en daarvoor het volgende programma vast te stellen:

1°. De voorwerpen moeten door een Nederlander ontworpen en uitgevoerd zijn; de vergulding moet handwerk zijn.
2°. Het materiaal waarin de voorwerpen worden uitgevoerd, moet zijn voor *a*. Heel leder op perkament. *b*. Half leder.
3°. De uit te keeren premie bedraagt voor *a*. 1e prijs *f* 100.—, 2de prijs *f* 50.—, voor *b*. 1e prijs *f* 50.—, 2de prijs *f* 25.—
4°. De inzendingen blijven het eigendom van de inzenders.
5°. De inzendingen worden vóór 1 Mei 1912 vrachtvrij ingewacht bij den tweeden ondergeteekende, Singel 146, Amsterdam, en zullen gedurende vier weken tentoongesteld worden in het gebouw van de Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst of in het Gemeente Museum te Amsterdam.
6°. Aan ieder ingezonden voorwerp moet, in plaats van den naam des inzenders, een spreuk of motto gehecht zijn; dezelfde spreuk of motto moet voorkomen op een verzegeld couvert, dat een briefje bevat, den naam en de woonplaats van den vervaardiger inhoudende; tevens moet op het couvert het correspondentie-adres van den inzender vermeld zijn.
7°. De beoordeeling zal geschieden door een Jury, waarin twee bestuursleden der Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels zitting hebben.
8°. Het rapport der Jury zal bij de tentoonstelling der inzendingen aanwezig zijn.

Het Bestuur van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels:
W. P. VAN STOCKUM JR., Voorzitter.
DR. A. G. C. DE VRIES, Secretaris.

De Jury: G. S. DE CLERCQ, K. GROESBEEK, M. VAN NOTTEN, W. P. VAN STOCKUM JR., J. VISSER, DR. A. G. C. DE VRIES, B. W. WIERINK.

BOND HEEMSCHUT.

De eerste Algemeene Vergadering van den Bond Heemschut zal gehouden worden op Woensdag 24 Mei 1911, des namiddags ten half twee in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402. Op de agenda komt o. m. voor: Verslag van den 1en Secretaris, Rekening en Verantwoording van den Penningmeester, Begrooting, Verkiezing van drie leden van het Bestuur daar drie der in de vergadering van 2 Februari 1911 gekozenen de benoeming niet hebben aanvaard, Verkiezing van een Voorzitter uit het voltallig Bestuur, voorstel van het Bestuur omtrent de Statuten.

MAATSCHAPPIJ VAN NIJVERHEID.

De Maatschappij van Nijverheid, Departement Amsterdam, organiseert eene excursie naar Engeland van 12 tot 18 Juni e. k. Het programma luidt als volgt: Maandag 12 Juni 's middag vertrek van Amsterdam; 8 uur 's avonds vertrek per boot van Rotterdam. Dinsdag 13 Juni ongeveer 11 uur aankomst te Hull; 2 uur vertrek van Hull; 5 uur aankomst te Liverpool. Woensdag 14 Juni bezoek aan Haven, Dokken, Koelhuizen, Pompstation enz. te Liverpool. Donderdag 15 Juni bezoek aan de Sunlight Soap Works. Vrijdag 16 Juni tocht naar Chester en bezoek aan Eaton Hall, het Kasteel en het park van den Hertog van Westminster. Zaterdag 17 Juni 's middags vertrek uit Liverpool. Aankomst Hull 5 uur, vertrek uit Hull ongeveer 6 uur. Zondag 18 Juni 's ochtends terug in Rotterdam.

PALEIS-RAADHUIS-QUAESTIE.

Het Gemeenteblad, en daarna de dagbladen, bevatten voorstellen welke door B. W. van Amsterdam den Raad worden voorgelegd in zake de Paleis-Raadhuis-quaestie, aan welke voorstellen eene beredeneerde toelichting in haar geheel hier over te nemen en volstaan daarom met het volgende:
B. en W. stellen den Raad voor hen uit te noodigen om, alvorens omtrent de voorziening in de behoefte van een nieuw stadhuis definitieve voorstellen te doen, zich tot den Minister van Binnenl. Zaken te wenden met de vraag:
1e. Of bij de Hooge Regeering voornemens bestaan, of wenschen in overweging zijn, die binnen afzienbaren tijd zouden kunnen leiden tot het onttrekken van het Koninklijk Paleis op den Dam aan zijne tegenwoordige bestemming; zoo ja,
2e. of de Regeering alsdan bereid zou zijn met het Gemeentebestuur van Amsterdam in overleg te treden omtrent:
a. de stichting van een waardig nieuw Koninklijk verblijf binnen de gemeente Amsterdam;
b. het, na voltooiing daarvan, wederom ter beschikking dier gemeente stellen van het Koninklijk Paleis op den Dam, opdat dit opnieuw tot Raadhuis zou kunnen worden bestemd.
De toelichting komt, in 't kort saamgevat, hierop neer: Zijn B. en W. geneigd den voorzichtigen, minder kostbaren en zeker korteren weg aan te bevelen, die leidt tot verbouwing van het tegenwoordige stadhuis, dien weg zouden zij niet willen inslaan indien hun bleek dat de Regeering om eenigerlei reden het verlangen koesterde om het Paleis weder ter beschikking van de Gemeente te stellen. In dit geval zouden zij het willen aanvaarden en opnieuw voor Stadhuis bestemmen. Derhalve vragen zij opdracht van den Raad om zich daarvan bij de Regeering te vergewissen.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1767: De Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam, J. H. Rössing. Het Arnhem en Nijmegen der toekomst, D. J. v. d. Ven. Emile Claus in de „Larensche Kunsthandel", W. Steenhoff.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 18: IJsselsteinsche prijsvraag. Paleis-Raadhuis. Tentoonstelling dorpskerken. Herziening honorariumtabel. Examen tot het verkrijgen van het diploma van bouwkundig teekenaar 1911. Stedenbouw. J. G. Wattjes B. I. Iets over de Berlijnsche IJspaleizen, B. J. Kerkhof. Een stedelijke centrale voor verwarming.
DE OPMERKER, No. 18: Bronnen en grondboringen. Teekenonderwijs.
DE GAS- EN WATERFITTER, No. 18: Dakbedekking met lood. Verlichting van spoorwagens. Ozon toegepast bij de ventilatie en bij de sterilisatie van drinkwater. Een nieuw meetinstrument. Wegtering van met lood bekleede spoelreservoirs. Verstopte afvoerleidingen. Verwarmen van kerken.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, No. 45, Technisch onderwijs. Moderne metaalbewerkingsmachines en gereedschappen.
TECHNISGH WEEKBLAD, No. 18: Het berekenen van het aantal P. K. van verbrandingsmotoren.
DE INGENIEUR, No. 18: De vernieuwing van de spoorwegbrug der N. C. S. M. over de Vecht te Utrecht, E. C. W. v. Dijk C. I.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 34—35: Neuere Schulbauten. Die Entbehrlichkeit der Berechnung der Hoftspannungen. Gewölbte Hallenüberdeckung im Krematorium Dresden, Folkewitz. Neuere Eisenbeton-Konstructionen im Gebiete des Bergbaues. Das Städt. Gymnasium in Gelsenkirchen.
L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION, No. 4: Exposition Internationale de Roubaix 1911. Salon des Artistes Lillois.
BUILDING NEWS, No. 2939: Garden cities and city gardeners. So-called church restoration. The law union and Rock insurance company: new offices. Royal college of mines and imperial college of science and technology, South Kensington, e. a. R.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.50 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

NEGENTIENDE JAARGANG No. 20. ZATERDAG 20 MEI 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling van de Redactie. — Poort van het Bagijnenhof te Amsterdam. — Internationaal Woningcongres te Weenen (Vervolg). — Het werkprogram van den bond „Heemschut". — Ingezonden. — Van allerlei aard. — Weekbladen en tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. EXCURSIE NAAR HOORN EN ENKHUIZEN.

De voorbereiding voor de excursie van de leden van het genootschap naar Hoorn en Enkhuizen is thans zoover gevorderd dat daaromtrent eene regeling is vastgesteld, welke bij voldoende deelname zal worden aangehouden. De dagverdeeling zal dan zijn als volgt:
Vertrek per trein uit Amsterdam 's morgens te acht uur, waarna ineens doorgereden wordt tot Enkhuizen. Daar zal onder leiding van den gemeentearchitect, den Heer G. HONIJK het merkwaardige van ENKHUIZEN worden bezichtigd, waarna het gezelschap zich met groote rijtuigen zal begeven naar Hoorn. Deze tocht door de zoo hoogst interessante STREEK belooft veel. De groote boerderijen met de blauwe plinten, de hooge rieten daken met de eigenaardige versieringen van dakpannen daarin, tal van bezienswaardigheden nog meer, die ons van vroegere tochten in de herinnering zijn gebleven, zullen zeer de belangstelling wekken.
Na eene lunch te Hoorn zal daar onder de leiding van den gemeentearchitect J. FABER heel veel te zien zijn. Dan tot slot eene terugtocht over zee met een flinke stoomboot; aan boord wordt gedineerd, wat de zeereis tevens zal korten. Bij mogelijk slecht weer zal gezorgd worden dat ook gelegenheid tot dineeren te Hoorn bestaat en dan de terugreis per spoor kan geschieden. Bij goed weer zal de boot des avonds te acht uur weer in Amsterdam zijn.
Alles dooreen belooft een zeer belangrijke en aangename dag, zoodat wij zonder twijfel eene ruime deelname van de leden met hunne dames verwachten. In verband met de regeling van tal van zaken worden de deelnemers verzocht, niet met de opgave tot het laatst te wachten, doch zich spoedig op te geven aan het bureau van het genootschap, Parkzicht-Hobbemastraat.
De tocht zal plaats hebben op Zaterdag 24 Juni. Kosten zullen bedragen voor reiskosten, rijden van Enkhuizen naar Hoorn, koffiedrinken te Hoorn, boottocht, diner en verdere kleine onkosten tezamen ongeveer *f* 7,— per persoon.
Hoe meer deelnemers hoe beter en des te aangenamer; er is in WEST-FRIESLAND veel te zien en wie 't zien wil moet 't spoedig doen. De schoonheid gaat ook daar met rasse schreden verdwijnen.

DE VOORBEREIDINGSCOMMISSIE.

II. Ontvangen werd het jaarverslag van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" over 1910, dat ten inzage voor belangstellenden op de leestafel gedeponeerd is.
Het verslag geeft een overzicht van het Bestuur, de leeraren, de leerlingen, het onderwijs, de prijsvragen en het vacantiewerk, de tentoonstellingen, de excursies, de bezoeken aan de school, de bibliotheek, de modellen, de gebouwen en het mobilair, de geldmiddelen en ten slotte de voorstellen tot verbetering van de school. Het boekje, dat een voorbeeld is van keurige typografische uitvoering, is geïllustreerd en wordt in ieders belangstelling aanbevolen. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE.

Tengevolge van het vertrek van den heer A. A. Hes buitensteeds is het Secretariaat der Redactie overgegaan aan den heer Adr. Moen, wiens adres luidt:
CORNELIS SCHUITSTRAAT 30, AMSTERDAM. De Redactie.

POORT VAN HET BEGIJNENHOF TE AMSTERDAM.

Wie kent niet dit charmante plekje in Amsterdam, het rustig-stille dorpspleintje in het hart van de woelige wereldstad? Elke aanduiding lijkt mij overbodig; zoowel vreemdeling als land- en stadgenoot heeft bij een rondgang het Begijnenhof bezocht.
Oudtijds had de hof slechts toegang aan de zijde der Kalverstraat door de Begijnsteeg, langs de Begijnsloot en over de Begijnbrug; waarlangs men een poort bereikte die in 1584 vernieuwd werd; in welken vernieuwden toestand zij aan velen nog bekend zal zijn. Ook deze poort is sedert eenige jaren verdwenen om plaats te maken voor een andere; waaraan, voor zoover na te gaan, slechts één steen van de oude weer geplaatst is; d.i. de sluitsteen van den boog die de deuropening overspant en waarop is afgebeeld de Heilige Ursula met de maagden. Lang vóór de poort verdween de sloot en de brug.
In het begin van de 18de eeuw kreeg het Begijnenhof een tweeden toegang als gevolg van eene aanzegging van burgemeesteren, die dezen toegang noodig oordeelden wegens de ernstige belemmering, welke het verkeer in de Kalverstraat ondervond; wanneer de kerkgangers zich van en naar de R. K. kerk begaven. Aanvankelijk werd

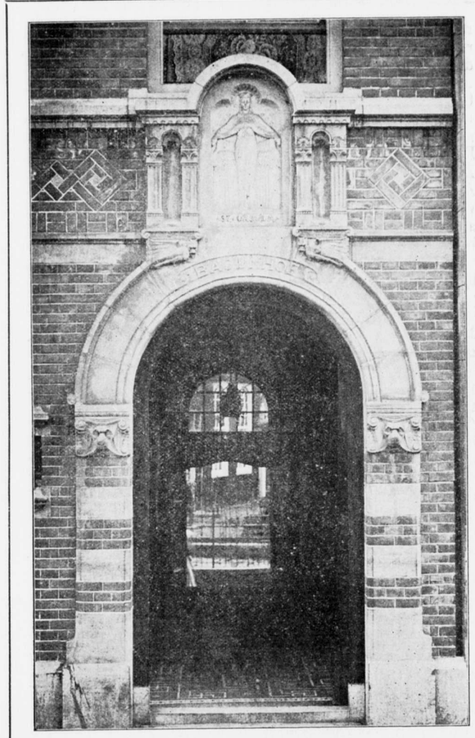

BEGIJNENHOFPOORT AAN HET SPUI.

DE H. URSULA MET HARE MAAGDEN.

de nieuwe toegang van het Spui uitsluitend voor de kerkgangers geopend; doch later bleef de deur regelmatig, gedurende zekere uren van den dag toegankelijk. Deze toegang tot den hof was niet anders dan de voorhuisdeur aan het Spui en de achter-huisdeur aan den hof; waartusschen de gang de rechtstreeksche verbinding vormde. Ook dezen toestand zullen velen zich nog levendig herinneren. Thans is hier sedert eenige jaren eveneens verandering gemaakt. Het huis, dat gedurende een paar eeuwen gastvrij doorgang verleende aan buur en vreemdeling, heeft plaats gemaakt voor een nieuw „poorthuis", waarin een zelfstandige doorgang naar den hof is opgenomen. Deze belangrijke veranderingen werden aangebracht naar de ontwerpen en onder de leiding van den architect A. J. Joling, die er op zeer gelukkige wijze in slaagde het nieuwe poorthuis te doen aansluiten bij de omgevende oude architectuur. Het karakter van den nieuwbouw, hoewel in vele opzichten eigen en oorspronkelijk, vertoont niets van een hinderlijk contrast met de architectonische en picturale schoonheid van den hof en zijne belendingen. Bizonder gelukkig mag geacht worden de duidelijk op den voorgrond tredende samenwerking, welke bestond tusschen den architect en den beeldhouwer M. J. Hack; welke laatste de sculpturale onderdeelen ontwierp en uitvoerde, prachtig harmonieerende met en deel uitmakende van de baksteenarchitectuur van het geheel. Van deze samenwerking geeft de afbeelding van de poort het schoon resultaat te zien. De tweede foto geeft een vergroot beeld van de bekroning gedragen door den overspannenden boog van den Spui-ingang. Zij draagt het beeld van de Heilige Ursula, haar mantel beschermend uitspreidende over de maagden, symboliseerende de bescherming der reinheid, welke gedachte verlevendigd wordt in het verwerkt leliënmotief aan kroon en aureool.

In dit werkstuk aanschouwt men inderdaad een heiligenbeeld van onzen tijd; frisch en oorspronkelijk; uiting van frissche gedachte, van den geest van onzen tijd; los van alle traditie beoefenende een eigen en persoonlijke kunst, de kunst van zijn tijd.

De doorgang, aan de hofzijde door een eenvoudig, doch zeer karakteristiek deur- en lichtkozijn afgesloten, wordt overspannen door een kleurig baksteenen gewelf, aangezet op zandsteenen draagstukken van eenvoudigen hoofdvorm en door Hack versierd met aan de historie ontleende motieven. De een draagt een hond, de ander een haan, een derde een jongensfiguurtje, alle vluchtende uit den hof. Op geestige wijze is hierdoor herinnerd aan eene oude bepaling, luidende: „TER VOORKOMINGE VAN GEDRUISCH OP DEN HOF MOGEN GEENE HAANEN, NOCH

HONDEN GEHOUDEN WORDEN. OOK MOGEN ER GEENE VRIENDINNEN, BEGIJNEN OF ANDEREN VERNAGTEN ZONDER VERLOF VAN MEESTERESSEN, EN KNEGTJES, DIE BOVEN DE DRIE JAREN OUD ZIJN, IN 'T GEHEEL NIET". Eene merkwaardige styleering van de historie.

Ten slotte zij even gewezen op het smeedwerk aan ankers en hijschbalk in den gevel, waarin de drie-eenheid: geloof, hoop en liefde gesymboliseerd is.

G. J. RUTGERS.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN. (Vervolg van blz. 151).

Zij is de belichaming van de in Frankrijk heerschende doctrine: geen bouw door, noch directe actie van de gemeenten, doch steun aan het particuliere initiatief, voornamelijk bestaande in geldelijken bijstand, mits deze niet in concurrentie treedt met het vrije ondernemen. De wet stelt thans de instelling van Comité's de patronage met eenige grootere macht verplichtend (zij zijn overigens nog met weinig succes werkzaam, terwijl zij buitendien de wijze regelt waarop en de grenzen stelt waarbinnen gemeenten aanbouw geldelijk kunnen bevorderen (deelneming in leeningen, ten behoeve van den goedkoopen woningbouw tot een maximum van twee derde van het kapitaal; verschaffing van bouwterrein, rentegarantie (3 pct.) aan bouwvereenigingen gedurende de eerste tien jaren).

Van schepping of wijziging van algemeene wetgeving vernam men uit het Duitsche Rijk niet. Enkele bondstaten (Baden, Reusz) riepen (1908 en 1907) algemeene regelen in het leven aangaande bebouwings- en uitbreidingsplannen; andere (Beieren, Saksen 1904, Baden 1907, Wurtemberg 1908) vaardigden algemeen geldende minimum-bepalingen voor bouwverordeningen uit. Uit Pruisen 1907 en Saksen 1908 werd gewaagd van eene wet „Gegen die Verunstaltung der Ortschaften", de bouwpolitie machtigende tot onthouding van bouwvergunning, wanneer het uiterlijk aanzien van straten of buurten zoude worden ontsierd.

Oostenrijk maakte bijzondere vermelding van de instelling (1908) van een nieuw Ministerie „für öffentliche Arbeiten", waarin de zaak der volkshuisvesting als onderwerp van rijkszorg mede is geconcentreerd.

Uit Zweden noemde men als voornaamste wetgeving eene wet op de erfpacht (tot dusverre aldaar vrijwel onbekend) en op het uitbreidingsplan (1907). Deze laatste legde, in verband met de zeer autonome positie der gemeenten, veel meer bevoegdheden dan verplichtingen op. In directen zin heeft staatsbemoeiing zich geopenbaard, bescheidenlijk in speciale belastingbepalingen ten gunste der volkshuisvesting, meer bepaald in credietverschaffing en eigen bouw. Ten aanzien van eerstbedoelden maatregel bleek dat in Frankrijk ingevolge de wet van 1906 de individueële en collectieve „goedkoope" woningen gedurende 12 jaren ontheven zijn van zekere belastingen, waarvan de opbrengst tusschen Staat, departement en gemeenten worden verdeeld. In twee jaren tijds bedroeg deze immuniteit echter slechts een bedrag van *f* 200.000 Op dit punt was België veel verder gegaan. De reducties op rechten van in- en overschrijving, van leeningen ten behoeve van arbeiderswoningen, welke de laatste 5 jaren gemiddeld *f* 250.000 per jaar beliepen, vertegenwoordigden in de 19 jaren der werking van de betrekkelijke wet ruim drie millioen gulden.

Ook in Italië bestaan zoodanige fiscale voorrechten.

In Oostenrijk, waar (gelijk in Frankrijk) ernstig over hooge belasting op grond en gebouwen werd geklaagd en de wetgeving van 1902 te dezer zake uiterst sober resultaat had opgeleverd, waren plannen tot belangrijke reductie gerijpt, welke in verband werden gebracht met de vorming van het Staatsgarantiefonds (bij het tweede onderwerp vermeld).

Onder de Staten, welke uit rijksmiddelen hetzij crediet verschaffen, hetzij zelve woningen doen bouwen, komen naast Nederland (credietverleening) in aanmerking het Duitsche Rijk, De Duitsche Bondsstaten, Oostenrijk en Zweden. Ten aanzien van de drie eerstgenoemde strekt zich de bemoeiing vrij wel uitsluitend uit tot de zorg voor eene betere huisvesting van werklieden of kleine ambtenaren in dienst van het staatsbestuur of de staatsbedrijven. Voor het Duitsche Rijk werd melding gemaakt van de besteding van plm. 23 millioen gulden gedurende het tijdvak 1901—1909; voor Pruisen (sinds 1895) ruim 72 millioen gulden, waarvan 60 pct. voor den bouw van staatswoningen en 40 pct. ten behoeve van den bouw door Genossenschaften. Ook Wurtemburg en Beieren zijn in gelijke richting werkzaam.

Oostenrijk vormde in 1907 een fonds van 5 millioen kronen om daaruit te leenen voor den bouw van huurwoningen aan vereenigingen van staatsbeambten.

Zweden vestigde in 1904 een „Eigene Heim" leenfonds van 10 millioen kronen, terwijl in 1908 besloten werd van 1909 tot 1913 jaarlijks nog 5 millioen kronen ter beschikking te stellen, welk fonds niet speciaal voor staatspersoneel, maar algemeen voor den kleinen man openstaat. Voor Nederland werd het bedrag, van Staatswege ingevolge de Woningwet verstrekt, gesteld op bijna 5 millioen gulden.

Behoudens ten aanzien van enkele gemeenten bleken de woninghervormers verre van tevreden over de bemoeiing der gemeentelijke overheid.

Het woningtoezicht en de woningstatistiek verkeerden in het algemeen nog in primitieven toestand. Regeling en verplichtstelling bij de rijkswet ontbreekt, zoodat aan gemeenten de vrije hand is gelaten. In Pruisen is een wetsontwerp (1903) betreffende algemeene invoering van woninginspectie niet tot wet verheven en de meerderheid der gemeenten doet te dezer zake weinig. In een aantal gemeenten is het toezicht overgelaten aan politieorganen en bepaalt zich tot incidenteele verrichtingen. Van een georganiseerd en voortdurend toezicht door een lichaam, gevormd uit opzettelijk aangestelde inspecteurs met overig personeel schijnt slechts sprake in Aken, Breslau, Elberfeld, Erfurt en vooral in Essen; voorts in Dusseldorf, Hannover, Kiel, Krefeld, Posen, Stettin en Wiesbaden.

Uit andere bondsstaten vonden bijzondere vermelding: Dresden, Chemnitz, Meiszen, Stuttgart, Mannheim, Straszburg, Metz en Colmar. Voorbeeldig wordt de inspectie in Hamburg en Lübeck genoemd. In Hessen en Beieren zijn landsinspecteurs aangesteld, welke niet slechts toezien op de nakoming der wettelijke verplichting der intensieve inspectie, doch buitendien de locale organen tot woningpolitiek in alle richtingen opwekken, waarvan de resultaten in het algemeen doch vooral in Mainz, Darmstadt, Offenbach en Worms hoogst belangrijk worden genoemd.

Van eene regelmatige woninginspectie, welke in Graz, Linz, Praag en Triëst wordt voorbereid, is in geen Oostenrijksche stad sprake. Een wetsontwerp is thans in bewerking.

Uit Hongarije wordt alleen Buda-Pest vermelding waardig geacht, waar sinds 1908 gezondheids-opzichters hebben plaats gemaakt voor de instelling van eene bouwpolitie, welke overigens geen behoorlijk omlijnde taak

heeft. In Zweden is in 1909 een wetsontwerp op verplichte woninginspectie verworpen. Zekere bevoegdheden komen aldaar aan sedert jaren bestaande gezondheidscommissiën toe; een eigenlijk toezicht treft men slechts in Stockholm en Göteborg aan.
Omtrent de woningstatistiek luiden de berichten niet gunstiger. Zij bepaalt zich, behoudens opnemingen bij algemeene volkstellingen, goeddeels tot incidenteele enquêtes betreffende speciale punten en voornamelijk telling van leegstaande woningen (somtijds kwartaals- of jaartellingen). Voortdurende statistieken welke een meer of minder volledig beeld geven van de bestaande toestanden, de verhoudingen en de beweging op de woningmarkt, worden bijgehouden en bewerkt in Keulen, Dusseldorf, Aken, Barmen, Elberfeld, Krefeld, Essen, Mannheim, Königsberg, Straatsburg, Stuttgart, Dortmund, Bielefeld; in sommige gemeenten geschiedt dit door het gemeentelijk statistisch bureau. Aldus ook in Weenen, Triëst, Lemberg.
Woningbeurzen houden een aantal Duitsche gemeenten (o.a. Aken, Barmen, Bonn, Duisburg, Elberfeld, Essen, Keulen, Neusz, M. Gladbach, Dortmund, Hagen, Bielefeld, Darmstadt, Worms, Gieszen, Straatsburg, Stuttgart). De beurzen van Weenen, Praag, Brünn schenen van geringe beteekenis. Voor Zweden werd van één beurs (Sundsvall) gewag gemaakt.
In Stockholm was een desbetreffend voorstel het vorige jaar verworpen.
De bouwverordeningen, dikwijls veel meer politieverordeningen en geenszins overal aanwezig, stonden in sommige landen nog op een in menig opzicht verouderd standpunt. Het verband tusschen eene deugdelijke bouwverordening en bouwplannen en de invloed daarvan op eene ruime en toenemende bebouwing werd niet genoeg erkend. In zoover heeft Duitschland op dit gebied groote vorderingen gemaakt, dat meer dan veertig gemeenten er op konden bogen in het bezit te zijn van een „Zônen-" of „Staffelbauordnung".
Niettemin is zoowel in sommige dier verordeningen alsook in de overige verordeningen met de arbeiderswoning niet voldoende rekening gehouden en is het kleine gezinshuis nog geenszins overal het uitgangspunt. Vele Duitsche bouwverordeningen kennen slechts tweeërlei bouworde: hoogbouw in gesloten en laagbouw in open bebouwing (de huurkazerne voor den middenstand en de lagere klasse, en de villa voor de welgestelden). In de behoefte aan bouw van klein-huizenrij is onvoldoende voorzien. Achterrooilijnen komen betrekkelijk weinig voor. De constructieve eischen, voornamelijk voor den kleinhuisbouw, zijn in vergelijking met Engeland en ons land te streng. Intusschen neemt het streven naar bevordering van den bouw van kleine woningen door lichtere bepalingen te stellen sterk toe.
Uit Oostenrijk en Hongarije luiden de mededeelingen zeer ongunstig. De bouwverordeningen stammen aldaar nog algemeen uit den tijd, toen op soliditeit en brandgevaar het grootste gewicht viel. In Weenen, Praag, Brünn en Grasz liggen ontwerpen gereed, welke op modernere leest zijn geschoeid. Niet gunstiger schijnt de toestand in Zwitserland, waar behoudens in een tweetal gemeenten, welke het Zônenstelsel hebben ingevoerd, de verordeningen, voor zoover aanwezig en niet geheel verouderd, nog weinig beantwoorden aan hedendaagsche inzichten. Echter laat zich eene beweging ten gunste van Staffelung opmerken. Voor Zweden wordt ook slechts gewag gemaakt van behoefte aan nieuwe bepalingen, ter vervanging van de thans geldende algemeene rijksvoorschriften.

Ten aanzien van de gemeentelijke grondpolitiek neemt Duitschland eene eerste plaats in. In de jaren 1904—1907 hebben 19 grootere Pruisische steden haar grondbezit met 8876 H.A. vermeerderd. Een veertigtal gemeenten bezitten een Grundstück- of Stadterweiterungsfonds. (In het bijzonder worden vermeld: Frankfort (112 millioen Mk.), Düsseldorf (22 millioen Mk.), Freiburg, Keulen, München (57 millioen Mk.), Mannheim, Straatsburg, Stuttgart, Ulm, Leipzig, Posen (13 millioen Mk.), Darmstadt (4 millioen Mk.), Gieszen, Mainz (7 millioen Mk.), Essen (11 millioen Mk.), Worms, Dresden, Kassel, Wiesbaden, Krefeld, Berlijn, Charlottenburg (16 millioen Mk.). Enkele gemeenten worden genoemd, welke de inkomsten uit den Wertzuwachssteuer in dat fonds doen vloeien. Ook zonder contralisatie van het beleid in een Grundstückfonds leggen zich talrijke gemeenten met succes op vermeerdering van grondbezit toe.
In Oostenrijk laat zich van grondpolitiek zeer weinig opmerken; integendeel ziet men gemeenten haren grond duur verkoopen zonder de opbrengst ten bate der woninghervorming aan te wenden. Slechts in enkele kleine en middengroote gemeenten (Linz. Aussig) geschiedt eenige grondaankoop. Van meer beteekenis schijnt Praag. In Zwitserland is evenmin sprake van grondpolitiek. Bern, Bazel, Winterthur gingen incidenteel tot eenige vermeerdering van grond over.
Een aantal provinciesteden in Hongarije koopen grond aan. In Buda-Pest is het enorme grondbezit tot 1909 niet benut, doch voor een aanzienlijk deel verkocht voor industrie-doeleinden. Thans komt kentering.
De Zweedsche gemeenten beschikken in het algemeen over ruim grondbezit, hetwelk zij gestadig vermeerderen. (Göteberg had in 1906 voor elf millioen kronen bijgekocht). Bij gebreke aan wetgeving in verschillende landen komen systematische stadsuitbreidingsplannen nog weinig voor.
Eene speciale uitzondering hierop maakt Duitschland, waar reeds tal van groot-steden in het bezit zijn van een uitbreidingsplan: met name werden vermeld o. a. Keulen, Frankfurt, Mannheim, Ulm. (Wordt vervolgd).

HET WERKPROGRAM VAN DEN BOND „HEEMSCHUT".

De schoonheid van Nederland is al van ouds bekend. In geen ander land hebben de schilders en teekenaars zich, sedert de vijftiende eeuw, met zóóveel ijver en kunst op het wedergeven dier schoonheid toegelegd. Tot het laatst der achtiende eeuw is de schoonheid van Nederland vrijwel ongerept gebleven. Wel ondergingen steden, dorpen en gehuchten vóór dien tijd veranderingen, doch die veranderingen gaven nooit tot ontsiering aanleiding, omdat steeds nieuwe kunst in de plaats kwam van de oude, die verdween.
Dan zien wij de negentiende eeuw meêdoogenloos den moker zwaaien, wateren dempen, gedenkteekenen doen verdwijnen, zonder iets te kunnen voortbrengen, hetwelk met het oude op één lijn mocht worden gesteld.
Wanneer wij de oude afbeeldingen van steden en dorpen beschouwen, dan treft ons steeds het harmonisch geheel. Doch wie door onze hedendaagsche steden of dorpen wandelt kan haast geen schrede doen, zonder dat hij de een of andere oorzaak tot ergernis vindt. Overal is de niets ontziende reclame er op uit, door zoo schril mogelijke tegenstelling de aandacht van den voorbijganger te trekken. Ook in de kleine steden en de dorpen, waar landgenoot en vreemdeling heen gaan om schilderachtigheid te bewonderen, is reeds veel bedorven. Dit mag zoo niet blijven. Daarom werd in het begin van dit jaar de Bond „Heemschut" opgericht, die zich ten doel stelt, te waken voor de schoonheid van Nederland.
De bemoeiïng van „Heemschut" omvat:
1. Het beschermen van bestaande schoonheid, uit eenig oogpunt belangrijke, bouwwerken en gedenkteekenen.
2. Het beschermen van bestaande schoonheid in de natuur.
3. Het medewerken tot instandhouden en aankweeken van volkskunst, volksfeesten en volkskleederdrachten.
4. Het tegengaan van ontsierende reclames.
5. Het bevorderen, dat nieuw te stichten bouwwerken aan de eischen der schoonheid voldoen.
6. Het doen houden van technische voordrachten voor openbare ambtenaren, die op het bebouwen van stad en land invloed hebben.
7. Het doen houden van wetenschappelijke voordrachten voor leeraren en onderwijzers, om hun in staat te stellen, bij de jeugd kennis van en liefde voor de schoonheid van Nederland op te wekken.
8. Het doen houden van populaire voordrachten met lichtbeelden, om het publiek in alle streken des lands de schoonheid der omgeving te leeren kennen en te doen waardeeren en het duidelijk te maken zoowel hoe die schoonheid kan worden behouden als hoe zij te loor gaat. In deze voordrachten moet op het groote belang dat voor ons land, wegens het vreemdelingenverkeer, aan 't behoud der schoonheid verbonden is, worden gewezen.
9. Het zenden aan de pers van mededeelingen en opstellen, welke tot voorlichting van het publiek dienstig zijn.
10. Het verspreiden van geïllustreerde boeken en vlugschriften.
11. Het uitgeven van een maandschrift.
12. Het uitschrijven van studie-prijsvragen.
Toelichtingen.
Tot 1. De Bond zal zich, ten opzichte der bescherming van bestaande gedenkteekenen, aansluiten bij de beweging door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond begonnen, om tot een bescherming door de wet te geraken, en, zoolang die nog niet is verkregen, alle pogingen steunen, die gedaan worden om bestaande bouwwerken te behouden.
Tot 2. Wat het beschermen van bestaande schoonheid in de natuur aangaat zal de Bond zich verstaan met de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland en zich verder bepalen tot het opwekken van belangstelling voor deze schoonheid in den ruimsten kring. In bijzondere gevallen zal de Bond de pogingen steunen, die tot behoud van het landschaps- of stadsschoon door op dit gebied reeds werkzame lichamen worden ondernomen.
Tot 3. In vele streken van Nederland dragen karakteristieke volkskunst, volksgebruiken, volksfeesten en volkskleederdrachten zeer veel tot de eigenaardige schoonheid bij. De Bond zal daarom trachten, dit alles zooveel mogelijk te verheffen en in stand te doen blijven, door gepaste middelen aan te wenden, en vereenigingen, die hetzelfde doel beoogen, te steunen.
Tot 4. Het tegengaan van ontsierende reclames zal een der voornaamste bemoeiïngen van den Bond zijn. Hij zal trachten, gedaan te krijgen, dat door de wet aan deze steeds meer toenemende ontsiering van stad en land paal en perk worde gesteld, daar juist de schoonste punten voor reclame-doeleinden worden geëxploiteerd. In afwachting van die bepalingen zal de Bond het publiek er op wijzen, dat de reclamemakers, die toch de gunst van dat publiek zoeken, door het bederven der schoonheid van stad en land zich die gunst onwaardig maken, zoodat hun welbegrepen belang vordert, daarmede niet voort te gaan, maar andere middelen te zoeken, om hun doel te bereiken.
Tot 5. Niet minder belangrijk zal de bemoeiïng van den Bond zijn in zake het stichten van bouwwerken, die aan de eischen der schoonheid voldoen. Reeds bestaan in enkele groote gemeenten „Schoonheidscommissies", waarvan invloed ten goede uitgaat. Daar echter die commissies uit den aard der zaak slechts zeer beperkt in aantal zullen zijn, stelt de Bond in een „Schoonheidsraad", welke zijn diensten overal verleent, waar dit noodig is. De taak van dezen Raad zal zijn, adviezen te geven omtrent alles wat van invloed kan wezen op de schoonheid van stad en land. De Raad zal door het Dagelijksch Bestuur van den Bond, dat voorgelicht wordt door de Correspondenten, om advies gevraagd worden, waarna dit Bestuur dat advies ter kennis brengt van wien het aangaat. Ter beschikking van den „Schoonheidsraad" zal de noodige bezoldigde technische hulp worden gesteld. Het Dagelijksch Bestuur brengt de instelling van den „Schoonheidsraad" ter kennis van alle openbare bestuurslichamen, die voor zulk een kennisgeving in aanmerking komen.
De „Schoonheidsraad" zal, indien dit noodig blijkt, Gewestelijke Commissies aan het Bestuur ter benoeming voordragen. De taak dezer commissies zal overeenkomen met die, welke door de „Schoonheidscommissies" in de groote gemeenten moet worden vervuld.
De „Schoonheidsraad" zal niet slechts advies geven ten opzichte der stichting van gebouwen, maar ook omtrent verandering in aanzien van het landschap en bij wijziging of uitbreiding eener bebouwing.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura" te Amsterdam.
Vergun mij in uw blad een vraag te doen aan een uwer leden, den heer Jan de Meijer.
Met genoegen las ik van genoemden heer het stuk over „Concertzalen" naar aanleiding van de lezing, gehouden door den heer H. P. Berlage Nzn. In 't naschrift op 't antwoord van den heer B. komt mij echter een zin niet duidelijk voor. Den heer de M. wijst er op, dat de architect de muziek behoort te omvatten, de musicus de architectuur en schrijft dan: „Is dit niet de glorie van Leonardo da Vinci en van Joh. Seb. Bach.
Deze zin nu, mijnheer de Meijer, is mij niet duidelijk. Wat bedoelt u hiermede?
Met een nadere uitlegging zult u mij zeer verplichten.
Inmiddels mijn dank, geachte redactie, voor de plaatsing en teeken ik Hoogachtend, Uw dw.
Utrecht, 5 Mei 1911. E. J. VAN SCHAICK JR.

* * *

Als ik den geachten inzender kort zou willen antwoorden, zou het 't volgende zijn: Leonardo da Vinci was architect, en Bach was musicus, OMDAT ZIJ DEN BOUW VAN HET HEELAL KENDEN. Dit klinkt als een „phrase". Toch is het niet beknopter uit te drukken. Laat ik echter trachten duidelijker te zijn.
Wij als menschen hebben het innige verlangen ons te veredelen, ons op te heffen tot wat wij in ons voelen als waar, schoon en goed. Wij willen bewust in ons-zelf de Groote Scheppingsdaad, die wij elke seconde rondom ons zien gebeuren, begrijpen. Wij trachten erin door te dringen, en kunnen dit doen door ontleding. — Wij ontbolsteren de vrucht om de kern te bereiken. — Trachten wij goed te ontbolsteren, dan moeten wij dit methodisch doen. Methodisch werken evenwel is het rangschikken der deelen, en bovendien het terugbrengen

van de bijzondere vormen der deelen tot algemeene. B.v. om de vergelijking van de vrucht aan te houden: „bolster" noemen wij het buitenste der vrucht, zoowel van de kastanje, als van de noot, als van de notemuskaat. Zoo spreken wij over „schil", „pit" bij welke vrucht ook.
In het groot overgebracht noemen wij dit ontleden, rangschikken, in verband brengen „wiskunde". Wiskunde is dus het stelselmatig verdeelen der Eenheid. Daarentegen is „Kunst": het brengen der deelen tot een Eenheid.
Willen wij niet als een kind handelen, dat alleen zijn speelgoed uit elkaar kan nemen, maar het niet meer in elkaar weet te zetten, doch willen wij ons werkelijk tot mensch ontwikkelen, dan moeten wij leeren, de dingen zóó uit elkaar te nemen, dat wij ze ook weer in elkaar kunnen zetten, m. a. w. wij moeten „wiskunde" en „kunst" weten te vereenigen. Tusschen „wiskunde" en „bouwkunst" staat nu als verbindend lid: de „muziek". In de muziek, en hier bedoel ik niet het praktische scheppen, het componeeren, ligt voor ons de beste toetssteen voor het beoordeelen van een bouwkunstige schepping. De kern van architectuur is het geven van de juiste verhouding der deelen tot het geheel. Om die verhoudingen te toetsen, kunnen wij gebruik maken van de wiskunde. Willen wij ons alleen zuiver tot de wiskunde bepalen, dan zijn wij aangewezen op de meetkunde; want hierin hebben wij tot richtsnoer bij het kiezen der verhoudingen, de FIGUREN, zooals de cirkel met om- en ingeschreven veelhoek, de gelijkzijdige driehoek, de gulden snede (het in uiterste en middelste reden verdeelen van een lijn), enz. In de rekenkunde, op zichzelf als deel der zuivere wiskunde genomen, missen wij geheel en al een richtsnoer. Bij het kiezen van de getalverhoudingen zal ons de proefneming (de daad; hiermede naderen wij het kunstbeginsel) moeten helpen. En hoe? Wel door dat gedeelte uit de muziek te nemen, waarop de muziek zich grondt, d. i. de acoustiek, en welk gedeelte zich weer grondt op de rekenkunde. Wij verkrijgen dan de muzikale verhoudingen, tegenover de, uit de meetkunde verkregen meetkundige verhoudingen. De waarde van de muzikale verhoudingen is hiérdoor bewezen, omdat zij eenvoudige getalverhoudingen geeft, terwijl de meetkundige verhoudingen bijna zonder uitzondering „irrationeel" zijn. De laatste vormen den grondslag voor het systeem bij het architectonisch ontwerpen in de Middeneeuwen. De muzikale verhoudingen daarentegen vormen den grondslag der Antieke kunst. In dit verband is het aardig het volgende aan te halen uit een, uit de middeleeuwsche „Bauhütten" afkomstig handschrift. Prof. O. Karsten te Kiel deelt twee zinsneden er uit mede. „De kunstwetenschappelijke bouwkunst berust niet hierop, dat men steenen volgens de wetten der zwaarte en spanning op elkaar legt, doch op rekenkundige en meetkundige verhoudingen, waarin bij een bouwwerk alle deelen tot het geheel staan. In het eerste geval geven de tegenwoordige" (dit werd geschreven in de 15de eeuw) „bouwkunstenaars alles, wat men kan verwachten, in het tweede geval echter overtreffen de Ouden onzen tijd op zulk een wijze, dat men niet kan laten als zijn meening uit te spreken: de wetten van een harmonische bouwkunst moeten geheel en al zijn verloren gegaan". De tweede aanhaling is deze: „Als een kerk of dom op deze wijze is uitgevoerd, stemmen niet alleen alle deelen volgens het gezicht, maar ook volgens het gehoor overeen. Het geheel heeft een grondtoon, die men dan de kerktoon noemt. Met deze klinken quint, terts en octaaf, als op een aeolusharp, en wekken het gemoed op door het gehoor tot een hoog geestelijk feest".
Hiermede hoop ik in 't kort te hebben aangeduid, hoe voor den architect de versmelting van muziek en wiskunde en het kennen ervan voor zijn kunst onmisbaar is. Het omgekeerde geldt voor den musicus. Rhytmus, het manlijke, het vormende deel in de muziek, is het werkelijk bouwende element in de muzikale schepping. Wat de rhytmiek in de muziek is, is de eurhytmie („eu-rhytmie" goede rhytmiek) in de bouwkunst. De verwantschap is op juiste wijze uitgedrukt in deze woorden.
En om nu op J. S. Bach en Leonardo da Vinci terug te komen. Leonardo da Vinci was niet in de eerste plaats schilder, in de beteekenis, die wij er nu aan hechten. Het bouwende beginsel overwoog bij hem. Dit voerde hem tot experimenteele, ontledende beschouwing. Hij was wel een geleerde, doch niet in den drogen zin. Hem diende de wetenschap om des te beter in het zichtbare in te dringen, en daardoor zijn eigen scheppingskracht te verrijken. Behalve dus architect, beeldhouwer en schilder, leidde dit alomvattende, aldoordringende vermogen hem op allerlei banen. Hij was evengoed waterbouwkundige, ingenieur, als anatoom, geoloog, plantkundige. Doch boven alles was hij musicus. En in verband met wat ik hierboven heb gezegd moest hij dit wel zijn, want muziek is de groote koppelaar tusschen wetenschap en kunst, tusschen wiskunde en bouwkunst in 't bijzonder. Beide zijn te vergelijken met de kooraanvoerders in de reien. Ik wijs er nogmaals met nadruk op, dat ik hier met „muziek" bedoel „acoustiek" in den ruimsten zin.
Komen wij op het praktisch scheppend gebied der muziek, het zich uiten in tonen, dan treedt de wiskunde op den achtergrond, want de onmiddellijke aanraking met het ontledende doodt het spontanere scheppen, dat de muziek vordert. De wiskunde moet dus voor den scheppenden musicus tot een samentrekkende, een eenheid vormende kracht worden teruggetrokken. Noch de schilderkunst, noch de beeldhouwkunst kunnen hier hun hulp verleenen, doch de kunst, die hem 't best het groeiende, den juisten opbouw leert, de bouwkunst. Kennis van haar grondwetten is dus onmisbaar voor den musicus. Daarom noem ik hem, die in zijn musikale werken deze wetten weet te beheersehen, den architectonischen musicus. 't Duidelijkst treedt dit te voorschijn in de fuga. Wij moeten niet onmiddellijk denken aan de contrapuntische wetten, waaruit iemand kan leeren een juiste fuga te maken. Dit wordt een doode rekenwijze in tonen. Neen, nu komt de rhytmiek, die in zijn rijke verscheidenheid de fuga's steeds frisch kan houden. De rhytmiek is in staat de zoo dood lijkende, schematische vorm: fuga, te maken tot een poëtische vorm, tot een stemmingsbeeld.
Hierom heb ik Johan Sebastiaan Bach aangehaald, de reus der reuzen, in waarheid een der grootste genieën. In zijn „Wohltemperierte Klavier" heeft hij praktisch in vollen rijkdom de rhytmiek ontvouwt, die de grieksche theoretici zoo kunstig hadden samengesteld. Aristoxenus (omstreeks 300 v. Chr.) heeft deze leer tot een grootsch geheel ontwikkeld, waarvan een groot gedeelte (in 3 boeken) tot ons gekomen is. Het overige is verloren gegaan. Door Rud. Westphal zijn zij weer tot één geheel teruggebracht. Bach heeft ze niet gekend, want zij waren in zijn tijd niet aan het licht gebracht. Bovendien, al was het bekend geweest, dat zij bestonden, Bach kende geen Grieksch. Westphal behandelt op liefdevolle, heldere wijze in zijn werk: „Allgemeine Theorie der Musikalischen Rhytmik seit J. S. Bach, auf Grundlage der Antiken", deze geniale kant van Bach's fuga's.
En nu nog even teruggekomen op den musicus Leonardo da Vinci. Vasari, de beroemde biograaf van de groote kunstenaars der „Cinquecento" verhaalt van Leonardo „hij zong en improviseerde goddelijk op de Lyra". En ook, dat de Hertog van Milaan Lodovico Sforsa, die veel van muziek hield, verlangend was Leonardo's improvisatie's op de lyra te hooren. „Leonardo bracht hem een instrument, dat hij met eigen hand had gemaakt; het was bijna geheel van zilver, en had den vorm van een paardenkop, iets nieuws en zeldzaams, opdat de harmoniën een dieperen klank, een sonore stemming zou krijgen; met deze uitvinding overtrof hij alle musici, die waren samengekomen om te spelen. Bovendien was hij de beste improvisator in verzen van zijn tijd. Als de Hertog deze wonderbaarlijke proeven van 't talent van Leonardo hoorde, was hij in bijna ongeloofelijke wijze verrukt". Vele van zijne teekeningen van snaarinstrumenten zijn getuige, hoe ernstig en ijverig zich Leonardo bezig hield met de volmaking van de kinderlijk-eenvoudige lyra, en hoe hij den volmaakten vorm van onzen viool benaderde. Hiermede in verband zijn zijne studiën op acoustisch gebied merkwaardig en grootsch. Hij begon een verhandeling over de stem, en schreef een boek over de harmonische instrumenten. Met beslistheid trad hij er voor op, dat de toon, die men hoort, in ons oor is, en niet in den klok, evenzoo in den hamer, niet in het aambeeld. Hij kende de inwerking van den toon van een klok op andere klokken, en eveneens van een snaar op andere snaren. Hij vermoedde, waarvan de toonhoogte afhankelijk is. Hij begreep goed de terugkaatsing van het geluid, de echo. Hij trachtte de snelheid van het geluid te meten. Hij vergeleek de voortplanting van het geluid met de beweging der golven. Mij dunkt dit is voldoende. Tenslotte deze samentrekking van mijn bedoeling van dit geheelen schrijven:
De kunstenaar moet niet alleen zijn scheppend vermogen levendig houden door het grondig beoefenen van zijn vak, neen, het doordringen, het kennen van andere kunsttakken, het kennisnemen van alles wat de menschen bij het ontwikkelen van hun bewust worden bezig houdt, wekt hem steeds op tot frisch scheppen!

Mei 1911. JAN DE MEIJER, Arch. B. N. A.

VAN ALLERLEI AARD.

HET BORNHOF TE ZUTPHEN, DOOR J. GIMBERG.

Het Bornhof is een oude-mannen- en vrouwenhuis, dat men in de laatste jaren geheel vernieuwde en dat men van flink verlichte en geventileerde kamers en zalen voorzag. Niet in eens is die toestand daar gekomen. Integendeel. Door een economisch beheer der bezittingen van het Bornhof, boerenerven, weiland, bouwland, enz. is de waarde daarvan steeds gestegen en werden de inkomsten van het gesticht grooter. Daardoor kon men in 1876—1888 het geheele Bornhof afbreken en opnieuw in modernen trant opbouwen. De bouwkunst heeft geen enkel verlies door dien herbouw geleden; want wat men afbrak, waren lage woningen en een paar onaanzienlijke gebouwen uit het begin der 19de eeuw. Een nieuw Bornhof verrees dus, geheel ingericht naar de eischen des tijds. Van het vroegere complex van gebouwen bleef alleen het huis van den rentmeester over, dat geheel gemoderniseerd werd.

Het Bornhof heeft eene zeer oude geschiedenis. Het werd gesticht door Borro, kanunnik der St. Walburgskerk te Zutphen, die bij testament van 22 Februari 1320 zijn huis en hof aan de Zaadmarkt aan de armen, gebrekkigen en zwakken boven de dertig jaar vermaakte. Reeds spoedig na 1320 schonken liefdadige menschen aan het Bornhof weiden, boerenerven enz., zoodat het steeds in rijkdom toenam. Thans bezit het b.v. ongeveer 1000 H.A. land. In 1611 veranderde het Bornhof van karakter. Was het vóór dien tijd meer voor arme en gebrekkige menschen bestemd, toen werd het een oude-mannen- en vrouwenhuis. Den 16 Augustus 1611 stelde de Zutphensche raad de nieuwe ordonnantie van het Bornhof vast, voor welke een gedrukt reglement van het oude-mannen- en vrouwenhuis te Amsterdam als model had gediend. Het 100, 150, 200 en 250-jarig bestaan van die stichting is achtereenvolgens feestelijk herdacht en nog onlangs — 13 Februari 1911 — vierde zij haar 300-jarig bestaan. Een zilveren beker van 1711, hoog ongeveer 33,5 centim., en twee met opschriften

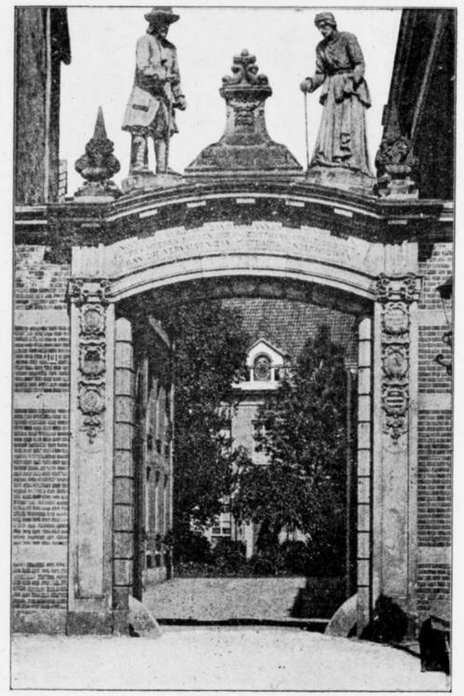

POORT VAN HET BORNHOF TE ZUTFEN.

beschilderde doeken, één van 1761 en één van 1811, zijn van die jubilea nog overgebleven. Zij vormen met een drietal geschilderde portretten uit het begin der 17de eeuw de weinige oudheden, welke het Bornhof bezit. 1) Op de poort van het Bornhof, waarvan eene afbeelding hierbij gaat, staat het volgende rijmpje:

HIER VLOEIT EEN SPRING BORN VAN NOOTWENDICH [ONDERHOUT
VOOR OUDE BURGERS, 'T ZYN DAN MANNEN OFTE [VROUWEN.
DES HEEREN BORREN HOF IN ZUTPHENS STADT [GEBOUT
KAN, DIE VERVALLEN ZIJN, MILTDADIG ONDERHOUWEN.
1723.

Aan weerszijden der poort bevinden zich in uit steen gehouwen cartouches de geschilderde wapens en daaronder de namen der provisoren uit 1723, n.l.: Ian van Essen, J. van Meeghen, A. W. Willinck, E. I. B. van Goltstein, W. D. Wentholt en Jan Lulofs. Boven de poort staan uit steen gehouwen: een oude man en eene oude vrouw met naast zich een vuurpot, waaruit eene vlam opstijgt, en in wier midden eene bron. 2) De oudelieden boven de poort zijn eigenlijk kopieën van kopieën. De oorspronkelijke beelden toch werden in 1879 vervangen door een paar andere, uit cement gegoten volgens het model der vorige. Deze cementen beelden bleken evenwel niet tegen weer en wind bestand te zijn, nu eenige jaren geleden, vervangen door twee andere, welke door L. Henzen 3) uit Udelfanger steen werden gehouwen. Achter de vuurpotten ziet men obeliskvormige gehouwen steenen. Deze behooren daar niet te staan. Zij

1) Wat op dien beker en de beide doeken te lezen staat, deelde ik mede in de Bijdragen en Mededeelingen van Gelre, deel II, blz. 285—290. Het drietal portretten heeft zeer veel geleden, zoodat zij niet meer te restaureeren zijn.
2) 't Is duidelijk, dat hier bron als woordspeling op den naam Bornhof is gebruikt, zooals ook uit het rijmtje blijkt. De vuurpotten zullen het symbool der alles koesterende barmhartigheid zijn.
3) Deze was destijds werkzaam aan de restauratie der St. Walburgskerk te Zutphen.

zijn bestemd geweest voor het nieuwe huis naast den ingang van het Bornhof. Bij den wensch, dat zij weg genomen zullen worden, voeg ik nog dezen, dat de provisoren de wapens der poort eens door een deskundige zullen laten opschilderen. Zij hebben dat hoog noodig. Het wapen, dat thans bij A. W. Willinck staat, is niet van zijne, maar van eene andere, gelijknamige familie. Het is er bij vorige overschilderingen ten onrechte aangebracht.
Zutphen, 12 April 1911.

ADRES DER SOC. TECHN. VEREEN. VAN DEMOCR. ING. EN ARCHITECTEN.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur der Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 14 October 1904 no. 49:
dat adressant met groote belangstelling heeft kennis genomen van het ontwerp-Steenhouwerswet en de betreffende dat wetsontwerp gewisselde stukken;
dat naar de meening van adressant het ontwerp, indien dit op sommige punten wordt aangevuld en gewijzigd, in een groote leemte in onze arbeidswetgeving zal voorzien, zoodat hij de totstandkoming dezer wet ten zeerste zou toejuichen;
dat adressant zich veroorlooft, de onderstaande door hem noodzakelijk geachte wijzigingen onder de aandacht van Uwe Kamer te brengen:
1. in de wet worde opgenomen een verbod van bewerking van sommige, bij algemeenen maatregel van bestuur nader aan te wijzen zandsteensoorten, benevens een verbod van invoer van die zandsteensoorten;
2. art. 1 worde zoodanig geredigeerd, dat alle arbeid, welke in steenhouwerswerkplaatsen pleegt te worden verricht, onder het bereik der wet worde gebracht; de bij Nota van Wijziging in dit artikel aangebrachte veranderingen dienen te vervallen;
3. art. 1 worde zoodanig gewijzigd, dat de wet ook zal gelden voor den patroonsarbeid;
4. in art. 3 worde de leeftijd, welke een jongen bereikt moet hebben om tot steenhouwersarbeid te worden toegelaten, gesteld op 16 jaar in plaats van 14 jaar; in verband hiermede worde de leeftijd, op welken een steenhouwersgezel definitief, zonder herkeuring tot het beroep wordt toegelaten, gesteld op 19 jaar;
5. in art. 9 worde zoodanige wijzigiging aangebracht, dat, na den overgangstermijn, de arbeidsdag voor den steenhouwer wordt gesteld op acht uur per dag;
6. in het (nieuwe) art. 18 worde zoodanige wijziging gebracht, dat een limiet gesteld wordt voor den tijd, dat door of namens den Minister vrijstelling kan worden verleend van de bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen bepalingen aangaande de werkplaatsen; deze overgangstermijn worde op ten hoogste 5 jaar vastgesteld;
dat adressant in de hierbijgevoegde toelichting de hierboven geformuleerde wenschen nader heeft toegelicht;
redenen waarom adressant zich tot Uwe Kamer wendt met het eerbiedig verzoek, wel te willen bevorderen, dat de bovenbedoelde wijzigingen in het ontwerp-Steenhouwerswet worden aangebracht.

't Welk doende, enz.

Het Bestuur der Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten,
Namens het Bestuur,
(w.g. P. BAKKER SCHUT, *Voorzitter*.
(w.g.) W. C. VAN MANEN, *Secretaris*.

Scheveningen, 12 Mei 1911. Cornelis Jolstraat 88.
(De toelichting bij dit adres gevoegd, ligt ter inzage op de leestafel.)

DE DOORWERTH.

Onder voorzitterschap van den heer F. A. Hoefer werd Zaterdag te Arnhem een vergadering gehouden van de vereeniging „De Doorwerth", ter bespreking van de restauratie van het kasteel Doorwerth. Een bestuursvoorstel strekte om zich te vereenigen met het rapport van de adviseurs van den Minister van Binnenl. Zaken. Dat van den heer Jan Kalf om in enkele opzichten daarvan af te wijken.
Meegedeeld werd, dat een aantal brieven waren ingekomen, die instemming betuigden met het voorstel van laatstgenoemde, o. a. om de langs den zuidgevel van het kasteel aanwezige gang niet af te breken, waardoor men het kasteel in een staat zou brengen, waarin het nooit verkeerd heeft. Dr. P. J. H. Cuypers en Victor de Stuers bestreden het voorstel-Kalf in zoover dit de gang wil behouden; de heer Gouda Quint ondersteunde echter het voorstel; men wenscht, zeide hij, De Doorwerth te behouden, zooals men het kasteel altijd gekend heeft en niet iets dat men er van maken wil. Ten slotte werd het voorstel-Kalf aangenomen met 20 tegen 5 stemmen, waarmee besloten is het restauratieplan (zooals door den heer Jan Kalff aanbevolen) aan den Minister in te dienen.
N. v. Ned. 16—5—'11.

OPGRAVING IN HET BUINERVEEN.

Zaterdag zijn onder leiding van den heer G. J. A. Mulder, leeraar aan de rijksnormaalschool te Assen fotografische opnamen gedaan van de in het Buinerveen ontdekte brug onder het veen. De opnamen geschiedden door den fotograaf A. C. Kunst en zijn bestemd voor het Rijksmuseum te Leiden. Het is moeilijk na te gaan uit welk tijdperk de brug is, omdat door den landbouw het veen al zeer is ingeklonken, doch waarschijnlijk is hij van denzelfden datum als de Valtherbrug. De brug of weg bestaat uit twee lagen en bevindt zich een M. onder den beganen grond. De bovenste laag is van grenen hout, de onderste van berken met hier en daar hout van kersenboomen. De dennenstammen liggen naast elkander in een richting N.Z. De daaronder gelegen berken stammetjes liggen in de richting der brug. Onder de brug bevindt zich nog een veenlaag ter dikte van een $^1/_2$ Meter. Eigenaardig is, dat aan de grenen palen van 12 tot 25 cM. in diameter geen enkele noest of kwast is te zien. In het veen er naast en wel ongeveer een halven meter hooger dan de brug staan afgeslagen ondereinden van boomen, waarvan men denkt, dat de palen voor de brug zijn afgehakt. De brug, die gelegd is over een moeras, strekt zich waarschijnlijk uit over eene lengte van 1 K.M. Merkwaardig is het vinden van een keienweg, in het Uebergangsmoor vanaf den Hondsrug, juist in de richting van de brug. Het schijnt, dat men het veen eerst wilde overtrekken met behulp van dien verharden keienweg, daarna, toen het veen te dik werd, met behulp van den houten weg. De palen van het dennenhout dragen de sporen van menschelijke bewerking, alle zijn gehakt aan de einden, en wel puntig toeloopend.

BERICHT-WOONHUYSPRIJSVRAAG.

Het resultaat van deze prijsvraag, waarvan de heer J. Crouwel Jr. de eerste premie kreeg en de uitvoering op zich nam, is dezer dagen gereed gekomen. De heerenkamer is te zien in het gebouw van de Int. Tentoonstelling van Mod. Kantoorinr. en Adm. De tentoonstelling van de ingekomen antwoorden op de prijsvraag is in voorbereiding en zal waarschijnlijk plaats hebben van 3 tot 12 Juni a.s.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE AMSTERDAMMER, No. 1768: Amsterdam verraden. Op de tentoonstelling van St. Lucas, W. Steenhoff. Fotografische silhouetten, v. O.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD, No. 19: Examen tot het verkrijgen van het diploma van uitvoerder van burgerlijke bouwwerken (onderbaas) 1911.
DE BOUWWERELD, No. 19: Twee vóórbeelden van ontsiering van overheidswege, X. P. Bakker Schut, c. i. Waarom loodwitverbod. Geschooldheid en techniek in het bouwbedrijf.
DE OPMERKER, No. 19: Het Paleis-Raadhuis-vraagstuk in de doofpot, Brieven van Piet van Diever. Teekenonderwijs.
DE AANNEMER, No. 19: Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland. Vakopleiding en leerlingwezen.
DE GAS- EN WATERFITTER, No. 19: Verlichting van scholen. Middel tegen roesten van massa-artikelen.
DE IJZER EN STAALKRONIEK, No. 46: Tentoonstelling smedenbedrijf. Lip's brandkasten- en slotenfabrieken.
TECHNISCH WEEKBLAD, Na. 19: Iets over de vergelijking van constructies.
DE INGENIEUR, No. 19: Rol- en schuifdeuren in België en Duitschland, A. E. Kempees c. i. en J. A. Ringers c. i.
BUITEN, No. 19: Het Stadhuis van Middelburg.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, No. 36—37: Neuere Schulbauten. Der Wettbewerb um Entwürfe für den Kurhaus-Neubau in Karlsbad. Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für einen Bebauungsplan des Südgeländes der Stadt Schöneberg vor Berlin.
BUILDING NEWS, No. 2940: Reinforced concrete design, The development of building land. Hospitals. St. John's Roman Catholic cathedral, Norwich. The Canon Greene Memorial church, Clapham Common, S. W. e. a. R.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

NEGENTIENDE JAARGANG No. 21. ZATERDAG 27 MEI 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

INHOUD: Mededeeling van de Redactie. — Nog eens de Rochdale-zaak. — Woonhuisprijsvraag-1911. — Het brandvrije rieten dak. — De Kunstnijverheidsschool „Quellinus". — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Weekbladen en tijdschriften.

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE.

Tengevolge van aanhoudende en groote „droogte" op redactioneel gebied, zien wij reikhalzend uit naar een milden en verkwikkenden regen van actueele, belangrijke copie. Het zal toch niet overbodig zijn er nog eens op te wijzen dat de taak der redactie zich enkel bepaalt TOT HET RANGSCHIKKEN DER STOF en het VULLEN van het blad tot de competentie der „A. et A."-mannen behoort. Wie ooren heeft om te hooren, die hoore en ....

De Redactie.

NOG EENS DE ROCHDALE-ZAAK.

In ons nummer van 6 Mei j.l. citeerden wij het „Makelaars-Weekblad" inzake de gecreosoteerde (en geïncrimeerde) palen van een tweetal huizenblokken der Ind. Buurt te Amsterdam, en voegden daaraan een berichtje der „Handelsblad"-redactie, alsmede van een nieuwe voorschot-aanvrage (van ƒ460.000) aan „Rochdale" toe. In de raadszitting van Woensdag j.l. nu heeft deze nieuwe voorschot-aanvrage een punt van debat uitgemaakt, waarvan het verslag, naar wij veronderstellen mogen, thans wel als algemeen bekend geacht kan worden. Op een paar punten willen we hier nog even speciaal den aandacht vestigen, t.w.:
Het advies der Commissie ingevolge art. 52 der bouwverordening, waarop het B. en Woningtoezicht zich beroept en de fundatie der Rochdale-huizen heet te steunen, is, volgens het technisch lid dier commissie, de architect C. B. Posthumus Meijes, niet verstrekt met de wetenschap dat een dergelijke fundeering voor „Rochdale" zou worden toegepast. Er is alleen gevraagd: Zou men voor groote gebouwen een dergelijke fundeering kunnen toelaten. Er werd toen echter het voorbehoud gemaakt, dat de vraag alleen bevestigend kon worden beantwoord, indien het polderpeil spoedig op stadspeil werd gebracht. De gemeente loopt, meent de heer Meijes, een zeer groot risico. Binnen 25 à 30 jaar staat zij voor een groote calamiteit. De fundeering dient verdiept te worden. Spr. acht het niet te verantwoorden een groot aantal menschen te brengen in huizen, die over 25 jaar zullen scheuren. Hij noemt het een raadsel, dat de directeur van het Bouw- en Woningtoezicht zijn toestemming voor dezen bouw heeft gegeven. Spr. herhaalt, dat de commissie van art. 52 nooit geweten heeft, dat het de bedoeling was de huizen van „Rochdale" op deze fundeering te bouwen.
Het B. en Woningtoezicht heeft de commissie dus leukweg bij den neus gehad, speelde geen open kaart en komt thans met een doodonschuldig gezicht verklaren „dat de commissie ingevolge art. 52 zelf deze wijze van fundeeren heeft goedgekeurd". O.i. lijkt een dergelijke manier van werken nu niet bepaald „amicaal". En dat niet alleen de commissie doch ook het college van B. en W. wat grappig zijn behandeld, blijke uit de eerlijke bekentenis van burgemeester Roël dat hier door Bouw- en Woningtoezicht gezondigd en geheel eigendunkelijk opgetreden is; waaraan deze bewindsman nog toevoegde dat den Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht is gevraagd geworden IN HET VERVOLG, WANNEER IETS NIEUWS WORDT INGEVOERD, HET COLLEGE ER IN TE KENNEN. Hij vindt echter, dat de voordracht kan worden aangenomen, wanneer B. en W. de verzekering geven, dat naar de wijze van fundeeren in het algemeen, en in het bijzonder naar de bij dezen bouw toe te passen fundeering een onderzoek zal worden ingesteld.
Begrijpen we het dus goed, dan slaat deze verzekering op de toezegging, ingevolge het verzoek van den Heer Meijes, dat, wanneer de gemeente weer betrokken wordt bij een bouw als deze, teekening en bestek zullen worden gesteld in handen van de Commissie van Bijstand voor de Publieke Werken.

Wat nu ten slotte de soliditeit der gecreosoteerde fundeering aangaat, wijzen wij er nog op dat de deskundige Raadsleden Posthumus Meijes, Hendrix en Schut, mannen dus die hun sporen in de practijk verdiend hebben, er zelf op uitgegaan zijn en de toestand ter plaatse hebben onderzocht en daarbij tot de ervaring kwamen DAT DE PALEN 70 à 80 C.M. ONDER DE STRAAT LIGGEN, TERWIJL EIGENBOUWERS DAAR IN DE OMGEVING EEN DIEPE FUNDEERING GEMAAKT HEBBEN. Volgens de inlichtingen van den Heer Meijes zal het gedeelte van den polder, waarop de huizen van „Rochdale" zijn gebouwd, binnen afzienbaren tijd niet op stadspeil zijn gebracht.
En wanneer wij hier nog aan toevoegen, dat naar alle waarschijnlijkheid de straat ter plaatse ligt op 0.70 M. + A.P. en de bovenkant van den vloerplaat dus had behooren te liggen op minstens 1.20 M. + A. P., terwijl de

bestaande fundatiën, volgens deze berekening, ligt op ongeveer A. P., dan kan toch een ieder tot de slotsom geraken, dat de Rochdale-fundatie het, met het brengen van polder- op stadspeil, nòg niet gewonnen heeft. Zeer waarschijnlijk zal hierin dan het créosoteeren der palen moeten voorzien. M.

* * *

NASCHRIFT.

Nadat wij bovenstaand schreven, werd ons een No. van „DE BOUWWERELD" toegezonden, waarin, als 5e Echo, de „Bouwerij" van Rochdale wordt beschreven. Bij de, bij dit blad gebruikelijke hooge toon, worden klappen uitgedeeld aan een 3-tal zondaren („Makel. Weekblad", schrijver dezes en „Handelsblad"), die het durfden wagen over gecreosoteerde, droogstaande fundaties te spreken en deze voor minderwaardig te houden. Vooral schrijver dezes moet het ontgelden, waar over diens onderschrift bij een paar krantenknipsels (in no. 18 van „Architectura") gezegd wordt: „dat hij het ongepaste, der door hem gelanceerde verdachtmakende speling met de kwaliteiten der personen niet (heeft) gevoeld", en ten bewijze daartoe wordt aangehaald: „dat de verschotten van Rochdale niet van de Spaarbank afkomstig zijn"; „dat den Directeur van het B. en W.-toezicht geen voorzitter der R. P. S. B. is" en „dat het bestuurslid in kwestie niet met het bouwtoezicht is belast en in casu dus niets te adviseeren heeft".

Wanneer wij „het ongepaste" laten rusten, komt alzoo „de verdachtmakende speling der kwaliteiten der personen" naar voren en willen wij, enkel en alleen ter wille der zaak, daarop antwoorden, dat iedere gedachte aan verdachtmaken ons vreemd geweest is. Uit een deel der ons verstrekte gegevens hebben wij een resume geput, waarin een speling van kwaliteiten noodwendig moest voorkomen, doch van het verwerken „van een dosis gif" zijn wij ons niet bewust, deels wijl hiertoe geen enkele aanleiding bestond, deels wijl wij ons daartoe geenszins zullen leenen. „Ieder vogeltje zingt zooals het gebekt is", en nu kan „De Bouwwereld" zich onder de zangers willen rekenen, ons goed, als het maar niet gaat ten koste van anderen en geenszins door een ander van verdachtmaking te betichten.

In de „speling met de kwaliteiten der personen" willen wij ALLEÉN zien: „ZAKEN, DIE DE GEMEENSCHAP RAKEN, VOORBEREID EN BESLIST (wellicht door samenvoeging der kwaliteiten) DOOR SLECHTS ENKELE PERSONEN". Meer niet. Iedere toevoeging wijzen wij dus beslist af.

„De Bouwwereld" geeft verder een pleidooi voor gecreosoteerde palen, zoo overtuigend, dat men zich afvraagt: kent de schrijver van dit artikel de resultaten en de toepassing van het creosoteeren van palen wel uit eigen ervaring en aanschouwing? Vooral de enormiteit aan het slot, nl.: „volkomen verklaarbaar zou dus zijn dat het Bouw- en Woningtoezicht in eene dergelijke vertrouwenszaak aan „Rochdale" kan toestaan wat het bij „revolutiebouw" moet weigeren. Dat spreekt van zelf".... is het overlezen wel waard (zie rubriek tijdschriften). Waarlijk, het bouwen leert men niet op school, maar in de praktijk. En dan zelf eens bij de stelling, dàn pas leert men zien en weten.

Ook de bewering: „dat de voorstelling, dat na een aantal jaren afbraak van de perceelen noodzakelijk zou zijn, te dwaas is om alleen te loopen", geeft een eigenaardigen kijk op het practisch inzicht van den „Echo"-schrijver, wanneer wij letten èn op het oordeel van den, o. i. alleszins tot oordeelen bevoegden architect Posthumus Meyes, èn op de wetenschap hoe de ligging der betrokken fundeering is. M.

WOONHUISPRIJSVRAAG-1911.

Deze prijsvraag, voor enkele maanden onder leiding van ons Genootschap uitgeschreven door de N. V. Maatschappij „'t Woonhuys", Vijzelstraat 56-60, te Amsterdam, heeft thans haar resultaat bereikt. Er zij aan herinnerd dat de vraag was een ontwerp van een Heerenkamer met meubelen en betimmering, uit te voeren in eiken of mahoniehout, waarvan de kostprijs ongeveer ƒ 2500.— mocht bedragen. Op deze prijsvraag, waarvoor slechts 2 ½ week kon gegeven worden, kwamen 25 antwoorden in. Van deze ontwerpen werden er vijf door de jury met een premie begiftigd; waarvoor de heer J. Crouwel Jr., als eerstbekroonde, opdracht voor de uitvoering ontving. Het ingezonden ontwerp werd in overleg met de prijsvraaguitschrijfster eenigszins gewijzigd door hare werkplaatsen uitgevoerd.

Wijl de jury over dit gewijzigd ontwerp geen oordeel had te vellen, mogen wij er hier wel iets over in 't midden brengen. Van den rechthoek groot 5 × 7 M. waarin het plan moest worden beschreven, besteedde de ontwerper een strook langs de lange zijde ter breedte van pl.m. 1.50 M. voor een zithoek met haard, twee banken op een kast. Het midden van dezen zithoek valt samen met de korte as van het kamerplan. In een der hoeken zijn kasten, in den andere is een portaal met toegang tot een verondersteld bediendenkantoor geplaatst. Dit gedeelte van de kamer ligt onder een verlaagd houten plafond, (n.b. de binten hadden wel wat minder zwaar kunnen zijn) en vertegenwoordigt een gezellig praathoekje, dat we boven de bank aan de portaalzijde, dus naast de deur, wel afgesloten hadden willen zien, waardoor aan gezelligheid zou zijn gewonnen.

Een der korte wanden is geheel betimmerd met door glasdeuren afgesloten boekenkasten, waarvan de verdeeling in overeenstemming is gebracht met de overliggende zijde waarin de toegang tot de kamer (van den corridor gedacht) is opgenomen. Overigens is deze wand met in paneelen verdeelde lambrizeering bekleed. De tweede lange zijde, dus over den zithoek, is thans voor de tentoonstelling overgelaten en zal pas later voltooid worden als de kamer een vaste bestemming zal hebben gekregen. Op gelijke hoogte omgaande zijn de houten betimmering, de deuren en de kasten afgesloten door een fries en lijst; waarboven de wanden zijn bedekt met goudkleurige Rameau-bespanning (ontwerp-Nieuwenhuis). De vloer is bedekt met een eveneens goudkleurig effen tapijt, waarop een Perzisch (?) kleed is gelegd, dat er jammer, niet bizonder fraai op kleurt.

Het is ons aangenaam te kunnen zeggen dat het geheel een zeer goeden indruk maakt en rustig-voornaam aan doet; dat echter de beide kolommen bij het portaal zoo maar op het tapijt schijnen te staan, is een fout. Had men laten zien dat deze dragende deelen grond onder de voeten hebben dan zou dit de algemeene rust zeer zijn ten goede gekomen.

De meubelen, stuk voor stuk beschouwd, vertoonen alle zeer goede eigenschappen. Zij staan echter wat verstrooid en doen daardoor in massa wat onrustig. Hieraan is wellicht ook de kleur van het leer, waarmede de zitmeubelen, d.i. zes stoelen, een bureaustoel, twee easy-chairs en twee banken, bekleed zijn, niet vreemd. Het leer is nieuw en het gebruik zal het veel verbeteren; misschien had men de kleur wel al dadelijk wat kunnen verwarmen. Beter ware ook dat men twee van de zes stoelen weg nam. Verder zijn aan het ameublement een tafeltje en een piedestal toegevoegd, die er niet bij ontworpen zijn, en er niet bij passen, derhalve het oog onaangenaam treffen. Men doet beter ze te verwijderen, evenals de twee

bloemstukken (zijn deze den ontwerper vereerd?) die de eenheid in het ensemble benadeelen.

Beschouwt men dit interieur, met zijn voornaam karakter, goed van compositie, kleurzetting en detailleering, (vorenstaande opmerkingen doen hieraan niet te kort), dan ontwaart men al spoedig dat men niet te doen heeft met eene keuze uit magazijn-meubelen van massafabrikaat. Men herkent den architect-ontwerper in de algemeene samenstelling, in de systematisch verdeelde wanden en de daaraan ontleende rust, in de geaardheid van het meubel, in de alom heerschende zelfde, welbewuste idee, vertolkt door de weldoordachte vormen zonder eenige gewildheid, steunende op de vereeniging van practische bruikbaarheid en schoonheid.

Ziedaar het dankbaar resultaat van een goed georganiseerde prijsvraag, gevolgd door correcte uitvoering. 't Woonhuys als prijsvraaguitschrijfster, Architectura als leider en de heer Crouwel als uitvoerend-architect gelieven onze gelukwenschen te aanvaarden.

Deze prijsvraag verheugde zich in eene algemeene belangstelling en niet zonder reden. Men ziet in deze daad, want dat is 't, een ernstige poging om den groot-handelsman, die zich tot heden (op enkele uitzonderingen na) bijna algemeen tevreden stelt met een werkkamer van zeer twijfelachtige waarde, hierop attent te maken en hem te doen gevoelen in welk een omgeving hij zijn leven slijt en hoe die omgeving met eenige zorg, zonder heel veel grootere financieële offers, zou kunnen zijn.

Het verkregen prijsvraagresultaat is hiertoe volkomen in staat. R.

HET BRANDVRIJE RIETEN DAK.

Het blijkt uit een desbetreffende vraag van den voorzitter van het genootschap „A. et A." (zie het verslag van de 1295e ledenvergadering op 26 April l.l. in „Architectura" van 29 April 1911) aan den voorzitter van de Mij. tot bev. der Bouwk. en van den B. v. N. A., dat het Hoofdbestuur van de Mij. reeds sedert eenigen tijd haar aandacht op dit onderwerp gevestigd heeft en in Juli 1910 besloten heeft stappen te doen tot het nemen van een officieelen brandproef, . . . dat in verband met de op te maken begrooting van onkosten voor het proefdak gewacht wordt op de overkomst van den Duitschen specialiteit-rietdekker, wien dit onbrandbare rieten dak in Holland zou opgedragen worden. (Zie verslag van de hoofdbestuursvergadering op Dinsdag 2 Mei j.l. B. W. van Zaterdag 13 Mei 1911).

Zoo het in de bedoeling mocht liggen het proefdak volgens het z.g. Gernentz-dak, toegepast in Worpswede, te vervaardigen, wil ik er op wijzen, dat het mijns inziens de voorkeur zal verdienen het sindsdien door den architect Freem te Oosterbeek toegepaste systeem te volgen, zooals ook de voorzitter van „A. et A." heeft voorgesteld en wel omdat de werkwijze daar gevolgd, geheel op de tot nu toe gebruikelijke berust, nadat het riet van te voren brandvrij gemaakt is, zoodat hiermede de aesthetische werking van het rieten dak behouden blijft.

Dit kan nu evenwel niet gezegd worden van het z.g. Gernentz-dak, waarbij de van te voren gereed gemaakte matten als platen worden opgebracht. Ik behoef niet te betoogen, dat hiermede het eigenlijke karakter van het rieten dak leelijk in de verdrukking gebracht wordt, daar iedereen die met mij het rieten dak toegepast heeft, weet dat juist de bekoring en voordeelen zitten in de mogelijkheid dat met het z.g. opkloppen met den dekspaan die fraaie soepele overgangsvormen om de toppen en dakvensters en in de killen verkregen kunnen worden, welke bij zoo menig oud boerenhuis en enkele onzer nieuwe landhuizen onze bewondering wekken.

Het komt mij daarom voor, dat het wenschelijk is, de eerste officieele brandproef in Nederland te houden volgens het systeem van den architect Freem, die de eerste in den lande is, wien het gelukt is op de oude wijze een BRANDVRIJ rieten dak samen te stellen, hetwelk bij een TOEVALLIGE brandproef zeer betrouwbaar is gebleken en waarbij tevens de schoonheidswerking behouden kan blijven. A. P. SMITS.

Haarlem, 18 Mei 1911. Arch. B. N. A.

DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS".

De vorige week berichtten wij het verschijnen van het jaarverslag over 1910 van de aan het hoofd dezes vermelde school. In dit jaarverslag komen eenige beschouwingen voor, die onze belangstelling overwaard zijn en die wij hierna afdrukken, niet alleen om daarmede de aandacht te vestigen op deze uitnemende onderwijsinrichting, doch ook omdat de zuivere omlijning van het doel, dat door het Bestuur nagestreefd wordt, als een voorbeeld mag gelden van de wijze, waarop dit moet geschieden, wil eenige instelling een goed resultaat kunnen verwachten. Bovendien vergunnen sommige gedeelten van die beschouwingen ons een blik te werpen in een streven naar een bepaalde „ontwerp-techniek" die zeker evenzeer aandacht verdient van meubelontwerpers als van gebouwen-ontwerpers. Naar een idiëele opvatting kan evenzeer van gebouwen als van meubels getuigd worden, dat zij „zijn opgebouwd uit stereometrische lichamen en de grenzen van deze lichamen zijn vlakken die om indeeling vragen". Deze korte definitie van wat een ontwerper allereerst in 't oog heeft te houden, is tegenwoordig, nu nog maar al te veel meer plattegronden en gevels, in plaats van gebouwen geteekend worden, voor architecten een gulden regel te noemen.

Ook wat in het jaarverslag gezegd wordt over de waarde van een teekening met betrekking tot het doel waarvoor zij gemaakt wordt, verdient de aandacht. Het is wel niet nieuw, maar het is goed, dat wij er meermalen aan herinnerd worden. De beschouwingen, waarop wij doelen, komen voor onder hoofd 4 van het verslag, „Cursus", *a* Onderwijs. Zij luiden als volgt:

„Sedert vele jaren heeft het plan bestaan om de vroegere kunstnijverheid-teekenschool „Quellinus" te reorganiseeren. De oude naam toch drukte reeds uit dat het hoofddoel van het onderwijs „het teekenen" was, of, zooals dit in art. 1 van het oude reglement der school werd gezegd: „de beoefening der teekenkunst toegepast op de nijverheid in haar geheelen omvang." Nu kan zeker niet ontkend worden dat „teekenen" en „kunstnijverheid" nauw verband met elkaar houden, maar daarnaast zal moeten worden beaamd, dat het „teekenen" voor de kunstnijverheid pas dan waarde verkrijgt, wanneer de juistheid van dit teekenen is te controleeren, en dit is niet het geval alvorens het geteekende is uitgevoerd geworden; waaruit volgt dat het teekenonderwijs op de kunstnijverheidsschool zooveel mogelijk met de practische uitvoering moet worden aangevuld. Er wordt met opzet „zooveel mogelijk" gezegd, omdat de school haar eigen eischen in dit opzicht stelt en niet met het werkelijke leven vergeleken mag worden, al kan het niet ontkend worden dat de school met dit leven, in zijn goede beteekenis, steeds voeling heeft te houden.

Uit het bovenstaande is af te leiden, dat onder „teekenen" wordt verstaan „vakteekenen", dat wil in dit geval zeggen: het teekenen toegepast op een kunstnijver-

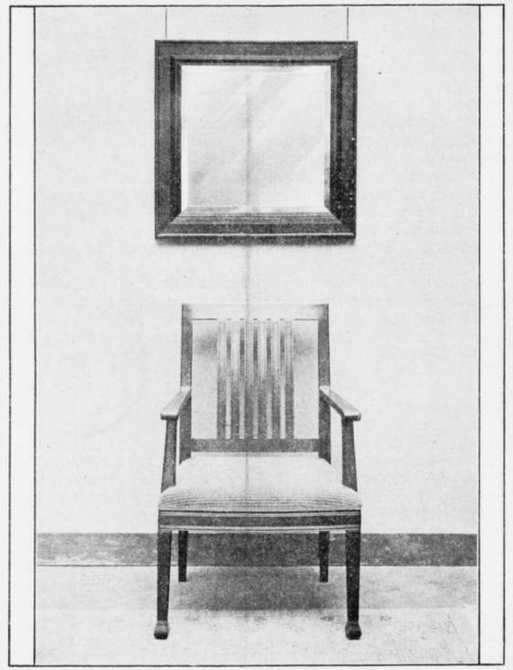

Mahoniehouten wandspiegeltje, ontworpen onder leiding van den heer C. W. Nijhoff door J. A. Snellebrand. Uitgevoerd door den teekenaar.

heidsvak. De teekening is alzoo hier niet de zaak waar het om gaat, maar een tusschending, een middel om tot het eigenlijk doel, het kunstnijverheidsvoorwerp, te kunnen geraken.
Om echter zulk een vakteekening te kunnen vervaardigen moet een leerling èn vakkennis èn teekenvaardigheid bezitten en daarom zullen al die deelen van het onderwijs, welke de vakkennis en de teekenvaardigheid tot ontwikkeling kunnen brengen, op het leerprogramma van een kunstnijverheidsschool op hun plaats zijn.
Daar echter de kunstnijverheid te veel vakafdeelingen bevat voor één school, wil deze tenminste niet van een zeer groote uitgebreidheid worden, zal het wenschelijk zijn voor elke onderwijsinrichting op dit gebied slechts een beperkt aantal dezer afdeelingen op te nemen, welke afdeelingen dan zooveel mogelijk verband met elkaar dienen te houden. De keuze dezer afdeelingen zal van vele omstandigheden afhangen en ook de traditie der school zal hierbij gewicht in de schaal kunnen leggen. Nu omvatte het leerprogramma der Quellinusschool als vakafdeelingen sinds vele jaren: het decoratief schilderen, het lithografisch teekenen en het bouwkunstig teekenen, en wel in meerdere of mindere mate in verband met het decoratief schilderwerk, de lithografie en de bouwkunst. Ook werd het boetseeren en het houtsnijden, en soms ook het steenkappen, beoefend, echter minder als toepassing op kunstnijverheidsgebied dan wel als vaardigheidsoefening in de techniek van het snijden in het hout of het kappen in den steen.
Zoekt men het verband op waarin genoemde vakafdeelingen tot elkaar staan, dan blijkt dat het decoratief schilderen zijn toepassing in hoofdzaak vindt in de bouwkunst (b.v. als muurschilderwerk) en in sommige afdeelingen van de nijverheidskunst (b.v. als glasschilderwerk); dat het boetseeren één der grondslagen is, waarop de reliefversiering in de bouw- en nijverheidskunst berust, en dat het lithografisch teekenen één der voorname onderdeelen is van de groote groep der grafische kunsten.
Door nu de door de traditie aan de Quellinusschool gebonden vakafdeelingen te behouden, maar ze, als zoodanig, de plaats toe te kennen die haar toekomt, ze daarbij aanvullende met enkele andere afdeelingen, die in zoo nauw verband met de eerstgenoemde staan dat zij daarvan moeielijk gescheiden kunnen worden, heelt de school voorloopig de volgende vijf vakafdeelingen in haar leerprogramma opgenomen:
a. het lithografisch teekenen als onderdeel van de grafische kunsten op decoratief gebied;
b. het decoratief schilderen in verband met de bouw- en nijverheidskunst;
c. het decoratief beeldhouwen in verband met de bouw- en nijverheidskunst (houtsnijden, steenbewerken, metaaldrijven);
d. het bouwkunstig teekenen;
e. het meubelteekenen in verband met het bouwkunstig interieur.
Wordt dit vakonderwijs aan de eene zijde gerugsteund door het natuurteekenen, het lijnteekenen, het decoratief teekenen en het decoratief boetseeren, aan de andere zijde moeten de lessen in meetkunde, projectie, perspectief, plantkennis, heraldiek, anatomie en stijlleer een steviger basis aan dit vakonderwijs geven, terwijl de practische uitvoering zooveel mogelijk de uitkomsten van het teeken- en theorieonderwijs zal hebben te rechtvaardigen. Zoo is dus het onderwijs aan de kunstnijverheidsschool „Quellinus" drieledig, daar het zich op het gebied van „het teekenen" van „de theorie" en van „de practijk" beweegt. Het ligt voor de hand dat onder deze omstandigheden de oude naam „Kunstnijverheid-teekenschool Quellinus" niet geheel juist de bedoeling der onderwijsinrichting langer kon uitdrukken, reden waarom bij de Reglementswijziging van 30 December 1910 deze naam werd gewijzigd in „Kunstnijverheidsschool Quellinus".

De vakafdeeling Meubelteekenen. Deze vakafdeeling is de jongste van de vijf genoemde. Waar er echter aan de Quellinusschool een afdeeling bouwkunstig teekenen bestond en ook een afdeeling boetseeren en houtsnijden, daar lag het in den aard der zaak ook de kunst van het meubel, in verband met het interieur, te gaan beoefenen; het interieur toch is een belangrijk onderdeel van het gebouw en de boetseer- en houtsnijkunst vinden bij de versiering van dit interieur mee van haar beste toepassing. Daar het nu de bedoeling is in elk volgend jaarverslag een en ander over eene vakafdeeling der school mede te deelen, zoo lag het ook voor de hand om daarbij met de jongste, en dus nog minst bekende, der vakafdeelingen, aan te vangen. Om als leerling tot de afdeeling „Meubelteekenen" te worden toegelaten wordt o. m. geëischt een minstens tweejarige practische werkzaamheid op meubelgebied of het diploma voor dit vak, aan een ambachtsschool verkregen. Dat deze eisch wordt gesteld, heeft wederom zijn reden in het feit, dat het onderwijs in den kunstvollen opbouw van het meubel niet tot zijn recht kan komen, wanneer de kennis van de beginselen der vakbeoefening ontbreekt. Wil toch de kunstnijverheidsschool de leerlingen inwijden in datgene wat het kunstkarakter van het meubel bepaalt, dan zullen deze leerlingen niet alleen dat onderwijs moeten kunnen volgen, maar zij zullen tevens in staat moeten zijn nu en dan onderdeelen van het meubel uit te voeren; want hoe zullen deze leerlingen van dit onderwijs het noodige

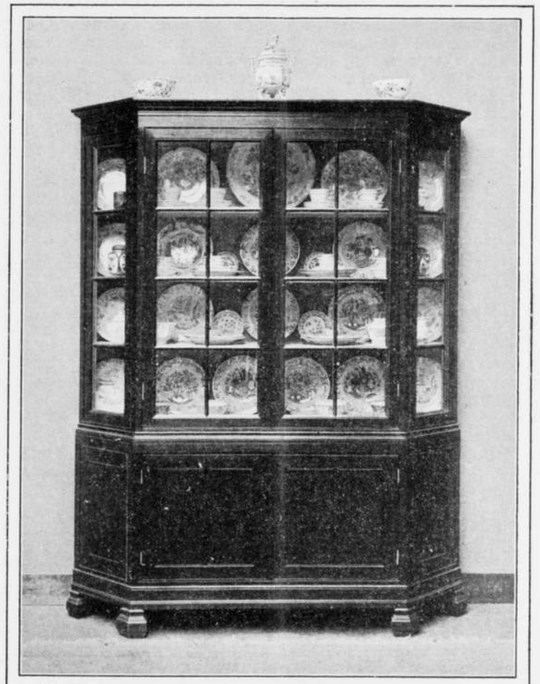

Mahoniehouten porceleinkastje, ontworpen onder leiding van den heer C. W. Nijhoff door A. F. v. d. Wey. Uitgevoerd door den teekenaar.

profijt kunnen trekken, wanneer zij geheel onbekend zijn met den technischen opbouw van de zaken waarom het gaat, en hoe zullen zij de juiste waarde hunner vakteekeningen kunnen beoordeelen, wanneer zij niet nu en dan, als proef op de som, een onderdeel of eene versiering in model of in werkelijkheid voor zich zien. Vele tekenaars komingen toch, die zich in de vakteekening niet of slechts ten deele laten gissen, treden in dit model aan het daglicht en geven daardoor de gelegenheid de vakteekening te verbeteren of te wijzigen. Men zou kunnen vragen waarom de kunstnijverheidsschool niet zelf dit practisch voor-onderricht verschaft, wat ze toch zeker wel zou kunnen doen. Het antwoord hierop zou dan kunnen luiden dat deze school, wanneer ze daarvoor tijd, gelegenheid en geld had, zeer zeker deze vóóropleiding voor de meer technische kunstnijverheidsvakken op zich zou kunnen nemen; maar daar ons vaderland een groot aantal goed ingerichte ambachtsscholen rijk is, die geheel op deze technische vóóropleiding zijn aangewezen en daarvoor ook ruimschoots de middelen en de krachten bezitten, bestaat er eigenlijk geen reden voor de kunstnijverheidsschool om aan genoemde inrichtingen dezen arbeid uit de hand te nemen. Zoo is dus de aangewezen weg voor den aanstaanden leerling der meubelteekenafdeeling van de kunstnijverheidsschool om zich eerst op de ambachtsschool in de beginselen van het practische meubelmaken te bekwamen, voor zoover deze leerling er niet den voorkeur aan geeft zijn eerste practische opleiding in de werkplaats, dus in het leven zelf, te zoeken.

Komt de met aanleg begiftigde aanstaande meubelteekenaar nu op de betrokken vakafdeeling der Quellinusschool, dan brengt hij een groot deel van het eerste jaar door met de ontwikkeling van zijn teekenvaardigheid, met de studie van projectie, perspectief, plantkennis, heraldiek en stijlleer en met die teekenoefeningen, welke men als systematische vlakindeeling en systematische lichaamsopbouw zou kunnen aanduiden. Door deze teekenoefeningen leert de leerling een blik werpen in de kunst (en voor een deel in de wetenschap) om een vlak naar zijn aard in te deelen en om een aantal lichamen (stereometrische grondlichamen) naar hun aard met elkaar in verband te brengen. Zijn geheele verder leven toch zal de meubelteekenaar met vlakindeeling en lichaamsopbouw te maken hebben, want de meubels zijn opgebouwd uit stereometrische lichamen en de grenzen van deze lichamen zijn vlakken, die om indeeling vragen. Hoe zuiverder nu de leerling de begrippen vlakindeeling en lichaamsbouw heeft leeren stellen en beheerschen, hoe grooter de kans zal zijn dat hij later zijn meubels als zuivere lichamen zal ontwerpen en versieren. Ook eenige eenvoudige meubels, waarvan de opbouw is gebaseerd op het aldus behandelde, worden in dit eerste jaar aan de orde gesteld.

Terwijl de theoretische lessen worden voortgezet en uitgebreid en de teekenvaardigheid verder wordt ontwikkeld, vervaardigt de leerling in het tweede studiejaar de teekeningen van een aantal meubels, die daarna zoo goed mogelijk tot een geheel zullen worden samengebracht, wat, zooals vanzelf spreekt beduidt, dat de leeraar reeds van het begin af op die samenhang zooveel mogelijk het oog heeft gehad; terwijl de leerling in het derde en vierde studiejaar den omgekeerden en zeker juisteren, maar ook zooveel moeielijker, weg volgt van een geheel (een interieur) samen te stellen, om daarna de onderdeelen van dit interieur stuk voor stuk aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Aan het vervaardigen van sommige onderdeelen van hetgeen op papier ontworpen en geteekend is, wordt, zooals boven reeds gezegd, veel waarde gehecht; niet minder aan het opmeten en in teekening brengen van mooie historische meubels, waartoe de musea te Amsterdam veelvuldig gelegenheid bieden. Niets toch is beter in staat om een voorwerp goed te leeren kennen dan het te schetsen, op te meten en in teekening te brengen. Tal van bijzonderheden vallen daarbij in het oog, die bij een meer oppervlakkige beschouwing worden overzien en zoowel met de betere als met de minder goede eigenschappen van het aldus beschouwde kan de leerling in gelijke mate zijn voordeel doen.

Het spreekt wel van zelf dat de leerlingen van de meubelteekenafdeeling ook boetseerlessen krijgen en dat het decoratief houtsnijden (ook gipssnijden, voor het maken van modellen) zijn plaats op het leerprogram inneemt. Want al zal de aanstaande meubelteekenaar misschien later zijn meubels niet zelf versieren, hij zal toch het karakter van de versiering hebben te bepalen, willen meubels en versiering een harmonisch geheel vormen. Om dezelfde reden zou het in de toekomst wenschelijk zijn dat ook een vakafdeeling voor kunstvolle metaalbewerking aan de school werd verbonden, want het metaal speelt bij het meubel een groote rol en het verband tusschen meubelopbouw en metaalversiering zal de meubelteekenaar hebben te leggen.

Twee der opgenomen illustraties hebben betrekking op de meubelteekenafdeeling. Zij stellen voor: een wandspiegeltje van Cuba-mahoniehout, mede-ontworpen, geteekend en uitgevoerd door J. A. Snellebrand. (4e studiejaar en een porceleinkastje van een woon- et eetkamerameublement van Cuba-mahoniehout, mede-ontworpen, geteekend en uitgevoerd door A. F. van der Weij (3e studiejaar). Voor de uitvoering van genoemde voorwerpen werden door de betrokken leerlingen vooraf de noodige gipsmodellen van verschillende onderdeelen vervaardigd".

De aandachtige lezer zal met ons instemmen, dat de voorgaande beschouwingen aan het jaarverslag een karakter en eene waarde verleenen, die men slechts zelden bij een jaarverslag aantreft. Het geeft een beeld van den ernst, waarmede de bekwame Directeur, de Heer C. W. Nijhoff, den taak dien hij op zich genomen heeft, ten uitvoer legt. Even conscientieus en wel overwogen behartigt hij de aan hem toevertrouwde onderwijsbelangen, als hij zijne meubels ontwerpt en doet uitvoeren, als hij zijne bekende voordrachten, waarvan hij onze leden herhaaldelijk deed profiteeren, samenstelt.

Het is wel duidelijk, dat de Quellinus-school onder de leiding van een man die zoo goed zijn weg kent, zoo nauwkeurig den afgebakenden weg weet te volgen, zoo goede resultaten MOET afwerpen, als waarvan elk jaar op de Juli-tentoonstellingen der school blijk wordt gegeven. De bouwkunst trekt mede de voordeelen van eene zoo principiëel behandelde opleiding der leerlingen in dit vak en eene opmerking aan onze vakgenooten van het geven van blijken van zeer gerechtvaardigde belangstelling in de school door het toetreden als lid der Vereeniging, is hier zeker niet misplaatst. Wie door het lezen van het jaarverslag hiervan niet overtuigd wordt, ga de a.s. Juli-tentoonstelling zien: de vroegere tentoonstellingen geven ons reden de verwachting uit te spreken, dat men de gevraagde belangstelling zal medevoeren.

VAN ALLERLEI AARD.

De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde zal den 14en Juni haar algemeene vergadering te Leiden houden. Dr. A. Kluyver zal presideeren. Prof. Brugmans zal spreken over literatuur als historiebron. Er wordt o.m. voorgesteld een subsidie te geven voor het Historisch Gedenkboek, tegen 1913 te maken.

De commissie voor geschied- en oudheidkunde zal Dinsdag 13 Juni des avonds eene bijeenkomst houden; hierin zullen spreken de h.h.: dr. W. P. C. Knuttel over „De strijd om het Public Gebedt" en Jan Kalf over „Het restaureeren van monumenten naar aanleiding der herstelling van het kasteel Doorwerth" (met lichtbeelden).

Ter gelegenheid der jaarvergadering worden alle leden door dr. J. H Holwerda uitgenoodigd onder zijne leiding de opgravingen op Arentsburgh bij Voorburg te bezichtigen. (N. R. C.)

RIJKS ETHNOGRAPHISCH MUSEUM TE LEIDEN.

Een bij-getrokken vertrek, van de woning des vroegeren directeurs, huisvest thans wat het museum uit Tibet en voor een deel uit Voor-Indië bezit. Tibet is voor het museum een belangrijk gebied, daar het een schakel vormt tusschen China en Voor-Indië, politiek, zoowel als godsdienstig, bij het eerste land behoort, doch in andere opzichten dichter bij Voor-Indië staat. De ethnographica uit Tibet wijzen er al dadelijk op dat we hier niet met een volk te doen hebben dat het Boeddhisme in zijn oorspronkelijke vormen dient. De gebruiksvoorwerpen, de sieraden van de Tibetanen geven daartoe al te duidelijk blijk van een barbaarsche geaardheid. Het Boeddhisme, reeds vermengd met het Civaïsme, werd in Tibet beïnvloed door den ouden demonendienst, waardoor dan ook de voorstelling van de goden gansch werd ontaard. Deze barbaarsche geaardheid uit zich in de voorliefde voor menschenschedels en menschenbeenderen in 't algemeen, als materiaal voor versiering en voor voorwerpen van dagelijksch gebruik. Een gordel met kunstig beeldhouwwerk — uit menschenbeenderen, een met siersteenen ingelegde bokaal uit een schedel, een hoorn uit een menschelijk dijbeen, een drinkvat in den vorm van 'n omgekeerden schedel op pooten (deze ook met schedelvormen versierd), onbewerkte schedels verder, welke bij het offeren van wijn worden gebezigd, 'n halsband, de godheid in beeld, omhangen van aaneengeregen schedels: het zijn alle aanduidingen van het peil van den in Tibet heerschenden godsdienst. Deze blijkt een zeer groote plaats in te nemen. Een groot deel der hier aanwezige voorwerpen heeft betrekking op, of uitstaande met godsdienstige gebruiken of voorstellingen. Zoo heeft deze afdeeling een aantal rozenkransen, meestal uit zeer eenvoudige houten kralen bestaande, waartusschen een van amber en koraal een andere met fijn vlechtwerk versierd. De bidmolens, waarbinnen op een rol tallooze malen de heilige spreuk: „hulde aan den heiligen lotus" zich bevindt, zorgt voor een vlugger afwikkeling van gebeden. Ook buiten op deze molens is als versiering deze spreuk aangebracht. Priesters en monniken zijn in Tibet lang niet zeldzaam, wat begrijpelijk is onder een volk waar de godsdienst zulk een plaats bekleedt. Men geeft de voorkeur aan beenderen van dieren en menschen, die op een gewelddadige wijze zijn gedood, wanneer een hoorn wordt gemaakt. De priester is het, die een stuk huid van het been eet, om te verhoeden dat het geluid niet onmachtig wordt tot oproep van de demonen. Een priester ook voorspelt met een dobbelsteen goed en kwaad (een wichelboek met zakje, waarin een dobbelsteen, is bij deze verzameling). De gordel van uitgesneden menschenbeen, waarvan wij gewaagden, wordt alweer gedragen door een priester bij necromantie. Een hoofdkap van rood katoen met vijf zilveren schedels, van een priester die zich met necromantie bezighoudt, merken wij verder op. Bij al dit zuivere bijgeloof sluit zich zeer wel aan de tabel, welke een berekening inhoudt van gunstige en ongunstige dagen. Een aantal tempelvaandels en stukken zijden stof met een eenvoudige versiering, een altaarlamp met voorstelling van Ganeça en relief, een paar koperen beelden van den stichter van het Lamaïsme (vorm van het Boeddhisme in Tibet) zijn verder in betrekking tot den godsdienst te noemen. Onder de voorwerpen van groote merkwaardigheid noemen wij vervolgens: een geel koperen hoorn, versierd met gele, roode, zwarte en groene figuren. Binnenin rammelende zaadjes om de demonen te verjagen (bij bruiloften gebruikt); een rood koperen klarinet, met turkooizen versierd, voor godsdienstig gebruik; geel koperen tempelschellen met den vierpuntigen bliksem (wadjra), om de demonen te verjagen (bij het bidden gebezigd). Geel koperen bekkens, gebruikt bij den eeredienst der lagere goden en demonen. Deze worden horizontaal in de handen gehouden en met groot rumoer geslagen door bedelende Lama's (priesters). Tooverdolken van hout of geel koper, waar bovenop een paardekop is, die den beschermgod Tam-din (Tib.) of Hayagriwa (sanskrit) voorstelt. Een trommel, bestaande uit twee bovenstukken van menschenschedels, welke dagelijks gebruikt wordt om de pauzen tusschen verschillende godsdienstplechtigheden aan te duiden (vervaardigd uit de schedels van een wegens echtbreuk gevonnist echtpaar). Een tooverstaf van geel koper, waar bovenaan zich de drietand bevindt ter bezwering van de drie zonden: wellust valschheid en luiheid. Een schelptrompet, gebruikt bij den Boedhadienst en den dienst der godheden. Een koperen Chenresi-beeld, met elf hoofden, dat ongeveer acht honderd jaar oud is.

Het gemengde karakter van den godsdienst kan men ook in de kunst van dit volk waarnemen. Tegenover grove primitiviteit zijn verfijnde kunstuitingen te stellen. De geschilderde prenten met voorstellingen van goden duiden op een sterken Chineeschen invloed, doch van de Chineesche hooge kunst staat dit alles ver. Kleine miniaturen, meest audiënties bij vorsten voorstellend, een enkele maal het tafreel biedend van een offer aan Brahma (met vier hoofden), waar men de godheid zelf met de Weda (heilige schrift) in de eene, en den offerlepel, begeerig gereed tot ontvangen, in de andere hand ziet, zijn van een beschaving in uitvoering, welke weer zoo vreemd contrasteert met zooveel andere ruwe uitingen. Eigenaardig is het bidriwerk, een techniek met mengsel van metalen. De vele felrood beschilderde voorwerpen met overvloed van goud herinneren aan Voor-Indischen invloed. Een mooi ivoren Doerga (met tien armen) merkten wij op, een precieus uit ivoor gesneden doosje. De ringen en oorringen zijn niet bijster mooi. Een paar stalen van filigraanwerk en ook zilverwerk van breeder ornamenteering; een paar fraai gestileerde leeuwen, altaarstukken, hooren mede tot de goede kunstvoorwerpen. Opmerkelijk is in Tibet het veelvuldig, dikwijls overvloedig gebruik van turkooizen. Vermelden we ten slotte in dit thans keurig geordend museumvertrek de aandacht-trekkende voorstellingen van een Tibetaansch huwelijk, offerdienst en lijkverbranding. N. R.

TENTOONSTELLING.

Van 20 Mei—11 Juni 1911 zal in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem eene tentoonstelling worden gehouden van kleederdrachten uit vroegere dagen, alsook daarmede in verband staande stoffen en onderdeelen.

Met de organisatie dezer Tentoonstelling werd een eerste stap gedaan om hetgeen op het gebied der kleederdrachten uit vroegere dagen in particulier bezit ten onzent nog aanwezig is, voor belangstellenden bijeen te brengen. De kleederdracht van een volk toch staat in direkt verband met zijn verleden, zijne zeden en gebruiken, met zijn handwerk en zijne prestaties op het gebied der textielkunst. Zoodat het voor velen van beteekenis is, de overblijfselen, welke onze vaderen tot kleeding hebben gediend, in oogenschouw te kunnen nemen. Het is eene eigenaardigheid, die zoowel bij patriciers familiën als onder den burgerstand steeds heeft geheerscht, dat kleedingstukken, zoodra de mode voorbij was, van de hand werden gedaan, werden verknipt of op andere wijze te loor gingen, zoodat ook bij deze gelegenheid is gebleken, dat nog slechts zeer weinige stukken uit de 17e eeuw in ons land voorhanden zijn. Hetgeen kon worden bijeengebracht stamt voornamelijk uit de 18e en 19e eeuw en vooral uit het laatste tijdperk werd een aanzienlijk aantal vrouwenkleederen ingezonden, waarvan de meeste wat de coupe betreft weinig belangrijks bieden en slechts wegens de degelijke grondstof, waarvan ze zijn vervaardigd, voor deze tentoonstelling van eenige beteekenis zijn. Oud sitsen kleedingstukken met hunne kleurige patronen en hunne afwisselende dessins, welke in verschillende provinciën van ons land gedragen werden, als ook kinderkleeding van allerlei aard en schoeisel van verschillende landen en volkeren zijn ruimschoots op de tentoonstelling vertegenwoordigd. Teneinde het licht te doen vallen op de tegenstelling, die de kleeding uit andere landen biedt, zijn enkele specimen van volksdrachten uit Herzogewina, alsmede eene kleine verzameling orientaalsche costuums aan deze tentoonstelling toegevoegd, die door hunne uitgezochte grondstoffen en rijke versiering zeker de aandacht zullen trekken. De Directie van het Museum is dankbaar voor den steun dien zij tot nog toe mocht ondervinden bij het organiseeren dezer tentoonstelling, zoowel van beheerders van verzamelingen als van particulieren en ze neemt de vrijheid u tot een bezoek uit te noodigen.

Aan de Tentoonstelling werd deelgenomen door: Het Museum van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg, Het Stedelijk Museum te Gouda, Het Stedelijk Museum te Edam, Het Zuid-Afrikaansch Museum te Dordrecht, en vele anderen.

ROTTERDAMSCHE ACADEMIE VAN B. K. EN T. W.

De Academie stelt het werk ten toon van de leerlingen, die aan de prijskampen in handteekenen, decoratieve kunst, bouwkunst en werktuigkunde hebben deelgenomen.

Op een schut hangen de figuurteekeningen bijeen: de naaktfiguur van een man die een ladder zet. Er is werkelijk groot verschil in wat bereikt werd en al is de bekroonde figuur wat „druk" in de vleeschteekening, de man, zooals hij daar staat, doet werkelijk, wat hij verrichten moet. Deze teekening, met de zilveren medaille bekroond, is van den heer A. Steen. Eervolle vermeldingen verkregen de h.h. Jan Roos en G. van Duffelen.

In de decoratieve kunst was een lang niet gemakkelijke, zelfs nog al ingewikkelde opgaaf gesteld met een gevelbrok voor een gemeenteboekerij. Rustig en smaakvol is veel in het bekroonde werk van den heer Aart Bijl; een eervolle vermelding verkreeg de heer Ferd. L. W. Brouwer. Ook hier, veel waarde verschil in de werken der mededingers. In de bouwkunst werd het ontwerp van een bankgebouw met directeurswoning verlangd. Daar heeft de heer L. C. Kalis de zilveren medaille en de heer C. Hoogeveen een eervolle vermelding gekregen. De werktuigkundigen hadden tot taak het ontwerp van

een enkelen Schotschen ketel. De heer I. D. v. d. Lindt heeft de zilveren medaille; de h.h. C. Beversen en C. Urootenboer hebben een eervolle vermelding gekregen. (N. R. C.)

PRIJSVRAGEN.

WOONHUYSPRIJSVRAAG 1911.

Van 3 tot 12 Juni e.k. zal in de demonstratiezaal van het tentoonstellingsgebouw aan het Museumterrein te Amsterdam eene tentoonstelling gehouden worden van de antwoorden, welke inkwamen op bovengenoemde prijsvraag.
De toegang is vrij.

PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN. (UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „KUNST AAN ALLEN" TE 's-GRAVENHAGE).

Het bestuur van bovengenoemde vereeniging, die zich ten doel stelt in den meest uitgebreiden zin het begrijpen en genieten van kunst te bevorderen en wansmaak te verdrijven, meent, dat het meerendeel der huidige nijverheidsproducten uitingen zijn van slecht begrepen grootfabricatie en stuitend voor de aesthetische gevoelens.
Teneinde er toe mede te werken, dat ook zij, die over bescheiden middelen te beschikken hebben, in de gelegenheid kunnen worden gesteld zich van betere, niet-wansmakelijke meubelen te voorzien, noodigt het bestuur van genoemde Vereeniging alle ontwerpers uit tot het beantwoorden van onderstaande prijsvraag.
Gevraagd wordt een ontwerp voor burger-woonkamermeubelen, bestaande uit een buffet, vier stoelen, twee armstoelen, een tafel en een kleinen spiegel.
Het geheele ameublement in eikenhout uitgevoerd door een modern ingerichte meubelfabriek mag, bij een aanmaak van 50—100 ameublementen in eens, den verkoopsprijs van 150 gulden niet te boven gaan.
De meubels moeten, behalve degelijkheid en practische bruikbaarheid, goede vormen bezitten.
Gevraagd worden teekeningen op een schaal van 1 à 10, benevens alle noodige détails op ware grootte.
Alle teekeningen mocten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd, zonder schaduw of arceering.
Als prijs voor het beste ontwerp, beantwoordende aan de bovenomschreven eischen, wordt uitgeloofd een som van ƒ 30.— in eens, benevens 2 pCt. van de eerst ontvangen ƒ 15000.— aan verkochte meubels. Daarna wordt het ontwerp vrij eigendom der vereeniging voornoemd. Kan door onvoldoende deelname of anderszins niet tot aanmaak worden overgegaan, dan ontvangt de eersten-prijswinner een extra prijs van ƒ 30.— boven de reeds uitgekeerde.
Als 2de prijs kan een premie van ƒ 25.— worden uitgekeerd.
Alle inzendingen, uitgezonderd het bekroonde ontwerp, worden na uitspraak van de jury aan het correspondentieadres teruggezonden, terwijl de Vereeniging zich het recht voorbehoudt, de teekeningen eerst ten toon te stellen.
Van de zijde der Vereeniging „Kunst aan Allen" zal zooveel mogelijk de aankoop der meubelen onder hare pl. m. 5500 leden worden bevorderd.
De jury zal bestaan uit de Heeren K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage en Corn. van der Sluys.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag moeten vóór of op 1 October 1911, des namiddags 2 uur, franco ontvangen zijn door den Secretaris der Vereeniging „Kunst aan Allen" Mr. A. de Stoppelaar, Stephensonstraat 37 te 's-Gravenhage.
Art. 2. De in te zenden stukken moeten vlak verpakt en van een motto worden voorzien. Dit motto moet ook voorkomen op alle te gebruiken pakmateriaal.
Art. 3. Het schrift op de teekeningen en bijbehoorende stukken moet van een andere hand zijn, dan van die van den ontwerper. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, vóór de uitspraak der jury. Worden deze beide laatste bepalingen niet behoorlijk nagekomen, dan blijft het ontwerp buiten mededinging.
Om correspondentie met den ontwerper mogelijk te maken met behoud van het naamgeheim, moet in een bijgevoegd omslag een correspondentie-adres vermeld worden, terwijl een andere gesloten en verzegelde enveloppe den naam van den ontwerper moet bevatten.
Art. 4. Mocht de jury van oordeel zijn, dat van de ingekomen ontwerpen geen aan de gestelde eischen voldoet, dan heeft zij het recht eene premie of onderscheiding toe te kennen aan die ontwerden, welke naar haar oordeel daarop aanspraak kunnen maken. Zoodra de uitspraak der jury is gedaan, zal de uitslag bekend worden gemaakt.
Namens het bestuur der Vereeniging „Kunst aan allen".
De Commissie van de Prijsvraag,
H. FELS.
's-Gravenhage, April 1911. C. DE LORM.
CORN. VAN DER SLUYS

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD. In het gebouw van de maatschappij zal op de algemeene vergadering van 30 Mei a.s. een tentoonstelling geopend worden van foto's en teekeningen van oude dorpskerken, waarvoor door tal van personen en bekende lichamen inzendingen zijn toegezegd. Het jaarverslag is van een opgewekten toon; het ledental ging van 1910 tot 1911 vooruit van 867 tot 894, waarbij in aanmerking is te nemen dat meerdere leden werden geschrapt wegens enkele jaren niet voldoen hunner contributie. Als andere vereenigingen was ook hier tal van verwisseling van functionarissen.
Betreffende de uitgaven betreurt de redactie het, dat in het tijdschrift „Bouwkunst" te veel plaats wordt afgestaan aan onderwerpen van oudheidkundigen aard, door gebrek aan beschrijvingen of beoordeelingen van bouwkunstig werk van de meestgeslaagde moderne richting. Verder geeft het blad eene bespreking van het tijdschrift „Moderne bauformen", waarbij twee illustraties van bedoeld blad, modern Duitsch Werk van Albert Gessner te Charlottenburg

DE BOUWWERELD. De bouwerij van Rochdale, waarin de schrijver opkomt tegen het slot van een artikel over ditzelfde onderwerp in „Architectura"; men is hier van oordeel dat creosoteeren nog niet zoo erg slecht is, als 't maar goed gedaan wordt en dat Bouw- en woningtoezicht „een dergelijke vertrouwenszaak aan Rochdale kan toestaan wat het bij revolutiebouw moet weigeren." Dit is toch waarlijk te erg; heeft schrijver van z'n leven wel eens bij de stelling gestaan, heeft hij wel eens zien heien, zien kopjes zagen aan gecreosoteerde palen? Wat veel olie is er in 't hout als men de paal doorzaagt; en toch moet er 'n schoon kopje aan — heusch! En dan, een vlot gecreosoteerde palen zijn allemaal zwart en allemaal goed; 't is geen aesthetisch onderwerp, doch heeft nog wel een nuttige zijde. Waar moet 't heen als men zoo iets voor den één gaat toestaan en voor den ander niet.
„De kerk der Ned. Herv. gemeente te IJsselmuiden", door A. J. Reyers te Kampen, met een plattegrond en foto. „Loodwit-verbod", door P. Bakker—Schut.

DE OPMERKER. „Een belangrijk boek". Beschouwing over Geschooldheid en Techniek; onderzoek naar den invloed van arbeidssplitsing en machinerie op de mate van vereischte oefening en bekwaamheid der arbeiders, door Dr. Th. van der Waerden, c. i., uitgegeven door de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten. „Melkinrichting De Sierkan te 's Gravenhage", door J. F. L. Frowein, met een plaat.

DECORATIVE KUNST. De geheele aflevering is gevuld met werk van Rudolf Alexander Schröder—Bremen, ontwerpen van allerlei aard en van de meest uiteenloopende opvattingen.

BERLINER ARCHITECTURWELT. „Der architect im modernen wirtschaftsgefüge". Inzendingen op de prijsvraag voor Rüdesheimer Platz te Berlijn. Reproducties van moderne Duitsche architectuur en versieringskunst.

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 38, 39. „Handelshochschule in Leipzig, arch. F. Schumacher zu Hamburg", met afbeeldingen. „Neuere Schulbauten, met afbeeldingen.

THE BUILDING NEWS. „Venetian art of the XVIII century. The English staircase", met afb.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIÈN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

EXCURSIE NAAR HOORN EN ENKHUIZEN OP ZATERDAG 24 JUNI. — Dagverdeeling:

Vertrek per trein uit Amsterdam 's morgens te 7.59 C.S., waarna ineens doorgereden wordt tot Enkhuizen.

TWEE KIEKEN UIT HOORN EN ENKHUIZEN; IN BRUIKLEEN VAN HET BOUWK. WEEKBLAD.

Daar zal onder leiding van den gemeentearchitect, den Heer G. HONIJK het merkwaardige van ENKHUIZEN worden bezichtigd, waarna het gezelschap zich met groote rijtuigen zal begeven naar Hoorn. Deze tocht door de zoo hoogst interessante STREEK belooft veel. De groote boerderijen met de blauwe plinten, de hooge rieten daken, met de eigenaardige versieringen van dakpannen daarin, tal van bezienswaardigheden nog meer, die ons van vroegere tochten in de herinnering zijn gebleven, zullen zeer de belangstelling wekken.
Na eene lunch te Hoorn zal daar onder de leiding van den gemeentearchitect J. FABER heel veel te zien zien. Dan tot slot eene terugtocht over zee met een flinke stoomboot; aan boord wordt gedineerd, wat de zeereis tevens zal korten. Bij mogelijk slecht weer zal gezorgd

worden dat ook gelegenheid tot dineeren te Hoorn bestaat en dan de terugreis per spoor kan geschieden. Bij goed weer zal de boot des avonds te acht uur weer in Amsterdam zijn.
Alles te zamen belooft een zeer belangrijke en aangename dag, zoodat wij zonder twijfel eene ruime deelname van de leden met hunne dames verwachten. In verband met de regeling van tal van zaken worden de deelnemers verzocht, niet met de opgave tot het laatst te wachten, doch zich spoedig op te geven aan het bureau van het genootschap, Parkzicht-Hobbemastraat.
De tocht zal plaats hebben op Zaterdag 24 Juni. Kosten zullen bedragen voor reiskosten, rijden van Enkhuizen naar Hoorn, koffiedrinken te Hoorn, boottocht, diner en verdere kleine onkosten tezamen ongeveer *f* 7.— per persoon. Voor de Voorbereidingscommissie,
A. A. K.

GRAFMONUMENT.

Nevenstaande foto is een afbeelding van een grafmonument voor het kerkhof te Paramaribo.
Op het relief moest voorgesteld worden het vrouwelijk figuur met het kind op den arm. Ook door de duif, als symbool van de liefde, kon dit figuur, naar het mij toescheen, het best weergegeven worden staande onder een boom.
Het basement is van groen marmer, Vert de Sibérie; daarboven van wit marmer, blanc clair.
Het ontwerp is van ondergeteekende; het beeldhouwwerk van G. Bourgonjon. G. F. la Croix.

WOONHUYSPRIJSVRAAG-1911.

De in het vorig nummer aangekondigde tentoonstelling van de antwoorden (enkele uitgezonderd) ingekomen op de bovengenoemde prijsvraag voor het ontwerp van de betimmering en de meubileering van een heerenkamer zal van 3 tot 12 Juni e.k. gehouden worden in de demonstratiezaal van het tijdelijke gebouw voor de Tentoonstelling van Moderne Kantoorinrichting en Administratie aan het Museumterrein te Amsterdam.
Ter voldoening aan de bepalingen van de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen zal de toegang tot de expositie (linkervleugel) voor ieder belangstellende kosteloos zijn.

PRIJSVRAAG VERKAVELING WIJCKERVELD TE MEERSSEN.

De Permanente Commissie wendde zich naar aanleiding van enkele bepalingen in het programma voor bovengenoemde prijsvraag, met name die omtrent het bedrag der uit te loven prijzen, en die omtrent den geestelijken eigendom der ontwerpers, tot den prijsvraaguitschrijver, met het verzoek, daarin die wijzigingen aan te brengen, die zij gewenscht achtte, om de bepalingen meer in overeenstemming te doen zijn met strekking en geest der „ALGEMEENE REGELEN".
Uit een als antwoord daarop ontvangen schrijven, meent de P. P. C. te moeten opmaken, dat de prijsvraaguitschrijver niet geneigd is, aan de door haar geopperde bezwaren tegemoet te komen, weshalve de P. P. C. zich andermaal met een schrijven tot den prijsvraaguitschrijver richtte. Van het daarop te ontvangen antwoord zal de aard van het door de P. P. C. te geven advies omtrent de medewerking aan de prijsvraag afhangen.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
A. SALM G.BZN.
P. J. DE JONGH
C. N. VAN GOOR

HET KUNSTENAARSHUIS VAN HET VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

In verband met het referendum, uitgeschreven onder de Nederlandsche Architecten, leden der Bouwkundige Vereenigingen, welke op de voorbereidende vergaderingen voor het tot stand komen van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen aanwezig waren, deelt de commissie voor het Kunstenaarshuis het volgende mede:
Op de vergadering van afgevaardigden der deelnemende Vereenigingen op 13 April j.l. is de voorbereiding voor de stichting van het Kunstenaarshuis in bespreking gebracht, waartoe de commissie voor de samenstelling van een Concept-Statuten en Huish. Reglement in haar rapport een globale omschrijving van hare gedachten omtrent dit huis had gegeven. Vrijwel algemeen werd de wenschelijkheid gevoeld, de voorbereiding van dit Kunstenaarshuis niet uit te stellen, maar ten spoedigste hiermede te beginnen, zoodat het voorstel van een der aanwezigen, met de voorbereiding van het Kunstenaarshuis te wachten, totdat het Verbond definitief zou zijn opgericht, met op twee na algemeene stemmen werd verworpen. De vraag werd gesteld, op welke wijze men zou geraken tot het aanwijzen van den architect, die eventueel met den bouw belast zou kunnen worden. Van meer dan eene zijde werd aangedrongen hiervoor een nationale bouwkundige prijsvraag uit te schrijven.
Hiertegen werd echter opgemerkt, dat van een definitieven bouw voorloopig nog geen sprake kan zijn; er zal een Maatschappij gesticht moeten worden, die de bouw van het huis mogelijk kan maken; deze Maatschappij heeft natuurlijk het recht den architect aan te wijzen op de wijze die haar goeddunkt. Om echter de Maatschappij te kunnen stichten, moet een definitief plan worden opgemaakt, en hiertoe is een adviseerende architect noodig. De eventueele Commissie, die tot opdracht heeft het Kunstenaarshuis zoover vóór te bereiden, dat de financiers voor de te stichten Maatschappij alle gegevens kunnen verkrijgen, kan geen prijsvraag uitschrijven, daar alle noodige gegevens ontbreken. Zoo is in geen enkel opzicht de keuze van een terrein vastgesteld; gelden voor prijzen en onkosten voor een prijsvraag ontbreken. Een prijsvraag zou alleen kunnen worden uitgeschreven door de Maatschappij, maar de Maatschappij kan slechts gesticht worden, als een definitief plan voor het huis vaststaat. Dit definitieve plan vraagt de aanwijzing van een adviseerend architect. Gehoord deze toelichting was de vergadering van oordeel, dat een prijsvraag, om de adviseerende architect te verkrijgen, was uitgesloten. Daar echter gemeend werd, dat een bekwaam en ervaren architect betrokken moet worden bij de voorbereiding van het huis, en de waarschijnlijkheid groot is, dat deze adviseerende architect later ook door genoemde Maatschappij wordt aangewezen voor den definitieven bouw, werd de wenschelijkheid gevoeld, door een rondvraag onder de architecten den adviseerenden architect aan te wijzen.
Hierna kwam aan de orde het voorstel, een commissie te benoemen, waarin de vijf Kunstenaarsgroepen vertegenwoordigd zouden zijn, met dien verstande, dat de architect in deze commissie verklaart, in geen enkel opzicht voor den bouw van het huis in aanmerking te zullen komen; deze commissie zal de stichting van het Kunstenaarshuis nader voorbereiden en zij heeft het recht zich een architect te assumeeren op de wijze als haar goeddunkt. De wenk werd echter aan de commissie gegeven dit te doen door middel van een referendum. Dit voorstel

GRAFMONUMENT TE PARAMARIBO VAN G. F. LA CROIX EN G. BOURGONJON.

werd met op één na algemeene stemmen aangenomen; in de commissie nu werden onderstaande heeren gekozen, respectievelijk vertegenwoordigd de Kunstnijverheid, de Schilderkunst, de Bouwkunst, de Muziek en de Letterkunde.
Het referendum heeft plaats gehad, met het gevolg dat de heeren K. P. C. de Bazel en H. P. Berlage elk het hoogst aantal stemmen, namelijk 34, verkregen. Hierop volgden architecten met 7 en minder stemmen. De commissie heeft, gebruik makende van haar mandaat, schriftelijk tusschen deze twee gestemd, zoodat de heer H. P. Berlage met algemeene stemmen werd aangewezen. De commissie was zoo gelukkig den heer Berlage bereid te vinden als adviseerend architect in haar midden te willen plaats nemen. De Comm. voor het Kunstenaarshuis

JAC. V. D. BOSCH.
C. BREITENSTEIN.
JAN GRATAMA.
A. D. LOMAN JR.
HERMAN ROBBERS.

OUDE DORPSKERKEN IN NEDERLAND.

DOOR de vriendelijke uitnoodiging van het Hoofdbestuur der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst tot het bijwonen harer avondvergadering van 30 Mei j.l. waren wij in de gelegenheid de belangwekkende voordracht van den Heer A. W. Weissman over OUDE DORPSKERKEN IN NEDERLAND aan te hooren. Deze voordracht, als voorbereiding der na de vergadering te openen TENTOONSTELLING gaf blijk van de uitgebreide kennis van de Nederlandsche kunstgeschiedenis des Heeren Weissman. Tal van goede lichtbeelden lichtten het gesprokene toe; vele weinig bekende en schoone kerkjes uit alle oorden des lands. Spreker begon een omschrijving te geven van die kerken waarvan de tentoonstelling afbeeldingen geeft en knoopte daaraan tevens een historisch overzicht vast, waarvan de inhoud in hoofdzaak het volgende was:
In de 6e en 7e eeuw zijn reeds in onze streken kerken gebouwd, welke van hout zijn geweest, hunne geschiedenis is vrijwel verloren gegaan omdat het materiaal niet voldoende tegen de weersinvloeden bestand was. Reeds in het begin der twaalfde eeuw begon men hier steenen kerken te bouwen. Merkwaardig dat in dit kleiland, die oudste kerken van natuursteen werden gemaakt, tufsteen, langs de rivieren uit Andernach aangevoerd. De architectuurvormen dier eerste steenen kerken zijn Romaansch. Van de kerken zelf is niet veel over, zij werden vervangen door grootere; wel zijn in onze oostelijke provinciën vele torens bewaard gebleven, waartegen dan een 15e eeuwsche grootere kerk is gebouwd.
De gebakken steen wordt in de dertiende eeuw de gebruikelijke bouwstof; dan ontstaan. onder den invloed van de Kloosterorde der Cisterciensers, de kerken van Friesland en Groningen, met hare door een zadeldak gedekte torens. dat de kerken van die streken typeert, en hare in geslepen baksteen uitgevoerde versieringen.
De veertiende eeuw zet het bouwen in gebakken steen voort. Door het geheele land verrijzen dan dorpskerken, rijker van plattegrond, dan de vroegere en vooral fraai door de verdeeling der massa's. Een nieuwere bouwtrant brengt de vijftiende eeuw, wanneer de gebakken steen in afwisseling met gehouwen steen gebruikt wordt, een stelsel, dat zich tot ver in de zeventiende eeuw blijft handhaven. Doch daarna keert men tot de gebakken steen terug en weet door een smaakvollen plattegrond aan de gevels rust en afwisseling te geven. De charme van al deze oude dorpskerken berust op den EENVOUD dien zij vertoonen. De bouwmeesters wilden geen kleine kathedralen maken, maar ruimen, in overeenstemming met de behoeften der dorpsbewoners en passende in de omgeving. Dikwijls wisten zij door een toren aan het Godshuis waardigheid te geven, doch, wanneer de middelen voor zulk een kostbaar bouwdeel niet toereikend waren, konden zij ook door een kleine spits hun doel bereiken.
Met één beuk, soms in een koornis eindigend, werd tot ongeveer de vijftiende eeuw genoegen genomen. Later werden ook aan het schip zijbeuken gemaakt, ofschoon het koor zijne eenvoudige gedaante behield. Ook een kruisbeuk werd dan wel aangebracht. Als de zestiende eeuw, door de onrust der tijden, het bouwen van dorpskerken heeft gestaakt, vat de zeventiende het werk weer op. De nieuwe leer vraagt andere gebouwen, en aan dien eisch wordt voldaan. Nu is geen koor meer noodig, doch de predikdienst verlangt een zoo mogelijk vierkante kerk. De architecten voldoen aan dit verlangen en weten, door eenvoudige middelen hun plattegronden te verrijken. Overdaad van versierselen wordt van den aanvang af vermeden. De bouwmeesters der dertiende eeuw bepalen zich tot versiering, zooals die met gebakken steen zelf te verkrijgen was, en scheppen indrukwekkende kerken, gelijk die te Stedum in Groningen.
Als voorbeeld van een kerk uit de 14e eeuw verdient die te Persinge, niet ver van Nijmegen in de vlakte bij Beek staande, genoemd te worden. Door schilderachtige groepeering munt dit bouwwerk, dat niet meer voor den eeredienst gebruikt wordt, uit. Ieder, die wel eens langs den Ubbergschen weg heeft gewandeld, zal zich de schoone groep herinneren, die door de kerk en de haar omringende boomen wordt gevormd.
Een vroeg Zestiende eeuwsche kerk bezit het bij Hoorn gelegen dorp Oosthuizen. Zij heeft den vorm van een kruis en uit haar dak rijst een geestig torentje. Deze kerk behield nog veel van haar oorspronkelijke meubelen. Onder de dorpskerken der Zeventiende eeuw nemen die te Bloemendaal, te Woubrugge, te 's-Graveland en te Oudshoorn de eerste plaatsen in, waarbij op te merken viel dat deze werken van Daniël Stalpaert door den spreker meer werden gewaardeerd als de voleindiging van de werken van Jacob van Campen aan Amsterdam's stadhuis.
Na er nog op gewezen te hebben dat over al deze kerkjes van de oudste tijden tot die der 18e eeuw een zeker waas van schoonheid ligt, dat men tevergeefs zoekt aan de moderne kerken, gaf spreker zijne meening over den hedendaagschen bouw van dorpskerken:
„De pogingen om den Gothischen stijl in de negentiende eeuw te doen herleven, werden door velen toegejuicht, door anderen als iets onmogelijks beschouwd. Zeker is het, dat het bouwen van dorpskerken den architecten een gelegenheid aanbood, om te toonen, dat zij met hun voorgangers uit de middeleeuwen konden wedijveren. Wanneer wij nu die Gothische dorpskerken, in de negentiende eeuw verrezen, beschouwen, dan zullen we er maar zeer weinige vinden, die ons bevredigen. Dikwijls hebben de architecten zich moeite genoeg gegeven, maar zij waren er zich niet bewust van, wat de bekoorlijkheid eener oude dorpskerk, uitmaakt. Die bekoorlijkheid wordt veroorzaakt door den eenvoud der vormen, en als het samengroeien met de omgeving.
Zelfs in de vijftiende eeuw, toen hier te lande zulke rijke stadskerken verrezen, bleven de dorpskerken een uiterst eenvoudig karakter behouden. Die eenvoud ontbreekt aan de Gothische dorpskerken der negentiende eeuw, die met al de motieven, welke aan den stijl konden worden ontleend, werden opgesmukt. Zelfs de stadskerken hadden bij ons in de middeleeuwen maar één toren, dus maakte men er aan de dorpskerken ook slechts één. Doch de moderne dorpskerken hebben vaak twee torens aan den gevel, soms nog een toren of koepel boven het kruis en zij missen daardoor het eenvoudig karakter, dat aan zulk een bouwwerk in de eerste plaats past.
Daarenboven is de plattegrond dezer kerken wel te ingewikkeld meestal, en schijnt het, alsof die voor een kathedraal in duodecimo werd gemaakt. De vensters pronken met rijkdom van traceeringen, aan de gevels is door afwisseling van bouwstoffen iets onrustigs gegeven. Geen plekje treft men aan, dat onversierd is gebleven. Beeldhouwwerk van weinig kunstwaarde is met kwistige hand overal verspreid. Treedt men zulk een kerk binnen, dan ziet men de bontheid der zoogenaamde polychromie met de schreeuwende kleuren der fabriekmatig vervaardigde gebrandschilderde glasvensters op de onaangenaamste wijze wedijveren. Zelfs mooie oude kerken, bijv. die te Wouw, werden door deze kakelbonte versieringen ten eenenmale bedorven. De pronk der goedkoope kerksieraden is daarenboven in de meeste dezer kerken zeer hinderlijk, Tot welke smakeloosheden men bij het bouwen van dorpskerken in de negentiende eeuw soms is vervallen, leert ons die te Oudenbosch, die een verkleinde navolging is van .... de St. Pieterskerk te Rome. met den gevel van San Giovanni in Laterano er voor!
Wanneer wij weder goede dorpskerken zullen krijgen, dan moeten zij, wien de ontwerpen daarvoor gevraagd worden, in de eerste plaats den eenvoud gaan betrachten. Zij dienen te bedenken, dat de oude meesters, wier namen wij niet eens kennen, door SOBERHEID HET EFFECT, DAT WIJ NU ZOO BEWONDEREN, HEBBEN VERKREKEN. Ontbreekt het geld voor een hoogen toren, welnu, een lage toren voldoet ook, en hij wordt er niet beter op, wanneer men hem door een spichtige houten spits, dikwijls ten deele nog, om bouwstof te sparen, doorluchtig gaat bekronen. Zijn maar bescheiden middelen beschikbaar, dan zondere men daar niets van af voor goedkoope versierselen, die wezenlijk de schoonheid van het geheel niet zullen verhoogen.
Geldt dit alles voor de Roomsche dorpskerken, wat de Protestantsche aangaat bestaan weer andere bezwaren. Tot ongeveer 1880 werden die meest opgetrokken in de vormen der zoogenaamde Waterstaat-Romantiek, die eene verbastering was van den bouwtrant. zooals de Duitsche architecten, naar het voorbeeld van Gästner, die hadden toegepast. Men noemde dat „rondbogenstijl". De vensters werden met de beruchte gegoten ijzeren ramen gedicht, de lijstwerken om vensters en deuren door den stucadoor getrokken, de gootlijsten werden uit hout samengesteld, voor de bekapping werd een flauwe helling gekozen, de spanten werden òf weggestukadoord òf door figuurzaagwerk opgesierd. Zulke kerken, dikwijls tegen mooie oude torens geplaatst, bewijzen wel de onmacht der negentiende eeuw.
Na 1880 komt een andere stijl in den smaak, die wel eens als Delftsche Renaissance is aangeduid, en die zijn motieven vond deels in den bouwtrant van omstreeks 1600, deels in Duitsche voorbeelden. Voor de kerken, in dien stijl gebouwd, geldt hetzelfde, wat voor de Roomsche kerken werd opgemerkt. In hun streven, om een voor den Protestantschen eeredienst geschikten plattegrond te ontwerpen, zien de bouwmeesters de goede voorbeelden uit de zeventiende eeuw over het hoofd, en wagen zich aan een veel te ingewikkelde verdeeling van den plattegrond, die tot allerlei moeilijkheden bij de gevels aanleiding geeft. Die gevels worden versierd met een rijkdom, die alle rust verbant. Als men torens maakt, dan worden die spitsen zóó druk met balustrades, luikjes, lijsten en andere sieraden bezet, dat zij geheel en al een kerkelijk karakter missen. Soms wordt ook een versmelting van de Delftsche Renaissance met de moderne Gothiek beproefd, doch natuurlijk met geen goede uitkomst.
Slechts dan zal de toekomst verbetering brengen, wanneer men voor de Roomsche dorpskerken de middeleeuwsche voorbeelden gaat volgen, en voor de Protestantsche, die der zeventiende eeuw. Dit volgen mag natuurlijk geen copiëeren zijn, want een copie kan uiteraard geen kunstwerk wezen.
Maar de Roomsche architect moet er zich rekenschap van gaan geven, welke de middelen waren, waardoor zijn middeleeuwsche voorganger een gelukkiger uitkomst verkreeg dan hij. De protestantsche architect zal zich dienen af te vragen, of de zoo sobere en toch zoo karakteristieke werken van Daniël Stalpaert en zijn tijdgenooten niet veel beter aan de eischen der schoonheid en der bruikbaarheid tevens voldoen, dan de pretentieuze architectuur, die tot dusverre in zwang was.
Beiden mogen zich den regel van Nicolaas Beets:
„WAT SCHOON IS MOET EENVOUDIG ZIJN", als motto kiezen.
En wanneer zij dit doen, wanneer zij met ernst er naar streven, dit voorschrift te volgen. dan zullen de dorpskerken der toekomst weer kunstwerken kunnen worden".
Deze meening kan hen, die de pessimistische architectuur-toekomst-beschouwing des sprekers kennen, niet verwonderen. Wij zouden er gaarne iets aan toegevoegd hebben, en wel dit: De dertiende, veertiende en volgende eeuwen lieten ons ieder iets na, ieder het werk huns tijds. In al die werken meenen wij eene zekere schoonheid te herkennen, waaraan, niet te vergeten, de tands des tijds een groot aandeel heeft. Zoo geeft iedere eeuw, ieder jaar iets anders in eene zekere GELEIDELIJKE OPVOLGING. Dan de laatste, de negentiende eeuw; wat zij ons naliet is niet rijk aan schoonheid. De ergste en ergerlijkste vergrijpen tegen de allereerste begrippen der schoonheid! Maar toch, ook in die leelijkheid zit gang, geleidelijke stappen; 't bewijs ligt wel daarin dat men ook van die misproducten der bouwkunst, de geboortedatum vrij nauwkeurig kan schatten. En nu is het o. i. verkeerd ineens te gaan zeggen: nu gaan we terug naar een jaar waarop de kunst ophield te bestaan, vatten de oude bouwwijze weer aan en gaan weer door", en dan daarbij nog: „dit doen we voor de katholieke kunst zóó en bij de protestantsche kunst beginnen we weer daar. Waar moet de architect van eene synagoge dan beginnen? Moet hij naar 't Jonas Daniël Meijerplein gaan kijken of moet hij zich Perrot et Chipiez aanschaffen om aan de restauratieteekeningen van Salomo's tempel te gast te gaan? Neen, laat de tijd haar gang gaan en tracht eene nieuwe, jonge kunst te vormen. Of 't lang zal duren; misschien, ja; misschien ook niet. Wat hindert dat ook. Er zijn in alle Europeesche landen kiemen eener jongekunst, zeer uiteenloopend, doch met eene geheimzinnige verwantschap. Laat nu de tijd leeren of we niet in de toekomst eene mooie dorpskerk kunnen bouwen, waarin alle door den spreker genoemde goede eigenschappen vertegenwoordigd zijn, doch daarbij één ding, en dat bovenal, ONS EIGEN WERK, ONS 20STE EEUWSCHE WERK, opdat het nageslacht oordeele: dat is een mooie dorpskerk uit de 20e eeuw gelijk de vormen het doen zien en niet uit de 19e eeuw die slechts wrochte in vergeten tijdperken.
Na de voordracht des Heeren Weissman volgde de ope-

ning der tentoonstelling, eene hoogst belangwekkende verzameling foto's, teekeningen en prenten, door de Maatschappij bijeengebracht en verstrekt door de Rijkscommissie voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, den rijksbouwmeester Peters, den architect Verheul en vele anderen. Wij bevelen de bezichtiging dezer belangrijke tentoonstelling ten zeerste aan, vooral daar vele foto's de kerken vertoonen zoo ze waren vóór de hand des restaurators ze bewerkte. A. K.

HEEMSCHUT.

Van den 1en Secretaris, den Heer A. W. Weissman, ontvingen wij onderstaand verslag:

VERSLAG OMTRENT DEN BOND „HEEMSCHUT", uitgebracht in de Algemeene Vergadering van 24 Mei 1911.

BESTUUR. Door de constitueerende vergadering van 2 Februari 1911 werden tot leden van het Bestuur gekozen de Heeren: Mr. W. B. Buma te Huizum, Mr. G. A. P. M. van der Aa te Amsterdam, K. P. C. de Bazel te Bussum, G. Bosch te Bloemendaal, S. de Clercq te 's-Gravenhage, A. le Comte te 's-Gravenhage, D. Fockema te Arnhem, Jan Kalf te 's-Gravenhage, Jhr. C. R. F. Krayenhoff te Utrecht, E. W. Moes te Amsterdam, Dr. J. Th. Oudemans te Amsterdam, G. A. Pos te Baarn, Jac. P. Thijsse te Bloemendaal, Mr. P. G. van Tienhoven te Heemstede en A. W. Weissman te Haarlem.

De Heeren D. J. Th. Oudemans te Amsterdam, Jac. P. Thijsse en G. Bosch, beiden te Bloemendaal, aanvaardden de benoeming niet.

De vergadering wees als Voorzitter aan Mr. W. B. Buma, die de benoeming slechts aannam tot de eerstvolgende Algemeene Vergadering, om den Bond niet in ongelegenheid te brengen.

Het Bestuur benoemde den Heer E. W. Moes tot Onder-Voorzitter, den Heer A. W. Weissman tot Eersten Secretaris, den Heer S. de Clercq tot Tweeden Secretaris en den Heer G. A. Pos tot Penningmeester, welke vijf Heeren tezamen het Dagelijksch Bestuur van den Bond vormden.

Het Bestuur hield drie vergaderingen, waarin verschillende onderwerpen aan de orde kwamen.

LEDEN. Als leden zijn tot den Bond toegetreden: Het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam; De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam; De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Bergen (N.-H.); De Vereeniging Amstelodamum te Amsterdam; De Verfraaiingsvereeniging Delfia te Delft; De Afdeeling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Utrecht; Het Schilderkundig Genootschap Pulchri Studio te 's-Gravenhage; De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam; De Nederlandsche Hôtelhoudersbond te Amsterdam; De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer op Walcheren, te Middelburg; De Maatschappij Arti et Amicitias te Amsterdam; De Vereeniging Arti et Industriae te 's-Gravenhage; Het Nederlandsch Algemeen Verbond te Dordrecht; De Oudheidskamer Twenthe te Enschedé; De Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam; De Vereeniging tot verfraaïng van Haarlem; De Katholieke Kunstkring de Violier te Amsterdam; De A. N. W. B. Toeristenbond voor Nederland te Baarn; De Vereeniging Pictura Veluvensis te Renkum; De Vereeniging Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs te 's-Gravenhage; Het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam; De Nationale Bond voor Vreemdelingenverkeer te Utrecht; De Haagsche Kunstkring te 's-Gravenhage; De Nederlandsche Oudheidkundige Bond te 's-Gravenhage; De Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Leek (Gr.); De Vereeniging In Consten Een te Nijmegen; De Vereeniging Edams Museum te Edam; Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te Utrecht; De Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam.

Verschillende lichamen vroegen Statuten en Huishoudelijk Reglement van den Bond aan, zoodat verwacht mag worden dat het ledental zich zal uitbreiden.

WERKPROGRAMMA. Het Bestuur wees uit zijn midden de Heeren K. P. C. de Bazel, Jan Kalf en A. W. Weissman aan om een werkprogramma voor Heemschut op te maken. Nadat het ontwerp daarvoor bij het Bestuur was ingekomen werd het behandeld, vastgesteld en gedrukt. Het zal zoo ruim mogelijk worden verspreid.

CORRESPONDENTEN. Een voorloopige lijst van Correspondenten werd door het Bestuur opgemaakt. Het verzenden der uitnoodigingen om als Correspondent op te treden moet echter wachten tot de Statuten de koninklijke goedkeuring zullen hebben verkregen.

BUITENLAND. Het Bestuur stelde zich in verbinding met den heer Fritz Koch te Meiningen, Geschäftsführer des Bundes Heimatschutz in Duitschland, om de organisatie van dit lichaam te leeren kennen.

BEMOEIINGEN. Toen gevreesd werd, dat de buitenplaats Scheybeek te Beverwijk, welke te koop was, in handen van bouw-speculanten zou vallen, vestigde men onze aandacht hierop. Daar deze buitenplaats echter door een aanzienlijk Amsterdammer werd gekocht behoefde Heemschut niet op te treden.

Naar aanleiding van mededeelingen uit Zwolle omtrent de voorgenomen stichting van een gebouw voor het Rechterlijk Archief aldaar, waardoor groote ontsiering dreigde, werd aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie het volgend adres gezonden.

„Het Bestuur van den Bond Heemschut tot bescherming van de schoonheid van Nederland, heeft vernomen dat vanwege Uwer Excellenties Departement op de Blijmarkt te Zwolle een gebouw voor het Rechterlijk Archief zal worden gesticht, welk bouwwerk, blijkens de ontwerpen, daarvoor gemaakt, geheel het karakter van een pakhuis met plat dak zal verkrijgen, waarom het, ook door zijn groote hoogte, de bestaande omgeving zal ontsieren. Het Bestuur van den Bond is er van overtuigd, dat het voldoende zal zijn, de aandacht van Uwe Excellentie op deze zaak te vestigen, om te voorkomen, dat deze ontsiering zal plaats vinden, en het verklaart zich gaarne bereid, indien Uwe Excellentie dit mocht wenschen, aan te geven, hoe een Archiefgebouw zou kunnen worden gemaakt, dat, beter dan het thans ontworpene, in de omgeving past."

Vertrouwd mag worden, dat op dit adres een bevredigend antwoord zal worden ontvangen. De hulp van Heemschut werd ingeroepen om de bedreigde bosschen van Gaasterland te behouden. Het bestuur stelde zich omtrent deze zaak in verbinding met de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland, die reeds herhaalde malen bosschen heeft weten te redden. Uit Friesland kreeg het bestuur bericht, dat het voornemen bestaat de zeer oude kerk te Wierum af te breken, die, geheel van tufsteen gebouwd, als voortbrengsel van Romaansche kunst waarde heeft, en bovendien in het landschap zich schilderachtig voordoet. In samenwerking met den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond heeft Heemschut gepoogd, het afbreken der kerk te voorkomen. De pogingen zullen echter waarschijnlijk niet de gehoopte uitkomst hebben; misschien zal het gelukken, althans den toren te behouden. Uit Katwijk aan Zee werd gemeld, dat het bestuur der Domeinen het voornemen heeft, de duinen tusschen Katwijk en Noordwijk te doen afgraven, waardoor de schoonheid van deze streek zeer zou lijden. Getracht zal worden, in overleg met de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland, het ontsieren door deze afgraving tegen te gaan. Tweemaal werd de aandacht van het bestuur gevestigd op ontsierende reclames. De eerste is een bord, in de nabijheid van het station van den Staatsspoorweg te Oosterbeek, op een der mooiste punten geplaatst door de Oosterbeeksche Meubelfabriek „Labor Omnia Vincit", welke zich ten doel stelt, de verheffing van den smaak der werklieden, door voor hen goede en goedkoope meubelen te vervaardigen. De tweede reclame is de groote stoel, geplaatst in een weiland bij Haarlem door de kunstnijverheid-werkplaats „Onder den Sint Maarten" te Haarlem. Aan de leiders dezer fabrieken, welke artistieke doeleinden nastreven, werd namens den bond verzocht, deze reclames, die de omgeving ontsieren, te doen verwijderen.

Naar aanleiding van een bericht, dat een boerenwoning te Westerblokker, die van 1659 dagteekent en in het eerste deel der „Noord-Hollandsche Oudheden" beschreven is, zou worden gesloopt, werd een onderzoek ter plaatse ingesteld. Het huis, waarvan de zuidelijke gevel een trapjestop heeft en met een deurkalf prijkt, waarop in snijwerk een voorstelling van den Barmhartigen Samaritaan te zien is, ging onlangs in eigendom van den heer Koeman, Burgemeester der gemeente Blokker, over. Daar de ankers verteerd waren, dreigde de gevel in te storten. Nadat echter de ankers vernieuwd zijn is er voor instorten geen gevaar meer. De eigenaar gaf de verzekering, voorloopig niet tot het sloopen van het gebouw te zullen overgaan en aan het Bestuur bericht te zullen zenden als er nieuw gevaar mocht dreigen. Zoo is dan dit bouwwerk behouden; den eigenaar komt de hulde toe van allen, die op het behoud van zulke schilderachtige en merkwaardige voortbrengselen uit het verleden prijs stellen.

Vernomen werd, dat het voornemen bestaat, door kazernes, die aan den Vuchtschen straatweg bij 's-Hertogenbosch zullen worden gebouwd, die schoone wandeling te bederven. Het Bestuur zal aan deze zaak zijn aandacht wijden. Een artikel over ontsieringen te 's-Gravenhage van den hoefijzer-correspondent in het Algemeen Handelsblad van 26 April 1911 gaf het Bestuur aanleiding, zich met den schrijver in verbinding te stellen. Het Bestuur zal zich tot den Raad van 's-Gravenhage wenden om er op aan te dringen, dat, wanneer de terreinen nabij de Witte Brug voor het houden van tentoonstellingen bestemd worden, althans het meest karakteristieke deel, de warmoezenierderijen, ongeschonden blijve en alleen de weilanden voor tentoonstellingen worden gebruikt.

Aan de directie der Zuid-Hollandsche Electrische Spoorwegmaatschappij zal worden gevraagd, de ontsiering van het duinlandschap door het plaatsen van reclames langs de lijn te beletten en aan den Minister van Waterstaat zal om medewerking verzocht worden, ten einde deze ontsiering van den rijksweg ongedaan te maken. Ook langs andere spoor- en straatwegen neemt het getal der ontsierende reclameborden zeer toe. Het zal noodzakelijk zijn, dat bij de wet regelen worden gegeven, die voorkomen, dat iemand zijn eigendom misbruikt, gelijk hij doet, wanneer hij er reclames op plaatst, waardoor het stads- of landschapsschoon wordt bedorven. De actie tot het verkrijgen van zulk een wet kan zich aansluiten bij die door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond tot bescherming van gedenkteekenen bij de wet ondernomen. Er blijft voor den bond Heemschut dus nog veel te doen. Dat in den korten tijd van zijn bestaan reeds zoo dikwijls zijn hulp werd ingeroepen, ofschoon nog geen correspondentschappen konden worden ingesteld, getuigt het van belangstelling in zijn streven. Moge die belangstelling blijven bestaan, dan zal Heemschut zeker veel tot het behoud der schoonheid in Nederland kunnen bijdragen, vooral, wanneer het zijn werkprogram tot uitvoering kan brengen.

In de Woensdag j.l. gehouden vergadering werden tot bestuurders gekozen de heeren: Mr. W. H. de Beaufort, te Leusden; J. H. W. Leliman, te Amsterdam en Jhr. Mr. F. J. J. M. v. Ryckevorsel, te 's-Hertogenbosch van wie bij acclamatie de eerstgenoemde tot voorzitter werd verkozen.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN. (Vervolg van blz. 156).

Verplichte of vrijwillige Zusammenlegung (Ulmlegung) spelen daarin een grooten rol. Vele gemeenten gaan voorts over tot het uitschrijven van prijsvragen voor een algemeen uitbreidingsplan (Plannen 1910 voor Groot-Berlijn). Voor Wurtemburg is een ontwerp-wet op uitbreidingsplannen gereed. Baden en Reusz bezitten wetgeving, houdende beginselen voor zulke plannen waarvan toepassing steeds meer ingang vindt.

In Oostenrijk wordt hoogst zelden een algemeen uitbreidingsplan aangetroffen; zoo al, dan beperkt een plan zich veelvuldig tot bepaalde stadsgedeelten. In Weenen is thans een grootsch plan ingediend. Voor Zwitserland en Hongarije schijnt de toestand niet beter. In Zweden worden sinds de betrekkelijke wet van 1907 goede vorderingen gemaakt. Een aantal gemeenten stelden plannen vast, waarvan Göteborg uitmunt.

Omtrent eigenbouw door gemeenten en bevordering van aanbouw door financiëelen steun vernam men naast de genoemde landen ook een en ander uit Engeland, Frankrijk, België, Italië, Finland: wat betreft eigenbouw uit Frankrijk en Italië in zooverre dat het in Frankrijk aan gemeenten verboden is woningen ter verhuring te bouwen en in Italië slechts toegelaten ten behoeve van personen, wier jaarlijksche inkomsten 1500 lires niet overschrijden (of berekend naar ieder lid van het gezin 300 lire), slechts leidende tot eenige voorziening in de behoeften der minder bezittende geëmployeerden.

De eigen bouw heeft in Engeland grooten omvang aangenomen sinds de Housing of the Working Classes Act (1890) welke de locale autoriteiten met betrekking tot dien bouw de meest uitgebreide bevoegdheid biedt tot het aangaan van leeningen voor grondaankoop en bouwkapitaal.

Voor Duitschland bepaalt zich de gemeentelijke bouw in den regel tot de gemeente-werklieden en kleine ambtenaren en geschiedt gewoonlijk minder als bepaalde overheidszorg voor huisvesting van het eigen personeel dan wel op grond van bijzondere omstandigheden. Dat deze bemoeiing, hoewel in een zeer groot aantal steden aangetroffen, ook geene groote beteekenis heeft blijkt wel uit het aantal woningen voor de volgende steden vermeld. Aken (126), Berlijn (372), Stuttgart (104), Danzig (58), Duisburg (36), Elberfeld (97), Kassel (12), Kiel (104), Keulen (115), Nordhausen (56), Rixdorf (35), Wiesbaden (64). (Wordt vervolgd.)

VAN ALLERLEI AARD.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag tot het bekomen van een ontwerp voor de vervaardiging van goedkoope woonkamermeubelen (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage.
Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur.
(Zie programma in No. 21).

CONGRES VOOR VERWARMING EN VENTILATIE, TE DRESDEN, VAN 12—14 JUNI 1911.

Aanmelding tot deelname aan dit congres kan geschieden aan het bureau; Haydnstrasse 9 te Dresden. Een heerenkaart is te bekomen tegen betaling van 20 M. en een dameskaart ad 15 M. Behalve recht tot bijwonen der vergaderingen geven deze kaarten nog talrijke faciliteiten waaronder b.v. het recht van vrijen toegang, van 11 tot 17 Juni, tot de tentoonstelling. Gedurende het congres zullen de navolgende personen het woord voeren:
1. Prof. PFÜTZNER van Karlsruhe i/B. over: „Die moderne Heizungs- und Lüftungstechnik in ihren Beziehungen zur Hygiene".
2. Ing. HERMANN VETTER van Berlijn: „Ueber die Zentralheizungen der älteren Zeit".
3. Stadtsbaurat WAHL: „Die Hygiene-Ausstellung im Allgemeinen".
4. Ing. H. SCHUMACHER van Berlijn: „Heizung und Lüftung von Schulen".
5. Ing. WILHELM VOCKE van Dresden: „Warmwasserbereitung, insbesondere für häuslichen Bedarf".

INT. KONGRESS FÜR KUNSTUNTERRICHT, ZEICHNEN UND ANGEWANDTE KUNST, TE DRESDEN VAN 12—18 AUG. 1912.

Dit congres zal tweeledig werken: *a.* „allgemein bildende Schulen". *b.* „Kunstschulen und Kunstgewerbliche Lehranstalten" en wil, evenals de congressen van Parijs (1900), Bern (1904) en Londen (1908) het teeken- en kunstonderricht op een vasten basis stellen, en hoopt daartoe „de hooge waarde van het teekenen ten dienste eener algemeene vorming zoowel als voor het beroep" aan te toonen en alzoo het aanzien van vak en vakgenooten zijnerzijds bevorderlijk te zijn.

TENTOONSTELLING OUDHEDEN EN MERKWAARDIGE VOORWERPEN.

In het ongebruikte deel der Martinikerk te Franeker zal een tentoonstelling worden gehouden van oudheden en merkwaardige voorwerpen, betrekking hebbende op Friesland en zijn bewoners, om den kunstzin in het algemeen te ontwikkelen, de liefde voor oud- en merkwaardigheden te bevorderen en aan te kweeken en zoo mogelijk mede te werken, dat voorwerpen, welke betrekking hebben op de historie van Friesland en zijn bewoners, in het bezit komen van de stedelijke musea of van het Friesch Genootschap te Leeuwarden en om meer bekendheid te geven aan de kunstschatten en merkwaardigheden van Franeker. Franeker's Belang, dat deze tentoonstelling zal organiseeren, heeft het voornemen haar te houden van 15 Juli tot 20 Augustus, of, mocht zulks wenschelijk blijken, tot 31 Augustus.

SUPPLETOIRE BUITENLANDSCHE ZAKEN-BEGROOTING, BETREFFENDE EEN GESCHENK AAN HET VREDESPALEIS.

In zijn memorie van antwoord op het voorloopig verslag deelt de Minister van Buitenlandsche Zaken mede, dat een geschilderd plafondstuk van de Lairesse niet door de regeering ter versiering van het Vredespaleis is afgestaan. Wel heeft zij vier wandschilderingen van F. Bol voor dat doel aan de Carnegiestichting in bruikleen gegeven. Dat de keuze op een voortbrengsel der glasbranderskunst is gevallen, vindt zijn grond in een door het bestuur der Carnegiestichting aan de regeering kenbaar gemaakten wensch. Alle andere regeeringen, die gevolg hebben gegeven aan den door de Vredesconferentie uitgesproken wensch, hebben zich, zegt de Minister, in overeenstemming met de daarin uitgedrukte bedoeling voor de keuze van hare bijdragen tot den bouw of de versiering van het Vredespaleis laten leiden door de voorstellen van het bestuur der Carnegiestichting. Alleen op die wijze toch was het mogelijk, de verschillende bijdragen in onderling verband tot haar recht te doen komen, en het best in de behoeften voor bouw en versiering van het paleis te voorzien.

Voor de Nederlandsche regeering, merkt de Minister verder op, bestond te minder aanleiding tot een andere gedragslijn, omdat de glasbranderskunst in ons land een eervolle plaats onder de takken van kunstnijverheid inneemt. De begrooting van f 18.000 berust op eene in overleg met den architect der Carnegiestichting gemaakte berekening. De oppervlakte van de zeven ramen bedraagt te zamen 53.397 vierk. M. Het aangevraagde bedrag zal niet in de kas der Carnegiestichting worden gestort, maar de ramen zullen haar worden aangeboden in overeenstemming met de wijze, waarop door andere regeeringen is gehandeld. Zoowel ten aanzien der keuze van den vervaardiger als ten aanzien van de geheele overige uitvoering van het werk heeft de regeering gemeend, met bestuur der Carnegiestichting, dat met den bouw en de inrichting van het paleis belast is, de meest mogelijke vrijheid van handelen te mogen laten, overtuigd als zij was, dat op die wijze het meest wenschelijke resulaat zou worden verkregen. (Tel.)

VERSIERINGSWEDSTRIJD.

Het succes, hetwelk 't Koggeschip, Vereeniging ter bevordering van Amsterdamsche belangen in het algemeen en van het vreemdelingenverkeer in het bijzonder, het vorig jaar ter gelegenheid van het bezoek der Koninklijke familie aan de hoofdstad mocht hebben met haren wedstrijd in het versieren van gevels, balcons en ramen met groen en bloemen, heeft haar doen besluiten, ook nu weder tijdens het Koninklijke bezoek (van 6—12 Juni a.s.) een dergelijken wedstrijd uit te schrijven. Voor dezen wedstrijd worden wederom beschikbaar gesteld een 30-tal massief gouden, verguld zilveren, zilveren en bronzen plaquettes. De wedstrijd zal zijn verdeeld in 4 groepen en wel: 1. gevel- en puiversiering; 2. stoepversiering; 3. balconversiering; 4. raamversiering. De groep puiversiering, welke het vorig jaar ontbrak, is er thans bijgevoegd om den winkelier in de gelegenheid te stellen aan den wedstrijd deel te nemen.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD. 21. Jaarverslagen van de afdeelingen, van de commissie tot behartiging van de vakbelangen van den architect en van de commissie in zake de honorariumtabel. Beeldhouwwerk en terra-cotta aan het Vredespaleis door J. Gratama met afbeeldingen van ontwerpen van W. Retera en W. C. Brouwer. Het huis van gewapend beton, door W. F. C. Schaap, waarin verschillende vragen ter beantwoording worden gesteld betreffende deze bouwwijze.
DE BOUWWERELD. 21. De beglazing van de vensters in kloostergangen met eene plaat van de kruisgangen van de basiliek San Paolo fuori le mura te Rome en van het klooster op den Mont Saint-Michel.
DE OPMERKER. 21. Vervolg van het artikel uit het vorig nummer over het boek van Dr. v. d. Waerden. Het gegoten huis te Santpoort.
DE INGENIEUR. 21. Bezoek aan verschillende steengroeven door M. E. H. Tjaden, met vele belangwekkende afbeeldingen.
DE AANNEMER. 21. Aannemer en werkgever.
DEUTSCHE BAUZEITUNG 40 en 41. Sakristie und Pfarrhaus der Kirche St. Johann an der Saar, Architect Gustav Schmoll, met afbeeldingen. Garten der Gartenarchitecten Olmsted in Boston.
L'EMULATION 10 en 11. Notes de voyage d'un architecte en Amérique. La construction d'un grand hôtel du XXe siècle. Verder de gebruikelijke platen, waarbij eene goede afbeelding van de bekende Antwerpsche beurszaal, met overkapping van den architect Jos. Schadde.
THE BUILDING NEWS. Lessees assigning and subletting. Plaatjes van een mooien ouden schoorsteen te Worcestershire. Verder de gebruikelijke platen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap.— Grafmonument. — Woonhuisprijsvraag 1911. — Prijsvraag verkaveling Wijckerveld te Meerssen. — Het kunstenaarshuis van het verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. — Oude dorpskerken in Nederland. — Heemschut. — Internationaal Woningcongres te Weenen (Vervolg). — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 7.50. Donateurs zijn zij die minstens f 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

NEGENTIENDE JAARGANG No. 23. ZATERDAG 10 JUNI 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

EXCURSIE NAAR HOORN EN ENKHUIZEN OP ZATERDAG 24 JUNI. — Dagverdeeling:

Vertrek per trein uit Amsterdam 's morgens te 7.59 C.S., waarna ineens doorgereden wordt tot Enkhuizen. Daar zal onder leiding van den gemeentearchitect, den Heer G. HONIJK het merkwaardige van ENKHUIZEN worden bezichtigd, waarna het gezelschap zich met groote rijtuigen zal begeven naar Hoorn. Deze tocht door de zoo hoogst interessante STREEK belooft veel. De groote boerderijen met de blauwe plinten, de hooge rieten daken, met de eigenaardige versieringen van dakpannen daarin, tal van bezienswaardigheden nog meer, die ons van vroegere tochten in de herinnering zijn gebleven, zullen zeer de belangstelling wekken.
Na eene lunch te Hoorn zal daar onder de leiding van den gemeentearchitect J. FABER heel veel te zien zijn. Dan tot slot eene terugtocht over zee met een flinke stoomboot; aan boord wordt gedineerd, wat de zeereis tevens zal korten. Bij mogelijk slecht weer zal gezorgd worden dat ook gelegenheid tot dineeren te Hoorn bestaat en dan de terugreis per spoor kan geschieden. Bij goed weer zal de boot des avonds te acht uur weer in Amsterdam zijn.

VOORM. KOEHOORNPOORT TE HOORN.

STADHUIS TE ENKHUIZEN.

Alles dooreen belooft een zeer belangrijke en aangename dag, zoodat wij zonder twijfel eene ruime deelname van de leden met hunne dames verwachten. In verband met de regeling van tal van zaken worden de deelnemers verzocht, niet met de opgave tot het laatst te wachten, doch zich spoedig op te geven aan het bureau van het genootschap, Parkzicht-Hobbemastraat.
De tocht zal plaats hebben op Zaterdag 24 Juni. Kosten zullen bedragen voor reiskosten, rijden van Enkhuizen naar Hoorn, koffiedrinken te Hoorn, boottocht, diner en verdere kleine onkosten tezamen ongeveer *f* 7.— per persoon. Voor de Voorbereidingscommissie,
A. A. K.

ENKHUIZEN.
Eenige weken geleden schreven we, in de oproep voor de excursie naar Enkhuizen reeds dat wie de schoonheid daar wil zien, zich haasten moet. Men gaat in Enkhuizen de mooie oude grachtjes dempen en vervangen door een cement-riool. In de te vormen straat kunnen ook zelfs de boomen van de oude grachtjes niet blijven, want ze staan niet nauwkeuring in 't gelid! De hoekhuizen aan die gedempte grachten zijn reeds gedeeltelijk door wonderbaarlijk slechte bouwsels in modernen trant vervangen. Ingevolge een bericht in de Enkhuizer courant van onze excurcie ontvangen we reeds een prentbrief kaart van het geheelonthouders-koffiehuis te Enkhuizen. Prijzenswaardige ijver, maar architectuur! 't is te erg; en dan vlak er naast zoo'n mooi oud voorbeeld!

PRIJSVRAAG VERKAVELING WYCKERVELD TE MEERSSEN.

De Redactie ontving van de Permanente Prijsvraag-Commissie het navolgende bericht:

Amsterdam, 2 Juni 1911.

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

Weledelgeb. Heeren.

Voldoende aan het bepaalde bij art. 4 der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen heeft de Permanente Prijsvraag-Commissie de eer U te adviseeren, de deelneming te ontraden aan de PRIJSVRAAG VOOR DE VERKAVELING TER BEBOUWING VAM DE GRONDEN BEHOORENDE TOT DE VILLA „WYCKERVELD", GELEGEN IN HET WYCKERVELD ONDER DE GEMEENTE MEERSSEN, UITGESCHREVEN DOOR DE ERFGENAMEN VAN WIJLEN DEN HEER EN MEVROUW EUGÈNE REGOUT—REGOUT OVERLEDEN TE VILLA WYCKERVELD en dit op de volgende gronden:

1e. Het in art. 5 alinea 1 van het programma uitgeloofde bedrag voor prijzen ad *f* 600.— is in verband met het nut dat de prijsvraaguitschrijver van een goed bebouwingsplan kan trekken te laag te achten en dient minstens *f* 1000.— te zijn waarvan *f* 600.— als eerste prijs behoort te worden uitgeloofd.

2e. de bepaling van art. 5 alinea 4, luidende: „DE UITSCHRIJVERS ZIJN HOEGENAAMD NIET GEBONDEN AAN DE ONTWERPEN VAN EERDER BEKROONDE OF AANGEKOCHTE ONTWERPEN EENIGE VERDERE WERKZAAMHEID BETREKKELIJK DEN STRATENAANLEG, DE VERKAVELING OF BEBOUWING OP TE DRAGEN" komt de P.P.C. voor in strijd te zijn met het geestelijk eigendomsrecht van den bekroonde. Zij overwoog dat, wanneer eventueel tot uitvoering van het stratenplan van het bekroonde ontwerp wordt overgegaan, tenminste de voorbereidende werkzaamheden tot aan de uitvoering toe, d.i. dus het maken van het definitieve plan, met de gevorderde omschrijving voor de uitvoering enz., aan den bekroonde diende te worden opgedragen en dit behoorde te worden gehonoreerd. De P. P. C. is van oordeel dat dit ook in 't belang van den prijsvraaguitschrijver is, daar geacht kan worden dat de bekroonde in staat zal zijn, bij de nadere uitwerking van zijn plan, behartigenswaardige wenken te geven en goede oplossingen voor te wijzigen onderdeelen, aan de hand te doen.

3e. Het bij art. 10 alinea 4 bepaalde, luidende: „Elk prijsvraagontwerp, VOOR ZOOVER NIET DOOR DE UITSCHRIJVERS IN EIGENDOM VERKREGEN blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger enz. is voor wat het onderstreepte gedeelte betreft in strijd met wat in de Algemeene Regelen omtrent het geestelijk eigendom is bepaald, en is niet toelaatbaar.

Naast het gereleveerde, heeft de P.P.C. nog bezwaren tegen eenige andere bepalingen van het programma, handelende over de benoeming van een plaatsvervangend jurylid, het verstrekken en publiceeren van de door de jury te geven inlichtingen, de verzekeringssom der ontwerpen enz., welke echter van minder gewicht dan de voornoemden te achten zijn, en die zij dus meent hier niet in den breede te behoeven te ontwikkelen.

De P. P. C. stelde den prijsvraaguitschrijver via het lid der jury dat zich met de administratie van de prijsvraag belast in kennis met hare bezwaren, met het verzoek daaraan tegemoet te willen komen, waaraan deze echter niet wenscht te voldoen, weshalve hem is bericht dat de P. P. C. zich genoopt ziet de deelneming aan de prijsvraag te ontraden.

De Permanente Prijsvraag Commissie,
A. SALM G.BZN.
P. J. DE JONGH.
C. N. VAN GOOR.

CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Van den Secretaris der Club ontvingen wij het verslag van de vergaderingen van 12 Mei en 2 Juni, ll., waaruit wij de hoofdzaken aanstippen, t.w.: op een schrijven aan B. en W. van Utrecht, betreffende een gevelwedstrijd, was een afwijzende beschikking ontvangen daar genoemd college er geen heil in zag nogmaals een proef in dezen geest te wagen.

De heer Dwars heeft zich bereid verklaard met de leden der club de Utr. bruggen langs te gaan en te demonstreeren, wat na de Lustrumfeesten zal plaats vinden.

De rekening en verantwoording van den penningmeester betreffende de lezing des heeren Berlage wees een totaal tekort aan van *f* 76.27 wat door een hoofdelijken omslag ad *f* 13.— zal gedekt worden.

Voorgesteld en aangenomen werd als lid de Heer Corn. v. Straaten, Jr. architect te Utrecht.

Ten Slotte werd nog besloten gedurende de zomermaanden niet te vergaderen en op de agenda der e.v. vergadering te plaatsen: de verkiezing van een voorzitter.

EIGENAARDIGE BOUWWIJZE.

HIERBIJ twee foto's van gevels, die wel aardig zijn, omdat het een kijk geeft hoe hier een groot bouwwerk ('t betreft den bouw van eene nieuwe schouwburg door Cordonnier) wordt uitgevoerd. De behandeling is zoo geheel anders, dan wij gewoon zijn te zien. Zooals het werk er nu bij staat, zonder de bij ons gebruikelijke stijgers er om heen, zou je denken, dat het een brand ruïne is, met die groote vierkante raamopeningen, waar je de lucht door ziet, omdat het werk nog niet kapdicht is. De eenige bedrijvigheid die te zien is, is het werken van de groote electrische kranen, die als olifantsslurven de stukken steen van den grond op de muur plaatsen om dadelijk door de metselaars te worden aangewerkt.

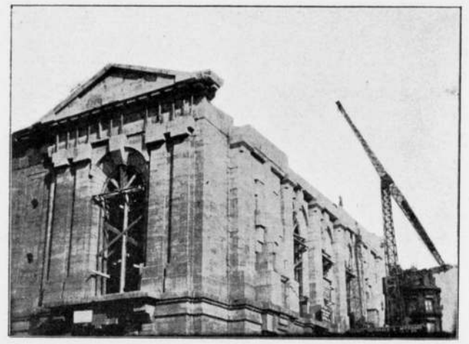

SCHOUWBURG TE LILLE IN AANBOUW.

ID. AANZICHT DER LANGE GEVEL.

Die electrische kranen doen werkelijk, door hun regelmatig heen en weer slieren aan olifantsslurven denken. Een eigenaardige methode is ook, de stukken zandsteen voor kroonlijsten en frontons niet afgewerkt, maar vlak bewerkt in de groote propelproportiën op- en naast elkander te plaatsen. Ook de stukken van de kwart en halve kolommen worden naast het achtkant behakt en zoo gesteld en aangemetseld waar later beeldhouwwerk op kapiteelen en basementen moeten komen, zijn de stukken vierkant (niet brûte) geplaatst. Het geheele bouwwerk doet nu dus aan een flink opgezette schets denken, omdat de aandacht gevestigd blijft op de mooie, flinke verhoudingen zoowel van lijsten en bekroningen, als van de geheele gevel indeeling. Er zal evenwel veel van die mooie verhoudingen verloren gaan, als de beeldhouwer zijn kunsten gaat vertoonen, want het is duidelijk te zien, waar nu een stuk steen voor de gevel springt, komt later een met maskers doorvlochten rozenguirlande. De massa steenblokken aan den voorgevel tusschen de kolommen zullen wel verwerkt worden als figuren die omzweeft worden door tooneelengeltjes of iets dergelijks. Van het flinke blijft er dus weinig over. Tegenover deze schouwburg wordt, ook door Cordonnier, een nieuwe beurs gebouwd, die al tot circa 10 Meter boven den grond is verrezen. Dit gebouw wordt in baksteen, met toepassing van zandsteen voor de ingangen en raamomlijstingen, opgetrokken en ziet er dus nu niet zoo eigenaardig uit, vooral omdat hier de zandsteenen lijsten al geheel afgewerkt worden gesteld. Intusschen is het dunkt mij, voor een architect wel aardig om op één plein twee van zulke groote bouwwerken uit te kunnen voeren.

Lille, 25 Mei 1911. JOH. KROMHOUT.

NIEUWE UITGAVEN.

F. J. VAES. LEERBOEK DER STEREOMETRIE; uitgave van Æ. E. Kluwer te Deventer. Prijs *f* 1.70.

De schrijver wijkt af van de gebruikelijke volgorde van de leerstof, door te beginnen met het TEEKENEN van lichamen en daarbij tevens eenvoudige berekeningen te behandelen, terwijl dan pas de theorie aan de orde komt. Om deze eigenschap en om de wijze waarop de lichamen worden behandeld, lijkt ons dit boek bijzonder geschikt voor scholen voor technisch onderwijs. De leerling zal in 't algemeen meer behagen hebben in den VORM dan in de WISKUNDIGE THEORIE; wordt hem die theorie vergemakkelijkt door eerst de voorstelling goed in zich op te nemen, dan verdient dit ontegenzeggelijk aanbeveling. Waar nu op technische scholen teekenen toch het hoofdvak is, bij het voorbereidend teekenonderwijs veelal reeds de eenvoudige meetkundige constructies worden geteekend, zal het voor die scholen ook de aangewezen weg zijn de stereometrie anders te behandelen dan gewone onderwijsinrichtingen en op TEEKENEN den nadruk te leggen. Daarom achten wij dit boek geschikt voor onderwijs aan technische scholen en voor studeerenden voor die akten M. O. teekenen, waarvoor thans ook kennis der meetkunde in de ruimte wordt verlangd. A. A. K.

OOK 'N BOUWERIJ.

Ons trof het navolgend bericht voorkomende in een der dagbladen van de laatste week:

„EEN NIEUW R.-K. KERKGEBOUW TE AMSTERDAM.
Naar „De Tijd" mededeelt, is in de Tichelstraat met het grondwerk aangevangen voor den bouw van een nieuw R.-K. kerkgebouw.
Het te bebouwen terrein beslaat een oppervlakte van ruim 1000 M²., waarvan de lengte langs de Lijnbaansgracht ongeveer 35 M. bedraagt. De kerk wordt binnenwerks lang 35 M., bij een breedte van 19.20 M. Het middenschip, dat 9.50 M. breed zal worden, zal zich in verhouding tot de zijbeuken tamelijk hoog boven dezen verheffen. De hoogte ervan zal ongeveer 12 Meter bedragen.
Uitwendig zal de kerk in het Romaansche type gebouwd worden. Het inwendige zal meer volgens de renaisance bewerkt worden. (Spatieering van ons, R.)
Op ruime schaal zal van gewapend beton worden gebruik gemaakt, o.a voor geheel de fundeering voor alle vloeren van rectoraat, kerk en tribune, terwijl mede alle onderlaagbalken (bedoeld is waarschijnlijk onderslag) en kolommen van gewapend beton worden gemaakt".

En wie treft dit niet?! Wij informeerden bij „De Tijd" onder mededeeling dat ons dit bericht wel wat vreemd voorkwam; of 't juist was vroegen wij en uit welke bron 't kwam, alsook wie dan wel de architect was? De feiten waren inderdaad zoo en niet anders, antwoordde „De Tijd" en vond 't ook wel wat vreemd. De bron was 'n betrouwbare, een Eerwaarde met 'n Latijnschen naam had de gegevens verstrekt. Wie de architect was, was onbekend. Wij bedankten „De Tijd" en togen op onderzoek uit. Van een zoo merkwaardig bouwwerk, zóó lang, zóó breed, zóó hoog; dat staat te verrijzen in 't hart van

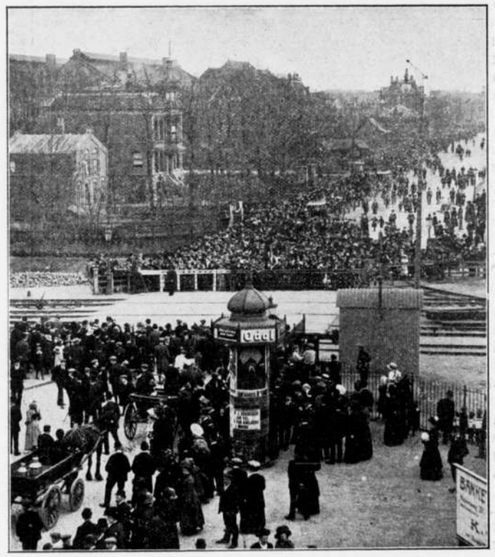

DE PASSAGE GESTREMD.

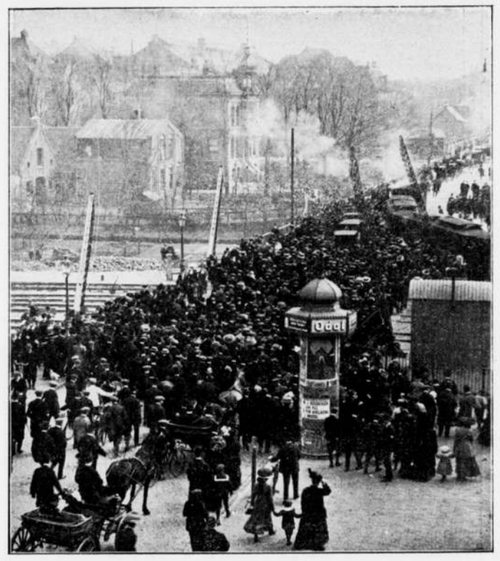

DE HERVATTING VAN HET ZOO DRUKKE VERKEER.

Amsterdam, uitwendig Romaansch en inwendig eenige eeuwen jonger; daarvan moesten we meer weten of minstens den virtuoos kennen die ons, nuchtere 20ste eeuwsche Amsterdammers, met zijn schepping kwam verkwikken.
Heel veel wijzer zijn we echter niet geworden, het plan kregen we niet te zien; doch den virtuoos kennen we bij naam. Deze naam te noemen lijkt ons, na al wat we omtrent dezen bouw te hooren kregen, niet gewenscht. Uit de geheele situatie blijkt namelijk dat de man teekende op gezag. Hij teekende wat men hem opdroeg te teekenen. Schuld aan het ontwerp heeft hij blijkbaar niet. Nu kan men beweren dat hij, die als architect fungeert, niet op gezag moet en mag teekenen wat lastgevers hem opdragen, doch in dit geval meenen wij den vervaardiger der bestekteekeningen daarvoor niet al te zeer hard te moeten vallen, temeer wijl wij ons geen juist beeld kunnen vormen van de positie welke hij bij den bouw inneemt. Als architect treedt hij niet of slechts ten deele op, als opzichter evenmin. Ons lijkt de veronderstelling dat men zich van bouwkundigen bijstand bediend heeft uitsluitend voor zoover dit uit hoofde van de bouwverordening noodig was en tegenover het bouwtoezicht onvermijdelijk, niet te gewaagd. Hieruit volgt dat men te doen heeft met een bouwerij voor leeken; beunhazen in architectuur zou men ze kunnen noemen. Of deze liefhebbers veel gevaarlijker zijn dan onze Amsterdamsche bouwkundige makelaars, eigenbouwers en sommige stadgenooten die, toegerust met een grootere dosis brutaliteit, gewinzucht en eigenwaan dan architectonische en aesthetische kennis, op hun huisdeur en achter hunnen naam het woord „ARCHITECT" schrijven, zullen wij misschien bij deze gelegenheid ervaren.
Hoe 't zij, in elk geval is 't zeer te betreuren dat door een kerkgenootschap, op zulk een wijze een groot gebouw wordt gesticht. Wij meenden wel eens dat we den tijd achter ons hadden, waarin zulke dingen gebeurden en men in onze dagen aan de stichting van een zoo belangrijk bouwwerk meer waarde toekende dan dat die op zoodanige wijze zou worden voorbereid en verwezenlijkt.
R.

VERBETERING VAN DEN SPOORBAANOVERWEG AAN DE LINNÆUSSTRAAT TE AMSTERDAM.

Een ieder die zijn schreden wel eens richtte naar „de Meer", weet dan bij ervaring dat het meestentijds heel wat tijd en heel wat oplettendheid vereischte, vooraleer hij behouden en wel den spoorbaanoverweg aan het einde der Linnaeusstraat passeeren kon.
Het onhoudbare van dezen toestand deed bij enkele ondernemende personen het plan rijpen, kon het zijn spoedig en afdoende, daaraan een einde te maken. De „Vereeniging tot verbetering van den Spoorbaanoverweg Linnaesstraat" werd opgericht en hiermede de eerste stap gezet op een weg waarvan het einde nu (en zeer waarschijnlijk in lengte van jaren) nog niet te zien is. Deze Vereeniging toog aan den arbeid, propagandeerde en.... projecteerde.
Wat dit laatste zeggen wil toont ons een dezer dagen toegezondene brochure. Terwille nu èn van actualiteit (is hier van actualiteit eigenlijk nog wel sprake?) èn van 't belangrijke eener goede oplossing, nemen wij hieruit enkelen gedeelten over.
Het verkrijgen eener afdoende verbetering wordt om drieërlei redenen aanbevolen, nl.: op grond van GEVAAR, OECONOMIE en AESTHETIEK.

Punt 1 laat zich het best verklaren door de hierbijgaande foto's.
Punt 2 geeft eene „belemmerings-statistiek" als leuke tegenstelling tegen wat men in onzen tijd van verkeer toch eigenlijk diende te doen ter vervolmaking van dat verkeer. Bij een tweedaagsche contrôle bleken in 28 u. tijds ruim 12500 personen belemmering in het passeeren van den gewraakten overweg ondervonden te hebben — ongeacht nog de talrijke vervoermiddelen die toch voor het grootste gedeelte ook diende om „menschen" snel te verplaatsen.
Punt 3 de „aesthetiek" wordt aldus toegelicht:
„AESTHETIEK speelt bij aankoop van grond, geschikt voor huizenaanbouw eene groote rol en dus kan het voor het bestuur eener gemeente niet onverschillig zijn, wanneer een gedeelte der gemeente dat op het gebied van „mooi" stiefmoederlijk is bedeeld, eene richting ingaat welke eene groote verbetering mag worden genoemd. Van nog grooter belang is, dat groote stukken grond voor huizenaanbouw reeds aangewezen, wachtende zijn op de bouwers. Immers er is niets dat zoozeer de wet der wederkeerigheid bewijst, dan het verhoogen van het „mooi' in eene gemeente. Wat zien we dan geschieden? De grond krijgt hoogere waarde, de daarop te bouwen huizen hoogere huurwaarde, ten slotte hoogere belastingaanslag enz. Welnu het bouwen van de viaduct, gelijk de vereeniging zich die voorstelt, zal in niet geringe mate medewerken tot het verfraaien van het Oostelijk gedeelte der gemeente Amsterdam."
Zonder ook maar iets aan de goede bedoeling van het streven dezer actieve vereeniging te willen afdoen — zij toch is — of wordt naar we hopen — in den waren zin des woords de baanbreekster voor Watergraafsmeer en omstreken — het Amsterdam van morgen — vragen we ons in gemoede af of deze regelen nu toch waarlijk „au serieux" te nemen zijn. Een stadsbeeld verfraaien door een betonijzeren viaduct — en is die er eenmaal, dan gaan de bouwers hard aan den gang omdat de buurt zoo mooi geworden is en er nu ook meer huur te maken valt — kom, kom, dat is toch wel wat al te jolig bekeken. Laten de heeren eens in Rotterdam gaan zien waar de Z.-H. Electr. Spoor heele wijken met een stevig viaduct begiftigd en verfraaid heeft. En dat nog wel een viaduct zonder op- en afrit. Neen heusch, de bedoeling is goed en de toestand ter plaatse onhoudbaar, maar dat die viaduct „mooi zal gaan doen" wil er voorloopig bij ons niet in.
Evenwel, het een behoeft het ander niet uit te sluiten en zoo verklaren wij gaarne dat het project van den technischen adviseur, den ingenieur D. W. Gijswijt te Watergraafsmeer, gezien de afbeelding in de brochure voorkomende, het bezichtigen alleszins waard is, al voegen wij daaraan dadelijk het woord van genoemden heer toe „dat zijn project lang niet genoeg uitgewerkt is om in den vorm van een brochure publiek eigendom te worden", temeer waar zich al bezwaren (betreffende de fundeering) hebben voorgedaan.
En nu nog tenslotte de vraag: „wie zal dat betalen?" De brochure antwoordt' bij monde van den voorzitter der vereeniging, als volgt:
Doch de billijkheid brengt mede, dat ook andere belanghebbenden hebben bij te dragen. De belanghebbenden zijn:
1. De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. 2. De provincie Noord-Holland. 3. De Regeering (het Rijk). 4. De bouwvereenigingen. 5. De gemeente Watergraafsmeer.
De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen spaart loonen uit van de werklieden, die thans belast zijn met de bediening der afsluitboomen. De provincie Noord-Holland steunt hiermede een werk tot opheffing van een gebrek in de verbindingslijn van een der provinciale hoofdwegen. De Regeering, daar de viaduct gedeeltelijk komt op haar grond, het een werk is van algemeen belang, het een staatsspoorbaan is, die de passage belemmert, het verplaatsen van militairen en oorlogswagens bij het zich begeven naar andere garnizoenen of voor oefeningen verhindering ondervindt. De Bouwmaatschappijen door de verhooging in waarde hunner bezittingen. De gemeente Watergraafsmeer, omdat hare bevolking zich gemakkelijker zal kunnen verplaatsen.

Volkomen indachtig aan het SCHEMATISCHE van het aangeboden project, stappen wij gaarne over het FINANTIEELE heen, wijl dit laatste o.i. anders nog een leelijk struikelblok temeer zou kunnen worden op den toch al zoo slecht passeerbaren overweg. Wat wij dus met deze regelen bedoelen is het streven dezer vereeniging ALS EENE ZEER PRIJZENSWAARDIGE MANIER VAN ARBEIDEN aan te merken. Zij „constateert" niet alleen en blijft daarbij niet stilstaan, maar slaat zelf de handen aan de ploeg en biedt een project aan om te doen zien, dat met wat goeden wil en durf — en bij een open oog voor het onhoudbare van den huidigen toestand — toch zeer zeker een goede en afdoende oplossing te verkrijgen is.
ADR. M.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN. (Vervolg van blz. 175).

Verschillende gemeenten hebben daarmede ongunstige ervaringen opgedaan in zooverre het personeel ongeneigd is die woningen te betrekken, zoodat zij aan anderen worden verhuurd.
Minder beduidend nog heet in het algemeen de bouw voor niet-gemeentelijke arbeiders. Onder een veertigtal gemeenten, welke in deze richting iets tot stand brachten, worden afzonderlijk genoemd Dusseldorf, (141 woningen), Metz, Augsburg, Emden, Hanau en Munster. Van beteekenis echter zijn hier Freiburg (Baden) en Ulm. Freiburg begon den bouw ten verkoop onder gunstige voorwaarden, doch daar deze weer werden verkocht door de belanghebbenden ging men over tot aanbouw ter verhuring tegen een huurprijs beneden de normaal gebruikelijke. 1886—1900, 222 kleine woningen van 1 tot 3 kamers voor plm. 1 millioen mark; laatstelijk is besloten tot den bouw van 108 2—4 kamer-woningen voor 700.000 Mk. Voorts bezit de stad nog 256 kleine huurwoningen. Voor dezen bouw behoeft de gemeentekas geen offer te brengen, daar de huren de kosten dekken. Ulm heeft daarentegen aan verkoopbouw (op afbetaling onder geschikte conditiën) voor minderbemiddelden vastgehouden, aanvankelijk twee-familie-, thans één-familie-woningen, hetwelk bij oordeelkundige grondpolitiek mogelijk bleek (350 woningen).
In Oostenrijk houdt zich de bouw in eigen regie binnen zeer enge grenzen. Voor eigen personeel eenigermate in Weenen en enkele kleinere gemeenten, van welke de ervaringen zeer ongunstig waren; voor anderen slechts in acht gemeenten van hoogst bescheiden omvang. De Städtetag sprak zich in Zwitserland uit, dat theoretisch de woningbouw door krachtige vereenigingen de beste was, dat in de practijk de gemeente ook zelve wellicht iets behoorde te doen; dit heeft zich beperkt tot Zürich waar bij gebleken noodzakelijkheid voor eigen personeel 129, voorts 225 woningen (waarvan 65 pct. voor eigen personeel) zijn gebouwd en weldra nog 88 woningen zullen verrijzen. In Bern bestaat een plan. In verband met hoogst ernstigen woningnood (exorbitante huren en uiterst geringe voorraad) werd in Buda-Pest een millioen Kronen voor genoemden bouw besteed. In 1909 besloot de gemeente voor 2 millioen Kronen noodwoningen, Volks- en Ledigenheime, voor 10 millioen Kronen kleine woningen (huur naar kostprijs) en voor 10 millioen Kronen kleine woningen tegen normale huur te bouwen. (Dit laatste voornemen kon niet tot uitvoering komen, wegens niet goedkeuring door het hooger gezag op grond van ongewenschte concurrentie aan de particuliere nijverheid). Terwijl op 1 Mei 1910 reeds 2000 huurwoningen door de gemeente waren gebouwd, kon worden verwacht, dat dit aantal 1 No-

vember 1910, 3000 zou bedragen. Men stelt zich voor in 5 jaren 5000 woningen van gemeentewege te hebben gebouwd. Voorts is krachtens eene wet van 1908 door de gemeente de totstandkoming van eene tuinstad aangevat, waardoor binnen eenige jaren nog 8000 à 10.000 arbeiderswoningen beschikbaar zullen worden gesteld. Uit eenige provincie-steden van Hongarije vernam men van den bouw van gemiddeld een 100 à 150 woningen.

(Wordt vervolgd)

INGEZONDEN.

DE GROOTE OF LIEVE VROUWEKERK TE BREDA.

Ieder die voor 't eerst of bij herhaling de schoone stad Breda met haar zoo natuurrijke omstreken bezoekt, gaat te gast bij de heerlijkheid van het monument in de stad: de Groote Kerk. Indien namelijk hij behoort tot degene die telkenmale den prijs kunnen betalen die op het bezoeken van 't inwendige gesteld is. Hij doet dit dan gaarne, omdat er weinig gebouwen zijn die een zoo kostelijk staal te zien geven van wat onze vaderen aan gewijde kunst hebben gewrocht. Maar toch is het te betreuren dat een dergelijk monument niet dagelijks toegankelijk is voor *allen*, en dat bij korter of langer verblijf in de omgeving een zevenmaals bezoek b. v. ook 7 kwartjes kost.

Nu zou men meenen, dat meerdere belangstelling dan die van vluchtig voortwandelende vreemdelingen ook meerdere tegemoetkoming van de heeren kerkvoogden zou vinden, dat hij of zij, die b.v. aan dit monument met zijn rijke schatten aan graftomben en steenen, hun kennis van en studie naar de Gothiek in haar schoonste uitingen zou willen vermeerderen, gelegenheid zou kunnen bekomen om door schetsen, meten enz. zich aan deze klare bron te laven. Hij komt echter van 'n koude kermis thuis. Heeren kerkvoogden geven op een beleefd verzoek om toegang voor meerdere malen of langeren tijd, zonder telkens entrée-betaling, een beslist weigerend antwoord. Zij hebben gemeend, „ter wille van de veiligheid" der monumenten, geen bezoek te mogen toelaten dan onder geleide van den koster. Men weet wat dit zeggen wil. Hoe onuitstaanbaar zoo'n geleide is voor wie eens wil genieten en *zelf* zien, en op zich laten inwerken de kunst van een tijd die zoo geheel en al kunst aan 't volk (in al zijn geledingen) gaf.

Bleef het nu bij den eisch om telkenmale de entrée te betalen, welaan, men zou over grootere offers heen komen. Maar wat te zeggen van een kerkvoogdij die op een bepaalde vraag: of men dan na betaling niet zoolang kon blijven als men verkoos, stil alléén gaan en schetsen maken, ten antwoord gaf, „dat men alles kon zien onder geleide van den koster, dat deze (N.B.) alles zou „verklaren" en „uitleggen", en dat als men alles gezien had, het bezoek behoorde te eindigen!"

Ik meende dat een optreden als dit, zoo geheel ingaande niet alleen tegen de belangen van lief hebbende kerk- en musea-bezoekers maar en veel meer, van alle ouderen en jongeren, die studie naar zuiver historische gegevens steeds een bron van 't grootste genot achten, — niet onbekend mocht blijven.

Men wete thans in ruimen kring dat in de twintigste eeuw wordt gehandhaafd, kon 't zijn in nog bekrompener vorm, een systeem van afsluiting en omkasting van kunstschatten, zooals men in de vooraf gaande tot schreiens toe heeft moeten dulden. Ruimere denkbeelden waken op, overal gloort het vuur van den hartstocht voor 't waarlijk schoone, alom is er pogen alle dorstigen te doen drenken. Is er geen macht die die kortzichtige kerkvoogdij tot het besef kan brengen dat zij niet blijvend door onthouding, roof mag plegen aan het schoone waarover zij waakt? L. H. E. VAN HYLCKAMA VLIEG.

VAN ALLERLEI AARD.

HET GIETEN VAN HUIZEN.

In „Het Volk" lezen wij:

Het spreekt bijna vanzelf dat in dezen tijd van massa- en snelproductie, door technici naar middelen werd gezocht om het bouwen van huizen wat sneller te doen gaan, dan tot nu toe het geval was. Want zelfs door leeken werd reeds lang de vraag gesteld, hoe of het toch mogelijk was, dat terwijl alle dingen volgens vernieuwde en dus sneller werkende methoden werden gemaakt, dit met de huizen nog niet het geval is, en daarbij nog op ouderwetsche manier steentje voor steentje op elkaar wordt gestapeld. Men zou dezen ontevredenen kunnen antwoorden, dat alle dingen hun tijd hebben en dat vermoedelijk bij bestudeering nog in dit vraagstuk telkens zooveel bezwaren en moeilijkheden rezen, natuurlijk niet het minst die van oeconomischen aard, dat dit geval nu eenmaal een beetje langer heeft geduurd dan de andere. Hoe dit zij, de mogelijkheid van verwezenlijking van een veel snelleren bouw van huizen kon eerst ontstaan met de ontdekking van een materiaal, dat om zoo te zeggen alle andere materialen vervangt, en bovendien een snellere en ook goedkoopere constructie waarborgt. Dit materaal nu is het beton, of liever het gewapend beton, want het eerste is geen uitvinding van den lateren tijd. Het gewone beton is reeds een van oudtijds bekend materiaal, dat voor grootere en zwaardere bouwconstructies werdt gebruikt, maar voor den gewonen huizenbouw te massief en te kostbaar werd. Door de uitvinding van den laatsten tijd, de bewapening van het beton, ontstond de mogelijkheid van de constructie van veel dunnere wanden, het maken van vloeren uit één stuk en overspanningen, zooals de vroegere constructiewijze bij geen mogelijkheid kon bereiken. Het was dus begrijpelijk dat er met de ontdekking van dit materiaal der „onbegrensde mogelijkheden", werd gezocht naar een toepassing ook voor den gewonen huizenbouw. Reeds dadelijk was men begonnen in gebouwen, die overigens op de gewone wijze waren gebouwd, er vloeren en ook wel kapconstructiën van te maken, terwijl langzamerhand voor eigenlijke utiliteitsgebouwen, als loodsen, werkplaatsen, fabrieken, silo's en dergelijken, ook de muurconstructie volgde. Toch is dit altijd nog een eenigszins omslachtige methode, omdat de beton om de bewapening moet worden aangestampt, waardoor de beschuttingswanden niet te hoog kunnen zijn en dus verdieping voor verdieping moet worden opgebouwd. Het gevolg hiervan was dus het zoeken naar een meer vloeibare beton-specie; want wilde men ten slotte het gieten van een geheelen, zij het dan ook niet al te hoogen wand bereiken, en daarmee dus de mogelijkheid van een geheel huis, dan moest de specie volkomen vloeibaar zijn. Dit te hebben mogelijk gemaakt is de uitvinding van Edison, die dus principieel het moderne vraagstuk, het gieten van een huis, heeft opgelost. Wat de oorzaak is dat Edison het in zekeren zin bij de theorie heeft gelaten en niet tot een werkelijk practische toepassing van zijn uitvinding is gekomen, weet ik niet. Wel heeft hij bij gedeelten een gebouw in elkaar gezet, maar feitelijk een huis uit één stuk gegoten heeft hij niet. Dit te hebben gedaan is de verdienste van den heer Harms, die met den ingenieur Small bij Edison heeft gewerkt en dus daar de practische toepassing heeft voorbereid. Het huis te Santpoort is evenwel ook nog niet in zijn geheel gegoten. De vloeren nl. en het dak zijn afzonderlijk gemaakt, omdat de gieting in haar geheel practisch te veel bezwaren zou opleveren; ten eerste om de beschieting, die in dit geval niet uit hout, maar uit gegoten ijzeren vormen bestaat, die voor de muren op elkaar zijn gestapeld, voor de vloeren, horizontaal zouden bevestigd moeten worden; en ten tweede omdat het nog niet zoo zeker was dat de specie ook horizontaal gemakkelijk zou toevloeien. Het is echter waarschijnlijk dat met den technischen vooruitgang ook dit als laatste consekwentie zal worden bereikt. Wat is nu de algemeene beteekenis van deze technische mogelijkheid. Ikzelf heb indertijd in een voordracht over het gewapend beton, dit het materiaal der toekomst genoemd, niet alleen praktisch, maar dientengevolge ook aesthetisch — en nu komt het mij voor dat thans een belangrijke stap in die richting is gedaan, omdat deze bovendien geheel ligt in de lijn der sociale ontwikkeling. — omdat deze het woningvraagstuk een heel eind verder brengt.

De uitvinding stelt in uitzicht de verwezenlijking van de snelle massa-productie van goede en goedkoope woningen. Snel omdat een stel vormen voor een zóó groot aantal huizen dienst zal kunnen doen, tot het versleten is; in massa omdat een huis in eenige weken klaar zal kunnen zijn, goed omdat zulk een huis soliede, hygienisch en onbrandbaar is, en goedkoop omdat de wijze van productie dat doet verwachten. Is dit niet te mooi voorgesteld? zal allicht worden gevraagd. Er ontbreekt zonder twijfel de ervaring die tot oordeelen bevoegd maakt, en er zullen misschien wel enkele nadeelen blijken te zijn, zooals die bij de toepassing van gewapend betoon reeds elders zijn vastgesteld. Maar deze zijn niet van ernstigen aard, zoodat daarvoor een oplossing is te vinden. Er is echter een andere kant aan het geval, waartegen ernstige bedenking is te berde gebracht en wel de aesthetische. Zal de eindelooze herhaling naar eenzelfde model, zoo kan de vraag luiden, niet verbijsterend eentoonig zijn, afgescheiden nog van de uit den aard der constructie voortvloeiende beperkte mogelijkheid van den vorm, en de reeds bekende niet zeer intense kleur van het cement. Deze bedenking, die ik in den beginne reeds voor me zelf maakte, blijkt echter bij nader inzicht niet alleen niet in die mate te bestaan, maar zelfs voor een tegenovergestelde appreciatie plaats te maken. Ten eerste is men bij den gewonen bouw van een groot aantal woningen toch ook reeds op eenzelfde type aangewezen, zoodat ook daar de kunst van den architekt noodig is om dat vraagstuk op bevredigende wijze op te lossen. Het is echter mogelijk met eenzelfde stel gietmodellen verschillende oplossingen te geven, zooals het evenmin uitgesloten is om meer dan een stel te laten maken en deze door elkaar te gebruiken. Het resultaat hangt dus alweer af van het talent van den ontwerper, die zich hier voor de oplossing van een nieuw vraagstuk ziet geplaatst. En ten slotte bestaan er allerlei middelen om, wanneer de kleur die van het geheele gebouw dezelfde is, niet mocht voldoen, daaraan op kunstvolle wijze te gemoet te komen. Maar zouden deze bedenkingen niet geheel wegvallen tegenover het feit dat juist het eenvormige, volkomen juist het karakter weergeeft van de massaproductie, die wordt bedoeld. Ligt niet in de volkomen gelijkheid van alle woningen de geest ten grondslag die bij de stichting daarvan voorzit? Het is de groepeering der zelfde eenheden, het is de massa van het geheel, die aangenaam zal moeten aandoen, waaraan de architect zijn kracht zal moeten beproeven. Niet het huisje van den eenling is het doel, maar de samenvoeging van alle gelijksoortige huisjes tot een massaal geheel. Op die wijze opgevat, wordt het resultaat nog van merkwaardige stijlkundige beteekenis, omdat deze de afspiegeling zal zijn van een streven in de lijn van sociale ontwikkeling.

H. P. BERLAGE NZN.

MEDEDEELINGEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Vergadering op Dinsdag 13 Juni 1911 des voormiddags 11 uur in een der zalen van „Hotel Promenade" te Scheveningen.

Agenda: I. Notulen der Maartvergadering, II. Mededeelingen van het Bestuur, III. Prijsvraagregelen c.a. (zie Mededeelingen No 19), IV. Rapport der Commissie voor de A. V. (zie Mededeelingen No. 18), V. Voorstel van het Bestuur in zake Aspirant-leden (zie Mededeelingen No. 19), VI. Conclusie geschil Mooijen—Cuypers (zie Mededeelingen No. 19), VII. Voorstel van het Bestuur omtrent het aanvaarden door den B. N. A. van het lidmaatschap van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen, VIII. Bezoek aan den bouw van het Vredespaleis onder leiding van den heer J. A. G. van der Steur.

PRIJSVRAAGREGELEN. — Het bestuur brengt ter kennis van de leden van den Bond, dat het van de Permanente Prijsvraagcommissie concepten van de wijziging der „algemeene regelen" en voor het huishoudelijk reglement van die commissie ontving. Het bestuur kan zich met de strekking van beide stukken vereenigen, behalve met de bijvoeging van art. 5 (nieuw 4) der algemeene regelen, betreffende de gelijkstelling van andere technici met de architecten in de Jury. Het meent, dat de mogelijkheid daardoor geschapen wordt, dat geen enkel architect in de Jury zou zitting hebben, en dat de bestaande redactie voldoende ruimte laat, om naast de architecten andere technici in de jury te benoemen. Verder stelt het voor in art. 17 de bepaling op te nemen, dat de mededingers in een prijsvraag de tentoonstelling der ontwerpen kosteloos zullen kunnen bezoeken.

ASPIRANTLEDEN. — Voorstel van het bestuur tot statutenwijziging. — Bijvoeging aan artikel 3 der statuten. — § 4bis. Als aspirant-leden van den Bond kunnen worden aangenomen, zij die den leeftijd van 23 jaar bereikt hebbende overigens voldoen aan de in art. 3 der statuten genoemde voorwaarden, doch nog niet gedurende 3 achtereenvolgende jaren hun vak zelfstandig hebben uitgeoefend.

Hunne aanneming als aspirant-lid geschiedt op dezelfde wijze, als voor de leden is bepaald. Zij hebben geen stemrecht en zijn niet benoembaar in het bestuur, of in de Commissie van Onderzoek, doch hebben overigens dezelfde rechten en verplichtingen als de leden van den Bond. Zoodra een aspirant-lid den 28 jarigen leeftijd heeft bereikt en dan tevens gedurende 3 jaar zelfstandig zijn vak heeft uitgeoefend, is hij van zelve candidaat voor het gewone lidmaatschap en wordt als zoodanig weder onderworpen aan het onderzoek der desbetreffende Commissie. Indien hij genoemde leeftijd bereikt, doch nog niet gedurende 3 jaar zelfstandig zijn vak heeft uitgeoefend, heeft dat onderzoek eerst plaats nadat ook die voorwaarde vervuld is.

Bijvoeging aan art. 5 der statuten nieuwe alinea. — Aspirant-leden betalen geen inkomgeld. Hun contributie bedraagt f 5 per jaar vermeerderd met de helft van den hoofdelijken omslag in de eerste alinea van deze § bedoeld.

COMMISSIE VOOR DE BOUWVERORDENINGEN. — Ingevolge een desbetreffende door bovengenoemde Commissie geuiten wensch, verzoekt het Bestuur allen leden van den Bond, om toezending van de in de plaats hunner inwoning of elders geldende bouwverordeningen met opmerkingen, omtrent eventueel door hen gewenscht geachte wijzigingen daarin.

KWESTIE-MOOIJEN-CUIJPERS. — Den 4den December 1909 kwam bij het Bestuur van den Bond een schrijven in van den heer P. A. J. MOOIJEN, architect te Batavia, houdende drieledige aanklacht tegen den heer Ed. Cuijpers, architect te Amsterdam, ter zake van oncollegiale handelingen ten opzichte van eerstgenoemde gepleegd.

Hoewel geen van beide Heeren bij den Bond zijn aangesloten, was het Bestuur van meening dat, gezien den ernst der uitgebrachte beschuldigingen en de daarmede verbonden belangen van het architectenberoep, het i. c. door den heer Mooijen gedane beroep op den Bond niet mocht worden afgewezen.

Het heeft zich dientengevolge beijverd om, voor zoover mogelijk, alle gegevens te verzamelen, die noodig waren om het gewenschte juiste inzicht in de zaak te verkrijgen en zich een oordeel omtrent de drie verschillende punten van de aanklacht te vormen.

Uit den aard der zaak kon, in verband met de noodzakelijk geworden briefwisseling met verschillende adressen in Ned.-Indië, het onderzoek slechts langzaam vorderen. En mocht al, na langdurige correspondentie, het Bestuur de beschikking verkregen hebben over een vrij uitgebreid dossier, met meerdere niet onbelangrijke stukken, het moest ten slotte onvolledig blijven in hoofdzaak tengevolge van de herhaalde weigering van den Heer Cuijpers om i. c. het Bestuur met zijne inlichtingen van dienst te zijn.

Zou het al eenigszins verklaarbaar zijn wanneer de heer Cuijpers zich niet geroepen achtte den heer Mooijen op diens open brief rechtstreeks van repliek te dienen, nu eenmaal de zaak was gesteld in handen van het Bestuur van den Bond, kon er feitelijk voor den heer Cuijpers geen reden zijn inlichtingen te weigeren; integendeel mocht worden verwacht dat het zou worden gewaardeerd dat de gepubliceerde beschuldigingen aan zijn adres, aan een ernstig en onpartijdig onderzoek zouden worden onderworpen.

Na onderzoek der beschuldigingen zegt het bestuur ten slotte:

Overwegende dat uit een en ander blijkt dat de Heer Mooijen in zijne belangen inderdaad ernstig is benadeeld, en met benadeeling is bedreigd geworden, dat evenwel niet is kunnen blijken, dat deze benadeeling opzettelijk door den Heer Cuypers is beoogd,

dat evenmin aannemelijk is gemaakt dat de Heer Cuypers in de opvolgende reeks van zijne handelingen ten opzichte der werken omtrent welke hij kon weten dat de Heer Mooijen reeds daarin betrokken was, in elk opzicht morceel gedekt is door de verklaringen zijner lastgevers,

dat niet is vast te stellen in hoeverre de Heer Cuypers zich te dezer zake, door het verstrekken van inlichtingen zou hebben kunnen rechtvaardigen,

betreurt het bestuur het dat het onder deze omstandigheden gedwongen is zich van het stellen van een conclusie te onthouden.

DE SCHAPENDUINEN (zie „Architectura", No. 18).

Door een groot aantal belangstellenden is onderstaand adres verzonden, t. w.:

Aan de Provinciale Staten van Noord-Holland.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de navolgende ondergeteekenden, allen wonende te Bloemendaal of Santpoort in de nabijheid van het gesticht Meerenberg, ten deze domicilie kiezende ten huize van den medeondergeteekende W. Berdenis van Berlekom te Bloemendaal aan de Johannes Verhulstweg.

dat zij met leedwezen hebben waargenomen de wijze waarop een gedeelte van de bekende schilderachtige Schapenduinen, gelegen tegenover voormeld gesticht, gesloopt wordt en gebruikt wordt tot het bouwen van woningen voor beambten van voormeld gesticht,

dat, hoewel het geaccidenteerde en boschrijke terrein alle gelegenheid bood om, volgens den geest van den tegenwoordigen tijd, een schilderachtige tuinstad te stichten, naar de bescheiden meening van ondergeteekenden, alles is verzuimd wat tot dat doel kon leiden,

dat toch alle boomen en heesters zijn gerooid en het terrein volkomen vlak is gemaakt en bebouwd is met eentonige gelijkvormige arbeidswoningen, zooals men deze in de grootere steden kan waarnemen,

dat toch hierdoor moedwillig en zonder eenig redelijk motief een der schoonste gedeelten van de gemeente Bloemendaal van alle natuurschoon wordt beroofd en daardoor alle aantrekkelijkheid verliest, tengevolge waarvan de waarde der in den omtrek gelegen onroerende goederen onnoodig wordt gedéprécieerd,

dat ondergeteekenden een dergelijke wijze van handelen in strijd achten met het publiek belang in het algemeen en van de gemeente Bloemendaal in het bijzonder, terwijl zij overtuigd zijn, dat door een grondiger studie van het vraagstuk, door een betere aansluiting van deze bebouwing van het Schapenduin, aan die van het Duinlustpark en vooral door de leiding dier werken toe te vertrouwen aan een bekwaam en artistiek ontwikkeld vakman, een schoon geheel kan worden verkregen, waarop de Provincie ten allen tijde met trots zou kunnen wijzen en waardoor de belangen der geheele omgeving niet benadeeld, doch bevorderd zouden worden.

Redenen waarom ondergeteekenden zich eerbiedig tot U wenden met beleefd, doch dringend verzoek uw bijzondere aandacht aan bovengemelde zaak te wijden en maatregelen te beramen om verdere bebouwing op dezelfde wijze, èn in het belang van het gesticht Meerenberg, èn in dat van de Gemeente Bloemendaal, in het bijzonder van bewoners uit den omtrek, te voorkomen, opdat het natuurschoon van deze lieflijke streek zooveel mogelijk behouden blijve.
't Welk doende, enz.

PRIJSVRAGEN.
Prijsvraag tot het bekomen van een ontwerp voor de vervaardiging van goedkoope woonkamermeubelen (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage.
Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur.
(Zie programma in No. 21).

DE DISCIPLINE IN DE KUNST.
Nooit is het „vak" in de kunst meer miskend geworden dan in onzen tijd. Men verwart het métier met de routine, de kunstrecepten met de regels der kunst, die eeuwig zijn. De oorzaken van deze verwarring zijn velerlei; zij staan veelal in nauw verband met de évolutie in de politiek sedert een honderd jaar, vooral bij ons. Niets schaadt de kunst meer dan het vergeten van zijne oude dogmen, die door de grootste meesters aller tijden vastgelegd werden. De Egyptenaren, de Grieken, de meesters der Renaissance, hebben de grondregels van het handwerk gekend. Zij beseften, dat men door het volgen der door dezen of dien kunstenaar gecreëerde normen, de kunst nog niet voortbrengt. Hun meesterwerken zijn de bekroning van een lange kunstenaars ervaring, terwijl alle min of meer nette werken, die meer tot het handwerk dan tot de kunst behooren, de tand des tijds niet weerstaan. Die zijn onvruchtbaar, want zij verouderen spoedig en zijn niemand nut. Zij zijn niet het resultaat van een langdurig individueel scheppen, van een schier eindeloos geduld. Want het moet gezegd worden: wat onze tijd ontbreekt tot het voortbrengen van genieën is geduld. Sedert honderd jaar is het leven zoo ingewikkeld, dat veel goede, voor het scheppen van meesterwerken noodzakelijke eigenschappen verloren zijn gegaan. Een van die eigenschappen is het geduld Men spiegele zich toch aan de voorbeeldelooze kracht van die meesters der Renaissance, wien 't eenerlei was, of men hen voor handwerkslui of artiesten hield; die in hun „winkel" met een zoo liefdevol geduld wrochtten, dat de uit hun handen voortgekomen werken onze ware kunstschatten vormen. Deze kunstenaars bezaten in de eerste plaats een juist besef van de hiërarchie. Vandaar dat hun kunst zich vertoond in die voortreffelijke eenheid van vorm en opvatting, die men stijl noemt, terwijl de 19de eeuw ons een tijdperk van jammerlijke anarchie toeschijnt. De zin voor de hiërarchie, van het leerjongen-zijn, is voor de eenheid der kunst onontbeerlijk, gelijk in 't algemeen voor alles Hij ligt in de natuur. Een kunstenaar moet, gelijk in de gouden tijdperken, beginnen, niet élève, maar apprenti te zijn. Hij begon met den vloer aan te vegen. Zóó leerde hij uitkijken en afloeren. Langzamerhand ontwaakte in hem den zin voor 't scheppen. Hij werd gewend deemoedig en geduldig te zijn, en vormde zoo zijn ervaring, zonder zichzelf daarvan bewust te zijn. Op een goeden dag voelde hij zich dan bekwaam zijn stuk werk te scheppen, zijn idée in een werkstuk weer te geven. Hij was rijp geworden voor creatie, en hij heette Verrochio of Michelangelo. In onze dagen geeft men veel te veel instructies. Er wordt in alle kringen veel te veel met woorden geschermd, dan dat een kunstenaar zijn beste krachten en al zijn tijd zou kunnen concentreeren op zijn kunst. Men fabriceerd veel te snel. Op die wijze leert men nooit het métier, d. w. z. het samenstel der wetten die de idée met de uitdrukking, den vorm met den geest verbinden, en die aan alle kunst onscheidbaar verbonden is. Aan 't meerendeel der hedendaagsche werken ontbreekt de kunstvaardigheid absoluut Alles is er verkeerd aan, omdat de wil van den artiest niet door directe waarneming en door individueele ervaring gerijpt is; 't is de anarchie der geesten en de anarchie der vormen. Wat wij 't meest noodig hebben is dit, dat de nieuwe generaties allereerst de heiligheid van 't »vak" leerden, opdat de kunst weer worde, wat zij altijd geweest is: de volkomen en troostende uitdrukking van 't menschelijk ideaal.
Jammer genoeg, heeft men sedert ongeveer een eeuw zich in 't hoofd gehaald de kunstwerken op te sluiten ver van de plaatsen waar zij ontstonden. Daar, in de Musea, mengt men den geest der verschillende eeuwen, en de meest verschillende kunst-uitingen door elkaar. Dit is de reden, waarom men het besef van de ornamenteering verloren heeft, voor het cadre, waarvoor de kunstenaar schiep, en waar hij bij zijn werk met zooveel zorg acht op sloeg, om de werking van zijn stuk te verzekeren. Daarna is men al spoedig er toe gekomen de kunstwerken aan te zien voor dingen, die men onverschillig waar plaatsen kan. Dit is heel verkeerd. Want de kunst dient niet voor pronk, maar is een weldoordachte ornamenteering, die tot een harmonisch geheel behoort. En 't geheim van deze harmonie, dat wij in de beeldhouwen schilderkunst der ouden bewonderen, die steeds tot de samenstelling der architectuur bijdroegen, is het geheele verloren-gegane geheim van 't métier in de kunst. AUGUSTE RODIN.
(Opinion.) Vert. P. M. WESTRA.

EEN STEM DIE GEHOOR VERDIENT.
B. en W. van Haarlem hebben het volgende schrijven gericht aan de bouwkundigen in de gemeente:
Wij hebben de eer bij deze een beroep te doen op uwe welwillende medewerking tot behoud van het stadsschoon. Nog worden in deze gemeente verscheidene uit vroegere eeuwen dagteekenende gevels aangetroffen. In de laatste jaren zijn evenwel meerdere dergelijke oude typische gevels opgeruimd. In enkele gevallen zijn zij door fraaie gevels vervangen. Vaak kwam het echter voor, dat een schoon stuk werk uit den vroegeren tijd plaats moest maken voor een bouwwerk, waarbij meer rekening was gehouden met het benutten van de opengekomen ruimte dan met de verzorging van het uiterlijk aanzien. Wij achten dat te betreuren. Op hoogen prijs zouden wij het stellen, dat uwerzijds zooveel mogelijk werd gelet op het behoud van oude gevels en, zoo behoud onmogelijk mocht zijn, de meeste zorg werd besteed aan de architectuur van de nieuwe gevels. Daardoor zal het aantrekkelijke van onze gemeente zeker worden verhoogd en dus ook het algemeen belang worden bevorderd.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD. 22. Toelichting bij het voorstel tot wijziging der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen. Concept-huishoudelijk reglement voor de permanente prijsvraagcommissie. Een brug over de Waal, met plattegrond. Dorpskerken, lezing gehouden door A. W. Weissman op de Algemeene vergadering van 30 Mei Jaarverslag van den raad van arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1910. Het kunstenaarshuis van het verbond van Nederlandsche kunstenaarsvereenigingen.
DE OPMERKER. 22. Een belangrijk boek (vervolgartikel) Schotsche torenspitsen met twee merkwaardige plaatjes van torenbeëindiging, bestaande uit eene doorzichtige lantaarn, rustende op vier of acht luchtbogen, eene vormensamenstelling, welke in Schotland inheemsch schijnt te zijn. Een groot Rotterdamsch plan, over de plannen voor den aanleg voor een groot park, voorkomende in de N. R. C.
DE BOUWWERELD. 22. De internationale hygiëne-tentoonstelling te Dresden, met afbeeldingen en plattegrond. Waarom loodwitverbod? door P. Bakker – Schut.
ONZE GIDS. 11. Geïllustreerd vakblad voor den behanger, stoffeerder en meubelfabrikant. In langen tijd vertoonde dit blad zich niet in de redactioneele portefeuille; nu het er weer is moet ons de verzuchting van 't hart dat Neêrlands behangerskunst héél diep gezonken is: 't blad ligt op de leestafel.
DE INGENIEUR. 22. Condensors en pompen, systeem Westinghouse-Leblanc.
DEUTSCHE BAUZEITUNG. 42. 43. Handelshochschule in Leipzig door F. Schumacher. Interessante afbeeldingen van gewapend-betonwerken. Gartenarchitectur der Gebr. Olmated in Boston.
THE BUILDING NEWS. The ideal Home. Gothic architecture in England and France.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. – Prijsvraag verkaveling Wijckerveld te Meerssen. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Eigenaardige bouwwijze. – Nieuwe Uitgaven. — Ook 'n bouwwijze. — Verbetering van den spooroverweg aan de Linnaeusstraat te Amsterdam. — Internationaal Woningcongres te Weenen. (Vervolg.) — Ingezonden. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIÈN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Van N.N. werden voor de bibliotheek in dank aanvaard een twaalftal gebonden jaargangen van het Bouwkundig Weekblad.

II. Als gewone leden van het Genootschap worden voorgesteld de heer André Vos, kunstnijveraar te Rotterdam door de heeren P. Honig en G. J. Rutgers, en de heer J. J. Teeuwissen, bouwkundige te Amsterdam door de heeren Kl. van Leeuwen en G. J. Rutgers. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden de heer Corn. van Straaten Jr., architect te Utrecht en als adspirantlid de heer J. Zietsma, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.
JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

Excursie naar Hoorn en Enkhuizen op Zaterdag 24 Juni 1911.

Opgaven tot deelname worden ingewacht aan het bureau van het Genootschap, „Parkzicht", Hobbemastraat. Plaats van samenkomst kwart voor acht in de vestibule van het Centraal-station; op eene goede opkomst van de leden met hunne dames wordt gerekend. Daar voor allerlei zaken intijds moet worden gezorgd, dient men zich, om geene verwarring te stichten, vóór of uiterlijk op 21 Juni op te geven. De dagverdeeling, vroeger reeds vermeld, is in 't kort: per trein naar Enkhuizen, bezichtigen van Enkhuizen, rijden door de streek naar Hoorn, koffiedrinken in hôtel Toelast, bezichtigen van Hoorn, terugtocht met een goede boot over de Zuiderzee en diner aan boord of bij minder goed weer terugtocht met den trein na het diner dat dan in hôtel Toelast zal zijn. Kosten per persoon ongeveer ƒ 7.— voor alles tezamen. Men geve zich spoedig op teneinde de regeling der zaken te vergemakkelijken.
De Voorbereidingscommissie.

VERBETERINGEN.

In nummer 23 van 10 Juni l.l. komen eenige hinderlijke zetfouten voor, t.w.: op pag. 179, 1e kolom, 7e regel, PROPELPROPORTIËN moet zijn PROFIELPROPORTIËN, 9e regel NAAST het achtkant moet zijn NAAR het achtkant, 11e regel beeldhouwwerk OP kapiteelen moet zijn OF kapiteelen.

OOSTERPOORT. — HOORN.

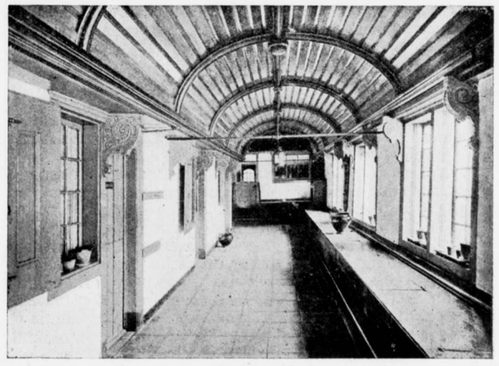

GALERIJ ST. PIETERSHOF. — HOORN.

Op pag. 180, 1e kolom, 10e regel v. o. staat bouwerij VOOR leeken moet zijn DOOR leeken.

TENTOONSTELLING VAN AFBEELDINGEN (TEEKENINGEN, FOTO'S, OPMETINGEN, ENZ.) VAN OUDE DORPSKERKEN VAN VÓÓR 1800.

Wij maken er opmerkzaam op dat deze tentoonstelling in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, nog gedurende de maand Juni geopend blijft. De zeldzame verzameling, hier bijeengebracht, zij in ieders belangstelling aanbevolen. Zij is die meer dan waard.
De tentoonstelling is op elken werkdag van 10 tot 5 uur en des Zondags van 10 tot 12 uur kosteloos toegankelijk.

TOEVOEGING AAN DE PROGRAMMA's DER EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER, BOUWKUNDIG TEEKENAAR EN UITVOERDER VAN BURGERLIJRE BOUWWERKEN.

In de Algemeene Vergadering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden 31 Mei j.l., is besloten aan de programma's van eischen voor het examen van bouwkundig opzichter, bouwkundig teekenaar en uitvoerder van burgerlijke bouwwerken toe te voegen:
EEN CANDIDAAT MAG NIET MEER DAN DRIE KEER AAN HETZELFDE EXAMEN DEELNEMEN.

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

De Permanente Prijsvraag-Commissie heeft bij de besturen der constitueerende vereenigingen een consept van gewijzigde algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen ingediend, benevens eene toelichting daarop en een consept-huishoudelijk reglement voor die Commissie. Het eerstgenoemde deel is hieronder afgedrukt.
Hoofdstuk 1. *Algemeene Bepalingen.*
Artikel 1. De prijsvragen kunnen zijn met:
a. *Algemeene Mededinging*, of
b. *Besloten Mededinging op uitnoodiging.*
Combinatie van beide stelsels is derhalve uitgesloten.
Art. 2. Bij onderwerpen van omvangrijken aard is het gewenscht de beantwoording in twee gedeelten te doen geschieden:
a. *Voorwedstrijd*, waarbij uitsluitend schetsontwerpen met, zoo noodig, globale ramingen worden gevraagd;
b. *Eindwedstrijd*, waartoe uitsluitend zij worden toegelaten, die bij den vóórwedstrijd daartoe worden aangewezen.
Hoofdstuk 2. *De permanente prijsvraag-commissie.*
Art. 3. De permanente prijsvraag-commissie is een zelfstandig lichaam en bestaat uit drie architecten, benoemd door de bouwkundige corporaties, die deze regelen vaststelden en zich verbonden hebben de toepassing daarvan voor te staan, verder in deze regelen aangeduid met *de constitueerende vereenigingen*. Zij heeft tot taak te bevorderen, dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast, waartoe zij zich ter beschikking stelt van den prijsvraag-uitschrijver, en dezen desgevraagd adviseert omtrent de voorbereiding der prijsvraag en de benoeming van de jury. Zij adviseert omtrent het al of niet wenschelijke van mededinging aan een uitgeschreven prijsvraag aan de constitueerende vereenigingen, die de verplichting dragen tot openbaarmaking van het advies.
De werkzaamheden in de bevoegdheid der commissie, benevens de wijze van verkiezing en het aftreden harer leden, worden geregeld bij huishoudelijk reglement, door de corporaties goed te keuren. Geen lid mag langer dan drie jaren achtereen in de commissie zitting hebben.
De leden der commissie onthouden zich van mededinging in een prijsvraag, waarin op eeniger wijze door hen is geadviseerd.
Niet meer dan één hunner kan in een jury zitting hebben.
Ter bestrijding der onkosten voortvloeiende uit de bemoeiingen der Permanente Prijsvraagcommissie welke door een prijsvraag-uitschrijver worden verlangd, zal deze laatste een, voor elk geval afzonderlijk, vooraf te bepalen bedrag storten in de kas der P. P. C.
Indien door een prijsvraag-uitschrijver de tusschenkomst van een der constitueerende vereenigingen wordt verlangd, zal de prijsvraag-uitschrijver de bedoelde som in de kas dier vereeniging storten.
Hoofdstuk 3. *De Jury.*
Art. 4. De jury wordt benoemd door den prijsvraaguitschrijver, desverlangd geadviseerd door de Permanente Prijsvraag-Commissie. De jury zal in oneven getal worden samengesteld, in den regel uit architecten; wanneer een gemengde jury wordt gewenscht, zullen in elk geval de architecten, of gelijkbevoegde technici, daarin de meerderheid vormen.
Art. 5. Door het aannemen der benoeming verklaren de juryleden, dat zij noch middellijk, noch onmiddellijk materieel belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben en niet zullen deelnemen in de uitvoering van eenigen bouw, die het directe gevolg van de prijsvraag kan worden geacht te zijn.
Alle leden van de jury ontvangen van den prijsvraaguitschrijver een vooraf te bepalen honorarium, benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten; de rapporteur geniet het dubbele honorarium. De jury zal zich in overleg met en voor rekening van den prijsvraag-uitschrijver hulpkrachten kunnen assumeeren, wanneer de omvangrijkheid harer werkzaamheden daartoe aanleiding geeft.
Art. 6. De jury zal met betrekking tot den prijsvraaguitschrijver en de mededingers alles in het werk stellen om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren.
Art. 7. Voor zoover ontwerpen voorhanden zijn, die aan de eischen der prijsvraag voldoen, en die op zich zelf voldoende artistieke kwaliteiten hebben, zullen de uitgeloofde prijzen aan de relatief beste ontwerpen worden toegekend. Alleen wanneer de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij een deel der voor de prijzen beschikbaar gestelde som, doch niet meer dan de helft, onder de beste ontwerpen verdeelen, of bij te gering gehalte der prijzen geheel inhouden. Mocht de jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning.
Art. 8. De jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedétailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval voor de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn. Bij ontstentenis van langen duur van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door den prijsvraag-uitschrijver worden benoemd in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie. Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen als voor de gewone juryleden.
De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerst bekroonde ontwerp door of namens den prijsvraag-uitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.
Art. 9. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury. Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en door het bureau in overleg met den prijsvraag-uitschrijver, gepubliceerd in de organen der constitueerende vereenigingen en ter publicatie medegedeeld aan de door de P. P. C. aan te wijzen vakbladen. Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma. Het bureau van inlichtingen wordt op een in het programma vast te stellen dag, eenigen tijd voor den datum van inlevering, gesloten.
Hoofdstuk 4. *Het Programma.*
Art. 10. Het programma moet door den prijsvraag-uitschrijver in overleg met de jury worden vastgesteld en door deze zijn goedgekeurd alvorens tot publicatie zal worden overgegaan.
Het programma zal bij voorkeur *kosteloos* verkrijgbaar worden gesteld.
Art. 11. Het programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag uitspreken en nauwkeurig de gestelde voorwaarden omschrijven, waarbij facultatieve wenschen zooveel mogelijk vermeden dienen te worden. Indien de voorkeur voor een bepaalde stijl bestaat, of door locale omstandigheden wordt voorgeschreven of indien een bepaalde stijl wordt uitgesloten, moet dit in het programma nader zijn vermeld. Het programma geeft voorts volledige inlichtingen omtrent terreingesteldheid, ligging, grondsoort, plaatselijke voorschriften enz.
De *namen der jury-leden* moeten in het programma zijn opgenomen.
Art. 12. Ter vermijding van onnoodigen arbeid en kosten wordt het aantal der verlangde *teekeningen* beperkt tot hetgeen strikt noodig is om het ontwerp te kunnen beoordeelen. *Détails* op grooter schaal dan die der ontwerp-teekeningen mogen slechts dan gevraagd worden, wanneer zij voor het begrip van het ontwerp van bizonder belang zijn. Indien een *perspectief-teekening* wordt gevraagd, moeten een of meer standpunten den mededingers worden aangegeven.
De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen *buiten beschouwing* blijven en niet worden tentoongesteld. Het programma schrijft een uniforme wijze van bewerking der inzendingen voor.
Art. 13. Indien in het programma een *bouwsom* wordt bepaald, al of niet met aan te geven speling, zal daaraan een beslissende beteekenis worden gehecht.
Wordt een *gedétailleerde begrooting* gevraagd, dan moet het programma de noodige gegevens bevatten voor de uniforme bewerking, en een staat van ter plaatse geldende eenheidsprijzen bij het programma worden gevoegd.
Art. 14. Als *datum van inlevering* wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd, moet worden overgelegd.
Inzenders buiten Nederland, in Europa woonachtig, zijn verplicht tegelijk met de afzending van hun ontwerp telegrafisch daarvan kennis te geven aan het adres der inlevering.
De ontwerpen van inzenders, buiten Europa woonachtig, moeten op den in het programma vermelden datum aan het adres der inlevering ingekomen zijn.
Elke inzending, die niet op den dag voor de sluiting der prijsvraag in het programma vastgesteld, blijkt verzonden te zijn geweest, zal *buiten beschouwing* blijven, en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden terug gezonden. Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's gepubliceerd.
Art. 15. Het programma zal de bepaling bevatten, dat de ontwerpen *anoniem* moeten zijn, en moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto.
Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken.
Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:
a. een door den ontwerper *onderteekende verklaring*, luidende:
„ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto . . ." verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is".
b. Een *correspondentie adres:*
Het onder b genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.
Het *schrift op de teekeningen*, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.
Art. 16. Als norm voor het totaal bedrag der uit te loven *prijzen* voor *algemeene enkelvoudige* prijsvragen wordt aangenomen eene som gelijkstaande met een fractie van het volledige honorarium, dat bij vrije opdracht van het werk aan den architect zou verschuldigd zijn volgens de hier te lande geldende honorariumregeling voor de berekening en uitbetaling van het honorarium voor architecten, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en wel voor:

werken der eerste klasse	1/2	v. h.	honorarium,	
„ tweede „	4/7	„	„	„
„ derde „	5/7	„	„	„
„ vierde van *f* 30.000 en h.	5/7	„	„	„
„ „ *f* 1200 tot *f* 30.000	1/1	„	„	„

Ingeval het bedrag der uit te loven prijzen niet is vastgesteld in overleg met de P. P. C. blijft niettemin aan haar het oordeel over de juistheid van het bedrag in verband met de klassificatie van het bouwwerk en de hoe grootheid der bouwsom.
In alle gevallen waarin geen bouwsom is aangegeven en het bedrag der prijzen niet in overleg met de P. P. C. is vastgesteld beslist deze laatste over de juistheid van het bedrag.
Als beginsel moet worden aangenomen, dat het werk van den door de jury eerst-bekroonde onder diens leiding worde uitgevoerd, onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten. Het bedrag van de toegekende prijzen zal niet in mindering komen van het verschuldigd honorarium.
Voor het geval de prijsvraag-uitschrijver zich het recht wil voorbehouden om een ander dan het eerst-bekroonde werk te doen uitvoeren, moet het programma de voorwaarden van schadeloosstelling aan den eerst-bekroonde bevatten. Voor het geval, dat de eerst-bekroonde naar het oordeel der jury geen voldoenden waarborg kan geven, dat hij in staat is geheel zeltstandig den bouw, die het onderwerp der prijsvraag was, te leiden, zal hij zich op zijne kosten, in gemeen overleg met den prijsvraag-uitschrijver, gehoord de jury, hulpkrachten toevoegen, of deze op nader overeen te komen voorwaarden, vanwege den prijsvraag-uitschrijver aanvaarden.
Bij eene *prijsvraag in twee gedeelten*, zal ieder mededinger, welke tot den eindwedstrijd zal worden toege-

laten, een vooraf bepaald gelijk bedrag als belooning worden toegekend, onafhankelijk van de uitgeloofde prijzen voor den eindwedstrijd. Het totaal bedrag van belooningen en prijzen wordt vastgesteld overeenkomstig het in het begin van dit artikel bepaalde.
Aan ieder der uitgenoodigden voor den eind-wedstrijd wordt door tusschenkomst van zijn correspondent zijn schetsontwerp, door de jury en den prijsvraag-uitschrijver gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd teruggezonden met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de jury en datgene, wat op zijn ontwerp in 't bijzonder betrekking heeft.
De schetsontwerpen worden volledig weer gevoegd bij de zending van de ontwerpen voor den eindwedstrijd.
Uitreiking der prijzen zal geschieden binnen één maand na uitspraak der jury. Behalve de eerst-bekroonde, is geen inzender verplicht, indien hij den hem toegekenden prijs niet aanvaarden wil, zijn ontwerp af te staan.
Bij *besloten* prijsvragen zal iedere uitgenoodigde architect een vooraf te bepalen honorarium ontvangen; dit bedrag zal niet lager dienen te zijn dan een vierde van de som, welke bij vrije opdracht den architect als volledig honorarium zou verschuldigd zijn voor de uitvoering van zijn werk.
In een besloten prijsvraag zal de uitvoering altijd aan den eerst-bekroonde worden opgedragen onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorariumregeling voor architecten, waarbij het bedrag aan hem, als uitgenoodigd deelnemer, verschuldigd, niet in mindering wordt gebracht.
Elk prijsvraag-ontwerp blijft het *geestelijk eigendom* van den vervaardiger, aan wien het uitsluitend recht verblijft van het ontwerp gebruik te maken, dit te publiceeren of te reproduceeren.
Art. 17. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de *tentoonstelling*, welke tijdig moet zijn aangekondigd, te bezoeken
Bij *prijsvragen in twee gedeelten* (vóór- en eindwedstrijd) zullen de schetsontwerpen van den voor-wedstrijd eerst *na* de einduitspraak van de jury, tegelijk met de ontwerpen van den eindwedstrijd worden tentoongesteld, waarbij de jury-rapporten ter inzage liggen.
Art. 18. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen voor een in het programma te noemen bedrag, door den prijsvraag-uitschrijver tegen alle risico worden verzekerd. Hoofdstuk 5, *Slotbepalingen*.
Art. 19. De ontwerpen, die niet het eigendom van den prijsvraaguitschrijver blijven, worden met de ongeopende naambrieven en verklaringen, enz. vrachtvrij aan de correspondentieadressen teruggezonden.
Art. 20. Deze Algemeene Regelen zullen om de 5 jaar worden herzien op de wijze als bij art. 12 van het huishoudelijk reglement voor de P. P. C. is geregeld.
Tusschentijdsche wijzigingen kunnen door de P. P. C. of een der constitueerende vereenigingen worden voorgesteld en zullen op dezelfde wijze behandeld worden.
Art. 21. De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen die deze algemeene regelen hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:
1e. dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen.
2e. dat wanneer een der constitueerende vereenigingen, of die welke deze regelen aanvaard hebben, wordt aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zal behandelen in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie.
3e. dat de vastgestelde regelen niet van toepassing zijn op studie-prijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's en dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studieprijsvraag is te beschouwen, bij de Permanente commissie, bedoeld onder Hoofdstuk 2 dezer Regelen.
Samengesteld en goedgekeurd in Juni 1910.
Herzien in 1911 door de constitueerende vereenigingen zijnde:
De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.
A. Salm G.Bzn., *Voorzitter.*
J. Gratama, *Secretaris.*
Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.
H. A. J. Baanders, *Voorzitter.*
Th. Philippi, *Secretaris.*
De Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
Albert Otten, *Voorzitter.*
J. Herman de Roos, *Secretaris.*
De Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam.
K. P. C. de Bazel, *Voorzitter.*
Jos. Th. J. Cuypers, *Secretaris.*
De Friesche Bouwkring te Leeuwarden.
H. Feddema Azn., *Voorzitter.*
L. van der Meij, *Secretaris.*

IXe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR ARCHITECTEN TE ROME in 1911.

Het Congres waarvan Z. M. de Koning van Italië het beschermheerschap heeft aanvaard — en waarvan de Ministers van Buitenlandsche Zaken, Onderwijs en Schoone Kunsten, Eere-Presidenten zijn — zal worden gehouden van 2—10 October, — dank de medewerking van den Burgemeester van Rome — in de historische „Sala degli Orazi e Curiazi".
De navolgende onderwerpen zijn vastgesteld door het Comité Permanent International des Architectes:
I. Le ciment armé, son emploi dans les différents pays, de l'opportunité de son application aux constructions artistiques au point de vue technique et décoratif.
II. Droits et Devoirs de l'architecte envers son client.*)
III. Education technique et artistique et diplôme d'Architecte.*)
Exercise de la profession hors de la patrie de l'architecte.
IV. Considération sur l'architecture moderne.
V. De l'exécution des travaux d'architecture de l'Etat et des autres administrations publiques.
VI. De l'utilité d'un dictionnaire des termes comparés en architecture.
VII. Les Académies étrangères à Rome; leur histoire; les études et les projets rapportés par les étudiants, influence exercés par ces écoles dans les pays qu'elles représentent.
Over het onderwerp: „Plans régulateurs, réglements municipaux et esthétiques des villes" — oorspronkelijk niet op het programma voorkomende — worden des niettemin schriftelijke beschouwingen ingewacht en kan ook op een der bijeenkomsten nader besproken worden.
De Heer Stübben zal waarschijnlijk daarover het een en ander mededeelen, terwijl ook van Italiaansche zijde opmerkingen zullen worden gemaakt, die niet in alle opzichten de stellingen van den Heer Stübben aannemen, — doch daarover nader.
De Heer Berlage is o.a. benoemd als rapporteur over onderwerp I.
Als officieele taal zou uitsluitend „fransch" worden toegelaten, doch in aansluiting aan een vroeger besluit op het Congres te Weenen, wordt ook toegestaan italiaansch, duitsch en engelsch. De secretarissen van de Comités der verschillende landen zullen de bijdragen van belangstellenden betreffende de bovengenoemde punten vóór 15 Augustus a.s. het Uitvoerend Comité te Rome ter hand stellen. Het is daarom dat ondergeteekende verzoekt aan hen, die in het belang der architectuur en der professie van den architect en uit belangstelling hunne meeningen wenschen kenbaar te maken, dit te doen liefst in het fransch, (desnoods in het duitsch) en hem te doen toekomen uiterlijk 31 Juli a.s. aan zijn adres te Amsterdam, Weesperzijde 26, en wordt voor verdere redactie en inlevering door hem gezorgd.
Het voornemen bestaat om aan het Congres verschillende excursies te verbinden, waaromtrent evenwel nog geen vaste voorstellen worden gedaan.
In de morgenuren wordt vergaderd, terwijl in de middaguren verschillende merkwaardigheden en monumenten van Rome zullen worden bezocht.
Aan het congres is voorts nog een samenkomst der Congressisten verbonden te Venetië.
De deelname is vastgesteld op Lire 25.— (*) met inbegrip van het verslag „Compte rendu" van het Congres.
Voorts betalen de „membres agrégés" — hieronder worden gerekend uitsluitend de echtgenoote en kinderen van het effectief lid — Lire 15.— (*).
De inschrijvingen, verhoogd met 5% voor administratiekosten en porto's, moeten gezonden worden aan het adres van den ondergeteekende.
Binnenkort worden de uitnoodigingen ter deelname aan het Congres verzonden en zal het zeer op prijs worden gesteld, wanneer H.H. Congressisten zich zoo spoedig mogelijk opgeven, opdat het Uitvoerend Comité te Rome ten spoedigste doeltreffende maatregelen nemen kan, in verband met het aantal Congressisten dat verwacht mag worden.
Ter voorkoming van ongewenschte belangstelling van alle mogelijke particulieren, die met de architectuur of met de professie van den architect niets te maken hebben, is aangenomen, dat uitsluitend inschrijvingen worden aangenomen van architecten.
Ongelukkigerwijze is verzuimd om dit in het programma en reglement — dat den Koninklijken Beschermheer ter goedkeuring is aangeboden — duidelijk te doen uitkomen, zoodat daaraan een appendix zal worden toegevoegd, dat de secties van de verschillende landen het recht geeft daaromtrent strenge contrôle te houden.
In het volgend nummer zullen de namen van de gekozen rapporteurs worden medegedeeld, een benoeming welke niet genoeg voorbereid werd, en te haastig geschied is.
De Secretaris van de Sectie „Nederland" van het Comité Permanent International des Architectes,
A. Salm G.Bzn.

*) Punten op de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op 31 Mei j.l. reeds genoemd.

TENTOONSTELLING TE ROUBAIX in 1911.

Omdat er reeds veel geschreven is over het voor- of nadeel van tentoonstellingen, d.w.z. het publiek te laten zien wat op het gebied van industrie en kunsten gepresteerd wordt, wil ik hier niet nog meer over schrijven.
Wel zijn de z.g. wereldtentoonstellingen te beschouwen als groote bazars; de firma's en fabrikanten van verschillende nationaliteiten worden er in de gelegenheid gesteld hunne producten op te stellen en ten verkoop aan te bieden slechts zelden, en dit is juist jammer, laat een nationaliteit op zoo'n tentoonstelling zien wat 's lands productie is. Dit was zoo verbazend indrukwekkend verleden jaar te Brussel in het paviljoen van Canada, waar de bezoekers konden genieten van de heerlijke, enorme fruitrijkdom van dat land.
Hier (tentoonstelling Roubaix) zijn de landen Nieuw Zeeland, Argentinië, Tunis-Algiers en eenige Fransche koloniecën op de zelfde manier vertegenwoordigd, die natuurlijk zeer bezienswaardig zijn en waar het rondloopen ook wel aangenaam is, ten eerste, omdat een goede kijk gegeven wordt op de landvoortbrengselen en ten tweede, de bezoekers niet worden lastig gevallen door schreeuwende en waren-aansmeerende schacheraars. Evenwel zijn die paviljoens in de minderheid. De grootste oppervlakte van het terrein wordt weer ingenomen door de z.g. hoofdgebouwen, waarin bovengenoemde schreeuwende schacheraars plaatsen hebben veroverd. En dan de architectuur van die hoofdgebouwen. De modder architectuur heeft op deze soort wereldtentoonstellingen ook een soort wereldréputatie verworven, Luik in 1905, Milaan in 1906, Brussel in 1910 en nu weer hier, zijn ze allen van het zelfde lugubere soort; het verknoeit baroc viert er hoogtij.
In het gebouw van de Arts Décoratifs is van decoratieve kunst al even weinig te zien als in de andere gebouwen. De Sèvres porceleinfabriek is de eenige, die hier een mooie collectie bij elkaar heeft. 't Is te vergelijken met ons Rozenburg van 10 jaar geleden, 't zijn niet meer die Louis XV figuurtjes en ornamenten, die de fabriek Sèvres zoo typeeren. De tapijtafdeeling is mij erg tegengevallen, nagenoeg alle ornament doet aan het persische denken, alsof er geen tapijt gemaakt kan worden zonder dat ornament. Laat ze eens bij ons komen kijken, dacht ik, bij 't rondloopen in die weefafdeelingen. Deventer, Rotterdam en anderen staan bij ons, vooral wat ornament betreft, veel hooger.
Ook met de meubelen is dit het geval; de empire- en Lodewijkmeubelen zijn zooals overal goed verzorgd, maar wanneer getracht wordt even uit dien band te gaan, komt er zoo goed als niets van terecht.
Eigenaardig is die groote collectie Damescostumes. De Franschen, galant als altijd, beschouwen dit als de hoogste sport van de décoratieve ladder.
Nu, decoratief is het zeker, zoowel het tentoongestelde als de bezoeksters. Te midden van die dorre, smakelooze omgeving is dit èn kleur èn geest. Een grootere tegenstelling is niet te bedenken. Ware ik costumier, ik zou hier bepaald een heele boom over kunnen opzetten.
Wat verder de gebouwtjes betreft, is het paviljoentje van Argentinië het best geslaagde, het ziet er smakelijk en tentoonstellingachtig uit. Ook Algiers heeft een aardig paviljoentje, veel mooi tegelwerk en een mooi gevormd minaretje met ook weer veel tegelwerk. Het potterie in ceramiek is hier goed vertegenwoordigd.
Evenals in Brussel, hoewel veel kleiner, heeft ook de Nederlandsche regeering hier een paviljoen doen plaatsen en moest het ook nu weer Oud Hollandsch zijn,

(zeker doordat het in Brussel succes behaald heeft). Het is dan ook Oud Hollandsch geworden. De architect, Joh. Mutters, werd het ontwerpen hiervan opgedragen, en getrouw aan de opdracht is de keuze gevallen op het copyeeren van het Delftlandhuis te Maassluis.
Door veranderingen, zoowel in maten als in decoratieve details is er echter niets meer over van het typische gebouwtje wat aan het origineel doet denken.
De eigenaardige gemeentewapens van Delfland boven den ingang moesten noodwendig (anders was het te veel Duitsch, door de zwarte adelaars) vervangen worden door de Nederlandsche- en provincie wapens. Er werden leeuwen-schilddragers gezet op plaatsen, nu ja, daar moet er een opkomen met een wapen enz.
Het is goed dat het groote en kleine publiek van Lille en Roubaix over het algemeen niet weten wat Holland, dus daargelaten wat Oud Hollandsch is.
Evenwel het gebouwtje zal weer een succes worden voor de Nederlandsche commissie, inclusief architect, aannemer, gipsbeeldenafgieter, metselwerkschilder en anderen. Verder is het heele mooie park (dat er uitziet als ons Vondelpark) waar al die gebouwtjes in staan, verknoeit door de heel leelijke Cirage-Crême Lion nior (schoenpoetsreclame) kiosken.
De uiterste hoek is ingenomen door een Lunapark voor amusementen, zooals een waterchut, montagne russe, tobogan, de draaischijf die bij de A. et A. excursie leden van verleden jaar te Brussel wel bekend zal zijn, en dergelijke halsbrekende vermaken. Ook van deze zaken heeft het decoratief een wereldreputatie gekregen, want alles is hier even leelijk en onoogelijk en op iedere tentoonstelling 't zelfde.
En waarom deze internationale tentoonstelling juist hier gehouden wordt is mij tot nu toe nog een raadsel gebleven. Is het omdat Roubaix een nieuw stadhuis heeft gekregen en dit als motief aangegrepen ? want gelijk met het openen van dat stadhuis is ook de tentoonstelling zoo goed en kwaad als 't ging geopend. Ter bevordering van het vreemdelingenverkeer kan het ook niet zijn, want niettegenstaande Roubaix een groote stad is lijkt het 's avonds om 9 uur als uitgestorven dus veel vreemdelingen zullen er ook niet zijn. De bezoekers komen grootendeels van de plaatsen Lille en Tourcoing, die samen met Roubaix plm. 1200000 inwoners tellen.
Het is wel verbazend hoe in 100 jaar hier de plaats is vooruitgegaan; blijkens de statistiek (in het paviljoen van Roubaix) bedroeg het aantal inwoners in 1810 plm. 1200 nu ruim 150000, toen waren er 5 fabrieken en nu 580 enz. Maar omdat Roubaix niet ligt in een internationale verkeersroute, is het internationaal bezoek ook tamelijk onbeduidend. Heel terecht heeft daarom de N. Rotterdammer gevraagd waarom de Nederlandsche regeering een subsidie heeft gegeven om op deze slechte tentoonstelling (ook slecht) uit te komen. Zeker, dit geld ware beter besteed voor de tentoonstelling te Turin.
Afgaande op eenige gezegden van exposanten beloofd het hier een déficit te geven. Arme schacheraars.

Lille)
Roubaix) Juni 1911.

JOH. KROMHOUT.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN. (Vervolg van blz. 182).

Voor Zweden werd melding gemaakt van voorziening, in een reeds jaren toenemenden wantoestand in Stockholm, door de oprichting van 650 woningen.
St. Gilles-lez-Bruxelles was de eenige grootere gemeente in België, welke door middel van leening bij de Caisse d'Epargne tot eigen bouw overging (35 woningen). In Brussel is voor 1909 en 1910 1 ½ millioen gulden daartoe uitgetrokken. De Finlandsche gemeenten Helsingfors en Turku legden respectievelijk 1 millioen en 100.000 Finsche marken ten koste (uitsluitend voor hare werklieden). Voor ons land werd het rijksvoorschot ten behoeve van gemeentelijken bouw tot Januari 1910 op ƒ 400.000 gesteld (niet voor eigen personeel).
Omvangrijker is de bemoeiing van gemeenten, bestaande in bevordering van den gemeinnützigen bouw van kleine woningen, hetzij door leening, nemen van aandeelen in vereenigingen, door garantie te teekenen voor leeningen, hetzij door afgifte van grond tegen billijken prijs of in erfpacht en door andere ondersteuning als bijdragen in den aanleg van straten, van riool-, water-, gasleiding en door gedeeltelijke ontheffing van zekere plaatselijke belastingen. (Bevordering van het industriëele bouwbedrijf heeft in het algemeen slechts plaats door de zorg voor tijdige ontsluiting van bouwterrein. Bij uitzondering wordt gesteund door geldverstrekking. Krefeld geeft voor nieuw-bouw van kleine woningen, waarvan de kosten met inbegrip van den grond niet meer bedragen dan ƒ 24.000, hypotheek (4 ½ pct.) tot 75 pct. Tot 1 April 1909 beliep het totaal bedrag aan hypotheken plm. ƒ 600.000. Dresden en Dusseldorf bezitten stedelijke hypotheekbanken, welke (op eerste hypotheek) 60 pct. schieten. Frankfurt leende aan particuliere erfpachters, tot 90 pct. der kosten tegen 3 ½ pct. voor stedelijke beambten, tegen 4 pct. aan private personen, tot dusverre uit de stedelijke bouwkas plm. ƒ 2 ½ millioen). In Duitschland komt het nemen van aandeelen niet zoo veelvuldig voor als borgstelling, daar de gemeenten meesttijds zonder zelve te leenen niet over genoeg kapitaal beschikken. Gemeenten in Westfalen, Hessen en de Rijnprovincies (in 1906 ƒ 280.000) zijn in deze richting werkzaam geweest. (Frankfurt nam in drie vereenigingen deel voor ƒ 300.000, garandeerde voor twee vereenigingen ƒ 3 millioen en leende aan twee vereenigingen tegen 4 pct. ƒ 300.000, d.i. 90 pct.; München stelde zich borg voor ƒ 3 millioen, schreef voor 1 ½ millioen aandeelen in). Daarentegen stonden borg ten behoeve van gemeinnützige bouwvereenigingen 88 gemeenten in de Rijnprovincies (1907) voor plm. ƒ 9 millioen; in Westfalen 60 gemeenten voor plm. ƒ 5 millioen; in Hessen 20 gemeenten, waarvan 7 tot een bedrag van plm. ƒ 3 millioen. Verscheidene gemeenten hebben voorts meer of minder groote stukken grond tegen matigen prijs aan bouwvereenigingen ter beschikking gesteld of in erfpacht uitgegeven. (Vooral: Frankfurt, Keulen, Munchen, Mannheim, Straatsburg, Ulm, Aken, Bonn, Dusseldorf en Duisborg).
Een klein aantal gemeenten, gewoonlijk door middel van de Landesversicherungsanstalten, verstrekt vrij geringe bedragen direct (zonder bouwvereenigingen) aan minder bemiddelden op hypotheek. Van Oostenrijksche gemeenten worden, behoudens leening door een aantal stedelijke spaarbanken, enkele vermeld, welke geld verschaft hebben (Linz ƒ 50.000) of zich borg stelden (Troppau en Aussig voor 25 pct. boven de „pupillaire" zekerheid, Graz voor eene bepaalde vereeniging tot 70 pct. der kosten). Tot matigen steun in anderen vorm gingen enkele gemeenten over. Bijzondere vermelding wordt gemaakt van een te Triëst gevestigd instituut tot koop en verkoop van grond en bouw van woningen, waaraan de gemeente ƒ 200.000 kapitaal toelegde. Weenen schonk een stuk grond ter waarde van 2 ton aan de grootsche Kaiser Franz Joseph I Jubiläums Stiftung.
In Hongarije stellen de gemeenten somtijds grond goedkoop beschikbaar. Van ondersteuning in geld (aandeelen) werden slechts twee voorbeelden genoemd: Györ ƒ 12.000; Pozsoni ƒ 10.000. Voorts verleenen eenige stedelijke spaarbanken bouwcredriet, terwijl hier en daar gemeentelijke steenfabrieken materiaal tegen kostprijs verkoopen. Tien Zwitsersche gemeenten bevorderen langs de verschillende reeds genoemde wegen den vereenigingsbouw. (St. Gallen ƒ 75.000).
Een tiental grootere gemeenten in België namen uit eigen middelen voor anderhalf millioen gulden aandeelen in crediet- en bouwvereenigingen (o.a. Luik ƒ 250.000, Brussel ƒ 40.000, Gent ƒ 50.000). Luik (1907) is de eenige gemeente welke direct aan individueële werklieden crediet verleent, terwijl deze terstond eigenaar worden. De gemeente heeft eerste hypotheek; de eigenaar moet eene levensverzekering nemen van minstens ƒ 500; afbetaling heeft plaats in maandelijkschc termijnen, overeenkomende met 66 annuïteiten à 3 ½ pct.; maximumwaarde der te bouwen woning ƒ 3250; voor 1908 en 1909, en voor 1910 is respectievelijk uitgetrokken ƒ 150.000 en ƒ 100.000. Behoudens voor Parijs schijnt de gemeentelijke steun in Frankrijk zeer bescheiden afmeting aan te nemen. Slechts twee gemeenten namen aandeelen in eene vereeniging (ƒ 1000 en ƒ 5000). Enkele gemeenten garandeeren aan eene vereeniging 3 pct. rente. (Grasse voor 7, Nancy voor 10 jaren). Voorts stonden 4 gemeenten stukken grond af beneden den prijs. Parijs stelde terreinen ter waarde van plm. ƒ 300.000 voor de helft dier som aan vereenigingen beschikbaar. Een stuk grond ter waarde van ƒ 50.000 werd voor 75 jaren in erfpacht uitgegeven tegen een canon van ƒ 10 per jaar. In 1909 deed de Seineprefect aan den gemeenteraad het voorstel om een bedrag van ƒ 7 ½ millioen (ter betere huisvesting van plm. 20.000 personen) tegen 2 pct. aan société's d'habitation te leenen mits deze zelve niet meer dan 3 pct. uitkeeren en de som voor de helft wordt besteed ten behoeve van woningen voor gezinnen met minstens 3 kinderen. (Wordt vervolgd).

BOND VAN NED. ARCHITECTEN.

De Bond van Nederlandsche Architecten heeft 1.1. Dinsdag te 's-Gravenhage vergaderd.
De voorzitter de heer K. P. C. de Bazel heeft in zijn openingswoord gewezen op het belangrijke feit dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst besloten heeft zich te reorganiseeren tot vakvereeniging, hij oordeelde het nu gewenscht dat de B. N. A. zijn houding hieromtrent zou bepalen.
Van den Bond voor Lichamelijke Opvoeding was een schrijven ingekomen, waarvan hij, onder mededeeling dat hij voortaan ook de opvoeding zich zal doen uitstrekken op het gebied van architectuur, letterkunde en muziek, aan den Bond verzocht tijdens de Sportfeesten te Assen een tentoonstelling te organiseeren van architectuur, opvoeding en hygiène. Wegens de kosten, die een f 500 zouden bedragen, had het bestuur gemeend afwijzend op dit verzoek te moeten beschikken.
Verder vroeg de B. v. L. O. twee prijsvragen uit te schrijven. Een academische voor een internationaal sportstadium en een voor inrichting van een sportterrein in den Haag, op een stuk grond door het gemeentebestuur aangewezen.
Aan de orde kwam nu punt III: Vaststelling van de prijsvraagregelen voor bouwkundige werken, gewijzigd door de permanente priisvraagcommissie, die gekozen is uit de vereenigingen Bouwkunst, Architectura et Amicitia en Bond van Ned. Architecten, alle te Amsterdam, en Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.
Naar aanleiding van art. 5, handelende over samenstelling van de jury, ontstond een uitvoerig debat. Verschillende leden - ook het bestuur - vreesden, dat de redactie, zooals zij werd voorgesteld, de mogelijkheid zou openen dat er een jury gelijkbevoegde technici — d. z. veelal ambtenaren, die wat aan architectuur gedaan hebben — de meerderheid krijge boven de architecten. Ten slotte werd de oude redactie hersteld, waardoor de meerderheid aan de architecten verzekerd blijft.
Het art. 5 luidt thans als volgt: de jury wordt benoemd door den prijsvraaguitschrijver, geadviseerd door de permanente prijsvraagcommissie. De jury zal in oneven getal zijn samengesteld, in den regel uit architecten. Wanneer een gemengde jury wordt gewenscht zullen in elk geval de architecten daarvan de meerderheid vormen. De Regelen en het reglement voor de P. P. C. werden daarna met algemeene stemmen aangenomen.
De vergadering besloot vervolgens tot het scheppen van een categorie aspirant-leden, waarvoor de volgende bijvoeging aan art. 3 der statuten noodig wordt.
ASPIRANTLEDEN. — Voorstel van het bestuur tot statutenwijziging. — Bijvoeging aan artikel 3 der statuten. — § 4 bis. Als aspirant-leden van den Bond kunnen worden aangenomen, zij die den leeftijd van 23 jaar bereikt hebbende overigens voldoen aan de in art. 3 der statuten genoemde voorwaarden, doch nog niet gedurende 3 achtereenvolgende jaren hun vak zelfstandig hebben uitgeoefend.
Hunne aanneming als aspirant-lid geschiedt op dezelfde wijze, als voor de leden is bepaald. Zij hebben geen stemrecht en zijn niet benoembaar in het bestuur, of in de Commissie van Onderzoek, doch hebben overigens dezelfde rechten en verplichtingen als de leden van den Bond. Zoodra een aspirant-lid den 28 jarigen leeftijd heeft bereikt en dan tevens gedurende 3 jaar zelfstandig zijn vak heeft uitgeoefend, is hij van zelve candidaat voor het gewone lidmaatschap en wordt als zoodanig weder onderworpen aan het onderzoek der desbetreffende Commissie. Indien hij genoemde leeftijd bereikt, doch nog niet gedurende 3 jaar zelfstandig zijn vak heeft uitgeoefend, heeft dat onderzoek eerst plaats nadat ook die voorwaarde vervuld is.
Bijvoeging aan art. 5 der statuten nieuwe alinea. — Aspirant-leden betalen geen inkomgeld. Hun contributie bedraagt ƒ 5 per jaar vermeerderd met de helft van den hoofdelijken omslag in de eerste alinea van deze § bedoeld.
Hierna kwam de kwestie Moojen—Cuypers aan de orde.
De heer Moojen, architect te Batavia, had zich bij het bestuur beklaagd over een handeling van den heer Eduard Cuypers, waardoor hij zich in zijn belangen benadeeld voelde. Hoewel de heer Moojen geen lid van den Bond is, oordeelde het bestuur de zaak van zoo groot belang, dat het een onderzoek instelde, maar kon, daar de heer Cuypers alle inlichtingen weigerde, niet tot een conclusie komen. Uit het onderzoek bleek volgens het bestuur echter wel, dat de heer Moojen in zijn belangen ernstig benadeeld is. Evenmin is aannemelijk gemaakt, dat de heer Cuypers, in de opvolgende reeks van zijn handelingen ten opzichte van de werken, omtrent welke hij weten kon dat de heer Mooijen reeds daarin betrokken was, in elk opzicht moreel gedekt werd door de verklaringen van zijn lastgevers.
De heer Houtzagers betreurde het, dat het bestuur in deze zaak van oneerlijke concurrentie geen uitspraak gedaan had. Dit was wel voorzichtig, maar tevens zwak. Er waren wel degelijk gronden genoeg om uit te spreken, dat de heer Cuypers niet gehandeld had zooals hij tegenover een collega had behooren te doen.

De heer De Jong verdedigde de houding van den heer Cuypers wel niet, maar vond evenmin reden tot veroordeeling.
Verschillende leden waren angstig, zich in deze uit te spreken, omdat de vergadering te weinig voorbereid was en een ver- of beoordeeling dus op onjuiste gronden gedaan zou moeten worden. Zij betreuren het echter, dat het bestuur in zijn conclusie de weigering van den heer Cuypers, om inlichtingen te verstrekken, niet scherper had gekwalificeerd.
Ten slotte werd nochtans de uitspraak van het bestuur aangenomen. De vergadering aanvaardde het lidmaatschap van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen. Na afloop brachten de leden een bezoek aan het Vredespaleis. In den loop van de ochtendvergadering werd nog op voorstel van het bestuur besloten, dat de Bond zich in zake de Paleis-Raadhuis-kwestie te Amsterdam zal wenden tot den gemeenteraad met een adres, waarin verzocht wordt, aan de regeering meer positief en uitdrukkelijk als wensch van Amsterdams gemeentebestuur en burgerij kenbaar te maken, dat het tegenwoordig paleis op den Dam aan zijn oorspronkelijke bestemming teruggegeven zal worden.

VAN ALLERLEI AARD.

ZWOLLE's STADHUIS.
In de „Zw. Ct." vindt men afbeeldingen van het stadhuis, voor Zwolle ontworpen:
Men ziet er de projectie-teekening der gevels Kerkplein en Sassenstraat met de platte gronden: plan begane grond en plan te verdieping. Voorts twee perspectivische teekeningen, vervaardigd naar schetsteekeningen van den ontwerper.

HET VREDESPALEIS.
Naar de „Avpst." verneemt, is in bewerking een adres van de Nederlandsche Glasfabrikanten, aan de Regeering, houdende het verzoek om voor de door Nederland in het Vredespaleis te plaatsen ramen, een prijsvraag uit te schrijven.
Blijkbaar is deze beweging te laat op touw gezet. Het blad laat althans direct volgen:
De Regeering heeft reeds opdracht gegeven aan de bekende werkplaatsen van gebrand glas van Jan Schouten te Delft Juister is, naar wij meenen, echter te zeggen dat de regeering de beslissing hieromtrent geheel over liet aan de Carnegie-Stichting en dat deze de bedoelde opdracht deed.

KONINKL. OUDHEIDK. GENOOTSCHAP.
In de Maandagavond 12 Juni gehouden algemeene vergadering van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap werden de jaarverslagen uitgebracht en is rekening en verantwoordidg gedaan.
In het verslag over de verrichtingen van het Genootschap werd o.a. leedwezen uitgesproken over het feit, dat de onderhandelingen met de regeering omtrent het restaureeren van het kasteel Doorwerth, tot geen resultaat hadden geleid, en ingenomenheid betuigd met de oprichting van de vereeniging Heemschut.
Volgens de rekening van den penningmeester bedroegen de ontvangsten f 6173, en was er een batig saldo van f 635.
Als bestuursleden werden herkozen de heeren prof. dr. J. Six, E. W. Moes, dr. S. v. Brakel, J. F. M. Sterck, A. Pit, A. W. Weissman, prof. dr. H. Brugman en C. W. Baard. Tot voorzitter werd opnieuw benoemd prof. jhr. dr. J. Six.
Deze hield ten slotte een voordracht over: De portretten in het Altaarstuk der Gebroeders van Eijck.

WIERUM.
De heeren E. W. Moes, loco-voorzitter, en A. W. Weissman, 1ste secretaris van bond Heemschut, tot behoud der schoonheid van Nederland, hebben aan den raad der gemeente West-Dongeradeel een adres verzonden, waarin zij met warmte ondersteunen het adres van den Ned. Oudheidkundigen Bond, verzoekende den toren te Wierum niet te doen sloopen; den raad met nadruk wijzen op de wenschelijkheid van het behoud der eigenaardige schoonheid, die deze toren aan het landschap geeft en de aandacht vestigen op het groote belang van het behoud der schoonheid met het oog op het vreemdelingenverkeer in Friesland.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.
De Tentoonstelling van Kleederdrachten, die in de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem geopend is, werd de laatste week door een zeer talrijk publiek bezocht, terwijl van verschillende zijden de wensch werd uitgesproken, den duur dezer Tentoonstelling met eenige dagen te verlengen. Als gevolg daarvan zal de Directie de sluiting niet zooals aanvankelijk werd bepaald op 11 Juni, doch 19 Juni doen plaats hebben.

STADSUITBREIDING VAN DEN HAAG.
Het uitbreidingsplan is dan eindelijk definitief door den Raad vastgesteld. Als de Gedeputeerde Staten er spoedig hunne goedkeuring aan hechten zal dus tien jaren na de afkondiging en negen jaren na de in-werking-treding der Woningwet het Haagsche uitbreidingsplan het embryonale stadium te boven zijn gekomen. Lang is er aan gepeuterd en gedokterd, thans echter is het oogenblik daar, waarop de heeren Berlage en Lindt hun arbeid met succes bekroond zien. Of zou er nog opnieuw een spaak in het wiel worden gestoken, ditmaal van hoogerhand?
De Haagsche raad schijnt hiervoor niet beducht te zijn. De 23 bezwaarschriften imponeerden de vroede vaderen niet. Trouwens, ook aan het doorwrochte, schoon ietwat de bevoegdheidsgrenzen te buiten gaande, advies der Gezondheidscommissie werd weinig aandacht gewijd. Men wilde blijkbaar nu eens spoed achter de zaak zetten.
N. R. C.

PRIJSVRAGEN.
Prijsvraag tot het bekomen van een ontwerp voor de vervaardiging van goedkoope woonkamermeubelen (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage.
Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur.
(Zie programma in No. 21).

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 23: IJsselsteinsche prijsvraag; de heer D. E. Wentink, Architect, Inspecteur van de volksgezondheid te Utrecht, wordt voor één week geschorst als architect-lid van de Mij. tot bev. der bouwk. omdat genoemde heer bleek deel uitgemaakt te hebben van de Jury voor de prijsvraag der IJsselsteinsche bouwmaatschappij. Verslag algemeene vergadering 30 en 31 Mei. Verslag hoofdbestuursvergadering. Dorpskerken, vervolg van de lezing door A. W. Weissman, met vier plaatjes van kerken te Stedum (Groningen), Gasselte (Drenthe), Woubrugge (Z.-H.) en te Persingen (bij Nijmegen).
DE OPMERKER, 23: Een belangrijk boek (vervolg). De laatste der Haagsche Windmolens.
DE BOUWWERELD. Ontsiering door A. W. Weissman, voordracht gehouden in den Bond Heemschut. L. Heijermans, de steenhouwersziekte.
DE GAS- EN WATERFITTER. Petroleum-luchtgas. Gasbronnen en aardvuur. Persgasverlichting te 's-Gravenhage.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK. Op den Uitkijk, (de tariefwet). Artikel over takels, met afb. De ontwikkelingsgeschiedenis van de Westinghouse-rem.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 44/46: Gärten der Gartenarchitekten, Gebr. Olmastedt in Boston, met afb. Erweiterungsbau des Königlichen Bankgebäudes in München.
THE BUILDING NEWS. Art in youthandage. The effect of fire on large timbers, met afb.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verbeteringen. — Tentoonstelling van afbeeldingen van oude dorpskerken. — Toevoeging aan de programma's der examens voor bouwkundig opzichter, bouwkundigteekenaar en uitvoerder van burgerlijke bouwwerken. — Algemeene regelen voor Nationale bouwkundige prijsvragen. — IXe Internationaal congres voor architecten te Rome in 1911. — Tentoonstelling te Roubaix in 1911. — Internationaal Woningcongres te Weenen. (Vervolg). — Bond van Nederlandsche Architecten. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, C. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. AFDEELING VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT. — Op Vrijdag 16 Juni l.l. hielden de Docenten en het Algemeen Bestuur der Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht de derde jaarvergadering. Het verslag over den cursus 1910-'11, uitgebracht door den administrateur, werd onveranderd goedgekeurd en voor publicatie bestemd. De rekening en verantwoording over genoemden cursus, sluitende met een klein batig saldo, werd ter beschikking gesteld van de verificatie-commissie, voor welke commissie werden aangewezen de heeren C. W. Nijhoff en K. van Leeuwen.
Na verkiezing van het bestuur, dat volgens het reglement geheel moest aftreden, bleef dit als tevoren samengesteld, echter met vervanging van den heer J. H. de Groot door den heer C. W. Nijhoff.
Tot voorzitter werd tenslotte verkozen de heer C. W. Nijhoff, die de aanvaarding dier functie aanvankelijk in beraad hield, doch thans heeft te kennen gegeven haar voorloopig voor één jaar te willen aanvaarden. Het dagelijksch bestuur is thans samengesteld uit de heeren: C. W. Nijhoff, voorzitter, H. A. J. Baanders, vice-voorzitter, H. P. Berlage Nzn., Jan de Meijer en A. Redert, aan welk college als administrateur is toegevoegd de heer G. J. Rutgers.
II. EXCURSIE NAAR HOORN EN ENKHUIZEN OP ZATERDAG 24 JUNI 1911. De voorgenomen excursie kon niet doorgaan aangezien het aantal deelnemers, dat zich tijdig genoeg opgaf, beneden het vastgesteld minimum ad dertig personen bleef. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

Door de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en door het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, daartoe door een bijdrage in staat gesteld, worden ter nagedachtenis van wijlen den heer J. H. Leliman uitgeschreven de navolgende

PRIJSVRAGEN*).

A. MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID.
PROGRAMMA.
Art. 1. Wat verlangd wordt.
Er wordt gevraagd een ontwerp voor een museum van moderne kunstnijverheid. Het terrein, een rechthoek van 100 × 150 M. is gedacht gelegen te zijn in een buitenwijk van een moderne stad. Het museum moet bevatten: op het verhoogd parterre: een entrée; een vestibule met ontvangzaal, tevens garderobe in verband met een of twee monumentale trappen; een zaal voor meubelen en tapijten groot ± 300 M². ; een zaal met vitrines voor diverse technieken, als goud- en zilverwerk, leerwerk, textielkunst, battikwerk, glaswerk, houtsnijkunst. ivoorwerken, emails, koperwerk, klein smeedwerk, enz. groot ± 300 M². ; een zaal voor fayence groot ± 350 M². Verschillende kleine vertrekken voor kamerinrichting te zamen groot ± 550 M². ; een kamer voor suppoosten. een kamer voor het exposeeren en verkoopen van fotografiën; toiletten voor dames en heeren. Op de verdieping: een vestibule; een zaal voor blijvende tentoonstelling van buitenlandsche kunst groot ± 300 M². ; een zaal voor tijdelijke tentoonstelling van buitenlandsche kunst groot ± 300 M². ; een zaal voor bibliotheek, grafische kunst, teekeningen, sierkunst groot ± 350 M². Buitendien moet er in ruime mate gelegenheid zijn voor het plaatsen van afgietsels en bouwkundige fragmenten. Een kamer voor den directeur, een kamer voor den onderdirecteur, een kamer voor de administratie groot ± 60 M². ; twee kamers voor het maken van teekeningen en voor speciale studie, toiletten voor dames en heeren. In het Souterrain: een conciergewoning, ruimte voor centrale verwarming met brandstoffenbergplaats, pakkamers met afzonderlijken ruimen toegang van buiten, bergruimten voor kisten, enz., werkplaatsen, fietsenbergplaats. Verder moet het gebouw bevatten twee liften en twee diensttrappen. Het is wenschelijk de lokalen te rangschikken om een monumentale binnenhof.
Gevraagd worden:
a. een situatieteekening op de schaal 1 à 400, waarop aangegeven is de aanleg om het gebouw, met eventueele buitentrappen, enz.;
b. de drie platte gronden op de schaal 1 à 100;
c. de hoofdgevel op de schaal 1 à 100;
d. de drie andere gevels op de schaal 1 à 200;
e. twee hoofddoorsneden op de schaal 1 à 100;
f. een belangrijk uit- of inwendig detail op de schaal 1 à 20;
g. een perspectiefteekening, die als schets behandeld kan zijn;
h. een korte memorie van toelichting met opgave van de voornaamste toe te passen materialen.
De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.
De teekeningen mogen niet gerold zijn.

*) De programma's zijn kosteloos verkrijgbaar aan het bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

SITUATIE-AFSLUITING-LEIDSCHE PLEIN.

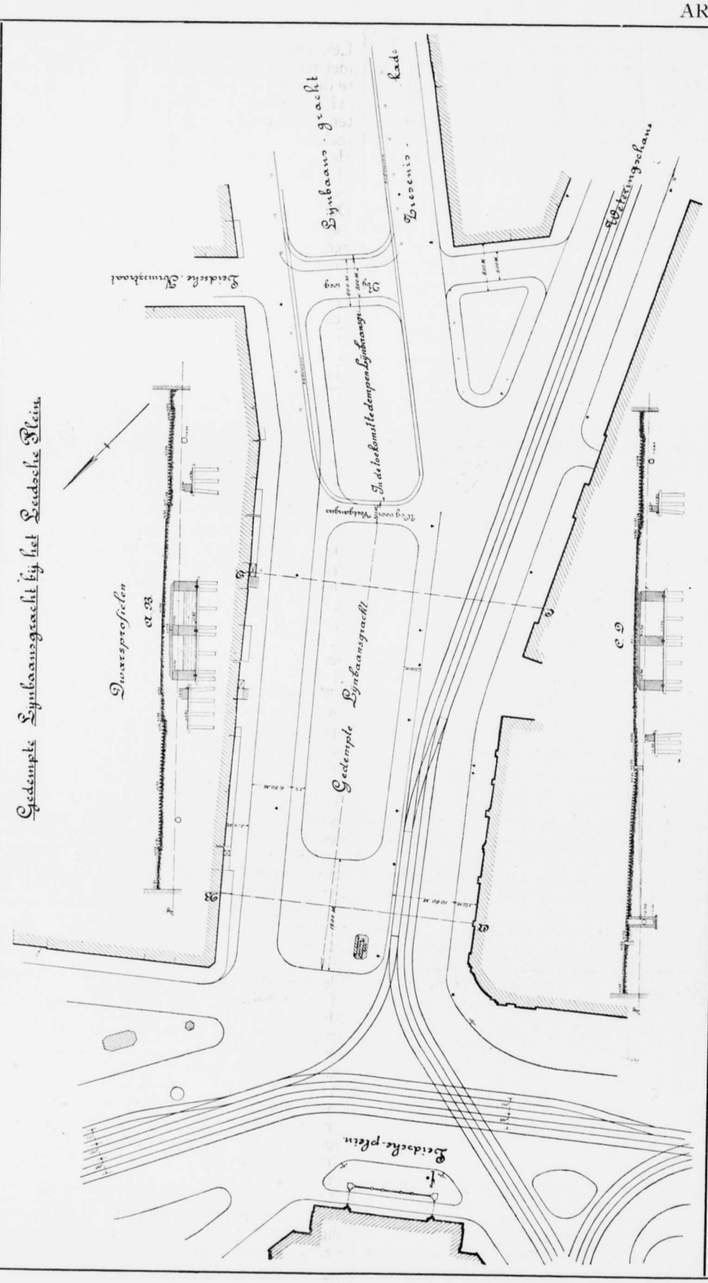

Schaal voor de dwarsprofielen ± 1 à 411.

Schaal voor de situatietekening ± 1 à 822.

Art. 2. Motto, Correspondentieadres.
Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe waarin zich de naam van den ontwerper bevindt. Op de buitenzijde der enveloppe moet een correspondentieadres vermeld staan en een motto, dat ook voorkomt op elk der teekeningen en stukken bij de inzending behoorende.
Art. 3. Prijzen.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van f 450.—
„ tweede „ „ „ „ „ „ „ 150.—
Wanneer geen der inzendingen voor een volledige bekroning in aanmerking komt, heeft de jury het recht het bedrag der prijzen onder enkele der inzenders die zij meent dat daarvoor in aanmerking komen, te verdeelen. In dit geval zullen de naambrieven dier inzenders niet zonder toestemming hunner correspondenten geopend worden. Door deze toestemming verklaart de inzender de hem toegekende belooning te aanvaarden.
Art. 4. Inlichtingen.
Inlichtingen moeten schriftelijk gevraagd worden aan den Secretaris der jury den Heer J. Limburg, b. i. Nassau Dillenburgstraat 17, den Haag, uiterlijk tot vier weken na het publiceeren van het programma. De gestelde vragen met de antwoorden zullen na dezen termijn bekend gemaakt worden in de bouwkundige bladen.
Art. 5. Datum van inzending.
De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 31EN DECEMBER 1911 in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam. Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan: PRIJSVRAAG-LELIMAN-MUSEUM.
Art. 6. Terzijdestelling.
Inzendingen die niet voldoen aan de bepalingen van dit programma of die, waarvan de ontwerper vóór de uitspraak der jury zijn naam op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking en worden terzijde gelegd.
Art. 7. Eigendom.
Alle ontwerpen blijven het eigendom van de vervaardigers. De prijsvraaguitschrijvers hebben echter het recht van publicatie.
Art. 8. Verzekering.
De inzendingen worden vanaf den dag dat zij inkomen tot aan den dag waarop zij teruggezonden worden verzekerd tegen brandschade voor een bedrag dat gelijk is aan den uitgeloofden eersten prijs. Voor andere schade nemen de prijsvraaguitschrijvers geen risico op zich.
Art. 9. Tentoontoonstelling. Terugzending.
Gedurende een maand na openbaarmaking van de uitspraak der jury zullen alle inzendingen beschikbaar blijven om tentoongesteld te worden, Daarna zullen de inzendingen die voor publicatie niet in aanmerking komen vrachtvrij aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.
De mededinging is voor alle Nederlanders opengesteld.

De Jury, W. KROMHOUT CZN., *Voorzitter.*
K. DE BAZEL.
A. LE COMTE.
JAN STUYT.
Juni 1911. J. LIMBURG, *Secretaris.*

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHE PLEIN TE AMSTERDAM.
(Afdrukken van de situatieteekening, op schaal 1 à 200, zijn tegen betaling van *f* 0.50 verkrijgbaar aan het Bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam).

PROGRAMMA.
Art. 1. Wat verlangd wordt.
Het ontwerp omvat de aesthetische afsluiting van het Leidsche Plein en de Lijnbaansgracht te Amsterdam met plantsoenaanleg en fontein op het gedempte en nog te dempen gedeelte dier gracht. (Gemakhuisjes kunnen in het plan opgenomen worden, doch zijn geen vereischten). De aard der gekozen bouwmaterialen moet uit de teekeningen duidelijk blijken.
Het plantsoen moet door een laag hek van het verkeer afgesloten worden. Boombeplanting, mits niet boven het riool, is niet uitgesloten.
De bouw- en aanlegkosten mogen in hun geheel de som van VIJFTIG DUIZEND GULDEN (*f* 50.000) niet overschrijden. Hieronder zijn de kosten voor de demping en de rioleering van het nog te dempen gedeelte der Lijnbaansgracht NIET begrepen; doch wel is daar in begrepen een som van VIJF DUIZEND GULDEN (*f* 5000.—) voor het maken van de fundeeringwerken voor de fontein, enz.
Gevraagd worden:
a. De plattegrond van het geheele terrein met duidelijke aangifte van de soort der gekozen beplanting, op schaal 1 à 200;
b. een lengte- en twee breedteaanzichten, op schaal 1 à 100;
c. een voornaam bouwkundig détail op schaal 1 à 20;
(een perspectivisch aanzicht kan ter verduidelijking toegevoegd worden; doch wordt niet vereischt, deze perspectief is dan te nemen van uit het op de situatieteekening aangegeven oogpunt vóór den Schouwburg).
d. Een raming van kosten.
De teekeningen moeten in kleur uitgevoerd worden; verder wordt de behandeling er van vrij gelaten.
De teekeningen mogen niet gerold worden.
Art. 2. Prijzen.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 250.—
„ tweede „ „ „ „ „ „ „ 150.—
benevens een premie van . . . . . „ 100.—
Art. 3. Motto, Correspondentieadres.
Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe waarin zich de naam van den ontwerper bevindt. Op de buitenzijde der enveloppe moet een correspondentieadres vermeld staan en een motto, dat ook voorkomt op elk der teekeningen en stukken bij de inzending behoorende.
Art. 4. Inlichtingen.
Inlichtingen moeten schriftelijk gevraagd worden aan den Secretaris de Jury, den heer H. J. M. Walenkamp, Architect B. N. A. Plantage Muidergracht te Amsterdam, uiterlijk tot vier weken van het publiceeren van het programma.
De gestelde vragen met de antwoorden zullen na dezen termijn bekend gemaakt worden in de bouwkundige bladen.
Art. 5. Datum van Inzending.
De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen voor of op den 30sten NOVEMBER 1911 in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.
Op de buitenzijde van elke inzending moet vermeld staan: „PRIJSVRAAG-LEIDSCHE PLEIN-AFSLUITING".
Art. 6. Terzijdestelling.
Inzendingen die niet voldoen aan de bepalingen van dit programma of die, waarvan de ontwerper vóór de uitspraak der Jury zijn naam op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking en worden terzijde gelegd.
Art. 7. Eigendom.
Alle ontwerpen blijven het eigendom van de vervaardigers. De prijsvraaguitschrijvers hebben echter het recht van publicatie.

Art. 8. Verzekering.
De inzendingen worden vanaf den dag dat zij inkomen tot aan den dag waarop zij teruggezonden worden verzekerd tegen brandschade voor een bedrag dat gelijk is aan den uitgeloofden eersten prijs. Voor andere schade nemen de prijsvraaguitschrijvers geen risico op zich.
Art. 9. Tentoonstelling. Terugzending.
Gedurende een maand na openbaar making van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen beschikbaar blijven om tentoongesteld te worden. Daarna zullen de inzendingen die voor publicatie niet in aanmerking komen vrachtvrij aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.
De mededinging is voor alle Nederlanders opengesteld.

De Jury: A. W. Bos, *Directeur der Publieke Werken van Amsterdam,*
Leonard Springer, *Tuinarchitect te Haarlem,*
H. J. M. Walenkamp, *Architect B.N.A. te Amsterdam, Secretaris.*

Juni 1911.

PARK- EN VILLATERREINEN TE ROTTERDAM.

De oudere bewoners van Holland's eerste havenstad hebben zonder twijfel met leedwezen de karakteristieke landelijke omgeving van hunne stad geleidelijk achteruit zien dringen en tenslotte daarvoor nieuwe stratenrijen terug gekregen; de wegen aangelegd volgens stadspeil, van eene breedte zooals het verkeer eischt en waaraan de huizen volgens de gemeentelijke voorschriften gebouwd; doch een geheel dat alle bekoring mist. Zoo was lange jaren eene wandeling langs de Schie met hare deftige woonhuizen en verder over den Bergweg met zijn landhuizen en boerderijen tot aan Hilligersberg voor de Rotterdammers bij uitstek geschikt voor ontspanning van jong en oud. Daar aan den Bergweg bevonden zich vele flink belommerde theetuinen met allerhande speeltoestellen voor de kinderen, terwijl de ouderen zich vermaakten in de roei- en zeilbooten op de uitgestrekte plassen.
De ceintuurbaan, die als verhoogd spoor eene verbinding vormt tusschen de stations der Staats- en Hollandsche spoor, heeft den Bergweg in tweeën gesneden; daardoor een natuurlijke grens vormend tusschen het landelijke en het stedelijke. Tot aan deze grens zijn dan ook de boerderijen met hun wilgen en sloten verdwenen, wel heeft men getracht enkele boomen te behouden, doch zij staan als verdwaald in den nieuwen, verbreeden stadsweg. Het lot dat de Bergweg en zijne omgeving heeft moeten ondergaan scheen ook een ander stadsgedeelte toegedacht en wel de Kralingsche Plas in het N. O. der stad, oorspronkelijk deel uitmakend van de gemeente Kralingen, die voor jaren terug geannexeerd werd. De gemeente Kralingen kenmerkte zich vooral door een groot aantal landgoederen en mocht zich verheugen over het bezit van het typische park Honingen, dat met de vijverpartijen door velen naar waarde wordt geschat. De voornaamste landhuizen en lusthoven waren gelegen aan den Oudedijk, een der verbindingswegen met Gouda, en grensden aan de achterzijde aan de Kralingsche Plas. Door verkoop van eenige dezer landgoederen, zijn nu wederom straten tot aan die Plas volgebouwd en wel in de nabijheid der IJsclub „Kralingen"; nog slechts enkele buitenplaatsen bleven onveranderd, totdat ook hier bouwmaatschappijen hun invloed deden gelden.
In het vorig jaar deden B. en W. van Rotterdam het voorstel aan den Raad om medewerking te verleenen aan de bouwmaatschappij „Vredehof" betreffende de bebouwing van eenige landgoederen aan den Oudedijk. Daar men echter niet tot overeenstemming geraakte, bood genoemde maatschappij hare bezittingen Rozenburg, Vredehof, Merula, enz., voor ƒ 300.000 te koop aan de gemeente. Als gevolg hiervan werd den raad een nieuw stratenplan door B. en W. voorgelegd met opname van eenige terreinen die nog te onteigenen zouden zijn. In dit plan werd ± een derde gedeelte bestemd voor gesloten bebouwing met voortuintjes, één derde voor villabouw en de rest zou als park „Rozenburg" behouden en vergroot worden. Ofschoon over dit ingediende plan eenige opmerkingen werden gemaakt, o.a. dat het gedeelte voor villabouw te groot was tegenover dat der gesloten bebouwing, zoo mocht het voorstel in den raad toch met algemeene stemmen op één na worden aangenomen en kregen B. en W. een crediet van ruim ƒ 628.000 voor de uitvoering.
Overeenkomstig de in den raad geuite wenschen hebben B. en W. een nieuw stratenplan van het gedeelte „Rozenburg" doen ontwerpen, waarbij langs den Oude dijk alles voor gesloten bebouwing is ontworpen. De parkoppervlakte is naar het Zuiden vergroot; waardoor het bestaande geboomte meer gespaard kan blijven, terwijl de randen van het park voor villabouw bestemd werden, naar wij hopen zullen de drie- en meer dubbele villa's tot de hooge uitzondering behooren.
Ter verduidelijking van het voorgaande zie men de hierbij gevoegde kaart, waar het Park Rozenburg gelegen is aan den zuidelijken Plasoever, doch waarop de laatst voorgestelde wijziging nog niet is aangegeven.
De meeste Rotterdammers hebben niet vermoed dat reeds spoedig na de goedkeuring van de plannen Rozenburg-Vredehof, een ander plan voor parkaanleg openbaar zou worden, een zoo reusachtig plan dat men een oogenblik moest denken aan een ideaalproject van een Rotterdam gunstig gezind tuinarchitect en toch bleek het plan door B. en W. aan den raad te zijn voorgelegd. Op het oogenblik zijn de drie kanten der Kralingsche Plas omgeven door laag liggende weilanden (± 5-6 M. ÷ R. P.) terwijl ook vele groentenkweekerijen er een plaatsje hebben gevonden.
Zonder belangrijke ophooging zijn die weilanden voor eene stadsbebouwing niet geschikt, om nu tot een goede ophooging der gronden te geraken heeft men een vernuftig plan ontworpen, dat samenhangt met de in uitvoering zijnde Waalhaven. De uit te graven en te baggeren grond zou behalve voor kadeaanvulling wellicht naar zee gevoerd moeten worden en nu stelt men voor een deel dier aardmassa, n.l. een 20 millioen M³, als op te spuiten grond voor de genoemde Plasomgeving te benutten. Dat zulks niet eenvoudig blijkt is een gevolg van de omstandigheid dat de met grond beladen schepen voor den Oostzeedijk, dus in het buitenwater zullen moeten liggen; terwijl de grondspecie van daaruit door een 10 M. hoog liggende ijzeren leiding naar den 2 K.M. verwijderden polder gevoerd moet worden. Hierna volgt het draineeren en het bezaaien der gronden en ten slotte de beplanting, die aanvankelijk zonder den juisten aanleg te volgen tot doel heeft een grondverbetering voor de eigenlijke boombeplanting. Allereerst denkt men het Westelijk gedeelte ten opzichte van de lijn A. B. te voltooien, waar ook het ruim sportterrein van 500 × 200 M. gelegen is. In verband met eenige onteigeningen hoopt men in 1914 met de werkzaamheden aan te vangen en deze in 1924 voltooid te hebben, tevens verwacht men dat de beplanting op dat tijdstip vergeleken kan worden met de bekende Scheveningsche boschjes. Volgens het rapport van den heer A. van Schermbeek, leeraar in den bosch-

»ARCHITECTURA«
19DE JAARGANG, No. 25

Uitbreidingsplan en parkaanleg voor de stad Rotterdam

SCHAAL 1 à 12000

bouw te Wageningen, mag men bij oordeelkundige voorbereiding een goeden boomgroei verwachten.
De Oostelijke helft wordt daarna onderhanden genomen en hoopt men in 1940 geheel gereed te zijn. Wat de kosten betreft; er wordt een totaal van 11 millioen geraamd; voorzeker een groot bedrag; doch een uitgave waarvoor reeds het tegenwoordige jonge Rotterdamsche geslacht dankbaar zal kunnen zijn. Wij vermoeden dat de raad ook ditmaal wel over die uitgaven zal heen stappen, waar reeds zoo dikwerf aanzienlijke bedragen voor de havenaanleg werden gevoteerd, daar zal men ook nu wel in het belang der stadsbevolking weten te handelen.

Een groot gedeelte der arbeiderswijken is gelegen nabij de Rotte en dus ongeveer 1 K.M. vanaf de Westelijke Parkgrens, dat deel der bevolking zal dus in de eerste plaats er van kunnen profiteeren, terwij deze omvangrijke parkaanleg ook voor de rijke inwoners een rede zal zijn niet langer in den Haag of Scheveningen als forensen te wonen.
Bij een nadere beschouwing van het parkplan, blijkt de Plas als hoofdmotief te domineeren, de wateroppervlakte bedraagt ± 129 H. A., heeft men de hoofdwegen langs de grillig gevormde oevers gedacht, hier en daar onderbroken door paviljoens, club- en zwemgebouwen, steigers voor roei- en zeilvaartuigen en wellicht ook voor kleine stoombootjes zooals op de Wannzee bij Berlijn of Alster te Hamburg. Ook in het Noordelijk parkgedeelte zijn uitgestrekte vijvers ontworpen, die waarschijnlijk op polderpeil zullen liggen met glooiende oevers, het Oostelijk gedeelte toont ons een tweede sportterrein, waarbij nog tennisvelden, enz.
De geprojecteerde villa's zijn nog gering in aantal en wij hopen dat men dat getal niet te veel zal overschrijden, hoe verleidelijk ook wellicht de koopsommen zullen luiden, men heeft hier de voorbeelden voor 't grijpen, als Bussum, Hilversum, Baarn en Bloemendaal enz., waar de villabouw het echte natuurschoon van een boschrijke (B. en W. spreken gelukkig ook van een bosch. S.) streek gereduceerd heeft tot wegen waaraan tuinen en tuintjes, om van de huizen maar niet te spreken. Wellicht is nu ook voor Rotterdam het oogenblik gekomen eens te denken aan een z.g. „Schoonheidscommissie", vooral ook in verband met de bebouwing van „Vredehof" en in den Raad zijn genoeg architecten, die een dergelijk voorstel kunnen verdedigen.
Een nadeel van het geheele plan lijkt ons de verbindingswegen met het centrum der stad, zoowel aesthetisch als uit een verkeersoogpunt is het park op dit oogenblik moeilijk te bereiken, doch in de toekomst is met eenige onteigening nog wel eene voldoende oplossing dezer moeilijkheid te verkrijgen, al worden de toegangswegen dan nog geen Brusschelsche boulevards. Ook B. en W. schijnen hier omtrent bemerkingen te verwachten want zij zinspelen reeds op een tweede parkaanleg in het Westen der gemeente en wel in de nabijheid der nieuwe wijken waar de welgestelde bewoners der havenstad zich meer en meer vestigen. Het denkbeeld van een bosch ter grootte van ±250 H.A. om de Plas is te mooi en te goed gezien, om los gelaten te worden voor minder gelukkige [zoonoodig tijdelijke] verbindingswegen.

(Wordt vervolgd).

TOELICHTING BIJ HET VOORSTEL TOT WIJZIGING DER ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

De Permanente Prijsvraag-Commissie heeft gemeend niet eene algeheele herziening der Algemeene Regelen te moeten ondernemen; doch zich te moeten beperken tot die bepalingen ervan die gebleken zijn bij de toepassing tot moeilijkheden aanleiding te kunnen geven.
In 't bizonder traden deze moeielijkheden op den voorgrond waar het bij het uitschrijven van prijsvragen gold de bepaling van het bedrag der uit te loven prijzen, en dit in verband met in de Algemeene Regelen daartoe aangehaalde honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden der Mij. t. B. d. Bouwkunst.
Het bleek n.l. dat deze niet in alle gevallen zonder meer toegepast kan worden zonder tot onkosten voor den prijsvraaguitschrijvers te leiden die onevenredig hoog te achten waren met betrekking tot het nut dat deze van de prijsvraag zouden kunnen trekken.
Ook gaf de bepaling omtrent de publicatie der inlichtingen door de jury aanleiding tot verschil van opvatting.
Verder werd de meening vernomen dat in 't algemeen de rechten van den prijsvraaguitschrijver niet overal voldoende in de regelen verzorgd waren.
Ten slotte kwamen bij de vaststelling van het Huishoudelijk Reglement voor de P.P.C. nog eenige leemten in de A. R. aan den dag die aanvulling behoefden.
Een en ander gaf de Mij. t. B. d. Bouwkunst aanleiding een aantal desiderato te formuleeren, die zij bij de P. P. C. bij het concepieeren der wijzigingen en aanvullingen van de Algemeene Regelen in overweging gaf.
De aangebrachte wijzigingen betreffen:
Art. 3. De P. P. C. was van oordeel dat dit artikel meer te huis behoorde in hoofdstuk 4, daar het geheel het karakter van een programma-bepaling heeft. Het woord risico werd door het Hollandsche woord schade vervangen. Door deze verplaatsing van het artikel heeft een terugschuiving der artikelnommers plaats.
Art. 4. (nieuw 3.) Het kwam de P. P. C. gewenscht voor, in de regelen vast te leggen dat de Permanente Prijsvraag-Commissie is een zelfstandig lichaam, gekozen door de constitueerende vereenigingen en verder duidelijk in de regelen te doen uitkomen dat slechts de 4 bouwkundige Vereenigingen die in werkelijkheid, deze regelen samenstelden als de verantwoordelijke lichamen zouden te beschouwen zijn, voor de zorg der handhaving en toepassing ervan; doch ook dat bij haar de beslissing over mogelijke wijzigingen der regelen enz. zou berusten. Dit om te voorkomen dat een wellicht voortdurend grooter wordend aantal vereenigingen dat de regelen onderschrijft en aanvaardt, tot voortdurend grooter omslag bij de toepassing aanleiding zou geven.
De P. P. C. wijzigde daartoe den aanhef van art. 4 in bedoelden zin.
De tweede wijziging van art. 4 betrof de bepaling dat de P. P. C. zich weliswaar ter beschikking van den prijsvraaguitschrijver heeft te stellen om deze bij het uitschrijven te adviseeren, doch zij overwoog tevens dat een prijsvraaguitschrijver dit aanbod niet behoeft te accepteeren, in welk geval van het geven van advies door de P. P. C. geen sprake kon zijn.
Zij voegde daarom ter bestemder plaatse het woord: „DESGEVRAAGD" in.
Verder werd aan art. 4 toegevoegd eene clausule betreffende de bestrijding der onkosten die uit de bemoeiingen der P. P. C. voortvloeien. Zij was hierbij van oordeel dat evenals de onkosten van de jury ten laste van den prijsvraaguitschrijver komen dit ook het geval dient te zijn wanneer hij van de diensten der P. P. C. respectievelijk een der constitueerende vereenigingen gebruik maakt.
De positie der P. P. C., blijkt hierbij een tweeledige te zijn; n.l. in haar verhouding tot een prijsvraaguitschrijver, en in die tot de constitueerende vereenigingen.

Waar zij ten bate van een prijsvraaguitschrijver werkzaam is, dienen de door haar te presteeren diensten gehonoreerd te worden, b.v. volgens de honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden.
Waar zij als orgaan der constitueerende vereenigingen optreedt geeft zij wel haar arbeid gratis, doch zijn aan haar vergaderingen, enz. onkosten verbonden, die op een of andere wijze bestreden moeten worden.
De P P. C. meent, dat, waar zij in 't algemeen ten bate van het prijsvraagwezen werkzaam is, ook haar onkosten ten laste daarvan moeten komen doch dat, indien de inkomsten daaruit te kort mochten schieten, de constitueerende vereenigingen dit tekort behooren te dragen, en wel gelijkelijk, daar een verdeeling der kosten b.v. naar rato van het aantal leden omslachtig zou zijn en toch niet billijk omdat niet in alle vereenigingen het aantal van prijsvragen profiteerenden, niet in dezelfde verhouding tot het geheele aantal leden der vereeniging staat.
Zij stelde daarom voor dat in geval van hare diensten gebruik zal worden gemaakt door een prijsvraaguitschrijver, deze eene vooraf overeen te komen som zal storten, te bepalen in verhouding tot den door haar vermoedelijk te leveren arbeid en vergroot met een bedrag voor de algemeene onkosten.
Mocht een prijsvraaguitschrijver met voorbijgaan der P. P. C. de diensten van een der constitueerende vereenigingen verlangen dan zou de door hen te storten som na aftrek der door deze vereeniging te maken onkosten in de kas der P. P. C. gestort behooren te worden.
Deze laatste regeling is echter als betreffende de verhouding der P. P. C. tot de constitueerende vereenigingen niet in de Algemeene Regelen op haar plaats, doch in het Huishoudelijk Reglement opgenomen.
Art. 5 (nieuw 4). Ook hier is ter bestemder plaatse het woord „desgevraagd" ingelascht, waarvoor dezelfde overwegingen als bovengenoemd golden.
Waar het voor kan komen bij prijsvragen door Gemeentebesturen uitgeschreven, dat tot lid der Jury benoemd zijn technische ambtenaren, die niet in den strikten zin van het woord als architect zijn aan te merken, doch desniettemin zeer bevoegde beoordeelaars kunnen zijn, meende de P.P.C. zuike juryleden als met architecten gelijk bevoegd te mogen beschouwen en vulde zij in dien geest het artikel aan.
Art. 9 (nieuw 8). De laatste alinea van dit artikel werd als hebbende het karakter van eene programmabepaling naar hoofdstuk 4 overgebracht en met No. 19 genummerd.
Art. 14 (nieuw 16). Het kwam de P. P. C. voor dat de redactie der 1e alinea van art. 14 tot moeielijkheden aanleiding zou kunnen geven, bij aldien een in het buitenland, of zelfs in een ander werelddeel vertoevend Nederlander aan eene prijsvraag hier te lande zou medewerken.
Niet ondenkbaar is het geval dat bij eene vlugge beoordeeling der ingekomen ontwerpen de uitspraak reeds zou hebben plaats gehad voordat een uit het buitenland komend antwoord was ingeleverd.
Zij stelde daarom voor dat in 't buitenland, binnen Europa vertoevende inzenders, tegelijk met de verzending van hun ontwerp telegrafisch daarvan kennis zullen geven aan het adres van inzending, en dat zij die in een ander werelddeel verblijven hebben te zorgen dat hun ontwerp op den in 't programma vastgestelden datum is ingekomen.
Hierdoor komt weliswaar een zoodanig inzender in eenigszins ongunstiger conditie doch eene andere oplossing schijnt niet mogelijk, waar het niet vooraf bekend kan zijn of mededingers uit andere werelddeelen zullen inzenden, tenzij men ook hen in de gelegenheid zou willen stellen telegrafisch van hunne inzending kennis te geven en de beoordeeling opschorten tot hun ontwerp is ingekomen.
Art. 16 (nieuw 15). Zooals reeds in den aanhef dezer toelichting is opgemerkt heeft dit artikel, handelende over het bedrag der uit te loven prijzen aanleiding tot moeielijkheden gegeven.
Door de Mij. t. B. d. Bouwkunst was voorgesteld als grondslag voor dit bedrag te nemen het honorarium voor den werkelijk geleverden arbeid volgens de honorariumtabel.
De P. P. C. was echter van meening dat, waar allicht verschil van inzicht zou kunnen ontstaan omtrent wat als den werkelijk geleverden arbeid zou zijn te beschouwen, het beter was van het volledig honorarium als grondslag uit te gaan doch hiervan bepaalde fractie's te nemen in verband met den aard van het bouwwerk dat het onderwerp der prijsvraag is.
Zij stelde daarom vast dat als norm voor het totaal bedrag der prijzen zou worden aangenomen:
voor werken der eerste klasse ½ van het volledig honorarium
voor werken der eerste klasse ½ v.h. voll. honorarium,
„ „ „ tweede „ 4/7 „ „ „ „
„ „ „ derde „ 5/7 „ „ „ „
„ „ „ vierde „ van *f* 30000 en hooger 5/7 van het volledig honorarium,
voor werken der vierde klasse v. *f* 1200—30000 ⅓ v. h. voll. hon.
Zij stelde zich daarbij voor dat in de eerste klasse zouden gerangschikt worden die werken waarbij veel herhalingen van eenzelfde onderdeel voorkomen als b.v. uitgebreide blokken arbeiderswoningen, en andere zeer eenvoudige bouwwerken.
De werken der vierde klasse meende zij te moeten splitsen in twee rubrieken, en wel van beneden en boven de *f* 30.000.— overwegende dat de arbeid voor werken in deze klasse belangrijk toeneemt naar mate het bedrag kleiner wordt. Immers onder de kleinere sommen zullen veelal vallen de ontwerpen voor meubileering, betimmering en dergelijke, die slechts uit hunne detailteekeningen te beoordeelen zijn; terwijl bij grootere sommen het onderwerp eerder een bouwwerk zal betreffen dat niet in al zijn onderdeelen gedetailleerd behoeft te zijn voor de beoordeeling van zijn waarde. (Wordt vervolgd).

De Electriciteits-Voorziening in Oostelijk Gelderland en Overijssel, Rapport uitgebracht door het Ingenieurs-bureau voor electro-technische adviezen, C. D. Nagtglas Versteeg, Amst. en G. J. J. Verdam, Velp (G.)
Het Centraal-Comité inzake electriciteits voorziening in oostelijk Gelderland en Overijsel heeft aan de belanghebbende gemeenten een adres doen toekomen onder overlegging van bovenbedoeld rapport, dat in ruim 70 pagina's druks en 6 kaarten en tabellen het navolgende behandeld.
1. Nadere omschrijving van het stroomgebied. 2. Standpunt der techniek tegenover de electrische voorziening van uitgestrekte gebieden. 3. Nadere omschrijving van de gegeven opdracht en de gevoerde onderhandelingen. 4. Technische opzet van het kabelnet. 5. Beschouwingen omtrent de primaire stroomopwekking. 6. Algemeene omschrijving en kostenberekening van het kabelnet. 7. Exploitatie rekening van de beide hoogspanningsnetten. 8. Exploitatie der laagspanningsnetten. 9. Aanwijzingen omtrent de exploitatie in de stroomafnemende gemeenten. 10. Bedrijfsopzet en geschiktheid tot uitbreiding; waaraan is toegevoegd een project der hoogspannings-

netten en eenige grafische voorstellingen en tabellen. Het rapport is den handel, (zie aankondiging in dit nummer). R.

DE BERNER CONVENTIE.

De Eerste Kamer heeft Donderdag j.l. het wetsontwerp tot toetreding van Nederland tot de Berner Conventie zonder hoofdelijke stemming aangenomen.
Bij de beraadslagingen deelde de Minister van Buitenlandsche Zaken mede, dat het voorstel tot herziening van de Auteurswet bereids naar den Raad van State is verzonden. De Minister deelde voorts mede, dat de Regeering voornemens is om eerst ZES MAANDEN NA DE INDIENING VAN DE AUTEURSWET BIJ DE KAMER TOT DE BERNER CONVENTIE TOE TE TREDEN.

VAN ALLERLEI AARD.

HET RESTAUREEREN VAN MONUMENTEN.

In de jaarvergadering van de Mij. der Nederl. Letterkunde te Leiden trad de heer Jan Kalf op met eene rede over „HET RESTAUREEREN VAN MONUMENTEN".
Spreker begon met er op te wijzen hoeveel er in ons land veranderd was ten opzichte van de waardeering voor oude bouwwerken sedert 1875, toen jhr. De Stuers tot referendaris voor kunsten en wetenschappen bij het ministerie van binn. z. werd aangesteld. Hij herinnert aan de bezwaren, die het toen inhad, aan de listen die men toen bedenken moest om eenig publiek persoon of eenig regeeringslichaam voor de belangen van eenig oud bouwwerk te winnen, en stelt daartegenover alles wat nu is verkregen, o. a. geregelde subsidiën, toezegging van regeeringswege van overweging eener wettelijke bescherming van monumenten, de instelling eener inventarisatiecommissie. Dank zij vooral den onvermoeiden arbeid van De Stuers is door Nederland de idee der „monumentenzorg" in vollen omvang aanvaard.
En alsof dat vanzelf sprak is daarbij aangenomen, dat tot deze zorg in de eerste plaats het restaureeren van oude gebouwen behoort. Als een gebouw teekenen van verval vertoont, dan moet het gerestaureerd worden, ziedaar de publieke opinie, en ook die der Nederlandsche historici, van wie nog nooit een zijn stem tegen restauratie heeft doen hooren. En toch, meent spr., is elke restauratie niets minder dan de vervalsching van een historisch document! Vanwaar die tegenspraak? Waarschijnlijk omdat de geschiedkundigen zich geen rekenschap geven van wat er eigenlijk bij de restauratie met een monument gebeurt „Restaurer un édifice", zegt Viollet-le-Duc — „ce n'est pas l'entretenir, le réparer ou le refaire, c'est le rétablir dans un état complet qui peut n'avoir jamais existé à un moment donné." Zie hier kort en bondig gezegd, dat men niet een oud gebouw bewaren wil in den toestand, waarin het verkeert door het te versterken, voor verder verval te behoeden, niet aanvaarden wil wat de geschiedenis, wat „de tand des tijds" ervan heeft gemaakt, maar het met toewijding van kennis en kunst wil terugbrengen in den toestand, waarin het vroeger, of zelfs oorspronkelijk is geweest. Met enkele voorbeelden toont spr. aan hoe daardoor een sprekend historisch getuigenis verloren gaat. Zóó, als men in kerkgevels, de nissen weer vullen gaat met de heiligenbeelden, waarvan de beeldenstormers ze hadden beroofd. De krachtige taal van den geschonden gevel gaat daarbij te niet. Nog meer kiemt dat bij die onderdeelen der geschiedenis, voor welke die monumenten de voornaamste bronnen zijn: de kunsthistorie in 't algemeen, die van bouw- en beeldhouwkunst in het bijzonder. Het beloop van een profiel, de vorm van een kapiteel, de traceering van een vensterharnas, zij bieden den archaeoloog zijn gegevens. Maar uitwendig knaagt de verweering, inwendig schoonheids- of practische zin der opvolgende geslachten. De restauratie verhelpt dat alles — en wischt alle herkenningsporen voor den archaeloog weg. Het algemeen karakter van bouwwerk en sculptuur moge tamelijk wel gevolgd kunnen worden, maar het volop levende, het echte verdwijnt, de restaurateur levert geen kunst, voor elk beschadigd beeldhouwerk dat vervangen is, komt iets dat aesthetisch waardeloos is en dat ook een aesthetische waarde verdringt.
Met enkele voorbeelden — de Bossche St. Jan, de St. Servaas te Maastricht, toont spr. dit nader aan en wijzende op de krypten dier laatstgenoemde, op de kerk te Kolduc, op de grafelijke zalen laat hij zien hoe deze den argeloozen architectuur-historicus uit den koers moeten brengen.
De geschiedkundige zou het gruwelijke vervalsching achten een verbleekt woord in een charter uit te radeeren en door een van eigen vinding in oudschrift te vervangen. Toch is het restaureeren niet anders dan stelselmatig en zoo bekwaam mogelijk verrichten van dergelijke vervalschingen!
Maar — zoo stelde spr. daar onmiddellijk tegenover, — voor een deel kan dat niet anders. Bouwwerken zijn nu eenmaal van vergankelijke materialen en wil men ze voor ondergang behoeden, dan moet men sommige vergane onderdeelen door nieuwe vervangen; voor een ander deel echter gaat men te ver, met een beroep nog wel op de historie: men wil immers de gebouwen weer maken als zij geweest zijn!
Spr. gaat de geschiedenis van dit denkbeeld, dat uit het begin der 19e eeuw dateert, na. Behoudens enkele uitzonderingen herstelde men of bouwde men aan in den stijl van den eigen tijd, onder het krachtig besef van de waarde der eigen kunst.
De hedendaagsche monumentenzorg is een kind der romantiek. Goethe was haar voorlooper, V. Hugo een harer krachtigste ijveraars. In 1830 werd voor het eerst in Frankrijk door de benoeming van Vitet tot „inspecteur général des monuments historiques" staatszorg voor de monumenten ingesteld. Reeds het volgend jaar verscheen een rapport over zijn werk, waarin reeds kant en klaar de boven aangehaalde restauratiegedachte is geformuleerd. Geinspecteerd door de ruines van het kasteel Canzy ontwerpt hij op papier een beeld van zijn oorspronkelijken toestand. Maar 30 jaar later komt Viollet-le-Duc triomfantelijk vertellen hoe dit programma is uitgevoerd in steen, hout en ijzer voor een niet minder onbelangrijk kasteel, dat van Prénefonds. Bij het ontbreken van een bouwkunst met eigen karakter kwamen zoo, in de oprechte overtuiging dat zij althans het verleden konden doen herleven, schrijvers en architecten tot de uitwerking dier restauratie-idee. Van Frankrijk ging het denkbeeld naar Engeland. Sir Gilbert Scott was hier wat Viollet-le-Duc voor Frankrijk was. Duitschland en 't andere Europa volgden spoedig. Nederland eerst betrekkelijk laat onder invloed van Thym, Cuypers en de Stuers. Dat de orthodoxe restauratietheorie zoo gemakkelijk overal aanhangers vond, wordt begrijpelijk als men ziet dat men ook voor de eigen bouwwerken oude stijlvoorbeelden volgde. Toch bleef de theorie niet lang zonder tegenspraak. In Engeland kwam Ruskin er tegen op. Men denke aan zijn „Seven lamps of architecture", waarin het welsprekend hoofdstuk: „Lamp der gedachtenis" de scherpe uiting: Restaureeren beduidt de meest volkomen vernieling, waaruit geen overblijfselen kunnen worden bijeengegaard en die als noodzakelijk gevolg heeft de vervalsching van 't geen, dat verwoest werd".
Een sterk bondgenoot kreeg Ruskin in William Morris, die vooral deed uitkomen, dat de grondgedachte van het restaureeren onjuist is, omdat, artistiek gesproken, geen arbeider zal kunnen werken in den geest van den vroegeren tijd. Op zijn initiatief werd in 1877 de „Society for the protection of ancient buildings" gesticht, als „Anti-restoration-society" duidelijk gekenschetst. In dezelfde richting werkt sinds een 20-tal jaren het „comité des monuments français" met zijn tijdschrift „l'Ami des Monuments".
In Nederland heeft tegen het restaureeren in architecten-kringen wel altijd verzet bestaan. Spr. herinnert aan een rede van den architect A. W. Weissman van 25 jaar geleden, aan een adres der Mij. v. Bouwk. bij gelegenheid der restauratie der grafelijke zalen. De eerste predikte in de woestijn, bij het tweede was de remedie erger dan de kwaal. Eerst in 1910 is het restauratievraagstuk wetenschappelijk aan de orde gekomen, door de behandeling op de vergadering van den Ned. Oudheidkundigen Bond, waar in hun adviezen èn prof. Vogelsang èn de architect Jos. Cuypers zich tegen de klassieke theorie verklaarden, en beiden het Duitsche standpunt bleken te aanvaarden.
In Duitschland was ook Violet le Duc met geestdrift gevolgd tot op de jaarlijkschc „Denkmalpflegetage" het restauratievraagstuk systematisch bestudeerd werd en de nieuwere opvatting zich baan brak, die nu althans daar vrij algemeen wordt aanvaard. Aloys Riegl zette in zijn „Der moderne Denkmalcultus" de nieuwe leer scherpzinnig uiteen. Het is in de eerste plaats het „oude" dat ons in een monument bekoort. Wat aan een monument de blijken van zijn ouderdom ontneemt, vermindert die bekoringswaarde. Dan is er de historische waarde, die ongerept moet blijven, en de schoonheidswaarde, ten slotte de praktische gebruikswaarde. De overweging van al die kanten der zaak maakt, dat elk geval afzonderlijk moet worden beschouwd, algemeene regels onmogelijk blijken. Anders moeten zij zijn voor „doode" monumenten, — niet meer gebruikte — anders voor slevendee als kerken en raadhuizen. Bij de laatste scheidt men herstellings- en voortbouw-werken. Wat onkunde of achteloosheid verknoeiden mag, moet men, zoolang er gegevens zijn daarvoor — in den ouden stijl terug brengen: dichtgemetselde ramen openen enz. zoolang maar zeker blijkt wat vroeger bestond. Maar alle voortbouw drage den stempel van eigen tijd.
Uit alles blijkt dat ook deze nieuwe leer voorgestaan in Duitschland door Clemen, Dehis, Konrad Lange niet terugschrikt voor de „vervalschingen" door spr. in zijn aanhef gesignaleerd. Ruskins opvatting wordt overdreven geacht. Men heeft soms geen keus meer. Om het oude gerechtsgebouw te Hoorn te redden moest men het afbreken en zorgvuldig met oude steen herbouwen. Beter is dit dan het verlies van het gebouw, zooals de historicus blij is met een „vidimus" van een charter, dat zelf verdwenen is.
Restaureeren is vervalschen, maar aan dat vervalschen is niet te ontkomen. Allerminst bedoelt spr. dan ook een verwijt tot hen, die

onze restauraties naar de oude leer leidden. Zij deden dat in de overtuiging voortreffelijk werk te verrichten, hoezeer zij ook mede werkten dat menig gebouw historische en oudheidswaarde verloren heeft. Maar dat is niet hun schuld, maar die van de opvattingen van hun tijd. Maar de nieuweren moeten trachten naar hun inzicht te gaan werken, en kunnen slechts hopen, dat zij het niet minder bekwaam zullen doen dan de bewonderenswaardige kampioenen het deden, die zij moeten bestrijden.
Bij de Doorwerth-restauratie werd opeens het theoretisch verscheiden inzicht tot een practisch verschil. Spr. gaf daarvan met tal van lichtbeelden een overzicht, waarbij hij vooral trachtte te doen uitkomen hoezeer reeds bij het stellen der eerste vraag bij een dergelijke restauratie-opgave een psychologisch verschil voor den dag komt. Hoe de één bij het zien van een leelijk aanbouwsel vraagt „hoe krijg ik dat weg", maar de ander: „hoe is dat daar gekomen". Eindigende kwam spr. tot de meening dat een groote moeilijkheid in het restauratie-vraagstuk ten onzent is, dat de belangstelling zich beperkt tot zoo kleinen kring, dat de historici er zich zoo vrij algemeen buiten houden. En hij kon niet beter doen dan den wensch uitspreken, dat dezen, het belang vooral voor hen en hun studie begrijpende, deze afzijdige houding meer en meer zouden laten varen. Met die opwekking besloot spr. zijn met groote aandacht gevolgde rede, waarop nog eenige gedachtenwisseling volgde.

HET VIDE CONGRES VAN HET INTERNATIONALER VERBAND FÜR DIE MATERIALPRÜFUNGEN DER TECHNIK zal in het begin van September 1912 te New-York en Washington plaats vinden.
De technische wetenschappen zullen door de toegezegde mededeelingen van bevoegde zijde in hooge mate worden bevorderd. Het aangenaam verloop van het Congres is door de werkzaamheden van de Amerikaansche Vereeniging voor Materiaal-beproeving, en de ondersteuning der Amerikaansche groot-industrie gewaarborgd. Er zullen zoodanige maatregelen getroffen worden, dat de leden ook de verhandelingen van het gelijktijdig plaats hebbende Congres voor Toegepaste scheikunde kunnen bijwonen. Dezer dagen is reeds aan de leden van het Int. Verband eene rondvraag verzonden, bevattende ongeveer de opgaaf der kosten voor de zeereis en een 14-daagsch verblijf in Amerika, benevens de vraag, of al dan niet aan het Congres zal worden deelgenomen. Dit laatste geschiedt, ten einde het Organisatie-Comité in staat te stellen reeds thans een overzicht over het aantal congressisten uit Europa te verkrijgen.

BEHOUD VAN STADS- EN NATUURSCHOON.
Inzake den aanleg van den Drentsch-Friesche Spoorweglijn binnen de gemeente Assen, werd door het dagelijksch bestuur van den Bond „Heemschut" een adres aan den Raad dier gemeente gericht, houdende verzoek, de richting van den locaalspoorweg zóó te bepalen, dat hij niet over den Brink of door 't Stadsbosch komt.
Door den Voorzitter der Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland, Dr. J. TH. Oudemans, werd er in een adres aan genoemden Raad den nadruk opgelegd, dat *„het ontzettend jammer zou zijn, als het bosch door een spoorweg ontsierd werd; het bosch, door vorige geslachten ontzien en gespaard voor ons, moet ook weer aan hen, die na ons komen, in ongerepten staat worden overgedragen."* In verband met eenige richting door de stad zegt Dr. Oudemans in zijn adres: *„dit zal den onbevooroordeelden toeschouwer moeilijk anders kunnen doen wenschen dan dat zijne gemeente daarvoor gespaard blijve"*, en voegt daaraan den wensch toe *„dat de gemeente Assen spoedig in het bezit van de nieuwe verbinding moge zijn; doch zonder dat dit gaat ten koste van het natuurschoon van haar bosch, noch van het stadsschoon van de plaats zelf.* Als resultaat mede van de bemoeiingen der beide genoemde corporatiën heeft de Raad van Assen in zijn laatste vergadering besloten, de richting der lijn door de stad, waartoe vroeger reeds besloten was, te doen vervallen en aan de Provinciale Staten van Drenthe voor te stellen, afstand te doen van de voorwaarde, welke dit College destijds verbond aan de subsidie-toezegging uit de Provinciale kas, luidende: „dat de richting van den spoorweg in de gemeente Assen naar de door Gedeputeerde Staten te maken bepaling moet worden gewijzigd".

HET KERKJE TE BINNENWIJZEND.
De groote brand te Binnenwijzend zal ook worden betreurd door hen, die voor oude gebouwen liefde koesteren. Immers is Zondag, met tal van flinke boerderijen, het oude kerkje „aan de Wijzend" door het vuur vernield. Ook vele reizigers, die in den loop der jaren van de spoorlijn Hoorn-Enkhuizen gebruik maakten hebben het gekend met de vijf niet groote gothische ramen aan de voorzijde, het tweeledig (op vergrooting wijzend) dak en het elegante torentje. De treinen reden er dagelijks dicht langs.
Er is een tijd geweest dat de inwoners van Binnenwijsent — zoo werd de naam oudtijds gespeld — geen eigen kerk hadden, maar „behoorden tot de pastorij van Westwoud". Wegens dit ongerief, vooral bij hoog water en in den winter door hen gevoeld, kregen de landlieden van Binnenwijzend in 1459 van den pastoor van Westwoud (Maarten Aalberts) verlof om in hunne buurschap een erf te koopen en daarop eene kapel te bouwen, welke in 1484 van de kerk van Westwoud werd gescheiden en tot parochiekerk verheven. Het kerkje is in 1574 aan de Hervormden overgegaan en sedert altijd bediend door den predikant van Westwoud-Binnenwijzend, wiens pastorie ook aan het watertje de Wijzend staat.
Gelukkig behoort Westwoud-Binnenwijzend, gelijk in Noord-Holland algemeen bekend is, tot de zeer welgestelde gemeenten der Hervormde Kerk. Moge dan de kerkvoogdij der kleine, door brand geteisterde gemeente, welke, als vele andere gegoede kerkelijke gemeenten, „eigen beheer" heeft en alzoo niet staat onder het Provinciaal College van Toezicht, zich bij den bouw van een nieuw kerkje laten voorlichten door bekwame bouwkundigen, opdat het lieve, nu vernielde bedehuis door een ander van mooie lijnen worde vervangen. (N. R.)

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag tot het bekomen van een ontwerp voor de vervaardiging van goedkoope woonkamermeubelen (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage).
Inlevering vóór of op 1 October 1911, des middags 2 uur.
(Zie programma in No. 21).

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 24. Particulier bouwkundigwerk, uitgevoerd door ambtenaar-achitecten door J. J. Nieukerken. Het Rembrandthuis door J. Gratama. Dorpskerken, slot van de lezing van A. W. Weissman. Warmtetransmissie van gewapend beton door F. G. Unger. Het slot Doornenburg door G. Versteeg, met afbeeldingen.
DE BOUWWERELD, 24. De internationale hygiëne-tentoonstelling te Dresden. Kleine inrichtingen voor de reiniging van afvalwater door J. v. d. Breggen, met afbeeldingen.
DE OPMERKER, 24. Onmacht, waarin gewezen wordt op het resultaat van de IJsselsteinsche prijsvraag en de daaraan voorafgegane houding van de bouwkundige lichamen.
De IJZER- EN STAALKRONIEK, 51. Op den uitkijk, de tariefwetten. Eene groote ijzerconstructie, hangbruggen op zeer groote spanningen, met afbeeldingen.
DE GAS- EN WATERFITTER, 24. Tentoonstelling van gas- en waterleidingartikelen te Keulen. Eene stedelijke centrale voor verwarming te Crawfordsville, in de Vereenigde Staten.
BUITEN, 24. Mooie foto's van het Rembrandthuis.
DE AMSTERDAMMER. Artikel met afbeeldingen over het Rembrandthuis door Van den Eeckhout.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 46, 47. Montagehalle der Fahrzeugfabrik te Ansbach.
BERLINER ARCHITECTURWELT, 3. Weinkellerei von Julius Keyser & Co. zu Traben an der Mosel, Bruno Mohring, architect.
DEKORATIVE KUNST, Von angewandter Kunst in Dresden.
BUILDING NEWS. How to vulgarise a village. Models, and their value in architectural practice.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Programma Leliman-Prijsvraag. — Park- en villaterreinen te Rotterdam. — Toelichting bij het voorstel tot wijziging der Algemeene Regelen voor Nationale bouwkundige prijsvragen. — De Berner conventie. — Nieuwe uitgaven. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Ontvangen werd het „Verslag over den toestand van het West-Friesch Museum te Hoorn, gedurende het jaar 1910, uitgebracht door de Commissie van Toezicht". Het boekje is op de leestafel gedeponeerd; en van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen verschillende catalogi met supplementen van de bibliotheek van dat bureau.

II. EEREPRIJSVRAAG 1910 KOPSTATION.
Als onbestelbaar ontvingen wij terug het ontwerp, ingezonden onder het motto „Stadspoort", waarvan het correspondentie-adres luidt: mevrouw J. van der Heide, Roelof Hartstraat 29, Amsterdam.

WOONHUYSPRIJSVRAAG 1911.
Als onbestelbaar ontvingen wij terug het ontwerp, ingezonden onder het motto —, waarvan het correspondentie-adres luidt: „den heer A. Hoekstra, Chrysantenstraat 44, Hilversum."
Inzenders of correspondenten worden uitgenoodigd zich met inlichtingen te wenden tot ons bureau in „Parkzicht". JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

III. CONTRIBUTIE-INNING.
In de aanstaande week zal een aanvang worden gemaakt met het innen der contributies over het tweede halfjaar 1911. Ter besparing van overbodige moeite en kosten worden onze leden uitgenoodigd de kwitanties bij eerste aanbieding te willen voldoen en in geval van afwezigheid order tot betaling achter te laten.
A. REDERT, *Penningmeester.*

PLAATWERK DE ARCHITECT.
Zooeven verscheen de 2de aflevering van den 19den jaargang, inhoudende drie platen: INTERIEUR- EN MEUBELKUNST, benevens EEN VOLLEDIG GEDETAILLEERDE TEEKENING van een SALONKAST en een DETAIL van een HOUTEN PLAFOND door Kl. van Leeuwen; verder twee platen BEELDHOUWWERKEN van J. Mendes da Costa, met afbeeldingen van de vier beelden, welke zijn aangebracht aan het kantoorgebouw der Levensverzekering-Mij. „Utrecht", Damrak 28-30 te Amstendam, voorstellende: „'t Onheil onderdrukt", Waakzaamheid", „Bescherming" en „'t Veranderlijke der tijden". De aflevering wordt getooid door den nieuwen lithografischen omslag, ontworpen en op steen geteekend door den decorateur R. N. Roland Holst.

———

PARK- EN VILLATERREINEN TE ROTTERDAM.
(Vervolg van blz. 197).

Een andere reden die B. en W. deed besluiten juist op die plaats een park te ontwerpen, is gelegen in het feit dat de gronden tamelijk goedkoop zullen te onteigenen zijn; en dat men daarmede rekening heeft te houden blijkt wel hieruit, dat Amsterdam, minder gelukkig is met hare onteigeningen, waarvan het gevolg werd, dat het plan Berlage gewijzigd moest worden.
De N. R. Courant vestigde naar aanleiding dezer plannen nog eens de aandacht op het gemeentelijk standaardwerk „Modern Gemeentebeheer" onder redactie van J. Geritsz waarin wij een belangrijk hoofdstuk van Mr. D. Hudig Jr. over het woningvraagstuk vinden. Na eene bespreking over de woningen en straten, lezen wij o.a.: „Ook ten aanzien van parken is niet gedaan — den goeden gemeenten niet te na gesproken — wat in het belang der volkshuisvesting gewenscht had moeten worden geacht. De woonwijze in steden, afgesloten van de natuur, is in strijd met wat voor den mensch als moraal moet worden beschouwd. Parken en plantsoenen hebben althans eenigszins hieraan tegemoet te komen. De vervreemding van de natuur heeft niet alleen haar bedenkelijke zijden voor de kultuur in het algemeen, maar is ook hygiënisch van groot nadeel; zelfs bij den besten stadsaanleg komt de stadsbevolking te kort aan licht en lucht. Parken en plantsoenen nu moeten eenerzijds de gelegenheid geven om buiten de woning te vinden, wat daarbinnen niet aanwezig kan zijn, plaatsen voor oponthoud dus voor de bewoners; anderzijds moeten de boomen der plantsoenen medewerken tot zuivering der lucht.
Amsterdam meende, toen het zijn ontwikkeling begon, dat de zorg daarvoor aan particulieren moest worden overgelaten (hierdoor ontstond het Vondelpark ± 40 H.A. (S.). Later in 1886—1892 heeft 't het Wester-(6 H.A.) en Oosterpark (13 H.A.) aangelegd.
Rotterdam heeft, sedert de groote uitbreiding begonnen is, voor nieuwe parken niets uitgegeven.
Den Haag — dat overigens wat natuurschoon betreft in gunstiger omstandigheden was — heeft den aankoop van Zorgvliet in 1905 verzuimd. Thans wordt overwogen of niet een gedeelte daarvan door onteigening alsnog aan de gemeente behoort te worden gebracht.
In het uitbreidingsplan der gemeente is een groot park opgenomen (de behandeling van dit plan in den raad, schijnt nu eindelijk verwacht te mogen worden. S.)
Mr. D. H. wijst op de goede uitzonderingen gemaakt door Arnhem, Utrecht en Amersfoort.

Arnhem kocht in 1899 Klarenbeek, een landgoed, uit bosch- en bouwland bestaand, ter grootte van ongeveer 100 H.A. voor bijna ƒ 250.000. In 1899 werd Sonsbeek aangekocht, waarvoor een leening van ƒ 1.100.000 werd gesloten. Beide landgoederen zijn niet geheel tot park bestemd, van Sonsbeek is reeds een gedeelte als bouwterrein aangewezen, 65 H.A. ervan blijft echter park. Uit het in exploitatie brengen zullen zeker de kosten niet worden gedekt; de gemeente heeft een groote uitgave in het belang van het behoud der parken gedaan. Er mag hierbij niet uit het oog worden verloren, dat Arnhem beoogt gegoede personen zonder betrekking tot zich te trekken. Het bezit van een park en mooie omstreken heeft er dus eenigszins andere beteekenis dan het elders zou hebben. Dit neemt niet weg dat voor het bezit van parken groote uitgaven zijn gedaan, die aan de geheele bevolking ten goede komen.

Amersfoort kocht in 1907 voor bijna ƒ 60.000 het landgoed Birkhoven ter grootte van ongeveer 93 H.A. waarvan een belangrijk deel tot park bestemd werd. Voor aanleg van een verbindingsweg (tevens voor omliggende gemeenten) werd ƒ 44.000 uitgegeven.

Utrecht heeft ruim 11 H.A. aangekocht voor ruim ƒ 36.000. Vier H.A. hiervan zijn als park aangelegd, wat ƒ 123.000 kostte."

In de N. R. C. lezen wij nog enkele gegevens over de parken van eenige buitenlandsche steden, die door hun scheepvaart en handel overeenkomsten hebben met Rotterdam. Zoo blijkt Hamburg te bezitten de begroeide oevers aan de Alster, waarvan twee watervlakten binnen die stad zijn gelegen en één reeds eene oppervlakte heeft van 172 H.A., verder is nog buiten die stad een park ter grootte van 178 H.A. ontworpen, en wel op 5 K.M. uit het centrum der stad.

Bremen heeft sedert 1884 door vrijwillige bijdragen een park doen aanleggen ter grootte van 136 H.A. waaraan nu nog een 64 H.A. waarschijnlijk zullen worden toegevoegd.

Antwerpen, dat het vorig jaar een prijsvraag heeft uitgeschreven voor een uitbreidingsplan, heeft reeds verschillende landgoederen met een gezamenlijke oppervlakte van 115 H.A. aangekocht, terwijl aangrenzend speel- en villaterreinen zullen worden ontworpen.

Deze parken zullen op ongeveer 3 1/2 K.M. van de kathedraal liggen. De kosten worden op 24 millioen franken geraamd. Het nieuwe boschplan van Rotterdam ligt, wat afstand aangaat, niet ongunstiger daar het op 2 K.M. (hemelsbreedte) van de groote kerk is geprojecteerd.

Manchester, dat in aantal inwoners met Rotterdam ongeveer overeenkomt, heeft in 1902 een park van 300 H.A. gekocht en R'dam dus met 50 H.A. overtroffen, indien we de Plas-oppervlakte buiten rekening laten.

Degenen, die Londen in de zomermaanden bezochten en na een vermoeide wandeling in Hydepark of 't aangrenzende Greenpark belandden, zullen verrukt zijn geweest door den verkwikkenden invloed, dien men in dergelijke stadsparken ondervindt en waar een groot deel der bevolking op Zon- en feestdagen dan ook nieuwe krachten komt verzamelen.

Nog onlangs heeft de Duitsche minister Paradowsky op een Duitsch woningcongres gewezen op de hygiënische waarde der onbebouwde oppervlakten in de groote steden, zoo bedraagt in Londen de onbebouwde oppervlakte 14% der stad en het sterftecijfer door tuberculose 1.9%; Berlijn met 10% onbebouwde oppervlakte heeft voor dat sterfte cijfer 2.2% en Parijs met slechts 5.1% onbebouwd gedeelte heeft zelfs een cijfer van 4.5% aan tuberculose stervenden. Ook Rotterdam zal in de toekomst wel op nog gunstiger statistieken kunnen rekenen en uit een gezondheidsoogpunt is de ophooging van de poldergronden dan ook toe te juichen, als de Amsterdammers hun Vondelpark zouden aanleggen, zou men daar ook wel voor wat meer droogte van bodem zorgen en de malaria meer verbannen; wat zouden de Amsterdammers, die op Zondagen kunnen bemerken hoe hun Vondelpark van te geringe oppervlakte is, dankbaar zijn voor een bosch- en en villapark, dat in grootte overeenkomt met de gemeente Watergraafsmeer. Rotterdam, dat door zijn havenuitbreiding zoo menigmaal de belangstelling trekt, blijkt ook nu weder een open oog voor de belangen zijner bevolking te hebben. Moge de Raad binnenkort eene beslissing nemen voor de verwezenlijking. De ontwerpers mogen nu reeds op onze hulde voor hunnen arbeid aanspraak maken.

SATELLIET.

ORNAMENT.

Ons moderne leven is gejaagd en voor velen oorzaak, dat men tot rustige overpeinzing zelden komt. Toch zijn er wel momenten te benutten en zeer zeker voor degenen, die er als 't ware op aansturen en doordrongen zijn van vurig verlangen te geven werk, dat getuigt van serieus streven en wars is van oppervlakkig gedoe, gekunsteldheid of mode. Voor zulke werkers wordt het leven er zooveel mogelijk geheel naar ingericht om hunne gedachte idealen te bereiken, in stilte te verwerken wat verwezenlijkt kan worden, om daardoor hun producten van geestelijke overpeinzing en beproeving na rijp beraad te brengen onder veler bereik. Zij moeten en willen de kunst dienen en dit met steeds vernieuwden moed en rusteloozen ijver. Een onuitsprekelijk genot blijft het om daarvoor ambitieus te zijn en het verandert in een heilig moeten en niet anders kunnen om z'n beste krachten daarvoor te geven en te wijden, om te voldoen aan dien innerlijken drang die om uiting vraagt. En zal dat bij dezulken niet gedaan worden overwogen en onze tijd typeerend! Al zal ons tijdperk op kunstgebied voor het nageslacht nu niet zoo geboekstaafd worden als een periode van veel bereiken, ongetwijfeld valt niet te ontkennen, dat het een tijd is van wederopstanding en daadwerkelijk leven, van geworstel en nog weinig bereiken, van ernstig en studieus werken. We mogen evenwel tevreden zijn, daar we kunnen zeggen, dat er bij velen een beter begrip is ontwaakt, wat geëischt wordt om ons leven op architecturaal gebied, en al wat hiermede samengaat te vernieuwen en op hoogere en betere basis te brengen om daardoor ons geestelijk leven een glorieuzer toekomst te verzekeren. Het leek ons noodig bovenstaande even te zeggen om daarna eenig ornamentaal werk te laten zien van Th. Poggenbeek, broer van den architect en van den overleden schilder, die bedeeld is met een fijngevoelige natuur en van wien we verschillend werk zagen, dat getuigt dat we te doen hebben met iemand, die ernstig streeft z'n werk aan hooge eischen te laten voldoen.

Zoo zagen we van hem batikwerk, behang, tegels, enz. Al geven we direkt toe, dat z'n werk nog te naturalistisch van opvatting is en kunnen we ook daarom nog niet zeggen, dat hij het juiste begrip van versieren deelachtig is, te waardeeren is z'n werk toch zeker, al was het reeds om materiaalkeuze en kleurwerking.

Fig. 1. toont ons een tegeltableau gemaakt voor den gang van de woning van de kunstzinnige familie Mr. Th. Dentz van Schaik te Amsterdam. Dit tableau ziet er door z'n procédé rijk en voornaam uit.

Terloops willen we hier nog even wijzen op het breedvoerige artikel van den Heer J. Gratama in „Onze Kunst" Jaarg. 1910, n°. 5, waarin de interieurs van bovengenoemde woning zijn beschreven en zij, die het nog niet gelezen hebben, worden aangeraden van deze uiteenzetting kennis te nemen.

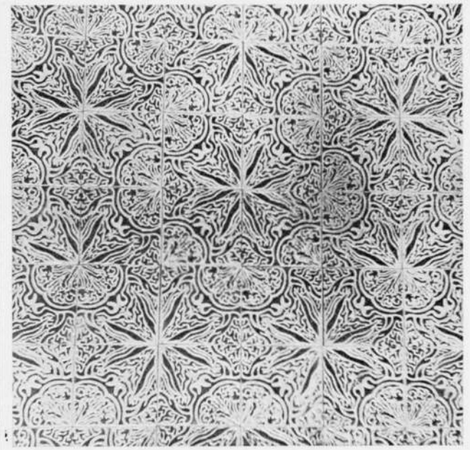

Fig. 1.

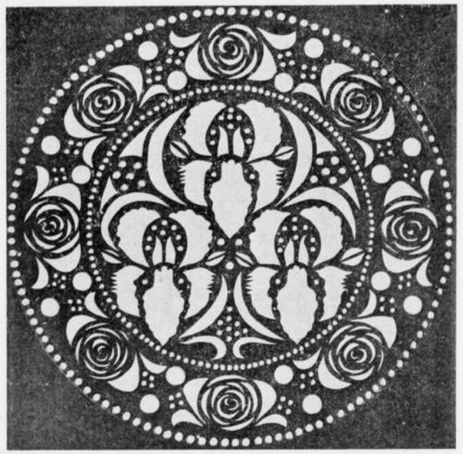

Fig. 2.

Fig. 2, is een in lood gesneden ornament.

Ofschoon z'n werk ons zien laat, dat hij nog niet vrij is van zekeren invloed, twijfelen we niet, dat hij voortgaande ons menig fraai ontworpen werkstuk zal doen zien en genieten, waaruit z'n persoonlijkheid meer spreken zal.

LA CROIX.

TOELICHTING BIJ HET VOORSTEL TOT WIJZIGING DER ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

(Vervolg van blz. 198).

Ter toelichting van de werking van vorengenoemde schaal volgt hier een staatje met eenige voorbeelden voor bouwwerken van verschillende klassen en bouwsommen.

Bouwsommen	1e klasse		2e klasse		3e klasse		4e klasse ƒ 1200 tot ƒ 30000		4e klasse ƒ 30000 en hooger	
	pCt. v.h. voll. honorarium	Bedrag d. prijzen bij 1/8 v. h. volledig honorarium	pCt. v.h. voll. honorarium	Bedrag d. prijzen bij 4/7 v. h. volledig honorarium	pCt. v.h. voll. honorarium	Bedrag d. prijzen bij 5/7 v. h. volledig honorarium	pCt. v.h. voll. honorarium	Bedrag d. prijzen bij 7/7 v. h. volledig honorarium	pCt. v.h. voll. honorarium	Bedrag d. prijzen bij 5/7 h.v. volledig honorarium
5000							11.88	ƒ 594.-		
25000	4.8	ƒ 600.-	5.8	ƒ 828.-	7.5	ƒ 1339.-	9.8	„ 2450.-		
50000	4.1	„ 1025.-	5.1	„ 1457.-	6.54	„ 2335.-			9.3	ƒ 3321.-
120000	3.55	„ 2130.-	4.55	„ 3120.-	6	„ 5143.-			9	„ 7714.-
250000	3	„ 3750.-	4	„ 5714.-	5	„ 8928.-			9	16071.-

De hierbij gegeven cijfers der percentages zijn ontleend aan de honorariumtabel in haar tegenwoordigen vorm. Bij wijziging in verband met de onderhanden herziening der tabel zouden wellicht de aangenomen FRACTIE'S eveneens wijziging behoeven.

De P. P. C. meende verder dat voor 't geval het bedrag der uit te loven prijzen door een prijsvraag-uitschrijver niet in overleg met haar is vastgesteld, zij niettemin de beslissing behoort te hebben omtrent de juistheid van het bedrag in verband met de klassificatie van het bouwwerk dat het onderwerp der prijsvraag is, en de hoegrootheid der bouwsom. Dit laatste voor de bizondere gevallen waarin de honorarium-tabel niet voorziet.

Nog meende zij art. 16 te moeten aanvullen voor die gevallen waarbij geen bouwsom als grondslag voor de berekening van het bedrag der prijzen kan aangenomen worden als b.v. bij plannen voor stedenbouw, gevelontwerpen en dergelijken, en dit in dien zin dat de beslissing omtrent het bedrag der uit te loven prijzen aan de P. P. C. kan verblijven in geval dat bedrag in overleg met haar wordt vastgesteld; en dat zij de beslissing omtrent de juistheid van dat bedrag zal hebben, voor 't geval dit buiten haar om door een prijsvraaguitschrijver is bepaald.

Door de Mij. t. B. d. Bouwkunst was voorgesteld dat bij BESLOTEN prijsvragen: IEDER DER UITGENOODIGDE ARCHITECTEN EEN VOORAF TE BEPALEN HONORARIUM ZAL ONTVANGEN DOOR DEN PRIJSVRAAGUITSCHRIJVER DESGEVRAAGD IN OVERLEG MET DE P. P. C. VAST TE STELLEN.

De P. P. C. was van oordeel dat de bestaande bepaling waarbij dat honorarium op 1/4 van het totale verschuldigde honorarium bij opdracht is bepaald de voorkeur verdient. Zij meende dat wanneer een prijsvraaguitschrijver een keuze kan doen uit 4 ontwerpen door even zoovele door hem, blijkens de uitnoodiging als volkomen competent beschouwde krachten vervaardigd, een totaal som aan belooningen, gelijk staande met éénmaal het volledige honorarium gerechtvaardigd is te achten.

Art. 18. (nieuw 9). Om verschil van opvatting omtrent de publicatie der inlichtingen van de jury te voorkomen, wijzigde de P. P. C. art 18 in dien zin dat verplichtend gesteld wordt de PUBLICATIE in de organen der constitueerende vereenigingen, en de mededeeling ter publi-

catie aan de voornaamste vakbladen ter beoordeeling der P. P. C. Dit artikel werd voorts overgebracht naar hoofdstuk 3 waar de overige verplichtingen van de jury omschreven worden.
De artikelen 9 tot 19 behoorende tot hoofdstuk 4 der regelen verkregen behalve een andere nummering ook een andere opvolging der nummers waardoor naar de meening der P. P. C. dit hoofdstuk meer overzichtelijk werd.
Art. 20 werd als nieuw artikel toegevoegd, en betreft de periodieke herziening der regelen.
De P. P. C. was van oordeel dat dit art. niet gemist mocht worden.
Ten slotte stelt zij voor, het appendix aan het slot der regelen, als een artikel daarvan te beschouwen, en den aanhef daarvan, dienovereenkomstig te wijzigen.
Zij meende dit te mogen doen daar ten slotte de constitueerende vereenigingen als de samenstellers der regelen zijn aan te merken, al zijn zij voorbereid door vertegenwoordigers dier vereenigingen.
In overeenstemming hiermede wordt dan de onderteekening door de constitueerende vereenigingen eenigszins gewijzigd en gescheiden gehouden van die der vereenigingen die de regelen aanvaard hebben of eventueel nog zullen aanvaarden.
Deze beide laatste artikelen zijn in een afzonderlijk hoofdstuk met den titel: „SLOTBEPALINGEN" ondergebracht.

De Permanente Prijsvraag-Commissie
A. SALM G. B.ZN. *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR, *Secretaris.*
PAUL J. DE JONGH *Penningmeester.*

Amsterdam, 27 April 1911.

Concept.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT VOOR DE PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE

bedoeld bij art. 3 der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen ingesteld door:
De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, Het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, De Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, en Den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam. In dit reglement respectievelijk aangeduid met „DE ALGEMEENE REGELEN en „DE CONSTITUEERENDE VEREENIGINGEN".
Art. 1. De Commissie heeft volgens art. 3 der „Algemeene Regelen" tot taak te bevorderen dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast.
In het bijzonder is zij gehouden:
1°. Het ter algemeene kennis brengen der „ALGEMEENE REGELEN", in 't bijzonder bij die lichamen en personen op wier weg het ligt prijsvragen uit te schrijven.
2°. Kennis te nemen van de programma's der prijsvragen welker uitschrijving haar ter kennis komen, deze aan de Algemeene Regelen te toetsen en eventueel zich te richten tot de(n) prijsvraaguitschrijver(ster) indien het programma daar aanleiding toe geeft.
3°. Hare bemiddeling aan te bieden daar waar het te harer kennis komt dat een prijsvraag zal worden uitgeschreven en de aandacht op de Algemeene Regelen te vestigen, en in verband daarmede hare diensten te geven waar deze gevraagd worden.
4°. Gemotiveerd advies te geven aan de constitueerende vereenigingen omtrent de al of niet wenschelijkheid der medewerking aan die prijsvragen.
5°. Materiaal te verzamelen, waardoor de kennis van wat op prijsvraaggebied voorvalt, vermeerderd kan worden.
Art. 2. De Commissie heeft de bevoegdheid te bepalen wat als een prijsvraag in den zin als in de Algemeene Regelen bedoeld, is te beschouwen.
Indien in eenig prijsvraagprogramma bepalingen voorkomen die, hoewel in strijd met den letter der Algemeene Regelen, naar het oordeel der Commissie niet strijden tegen den geest ervan of tegen de bedoeling die bij de samenstelling der regelen heeft voorgezeten, of wanneer de letterlijke toepassing der regelen tot onnoodige omslag en kosten voor den prijsvraaguitschrijver zouden kunnen leiden heeft de Commissie de bevoegdheid bij haar advies daarmede rekening te houden, en eventueel tot modificatie op ondergeschikte punten in de toepassing der regelen te adviseeren.
Art. 3. De Commissie bestaat volgens art. 3 der „Algemeene Regelen" uit 3 leden van welke telken jare één lid aftreedt, dat herkiesbaar is met dien verstande, dat geen lid langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting kan hebben.
Het werkjaar van de commissie loopt van 1 Januari tot 31 December.
Bij de verkiezing der leden van de P.P.C. is de oudste der constitueerende vereenigingen belast met de regeling dier aangelegenheid en de zorg voor de daaruit voortvloeiende kennisgevingen aan de andere constitueerende vereenigingen en de P.P.C. met inachtneming van het verder in dit artikel bepaalde.
Voor de verkiezing van een, 't zij periodiek of tusschentijds vrijwillig, aftredend lid beveelt de P.P.C. een candidaat aan en geeft daarvan kennis aan de constitueerende vereenigingen.
Indien deze den aanbevolen candidaat overnemen of zelf standig een candidaat stellen, geven zij daarvan kennis aan de oudste der constitueerende vereenigingen binnen twee weken nadat hen de aanbeveling der P.P.C. bereikte. Uit de candidaten wordt bij gewone meerderheid het lid gekozen. Bij een gelijk aantal stemmen op meerdere candidaten beslist het lot.
Wanneer de P.P.C. in haar geheel aftreedt dan geeft zij daarvan kennis aan de constitueerende vereenigingen en zal de verkiezing eener nieuwe commissie plaats hebben op de volgende wijze:
Elke vereeniging kiest binnen twee weken na ontvangst van bovenbedoelde kennisgeving drie candidaten en geeft daarvan kennis aan de oudste der constitueerende vereenigingen. De 3 candidaten welke de meeste stemmen, doch minstens de volstrekte meerderheid hebben verkregen, zijn gekozen. Bij gelijk aantal stemmen op meerdere candidaten beslist het lot. Mocht geen der candidaten de volstrekte meerderheid hebben verkregen, dan wordt bij gewone meerderheid door de vereenigingen gekozen uit de zes candidaten die de meeste stemmen verwierven. Elk lid der P.P.C. blijft in functie tot zijn opvolger heeft zitting genomen.
Art. 5. De Commissie regelt en verdeelt onderling de werkzaamheden.
Art. 6. De voorzitter leidt de vergaderingen, welke door hem in overleg met de beide andere Commissieleden worden belegd; hij onderteekent met den secretaris de daarvoor in aanmerking komende stukken.
Art. 7. De secretaris houdt aanteekening van het verhandelde in de vergaderingen, voert in overleg met den voorzitter de correspondentie, en maakt jaarlijks een verslag op van de werkzaamheden der Commissie, waarvan een exemplaar aan elk der constitueerende vereenigingen wordt gezonden.

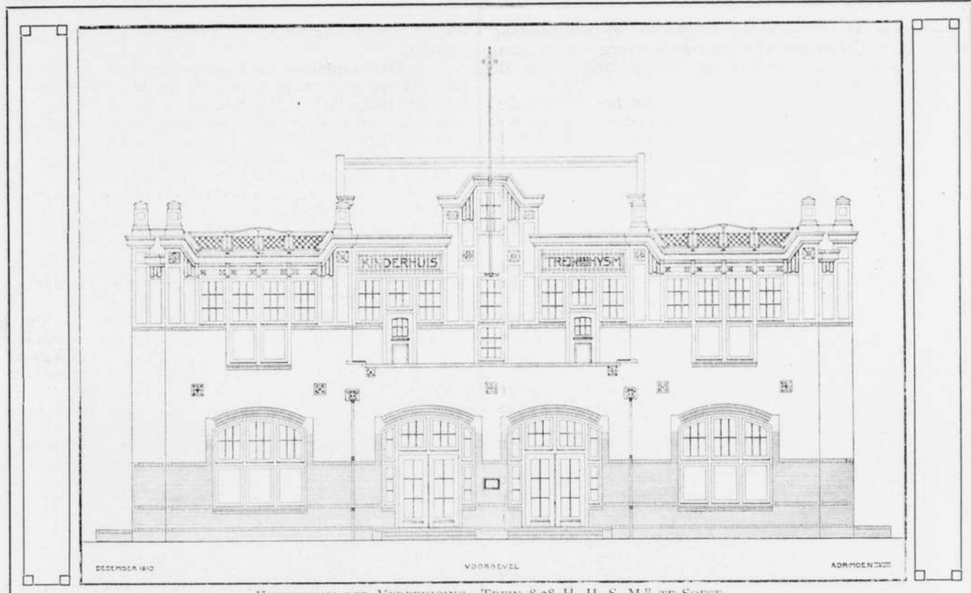

KINDERHUIS DER VEREENIGING „TREIN 8.28 H. IJ. S. M." TE SOEST.

Hij bewaart alle ingekomen en houdt copie der uitgaande stukken, en is belast met de zorg voor alles wat tot het archief der Commissie kan geacht worden te behooren.
Art. 8. De penningmeester beheert de aan de Commissie toevertrouwde gelden, doet alle betalingen en geeft jaarlijks rekening en verantwoording van zijn gehouden beheer, dat voor zijne décharge de goedkeuring der besturen van de constitueerende vereenigingen moet hebben.
Art. 9. De Commissie vergadert zoo dikwijls zij dit noodig oordeelt, doch minstens één's per jaar voor de vaststelling van haar jaarverslag, de jaarrekening en de regeling der aftreding.
Deze vergadering wordt gehouden in de maand November van elk jaar, en binnen 2 weken na die vergadering moeten de stukken in de vorige alinea genoemd, ter kennis der constitueerende vereenigingen zijn gebracht.
Indien binnen een maand na ontvangst der stukken, door de C.V. geen aanmerkingen daarop zijn gemaakt, worden zij geacht goedgekeurd te zijn.
Art. 10. Voor het nemen van een besluit moet de Commissie voltallig zijn. Stemming over personen heeft met gesloten briefjes, over zaken, mondeling plaats.
Art. 11. De onkosten der P.P.C. worden bestreden uit:
De bedragen bedoeld in art. 4, laatste aline der Algemeene Regelen, door de prijsvraaguitschrijvende lichamen of personen, die zij van advies diende in haar kas te storten.
Ingeval door een prijsvraaguitschrijver de bemiddeling eener constitueerende vereeniging is ingeroepen, zal het bedrag dat na aftrek de door die vereeniging gemaakte onkosten van de door den prijsvraaguitschrijver gestorte som mocht overblijven, gestort worden in de kas de P. P. C.
Voorzoover deze bedragen niet toereikend zijn, worden de onkosten der P. P. C. gelijkelijk gedragen door de constitueerende vereenigingen.
De directe bemoeiingen der P. P. C., wanneer door een prijsvraaguitschrijver van hare diensten wordt gebruik gemaakt, zullen worden vergoed volgens de honorariumtabel voor bouwkundige werkzaamheden van de M. t. B. d. Bouwkunst.
De onkosten door de leden der P. P. C. te maken voor het bijwonen der vergaderingen enz. worden uit de kas vergoed en wel de reiskosten volgens de eerste klasse.
Art. 12. Indien de herziening der Algemeene Regelen, bedoeld bij art. 19 daarvan, wordt ondernomen, dan zal deze worden voorbereid en geleid door de P. P. C. welke daartoe tijdelijk wordt uitgebreid met 4 leden waarvan elk der constitueerende vereenigingen één lid aanwijst.
Het concept der voorgestelde wijzigingen wordt door de constitueerende vereenigingen behandeld en al of niet gewijzigd aan de P. P. C. teruggezonden die, met de eventueele gemaakte opmerkingen rekening houdend, een nieuw concept opstelt dat in een gecombineerde vergadering der P. P. C. met de besturen der constitueerende vereenigingen behandeld en definitief vastgesteld wordt.
Art. 13. Het Huishoudelijk Reglement wordt om de drie jaar herzien door de P. P. C. Tusschentijdsche wijzigingen kunnen op voorstel der P. P. C. of een of meer constitueerende vereenigingen worden aangebracht en behoeven om van kracht te zijn de goedkeuring der constitueerende vereenigingen. Aldus opgemaakt in de vergadering der P. P. C. van 27 April 1911.

A. SALM G.B.ZN., Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.
PAUL J. DE JONGH, Penningmeester.
Goedgekeurd door enz.

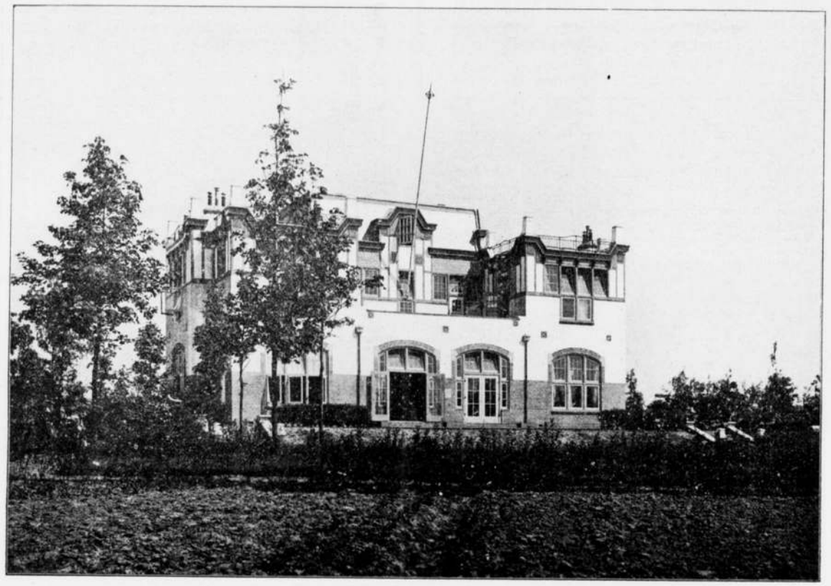

KINDERHUIS DER VEREENIGING: „TREIN 8.28 H. IJ. S. M." TE SOEST.

KINDERHUIS VAN DE VEREENIGING „TREIN 8.28 H. IJ. S. M."

Kort geleden had te Soest de opening plaats van het Kinderhuis van de Vereeniging „Trein 8.28 H. IJ. S. M. Het gebouw ligt op circa 12 minuten loopen van 't station Soest en tamelijk dicht langs den spoorweg Baarn—Utrecht, zoodat 't uit den trein zeer goed te zien is; de ligging is op een flauw hellenden heuvel, met jonge parkaanleg en, nog spichtige boompjes, die mettertijd de omgeving veel zullen verbeteren. De gevels, van onderen in kleurige klinkers gemetseld en boven roomkleurig en wit gepleisterd, doen, wat kleur betreft, aangenaam tegen de omgeving. De hierbij gevoegde projectieteekening lijkt, doordat daarop ook de teruggelegen gedeelten zijn aangegeven wat verward; in werkelijkheid deed ons 't silhouet aangenamer aan. Wel kwam direct de vraag op, waarom de kroonlijst zoo zonderling op en neer zwaaide; die versieringswijze is niet gelukkig. Het houtwerk van den bovenbouw is geel geverfd, kleurt goed bij de wit geverfde deuren en ramen. De kap, op de teekening stompafsneden, is bestemd later over de zijvleugels te worden verlengd, wat den geheelen bouw zal verbeteren. De platte daken zullen nu tijdelijk dienst doen als ligplatten; vandaar heeft men nu een prachtig vergezicht over de omringende bosschen en velden van Soest en Soesterberg. Binnen zijn vrijwel alle wanden glad afgepleisterd in 'n geel tintje; aangename zalen met kleine bedjes en 'n apart slaapkamertje voor de zuster — een heerlijk oord voor zwakke stadskindertjes; ruime eetzaal, netjes afgetimmerd en rustig in kleuren. In 't trappenhuis is eene lambriseering van gewone blauw en witte tegeltjes, goed geslaagd. Ook de trap met de dichte balustrade en twee leuningen (voor groot en klein publiek) is een van de aardigste onderdeelen. De kleur van de vloeren, allen van geolied Amerikaansch-grenenhout is frisch en zindelijk. De bad- en douche-inrichtingen zijn uiteraard goed verzorgd; vooral de groote eenvoud is hier gelukkig tot haar recht gekomen.

Het geheele gebouw is tot in de kleinste details serieus afgewerkt, de constructies van dikwijls verwaarloosde kleinigheden zijn hier goed verzorgd. Uit het geheel spreekt de persoonlijke bemoeiing van den architect dien we daarvoor onze hulde brengen. A. K.

REGELEN VOOR DE BEREKENING VAN HET HONORARIUM VAN ARCHITECTECTEN VOOR WERKZAAMHEDEN, ZICH UITSLUITEND BEPALENDE TOT HET ONTWERPEN EN UITWERKEN VAN DE GEVELS EN HET UITWENDIGE VAN DIE GEBOUWEN, WAARVAN DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE UITVOERING BERUST BIJ DEN UITVOERDER-BOUWER. *)

Door de Besturen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, van de afd. Amsterdam dezer Maatschappij en van het Genootschap Architectura et Amicitia zijn in December 1909 bovengenoemde regelen vastgesteld. Nu van de zijde van het bureau van Bouw- en Woning-toezicht te Amsterdam medegedeeld wordt, dat het bestaan van deze regeling niet genoeg bekend is, hebben de verschillende Besturen voornoemd besloten in aansluiting hiermede de aandacht op deze regelen te vestigen en ze nog eens te plaatsen.

*) Exemplaren van deze regelen zijn à f 0.10 per exemplaar verkrijgbaar aan het bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

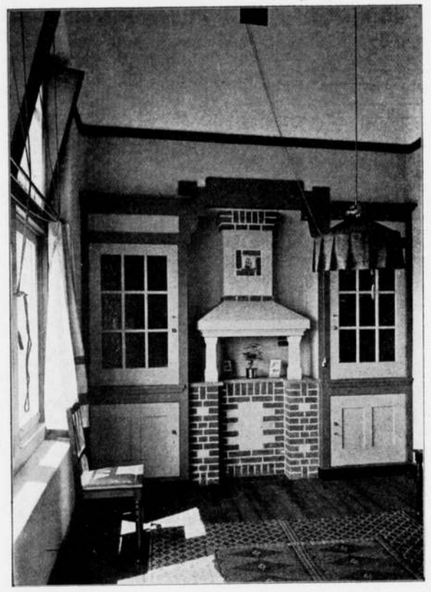

DIRECTRICEKAMER.

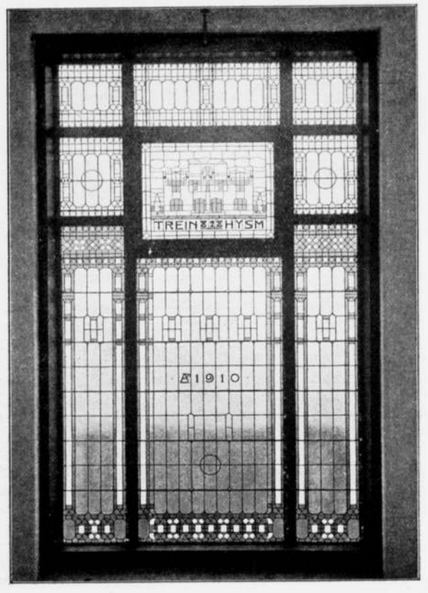

KINDERHUIS VAN DE VEREENIGING „TREIN 8.28 H. IJ. S. M." TE SOEST. GLAS-IN-LOODRAAM IN HET TRAPHUIS.

De Regelen luiden:

Artikel 1.

De berekening van het honorarium zal geschieden naar de belangrijkheid van het ontwerp en naar de ligging van het gebouw in de verschillende stadswijken. De werken worden daartoe verdeeld in twee klassen.

De 1e klasse. Eenvoudige bouwwerken; gewone huizen met 2 of meer bovenhuizen, z.g. burgerwoningen of arbeiderswoningen met gemeenschappelijken ingang en industrieele gebouwen; alle liggende in de eenvoudigste stadsbuurten.

De 2e klasse. Gebouwen met vrije bovenhuizen of eenvoudige winkelhuizen met bovenwoningen, liggende in de betere stadsbuurten.

Voor gebouwen uit bouwkundig oogpunt van meerder belang zal het honorarium volgens afzonderlijk te maken overeenkomst geregeld worden.

Artikel 2.

Als gemiddelde breedte van een gevel wordt aangenomen 7 M. of daar beneden.

Voor meerdere breedte zal het honorarium naar verhouding worden verhoogd.

Artikel 3.

Voor het maken van een potloodschets-ontwerp op een schaal van 1 à 100, desverlangd in kleuren uitgevoerd, van een teekening van den geheelen gevel met doorsneden op een schaal van 1 à 20 en van de voornaamste werkdétails op ware grootte en van een beschrijving van de te bezigen materialen zal door den architect worden gedeclareerd:

voor gebouwen in de 1e klasse . . . . . f 125.—
voor gebouwen in de 2e klasse . . . . . „ 200.—

Artikel 4.

Voor de levering van de in Art. 3 genoemde teekeningen zal voor hoekhuizen 1½ maal en voor vrijstaande niet aaneengesloten gebouwen zal 2 maal het honorarium bovengenoemd worden berekend.

Bij gedeeltelijke verbouwing van gevels zal voor het ontwerp het volle tarief worden berekend.

Artikel 5.

Wanneer hetzelfde type gevel zonder wijziging wordt toegepast voor meerdere gebouwen, zal het honorarium voor iederen gevel meerder met 10% worden verhoogd.

Artikel 6.

De ontwerper zal op zijn teekeningen de goedkeuring van het Bouw- en Woning-Toezicht en indien dit wordt verlangd de goedkeuring van „de Commissie van advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van Gemeenteterrein" moeten hebben verkregen alvorens het verschuldigd honorarium hem zal behoeven te worden uitbetaald.

Artikel 7.

De betaling door den lastgever van het verschuldigde honorarium aan den ontwerper zal geschieden in twee termijnen en wel: 50% onmiddellijk, nadat de goedkeuring in Art. 6 genoemd op de teekeningen is verkregen.

50 % eveneens onmiddellijk na de inlevering van al de scheiden in art. 3 nader omschreven.

Aldus vastgesteld,

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
A. Salm G.Bzn., Voorzitter.
J. Gratama, Secretaris.
Het Bestuur van de afdeeling Amsterdam van bovengenoemde Maatschappij.
F. W. M. Poggenbeek, Voorzitter.
A. D. N. van Gendt, Secretaris.
Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia.
W. Kromhout Czn., Voorzitter.
G. J. Rutgers, Secretaris.

Amsterdam, December 1909.

De Directeur van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus", Frans Halsstraat 14 te Amsterdam, noodigt namens het Bestuur dier instelling belangstellenden uit tot het bezichtigen der studies door de leerlingen vervaardigd gedurende den afgeloopen cursus en in den wedstrijd aan het einde van dezen cursus, van welke de Tentoonstelling zal plaats hebben in de localen der school op Vrijdag 7 en Zaterdag 8 Juli a.s. des voormiddags van 10 tot 12 uur en des namiddags van 2 tot 4 uur, alsmede op Zondag 9 Juli a.s. des namiddags van 1 tot 4 uur. Deze tentoonstelling zij in ieders belangstelling aanbevolen.

VAN ALLERLEI AARD.

Aan de afdeeling Publieke Werken, kamer 88, ligt van heden af tot en met 31 Juli, ter inzage het bij besluit van den gemeenteraad voorloopig goedgekeurde plan tot onteigening van gronden en gebouwen, gelegen tusschen de Willemstraat, de Palmdwarsstraat, de Palmgracht en de Brouwersgracht, zulks met eene uitvoerige kaart en grondteekening en met aanwijzing van de te onteigenen eigendommen met hunne kadastrale nummers en de namen hunner in de registers van het kadaster aangeduide eigenaars en met bijvoeging van het beredeneerde verslag, door de gezondheids-commissie uitgebracht, aangaande den toestand der woningen, met opgaaf tevens van de te onteigenen gebouwen, welke haars inziens alsnog aan voor bewoonbaarheid noodzakelijke vereischten voldoen.

EEN NIEUWE GROOTE SYNAGOGE.

Te Amsterdam gaan stemmen op om te trachten een nieuwe fraaie synagoge te stichten, zooals dat o.a. te Frankfort is geschied. De tegenwoordige groote synagoge is bouwvallig en zelfs het dak zakt door, zoodat de kerkeraad der Ned.-Israël. hoofdsynagoge pas *f* 5000 voor restauratie moest beschikbaar stellen.
In het „Centraal blad voor Isr." wordt de vraag opgeworpen of het niet mogelijk is buiten bezwaar van de gemeenteka_s gelden te verzamelen voor den bouw eener monnmentale kerk.

EEN OUDE TOREN VERBRAND. Maandagavond omstreeks 10 uur sloeg de bliksem in de torenspits van de Herv. kerk te Bedum (Gron.) Eenige kloeke mannen klommen terstond in den toren om zoo mogelijk het vuur te stuiten. Zij konden evenwel weinig uitrichten en hoewel de spuiten van Bedum, Zuidwolde en Onderdendam ter plaatse waren, kon het niet belet worden, dat het vuur voortwoedde. Toen de stoomspuit uit Groningen, die gerequireerd was, tegen half vijf verscheen, was de torenspits één gloeiende massa. Niettegenstaande dit werd gedaan wat men kon doen. Te 4.20 was het uurwerk blijven stilstaan en kort daarop kwam de haan naar beneden, en stortte door door het dak heen in de kerk. Toen het vuur gebluscht was, bleek, dat het uurwerk oogenschijnlijk onbeschadigd is. Men hoopt den toren weer te kunnen herstellen. De kerk zelf heeft weinig schade beloopen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Park- en Villaterreinen te Rotterdam. (Vervolg.) — Ornament. — Toelichting bij het voorstel tot wijziging der Algem. Regelen voor Nat. Bouwk. Prijsvragen. Huishoudel. Reglement voor de P. P. C. — Kinderhuis van de vereeniging „Trein 8.28 H. IJ. S. M. — Regelen voor de berekening van het honorarium van architecten enz. Uitnoodiging van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus". — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

NIETS NIEUWS ONDER DE ZON. Bij het uitvoeren van werken in het Louvre te Parijs, voor het maken van een lift, heeft men eenige muren moeten doorboren. Daarbij is men tot de ontdekking gekomen, dat deze muren gedeeltelijk gemaakt waren van.... gewapend beton. Gewapend beton van drie à vier eeuwen oud, en welk materiaal men voor een heel moderne uitvinding hield! (N. v. Ned.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 25. Leliman-prijsvragen, Verslag Hoofdbestuursvergadering van 17 Juni, Verslag Vergadering Architectleden, „Openbaar bouwkundig werk door particuliere architecten", door G. Versteeg, beschouwingen over en vergelijkingen tusschen den ambtenaar-architect en den vrijen particulieren architect; aan het einde waarvan schr. eenige conclusies ter overweging geeft; t.w.: „De overheid zorge er voor dat alleszins bekwame architecten practisch „zoowel als aesthetisch in ambtelijken dienst genomen worden tot „een aantal, voldoende voor den normalen gang van zaken. Zij geve „dezen ambtenaren een plaats in de ambtelijke organisatie, waardoor „volledige ontplooiing van hun artistiek-kunnen mogelijk wordt en „een salaris, dat niet te zeer blijft onder het gemiddelde inkomen „van dat der particuliere architecten waarmede hunne praestaties zijn „te vergelijken. In tijden van buitengewone drukte make de overheid „gebruik van de diensten van particuliere architecten, zooveel mogelijk van hen die zich bewegen op het speciale gebied der bouwwerken, welke de Gemeente behoeft. Bouwwerken, die tot het gebied „der monumentale bouwkunst gerekend kunnen worden, drage de „overheid slechts op aan allereerste krachten. Zijn dezen niet in ambtelijken dienst, dan geve de overheid de opdracht aan vooraanstaande particuliere architecten onder voldoende waarborgen voor „degelijkheid van de constructieve uitvoering. Kleinere gemeenten, „wier financiën de aanstelling van een ambtenaar-architect niet toelaten, dragen voor nieuwe bouwwerken het maken van het ontwerp „op aan een particulieren architect. De overheid ga niet in op door „particuliere architecten ongevraagd in te dienen bouwplannen, daar „dit is te beschouwen als strijdig met de waardigheid van het architectenberoep en krenkend voor den architect-ambtenaar, tenzij de „architecten-organisatie oordeelt dat het openbaar belang de indiening „van zulk een bouwplan wettigt.
Ons lijkt de voordracht van den heer Versteeg niet in alle opzichten onaanvechtbaar.
Verder vervolg en slot van Het Rembrandthuis door J. Gratama.
DE OPMERKER, 15. „Onmacht", waarin de kwestie Mooijen-Cuypers besproken wordt. Uitstapjes in Engeland en Schotland.
DE BOUWWERELD, 25 geeft afbeeldigen van het Zwolsche Raadhuisplan van de Gem.-Arch. L. Krook. Wereldwonderen en boekbespreking.
BUITEN, 25. De Nieuwezijds Voorburgwal door Corn. J. Gimbel met afb.
DE INGENIEUR, 25. De Waalhaven te Rotterdam door A. G. Burgdorffer met afb.
DE GAS- EN WATERFITTER, 25. Moderne Verwarming. Dakbedekking met lood.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 52. Nederlandsche motoren in China.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 48 Die Architektur auf der Grossen Berliner Kunstausstellung 1911 mit entwurf zu einem Unterbau für das Niederwald-Denkmal von Arch. Arnold Hartmann.
BUILDING NEWS, 2076. New Schools at Darton. New premises for the Playgoers' Club, London, c. a. R.

MAATSCHAPPIJ VAN NIJVERHEID
Departement AMSTERDAM.

Avond-Ambachtsschool voor Timmerlieden
„CONCORDIA INTER NOS".

Met 1 September a. s. is aan bovengenoemde school vacant de betrekking van:

Leeraar in het Vakteekenen,

die tevens practische ervaring heeft in het timmeren of metselen.
Het Bestuur roept voor het vervullen van die vacature sollicitanten op voor 1 Augustus e. k.
De duur van den cursus is 8 maanden, 5 avonden per week van 7–9½ uur; het aanvangssalaris is *f* 4.20 per cursus. Sollicitatie met vermelding van leeftijd, loopbaan en werkkring schriftelijk in te dienen bij den Directeur der school, Frederik Hendrikstraat 115.

Namens het Bestuur:
J. H. DE GROOT, *Directeur.*

NEGENTIENDE JAARGANG No. 27. ZATERDAG 8 JULI 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

---

AMSTERDAMSCHE STADSVERSIERINGEN.

Sedert de Kroningsfeesten en den intocht van H. M. de Koningin na de kroning in de hoofdstad heeft Amsterdam geen versiering in den waren zin meer gedragen.
Dezer dagen stelde de Nieuwe Rotterdamsche Courant ons in staat te vernemen hoe in vroeger eeuwen een stadsversiering, die dan ook waarlijk dien naam dragen mocht, tot stand kwam. Hoogstaande kunstenaars, schilders en beeldhouwers, werden door het stadsbestuur aangezocht hunne gaven ten nutte te maken, en deze, er een eer in stellende den komenden vreemdeling ter eere hunne stad in een waarlijk schoon en waardig gewaad te steken, ontplooiden hunne talentvolle fantasiën op de meest luisterrijke wijze en gaven aan hunne straten en grachten een waarlijk verhoogd stadsschoon, dat door zijn zuiverheid van lijn en kleur den uit zijn aard voor ware schoonheid voelenden stadgenoot de echte feestvreugde schonk over de feiten die stonden te gebeuren.
Nog eenmaal nadien hadden we het voorrecht krabbels en schetsen te zien van den voor stadsversieringen zeer bizonder begaafden kunstenaar W. Kromhout, die nog 's de illusie van een waarachtig verfraaid en verlevendigd stadsbeeld opwekten; sedert dien bleef 't bij den wensch en het verlangen en de telkens hernieuwde teleurstelling.
Allerbanaalst doet de draaimolen-achtige ommanteling van het monument op den Dam. Bliksemende lijnen flitsen daar aan alle zijden en in alle denkbare richtingen door een, pijnigende het oog van den aanschouwer, die 't waagt een blik naar dat centrum te richten.
Een oogenblik trachtte een zwak straaltje van hoop op de verlichting troost in den wanhoop te brengen; maar helaas; zelfs dat enkele straaltje werd Dinsdagavond meedoogenloos omsluierd. Niets dan helsche bliksems en een verwarde massa van valsch tegen elkaar flitsende leelijk gekleurde electrische lichten; zonder meer.
De brug voor het Centraal-station is iets minder hinderlijk; echter veel te druk en onrustig. Zonder orde of samenhang zijn tal van motieven door elkaar geslingerd en vormen een verwarde haag aan weerszijden der passage. Slechts op grooten afstand, als vrijwel compacte lichtmassa, is het geheel bij avond eenigszins genietbaar.
Het best geslaagd is wel het pavilloen op den Dokkummer steiger. Bedoeld als overdekte open ruimte had het met goed gekozen kleuren en de rijke versiering van planten en bloemen waarlijk iets voornaams. Het mocht ons niet gelukken het bij avond te zien, wellicht een gunstige omstandigheid.
Een blijvende en zelfs verheven indruk maakte het Beursgebouw. Eenvoudig en logisch waren lijnen langs hoeken, gooten, daken, torens, poorten, deuren en ramen gevolgd door geleiddraden van electrisch licht, welke bezet waren met gloeilampen van één kleur. Merkwaardig is inderdaad het monument zoo in zijn geraamte te zien, dat onmiddellijk herinnert aan de bekende perpectivische afbeelding door welke Amsterdam destijds vertrouwd raakte met Berlage's schepping, die „'t Water" zou dichten.
De illuminatie in de haven vermocht niet den indruk door de Beurs te weeg gebracht te verminderen. Iets schoons of grootsch viel daar waarlijk niet te waardeeren. G. J. R.

EEN NIEUW MUSEUM IN DE HOOFDSTAD.

Met een enkel woord hebben we reeds melding gemaakt van het breed opgezette plan om te Amsterdam een nieuw Museum te doen verrijzen. De zaak is belangrijk genoeg om de volgende nadere bijzonderheden te ontleenen aan de breedvoerige toelichting, die B. en W. hebben gevoegd bij de voordracht, welke zij daaromtrent aan den Raad hebben ingediend. De raad van beheer van de Vereeniging Het Koloniaal Instituut had tot B. en W. de vraag gericht, of zij bereid zouden zijn te bevorderen, dat door de gemeente een geschikt terrein voor het bouwen van het Instituut werd beschikbaar gesteld en deelgenomen werd in zijne exploitatiekosten. Die vraag was door B. en W. bij voorbaat bevestigend beantwoord, en zulks met het oog op de groote voordeelen, die vestiging van zoodanig instituut voor onze stad belooft op te leveren. Daarop is door den raad van beheer het volgende drieledig verzoek ingediend:
1°. Voor de oprichting van het hoofdgebouw en de later te stichten bijgebouwen worde door de gemeente aan het Instituut afgestaan een terrein, hetwelk voor het beoogde doel geschikt kan worden geacht;
2°. In de bouwkosten van het hoofdgebouw, die, bij een oppervlakte van 4000 à 5000 vk. M. geraamd worden op *f* 1,500,000, worde door de gemeente bijgedragen 20 pCt., tot een maximum van *f* 300,000; waar tegenover de Vereeniging zich verplicht, om voor de oprichtingskosten van een nieuw hygiënisch laboratorium, dat tevens ruimte zou bieden voor het instituut voor tropische en scheepshygiëne, welke kosten, grosso modo, kunnen worden gesteld op *f* 300,000, bij te dragen een som van *f* 100,000;
3°. In de exploitatiekosten van het Koniaal Instituut, ge-

raamd op *f* 118,000 des jaars — waaronder begrepen een bedrag van ruim *f* 18,000 voor de exploitatie van het instituut voor tropische en scheepshygiëne — welke, naar de Vereeniging zich voorstelt, voor 25 pCt. uit eigen middelen zullen kunnen worden gedekt, terwijl zij voornemens is, aan het rijk een jaarlijksche subsidie van *f* 60,000 te vragen, zijnde 50 pCt. der exploitatiekosten, worde door de gemeente 25 pCt. bijgedragen, tot een bedrag van ten hoogste *f* 30,000.

Ter toelichting van dit verzoek werd er o.a. op gewezen, dat het terrein, waarover de Vereeniging op den duur de beschikking zal moeten verkrijgen, niet alleen van voldoende uitgestrektheid zal moeten wezen voor de oprichting van het gebouw of de gebouwen, waarin de verschillende onderdeelen van het Koloniaal Instituut gehuisvest zullen moeten worden, maar bovendien gelegenheid zal moeten bieden tot uitbreiding van het bestaande of oprichting van nieuwe gebouwen. Voorts is het wenschelijk, dat een monumentaal gebouw als het hierbedoelde verrijst in een passende omgeving met mogelijkheid tot aanleg van tuin- of plantsoengedeelten, welke ook gebezigd kunnen worden voor tijdelijke doeleinden, in het bijzonder voor speciale tentoonstellingen, ter bevordering van het doel, hetwelk het Instituut zich heeft gesteld.

In het hoofdgebouw van het Koloniaal Instituut zullen, nadat met de betrokkenen een definitieve regeling zal zijn getroffen, een plaats moeten vinden :

a. het Handelsmuseum, waarvan de kern zal worden verstrekt door het bestaande Koloniaal Museum te Haarlem;

b. het Ethnographisch Museum, waarheen al dadelijk zal worden overgebracht de bestaande Ethnographische verzameling van het Genootsch. Natura Artis Magistra ;

c. de Boekerijen van het Instituut en de aangesloten vereenigingen ;

d. de Laboratoria ;

terwijl het verschillende grootere en kleinere lokalen, bestemd voor vergaderingen, cursussen, tentoonstellingen, dienstruimte, archief, enz. zal moeten bevatten.

Het totaal van de vloeroppervlakte van het Instituut zal, naar raming, ongeveer 12,000 M2. bedragen, welke verdeeld zal moeten worden over een sousterrein en twee verdiepingen. Het gebouw alleen zal dus reeds circa 400 M2 grond in beslag nemen.

Wat nu het hierboven bedoelde instituut voor tropische en scheepshygiëne aangaat, reeds uit een sanitair oogpunt alleen ware het onraadzaam te achten dit instituut met zijne kweekplaatsen van ziekte-bacillen te huisvesten in het gebouw van het Koloniaal Instituut. Een afzonderlijk gebouw zal dus hiervoor opgericht moeten worden. Het ligt daarom, naar het oordeel van B. en W., voor de hand, dit te vereenigen met het nieuwe hygiënische laboratorium, dat toch eerlang zal moeten worden gebouwd. Beide plannen kunnen dan tegelijkertijd tot uitvoering komen en de voor deze instellingen benoodigde laboratoria en andere werk- en studie-lokalen kunnen in één gebouw worden vereenigd. Wordt dit gebouw opgericht in de onmiddellijke nabijheid van het Koloniaal Instituut, dan zullen zij, die van het Instituut voor tropische en scheepshygiëne gebruik maken, op gemakkelijke wijze de beschikking verkrijgen over alle hulpmiddelen, die de verzamelingen, de laboratoria en de boekerijen van het Koloniaal Instituut zullen opleveren. De Raad van beheer neemt dan ook aan, dat het op den weg der gemeente zou kunnen liggen, in aansluiting aan het Koloniaal Instituut, een gecombineerde instelling als hier gedacht, te doen oprichten.

Voor de stichting van een dergelijk gebouw, ook met het oog op de toekomstige ontwikkeling van het geheel, worden eenige hectaren gronds noodig geacht.

B. en W. hebben een zevental terreinen aangegeven, die wellicht voor het beoogde doel in aanmerking zouden kunnen komen. Van deze voldoet alleen, wat ligging en wat oppervlakte aangaat, het terrein der voormalige Oosterbegraafplaats buiten de Muiderpoort.

De geheele oppervlakte van dit terrein beslaat ongeveer 4 hectaren ; het is gemakkelijk bereikbaar en voor het door de Vereeniging beoogde doel gunstig gelegen in de nabijheid van de terreinen van het Genootschap Natura Artis Magistra en het Oosterpark. Mocht het door het gemeentebestuur aan de Vereeniging afgestaan worden, dan zou hare bedoeling zijn al dadelijk het noordelijk of noordoostelijk gedeelte te bestemmen voor het hoofdgebouw en de laboratoria van het Koloniaal Instituut. Het gebouw van de gezondheidsleer met daaraan verbonden instituut voor tropische hygiëne zou dan opgericht kunnen worden op het zuidelijk gedeelte van het terrein. Het voorloopig niet te bebouwen gedeelte van het terrein, zou, zoodra het ter beschikking der Vereeniging zal zijn gesteld, aangelegd kunnen worden als park of plantsoen, zoodat het geheel een waardige aansluiting zou kunnen vormen aan het aangrenzende Oosterpark.

Hoezeer B. en W. moeten bekennen, dat het hun leed doet, dit fraaie stukje bosch ten deele te moeten opofferen — een opoffering, waartegen ook de commissie voor de ficanciën bezwaar bleek te hebben, — zijn zij toch, na herhaald overleg met den raad van beheer tot de overtuiging gekomen, dat dit terrein inderdaad het eenige geschikte is. En mede mag h.i. hierbij in overweging worden genomen, dat slechts een betrekkelijk klein deel door een of meer gebouwen zal worden ingenomen, en dat de raad van beheer zich bereid heeft verklaard, het terrein, voor zoover het niet wordt bebouwd, behoudens een eventueel tijdelijk gebruik voor tentoonstelling o.a. op hare kosten als park aan te leggen, te bewaken, en als wandelplaats voor het publiek open te stellen.

Wat aangaat de door de vereeniging gevraagde bijdragen in de bouwkosten en de exploitatie-kosten ondersteunen B. en W. de wenschen van den Raad van Beheer. Tot dusver werd uit vrijwillige bijdragen van belangstellenden bijeengebracht een som van ruim *f* 1,300,000. Opdat echter al dadelijk zal kunnen worden gezorgd voor het reserveeren van een stamkapitaal der vereeniging en daarmede zekerheid kome te bestaan, dat zij zal kunnen voldoen aan de verplichtingen, die zij tegenover anderen op zich zal nemen, kan dit bedrag niet in zijn geheel voor den bouw van het Instituut besteed worden. Daarnaast wijzen B. en W. erop dat het terrein der voormalige Oosterbegraafplaats binnen afzienbaren tijd in zijn geheel toch niet voor bebouwing in aanmerking zou kunnen komen, zoodat de afstand van dit terrein voor de gemeente thans niet van groote financieële beteekenis is.

Curatoren, door B. en W. gehoord, hebben als hunne meening te kennen gegeven, dat er alle aanleiding bestaat van deze gelegenheid gebruik te maken, om tot het stichten van een nieuw hygiënisch laboratorium over te gaan.

Afgezien nog van de voordeelen, die de vereeniging van beide instituten in één gebouw voor de wetenschap zoude kunnen hebben, meenen curatoren, dat zoodanige vereeniging een belangrijke besparing zoowel aan bouwkosten als aan kosten van exploitatie met zich zou brengen. Dat de bouw van een nieuw hygiënisch laboratorium

inderdaad noodig is, mag wel als vaststaand worden aangenomen. B. en W. meenen te dien aanzien te mogen volstaan met eraan te herinneren, dat reeds in October 1902 door de medische faculteit werd betoogd, dat het gebrek aan ruimte in het hygiënisch laboratorium den bouw van een nieuw laboratorium dringend noodig maakte. In de verslagen, door curatoren aangaande den toestand der universiteit aangebracht, werd dan ook in de laatste jaren bij herhaling op dezen misstand gewezen. Curatoren geven daarom in overweging, het aanbod van de vereeniging Koloniaal Instituut aan te nemen. Met de vereeniging zou moeten worden overeengekomen, dat de directeur van het hygiënisch laboratorium het beheer zal voeren over het gansche gebouw en over die inrichtingen, verzamelingen en voorraden, die aan beide instituten ten goede komen. Een deel der door de gemeente daarvoor jaarlijks te maken onkosten kan dan volgens een, door B. en W. in overleg met het Koloniaal Instituut te bepalen maatstaf, aan genoemd instituut in rekening worden gebracht.

Slechts op een onderdeel achten B. en W. inwilliging van van het verzoek der vereeniging niet geraden, nl. om de voormalige Oosterbegraafplaats aan haar in eigendom af te staan. Het komt hun, met het oog op de mogelijkheid, dat de gemeente, ter uitvoering van een werk van algemeen nut, te eeniger tijd de beschikking zou moeten hebben over een deel van dit terrein, wenschelijk voor, dat de eigendom dezer gronden aan de gemeente verblijve, en de vereeniging heeft verklaard geen bezwaar te hebben tegen erfpacht.

Een gevolg van bovenstaande zal voorts nog zijn, dat de gemeente moet overgaan tot den bouw van een nieuwe bewakerswoning met aangebouwd sectiebureau voor den dienst der publieke werken, welke thans op het in erfpacht uit te geven terrein zijn gevestigd en het maken van een toegang aan de zijde-Oosterpark naar het nieuw aan te leggen parkgedeelte ; hiervoor zal een bedrag van *f* 18,000 worden vereischt. N. v. N.

DE SCHOUWBURG DER ZESDUIZEND.

Uit Berlijn wordt aan de „Frankf. Zeit." geschreven :

Het denkbeeld van Reinhardt om een groote „Volksschouwburg" op te richten, begint vaster vormen aan te nemen. Hoewel van een bepaalde Maatschappij tot het bouwen van een feestspeltheater nog niet gesproken kan worden, wordt toch in enge artistieke verbinding met den leider van het „Deutsche Theater" — doch financieël onafhankelijk van hem — aan een onderneming gewerkt, die ten doel heeft, de voorgenomen feestspelen of massavoorstellingen onder dak te brengen. De ziel der onderneming, zoowel uit een artistiek als zakelijk oogpunt, is bij deze voorbereidende werkzaamheden de bekende Berlijnsche architect Hermann Dernburg, een zeer actief kunstenaar. Hij is reeds meermalen met monumentale werken, o.a. de inrichting van het Sportpaleis en de vernieuwing van het Hohenzollern-Kunstgewerbehaus in de Koniggrätzerstrasse, opgetreden. De bouw van een Theater-Kolosseum zou, gelijk men denken kan, aan zijn artistieke richting en neiging beantwoorden. Ook uit een Theater-aesthetisch oogpunt is hij een voorstander van den bouw van zoo'n huis en als hij nu werkt aan de ontwerpen daarvoor, dan doet hij dat als architectonisch bondgenoot van Reinhardt. Een soort Kolosseum in klassieken zin moet het nieuwe gebouw worden, wel is waar niet in een vollen cirkelvorm, maar in den vorm van een halven cirkel ; dus juist het antieke tooneelhuis, gelijk het in Athene, en gelijk het ook in Taormina nog bewaard gebleven is. Ook in de Renaissanceschouwburgen van Vicenza en van Parma vond Dernburg daarvoor bruikbare voorbeelden. en nu is hij bezig aan 't ontwerpen van een geraamte, dat hij uit een oogpunt van acoustiek voor het beste houdt: de halfcirkelvorm met amphitheatersgewijze ingerichte toeschouwersruimte, die straalvormig met talrijke trappen en deuren op de straat uitkomt, met halfcirkelvormig voortooneel ; de orchestra het vlakke en breede hoofdtooneel, de scéne en het achtertooneel, dat naar behoefte verbreed kan worden. Niet voor intieme, maar voor groote dramatische en dramatisch-plastische effekten wordt dit geraamte gedacht. Ook voor de muziek zal een passende plaats gereserveerd worden. Een zeer belangrijk probleem, dat volgens Dernburg nog niet opgelost is, is het vraagstuk der tooneelverlichting, die ook voor het vrijliggende voortooneel indirect moet zijn, dat wil zeggen, dat men de lichtbronnen niet onderscheidt. P. M. WA.

KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS".

De Directeur van de Kunstnijverheidsschool „Quellinus", Frans Halsstraat 14 te Amsterdam, noodigt namens het Bestuur dier instelling belangstellenden uit tot het bezichtigen der Tentoonstelling van studies, door de leerlingen vervaardigd gedurende den afgeloopen cursus, welke tentoonstelling zal plaats hebben op vrijdag 7 en Zaterdag 8 Juli a.s. des voormiddags van 10 tot 12 uur en des middags van 2 tot 4 uur, alsmede op Zondag 9 Juli a.s. des middags van 1 tot 4 uur. Waar wij reeds vroeger het werk dezer instelling in onze kolommen bespraken en in een der e. v. nummers nader op deze expositie hopen terug te komen, zoo mag eene aanbeveling van onzen kant, tot bezoek welhaast overbodig geacht worden.

DE GEBRANDSCHILDERDE RAMEN VOOR HET VREDESPALEIS IN DE TWEEDE KAMER.

Wederom verhief de Veteraan van de Kunstwereld, Jhr. Victor de Stuers, in de Volksvertegenwoordiging zijn stem voor de belangen van de Kunst.

Ieder belangstellende weet dat der Kamer was voorgesteld een crediet van *f* 18000 toe te staan voor een gift aan het Vredespaleis in den vorm van zeven gebrandschilderde glazen.

Schijnbaar voorbarig was over de vervaardiging en levering dier ramen onderhandeld, althans gehandeld, met de bekende firma Jan Schouten te Delft, tegen welke handelwijze Jhr. de Stuers opkwam en met recht ; alhoewel verklarende niets te kunnen of te willen aanvoeren tegen deze firma. Jhr. De Stuers heeft alleen gewild dat niet voetstoots een dergelijke opdracht aan de een of ander zoude worden gedaan met voorbijgaan van andere, niet minder competente personen. Dit principe verdient hoogelijk de waardeering van de Kunstwereld ; waarop de heer De Stuers dan ook ongetwijfeld mag rekenen, afgezien van de meerdere of mindere wenschelijkheid eener prijsvraag in zekere speciale gevallen, en het daarvan te verwachten resultaat.

Ieder belangstellende kent sedert Woensdag ook het verder verloop van de zaak. Na een warm betoog stelde Jhr. De Stuers de volgende motie voor, luidende :

De Kamer,
instemmende met het denkbeeld om als nationaal geschenk aan de Carnegie-stichting eenige gekleurde ramen te geven ;
betreurt, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken, zonder af te wachten dat door de Staten-Generaal het daartoe ingediend wetsontwerp voor het dienstjaar 1911 is aangenomen, en met voorbijgang van den billijken wensch om de Nederlandsche glasbranders in de gelegenheid te stellen te dezer zake mede te dingen, een firma met de bestelling begunstigde,
gaat over tot de orde van den dag.

Toen deze motie in stemming werd gebracht, bleek de Kamer onvoltallig. Gevolg hiervan was een uitstel tot l.l. Woensdag. Om welke redenen, 't zullen ongetwijfeld gegronde zijn geweest, weten wij niet; doch de voorsteller nam de motie terug; waarna het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming werd goedgekeurd.
Wij willen ons geen oordeel aanmatigen over het meer of minder gunstige van het resultaat der bemoeiingen des heeren D. S.; evenmin als over het genomen besluit zelf; evenwel verdient het optreden van den wakkeren verdediger der Kunstbelangen allen lof en waardeering. Telkens immers blijkt opnieuw dat daar steeds is een waakzaam oog, een warm kloppend hart, een strijdvaardige figuur zoodra het gaat om de Kunst en hare belangen. Kunstzinnig Nederland houde zijn Veteraan hoog! R.

HET SCHAPENDUIN.

Wederom is, betreffende deze zaak, een adres aan Prov. Staten van N. Holland gericht dat aldus luidt:

Aan de
Provinciale Staten van Noord Holland.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden:
W. Berdenis van Berlekom, Ph. A. van Olst en G. A. Zeeman, ten deze domicilie kiezende ten huize van den eerstondergeteekende te Bloemendaal;
voor zich en voor de overige onderteekenaars van een verzoekschrift aan de Staten, naar aanleiding van het bouwen van arbeiderswoningen in het Schapenduin tegenover Meerenberg:
dat zij kennis namen van het advies van de Commissie van Meerenberg op de grieven in bovengemeld verzoekschrift ontwikkeld;
dat zij zich gedrongen achten tegen dat advies met kracht op te komen;
dat ondergeteekenden toch overtuigd blijven dat het stichten van de bewuste woningen en het ontbosschen van het terrein stelselloos en zonder vakkennis heeft plaats gehad;
dat toch:
a. noch voor het nivelleeren van het terrein, noch voor den bouw der woningen eenig advies is gevolgd van een deskundige.
b. het geheele terrein nimmer in teekening is gebracht en ook geen volledig plan van bebouwing is opgemaakt, zoodat de aangevangen bebouwing nimmer kan aanpassen aan hetgeen later op het terrein zal worden gesticht; noch daarmede ooit een harmonieus geheel kan uitmaken;
c. totaal is verzuimd het bestaande houtgewas te sparen doch in tegendeel alles, noodig of onnoodig zonder onderscheid is geveld;
d. voor een nieuwe beplanting tientallen van jaren noodig zijn voor te herkrijgen van wat thans noodeloos is verwoest;
e. de gebouwen welke thans reeds gesticht zijn, zoomede de onderlinge rangschikking daarvan zoo smakeloos is dat de mogelijkheid beslist uitgesloten is daarvan door aanplanting ooit iets te maken wat ook maar in de verste verte op een tuindorp gelijkt, laat staan, zooals in gemeld advies wordt beweerd het ideaal van een tuindorp vrijwel nadert.

't Welk doende enz.

W. Berdenis van Berlekom.
Ph. A. van Olst.
G. A. Zeeman.

Bloemendaal, 29 Juni 1911.

Ook de bond „Heemschut" heeft een adres gezonden aan de Provinciale Staten van Noord Holland, waarin wordt meegedeeld: dat het dagelijksch bestuur van genoemden bond een onderzoek heeft ingesteld naar aanleiding der grieven, die tegen de bebouwing, vanwege het provinciaal gesticht Meerenberg in de Schapenduinen te Santpoort ondernomen, van verschillende zijden werden ingebracht; dat bevonden is, dat deze grieven gegrond zijn, en dat door die bebouwing de schoonheid ernstig geschaad wordt. Redenen waarom adressant aan Prov. Staten verzoekt zulke maatregelen te willen nemen, als kunnen strekken om althans verdere ontsiering te voorkomen. Het dagelijksch bestuur bovengenoemd bericht tevens dat het zich gaarne beschikbaar zal stellen om te overleggen, wat gedaan zou moeten worden, om dit doel te bereiken.
(In 't volgend nummer hopen wij op deze kwestie terug te komen.) Red.

GEKNOEIBIJ DEN CEMENTHANDEL (Ingezonden).

Met belangstelling hebben wij in Uw blad van 1 April j.l. het artikel „Geknoei bij den Cementhandel" van den Heer Adr. M. gelezen en willen wij gaarne aan het tot ons gerichte verzoek, althans voor zoover dat mogelijk is, voldoen.
De vele knoeierijen, welke in den laatsten tijd aan het licht werden gebracht, hebben zonder twijfel bij menig architect de vraag doen rijzen, OP WELKE AFDOENDE WIJZE DEZE ZICH KAN VERZEKEREN TEGEN DEN AANVOER VAN CEMENT, IN STRIJD MET ZIJNE VOORSCHRIFTEN.
Laat ons dus nagaan, hoe de architect zich den besten waarborg tegen misleidingen van allerlei aard kan verschaffen en ons daarbij plaatsen op het standpunt van den architect, die MINDERWAARDIG MATERIAAL BESLIST wenscht te weren.
Wij dienen dus allereerst PORTLAND-CEMENT, ook wel Kunst-Portland-Cement genaamd, van NATUUR-CEMENT of NATUUR-PORTLAND-CEMENT, alsmede IJZER-PORTLAND-CEMENT van SLAKKEN- OF PUZZOLAN-CEMENT te onderscheiden, en laten andere producten op het gebied der cementindustrie buiten beschouwing, daar ze niet, of althans zeer zelden in ons land worden aangetroffen.
PORTLAND-CEMENT. De „Verklaring van het begrip Portland-Cement der Duitsche Normen" voor gelijkvormige levering en onderzoek van Portlant-Cement van December 1909 (een Hollandsche vertaling hiervan wordt opgenomen in een der e.v. nos. van „Architectura". Red.) luidt: „Portland-Cement is een hydraulisch bindmiddel, bevattende niet minder dan 1.7 gewichtsdeelen kalk (Ca^0) op 1 gewichtsdeel oplosbaar kiezelzuur ($Si\ ^0_2$) + aluinaarde ($Al_2\ ^0_3$) + ijzeroxyde ($Fe_2\ ^0_3$) en vervaardigd door de grondstoffen fijn te maken, innig te vermengen, ten minste tot sinterens toe te branden en fijn te malen. Aan Potland-Cement mogen niet meer dan 3% bijmengselen voor bijzondere doeleinden worden toegevoegd.
Het magnesia-gehalte mag ten hoogste 5%, het gehalte aan zwavelzuur-anhydryde niet meer dan 2½ % in het gegloeide Portland-Cement bedragen".
NATUUR-CEMENT OF NATUUR-PORTLAND-CEMENT. Hieronder wordt verstaan een product, dat verkregen wordt door leemhoudende kalksteen in grootere of kleinere stukken tot sinterens toe te branden en daarna fijn te malen. Het ligt voor de hand, dat, eene enkele uitzondering voorbehouden, de natuur deze grondstof in onregelmatige verhoudingen en in eene onregelmatige vermenging oplevert.
In de „Toelichting", behoorende bij de bovengenoemde „Verklaring van het begrip Portland-Cement" staat dan ook o.a. vermeld: „In het belang van afnemers moet worden geëischt, dat cement, verkregen door eenvoudig branden van natuurlijk mergel, als „Natuur-Cement" wordt aangeduid."
IJZER-PORTLAND-CEMENT. De Duitsche Normen voor gelijkvormige levering en onderzoek van IJzer-Portland-Cement van December 1909 (een Hollandsche vertaling verstrekken wij hiervan op aanvrage gratis) bevatten de volgende „Verklaring van het begrip IJzer-Portland-Cement":
„IJzer-Portland-Cement is een hydraulisch bindmiddel, dat uit ten minsie 70% Portland-Cement en ten hoogste 30% gegranuleerde hoogovenslakken bestaat. Het Portland-Cement wordt vervaardigd overeenkomstig de voorschriften, vervat in de „Verklaring van het begrip Portland-Cement", welke in de Normen voor Portland-Cement van December 1909 is opgenomen.
De hoogovenslakken zijn kalk-aluinaarde-silicaten, die bij het hoogovenbedrijf der ijzerindustrie gewonnen worden. Zij moeten op 1 gewichtsdeel oplosbaar kiezelzuur ($Si\ ^0_2$) + aluinaarde ($Al_2\ ^0_3$) ten minste 1 gewichtsdeel kalk en magnesia bevatten. Het Portland-Cement en de hoogovenslakken moeten fabriekmatig fijngemalen en innig vermengd worden. Toeslagen voor bijzondere doeleinden, bepaaldelijk voor de regeling van den bindtijd, zijn niet te ontberen, doch mogen niet meer dan 3% van de geheele hoeveelheid bedragen, teneinde de mogelijkheid eener bijmenging, ter verhooging van het gewicht, uit te sluiten."
SLAKKEN- OF PUZZOLAAN-CEMENT bestaat ten slotte uit een eenvoudig mengsel van hoogovenslakken en gebluschte hydraulische kalk. De vermenging geschiedt fabriekmatig, doch een brandproces vindt niet plaats. Overigens bevat hetzelve circa 80% hoogovenslakken en circa 20% kalk, en toont bovenstaande „Verklaring van het begrip IJzer-Portland-Cement" reeds voldoende aan, dat dit product niet op eene lijn te stellen is met IJzer-Portland-Cement.
Wij gelooven er van af te kunnen zien, de onbetrouwbaarheid van Natuur-Cement en Slakken-Cement tegenover Portland-Cement en IJzer-Portland-Cement uitvoeriger te beschrijven. Uit het bovenstaande volgt een en ander reeds voldoende en spreekt het van zelf, dat de architect, die UITSLUITEND BETROUWBAAR MATERIAAL op zijn werken wenscht toe te laten, voor alles de levering van Natuur-Cement en Slakken-Cement moet uitsluiten.
De vraag is dus, welke fabrieken leveren tot dusver dergelijke producten in Nederland?
NATUUR-CEMENTEN. Deze worden in hoofdzaak in het kalkbekken van Doornik (Tournai, Allain, Vaulx, Antoing, Bruijelles, Calonne, Chercq en Gaurain-Ramecroix) en verder te Gent (Gand) uit grondstoffen, afkomstig uit bovenbedoeld kalkbekken, gefabriceerd. De namen der fabrieken hier op te noemen heeft geen waarde. In het bekken van Doornik is het aantal kleine ondernemingen zeer groot, terwijl er doorloopend bijkomen of opgeheven worden, bovendien komt het weinig voor, dat die fabrieken haar naam op de verpakking plaatsen. De levering geschiedt meestal onder het een of ander fabrieksmerk, zonder verdere aanduiding van den naam en zetel der fabriek, en om zich een denkbeeld te kunnen vormen van hare wijze van zaken doen, zij hier vermeld, dat de meesten een zeer groot aantal merken bezitten, en deze fabrikanten alleen reeds tezamen meer dan 600 merken hebben gedeponeerd. Wanneer dus een merk fiasco heeft geleden, verdwijnt dat eenvoudig van de markt, om plaats te maken voor een ander, waaronder dan hetzelfde product wordt geleverd. Dergelijke handelsmerken bieden derhalve geenerlei waarborgen voor den architect.
Ook zij hier vermeld, dat de namen der fabrieken soms een anderen zetel of anderen aard van het product doen vermoeden, dan de werkelijke.
Zoo hebben b.v. The Antwerp Portland Cement Works te Antwerpen (merk „Gekroonde Hand") geen fabriek of fabrieken te Antwerpen, doch wèl eene fabriek te Vaulx (bekken van Doornik).
Om zeker te gaan, dat men geen Natuur-Cement ontvangt, dient men dus steeds den juisten zetel der fabriek te onderzoeken. Ook is een dergelijk onderzoek noodzakelijk, daar sommige handelaren cement onder hunne eigen merken verkoopen.
Ligt in deze wijze van zaken doen reeds voor den architect een groot gevaar van misleid te worden, aan nog grooter gevaar staat deze bloot door het feit, dat het meer en meer gebruikelijk wordt Natuur-Cement en eenvoudig als Kunst-Portland-Cement (Ciment-Portland-Artificiel of Ciment-Portland-Artificiel-garanti) in den handel te brengen.
Het staat eenmaal vast, dat alle fabrieken in het bekken van Doornik en te Gent NATUUR-CEMENT fabriceeren. Hoe echter de inrichtingen voor de fabricatie van werkelijk Portland-Cement er uitzien, die sommige dezer fabriken beweren te bezitten, daartoe verwijzen wij slechts naar de voordracht, gehouden in de vergadering van 29 October 1910 der afdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, door den Heer S. J. Rutgers, toenmaals Ingenieur bij de Gemeentewerken te Rotterdam. Deze voordracht betrof het bezoek aan verschillende cementfabrieken, in opdracht van het Gemeentebestuur van Rotterdam, en achten wij het niet overbodig, hier een gedeelte daarvan over te nemen, mede als bevestiging van hetgeen wij reeds onder de aandacht hebben gebracht.
De Heer S. J. Rutgers verklaarde, over de cementindustrie in de omgeving van Doornik sprekende, o.a. het volgende:
„Na hetgeen is gezegd, zal het duidelijk zijn, dat het in„voeren van draaiovens op zich zelf niet in staat is het „karakter van natuurcement te veranderen, zoolang niet „de grondstof wordt fijngemalen, vóórdat deze in den „oven komt. Een dergelijke fabriek met draaiovens werd „door ons bezocht, waarbij ons zelfs een monster werd „verstrekt van tot poeder gemalen kalksteen. Een nauw„keurig onderzoek toonde echter, dat de grondstof in „werkelijkheid niet in poedervorm in de ovens werd ge„bracht, doch in grof gemalen toestand. Ondanks de ver„betering in het brandingsproces moet ook dit product „met den naam van natuurcement worden aangemerkt. „In de geheele omgeving van Doornik worden slechts „enkele fabrieken aangetroffen, waar gelegenheid be„staat om een gedeelte vooraf tot poeder te malen, waar„van dan na menging vormsteenen worden geperst. Door „ons werd een dergelijke fabriek bezocht, die echter in „hoofdzaak gewone natuurcement, roman-cement en „kalk vervaardigde, zoo zelfs, dat bij ons bezoek niet de „geringste hoeveelheid portland-cement in voorraad was. „Bovendien werden bij het branden in de gewone primi„tieve schachtovens, onderaan, eerst lagen gebroken „kalksteen ingebracht en daarop de boven omschreven „vormsteenen, zoodat uit éénzelfden oven klinkers voor „natuurcement en voor portland-cement worden ver„kregen. Bij een dergelijke inrichting, waar bovendien „de verschillende producten na voltooiing weder tot aller„lei mengsels worden gecombineerd, ontbreken uit den „aard der zaak de noodige waarborgen, tenzij de afne-

„mer door een vertegenwoordiger de geheele fabricage „van de betreffende partij cement laat contrôleeren. Han- „delsmerken kunnnen niet den minsten waarborg geven, „aangezien door ons fabrieken zijn bezocht, waar de aan- „wezige voorraad etiketten reeds niet minder dan 15 ver- „schillende merken van portland-cement vertoonden.
„Welke beteekenis aan attesten van verrichte proeven „is te hechten, bleek nog duidelijk uit het volgende: Een „leverancier had gevraagd aan de gemeente Rotterdam „te mogen leveren onder overlegging van resultaten „van een beproeving door het proefstation Koning en „Bienfait. Overigens werden wij verwezen naar een „vertegenwoordiger te Brussel, die ons toegang tot de „betreffende fabriek (een fabriek van natuurcement) „verschafte. Hier verkregen wij inzage van het boek, „waarin alle beproevingen worden aangeteekend, en, „na vergelijking met het door ons meegebrachte be- „proevingsresultaat, moest men toegeven, dat dit in het „geheel niet betrekking had op cement uit die fabriek af- „komstig. Het merk was een voudig een handelsmerk, dat „nu eens uit deze, dan weder uit eene andere fabriek werd „betrokken. Het bezoek aan de omgeving van Doornik heeft ons dan ook de overtuiging gegeven, dat aldaar op dit oogenblik geen enkele behoorlijk ingerichte, betrouw- bare fabriek van portland-cement wordt aangetroffen. „In ieder geval zal men goed doen bij eventueele levering „van portland-cement uit deze streek vooraf een nader „onderzoek ter plaatse in te stellen." (Zie bladz. 21 en 22 van den overdruk dezer voordracht uit het Weekblad „De Ingenieur" van 4 Februari 1911 No. 5, welke gratis door ons wordt verstrekt).
Wij willen hieraan slechts toevoegen dat het dus raad- zaam blijkt, niet zoo zeer op de fabrieksmerken en attes- ten te letten, dan wel op den naam en zetel der fabriek, die op de verpakking, alsmede op de loodjes en blikjes ver- meld zijn. Bij attesten overtuige men zich er van, of daarop wel door het betreffende proefstation zelf is bevestigd, dat het gekeurde monster inderdaad betrekking heeft op het fabricaat, dat men aanbiedt.
De vele annonce's, welke door het Proefstation voor bouwmaterialen van Koning & Bienfait in de vakbladen werden geplaatst, wijzen er op, dat de gedrukte attesten vaak anders zijn dan de origineele. Het zekerste doet men dus, door overlegging van origineele attesten te verlan- gen, en zelfs deze ter zijde te leggen, wanneer daaruit niet duidelijk blijkt, uit welke en wat voor eene fabriek het produkt afkomstig is, en dat het betreffende monster van- wege het proefstation zelve of door een bouwdirectie ge- trokken en opgezonden werd.
SLAKKEN-CEMENT. Dit product wordt evenals de Natuur- Cementen, alleen uit België in Nederland ingevoerd en wel door de Sté. Ame. des Ciments Portland-Cement Ar- tificiels de Buda te Haren, welke bovendien Yzer-Port- land-Cement (merk Mars) voortbrengt.
In verband met hetgeen wij reeds zeiden omtrent den naam van sommige fabrieken, die een anderen aard van het product doet vermoeden dan dat zij in werkelijkheid leveren, zij hier opgemerkt, dat deze fabriek in strijd met haren naam geen Ciment Portland Artificiel (Kunst-Port- land-Cement) levert.
Het zal thans duidelijk zijn, dat men den voorzichtigsten weg kiest, door de levering van cement uit Gent (Gand), Doornik (Tournai), Allain, Vaulx, Antoing, Bruijelles, Calonne, Chercq en Gaurain-Ramecroix, onverschillig onder welken naam de aanbieding daarvan ook ge- schiedt, een voudig uit te sluiten. Deze uitsluiting kan toch alleszins gemotiveerd geacht worden, zoolang het aan proefstations niet steeds mogelijk is, Natuur-Cement reeds bij het eerste onderzoek als Natuur-Cement te herkennen, of zoolang hier te lande wettelijke bepalingen ontbreken, waardoor, zooals bij de Boterwet, het aan- bieden van surrogaten voor Portland-Cement kan wor- den bestraft.
Er is overigens Portland-Cement in overvloed uit andere streken te verkrijgen, waar niet natuur-cement wordt gefabriceerd, en waarom zou men zich nolens volens bloot stellen aan het gevaar van misleid te worden? Bovendien sluite men de levering van slakken-cement uit, dat door proefstations als zoodanig terstond kan worden herkend.
Is dit reeds een maatregel, welke de architect in de hand heeft, als een verdere maatregel bevelen wij aan, vooral persoonlijk den aanvoer van cement te contrôleeren en deze contrôle niet aan derden over te laten; bovendien de verouderde Algemeene Voorschriften van 1901 te vervangen door bestek voorwaarden, welke meer in over- eenstemming zijn met den tegenwoordigen tijd. Duitsch- land is ons reeds hierin voorgegaan, door de Normen van Juli 1887 te vervangen door nieuwe Normen, n.l. die van December 1909 en deze van staatswege sedert 16 Maart 1910 in toepassing te brengen. Het is te verwachten, dat deze nieuwe Normen, welke thans reeds eene algemeene appreciatie genieten, ook buiten Duitschland, evenals dit met de oude Normen het geval was, ingang zullen vinden.
Wij bevelen het daarom aan, deze Normen ook hier te lande in te voeren, doch bovendien in de bestekken bepa- lingen op te nemen, welke, bij gebrek aan een wet tegen unfaire concurrentie zooals er een in Duitschland bestaat, meerdere waarborg omtrent den aard en de herkomst van het te leveren product bieden.
Resumeerende komen wij tot het voorstel in de bestekken de volgende bepaling op te nemen:
CEMENT.
Het cement moet zijn „Portland-Cement" en worden geleverd in zakken van 50 Kg. bruto of vaten van 180 Kg. bruto uit eene gunstig bekende Portland-Cementfabriek. Fabrikaten, welke afkomstig zijn uit fabrieken te Door- nik (Tournai), Allain, Vaulx, Antoing, Bruijelles, Ca- lonne, Chercq, Gaurain-Ramecroix en Gent (Gand) zullen worden geweerd, onverschillig onder welken naam zij worden aangeboden. Evenmin is de levering toegestaan van Portland-Cement, dat verpakt is in zakken of vaten, waarop de juiste herkomst (de volledige naam en zetel der fabriek) niet is vermeld. Ook dienen de zakken te zijn gesloten met loodjes of blikjes, waarop de naam en zetel der fabriek is aangegeven.
De Directie behoudt zich het recht voor, de aflevering aan de fabrieken te doen contrôleeren, terwijl bij elke levering eene gelegitimeerde verklaring van den fabri- kant moet worden overgelegd, waarin deze, onder bij- voeging van en verwijzing naar de op de betreffende levering betrekking hebbende duplicaat-vrachtbrieven of cognossementen, bevestigt, Portland-Cement van eigen fabrikaat te hebben geleverd.
Het Portland-Cement moet overigens voldoen aan de Normen voor gelijkvormige levering en onderzoek van Portland-Cement van December 1909 en een monster daarvan zal worden opzonden naar een proefstation om zoowel chemisch als mechanisch te worden onderzocht.
Indien IJzer-Portland-Cement wordt toegelaten, dient als aanvulling: De levering van IJzer-Portland-Cement is geoorloofd, mits het beantwoord aan de Normen voor Portland-Cement van December 1909, met de afwijking, dat het product ten minste 70 pCt. Portland-Cement en ten hoogste 30 pCt. gegranuleerde hoogovenslakken be- vat en wordt geleverd in eene verpakking, waarop de

soortnaam „IJzer-Portland-Cement" in duidelijk schrift is vermeld.
Hiertoe merken wij op, dat onze aanbeveling, de aflevering aan de fabrieken te doen contrôleeren, zels voor kleine leveringen geen bezwaar is, daar deurwaarders ter plaatse van de fabrieken zich gaarne met dergelijke opdrachten tegen eene matige vergoeding belasten.
Anders is het natuurlijk gesteld met leveringen, welke niet rechtstreeks uit de fabrieken, doch uit de magazijnen van handelaren geschieden.
In verband daarmede wijzen wij er echter op, dat aan Handelaren, zoowel direct als indirect geen Syndicaats- Cement of cement van met ons Syndicaat gekartelleerde fabrieken wordt geleverd, vóórdat zij de schriftelijke verklaring hebben afgelegd, dat zij gedurende het betref- fende kalenderjaar noch direct nog indirect ander cement zullen aanvoeren en verkoopen. Wordt hiermede in strijd gehandeld, dan geeft het contract ons het recht verdere leveringen te staken, en wordt door ons onmiddelijk tot deze maatregel overgegaan.
Tegenover deze verplichting, welke op hare nakoming scherp door ons wordt gecontrôleerd, staat, dat de handelaren, die zich gedurende het leveringsjaar strikt aan deze bepaling hebben gehouden en dat kunnen aan- toonen, een vrij hooge omzetpremie genieten. Vervalt deze, dan staat dat ongeveer gelijk met verlies aan winst op het artikel cement gedurende het geheele leverings- jaar.
Voegen wij hieraan toe, dat wij, zooals meermalen in de vakbladen is gebleken, zooveel mogelijk alles aan het licht brengen, wat in strijd is met de begrippen van eer- lijken handel (navolging vond ons optreden o.a. reeds bij de Vereeniging van Cement-Handelaren), alsmede, dat door ons eene scherpe contrôle wordt uitgeoefend op alle Cement, die in Nederland wordt ingevoerd, dan meenen wij hiermede de vraag beantwoord te hebben: „Welke middelen wendt het Syndicaat aan en welke wegen bewandelt het om de knoeierijen in den Cement- handel te fnuiken?"
Wijzen wij er ten slotte op, dat alle bij ons syndicaat aan- gesloten fabrieken (behalve 3 Duitsche, welke uitsluitend IJzer-Portland-Cement fabriceeren en den soortnaam „Eisen-Portland-Cement" op de verpakking stempelen) uitsluitend Kunst-Portland-Cement leveren en dat door deze fabrieken van Kunst-Portland-Cement en IJzer- Portland-Cement wordt gegarandeerd, dat hare produc- ten beantwoorden aan de Normen van December 1909 of deze zelfs zeer belangrijk overtreffen, dan is hiermede tevens de vraag beantwoord: „Aan welke Normen vol- doen alle Syndicaats-Cementen?"

Hoogachtend,
NEDERLANDSCH CEMENT-SYNDICAAT.

Rotterdam, 30 Juni 1911.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).
PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEU- BELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).

VAN ALLERLEI AARD.

BERLAGE'S BESCHOUWINGEN.

Uit een opstel van den heer H. P. Berlage over „ARCHITECTUUR EN OMGEVING" in „De Beweging" citeeren wij:
„Er moet worden herhaald, dat voor het effekt van Architectuur alles aankomt op de verhouding en vorm der massa; en dat men vooral niet bang moet zijn die massa te ontwikkelen, en het détail zoodanig te behandelen dat daardoor het effekt van het geheel niet wordt zwakt. Want alleen in dat geval wordt de volle kracht der tegenstelling, men zou kunnen zeggen der verrassing bereikt, die de oorzaak is van den kunstvollen indruk. Zelfs op veel kleinere schaal, als bijv. het schikken van bloemen, kan men opmerken dat deze een fraaier effekt maken in een onversierde dan in een versierde vaas, en dat zeker het geval zal zijn, wanneer deze versiering zelf weer uit bloemen bestaat. En de indruk dien de bouquet maakt zal zelfs grooter zijn, wanneer die vaas uit een niet al te fijn materiaal bestaat, zoodat er een flinke tegenstelling is tusschen vaas en bloemen. Om diezelfde reden staan planten zoo fraai tegen grof metselwerk, tegen rotsen, en is ten slotte het geheele geheim van den indruk dien ruïnes maken in deze tegenstelling te zoeken.
Zoo zal een enkel stuk beeldhouwwerk in een overigens onversierde wand een veel krachtiger indruk maken, dan wanneer de geheele wand een rijke Architectuur vertoont, en berust ongetwijfeld het fraaie effekt van rijkversierde ingangen in overigens kale muren, zooals vooral in de oostersche Architectuur, alles op diezelfde tegen- stelling. Het kunsteffekt berust op tegenstelling; hetgeen ook uit de oude zinsnede blijkt die luidt, dat: „kunst is harmonische strijd". Muziek ontstaat wanneer tonen, poëzie wanneer woorden, schilder- kunst wanneer kleuren en lijnen op zinvolle wijze tegen elkaar strijden. Door deze beschouwing over „praktische aesthetica" laten zich enkele indrukken verklaren. Zoo schiet de gotische Dom uit het stilhouet der stad plots naar boven, waardoor de massategenstelling een prachtig effekt maakt. Toch valt daarbij dadelijk op dat het karakter der latere gothiek dien indruk verzwakt, omdat het te fijne detail afbreuk doet aan de massa. Deze verzwakking is natuur- lijk het sterkst, wanneer de gothiek haar uiterste ontwikkelings- mogelijkheid heeft bereikt, nog afgescheiden daarvan dat dan ook de hoogte van die massa wordt overdreven, en dan de tegenstelling te groot wordt. Dit is o.a. het geval bij den Keulschen Dom, waar- van alle muurvlakken getraceerd zijn, en de torenspitsen ten over- vloede doorbroken. Dit laatste vooral, maakt nooit een harmonischen indruk, omdat hier de verzwakking der massa het duidelijkst is. Zelfs zou op dien grond de stelling kunnen worden verdedigd, dat de spitse toren het, wat aesthetisch effekt betreft, moet afleggen tegen de recht afgedekte, omdat de spits in de lucht vervloeit, in tegenstelling met de recht afgedekte toren, die massaal tegen de lucht staat. De grootere hoogte van de eerste vermag zelfs dat minderwaardige effekt niet te overwinnen; het doet zelfs nog on- plezieriger aan. Het prachtigst doen het daarom de Romaansche en vroeg-gothische Cathedralen, het alleronaangenaamst de „neo-go- thische" dorpskerken, die, afgescheiden van een banale Architectuur door hun te hooge reclameachtige torenspitsen schreeuwen tegen de harmonie der lagere, maar daarom juist zoo prachtig stemmende oude dorpskerkjes. Dat ontbreken van massa is ook de oorzaak van het wansucces van het ijzer als bouwmateriaal. Trouwens de latere gothiek heeft eenigermate het tralieachtige van dat materiaal, het- geen culmineert in de constructie der luchtbogen, die er dan ook artistiek gesproken „uitvallen".
Waarom zal men er niet over denken om bijv. een ijzeren monument op te richten. Enkel en alleen omdat de constuctiewijze van het ijzer het ontwikkelen van massa uitsluit. Dit bracht Ruskin er toe om te zeggen: „it may be perhaps permitted to me, to assume that true Architecture does not admit iron as a constructive material, and that such works as the cast-iron central spire of Rouen Cathe- dral, or the iron roofs and pillars of our railway-stations, and some of our churches, are not Architecture at all".
Want ongetwijfeld is het onharmonische eener ijzeren kapconstructie over groote ruimten, tegenover steenen wanden dadelijk zichtbaar. niettegenstaande het ijzer voor een dergelijke constructie het aangewezen materiaal is. Hoeveel harmonischer is daartegenover de overwelfde ruimte, en zelfs de houten kapconstructie; zoodat het een der moei- lijkste vraagstukken blijft voor een Architect, een groote ruimte met een ijzeren kap te overdekken. En het ondragelijkst wordt alweer de ijzerconstructie in de natuur, omdat daar, zooals reeds werd opge- merkt, juist het massale den meest gewenschten indruk maakt. Daarom kan het gerust worden betreurd, telkens wanneer een ijzeren inplaats van een steenen brug wordt gebouwd; en dat geval wordt wandalisme, wanneer een steenen brug, en wie denkt niet bijv. dadelijk aan de oude en de nieuwe Hoogesluis te Amsterdam door een ijzeren wordt vervangen. Inderdaad zijn tal van prachtige land- en stadsgezichten door ijzeren bruggen vernield, zoodat een bond als „Heemschut" alleen reeds genoeg werk vindt te doen, om op de slechte toepassing van het ijzer te letten.
Moet daarom het ijzer worden afgeschaft en dus Ruskins uitspraak aanvaard? Ik meen van niet, omdat ijzer nu eenmaal een reeks van praktische voordeelen biedt, waaraan steen niet kan voldoen; en al is voor den wensch der kunstzinnigen zeker veel te zeggen, toch zou een dergelijke wensch in zooverr niet principieel zijn te ver- dedigen, omdat elk materiaal, wanneer het blijkt aan praktische eischen te voldoen m. i. moet worden aanvaard.

Het is dan aan den Architect, den bouwenden kunstenaar, daarvoor den schoonen vorm te vinden. Dat wil dus in dit geval zeggen, zich van de aesthetisch bezwarende omstandigheden van het ijzer volkomen op de hoogte te stellen en dan den vorm zoodanig te kiezen, dat de nadeelen daarvan tot een minimum worden teruggebracht. Want het blijft vaststaan dat, hoe ook gevormd, de ijzeren brug het tegenover de steenen moet afleggen. Vertoont de laatste een „overschot aan kracht", de eerste zal altijd „het effekt maken van een rekensom", zooals de kritische opmerking van een Duitsch bouwmeester onlangs luidde.
Men stelle zich de Alcantara van ijzer voor, en hoe tegenover den reuzenboog die te Oporto de geheele rivier overspant, een steenen zou hebben gestaan.
Ook kan men gerust zeggen dat al wat Rotterdam aan stadsschoon bezat, door het spoorwegviaduct nagenoeg geheel is verwoest, en dat de tweede traliebrug die verwoesting heeft voltooid.
Alleen in het vlakke land heeft de lang gestrekte lijn van een spoorwegbrug een monumentaal effect, omdat dan zelfs de massa in staat is de groote tegenstrijdigheid te wekken.
Het is dan ook naar aanleiding van ingenieurswerken dat allengs de vraag rees of deze per se leelijk moeten zijn en dus de omgeving bederven. Dit moest eigenlijk geen vraag zijn, omdat alle bouwen mooi moest en kon zijn. Dit was het vroeger ook inderdaad, omdat er geen scheiding was tusschen wat wij ingenieurswerken en architektuur, nuttigheidswerken en werken van zoogen. schoone bouwkunst noemen.
Maar nu die scheiding eenmaal kwam, nu ontstond de vraag vanzelf en daarmee de serie artikelen, die de schoonheid van ingenieurswerken bespreken.
Het antwoord op die vraag behoeft dus zeker niet moeilijk te zijn, al moet worden erkend dat, afgescheiden van het gebruik van architektonische stijlvormen, waaraan de ingenieurs zich hebben schuldig gemaakt, het niet zeer gemakkelijk is in dezen ijzeren tijd de schoonheid te benaderen.
Toch zal die schoonheid van zelf komen, wanneer de scheiding tusschen zoogen. utiliteitsbouwkunst en schoone bouwkunst zal zijn weggevallen. En dat zal eerst dán het geval zijn, wanneer de ingenieurs het inzicht hebben gekregen, dat ook hun kunst een onderdeel is van de algemeene architektuur, en dat deze zich alleen zelfscheppend en op natuurlijke wijze zal moeten ontwikkelen. Het zou niet moeilijk vallen nog tal van voorbeelden te vinden, die zouden toonen dat de harmonie tusschen kunstwerk en omgeving ontstaat door massa-ontwikkeling van dat kunstwerk en dat juist door de tegenstelling van massa's dat effekt wordt vergroot. Het is mijn bedoeling niet nog eenige daarvan te zoeken en deze hier te noemen; dit moge ieder voor zich doen; maar het leek mij alleen van belang de aandacht te hebben gevestigd op een verschijnsel, dat met zooveel andere kunstinzichten blijkt verloren te zijn geraakt".

KUNSTENAARSGEBOUW.

Aan het einde dezer week zal, een vergadering gehouden worden van het Verbond van Kunstenaarsvereenigingen, o.m. ter bespreking van de plannen tot stichting van een gebouw te Amsterdam, waar de verschillende kunsten een waardig onderdak zullen vinden.
In de jongste vergadering der Vereeniging van Letterkundigen is aangaande die plannen het een en ander medegedeeld. In aansluiting daarmede kunnen wij mededeelen, dat in het zuidelijke deel der stad, een voor het doel geschikt terrein in optie is verkregen.
Het gebouw, gedacht als een samenstel van schouwburg, concertzaal, expositiezaal voor beeldende kunst en societeit onder een dak, stelt een moeilijk architectonisch probleem. De heer Berlage moet erin geslaagd zijn een gelukkige oplossing te vinden. Wij zullen hierop echter niet vooruit loopen.
Wat het kapitaal betreft, werden reeds toezeggingen ontvangen, waardoor een vrij groote gewisheid is verkregen, dat het gebouw, een middelpunt van het kunstleven in de hoofdstad, werkelijk zal kunnen worden tot stand gebracht. De gemeente Amsterdam schijnt als eigenares van bouwgrond niet ongenegen de plannen te bevorderen.

HET GRAF VAN KAREL VAN GELDER.

Men meldt ons uit Arnhem:
In tegenwoordigheid van eenige kerkvoogden, leden der commissie voor de restauratie der kerk en andere belangstellenden, o.w. Jhr. Victor de Stuers en de Commissaris der Koningin in Gelderland, zijn hedenmiddag de looden kisten dichtgesoldeerd waarin de overblijfselen van Karel van Gelder geborgen zijn. Hiervan is een acte opgemaakt en onderteekend door de aanwezige kerkvoogden en den architect der kerk, terwijl een duplicaat op perkament in een looden koker met de beide kisten, waarin zich de beenderen en het hart bevinden, in den kelder werden geplaatst. De kelder werd daarna dichtgemetseld. NR. 1/7. 11.

BOSCH- EN PARKAANLEG RONDOM DEN KRALINGSCHEN PLAS TE ROTTERDAM.

Het raadslid mr. S. J. L. van Aalten heeft bij den Raad dezer gemeente een amendement ingediend op het voorstel van B. en W. tot bosch en parkaanleg rondom den Kralingschen Plas.
De strekking van het amendement is B. en W. door den Raad te doen uitnoodigen voorstellen tot een meer bescheiden park- en boschaanleg aan den Linker-Maasoever in te dienen.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Zaterdag 1 Juli heeft de Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, onder Voorzitterschap van F. M. Baron van Lijnden, zijne 31ste jaarlijksche vergadering gehouden, die in verband met de bespreking over de uitbreiding welke het Museum van Kunstnijverheid, naar aanleiding van het overbrengen van het Koloniaal Museum naar Amsterdam, zal ondergaan hoogst belangrijk was.
Eenige nieuwe leden werden voorgedragen om zitting te nemen in den Raad van Bestuur, die wegens overlijden van eenige zijner leden moet worden aangevuld.
Tevens werd de uitbreiding van het bouwkundig onderwijs aan de School voor Kunstnijverheid behandeld en werd aan Mejuffrouw A. Spier uit 's-Gravenhage en de Heeren J. P. van Geelen uit Velsen en L. Deutschman uit Haarlem op voordracht van den Directeur der School het Einddiploma toegekend.
Het Museum werd gedurende de maand Juni bezocht door 960 belangstellenden, uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 218 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden.
De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd gedurende de afgeloopen maand bezocht door 130 vrouwelijke en mannelijke leerlingen.
De vacantie is op 1 Juli ingetreden, de lessen zullen 5 September worden hervat.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 26. Borgstelling en gunning bij Publieke aanbesteding, door G. W. van Heukelom. Over de Aesthetica der Bouwmaterialen. Na 300 jaar door A. W. Weissman, een stuk geschiedenis van de Zuiderkerk te Amsterdam. Warmtetransmissie van gewapend beton, door F. G. Unger, Berner conventie.
BOUWWERELD, 26. De R. C. kerk te Kuik (met afb.), een dreigend vandalisme. J. H. Leliman-Prijsvragen. De Steenhouwersziekte III door J. Heyermans. Loodwit, door Dr. H. Wefers Bettink.
DE OPMERKER, 26. Uitstapjes in Engeland, Schotland (vervolg). Honorariumtabel-gevel ontwerpen. Alg. Reg. v. Nat. Bouwkundige Prijsvragen.
DE INGENIEUR, 26. De verbreeding der Zijpendaalsche Poort, te Arnhem, door G. Leignes Bakhoven, met afb.
DE AANNEMER, 26. De Steenhouwerswet.
DE GAS- EN WATERFITTER, 26. Nog een en ander over de Voordrachten en de Gastentoonstelling te Keulen.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 1. Technische Hoogeschool, De M. T. S. te Dordrecht, Profielstaal.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 50—51. Das Vorlesungsgebäude in Hamburg. Die Anwendung des Eisenbetons im Eisenbahnbau.
BUILDING NEWS 2947. The Royal Insurance Company's news office. Royal Infirmary, Bredford e. a. R.

INHOUD: Amsterdamsche stadsversieringen. — Een nieuw museum in de Hoofdstad. — De schouwburg der zesduizend. — Kunstnijverheidsschool „Quellinus". — De gebrandschilderde ramen voor het Vredespaleis in de Tweede Kamer. — Het Schapenduin. — Geknoei bij den Cementhandel. — Prijsvragen. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Van het Gemeentelijke Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam werd in dank ontvangen het *Beredeneerd Verslag* van hetgeen met betrekking tot verbetering der Volkshuisvesting in de gemeente Amsterdam is verricht in het jaar 1910, benevens *Mededeelingen* betreffende Onbewoonbaarverklaringen. Het boekje is op de leestafel gedeponeerd; terwijl een aantal exemplaren aan belangstellenden ter inzage kan worden verstrekt.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

DE SCHAPENDUINEN.

In ons orgaan „Architectura" werd den 6 Mei 1911 een artikel geplaatst omtrent de ontsiering die in de Schapenduinen te Bloemendaal had plaats gevonden. Daar werd gezegd: „In de omgeving van Haarlem ligt een prachtig geaccidenteerd terrein, mooi begroeid door eeuwenoude grillige dennen, statige beuken, aangevuld door zich steeds verjongend eiken hakhout. Een deel van dit terrein, misschien het mooiste stuk van de bekende Schapenduinen en liggende tegenover het gesticht „Meerenberg" is eenigen tijd geleden overgegaan aan de provincie Noord-Holland, ten behoeve van dit gesticht, dat behoefte scheen te hebben aan terrein voor het bouwen van beambten-woningen".
De schrijver wees er vervolgens op, hoe fraai het terrein had kunnen worden, wanneer men die woningen, met behoud van het geboomte en van de aanwezige heuvelen, als een schilderachtige „tuinstad" had gegroepeerd. In plaats daarvan was echter alles omgehakt en genivelleerd. Dit stuk trok zeer de aandacht. Velen gingen naar Bloemendaal en konden zich er van overtuigen, dat er inderdaad een ergerlijk vandalisme was bedreven.
Om ook hen, die geen gelegenheid hadden gehad, een onderzoek ter plaatse in te stellen, te doen zien, wat geschied was, gaf het weekblad „Buiten" 3 Juni 1911 *) afbeeldingen van den vroegeren en den tegenwoordigen toestand. Ieder, die deze afbeeldingen gezien heeft, moet wel tot het besef gekomen zijn, dat op onverantwoordelijke wijze een mooi stuk natuur was vernield.
Inmiddels verzonden een vijf en veertigtal ingezetenen van Bloemendaal, wonende in de omgeving van „Meerenberg", een adres aan de Provinciale Staten van Noord-Holland, waarin zij zeiden, „de wijze van handelen in strijd te achten met het publiek belang in het algemeen en van de gemeente Bloemendaal in het bijzonder, en overtuigd te zijn, dat door een grondiger studie van het vraagstuk, door betere aansluiting der bebouwing aan die van het Duinlustpark en vooral *door de leiding der werken toe te vertrouwen aan een bekwaam en artistiek ontwikkeld vakman*, een schoon geheel zou kunnen worden verkregen, waarop de Provincie ten allen tijde met trots zou kunnen wijzen en waardoor de belangen der geheele omgeving niet benadeeld, doch bevorderd zouden worden.".
Ook de Bond „Heemschut" tot behoud der schoonheid van Nederland zond een adres in dezen geest aan de Provinciale Staten van Noord-Holland.*) Gedeputeerde Staten brachten over deze zaak advies uit, waarin zij zeiden: „In overeenstemming met het advies der Commissie van Toezicht op het gesticht „Meerenberg" stellen wij voor, het adres voor kennisgeving aan te nemen. De Commissie toch achtte het noodig, een deel der terreinen voor arbeiderswoningen te bestemmen. Het overige deel, veel schooner dan het nu bebouwde, wordt beschikbaar gehouden voor andere doeleinden om dat later — wellicht met volkomen behoud van het natuurschoon — te kunnen exploiteeren. De eerste plannen voor den woningbouw en wegaanleg, gemaakt door den voormaligen architect van het gesticht (Poggenbeek, RED.) en den heer Springer, zijn gewijzigd moeten worden om te voldoen aan de bepalingen der bouwverordening van Bloemendaal. Deze omwerking werd door de Commissie betreurd. De eenvormigheid der woningen is ook op andere plaatsen in toepassing gebracht, onder anderen bij de woningvereeniging „Berkenrode" te Heemstede, waarbij de heer Cuypers architect was".
Het is te begrijpen, dat de adressanten, die dus met een kluitje in het riet werden gestuurd, het er niet bij zouden laten. Zij zonden 30 Juni 1911 een nader adres aan de Provinciale Staten van Noord-Holland, waarin zij zeiden: „dat zij kennis namen van het advies der Commissie van „Meerenberg", op de grieven in hun verzoekschrift ontwikkeld; dat zij zich gedrongen achten tegen dat advies met kracht op te komen, daar zij overtuigd er van blijven, dat het stichten van de bewuste woningen en het ontbosschen van het terrein stelselloos en zonder vakkennis heeft plaats gehad; dat toch: *a.* noch voor het nivelleeren van het terrein, noch voor het bouwen der woningen eenig advies is gevolgd van een deskundige; *b.* het geheele terrein nimmer in teekening is gebracht

*) Voorgegaan door „Architectura" (zie No. 18, 6 Mei 1911).

*) Deze week gevolgd door een dito van den A. N. W. B.

en ook geen volledig plan van bebouwing is opgemaakt, zoodat die bebouwing nimmer kan passen bij hetgeen later op het terrein zal worden gesticht, noch daarmede ooit een harmonisch geheel kan uitmaken; *c.* geheel is verzuimd het bestaande houtgewas te sparen, doch, integendeel, alles, noodig of onnoodig, zonder onderscheid is geveld; *d.* voor een nieuwe beplanting tientallen van jaren noodig zullen zijn eer herkregen wordt, wat thans noodeloos verwoest is; *e.* de gebouwen, thans reeds gesticht, zoomede de onderlinge rangschikking daarvan zoo smakeloos zijn, dat er geen mogelijkheid bestaat, daarvan door aanplanting ooit iets te maken, wat maar eenigszins op een tuindorp gelijkt, laat staan, zooals in het advies wordt beweerd, het ideaal van een tuindorp vrij wel nadert."

Weldra zullen de Provinciale Staten van Noord-Holland, in zomer-vergadering bijeen, aan deze zaak hun aandacht hebben te wijden. Dat zij zouden goedkeuren, wat geschied is, valt niet aan te nemen. Doch hun afkeuring kan het natuurschoon, dat noodeloos werd opgeofferd, niet weder doen ontstaan.

Zij zullen dus maatregelen moeten nemen om te beletten, dat de Commissie van Toezicht op Meerenberg voortgaat met verder vandalisme te bedrijven. De huizen, nu gebouwd en als soldaten in het gelid geplaatst, nadat er tabula rasa was gemaakt, kan men niet weder afbreken. Maar wel kan worden gezorgd, dat er niets meer op het terrein gebouwd wordt, alvorens voor het geheel een behoorlijk ontwerp, dat ten zorgvuldigste rekening houdt met de bestaande schoonheid, is opgemaakt. Het uitschrijven eener prijsvraag voor zulk een ontwerp zou ongetwijfeld aanbeveling verdienen.

Op deze wijze zou zeker een bevredigende uitkomst worden verkregen. Doch het geval houdt ons bovendien nog een les voor oogen en wel deze, dat een Provinciale Waterstaat niet het geschikte orgaan is, om esthetische vraagstukken tot oplossing te brengen. Men kan van ingenieurs niet verlangen, dat zij ook aan de eischen der schoonheid hun aandacht wijden. Hun taak gaat niet verder, dan wat de nuttigheid blijkt te vorderen. Volbrengen zij die taak naar behooren, dan hebben zij hun plicht gedaan. De Provinciale Staten van Noord-Holland zullen dus hebben te overwegen, hoe op de beste wijze esthetisch advies kan worden verkregen in gevallen, die dit vorderen. Wanneer in de toekomst een bevoegd adviseur het plegen van vandalisme voorkomt, dan heeft, wat nu bij Meerenberg geschiedt is, hoe te betreuren overigens, toch nog een goede zijde gehad.

12 Juli 1911. A. W. Weissman.

* * *

Namens het Genootschap is onderstaand schrijven door het Bestuur verzonden:

Amsterdam, 30 Juni 1911.

Den Wel.Ed.Gestr. Heer G. A. Zeeman,
Architect, Alhier.

WelEd.Gestr. Heer,

Naar aanleiding van de besprekingen, die onze Voorzitter met U en andere belangstellenden over de bebouwing der Schapenduinen, te Santpoort, mocht hebben, heeft het Bestuur van ons Genootschap de Eer U als zijne meening te kennen te geven, dat het niet aan twijfel onderhevig kan zijn of de thans gevolgde wijze van wegenaanleg in de in aanbouw zijnde ambtenaarswijk bij Meerenberg moet kostbaarder zijn, dan eene, waarbij gebruik gemaakt wordt van het landelijk schoon der omgeving. Het thans toegepaste systeem van verwijdering van alle boomen en hunne stronken, het effen maken van het terrein door afgravingen en aanvullingen, het maken van zeer breede wegen, met eene klinkerverharding ter breedte van 8 meter, dit systeem is behalve vernietigend voor het aanwezige natuurschoon, tevens uiteraard kostbaarder dan het zooveel mogelijk handhaven van den bestaanden toestand, bij het aanleggen der wegen. Het thans bereikte effect is inderdaad omgekeerd evenredig aan de gemaakte kosten.

Is het dubbel verlies aan natuurschoon, dat nuttig verwerkt had kunnen worden, en aan geld, dat deze verwoesting gekost heeft, reeds te bejammeren, nog opvallender wordt het nadeel, indien men bedenkt, dat het geld, dat bij oordeelkundiger wegaanleg bespaard kan worden, allicht voldoende zou zijn, om aan de gebouwde woningen een aantrekkelijker aanzien, meer in overeenstemming met de omringende natuur, te geven.

Om met zekerheid te kunnen getuigen of de bouwplannen fraaier kunnen uitgevoerd worden, zouden wij deze plannen nader moeten kunnen bestudeeren. Maar wel kunnen wij getuigen, dat met zoodanige verfraaiing de kosten niet naar evenredigheid verhoogd zouden worden, terwijl toch immers de waarde van het bezit vermeerderd zou worden wegens de meerdere aantrekkelijkheid, die het voor de gebruikers zou verkrijgen.

Waar wij evenwel verwachten, dat deze *eventueele* meerkosten gedekt zouden worden door de kostenbesparing uit een wegaanleg, die het landelijk schoon niet verwoest, doch benuttigt, daar meenen wij reden te hebben voor de gegronde hoop, dat bij nadere overweging afgezien zal worden van het thans gevolgde systeem en dat aan deskundigen opdracht zal verleend worden het zoo zeldzaam voorkomend gegeven, een klein landelijk dorpje te bouwen in een mooie oude streek, uit te werken.

Het Bestuur van ons Genootschap biedt U zijn steun en medewerking aan bij Uwe pogingen, om het dreigend gevaar van geheele verwoesting van het Schapenduin te keeren.

Hoogachtend,
Het Bestuur voornoemd,
w.g. H. A. J. Baanders, Voorzitter.
w.g. Jan de Meijer, Secretaris.

IXe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR ARCHITECTEN TE ROME 1911.

Nogmaals wordt herinnerd dat dit Congres gehouden zal worden van 2—10 October 1911. Alleen architecten kunnen daaraan deelnemen.

De navolgende onderwerpen zijn vastgesteld ter behandeling:

1. Het gewapend beton, zijn toepassing in de verschillende landen en de mogelijkheid van zijne toepassing op artistieke werken uit technisch en decoratief oogpunt beschouwd.
2. Rechten en plichten van den architect jegens zijn lastgever.
3. Technische en artistieke opleiding, diploma van architect, uitoefening van het beroep buiten het vaderland van den architect.
4. Beschouwing over de moderne bouwkunst.
5. De uitvoering van rijks- en andere openbare werken.
6. Het nut van een bouwkundig woordenboek.
7. De buitenlandsche academies te Rome; hare geschiedenis, de studies en ontwerpen der studeerenden, invloed door die academies uitgeoefend in de landen welke zij vertegenwoordigen.
8. Reguleeringsplannen, en stedelijke artistieke verordeningen. De deelname is bepaald op Lire 25.— met inbegrip van het Compterendu.

Familieleden van architecten, (waarmede bedoeld worden de echtgenoote en kinderen) betalen Lire 15 — per persoon en kunnen aan alle excursies deelnemen.

Zij die wenschen deel te nemen aan het Congres worden beleefd verzocht zich *ten spoedigste* op te geven aan den laatst ondergeteekende, aan welk adres vóór of op 31 Juli a.s. ook de antwoorden en rapporten worden ingewacht, liefst in het Fransch, betreffende de bovengenoemde 8 „thèmes". Zoodra meer gedetailleerde programma's en reglementen verkrijgbaar worden gesteld, wordt daarvan mededeeling gedaan in de bouwkundige bladen.

Het Nederlandsch Comité:
Dr. P. J. H. Cuypers, Voorzitter.
H. P. Berlage Nzn.
A. Salm G.Bzn., Secretaris.
Weesperzijde 26, Amsterdam.

HET KOLONIAAL INSTITUUT OP DE OUDE OOSTERBEGRAAFPLAATS?

De inhoud van de voordracht van B. en W. van Amsterdam, die betrekking heeft op het „Koloniaal Instituut", zal ongetwijfeld zeer velen gelukkig getroffen hebben. Er blijkt ten duidelijkste uit, dat de verwezenlijking van het lang gekoesterde verlangen zoo goed als verzekerd is niet alleen, doch tevens, dat deze verwezenlijking door het vooraf uit den weg ruimen van allerlei niet te onderschatten bezwaren, reeds flink gevorderd is.

Alvorens hier in 't kort datgene te gaan bespreken wat mij, als architect, voorloopig het grootste belang inboezemt, namelijk, *de keuze van het terrein voor de plaatsing van het Instituut*, zij het mij geoorloofd, eerbiedig hulde te brengen aan degenen, die met hart en ziel voor de totstandkoming dezer stichting gewerkt hebben, en die, door het bijeenbrengen van een zoo belangrijk kapitaal, den eersten grooten stoot aan de verwezenlijking ervan gaven. Laat ons het mogen bekennen: Zonder hen was er van het groote en schoone denkbeeld, althans binnen de termen van een respectabel aantal jaren, niets terecht gekomen! 't Staat er zoo eenvoudig — nuchter, mogen we wel zeggen, in die voordracht:

Tot dusverre werd uit vrijwillige bijdragen van belanghebbenden bijeengebracht een som van ruim f 1,300.000.

Deze zin laat zich zoo gemakkelijk lezen; men glijdt als 't ware vanzelf over dit getal, de 1, de 3, met de daarna komende vijf nulletjes heen! — Niettemin weet ieder, wat het zeggen wil, hier in Nederland (hoe groot en schoon het doel ook wezen moge) een zoo belangrijk kapitaal bijeen te brengen. Bij het lezen van dezen zin maakt men onwillekeurig de beweging, van de hand aan den hoed te slaan . . .

Toch gaf de lezing dezer voordracht geen onvermengd genot. En om maar dadelijk met de deur in 't huis te vallen, stemde het zeer droevig te moeten ontwaren, hoe er kans blijkt te bestaan dat de oprichting dezer stichting zal geschieden ten koste van een der schoonste en monumentaalste boomengroepen onzer stad.

't Is of er een vloek rust, op al wat nog schoon en ongeschonden tot ons gekomen is; 't schijnt of het niet mogelijk is in onzen tijd nog onverminkte stadsgedeelten onverminkt te bewaren.

Wie kent in geheel Amsterdam (en in hoevele andere steden) een schooner en monumentaler geheel dan deze boomengroep op de Oude Oosterbegraafplaats? — Mag ook dat stuk natuur niet ongeschonden blijven?

Eerst eenige jaren geleden voor de stichting eener Hoogere Burgerschool, later weer (ondanks de vele waarschuwingen) voor het Ontleedkundig Laboratorium, moest een groot stuk van het voorfront der begraafplaats opgeofferd worden. (Die grond kost immers niets; ligt voor de hand, voor 't grijpen, als 't ware!) Dit was een schennis van het mooie geheel, waardoor een niet te herstellen hiaat ontstond in de zoo heerlijk zich welvende lijn dezer grootsche boomengroep.

En nu, nu wordt niets minder voorgesteld, dan — zoo noodig — dit geheele gedeelte van den ouden aanleg maar op te offeren! Wat baat het daarbij al, of men dit voorstel blijkbaar zelf betreurt, als onder 't plengen van krokodillentranen, als onder 't uitroepen der woorden: „God helpe ons, we kunnen niet anders!" Wat baten dergelijke gevoelens, waarmede hier te Amsterdam, reeds zoo dikwijls nooit te herstellen aanslagen op de schoonheid dezer heerlijke stad gepleegd werden?

Wat baten persoonlijke, misschien waardeerbare gevoelens, waar het resultaat toch onveranderlijk hetzelfde blijft, namelijk, dat Amsterdam wederom een zijner schoonste tooien zou gaan verliezen?

Toch dient erkend, dat het terreinvraagstuk bij de stichting van monumentale bouwwerken hier te Amsterdam (evenals op vele plaatsen elders) op bijna onoverkomelijke bezwaren stuit; bezwaren, door het ontbreken van groot opgezette, ver vooruitziende uitbreidingsplannen sedert eeuwen ontstaan. Er werd als 't ware maar raak gebouwd in de vorige eeuwen.

We kunnen hier verder niet op ingaan. Constateeren we dus alleen het bedroevend feit, dat Amsterdam geen enkel terrein kan aanbieden, in alle opzichten groot en tevens welgelegen genoeg voor de stichting van een zoo waardig, gebouw, als het Koloniaal Instituut zal kunnen worden.

„Maar wat moet er dàn geschieden!" zal men zeggen. „Er *moet* toch een goede oplossing gevonden worden!

Nu, ondergeteekende meent er eene te hebben gevonden waardoor het behoud van het grootsche aspect der oude beplanting verzekerd is, en waardoor tevens het Instituut, uit het oogpunt van welstand, eene te Amsterdam éénige plaats verkrijgt, zij het hem geoorloofd, deze oplossing der commissie en het stadsbestuur ter overweging aan te bieden.

Daar de beide hier gepubliceerde plannen duidelijk hun bedoeling weergeven, zal het overbodig zijn daar veel aan toe te voegen. Enkele punten slechts zullen even worden aangestipt:

De plaatsing van het hoofdgebouw aan het einde der Middenlaan (deze door een rij nieuw te planten boomen verbreed) waarborgt een aesthetische werking, gelijk aan die welke we bij den aanleg der oude buitenpaleizen, en op bescheidener schaal bij onze rustige en toch zoo fraaie oude buitenverblijven zoozeer bewonderen.

Het gebouw wordt, komende van de stad, uit de verte, aldus waargenomen: de hoofdingang omkransd door het loof der laan, het verdere gedeelte ervan schemerend

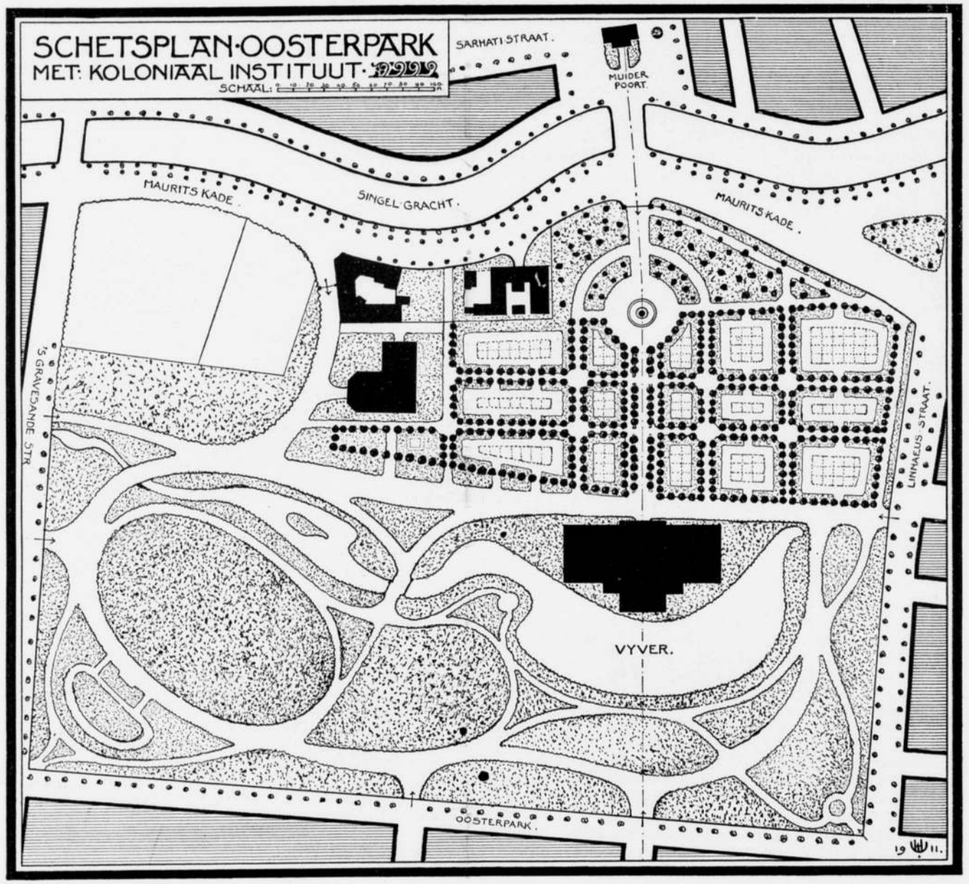

door het groen der boomen. Van naderbij zal het zich in de levende rust zijner statige omgeving geheel vrij ontplooien.
Een park met rustige lanen vormt aldus de waardigste entree tot een aan de studie van handel, kunst en volkenkunde gewijd, monumentaal gebouw.
De plaatsing van het gebouw, als hier geprojecteerd, is zoodanig, dat het aan alle zijden flink licht en lucht ontvangt. Een der voornaamste aesthetische voordeelen ervan is verder, dat de tegenover gelegen hoofdgevel zich in den breeden vijver spiegelt.
Laat zich iets mooier denken dan dit gebouw, aldus gelegen te midden van het rustige groen der reeds bestaande boomengroepen, zijn mooist verlichten (Zuid-Oostelijken) gevel zich spiegelend in den vijver? Het vormt op deze wijze het ongezochte, natuurlijke middelpunt van het geheele park, de verbinding tusschen den ouden en nieuwen aanleg van het geheel.

Parken van deze uitgestrektheid v r a g e n, als 't ware, om een schoon gebouw als middelpunt, hetgeen door alle oude parken met hunne heerlijke paleizen, over geheel de oude wereld verspreid, bewezen wordt. Doch dergelijke gebouwen moeten dan ook „first class" zijn! Mooi en rustig, sprekend uitsluitend door de voornaamheid hunner edele, groote lijnen en de rustige schoonheid hunner kleur.
Is het anders, is een dergelijk gebouw ònschoon, dan vormt het een bederf, een voortdurende besmetting voor zijn omgeving. Ja! daar bestaat een geheimzinnige betrekking, een mysterieuse wisselwerking tusschen Natuur en Kunst; een harmonie, die noch door natuur alleen, noch door kunst alleen veroorzaakt wordt; een evenwicht tusschen de anorganische en organische stof, het best zich uitend in die overschoone oude parken met hun romantische paleizen, behoorend tot het edelst werk, ooit door menschelijk genie voortgebracht.

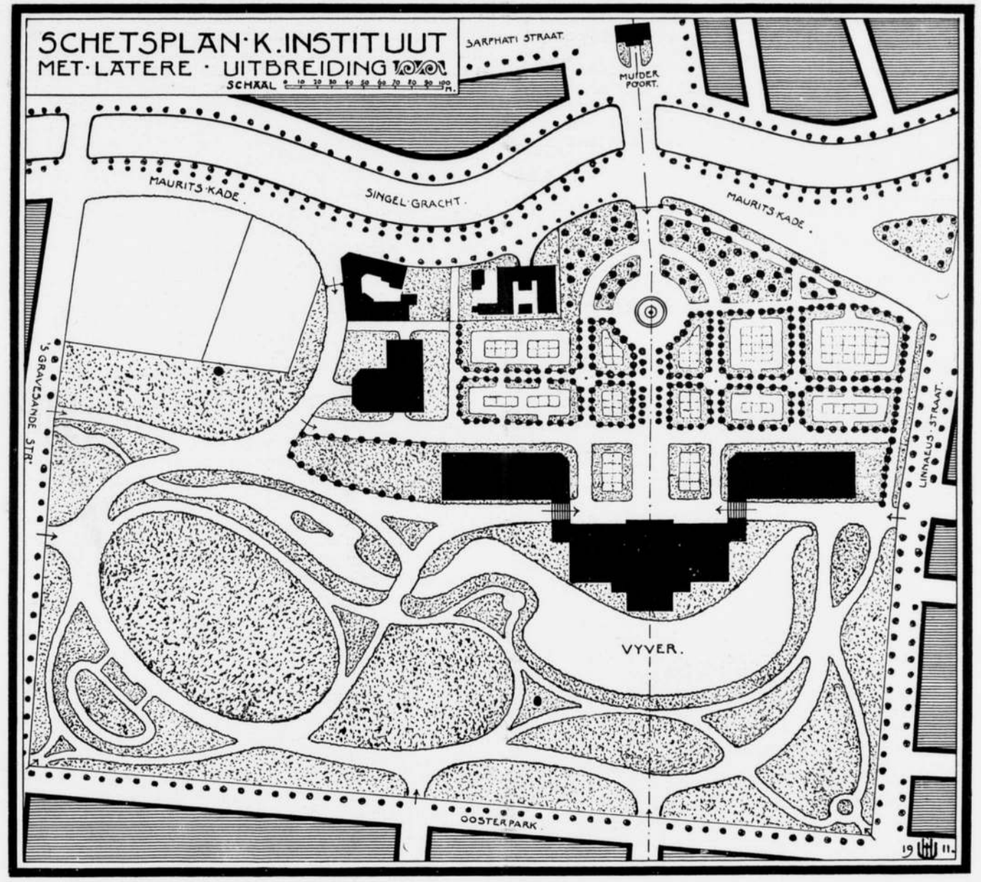

(Hopen we daarom, dat alle Nederlandsche bouwkunstenaars uitgenoodigd zullen worden tot den onderlingen wedstrijd, wie hunner hier het schoonste ontwerp scheppen zal!)
Het bouwblok, als hier geprojecteerd, heeft de gewenschte grootte n.l. 5000 M².
Nu het laboratorium.
Verlangd wordt, dat het zich in de onmiddellijke nabijheid van het hoofdgebouw bevinde. Ik plaatste het daarom aan den breeden zijweg achter de beide reeds bestaande gebouwen op de begraafplaats. Aldus is het aan een flinken verkeersweg gelegen en schaadt het bestaande geheel van het park niet. De licht- en luchttoetreding is ook hier volgens de regelen.
De eventueele latere uitbreiding.
Nu echter ten slotte nog een der voornaamste punten. „Alles goed en wel", zal men misschien zeggen. „Maar hoe gaat het met eventueel latere uitbreiding?"

Inderdaad! wanneer deze uitbreiding niet mogelijk ware, kwam de geheele opzet daarmede te vallen.
Doch uit de bovenstaande tweede schets blijkt duidelijk, dat eventueele uitbreiding met nog eens zooveel als het thans geprojecteerde hoofdgebouw, mogelijk is (in het geheel dus een bebouwd oppervlak van 10.000 vierk. M.) *zonder dat daardoor het groote aspect van het park vervalt of erdoor verniegtigd wordt.* Zelfs verkrijgt het inwendige van het oude park door deze uitbreiding, n.m. door het ingesloten voorplein dat daardoor ontstaat, een nog monumentaler werking.
Deze latere vergrooting is zoodanig gedacht, dat het bestaande hoofdwandelpad langs het gebouw blijft doorloopen en de bouwblokken op de eerste verdieping door een op den beganen grond overwelfden doorgang verbonden zijn.
Ziehier dan een denkbeeld, waardoor het park in zijn bestaande groote lijnen ongeschonden behouden blijft

niet alleen, doch waardoor tevens Natuur en Kunst door onderlinge samenwerking hoogere wijding verkrijgen. Een dadelijk practisch nut van dit plan is verder nog, dat met de uitvoering eventueel direct kan aangevangen worden, daar het gebouw niet op de oude begraafplaatsen komt te staan; waardoor weer de quaestie der eigen graven zich rustig kan laten afwikkelen, zonder dat dit op de stichting van het bouwwerk vertragenden invloed uitoefenen kan.
Dat het plan in dezen geest verwezenlijkt moge worden, is de innige wensch van

H. J. M. WALENKAMP Cz.

Naschrift.

Mr. KRUSEMAN, de voorzitter van den Amsterdamschen Woningraad, opponeerde in een sympathiek ingezonden stuk direct na het verschijnen der voordracht in het *„Alg. Handelsblad"* tegen de voorgestelde terreinkeuze. Dat de heer K. zoo slagvaardig waakt tegen aanranding van wat men zoo terecht *de longen der steden* is gaan noemen, dwingt respect af. Ik hoop echter, dat het bovenstaande (reeds vóór het verschijnen van bovengenoemd ingezonden stuk geschreven) betoog, hem zich met de plaatsing in het oude Oosterpark zal kunnen doen vereenigen; en dit omdat daarmede het park nagenoeg geheel intact blijft, ja, aldus een nog grooter aantrekkingskracht op het publiek zal gaan uitoefenen.
Alleen wanneer later nog meer uitbreiding aan de bebouwing in dit park zou gegeven worden dan de hier geprojecteerde 10.000 M². zou ik mij geheel aan de zijde van Mr. K. moeten scharen. Doch daarvoor behoeft bij de tegenwoordige opvattingen omtrent museumbouw m.i. geen vrees te bestaan. Een museum namelijk is geen ding, dat zich maar steeds door, al naar gelang de behoefte daaraan zich gevoelen doet, laat opblazen. Dat voelt ieder kunstenaar en kunstminnaar tegenwoordig. Elke stichting die zich maar aldoor op dezelfde plek blijft uitbreiden, *moet* op den duur natuurlijkerwijs 'n onding worden, wat door de vele overpropte museums in de hoofdsteden der wereld reeds lang bewezen is. Te véél schaadt. Te véél goeds, schoons, of belangsrijks in één gebouw vereenigd, gaat den aandachtigen bezoeker tegenstaan, het irriteert hem op den duur; evenals te overvloedige maaltijden (men vergeve de ordinaire vergelijking) den beschaafden mensch tegenstaan.
Dergelijke overpropte gebouwen hebben geen ander voordeel, dan dat zij de vliegende Cook-colonnes dienen! Verzamelingen in verschillende deelen der stad hebben verder dit groote nut, dat zij voor steden-uitbreiding ongezochte, niet alleen mooie, maar ook het verkeer en het vreemdelingenbezoek bevorderende centra vormen. De ophooping van te veel belangrijke zaken in één gebouw veroorzaakte bij de latere stedenuitbreidingen dat er zoovele *„dooie punten of wijken"* in de steden voorkomen, daar deze wijken de noodzakelijke aantrekkingspunten missen. Hoe dit ook zij: Ik geloof, dat een oppervlak van één Hectare, geheel vrij voor de bebouwing van het hoofdgebouw alleen, voor het Kol. Instituut voldoende kan genoemd worden. (Ons Rijksmuseum heeft een bebouwd oppervlak van 8500 M².)
De ligging in dit park heeft ook nog dit groote voordeel, dat kleine monumenten en beelden, die een plaats buiten het gebouw vereischen, zoo mooi te midden der bloemperken en gazons geplaatst kunnen worden, ter voltooiing, opluistering en veraangenaming van het geheel. Wat nu ten slotte Mr. K.'s voorstel betreft, om in den nieuwen uitleg „Zuid" een terrein beschikbaar te stellen, kan opgemerkt worden, dat dit natuurlijk door het Gemeentebestuur en de Commissie overwogen werd, doch dat het groote bezwaar hierin gelegen is, dat de onteigening dezer terreinen met de verschillende bezwaren, welke zich kunnen voordoen, niet slechts een paar maanden, doch zeker langeren tijd vorderen zullen. Deze terreinen moeten daarna nog opgehoogd en bebouwbaar gemaakt worden. Dit alles te zamen zal zeker niet eenige maanden, maar eenige jaren vorderen. En waar het nu blijkt, dat het der Vereeniging ernst is, de zaak flink door te zetten — niet op de bekende wijze van Jan Salie of met den beruchten Hollandschen slakkengang, heeft zij volkomen gelijk een terrein te vragen, dat eventueel reeds dadelijk voor bebouwing vatbaar is.
Het eenige terrein dat voor dit doel in alle opzichten geschikt kan geacht worden, is de voormalige Oosterbegraafplaats. Een terrein ter grootte van dit laatste in den nieuwen uitleg zou, tegen den lagen prijs van *f* 15 per vierk. M. berekend, *f* 600.000 kosten, en verder nog de bezwaren hebben, dat het van de gebouwen der universiteit te ver verwijderd is.

W.

TENTOONSTELLING VAN DE QUELLINUSSCHOOL.

In het rustige schooltje, toegankelijk uit de Frans Halsstraat, was tentoonstelling.
Een gang sluit het domein van de school af van 't woelige leven; daar op 't voorpleintje heerscht stilte en rust. De klimplanten bedekken de muren vrijwel geheel, laten lange slingers uitgroeien, begeerig ook zelfs de glasvlakken te bedekken; de duifjes verwonderen zich even over een vreemden bezoeker, doch vinden het niet noodig van de gele steentjes op te vliegen.
Merkwaardig gunstige ligging voor een school, ver van alle straatlawaai, wat waarlijk niet van alle scholen in onze stad gezegd kan worden. Hoe kan 't hier dan ook anders zijn dan een rustig studieoord.
't Voorportaaltje voert ons het eerst in het lokaal waar het werk van het laatste studiejaar van de bouwkundige- en meubelcursus is te zien. Weinig bepaald technisch teekenwerk; meer wordt bij het onderwijs de aandacht gevestigd op ontwerpen en versiering. We zien een ontwerp van een klein vrijstaand huis, de plattegrond op 't midden met de gevels rondom geprojecteerd. Naar een goed verband van de gevels onderling is gestreefd; vóórop is gesteld het massa-begrip, dan eerst wordt aan detailleering begonnen. Van dit ontwerp is de hoofdgevel op grooter schaal geteekend met eene perspectivische schets van den ingang, ter verklaring voor den leek van het te maken werk. In perspectiefteekenen zijn de leerlingen handig, blijkens schetsen gemaakt in de school of in vrijen tijd. Goed geslaagde schetsen zagen we van een kolom met gewelvenaanzet uit 't Rijksmuseum (antwoord op een aan de school gehouden wedstrijd). Aan het teekenen van de ordes, als proportie- en vormenstudie wordt ook de aandacht gewijd; slechts weinig, om niet tot dorre navolging te leiden. Een aardige perspectievische schets van een hoek van een binnenhof zagen we als een van de studies tot toepassing van de ordes.
Van de meubelcursus zijn teekeningen van een geheele wand met vaste meubelen. Een zeer goed afgewerkt mahoniehouten porseleinkastje zegt hier meer dan veel teekenwerk.

't Volgend lokaal geeft het werk der eerstbeginnenden, de lijnteekenoefeningen; de aandacht is hier gevestigd op de combinatie van teekenvaardigheid, ontwerp en kleurtechniek. We zagen er goed geslaagde randen, vlakversieringen, mozaïk-ontwerpen, gemaakt met de eenvoudigste middelen, en gekleurd met 't penseel, met toepassing van andere werkwijzen, als spatten en uitvloeien van de kleur.
De beeldhouwcursus geeft ons een indruk wat leerlingen in beperkten tijd kunnen bereiken. In gips gesneden versiering van eene hoofdbaluster, van kraagsteenen; ornamentjes in was, waarin het werk van den leeraar sterk spreekt; copiëen van werken van den leeraar of van bekende ornamenten, enkele van den eerstgenoemde goed geslaagd.
De bovenlokalen zijn de klassen van de handteekenaars, decorateurs en lithografen. Bij de decorateurs zagen we de versiering van eene hal met trap, op flinke wijze aangepakt; een hoek van een kamer; dezelfde opgaven door een aantal leerlingen uitgewerkt.
In de handteekenklassen vinden we op de teekening van een gipsornament hier en daar een schets van een stuk architectuur, waaraan 't ornament is toegepast; bewijs dat de leerling hier niet een of ander ornament teekent, zonder ook maar eenigszins te weten waar dat eigenlijk thuis behoort.
Belangrijk is het verband van de verschillende leerjaren en de uiteenloopende vakken. Waar op elke school het gevaar bestaat dat, door de leiding van verschillende leeraren, — hoe verdienstelijk ieder afzonderlijk moge zijn — de klassen los van elkaar staan, is uit het werk van deze tentoonstelling duidelijk te zien dat dit hier niet het geval is.
Bij het eerste onderwijs worden hier alle leerlingen in eenzelfde richting gestuuwd, teneinde hen de principen van versiering en schoonheid te leeren.
De bouwkundige leerling ontwerpt een huis, bestudeert zelf het uitwendige en teekent de interieurs; de meubelmaker werkt het interieur af en brengt het zóóver, dat het meubel wordt uitgevoerd. De bouwkundige perspectiefteekening van het interieur wordt gereproduceerd en we vinden haar afgewerkt terug in de decorateursklasse. — In die klasse zijn weer modellen van een plafond met balken en kooflijsten, waar de decorateur een stuk op ware grootte in uitvoering kan brengen. — De beeldhouwerscursus voor bouwkundigen geeft den leerlingen die onderwerpen, welke dóórgaan op hun bouwkundig ontwerp, er dus nauw verband mede houden.
Er is één groote lijn terug te vinden in deze school, loopende door alle werk van alle klassen en dit *moet* op de leerlingen — wier getal hier niet zoo heel groot is — een weldadigen invloed uitoefenen.
Dit voelden we sterk bij 't heengaan; we gingen weer 't binnenpleintje over. De duifjes waren er nog en koesterden zich in 't zonneke. Buiten was 't droog en stoffig en druk; de Fransche president pas voorbij gekomen; en de illusie van dit vriendelijk schooltje was alweer spoedig voorbij.

A. K.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).

DE UTRECHTSCHE CLUB VAN LEDEN VAN A. ET A.

Van den ijverigen secretaris der club, den Heer de Haas, ontvingen wij de mededeeling dat gedurende de Utr. Lustrumfeesten 1911 eene *Commissie van Advies voor gevel- en straatversieringen* gefunctioneerd heeft, bestaande uit 2 leden van den Senaat en 2 der club. Zoo uit de gevoerde besprekingen als uit het verkregen succes mag zeer zeker worden afgeleid dat Utrecht's burgerij deze Commissie naar waarde heeft weten te schatten. De club kan dus wederom een succes boeken. Bravo.

DE TIVOLI-ZAAL TIJDENS DE UTRECHTSCHE LUSTRUMFEESTEN.*)

In een feuilleton van „De Nieuwe Rott. Courant" (van 25 Juni l.l.), geteekend „Lucie de Gerardue", komen een paar woorden voor, die, allicht minder sterk bedoeld, toch een weinig gunstigen indruk kunnen achterlaten bij een iegelijk die deze regelen onder de oogen komen, en waarin n.l. het werk der architecten DE HAAS en HEUSINKVELD niet direct voor *eigen* werk wordt aangezien.
Voornoemde „Lucie" schrijft daar hoogst ondoordacht:

„De architecten HEUSINKVELD en DE HAAS hebben alle eer van hun „werk. De koude, banale Tivoli-zaal te herscheppen in dit sprookjespaleis „'t was geen kleinigheid. MENKMAN die de woudtapijten schilderde, met „zeldzame vaardigheid en ze maakte tot levende gobelins, verdient ook „geroemd, maar 't wil er bij mij maar niet in, dat ze dit alles op eigen initia„tief deden. Daar hoort meer toe dan een beetje kennis van cultuur-his„torie. Hier is een zuiver wetenschappelijke geest aan 't woord, die tevens „'n zeer artistieke is. Wie? Er werd ons ... geen naam genoemd en what „is in a name?

Waar het hier de eer gold van een paar Utr. Architecten, togen wij op onderzoek uit en richtten ons, in overleg met den heer DE HAAS, tot Prof. VOGELSANG.
In antwoord daarop ontvingen wij van Z.H.Gel. 't navolgend schrijven:

„Naar aanleiding van een feuilleton geschreven door LUCIE DE GERARDUE, geplaatst in het ochtendblad B der „Nieuwe Rotterdamsche Courant" van 25 Juni j.l. — zij het mij vergund in uw blad van de voor de Lustrumfeesten gedecoreerde Tivolizaal te Utrecht het volgende op te merken:
In bovengenoemd feulleton wordt zonder mijn naam te noemen, maar niettemin voor een ieder, die eenigszins met de Utrechtsche toestanden bekend is, duidelijk genoeg gezinspeeld op den eigenlijken schepper van deze feestversiering, die de beide Architekten der zaal, de heeren DE HAAS en HEUSINKVELD slechts als zijn trawanten gebruikt zou hebben. Door deze misvatting van te goeder trouw, maar wellicht niet volledig genoeg verstrekte inlichtingen, wordt dezen heeren tegenover het publiek onrecht gedaan.
Daarom stel ik — die veel liever achter de schermen was gebleven — er prijs op hier, juist in dit blad, de ware toedracht der zaak in het licht te stellen. De architektonische uitvoering der zaal, zooals die nu is, met haar

*) De volgende week hopen wij eene afbeelding ervan te plaatsen.

muurdikte, de vorm en bevestiging van het velum, dat wegens geldgebrek helaas ongedecoreerd moest blijven, de talrijke en deels zeer moeilijke oplossingen noodig voor de aansluiting van het podium, de vorm der zijtraveën op dit podium, de trap met haar wangen en het podiumfront en vele andere architektonische détails *zijn het werk dier architekten wel degelijk!* De verdienste het geheel zoo aan alle eischen der architektonische waarschijnlijkheid te laten voldoen, komt hen toe. Dat ik der commissie te voren een dergelijk idee geschetst had, zonder me om de détails te kunnen of te willen bekommeren, stond daar buiten en het dient vermeld te worden, dat in bijzonderheden, om redenen van financieelen en constructieven aard in veel opzichten van dit idee, dat immers door de bouwvormen der niet fraaie zaal zelt werd gedicteerd, door de uitvoerders werd afgeweken. Ik heb het als mijn plicht beschouwd de architecten bij te staan waar ik kon, de gegevens te verschaffen voor allerlei kleinigheden waar ze mij werden gevraagd of waar ik ze kon bedenken. Zoo heb ik ook meegewerkt aan alle andere détails van de zaal, van de tapijten, de kleuren, den „Gesammthon" en ik heb persoonlijk op enkele plekken ook wel eens, waar dit de samenwerking gemakkelijker maakte, b.v. aan de Tympans der deuren, de inscripties etc. meegeteekend of geschilderd. Ik heb echter steeds de indruk gehad van absolute samenwerking en niet, nergens slaafsch ingaan op voorstellen en gedachten.

Die samenwerking was zeer aangenaam en voor onszelve artistiek, tot zekere hoogte ook bevredigend, ze is slechts in de oogen van het publiek verstoord door de scheve voorstellingen wekkende wijze, waarop, tegen mijn uitsproken wenschen in, het overigens waarschijnlijk niet al te gewichtig bedoelde, maar in zijn uitwerking niet ongevaarlijk zinnetje in het genoemde feulleton werd gelanceerd. Dit ter rectificatie! — Er is nog een andere kleine kwestie: waar de decoratieschilder MENKMAN, die voor een gedeelte onder mijn leiding de wandtapijten goed uitvoerde. werd genoemd had ook de naam van den ijverigen schilder en patroon WILLEM VAN HILTEN niet verzwegen mogen worden, die met groote vaardigheid en energie, met onvermoeibare werkkracht de licht onderschatte taak van de uitvoering der steenschildering op zich nam en die tevens zijn krachten wijdde aan de op groote bezwaren stuitende plaatsing van het velum, dit constructieve struikelblok, dat heel wat hoofdbrekens heeft gekost. Eindelijk moet ook de leider van de timmermanswerkplaats de heer G. v. D. LINDEN niet vergeten worden. Wij allen hebben naar onze beste krachten en langs verschillende wegen, ieder staande voor zijn eigen taak, samengewerkt en het is mij een aangename taak dit hier vooral in 't belang der heeren architekten te verklaren.

U dankend voor de verleende plaatsruimte,

W. VOGELSANG.

VAN ALLERLEI AARD.

GEEN HOTEL AAN DEN DAM.

De onderhandelingen tusschen de gemeente en de combinatie, welk op het Dam-terrein, tegenover het Paleis, een groot hotel wilde bouwen, zijn, naar het „N. v. d. D." bericht, afgesprongen, zoodat voor de zooveelste maal een poging om het terrein van de hand te doen, mislukt is. Alzoo: noch een hotel, noch een Bijenkorfpaleis, enkel een lange schutting. met veel „geschreeuw" en dat nog wel aan den historischen Dam.

EEN SUCCES.

In het „Bataviaasch Nieuwsblad" van 7 Juni jl. vinden wij het volgende bericht:

„De Medan Hotelprijsvraag. Een tijdje geleden meldden we, dat er „een prijsvraag was uitgeschreven voor een hotel te Medan, een „hotel dat up to date moest zijn. Op die prijsvraag nu zijn op den „dag der sluiting, 30 April jl., zeven ontwerpen binnengekomen. „De jury bestaande uit de heeren L. L. Polis, P. A. Colijn (rapporteur) en J. Hogervorst, welke door de Medan Hotel Maatschappij „belast was met de beoordeeling der ontwerpen, is thans met haar „werk gereed, bericht de „Sum. Post." Zij heeft *den eersten prijs, „f 1500,—, toegekend aan den heer Charles Estourgie te Amsterdam* „en *den tweede, groot f 750,—, aan de Heeren Fritz Stoltz en „F. H. van Schuylenburch te Weltevreden.* Ten einde eene vergelijking der ontwerpen te vergemakkelijken zijn deze naar de volgende punten achtereenvolgens beoordeeld; t.w.: Programmaeischen, „Indeeling, Architectuur en Kostprijs.

„Voor bijna alle ontwerpen is de indeeling het struikelblok geweest: „bij de meeste is de ventilatie en de verlichting der badkamers en „W. C.'s op onvoldoende wijze opgelost; terwijl menig ontwerp slechte „architectuur te zien geeft. Bij eerste schifting der ontwerpen vielen „reeds twee der inschrijvers uit wegens de alleszins gebrekkige indeeling en de onverdienstelijke architectuur. Niettegenstaande de jury „meent, dat aan alle ontwerpen meerdere of mindere gebreken kleven, „zoo besluit zij toch de twee beschikbaar gestelde prijzen ten volle „uit te keeren en adviseert het Bestuur der Medan Hotel Mij. indien „tot bouwen wordt overgegaan, het werk op te dragen aan den ontwerper Charles Estourgie."

Wij wenschen den heer Estourgie, die reeds meermalen van zijne talenten liet blijken, van harte geluk met zijn succes.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 27. Over de aesthetica der bouwmaterialen, in verband met de „Heimatschutz"-beweging, door Oberbaurat K. Schmidt, Dresden; vervolgartikel behandelende de dakbedekking, baksteenbouw, pleisterwerk, natuursteen en imitatie-natuursteen. Indrukken van Darmstadt door F. J. Kubatz met 2 afbeeldingen. Merkwaardige tegenstelling van lotgevallen, door J. D. Landré; vergelijking van het Raadhuis-Paleis te Aken en het Paleis-Raadhuis te Amsterdam. Een bouwkunstige gids voor Amsterdam. De reorganisatie der M.t.b.d.B. door J. Gratama.

DE OPMERKER, 27. Eigenaardige bouwwijze, naar aanleiding van een gelijkgenaamd artikel in „Architectura".

DE AMSTELDAMMER. Nederlandsche dorpskerken, door J. Gratama, met afbeeldingen van goede en van slechte voorbeelden.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 2. Gasmotoren voor het voortstuwen van schepen. Kleine electrische centrale's voor dorpen. Methode om metalen platen met een ander metaal te bedekken. Dwarsliggers van gewapend beton.

DE GAS- EN WATERFITTER, 27. Bijproducten van steenkolengas. Verlichting van fabrieken.

BUITEN, 27 geeft eenige goede afbeeldingen uit Brugge en van den vroegeren toestand van de Nieuwe-Zijds Voorburgwal.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 52. Das vorlesungsgebäude in Hamburg, met afbeeldingen. Die alte Reichsstadt in Nördlingen im Ries, met vele afbeeldingen. Verbesserung der Beleuchtung dunkler Bahnhofsräume. No. 53. Anlagen für feuerbestattung, met afbeeldingen van het crematorium te Dessau. Het bijblad „für Wettbewerbe" geeft eenige typeerend moderne Duitsche afbeeldingen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De Schapenduinen. — IXe Internationaal Congres voor Architecten te Rome 1911. — Het Koloniaal Instituut op de oude Oosterbegraafplaats? — Tentoonstelling van de Quellinusschool. — Prijsvragen. — De Utrechtsche Club van Leden van A. et A. — De Tivolizaal tijdens de Utrechtsche Lustrumfeesten. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

NEGENTIENDE JAARGANG No. 29. ZATERDAG 22 JULI 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Van den Uitgever van ons Orgaan werd in dank ontvangen voor de bibliotheek: de derde aflevering, negen en twintigste jaargang, van „OUD-HOLLAND", Nieuwe Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz., onder redactie van Dr. A. Bredius en E. W. Moes, inhoudende: Cornelis van der Voort door Jhr. Dr. J. Six (met vijf prenten), Nadere Gegevens over Michiel Sweerts door G. J. Hoogewerff (met één prent), Hindostan'sche Teekeningen in Nederland in de XVIIe eeuw door A. Bredius (met twee prenten), Zwei Episoden aus Marnix' letzten Lebensjahren von Albert Elkan, Eine Studienreise des deutschen Festungsbaumeisters Daniël Specklin in die Niederlande von Dr. Alexander Kabza und Mr. S. Muller Fzn. (met zeven prenten), Een en ander over Jan Wijnants door A. Bredius (met zeven fac-similes), Het Contract van Picart's Bijbelprenten door A. Bredius, Ottomar Hackins, een dapper schilder door A. Bredius en Prijzen van Tapijten omstreeks 1650 door A. Bredius.

De aflevering ligt voorloopig op de leestafel.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

De Provinciale Staten van Noord-Holland verleenden in de op 18 dezer gehouden zitting voor 't jaar 1912 o.m. aan ons Genootschap een subsidie van *f* 1650 ten behoeve van zijn Afdeeling Voortgezet- en Hooger Bouwkunst-Onderricht.

WEDEROM EEN NIEUW MUSEUM TE AMSTERDAM.

Het Veiligheidsmuseum te Amsterdam wenscht een nieuw gebouw te stichten en vroeg daarvoor den steun der Provinciale Staten van Noord-Holland. Na verschillende voorstellen, gevolgd door discussies, besloten de Staten op voorstel van de heeren Boissevain c.s. een subsidie van *f* 1000.— voor eens te verleenen.

DE SCHAPENDUINEN.

Zooals bekend is, werden tal van adressen, (zoo door onderscheidene personen als corporatiën) aan Prov. Staten van N. H. verzonden, inzake de bebouwing nabij „Meerenberg". Het gepleegd vandalisme, door de bijkans algeheele vernietiging der Schapenduinen, deed een storm van verontwaardiging opgaan en van alle zijden werden protesten (bezwaren sic.) vernomen in den vorm dier adressen. De commissie, in wier handen deze adressen werden gesteld tot het uitbrengen van preadvies, schrijft in haar rapport o. m.:

„dat niet te ontkennen is, dat aan het natuurschoon in de Schapenduinen reeds veel afbreuk is gedaan. Dit betreft echter nog slechts een klein gedeelte van het terrein, zoodat men dus nog niet van een ontsiering der geheele omgeving kan spreken. De Commissie is dan ook wel van gevoelen, dat, wanneer alle 70 à 80 beambtenwoningen op de thans voorgenomen wijze worden gebouwd, de bij de verschillende adressen geuite bezwaren niet van ondergeschikten aard, maar zeer overwegend zullen blijken. Wel wordt met waardeering, ook wat het aesthetisch oogpunt aangaat, erkend hetgeen door het Dagelijksch Bestuur van Meerenberg reeds is verricht door de leiding toe te vertrouwen aan twee bekwame en artistiek ontwikkelde vaklieden, die in gemeen overleg het aanvankelijk plan van bebouwing ontworpen hebben, doch hierdoor wordt niet te kort gedaan aan de feitelijke omstandigheid, dat de in geenen deele meegaande houding van het Bestuur der gemeente Bloemendaal de uitvoering van dit aanvankelijk plan heeft verhinderd en alzoo het effect der gegeven adviezen grootendeels verijdeld heeft.

De commissie was dan ook van oordeel, dat het bij den bouw der 8 woningen voorloopig moet blijven. Voor de verdere bebouwing werd aanbevolen een prijsvraag uit te schrijven. Deze zou het geheele terrein van 7½ H.A. betreffen, zoowel de ambtenaarswoningen als het luxe-kwartier.

De meerderheid der commissie steunt dit prijsvraag-denkbeeld, de minderheid acht het zoo niet onnoodig, dan toch in geen geval noodzakelijk.

Er zit zoowaar „excelsior" in dit betoog. Eerst heet 't: *„nu, nu, zoo erg is 't gelukkig toch nog niet; 't is maar een begin"*, daarna wordt 't: *wanneer de 70 à 80 beambtenwoningen op de thans voorgenomen wijze zullen worden gebouwd, de bij de verschillende adressen geuite bezwaren niet van ondergeschikten aard, maar zeer overwegend zullen blijken"*, en het eindigt met een aanbeveling *tot het uitschrijven eener prijsvraag*, en dat nog wel bij meerderheid der commissie.

Flink zoo, dat belooft veel. Weet ge hoe dit rapport met den aankleve van dien in de Staten ontvangen is? Wel, er is besloten: *a* dat die 8 woningen nou toch maar gebouwd zullen worden; *b* ..... dat er *geen* prijsvraag van komt, met 43 tegen 20 stemmen werd dit idee in den hoek gezet. Heerlijk scheen men 't eens te zijn, dat de natuur was verkracht geworden, dat de woningen niet bepaald mooi waren en niet mooi zouden doen, dat er nu toch niets meer aan te doen viel, want Bloemendaal heeft niet gewild. Helaas kon men 't schijnbaar maar *niet* eens worden hoe te handelen voor 't vervolg, ergo: met betrekking tot de 70 resteerende woningen. Zooals gezegd, *geen* prijsvraag. Voor altijd niet? Dan hebben al die adressen toch maar een pover resultaat bereikt.

NOG EENS: PARKAANLEG TE ROTTERDAM.

Hooggeachte Heer Redacteur, kan U mij een plaastje toestaan — zelfs met een Cliché — voor een enkel woord over een actueele kwestie?

PARKAANLEG TE ROTTERDAM.

Rotterdam, onbehouwen jongen-in-zijn-groei, trekt niet aan wie hem vreemd is. Maar hij boeit wie hem opzoekt en zijn platheden daar laat. Zijn brutale oogen zien frank in een toekomst, groot als een droom. Hoe komt hij — bruut — aan zulke droomen?

Dit raadsel boeit. — Maar zal de jongen worden tot een man, die, rustig in zijn kracht, den droom substantie geeft dan leere hij de gratie kennen. Zonder rythme in 't bewegen geen bereiken. Zonder gratie geen krachtsuiting die doeltreft. Schoonheidsleer is levensleer — niet het minst voor den krachtmensch.

Ik woon in Rotterdam en zie uit op den Kralingschen Plas, al drie jaar lang.

Wat mij eerst dreef daar te wonen houdt mij nog vast: dezelfde bekoring bleef, maar ik leerde het fijne mooi bewuster proeven. Er is, door de jaren, een rythmische schikking gegroeid in de objectenrijen, die den Plas omsluiten. In deze schikking is de gratie van een kunstwerk — de charme gaat uit van die ordening. Deze te verbreken ware — aesthetisch — een misslag.

Het groote Kralingsche Bosch- en Parkplan, zooals het geschetst is in de N. Rotterd. Crt., Ochtendblad C van 30 Mei 1911, is, aesthetisch, m. i. niet hoogstaand.

Het grootsche opzet van B. & W. wordt zóó niet bereikt.

Bewonderenswaardig lijkt mij de geest van den stadsbestuurder, die vooruitziet in den droom van zijn jonge stad, — en die begrijpt dat opbouwen in schoonheid de wereldstad maakt. Heeft wie dit boschplan schetste het grootsche opzet wel begrepen?

Huisjes, molens en boomengroepen zijn geschikt om den Plas in kubische en pyramidale blokken — een enkele boom als een bol daartusschen — met kleiner en grooter tusschenruimten. Verwonderlijk evenwichtig gegroeid ..... zóó dat de rijzende blokken staan, waar het rythme stijgt..... zich spreiden waar de maatgang rustig verloopt ..... en zóó, dat de hiaten vallen juist in de valleien der golving. En in die dalen ligt de wijdte van het Hollandsche landschap — ver wegschuivende velden nà velden, met wijkende boomcoulissen.

Maar er is tòch een TEKORT. Dat niet dadelijk treft, maar den stedeling stoort op den duur.

Monumentaal is de schikking ..... maar de objecten zijn klein en dorpsch ..... Wie dacht niet eens vóór dien Plas aan speelgoedhuisjes en speelgoedbootjes?

Door de rytmische schikking te laten doch nieuwe objecten te bouwen in monumentaler massa's zal de dorpschheid verdwijnen — een grootsteedsch geheel worden verkregen.

Niet door beplanting in 't ronde. Een zeeboezem rondom beboscht heeft zijn romantische schoonheid. Een meer in de bosschen ligt somwijlen stil en groot als een breed vers. Maar een Plas wordt, beknepen, een vijver.... en de groene wal lijkt vervelend, armoedig door TE ongedeeld zijn. Is niet een groote Vijverplas in stijlvolle omraming belangrijker kunstwerk.... grootsteedscher.... dan een klein speelgoedmeertje.

Het groote Bosch- en Parkplan is in zijn details niet vastgesteld tot heden.

Gelukkig. Want het lijkt mij — aesthetisch — een dwaling als 't ernst gaat worden met de burgermans slingerende paadjes. Door een burgertuintje in de lengte met 1000, in de breedte met 100 te multipliceeren wordt het geen grootheid: het blijft maar een tuintje met paden en paadjes. Een wereldstad heeft andere perspectieven. Ten minste zoo denk ik mij.

Mag ik eens schetsen zooals ik mij voorstel, dat grootscher om den Plas — en waardiger — de wereldstad zich leggen kan? Ik geef mijn snel geschrapt, kort overwogen, plan direct voor beter. Ik concipieer het alleen om der wille van BESTAANDE schoonheid..... en om, in de lijn der grootsche BEDOELING, aan te stuwen op monumentenbouw van breeder allure dan ik zien kan in het park-idée.

Een breede baan gaat om den Plas en een tweede binnen langs den spoorweg. Oostelijk langs den boezem en ook van uit den Z. W. hoek van den Plas zijn de twee groote ringbanen verbonden door wegen van dezelfde breedte. In hun verlengde langs de Z.Z. van den Plas loopt de Kralingsche Plaslaan. Over den zóógevormden ring om den Plas loopt een tramlijn L, die zijn beginpunt heeft bij de Oostpoort en langs een verruimden toegangsweg - Slaak — Vlietlaan - is gelegd. Hoe de verlengden van lijn 3, lijn 5 en lijn 1 hierbij aansluiten blijkt uit de schets.

De twee beboschte hoeken met sportterreinen zijn van het Park- en Boschplan met geringe variatie meegenomen. Het zwaartepunt van 't denkbeeld ligt hier, dat de begroeide en bebouwde plaatsen rondom den Plas correspondeeren met nu bestaande objecten. Tusschen deze steenmassa's ligt het landschap open naar den Plas. De oevers worden hier gevormd door te-lood staande kaaimuren bijv. van beton met wit of lichtgrijs granieten dekzerken en balustrades. De toegangen der hoofdverbindingswegen dwars op de ringbanen zijn gelegen achter de steunmassa's en kunnen als zwaar belommerde lanen het veld verdeelen zonder ergens perspectieven weg te nemen. Al deze hoofdwegen liggen op 't zelfde verhoogde peil. Iets lager zijn de smalle dwars- en langsdijken gebouwd, die het terrein in kleine polders verdeelen. Een hoog genot zou 't mij lijken deze poldertjes te zien exploiteeren als moestuinen en bloemkweekerijen. Landhuizen en lusthuizen; monumentale gebouwen langs de lanen en in de belommerde hoeken. Fijne hoogstammige boomen — als abeelen — accentueerend het rythme langs alle hooge wegen zonder het uitzicht te benemen. Langs de verdiepte wegen en paden esschen- en doornstruiken als welige omzooming.

Zoo — in hoofdtrekken — droomde ik het mij. En daarbij dacht ik meer aan een passende woon- en wandelsteê voor Rotterdam's patricieërs dan aan een rust en ontspanningsoord voor ondergeschikter werkers. Voorzeker gun ik dezen rust, natuurgroen en loisir, zon en wind ...., wie meer dan ik?

Maar Rotterdam erlangt geen gratie — die 't noodig heeft als geestesbrood — door parken voor het volk. Rotterdam erlangt geen rijkdommen, — die 't noodig heeft als brood — door de VELEN voor zich te winnen.... en de uitgezochten uit te drijven naar den Haag.

Met bosschen en plantsoen bindt men geen notabele Rotterdammers; deze zoeken den Haag niet om zijn Bosch en boschjes..... maar om 't raffinement van doen en van milieu.

Een weidscher rijker bouw van strakker geestespanning behoeft de LEEFSTAD Rotterdam. Zóó ziet het ook het ruim vooruitziend stadsbestuur. Maar evenzeer behoeft de WOONSTAD Rotterdam aesthetisch-strakker rust- en lustvalleiën.

Een vraag: Is 't, waar het groeiend Rotterdam met zorg zijn toekomst ingaat, niet hoogst noodzakelijk - dat aesthetisch vasten steun en leiding wordt gegeven aan 't grondplan? Een stad als Rotterdam behoeft zij niet een STEDEN-KUNSTENAAR als vasten leider voor haar aesthetisch zoeken?

U, mijnheer de Redacteur, dankzeggend voor de plaatsing,

met Hoogachting

EEN BUITENLID VAN A. ET A.
WONENDE AAN DEN PLAS.

DE TIVOLIZAAL TIJDENS DE UTR. LUSTRUMFEESTEN 1911.

De Tivolizaal in een Gothische-Ridderzaal te herscheppen, deed ons besluiten een binnenhof van een burcht uit te beelden. Vandaar zand- en baksteen toepassing. De vorm van het podium dankt zijne herkomst aan de vooropgezette veronderstelling, dat zich achter de beide vlakken, waar zich de kleine kruisraampjes bevinden, de zijden van achtkante torens vermoeden laten. De gaanderijen dienen tot toegang naar de vertrekken, welke rond den binnenhof gedacht zijn.

Alhoewel aan vorm en grootte der zaal gebonden, trachtten wij naar eene oplossing, welke zooveel mogelijk 't hierboven ontwikkeld denkbeeld nabij zou komen.

C. J. DE HAAS en D. J. HEUSINKVELD,
architecten.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN IN 1911.

1ste Prijsvraag:

ONTWERP VOOR EEN CAFÉ-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.

Het café-restaurant met aanlegsteigers voor roei- en zeilbooten, is aan een uitgestrekte waterpartij gelegen, van een park, dat zich in de nabijheid van een groote stad bevindt.

Het beschikbare terrein is breed ± 80 M. en aan de eene zijde begrensd door een rijweg in het park en aan de andere zijde door het water.

De lengte van het trapezium vormige terrein is langs het water ongeveer 150 M., terwijl de lengte langs den rijweg ongeveer 90 M. bedraagt.

De rijweg, welke ± 1,50 M. boven den waterspiegel gelegen is, bestaat uit een middenpad van ± 10 M. en 2 zijpaden ter breedte van ± 3 M.

Buiten het in beslag te nemen terrein, gaan rechts en links van het café-restaurant, van af den rijweg voetpaden naar den waterkant

De wijze van afsluiting van het terrein langs het water, wordt vrij gelaten.

Het café-restaurant dat ongeveer in den rooilijn van den rijweg gelegen is moet bevatten:

Sousterrain. Onder een gedeelte van het gebouw moet een sousterrain worden ontworpen, bevattende: een bierkelder, een wijnkelder, een provisiekelder, een kamer personeel met portaal en W. C. benevens een ruime bergplaats.

Beganeground. Een ruime entreé met portiersloge, een groote zaal ter oppervlakte van ± 400 M², een eetzaal groot ± 100 M², een biljartzaal groot ± 100 M², een buffet met buffetkamer, kamer voor den kastelein, de noodige ruime toiletten voor Dames en Heeren, benevens een dienstingang, tevens toegang gevende voor de woning van den kastelein.

Entresol. De woning van den kastelein bestaande uit 3 kamers W. C. en kleine bergruimte, voorts de restauratiekeuken met spoelkeuken en bergplaats servies.

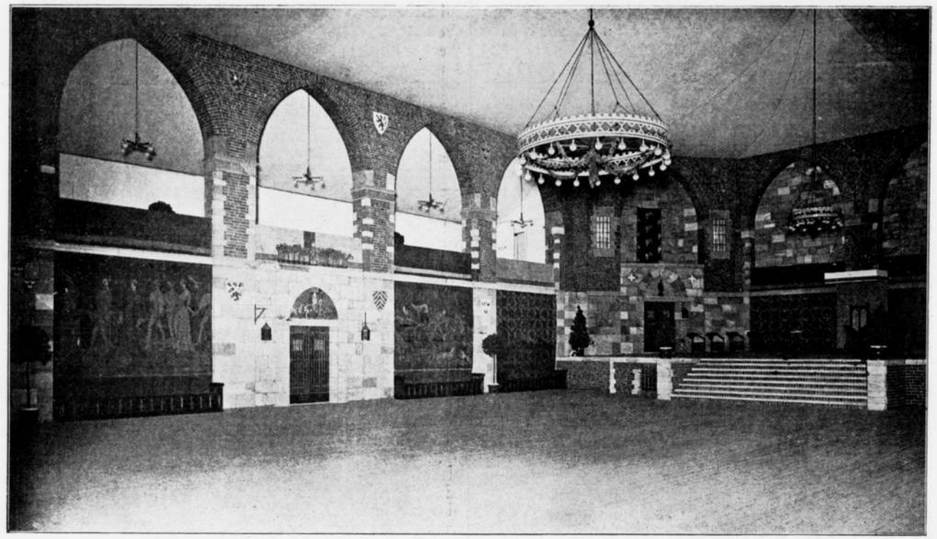

De Tivolizaal tijdens de Utrechtsche Lustrumfeesten 1911.

Ter beschutting van den, aan het water gelegen, tuin moeten ter weerszijden van het café-restaurant flinke ruime veranda's of galerijen gebouwd worden, welke aan de landzijde zooveel mogelijk door bosschages aan het gezicht onttrokken worden.
In den tuin moet gelegenheid zijn voor de opstelling van een orkest.
De tuin moet aan weerszijden van het café-restaurant direct vanaf den rijweg toegankelijk zijn.
Bij deze tuiningangen, moet aan de eene zijde een rijwielenbergplaats en aan de andere zijde een auto-garage, elk groot ± 50 M², worden aangebracht, terwijl in de nabijheid van elken tuiningang, een buitenbuffet met kleine bergplaats moet worden ontworpen.
Ter afsluiting van de veranda's of galerijen aan de waterzijde, moeten 2 palviljoens gebouwd worden, welke elk bevatten: een bergplaats, ten dienste van de roei- en zeilvaartuigen en van buiten toegankelijk, groot ± 50 M², benevens een portaal met W. C., kleedkamer groot ± 35 M², en waschgelegenheid ± 12 M².
Langs een gedeelte van den oever moet een plankier ter breedte van ± 2 M. worden aangebracht, terwijl bovendien bij de paviljoens plankieren tot een maximum lengte van ± 25 M. in het water kunnen worden uitgebouwd, voor het aanleggen van de roei- en zeilbooten.
Gevraagd wordt te teekenen:
het plan van het geheel, met plan van het sousterrain en entresol op een schaal van 1 à 200.
Voorgevel langs den rijweg en zijgevel van het caférestaurant, voor- en zijgevel van één der paviljoens met aansluitende veranda of galerij, een lengte- en een breedtedoorsnede van het café-restaurant en van één der paviljoens, alles op een schaal van 1 à 100.
Een détail van een gedeelte van den voorgevel en van de groote zaal, op de schaal van 1 à 20 en ten slotte een perspectief teekening van het geheel, vanaf het water gezien.
Uitgeloofd worden:
Een 1e prijs: zilveren medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 100.—;
Een 2e prijs: bronzen medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 50.—;
Een 3e prijs: getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 25.—.

2e Prijsvraag:
Ontwerp voor een Vignet.

Men vraagt het ontwerp van een vignet voor de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, moetende dienen voor quitantieën, enveloppen, briefpapier etc. etc. en bestemd om in één kleur te worden uitgevoerd.
Het cliché zal een grootte hebben van 0.05 M., rond, vierkant of veelhoekig.
Als schrift zal het ontwerp, in duidelijk leesbare letters, bevatten de naam der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" en „Rotterdam".
Overigens is de ontwerper geheel vrij.
De ontwerpen zullen worden ingezonden, geteekend in één kleur op 1½ maal bovengenoemde grootte.
Uitgeloofd worden:
Een 1e prijs: zilveren medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 50.—;
Een 2e prijs: bronzen medalje met getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 15.—;
Een 3e prijs: getuigschrift der Vereeniging.

Algemeene Bepalingen:
De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch *niet in houten lijsten gespannen* zijn en, van de 1e prijsvraag *geen grootere afmetingen* hebben dan 75×110 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worvóór of op *1 December 1911* vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten secretaris, *Oost-Zeedijk 229. Zij mogen niet in kisten of op andere wijze in hout verpakt worden.*
Ontwerpen na dien datum ingezonden, blijven buiten beoordeeling, tenzij aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied.
De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een *gesloten brief*, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper en van een *tweede dito*, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.
De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.
De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:
J. W. Hanrath, Architect te *Hilversum*
J. P. Houtzagers, „ „ *Directeur van het kunstnijverheidsmuseum, te Utrecht.*
A. J. Th. Kok, Architect te *Rotterdam.*
J. P. Stok Wzn., „ „ „
Jan Stuijt, „ „ *Amsterdam.*
W. F. Overeijnder, „ „ *Rotterdam, (plaatsvervangend).*
Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.
De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".
De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.
De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.
De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de „N. R. Ct." en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worpen, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.
De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1912 zal worden gehouden.
De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,
Alb. Otten, *Voorzitter.*
Rotterdam, Juli 1911. J. Herman de Roos, *Secretaris.*

PATROONSBOND VAN NEDERLANDSCHE BEELDHOUWERS.

In eene vergadering van 16 Juni l.l. heeft zich geconstitueerd de *Patroonsbond van Nederl Beeldhouwers.* De zetel van den bond is gevestigd te Amsterdam. Tot bestuursleden werden gekozen de H.H.:
M. J. Hack, Voorzitter.
Aug. Alexander, Vice-Voorzitter.
G. P. D. Bourgonjon, Secretaris, Plantage Kerklaan 49.
Joh. H. Schröder, Penningmeester.

DE CLUB VAN UTR. LEDEN VAN A. ET A.

De Heer A. W. C. Dwars, Directeur der Middelbare Technische School te Utrecht, heeft zich bereid verklaart de leden der club, op *Dinsdag 25 Juli* a.s. een aanschouwelijk overzicht te geven van den bruggenbouw in de gemeente Utrecht.
Des 's morgens om 7 u. wordt per rijwiel vertrokken van 't Wilhelminapark hoek Baanstraat. Tevens wordt een bezoek gebracht aan den Kloostergang, Mariaplaats.
De 1e Secretaris C. J. de Haas.

INTERNATIONAAL WONINGCONCRES TE WEENEN. (Vervolg van blz. 191).

Een aantal Zweedsche en Finsche gemeenten geven tegen lagen prijs grond in verkoop of in erfpacht uit of verleenen crediet voor den aankoop daarvan.
Over uitbreiding van het verkeersmiddelennet naar de buitenwijken in verband met gemeentelijke woningpolitiek hielden de rapporten zeer weinig in. Voor Duitschland werden eene serie gemeenten genoemd, welke in deze richting werkzaam waren en met name dezulke die zelve electrische trams exploiteeren (Frankfurt, Berlijn, Metz, Lübeck, Dortmund, Königsberg, Barmen, Munster, Breslau, Wiesbaden, Mülheim, Potsdam, Düsseldorf, Freiburg, Keulen en Mannheim) Bij goedkoope tarieven wierpen de meeste ondernemingen winsten af. Te dezer zake werd ook België geroemd.
Eveneens gaf slecht een enkel rapport eenige mededeelingen omtrent door gemeenten ter hand genomen opruiming van krottenbuurten. Op dit gebied scheen Engeland verreweg het meest te hebben gepraesteerd.
Voor zoover de rapporten feitelijke gegevens inhielden over den particulieren gemeinnützigen woningbouw, waren deze in het algemeen weinig volledig, terwijl dikwijls niet bleek over hoeveel jaren de gegevens liepen; in andere rapporten betroffen zij de vorderingen over een grooter of kleiner tijdvak dan van vijf jaren. In deze omstandigheden laten zich de mededeelingen bezwaarlijk tot eenig vergelijkend beeld samenvatten. Bijzondere vermelding verdient, dat, op initiatief van de Zentralstelle für Wohnungsreform, de K. K. Statistische Zentral-Kommission in opdracht en onder den steun van het in 1908 in Oostenrijk nieuw gevormde Departement van „Öffentliche Arbeiten", een zeer omvangrijk onderzoek heeft ingesteld (eindigende in 1909) naar tot dusver gestichte „gemeinnützige Kleinwohnungsanlagen" in Oostenrijk, hetwelk is belichaamd in een den congressisten aangeboden boekwerk met zeer gedetailleerde berekeningen en tabellen.
Voor Duitschland werd het aantal gemeinnützige bouwvereenigingen (1907, 747) thans gesteld op plm. 1000. In Rijnland hadden opgericht:
in 1906 123 vereenigingen 11.000 woningen;
in 1907 123 vereenigingen 12.000 woningen;
in 1908 129 vereenigingen 14.000 woningen.
In Westfalen (1905) 87 vereenigingen 1560 woningen, (1906) 97 vereenigingen 1756 woningen, in Saksen (1907) 3400 woningen, in Hessen (1907) 35 vereenigingen 1300 woningen. Voor geheel Duitschland schatte de referent het aantal thans door vereenigingen gebouwde woningen op 100.000. In welke mate en langs welken weg deze vereenigingen finantiëel gesteund waren bleek niet.
Verspreide mededeelingen uit andere landen schijnen van te weinig werkelijke waarde om deze weer te geven. Dit geldt eveneens voor den bouw door industriëele ondernemingen voor hunne werklieden en door weldadigheidsinstellingen, waarvan intusschen wel kan worden gezegd, dat vooruitgang valt op te merken.

Uit de stad van het congres verdienen nog enkele feiten bijzondere vermelding, waarvan in de eerste plaats de „Kaiser Franz Joseph I Jubiläums Stiftung für Volkswohnungen und Wohlfahrtseinrichtingen". In 1894 werd het denkbeeld opgevat om ter gelegenheid van het 50-jarig regeeringsjubileum van den Keizer een fonds te vormen ter voorziening in dringende woningbehoeften der hoofdstad. Nadat de Keizer in 1895 er zijne goedkeuring aan gehecht had, dat uit het Weensche Stadterweiterungsfonds *f* 250.000 zoude worden ter beschikking gesteld, indien overigens door corporatiën en particulieren in voldoende mate werd bijgedragen, kon reeds in 1896 de stichting volgen dank zij zeer belangrijke giften, waardoor het fonds thans beschikt over ongeveer anderhalf millioen gulden.
Tot stand gebracht zijn de Breitenseeër Kolonie (voor familiewoningen) en twee Männerheime. De kolonie, welke gunstig en open gelegen is, aangesloten ook op het verkeersmiddelennet, beslaat een grondoppervlak van 50.000 M²., verdeeld in twee groote bouwblokken, waarvan het zuidelijke (26.000 M².) goeddeels is bebouwd. Van dit blok vormt de Stiftungshof een naar alle zijden gesloten bouw-complex, waarbinnen eene groote kinderspeelplaats en ruime tuin is gelegen. Uit- en inwendig maakt het gebouw een keurige indruk. Deze Stiftungshof bestaat uit 18 perceelen, waarvan elk een kelder, parterre, 3 verdiepingen en zolder bevat: in ieder perceel bevindt zich een maximum van 16 woningen.
Hiernaast is gelegen de Lobmeijerhof van gelijken opzet, waarvan tot dusverre 10 perceelen zijn gebouwd. Ter voorkoming van overbevolking in de familiewoningen, waartegen streng wordt gewaakt, is opneming daarin van kostgangers verboden. Evenwel zijn in den Stiftungshof twee Ledigenheime ingericht, een voor mannen (met 44 kamers voor 57 bedden) en een voor vrouwen (met 25 kamers voor 43 bedden).
(Het noordelijk bouwblok, verdeeld in 34 bouwplaatsen is ten verkoop gesteld en goeddeels verkocht onder voorwaarde, dat aldaar uitsluitend volkswoningen worden opgericht met gemeenschappelijken tuin).
Het grondplan der woningen is hoogst eenvoudig, alle vertrekken loopen ineen. Aan het gebouwencomplex zijn voorts verschillende Wohlfahrtseinrichtungen verbonden als wasch- en badinrichting, doktersspreekkamer, bureau voor rechtskundig advies, volksbibliotheek, voordrachtzaal, enz. De huurprijzen zijn er op ingericht, dat de bewoners ook van al deze inrichtingen kosteloos gebruik kunnen maken. Nochtans zijn de prijzen 8 à 10 pct. goedkooper dan der woningen in de omgeving. De maandelijksche huurprijs loopt voor de (24) woningen met 1 kamer en kookgelegenheid van *f* 7; voor de (46) woningen met 1 kabinet en keuken van *f* 725; voor de (251) woningen met 1 kamer en keuken van *f* 9.50; voor de (44) woningen met 1 kamer, 1 kabinet en keuken van *f* 14,50; voor de (18) woningen met 2 kamers en keuken van *f* 17,25. Voor de Ledigenheime is de prijs per week voor eene kamer met 1 bed *f* 1,75, met 2 bedden *f* 2,75. De Breitenseeër Kolonie, in 1899 begonnen met 92 verhuurde woningen en 441 bewoners in de familiewoningen, had einde 1909 380 verhuurde familiewoningen met 1642 bewoners en 96 huurders in de Ledigenheime. De stichtingskosten (grond en bouw) bedragen voor den Stiftungshof *f* 589.000, voor den Lobmeijerhof *f* 300.000. Voorziet de groote inrichting met hare netheid en orde, den vriendelijken aanblik en den matigen huurprijs der woningen op loffelijke wijze in gevoelde behoefte, den Nederlander treft in het bijzonder, dat aan den rand der stad aaneengesloten gebouwen van zulke hoogte zijn geplaatst.

Het congres werd voorts in de gelegenheid gesteld nog juist vóór de opening het tweede Männerheim in de dichtbevolkte 17de wijk (Hernal) in oogenschouw te nemen.

(Wordt vervolgd).

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).

VAN ALLERLEI AARD.

ARTISTIEKE KAZERNEBOUW.

Uit Elberfeld wordt aan de „N. Rott. Crt." geschreven over de vernieuwing en verfraaiing van het spoorwegstation aldaar. Ook in het Zuiden van Duitschland, zegt de berichtgever, is een artistieke kentering in het spoorwegbeheer merkbaar.
In Baden worden eenige nieuwe stations gebouwd en dezer dagen heeft de directie bekend gemaakt, dat bij enkele wachtkamers een versiering met artistiek uitgevoerde foto's voorgenomen is. Onder de amateurs en beroepsfotografen van Baden is nu een wedstrijd uitschreven, waaruit de mooiste exemplaren zullen worden aangekocht. En zelfs op heel ander gebied dringt de nieuwe tijd door! Op militair gebied! Wat zijn tot nog toe de kazernes geweest? Hopeloos treurige gebouwen, verzameling van steen en hout, wier aesthetische waarde het beste gekenschetst wordt door het ontstaan van het woord „kazernestijl". Zuid-Duitschland gaat in deze weder met een goed voorbeeld vooraan. De stad Straatsburg heeft voor de twee artillerie-regimenten, daar in garnizoen, nieuwe kazernes laten bouwen, die ontworpen zijn door den architect Eduard Schimpf aldaar. Het geheel omvat 36 grootere en kleinere gebouwen, die streng symmetrisch gegroepeerd zijn, omdat ze voor twee regimenten moesten dienen. De hoofdingang met zijn twee posthuisjes en breede ingangsbogen is een voorbeeld van mooie achitectuur en de vele gebouwen, om het groote plein gelegen, vormen eveneens een voornaam ensemble, dat met zijn goed overwogen lijnenspel en heldere kleuren een aantrekkelijk beeld geeft.
Het tweede voorbeeld van dezen aard is in Stuttgart-Kannstadt te vinden. Daar heeft de Würtembergsche militaire administratie een dragonderkazerne door den architect R. Lang laten bouwen. Hier vond de ontwerper een prachtig, terrassenvormend terrein met vele groote boomen en hij liet de goede kans niet voorbij gaan. De verschillende gebouwen vormen een groot, massaal geheel, dat verlevendigd wordt door het groen der boomen en door tuinen, die de gebouwen onderling verbinden. Zulk goed voorgaan belooft veel, omdat tevens aan den dag gekomen is, dat dergelijke artistieke gebouwen niet duurder zijn dan de leelijke dingen van vroeger. Die te Straatsburg moet zelfs goedkooper zijn dan de vroeger gebouwde kazernes.
En aan de bouwmeesters is tevens gebleken, welk een dankbare opdracht hier te vervullen is. De gebouwen, verschillend in grootte en bestemming met de pleinen en kleinere oefenplaatsen laten zich tot een grandioos geheel verwerken, mits ook de bouwkunstenaar aan het woord komt.

HET ORGEL IN DE NIEUWE KERK.

Dit orgel zal een restauratie ondergaan: het krijgt een electrische windtoevoer-installatie. Dit is noodzakelijk geworden, omdat men de plaats, waar thans de blaasbalgen zich bevinden, noodig heeft voor den bouw van den toren, dien men, zooals bekend is, bij de restauratie en de ontmanteling, waarmede over eenigen tijd wordt aangevangen, tevens op het gebouw zal plaatsen. Het orgel zal dan ook een weinig naar voren worden verplaatst. Zoo heel veel moeite en kosten eischt het werk niet, daar de Nieuwe Kerk immers reeds voorzien is van een installatie, noodig voor de electrische verlichting. Daar men moet wachten tot de orgelbespelingen, die in het vreemdelingenseizoen op initiatief van de vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer „'t Koggeschip" 's Woensdags om de veertien dagen gegeven worden, afgeloopen zijn, kan men met den arbeid niet voor October aanstaande aanvangen.
Het werk is opgedragen aan de bekende orgelfirma Maarschalkerweerd, te Utrecht.
Tijdens de restauratie zal men zich behelpen met een positief, dat geplaatst zal worden in het koor. N. v. N.

HET RIJPENHOFJE.

Op de Rozengracht springen de huisnummers plotseling over van 120 op 136. Een deur die aanstaat geeft toegang tot de woningen die aan de gracht zelf ontbreken. Het zijn op het oog aardige huisjes met een bovenhuis die netjes geschaard staan om een goed onderhouden tuintje. Dit vriendelijk plekje is het Rijpenhofje van de Doopsgezinde Gemeente. Deze huisjes, die er uiterlijk zoo vriendelijk uitzien, zijn echter in hooge mate bouwvallig, bovendien erg donker en vochtig. Al deze eigenschappen hebben het bestuur der stichting doen besluiten de woningen te doen afbreken en een geheel nieuw hofje te stichten. Aan de Rozengracht zullen links en rechts een paar huizen die reeds aan de Doopsgezinde Gemeente behooren er aan toe gevoegd worden.

VERBOND VAN NED. KUNSTENAARVEREENIGINGEN.

In het American-hôtel is Zaterdag 8 Juli l.l. de eerste algemeene vergadering gehouden van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. Uit het verslag, voorkomend in de N. R. Ct. citeeren wij het volgende: De heer Herman Robbers leidde de vergadering en deelde bij de opening mede, dat het bestuur als volgt is samengesteld: Herman Robbers, voorzitter; Jac. van den Bosch, 1e secretaris; A. D. Loman Jr., penningmeester; C. Breitenstein, ondervoorzitter, en Joh. Mutters Jr., 2e secr.-penn. Spr. betuigde zijne erkentelijkheid voor zijne benoeming tot voorzitter. Hij verklaarde hierin een blijk van waardeering te zien voor het door de Vereeniging van Letterkundigen genomen initiatief en wenschte de verbonden vereenigingen geluk met het welslagen van het groote plan waaraan sinds geruimen tijd gewerkt is. In verband hiermede drukte spr. den wensch uit, dat deze dag een eenigszins feestelijk karakter moge dragen. Daarna werd overgegaan tot het vaststellen van statuten en huishoudelijk reglement. De vereeniging St. Lucas stelde eenige amendementen voor. In de eerste plaats meende zij dat het juister was te spreken van Bond dan Verbond. De vergadering bleek die meening echter niet te deelen. Dezelfde vereeniging wenschte de door de commissie van voorbereiding voorgestelde stemmingswijze te veranderen. De commissie stelde voor, aan iedere vereeniging, groot of klein, één stem te geven; de vereeniging St. Lucas amendeerde dit in dezen zin, dat er een evenredige vertegenwoordiging zou worden ingevoerd naar gelang van het ledental.
Een langdurige bespreking leidde niet tot overeenstemming over de stemmingswijze en een besluit kon niet worden genomen juist omdat de wijze van stemmen nog niet vaststond. Het vraagstuk der stemmingswijze zal daarom in studie worden genomen, door het dagelijksch bestuur, dat zich afgevaardigden uit de verschillende vereenigingen zal assumeeren. Een project zal worden opgemaakt en aan de vereenigingen worden toegezonden. Daarna zal het artikel betreffende de wijze van stemmen definitief worden vastgesteld. Alle ter vergadering vertegenwoordigde vereenigingen (een elftal) traden op deze voorwaarden tot het verbond toe; het zijn: De Bond van Nederl. Architecten te Amsterdam; Architectura et Amicitia te Amsterdam (het bestuur besluit tot toetreding, wat nog in een ledenvergadering nader moet worden bekrachtigd); Arti et Industriae te 's-Gravenhage; Ned. Vereen. voor Ambachts- en Nijverheidskunst, te Amsterdam; Haagsche Kunstkring; Pulchri Studio te 's-Gravenhage; St. Lucas te Amsterdam; Moderne Kunstkring; Vereen. van Letterkundigen; Genootschap van Nederl. Componisten; Algem. Nederl. Toonkunstenaarsvereeniging, en Nederl. Toonkunstenaarsvereeniging.
De voorzitter bracht vervolgens verslag uit namens de commissie voor het kunstenaarshuis. Naar hij meedeelde, heeft zij op haar laatste vergadering besloten een zesde lid (een architect) in haar midden op te nemen, speciaal voor de bouwkundige kwesties; in verband daarmede richtte zij een rondschrijven tot de Nederlandsche architecten, leden der in beginsel toegetreden vereenigingen met verzoek dengene aan te wijzen die h. i. het beste voor die taak berekend was. De uitslag van deze stemming was: dat zich een gelijk getal stemmen verklaarde voor de heeren Berlage en De Bazel, waarom de commissie ook haar eigen meening in de schaal kwam leggen. De heer Berlage is daarop gekozen. Deze nam zijn benoeming aan en vervaardigde een voorloopig project van het te stichten gebouw. Spr. legde er den nadruk op dat de beslissing in deze natuurlijk verblijft aan de te stichten maatschappij »Het Kunstenaarshuis« maar dat de federatie zal trachten op den bouw invloed uit te oefenen. De heer Baanders (Architectura et Amicitia) sprak zijn leedwezen uit over de wijze waarop de commissie bij de keuze van een architect den doorslag heeft gegeven. Z. i. had een herstemming moeten volgen tusschen de heeren Berlage en de Bazel. De voorzitter verklaarde het hiermede niet eens te zijn. Waar de Nederlandsche architecten blijkens hunne stemming beide mannen even geschikt achtten, mocht den anderen kunsten, welke tot het verbond zijn toegetreden en welke vertegenwoordigd waren in de commissie, ook een stem in het kapittel gegeven worden. De commissie voor het kunstenaarshuis werd aangevuld met den heer W. van Boven te 's Gravenhage. In deze commissie was een vacature ontstaan door het aftreden van den heer J. Gratama, secretaris van de Maatschappij voor Bouwkunst. Waar de maatschappij niet tot het verbond is toegetreden, achtte de heer Gratama het juister, als lid van de commissie te bedanken. De benoeming eener commissie voor het bureau voor auteursrecht, werd aan het bestuur overgelaten. Nadat de afgevaardigden gezamenlijk het noenmaal hadden gebruikt, bezochten zij het Rembrandthuis en het terrein waar het kunstenaarshuis *waarschijnlijk* zal verrijzen. Het is gelegen achter het Rijksmuseum, in het luxe-kwartier der stad dus.

* * *

Dat onze voorzitter niet alleen staat, maar bij de wijze waarop door de Commissie, den architect voornoemd werd aangewezen, niet kon goedkeuren, bewijst de navolgende motie, aangenomen in de vergadering van den Bond van Ned. Architecten dd. 15 Juli jl.:
De Bond van Nederlandsche architecten den 15en Juli 1911 te Amsterdam in een vergadering bijeen, spreekt zijn afkeuring uit over de wijze waarop het bestuur van „het verbond van kunstenaars-vereenigingen" het referendum inzake de keuze van de architecten voor het te stichten kunstenaarsgebouw heeft uitgeschreven, daar deze wijze geen waarborgen geeft voor een ernstige uitspraak.
Als toelichting diene: 1e. dat, door het niet bekend maken van een „kiezerslijst" geen waarborgen bestaan dat niet o n bevoegden tot eene keuze zijn toegelaten; 2e. dat, door het niet benoemen van een stembureau geen waarborgen aanwezig zijn, dat een juiste controle der ingekomen biljetten heeft plaats gehad; 3e. dat eenmaal een referendum uitgeschreven, waarvan de uitslag was dat geen der candidaten de volstrekte meerderheid had verkregen en de beide candidaten met het hoogste stemcijfer een gelijk aantal stemmen op zich vereenigd zagen, alleen langs den weg eener h e rstemming eene definitieve keuze had mogen plaats hebben.

PARKLAAN HAARLEM.

Door den Bond Heemschut is een adres gezonden aan Burgemeester en Wethouders van Haarlem, waarin er op gewezen wordt, dat opgaand geboomte een der elementen is van de schoonheid der Nederlandsche steden en betoogd wordt, dat wanneer boomen in een straat of op een gracht door ouderdom gevaarlijk dreigen te worden, slechts die, welke om deze reden niet behouden kunnen blijven, dienen te worden geveld, om door jonge boomen te worden vervangen. Het adres is gezonden, naar aanleiding van het voornemen dat te Haarlem bestaat, om alle boomen in de Parklaan te doen vellen. De Bond verzoekt, dat deze boomen behouden mogen blijven. Nu alle boomen in de Haarlemsche straten en op de Haarlemsche grachten staande, geleidelijk geveld dreigen te worden, meent de Bond, dat aan dit noodeloos opoffereren van schoonheid een einde behoort te worden gemaakt. Alg. H. Bl.

DE DIEFSTAL IN DE OMAR-MOSKEE.

Nog steeds houdt de ontdekking van nachtelijke opgravingen in de Omar-Moskee te Jeruzalem de gemoederen in Turkije in beweging. In opdracht van de Regeering zijn drie hooge Regeeringsambtenaren uit Haifa, Tripolis en Aleppo naar Jeruzalem gekomen, waar zij verschillende personen hebben verhoord en eenigen doen arresteeren. Het resultaat van dit onderzoek moet den hoofdopziener van de Moskee, Sjeich Halil Aldansi zwaar belast hebben. Daarentegen schijnt de vooral onder de bevolking verspreide meening, dat ook de gouverneur van Jeruzalem meer van de zaak zou weten, ongegrond. Men vraagt zich hier algemeen af, schrijft de correspondent van het Berliner Tageblatt te Jeruzalem, hoe de Engelsche archeologen eigenlijk op het waaghalzige denkbeeld gekomen zijn, juist deze Moskee, welke tot voor kort alleen door Europeanen kon worden bezocht met vermijding van alles, wat de fanatieke Mohammedaansche bevolking in hun overtuiging kwetsen kon, te kiezen tot het doen van nachtelijke opgravingen, zooals, naar thans gebleken is, wekenlang moet zijn geschied.
In de annalen der archeologie zoekt deze groote stoutmoedigheid haar gelijke, want het lijdt geen twijfel, of, zoo deze Europeanen bij hun werk waren verrast door geloovigen, deze laatsten niet geaarzeld zouden hebben om de indringers op staanden voet te dooden. Het optreden der Engelsche onderzoekers laat zich alleen daardoor verklaren, dat zij werkelijk hoopten in deze moskee bijzonder waardevolle archeologische vondsten uit den Joodschen en Kanaänidischen tijd te maken, terwijl al hun pogen om langs wettelijken weg daar opgravingen te mogen doen, mislukten.
Naar men weet, worden tal van archeologische onderzoekingen in Mohammedaansche streken, daardoor onmogelijk gemaakt, dat zich op of bij de plaatsen, waar men wilde graven, een moskee, een kerkhof of iets dergelijks bevindt, waardoor de plaats „heilig" is en onaangetast moet blijven.
Van het standpunt der wetenschap is het echter begrijpelijk, dat archeologen trachten, zij het dan in het geheim, deze hinderpalen te overwinnen. Het blijft nog steeds onopgehelderd, of, en zoo ja, wat de Engelsche onderzoekers in de moskee hebben gevonden. (Vad.)

DE GEMEENTERAAD VAN ASSEN

heeft thans de handen vrij inzake de richting van den locaalspoorweg binnen deze gemeente. De Provinciale Staten hebben namelijk het voorstel van Gedeputeerde Staten aangenomen, waarbij wordt

bepaald dat dit College hierin geen medezeggenschap meer zal hebben. De Raad zal er nu wel voor zorgen dat Assen's stads- en natuurschoon niet wordt aangetast en de weg buitenom, d.i. langs de Zwarte watersche weg, gekozen wordt. Deze weg is o.m. ook door den Bond „Heemschut" aanbevolen.
Op instigatie van den heer E. Van Houten werd deze zaak des tijds door ons bestuur bij „Heemschut" aanhangig gemaakt.

Dezer dagen besloot Assen's Raad op voorstel van zijn Voorzitter, de spoorlijn te doen leggen *langs den Z. oever van het N.-Willemskanaal.*

SCHOONHOVEN.

De Zuid-Hollandsche Archeologische Commissie heeft zich tot den gemeenteraad van Schoonhoven gewend naar aanleiding van het door B. en W. ingediende voorstel om den aan de gemeente behoorenden toren der groote kerk af te staan aan de Ned. Herv. Gem. met bedoeling, dat deze kerk en toren zal afbreken, terwijl haar van gemeentewege een subsidie van f 15,000 zou worden verleend.
De commissie noemt dit een voorstel, dat ieder beschaafd Nederlander als een ergerlijk vandalisme moet brandmerken, en dat een inwoner van de gemeente Schoonhoven, die ook maar eenig gevoel heeft voor hare eer en haar verleden, nog pijnlijker moet treffen wegens het daaruit sprekende volkomen gemis van gemeentelijk waardigheidsgevoel.
Verschillende argumenten, waarvan B. en W. zich bedienen, tracht de commissie te weerleggen om er ten slotte op te wijzen, dat deze toren, wegens de architektonische behandeling van zijn onderste gedeelte, een unicum is in Zuid-Holland en wellicht in Nederland. De torens der groote kerken van Delft, Dordrecht, Den Haag en Rotterdam, de belangrijkste, welke in Zuid-Holland nog bestaan, zijn belangrijk eenvoudiger in hun benedenverdieping dan de toren van Schoonhoven, die zich onderscheidt door de ruime toepassing van bergsteen, de fraaie detailleering zijner contre-forten en vooral door de ongemeen rijke profileering der nis in zijn westwand, waarin zich deur en venster bevinden.
De commissie verzoekt den raad met aandrang, het voorstel van B. en W. niet aan te nemen, doch tot restauratie van den toren over te gaan.
Het adres is geteekend door jhr. Victor de Stuers en Jan Kalff. Ook de Oudheidkundige Bond, het Kon. Oudheidkundig Genootschap en Heemschut hebben een adres aan den raad van Schoonhoven verzonden, waarin er met klem op aangedrongen wordt, den toren voor het nageslacht te behouden.
Het adres door het Kon. Oudheidkundig Genootschap verzonden, luidt: „De ondergeteekenden, bestuurderen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, gevoelen zich gedrongen hunne ernstige bezwaren kenbaar te maken tegen het voorstel door Burgemeester en Wethouders Uwer Gemeente gedaan om te besluiten den fraaien toren der Groote Kerk ten uwent aan de Nederduitsch Hervormde Gemeente af te staan, met de bedoeling, dat deze dit kunstwerk alsmede de daaraan verbonden, als kunstwerk eveneens merkwaardige, kerk zal afbreken. Voor den bouw eener nieuwe kerk zou door den Raad bovendien een bedrag van *f* 15,000 moeten worden beschikbaar gesteld.
„Met zeer pijnlijke verbazing heeft ons bestuur van dit voorstel kennis genomen. Aan verscheiden zijner leden toch is uit eigen aanschouwing bekend, dat zoowel het kerkgebouw, als in het bijzonder de toren van zeer bijzondere kunstwaarde zijn. Om deze bouwwerken te bezichtigen, komen dan ook jaarlijks verscheiden belangstellenden naar Uwe Gemeente. Wij laten thans in het midden of niet reeds de overweging, dat het gemeentebestuur niet mag medewerken uwe stad voor reizigers minder aantrekkelijk te maken tot verwerping van het voorstel zou moeten leiden. Evenmin achten wij ons — bij gebrek aan nauwkeurige kennis van den financieelen opzet van het plan — in staat te beoordeelen of niet restauratie van kerk en toren met de gebruikelijke bijdragen van Rijk en Provincie voor de gemeentekas voordeeliger zou blijken, dan de thans voorgestelde transactie.
Tegen het plan zelf moeten wij reeds ten ernstigste protesteeren. Dat de Nederduitsch Hervormde Gemeente ten uwent geen prijs stelt op het behoud van een gebouw van zoo groote waarde, dat zij zich niet reeds door piëteit gebonden voelt aan het voornaamste kerkgebouw uwe gemeente, hetwelk haar sedert de dagen der Hervorming als bedehuis heeft gediend en zoo voor als na dien tijd door een piëteitvol voorgeslacht in- en uitwendig is verfraaid, dat zij er ten slotte geen bezwaar in ziet de stad Schoonhoven te berooven van een harer voornaamste bezienswaardigheden, waarvan ongetwijfeld ook voor het opgroeiend geslacht een opvoedende kracht van beteekenis moet uitgaan, dat alles moge voor hare rekening blijven; doch van het kalme overleg en het juiste inzicht uwer vergadering meenen wij te mogen verwachten, dat zij niet zal medewerken om van gemeentewege tot een dergelijk wanbedrijf de behulpzame hand te bieden.
„Met nadruk, maar ook met vol vertrouwen vragen wij daarom aan Uw college de voordracht te verwerpen en B. en W. uit te noodigen om, voor zooveel mogelijk in overleg met de Ned. Herv. Gem., de noodige stappen te doen om, met subsidie van Rijk, Provincie en particulieren te komen tot behoud en deugdelijk herstel van toren en kerkgebouw.

SHAKESPEARE-THEATER IN LONDEN.

Door de 10.000 pond sterling, die door het comité van het, tijdens de kroningsfeesten gehouden, Shakespeare-costuumbal in „Albert-Hall als winst zijn afgedragen, is het fonds voor 't Shakespeare-National-Theater gestegen tot 100.000 pond sterling. Voor echter met den bouw begonnen wordt, moet het fonds gestegen zijn tot 500.000 pond. De London County Council heeft een bouwterrein toegezegd in Trafalgar Square tegenover den Nelson-zuil naast den nieuwen Admiralty-Arch. Men hoopt in ieder geval met den bouw klaar te zijn bij de Shakespeare-Tricentenaire. Tel.

— Op 8 Juli ontving de eigenaar van den grond, waarin de brug ligt, bezoek van den heer dr. J. B. Holwerda, onder-directeur van het Rijksmuseum van Oudheden Archeol. afd. te Leiden. Nadat vergeefs gepoogd was den eigenaar den grond, waarin de brug ligt, af te koopen, werd men het er over eens de brug alleen te leveren in een of in drie jaar en dan telkens een derde deel voor *f* 200. (Zie Architectura No. 20).

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 28. Otto Wagner, 70 jaar, gelukwensch, door de Mij. tot bev. der bouwkunst haar eerelid Otto Wagner te Weenen gezonden, ter gelegenheid van zijn 70sten geboortedag op 13 Juli 1911. Rotterdamsche parkplannen, door J. Gratama. Stedenbouw door J. G. Wattjes. Toren te Velp (N. B.) en twee landhuizen te Laren van A. Kropholler, door J. G., met afbeeldingen. Warmtetransmissie van gewapend beton, door J. G. Unger.
DE OPMERKER, 28. Uitstapjes in Engeland en Schotland.
DE INGENIEUR, 28. Vervanging van de gegoten ijzeren draaibrug over de Mark bij Zevenbergen in den spoorweg van Dordrecht naar Rozendaal, door P. Joosting. De Technische Hoogeschool en de Nederlandsche taal. De werkzame capaciteit van driephasenkabels, door Dr. W. Lulofs. Gebogen dakgoot, door H. Oostinger.
DE BOUWWERELD, 28. Het provinciaal krankzinnigengesticht „Duin en Bosch" te Castricum. Gemeentewoningen te Edam (genaamd dorp Volendam), door J. Letzer, met afbeelding. De kerk te Kuik. Waarom geen loodwitverbod? door C. P. van Hoek.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 3. Geschooldheid en techniek. Een instructiewagen voor electrische spoor- en tramwegen. Moderne metaalbewerkingmachines en gereedschappen. Het metaal tantalum.
DE GAS- EN WATERFITTER. De ontwikkeling der gasverlichting Gascentralen. Electrificatie van gas. Het stoken van cokes in vulkachels en vulhaarden.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 54, 55. Anlagen für Feuerbestattung, Urnenhalle des vereins für Feuerbestattung in der Gerichts-strasse in Berlin, architekt W. Muller. Neuere Schulbautens der Neubau des Reform-Real-Gymnasiums in Mariendorf bei Berlin, met afbeeldingen. Zum siebzigsten geburtetag von Otto Wagner. Die Grosztadt, eine studie von Otto Wagner. Das Rohr- und strohdach für landliche Gebäude.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De Schapenduinen. — Nog eens: Parkaanleg te Rotterdam. — De Tivolizaal tijdens de Utr. Lustrumfeesten 1911. — Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, uitgeschreven in 1911. — Patroonsbond van Nederlandsche beeldhouwers. — De Club van Utrechtsche leden van A. et A. — Internationaal Woningcongres te Weenen. — Prijsvragen. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

HET GERESTAUREERDE, GEBRANDSCHILDERDE RAAM IN DE GROOTE OF ST. JANSKERK TE GOUDA (7e glas).

HEDEN, den 29en Juli, is in de Groote Kerk te Gouda herplaatst het door de firma J. H. Schouten — te Delft — gerestaureerde gebrandschilderd raam, voorstellende de „inwijding des tempels door Salomo" en „het avondmaal van Jezus en de Apostelen".*) De bovenste helft van dit prachtig glasraam (de inwijding des tempels) woei den 26en Mei 1790, tengevolge van een geweldigen storm, in de kerk en werd grootendeels vernield. Door den vorstelijken gift van Mevrouw X. daartoe in staat gesteld, besloten H.H. Kerkmeesteren in 1909 tot algeheele restauratie en weder-plaatsing van dit glasraam en droegen dit zoo omvangrijke als technisch moeilijke werk aan voornoemde Delftsche firma op, die 't als haar NEGENDE restauratie van Gouda's kerkglazen, boeken mocht. Door de vriendelijkheid van den Heer Schouten waren wij een dezer dagen in de gelegenheid bedoeld glasraam eens heel van nabij te zien. Het lag n.l. in diens atelier, gedeeltelijk in lood gevat, gedeeltelijk als ontelbaar vele tientallen van glasstukjes — keurig netjes gesorteerd op groote tafels („lichtbakken" zouden wij ze willen noemen) uitgestald en ging elk deeltje nog eens, (voor de zooveelste maal dus), aan het scherp oog en oordeel van den restaurateur en diens medewerkers (zijnde de heeren H. Velthuis en L. H. Knoll) voorbij, alvorens ook dàt gedeelte zijn algeheele voltooiing kon naderen. Trouwens, vooraleer zich een juist oordeel omtrent een nieuw in te voegen glasstuk vormen laat, moet dit — door het in-lood-zetten — met de omgeving eerst één geheel vormen. Alles wordt dan rondom afgedekt, de gansche in lood gevatte partij even op een tafel apart gelegd, een leer overeind gezet en, geleund over een der zware kapbalken, van boven af op dit „ensemble" lang en aandachtig neergezien. Eerst dan pas laat zich een juist oordeel vormen en gebeurd het maar al te vaak dat de nieuw toegevoegde glazen nog niet DAT doen, wat ze behooren te doen in 't geheel van kleur en lijn; en nu worden die „hiaten" wederom verwijderd, opnieuw bewerkt (overgeschilderd en overgebrand) en opnieuw in lood gezet. Deze bewerking heeft net zoolang plaats totdat ze aan ALLEN voldoening schenkt en dàn eerst kan tot DEFINITIEVE in-lood-vatting worden overgegaan. Dat dit werk, dusdanig serieus opgevat, een schat van tijd en geduld vraagt en vergt, wie zal 't ontkennen? 't Is dan ook haast geen wonder dat een werk van dusdanige technische eischen, zich aan geen prijzen binden laat. Wie kan nu tevoren schatten wat voor risico's, hoeveel uren van inspannend zoeken en toepassen aan dit werk wel zullen ten koste worden gelegd? Heerlijk daarom, dat bij dergelijke, moeilijk te schatten restauratie-werken steeds een „ontvankelijk gemoed" rondwaart dat niet alleen tot ernstig werken aanspoort en aanvuurt, maar — en dit is haast wel 't meest vermeldenswaardige — tot slot der historie ook de kosten dier restauratie betaald.
Wanneer wij bedenken, hoe vaak op onbillijke wijze het beheer van onderscheiden HH. Kerkmeesteren geheekeld en aan de kaak gesteld wordt en daarbij dan tevens eens d enken aan de kolossale sommen die restauraties vereischen, dan kunnen wij het ons voorstellen hoe menige kerkvoogdij wel jaloersche blikken moet slaan naar Gouda's „Kerkmuseum" waar reeds met „gelijken tred" de restauratie-producten komende zijn.
Doch ter zake. Bedoeld glasraam is 19.70 M. hoog en 4.60 M. breed en bestaat uit boven- en onderdeel. Het bovendeel werd in 1790 — reeds gezegd — bijkans GEHEEL VERWOEST. Slechts enkele deeltjes, en dan vaak nog zwaar beschadigd, overleefden dit rampzalig moment. Het onderdeel kwam er gelukkig wat beter af, doch moest toch ook veel „afstaan". Belangrijke stukken zijn ook hier verloren gegaan al is de verhouding van verwoest tot gered gedeelte van het benedenraam eenigszins gunstiger dan van het bovengedeelte.
De „resteerende scherven" werden, zoo goed en zoo kwaad dat ging, bijeen verzameld en in kisten op zolder opgeborgen in de hoop van beter tijden die .... eens komen zouden en ZIJN GEKOMEN. Toen de restauratie der groote Kerk een voldongen feit bleek geworden en bij de trapsgewijze vordering ook het „glaswerk" een blik werd waardig gekeurd en menig schoon product van glasschilderkunst op waardige wijze weder was „gepreпareerd", ja toen kwam ook de vraag op, wat van het glas met „Salomo's tempel" wel over zou zijn. De resteerende glasstukken kwamen, netjes verpakt, in Schoutens atelier aan vergezeld van de vraag „wat van deze fragmenten voor de restaureering van bedoeld glasraam te gebruiken viel...."
Wat dus nog aan glas aanwezig was kwam, na het prijzenswaardig besluit tot herstelling, ter plaatse voornoemd aan, waarmen aan het werk toog om eerst eens te sorteeren wat in den loop der eeuwen was bijeen verzameld en „opgeveegd". Gelijk bij een legkaart verschenen spoedig — (aan de hand van de origineele

*) In 1557 door Koning Filips II van Spanje aan de Kerk geschonken.

ENGELFIGUREN, DIE DE CARTOUCHE FLANKEEREN (ONDERSTE GEDEELTE VAN HET GLASRAAM „HET AVONDMAAL VAN JEZUS EN DE APOSTELEN").

cartons van Crabeth alsmede van een kleurteekening van A. Lepelaer, 1693) — alle die deelen, welke het ontzettend oogenblik van 1790 bleken OVERLEEFD en den storm dier dagen doorstaan te hebben. Nauwkeurig werd alles vastgesteld, kreeg weer z'n oorspronkelijken plaats en zoo kon na dit hoogst omvangrijke „voorspel" DE RESTAURATIE een aanvang nemen. Waarin deze restauratie nu wel bestaan heeft? Wel, eerst werd gesorteerd en gecatalogiseerd, toen bijgemaakt wat ontbrak en tenslotte alles opnieuw in lood gezet en door (gegalvaniseerd, gemenied, en 2 × geschilderd) ijzerwerk wederom versterkt.

BIJGEMAAKT WAT ONTBRAK — vraagt wellicht iemand — IS DAT RESTAUREEREN? Ook wij voelden dadelijk iets van het gevaarlijke van deze „werkwijze" en vroegen den Heer Schouten daarom, DIENS meening eens te mogen vernemen ten opzichte van dit toch aller teerste punt. Onze vriendelijke „gastheer" en geleider verklaarde toen DAT HET TOCH NIET AANGING OM BROKSTUKKEN VAN EEN GEBRANDSCHILDERD RAAM IN EEN VELD VAN EFFEN OF GEKLEURD GLAS TE PLAATSEN. Zooiets zou al dadelijk in strijd zijn met DE BEDOELING van schenker en schilder van voorheen, en bovendien, waar bleef het EFFECT bij, het GENOT van aanschouwing van dit eens zoo wonderschoon geheel? Zeker — alle herstelling is niet te verdedigen, vooral wanneer het nog door absoluut onbekwame handen geschiedt en met beslist minderwaardige glassoorten zooals b.v. eens een raam hersteld was door Angelus — in de Oude kerk te Amsterdam n.l. — WAARBIJ EEN „WOLKBROK" IN DE PLOOIEN VAN EEN KLEED WAS TERECHT GEKOMEN en het geheel wel voor RUIM ZEVEN ACHTSTE GEDEELTE met minderwaardig gekleurd glas was „aangevuld". Ja, een dergelijke manier van werken kan men toch bezwaarlijk RESTAUREEREN noemen. Wanneer spr. een werk wordt opgedragen BEGINT HIJ MET TE BEHOUDEN WAT AANWEZIG IS EN GEEFT DAT WEER ZIJN OORSPRONKELIJKEN PLAATS. Daarna pas begint ZIJN werk. En nu is hij in staat, na langdurig zoeken en na diepgaande studie omtrent de technieken van het glasschilderen en glasbranden — tot een en ander in staat gesteld door de voorlichting en hulp van den, met een schat van kennis toegerusten heer A. LE COMTE te Delft — even goed dat heerlijk diep blauw, dat wonderlijk warme rood, dat „brutaal" en hoog geel, dat bijkans ondoorzichtig purper, ja wat niet al, in zijn ateliers te wrochten.

FRAGMENT VAN 'T GLASRAAM „HET AVONDMAAL VAN JEZUS EN DE APOSTELEN" (FILIPS II MET GEMALIN, GEKNIELD TERZIJDE VAN DEN AVONDMAALSDISCH).

FRAGMENT VAN 'T GLASRAAM „DE INWIJDING DES TEMPELS DOOR SALOMO".

Evenwel, HIJ BLIJFT EERLIJK IN ZIJN WERK. Geen goochelen met glas van wat wèl en wat niet van hem is. WAT HIJ AAN OUD ONTVANGT WORDT GECATALOGISEERD EN GENUMMERD EN WETEN DE LASTGEVERS DUS STEEDS EN TE ALLEN TIJDE WAT VAN CRABETH EN WAT VAN SCHOUTEN IS. En bovendien, op eene, op zijn atelier vervaardigde „werkteekening" staat nauwkeurig elk stukje aangeteekend, voorzien van letters of nummers en gearceerd. Is het raam dus gereed, dan kan men aan de hand van die teekening nagaan wat OUD en wat NIEUW is, wat TOEGEVOEGD en wat (wat hoogst zeldzaam en dan nog ALLEÉN tengevolge van verminking of zware beschadiging geschiedt) VERVANGEN is. Vindt men dan spr.'s opvatting van restaureeren niet juist, welnu, wie belet iemand dan om zijn (Schouten's) werk weer te verwijderen en de ORIGINEELE gebrandschilderde stukken, hetzij op effen fond, hetzij in eens anders werk te plaatsen? Er is op deze wijze NIETS VERLOREN GEGAAN EN NAAR BESTE WETEN GETRACHT WEDEROM AAN „DE BEDOELING" VAN HET WERK, ZOO DICHT ALS MOOGLIJK IS, NABIJ TE KOMEN.

Op onze vraag of het nu nieuw toegevoegde glas, na verloop van tijden, iets van zijn waarde of kracht verliezen zal, verzekerde de heer Schouten ons met nadruk, dat het door hem toegepaste glas geen neiging tot verkleuren bezit en DAT EEN BEPAALD EFFECT ENKEL DOOR herhaaldelijk SCHILDEREN VERKREGEN WORDT. Sommige glassoorten zijn er echter die na verloop van zekeren tijd gaan verweeren EN GEHEEL WEGTEEREN, evengoed dit met het lood het geval is, dat om een 100 à 150 jaar vernieuwd dient te worden wijl anders de baarden geheel zijn weggevreten en het glas uit „zijn voegen" zou vallen.

Vóór wij heengingen, nog even een blik op dit „machtig kleurenspel" geworpen. Vanaf ons hoog standpunt genoten wij in rijke mate van de talrijke lichten en effecten. De duizende stukjes op de lange tafels bezitten elk, van nabij gezien, een eigene zelfstandige „toon". Bij aandachtige beschouwing van zoo'n deeltje ontwaarden we dra een rijkdom van licht en kleur, van techniek en van gevoel. Het koper van een pan, het grijs van de tegelvloer, het purper, rood, blauw of groen van een kleedingsstuk, ja, wat niet al, 't SPREEKT, GLOEIT en BRANDT. Van omhoog verliest elk deeltje z'n „zelfstandigheid", het houdt op een stukske te zijn, nu komt HET GEHEEL naar voren en de zwakke toonen zwellen aan tot machtige accoor-

den en het wordt zoo: één „halleluja"! Straks, op z'n „oude" plaats, zal het wederom doen als DOORZICHTIGE STOF die weder samenvoegd wat door noodwendige onderbreking der muur gescheiden werd. Het wordt weer het tooverbeeld, het gloeiend en stralend omhulsel van een ruimte waar de geest heerscht over de stof en waar men den Schepper van leven en licht aanbidden wil.

Dermate genoten wij van dit product van technisch kunnen . . . . dat we onzen trein vergaten. Geen nood, er viel nog veel meer te zien en — we hadden nu toch weer den tijd! Er werd ons nog een kijkje gegund in heel de omgeving waar dit levend en kleurrijk glasproduct toch „groeit".

Achtereenvolgens doorliepen we nu de verschillende werkplaatsen — dus de verschillende stadiums — van de teekenkamer naar de „bakkerij" (waar de Heer S. ruim 18 jaar geleden z'n eerste groote restauratie-werk wrochtte) vervolgens naar de „snijkamer" waar door het onzichtbaar en flijmend diamant kopjes worden getooverd uit warmkleurig glasstuk. De „zetterij" kwam hierna aan de beurt en werd ons het in-lood-zetten, het vullen der naden alsmede het versterken van het glasraam aanschouwelijk voorgesteld. Na een blik in het magazijn met z'n 1200 glassoorten en even zooveel nummers en na een ommegang door de ateliers met hun heerlijk bruingrenen tongewelven en kapgebindten en hun eigenaardig effect van rustig, „opwellend" en rijk stemmend „voetlicht" (waarbij dan nog dien schat van levend en gloeiend materiaal,) na dien hoogst eigenaardigen en aan bekoring rijken tocht dan, landden we ten slotte aan in Schouten's „museum" waar een uitgebreide collectie TEGELS (ruim 7000 soorten van begin 17e tot begin 19e eeuw) keurig in schuifladen op latten-stellingen (en natuurlijk weer gecatalogiseerd) bewaard worden. Maar niet alleen tegels, talrijke zaken meer vroegen onzen aandacht ALLES HET RESULTAAT VAN 30-JARIG „WEGSLEPEN". Is 't wonder dat zoo'n collectie en zoo'n arbeidsmilieu — in den vorm van waarlijk artistieke ateliers met bekoorlijke „hoekjes" — zich achter die witte muren in dat smalle steegje nauw vermoeden liet? Eerlijk opgebiecht, allereerst ons zoeken naar „'t Prinsenhof" of te wel „de ATELIERS VAN JAN SCHOUTEN, en toen dat onooglijk meeldragerstrapje, uitmondende van omhoog in een weinig artistiek doch kraakzindelijk „voorhuys", het had ons geen bepaald hooge verwachting meer gelaten voor „de werkplaats" van een van Nederland's meest bekende glasbranders. Ons bezoek „daarboven", alsmede het allervriendelijkst geleide van den Heer Schouten zelf, maakten alles, rondweg gezegd, in dubbele mate weer goed wat de „incomste" zoo pijnlijk had moeten derven.

ADR. M.

BOEKBESPREKING.

OVER OPLEIDING EN OPVOEDING AAN AMBACHTS- DAG- EN AVONDSCHOLEN DOOR L. VAN ESSEN RZN., DIRECTEUR DER AMBACHTSSCHOOL TE UTRECHT; HANDBOEK TEN DIENSTE VAN HEN DIE ZICH WIJDEN AAN HET VAKONDERWIJS. (Uitgave: Electr. Drukkerij L. E. Bosch en Zoon, Utrecht.

Reeds geruimen tijd wachtte deze uitgave op bespreking in deze kolommen. Laat mij mogen verklaren dat dit uitstel niet veroorzaakt werd door gebrek aan belangstelling. Het tegendeel is waar.

Voor ieder die voelt voor onderwijs, in 't bijzonder voor vakonderwijs, 't zij hij er in werkzaam is, het zij hij behoort tot de breede rij van belangstellenden, moet het verschijnen dezer uitgave een groote vreugde geweest zijn; want immers hoe dikwijls hebben wij niet zelf de behoefte gevoeld aan door ervaren vakonderwijzers doorwrochten arbeid op 't gebied van onderwijs en opvoeding, hoe dikwijls hebben wij de vakschoolleeraar daarnaar hooren vragen, hoe dikwijls bleek ook tevens de dringende noodzakelijkheid van een handleiding, gezien het corps van (maar al te dikwijls) jeugdige opvoeders, soms nauwelijks zelf de schoolbanken verlaten hebbende, dat het leerarenpersoneel van vele onzer vakscholen vormt. Een vreugde moet het voor allen geweest zijn te vernemen dat het juist de heer Van Essen was die het licht ontstak en zijne veel-jarige ervaring ten beste gaf. Wie weten wil waarom dit juist vreugde geven moet, besteede slechts een dag door een bezoek te brengen aan de Utrechtsche Ambachtsschool. Hij zal daar kunnen aanschouwen uit welke bron de aanwijzigingen komen die dit boek geeft; hij zal kunnen zien tot welke resultaten een vakonderwijs leidt dat naar deze inzichten georganiseerd is en geleid wordt.

DE SAMENSTELLING VAN HET BOEK.

Na een kort woord van aanbeveling door den heer H. J. de Groot, Inspecteur van het M.O., deelt de auteur in een voorbericht mee dat de „wenken" oorspronkelijk bestemd waren voor het „Maandblad voor Vakopleiding", en dat bij 't uitwerken de aanteekeningen het geschrift daarvoor te omvangrijk bleek te worden. Vandaar dus het ontstaan van dit boek. *Men mag er dankbaar voor zijn.*

DE INHOUD.

Het werk bestaat uit een tiental hoofdstukken, welke in den inhoud zijn onderverdeeld in een groot aantal onderwerpen, zoodat de inhoudsopgave een klapper op den inhoud is. Na eene bespreking van tucht, orde en doel in een inleiding worden achtereenvolgens behandeld: „het voorbeeld, het woord, het toezicht, het optreden, het wekken van belangstelling, het leerplan, het straffen, de orde buiten de school en tenslotte de goede verstandhouding onder het personeel.

Ontelbaar en van onoverschatbare waarde is het aantal kort saamgevatte practische wenken en begrippen die hier onder ieders bereik zijn gebracht. Het is de „catechismus voor den vakonderwijzer". Niet dat ik zou wenschen dat elke vakschoolleeraar met dit boekje in zijn zak voor de klasse stond om het als een vragenboekje telkens te raadplegen. Een zoodanig gebruik zou al spoedig blijken even onnuttig als onmogelijk te zijn; doch mijnsinziens bevat dit boek al dat geene, waarnaar de beginner, die 't uit volle overtuiging ernstig meent met de taak van ons vakonderwijs zonder deze voorlichting en aanwijzing gedurende een reeks van jaren in het onderwijs zelf zoekende blijft.

Grondig kennis te nemen van de ervaringen van een oudere, die bovendien gezien en gevoeld heeft in zijn klassen, waartoe dit boek zoo ruimschoots de gelegenheid biedt, bespaart dus den nieuweling in de school veel tijd en inspanning en kan hem voor groote teleurstellingen en onaangename ondervindingen vrijwaren.

Men voelt in deze wenken niet alleen den ervaren onderwijzer, den opvoeder bij uitnemendheid en den talentvollen organisator; men waardeert in den auteur, en dit is het wat mij in de Utrechtsche Ambachtsschool en bij herhaling in dit boek steeds weer frappeert, men waardeert in hem de groote liefde voor den leerling en voor het onderwijs, die alles beheerschende genegenheid, waartegen zelfs het onverzettelijkst karakter van den meest verwaarloosden deugniet op den duur geen weerstand kan blijven bieden. En hierin ligt wel de belangrijkste, misschien voor velen ook de moeilijkste, les voor den jongen vakschoolleeraar.

Ik wensch dit boek in de handen en, de gevoelens die de auteur koestert voor de jeugd en ons vakonderwijs, in de harten van allen die zich geroepen voelen als leeraar een plaats te bekleeden.

R.

INTERNATIONAAL WONINGCONGRES TE WEENEN. (Vervolg en slot van blz. 230).

Het eerste mannentehuis was in 1905 (in navolging van de Rowton Houses in Londen en het Albergo popolare in Milaan) gevestigd in de industrie (20ste)-wijk (Brigittenau), met het doel aan een deel der tallooze arbeiders der wereldstad die geen eigen gezin hebben een behoorlijk tehuis te verschaffen, zonder welke inrichting zij hun onderdak moeten zoeken bij particulieren (leidende tot overbevolking) of minderwaardige logementen. Het tehuis in de 20ste wijk ligt enkele minuten van de tramlijnen en een half uur gaans van het centrum der stad. Het biedt ruimte voor 544 gasten; de totaalkosten van bouw en inrichting beliepen *f* 330.000. Deze stichting, welke overigens op dezelfde leest geschoeid is als de nieuwe, wierp zoodanige resultaten af (4½ pct. der stichtingskosten) dat ter gelegenheid van het 50-jarig regeerings-jubileum van den Keizer tot de oprichting van het tweede tehuis werd besloten. Dit reusachtige, kazerneachtige gebouw (volgens toelichting het grootste op het vasteland) beslaat 3951 M²; totale kosten van grond, bouw en inrichting *f* 700.000; en geeft woon- en slaapgelegenheid aan 890 personen van minstens 14 jaren en wier jaarlijksche inkomen niet meer bedraagt dan 1500 kronen (d.i. plm. *f* 14,50 per week). De slaapgelegenheden, langs vier trappen bereikbaar, liggen op drie verdiepingen; de eenvoudige afzonderlijke slaapvertrekjes (271 op iedere verdieping), eenerzijds aan een gang gelegen, anderzijds de buitenlucht direct ontvangende, zijn gedeelten van (45) zalen. Naast de trappenhuizen bevinden zich op iedere verdieping de waschgelegenheden en privaten. Voor de goede orde mogen de slaapgasten zich slechts in hun vertrekjes bevinden tusschen 8 uur 's avonds en 9 uur 's morgens. Ten behoeve van hen, die nachtarbeid verrichten en eenige meerdere aanspraken hebben zijn 77 speciale vertrekken (iets grooter nl. 2,60 M. bij 1,90 M.) afgezonderd.

Voor het gebruik der gewone slaapvertrekjes betaalt men wekelijks *f* 1,40, voor twee opvolgende nachten *f* 0,50, voor één nacht *f* 0,30, voor de speciale vertrekken per nacht 10 cent meer.

Onder de excursies behoorde nog een bezoek aan het „Waldund Wiesengürtel" terrein. Op initiatief van den voormaligen burgemeester van Weenen, dr. K. Lueger, heeft de gemeente het besluit gevat om tot verwezenlijking te komen van het denkbeeld, dat rondom de stad Weenen van thans een breede zoom schilderachtig bosch- en weiland op geaccidenteerd terrein gelegen in dien staat zoude worden bewaard, buiten welke alsdan nieuwe uitbreiding der stad zoude kunnen plaats vinden. Zooals de naam aanduidt, zal het terrein niet bestemd zijn voor parkaanleg, doch om de zekerheid te waarborgen van een ruim onbebouwd gebied in de zich daarbuiten breeder ontwikkelende gemeente. Het plan waarvan de kosten zijn geschat op 50 millioen kronen verkeert echter nog in een begin van uitvoering, daar slechts enkele gedeelten, waaronder het slot Kobenzl, tot dusverre zijn aangekocht.

Den 31sten Mei word den congresleden een schitterend banket door de gemeente in eene der zalen van het monumentale raadhuis aangeboden, waaraan ongeveer 1000 personen aanzaten, terwijl den 1sten Juni de Minister van Arbeid, dr. A. Ritt, eene avondreceptie hield

in den Kursalon in den Stadtgarten. 2 Juni vereenigden de congresleden zich aan een gemeenschappelijk afscheidsmaal in de Jachttentoonstelling.
In de slotzitting had ondergeteekende de eer, namens de Nederlandsche Regeering het congres uit te noodigen in 1913 in Nederland bijeen te komen en hieraan tevens namens Burgemeester en Wethouders te 's-Gravenhage de uitnoodiging te verbinden om het congres alsdan te 's-Gravenhage te houden, welke uitnoodiging met instemming werd aanvaard.
's-Gravenhage, 14 Februari 1911. C. LELY.

8e JAARVERSLAG DER RIJKSCOMMISSIE TOT HET OPMAKEN EN UITGEVEN VAN EEN INVENTARIS EN EENE BESCHRIJVING VAN DE NEDERL. MONUMENTEN VAN GESCHIEDENIS EN KUNST.

Aan dit, aan den minister van Binn. Zaken uitgebracht jaarverslag over 1910, ontleenen wij, omtrent *de werkzaamheden* der commissie, het navolgende;

I. DE VOORLOOPIGE INVENTARIS DER MONUMENTEN.

Over den stand der werkzaamheden kan het volgende worden medegedeeld:
1°. De Voorloopige Inventarissen der provinciën Utrecht en Drente zijn gedrukt en uitgegeven.
2°. De herziening van den door Mr. Overvoorde bewerkten voorloopigen inventaris der provincie Zuidholland is ten einde gebracht. Het heeft den Secretaris echter aan tijd ontbroken om dezen inventaris persklaar te maken vóór het vertrek van den bewerker naar het buitenland, zoodat diens terugkeer wordt afgewacht alvorens het boekje gedrukt kan worden.
3°. De voorloopige inventaris der provincie Gelderland is zóó ver gevorderd, dat met de herziening kan worden begonnen.
4°. Een aanvang is gemaakt met de inventarisatie der provincie Groningen.
5°. Voorts zijn thans geheel of gedeeltelijk bewerkt: de provinciën Noordbrabant, Zeeland, Overijsel en Limburg.

II. DE BESCHRIJVING EN AFBEELDING DER MONUMENTEN.

Van de geïllustreerde beschrijving der monumenten in de voormalige Baronie van Breda is de grootste helft afgedrukt.
Met het verzamelen van gegevens voor een tweede deel, de geïllustreerde beschrijving der monumenten in den Bommeler- en den Tielerwaard, is voortgegaan. In verband hiermede zijn de volgende opmetingen gemaakt:
Ned. Hervormde kerk te Aalst (plattegrond);
Gevelsteen en anker te Ammerzoden;
Ned. Hervormde kerk te Asch (plattegrond);
Ned. Hervormde kerk te Beusichem (plattegrond en détails);
Ned. Hervormde kerk te Buren;
Ned. Hervormde kerk te Buurmalsen (plattegrond, 2 dwarsdoorsneden en détails);
Ned Hervormde kerk Enspijk (plattegrond en détails);
Ned. Hervormde kerk te Erichem (plattegrond);
Ned. Hervormde kerk te Est (plattegrond);
Ned. Hervormde kerk te Geldermalsen (plattegrond);
Roomsch-Katholieke kerk te Gellicum (plattegrond en détails);
Gevelankers te Hedel;
Gevelankers te Kuilenburg;
Ned. Hervormde kerk te Meteren (plattegrond);
Ned. Hervormde kerk te Noord-Nederhemert (plattegrond);
Ned. Hervormde kerk te Zuid-Nederhemert (plattegrond);
Ned. Hervormde kerk te Renooi (plattegrond);
Gerfkamer bij de Ned. Hervormde kerk te Tiel (2 plattegronden, doorsneden en détails);
Ned. Hervormde kerk te Tricht (plattegrond, doorsnede en détails);
Ned. Hervormde kerk te Varik (plattegrond);
Gevelankers te Zaltbommel;
Ned. Hervormde kerk te Zoelmond (plattegrond en détails);
Ook werden 103 fotografische opnamen gedaan.

III. VERDERE WERKZAAMHEDEN.

De studie van de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst wordt ten zeerste bemoeilijkt, doordien opmetingen van oude Nederlandsche bouwwerken bijna geheel ontbreken. Wel bezit het Departement van Uwe Excellentie een belangrijke verzameling van zulke opmetingen, doch deze kunnen in ruimen kring slechts weinig nut stichten, daar zij uitteraard alleen in hare bewaarplaats geraadpleegd kunnen worden. Hetzelfde geldt van de opmetingen, die door de Rijkscommissie zelve worden bijeengebracht. Al dit materiaal zal natuurlijk mettertijd worden gereproduceerd en uitgegeven, maar dit kan slechts langzamerhand geschieden en intusschen bestaat er, zoowel voor onderwijsdoeleinden, als voor wetenschappelijk onderzoek, zóózeer behoefte aan opmetingen van Nederlandsche bouwwerken, dat elke uitgave, die hieraan eenigszins tegemoet zou komen, van groot belang moet worden geacht. De eenige bestaande publicatie van dezen aard, de „Afbeeldingen van oude bestaande gebouwen", gedurende een reeks van jaren uitgegeven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is sinds 1909 vervangen door een tijdschrift van meer algemeenen aard, dat reeds om zijn veel te klein formaat ongeschikt is om opmetingen op behoorlijk groote schaal onder ieders bereik te brengen.
De Rijkscommissie heeft gezocht naar een middel om in deze leemte althans eenigermate te voorzien en is daarbij tot het volgende besluit gekomen.
Indertijd zijn door de zorgen van het opgeheven College van Rijksadviseurs op kosten van het rijk opmetingen van een aantal belangrijke oude gebouwen fotolithografisch gereproduceerd. Het College was voornemens deze uit te geven, maar het is daartoe nimmer gekomen, en zoo ligt bijna de geheele oplage van deze prenten nog steeds in magazijn.
De Commissie nu is van oordeel, dat de uitgave van deze afbeeldingen veel nut zou kunnen stichten. Wel is het haar bekend, dat verschillende der opmetingen, niet zóó nauwkeurig zijn als eigenlijk gewenscht is, maar zij kan hierin geen voldoende reden zien om de uitgave achterwege te laten, daar deze teekeningen, niettegenstaande hare fouten, de afgebeelde gebouwen in hoofdzaak juist weergeven, en ook eene niet in allen deele betrouwbare opmeting van een monument toch te verkiezen is boven het geheel ontbreken van eene geomètrische teekening. Nu deze opmetingen eenmaal gereproduceerd zijn en als gereed liggen voor uitgave, zou de Commissie het betreuren, indien zij nog langer ongepubliceerd bleven. Bij een uitgave zouden, naar haar inzien, aan de prenten beknopte bijschriften moeten worden toegevoegd, maar ook dit is een gering bezwaar, daar eenige harer leden bereid zijn zich met de samenstelling daarvan te belasten. Eindelijk kan de Commissie nog mededeelen dat deze uitgave geene kosten zou medebrengen, daar zij eenen uitgever vond, die haar geheel voor eigen rekening wil ondernemen.
In deze omstandigheden meent de Commissie aan Uwe Excellentie in overweging te mogen geven de bedoelde reproducties van door de Rijksadviseurs gemaakte opmetingen aan haar af te staan, ten einde ze te doen uitgeven in eenen bundel. De Commissie stelt zich voor, dat deze bundel niet het karakter zou dragen van een ambtelijk door haar bezorgde uitgave, zij wenscht alleen door hare bemiddeling de publicatie te verzekeren. Het lid der Commissie, Mr. Overvoorde, gaf haar kennis van Zijn voornemen op eigen kosten, eene reis te ondernemen, o. a. ter bestudeering van de overblijfselen van Nederlandsche kunst in de overzeesche gewesten, waar vroeger Nederlandsche vestigingen hebben bestaan, of die thans nog tot de bezittingen en koloniën van het Rijk behooren. Hij verzocht haar dit plan aan te bevelen in den steun van Uwe Excellentie, teneinde de noodige introductie te verkrijgen bij de Nederlandsche en vreemde autoriteiten, die zijn werk zouden kunnen bevorderen. Overtuigd van het belang dezer onderneming, heeft de Commissie aan dit verzoek gaarne gevolg gegeven en met voldoening mocht zij sedert van den heer Overvoorde vernemen, dat hij van de door Uwe Excellentie hem verleende hulp veel nut ondervindt.
De Commissie riep eveneens den steun van Uwe Excellentie in voor de door haar lid, den heer Weve, voorgenomen uitgave eener studie over het Valkhof te Nijmegen. In het belang daarvan bleken opgravingen op het terrein van dit voormalig Keizerpaleis gewenscht, terwijl een aantal reeds vroeger verkregen gegevens in teekeningen moesten worden vastgelegd. Daar een voor dit werk door de gemeente Nijmegen verleende subsidie was uitgeput, vond de Commissie vrijheid aan Uwe Excellentie in overweging te geven den heer Weve ten behoeve zijner onderzoekingen een subsidie van ƒ400 te verleenen, welk bedrag, gevoegd bij van particulieren verkregen bijdragen, voor het doel voldoende was. Het heeft de Commissie zeer verheugd, dat Uwe Excellentie deze ondersteuning heeft willen verleenen.
Van een te Amsterdam gevormd comité tot stichting van eenen bond, die werkzaam zou zijn in den geest van den in Duitschland bestaanden bond „Heimatschutz", ontving de Commissie de uitnoodiging zich aan te sluiten. Daar men zich echter voorstelde dezen bond te doen bestaan uit vereenigingen, die rechtspersoonlijkheid bezitten, terwijl het doel der nieuwe stichting met de werkzaamheden der Commissie slechts voor een gering deel verband houdt, heeft de Commissie gemeend aan deze uitnoodiging geen gevolg te mogen geven.
Ook aan een verzoek van den Bond van Nederlandsche architecten om mede te onderteekenen een tot Hare Majesteit de Koningin te richten adres, betreffende de wederinrichting tot raadhuis van het thans als koninklijk paleis gebruikte voormalige stadhuis te Amsterdam, heeft de Commissie gemeend niet te mogen voldoen, daar dergelijke bemoeiingen buiten de haar opgedragen taak zou vallen.
Om gelijke reden moest zij zich onthouden van een door Gedeputeerde Staten van Gelderland gevraagd advies over de plannen tot restauratie van het kasteel Doorwerth. Zij heeft zich daarom er toe bepaald aan Gedeputeerde Staten te berichten, dat eene herstelling van dit kasteel haar zeer gewenscht voorkwam.
Bij den in September in Dantzig gehouden Denkmalpflegetag deed de Commissie zich vertegenwoordigen door den heer Overvoorde en haren secretaris. Een door dezen laatste samengesteld overzicht van de handelingen van dit congres is als bijlage III aan dit verslag toegevoegd.
De door den vroegeren tijdelijken assistent der Commissie, den heer A. A. van Rijnbach, bewerkte kaartcatalogus van tijdschriftartikelen over Nederlandsche monumenten is door hem aangevuld met de in 1909 verschenen litteratuur. De Commissie heeft gaarne toegestaan, dat hij deze aanvulling omwerkte tot een supplement op het vroeger door hem bewerkte vervolg op Petit's Repertorium. Dit supplement is daarna door den Oudheidkundigen Bond uitgegeven.
Aan verschillende belangstellenden in binnen- en buitenland werden inlichtingen over monumenten verstrekt of foto's ten gebruike gegeven. Zoo werd o. a. een honderdvijftigtal foto's ingezonden voor eene door het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam ingerichte tentoonstelling van oude en nieuwe Nederlandsche bouwkunst.

TEEKENSCHOOL VOOR KUNSTAMBACHTEN.

Het 31e Verslag der Teekenschool van Kunstambachten (van de Maatschappij voor Nijverheid-dep. Amsterdam,) werd ons deze week toegezonden. Na een woord van eerbiedige hulde aan de nagedachtenis van wijlen den Eere-Voorzitter, den Heer R. W. J. C. van den Wall Bake, worden de mutatien bij het Bestuur en het personeel der school vermeld en lezen wij hierbij dat een der leeraren, die als tijdelijk leeraar den Heer J. A. Visser Heering (tengevolge van diens vertrek naar den Academie „Minerva" te Groningen) niet voor eene definitieve benoeming in aanmerking mocht komen bij gebreke van Acte Middelbaar. Hij moest zijn plaats weder afstaan aan den Heer J. Visser, bezitter der Acte M[1] In Augustus 1910 overleed de Heer C. A. Geverding, die sedert 1 Nov. 1881 aan de school verbonden was.
De winter-cursus werd gevolgd door 364 leerlingen, waarvan 206 oud-leerlingen.
De zomer-cursus werd gevolgd door 68 leerlingen.
27 Leerlingen veranderden men ook tegen 16 't vorig jaar.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.
A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).
PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).
„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.
A. ONTWERP VOOR EEN CAFÉ-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.
B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de progamma's in no. 29).

VAN ALLERLEI AARD.

ARCHITECTUURSCHETSEN.

Het tweemaandelijksch tijdschrift „Bouwkunst" geeft in aflevering 3 een belangwekkende uiteenzetting over „Architectuurschetsen" van den heer J. F. Hoytema en dit dan wel toegelicht met reproducties naar schetsen van Hollandsche architecten en teekenaars. De meeste dezer schetsen waren ons bekend, daar we ze het vorig jaar zagen op de tentoonstelling gehouden in het gebouw der Mij. tot bev. der Bouwkunst. We zullen uit dit artikel een en ander overnemen, dat ons belangrijk voorkomt te citeeren.
Schrijver onderscheidt twee groepen, „die hoewel niet zoo scherp begrensd toch inderdaad in wezen verschillend zijn". Tot de eerste groep moeten zij gerekend worden, die de zoogenaamde reisschets de impressionistische teekening of notitie van een bestaand kunstwerk geven, terwijl daarentegen de tweede groep zich bepaalt tot conscentieus opmeten, de nauwkeurige zuiverheid van lijn en kleur betrachten en dan ook niet direct tot de schetsen mogen gerekend worden. „Wat de teekenmethode aangaat, is voor een groot deel de onderscheiding te zoeken in het effect, en dit niet als een eigenschap van décadence, een zoeken naar onwaren schijn, een prijken met

onwaardige motieven, doch als een vermogen om met weinig middelen veel te geven, met enkele markante aanduidingen een klaarheid te bereiken die, met alles te geven, slechts zelden verkregen wordt. Het effect doet een beroep op het combinatievermogen, op de fantasie van den beschouwer en het is de bewuste beperking van hem, die den indruk wil geven, zonder zich al te zeer in de details te verdiepen. Het is dit, wat de reisschets tegelijk zoo frisch en zoo aantrekkelijk maakt en wat een der beste en meest karakteristieke eigenschappen is van de reisschetsengroep, terwijl de tweede groep, deze nagenoeg geheel mist. Het valt niet te ontkennen, dat deze gave des effects, die bij de groote schetsers zulk een belangrijk aandeel neemt in de teekening, hen aan het gevaar blootstelt aan innerlijke diepte te verliezen, wat hij aan uiterlijke charme meent te winnen. Het wordt dan een manier een leege handigheid; het effect blijft, maar de levende achtergrond verdwijnt.

Terwijl Kromhout, Leliman, v. d. Meij en anderen met meesterschap het effect hanteeren, bepaalt zich de tweede groep tot een pijnlijke zuiverheid en juistheid van lijn en kleur. De lijnen vormen een vast gesloten geheel, de kleuren bewegen zich niet in spelende wisselvalligheid over de vlakken, maar houden op ieder punt steeds het nauwe contact met het voorbeeld. Het zijn documenten, die men later voor den dag haalt, om met zekerheid te kunnen zeggen, niet welken indruk het maakte, maar hoe het was. Als voorbeeld van deze schetsgroep dienen teekeningen van de Bazel, waarvan er hier twee zijn opgenomen, beide copieën uit het Britsch museum, nl. de koningin Aahmes Noñet—Ari en de koninklijke schrijver. Zij zijn met buitengewone juistheid geteekend, zoodat b.v. de hieroglyphen op de cartouche der koningin, de symbolen op het hoofd en in de handen en de kleur en teekening der kleedij geheel met de werkelijkheid overeenkomen. Alle fantasie is hierbij buiten spel gelaten, zonder bewegelijke onderbrekingen zijn de lijnen gezet en de vormen gecopieerd. Zij missen het aantrekkelijke van het effect, maar een andere charme is daarvoor in de plaats getreden; zij geven vertrouwen en vormen het materiaal voor een diepgaande studie. Maar zij getuigen ook van de toewijding waarmee gewerkt is, van de liefde waarmee iedere lijn, iedere kleur, ieder ornament is nagegaan en vastgelegd. Een groote mate van gevoeligheid is daardoor ontstaan." En dan wijdt de schrijver nog enkele woorden aan de ontwerpschetsen, waarvan hij het navolgende zegt:

»De ontwerpschets of de scheppende schets wordt door het publiek weinig of niet gezien. Eensdeel is de oorzaak daarin te zoeken, dat de Hollandsche architect over het algemeen niet veel schetst vóór hij zijn schetsontwerp maakt, anderdeels daarin, dat hij de ontwerpschets niet van zooveel belang acht en er geen arbeid aan verricht meer dan noodig is. Toch is dit zeer jammer, want juist deze schetsen geven het duidelijkste beeld van de tot standkoming van een bouwkunstwerk. De echte architect denkt op papier, hij redeneert logisch op het papier, hij fantaseert, idealiseert op het papier. Met pen en potlood lost hij problemen op, in lijnen droomt hij van verloren en toekomstige schoonheid, in kleuren philosopheert hij over licht en schaduw. Dit alles deelt de schets mee. Bouwkundige fantasieën, waaraan elke levensvatbaarheid ontbreekt, waaraan noch hout noch steen vasten vorm vermogen te geven, zij hebben als ideeënschets waarde wanneer zij boven het alledaagsche uit opvoeren tot een architectonische illusie, harmonische en logische verhoudingen of constructieproblemen; als ontwerpschetsen hebben zij waarde wanneer zij mee doen leven in de langzaam rijpende conceptie, in de naderende oplossing. Niets werpt zulk een alverklarend licht op de oude kunstwerken dan een eigenhandig gemaakte schets van den bouwmeester, niets doet sterker de grootheid van een tot stand komend bouwwerk vermoeden dan de schetsen van den ontwerper. Liever dan op de reisschetsen zou de schrijver het zwaartepunt zijner beschouwingen op de ideeën — en ontwerpschetsen gelegd hebben. Maar helaas, zoo weinig vermocht hij van deze groep te zien krijgen. Zouden werkelijk de Hollanders zoo weinig beseffen welk een belangrijke plaats zij innemen? Laten wij hopen, dat er nog tallooze in portefeuille zijn en dat zij éénmaal aan het daglicht mogen komen".

DE GROOTE CLUB — VERBREEDING DER PALEISSTRAAT. In een vergadering van de groote club werd de voorgestelde overeenkomst betreffende regeling van de rooilijn der Paleisstraat en ruiling van grond goedgekeurd. Het Club-bestuur verbindt zich hierdoor haar gebouw zooveel terug te brengen, als door de nieuwe rooilijn, loopende door het meest vooruitspringende stuk van het gebouw en door de beide aangrenzende huizen in de Paleisstraat wordt aangegeven. Van haar kant zal de gemeente een som van ongeveer *f* 270.000 hebben te betalen.

Tegen de vroeger ontworpen plannen voor den herbouw werden bezwaren aangevoerd. Het bestuur werd vervolgens gemachtigd, zoo deelt de „Telegraaf" mee, *vier of vijf architecten uit te noodigen op een prijsvraag in te schrijven. De ingekomen teekeningen zullen dan aan de leden worden voorgelegd.*

In dit plan van het Clubbestuur is zeker niet den vorm van een prijsvraag ontwikkeld, welke de meeste kansen biedt op een bevredigend resultaat. Primo omdat in een besloten prijsvraag, waartoe enkele uitnoodigingen gedaan worden, plaats is voor situaties die het resultaat kunnen benadeelen; Secundo wijl het in de bedoeling schijnt te liggen de leden der Club te doen fungeeren als jury, welker beoordeeling of keuze uitteraard niet de minste zekerheid geeft op een juiste waardeschatting der ingekomen ontwerpen. Wij vertrouwen echter dat onder de vijf architecten, welke zullen worden uitgenoodigd, zich geen enkele zal bevinden die eene uitnoodiging tot mededinging zal aanvaarden in een prijsvraag, die op dusdanige wijze wordt georganiseerd. Het bestuur zal zich echter moeilijkheden kunnen besparen, door zich te herinneren dat de bouwkundige lichamen gezamenlijk Algemeene Regelen van Nationale Bouwkundige Prijsvragen ontwierpen en vaststelden. Aanbeveling zou 't alleszins verdienen eene *openbare* prijsvraag uit te schrijven.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 29. Adres van het hoofdbestuur van de Mij aan den Raad der gemeente Schoonhoven. Platen van den toren en van de kerkbanken in de kerk te Schoonhoven. Stedenbouw, vervolgartikel door J. G. Wattjes. De herziening der Hinderwet, door J. H. Schaad. De invloed van gevels der huizen op de schoonheid van eene stadswijk. Voordracht gehouden door den architect J. J. van Nieukerken, voor de vereeniging „Onderneming en Vrijheid", te 's Gravenhage.

DE OPMERKER, 29. Giorgio Vasari. De toren te Zutfen, met afbeeldingen. (Ingezonden).

DE BOUWWERELD, 29. Schoonhoven en zijn bedreigde kerk. De kerk te Kuik, door Jan Kalf. (Ingezonden.) Zandsteen door Prof. J. A. v. d. Kloes. Plaat met eenige afbeeldingen uit: Volkstümliche kunst aus Elsasz—Lothringen.

DE INGENIEUR, 29. De Middelbaar Technische School, Amsterdam, tevens Kweekschool voor Machinisten, door H. Enno van Gelder. Het watergebruik in Rotterdam, door P. Huffnagel.

DE AANNEMER, 29. Zestiende jaarvergadering gehouden te Apeldoorn. Afbeelding van de medaille, den heer J. N. Hendrix aangeboden bij zijne benoeming tot lid van verdienste.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 4. Geschooldheid en techniek-Locomotieven zonder vuur.

DE GAS- EN WATERFITTER, 29. Water in openbare zwembaden. Beschrijving van de Auto-Persgaslamp. Veiligheidskleppen in gasleidingen.

DEUTSCHE BAUZEITUNG 56, 57. Neuere Schulbauten; der neubau des Reform-Real-Gymnasiums in Mariendorf bei Berlin. Der Einflusz des electrischen stromes auf Zementbeton. Die Anwendung des Eisenbetons im Eisenbahnbau. Anlagen für Feuerbestattung; das Krematorium der Stadt Dresden bei dem Städt: Friedhof in Tolkewitz bei Dresden. Zum Siebzigsten Geburtstag von Otto Wagner, (met afb.). DEKORATIVE KUNST, II. Die Bauten der Internationalen Hygiène-Ausstellung Dresden 1911; (met vele afbeeldingen).

DER STAEDTEBAU. Der Verkehr, die Grundlagen des Künstigen Gross-Berlin. Gartenstadt Hopfengarten bei Magdeburg.

INHOUD: Het gerestaureerde, gebrandschilderde raam in de Groote- of St. Janskerk te Gouda. – Boekbespreking. — 8e Jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederl. Monumenten van geschiedenis en kunst. — Teekenschool voor Kunstambachten. Prijsvragen. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

NEGENTIENDE JAARGANG No. 31. ZATERDAG 5 AUGUSTUS 1911.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Aan

Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden.

Majesteit!

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam geeft Uwer Majesteit eerbiediglijk te kennen, dat het volkomen instemt met het adres van de Kerkvoogden der Ned. Hervormde Gemeente te Egmond aan den Hoef, tot Uwe Majesteit gericht, inhoudende verzoek om subsidie uit de Staatskas voor het herstellen der gebrandschilderde ramen in de kerk dier gemeente.

Bij ingesteld onderzoek is het Bestuur, voornoemd, gebleken dat de glazen zeer merkwaardig zijn, niet alleen uit een historisch oogpunt, doch vooral om hunne kunstwaarde. Zij zijn zeer mooi van teekening en van een uiterst fijne en beschaafde kleur. Bovendien verkeerd het meerendeel der elf glazen in een zoodanig goeden toestand, dat hun geschonden-zijn zeer te betreuren is. Redenen, waarom het Bestuur, voornoemd, Uwe Majesteit eerbiediglijk verzoekt het daarheen te willen leiden, dat het in bovengenoemd adres gevraagd bedrag voor oordeelkundige herstelling der glazen mag worden toegestaan.

't Welk doende, zult Gij weldoen,

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia":

(w.g.) H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.

(w.g.) JAN DE MEIJER, Secretaris.

Amsterdam, 31 Juli 1911.

BOUWMEESTERS DER ACHTTIENDE EEUW.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" is in het gelukkig bezit van een fraaie verzameling ontwerpen, door Nederlandsche kunstenaars in de achttiende eeuw vervaardigd. Men heeft tot dusverre de achttiende eeuw verwaarloosd, haar, geheel ten onrechte, als een tijdperk van verval in elk opzicht beschouwd en de kunst, die zij voortbracht, als „barok" verworpen.

Doch voor Nederland, en het bijzonder voor Amsterdam, is de achttiende eeuw een tijdperk van groote welvaart geweest. Als wij door de straten en langs de grachten der hoofdstad wandelen, dan zien wij overal gevels uit de achttiende eeuw, als het bewijs van den voorspoed dergenen die de middelen hadden, om zulke prachtige gebouwen te kunnen doen stichten.

Was de zeventiende eeuw vooral bij de Italianen ter school gegaan, in de achttiende eeuw was het de Fransche kunst, die door de Nederlandsche meesters ten voorbeeld werd genomen. Meesters als Steven Vennecool, de architect van het in 1688 voltooide stadhuis te Enkhuizen, waar de Italiaansche invoed zich nog doet gevoelen, werden verdrongen door de Marots, die, als Hugenoten, door de herroeping van het Edict van Nantes naar Nederland gevlucht, weldra hier den stijl van Lodewijk XIV, tot wiens ontstaan zij zooveel hadden bijgedragen, in den smaak brachten.

De eigenlijke „Louis Quatorze" stijl was een „style d' interieur", doch nu verdient het opmerking, dat de Nederlandsche kunstenaars, die onder den invloed der Marots stonden, dien stijl ook aan de gevels hebben toegepast. Tal van gevels, die deze vormen vertoonen, zijn tot 1750 in Nederland, doch vooral te Amsterdam verrezen. Wie waren de ontwerpers dezer kunstwerken? Tot dusverre wist men daarvan zoo goed als niets. Daar verschillende teekeningen, die het Genootschap „Architectura et Amicitia" bezit, van naam en jaartal voorzien zijn, leeren wij daardoor enkele dezer achttiende eeuwsche architecten kennen.

De oudste is F. Blancard, van wien een teekening voor een rijkversierd jacht, dat de Oost-Indische Compagnie in 1733 liet bouwen, in de verzameling aanwezig is. Blijkbaar was het jacht „de Eenhoorn" gedoopt, daar een fraai beeld van dit fabeldier aan den boeg is geplaatst. Blancard doet zich hier als een uitmuntend teekenaar en ontwerper kennen. Teekeningen voor gevelbekroningen en voor interieurs, door hem in 1734, 1735, 1736, 1737 en 1738 vervaardigd zijn, evenals het ontwerp voor het jacht, in den „Louis Quatorze" stijl gehouden. Blijkbaar heeft Blancard, die vermoedelijk van Fransche afkomst was, de prentwerken van Bérain, Marot en Lepautre goed gekend, doch hij heeft de motieven op zelfstandige wijze gebruikt.

Een tijd lang schijnt Blancard met een zekeren J. Schutte te hebben zamengewerkt, althans beide namen komen op sommige teekeningen voor.

Den stijl van Lodewijk XV vinden wij voor het eerst op een ontwerp van J. en Hend. Husly, van 1746. Andere ontwerpen, in dit zelfde jaar vervaardigd zijn alleen met Husly onderteekend. Een tweede meester uit dien tijd, A. Viervant, bedient zich in 1745 nog van de vroeger gebruikte vormen. Deze Viervant vermeldt, dat hij te Amsterdam woont, en het is wel waarschijnlijk, dat ook Blancard, Schutte en de twee Husly's daar woonachtig

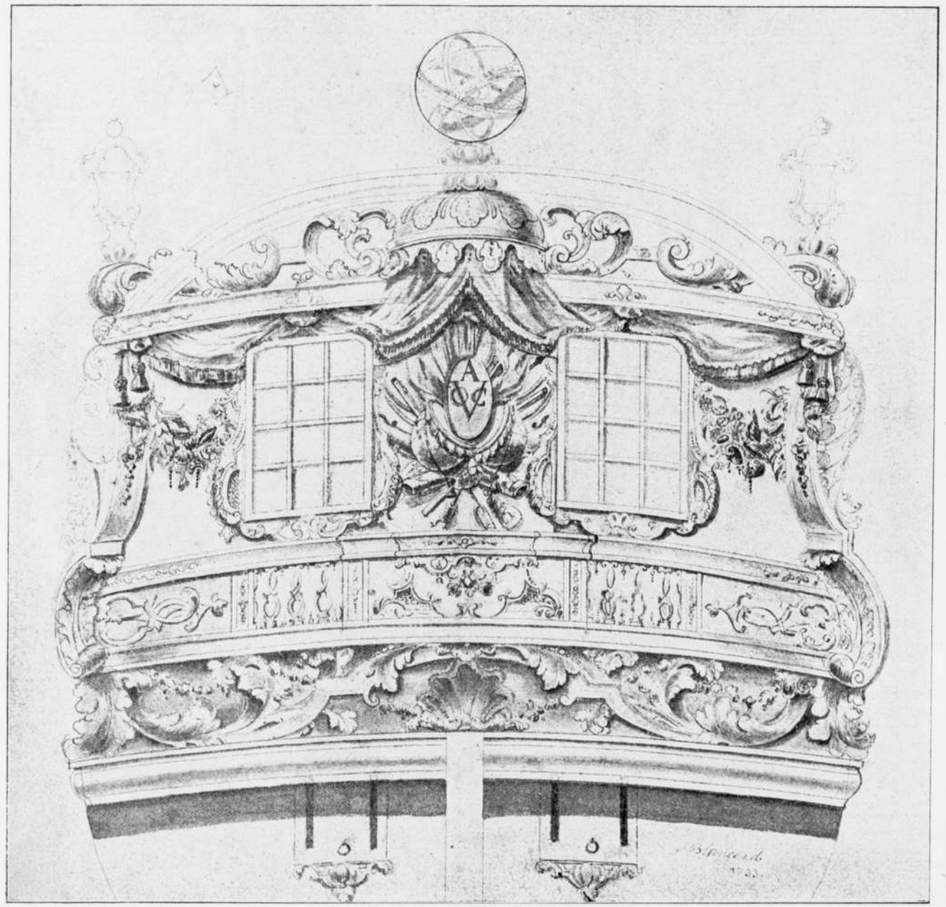

SPIEGEL.

waren. In 1771 is Hendrik Viervant te Amsterdam werkzaam. Deze architect past den stijl, naar Lodewijk XVI genoemd toe. Hij heeft het Teylers Hofje te Haarlem gebouwd, waarvan de gevelteekening in de verzameling voorkomt. Na 1790 schijnt de werkzaamheid van R. R. Viervant gesteld te moeten worden, daar zijn ontwerpen reeds den invloed van den Empire-stijl verraden. Hij staat als kunstenaar minder hoog, dan zijn voorgangers. Waarschijnlijk was hij de bezitter van de prenten, die de voornaamste winkelpuien te Parijs ten tijde van het eerste Keizerrijk gebouwd, voorstellen. Deze prenten vormen een zeer belangwekkend deel der verzameling. De achttiende eeuwsche ontwerpen doen duidelijk zien, dat de architecten van dien tijd het veel gemakkelijker hadden, dan de tegenwoordige. Slechts de hoofdlijnen der ontwerpen en schetsen voor de ornamenteele details behoefden zij ten papiere te brengen. Voor het overige zorgden de meesters der verschillende gilden, die met de uitvoering belast waren.

Dat de architecten met deze gilden, al behoorden zij er dan ook niet toe, toch voeling hielden, bewijzen een paar teekeningen in de verzameling, die uitslagen van de gemetselde nissen op de trap van het Metselaarsgilde in de Waag op de Nieuwmarkt te Amsterdam voorstellen. Die teekeningen dragen geen jaartal en ook geen naam. Vermoedelijk zijn ze gemaakt, om voor een herstelling te dienen, tenzij men er een oefening van een aanstaand bouwmeester in moet zien.

Nu wij de namen van eenige Amsterdamsche architecten dus weten, zal het mogelijk zijn, op het Archief der Gemeente verdere nasporingen naar hen te doen. Ook vergelijking der teekeningen met nog bestaande gevels

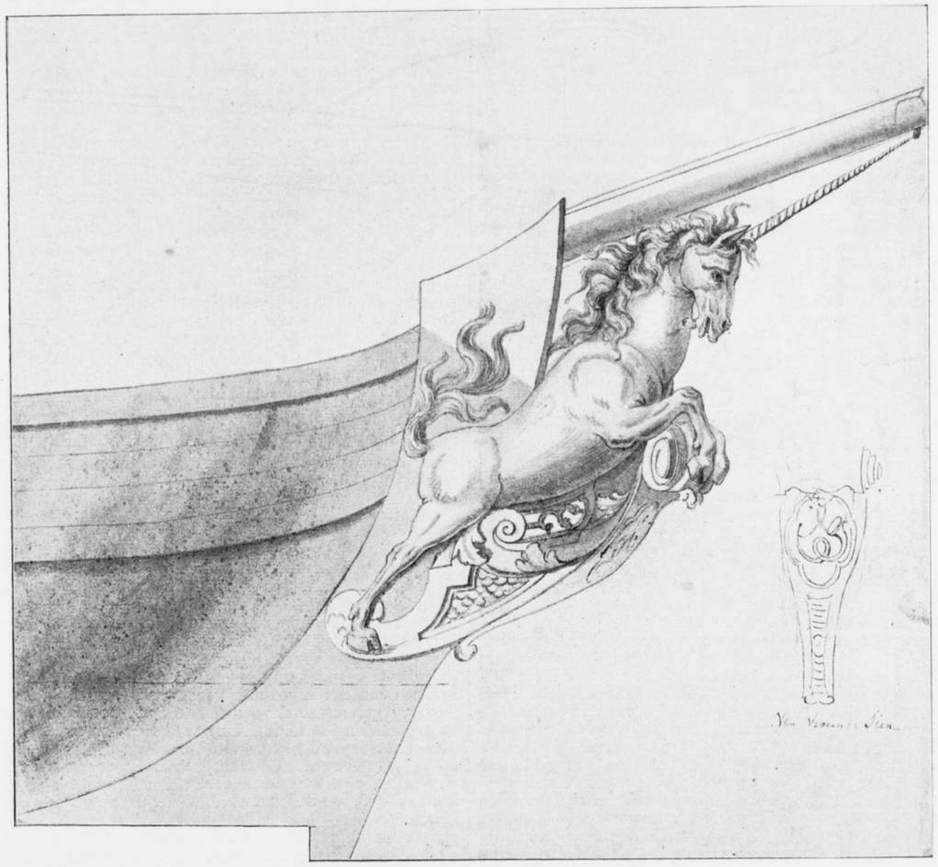

STEVEN.

en interieurs kan misschien licht omtrent hen doen opgaan.

Dergelijke nasporingen vereischen uit den aard der zaak nog al tijd. Mochten zij bijzonderheden aan den dag brengen, dan zal dit onze kennis omtrent de achttiende eeuwsche bouwkunst ten goede komen.

A. W. WEISSMAN.

PROGRAMMA EENER PRIJSVRAAG VOOR EEN SOCIETEITSGEBOUW IN HET PARK TE ROTTERDAM.

Art. 1. Het Bestuur der Officieren-Societeit te Rotterdam schrijft een prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp met kostenbegrooting voor een Societeitsgebouw ter vervanging van het bestaande gebouw op haar terrein in het Park te Rotterdam, waarvoor de mededinging is opengesteld voor alle Rotterdamsche bouwkundigen.

Art. 2. Het gebouw moet worden gesticht op de plaats van het bestaande gebouw, nadat dit zal zijn afgebroken, welk gebouw, op de bij dit programma behoorende situatieteekening is aangegeven.

De ontwerper is echter niet gehouden de grenslijnen der bestaande bebouwing te volgen.

Art. 3. De begane grond van het gebouw zal ongeveer 0.85 M. boven het bouwterrein moeten gelegen zijn. In verbinding met het gebouw moet een directe toegang tot den tuin worden geprojecteerd.

Art. 4. Het gebouw moet bevatten:

a. een Societeitszaal groot ± 120 M² aan de tuinzijde gelegen, met een of meer uitgangen naar de veranda's.

De zaal moet ruim verlicht worden.

De zaal moet van een ruim buffet, buiten de genoemde oppervlakte vallende, voorzien worden, en in verband

met het buffet moet een spoelkamer van ± 10 M² oppervlakte, worden geprojecteerd, benevens een ruime bergplaats voor buffetmateriaal.
Een kleine tribune, galerij of balkon in de zaal uitkomende, voor het plaatsen van een 6-tal muzikanten is zeer gewenscht:
b. twee aan deze zaal grenzende en van daaruit toegankelijke speelkamers, elk groot ± 25 M², welke onderling door een breeden doorgang verbonden zijn, zoodat zij gezamenlijk als één ruimte te gebruiken zijn;
c. een ruime entrée aan de achterzijde van het gebouw met vestibule, en daaraan grenzende vestiaire;
d. toiletten voor dames en heeren, welker ingangen niet onmiddellijk in elkanders nabijheid liggen. Elke toilette zal twee closets en twee handwaschgelegenheden bevatten en dat voor de heeren bovendien drie urinoirs;
e. een keuken, groot ± 16 M², op de verdieping gelegen en door een spijzenlift met buffet of spoelkamer in verbinding te brengen;
f. een ruime bergplaats voor servies, bij de keuken gelegen;
g. een kasteleinswoning met afzonderlijken toegang van buitenaf en bevattende een ruime woonkamer, twee slaapkamers, een keukentje, trap, closet en verdere accessoires, welke woning op de verdieping gelegen moet zijn;
h. ruime veranda's met trappen naar den tuin, de westelijke veranda moet minstens 5 M. breed zijn, en de overige veranda's glasdicht of op andere wijze afsluitbaar te maken, wanneer de windrichting dit vordert;
i. een bestuurskamer met archiefkamertje eventueel op de verdieping gelegen en in dat geval te bereiken door een trap vanuit de vestibule;
k. een telefooncel begane gronds;
l. een kelder, bij voorkeur direct van buiten toegankelijk, of zoodanig gelegen, dat het inbrengen van voorraden gemakkelijk kan geschieden. In den kelder moeten de noodige wijnhokken worden aangebracht en de bierbergplaats moet gemakkelijk met het buffet in verbinding kunnen worden gebracht;
m. een kelder voor de centrale verwarmings-installatie met bijbehoorende kolenbergplaats, tot een gezamenlijke oppervlakte van ± 30 M²; met schoorsteen en ventilatiekanaal tot buitendaks, en met gelegenheid om kolen direct van buitenaf binnen te brengen;
n. ruime bergplaatsen voor stoelen en tafels, waartoe eventueel de ruimte onder de veranda's of de kap boven het gebouw zijn in te richten, in welk laatste geval in een eenvoudige hijschgelegenheid moet worden voorzien.
Art. 5. Het architectonisch karakter van het gebouw moet eenvoudig zijn en zich aanpassen aan de omgeving. Kostbare materialen, of die, welke veel onderhoud vorderen, moeten zooveel mogelijk vermeden worden.
Behalve voor het gedeelte, dat de kasteleinswoning en de keuken bevat, is het gebruik van vakwerkbouw niet uitgesloten.
Art. 6. Voor de uitvoering van den bouw is een bedrag van *f* 30.000.— beschikbaar. In deze som zijn begrepen de aanleg van water- en gasleiding, rioleering en alles wat tot een complete aflevering van het gebouw behoort, doch niet de installatiën voor electrische verlichting en die der centrale verwarming.
Art. 7. Verlangd worden:
a. de planteekeningen voor paalfundeering kelder, begane grond en verdieping, waarin de bestemming der vertrekken is ingeschreven;
b. voorgel, achtergevel en een der zijgevels, benevens twee doorsneden, waaruit voldoende de algemeene constructie van den bouw is te onderkennen, alles op een schaal van 1 à 100;
c. een gedeelte van een der gevels en van het interieur der Societeitszaal op een schaal van 1 à 20;
d. een perspectievische schets vanuit het standpunt op de situatie met *a* aangeduid.
De onder *a*, *b* en *c* genoemde teekeningen worden verlangd in inktlijnen; de lichtopeningen mogen met een vlakke tint worden aangegeven.
De onder *d* genoemde teekening kan naar keuze van den inzender worden afgewerkt;
e. een gespecificeerde raming van kosten, opgemaakt volgens de bij dit programma gevoegde lijst van eenheidsprijzen;
f. een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk met het oog op de te gebruiken bouwstoffen.
De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen *buiten beschouwing* blijven en niet worden tentoongesteld.
De kosten van den bouw mogen de bovengenoemde som van *f* 30.000.— niet te boven gaan. Plannen, die naar het oordeel der jury deze som overschrijden, kunnen niet in aanmerking komen voor bekroning.
De kosten of waarde van afbraak van het bestaande gebouw moeten bij de berekening der bouwkosten buiten beschouwing blijven.
Art. 8. Uitgeloofd worden:

een eerste prijs groot *f* 500.—.
„ tweede „ „ „ 250.—.
„ derde „ „ „ 150.—.
„ vierde „ „ „ 100.—.

Wanneer de jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor den eersten prijs in aanmerking komt, heeft zij het recht het bedrag der drie overige prijzen onder de vervaardigers der drie best geoordeelde plannen als premiën te verdeelen.
Indien geen der ingezonden plannen naar het oordeel der jury genoegzame waarde heeft om voor bekroning of premiëering in aanmerking te komen, kan zij de prijzen geheel inhouden.
Het eerst bekroonde antwoord, en die, voor welke door de vervaardigers eene andere bekroning of een premie is aanvaard, worden het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver.
Art. 9. Het ligt in de bedoeling, aan den eerstbekroonde de leiding der uitvoering van den bouw op te dragen, onder de voorwaarden van de honorariumtabel der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.
Geen ontwerp, dat het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver is geworden, kan door hem, buiten medewerking van den ontwerper, voor de uitvoering worden gebezigd.
Art. 10. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht vóór of op den 15 September 1911 aan het adres van den Heer A. van Buren, Wijnhaven No. 75a te Rotterdam.
Elke inzending, die niet op het gestelde tijdstip is ingezonden, zal buiten beschouwing blijven en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden.
Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's der ingezonden ontwerpen gepubliceerd.
De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.
Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak der jury te verbreken.
Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring luidende:

Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto: . . . . . verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;

b. een correspondentie-adres.
Het onder *b* genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent met den ontwerper in briefwisseling te treden.
Het schrift op de teekeningen van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.
Art. 11. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na de uitspraak der jury gedurende minstens een week te Rotterdam kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd en plaats.
Het jury-rapport zal daarbij ter lezing liggen.
De prijsvraag-uitschrijver behoudt zich het recht voor gedurende 2 maanden na de uitspraak der jury, de ontwerpen ter tentoonstelling af te staan aan bouwkundige lichamen, die daarop prijs mochten stellen.
Na het verstrijken van dien tijd zullen de ontwerpen, die niet het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver zijn geworden, onmiddellijk aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.
De ontwerpen zullen van den dag van ontvangst tot dien van terugzending tegen alle schade worden verzekerd voor een bedrag van *f* 250.— elk.
Art. 12. De jury voor deze prijsvraag bestaat uit de Heeren A. van Buren, Voorzitter, en F. Koch Jr., lid van de Officieren-Societeit en P. G. Buskens, C. N. van Goor en J. Verheul Dzn., Architecten te Rotterdam, die zich blijkens de onderteekening van dit programma met de bepalingen er van hebben vereenigd.
De jury zal haar uitspraak in een rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedétailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zoo mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen.
Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn.
Bij ontstentenis van een lid der jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door den prijsvraag-uitschrijver in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie worden benoemd.
De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde ontwerp door of namens den prijsvraag-uitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen der naambrieven van de overige bekroonde of van eventueel gepremiëerde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.
Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury. De inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en met de antwoorden gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad en Architectura en ter publicatie toegezonden aan de Bouwwereld en de Opmerker.
Alle correspondentie moet gericht worden tot het lid der jury, den Heer C. N. van Goor, 's-Gravendijkwal 71.
Na den 15 Augustus 1911 worden geen inlichtingen meer verstrekt.
Art. 13. Voor zoover dit programma hierin niet voorziet, zullen op de prijsvraag van toepassing zijn de algemeene regelen voor de nationale bouwkundige prijsvragen, ingesteld door:
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Amsterdam;
het Genootschap Architectura et Amicitia, Amsterdam;
de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, Rotterdam;
den Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam.
Art. 14. Het programma met situatie-teekening zal op franco aanvrage, zoolang de voorraad strekt, kosteloos verkrijgbaar zijn aan het adres van den Heer A. van Buren, Wijnhaven 75a, te Rotterdam.

De Jury,
A. VAN BUREN.
P. G. BUSKENS.
C. N. VAN GOOR.
F. KOCH JR.
J. VERHEUL DZN.

Het Bestuur van de Officieren-Societeit,
A. VAN BUREN, *Voorz.*
F. HOYACK, *Secr.*

* * *

Vraag: Moet de directe toegang tot den tuin, achter of naast het gebouw geprojecteerd worden?
Antwoord: De bedoelde toegang tot den tuin kan *achter* en in verbinding met dien tot het gebouw of wel terzijde van het gebouw geprojecteerd worden. In het oog dient echter gehouden te worden dat de toegang tot het *gebouw* (al of niet in verbinding met dien tot den tuin) zoodanig geprojecteerd moet worden, dat de bezoekers, die per rijtuig komen of gaan, bij het bereiken of verlaten van het gebouw zoomin mogelijk overlast van eventueele ongunstige weersgesteldheid hebben. DE JURY.

BOEKBESPREKING.

„BESCHOUWINGEN OVER BOUWKUNST EN HARE ONTWIKKELING" DOOR H. P. BERLAGE, VERSIERD MET TEEKENINGEN VAN JOHAN BRIEDÉ UITSLUITEND NAAR ONTWERPEN VAN DEN SCHRIJVER; (uitgave van W. L. en J. Brusse te Rotterdam).
Deze beschouwingen bestaan in zes hoofdstukken, liever zes verhandelingen, die geen onderling verband met elkaar houden, dus verzameld zijn tot een bundel onder bovenstaanden titel. Achtereenvolgens zijn gegeven: „Eenige beschouwingen over klassieke Bouwkunst", „Bouwkunst en Kleinkunst", „Iets over de Moderne Duitsche Architectuur en de Brusselsche Tentoonstelling", „Stedenbouw — met het uitbreidingsplan van 's-Gravenhage", „Concertzalen" en „Over Baksteenbouw", welke beschouwingen oorspronkelijk zijn geschreven voor lezingen, enkele in het Duitsch; terwijl deze laatste niet door den schrijver zelf zijn vertaald.
De bundel is versierd met tal van penteekeningen naar ontwerpen van den schrijver, meest van uitgevoerde werken. Zoo treffen wij op een der eerste bladzijden aan het gebouw van „de Nederlanden" te 's-Gravenhage, vervolgens de Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor Meisjes te Amsterdam, de ingang van „Parkwijck" te Amsterdam, de hal van een woonhuis, dan een stoel en een zitkamer. Bij het onderwerp „Stedenbouw" zijn geplaatst het schetsontwerp voor het Haagsche Raadhuis, De Voorwaarts te Rotterdam, bij „Concertzalen" het Beethovenhuis, verder een vergaderzaal der Algemeene en eenige buitenhuizen. De illustraties staan in geen verband tot den inhoud, dienen dus uitsluitend ter versiering van het boek, voor welke functie zij de kwaliteiten ruimschoots bezitten.
Het wekt steeds opnieuw de belangstelling een nieuw werk van een be- en erkend voorman te zien aangekondigd. 't Zijn vooral Berlage's pennekinderen die zich in deze belangstelling mogen verheugen. En niet zonder

EEN BUITENHUIS

ILLUSTRATIE UIT BERLAGE'S „BESCHOUWINGEN OVER BOUWKUNST".

reden. Het is hier de plaats niet om daarover breed uit te wijden; doch dit mogen wij wel in herinnering brengen, dat het Berlage was die van af het ontstaan der beweging, gericht op de bevordering eener nieuwe, komende cultuur, deze onafgebroken en zonder wijfelingen, zoowel met het woord, als met de daad en in geschrift, heeft voorgestaan en dit is blijven doen ondanks den zichtbaren twijfel en de tastbare reactie rondom. Hij was 't, die in talrijke voordrachten, lezingen en opstellen in vak- en dagbladen, om niet te spreken van de onderscheidene grootere uitgaven, en bovenal in zijn bouwwerken, den jongeren de nieuwe leer verkondigde en ze de begrippen „bezonnenheid", „waarheid" en „juistheid" eigen maakte; terwijl deze begrippen diep bedolven lagen onder den chaos van het schijn-kunst-gedoe in goedkoope fraaiigheid eensdeels en eene volstrekte kunsteloosheid, gepaard aan het meest verwarde wanbegrip, anderdeels. Van de overige moderne-richting-mannen, ijverige en gewaardeerde medestanders, werd zelden meer iets vernomen. Zij werkten voor zich en in kleinen kring. Van hun ging dientengevolge niet die opvoedende en vormende kracht uit als waarvoor wij onzen architect-auteur erkentelijk hebben te zijn.

Voor wie Berlage's werken kent, zijne lezingen en voordrachten genieten mocht, brengt deze uitgave, oppervlakkig beschouwd, geen nieuws; echter bevat zij zooveel merkwaardige opmerkingen, kort saamgevatte begrippen en bizondere gezichtspunten, die in ruime mate belangstelling verdienen, dat het ons een dankbare arbeid schijnt deze op te sporen, te verzamelen en in enkele volgende nummers van ons orgaan nader te beschouwen. Door de welwillendheid van de uitgevers, de heeren W. L. en J. Brusse te Rotterdam, zijn wij in staat gesteld deze korte verhandelingen te illustreeren met eenige der teekeningen van Johan Briedé, welke in het boek zelf voorkomen.

R.

IXe INTERNATIONAAL ARCHITECTEN-CONGRES TE ROME, VAN 2—12 OCTOBER 1911.

Hoewel het programma van de recepties, excursies, enz., verbonden aan het te houden Architecten-Congres, niet vóór medio Augustus kan worden vastgesteld, kan ondergeteekende, naar aanleiding van de vele bij hem ingekomen vragen om inlichtingen betreffende de reisindeeling, enz., enz., voorloopig wel eenige nadere inlichtingen verschaffen.

Men vraagt hem o.a.:

„Wanneer zullen de excursies plaats vinden in de omstreken van Rome?"

Deze vinden plaats waarschijnlijk Vrijdag onmiddelijk na de sluiting van het Congres op 6, 11 en 12 October.

„Wat wordt bedoeld met het „rendez-vous" te Venetië en wanneer zal dit plaats vinden?"

Het „rendez-vous" te Venetië zal plaats vinden 13 October te 2 uur des namiddags in het Paleis van de Dogen, om de nieuw opgebouwde toren van St. Marcus te zien, die tegen dien datum gereed is.

De congressisten die naar Florence en Ravenne wenschen te gaan, kunnen dat doen, doch om op tijd te Venetië te zijn nemen dan geen deel aan de excursies bovenbedoeld.

„Of er gelegenheid is de Tentoonstelling te Turijn te bezoeken?" Zeer zeker, doch op de terugreis, nà het bezoek aan Venetië. De Piermonteesche collega's van het Uitvoerend Comité zullen de congressisten ontvangen en de stad zoowel als de Tentoonstelling laten zien, evengoed als de Florentijnen dit te Florence en als de Venetianen dit te Venetië zullen doen.

Op de vraag: *„of Napels, Pompeï en Herculanum kunnen worden bezocht"*, moet opgemerkt, dat dit geheel buiten het programma ligt, m.a.w.: zij die dit wenschen, moeten het doen *vóór* of *tijdens* het Congres.

Voor de congressisten geven de spoorweg-maatschappijen reducties, waarschijnlijk 8 biljetten, voor de excursies, enz. Zij die daarvan willen profiteeren doen verstandig het 1e billet te benutten voor de directe reis van de grens naar Rome.

Inmiddels wacht ondergeteekende de opgaven tot deelneming aan het Congres af, aan zijn adres te Amsterdam, Weesperzijde 26. Zoodra de officieele gedetailleerde programma's verschijnen, doet hij daarvan mededeeling en zend H.H. deelnemers een officieël billet ter deelname en onderteekening toe.

De Secretaris van het Comité Permanent
voor Nederland,
A. SALM G.Bzn.

EEN BUITENHUIS

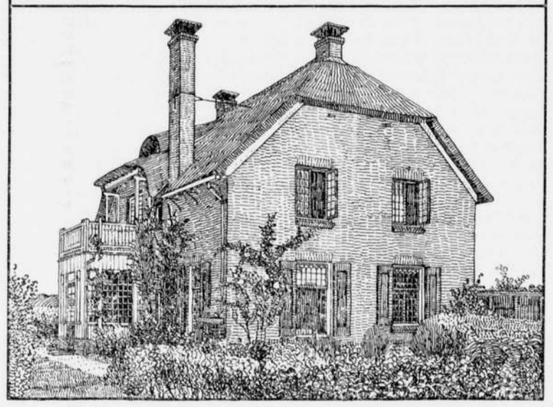

ILLUSTRATIE UIT BERLAGE'S „BESCHOUWINGEN OVER BOUWKUNST".

HET ZEVENDE GOUDSCHE KERKGLAS.

In ons vorig nummer gaven wij een 5 tal afbeeldingen met beschrijving van dit prachtig glasraam en kunnen daaraan nog 't volgende toevoegen:

Bij de onthulling, die in de kerk plaats had in tegenwoordigheid van den burgemeester van Gouda, den heer MARTENS en zeer enkele genoodigden, vertelde de heer Schouten het volgende omtrent de moeilijkheden die verbonden waren geweest aan de restauratie van dit glas dat 19,70 meter hoog en 4,60 breed is:

Dat het herstel van dit glas, een der uitmuntendste van Gouda's beroemde glazen, dringend noodig was, behoeft geen betoog.

Aan het einde der 18e eeuw toch — 26 Mei 1790 — was door noodweer het geheele bovengedeelte, de offerande van koning Salomo (of Salomo's tempelwijding) vernietigd, evenals de architectuur tot aan de groep in het benedengedeelte (het laatste Avondmaal) benevens nog verscheidene stukken uit dit tafereel en de Cartouche.

De ramp scheen niet meer te herstellen, althans men bracht blanke ruiten aan tot waar het raam er totaal uitgeslagen was en wat er in het tafereel in het benedengedeelte verwoest werd, vulde men met nieuw werk aan. Edoch in dien tijd werd er al zeer weinig, of liever in het geheel niet aan glasschilderen gedaan, zoodat dit bijwerken al heel onbeholpen en primitief geschiedde.

Behalve de fraaie figuren van den schenker en de schenkster van dit raam, Koning Philips II en Maria van Engeland, die bijna geheel intact waren gebleven, ontbraken aan alle figuren uit het Avondmaal, benevens aan de engelenfiguren ter weerszijden van de Cartouche, de koppen, op twee uitzonderingen na.

En wat er van het bovenraam overbleef?

Enkele voorname stukken, uit de groep werden bij elkaar geraapt en bewaard als herinnering aan het eens zoo machtige kunstwerk.

Toen nu tot herstel van het geheele raam besloten werd, deed een gelukkig toeval ons een partij glas vinden, die sedert jaren op de zolders der kerk had gelegen.

Bij deze partij, bestaande uit duizenden stukken en scherfjes glas, vermoedden wij, dat ook nog wel een en ander te vinden zou zijn uit het bovengedeelte van dit glas.

En ons vermoeden bleek waarheid te bevatten.

Toen wij deze partij glas in ons atelier kregen begonnen wij zeer nauwkeurig stukje voor stukje na te kijken en te schiften. Het was voor ons niet moeilijk het werk van Dirk Crabeth te onderscheiden; moeilijker was het, elk stukje op zijn vroegere plaats te brengen. Eindelijk was alles uitgezocht en gerangschikt na eindeloos geduld en ingespannen zoeken en veel tijd; doch nu waren wij dan ook in het bezit van prachtige gegevens, ja, wij hadden voor elk onderdeel een antwoord op de vraag, hoe zwaar de schaduw en de tinten aangebracht moesten worden.

Van alle kleuren, op één na in vak F8, waren nog stukken origineel glas aanwezig. Van de groep kwam weder een groot gedeelte terecht, en hoewel erg gehavend, brengen zij ons nog in verrukking door hunne fijne kleurschakeering en weergalooze pracht. Ja zelfs al die fijne loodbandjes, die de breuken samenhechten, geven een nog grootere bekoring aan het geheel. Van Salomo's gouden kleed konden wij wederom het patroon ontdekken, dat op de teekening van Lepelaer slechts met wat krabbeltjes is aangeduid en op de detailteekeningen van Crabeth eveneens niet voorkomt; dit was ook trouwens zijn gewoonte niet om te doen. Van den kop van koning Salomo vonden wij een stuk oor, voor ons evenwel aanduiding genoeg hoe de gelaatskleur en de tint van het haar was geweest.

Verder vonden wij nog verscheidene gedeelten van de architectuur, van de wolken, van de linten en van den vloer, die allen weder nauwgezet in het glas zijn opgenomen en ons overal tot leiddraad hebben gediend.

De verschillende koppen der Cherubijnen, boven in het glas, waren nog in het bezit van het Kerkbestuur, en brachten ons door hunne buitengewone schoonheid in verrukking. Heerlijk van uitdrukking, tintelend van leven, verrukken zij het oog door zuiverheid van lijn en zwierige teekening.

Nimmer hebben wij zulk stout werk aanschouwd, als in dit glas is te aanschouwen gegeven.

En mochten enkele schrijvers al de voorkeur geven aan Wouter Crabeth; wat techniek en zuiver modelé en diepte der schaduwen aangaat, is hij niet te vergelijken bij dezen reus op het gebied der glasschilderkunst. Wars van alle schoolsheid, wat bij Wouter nog vaak het geval was, vliegt hij met zijn penseel over het glas en laat alle anderen ver achter zich.

Wonderbaar zijn de koppen der twee vrouwenfiguren in de groep toeschouwers; prachtig gekanteld, geven zij het zuiverste vleesch weer wat men zich denken kan; ongekend is de hoogte die hierin bereikt is; hoe jammer dat er zooveel van al dit schoone door de enorme hoogte verloren gaat.

De restauratie van het benedengedeelte was minder omvangrijk.

Van de figuren, uitgezonderd de koppen op twee na, was nog heel wat origineel en wat er aan kleur ontbrak kon met goed gevolg aangevuld worden, aangezien er van alle kleur voldoende gegevens waren, zooals op de teekening van originele stukken duidelijk is te zien.

De twee engelenfiguren waren ook nog tamelijk goed behouden. Evenwel, koppen en handen en stukken kleed ontbraken ook hier weder, evenals veel bij de Cartouches. Van de naamplaat zelve was één ruit in oorspronkelijken staat, dus voldoende gegevens om het karakter der letters en de tint van de fond aan te geven.

Verder vinden we in Kramm's „Goudsche Glazen" nog de volgende beschrijving:

Dit Prachtige Kerkglas is een der twee grootste in de kerk in het Noorderkruispand, hetwelk door Philips II van Spanje, twee jaren vóór hij dit land verliet en naar Spanje vertrok, aan de kerk werd geschonken, in den jare 1557.

De wereldberoemde Tempel, welke te Jeruzalem door den wijzen Vorst Salomo was gebouwd en voltooid, werd met de meest mogelijke plegtigheid door hem ingewijd; het gewigtigste oogenblik der plegtigheid is voor dit tafereel gekozen, daar Salomo gekneld ligt voor het brandoffer-altaar, en verrukt door den Goddelijken glans, uitroept, „maar waarlijk, zou God op de aarde wonen? de Hemelen, ja de Hemel der Hemelen zouden u niet begrijpen, hoeveel te min dit huis, dat ik gebouwd heb!' 1 Kon. VIII vs. 27. — Verder zijn daarbij afgebeeld de bekende gereedschappen uit den Tempel des Heeren, als het groote watervat of de koperen zee enz., waarbij een groote menigte volks, dat daarbij tegenwoordig was. Daarboven zijn de woorden gesteld, die na de inwijding door den Heer tot Salomo zijn gezegd:

Audivi orationem tuam; et si ambulaveris coram me, sicut ambulavit pater tuus, ponam thronum regni tui in sempeternum.

Quicumque oraverit in loco isto exaudivi eum.

Dat is: Ik heb uw gebed gehoord; en indien gij voor mijn aangezigt zult gewandeld hebben, gelijk als uw vader gewandeld heeft, zoo zal ik den troon uwes Koningrijks bevestigen in eeuwigheid. 1 Kon. IX. vs. 3, 4 en 5. Nu zullen mijne oogen open zijn en mijne ooren opmerkende op het gebed dezer plaatse. II Kron. VII. vs. 15.

Laudate Dominum quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia ejus.

Dat is: Looft den Heere, want hij is goed; want zijne barmhartigheid duurt tot in eeuwigheid? Ps. CXXXVI. vs. I.

Ecce Salomon hic. Ecce plus quam Salomon.

Dat is: Zichier is Salomo. Zichier is meer dan Salomo.

Het eerste gezegde slaat op den Koning Philips en het laatste op Jezus en het heilige Avondmaal, volgens Matth. XXVI vs. 20, hetwelk in het onderste vak wordt verbeeld, alwaar Johannes de Evangelist voor Jezus ligt, en voor Petrus de beroemde waskaars staat, welker lichtafschittering door het uitslijpen van het glas is verkregen, en een betooverend effect doet.

Philippus de Apostel, de naam-heilige van den Koning, wordt daar sprekende ingevoerd, zeggende: Domine ostende nobis patrem, et sufficit nobis.

Dat is: Heere, toon ons den Vader, en het is ons genoeg.

En de Heer Jezus zegt daarop weder:

Philippe, qui videt me, videt et patrem meum.

Dat is: Philippus, die mij ziet, ziet ook den Vader.

Nog staan bij het weggaan van den verrader Judas, ook op eene rolle zooals het vorige: Exit aula proditor — dat is: De verrader gaat uit de zaal. — Ook: Dominus mihi adjutor, en: veritas Temporis filia, dat is: De Heere is mijn helper, en: De waarheid is de dochter des Tijds.

Waar Jezus het laatste Avondmaal houdt, zijn vooraan bij het onderste gedeelte geknield, Koning Philips, met zijne Gemalin Maria, Koningin van Engeland, in koninklijk gewaad, met scepter, zwaard, helm en wapenen, alles met vorstelijke pracht.

Daaronder staat dit latijnsch geschrift:

Illustrissimus Philippus D. Caroli invictissimi Caesaris Augusti filius, Dei opt. Max. gratia Hispaniae, Angliae, Franciae, Utriusque Siciliae Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Gelriae etc., Comes Flandriae, Hanoniae, Hollandiae, Zelandiae, ac. Dom. Frisiae etc. P. P. Clementissimus Religiosis: Princeps, Aedis hujes decorandae

ergo donavit. Cujus thronus tanquam sol totum complectens orbem stet in Sempiternum. Servatoris J. Christi anno 1557.
Dat is: De allerdoorluchtigste Philippus, zoon van den onoverwinnelijken Keizer en vermeerderaar des rijks, Karel (de vijfde), door de genade des besten en grootsten Gods, Koning van Spanje, Engeland, Frankrijk, van beide de Sicilien, Aartshertog van Oostenrijk, Hertog van Bourgondië, Brabant, Gelderland, Graaf van Vlaanderen, Henegouwen, Holland, Zeeland en heer van Vriesland enz. V. d. V. (of vader des vaderlands) de allerzachtmoedigste en godvruchtigste vorst, heeft dit tot versiering dezer kerk gegeven, wiens troon, gelijk de heel de wereld vervullende zon, altoosdurend moge blijven staan. In 't jaar des Zaligmakers Jezus Christus 1557.
Aan wederszijde van dit bijschrift staat een Engel, die aan de regterzijde houdt een zwaard met een rolle daaraan, waarop de woorden staan: Justa impero, dat is: Ik gebied rechtvaardige zaken; en die aan de linkerzijde houdt eene drinkschaal met eene rolle om den arm, waarop de woorden: Tempora tempero, dat is: Ik matig de tijden, staan; en verder op den voorgrond liggen, winkelhaken, passer, enz.
Dirk Crabeth, figuravit et pinxit. Goudae.

VAN ALLERLEI AARD.

BERICHTEN.

— Omtrent de Vierjaarlijksche Tentoonstelling, in 1912 te Amsterdam te houden, kunnen we het volgende melden:
De heer E. W. Moes, directeur van 's Rijks Prentenkabinet, lid van de tentoonstellingscommissie voor de grafische kunst, heeft een reis gemaakt naar Bazel, Munchen, Weenen, Dresden, Leipzig, Berlijn, en Düsseldorf. Daarbij heeft hij van voornaame kunstenaars veel toezeggingen van inzendingen van graphische kunst verkregen.
Evenzoo heeft de heer A. Hesselink zich de medewerking verzekerd van Belgische beeldhouwers, die vertegenwoordigd zullen zijn door een niet zeer groot aantal maar door uitgelezen werken.
Prof. Dake heeft van den heer Léonce Bénédite, directeur van het Luxembourg-Museum te Parijs, de toezegging ontvangen, dat de Société des Peintres orientalistes een 40-tal uitgezochte werken op de Amsterdamsche tentoonstelling zal inzenden. Gedurende hun bezoek aan Berlijn hebben de heeren C. Breitenstein en Ch. van Wijk overeenkomsten aangegaan door welke men de zekerheid heeft, dat ook van daar een belangrijke inzending is te verwachten.

— De gemeenteraad van Hamburg heeft een som van 2.300.000 Mark toegestaan voor de vergrooting van de Kunsthalle. De directeur Lichtwark zal hierdoor in de gelegenheid worden gesteld de belangrijke, grootendeels door hem zelf samengebrachte kunstwerken, volgens zijn eigen smaak en op een wijze, die met de kunstwaarde der voorwerpen overeenkomt, tentoon te stellen.

— In de apsis van de kathedraal te Fabriano heeft men onder de kalk 13de eeuwsche muurschilderingen ontdekt. Dank zij deze bedekking zijn de kleuren buitengemeen frisch gebleven. De interessante fresco's worden door professor Boni aan Allegretto Nunzio, den leermeester van Gentilo da Fabriano, toegeschreven.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.
Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Juli door 570 belangstellenden bezocht. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 109 boek en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden. De boekerij zal gedurende de maand Augustus gesloten zijn; de lessen der aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid zullen den 4en September weder beginnen.
Een tentoonstelling van het werk der leerlingen zal in de maand September bij gelegenheid van het Congres van leermiddelen ten dienste van het vakonderwijs in een der zalen van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht gehouden worden.

PALEIS-RAADHUIS.
Door de Heeren P. J. H. Cuypers, H. P. Berlage Nzn., H. Brugmans en C. Huysken, leden der Raadhuis-Dam-Commissie, is bij B. en W. eene memorie ingediend, naar aanleiding van het door dat college over het rapport dier Commissie aan den Raad uitgebrachte preadvies. Wegens plaatsgebrek moeten wij dit hoogstbelangrijk stuk deze week laten liggen, doch komen daarop in 't e.v. No. terug. Bij voorbaat brengen wij een woord van warme hulde aan deze commissieleden voor hun krachtig, waardig en zaakrijk betoog. Red.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.
A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
Aan de Jury werden de volgende vragen gesteld, die zij hieronder met haar antwoorden bekend maakt:

1e Vr. *Mogen de kamers voor directeur, onder-directeur, administratie en speciale studie op een 2e verdieping geprojecteerd worden?*
Antw. Een tweede verdieping is niet gevraagd en ook niet gewenscht.
2e Vr. *Mag de gewenschte monumentale binnenhof ook overdekt zijn.*
Antw. Dit ligt niet in de bedoeling.
3e Vr. *Het terrein is zeker aan alle zijden vrij?*
Antw. Ja.
4e Vr. *. . . . . een vestibule met ontvangzaal, tevens garderobe in verband enz. — moet dat opgevat worden als . . . . een vestibule met ontvangzaal, waarbij garderobe in verband met enz?*
Antw. De bedoeling is dat het complex van vestibule en ontvangzaal in verband met de monumentale trap staat.
5e Vr. *Bij sousterrain staat o.a.:*
Het is wenschelijk de lokalen te rangschikken om een monumentale binnenhof.
Slaat dit ook op de daarboven gelegen verdiepingen?
Antw. Een binnenhof, die niet voorkomt op de boven het sousterrain gelegen verdiepingen is niet denkbaar.
De vraag is waarschijnlijk ontstaan door een zetfout in de overdrukken uit No. 25 van Architectura. De aangehaalde zin en de daaraan voorafgaande behooren niet meer onder het hoofd Sousterrain. Zij zijn van algemeene strekking.
In het Bouwk. Weekbl. van 24 Juni staat het goed.
6e Vr. *Moeten de lokalen direct aan den binnenhof grenzen?*
Antw. De inzender overwege zelf wat het beste is.
De Voorzitter der Jury W. KROMHOUT CZN.
De Secretaris „ „ J. LIMBURG.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).
PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).
„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.
A. ONTWERP VOOR EEN CAFÉ-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.
B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de progamma's in no. 29).

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 30. Proef onbrandbare rieten- en stroodaken. — Statuten Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven. — De herbouw van Brakel. — Verslag van de Hoofdbestuursvergadering op 19 Juli. — Algemeene regelen voor arbeidscontracten tusschen architect en ingenieur eenerzijds en bouwkundig opzichter, teekenaar of opzichter teekenaar anderzijds. — De herziening der hinderwet, door J. H. Schaad. — Aesthetica bij Gemeentewerken, door J. A. Mulock-Houwer. — De reorganisatie van de maatschappij tot bevordering der bouwknnst, ingezonden stuk van C. N. van Goor met antwoord van J. Gratama.
DE BOUWWERELD, 30. De eerste beurs te Amsterdam, door A. W. Weissman. — Waarom geen loodwitverbod, door C. P. van Hoek.
DE OPMERKER, 30. Het koninklijk paleis te Brussel, met afbeelding van oude en nieuwe gevel. — Koloniaal instituut te Amsterdam.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 58, 59. Anlagen für Feuerbestattung. — Die Architektur auf der groszen Berliner Kunstausstellung 1911.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Bouwmeesters der achttiende eeuw. — Programma eener prijsvraag voor een societeitsgebouw in het park te Rotterdam. — Boekbespreking. — IXe Internationale Architecten-Congres te Rome van 2—12 October 1911. — Het zevende Goudsche kerkglas. — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijkschc contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

EEN BEZOEK AAN SCHOONHOVEN.

Eigenlijk was het toeval dat ik Schoonhoven bezocht. Ik bracht een paar vrije weken op de Veluwe aan den Rijn door, maar had — een ieder weet hoe warm het was — met mijn medegasten veel last van de hitte. Eén der aanwezigen deed echter de ontdekking dat varen op den Rijn eigenlijk nog de meeste verkwikking gaf en daarom voer hij eenige malen per dag tusschen Arnhem en de Westerbouwing heen en weer en trachtte ook mij over te halen dit voorbeeld te volgen. Daar ik echter wel wilde varen, maar niet zoo heen en weer, keek ik op de kaart na welke plaatsen met de boot alzoo te bereiken waren en zoo kwamen dan, stroomafwaarts, Wageningen, Rhenen, Wijk-bij-Duurstede, Culemborg, Vianen, Schoonhoven en Rotterdam achtereenvolgens aan de orde. Schoonhoven — zie dat was het. Schoonhoven was op dit oogenblik aan de orde om de kerkkwestie en het kon dus belangwekkend zijn het bewuste kerkgebouw eens persoonlijk te leeren kennen en dan — ik moet het tot mijn schande zeggen — Schoonhoven was mij nog geheel onbekend; slechts van de vermaarde regeeringsbank in de kerk had ik wel eens afbeeldingen gezien. Zoo voer ik dan naar Schoonhoven, om er een paar snikheete dagen door te brengen, maar het bezoek heeft mij niet berouwd. Want, hoewel het water mij bij het teekenen van mijn hand op mijn schetsboek liep, zoodat mijn schetsen in waarheid ook in het zweet mijns aanschijns gemaakt zijn, toch werd het onderwerp, dat aan de orde was, voor mij voortdurend belangwekkender en meende ik ten slotte voor mij zelf een standpunt in de kwestie van de Schoonhovensche Bartholomëuskerk gevonden te hebben. Den indruk, dien het kerkgebouw op mij maakte, weer te geven en dit standpunt uiteen te zetten is het doel van dit schrijven.
Als men Schoonhoven van de waterzijde nadert, heeft men alle genegenheid een beeld te ontvangen van het silhouet van de stad, ten minste van den Zuidkant. Het blijkt dan al dadelijk dat dit silhouet beheerscht wordt door den toren van de Bartholomëuskerk en wel op zeer gedecideerde en gelukkige wijze. Een paar bijmotieven vragen, naast dit hoofdmotief, de aandacht en wel de Veerpoort aan de waterzijde, het dak met het klokketorentje van het Raadhuis aan den Haven en de molen achter den Lekdijk, stroomafwaarts van de stad. Een paar schilderachtige huizengroepen, vooral aan de beide havens, vormen met het mooie Lekgezicht, stroomop- en stroomafwaarts en de genoemde hoofd- en bijmotieven van het stadssilhouet nu wel niet één der meest treffende stadgezichten van ons vaderland, maar toch een, dat zeer aangenaam aandoet. Een paar wanklanken — afgescheiden van de vele karakterlooze huisjes — zijn de nieuwe watertoren en de toren van de R.C. Kerk aan het Kerkplein. Op den pretensieusen watertoren, die zich bij den mooien molen verheft, kom ik nog terug.
Wandelt men door of om Schoonhoven, dan is het steeds weer de toren van de Bartholomëuskerk, die, over of door de huizen of boomen heen, den blik naar zich trekt. Zoo ziet men dezen steenkolos vele tientallen malen in een paar dagen, van alle kanten en onder allerlei belichting, in zijn geheel of slechts wat zijn bovendeel betreft, met of zonder de kerk, van over het water en van over het land. En nu kunnen zich na een zoo herhaalde kennismaking, dunkt mij, drie gevallen voordoen. De toren kan steeds opnieuw de belangstelling vragen, hij kan langzamerhand onverschillig laten, of hij kan de ergernis opwekken. Laat ik dan dadelijk hieraan toevoegen dat de toren der Schoonhovensche Bartholomëuskerk tot op het laatste oogenblik mijn aandacht heeft geboeid en ik hem vanaf den mullen weg naar Haestrecht, over de weelderige weiden heen, als een reeds goede bekende, een vriendelijken afscheidsgroet en een, zoo mogelijk, tot weerziens heb toegeroepen.
Door de welwillendheid van den heer P. Greup, President-kerkvoogd der Nederlandsch Herv. Gemeente, was ik in staat gesteld het kerkgebouw zooveel in en uit te loopen als ik maar wenschte en te teekenen naar believen. Zoo trad ik dan het gebouw binnen om een eersten frisschen indruk van het interieur te verkrijgen. Deze indruk was tweeledig. Zonder mij nog af te vragen wat ik zag en waarom het zoo was, keek ik slechts de ruimte als ruimte aan en werd ik even aangenaam getroffen door het zeer verwaarloosde, niet in gebruik zijnde, koorgedeelte als onaangenaam door het Westelijk deel van de kerk, dat voor den kerkdienst in gebruik is gesteld. Ook deze indruk is tot het laatste oogenblik gebleven en de plotselinge conclusie: de waarde van dit kerkgebouw zit in den toren en in het koor, heeft zich bij mij niet meer gewijzigd.
De plattegrond van het kerkgebouw bestaat op het oogenblik uit een rechthoek van ± 25 × 37 Meters (het Westelijk gedeelte met den ingebouwden toren) met een daartegen aanliggend vierkant van ± 20 × 20 Meters (het Oostelijk gedeelte met de drie halfachtkante kooruitbouwen). Twee aanbouwtjes aan dit koorgedeelte, grenzende aan het schip van de kerk, bergen dan nog

een overwelfde kapel aan den noordelijken en een kerkeraadskamer aan den zuidelijken gevel.

Het koor bestaat uit drie beuken, een breede in het midden en twee smallere aan de zijden. Twee rijen van drie zuilen, verbonden door puntbogen, scheiden de beuken van elkaar, terwijl een drietal houten flauw-puntboogvormige tongewelven de drie schepen van Oost naar West overdekken. Bij het middenste gewelf is de binnenbeschieting nog aanwezig, bij de beide buitenste ontbreekt deze en zijn de daksparren zichtbaar. Door zware houten trekbalken, met stijlen en karbeels, wordt het geheel geschoord, terwijl ijzeren trekankers hun lijnen van zuilkop tot zuilkop voortzetten. De vensters in de halfachtkante kooruitbouwen en in de zijgevels zijn voor een deel in hoofdvorm nog aanwezig en voor een ander deel dichtgemetseld.

De oorspronkelijke indeeling met steenen stijlen en traceeringen ontbreekt geheel en is vervangen door een houten ruitvormige raamindeeling met een kwasi Gotisch booglijstje in den puntboog. Daar de drie schepen, wat hun gewelfaanzet betreft, even hoog zijn, ontvangt de middenbeuk van het Zuiden en het Noorden slechts indirect licht. Het geheel is zwaar beschadigd, basementen, kapiteelen en vensteromlijsten zijn bijna onherkenbaar en het geheel is met een dikke laag witkalk overdekt. In den hardsteenen vloer bevinden zich nog een aantal oude grafzerken; een mooie grafsteen van Olivier van Noort staat aan één der Oostelijke pijlers overeind gesteld.

Een fraai opschriftbord van 1614 met de tien geboden hangt voor den Oostelijken eindwand van den middensten kooruitbouw, een gedenkbord van den Schout bij nacht Gerard Jan Vos (van 1787) is geplaatst boven den ingang naar de Kerkekamer. De achterzijde van de Regeeringsbank vult den Westelijken scheidingsmuur tusschen de vieringpijlers, verder bestaat deze wand uit een houten schotwerk. Een verwaarloosd, vrij grof Renaissance portaaltje geeft toegang tot de aangebouwde kapel aan de Noordzijde, die nog een kruisgewelf op ribben heeft, met een enkel geornеerd draagsteentje.

Hoe beschadigd, verwaarloosd en bedorven dit koor ook moge zijn, toch staan de hoofdelementen nog op hun plaats en kan een oplettend beschouwer de werking der ruimte-indeeling dus nog ondergaan. Want deze werking vloeit niet in de eerste plaats voort uit de detailleering, maar uit de massa-verdeeling. Is deze massa-verdeeling zuiver, wegen alle onderdeelen op zoodanige wijze tegen elkaar op dat een harmonisch geheel verkregen is, dan wordt de beschouwer aangenaam getroffen bij den aanblik dezer ruimte. Hij krijgt dan een gevoel van weldadige kalmte, omdat hij onbewust gevoelt dat alle deelen op hun plaats staan, dat de ordenende hand van den meester met veel overleg en studie de dingen zoo heeft gedaan als zij goed waren. Op mij maakte het koorinterieur der Schoonhovensche kerk, van het eerste oogenblik af, een rustigen en aangenamen indruk en, toen ik dit gedeelte van het gebouw eens met een meterpas ging doorloopen, bleek dat de platte-grond al heel eenvoudig van maat was. De zijbeuken waren ± 5 Meters breed, de middenbeuk ± 10 Meters, wat samen 20 Meters maakt. De breedte van de drie eerste traveën (vanaf de kruising) maten ± 5 M., die van de laatste zuil tot den koornispijler ± 2.5 M., die van dezen pijler tot den achterwand van den kooruitbouw ook ± 2.5 M., wat samen weer 20 M. uitmaakt, waarmede het vierkant van den platte-grond van het koor voltooid is.

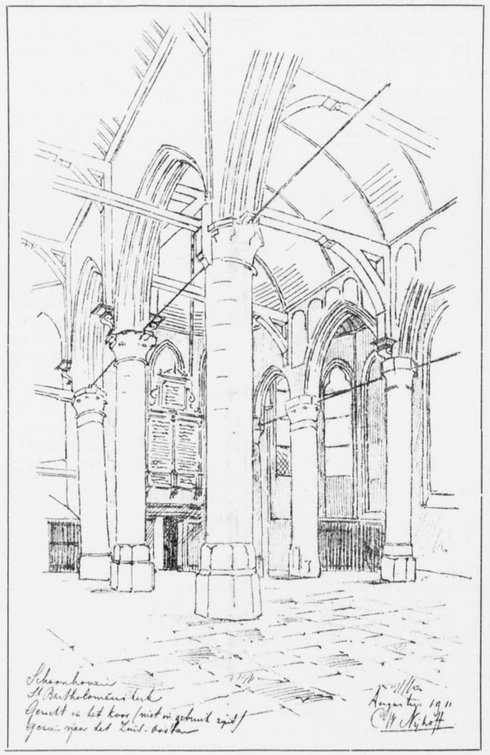

Ook het nu in gebruik zijnde gedeelte van de kerk bestaat uit drie schepen. De ruimte van pl. 25 × 37 Meters wordt door de vieringpijlers, een viertal (twee maal twee) kolommen en de zware torenpijlers in drie deelen gescheiden, op zoodanige wijze dat het middenschip pl.m. 11 M. breed is, terwijl de zijschepen pl. m. 9.5 M. meten. In de lengte-asrichting staan de vieringpijlers ongeveer 10 M. van die aan de koorzijde, zoodat een transept van deze breedte ontstaat.

De ingebouwde toren rust op vier zeer zware pijlers, door puntbogen verbonden. Een koepelvormig kruisgewelf op ribben, welke laatste tegen een forschen ring aanloopen, dekt deze vierkante ruimte af. Het tweetal Dorische Renaissance zuilen, door archivolten onderling en met de toren- en vieringpijlers verbonden, vormt de afscheiding tusschen midden- en zijschip, waarna de vieringpijler recht omhoog gaat en met het koor verder geen verband meer heeft. Middenschip en transept zijn met houten tongewelven op ribben afgedekt, bij de zijschepen is een houten vlakke zoldering op balken aangebracht. Ook hier zijn zware steunbalken met stutten en karbeels op de hoogte van den aanzet der houten gewelven aanwezig, terwijl trekankers de zuilen onderling en deze met de aansluitende pijlers verbinden. Zeer zware trekankers verbinden de torenpijlers onderling.

In de Zuid- en Noordgevels zijn de oude vensters met puntbogen nog aanwezig, echter gedicht als in het koor. De wand naar de koorzijde wordt afgesloten door de beroemde Regeeringsbank en verder door een houten schotwerk, dat reeds bij het koor is genoemd. Aan den Oostelijken muur bevinden zich nog twee opschrifttafels, een groote van 1613 en een kleiner van 1607. Boven de balustrade van de Regeeringsbank staat een, in de laatste jaren, aangebracht orgel, terwijl het oude orgeltje aan den torenwand is aangebracht geworden. De kleuren zijn als volgt: de tongewelven en de zoldering met de trekbalken, stutten en karbeels donkergroen, de zuilen met archivolten geelbruin (over den zandsteen geschilderd), de muren wit gekalkt, de vieringpijlers van het koor met den achterwand achter het orgel gemarmerd in blauw en groen, met een geschilderde gele draperie en de perspectieve nabootsing van het zich in het koor voortzettend houten gewelf, de Regeeringsbank van eikenhout in de was, het orgel hierboven bruin geschilderd (nagebootst oud eikenhout) en het oude orgeltje onder het torengewelf wit met goud. Een tweetal deuren met 18-Eeuwsche omlijstingen voeren van het transept in de Zuid- en Noordgevels naar buiten. De archivolten zijn aan de Westzijde, ongeveer onder een richting van 45°, doorgebroken en de zuilen hellen zeer naar het Oosten (ook een weinig naar het Zuiden) over. De geheele toren helt trouwens, zooals bekend is, sterk naar de koorzijde over en drukt tegen de zuilen van de kerk aan, voor zoover deze zuilen en de daarbij behoorende vieringpijlers niet uit zich zelf wellicht nog grooter neiging hebben om naar het Oosten over te hellen. Ook in deze ruimte zijn de drie schepen even hoog, zoodat het middenschip door de vensters van de zijschepen zijn licht ontvangt. In den westelijken wand van het Nooderzijschip is een herinneringssteen in cartouchevorm ingemetseld met het opschrift:

A° 1657 DE NOORDER KAP GEHEEL
VERNIEWT EN 'T VORDER DEFECT
DESER KERCKE VOLMAECKT. INT
JAER 1658 BY DE. HEEREN BURGE
MEESTEREN, EN DE KERCKMESTERS
INDER TYD.

De indruk die deze kerkruimte maakt is niet gemakkelijk te omschrijven. De beschouwer wordt noch door de schoone verhoudingen, noch door de zuiver constructieve oplossingen, noch door de stemmige kleurverdeeling, noch door de smaakvolle détailoplossing getroffen; hij ziet een breede ruimte, die hem onverschillig laat, maar waaruit twee motieven naar voren treden die de belangstelling opwekken: aan de Oostzijde de Regeeringsbank en aan de overliggende zijde de zware puntbogen van de torenpijlers, met het mooie kruisgewelf en het fijne vroeg-Renaissance orgeltje aan den Westelijken torenmuur. Daarna valt hem het aangenaam aspect op van het houten tongewelf in midden- en dwarsschip en krijgt hij den indruk dat het geheel zou winnen, wanneer ook de zijschepen hun tongewelven terugkregen. Maar bepaald wrevelig wordt de beschouwer, wanneer hij zijn blik vanaf dit tongewelf laat dwalen naar het orgel boven de Regeeringsbank en naar de wansmakelijke decoratie van den achterwand, waarop dit orgel uitkomt. Het mag ten hoogste betreurd worden dat het Kerkbestuur, toen het eenige jaren geleden een nieuw orgel kocht zich niet de voorlichting heeft verzekerd van een aesthetisch ontwikkeld architect, want dan zou het aspect van de mooie Regeeringsbank niet bedorven zijn geworden door deze ordinaire orgelkast, die op hinderlijke wijze schaadt aan het meesterstuk, dat zij heet te bekronen, al heeft zij dan ook een paar zoogenaamde Korinthische kolommen om, bij gebrek aan beter, te toonen dat zij in den stijl is. Maar wat te zeggen van de decoratie van den wand achter dit orgel? Hier moet een vergissing in het spel zijn, òf bij den decorateur òf bij den lastgever en het zou te wenschen zijn dat deze ontsierende versiering, die aan een kermistent doet denken, hoe eer hoe liever weer van het tooneel kon verdwijnen. Denkt men zich de ruimte van dit kerkgedeelte weer geheel leeg, dus zonder de in 1658 ingebouwde vieringpijlers en zuilen met archivolten en schipmuur, dan meet zij, tot aan den toren, ± 30 × 25 Meters. Plaatst men er nu in zijn gedachte de oude kolommen weer in dan krijgt men de volgende indeeling: voor het dwarsschip drie vierkanten van ± 10 × 10 Meters, voor het middenschip een ruimte van ± 10 × 15 Meters of drie travéën van 5 Meters, voor de binnenste zijschepen ± 5 × 15 Meters, dus eveneens drie travéen van 5 Meters, terwijl dan de ruimte voor twee buiten-zijschepen overblijft, gelijk van breedte als de binnenste. Naar deze veronderstelling zou het schip van de kerk dus oorspronkelijk vijf schepen hebben gehad en het koor drie. Denkt men zich op dezen

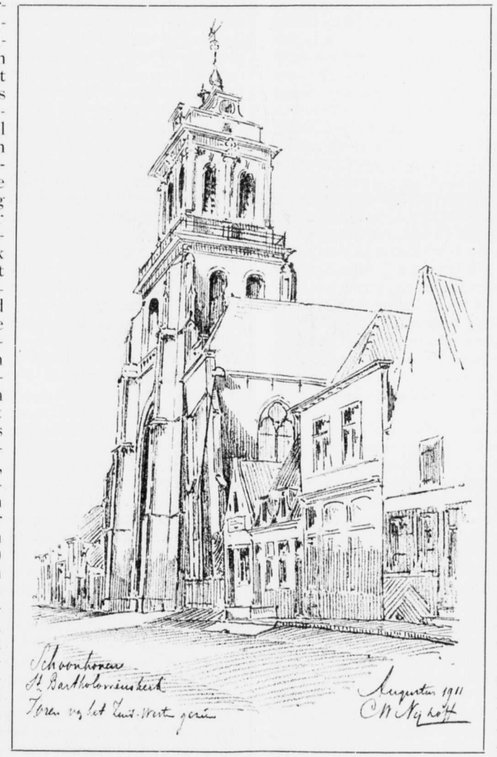

platte-grond het schip weer opgebouwd, gelijk aan het koor, dan is de harmonie hersteld en de oorspronkelijke ruimteindeeling weer tot haar werkelijke waarde teruggebracht. Nu men echter in het midden der 17e Eeuw een nieuwe indeeling, die niet uit het oorspronkelijk beginsel voortvloeide, voor de oude in de plaats heeft gezet is er disharmonie gekomen in dit gedeelte van het kerkgebouw en heeft het zijn waarde als architectonische ruimteindeeling verloren. Het geval kon zich nu nog voordoen dat deze nieuwe indeeling elementen bevatte van zóó groote eigen schoonheid, dat het behoud ervan reeds daardoor te verdedigen was, maar het komt mij voor dat dit hier niet het geval is. Waar de Renaissanceinbouw, door het overhellen naar de koorzijde, mettertijd in elkaar dreigt te storten, daar zijn m. i. geen motieven van aesthetisch belang aanwezig om dezen inbouw weer overeind te helpen. Juist datgene wat aan een Renaissance bouwwerk een zoo hooge waarde kan verleenen, de zuivere, fijngevoelde verhouding en de gekuischte en sierlijke détailleering ontbreekt hier, terwijl van een organisch verband met het oorspronkelijk bouwwerk geen sprake is.

De z.g. Regeeringsbank mag ik als bekend veronderstellen. Op het oogenblik bestaat zij uit vier deelen, die, tenminste wat drie betreft, niet bij elkaar behoord hebben. Het hoofdgeraamte, drie openingen breed, schijnt van een vroeger zangkoor afkomstig te zijn en is uit den vroeg Renaissancetijd afkomstig. In den lateren Renaissancetijd is deze doorgang tot bank vermaakt. De attiek, die zich goed bij het onderstuk aansluit, schijnt er oorspronkelijk niet voor gemaakt te zijn, terwijl het orgel reeds besproken is geworden. De verhoudingen van het onderstuk zijn prachtig, de vormoplossing en detailleering zijn zeer geslaagd, het snijwerk is schitterend. Het geheel is een meesterstuk van Nederlandsche houtsnijkunst. Ook het witgeschilderde orgeltje onder het torengewelf is, hoewel in geheel anderen zin, van hoogst aangenaam aspect. Daarbij is het zeer mooi geplaatst en contrasteert op zeer gelukkige wijze met de forsche spitsbogen en het royale kruisgewelf van den geweldigen toren. Het zou nog winnen als de leelijke, klaarblijkelijk later aangebrachte, vleugels ervan verwijderd konden worden.

Onder dit orgeltje door treedt men naar buiten en bevindt zich dan in de Koestraat, waarop de toren uitkomt. Om dezen steenkolos echter te kunnen overzien moet men de straat links of rechts een eindje inloopen en niemand zal ontkennen dat het massieve gevaarte alsdan een zeer machtigen indruk op den beschouwer maakt. Het lichaam van den toren bestaat uit drie grondlichamen een onderste vierzijdig prisma, een bovenste vierzijdig prisma en een eenigzins hol gebogen vierzijdige piramide. Het onderste prisma is van zeer mooie verhoudingen en wordt op de hoeken door zware zich driemaal verjongende contreforten versterkt. Het is van boven afgesloten door een kroonlijst in Renaissancevorm, terwijl ook enkele der contrefortbekroningen Renaissance beëindigingen vertoonen. Het bovenste gedeelte van dit Middeneeuwsche onderstuk is trouwens in den Renaissancetijd geheel nieuw opgemetseld en van rond afgedekte openingen met diepe schuine daggen voorzien. Deze openingen zijn echter achter de daggen weer met metselwerk opgevuld. Aan de voorzijde, tusschen de contreforten, bevindt zich een forsch geprofileerde portaalomlijsting, met aansluitend bovenvenster. Deze grootsch opgevatte omlijstig eindigt in een kielboog die zich met zijn kruisbloem in een balustrade verliest. Het Middeneeuwsche ingangsportaal is in den Renaissancetijd door een Dorisch toegangsportaal vervangen, het aansluitende bovenvenster is dichtgemetseld, maar vertoont stijlen en traceeringen van een vreemde profileering, schijnbaar later ingezet.

Van dit indrukwekkend Gothisch onderstuk is het onderste deel thans tot aan de eerste contrefortlijst gepleisterd. Het deel tusschen dit pleisterwerk en de balustrade is van baksteen, rijk afgewisseld met hoekblokken en banden van natuursteen, prachtig van onderlinge verhouding, van formaat, bewerking en kleur. Het gedeelte boven de balustrade, met de diepe dichtgemetselde rondboogopeningen, is koud en kleurloos; slechts de mooie contreforten zetten zich ook door dit gedeelte voort. Boven dit prachtig Middeneeuwsch gedeelte van den toren verheft zich het tweede prisma met kleiner grondvlak en met Renaissance vormen bekleed. Aan de hoeken is het bekleed met Jonische kolommen, terwijl Jonische pilasters elk der gevelvlakken in twee velden deelen. Rondboogopeningen met schalmborden vullen deze velden en zijn door vele banden van natuursteen met de hoekkolommen en pilasters verbonden. Het metselwerk daartusschen is baksteen. Een hoofdgestel, waarvan kroonlijst en architraaf van natuursteen en de fries van baksteen zijn, bekroont het geheel. Boven de pilasters is de architraaf rechthoekig naar beneden omgezet, om plaats in de fries te maken voor het Schoonhovensche wapen, terwijl deze baksteenen fries op de hoeken door natuursteenen blokken wordt afgesloten. Hoewel dit geheele Renaissance bovenstuk op zich zelf, om zoo te zeggen, academisch juist is opgelost, mist het toch verscheidene goede eigenschappen van het Middeneeuwsch onderstuk, het materiaal is minder mooi van vorm en kleur en de verhouding van natuursteen en baksteen is minder fijn gevoeld. Daarbij zijn de vormen meer decoratief dan constructief.

Boven dit in Renaissance vormen gehouden bovenste prisma staat een massieve balustrade, die door haar nuchterheid eenigszins storend werkt en door een viertal opzetstukken, waarin de wijzerplaten zijn aangebracht, aan de vier zijden wordt bekroond. Deze balustrade is op haar beurt weer het voetstuk voor het geestige hol gebogen puntdak, met zijn vier pikante dakvenstertjes bij den top en zijn opengewerkten peervorm met windvaan als eindbekroning.

Beschouwt men den toren thans in zijn geheel, dan wordt men getroffen door het gunstig silhouet. Hoewel het Ranaissance-bovenlichaam ver achterstaat bij het Middeneeuwsch onderlichaam, sluit het zich in zijn hoofdvorm toch goed hierbij aan en vormt het met dit onderstuk een geheel van een zeer kenmerkend uiterlijk, en van een groote mate van natuurlijkheid. Met het mooie, typische dakje hebben de mannen der Renaissance den Schoonhovenschen toren op zulk een genoegelijke wijze bekroond, dat men met het geheel volkomen vrede heeft en het beeld van dezen toren als vanzelf in het geheugen blijft hangen als zijnde het karakteristieke element van het stadssilhouet eener bepaalde plaats. Voorwaar een niet geringe verdienste, die te zeldzaam is om zulk een treffend element uit het stadsbeeld te verwijderen en daarmede het geheele karakter der stad een onherstelbare schade te berokkenen.

De Westelijke gevels naast den toren, die de zijschepen aan deze zijde afsluiten, zijn in den loop der tijden zoozeer veranderd dat van een uitgesproken karakter geen sprake meer is.

De Zuid- en Noordgevels van het kerkgebouw vertoonen weinig kenmerkende vormen meer. Zooals reeds werd opgemerkt hebben de puntboogventers hun stijlen, traceeringen en vullingen van gebrandgeschilderd glas-in-lood geheel verloren. Ook de contreforten en gootlijsten missen elk spoor van bekroning. De kleur van het Middeleeuwsch baksteenwerk is op sommige plaatsen zeer mooi. Tusschen de forsche steenen glinsteren hier en daar enkele gesinterde koppen, wat een zeer aangenaam effekt maakt. De Oostzijde (koorzijde) van het kerkgebouw is niettegenstaande de verwaarloozing, waaraan ook dit gedeelte ten prooi is, van een zeer aangenaam aspect. Reeds de ligging aan de mooie gracht (Haven) met zijn boomen langs den wallekant mag bijzonder gunstig genoemd worden. Maar ook de hoofdlijnen komen hier zeer goed tot hun recht en de rustige verhoudingen van de drie kooruitbouwen, zich aansluitende bij het hoofdlichaam van de kerk, geven aan dit plekje van Schoonhoven een eigenaardige bekoring. De oorspronkelijke dakvormen werken, wat het koorgedeelte betreft, mede om dezen goeden indruk te verhoogen en zelfs het forsche ingangsportaaltje, dat zich in het begin der 17e Eeuw in den middensten kooruitbouw heeft genesteld, zoo maar zonder eenig respect voor de oorspronkelijke bedoeling van dit koor, misstaat volstrekt niet, maar is een vriendelijk moment in dezen ernstigen kerkgevel.

Moest ik thans de indrukken van mijn bezoek aan de Schoonhovensche Bartholomëuskerk samenvatten, dan zou ik aldus zeggen: Jammer, ja onverantwoordelijk zou ik het vinden wanneer de toren dezer kerk werd afgebroken zoolang hij behouden kan worden. Deze toren is, zooals ik reeds zeide *het* karakteristieke en mooie element in het silhouet der stad en op zichzelf beschouwd, is hij een meesterstuk van bouwkunst.

Eveneens zou ik het zeer jammer vinden wanneer het koor van de Schoonhovensche Bartholomëuskerk werd afgebroken. Het heeft een wel is waar zeer verwaarloosd, maar mooi interieur en daarbij een prachtigen gevel aan den Haven. Met het oude Waaggebouwtje op den achtergrond, het koor der kerk aan den linker wallekant, het water met zijn boogbrug en boomen recht vooruit en het dak van het Raadhuis met zijn schilderachtig klokketorentje ter rechterzijde, heeft Schoonhoven hier een wel is waar geschonden, maar fraai stadsgezicht, dat wel te verwoesten, maar niet te herkrijgen is.

Dat ik het echter zou betreuren wanneer het schip van de kerk, dat nu in gebruik is, werd afgebroken, wanneer het behoud slechts met zeer groote kosten was te verzekeren, zou ik niet durven beweren. Ik heb de bouwkunstige waarde van dit schip niet kunnen ontdekken en de prachtige Regeeringsbank en het oude orgeltje zouden hun plaats wel weer vinden, de eerste wellicht beter dan tot heden.

Wat men met de Schoonhovensche Bartholomëuskerk zal doen is mij niet bekend. Ik hoop echter van harte dat men den toren zal laten staan en deze aldus zal kunnen bevestigen dat verdere afwijking tot een minium wordt beperkt (volgens een doorloopende opname is vanaf 28 Juni 1910 tot op heden de afwijking niet merkbaar toegenomen) en ook hoop ik dat men het koor niet zal afbreken, maar het voor verder verval zal behoeden en de gevolgen der al te grove baldadigheden zooveel mogelijk te niet zal doen.

En ten slotte nog een vraag. Zou er geen kans bestaan de Kerkelijke Gemeente in het, zoo ver noodig, herstelde koor, desnoods naar het Westen vergroot, onder te brengen en het schip der kerk af te breken? De Utrechtsche Dom geeft ons toch ook reeds een geval te zien dat hiermede eenige overeenstemming vertoont en niemand ziet daar iets vreemds in.

Een toerist, die een hem onbekende stad bezoekt, begint gewoonlijk om deze stad heen te loopen. De ligging van de hoofdstraten en van de voornaamste gebouwen springt dan dadelijk in het oog, de grootte en vorm van de oude stad doen zich kennen en de schilderachtige gezichten, zoowel naar binnen als naar buiten, zijn meermalen een verrassing voor den opmerkzamen wandelaar. In Schoonhoven loopen twee assen loodrecht op elkaar, de hoofdgracht (Haven), die zich van Zuid naar Noord en de Lopikerstraat, die zich van Oost naar West richt. De oude wallen en bastons zijn nu singels en pleintjes en vormen een halven kring om de stad, die naar de Lekzijde (Zuidzijde) door den Lekdijk tegen den hoogen waterstand beveiligd wordt. Tal van schilderachtige plekjes zijn aan den rand van dezen kring aan te wijzen, soms van treffende schoonheid.

Zoo zijn de bochten in de voormalige wallen, nu beplant met oude iepenboomen die de royale singelgrachten omzoomen, bijzonder mooi; zoo zijn er treffende doorkijkjes over het water, langs hellende opritten en goed gelegen bruggetjes; zoo is het ook een lust op den Lekdijk te staan en stroomop- of stroomafwaarts de rivier te overzien met zijn verre verschieten en zijn prachtig panorama naar het Westen bij zonsondergang. Niet minder mooi zijn sommige doorkijkjes in de stad zelve, tusschen oude huisjes door, die aan vervallen grachtjes liggen of vanaf den dijk stadwaarts naar de beide havens, met enkele zeer schilderachtige naast de meest banale woonhuizen.

In den Lekdijk is een oude poort, die toegang verleent tot het veer, de Veerpoort. Het gebouwtje viel reeds op bij de aankomst per boot en trof door zijn schilderachtig uiterlijk. Ook van nabij bezien blijft de eerste gunstige indruk ongestoord voortduren, want de Veerpoort is een zeer mooi voorbeeld van een Oud-Hollandsch Stadspoortje. Aan de stadszijde bestaat het gebouwtje uit een poortdoorgang, geflankeerd door een Dorische pilasterorde met het jaartal 1601 in de fries. Daarboven een woonverdieping van rooden baksteen met kruisvensters, pilasters, hoekblokken en banden van natuursteen. Een hoofdgestel sluit het gebouwtje af, terwijl een fijngevormd schilddak, eenigszins hol gebogen, het geheel op aangename wijze bekroont. Het hoofdlichaam, een rechthoekig prisma afgedekt door een wig, is mooi van verhouding, het materiaal goed van verdeeling en van kleur, de détailleering alleszins aangenaam. Slechts de gelesaus, waarmede de natuursteen is bestreken, werkt eenigzins hinderlijk. Het aspect van de Veerpoort aan de stadszijde is fijn en vriendelijk.

Aan de rivierzijde is het uiterlijk geheel anders. De boogopening wordt ook hier geflankeerd door twee Dorische pilasters met hoofdgestel, maar het geheel is zeer massief van vorm en detailleering en van een forsche, mooie kracht. De pilasters en de poortopening zijn door zware horizontale blokken ingedeeld, waarop een maanvormig figuur is ingehakt, wellicht een gestileerde golf. In de fries worden de stichters vereeuwigd door het opschrift:

| ANNO | TEMPORE CLVTY ET | DOMINI |
BLOCKHVSII CONSULUM | 1601. |

De zware natuursteenen Dorische orde wordt bekroond door een opzetstuk van twee s-vormen liggend tegen een omgekeerd piramidevormig voetstuk, waarop een leeuw als drager van het wapen van Schoonhoven. Deze geheele buitenordonnantie is vóór het poortgebouw geplaatst, dat er nog even boven uitsteekt en verder in den walmuur is gevat. De doorgang van deze stadspoort is

twee traveën lang, elk met een zeer fraai gemetseld gewelf in Romeinschen kruisvorm overdekt.
Aan de Westzijde van de stad steekt de mooie korenmolen zijn kraag en kop boven den dijk uit. Ik zou deze molen niet afzonderlijk noemen als de nieuwe watertoren er niet vlak bij stond, want bijna alle molens zijn mooi en in den omtrek van Schoonhoven en Gouda zijn er tientallen te zien. Maar nu watertoren en molen zoo broederlijk naast elkaar staan, gaat men onwillekeurig vergelijkingen maken tusschen den toren, die een kunstwerk wil zijn en den molen, die slechts de pretensie heeft een molen te wezen, maar dan ook een goede molen.
En wanneer men nu, afgescheiden van alle schoolsche wijsheid, deze beide zich in het luchtruim verheffende lichamen, die het stadssilhouet aan deze zijde beheerschen, aandachtig beziet, dan vraagt men zich af, hoe de molenbouwer, zonder op iets moois uit te zijn, zulk een goed molenlichaam kon maken, dat van alle kanten gezien het oog bekoort door zijn begrijpelijkheid, zijn mooie verhouding, zijn stoeren vorm, zijn fraaie oplossing, zijn schilderachtig aspect en hoe de watertorenbouwer, tuk op wat heel mooi's, iets heeft tot stand gebracht dat noch begrijpelijk, noch mooi van verhouding en oplossing is en dat wel zeer gezocht, maar niet schilderachtig genoemd kan worden. De een maakte Architectuur, bouwde in de ruimte een mooi lichaam op, omdat bij hem door overlevering, door kennis of door wat dan ook het begrip architectuur aanwezig was en hij construeerde zijn lichaam zooals het zakelijk en goed was; de ander miste bij al zijn schoolsche wijsheid dit architecturaal begrip, dit begrip van den architectonischen vormopbouw in de ruimte en maakte een architectonisch onding, dat aan het stadssilhouet schaadt en den eenvoudigen argeloozen beschouwer van de wijs brengt.
Aan het eind van de hoofdgracht (Haven) staat het oude Waaggebouwtje. Het is een rechthoekig gebouwtje, afgedekt door een aan drie zijden ver voorspringend dak van mooie helling, met vier schilden en nokruiter. Het steenen huisje heeft op de hoeken en in de assen houten stijlen, waarop de voorspringende, door karbeelen gesteunde balken rusten, die het overstek dragen, dat zoowel tegen de zon als tegen den regen beschermt en een krachtige schaduwwerking teweeg brengt. Tusschen de stijlen aan de voorzijde hangen groote dubbele deuren, de oude deuren met hun geprofileerde planken, met groef en messing in elkaar gestoken en op een achterstuk van stijlen en regelwerk gespijkerd. In de houten fries boven de stijlen aan deze voorzijde komt het jaartal 1617 voor. De houten stijlen en bekroningen zijn geel geschilderd, de deuren door de diagonalen ingedeeld, rood en zwart. Het gebouwtje is thans met blauw-zwarte, verglaasde pannen gedekt. Tegen het dakschild aan de voorzijde staat een zonnewijzer. Het overstek wordt aan de hoeken gesteund door een paar hardsteenen Jonische kolommetjes. Het geheel is mooi van verhouding, van vorm en van kleur en sluit het grachtgezicht prachtig af. Daarom is het dubbel jammer dat een eind vóór dit mooie Waaggebouwtje in later tijd een ander gebouwtje (de boterhal) is gezet, dat alle goede eigenschappen van het ouder broertje mist, maar daar even zoovele slechte hoedanigheden voor in de plaats heeft.
Bij een wandeling door Schoonhoven stuit men maar een enkele maal op een belangwekkend huisje of een fragment daarvan. Zoo staat in de Koestraat een geveltje, dat nu het gebouw van het „Nut van het Algemeen" achter zich bergt en indertijd een koornpakhuis is geweest, gelijk de gevelsteen in de gerestaureerde façade dit aldus aanwijst:

DOER TWTVRIESEN DES COORNS
VOERLEDEN WAER WT VOLCHDE DUERTYT
BEN ICK GEBOVT TOT STADS COORN
BEHOVT TER GEMEENTE PROFYT.

In den sluitsteen van het ingangspoortje komt het jaartal 1566 voor. Zoo staat in de Lopikerstraat een oud verwaarloosd geveltje van 1571, waarvan het huisje thans te huur is, zoodat het zijn besten tijd wel gehad schijnt te hebben
Zoo valt ook de ingang van het Heerenlogement in de Koestraat op, die het jaartal 1640 in zich draagt en die door zijn aangename verhouding en origineele opvatting de aandacht vraagt. En zoo zijn er nog tal van ingangen, gevelfragmentjes, gevelsteentjes, ankers e. d. die den wandelaar opvallen, maar die toch niet meer de aandacht trekken dan in elke oude stad, ja eerder in Schoonhoven iets minder veelvuldig voorkomen en iets minder door de inwoners gewaardeerd schijnen te zijn dan in de meeste andere plaatsen.
Schoonhoven te hebben bezocht en de kraag van Jacoba van Beieren niet te hebben gezien behoort tot de onmogelijkheden. Deze z.g. Kraag bevindt zich op het Raadhuis en wie het Raadhuis bezoekt krijgt dus ook vanzelf de kraag te aanschouwen. Van de façade van het Raadhuis sprak ik reeds; het mooie klokketorentje op het stijle dak is een zeer gelukkige oplossing. De gevel van het Raadhuis is echter geheel uit zijn verband gerukt, wat zeer te betreuren is. In de gezellige Raadzaal is een fraaie schoorsteenboezem en een donkerbruin houten plafond. De schoorsteenboezem mist echter zijn draagzuilen of draagsteenen en het plafond vraagt in zijn ovaal middenstuk om een kleurig schilderwerk. Het donkerrood behang, dat thans op de muren is geplakt, misstaat bij de mooie donkere houtkleur van schoorsteenboezem, plafond en betimmering. De ruimte van den beganen grond is met mooie netgewelven overdekt. Jammer is het alweer dat deze ruimte, die ten deele als archief dient, door tusschenmuren is ingedeeld geworden zoodat het effect van deze fraai overwelfde ruimte grootendeels verloren gaat.
De z.g. Kraag van Jacoba van Beieren is een zilveren halsketen, die als prijs voor den schutterkoning heeft gediend. Hij bestaat uit een aantal trapezevormige stukken, met scharnieren aan elkaar verbonden, die elk met een distelvormig ornament zijn ingevuld, waartusschen saters, hertjes, bogen en naar mij door den heer Den Uijl, volontair ter Secretarie, werd medegedeeld, de Bourgondische vuurslag zijn aangebracht. De onderste schakel vertoont Sint Joris met den draak. De schalmen, die het buigen over de schouders moesten vergemakkelijken, ontbreken en zijn, naar men zegt, ontvreemd geworden. Aan den ketting hangt een zilveren valk en twee schildjes van prijswinners uit de 16e Eeuw. Het is een prachtig stuk zilversmidswerk uit de laat-Gothiek, wel op zijn plaats in een stad, waar de zilversmidskunst zoo veelvuldige beoefening vindt. Ook een kleine halsketen voor een schutterkoning wordt nog in Schoonhoven bewaard.
Van het meubilair in het Raadhuis vielen mij nog op een geschilderde geldkist in lambrequinvorm, die op den overloop staat en een aantal Lodewijk XV en Lodewijk XVI stoelen in de Raadzaal en de Burgemeesterskamer. Eén der deuren, die op den overloop uitkomen, blijkt nog tot het mooie type der oude geprofileerde opgeklampte deuren te behooren. Het stuk zit dik onder een grijze verf, gelijk al het houtwerk op deze plaats, en het zou zeker de moeite loonen het fraaie eikenhout, dat onder de verf verborgen zit weer te voorschijn te brengen en al het andere omringende houtwerk in donkerbruine kleur hierbij te doen aansluiten. Met de zuiver wit gekalkte muren zou dit een mooi en aangenaam geheel kunnen vormen. Laat ik ten slotte zeggen dat Schoonhoven nog een zeer rustig stadje is, niet door spoor of tram met de buitenwereld verbonden. Wie het met zijn schilderachtige typische hoekjes nog wil zien, zal zich echter moeten haasten, want de spoorlijn zal niet lang meer op zich laten wachten en dan volgt de moderne uitbreiding met al haar aankleve op den voet en is Schoonhoven weldra het oude Schoonhoven niet meer.

C. W. Nijhoff.

DE GEBRANDSCHILDERDE GLAZEN IN DE KERK TE EGMOND AAN DEN HOEF.

Ons Bestuur, door den predikant, den Wel Eerwaarden Heer Ds. H. W. Bosch, namens de Kerkvoogden der Ned. Herv. Kerk, aangezocht geworden hun adres aan Hare Majesteit de Koningin te zenden, in welk adres subsidie tot herstel der gebrandschilderde glazen in hunne kerk werd verzocht, wilde eerst de waarde dezer glazen persoonlijk onderzoeken, alvorens dit adres te ondersteunen.
Wij laten hier het adres in zijn geheel volgen, omdat het zoo goed en prettig is gesteld. Vooral de piëteit, die er uit spreekt, doet goed. Bovenal het korte, krachtige woord, waarmede wordt gewezen op de weinige waardeering van de kerkeraden voor de kunstschatten, die onder hunne berusting zijn gesteld; en niet alleen op de weinige waardeering, doch ook op het weinige verantwoordelijkheidsgevoel dat zij blijken te bezitten.
Het adres luidt volledig aldus:

Aan
Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden.

Geven met den diepste eerbied te kennen Kerkvoogden der Nederlandsche Hervormde Gemeente te Egmond-binnen en aan den Hoef:
Dat hun kerkgebouw te Egmond aan den Hoef op last der Staten van Holland in 1633 heerlijk is herbouwd, nadat het in 1574 door het krijgsvolk van Sonoi was verwoest; en in dat jaar 1633 zijne tegenwoordige gedaante heeft verkregen;
Dat naar het loffelijk gebruik dier dagen, de hernieuwde kerk, ter versiering van 't geheel werd begiftigd met gebrande glasvensters, zeer waarschijnlijk ten getale van dertien, doch waarvan er thans nog elf over zijn;
Dat daartoe hunne milde hand openden:
1. Zijne Doorluchtige Hoogheid, Frederik Hendrik, Prins v. Oranje, enz.:
2. De Staten van Holland en West-Friesland;
3. Gecommitteerde Raden in West-Friesland en het Noorder kwartier;
4. De stad Haarlem;
De stemhebbende Steden van het Noorder kwartier:
5. Alkmaar;
6. Enkhuizen;
7. Medenblik;
8. Monnikendam;
9. Purmerend;
10. De Edelen Johan van Foreest en Thomas van Egmond van der Nijenburch;
dat de verdwenen vensters, naar met grond verondersteld mag worden, aangeboden waren door de steden:
12. Hoorn en
13. Edam;
Dat de elf nog voorhanden brooze glasschilderijen thans zeer ontredderd zijn en vrij wat hebben geleden, hetgeen na een tijdsverloop van niet veel minder dan driehonderd jaren, niet te verwonderen is;
Dat Kerkvoogden en gemeenteleden, hoewel beiden onbemiddeld, hunne handen ineen geslagen hebben om het nog bewaarde zoo goed mogelijk voor ondergang te behoeden, door aan de buitenzijde vóór en tot beveiliging van de gebrande glasvensters moderne tochtramen te doen maken;
Dat het hun altijd ter harte heeft gegaan en voortdurend leed doet, dat zij hun kerkgebouw niet weer tot zijn ouden glans en luister kunnen brengen, tot erkentenis ook aan de edele gevers uit den tijd van 1633, tot meerdere glorie van 't aloude dorp Egmond, eeuwenlang de woonplaats van de doorluchtige en in 's lands historie zoo vermaarde Graven van Egmond, wier Kasteel, thans een bouwval, schamel overblijfsel van veel grootheid, grenzende was aan de tegenwoordige Hervormde Kerk, waarin Heer Jan, Heer tot Egmond en tot IJsselstein, zijne laatste rustplaats heeft;
Dat zij wel weten, dat er Hervormde Kerken in Noord-Holland zijn, die in 't geval verkeerende van Egmond, voor luttel penningen hare gebrande glasvensters verkocht hebben, maar dat deze in de Musea, waar zij zich thans bevinden, zoo goed als eene stille doch welsprekende en voortdurende aanklacht zijn te beschouwen van de handelingen der respectieve Kerkvoogden;
Dat adressanten niet gaarne dergelijke voorbeelden zouden volgen, omdat dit al van zeer weinig erkentelijkheid en waardeering jegens de machtige en edele gevers der glasvensters zou getuigen;
Dat evenwel de toestand bij hen zoodanig is, dat eene spoedige, goede en afdoende voorziening hoogst wenschelijk wordt;
Dat echter de fondsen hunner Kerk niet toereikende zijn om de kosten van herstelling der glasvensters te dragen, ja zelfs het batig saldo telken jare zoo gering is, dat zulks niet in aanmerking kan komen, en evenmin van de leden hunner gemeente, die weinig in getal en klein van middelen zijn, eene bijdrage van eenig belang te wachten is, ja zedelijkerwijs niet gevraagd mag worden;
Dat dus hunne eenige hoop is gevestigd op de goedwillige hulp en tusschenkomst van Uwe Majesteit,
Dat de Regeering te hulp is gekomen voor de herstelling der glasvensters in de Nederlandsche Hervormde Gemeente in de Rijp en thans de voldoening smaakt, dat die weer in hun ouden luister prijken;
Op alle welke gronden de adressanten zich veroorloven Uwe Majesteit op het eerbiedigste te verzoeken, op de Staatsbegrooting van het jaar 1908 èn (of) volgende jaren, een post uit te trekken als subsidie van Regeeringswege voor herstelling der gebrande glasvensters in de Kerk der Nederlandsche Hervormde Gemeente van Egmond aan den Hoef, welke kosten geraamd worden op vijf en dertig honderd gulden.

't Welk doende,
Van Uwe Majesteit de zeer gehoorzame
dienaren en getrouwe onderdanen:
De Kerkvoogdij van Egmond B. E. a. d. H.

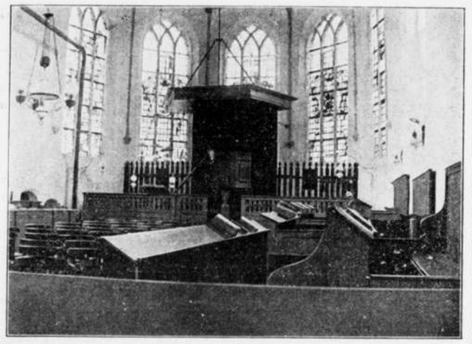

Inwendige van het kerkje te Egmond a. d. Hoef, gezien naar het koor.

In Bergen zijnde, waar ik mijzelf een poosje rust gunde, was er de goede gelegenheid de glazen in het kerkje te Egmond aan den Hoef te gaan zien. Zoo tietste ik eenige ochtenden geleden langs de prachtig begroeide duinen, den heerlijken duinweg volgende, naar het stille plekje Egmond aan den Hoef, een gehuchtje nu, waar feitelijk het kerkje alleen nog aan de vroegere grootheid herinnert. Was eertijds het kerkje een dwerg tegenover het vlak ernaast gelegen kasteel — het was er de slotkapel van — nu is het omgekeerd een reus tegenover de kleine, lage huisjes, waarvan enkele nog aardige overblijfselen uit omstreeks 1600 vertoonen.
Aangenamer kennismaking dan met den predikant, den Wel Eerwaarden heer H. W. Bosch, heb ik in langen tijd niet gehad. Ook nog een jongen man zijnde, zijn roeping breed opvattend, in zichzelf kunstneigingen voelend, die zich voornamelijk in de muziek uiten, sprak hij met warmte en piëteit over zijn kerk en hare geschiedenis. Ik wil hier onze lezers niets verder over deze ge-

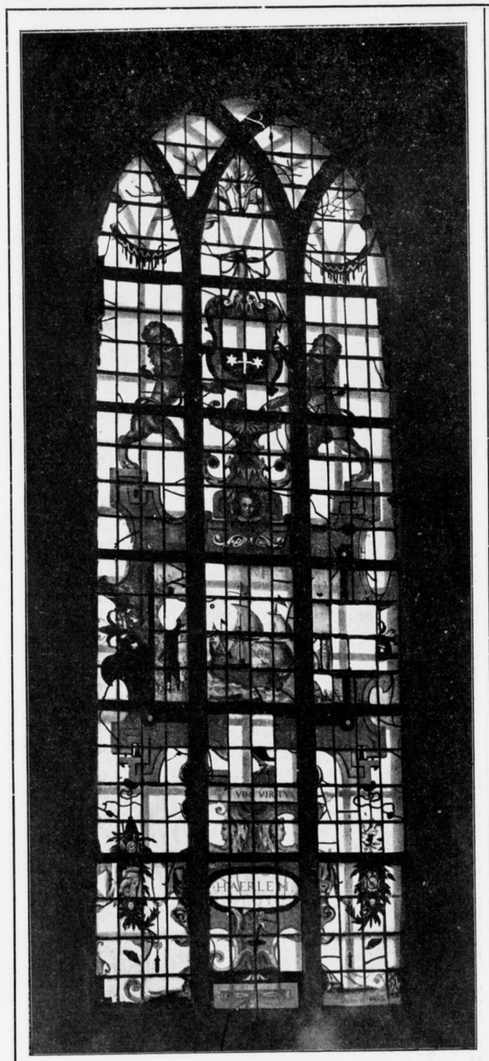

Noordelijkste raam in het koor van het kerkje te Egmond aan den Hoef.

schiedenis mededeelen, daar ik anders te wijdloopig zou worden. Op beknopte wijze vindt gij haar in bovenstaand adres.
Wij willen ons nog liever even bij de Kerkglazen bepalen. Op bijgaand plaatje zijn de vijf ramen van het halt-tienhoekige koor te zien. Van de overige 8 vensters in het schip zijn er nu slechts 6 voorzien van hunne oude glazen. En hiervan zijn er weer twee grootendeels door het later in de kerk geplaatste houten zangkoor aan het oog onttrokken. En jammer genoeg; het zijn niet de minst mooie. Overheerscht in de andere ramen het „grisaille", deze beide zijn zeer kleurrijk behandeld. Bovendien zijn het de eenige ramen, die door personen, de adelijke heeren: „Johan van Foreest" en „Jonckr Thomas van Egmont van der Nijenburch", zijn geschonken.
Ofschoon de andere ramen verder overeenstemmend van toon zijn, zijn toch de ramen 1 (van links beginnend), 2, 3, 4, en 5 van het koor eenigszins rijker behandeld, dan die van het schip (de bovengenoemde twee uitgezonderd); ook is de oppervlakte van het gebrandschilderd gedeelte grooter. 2, 3 en 4 zijn overeenstemmend in teekening. 1 is rijker van teekening, het behoorde met 5 overeenkomst te hebben, doch het wijkt juist van 5, en ook van de overige af; 5 vormt meer een overgang naar de eenvoudiger behandelde ramen in het schip.
In het jaar van den herbouw van het kerkje, 1633, na de verwoesting door het krijgsvolk van Sonoy, schonk de stad Haarlem het Noordelijkste raam (1) van de koorafsluiting (zie bijgaande afbeelding). De hoofdvoorstelling is gevat in een rechthoekige omlijsting, een cartouchevorm, van een mat- bruine kleur. Deze is gevuld door een tafreel, voorstellende „de belegering van Damiate", zoo keurig van teekening, en fijn van kleur, als ik zelden heb gezien. Het is een miniatuurstukje op zichzelf. Dit raam is verreweg het mooiste en gaafste van alle ramen.
Het volgende jaar, in 1634, schijnen de andere steden („Alkmaar", „Enkhuizen", „Monckendam", „Purmerend"), en de Staten „Hollandt", en „West-Vrieslandt „end Nordr. quatier", doch bovendien zelfs Prins Frederik Hendrik, „Prins vā Orange, Grave vā Nassou, opper„ste Veltoverstē te Water ēn te lant van Veenichde „(vereenigde) Provinciën, anno 1634", blijken van hunne belangstelling en gunst te hebben gegeven door elk een gebrandschilderd raam te schenken ter meerdere opluistering van het herbouwde kerkje.
Geven wij de volgorde der ramen overzichtelijk, dan is:
het 1ste (Noordelijke) raam van het koor geschonken door de stad Haarlem
het 2de raam door „Prins Frederik Hendrik" in 1634
het 3de raam door de Staten van Holland in 1634
het 4de raam door de Staten van West-Friesland en het Noorderkwartier
het 5de raam door de stad Alkmaar
het 6de raam door de stad Enkhuizen in 16. .
het 7de raam door de stad Monnikendam in 1634
het 8ste raam door de stad Purmerend in 1634
het 9de raam door „Johan van Foreest" in 1634
het 10de raam door „Jonckr. Thomas Egmont van der Nijenburch" in 1634
het 11de raam door de stad Medenblik, terwijl
het 12de, en 13de raam eertijds, zeer waarschijnlijk, de glasramen hebben bevat, geschonken door de steden Edam en Hoorn.
Al lezende maken wij onwillekeurig een vergelijking tusschen eertijds en nu. Niet, dat wij niet dankbaar erkennen, dat er jaarlijks door de Regeering een belangrijk bedrag voor „Kunst" wordt uitgegeven, doch wat mijns inziens ontbreekt, is dezelfde deugd, die de ware architect moet hebben, n. m. l. de kunst de bouwsom op de juiste wijze te verdeelen. Ik bedoel, dat voor het eene, in evenredigheid, meer wordt uitgegeven, dan voor het andere. Doch wij gevoelen ook, dat de wijze, waarop destijds zoowel door particulieren als door Stad en Land hunne belangstelling werd betoond bij allerlei gebeurtenissen, die het leven der Gemeenschap raakten, bijna geheel ontbreekt.

De elf gebrand-schilderde glasramen, de een in meerdere, de ander in mindere mate geschonden, hebben vroeger reeds eene herstelling ondergaan. De ontbrekende stukken van het gebrand-schilderd glas werden aangevuld door in lood gevat helder glas in ruitvorm waarbij de loodstrepen diagonaalsgewijze loopen, z. g. „chineesche ruitjes". Deze ruitjes, in alle ramen aanwezig, behalve in dat van Haarlem, geven den vensters iets onrustigs.
De herstelling, die spoedig moet worden begonnen, is zeer goed mogelijk; de oorspronkelijke teekening is overal terug te vinden, nergens behoeft te worden gephantaseerd. De herstelling moet niet om bovengenoemde, historische redenen worden gedaan, neen om de werkelijke kunstwaarde weer geheel terug te krijgen, wat met betrekkelijk geringe kosten is te doen, zal men het niet mogen nalaten.
Om deze redenen heeft het bestuur van ons Genootschap gemeend het in het vorig nummer geplaatst adres te moeten zenden. J. D. M.

VAN ALLERLEI AARD.

EEN LAND DAT VOORUIT GAAT.

Een onzer lezers knipte het volgende vermakelijke berichtje uit het „Utr. Pr en St. Dagblad":
De Pruisische minister van Openbare Bouwwerken, heeft zich in een officieel schrijven tegen de moderne bestrevingen op architectonisch gebied verklaard. Z.Exc. *beveelt*, dat er in historische stijlen zal gebouwd worden.

PALEIS-RAADHUIS.

Door de heeren P. J. H. Cuypers, H. P. Berlage Nzn., H. Brugmans en C. Huysken, leden der Raadhuis-Dam-commissie, is bij B. en W. eene memorie ingediend, naar aanleiding van het door dat college over het rapport dier commissie aan den Raad uitgebrachte praeadvies.
Deze memorie luidt als volgt:
„De voordracht den 5den Mei jl. No. 524 door uw college bij den Raad van Amsterdam ingediend geeft den ondergeteekenden, leden der Raadhuis-Dam-commissie, aanleiding voor het volgende:
Het spreekt wel van zelf, dat wij ons geenszins bezwaard mogen voelen door het feit, dat het advies dier commissie, uitgebracht bij rapport van 4 Juni 1910, door uw college, wat de hoofdzaak betreft, niet is aanvaard.
Zij was inderdaad een commissie van advies en het staat aan uw college alleen te beoordeelen, in hoeverre het van dat advies gebruik kan en wil maken.
Intusschen hebben wij den indruk gekregen vooreerst, dat op eenige punten onze meening niet juist is weergegeven; ten andere, dat uit ons rapport conclusies zijn getrokken, die, zoo wij zwegen, allicht als de onze zouden worden beschouwd. Om dat te voorkomen, zij het ons vergund, ons aan U overgelegd rapport nog wat nader toe te lichten en aan te vullen.
De geschiktheid van het tegenwoordige Paleis voor den modernen stadhuisdienst meenden wij door ons zeer zorgvuldig onderzoek te hebben bewezen. Dat resultaat was voor ons des te verrassender, omdat bij den aanvang van het onderzoek geen der leden op dit punt een beslist optimistische opvatting had en wij eerst tijdens de herhaalde bezichtiging van het gebouw tot ons advies zijn gekomen. Wij hebben daarbij de overtuiging gewonnen, dat niemand aan de geschiktheid van het oude Stadhuis ook voor den modernen dienst zou getwijfeld hebben, indien het niet sedert meer dan honderd jaren aan zijn duidelijke bestemming was onttrokken.
Met bevreemding vernamen wij dan ook, dat Uw College „hoe begeerig" ook, onze conclusie „niet dan met groote reserve" kan aanvaarden.
Immers aan ons waren door Uw College alle gegevens verstrekt over de benoodigde ruimten, terwijl juist met het oog op deze zaak de Directeur der Publieke Werken in de Commissie zitting had en zij bovendien werd ter zijde gestaan door den Onderdirecteur der Publieke Werken als Secretaris.
Wanneer dus onder deze omstandigheden de Commissie kwam tot een unaniem gunstig advies, dan geeft zulk een advies waarborgen van juistheid.
Wij betreuren het dan ook levendig, dat door Uw College aan de juistheid daarvan wordt getwijfeld en er bezwaren zijn gerezen, die Uw College zich verplicht acht, „ernstig onder de oogen te zien", maar die wij niet in staat zijn te weerleggen, omdat zij ons bij ons onderzoek niet zijn gebleken en door U in de voordracht niet worden vermeld.
Wij moeten dus wel volstaan met te verwijzen naar ons rapport en de daarbij gevoegde schetsteekeningen, waarop de nieuwe bestemming van alle vertrekken is aangegeven.

Nu wij dus de geschiktheid van het Paleis voor den stadhuisdienst blijven volhouden, aanvaarden wij ook niet de door Uw College gemaakte gevolgtrekking, dat ook wij eigenlijk de voorkeur zouden geven aan een nieuw stadhuis aan den O. Z. Voorburgwal boven de wederinrichting van het oude Stadhuis aan den Dam. Dit punt 4 onzer conclusie wordt thans door u naar voren geschoven, terwijl uit ons rapport toch duidelijk blijkt, dat deze oplossing onze voorkeur niet heeft. Het springt n.l. in het oog, ook in verband met den aan ons door U verstrekten leidraad, dat de voorstelling door Uw College op blz. 536 en 537 gegeven geenszins de onze is; de tegenstelling, door U gemaakt tusschen twee aanhalingen uit ons rapport, bestaat in werkelijkheid niet.
De lokalen van het oude Stadhuis op den Dam voldoen wat onderlinge ligging en geschiktheid betreft even goed als die, welke in een nieuw te bouwen Raadhuis zouden worden ontworpen; wat in zulk een nieuw gebouw ware te maken, is reeds in het oude Raadhuis te vinden.
Geen wonder voorwaar, onze voorouders hebben het Stadhuis tot dat doel gebouwd en tot dat doel is het nog steeds, ook bij veranderde eischen, het best geschikt.
Het is waar, niet alle afdeelingen van den gemeentedienst zullen in het oude Raadhuis op den Dam kunnen worden opgenomen en dit bezwaar schijnt bij Uw College zwaar te wegen. Wij begrijpen dit echter niet. Immers het volgens overgelegd schetsplan te bouwen Raadhuis aan den O. Z. Voorburgwal, zou evenmin zooveel ruimte bieden, dat daarin alle takken van gemeentedienst konden worden ondergebracht. Dat is trouwens het geval met geen enkel nieuw stadhuis in steden van eenigen omvang. Ziet men van dezen eisch af, dan biedt het Stadhuis aan den Dam zeer veel voordeelen.
Immers terwijl er voorheen slechts quaestie was van het onderbrengen van de kern van de secretarie in het oude Raadhuis, is het nu mogelijk gebleken niet alleen ruimte te vinden voor de tegenwoordige geheele secretarie (de afdeeling Militaire Zaken, die wij in ons rapport voorstelden in het Prinsenhof te laten, kan desgewenscht ook wel in het Stadhuis aan den Dam worden gevestigd), maar bovendien nagenoeg een geheele verdieping voor toekomstige uitbreiding te bestemmen. Het verband tusschen de afdeelingen van de secretarie onderling en met de verschillende diensten wordt ook thans reeds door de telephoon onderhouden. De telephoon moge dan geen „universeel redmiddel" zijn, de gemeente-administratie wordt er toch bij doelmatige inrichting belangrijk door vereenvoudigd en vergemakkelijkt, zooals blijkt uit de huistelephooninrichtingen van alle groote kantoren. Het bezwaar van de twee stadhuizen schijnt ons dus zeer weinig te beteekenen. Bovendien, is die voorstelling eigenlijk wel juist? Er is immers maar één Stadhuis d. i. de zetel van het gemeentebestuur, en verder tal van dienstgebouwen. Dat 3/4 deel van het Prinsenhof bezet moet blijven na ingebruikneming van het oude Raadhuis, is dus in het geheel geen bezwaar. Integendeel is daaraan nog een voordeel verbonden. Want dan zou het al spoedig blijken, dat al deze diensten kunnen gevestigd blijven in de aan de Gemeente in vollen eigendom toebehoorende panden van het Prinsenhof. In dat geval zou het eigenlijke Admiraliteitsgebouw, indien dat tegen den afstand van het Paleis wordt gewenscht, weer aan het Rijk kunnen worden teruggegeven.
Daardoor zouden tevens alle vragen van eigendomsrecht worden afgesneden. Wij zijn het echter met uw college geheel eens, dat de juridische eigendomsquaestie èn van het Paleis èn van het Prinsenhof wel niet zal worden gesteld. Toch willen wij, wat de vraag zelve betreft, opmerken, dat het vaststaat, dat nimmer, noch in noch na 1808 door de gemeente Amsterdam een rechtshandeling is verricht, waardoor de eigendom van het oude Stadhuis is verloren gegaan. Even beslist als in onze meening over de geschiktheid van het Paleis als Stadhuis blijven wij in de overtuiging over de ondoelmatigheid van het gebouw als Paleis en vooral als woning.
Uw College meent ons een oordeel daarover te kunnen ontzeggen. Wanneer wij niettemin onze ongunstige meening blijven handhaven, een meening nog versterkt door de ervaring van den laatsten tijd, dan kunnen wij daarvoor toch waarlijk wel goede gronden aanvoeren.
Is het, om slechts enkele vragen te stellen, niet ergerlijk, dat de Vierschaar, met haar onovertroffen beeldhouwwerk, moet worden gebruikt als vestiaire? Is het rationeel een corridor zoo goed en zoo kwaad als het gaat in te richten tot eetzaal?
Voldoen werkelijk die vertrekken, die tegenwoordig door de Koninklijke familie worden bewoond, aan matige eischen van comfort en hygiëne? Is een zaal als de krijgraadkamer met haar machtig gewelf wel aangewezen als algemeene slaapgelegenheid voor nestellakeien?
Is de tegenwoordige wijze van verlichting zonder bezwaar en kan een moderne verlichting niet veel veiliger worden geacht?
Voldoet de rioleering in en onder het Paleis aan de eischen der moderne hygiëne?
Is kortom de tegenwoordige toestand van het gebouw een zoodanige dat die niet spoedig afdoende voorziening eischt?
Dat men in deze misstanden heeft berust, kan geen argument voor de opvatting zijn, dat zij niet bestaan.
Integendeel men heeft reeds te lang genoegen genomen met een

toestand, die bij de stichting van dergelijke gebouwen niet zou worden geduld. En nu meenen wij werkelijk, dat niet alleen de Hooge Regeering deze zaken kan beoordeelen. Integendeel, wij gelooven, dat een commissie als de onze, zooals die door burgemeester en wethouders werd samengesteld, beter in staat is te beoordeelen, of een bouwwerk al of niet aan zijne bestemming voldoet, dan welke Regeering ook. Immers ook de Regeering, die dergelijke toestanden heeft bestendigd, zou toch, indien de zaak aan haar oordeel wordt onderworpen, door deskundigen moeten worden voorgelicht.
En bovendien, uit de voordracht van Uw college zelf (blz. 543 punt 2) blijkt reeds, dat dit bij de regeering twijfel onderstelt over de doelmatigheid van het Paleis als vorstelijke woning.
Is het Paleis dus als woning ten eenenmale ongeschikt, voor representatieve doeleinden leenen zich de machtige zalen en galerijen bij uitstek; daarvoor zijn zij ook bestemd door de mannen, die het stadhuis bouwden. En daarom én om de Koninklijke traditie der negentiende eeuw te handhaven, meenden wij een deel van het stadhuis (de eerste verdieping aan de Damzijde) altijd, een ander deel (de Burgerzaal met aanliggende galerijen en vertrekken) bij Koninklijk bezoek te moeten uitsluiten van den secretariedienst,
Dat de verhoudingen, die dan ontstaan, met overleg zouden moeten worden geregeld, spreekt van zelf; maar ongezindheid tot overleg meenen wij noch bij de Hooge Regeering, noch bij den Raad te mogen aannemen. Naar ons plan zou de traditie der negentiende eeuw gehandhaafd blijven, maar tevens verbonden zijn aan die der zeventiende en achttiende eeuw. Uw college, dat terecht zoo zeer prijs blijkt te stellen op de handhaving der nationale traditie van onzen tijd, moge tevens een open oog hebben voor de stedelijke kracht en grootheid, die spreekt uit de majesteit van dit gebouw. Het is zeker van burgemeester en wethouders niet te veel gevraagd, dat zij de grootheid hunner voorgangers op het driekruisig kussen naar waarde weten te schatten. Het geldt hier wezenlijk geen „plaatselijke trots" alleen, maar de overtuiging, dat een burgerkapitool als dit, behoort terug te keeren tot de stad, die het stichtte. De sterkende invloed, die dagelijks van het in eere herstelde Raadhuis op de burgerij zou uitstralen, mag evenmin worden onderschat als thans de deprimeerende druk, die uitgaat van het donkere, lage ruimte van het Prinsenhof. Het is niet een kostbare antiquiteit, die de burgerij van Amsterdam terug verlangt, maar de plaatselijke uitdrukking van een krachtig gemeentewezen, van een beteekenisvol stedeleven, dat zijn grondslag vindt in de 13e eeuw, in latere tijden tot steeds rijkere ontplooiing is gekomen en nog altijd in Nederland de eerste plaats inneemt. Het was de commissie indertijd een voorrecht, vooral aan deze ideëele zijde van het Paleis-Raadhuis-vraagstuk uiting en klank te hebben mogen geven. Dat die klank bij Uw college zoo weinig weerklank heeft mogen vinden, betreuren wij ten zeerste; want wij kunnen niet verhelen, dat het ons pijnlijk heeft getroffen, bij Uw College zoo weinig gevoel voor dit denkbeeld te hebben aangetroffen, en zulk een miskenning van datgene wat een stad ook heden ten dage aanzien geeft.
Wij willen echter deze beschouwing niet eindigen zonder ook de materieele zijde der zaak nog eens onder de oogen te hebben gezien.
Allereerst merken wij op, dat het geheele Damvraagstuk, n.l. de door ons geprojecteerde, en door den Raad vastgestelde verbouwing aan den Dam, in het nauwste verband staat met de Paleis-Raadhuis-quaestie. Het herstelde Raadhuis, dagelijks het middelpunt van gemeenteleven, zoude den Dam een gansch ander aanzien geven dan nu het gesloten Paleis. Zouden Burgemeester en Wethouders inderdaad gelooven, dat de oplossing der Paleis-Raadhuis-quaestie voor een spoedige en voor de gemeente voordeelige exploitatie der door dure onteigening verkregen bouwterreinen en van de daarop te stichten gebouwen aan den Dam een onverschillige zaak is? Wij zeker niet. Ongetwijfeld moet reeds nu de gedrukte toon, waarin de voordracht van Burgemeester en Wethouders is gehouden, een deprimeerenden invloed hebben op veler geloof aan de toekomst van Amsterdam. Wij vreezen daarom ernstig, dat deze voordracht, waarbij daarom ernstig, dat deze voordracht, waarbij door het College van Burgemeester en Wethouders zulk een weifelend standpunt wordt ingenomen, een deprecieerenden invloed zal hebben op de Dam-bebouwing, die juist als geheel en in verband met de wederingebruikstelling van het historische Raadhuis is ontworpen.
Mocht de tegenwoordige toestand blijven voortduren, dan kan er geen sprake meer zijn van een exploitatie van het door u vastgestelde bebouwingsplan op de meest voordeelige wijze.
Omtrent de juistheid nu van onze raming der kosten van het bij het rapport behoorende schetsontwerp voor de bebouwing en uitbreiding van het tegenwoordige Raadhuis schijnt bij u twijfel te bestaan (pag. 542 van de voordracht). Om U van de juistheid dezer raming te overtuigen, verwijzen wij naar de door ons gemaakte begrooting ten bedrage van ƒ 2.7000,000, die in ons archief ten Raadhuize is te vinden; daarbij hebbben wij natuurlijk niet het 200 weinig breede standpunt ingenomen, waarvan de uiteenzetting van Uw College blijk geeft. De bedoeling, het blijkt toch duidelijk, is om dezen bouw op een (schijnbaar) zuinige wijze te willen tot stand brengen, door o.a. een feest- of receptiezaal, die in elk nieuw raadhuis behoort, te laten vervallen. De ervaring leert intusschen telkenmale, dat juist dat bekrompen bouwen op den duur kostbaarder is dan een volledig breed opgevat in zijn geheel uitgevoerd plan.
De inrichting van het Paleis tot Raadhuis, alles, ook de restauratie daaronder begrepen, is, blijkens de in ons archief aanwezige begrooting, door ons geraamd op ƒ 700.000. Daarbij behoeft niets te worden gevoegd, dat niet ook in het nieuw te bouwen stadhuis aan den O. Z. Voorburgwal noodig is aan meubileering enz. In het Paleis behoeft deze laatste geenszins weelderig te zijn, zooals Uw College ten onrechte meent, daar de architectuur van verreweg de meeste dienstvertrekken zeer eenvoudig is.
Het verschil ten gunste van de herkrijging van het oude Raadhuis is dus ongeveer twee millioen. Aannemende dat een half millioen zal noodig zijn om het Prinsenhof te herbouwen en te verbeteren, dan blijft er in dat geval toch nog anderhalf millioen beschikbaar voor Amsterdams aandeel in de stichting van een nieuw Koninklijk Paleis.
De bezwaren daartegen begrijpen wij niet. Want de geopperde vermoedens en veronderstelde mogelijkheden, die in de voordracht door Uw College worden te berde gebracht (pag. 539 en 540), zijn ons niet duidelijk; ons ontgaat ten eenenmale de logica, dat de verbetering van de huisvesting van het Hof, die van den bouw van een nieuw Paleis het gevolg zoude zijn, de aanleiding zou kunnen worden van een verminderd bezoek van H.M. de Koningin aan Amsterdam. En de vrees dat plechtige staatsfunctiën, als de ontvangst van vreemde Staatshoofden, in het vervolg niet meer in Amsterdam maar in Den Haag, waar daartoe weinig gelegenheid bestaat, zouden plaats hebben, verklaren wij ons niet te kunnen begrijpen.
Immers het nieuwe Paleis moet gelegenheid bieden tot het houden van audientiën, van officieele diners, het ontvangen van vreemde Staatshoofden en hun gevolg, in het kort alle comfort bieden, dat men tegenwoordig in elk vorstelijk Paleis vindt en dat in het oude Raadhuis in het geheel niet wordt aangetroffen en onmogelijk is aan te brengen.
Het nieuwe Paleis moet bovendien gelegen zijn in een fraaien parkaanleg, die aan den Dam natuurlijk nooit is te verkrijgen: reeds dit is onzes inziens een afdoend argument tegen het gebruik van het oude Raadhuis als vorstelijk verblijf.
Eindelijk mogen wij, in verband met de hierboven door ons gestelde vragen, niet verzwijgen, dat de bestaande toestand van het oude Raadhuis binnenkort voorziening zal eischen en men binnen afzienbaren tijd zich gesteld zal zien voor de noodzakelijkheid belangrijke geldelijke offers te brengen, niet alleen ten behoeve van het Vorstelijk verblijf, maar ook voor de restauratie van het historische monument.
Immers de uitgaven, die wij voor de inrichting van het Paleis als stadhuis hebben uitgetrokken, zijn reeds nu voor een groot deel urgent te achten.
Hiermede hebben wij gezegd, wat wij meenden niet te mogen verzwijgen in het belang der zaak, die aan ons oordeel werd onderworpen en die ons zeer ter harte gaat.
De beslissing, die Burgemeester en Wethouders van den Gemeenteraad vragen, is voor Amsterdam van het meeste gewicht.
Wij hebben recht te verwachten, dat zij, in afwijking van de voordracht, worde ingegeven door blijmoedig vertrouwen op de toekomst der stad, bovenal door liefde voor de grootsche tradities waarvan Amsterdam de draagster is en als middelpunt van de nationale cultuur èn als hoofdstad van den Nederlandschen staat.

BEREDENEERD VERSLAG VAN HETGEEN MET BETREKKING TOT VERBETERING DER VOLKSHUISVESTING IN DE GEMEENTE AMSTERDAM IS VERRICHT IN HET JAAR 1910 EN MEDEDEELINGEN BETREFFENDE ONBEWOONBAARVERKLARINGEN.

Uit het door het Gem. Bouw- en Woningtoezicht uitgebracht zaakrijk verslag citeeren wij 't volgende:

In het geheel werden dit jaar, krachtens art. 14 der Woningwet, 72 aanschrijvingen tot verbetering van woningen, gelegen in 88 perceelen, uitgevaardigd.
Betreffende aanschrijvingen ter zake van overbevolking valt mede te deelen, dat dergelijke aanschrijvingen tot dusverre achterwege bleven, omdat op de vraag, waar de door den maatregel te treffen gezinnen moeten blijven, nog geen bevredigend antwoord kon gegeven worden. Deze zaak is echter in studie.
In veertien gevallen, betreffende 21 perceelen, werd door den eigenaar, krachtens art. 17, 2e lid, der Woningwet, tegen de aanschrijving beroep aangeteekend; in twaalf gevallen werd de aanschrijving gewijzigd, in één geval werd de aanschrijving buiten werking gesteld en in één geval werd het beroep niet ontvankelijk verklaard.

Onbewoonbaarverklaring, ontruiming, sluiting en afbraak.

Krachtens art. 18, 1e lid, der Woningwet werden in totaal 741 woningen door den Gemeenteraad onbewoonbaar verklaard.
Krachtens art. 18, 2e lid, der Woningwet werden 12 woningen onbewoonbaar verklaard.
Het totaal aantal onbewoonbaar verklaarde woningen bedroeg dus 753.
Dertig malen werd een besluit tot ontruiming genomen; in 10 gevallen is de ontruiming van gemeentewege geschied, in de overige gevallen waren de woningen op den dag, vastgesteld voor de ontruiming, reeds verlaten.
Sluiting van gemeentewege kwam vijfmaal voor, betrekking hebbende in totaal op 9 woningen. De sluiting van 5 woningen werd in den loop van het verslagjaar opgeheven.
Opheffing der onbewoonbaarverklaring, krachtens art. 25 der Woningwet, had 14 malen plaats.

Vervolgingen wegens overtreding der woningwet.

Een dezer gevallen betrof 't volgende:
De bordjes met het opschrift »onbewoonbaar verklaarde woning«, aangebracht aan de deurkozijnen, onderscheidenlijk van de benedenwoning, van de naar de insteekverdieping leidende straatdeur, en van de kamerdeur in het portaal, toegang gevende tot bedoelde verdieping, in perceel *Krom Boomsloot* 9 waren weggenomen[1]). De kantonrechter in het te kanton achtte het ten laste gelegde niet bewezen en sprak beklaagde vrij.
In hooger beroep oordeelde de rechtbank, dat het aan beklaagde ten laste gelegde feit, alsmede zijn schuld daaraan wettig en overtuigend bewezen was, doch niet viel onder de bepaling van art. 42 der Woningwet, wijl het wegnemen van het kenteeken, bedoeld in art. 18, lid 7, dier wet eerst dan strafbaar is, wanneer het voldoet aan den daarvoor bij de wet gestelden eisch en aangebracht is op eene wijze, bij plaatselijke verordening bepaald, en in dezen noch het een noch het ander in allen deele het geval was; het een niet, omdat in de dagvaarding niet was vermeld, dat op het kenteeken in *duidelijke* letters te lezen was »onbewoonbaar verklaarde woning«, het andere niet, omdat de bevestiging van de borden, aangebracht aan het deurkozijn van de straatdeur der benedenwoning en aan het deurkozijn van de straatdeur, toegang gevende tot de insteekwoning, niet was geschied op de daarvoor bij plaatselijke verordening (art. 335 der Bouwverordening) aangewezen plaatsen. De rechtbank was daarbij van oordeel, dat het aanbrengen van het bordje aan het deurkozijn der benedenwoning, gelijk in de dagvaarding was vermeld, geenszins insloot, dat dit bordje was bevestigd op, vlak boven of vlak naast de *straat*deur dier woning, zooals volgens art. 335 der Bouwverordening werd vereischt, en dat, wat de insteekwoning betreft, het bordje had moeten zijn bevestigd aan de in het perceel aanwezige toegangsdeur, omdat door de straatdeur, toegang gevende tot die woning, tevens eene niet onbewoonbaar verklaarde woning te bereiken was.
Beklaagde werd derhalve, met vernietiging van het vrijsprekende vonnis van den kantonrechter van alle rechtsvervolging ontslagen.

Onteigening.

UILENBURG.

Door den Gemeenteraad werd bij besluit van 23 Februari 1910, N°. 89, een voorloopig plan tot onteigening van gronden en gebouwen, gelegen in het stadsgedeelte, gewoonlijk aangeduid als Uilenburg, vastgesteld, ten einde dit stadsgedeelte op afdoende wijze te kunnen verbeteren.
Blijkens het verslag der Gezondheidscommissie, bedoeld in art 79 der Onteigeningswet, waren van de 908 te onteigenen woningen, 380 onbewoonbaar. Deze werden bij raadsbesluit van 31 October 1910 onbewoonbaar verklaard. Met betrekking tot 238 woningen werd beroep bij Gedeputeerde Staten ingesteld. Deze beroepen waren op het einde van het verslagjaar nog in behandeling.
Ter voorbereiding van het definitief besluit tot onteigening, werd aan drie deskundigen eene taxatie der te onteigenen perceelen opgedragen. Deze taxatie was aan het einde van het verslagjaar nog niet volbracht.

UITBREIDINGSPLAN-ZUID.

Door Burgemeester en Wethouders is den 7den October 1910 aan den Gemeenteraad voorgesteld de onteigening van een aantal grondstukken, gelegen in het uitbreidingsplan-Zuid, bij de rechter aanhangig te maken.

Geldelijke steun van Gemeentewege.

Rentedragende voorschotten aan personen, tot wie eene aanschrijving tot verbetering is gericht, werden niet verleend.
De behandeling der aanvrage van de volgens de Woningwet toegelaten Woningmaatschappij »Oud Amsterdam« tot het verkrijgen van een renteloos voorschot was aan het einde van het verslagjaar zoover gevorderd, dat verwacht kan worden, dat in het begin van 1911 het eerste voorstel, dat in deze zaak moet worden gedaan, bij den Raad aanhangig zal kunnen worden gemaakt.
Eene in 1908 ingekomen aanvrage van de Vereeniging tot verbetering der Volkshuisvesting »de Arbeiderswoning«, eene vereeniging toegelaten volgens de Woningwet, tot het verkrijgen van een rentedragend voorschot, groot ƒ 500.000 en van eene bijdrage, ten einde woningen te kunnen doen bouwen, waarvan de huren liggen tusschen ƒ 1.80 en ƒ 3.40 per week, is nog in behandeling. Deze aanvrage houdt verband met het bouwen van woningen voor groote gezinnen, die financieel niet in staat zijn een voor hen geschikte woning te huren tegen den normalen huurprijs.
Door den Gemeenteraad werd bij besluit van den 13den April 1910, N°. 248, besloten aan de Vereeniging »Amsterdamsch Bouwfonds«: eene volgens de Woningwet toegelaten vereeniging, een rentedragend voorschot groot ƒ 240.000 te verleenen, nadat ditzelfde voorschot uit 's Rijks kas aan de Gemeente zou zijn toegestaan. Bij Koninklijk besluit van 1 October 1910, N°. 42, geschiedde dit. Dit voorschot moet dienen voor den aankoop van grond in de Javabuurt en den bouw van 22 perceelen bevattende 88 woningen. De huren der te bouwen woningen zullen liggen tusschen ƒ 2,35 en ƒ 3,60 per week.
Van de Coöperatieve Bouwvereeniging »Rochdale« kwam het verzoek in, om het reeds toegestane voorschot groot ƒ 260.000, later verhoogd tot ƒ 300.000, nogmaals met ƒ 44.000 te willen verhoogen, teneinde in staat te worden gesteld om op het terrein, gelegen aan de Van Beuningenstraat hoek Fannius Scholtenstraat, 5 huizen, bevattende 20 woningen, te bouwen.
Door den Gemeenteraad werd bij besluit van den 13den April 1910, N°. 307, besloten tot het verleenen van deze verhooging, nadat dezelfde verhooging van het voorschot uit 's Rijks kas aan de Gemeente zou zijn toegestaan.
Bij Koninklijk besluit van 5 Augustus 1910, N°. 42, geschiedde dit, doch in den vorm van een nieuw voorschot.
In December 1910 kwam van laatstgemelde Vereeniging het verzoek in om de toegestane verhooging van ƒ 44.000 alsnog met ƒ 5000 te willen verhoogen. Voorts verzocht zij om haar een nieuw voorschot te willen verleenen, groot in maximum ƒ 600.000, ten einde in staat te worden gesteld een terrein, groot ongeveer 6500 M², gelegen aan de 2e Kostverlorenkade, tusschen de Borger- en de Jacob van Lennepstraat, te koopen en daarop een complex arbeiderswoningen te bouwen van een gemiddelde weekhuur van ƒ 3,25 per woning, of wel aan haar een voorschot te willen verleenen van ƒ 460,00, voor het geval de Gemeente dat terrein zou wenschen aan te koopen en daarna aan de Vereeniging voor gemeld doel in erfpacht zou willen afstaan.
De beide laatstgenoemde aanvragen waren aan het einde van het verslagjaar nog in behandeling.
Van de Roomsch-Katholieke Coöp. Woningvereeniging „Dr. Schaepman", eene vereeniging toegelaten volgens de woningwet, werd ten vorigen jare eene aanvrage ontvangen tot het verkrijgen van een rentedragend voorschot groot ƒ 120.000, ten behoeve van den bouw van 14 perceelen bevattende 42 woningen. De huur der woningen zal varieeren van ƒ 3,40 tot ƒ 4,50 per week. Het ligt in de bedoeling de perceelen, waarin deze woningen gelegen zijn, op te richten op erfpachtsgrond, gelegen aan de noordzijde van het IJ en deze perceelen slechts *drie verdiepingen* hoog te bouwen. Bij raadsbesluit van 13 Juli 1910, N°. 559. werd op deze aanvrage gunstig beschikt, onder voorwaarde, dat door de Gemeente een even groot voorschot uit 's Rijks kas wordt verkregen. Dit was bij het eind van het verslagjaar nog niet geschied.
Door de Woningbouwvereeniging „Eigen Haard" is in den loop van het verslagjaar ingediend een schrijven, waarin een voorschot wordt gevraagd groot ƒ 365.000. Met dit bedrag wenscht de Vereeniging op een in erfpacht te verkrijgen terrein in de Indische buurt twee blokken woonhuizen te bouwen, bevattende 160 woningen. Bij den opzet van dit plan zat het lofwaardige streven voor, om de perceelen, welke deze woningen zullen bevatten, slechts *twee verdiepingen* hoog te bouwen. Deze aanvrage was op het einde van het verslagjaar nog in behandeling.
Overdracht van gebouwen aan vereenigingen, vennootschappen of stichtingen, overeenkomstig art. 31 der Woningwet, had niet plaats.
Door den Gemeenteraad werd bij besluit van 15 Juni 1910, N°. 564, besloten aan de Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale" in erfpacht af te staan voor den tijd van 50 jaren, een terrein, gelegen aan de Van Beuningenstraat hoek Fannius Scholtenstraat, groot 485 M², tegen een jaarlijkschen canon van ƒ 0.90 per M².
Bij raadsbesluiten van 14 December 1910, N°s. 1063 en 1063', werd besloten het terrein, gelegen aan de 2e Kostverlorenkade tusschen de Borger- en de Jacob van Lennepstraat, hierboven bedoeld voor de Gemeente aan te koopen tegen den prijs van ƒ 20.50 per M², vermeerderd met 4% 's jaars, gerekend van 17 Mei 1910 tot aan den dag der overdracht, en dit terrein, met ingang van 1 Mei 1911, voor den tijd van 50 jaren in erfpacht uit te geven aan de Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale", tegen een jaarlijksche erfpachtscanon van ƒ 0,70 per M². Het bedoelde terrein bleek bij eene kadastrale opmeting eene grootte te hebben van 6156 M².
Naar aanleiding van het ten vorigen jare van de Roomsch-Katolieke Coöperatieve Woningbouwvereeniging „Dr. Schaepman" ingekomen verzoek om een terrein, gelegen aan de Noordzijde van het IJ, in erfpacht te verkrijgen, werd den 23sten December 1910 door Burgemeester en Wethouders eene voordracht bij den Gemeenteraad ingediend om aan dit verzoek te voldoen. Het terrein is groot 2320 M². De erfpachtsduur zal 50 jaren bedragen en de erfpachtscanon ƒ 0,50 per M² per jaar.
Van de Woningbouwvereeniging „Eigen Haard" is voorts nog een verzoek ingekomen, om terreinen, gelegen in de Indische buurt, in erfpacht te verkrijgen. Dit verzoek is nog in behandeling.
Wat betreft de toepassing van art. 32, 1e lid, onder *a*, der Woningwet wordt verwezen naar het aangeteekende bij „onteigening".

1) Vanwege den eigenaar waren op den gevel van het perceel de volgende woorden geverfd: »Verboden aan te plakken«.

145 malen werd met toepassing van art. 32, 1e lid, onder *b*, der Woningwet eene tegemoetkoming verstrekt in de kosten ter voorziening in de huisvesting aan bewoners van na onbewoonbaarverklaring ontruimde woningen, terwijl verschillende aanvragen tot het verkrijgen van zoodanige tegemoetkoming aan het einde van het verslagjaar nog in behandeling waren. De verstrekte tegemoetkomingen in het verslagjaar bedroegen totaal *f* 1479,80.
Door den Gemeenteraad werd besloten tot aankoop van gronden met en zonder opstallen, tot een totaal-bedrag van *f* 26.642, van welke opstallen de woningen grootendeels onbewoonbaar waren verklaard. Het aantal perceelen bedroeg 26 en het oppervlak in totaal 1490 M². Een specificatie volgt hieronder:

PERCEELEN	GROOTTE IN M²	PRIJS PER M²	KOOPSOM	BIJZONDERHEDEN
O. Z. Armsteeg 9—11	234	*f* 18.—	*f* 4212	
Gr Kattenburg.str. 76 / ..	71	„ 25.—	„ 1775	
2e Kattenb.dw.str. 13 ..	29	„ 25.—	„ 725	
van Ostadestraat 422	25			
„ 424	24	„ 30.—	„ 2580	
„ 426—428	37			
Valkenburgerstraat 2—4..	98	„ 25.—	„ 2450	
Barndesteeg 17.....	169	„ 10.—	„ 1690	
te Laurierdwarsstr. 40....	22	„ 10.—	„ 220	
Ververstraat 3—5.....	44	„ 15.—	„ 660	
Oostenb.midd.str.49-51-53.	194	„ 15.—	„ 2910	
Gr. Kattenburgerstr. 62 ..	54	„ 15.—	„ 810	
2e Wittenb.dwarsstr. 6—8	52	„ 15.—	„ 780	+ *f* 40.— voor schutting
Laagte Kadijk 20.....	60	„ 15.—	„ 900	
Egelantiersstraat 170	168	„ 15.—	„ 2520	
Korte Kerkstraat 2	31	„ 20.—	„ 620	
Laagte Kadijk 23.....	60	„ 25.—	„ 1500	
„ „ 25.....	52	„ 25.—	„ 1300	
Oostenburgermidd.str. 39 .	66	„ 15.—	„ 990	

De kosten van aankoop der diverse perceelen zullen worden bestreden uit het voorschot, groot *f* 100.000, verleend bij Koninklijk besluit van 18 December 1909, N°. 45.

Overige verrichtingen tot verbetering der Volkshuisvesting.

Met betrekking tot de verrichtingen van het Gemeentebestuur tot verbetering der volkshuisvesting, niet aangeduid onder de punten 1—26, wordt verwezen naar het later uit te brengen verslag omtrent de verrichtingen van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht en naar de mededeelingen omtrent onbewoonbaarverklaringen.
De Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale" maakte dit jaar een aanvang met den bouw van 22 perceelen, bevattende 88 woningen, in de Indische buurt.
Van de door de Vereeniging „Bouwmaatschappij tot verkrijging van eigen woningen"[1]) in 1909 aangevangen bouw van 55 perceelen, bevattende 220 woningen, aan de Frederik Hendrikstraat en nabij gelegen straten werden in den loop van het verslagjaar 18 perceelen, bevattende 72 woningen, voltooid. Deze woningen werden onmiddellijk betrokken. Voorts verzocht de Vereeniging of de Gemeente zich wederom borg zou willen stellen voor eene bij de Rijkspostspaarbank aan te gane geldleening groot *f* 1.000.000, opdat door de Vereeniging op gemeenteterreinen in de Indische buurt, welke zij in erfpacht wenschte te verkrijgen, 112 perceelen, bevattende 448 woningen, in 3 jaren (1911—1912—1913) zouden kunnen worden gesticht. Dit verzoek is nog in behandeling.
De Amsterdamsche Coöperatieve Onderwijzers-Bouwvereeniging voltooide de acht enkele en de twee dubbele perceelen, bevattende in totaal 48 woningen, aan de 1e Helmersstraat, de Brederodestraat en de 2e Boerhavestraat, waarvan de bouw in 1909 was aangevangen. De woningen werden den 1sten Mei 1910 betrokken.
Het door den Woningraad verzonden adres aan den Gemeenteraad van Amsterdam in zake de uitgifte in erfpacht van gemeentegronden was aan het einde van het verslagjaar nog in behandeling.
Van de in Maart 1909 gehouden woningtelling werd in het afgeloopen jaar het verslag uitgebracht.
De Coöperatieve Bouwvereeniging, genaamd „Samenwerking", kwam gereed met den in 1909 aangevangen bouw van twee bouwblokken, gelegen aan de Jacob Obrechtstraat, één bouwblok, gelegen aan de Frans van Mierisstraat en één bouwblok, gelegen op het punt van samenkomst van de Moreelsestraat en de Nicolaas Maesstraat. Van de 33 woningen, welke deze blokken bevatten, waren bij het einde van het verslagjaar 26 verhuurd.
In den loop van het jaar werd de op 8 September 1909 opgerichte Woningbouwvereeniging „Eigen Haard" toegelaten overeenkomstig de Woningwet.

[1]) Deze vereeniging is niet toegelaten volgens de Woningwet.

Den 23sten Maart 1910 werd gesticht de „Algemeene Woningbouwvereeniging", welke 23 December 1910, overeenkomstig de Woningwet, werd toegelaten.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
De Jury brengt belanghebbenden art. 4 van het Programma in herinnering. De gestelde vragen worden *uitsluitend* in de bouwkundige bladen beantwoord en geen antwoorden direct aan de vragers gezonden.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

II. PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).

III. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

A. ONTWERP VOOR EEN CAFE-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.

B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de progamma's in no. 29).

IV. PRIJSVRAAG VOOR EEN SOCITEITSGEBOUW IN HET PARK TE ROTTERDAM. Inlevering vóór of op 15 September 1911. (Zie programma in No. 31).

Vraag. Hoe of wat is de bedoeling van den zin op pag. 1 art. 3: In verbinding met het gebouw moet een directe toegang tot den tuin worden geprojecteerd?

Antw. Zie omtrent dezelfde vraag het vorige nummer der bouwkundige bladen.

Vraag. Wat is het peil van het terrein met aangrenzenden weg en wat is het peil van den grondwaterstand?

Antw. Het peil van het bouwterrein en aangrenzende weg is 1.35 M. + R. P., dat van grondwaterstand is = R. P.

Vraag. Moet er geen W. C. met urinoir zijn voor het dienstpersoneel (Kellner, buffet en kelderknecht)?

Antw. Dit is inderdaad noodig, doch verzuimd in het programma op te nemen.

Vraag. Moet in verband met het aanwezig zijn van een orkestruimte er op gerekend worden dat de vloer van de groote zaal, ook voor dansvloer geschikt zij (dus parketvloer of dergelijke)?

Antw. Een Amerikaansche grenen vloer met blinde vernageling is voldoende.

Vraag. Ligt er een riool in den hoofdweg van het park langs het terrein?

Antw. Neen de wijze van afvoer van faecaliën kan buiten beschouwing blijven. Het hemelwater kan naar den vijver geleid worden. Namens de Jury
C. N. VAN GOOR.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 31. De gebrandschilderde glasvensters in de kerk der Ned. Herv. Gem. te Egmond aan den Hoef. Op verzoek van de Kerkvoogdij heeft het Hoofdbestuur een adres van adhaesie gericht aan H. M. de Koningin, tot ondersteuning van het verzoek tot het verkrijgen van Rijkssubsidie voor de restauratie voor de gebrandschilderde vensters te Egmond aan den Hoef. Vakbelangen; de rechtspositie van den Directeur van Gemeentewerken door L. H. E. van Hylckama Vlieg. Het glas in den Noorderkruisbeuk der St. Janskerk te Gouda door A. W. Weissman.
DE OPMERKER, 31. De reorganisatie van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Paleis-Raadhuis.
DE BOUWWERELD, 31. Nationale Prijsvragen; begint van Rotterdam de victorie? De herstelling van het zevende kerkglas te Gouda.
BUITEN, 31, geeft eenige architectuurfoto's uit Nijmegen, met bijschrift.
DE GAS- EN WATERFITTER, 31. Desinfectie van water. Wegteeren van huisgasleidingen.
DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 6. De grootste locomotief ter wereld, met afbeelding.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 60, 61. Neuere Schulbauten, die Grosherzoglich Hessische Landes-Baugewerbeschule in Darmstadt.

INHOUD: Een bezoek aan Schoonhoven. — De gebrandschilderde glazen in de Kerk te Egmond aan den Hoef. — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften.

NEGENTIENDE JAARGANG No. 33. ZATERDAG 19 AUGUSTUS 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als buitenleden zijn tot het Genootschap toegetreden de heeren A. Plate, Civiel-Ingenieur te Alphen a/d Rijn en W. van der Veen, Directeur der Gemeentewerken en Bedrijven te Breda.

JAN DE MEIJER, 1e Secretaris.

AFDEELING VOORTGEZET- EN HOOGER-BOUWKUNST-ONDERRICHT.

De inschrijving van deelnemers voor den Cursus 1911-12 is opengesteld tot en met 30 Augustus e.k. Inlichtingen en prospectus verstrekt op aanvrage de administratie.
Het Dagelijksch Bestuur der Afdeeling
C. W. NYHOFF, Voorz.
G. J. RUTGERS, Adm.
„Parkzicht", Hobbemastraat

Z. E. DE MINISTER VAN LANDBOUW, NIJVERHEID EN HANDEL SPREKENDE OVER KUNST.

Ter gelegenheid van de teraardebestelling van den nestor der Nederlandsche kunstschilders, den heer Jozef Israëls, sprak Z. E. Minister Talma als volgt:

„Het zij mij vergund namens de regeering aan het graf van dezen grooten burger eenige woorden van eerbiedige hulde te spreken.
Jozef Israëls in zijn lang leven behoorde tot die genieën, die het leven van een volk blijvend verrijken, die een erfenis van het eene geslacht aan het andere heeft overgedragen en in wiens werk het nationale leven schittert, dat hij groot heeft gemaakt door wezenlijke schatten. Het was niet sprekers taak Israëls'werk te beschrijven; dat recht kwam anderen toe. Maar wanneer een man als deze heengaat, waarop Nederland en het Nederlandsche volk trotsch is, dan is het plicht te getuigen dat Land en Volk zoo iemand niet verliezen kunnen zonder te weten en te beseffen dat zij een onherstelbaar verlies geleden hebben. Israëls was groot en de heerlijkheid van zijn kunst sprak niet alleen tot hen die zijn werk en de schoonheid daarvan konden beoordeelen; hij sprak niet alleen tot zijn kunstbroeders maar tot velen, tot het geheele volk, want hij werkte met een ziel die het leven van het volk verstond. Zijn werk dat zoo teer was en waarin toch zulk een geweldige passie tot uiting kwam heeft ware schatten opgeleverd voor het kleine heerlijke Nederland dat door de eeuwen heen en ook door Israëls' naam aan de geschiedenis en kunst is verbonden geweest.
In naam van de Regeering en het Nederlandsche Volk bracht spr. eerbiedige hulde en dank aan de nagedachtenis van den man, van wiens werken wij weten dat het onvergankelijk is, dat het eeuwig blijft. DAT VELEN DOOR ZIJN WERK MOGEN WORDEN GEBRACHT TOT HET VERSTAND VAN DE SCHOONE, HEERLIJKE KUNST EN VAN DE EEUWIGE SCHOONHEID. MOGE HET WERK VAN ISRAËLS HET NEDERLANDSCHE VOLK LEEREN DE KUNST TE DIENEN EN TE EEREN.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden dat de Nederlandsche kunstwereld, en heel het Nederlandsche volk, Z. E. erkentelijk zijn voor de warme hulde der nagedachtenis van den grooten kunstenaar spontaan gebracht en voor de gevoelens, welke door Z. E. daarbij namens de Regeering werden geuit ten opzichte van de kunst in 't algemeen. Het mag waarlijk verblijdend heeten, de Overheid zich in het openbaar te hooren uitspreken in termen en op een toon die gevoelens vertolken voor het goede en schoone, in den zin van kunst, zooals die gewenscht worden in de harten van allen, die arbeiden aan den welvaart van het land, aan de ontwikkeling en de grootheid van ons volk, aan de bevordering van den alle waarachtige geluk beheerschenden kunstzin.
De overtuiging van de aanwezigheid dezer gevoelens bij onze regeering, de wetenschap dat zij den wensch koestert, zooals die in de twee laatste zinnen door Z. E. werd uitgesproken, wekt vertrouwen voor den toekomst, geeft steun aan het streven waarop al onze verwachtingen gebaseerd zijn.

Decoratief paneel in een villa te Noordwijk aan Zee. — Uitgevoerd in crême terra-cotta. De letters zijn in mat goud gebakken.
Ontwerp Willem C. Brouwer.

„VREDELUST" TE LEIDERDORP.

EVEN buiten Leiden, aan een niet breeden zijtak der hooge Rijndijk, ligt, vlak naast een aardig bruggetje, de eertijds wellicht bijzonder deftigen buitenplaats „Vredelust". Nu is dat bezit half doorgesneden en voor de eene helft nog een aardigen tuin met kleine woning, voor de andere helft een *fabriek*. Bij 't noemen van dit woord denkt menigeen wellicht dadelijk aan een groot, onsmakelijk en onaesthetisch, zwart besmookt en vies geheel, waarbovenuit dikke rookpluimen krullen en een leven als een oordeel vernomen wordt. Niets van dit

Roode terra-cotta gevelbekroning. Proefstuk voor 't Vredespaleis. 1 × 1 M. grondvlak; hoog 2.40 M. Ontwerp en uitvoering Willem C. Brouwer.

Gipsmodel voor den steenhouwer. „Congolees", ten dienste van het pand der firma H. G. Crone, N. Z. Voorburgwal te Amsterdam. Ontwerp Willem C. Brouwer.

al. Op „Vredelust" heerscht vrede en rust en .... lust tot den arbeid.
't Was in 1901 dat Brouwer zich op dit *„half doorgesneden buitengoed"* vestigde (na reeds vóór Amstelhoek of 't Binnenhuis bestond, zijn aardewerk te hebben gedemonstreerd op een lezing in de vergadering van *A. et A.* dd. 26 April 1899) en er op zeer bescheiden schaal, een *fabriek van aarden-vaatwerk* stichtte. Hij begon aanvankelijk met het produceeren van klein kunstnijverheidsaardewerk. De fabriek bestond toen tertijd uit een aangebouwd loodsje dat om een oven heen gebouwd was en verder uit eenige kamers welke niet bewoond werden in het oude statige buitenverblijf dat „Vredenlust" heette. Toen de fabricatie een aanvang nam ging het waarlijk ook vrij flink. Te flink eigenlijk. — De oven had gebrand en, misschien een lossen voeg in den schoorsteen, was oorzaak, dat op een „slechten" Zaterdagnacht — 5 maanden na data van oprichting — de boel in brand vloog. Brouwer stond bij de puinhoopen van zijn fabriek; was dus tot zijn punt van uitgang weergekeerd .... met groote schade op den koop toe. Al wie hem kent, kan zich z'n wanhoop, z'n geweldigen pech voorstellen, maar ook ..... zijn vasten wil en zijn onwrikbaar vertrouwen in datgene dat hij zich nu eenmaal voor oogen gesteld had. Geen lang gepraat dus; 't hoofd weer omhoog en opnieuw den strijd met geld, klei en vuur aanvaard.
De handen werden ineengeslagen, de resten der fabriek werden weer productief gemaakt en met behulp van ijzer en steen verrees dra een nieuw ovenhuis. Nu brak een periode van groei, ergo van zieken aan. De stichting verkeerde toch in z'n kinderjaren en had, volgens Br., duchtig van de kinderpokken en mazelen te leiden. 1905 bracht toen wel eenige verandering door oprichting der *Naaml. Venn. fabriek van Brouwer's Aardewerk* maar 't duurde toch nog tot 1908 voor aleer de fabriek werkelijk

„Gulzige Slokkerd".
Bekroning der beide Schildmuurtjes eener buitenstoep.
Ontwerp Willem C. Brouwer.

„vast" stond. Van toen af valt dan ook een gelijdelijken groei te constateeren en kan men met eenig recht zeggen: in 1908 begon de victorie die Brouwer datgene verschafte, waarvoor hij zoo hard geploeterd en zooveel doorgeworsteld had. Z'n reputatie was allengs gevestigd, met woord en daad trachtte hij dien steeds meer bekend te maken en te versterken en met een zekere (doch zeer bescheidene) voldoening hoorden wij 't hem een dezer dagen nog zeggen: „dat hij nu vasteren basis onder de voeten heeft". Wie thans nog over wat-vrijen tijd te beschikken heeft en veel voor *vaderlandsche* kunstnijverheid gevoelt, hij ga eens een kijkje nemen in Brouwer's fabriek te Leiderdorp.
Door 't groote inrijhek gaande met links en rechts bloeiende heesters en prachtig opgaand geboomte, loopt men dadelijk op een groot houten gebouw aan dat, met zijn vele en groote opene lichtramen en embroyale wingerdsier, al dadelijk een gunstigen indruk teweegbrengt. Het is de z.g. *bouwloods*, de plaats waar de gedachte vorm krijgt en in klei wordt neergelegd (ingedrukt is beter); waar wordt gevormd en gemodelleerd; waar de artistieke *„directeur"* in zijn werkjasje en met zijn onafscheidelijk „trekje", te midden van zijn staf, zijne prestaties wrocht. Grenzend aan dit heilig gebied, dezen artistieken werkplaats, verheft zich, bewust van zijn harden huid, Lips brandkast als noodzakelijk gevolg van den ongelukknacht van 1901. Het is hier, in dit lief gelegen, flink hooge bureau, dat de administratie hare tent heeft opgeslagen en, te midden van een aardig bruin gesausd omhulsel, hare draden spant tusschen lastgever en beheerend directeur.

„Verdekt opgesteld".
Stoepbekroning — op beide Schildmuurtjes.
Ontwerp Willem C. Brouwer.

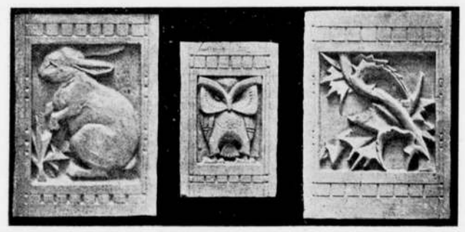

Gevelsteentjes in crême terra-cotta met groen geglazuurden fond.
Villa te Klein Wassenaer (Konijntje, Zeeultje en Duindistel).
Ontwerp Willem C. Brouwer.

Tympanvulling van de vakteekenschool te Hoogezand. Uitgevoerd in crême terra-cotta. Kleine witte fond, achter den uilenkop, in émail. Eveneens de oogen. Ontwerp Willem C. Brouwer.

Naast de bouwloods is het groote *ovenhuis* gelegen (de fabriek telt thans 2 ovens, een groote en een kleinere) waar het reusachtige „fornuis" met een 6-tal stookplaatsen de vergankelijke klei tot onvergankelijk bouwaardewerk gaarbraadt. De verder gelegen „potterij" bevat de kleinere oven voor het aardewerk van bescheidener afmeting. Hier bevindt zich de z.g. *winkel* waar een 4-tal pottenbakkersschijven zijn opgesteld. In dezen „draaihoek" laat de pottenbakker allerhandigst zijn schijf snorren en toovert op de bekende wijze de diverse producten van aangenamen vorm uit het zwaar en vadsig deeg.
Ten slotte treffen we nog een magazijn, een teekenkamer voor de faience-afdeeling en een laboratorium (waar zijn zwager, de chemicus J. Breedt-Bruijn arbeidt,) aan. Vooral dit laboratorium doet aardig aan. Op stellingen groote rood-aarden open bakken, waarin op rooden, groenen of ander kleurigen brei een houten pollepel drijft. Dit vertrekje is, gelet z'n chemische geheimenschat, vooral niet 't minste van 't gebouwencomplex. En gansch dit bedrijf omsluit een gordel van groen. Tegen een heerlijk verweerden, ouden baksteenmuur plaatste Br. een tuinhuis van bruin gesauste kraaldeelen, waarin een paar oude ramen en met een geweldigen hardsteenen zerk voor drempeltje. Ook de tuin wordt blijkbaar met liefde behandeld en de natuur daarbij ontzien en hoogelijk gewaardeerd en toch, het geheel deed noch verwaarloosd noch „over beschaafd". Brouwer is een kind van 't land; hij kan niet aarden in een stad, hij moet natuur zien en zich verwijden in grootsche, heerlijke vergezichten.
„Kijkt u daar eens heen, wat een diepte, niet? En ziet u dat paard? Hoe heerlijk draaft dat daar, heel in de verte. En nu willen ze me dat vergezicht gaan benemen door er een blok huizen neer te zetten ...."

Brouwer, de harde werker, die na lang en rusteloos zoeken, na veel geploeter, tegenslagen en tegenwerking, zich eindelijk een „arbeidsveld" veroverd heeft, hij, de man van het *Bouw-aardewerk* (terra-cotta in den goeden zin) voelt zich thans gerespecteerd en erkend en vertrouwt op de architecten, dat die hem in staat BLIJVEN stellen zich te ontplooien en zijn kunnen en kennen dienstbaar te maken. Zelf meester in 't boetseeren en den techniek van het bakken; in staat *„groote stukken te lèveren in weinig tijd"*, (ook een eisch des tijds) en begaafd met artistieken aanleg en zin en veel gevoel, hij werkt *zelf*. Zijn medewerkers heeft hij gevormd; ze weten nu wat hij wil; ze snappen hem en ... volgen hem. Brouwer beheerscht zijn luidjes, ziedaar 't geheim.
We zagen in zijn bouwloods een kolossale topbekroning voor het Vredespaleis; we zagen er consoles, gevelvullingen en porringstukken voor een fabrieksgebouw te Amsterdam; talrijke versieringen voor de H. B. S. te Bussum en Eindhoven; kantongerecht te Utrecht; landhuis te Halfweg enz. enz. Breed opgezet; toch niet overheerschend noch zich brutaal opdringend; met een paar deuken of vegen; den bekenden eierrand of de zich geregeld repeteerende „knoop" (een bolletje KLEI), steeds in kleur gelijk aan het veld dat eene bescheiden onderbreking noodwendig behoeft; een volkomen aanpassing dus met den gevel van den architect. Ziedaar de hoofdkenmerken van Br.'s bouwaardewerk.
(Wordt vervolgd.)

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" TE AMSTERDAM,

AFDEELING:
VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.

IIIE JAARVERSLAG OVER DEN CURSUS 1910–1911 (KALENDERJAAR 1911),

UITGEBRACHT IN DE ALGEMEENE VERGADERING VAN HET BESTUUR EN DE DOCENTEN DER AFDEELING OP 16 JUNI 1911 EN DAARNA AANGEBODEN AAN HET BESTUUR VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Het Bestuur.

In de samenstelling van het Bestuur had sedert het uitbrengen van het tweede Jaarverslag slechts eene verwisseling plaats, tengevolge van het aftreden van den heer TH. PHILIPPI en diens vervanging door den heer JAN DE MEYER als 1e Secretaris van het Genootschap, zoodat het Bestuur bestond uit de heeren:

W. KROMHOUT CZN., Voorzitter,
H. A. J. BAANDERS, Vice Voorzitter,
H. P. BERLAGE NZN.,
JOS. TH. J. CUYPERS,
JAN DE MEYER,
A. REDERT,
J. H. DE GROOT,
JAN KALF,
R. N. ROLAND HOLST,
Jhr Prof. Dr. J. SIX,
JAN STUYT,
J. W. C. TELLEGEN, en
W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE,

terwijl de zes eerstgenoemde heeren het Dagelijksch Bestuur vormden; waaraan de ondergeteekende als administrateur was toegevoegd.
In de algemeene samenstelling der Afdeeling en van den Cursus en in het Reglement werden gedurende het afgeloopen jaar geene wijzigingen aangebracht.

De Docenten.

In de samenstelling van het corps docenten kwamen geene wijzigingen voor, hoewel enkele leden van dit corps gedurende dezen cursus niet doceerden, anderen een deel der hun in het programma toegewezen colleges aan collega's overdroegen. Een en ander werd geregeld in de docenten- en bestuursvergadering van 30 Juni 1910 en de daarop gevolgde vergadering van het Dagelijksch Bestuur.
De heer JONAS INGENOHL, die wegens ongesteldheid genoodzaakt was voor den cursus 1909-10 tijdelijk ontheffing te vragen, zag zich genoodzaakt voor dezen cursus definitief ontslag te nemen. In de vacature

werd niet voorzien; doch de colleges werden waargenomen door de heeren W. KROMHOUT en JAN STUYT.
De heer C. B. POSTHUMUS MEYJES gaf bij den aanvang van den cursus te kennen dat het hem wegens drukke bezigheden niet mogelijk zou zijn in dezen cursus te doceeren. Een ontslagaanvrage kwam niet in. De collegeavonden werden in beslag genomen door practijklessen van de heeren A. W. WEISSMAN en JOS. TH. J. CUYPERS. In de plaats van den Heer F. ZWOLLO, die wegens vertrek naar het buitenland van zijn colleges in kunst-metaalbewerking moest afzien, is nog geen docent aangewezen; wel echter is met een candidaat voor deze vacature overeenstemming verkregen, zoodat verwacht mag worden, dat in den aanstaanden cursus dit vak opnieuw zal worden gedoceerd.
De samenstelling van het docentencorps was alzoo gedurende het afgeloopen jaar als volgt:

H. P. BERLAGE NZN.	Architect te Amsterdam.
JOS. TH. J. CUYPERS	„ „ „
J. H. DE GROOT	„ „ „
W. KROMHOUT CZN.	„ „ Rotterdam.
JAN STUYT	„ „ Amsterdam.
A. W. WEISSMAN	„ „ „
H. J. M. WALENKAMP	„ „ „
JAN KALF	Secr. der Rijks-Comm. v. de Beschrijving van de Monumenten te 's Gravenhage.
Jhr. Prof. Dr. J. SIX	Hoogleeraar te Amst.
Prof. Dr. W. VOGELSANG	„ „ Utrecht.
R. N. ROLAND HOLST	Decorat. te Laren N.-H.
W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE	Leeraar aan de Middelbaar Technische School te Utrecht.
A. W. C. DWARS	Directeur der Middelbaar Technische School te Utrecht.
A. J. TH. KOK	Architect der Gemeente Werken te Rotterdam.
C. D. NAGTGLAS VERSTEEG	Electro Techn. Ing. te Amsterdam.
J. W. C. TELLEGEN	Directeur B. en W. Toezicht te Amsterdam.
Mr. E. J. C. GOSELING	Rechtsgeleerde te Amst.
WILLEM C. BROUWER	Ceramist te Leiderdorp.
J. H KREMER	Textielk. te Hengelo.
K. VAN LEEUWEN	Sierkunsten. en Leeraar M. O. te Amsterdam.
J. W. LE NOBEL	Glasschilder te Amst.
J. KUYPER	Heraldicus en leeraar a. d. Ac. v. B. K. te 's Gravenhage en
C. W. NIJHOFF	Directeur der K. N. S. „Quellinus" te Amsterdam.

De Deelnemers.

Voor dezen cursus waren 57 deelnemers ingeschreven, namelijk 17 voor het eerste-, 9 voor het tweede- en 31 voor het derde jaar, terwijl buitendien een 7 tal uitsluitend voor het Architectonisch handteekenen waren ingeschreven. In het algemeen is het bezoek aan de colleges zeer regelmatig te noemen.
Onderstaand overzicht geeft hiervan een beeld.
In de eerste groep bedroeg de deelname 81 % van het aantal colleges vermenigvuldigd met het aantal deelnemers.

in de tweede groep bedroeg dit 79 %
„ „ derde „ „ „ 80 %
„ „ vierde „ „ „ 77 %
„ „ vijfde „ „ „ 81 %
„ „ zesde „ „ „ 83 %
„ „ zevende „ „ „ 76 %

of gemiddeld over alle groepen 77, 57 %

De Leerstof.

In de leerstof en in de verdeeling van de groepen werd geen verandering aangebracht, echter werden sommige colleges, welke geacht konden worden van minder groote beteekenis te zijn, en vooral ook in verband met de beschikbare locaalruimte in het gebouw der Rijks-Academie, vervangen door lessen in de practische bouwkunde. Zoo werden niet onderwezen de vakken „Stadsversiering" en „Monumenten", terwijl aan „Schilderkunst" slechts één avond (voordracht) werd besteed. „Monumenten" werd ingedeeld bij de rubriek „Diverse gebouwen". Het is geenszins de bedoeling deze vakken van het programma af te voeren, doch eene herziening van het lesrooster ten opzichte hiervan is noodig gebleken, welke herziening gedurende den Cursus 1911-12 in behandeling komt.
Het totaal aantal colleges werd uitgebreid van 276 tot 284 plus 6 supplementlessen.
In de volgorde der colleges werd voor enkele gevallen van het rooster afgeweken, soms wegens verhindering van den betrokken docent, soms wijl de docent zulks voor het verwerken der leerstof nuttig achtte en eenige malen tengevolge van gebrek aan locaalruimte, waarover te beschikken viel.

Localiteit.

Twee localen der Rijks-Academie waren zonder onderbreking beschikbaar, terwijl het derde locaal slechts op twee avonden in de week kon gebruikt worden.
Het gevolg hiervan was dat gedurende een groot deel van den cursus colleges moesten worden gegeven op de Woensdag- en Zaterdagavonden.

Architectonisch Handteekenen.

De lessen in architectonisch handteekenen ondergingen ingevolge het besluit van de vergadering van docenten en bestuur eene belangrijke uitbreiding. Gedurende den cursus 1910-11 werden deze lessen gegeven op elken Zaterdagavond, terwijl nog een 14-tal lessen na den Cursus in het Genootschapslocaal in Parkzicht op Woensdagen en Zaterdagen gegeven werden.
Bleek de belangstelling in dit onderwijs van de zijde der deelnemers gedurende den cursus steeds zeer groot (op sommige avonden bleek het locaal zelfs te klein), deze belangstelling bleef voor een bepaalden groep ook buiten den cursus voortleven.

Behalve deze teekenlessen, gegeven door den docent K. VAN LEEUWEN, werden nog een drietal bijeenkomsten door den docent JOS. TH. J. CUIJPERS gewijd aan het schetsen naar en in de natuur terwijl de docent J. H. DE GROOT gedurende drie avonden het ontwerpen van versierselen behandelde.
Tenslotte zij hier meegedeeld dat enkele docenten het gedoceerde aanvulden met een bezoek aan de ateliers, waar de behandelde stof aanschouwelijk te illustreeren was, met een excursie naar eene tentoonstelling, met een bezoek aan een bouw- of restauratiewerk, enz.

De Financien.

De Financieele toestand der afdeeling blijkt uit de hierbij gevoegde rekening en balans op 15 Juni 1911, sluitende met een saldo ad *f* 94.655, bij welke stukken nog is gevoegd eene begrooting voor 1912 (Cursus 1911-12), sluitende in ontvangst en uitgaven met een bedrag van *f* 10.750.—:
waarop voorkomen de navolgende aangevraagde subsidies en bijdragen, t.w.

van den Staat	*f* 3.700.—
„ de Provincie Noord-Holland	„ 1.850.—
„ „ Gemeente Amsterdam	„ 3.700.—
„ het Genootschap A. et A.	„ 200.—
„ Particulieren	„ 300.—

Hieraan kan worden toegevoegd dat de bovengenoemde Balans en Rekening over den Cursus 1910-11, middelerwijl door de Verificatie-Commissie onderzocht, werden goedgekeurd.

De administrateur,
G. J. RUTGERS.

BALANS 15 JUNI 1911.

BEZITTINGEN.			SCHULDEN.	
Aanwezig in kas		*f* 94.84	Honorarium docenten	*f* 2915.—
„ Kasvereeniging		„ 231.19⁵	Reis- en verblijfkosten docenten	„ 394.32
Rente „		„ 3.52	Leermiddelen	„ 184.74
Subsidies en bijdragen:			Transport en andere onkosten	„ 4.55
Gemeente Amsterdam	*f* 1650.—		Lantaarnhuur en platen	„ 202.50
Provincie Noord-Holland	„ 1650.—		Administrateur-salaris en verschotten	„ 50.—
Genootschap A. et A.	„ 200.—		Administratiekosten	„ 126.79
Jhr. Prof. Dr. J. Six	„ 100.—		Onvoorziene	„ 15.—
Dr. J. H. Gunning Wzn.	„ 25.—		Saldo	„ 94.65⁵
A. Boissevain Ezn.	„ 25.—			
		„ 3650.—		
Cursusgelden nog te innen		„ 8.—		
		f 3987.55⁵		*f* 3987.55⁵

REKENING CURSUS 1910/1911.

UITGAVEN.			ONTVANGSTEN.	
1. Honorarium docenten, waaronder 30 lessen Architectonisch Handteekenen		*f* 7100.—	Cursusgelden	*f* 895.—
2. Supplementlessen		„ 90.—	Subsidies en bijdragen	„ 8600.—
3. Leermiddelen		„ 236.99	Rente Kasvereeniging	„ 19.31
4 Salaris administrateur		„ 600.—	Winst vorige cursusjaar	„ 72.50
5. Reis- en verblijfkosten docenten.		„ 420.32		
6. Administratiekosten:				
Bureauonkosten (porti, verzekering, copieeren enz.)	*f* 171.76⁵			
Drukkosten	„ 43.75			
Advertenties	„ 121.90			
		„ 337.41⁵		
7. Projectie-Lantaarn		„ 277.50		
8. Zaalhuur		„ 10.—		
9 Concierges-Academie en transport en andere onkosten		„ 191.20		
10. Inrichten 3e Lokaal		„ 147.82		
11. Onvoorziene		„ 80.91		
Voordeelig Saldo		„ 94.65⁵		
		f 9586.81		*f* 9586.81

BEGROOTING-CURSUS 1911/12, KALENDERJAAR 1912.

ONTVANGSTEN — UITGAVEN

ONTVANGSTEN			UITGAVEN		
No. 1. Cursusgelden.			1a. Honorarium Docenten.		
1e jaar 20 nieuwe deelnemers ad *f* 25.-	*f* 500.—		1e jaar 92 avonden ad *f* 25.-	*f* 2300.-	
2e „ 17 „ „ „ 15.-	„ 255.—		2e „ 92 „ „ „ 25.-	„ 2300.-	
3e „ 20 „ „ „ 10.-	„ 200.—		3e „ 92 „ „ „ 25.-	„ 2300.-	
		f 955.—		*f* 6900.—	
No. 2. Subsiediën en Bijdragen.			1a. Supplementlessen.		
Genootschap Architectura et Amicitia	*f* 200.—		10 lessen ad *f* 15.—	„ 150.—	
Particulieren	„ 345.—		1b. Architectonisch handteekenen.		
Rijk	„ 3700.—		24 avonden gedurende den cursus à *f* 25.—	„ 600.—	
Provincie N. H.	„ 1850.—		16 avonden à *f* 15.— gedurende de maanden April, Mei, Juni en September	„ 240.—	
Gemeente Amsterdam	„ 2700.—			*f* 7890.—	
		„ 9795.—	2. Reis- en verblijfkosten Docenten.		„ 400.—
			3. Leermiddelen (per jaargroep *f* 75.—)		„ 225.—
			4 Administratie-kosten, Bureauonkosten, porti, incasso, bankonkosten	*f* 175.—	
			Drukwerken	„ 100.—	
			Advertentiekosten	„ 100.—	
					„ 375.—
			5 Projectielantaarn, gebruik en aanschaffen platen		„ 400.—
			6. Zaalhuur, verlichting en verwarming localen		„ 700.—
			7. Salarissen.		
			Administrateur	*f* 600.—	
			Concierge enz.	„ 75.—	
					„ 675.—
			8.		
			9. Diversen en onvoorzienen		„ 85.—
		f 10750.—			*f* 10750.—

De navolgende circulaire is op ruime schaal verspreid:

GENOOTSCHAP
„ARCHITECTURA ET AMICITIA"
TE AMSTERDAM.

AFDEELING: VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT

WelEdele Heer.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam werd, zooals U bekend zal zijn, in het jaar 1908 eene afdeeling „Voortgezet- en Hooger Bouwkunst Onderricht" in het leven geroepen. De geheele samenstelling dezer Afdeeling, wat betreft haar bestuur, hare docenten, de door hen te behandelen leerstof, het reglement, enz. hebben wij de eer U hierbij in boekvorm aan te bieden, benevens het verslag over den laatsten cursus.

Dat de opleiding onzer a.s. bouwkundigen en architecten, die niet in de gelegenheid zijn hun technisch-aesthetische opvoeding op een daartoe aangewezen inrichting van onderwijs te voltooien, zeer veel te wenschen over liet, mogen wij als bekend veronderstellen. Onderscheidene dagbladen schreven destijds naar aanleiding van de stichting der Afdeeling artikelen die omtrent haar nut en hare noodzakelijkheid geen twijfel over-laten. Wij nemen de vrijheid enkele dezer artikelen in overdruk hierbij te voegen.

Zij, die overdag te midden der praktijk, ondergeschikt of zelfstandig werkend, in hun onderhoud moeten voorzien hebben lang gewacht op eene gelegenheid zooals hun nu sedert drie jaren is aangeboden. Dit is o.a. gebleken uit de talrijke aanvragen om plaatsing, toen het Genootschap tot de oprichting der Afdeeling besloten had, en uit het feit dat de cursus, die gehouden wordt in de zalen van de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten en (te beginnen met den cursus 1911-12) tevens in die der Kunstnijverheidsschool „Quellinus" gedurende drie jaren regelmatig werd bezocht door respectievelijk 50, 55 en 57 leerlingen.

De inkomsten der Afdeeling worden gevormd deels door cursusgelden (pl.m. *f* 800.—), deels door Gemeente- Provinciale- en Rijks-subsidie voor 't jaar 1911 tot bedragen van respectievelijk *f* 3.300.—, *f* 1.650.— en *f* 3.300.—, door subsidie van het Genootschap A. et A. en door particulieren bijdragen en giften.

In verband met de begrooting ad *f* 10 750.— voorden

cursus 1911-12 zou het ons zeer aangenaam zijn, indien wij door particuliere bijdragen een standaardsom van *f* 500.— 's jaars aan vaste bijdragen konden bereiken, daar een dergelijke standaardsom door de subsidieeren de autoriteiten, als blijk van particuliere belangstelling, tot voorwaarde wordt gemaakt voor het verder verleenen van eigen subsidie.

Zoo U door eene jaarlijksche bijdrage of door een bedrag ineens tot de bestendiging van het bestaan der Afdeeling zoudt willen medewerken, zult U daarmede een algemeen belang dienen en ondergeteekenden zeer verplichten.

Eene verklaring daartoe is hierbij gevoegd.

Met de meeste hoogachting,
Uw dw. dn.,
Het Dag. Bestuur der Afd. V. en H.B.O.
C. W. Nijhoff, Voorzitter.
H. P. Berlage Nzn,
H. A. J. Baanders,
Jan de Meijer en
A. Redert, Leden.
G. J Rutgers, Administrateur.

Amsterdam, Augustus 1911.
Parkzicht, Hobbemastraat.

BOEKBESPREKING.

GESCHOOLDHEID EN TECHNIEK, onderzoek naar den invloed van arbeidssplitsing en machinerie op de mate van vereischte oefening en bekwaamheid der arbeiders, door Dr. Th. van Waerden. c.i., uitg. F. van Rossen, Amsterdam.

Het boek behandelt in 380 pagina's de volgende punten: De stand van het Vraagstuk, uitspraken van Economen en Sociaal-Politici; Verwante Gegevens, Enquêtes, Verslagen van arbeidsinspecties, Gegevens van beroepstellingen, Monografieën. Het onderzoek met vragenlijsten en bedrijfsbezoek; waarin achtereenvolgens besproken worden: Metaalbewerking, Houtbewerking, Bouwbedrijf en Betonwerk, Textiel-Industrie, Andere oude Ambachten, Andere Massafabricage, Havenbedrijf, Chemische Industrie en andere bedrijven, in hoofdzaak met ongeschoolde krachten werkende.

Deze studie werd gemaakt in opdracht van de Sociaal-Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten, die daarmee een verdienstelijk werk deed.

Ieder belangstellende weet dat economen over den invloed van arbeidssplitsing en machinerie op de mate van vereischte oefening en bekwaamheid der arbeiders verschillende meeningen hebben. De schrijver heeft zich daarom door middel van een uitvoerige vragenlijst op de hoogte gesteld van de ervaring der verschillende industriëelen; van welker beantwoording hij in dit werk gebruik maakt.

Zelfs in den meest beknopten vorm een conclusie uit die antwoorden te trekken zou ons niet alleen te ver voeren voor deze beschouwing; doch zou tevens een even moeilijke als omvangrijke arbeid zijn.

Belangstellenden zullen in deze studie een massa wetenswaardigs en belangrijks vinden. R.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE DEN HAAG.

Aangaande de werkzaamheden der schoonheidscommissie, het college van deskundigen, die, daartoe door B. en W. uitgenoodigd, hen zal adviseeren bij de beoordeeling van het uiterlijk aanzien van ontworpen gebouwen en andere bouwwerken, welke aan schoonheidseischen hebben te voldoen, valt het volgende mede te deelen:

Omtrent 12 aangelegenheden werd het oordeel der commissie ingeroepen.

Behalve een, betroffen alle adviezen bebouwing op terreinen, waar de gemeente zich hetzij bij verkoopacte, hetzij op andere wijze contractueel de bevoegdheid heeft voorbehouden de teekeningen van gevels, afsluithekken, enz. bij bebouwing of verbouwing aan hare goedkeuring te doen onderwerpen.

Ofschoon het aantal der door de commissie behandelde zaken nog gering is, bleek haar reeds herhaaldelijk dat de taak, welke zij op zich heeft genomen, buitengemeen moeilijk is. Was het in sommige gevallen mogelijk, door het geven van wenken de betrokken ontwerpers te brengen tot wijzigingen, waardoor verbetering van een ingediend ontwerp werd verkregen, in andere gevallen waren de ingediende ontwerpen in opzet zoo beslist onvoldoende uit aesthetisch oogpunt dat geen heil werd gezien in opmerkingen en besprekingen over détailpunten, zoodat in deze gevallen zonder meer tot niet-goedkeuring moest worden geadviseerd.

Slechts in vier gevallen, waarvan drie zaken van ondergeschikt belang betroffen, kon het advies tot ongewijzigde goedkeuring der oorspronkelijke ingediende teekeningen luiden. Waar zulks eenigszins mogelijk bleek, heeft de commissie door het geven van mondelinge of schriftelijke inlichtingen getracht de belanghebbenden voor te lichten omtrent de wijze, waarop door hen kon worden geraakt tot plannen, welke de commissie voor goedkeuring vatbaar achtte. Echter heeft de commissie gemeend, zich strikt te moeten onthouden van het verstrekken van teekeningen of schetsen aan de belanghebbenden, eenerzijds om niet de meening te doen post vatten, dat bij af keuring van een teekening de commissie wel voor een gewijzigd ontwerp zal zorgen, anderzijds, om de belanghebbenden ertoe te leiden zich zelf beter dan tot dusverre rekenschap te geven van het aesthetisch effect der door hen ontworpen bouwwerken.

In dit verband werd door de commissie besloten, dat door de leden individueel geen adviezen zullen worden verstrekt — noch gratis, noch tegen honorarium — omtrent zaken, waaromtrent het oordeel der commissie is ingeroepen.

Een bijzondere plaats onder de behandelde zaken wordt ingenomen door het advies betreffende aanleg en bebouwing aan het Gevers-Deynootplein.

Na herhaalde overweging van deze aangelegenheid heeft de commissie gemeend B. en W. niet te mogen adviseeren tot handhaving van het oorspronkelijk door hun College aan den Raad voorgesteld plan (ontwerp-Berlage), daar zij op deze plaats en onder de gegeven omstandigheden de voorkeur geeft aan een niet gesloten plein. Aangezien het hier een zeer bijzonder geval betreft -- immers een door de Gemeente zelve uit te voeren werk — heeft de commissie niet volstaan met het aangeven van het denkbeeld van de wijziging van het Gevers-Deynootplein, doch heeft zij tevens hare denkbeelden op papier gebracht. Door den samenloop van omstandigheden waren de teekeningen aan het einde van het verslag-jaar tot leedwezen der commissie nog niet gereed.

BOUWKUNDIGE VERWARRING.

Men schrijft uit Keulen aan de N. R. C.:

De nieuwe Rijnbrug, eenigen tijd geleden met zooveel praal ingewijd, blijft goed voldoen, d.w.z. ze is flink breed

en stevig gebouwd. Maar verder? . . . . Verder is het een prachtig staal der smakeloosheid, die in Duitsche, gezaghebbende kringen heerschen kan.
Dien kloeken bouw van hoogwelvende ijzeren bogen, door vertikale spanten geschraagd, modern werk uit ingenieursbrein ontsproten en tot kunst geworden, heeft de bouwmeester, wiens naam liever verzwegen wordt, afgesloten met een geweldig poortgebouw in Romaansche stijl.
De breede toegang tot de brug wordt begrensd door fragmenten uit den een of anderen kruisgang. Deze zijn zoo zuiver in stijl, dat men, voor de vensteropeningen staande, een kloostertuin verwacht te zien, een stil, afgelegen plekje grond omlijnd door de strenge, statige vormen van den kruisgang. Doch wat ziet men? Snorrende auto's, trams en rijtuigen, stoombooten en schepen op den Rijn, heel de levendigheid van Groot-Keulen.
Het poortgebouw zelf wordt geflankeerd door twee reusachtige torens, waaraan weer kleinere aangeplakt zijn. En naast dit beweeglijk profiel een strakke horizontale lijn, overdekking der beide poorten. Deze zijn zoo gebouwd, dat ze het uitzicht op het prachtige ijzerwerk volmaakt wegnemen en men eerst op de brug moet zijn om dit eenigermate te kunnen zien.
Bij dit Romaansch gedoe zijn bronzen ruiterbeelden geplaatst, alles behalve in stijl en wier „gefällige" vormen doodgedrukt worden door de reusachtige steenmassa.
De ijzeren bruggebouw toont overtuigend, hoe uit zuivere utiliteitsgronden kunst kan ontstaan. Dit poortgebouw nu dient tot niets. Wat in Romaanschen tijd waarde als versterking kon hebben, wordt hier frase, holle frase; de poorten zijn zoo groot geworden, dat alle afsluiting onmogelijk is, verliezen dus hun doel.
Bezitten wij in onze samenleving iets moderners dan juist het verkeer? Dit brengt vanzelf nieuwe kunstvormen met zich en het is een anachronisme van den eersten rang, daarin stijlgedoe te willen mengen.
Merkwaardig genoeg is na de voltooiing van dit afschrikwekkend voorbeeld een dekreet van den Pruisischen spoorwegminister gekomen, die de moderne bouwmeesters de les leest. Al te veel nemen zij experimenten met nieuwe kunst en zij deden beter op historischen grondslag te blijven. (Zie „Architectura" No. 32. Red.) Welnu, deze brug toont de „juistheid" van het ministeriëele oordeel aan en wie nog niet overtuigd is, reize eens van Keulen naar Trier. Deze lijn, vroeger een private onderneming, bezit stationsgebouwen in .... Gothischen stijl, zuiver doorgevoerd, zelfs bij de kleinere bijgebouwen. *Dank zij deze stijlkennis zijn de „gelegenheden voor mannen en vrouwen" dorpskapellen geworden.**)

*) Cursiveering van ons. Red.

VAN ALLERLEI AARD.

— In het Louvre te Parijs zijn wederom eenige nieuwe aanwinsten tentoongesteld: een fraaie compositie van Nicolas Roussin „Apollo inspireert den jongen dichter", een meisjes-portret van Cranach, twee altaar-vleugels van Bartel Bruijn, een Madonna met Heiligen van Neroccio di Bartelommeo, het bekende „Turksche bad" van Ingres, een Atelier" van Delacroix, benevens 15 studies van denzelfden meester en twee schilderijen van Monticelli.

GEGOTEN HUIZEN.

De Parijsche correspondent van het Hbl. schrijft aan zijn blad:
Naar ik hoor zijn hier heden, 4 Aug.de grondslagen gelegd voor de oprichting van een groote Fransche maatschappij, met een kapitaal van 3 à 4 millioen francs, die zich de exploitatie ten doel stelt van de brevetten tot het gieten van huizen volgens het systeem waarvan Santpoort de primeur gehad heeft. De heer Harms wordt commissaire délégué, terwijl in het bestuur mede zitting zal hebben de heer W. Zeehandelaar, een sinds jaren hier gevestigd Nederlander. Voor Nederland zal waarschijnlijk een afzonderlijke maatschappij worden opgericht; voor 't overige blijft de exploitatie der brevetten in de verschillende landen bij de Fransche maatschappij gecentraliseerd.

AMSTERDAM'S TOEKOMST.

Naar wij vernemen is de onteigening-Zuid door Gedeputeerde Staten goedgekeurd, zoodat de eigenaren der gronden thans spoedig een bod van de zijde der gemeente kunnen tegemoet zien.
Van B. en W. is weldra te verwachten een voorstel aan den raad tot uitbreiding van het grondcomplex der gemeente, gelegen tusschen den Spaarndammerdijk en de baan der Hollandsche Spoor. Een belangrijke som gelds, men spreekt van een millioen gulden, zou hiermede gemoeid zijn. Met de af braak der huizen aan den Vijgendam enz. zal op 1 November worden begonnen. Dadelijk na de amotie zullen de straten op de aangegeven breedte worden gebracht, terwijl om de bouwterreinen schuttingen worden geplaatst, in afwachting van de aanmeldingen der gegadigden. Inmiddels zal men overgaan tot verbetering van het rioolstelsel hier ter plaatse. Er liggen nu drie riolen in den grond: Het breede riool, dat de aloude verbinding onderhoudt tusschen Rokin (Amstel) en Damrak (IJ), en twee kleinere riolen ter weerszijden. In plaats hiervan zullen twee nieuwe riolen worden gelegd, berekend voor de thans verlangde capaciteit, maar welke men niet, zooals thans op het breede riool, met een platbodemschuit zal kunnen bevaren.
Met de rest van de Dam-sluizen, de plaats waar Amsterdam's grootheid begon, verdwijnt dus ook de historische waterloop.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 32. Vakbelangen, de rechtspositie van den directeur van gemeentewerken, vervolg door L. H. E. van Hylckama Vlieg. — Zusterhuis en ziekenhuis voor de N.H. Diaconessen-inrichting aan den Overtoom, te Amsterdam. — De Herziening der hinderwet door J. H. Schaad.

DE BOUWWERELD, 32. Gas tot verwarming van lokalen, door Joh. Kloeke. — De openbare leeszaal te Appingedam, door M. G. Eelkema, met afbeeldingen.

DE OPMERKER, 32. De reorganisatie van de maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. — Uitstapjes in Engeland en Schotland.

DE AMSTERDAMMER, weekblad voor Nederland. Wandeling over de Hygiëne tentoonstelling te Dresden, met afbeelding van het huis der stad Amsterdam.

BUITEN, 32. Foto's van de St. Stefanuskerk, de Kerkboog en de Latijnsche school te Nijmegen, van een Zuid-Bevelandsch boerenhuis en van de Tjandi-Mendoet voor en nà de restauratie.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 7. De arbeidsinspectie in Europa. — Het lasschen met behulp van den electrischen luchtboog, met afbeeldingen.

DE GAS- EN WATERFITTER, 32. Dakbedekking met lood. — Drukkingen in de straatleidingen.

DEUTSCHE BAUZEITUNG 62, 63. Die Begründung der Australischen Bundeshauptstadt. — Paul Wallot und seine Schüler. — Das Bauwesen auf der Internationalen Hygiëne-Ausstellung Dresden.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Z. E. de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel sprekende over kunst. — „Vredelust" te Leiderdorp. — Jaarverslag en Circulaire van de Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht van het Genootschap. — Boekbespreking. — Schoonheidscommissie Den Haag. — Bouwkundige verwarring. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

Onze bibliothecaris zou het zeer op prijs stellen een volledige reeks der omslagen van onzen Genootschapskalender te bezitten. Daar dit werkelijk een prettig beeld zou geven van het artistiek kunnen der leden van ons Genootschap in het verloop der jaren, doe ik een beroep op de medewerking van onze leden om deze verzameling, waarvan wij slechts enkele exemplaren in onze bibliotheek hebben, volledig te krijgen. Wie dus oude exemplaren in zijn bezit heeft, en deze af wil staan, zij zoo vriendelijk ze aan den Heer G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam, te zenden.

BRIEF AAN DR. P. J. H. CUYPERS.

Door het Bestuur is het navolgend schrijven aan het oudste lid der Raadhuis-Dam-Commissie verzonden:

WelEd. Geb. Heer,

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" richt zich tot U, als oudste en eerwaardigste vertegenwoordiger der Raadhuis-Dam-Commissie, om hulde te brengen aan de bezadigde, edele wijze, waarop door uw Commissie de voordracht van Burgemeester en Wethouders is beantwoord, in de nota aan dat College gericht. Tegenover de weifelende houding door Burgemeester en Wethouders in hun voordracht aangenomen, steekt de ernstige, manlijke, door de Waarheid ingegeven houding van uw Commissie heerlijk af.
't Is daarom, dat ons Bestuur niet kan nalaten zijne volle sympathie met de opvattingen van uw Commissie uit te spreken, en den wensch te uiten, dat zij van gunstigen invloed mogen zijn op de te nemen beslissing in deze, voor onze Stad zoo belangrijke zaak. Wij zouden het zeer op prijs stellen, indien U tegenover uwe medeleden de tolk van onze gevoelens wilde zijn.

Met de meeste hoogachting,
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
Augustus 1911. JAN DE MEIJER, 1e Secretaris.

Afdeeling Voortgezet en Hooger-Bouwkunst-Onderricht.

De inschrijving van deelnemers voor den Cursus 1911-12 is opengesteld tot en met 20 Augustus e.k. Inlichtingen en prospectus verstrekt op aanvrage de administratie.

Het Dagelijksch Bestuur der Afdeeling
C. W. NYHOFF, Voorz.
G. J. RUTGERS, Adm.
„Parkzicht", Hobbemastraat.

SPROKKELINGEN OP HET GEBIED DER BOUWKUNST.

In een brief aan Constantijn Huygens van 20 April 1634 beklaagt Joan Maurits van Nassau zich er over, dat het huis, hetwelk hij naar een ontwerp van Jacob van Campen in den Haag liet bouwen, slecht opschoot.
Zelfs in 1638 was dit paleis nog niet gereed, want Joan Maurits, toen gouverneur van Brazilië, schreef 16 Januari van dat jaar aan Huygens, hem te willen berichten, hoever het nu met het bouwen was. En 9 Mei 1642 schreef hij aan denzelfden uit Fernambuco: „Je vous ay beaucoup d'obligation du soing que vous avez eu d'empescher que mes gens ne se sont pas trop hastés à couvrir ma maison d'ardoises. Car c'eust esté une incommodité insupportable que d'avoir une maison mal couverte. Vous luy faites l'honneur (de quoy néantmoins vous et Monsieur Van Campen en tirez la plus grande part) de la nommer la belle, très belle et bellissime maison". Hieruit blijkt wel overtuigend, dat Van Campen en niemand anders de ontwerper van het Mauritshuis is. Joan Maurits heeft het voltooide gebouw in 1644 betrokken. In 1664 was Joan Maurits Stadhouder te Kleef voor den Grooten Keurvorst van Brandenburg. Hij droeg 25 Juli van dat jaar Pieter Post, die toen te 's-Gravenhage woonde, op, den Zwanentoren te herstellen en een plan tot vergrooting van Kleef te maken.
Een onderzoek ten archieve te Amsterdam omtrent de bouwmeesters der achttiende eeuw enkele uitkomsten op. In het boek van het St. Barbaragilde, waartoe de steenhouwers, de metselaars en de pompenmakers behoorden, staat vermeld, dat Leendert Viervant 29 Februari 1768 als steenhouwer werd aangenomen. Men kon slechts als poorter lid van zulk een gild zijn, doch Viervant was het nog niet, toen hij er in kwam, want het poorterboek van Amsterdam zegt: „Leendert Viervant, van Arnhem, Steenhouwer, heeft 21 Juni 1768 poortereed gedaan
Boven de trap van het St. Barbaragilde, welks gildekamer thans de studiezaal van het gemeente-archief is, bevindt zich een in stuc uitgevoerd plafond in Louis XV stijl, met de attributen van het gilde versierd en gemerkt „Hendrik Husly, 1757." Of Leendert Husly Viervant, die door Kramm vermeld wordt, het Teylers Hofje te Haarlem te hebben gebouwd, dezelfde is als Leendert Viervant, dan wel zijn zoon, is nog niet gebleken.
Merkwaardig is, dat de namen van sommig hedendaagsche bouwmeesters reeds in de achttiende eeuw voorkomen. Zoo werd Abraham Salm Juni 1741 als pompenmaker in het Amsterdamsche St. Barbaragild opgenomen,

was Gerrit Berlage in 1743 lid der Amsterdamsche Teekenacademie en Jacob Otten in 1755 als ontwerper van binnenbetimmeringen te Amsterdam werkzaam.
Bij het snuffelen in de oude stukken kwam ook nog het een en ander voor den dag dat betrekking heeft op een lid van een ander bekend geslacht van bouwmeesters. In de eerste plaats het volgend getuigschrift.
„De Raad van het Bestuur der Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten verklaart mits dezen, dat de heer Hendrik Springer, zoo in hoedanigheid van Hulponderwijzer als in die van waarnemend Directeur ad interim in het Vak der Bouwkunde, van den jare 1829 tot 1835 die functiën aan gemelde Academie met ijver en getrouwheid alleszins ten genoegen van den Raad voornoemd heeft waargenomen, waarvan de Raad voornoemd hem mits dezen ten zijnen behoeven verleent een loffelijk getuigschrift. Namens den Raad voornoemd
(w.g.) DE VRIES, Secretaris.

Amsterdam, Juni 1835."

In de „Maandelijksche Vergadering van den Raad van Bestuur der Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten, gehouden te Amsterdam, Woensdag 5 Mei 1830" werd „gelezen een brief van den Heer Hendrik Springer van 4 Mei laatstleden, waarin dezelve hoofdzakelijk te kennen geeft, dat de aan hem toegelegde somma van *f* 400 voor ad interim waarnemen van het onderwerp *(sic.)* gedurende de Vacant zijnde Directeursplaats bij de klasse der Bouwkunde hem niet aannemelijk was voorgekomen, waarop werd geresolveerd, dezen brief in handen te stellen van de Commissie van Toevoorzigt, met verzoek om consideratie en advies en inmiddels zoo spoedig doenlijk met den Heer Springer te willen spreken, teneinde met denzelven zoodanige schikkingen te maken als zullen meenen te behooren, opdat bij den kort op handen zijnden aanvang der zomerwerkzaamheden hierdoor geen nadeel of oponthoud van dit Vak zoude ontstaan, maar hare gewoone loop zoude kunnen houden".
Hendrik Springer had wil van zijn brief, want 9 Juni 1830 werd „geresolveerd hem toe te leggen, in totum, een somma van *f* 700, en deszelfs salaris in die verhouding per kwartaal te doen voortgaan".
Inmiddels brak de Belgische opstand uit. Toen de Raad 3 November 1830 bijeenkwam, werd bericht „dat de Heer Springer zig ter burgerwapening buiten deze Stad begeven hebbende, men, onder goedkeuring van den Raad, het onderwijs in de Bouwkunst tijdens de afwezendheid en met overleg van den Heer Springer aan den Heer Gerrit Sloothuis heeft moeten opdragen en dat de Heer Springer, naar aanleiding van Zijner Majesteits besluit, gedurende zijn afwezendheid ter wapendienst drie vierden van deszelfs belooning zal genieten." In de vergadering van 17 November 1830 werd een brief gelezen, waarin „Hendrik Springer kennis gaf van des zelfsbehouden aankomst te 's Hertogenbosch."

A. W. WEISSMAN.

„VREDELUST" TE LEIDERDORP.

(Vervolg van pag. 263).

Wat ons bij Brouwer's werk dadelijk aangenaam aandeed, was de ervaring, dat hij werkt met een zuiver inheemsch product; een product *van eigen bodem* dus; wat zijn werk tot een echt vaderlandsch werk maakt. Aan de Holl. klei is, volgens Br., waarlijk nog wel een ander karakter te geven dan dat van straatsteen alleen.
Brouwer smult bij de aanschouwing van een brokstuk goed baksteenwerk en 't is juist de liefde voor dit bij uitstek hollandsch materiaal, dat hij zijn aardewerk (eigenlijk 't zelfde materiaal doch plastisch versierd) zoo passend aan de traditioneele vaderlandsche bouwwijze doet aansluiten. Hoort wat hijzelf ervan zegt in de Januari-aflevering van „*Bouwkunst*":

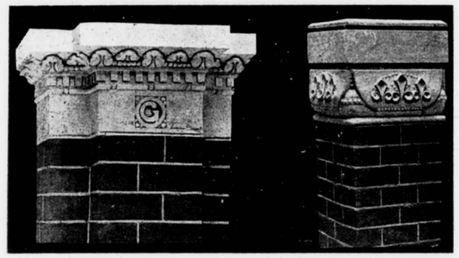

Links: kapiteel in crème terra-cotta. (Gooische H.B.S. te Bussum).
Rechts: „ in idem van de villa „Zwake" te Voorburg.
Ontwerp Willem C. Brouwer.

„En wat is het nu, dat ons bij onze beschouwingen heeft aangetrokken? Wat is het, dat ons bekoorde, dat ons soms in vervoering bracht bij het bezichtigen van die verschillende uitingen van 's menschens gevoel? Ik wensch hier het volgende antwoord op te geven, en zal dit trachten te doen, om deze vraag te beantwoorden, *wat treft ons aan een gebouw?*
1e. Treft ons de domineerende lijn, de opzet, het evenwicht der onderdeelen, de totale silhouet, de vorm dus;
2e. treft ons de totaal-kleur, welke ontstaan kan uit een samengaan van zeer verschillende kleuren. Herrinnert u de Grieksche tempels of de Perzische paleizen, welke zeer polychroom waren, op dichten afstand wel *bont*, doch die toch op eenigen afstand een goudkleur en een effect als van goud deden ontstaan; *de totale kleur dus;*
3e. Wij komen nu dichter bij het gebouw en wenschen de oorzaak van

Tuinvaas van rooden terra-cotta, hoog ongeveer 80 cM.
Ontwerp Willem C. Brouwer.

Tuinvaas van rooden terra-cotta. Ontwerp Willem C. Brouwer.

die kleurwerking te kennen. Wij bemerken de oorzaken van afwisseling en zien de toepassing van verschillend (gekleurd) materiaal;
4e. Wij treden nog nader en zien een aangename kleurindeeling, welke het effen vlakke van het materiaal wat breekt. Wij bemerken een inwerking van schaduwtjes en licht. Een aangenamen grijsheid, welke beschaafdheid en distinctie en verzorging — ik zou bijna zeggen — liefkoozing van het materiaal naar voren brengt, en
5e. treden wij nog nader, dan worden wij getroffen door de wijze van bewerking welke die beschaafdheid voortbracht. Dan is het pas, dat wij weten, wat toch wel de oorzaak is van die aangename kleurwerking, die prettige grijsheid, welke het materiaal zoo stemmig deed medewerken. *Dan is pas de tijd gekomen, dat bouwbeeldwerk onze nadere belangstelling mag komen vragen.*
Uit bovenstaande blijkt duidelijk, dat de bouwbeeldwerkkunst een bijzonder *bescheiden plaats moet innemen, welke onze voorouders ons hebben nagelaten, kunnen wij met al dit doorproefds en doordachts, tot onze conclusie komen: De bescheidenheid was oorzaak van harmonie, van eenheid . . .*"

En verder:

„De harmonie, welke zoo spreekt uit de dingen van vroeger, de harmonie die, al is zij versterkt door tijd, die harmonie is het juist, wat mij heeft doen zinnen naar een materiaal, dat bij den aanvang van het gebouw reeds innig samenging met zijn architectuur.

Crematorium-vaas in grauw-grijze basaltkleur. De middelste heuveling is een deksel, waaronder zich de ruimte bevindt voor aschurn.
Ontwerp Willem C. Brouwer.

„De lastdrager" (Console).

En ten slotte zal ook de harmonie afhankelijk zijn van de decoratieve opvatting van het gebruikte motief. Het is toch immers duidelijk, dat een geveltje staande in het Gooi bijv. een gansch ander karakter moet hebben dan b.v. staande in de Kalverstraat te Amsterdam. Ik wil zeggen, aan zoo'n gevel, die toch het „gelaat" van het lichaam moet zijn, de karakteruitbeelding van het menschelijk wezen, zal de architect ernstig trachten de goede uitdrukking te geven. Evenals men aan het gelaat van iemand zijn karakter min of meer kan ontleden, maar daarbij ook gaarne diens handschrift ziet, tot verdere bijzondere detailleering, zoo zal het totale aspect van den gevel en zijn handschrift, n.m. zijn beeldwerk, zijn sier, medewerken tot nadere verduidelijking van het gevelkarakter. Ik hoop u met deze enkele motieven tot mijn besluit gebracht te hebben, dat het bouwbeeldwerk moet zijn *in elk opzicht een aanpassing aan het karakter van den gevel en zijn omgeving.*"

En hij besluit:

„Uit bovenstaande overweging, welk karakter ons beeldbouwwerk hebben moet, en uit de nabetrachting hebben wij dus op te maken, dat het bouwbeeldwerk uiterst bescheiden moet zijn en men geen vooropgezette uitingen, welke *daardoor* juist *niet* bescheiden zijn, moet toelaten. Die bescheidenheid treft ons te meer, wanneer wij het bouwbeeldwerk denken in het zelfde materiaal, als waarvan de gevel is opgetrokken. Bij een gebouw, opgetrokken in zandsteen, ligt het voor de hand, dat de sier wordt uitgevoerd in hetzelfde materiaal. Een latei, rustende op een paar cul-de-lampes, geeft eenig relief aan den gevel. Even eenig licht en schaduw. En waar bouwbeeldwerk niets anders *kan* zijn dan medewerkende hulp tot aangename licht- en schaduwwerping, dan wordt in die cul-de-lampes even wat gemodelleerd. Het siermateriaal in dezelfde

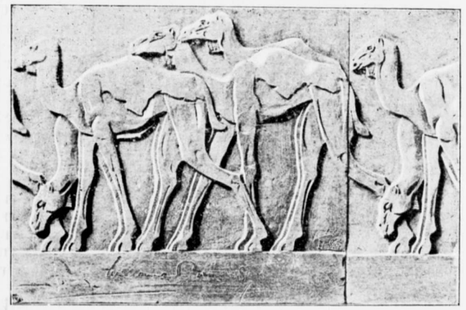

Studie van een fries jonge kalfkamelen. Ontwerp Willem C. Brouwer.

materie als het gevelmateriaal werkt mee tot een zekere verfijning, welke wij toch immers altijd gaarne zoeken. Bouwen wij dus in den *Oprecht Hollandschen Baksteen* welke zijn bijzondere waardeering pas verkrijgt, wanneer wij hem missen, of gemist hebben; ik wil zeggen, welke ons zoo bijzonder treft, wanneer wij van uit 't buitenland weer voet aan wal zetten, en de bekoring ondergaan van ons net en accuraat metselwerk in zijn prettige kleuren. Bouwen wij dus in baksteen, dan zouden wij daaraan gaarne als sier eenig materiaal van gelijken aard toevoegen. Die warmkleurigen tint onzer hollandsche baksteenen verhoogt de intimiteit van den bouw . . . ."

* * *

Het deed ons genoegen Brouwer eens aan 't werk te zien en hem nog eens te hooren spreken over datgeen wat hem zoo ter harte gaat, n.l. zijn werk.
Wanneer wij letten op het feit dat hij momenteel veel bouwbeeldwerk te vervaardigen heeft, in een tijd dus die waarlijk niet aan overgevoeligheid op kunstgebied lijdt, dan meenen wij daarin een gunstig voorteeken te zien.
De toepassingen van Brouwers bouwaardewerk zijn al velen en van allerlei aard en vorm en er is gestadig vooruitgang in te bespeuren. Met ieder stuk werk wil hij hooger grijpen en zijn zijne uitingen voornamer en volmaakter, steeds getuigende van persoonlijkheid en karakter. Brouwer staat met zijn werk, zooals gezegd, op gezonden (vaderlandschen) bodem en dat zegt o. i. al genoeg. Legt hij zich nu ook nog op de vervaardiging van artikelen voor gewoon dagelijksch gebruik toe (Leliman wees in 1909 in de Bouwwereld hier al op) dan zijn wij er van verzekerd, dat zijn aardwerk een artikel, een voorwerp, een model verschaft, dat niet gemist kan worden en dus een levensfactor inhoudt.
Bouwaardewerk, dat eigenlijk evenzoogoed als zand- of hardsteen, een plaats in de bestekken toekomt (let op de veelvuldige toepassing in vroeger tijd, vooral in N. Italië), voorziet in den noodzakelijken drang tot plastisch versieren doch — en dit mogen wij in onzen koud-nuchteren tijd niet wegdoezelen — het is en blijft uit den aard *in.ve.* Aardewerk-artikelen voor gewoon dagelijksch gebruik, ze zijn onmisbaar, zouden dus in een lang gevoelde behoefte voorzien.
Misschien is de tijd niet verre meer, dat wij naast het forsche, pittige en toch niet onbeschaafde (onbescheiden) of ruwe bouwbeeldwerk, ook deze artikelen nog eens te aanschouwen krijgen. Alsdan valt de keuze omtrent menig utiliteitsvoorwerp voorzeker niet zwaar meer.

ADR. M.

Draperie studie. Terra-cotta naakt-figuurtje pl.m. 30 cM. hoog. Ontwerp Willem C. Brouwer.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Uit het jaarverslag 1910, ons door de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, toegezonden, vernemen wij dat deze vereeniging op 1 Januari 1911 telde: 4 eereleden, 4 leden van verdienste, 162 gewone leden, 25 buitengewone leden, 20 aspirant- leden en 10 correspondeerende leden, totaal 225 leden. Uitgenoodigd door het bestuur, om als naar gewoonte een jaarverslag in te zenden, moet de Archaeologische Commissie tot haar leedwezen erkennen, dat zij daaraan slechts zeer gebrekkig kan voldoen en wel, omdat er door haar inderdaad niets is gepraesteerd.
Doorgaan met het in beeld doen brengen van gevels, interieurs en stadsgezichten zou, wanneer dit geen ander doel beoogt dan het vermeerderen van hare verzameling, voor de Vereeniging te veel kosten met zich brengen. 't Is daarom, dat de Commissie nog steeds blijft zoeken naar een weg, om het verzamelde materiaal te kunnen gebruiken en zoo mogelijk in verbinding met of met medewerking van andere vereenigingen tot een uitgave te kunnen overgaan.
Uit het verslag van den penningmeester blijkt dat er een batig saldo is van f 241,27 ½.
Het boekje is verder verlucht met goede reproducties van bekroonde inzendingen op de prijsvraag voor een Rouwkapel. Het slot wordt gevormd door de alles nogeens-extra-goed makende advertenties, uiting van den practischen geest onzer Rott. kunstbroeders.

DE TUNNEL ONDER DE ELBE IN HAMBURG.

In „Architectura" No. 33, jaargang 1910, plaatsten wij eene afbeelding van de „Metro" te Parijs, speciaal met het oog op het technisch kunnen dat aan dat werk toch ten grondslag ligt; niet onaardig lijkt het ons, ditmaal een paar afbeeldingen te geven van een ander, niet minder belangrijk werk, n.l.: de tunnel te Hamburg, onder de Elbe door. Aan „De Aarde en haar Volken" ontleenen wij daaromtrent het volgende:
Waartoe de menschen al niet in staat zijn, daarvan geven groote werken van den tegenwoordigen tijd telkens weer nieuwe voorbeelden. De geweldige kracht van de reuzen uit het dierenrijk streven wij voorbij met onze machines; de snelheid van het vluchtend hert wordt ver overtroffen door onze motorwagens, en reeds maken we

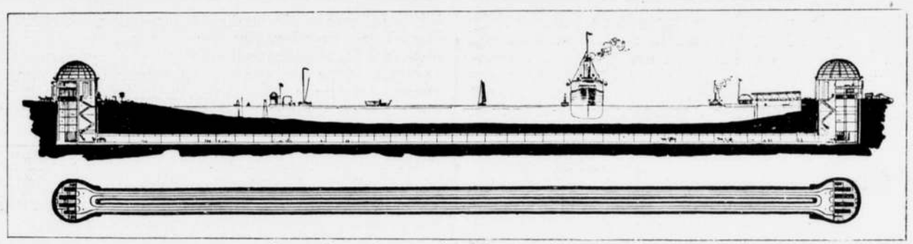

Doorsnede en plattegrond van den Oostelijken Tunnel.

ons vaardig, om den arend in de lucht op zij te streven. Geen wonder dus, dat we ook aan vossen en mollen willen laten zien, dat wij het nog beter kunnen dan zij.
Een aardige mollegang heeft men thans onder de Elbe door geboord, of eigenlijk heeft men twee gangen geboord, één beginnend bij de St. Paulilandingsbrug en een andere onmiddellijk ernaast, beginnend aan den tegenoverliggenden kant, bij Steinwärder. Ieder van de beide tunnelbuizen heeft een middellijn van 6.06 meter en een lengte van 459 meter. De Elbe is op die plaats in het midden ongeveer tien meter diep. Daaronder heeft men nog zes meter aarde overgelaten, opdat de tunnel niet door scheepsschroeven zou kunnen worden beschadigd.
Hoe is nu dat groote werk tot stand gekomen? Den 7den November 1906 werden door de hamburgsche vertegenwoordiging (de „Bürgerschaft") 10.720.000 mark voor den tunnelbouw toegestaan. Er was werkelijk behoefte aan dien verkeersweg, want van de landingsbrug St. Pauli rechtstreeks naar den anderen kant bij Steinwärder konden enkel personen en kleine stukgoederen met stoom- of roeibooten worden overgebracht. Het geheele wagenvervoer, o.a. ook de enorm zware goederenwagens, moest den omweg over de ver stroomop liggende groote Elbebrug maken. Het toenemend verkeer van beladen booten en arbeidersscharen eischte dringend een verkorting van den weg. Deze afkorting van 4200 meter naar de binnenstad is nu een feit geworden. Den 22sten Juli 1907 werd voor den tunnel, waarmee men bij Steinwärder begon, de eerste spade in den grond gestoken, en op 26 Februari 1910, dus na ruim twee-en-half jaar, had de tunnel den oever van St. Pauli bereikt, terwijl op 29 Maart 1910 de laatste doorboring plaats had met officiëele plechtigheid. De onderwaterverbinding van den eenen naar den anderen oever was tot stand gekomen. In de voorhallen van de tunnels komen de reusachtige schachten uit, elk met zes liften, de middelste vier voor groote en kleine wagens, de buitenste voor personen. De trappen zullen bij de hoogte der schachten wel enkel in geval van noodzakelijkheid worden gebruikt. De schachten hebben een middellijn van 22 meter. Om de liften in beweging te brengen legt de oppasser maar een handel om, en automatisch gaat dan het verdere, ook het ophouden aan het eind van den tocht. De machines voor het machtige liftapparaat staan in de ingangshal. Bij het mollewerk, dat de mensch moest verrichten, moest eerst aan weerszijden de diepe schacht worden geboord. In het begin ging dat door uitgraving. Toen echter het grondwater kwam, werd er een van ijzer en gewapend beton vervaardigde kast gemonteerd, een soort duikerklok, tien meter hoog en 26 meter in doorsnee. De wanden van die klok of caisson vonden dan naar boven hun verlenging in de wanden van de schacht zelf, zoodat de schachtwanden langzamerhand met de klok in de diepte afdaalden. Binnen de kast werd in samengeperste lucht door de arbeiders gewerkt aan de uitdieping van de schacht.
Op de vereischte diepte werd daarna begonnen met het boren van de beide tunnels. Dat boorwerk begon van Steinwärder uit op 23 Januari 1909 en wel in lucht met verhoogde spanning. Van Steinwärder uit tot bijna bij den oever van St. Pauli is de grond onder de Elbe week. Had men daar onder normale atmosferische luchtdrukking er maar op los geboord, dan zou onder het kolossale gewicht van het Elbewater de grond hebben meegegeven, en het heele werk zou overtroomd zijn. Daarom werd er samengeperste lucht in de schacht gepompt, en deze drukte met zulk een kracht tegen de wanden van de langzaam vorderende gang, dat de drukking van aarde en Elbewater werd opgeheven. Zoodra dan een

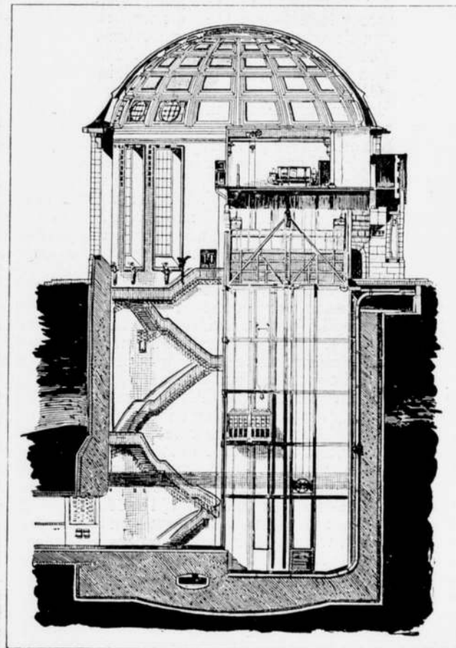

Vertikale doorsnede van een Schacht.

stukje terrein gewonnen was, werd er een geweldige ijzeren ring of koker in de schacht gebracht, die voor goed het stutten van het gewonnen gedeelte voor zijn rekening nam. De aan elkaar geklonken en gebetonneerde ringen vormen nu met elkander het geraamte van de beide tunnels. De boring vorderde steeds onder de bescherming van een reusachtig schild, dat telkens bij het aanbrengen van een nieuwen ring werd verplaatst. Een ijzeren plaat die de buis afsloot, was van deuren voorzien, en zoodra er eenig gevaar dreigde, vluchtten de werklieden achter hun schild en sloten de deuren hermetisch. Er zijn dan ook weinig ongelukken voorgekomen. Twee branden zijn er geweest, die door ingenieurs werden geblusscht, nadat ze rookmaskers of rookhelmen hadden opgezet, en er was een doorbraak op 24 Juni 1909, die slechts een geringe storing van het werk ten gevolge had. Natuurlijk werden de gewone voorzorgen genomen, die bij het arbeiden in samengeperste lucht noodig zijn. Als iemand eenige uren aaneen caissonarbeid heeft verricht, zijn al zijn weefsels met die lucht van hooge spanning gevuld. Indien hij dan plotseling in veel dunnere buitenlucht werd overgebracht, zou hij in den letterlijken zin uit elkaar springen. Om nu den overgang geleidelijk te doen plaats hebben, heeft men een sluisinrichting gemaakt. In die sluis gaan de arbeiders, als het werk 'savonds is afgeloopen. Dan wordt de eveneens met lucht van hooge drukking gevulde sluis gesloten en door een ventilatie-inrichting wordt de samengeperste lucht langzaam verdund, zoodat ongeveer binnen een uur het evenwicht tusschen de lucht buiten en binnen is hersteld. In het lichaam der arbeiders is dan ook geleidelijk de normale drukking weer ingetreden. De sluis wordt naar buiten geopend, en de werklieden gaan naar huis. Natuurlijk kunnen alleen gezonde menschen voor dit werk worden gebezigd, en het loontarief voor dit werk is hooger dan het gewone.

De voor de hamburgsche tunnelboring gebruikte tijd is verrassend kort geweest. De arbeid werd zeer veel gemakkelijker en minder gevaarlijk, toen men in de nabijheid van St. Pauli aan steenachtigen bodem kwam, die door zijn eigen stevigheid het gewicht van het Elbewater genoegzamen weerstand bood. Hier werd de lucht van hooge spanning overbodig. En zoo kwam men dan den 26 sten Februari 1910 na een arbeid van 2½ jaar van Steinwärder onder de Elbe door op den oever van St. Pauli aan. Sedert dien tijd wordt er ijverig aan de inwendige voltooiing van de beide tunnels gewerkt. Ze werden gebetonneerd en er werd een spoor van 1.82 meter spoorwijdte aangelegd. Terzijde daarvan komen de 1.25 meter breede trottoirs. De zijwanden heeft men loodrecht gemaakt, om den indruk van een buis weg te nemen en ook om de gang hooger te doen schijnen. De muren zijn smaakvol met tegels belegd. Er is een prachtige electrische verlichting aangebracht, en onder de trambaan liggen de electrische kabels en de waterleiding.

Geen ongeroepen oog heeft tot nu toe het inwendige van de tunnel aanschouwd. Maar nog in dezen zomer van 1911 zal het enorme verkeer zijn loop door de tunnels nemen en wel in elken tunnel altijd in één en dezelfde richting, om het uitwijken van voertuigen en botsingen te voorkomen, want om die reden immers werden twee tunnels gebouwd. Van buiten is mede voor een goed voorkomen gezorgd. De ingangshallen zijn imposant; ze dragen een machtigen koepel met koperbeslag; de fronten bestaan uit zuilen op bazalten voeten, die den gevel dragen. In het midden ziet men het wapen van de vrije hanzestad Hamburg. De ingangshal op St. Pauli heeft een hoogte van 23 meter en sluit zich waardig aan bij de monumentale landingsbrug. Ieder, die Hamburg bezoekt, zal nog dezen zomer onder het vele merkwaardige, dat Hamburg biedt, niet verzuimen, de wandeling te doen onder den grooten Elbestroom door van den eenen oever naar den anderen. Hij krijgt dan een werk te zien, dat de eeuwen zal trotseeren en getuigen kan van de zegepralen, waartoe de menschelijke geest in staat is.

EEN TEGELQUAESTIE.

Men schrijft aan het Alg. Handelsblad:

Door den kantonrechter te Amsterdam werd dezer dagen een vonnis gewezen, waarbij eene beslissing werd genomen, die zeker niet algemeen bekend en voor de bouwwereld niet van belang ontbloot is.

Een tegel-firma te Amsterdam had een aannemer gedagvaard tot betaling van geleverde majolica-tegels.

Gedaagde had de betaling dier tegels geweigerd, op grond, dat zij reeds korten tijd, nadat zij gezet waren, op tal van plaatsen in ernstige mate haarscheuren vertoonden en beriep zich ten dien aanzien op verborgen gebreken, aangezien hij, gelijk hem ook was vertoond geworden, goede, gave, eerste kwaliteit majolica-tegels had gekocht.

Eischeres nu erkende in het geding het haarscheuren der tegels, doch beweerde, dat het niet mogelijk was majolica-tegels te leveren, die geen haarscheuren gaan vertoonen.

De kantonrechter verwierp gedaagde's beroep op een verborgen gebrek en besliste, dat ten opzichte van de door eischeres ingestelde vordering drie deskundigen voorlichting zouden geven omtrent de vraag:

„Plegen majolica-tegels van behoorlijke kwaliteit en van prijzen als in het hoofd der dagvaarding vermeld, speciaal licht gekleurde majolica-tegels, binnen een tijdsverloop van enkele maanden haarscheuren te vertoonen."

Als deskundigen werden benoemd de heeren N. Wafelbakker, directeur der tegelfabriek „Holland"; C. J. F. Schreeven, lid der firma Martin & Co., en P. B. J. Brink, boekhouder der firma Braat, allen te Amsterdam.

Na ingesteld onderzoek hebben de deskundigen bij monde van den heer Wafelbakker het navolgende rapport uitgebracht:

„Wij zijn eenstemmig van oordeel, dat majolica-tegels, onverschillig van welken prijs of kwaliteit, aan haarscheuren onderhevig zijn. Die haarscheuren plegen zich dikwijls reeds na een kort tijdsverloop, b.v. reeds onder de reis vanaf de fabriek te vertoonen".

Naar aanleiding van dat rapport overwoog de kantonrechter, dat de aannemer zich over de geleverde tegels niet kon beklagen en werd hij tot betaling veroordeeld.

* * *

De keuze van alleen handelaren (dus belanghebbenden) tot arbiters, lijkt ons niet erg gelukkig. Het zou ons genoegen doen te vernemen welke fabriek majolica-tegels *zonder* haarscheuren kan leveren.

(Red.)

IXe INTERNATIONALE ARCHITECTEN-CONGRES TE ROME, VAN 2—12 OCTOBER 1911.

Tengevolge overeenkomst tusschen het Tentoonstellings-Comité te Rome en de Nationale Stoomvaart-Maatschappij, kunnen de Congresleden een ander speciaal biljet verkregen voor alle internationale lijnen in connectie met deze Maatschappij, welke hen recht geeft op dezelfde reductie op vrachtprijzen als wordt toegestaan aan de Staatsbeamten die voor zaken reizen, zijnde een reductie van 60 pCt. op de gewone prijzen op alle binnenlandsche Staatsspoorwegen (buffet niet inbegrepen). Dit biljet wordt toegezonden door het Comité op verzoek van de leden. Maar alle binnenlandsche reizen moeten te Napels eindigen en die op internationale lijnen te Napels, Brindisi of Ancona. Voor de terugreis is het biljet alleen geldig wanneer het door de Secretaris van het Congres of door het Tentoonstellings-Comité te Rome onderteekend is.

Ter verzekering van een goede regeling door het Uitvoeringscomité te Rome, is het beslist noodzakelijk, dat het aantal deelnemers waarop gerekend moet worden zoo spoedig mogelijk bekend zij.

Beleefd en dringend verzoekt ondergeteekende dus zoo mogelijk *omgaand* — in allen geval vóór het einde van deze maand — aan zijn adres opgave van hen, die aan het Congres wenschen deel te nemen. H.H. deelnemers ontvangen daarna het officiëel inschrijvings-formulier ter teekening.

Reducties op Reisbiljetten.

Series A.

(Legitinatiebewijzen niet geëischt).

De spoorweg Maatschappij van Puglia verleend een reductie van 50 pCt. op hare tarieven (excl. buffets) aan iedereen die in Italië reist vanaf eenige havens van Dalmatië, Montenegro, Albanië of Epirië, met retourbiljetten. Dit besluit is geldig gedurende den geheelen duur van de tentoonstelling te Rome. Deze biljetten zijn 1 maand geldig en de reiziger kan van deze voordeelen gebruik maken zonder in het bezit te zijn van een legitinatiebewijs.

De bovengenoemde Maatschappij kan alleen de geriefelijkheden op dek garandeeren voor reizigers die op de stoombooten 1e en 2e klasse reizen.

De Secretaris van het Hollandsche Comité,
A. Salm G.Bzn.,
26 Weesperzijde, Amsterdam.

Plaatsgebrek en te late inzending der copy van het volledig Programma, noodzaakt ons tot een resumé; het volgend nummer zal het Programma in zijn geheel bevatten. Red.

VAN ALLERLEI AARD.

BERICHTEN.

Onderstaand adres werd dezer dagen door de „Vereen. van Nederl. Baksteenfabrikanten" verzonden:

Aan de tweede Kamer der Staten-Generaal,

geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten, gevestigd te Arnhem en kantoorhoudende te Nijmegen, Bisschop Hamerstraat 1 A, van welke Vereeniging de Statuten laatstelijk zijn goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 15 Augustus 1910. No. 28; dat de Buitengewone Algemeene Vergadering dezer Vereeniging, gehouden den 21 Juli 1911, te Arnhem, met algemeene stemmen het besluit nam Uwe Kamer, mede te deelen, dat de belanghebbenden in dezen, *fabrikanten van baksteenen en van aanverwante artikelen* zich geheel kunnen vereenigen met het voorgestelde bij posten opgenomen onder groep X van de aanhangige wijziging der Tariefwet;

dat de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten overtuigd is, dat de aanneming van de door ZExc. den Minister voorgestelde posten slechts kan leiden tot de zoozeer gewenschte opbloei van de vaderlandsche baksteennijverheid;

dat bij dien bloei groote belangen zijn gemoeid, zelfs buiten de eigenlijke baksteennijverheid, waarbij gewezen worde op de *binnenschipperij* in de eerste en op de *veenderij* in de tweede plaats;

dat adressanten met volkomen instemming de toelichting tot de voorgestelde tariefswijziging gelezen hebben, zooals die gegeven wordt in de Memorie van Toelichting en dat zulks met name geldt hetgeen gezegd wordt omtrent de toepassing hier te lande van Belgischen steen;

dat adressanten de mededinging, die het inlandsch fabrikaat van den Belgischen steen ondervindt, onnatuurlijk achten, daar het voornamelijk de overproductie is, welke herwaarts komt;

dat adressanten het toejuichen, dat deze mededinging, voortspruitende in de allereerste plaats uit bijzondere productie-omstandigheden, gecompenseerd zal worden door het voorgestelde tarief, dât in stede van vexatoir tegenover den Belgischen invoer te zijn het prijsverschil slechts nagenoeg opheft;

dat adressanten ook met instemming kennis namen van de in groep XV tot uiting gebrachte opvatting, dat productiewerktuigen vrij van belasting zullen zijn en alleen krachtwerktuigen, die immers binnenslands in voldoende keuze verkrijgbaar zijn, belast zullen worden;

dat adressanten ten slotte met ingenomenheid hebben gezien, dat de meerdere opbrengst van het Tarief bestemd is besteed te worden voor doeleinden als pensionneering van arbeiders,

't welk doende, enz.

Namens het Bestuur der Vereeniging van Nederl. Baksteenfabrikanten,

De Voorzitter: w.g. Van Wijk. *De Waarn. Secretaris:* w.g. C. J. Hendricks.

Nijmegen, 5 Aug. 1911.

ST. WALBURGSKERK TE ZUTPHEN.

Men meldt aan de N. R. C.:

Betreffende de binnenrestauratie der St. Walburgskerk valt mee te deelen, dat het gewelf van het middenschip, dat tegen het kruispand aansluit, hersteld is. Het schilderwerk aan dat gewelf is vrij eenvoudig: de ribben zijn bij haar kruispunt met enkele kleuren afgezet, terwijl er tevens een zevental wapens op voorkomen, o.a. die der regeeringsgeslachten Iseren en Van der Voorst. Het koor en de kooraflsuiting zullen nu onder handen genomen worden. De resten van schilderingen, tegen het opgaand muurwerk aangebracht. zijn gelaten in den toestand, waarin zij gevonden zijn.

ST. QUIRINUS-KERK TE HALSTEREN.

Bij het gemeentebestuur van Halsteren is ingekomen een uitvoerig schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken met een breedvoerig rapport van den toestand der Kerk, zooals deze is opgenomen door het Rijksbureau van de monumenten te 's-Gravenhage.

De Minister dringt er ten zeerste op aan dat het Gemeentebestuur alles in 't werk moet stellen om dit monumentaal bouwwerk, om zijn oudheid, de schilderachtige ligging en zijn historische herinneringen zoo geroemd, voor het nageslacht te behouden.

Er bestaan plannen om volgens het ontwerp van den architect Jos. Cuypers te Amsterdam, het kerkgebouw na eene restauratie te veranderen voor gemeentehuis.

KATACOMBEN TE VALKENBURG. (LIMBURG.)

De werkzaamheden in bovengenoemde katacomben werden in de afgeloopen wintermaanden met ijver voortgezet en er verrezen nieuwe gangen, crypten en schilderingen. In de verbindingsgang van de grafkapel van den H. Cornelius naar de doopkapel der katacombe van Pontianus zijn twee tafereelen aangebracht, afkomstig uit de katacombe van Thraso; het eerste stelt voor twee vrouwelijke oranten in rijke kleederdracht; daarboven tegen het plafond twee Jonastafereelen, en Mozes, die water uit de rots slaat.

Een weinig verder bevindt zich boven de grafnis de aanbidding der drie Koningen, recht Noë in de ark, daaronder de opwekking van Lazarus; links Mozes, die water slaat uit de rots, de vermenigvuldiging der brooden, Daniel in den leeuwenkuil, vervolgens Tobia, die den wondervollen visch aan zijn leidsman toont, de genezing van den lamme des Evangelies, en den Idumeenschen lijder Job, in zijn ellende.

De doopkapel der Katacombe van Pontianus is thans voltooid. In het gewelf boven de trap is de buste des Verlossers aangebracht met een bijschrift: De Donis di gaudiosus fecit. Naast het eigenlijke baptisterium bevindt zich in 't graf der H.H. Abdon en Sennen, die omstreeks 257 den marteldood stierven. In dezelfde Katacombe werden nog twee andere martelaren bijgezet, Milex en Vincentius. De kroning dezer vier martelaren door den goddelijken Zaligmaker heeft de kunstenaar op dit tafereel ontworpen.

Een nieuwe gang is gemaakt van de doopkapel naar de crypten der Katacombe van Petrus en Alarcellinus. In den wand zijn te zien: een Arcosolium (rondboognis) met de voorstelling van een (hemelschen) maaltijd. Men ziet vier personen aan eene tafel gezeten en door twee andere bediend, wier symbolische namen: Irene Agape boven het tafereel zijn geschreven. Een weinig verder bevindt zich eene crypte, waartoe eene in den muur uitgebroken deur-opening toegang verleent.

Op den voorwand ziet men als decoratiewerk sierlijke candelabres; tegen het plafond: de goede Herder, Jonas-tafereelen, personificaties der jaargetijden; boven de deuropening: Orpheus, Mozes, de genezing van den lamme des Evangelies en die der vrouw, die aan bloedvloeiing leed; Noë in de ark. In een andere merkwaardige crypte ijn niet de drie Koningen voorgesteld zooals gewoonlijk het geval is, doch aan weerszijden van „de aanbidding der wijzen uit het Oosten" slechts een.

De Madonna zit met het Goddelijk Kind op den schoot, op wand en plafond bevinden zich oranten en Jonastafereelen, enz.
In den gang, leidende naar de Katacombe van Priscilla, zijn enkele fraaie inschriften van grafnissen, als die van Sabina: Sabinae Beatae, Pomponius Coelestina pax, alsmede het bekende inschrift van Filumea: Lumea | pax te | cum fi: aldus te lezen: Pax Te | cum Filumena. Filumena vrede zij met u.
Van de crypte der inkleeding eener godgewijde maagd, leidt een gang naar de capella graeca. Een reeks van merkwaardige inschriften, belangrijk voor de kennis van de archeologie, daar zij opklimmen tot de alleroudste christentijden, eerste en tweede eeuw. Zeer merkwaardig is hier het graf van den martelaar Vericundus. Daaronder de inschriften:

Aeliabus serene et noricae
Filiabus pienfissimis
P. Ael. Voricus, Pater
Posuit.

De merkwaardigste crypte, met haar atrium, de capella graeca, is thans in haar geheel gereed gekomen.
Naast de „fractio panis" bevindt zich in den rechterhoek der nis: Noë in de ark; rechts boven Daniël in den leeuwenkuil, als pendant: Abrahams offer; tegen het plafond oranten, omgeven van wijnranken; tegen den boog, de nissen scheidende van het schip der kapel, drie Koningen, die hunne geschenken aan den pasgeboren Heiland komen aanbieden.
Boven den ingang staat Mozes, waterslaande uit de rots; rechts tegen denzelfden wand, staan de drie jongelingen in den vuuroven te Babylon; tegen het plafond bevinden zich verder nog een fresco, voor 2/3 verwoest, en voorstellend den lamme zijn bed dragend.
Beide wanden van het schip werden gedeeltelijk met fresco's en marmer ornamentwerk versierd. De fresco's stellen b.v. voor: de geschiedenis der Kuische Suzanna, door twee grijsaards overvallen, door tusschenkomst van Daniël vrijgesproken. Op den linkerwand wordt de geschiedenis van Suzanna uitgewerkt. Rechts: de beschuldiging der grijsaards; aan den linkerkant twee figuren, een man en een vrouw in de houding van twee oranten door een boom van voorafgaand tafereel gescheiden. (Tijd)

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
De Jury brengt belanghebbenden art. 4 van het Programma in herinnering. De gestelde vragen worden *uitsluitend* in de bouwkundige bladen beantwoord en geen antwoorden direct aan de vragers gezonden.
B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

II. PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).

III. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.
A. ONTWERP VOOR EEN CAFE-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.
B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de progamma's in no. 29).

IV. PRIJSVRAAG VOOR EEN SOCITEITSGEBOUW IN HET PARK TE ROTTERDAM. Inlevering vóór of op 15 September 1911. (Zie programma in No. 31).

Vraag. Hoe moet de in art. 3 genoemde directe toegang tot den tuin worden opgevat enz. enz.?

Antw. Reeds vroeger beantwoord.

Vraag. Mag de verdieping (ook de Kasteleinswoning) in de kapruimte vallen, indien, waar het noodig is, alle onderdeelen der bekapping behoorlijk weggetimmerd worden?

Antw. Hiertegen is geen bezwaar, mits voldaan worde aan de bepalingen der bouwverordering.

Vraag. Is het: in *eenig* opzicht niet voldoen aan de bouwverordening reden voor de jury, om het ontwerp verder buiten beschouwing te laten, en zullen de ontwerpen aan de bouwverordening getoetst worden.

Antw. Het laatste gedeelte van de vraag is natuurlijk met ja te beantwoorden. Op het eerste gedeelte kan noch ja noch neen geantwoord worden. Eventueele strijd met de bouw-verordening zal van zoo onbeteekenenden aard, zoo gemakkelijk ter zijde te stellen en dit laatste zal van zoo weinig invloed op constructie, uiterlijk en kosten van het gebouw kunnen zijn dat, uit dien hoofde een ontwerp niet ter zijde behoeft gesteld te worden. Doch ook het tegenovergestelde kan het geval zijn. De inzender stelle vertrouwen in het gezond verstand van de jury.

Vraag. Hoe stelt de jury zich voor de begrootingen behoorlijk te controleeren, waar er slechts één zijgevel gevraagd wordt en het niet onmogelijk is, dat de beide zijgevels verschillen?

Antw. Deze vraag zal de jury *zich zelve* te beantwoorden hebben als de ontwerpen zijn ingekomen en het gestelde geval zich voordoet.

Vraag. Kan de in art. 12 gestelde termijn voor het verstrekken van inlichtingen niet verlengd worden tot bijv. 1 September?

Antw. De jury heeft bezwaar deze termijn officieel te verlengen.

Namens de Jury
C. N. VAN GOOR.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 33. Verkeersverbetering Groenmarkt en omgeving te 's-Gravenhage door J. F. van Hoytema. Sociale hygiëne en techniek door J. L. B. Keurschot. Landhuisje te Haamstee door Joh. Hoogenboom. Das „Freilicht"-theater door J. D. Landré.

DE BOUWWERELD, 33. De St. Nicolaaskerk te IJselstein verbrand, door A. W. Weissman, met afbeeldingen. Een gesprek met Rodin.

DE OPMERKER, 33. Kalkzandsteen. Het Haagsche schouwburgvraagstuk.

DE INGENIEUR, 33. Herstelling der schutkolkmuren van de groote sluizen van het kanaal door Zuid-Beveland, door J. P. van Vlissingen. Damplanken van gewapend beton, door W. Lammers.

BUITEN, 33 geeft behalve andere belangwekkende artikelen, foto's van de kerk te Schoonhoven.

DE GAS- EN WATERFITTER, 33. Dakbedekking met lood. Drukkingen in de straatleidingen.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 8. Het lasschen met behulp van den electrischen lichtboog.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 64, 65. Das Bauwesen auf der Internationale Hygiene-Ausstellung Dresden 1911. Zum vierhunderdsten Geburtstag des Giorgio Vasari. Wettbewerb um eine zweite feste Straszenbrücke über den Rhein bei Köln. Wettbewerb um eine zweite Straszenbrücke über die Mosel bei Trier.

INHOUD: Mededeeling van het Bestuur. — Brief aan Dr. P. J. H. Cuypers. — Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht. — Sprokkelingen op het gebied der bouwkunst. — „Vredelust" te Leiderdorp. — Bouwkunst en Vriendschap. — De tunnel onder de Elbe in Hamburg. — Een tegelquaestie. — IXe Internationale Architecten-Congres te Rome, van 2—12 October 1911. — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

DE EERSTE GEWONE-LEDENVERGADERING NA HET ZOMERRECES.

I. De 1296e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 6 SEPTEMBER 1911, des avonds te 8.30 UUR in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".
Agenda:
1. Opening en notulen der 1295e ledenvergadering.
2. Mededeelingen, met een overzicht over het zomerreces door den Voorzitter, en ingekomen stukken.
3. Nadere bespreking omtrent de aansluiting bij den Bond van Kunstenaarsvereenigingen.
4. Ballotage van candidaat-gewone-leden, welke gedurende het zomerreces voorloopig door het Bestuur de rechten, aan het lidmaatschap verbonden, zijn toegekend; t. w.:

Candidaten:	Voorstellers:
de heer André Vos, Kunst-	de heeren P. Honig en
nijveraar, te Amsterdam.	G. J. Rutgers.
de hr. J. J. Teeuwisse, bouw-	„ „ Kl. v. Leeuwen en
kundige, te Amsterdam.	G. J. Rutgers.

5. Behandeling van het concept der statuten, voorgesteld door de Herzienings-commissie; welk concept in dit nummer is afgedrukt.
6. Rondvraag en sluiting.
Tijdens deze vergadering zal een collectie foto's van gebouwen (en détails daarvan) te Venetië, geëxposeerd zijn.
JAN DE MEIJER, *te Secr.*

Afdeeling Voortgezet en Hooger-Bouwkunst-Onderricht.

De inschrijving van deelnemers voor den Cursus 1911-12 is opengesteld tot en met 4 September e.k. Inlichtingen en prospectus verstrekt op aanvrage de administratie.
Het Dagelijksch Bestuur der Afdeeling
C. W. NYHOFF, Voorz.
G. J. RUTGERS, Adm.
„Parkzicht", Hobbemastraat.

PLAATWERK „DE ARCHITECT",
ONDER REDACTIE VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Verschenen is de derde aflevering van den 19den jaargang, gewijd aan moderne Duitsche architectuur.
De aflevering bevat:
1°. Geschäftshaus Stollwerk, Cöln van Prof. Dr. Ing. Bruno Schmitz, Berlijn (aquareltypie).
2°. Kirche zu Dresden (gesammt ansicht) von Schilling und Gröbner, Kgl. Bauräte, Dresden.
3°. Rückansicht der Kirche in Dresden.
4°. Eingangstor der Kirche in Dresden.
5°. 6°. Crematorium in Dresden van Prof. Fritz Schumacher, Dresden. (2 pl.)
Het plaatwerk bevat in 't algemeen hedendaagsche en oude architectuur, nijverheidskunst, heraldiek, enz. Elke jaargang bestaat uit 36 platen groot 33×43 c.m. en verschijnt in 6 afleveringen elk van 6 platen. De abonnementsprijs bedraagt per jaargang:
voor leden van het Genootschap A. et A. . . . ƒ 5.—,
voor leden van sommige zustervereenigingen . „ 6.50,
voor niet-leden dezer vereenigingen . . . . „ 7.50.
Men abonneert zich bij de Administratie van het „Plaatwerk De Architect", Parkzicht Hobbemastraat, Amst.

DE PERSEUS VAN BENVENUTO CELLINI.
EEN REISHERINNERING AAN ITALIE.

ELK individu (er is geen uitzondering op den regel) draagt verschillende stigmata.
Eerstens draagt hij de stigmata van zijn tijd, vervolgens die van zijn ras, die van zijn land, die zijner familie, en, ten slotte, die zijner eigen individualiteit. (Vermoedelijk ware het beter, deze opsomming in omgekeerde richting te doen geschieden.)
En het is goed, dat het individu deze kenmerken draagt, welke kenmerken — zij het ook tamelijk verholen — den inhoud zijner persoonlijke natuur verbeelden. Al kunnen de individuën elkander niet volkomen kennen; zij gevoelen instinctmatig zeer wel hunne verschillende tegenstrijdige eigenschappen; en zij zijn daardoor (hoe gelukkig is dat!) voor elkaar innerlijk bevreesd.
Door deze heimelijke, onuitgesproken vrees ontstaat voor 'n belangrijk deel de mogelijkheid van Leven, de mogelijkheid tot levensbehoud, de Rust in één woord, de Rust, die, te midden van 't aangrijpende en onontkoombare van den levensstrijd, door ieder strijder (malgré soi) met onuitsprekelijk verlangen gezocht wordt. Rust en strijd, samen, vormen het leven in zijn worden en zijn. Maar Rust is het einddoel van elk trillend verlangen, ja, rust is het einddoel van ieder heimelijk verlangen.
'k Wil hier echter niet van Rust spreken maar van strijd. Ik wil van de Rusteloosheid spreken die steeds achter

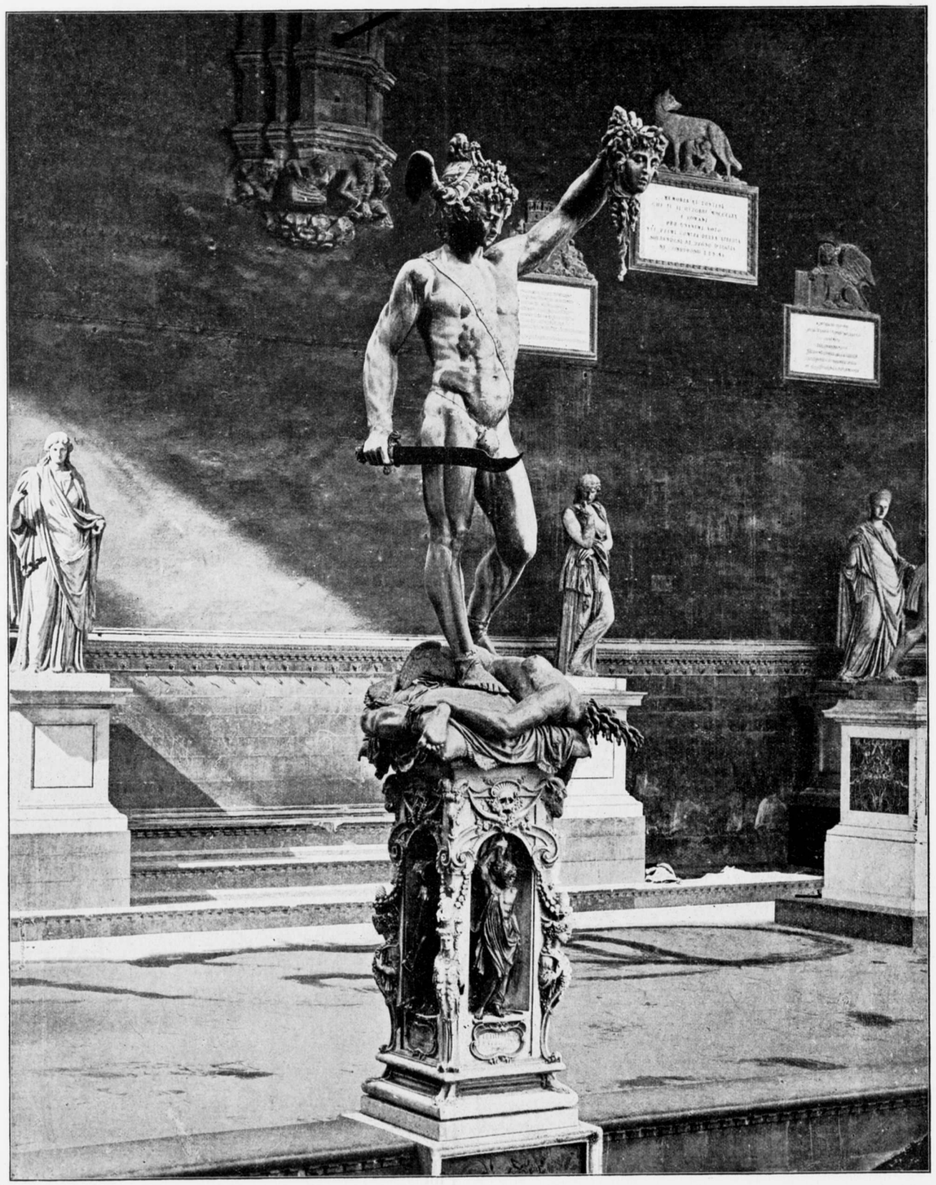

de Rust aanholt, haar voortstuwt en voortzweept, haar stompen in den rug verkoopt — zóó lang — tot dit uitnemende, mystieke, steeds tot verwezenheid geneigde oude wijf „Rust", van uitputting in een greppel langs den berm van den weg neergezegen, door de pijn die de durende stompen haar veroorzaken, weer opstaat, om haar, even vervloekten als goddelijken, eindeloozen tocht weer voort te zetten.

Maar genoeg, van deze quasi-filosofie, uit een vaatje getapt, waaruit reeds menigen flesch wrange wijn geschonken werd!
Ik wil van de stompers, de strijders-zelf spreken, die — ondanks zich zelf — als gedwongen door een geheime macht, hun onmiskenbare en onmisbare rol in 't leven spelen, de menschheid voortzwepend in ongekende banen, hun Rust benemend. Ik wil van de wandelende Joden, de Ahasverussen spreken, die, zich zelf hun wegen scheppend, ondanks zich zelf, door de Natuur gedwongen worden deze wegen te *formeeren*; wegen waarlangs anderen wederom gedoemd worden verder te gaan .... 'k Wil spreken van de Rusteloozen naar den geest, die steeds weer opdiepen in tijden, waarin naties, volkeren, rassen of individuen in weldoende rust dreigen onder te gaan.
Het leven is eene aaneenschakeling van voortdurende renaissancen, afgewisseld door tijdperken van verslapping of rust; in welke keten deze herlevingsperioden als groote of minder groote, als edele of minder edele juweelen schitteren. Daar zijn steenen van het zuiverst water onder; maar ook troebele steentjes van betrekkelijk geringe waarde.

Toen het grootsche, nog te weinig naar volle waarde geschatte, tijdperk der Middeleeuwen in verstarring dreigde onder te gaan, ontbotte een nieuwe Renaissance; en deze herleving was vol moed en levenskracht. Doch deze Renaissance, in de lucht zittend allerwege, liet zich natuurlijk niet door Jan en Alleman naar beneden sleepen. Daartoe waren, als steeds, slechts enkele individuen in staat, door de schepping daartoe geroepen.
De Grooten die dit kunststuk volvoerden, behoeven hier niet bij name genoemd te worden. Zij zijn van algemeene bekendheid; voldoende inlichting over hen geven trouwens de alom verspreide kunstgeschiedenisboeken.
Toch geeft de algemeene kunsthistorie niet al wat men, geestelijk gesproken, zou mogen wenschen. Daarvoor houdt zij zich nog te veel met de feiten of resultaten, te weinig met de naturen dergenen bezig, door wien deze evoluties voltrokken werden. Werken van, en levensbizonderheden omtrent groote individuën zijn van voldoende bekendheid; niet voldoende echter kent men hunne karakters en persoonlijke eigenschappen door welke zij tot het scheppen hunner meesterwerken instaat werden gesteld.
Het is met het oog op dit laatste, dat auto-biographieën van groote persoonlijkheden van zoo onschatbare waarde zijn; ja, men zou haast willen erkennen, soms van nog grooter waarde, voor de algemeene geestelijke ontwikkeling, dan hun kunstwerken zelve.
Uit de oudste tijden op kunstgebied is ons, helaas, wat dit betreft, weinig bekend; slechts hier en daar enkele schaarsche sporen. Hoe meer de ontwikkeling echter voortschrijdt, hoe beter het daarmede natuurlijk gesteld wordt. Zoo zijn ons uit het tijdperk der Italiaansche Renaissance eenige onwaardeerbare documenten overgebleven.

Op het gebied der bouw-, beeldhouw- en schilderkunst herinneren we dan allereerst aan de vele geschriften van den onvergelijkelijken Leonardo da Vinci; verder bezitten wij eenige persoonlijke documenten van Michel Angelo Buonarotti, en ten slotte het m. i. voornaamste werk uit dit tijdperk, namelijk „Het Leven van Benvenuto Cellini, florentijnsch Goudsmid en Beeldhouwer, door hem zelf beschreven".

Ik ken geen boek, dat een dieper blik doet slaan in dit schoone en trotsche tijdperk der Italiaansche Renaissance. Dit werk is daarom zoo groot, omdat Benvenuto geheel zich zelf erin geeft, d. w. z. zoowel met zijn goede als kwade eigenschappen. Dit boek is een bonk Natuur; van het volle, het waarachtige leven doortrokken. Benvenuto geeft zich erin, zooals hij was, te weten, als een mensch, ophakkerig, eigenzinnig, met zich zelf niet weinig ingenomen; maar trotsch en grootsch. Het is iemand die zich zelf weet te schatten, soms overschat, die klein is in kleine dingen; iemand echter, die zijn schatting waard is, een stoer werker, een rustelooze geest die aldoor voortploetert, steeds met zijn Doel voor oogen. Wie wat scrupuleus en sentimenteel uitgevallen is, zal bij 't lezen van Cellini's boek zich vaak op de teenen getrapt gevoelen. Toch zal het hem op 't eind zijn: als had hij een bad genomen dat hem van véél conventie en kleinzieligheid schoongewasschen heeft, althans, zoo zijn geest niet te klein is om dit te beseffen ....
Benvenuto's levensgeschiedenis doet daarenboven een blik werpen in den geest van zijn tijd, in de naturen en bestrevingen der menschen uit wier doen en laten dit grootsche tijdperk geboren werd.
Het boek van Cellini — men voelt het op iedere bladzijde — is niet geboren uit babbelzucht, noch uit de naïve zucht zich bloot te geven; uit den drang naar Waarheid is het geboren, die drang, waarvan alle Grooten uit ieder tijdperk zonder onderscheid doortrokken zijn. Het is 't stroomend, levend bloed zelf, dat spreekt, — de *Renaissance*.
„Indien ik, in dit verhaal mijner lotgevallen, niet erkende dat ik inzag soms verkeerd gedaan te hebben, zou men hetgeen ik meen goed verricht te hebben niet willen geloven." Aldus spreekt Cellini vóór hij het verhaal van een zijner laagste waaknemingen aanvangt. Dit is de berekende uiting van een vèr van sentimenteel, zelfbewust mensch.
Ik heb het plan opgevat, een deel van Benvenuto's boek hier voor „Architectura" te bewerken, namelijk dat deel, waarin hij het ontstaan van een zijner schoonste kunstwerken, den Perseus, verhaalt. Ik wil deze taak echter niet volbrengen zonder daar eenige persoonlijke indrukken aan dit beeld aan vooraf te laten gaan.
A'dus:

Ik weet niet wie het gezegd heeft, maar een besliste waarheid is het, dat men kunstwerken in Natura moet hebben gezien, om ze geheel naar waarde te kunnen beoordeelen.
Zeker! afbeeldingen ervan kunnen uitmuntend zijn; en het is goed en noodig ze te bestudeeren. Zij geven een indruk, een globaal beeld, een *vóórproef*, van wat er schoons of onschoons op de wereld te vinden is. Deze afbeeldingen voor de werkelijkheid aanzien en deze er naar beoordeelen, is echter absoluut verwerpelijk te achten. De werkelijkheid, de waarheid, is door eene afbeelding, hoe goed ook, nooit volkomen te kennen.
Ik zou daar merkwaardige staaltjes van kunnen opsommen, vooral waar het werken van Bouwkunst betreft. Ik zou U kunnen beschrijven, hoe groote deceptie bijv.

de Cathedraal van Milaan, de dom van Florence wat het uitwendige betreft voor mij geweest zijn. Hoe daarentegen de Toscaansche paleizen mij in werkelijkheid zeer getroffen hebben. Ik wil dit echter niet doen, en alleen bekennen, dat ik door de vele decepties mijner reis zeer sceptisch gestemd werd, en daardoor met een beklemd hart, den avond dat ik te Florence aankwam, naar de Piazza del Signoria toog om den Perseus van Benvenuto te gaan zien, welk bronzen beeld daar in een open, steeds voor ieder toegankelijke galerij sinds eenige eeuwen opgesteld staat.
Benvenuto mio! Zou ook Uw werk (mij reeds zoo lang uit afbeeldingen als schoon bekend) mij tegen moeten vallen? . . .
Maar toen ik daar aankwam in de schemering, het beeld aanschouwend, slechts door 'n schaarsche lantaarnvlam verlicht, verruimde mijn hart; dit werk, althans wat den eersten indruk betrof, was mij geen teleurstelling.
Vervolgens wandelde ik het in 't donker om en om, betaste het, ging er naast zitten, bekeek het weer, vond het schoon, betaste het nogmaals — *aaide* het; en het was mij wèl en goed, en ik werd rustig . . . .
En de volgende dagen die ik in Florence doorbracht kwam ik er telkens weer; ik zag het zoowel klaar verlicht als in de schemering; en de eerste indruk verminderde niet. Ik bevond het steeds in groote, verheven rust, levend — steeds levend — rustig.

Als aan kinderen goed gedaan wordt, en zij dit beseffen, gevoelen ze behoefte daarvoor iets in de plaats te stellen. Deze behoefte is ingeboren (en verdwijnt in latere jaren niet steeds geheel). De kinderen komen dan aandragen met iets dat van hun zelf is, maar dat zij van den gever die aardig voor hen geweest is dikwijls zelf gekregen hebben, 't is 'n futilitijtje, 'n suikerdingetje, 'n stukje speelgoed, en zij dringen dat op. „Toe, Oome, toe nou, neem het nou", zeggen ze dan. Zij zouden zich door een weigering ongelukkig gevoelen.
Alzoo gevoel ik mij op het moment waarop ik het plan opvatte hier Benvenuto zelf aan 't woord te laten.
Alvorens dit dan te doen, zij slechts nog opgemerkt dat hij in 't jaar 1500 (in het zelfde jaar als de groote keizer Karel V) uit een oud geslacht te Florence geboren werd. Als alle groote meesters gevoelde hij zich reeds zeer jong tot de schoone kunsten aangetrokken, werd weldra een beroemd goudsmid, werkte achtereenvolgens voor verschillende Hertogen en Pausen te Florence en Rome, trok daarna naar Frankrijk waar hij voor Frans den Eerste verschillende edelsmeedwerken en beeldhouwwerken schiep, trok vervolgens naar Italie terug waar hij voornamelijk voor den hertog Cosimo di Medici te Florence groote werken, waaronder ook zijn bronzen Perseus, ontwierp. In zijn laatste levensjaren werd deze rustelooze geest monnik, en, alsof dit nog niet genoeg ware, na twee jaren het geestelijk gewaad gedragen te hebben, legde hij het weder af, om op meer dan zestig jarigen leeftijd voor het eerst van zijn leven in 't huwelijk te treden. Uit dezen echt werden 3 kinderen geboren, 2 dochters en een zoon. Na een leven vol omzwervingen en afwisseling stierf hij op ongeveer 70 jarigen leeftijd.
Benvenuto schreef zijn levensgeschiedenis gedurende zijn 59ste tot zijn 62ste jaar.

Verneem dan allereerst, hoe hij in zijn boek zijn geboorte beschrijft:

De beide echtgenooten (zijn ouders) genoten van hun jeugd en van hunne heilige liefde gedurende achttien jaar in het hevig verlangen kinderen te bezitten. Aan het eind van het achttiende jaar was de onhandigheid der geneesmeesters er oorzaak van dat Giovanni's vrouw (Cellini's moeder) van een doode tweeling (zonen) beviel. Daarna werd zij wederom zwanger en bracht een meisje ter wereld, waaraan men den naam Cosa gaf, in aandenken aan mijn vaders moeder. Twee jaren later werd zij wederom zwanger, gedurende welken tijd zich juist de zelfde belustheden, welke de eerste zwangerschap gekenmerkt hadden, openbaarden. En daar men nu gewoon is, groote beteekenis aan deze belustheden te hechten, was men er zóó van overtuigd, dat zij wederom een meisje ter wereld brengen zou, dat men besloten had haar Reparata te noemen, in aandenken aan mijn Grootmoeder van moeders kant. De bevalling had in den nacht, die op Allerheiligen volgt, plaats, precies te half vijf in den morgen van 't jaar 1500.
De vroedvrouw wist, dat er een meisje verwacht werd. Zoodra zij het kind gewasschen en het in prachtig witte luren gewikkeld had, ging zij zonder geruisch te maken ermede naar mijn vader, en zei tot hem: „Ik breng U een mooi present, dat ge niet verwacht hadt."
Mijn vader, 'n echt filosoof, die bezig was in zijn kamer op en neer te wandelen, antwoordde haar: Wat God me geeft, is me altijd dierbaar; en de luiërs opslaande, zag hij den gewenschten zoon. Onmiddellijk vouwde hij de oude handen, sloeg de oogen ten hemel en riep uit: Heer, ik dank U uit geheel m'n hart! Dit kind is mij zeer lief; het is wel-kom.
Alle aanwezigen vroegen hem, welken naam men den nieuw geborene geven zou. Zijn eenig antwoord was: „Hij is wel-kom". (dit is: Benvenuto.) Dit was de naam, dien ik bij het heilig doopsel ontving en onder welken ik — dank zij God — leefde.
Aldus beschrijft Cellini zijn geboorte.

(Wordt vervolgd.) WALENKAMP.

NOODLOT-FATUM

is hier voorgesteld als 'n groote, krachtige, onverbiddelijke figuur, als 'n ontzettende overmacht, waarvoor de mensch, — de geknielde figuur — bukken moet.
De mensch wordt dus hier beheerscht door 'n hoogere macht, welke het menschelijk lot in handen heeft.
Boven aan de nis waarin de groep geplaatst wordt zijn eenige sterren aangebracht die volgens de ouden met het menschelijk lot in verband staan en loopt van boven naar beneden langs de groep een keten duidende op de verbinding van die twee, de hoogere macht en de mensch. Volgens Plato is deze keten de kracht van den Goddelijken Geest en van z'n hemelsche vlam, waardoor de mensch dikwijls in geestdrift raakt en tot groote daden wordt aangezet.

De hiernaast afgebeelde groep is bestemd te worden geplaatst in den gevel van het nieuwe gebouw der Levensverzekering Maatschappij „Fatum", aan het Piet Hein-plein te 's Gravenhage, ontworpen door den Architect Joh. Mutters Jr. Uit de bestemming en de omschrevene uitgebeelde gedachte blijkt voldoende het ontstaan van het kunstwerk, gemodelleerd door den beeldhouwer M. J. Hack te Amsterdam, die de groep vervolgens in zandsteen zal uitvoeren.

CONCEPT-STATUTEN

Hieronder is het concept der statuten afgedrukt zooals dit door de Herzienings-Commissie aan het Bestuur is overhandigt en dat in de eerstvolgende Gewone ledenvergadering op 6 September e.k. zal worden behandeld.

STATUTEN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

HOOFDSTUK I.

DOEL EN ZETEL.

Artikel 1. Het genootschap is gevestigd te Amsterdam.
Het genootschap stelt zich ten doel, den bloei der Bouwkunst te bevorderen en tot een goede verstandhouding harer beoefenaren mede te werken.
Artikel 2. Dit doel zal het Genootschap trachten te bereiken door:
1e. Het houden van vergaderingen, kunstbeschouwingen, tentoonstellingen en excursiën, het vormen van een bibliotheek en het houden van een leescirkel.
2e. Het bevorderen van bouwkunstig-, technisch- en ambachtsonderwijs.
3e Het medewerken tot het in standhouden van historisch-archeologisch belangrijke bouwwerken.
4e Het uitgeven of het doen uitgeven van een of meerdere bouwkundige tijdschriften en plaatwerken.
5e Het uitschrijven van prijsvragen.
6e Het beschikbaar stellen van een leeszaal, het organiseeren van feestelijke bijeenkomsten en dergelijken.
7e Het samenwerken met vereenigingen, die een gelijk of aanverwant doel beoogen.

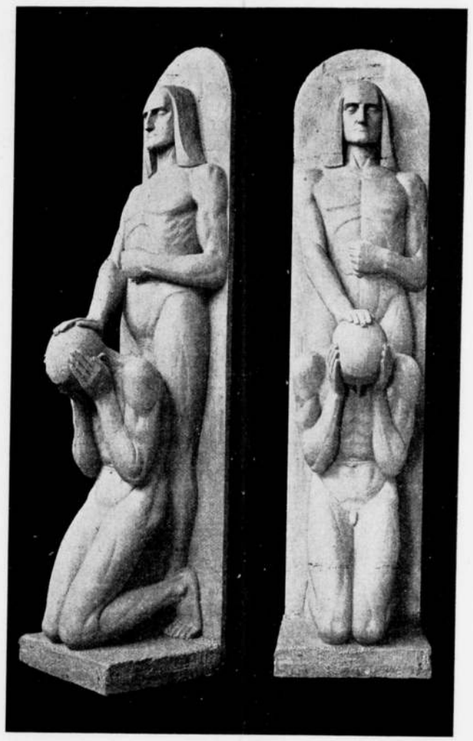

Groep, bestemd voor het gebouw der Levensverz.-Maatschappij „Fatum" te 's-Gravenhage.
Ontwerp van den beeldhouwer M. J. Hack.

HOOFDSTUK II.

LEDEN.

Artikel 3. Het Genootschap bestaat uit:
a. Eereleden,
b. Buitengewone eereleden,
c. Donateurs,
d Gewone leden,
e. Leden-donateurs,
f. Buitenleden,
g. Kunstlievende leden,
h. Aspirantleden,

EERELEDEN.

Artikel 4. Als eereleden komen in aanmerking, kunstbeoefenaren, die zich ten opzichte van de bouwkunst en aanverwante vakken bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt. Als buitengewone eereleden zij, die, geen kunstbeoefenaren zijnde, in bovenbedoelden zin werkzaam waren.
Eereleden en buitengewone eereleden worden benoemd door de Vergadering op voorstel van het Bestuur of van minstens 20 gewone leden; zij hebben toegang tot de vergaderingen en ontvangen het orgaan en den kalender.
Eereleden en buitengewone eereleden hebben dezelfde rechten als gewone leden, voor zoover hiervan niet uitdrukkelijk bij de statuten wordt afgeweken.

DONATEURS.

Artikel 5. Donateurs zijn zij, die zich verbinden tot een jaarlijksche gift van minstens twaalf gulden.
Het Bestuur beslist over hunne toelating.
Zij ontvangen het orgaan en den kalender, zij hebben toegang tot de vergaderingen.

GEWONE LEDEN.

Artikel 6.
§ 1. Gewone leden kunnen alleen zij zijn, die den ouderdom van 20 jaren bereikt hebben, en de bouwkunst of een der aanverwante kunstvakken beoefenen.
§ 2. Ieder die gewoon lid wenscht te worden, moet in eene ledenvergadering worden voorgesteld door twee gewone leden en zich onderwerpen aan een ballotage, die op de eerstvolgende vergadering na deze voorstelling zal plaats hebben.
§ 3. De toelating van een candidaat-lid kan een punt van bespreking uitmaken; de bespreking moet vóór de ballotage door een gewoon lid worden aangevraagd.
§ 4. Dezelfde persoon kan slechts éénmaal per jaar als lid worden voorgesteld.
§ 5. Wordt gedurende de maanden Mei, Juni, Juli en Augustus iemand als gewoon lid voorgesteld, dan heeft het Bestuur de bevoegdheid dezen in afwachting van de ballotage, de rechten uit het lidmaatschap voortvloeiende toe te kennen. Op de eerstvolgende ledenvergadering moet hij zich echter aan ballotage onderwerpen.
§6. Wanneer een gewoon lid door verandering van werkkring niet meer voldoet aan de bepalingen in art. 6, § 1, een en ander ter beoordeeling van het Bestuur, wordt hij als kunstlievendlid overgeschreven. Beroep is open op de ledenvergadering.
§ 7. Wanneer tegen eenig gewoon lid door een of meer leden eene onderteekende, schriftelijke klacht bij het bestuur wordt ingediend, waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken, dat lid het lidmaatschap te ontnemen, onderzoekt het Bestuur die klacht en stelt het Bestuur,

indien het die klacht gegrond acht, de vergadering hiervan in kennis. De vergadering benoemt alsdan eene commissie om die klacht te onderzoeken, en daarover te rapporteeren aan de ledenvergadering.
Die commissie zal bestaan uit twee bestuurders en drie gewone leden. De ledenvergadering beslist of het betreffend lid van zijn lidmaatschap zal worden ontzet.
§ 8. Gewone leden ontvangen het orgaan, den kalender en verder alle gedrukte stukken, die daarvoor in aanmerking komen.
§ 9. Gewone leden betalen een entreegeld van drie gulden en een jaarlijksche contributie van twaalf gulden, in twee gelijke termijnen vóór 1 April en vóór 1 Augustus van het loopende jaar te voldoen.
§ 10. Gewone leden, na 1 Juli toegetreden, betalen het entréegeld en de helft der jaarlijksche contributie van het loopende jaar.

LEDEN-DONATEURS.

Artikel 7. Leden-Donateurs moeten zijn gewone leden; zij melden zich aan bij het Bestuur en betalen tot wederopzeggens toe een jaarlijksche gift van acht gulden boven de gewone contributie.

BUITENLEDEN.

Artikel 8 § 1. Buitenleden kunnen alleen zijn zij, die buiten den postkring Amsterdam wonen, den ouderdom van 20 jaren bereikt hebben en de bouwkunst of een der aanverwante kunstvakken beoefenen. Zij zijn niet aan ballotage onderworpen, hebben alle rechten van gewone leden, behalve het recht van stemming en zij kunnen geen functiën bekleeden in het bestuur of in het bureau van redactie.
§ 2. Vestigt een buitenlid zich binnen den postkring Amsterdam, dan moet hij als gewoon lid worden voorgesteld, zich aan ballotage onderwerpen en bij aanneming de entréegelden storten. Gewone leden, die zich tijdelijk als buitenleden hebben doen inschrijven, zijn daarvan ontheven.
§ 3. De buitenleden betalen een jaarlijksche contributie van zeven gulden en vijftig cent, vermeerderd, voor het geval dat zij in het buitenland wonen, met de meerdere kosten van verzending der gedrukte stukken, alles te voldoen in één termijn vóór 1 Juli van elk jaar.
§ 4. Buitenleden na 1 Juli toegetreden, betalen voor het loopende jaar vier gulden contributie.

KUNSTLIEVENDE LEDEN.

Artikel 9. § 1. Kunstlievende leden zijn zij, die belang stellen in het doel en den werkkring van het Genootschap, en op voorstel van een lid, door het Bestuur aangenomen zijn.
§ 2. Onder deze rubriek worden ook gerekend alle rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen of lichamen die zich als lid doen inschrijven.
§ 3. Kunstlievende leden hebben dezelfde rechten als gewone leden, voor zoover hiervan bij de statuten niet uitdrukkelijk is afgeweken. Zij hebben geen stemrecht, ontvangen de gedrukte stukken, zooals gewone leden omschreven is en betalen een jaarlijksche contributie van tien gulden, te voldoen in één termijn vóór 1 Juli van elk jaar.

ASPIRANTLEDEN.

Artikel 10. § 1. Aspirant-lid is ieder, die den leeftijd van 16 jaar bereikt heeft, en door het Bestuur als zoodanig aangenomen is. Een aspirant-lid is bij het toetreden verplicht zijn leeftijd schriftelijk aan den secretaris op te geven.
§ 2. Een aspirant lid, den leeftijd van 20 jaar bereikt hebbende moet zich, om gewoon lid te worden, aan de voorschriften tot toelating van gewone leden onderwerpen. Een aspirant-lid, gewoon lid geworden, behoeft geen entréegeld te betalen.
§ 3. Aspirantleden hebben dezelfde rechten als gewone leden voor zoover hiervan bij de Statuten niet uitdrukkelijk is afgeweken. Zij hebben geen stemrecht, De contribedraagt voor hen vijf gulden per jaar, in twee halfjaarlijksche termijnen te betalen.

ALGEMEENE BAPALINGEN OMTRENT HET LIDMAATSCHAP.

Artikel 11. § 1. Het genootschapsjaar begint primo Januari en eindigt ultimo December.
§ 2. Het lidmaatschap wordt beschouwd te zijn gecontinueerd, wanneer niet vóór den eersten December van het loopende jaar een schriftelijke kennisgeving van bedanken bij den eersten Secretaris is ingekomen.
§ 3. De verschuldigde contributie wordt voldaan tegen afgifte van quitanties geteekend door den eersten Secretaris en den Penningmeester.
§ 4. De laatstuitgegeven quitantie geldt tevens als bewijs van lidmaatschap.
§ 5. Hij, die vóór 1 December de contributie, en andere aan het Genootschap verschuldigde gelden niet heeft voldaan, kan door het Bestuur van het lidmaatschap vervallen verklaard worden, hetgeen ter kennis van de leden zal worden gebracht.
§ 6. De leden ontvangen gratis, voor zoover zij in Nederland wonen franco, en voor zoover zij buiten Nederland wonen tegen betaling van de meerdere kosten van verzending, het Weekblad, den kalender en verder alle gedrukte stukken die daarvoor in aanmerking komen.

HOOFDSTUK III.

BESTUUR.

Artikel 12. § 1. Het bestuur van het Genootschap wordt gekozen uit de gewone leden; het bestaat uit 7 gewone leden.
Het is samengesteld uit:
Een Voorzitter,
Een Vice-Voorzitter,
Een 1ste Secretaris,
Een 2de Secretaris,
Een Penningmeester,
Een Bibliothecaris-Archivaris en
Een Plaatsvervangend lid.
Het Bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt het Genootschap in en buiten rechten.
§ 2. De bestuurders worden gekozen op de wijze als in art 17 en 18 is omschreven.
Ieder jaar, op de Algemeene Vergadering, treden twee leden van het Bestuur volgens rooster af, doch deze zijn onmiddellijk herkiesbaar.
§ 3. In tusschentijdsche vacatures wordt in de eerstvolgende ledenvergadering voorzien.
Ieder aftredend Bestuurslid blijft zoolang in functie, tot zijn opvolger zitting heeft genomen.
§ 4. Elk jaar op de Algemeene Vergadering wordt uit de zeven Bestuursleden een Voorzitter gekozen.
De verdeeling der overige functiën wordt aan het Bestuur overgelaten.
§ 5. Op de Algemeene Vergadering wordt een ontwerp begrooting, voor het nieuwe jaar, door het Bestuur aan de goedkeuring der leden onderworpen. Deze ontwerpbegrooting wordt minstens zeven dagen voor de behandeling aan de leden toegezonden.
Wanneer de begrooting is goedgekeurd, dan is het Bestuur daaraan gehouden, behoudens wijzigingen door de ledenvergadering toe te staan.

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het beheer der bezittingen van het Genootschap.
§ 6. Alle contracten en officiëele stukken moeten onderteekend worden door den Voorzitter en den eersten Secretaris.
§ 7. Indien een bestuurder van het genootschap een bestuurszetel in een soortgelijk lichaam aanneemt, is hij verplicht zijn mandaat ter beschikking te stellen; hij is echter alsdan herkiesbaar.
§ 8. De werkzaamheden van het Bestuur worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

HOOFDSTUK IV,

COMMISSIËN.

Artikel 13. § 1. Voor het orgaan en het plaatwerk wordt een Bureau van Redactie benoemd, bestaande uit den Voorzitter, twee door de vergadering aan te wijzen bestuursleden en vier gewone leden.
§ 2. De wijze van verkiezing is geregeld in art. 17 en 18 dezer statuten en de werkzaamheden van het Bureau van Redactie worden geregeld bij huishoudelijk reglement.
§ 3. Ter behandeling van bepaalde vakken en tot oplossing van vragen kan eene commissie gevormd worden, bestaande uit gewone leden, door het Bestuur hiertoe uitgenoodigd.
§ 4. Tot het beheeren van de Genootschaps-lokalen wordt eene commissie benoemd, bestaande uit een bestuurslid en drie gewone leden, elk jaar door het Bestuur aan te wijzen. De werkzaamheden dezer commissie worden geregeld bij huishoudelijk reglement,

HOOFDSTUK V.

LEESZAAL, VERGADERINGEN, EXCURSIËN. TENTOONSTELLINGEN, ENZ.

LEESZAAL.

Artikel 14. § 1. Het Genootschap stelt een of meer zalen open, ter bevordering van het onderling verkeer en de studiën der leden. De leden hebben recht van toegang, behoudens de bepalingen in § 6. van dit artikel.

VERGADERINGEN.

§ 2 De Vergaderingen van het Genootschap zullen van primo September tot ultimo April des Woensdags om de 14 dagen gehouden worden, met uitzondering van algemeen erkende Christelijke feestdagen.
De eerste vergadering in December is de algemeene vergadering.
§ 3. Buitengewone vergaderingen kunnen worden uitgeschreven zoo dikwijls het Bestuur of minstens 10 gewone leden dit noodig achten. In laatst genomen geval moet het verzoek tot het houden der vergadering door die leden schriftelijk met gelijktijdige opgave der te behandelen onderwerpen aan het Bestuur worden gericht. Blijft het Bestuur na verloop van 14 dagen na indiening van voormeld verzoek met opgave der te behandelen onderwerpen in gebreke de vergadering bijeen te roepen, dan zijn de aanvragers bevoegd, deze vergadering zelve bijeen te roepen.
§ 4. Ieder lid heeft het recht van introductie.
Alle ter vergadering aanwezige leden en introduce's zijn verplicht de presentielijst te teeken.
§ 5. Ter bespreking van belangrijke vraagstukken, kunnen, na goedkeuring der vergadering, door het Bestuur openbare vergaderingen worden uitgeschreven.
§ 6. De vergadering kan het Genootschapslokaal, op nader vast te stellen voorwaarden uitsluitend beschikbaar stellen voor clubs, die zich in het Genootschap mochten vormen en in engeren zin, de onderlinge ontwikkeling der deelnemers ten doel hebben.
Deze clubs kunnen uit de Genootschapskas ondersteund worden, doch zullen verder geheel op zich zelf staande lichamen vormen.

EXCURSIËN.

§ 7. Jaarlijks wordt door het Genootschap minstens één excursie uitgeschreven, tot het bezoeken van belangrijke plaatsen, bouwwerken of historische monumenten.
Het Bestuur doet hiertoe de noodige voorstelling waarover de vergadering beslist.

TENTOONSTELLINGEN.

§ 8. Ter herinnering aan de stichting van het Genootschap zal om de vijf jaren een openbare tentoonstelling worden gehouden en een eere-prijsvraag worden uitgeschreven.

HOOFDSTUK VI.

PRIJSVRAGEN.

Artikel 15. § 1. Elk jaar worden een of meer prijsvragen uitgeschreven, waarvan het aantal en de onderwerpen door de vergadering worden bepaald, uit een voordracht door het Bestuur opgemaakt; aan de leden wordt tevens de gelegenheid gegeven, hiervoor onderwerpen op te geven. Het karakter van en de deelneming aan deze prijsvragen wordt bij huishoudelijk reglement omschreven.
§ 2. Het Genootschap kan daarenboven buitengewone prijsvragen uitschrijven.
§ 3. De deelname aan de eere-prijsvraag genoemd in Art. 14. § 8. kan ook voor alle Nederlanders, zoowel binnen- als 's buitenlands, worden opengesteld.

HOOFDSTUK VII.

UITGAVEN, BIBLIOTHEEK EN LEESCIRKEL.

UITGAVEN.

Art. 16. § 1. Vanwege het Genootschap wordt een weekblad en een kalender uitgegeven en wordt de uitgave van andere periodieken bevorderd.
De verschillende bepalingen voor de wijze van uitvoering en de contracten, moeten door de vergadering worden vastgesteld.

BIBLIOTHEEK.

§ 2. De bibliotheek van het Genootschap bedoeld te zijn eene verzameling van boek- en plaatwerken op het gebied der beeldende kunsten en technische wetenschappen bijeengebracht ten dienste der leden.
De bibliotheek wordt in stand gehouden door aankoop ruiling en door schenking.
Het beheer der bibliotheek wordt geregeld bij huishoudelijk reglement.

LEESCIRKEL.

§ 3. De keuze der boeken, werken en tijdschriften voor den leescirkel geschiedt door de vergadering; het aantal wordt geregeld door het Bestuur naar de financiëele omstandigheden.

HOOFDSTUK VIII.

VOORSTELLEN, STEMMINGEN EN VERKIEZINGEN.

VOORSTELLEN.

Artikel 17. § 1. Alle voorstellen moeten in behandeling komen op de eerste vergadering, na die, waarop de leden met het voorstel in kennis zijn gebracht.
Voorstellen die geen uitstel gedoogen, kunnen, indien de vergadering dit goedkeurd, onmiddellijk in behandeling genomen worden.

§ 2. Wanneer verschil over de juiste bedoeling van eenig artikel van deze statuten ontstaat, zal hierover, op een daarvoor binnen veertien dagen op te roepen vergadering, door de leden worden beslist.

STEMMINGEN.

§ 3. Alleen Eere- en gewone leden hebben recht van stemmen.
§ 4. Behoudens de bepaling in artikel 21, is bij alle stemmingen de volstrekte meerderheid beslissend.
Onder volstrekte meerderheid van stemmen wordt verstaan, één meer dan de helft van het aantal uitgebrachte stemmen, de blanco- en ongeldige stemmen niet medegerekend.
Bij staking der stemmen, over eenig voorstel, wordt het geacht te zijn verworpen; geldt het personen dan beslist het lot.

VERKIEZINGEN.

§ 18. De verkiezingen van leden van het Bestuur, het Bureau van Redactie en Commissiën hebben plaats bij vrije stemming; wordt bij de eerste stemming geen volstrekte meerderheid verkregen, dan volgt eene tweede stemming, waarbij zij die de meeste en op één na de meeste stemmen op zich vereenigden, als candidaten moeten worden beschouwd.

HOOFDSTUK IX.

STATUTEN-HERZIENING.

Artikel 19. Om de vijf jaren zal eene geheele herziening der statuten plaats hebben.
De samenstelling van de ontwerpstatuten wordt opgedragen aan eene Commissie, bestaande uit drie bestuurders en vier gewone leden, door de vergadering te benoemen.
Aan deze commissie worden alle stukken, hierop betrekking hebbende, ter hand gesteld.
De concept-statuten moeten 14 dagen voor de behandeling ter lezing hebben gelegen.
Voorstellen tot wijziging der statuten, moeten door de leden schriftelijk bij den 1sten Secretaris worden ingediend vóór 15 Maart van het jaar, waarin de statutenherziening plaats heeft.
Indien tusschentijds voorstellen tot verandering of bijvoeging van eenig artikel dezer statuten worden gedaan, moeten deze schriftelijk worden ingediend, ondersteund door één derde van het aantal gewone leden.
Uiterlijk een maand na indiening wordt het voorstel in behandeling genomen.
Wijzigingen in de statuten treden niet in werking, alvorens daarop de koninklijke goedkeuring is verkregen.

HOOFDSTUK X.

REGLEMENT.

Artikel 20. De huishoudelijke reglementen mogen niet in strijd zijn met de bepalingen dezer statuten.

HOOFDSTUK XI.

ONTBINDING.

Artikel 21. Tot opheffing van het genootschap kan slechts worden besloten op een expresselijk daartoe uitgeschreven vergadering wanneer drievierde deel van het aantal gewone leden zich daarvoor verklaren.
Op de vergadering waarop dit besluit genomen wordt, worden tevens de noodige beschikkingen over de eigendommen van het Genootschap gemaakt, alles behoudens de inachtneming van de voorschriften van art. 1702 van het Burgerlijk Wetboek.

HOOFDSTUK XII.

OVERGANGSBEPALINGEN.

Artikel 22 Deze Statuten treden in werking op den dag der koninklijke goedkeuring.
Alle te voren gemaakte bepalingen vervallen.

De vereeniging is aangegaan voor een tijd van 29 jaren, te rekenen van 4 Februari 1910.

Aldus herzien en goedgekeurd in de Genootschapsvergadering.

Goedgekeurd bij koninklijke besluiten d.d.

Het Bestuur van het Genootschap:
H. A. J. BAANDERS, Voorzitter.
H. J. M. WALENKAMP, Vice-Voorzitter.
JAN DE MEIJER, 1e Secretaris.
J. ROOSING JR., 2e Secretaris.
A. REDERT, Penningmeester.
M. J. E. LIPPITS, Biblioth.-Archiv.
A. A. KOK, Plaatsverv. lid.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura".

Het zij ons vergund, Uwe welwillende aandacht op het volgende te vestigen.
Er komen bij de leverantié en de herstelling van toren-uurwerken misbruiken voor, die wij niet beter kunnen aanwijzen, dan door het publiceeren van een tweetal zeer recente gevallen.
In het najaar van het vorige jaar werden wij uitgenoodigd, voor de restauratie van een toren-uur- en speelwerk een plan en begrooting op te maken. Nadat wij zulks hadden gedaan, hoorden wij van dat werk niet meer, tot dat wij in deze maand een schrijven ontvingen, waarin ons werd medegedeeld, dat het werk aan den minsten inschrijver was gegund. Wij schreven terug, dat wij ons niet bewust waren, aan eene inschrijving te hebben deelgenomen, doch dat wij op uitnoodiging plan en begrooting van dat werk hadden opgemaakt en wij voegden daarbij, dat wij in overweging gaven om, zoo men van ons plan had gebruik gemaakt, om ook andere firma's daarnaar hunne prijsopgaven te doen inleveren, ons de kosten te vergoeden. Wij kregen tot antwoord: Dat men niet het door ons vermeldde gebruik van onze plannen had gemaakt en dus op de door ons gedane vordering niet kon worden ingegaan, echter kon men niet verhelen, dat men wel alleszins den indruk had gekregen, dat onze concurrenten inzage van onze plannen moeten hebben gehad. En hiermede moesten wij nu maar tevreden zijn!
In dit voorjaar werden wij door den Architect van een der op het oogenblik hier ter stede in aanbouw zijnde groote gebouwen uitgenoodigd, inlichtingen te verstrekken omtrent de plaatsing van een uurwerk en een eventueel noodige bel en van de inrichtingen, welke daarvoor aan het gebouw moesten worden aangebracht, iets wat wij natuurlijk gaarne deden.
Van dit werk hoorden wij verder in het geheel niets, totdat wij, op een goeden dag er langs komende, op een groot bord de kennisgeving lazen, dat in dat gebouw een uurwerk zal geplaats worden, dat geheel zou loopen op kogels (wat een leugen is) en dat dat uurwerk werd vervaardigd door eene Amsterdamsche firma, die nog nooit een uurwerk heeft gemaakt en zulks ook waarschijnlijk wel nimmer zal doen.
Wij kunnen met de hooge arbeidsloonen in Amsterdam in prijs niet concurreeren tegen onze Brabantsche concurrenten en moeten het uitsluitend zoeken in de erkende meerdere voortreffelijkheid van ons werk.

Wanneer nu echter onder toezicht van een architect, die eerst bij ons zijn licht opsteekt, met veel reclame Brabantsch werk als Amsterdamsch fabrikaat wordt aan den man gebracht, dan kunnen wij toch wel spreken van een grof misbruik. Wij kunnen hierbij voegen, dat onze prijsopgave zóó laag was gesteld, dat zelfs een Brabantsch fabrikant onmogelijk zonder verlies een prijs kan bedongen hebben, die zooveel lager was, dat daardoor het prijsgeven van de zekerheid, een alleszins voortreffelijk uurwerk te ontvangen, kan worden gewettigd.
Onder dankzegging voor de plaatsing
Hoogachtend,
J. J. H. ADDICKS en ZONEN,
Fabrikanten van uurwerken, carillons enz.

IXe INTERNATIONAAL CONGRES VAN ARCHITECTEN TE ROME — OCTOBER 1911.

PROGRAMMA.

Maandag 2 October.

9—12 uur v.m. Vergadering van het Comité Permanent en het Comité Général d'Organisation ter benoeming van een Voorzitter en ter opstelling van het programma der werkzaamheden van het Congres.
2 uur n.m. Bezoek door alle Congresleden aan de graftomben van de Koningen van Italië en aan de graftombe van Raphaël in het Panthéon.
4—7 uur n.m. Bezoek aan het monument van Victor Emmanuel II.
7.30 uur n.m. Diner aangeboden door het Comité d'Organisation aan de afgevaardigden van buitenlandsche Gouvernementen en aan de leden van het Comité Permanent.
10 uur n.m. Receptie door de Vereenigingen van Artisten te Rome, in overleg met het Comité d'Organisation, van alle Congresleden in de zalen van de Associazione Artistica Internazionale.

Dinsdag 3 October.

10 uur v.m. Vergadering van de rapporteurs van de verschillende onderwerpen in het Kasteel St. Angelo.
9—12 uur v.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.
12.30 uur v.m. Lunch aangeboden door het Comité d'Organisation aan de buitenlandsche afgevaardigden en nationale vereenigingen.
3—5 uur n.m. Opening van het Congres en Algemeene Vergadering op het Kapitool in de „hall" van Horatius en Curatius.
10 uur n.m. Receptie door den conservator in het Kapitool.

Woensdag 4 October.

9—12 uur v.m. Eerste vergadering van het Congres in het Kasteel St. Angelo voor de discussie over bepaalde onderwerpen.
12.30 uur n.m. Vrij voor persoonlijke uitnoodigingen.
2—7 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.

Donderdag 5 October.

9—11 uur v.m. Tweede algemeene vergadering van het Congres.
11—12 uur v.m. Lezing van Prof. CORRADO RICCI, conservator van de Antiquiteiten en Schoone Kunsten op de „Imperial Fora".
2 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.
5—8 uur n.m. Tuinfeest te geven ter eere van het Congres.

Vrijdag 6 October.

Excursies in de omgeving naar keuze (zie prospectus). 's Avonds vrij voor recepties van architecten door buitenlandsche gezanten der verschillende landen.

Zaterdag 7 October.

9—11 uur v.m. Derde algemeene Vergadering van het Congres. Discussies en lezing door Prof. STÜBBEN over uitbreiding van steden.
2—7 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.
10 uur n.m. Receptie te geven ter eere van het Congres.

Zondag 8 October.

Pic-nic Ottobrata. (Lunch aangeboden door het Comité d'Organisation aan alle Congresleden).
4—9 uur n.m. Receptie door den Minister van Openbaar onderwijs in het Casino van de Villa BORGHESE.

Maandag 9 October.

9—12 uur v.m. Vierde algemeene vergadering.
2—7 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.

Dinsdag 10 October.

9—12 uur v.m. Sluitingsvergadering van het Congres
2—7 uur n.m. Bezoek aan monumenten en tentoonstellingen.
8 uur n.m. Afscheidsdiner (kosten Frcs. 20.— per persoon).

Woensdag 11 en Donderdag 12 October.

Excursies naar keuze in de omstreken (zie prospectus).
Excursie naar Venetië. De trein vertrekt van Rome 12 October 's avonds.

Vrijdag 13 October.

2 uur n.m. Vergadering van het Congres in het Paleis van de Dogen.
Bezoek aan de toren van de St. Marco.

Zaterdag 14 October.

Excursie naar de golf van Venetië op uitnoodiging van den Gemeenteraad van Venetië.

Zondag 15 October.

Bezoek aan monumenten.
Ten aanzien van de amusementen wordt bij den aanvang van het Congres inlichtingen verstrekt. Uitnoodigingen zijn persoonlijk en Congresleden worden daarom verzocht toe te zien, dat zij de uitnoodigingskaarten tegelijk met die van het lidmaatschap ontvangen.

Excursies in de omstreken van Rome.

I. OSTIA. (25 tot 100 personen).
Kosten per persoon:
per motor „char-à-banc" (38 plaatsen) L. 14.50; „luxemotor" L. 21.—.
Vertrek van Rome (Piazza Santa Apostoli) per motor ongeveer 8.30 uur v.m.
Vermouth aangeboden door het Comité „Roma al Mare".
Bezoek aan de oude stad en laatste uitbreidingen, waarna wordt overgegaan tot het gebruiken van de lunch om 12.30 aan het zeestrand.
Terugkomst te Ostia 3 uur n.m. Bezoek aan het Kasteel en het Museum.
Aankomst te Rome ongeveer 6 uur n.m.

II. Subiaco. (25—80 personen).
Kosten per persoon L. 18.—
Vertrek van Rome (Terminus) 7.40 uur v.m.
Bezoek aan de electrische centrale.
Lunch 12.30.
Ten 2 uur met rijtuigen naar de brug van St. Marco.
Bezoek aan de kloosters van Santa Scolastica en van Speco en aan de ruïnes van de Villa van Nero.
Terugkomst te Rome ongeveer 8.27 uur n.m.
N.B. In bovengenoemde prijs is niet begrepen huur van muilezels of ezels (slechts ongeveer 25 beschikbaar) voor het beklimmen van de brug naar de kloosters, enz. ongeveer een half uur.

III. Orvieto.
Kosten per persoon L. 26.—.
Vertrek Rome (Terminus) 9 uur v.m.
Kabelspoor en omnibus van het station Orvieto naar de stad.
Bezoek aan de kathedraal.
Lunch 12.30.
Bezoek aan de kerken St. Dominico en St. Andrea, het paleis der Pausen en dat van den Kapitein van het Volk, de bron St. Patrick, het stedelijk Museum, Estrurische graftomben, enz.
Terugkomst te Rome 6.50 uur n.m.

IV. Tivoli en Villa van Hadrianus. (25 tot 150 personen). Kosten per persoon L. 14.—.
Vertrek Rome (stoomtram Porta San Lorenzo) om 8 v.m.
Aankomst Villa Adriana, station 9 uur v.m., wandeling tot de Villa 15 minuten.
Aankomst per tram te Tivoli ongeveer 11.30 uur v.m.
Lunch 12 uur. Daarna bezoek per rijtuig aan de cascades.
Te Tivoli bezoek aan middeneeuwsche kerken en aan de Villa d'Este.

V. Anagni en Ferentino. (25 tot 50 personen).
Kosten per persoon L. 24.—.
Vertrek Rome (Terminus) 7.55 uur v.m.
Omnibus van station Anagni naar de stad.
Bezoek aan de kathedraal en andere middeneeuwsche gebouwen, de muren van de Cyclopen, enz.
Lunch 12 uur.
Vertrek per rijtuig naar Ferentino 1 uur n.m.
Bezoek aan de muren van de Cyclopen en Romeinsche poorten en aan de kathedraal, de kerk Santa Maria Magiore en alle andere middeneeuwsche kerkgebouwen.
Terug naar Anagni per rijtuig.
(Terug misschien per spoor direct naar Rome, aankomst 8.15 uur n.m.).

VI. Corneto. (25 tot 50 personen).
Kosten per persoon L. 23.—.
Vertrek van Rome (Terminus) 8.45 uur v.m.
Omnibus van het station naar de stad.
Lunch 12 uur.
Bezoek 2 uur n.m. aan het stedelijk Museum Palazzo, Vitelleschi, Cosmatische Kerk van St. Maria di Castello, Estrurische graftomben, enz.
Aankomst te Rome 9.50 uur n.m.

VII. Castello Romani (25 tot 80 personen).
Kosten per persoon L. 15.—.
Vertrek Rome (Terminus) 9 uur v.m.
Frascati. Bezoek aan de villa's Aldobrandini, Conti, Mondragone, enz.
Naar Rocca di Papa per rijtuig.
Lunch 12.30.
Ten 1.30 uur n.m. rijtoer door Ariccia naar Genzano.
Gezicht vanuit villa Cesarini op het meer van Nemi, vervolgens per rijtuig naar Albano.
Kasteel Gandolfo (gezicht op het meer Albano), Marino naar Grotta-ferrata. Bezoek aan de abdy.
Per rijtuig naar Frascati.
Per spoor naar Rome, aankomst 7 uur n.m.

VIII. Viterbo. (25 tot 200 personen).
Kosten per persoon L. 21.—.
Vertrek Rome (nieuw Trastevere station) 7.35 uur v.m.
Rijtuigen van station Viterbo (P.R.) naar de stad.
Bezoek aan het gemeentelijk Paleis, stedelijk Museum, kathedraal, Paleis van de Pausen, middeneeuwsche kerken van St. Sisto, St. Giovanni in Zoccoli, della Verità, kan de St. Pellegrino, kloosters, enz.
Lunch 12 uur.
Ten 2 uur bezoek aan de 14 eeuwsche kerk St. Maria della Quercia, villa Lante, St. Bagnaia.
Terug per spoor naar Rome, aankomst 8 uur n.m.

IX. Cori, Fossanova, Ninfa. (25 tot 50 personen).
Kosten per persoon bij benadering L. 22.—.
Deze excursie zal gemaakt worden per motor; vertrek uit Rome ten 6 uur v.m. en terugkomst ongeveer 8 uur.
Cori. Bezoek aan de muren der Cyclopen, de tempel van Hercules en van Castor en Pollux, de Ponte della Catena, het klooster van St. Oliva, enz.
Fossanova. Aankomst ongeveer 12 uur (lunch) bezoek aan de abdy.
Ninfa. Bezoek aan de middeneeuwsche stad en aan het Kasteel van de Caetani.
Terug over Cisterna en Velletri waar een kort oponthoud zal worden gehouden.

Opmerkingen.

I. Alle deze excursies zullen gemaakt worden onder leiding van de welbekende Maatschappij Chiari en Sommariva van Milaan, die daarvoor geheel verantwoordelijk zal zijn.
II. De Congresleden worden dringend verzocht om aan dit Comité het bedrag over te maken voor de excursies, waaraan zij wenschen deel te nemen, niet later dan 15 September e.k., tegelijkertijd duidelijk de juiste naam en den dag van de gekozen excursies vermeldende, b.v. aldus:

1. Ik ben voornemens aan de volgende excursies deel te nemen:

6 October	11 October	12 October
Ostia	Anagni	Castelli Romani—Rome

2. Ik ben voornemens aan de volgende excursies deel te nemen:

6 October	11 October	12 October.
Viterbo	Cori	Corneto

Later ingezonden opgaven zullen niet terzijde gelegd worden als er nog beschikbare plaatsen zijn.
III. Het betaalde bedrag zal slechts dàn teruggegeven worden, ingeval de Commissie niet in staat is de bedoelde excursie te doen doorgaan.

Dezelfde Maatschappij (officieel agentesse voor de Staatsspoorwegen) met bureaux te Rome op de Piazza Venetia en in het kasteel van St. Angelo, zal, op aanvraag van Congresleden, behalve de excursies gearrangeerd door het Comité van het Congres, de volgende excursies ondernemen:

1°. Rome-Napels-Pompeï-Sorrento-Capri.
2°. Rome-Napels en de omstreken.
3°. Rome-Florence-Venetië-Meer Garda-Milaan en de Lombardische meren.
4°. Rome-Pisa-Genua-Turin.

De duur, reisgids en de kosten van deze excursies zal dan ten spoedigste opgegeven worden.

Reducties op Reisbiljetten.

Series A.
(Legitimatiebewijzen niet geëischt).
De spoorweg Maatschappij van Puglia verleend een reductie van 50 pCt. op hare tarieven (excl. buffets) aan iedereen die in Italië reist vanaf eenige haven van Dalmatië, Montenegro, Albanië of Epirië, met retourbiljetten. Dit besluit is geldig gedurende den geheelen duur van de tentoonstelling te Rome. Deze biljetten zijn 1 maand geldig en de reiziger kan van deze voordeelen gebruik maken zonder in het bezit te zijn van een legitimatiebewijs.
De bovengenoemde Maatschappij kan alleen de geriefelijkheden op dek garandeeren voor reizigers die op de stoombooten 1e en 2e klasse reizen.
Series B.
(voor degenen, die voorzien zijn van legitimatiebewijzen vanwege het Tentoonstellings Comité).
Degenen die een legitimatiebewijs gekregen hebben, verstrekt door het Tentoonstellings Comité van Rome en Turijn (prijs L. 10.50) ontvangt tevens een boekje met 8 coupons geldig voor een gelijk aantal dagen, tot gereduceerden prijs op deze Italiaansche spoorwegen, welke aan den Staat behooren.
De eerste coupon die afgescheurd moet worden, is voor het traject vanaf de grens tot Rome, de anderen kunnen op een anderen dag naar goedvinden van den houder van het boekje, in Italië gebruikt worden.
Legitimatiebewijzen kunnen bij alle Italiaansche spoorweg-agentschappen over de geheele wereld gekocht worden. Legitimatiebewijzen te zamen met het couponboekje geven den houder ervan recht op de navolgende reducties:
1.° Een reductie van 50 pCt. voor retourbiljetten voor excursies op de meren Garda en Maggiore.
2°. Een reductie van 50 pCt. voor een enkele reis tusschen twee stations aan het meer Como op de stoombooten van de Dariana-Maatschappij.
3°. Een reductie van 50 pCt. op de 1e klasse biljetten voor excursies naar Napels en Pompeï op de lijnen van de Zuider Spoorweg Maatschappij.
4°. De excursionist 1e klasse heeft recht op 1 franc betaling tusschen Venetië en Chioggia op de stoombooten van de Venetiaansche Lagune Stoomvaart Maatschappij.
5°. Betaling van 6 francs voor een Cook's coupon geeft recht op een excursie naar de Vesuvius per spoorweg of kabelspoor.
6°. Een reductie van 50 pCt. op een retourbiljet voor een excursie vanuit Rome naar Civita Castellana per tram en electrische spoorweg Rome-Civita Castellana-Viterbo.
7°. Een reductie van 50 pCt. op een retourbiljet vanaf Rome naar St. Oreste op de laatst vermelde lijn.
8°. Een betaling van 2 francs voor 1e klasse en 1.50 2e klasse voor een excursie Rome-Tivoli op de lijnen van de tram- en spoorweg Rome-Milaan-Bologna voor één dag.
9°. Een betaling van 10 francs 85 c. voor een 2e klasse biljet voor 7 dagen op de lijn Rome-Tivoli van de reeds genoemde Maatschappij.
10°. Een betaling van 3 francs 50 c. 1e klasse en van 2.50 2e klasse vergunt een dag te besteden op de Tram- en Electrische spoorweg lijnen naar Castelli Romani (Albano, Frascati, enz:)
11°. Een reductie van 40 pCt. op de stoombooten van de Stoomvaart Maatschappij voor een excursie (retourbiljet) Anzio-Napels.
12° De prijs van het reisboek „Rome in 1911" is gereduceerd tot 50 c. Gewone prijs 2 francs.
13°. Een reductie van 1 franc op toegangsbewijzen voor alle voorstellingen die in het Constanzi Theater te Rome gegeven worden door de zorg van het Tentoonstellings-Comité, uitgezonderd gala- en volksvoorstellingen.
14°. Een reductie van 20 pCt. op de prijzen van de loges, „fauteuils", „fauteuils in het Gallerij" en „petits fauteuils" in het Quirino Theater te Rome.
15°. Een reductie van 25 pCt. op de entrée-biljetten voor de Tentoonstelling te Turijn.
16°. Een reductie van 20 pCt. op de entrée-biljetten voor de „Grand Cascade" op het tentoonstellingsterrein te Turijn.
17°. Hetzelfde geldt voor de Tentoonstelling van het „Palais de la Mode" te Turijn.
18°. Hetzelfde geldt voor de groote concerten in het „Palais des Fêtes" te Turijn.
19°. Een reductie van 50 pCt. op een entrée-biljet voor het „Middeneeuwsch Kasteel" te Turijn.
20°. Een reductie van 10 pCt. op de gewone toegangsprijzen voor de „Hôtels Meublés" op de Tentoonstelling te Turijn.
21°. Een reductie van 50 pCt. op een toegansbewijs voor het stedelijk Museum te Turijn.
22°. Hetzelde geldt voor het Nationaal Museum van het „Risorgimento" te Turijn.
23°. Een reductie van 20 pCt. op entrée-biljetten voor de Theaters Alfieri, Balbo, Carignano, Politeama-Chiarella, en Vittorio Emmanuelle te Turijn,
24°. Een reductie op de entréeprijzen en voor de tribunes bij de wedrennen in het vóór- en najaar.
25°. Een reductie van 50 pCt. op de Spoorweg Turijn-Ciriè-Linzo.
26°. Hetzelfde op entrée-biljetten voor de Grotta dei Dossi.
27°. Een vrijkaart voor de Internationale Bloemententoonstelling te Florence.
28°. Een vrijkaart voor de Italiaansche Portrettententoonstelling in het Palazzo Vecchio te Florence.
Series C.
(Voorrechten die alleen aan Congresleden worden toegekend) Op verzoek van een lid van het Congres zal het Comité een speciaal legitimatiebewijs zenden die den bezitter recht geeft op de volgende voorrechten:
1. De South Eastern and Chatam Railway geeft speciale retourbiljetten af tusschen Londen en Parijs tegen de volgende vrachtprijzen:
1e klasse £ 2—18—4 | 2e klasse £ 1—17—6
2. De London, Brighton and South Coast Railway geeft retourbiljetten uit tusschen Londen en Parijs (via Newhaven en Dieppe) tegen de volgende vrachtprijzen:
1e klasse £ 1—19—3 | 2e klasse £ 1—10—3
3. De Constantinople en Salonika Spoorweg een reductie van 50 pCt.
4. Oriental Railway Co.: Congresleden mogen 1e klasse reizen voor 2e klasse vrachtprijzen en 2e klasse voor 3e klasse prijzen.
De Jaffa-Jerusalem Spoorweg-Maatschappij geeft een reductie van 50 pCt.
5. De Rumeensche Spoorweg-Maatschappij geeft een reductie van 50 pCt.
6. Portugal: Koninklijke Spoorweg-Maatschappij;
„ Nationale Spoorweg-Maatschappij;
„ Staats-Spoorweg-Maatschappij;
„ Vonga Valeij Spoorweg-Maatschappij:
geven reductie van 50 pCt. aan Congresleden en hun familieleden op alle deze lijnen.
7. De Heleensche Spoorweg-Maatschappij geeft reductie van 50 pCt.

Het bovengenoemde legitimatiebewijs geeft ook gratis toegang tot de museums en galerijen van Rome, tot alle Staats-monumenten en tot die behoorende aan de Gemeente Rome. Het geeft den houder ook recht op alle voorrechten toegestaan door het Tentoonstellings-Comité van Rome.

De Congresleden die niet kunnen of niet wenschen gebruik te maken van de reducties op de spoorwegbiljetten volgens Serie C., zullen het legitimatiebewijs bovengenoemd ontvangen met hun kaart van lidmaatschap op verzoek aan den Secretaris van het Comité te Rome.

Tengevolge overeenkomst tusschen het Tentoonstellings-Comité te Rome en de Nationale Stoomvaart-Maatschappij, kunnen de Congresleden een ander speciaal biljet verkrijgen voor alle internationale lijnen in connectie met deze Maatschappij, welke hen recht geeft op dezelfde reductie op vrachtprijzen als wordt toegestaan aan de Staatsbeamten die voor zaken reizen, zijnde een reductie van 60 pCt. op de gewone prijzen op alle binnenlandsche Staatsspoorwegen (buffet niet inbegrepen). Dit biljet wordt toegezonden door het Comité op verzoek van de leden. Maar alle binnenlandsche reizen moeten te Napels eindigen en die op internationale lijnen te Napels, Brindisi of Ancona. Voor de terugreis is het biljet alleen geldig wanneer het door den Secretaris van het Congres of door het Tentoonstellings-Comité te Rome onderteekend is.

Hotels.*)

Krachtens een speciale concessie vanwege de Italiaansche Vereeniging van Hôtel-eigenaren (Afd. Rome) kunnen leden van het Architecten Congres, op vertoon van hun legitimatiebewijs, gebruik maken van de reducties in de navolgende hôtels:

CATEGORY A.
Single bedded room 15 francs; double bedded 25 fr.
Continental, Via Cavour, 5.
Excelsior, Via Veneto, 33.
Grand Hotel, Piazza delle Terme.
Select, Via del Tritone.

CATEGORY B.
Single bedded room 10 francs; double-bedded 15 francs.
Bristol, Piazza Barberini.
Eliseo, Via Porta Pinciana.
Hassler, Piazza Trinatà de' Monti.
Majestic, Via Veneto, 50.
Marini, Via Tritone, 17.
Minerva, Piazza Minerva, 69.
Moderno, Via Marco Minghetti, 30.
Pace, Via Nazionale, 104.

CATEGORY C.
Single bedded room 7 francs; double-bedded 12 francs.
Beau Sejour, via S. Eufemia, 19.
Beau Site, via Ludovisi, 45.
Boston, via Lombardia, 43.
Eden, via Ludovisi, 49.
Europa, piazza Mignanelli, 3.
Flora, via Veneto, 95.
Hurdle Lomi, (*Pensione*), via Tritone 36.
Imperiale, via Veneto, 24.
Inghilterra, via Bocca di Leone, 14.
Italia, via Quattro Fontane, 12.
Laurati, via Nazionale, 154.
Londra, piazza di Spagna, 15.
Milano, piazza Montecitorio, 11.

CATAGORY D.
Single bedded room 4 francs; double bedded 9 fr.
Alexandra (*Pensione*), via Veneto, 18.
Bavaria, via Aliberti, 1.
Belle Vue, via Boncompagni, 37.
Bethell, via del Babuino, 41.
Campidoglio, Corso Umberto I, 286.
Castellani Stelzer (*Pensione*), via Sistina, 79.
Dragoni, (*Maison meublée*), via Tritone, 5.
Hanover (*Pensione*), via XX Settembre, 4.
Hayden (*Pensione*), piazza Poli, 42.
Massimo d' Azeglio, via Cavour, 14.
Metropole, via S. Nicola Tolentino, 76.

CATEGORY E.
Single bedded room 4 francs; double-bedded 7 fr.
Albione (*Pensione*), via Sicilia, 164.
Bella, id., via Babuino, 196.
Boos, id., via del Quirinale, 45.
Brittannia, via Quattro Fontane, 149.
Cargil (*Pensione*), via Collina, 23.
Cavour (*Maison meublée*), via S. Chiara, 5.
Cesari, id., via di Pietra, 89.
Centrale, id., piazza Rosa, 9.
Colonna, id., via Due Marcelli, 24.
Commercio, id., via dei Crociferi, 20.
Genio (*Maison meublée*), via Zanardelli.
Ginevra, via della Vite, 29.
Hallier (*Pensione*), via Fontanolia di Borghese, 48.
Jaselli Owen, id., piazza Barberini, 12.
May, id., via Cavour, 183.

Bovendien heeft de Touristen Vereeniging (Movimento dei Forestieri) in het spoorwegstation te Rome een informatie bureau geopend waar alle vreemdelingen, Italianen of vreemden, die naar Rome komen, kosteloos hulp kunnen krijgen bij het zoeken naar logies in hôtels of bij particulieren.

Vanaf 20 Augustus zal het comité voortdurend een vertegenwoordiger in dit bureau hebben die geheel kosteloos te raadplegen is.

Om kamers te bespreken kunnen de leden zich rechtstreeks per brief tot de hôtels wenden of tot het bovengenoemde bureau.

Ter verzekering van een goede regeling door het Uitvoeringscomité te Rome, is het beslist noodzakelijk, dat het aantal deelnemers waarop gerekend moet worden zoospoedig mogelijk bekend zij.

Beleefd en dringend verzoekt ondergeteekende dus zoo mogelijk *omgaand* — in allen geval vóór het einde van deze maand — aan zijn adres opgave van hen, die aan het Congres wenschen deel te nemen. H.H. deelnemers ontvangen daarna het officiëel inschrijvings-formulier ter teekening.

De Secretaris van het Hollandsche Comité,
Weesperzijde 26, Amsterdam. A. Salm G.Bzn.,

*) Wegens plaatsgebrek moeten wij de lijst der verschillende hotels belangrijk inkrimpen. Red.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap — Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht. — Plaatwerk „De Architect". — De Perseus van Benvenuto Cellini. — Noodlot-fatum. — Concept-Statuten. — Ingezonden — IXe Internationaal Congres van Architecten te Rome — October 1911.

CHEF DE BUREAU.

Op een groot Architecten-Bureau in een der hoofdsteden van ons land wordt gevraagd een practisch ervaren CHEF DE BUREAU, die gewoon is volkomen zelfstandig te werken en leiding aan personeel te geven.

Diploma als Bouwkundig Ingenieur gewenscht, doch niet vereischt; bij voorkeur financieel onafhankelijk, terwijl na gebleken geschiktheid associatie in de toekomst niet uitgesloten is.

Brieven met uitvoerige inlichtingen, alsmede opgaaf van referentiën enz. worden ingewacht onder No. 17, aan het Algemeen Advertentie-Bureau ROUMA & Co., Amsterdam.

NEGENTIENDE JAARGANG No. 36. ZATERDAG 9 SEPTEMBER 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewone leden worden voorgesteld: de heer G. J. Meijers, Civiel-Ingenieur te Amsterdam, door de heeren Adr. Moen en G. J. Rutgers, en de heer J. M. Vink, bouwk. teekenaar te Amsterdam, door de heeren Evert Breman en G. J. Rutgers.

Afdeeling Voortgezet en Hooger-Bouwkunst-Onderricht.

De lessen in Architectonisch-handteekenen onder leiding van den docent, den heer K. van Leeuwen, worden voor den cursus 1911—12 hervat op Zaterdag 16 September e.k.. in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Jan de Meijer, 1e Secretaris.

DE ST. BARTHOLOMËUSKERK TE SCHOONHOVEN.

Dinsdag 29 Augustus j.l. is de teerling geworpen over het lot van de kerk en toren van bovengenoemd, schilderachtig aan de Lek gelegen stadje. Zooals wij uit het voortreffelijk, prettig gestelde, leerzame stukje van den Heer C. W. Nijhoff, (in „Architectura" No. 32, 12 Augustus 1911) over Schoonhoven en zijn gebouwen, doch voornamelijk over de Bartholomëuskerk weten, werd genoemde kerk met slooping bedreigd. Zijn ernstig, persoonlijk ter plaatse ingesteld onderzoek, bracht hem tot de overtuiging, dat slooping een onverantwoordelijke daad zou zijn. Met hoeveel voldoening zal de Heer Nijhoff op zijn arbeid terugzien, nu de gemeenteraad van Schoonhoven met 8 tegen 1 stemmen het voorstel van Burg. en Weth. heeft verworpen. Dit voorstel luidde: „om in verband met de geleidelijke verzakking van den grooten toren in beginsel te besluiten aan de Ned. Herv. gemeente aldaar in eigendom af te staan den grooten toren, met bedoeling dezen en de kerk af te breken, en bij het bouwen eener nieuwe kerk meer zuidwaarts op het bestaande terrein een nieuwen toren op te bouwen, terwijl de gemeente gedurende 15 jaren aan het kerkbestuur een uitkeering zou doen van *f* 1000 per jaar."

Ziehier hoe door een tijdig ingrijpen weder een vandalisme is verhinderd. Wij mogen dit een „vandalisme" noemen omdat er geen overtuigende reden waren, om tot slooping over te gaan. Een ongemotiveerd afbreken, mogen wij onder „vernielzucht" rekenen. Wij spreken het nog eens uit: „ziekelijk" wordt het behouden, indien de waarde van iets, alleen in het „oud-zijn" is gelegen, en, zoo het een nieuwe uiting in den weg staat.

J. D. M.

DE PERSEUS VAN BENVENUTO CELLINI.

II.

Toelichting:

Volgens de klassieke mythologie is Perseus de zoon van den Oppergod Zeus en van de Koningsdochter Danaë. Hij werd door zijn grootvader Akrisios, wien voorspeld was, dat hij door zijn kleinzoon zou omkomen, tegelijk met zijne moeder, in een kist in zee geworpen. Doch zij belandden behouden op de kust van het eiland Seriphos, welks koning Danaë tot zijn slavin maakte, en den jongen Perseus opdroeg, het hoofd van Medusa te halen, die in het uiterste Westen der aarde woonde.

Na een lange zwerftocht vindt hij Medusa, besluipt haar van achteren en kapt haar, door het schitterend blanke schild van Athena beschut, met het zwaard van Hermes, het hoofd af.

(Hierop sprong uit Medusa's romp het gevleugeld ros Pegagos te voorschijn.)

Bij de verscheiden bekende klassieke voorstellingen draagt Perseus gewoonlijk als attributen: gevleugeld schoeisel, het zwaard van Hermes en dikwijls ook als hoofddeksel het hoofd van Medusa.

Benvenuto Cellini, stelt, in zijn ongeveer 2 meter hooge bronzen beeld, Perseus voor op het oogenblik, dat hij, na Medusa's hoofd afgeslagen te hebben, dit zegevierend omhoog houdt.

Cellini begon met het boetseeren der modellen voor deze schepping in 't jaar 1545. Hij was toen dus vijf en veertig jaar oud. Het beeld zelf voltooide hij in 1554. Het werd op 27 April van dat jaar op het bekende plein te Florence onthuld.

* * *

Een groote belangrijkheid van dit meer dan levensgroote beeld is, dat het door Benvenuto zelf in brons gegoten werd. (De aangrijpende geschiedenis van dit gieten zal men in de navolgende beschouwingen vinden.)

Integenstelling vaak met tegenwoordig, waren de groote beeldende kunstenaars uit dat tijdperk niet alleen consipieerders; doch tevens waren zij ook vakmenschen, die hun eigen werken, het zij dan àl of niet door hunne leer-

lingen op eigen werkplaatsen bijgestaan, ook zelf volvoerden.
Men spreekt tegenwoordig op figuraal gebied nog van beeld-*houwers;* maar ten onrechte. Deze benaming is voor het grootste deel hunner onjuist: men moest daarentegen van beeld-*boetseerders* spreken. Want zij „boetseeren" het model wel, maar laten de uitvoering in duurzaam materiaal (indien dit er althans van komt), aan anderen over. Dit komt hierdoor, dat bij alle theorie en oefening tegenwoordig, het eigenlijke métier, of handwerk niet geleerd wordt. Zoo hebben bijv. de leerlingen van de Beeldhouwklasse der Rijks-Academie, daar nooit een stuk steen voor zich, of een hamer en bijtel in de hand gehad.
Dit is zeer te betreuren! Want door het laten uitvoeren van het geboetseerde werk in duurzaam materiaal door andere handen, gaat juist de grootste aantrekkelijkheid: de eigen, fijn gevoelde uitdrukking *in de stof* verloren. Dat wonderbaar fijne *„af"* zijn van een kunstwerk; de volkomen afgesloten uiting, kan door geen andere handen dan door die van den schepper zelf verkregen worden. En dit geldt niet alleen voor beeldhouwwerken in steen, doch eveneens voor beeldwerken in brons. Een werk naar gipsmodel in brons gegoten, doet zich naar men weet, daarna totaal anders voor. Het lijkt niets meer op het gipsmodel; hetgeen eerstens door de geheel andere kleur, maar meer nog door het verschil van geaardheid dezer beide materialen veroorzaakt wordt. Verbeeldt U! is er grooter tegenstelling denkbaar dan tusschen dat poederige, stoffige, fijne, onduurzame, bleeke gips, en dat harde, stoere, sombere, als voor de eeuwigheid geschapen brons, dat brons, dat in enkele partijen zoo wonderbaar diep kan zijn, op enkele hoogsels daarentegen zoo even kan zon-gouden glanzen.
Is er verder, uit een oogpunt van materiaalkennis en behandeling, wel grooter misvatting denkbaar, dan die impressionistisch geboetseerde, in brons nagegoten beelden en beeldjes, welke tegenwoordig zoo zeer in den smaak vallen? Men vindt deze dingen schilderachtig; en zij zijn dat ook in de gewone beteekenis van het woord; hun hoogsels en diepsels zijn door de ruige behandeling effectvol — maar goedkoop. Want is er in den grond der zaak wel grooter wansmaak denkbaar dan dergelijke, laat mij zeggen: in brons geboetseerde beelden, uit vingervegen en afdruksels in brons, door boetseerstokindrukken en bewegingen in — brons opgebouwd? Stel daar de wonderschoone antieke, fijn geciseleerde bronzen tegenover; stel daar ook dezen Perseus tegenover, die, ondanks zijn groote afmetingen, van kop tot teen op de fijnste wijze geciseleerd is.
En al dergelijke misvattingen komen alleen dááruit voort, dat den artisten in den dop niet meer, als vroeger op de werkplaatsen der Meesters, het eigenlijke *handwerk* geleerd wordt. Het worden geen handwerkslieden, geen vakmenschen meer die flink hun armen uit de mouw steken kunnen; het worden artisten; het worden „menheeren". Werken, — zelf graven en ploeteren in de stof, nom de tonnerre! — in de moeizame stof, zóólang, tot er àl uitgehaald is wat er in zit; zoolang, tot ze als een levend wezen spreekt en zingt; dat is het ware! En dat ontbreekt ons ....

Alvorens hiervan af te stappen, nog een enkele opmerking aan het adres onzer hedendaagsche figurale beeldhouwers. Zij klagen, en ten deele terecht, steen en been over de weinige appreciatie die hun werk van het ontwikkeld publiek ondervindt. Niemand koopt hun werk hier; althans waar het figuren van eenige be-

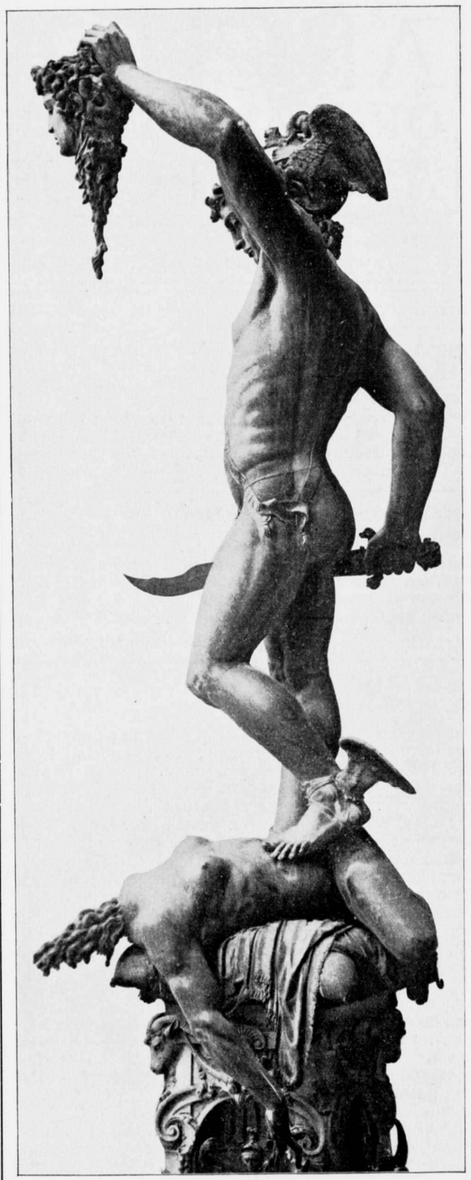

DE PERSEUS VAN CELLINI. (Het beeld met gedeelte van het voetstuk.)

teekenis betreft; en zoo zijn zij wel gedwongen het in gipsmodel te laten. Zij kunnen het niet in marmer *laten* nahakken, of in brons *laten* gieten.
Toch vroeg ik me den laatsten tijd dikwijls af: hoe komt het toch, dat zij hun klei niet van zoodanige samenstelling maken, dat het geboetseerde werk *gebakken* kan worden? Dat moet toch zeer wel mogelijk zijn; vele vroegere geslachten hebben van deze terra-cotta techniek een wonderschoon gebruik gemaakt.
Wanneer onze artisten er weer toe komen konden hun werk te bakken of te laten bakken, hoeveel fleuriger zouden onze tentoonstellingen van beeldwerken er dan niet gaan uitzien, dan nu met dat brooze, bleeke gips.
Eerstens heeft men de verschillende kleisoorten, welke alle andere tinten na 't bakken opleveren; en vervolgens heeft men het schoone, niet te overschatten voordeel van de mogelijkheid der toepassingen van kleurige of ongekleurde glazuren. Wij denken aan de onvergelijke werken der Perzen, Hindoe's, Mooren en zoovele anderen op dit gebied; ook van de latere Lucca-della Robbia en anderen.
Die prachtige terra-cotta techniek met zijn schitterende mogelijkheden van levende, glanzende émails, en van een duurzaamheid, door geen enkelen natuursteen ter wereld overtroffen daarenboven, begint gelukkig in verschillende landen weer op te leven. Hier merk je daar helaas nog weinig van; wèl enkele, waardeerbare, schaarsche sporen.
De toekomstleuze onzer beeldende kunstenaars zij dus: Weg met het brooze, onduurzame gips! We willen standvastiger werken scheppen! Weg met het gips, dat in enkele jaren (indien de verver (sic!) 't niet onder handen neemt) er vreeselijk schunnig begint uit te zien, om dan na nòg enkele jaren uiteen te vallen.
En een les, die voor onze kunstscholen uit het bovenstaande kan getrokken worden, is deze: Leg U steeds méér toe, op de *praktijk* der verschillende ambachten en beroepen. Alle groote tijdperken doen het ons zien, dat zij tot hun groote werken kwamen, niet door woorden, maar door *daden;* niet door een overrompelende hoeveelheid theorie, niet door hoofden tot barstens toe door feitenkennis en wetenschap gevuld; maar door knuisten die van aanpakken wisten, die te volbrengen wisten, wat er aan groote gedachten omzwom in die hoofden. De hand is de veiligheidsklep voor het hoofd. Is de verbinding tusschen deze beide verstopt, dan dreigt er gevaar in de nabijheid!....

* * *

Maar laat ons tot Cellini's levensbeschrijving terugkeeren en enkele inlichtingen geven over de geschiedenis van dit merkwaardige boek.
„Het leven van Benvenuto Cellini, Florentijnschen goudsmid en beeldhouwer, door hem zelven beschreven", is niet alleen gedurende zijn leven niet gedrukt, maar er verliepen zelfs bijna 2 eeuwen, vóórdat het — schoon door de Italianen zeer hoog geacht — het licht zag. Oorzaak hiervan was de dwaze ijdelheid der familie Cavalconti, die in het bezit van het oorspronkelijke handschrift (dat gedeeltelijk door Benvenuto zelf geschreven, gedeeltelijk door hem gedicteerd werd) geraakt was. Deze familie wilde niet alleen niet toelaten, dat het gedrukt, maar evenmin dat van het handschrift copy genomen werd. Dit werd zelfs den kardinaal Leopoldo van Toscane, die er meermalen op aandrong, geweigerd.
Later kwam het handschrift in bezit van den geneesheer Francesco Redi. Maar daarna hoorde men er niets meer van, tot het in 1810 door Luigi de Poirot, secretaris der stad Florence, bij een uitdrager terug gevonden en aangekocht werd, waarna het met andere manuscripten aan de „biblioteca Laurenziana" werd geschonken. De echtheid van dit handschrift is vastgesteld.
Dit alles belette echter niet, dat verschillende uitgaven van Benvenuto's boek verschenen reeds vóór het oorspronkelijke handschrift bekend werd. Deze moeten gedrukt zijn naar in het geheim genomen copiën. Deze uitgaven zijn daardoor ver van zuiver en wijken op verschillende plaatsen van het oorspronkelijk handschrift af.
Buiten de vele Italiaansche uitgaven, verschenen van de vroegere vertalingen twee in 't Engelsch (1771 en 1823), één in 't Duitsch, t. w. van den beroemden Göthe (1803), en één in het Fransch (1822).
Een uitgave naar het oorspronkelijke manuscript verscheen voor de eerste maal in 1829, waarna het verschillende uitgaven en vertalingen beleefde.
(Deze korte geschiedkundige toelichting is getrokken uit Limburg Brouwer's „Inleiding" tot zijne vertaling.)
De Fransche vertaling van Léopold Leclanché moet tot de beste behooren. In onze taal verscheen een, naar het mij voorkomt, zeer gewetensvolle vertaling van P. van Limburg Brouwer, (Groningen W. van Boekeren, 1843). De stijl dezer laatste vertaling is echter, naar het karakter van dien tijd, eenigszins zoetelijk en sleepend. In Leclanché's Fransch klinken Benvenuto's zinnen veel kernachtiger en korter, wat zeker meer in overeenstemming met z'n robuste natuur zal zijn.
Ik heb mij, in wat hier volgen gaat, de moeite gegeven, Limburg Brouwer's Hollandsch met Leclanché's Fransch telkens te vergelijken, om zoodoende tot een zinsbouw te geraken, die met Cellini's krachtige taal meer in samenklank zij.
Mijn werk heeft echter geen andere pretentie, dan dat het een *„Uittreksel"* is. Cellini op den voet volgen, zou buiten het bestek van dit blad vallen. Die belang in het geheele leven van dezen kunstenaar stelt, zal goed doen, een der bovengenoemde vertalingen in zijn geheel te lezen. Mijn werk zij daartoe slechts een aansporing. Ten slotte nog dit: Waar in de volgende kolommen Benvenuto zelf aan het woord is, plaats ik deze woorden tusschen aanhalingsteekens.
(Wordt vervolgd.) WALENKAMP.

HET NIEUWE GEBOUW VAN R. S. STOKVIS & ZN. LTD. TE ROTTERDAM.

Architecten: J. VERHEUL DZN. en C. N. VAN GOOR.

't Is geen gewoonte om in ons blad een of andere firma aan te prijzen of 't moet zijn, dat het door haar gefabriceerde in zoodanig aesthetisch verband staat tot ons beroep, dat een meer algemeene bekendheid, zoowel voor den architect als de architectuur, van belang kan worden geacht. Dit nu is met de firma Stokvis te Rotterdam niet direct het geval en we hebben dan ook de invitatie, om haar nieuwe gebouw te komen bezichtigen, zoodanig opgevat, dat ons oordeel gevraagd wordt over dat nieuwe gebouw en minder over de zaak van deze firma, die dan ook slechts ten deele met het bouwvak in verband staat.
Het nieuwe gebouw dan bleek de bezichtiging wel waard. Onder leiding van de architecten, maakten we met verscheidene andere collega's-verslaggevers een rondgang door het gebouw. Het is gelegen aan den Westzeedijk en Ruigeplaatweg en beslaat ter hoogte van vier verdiepingen een grondvlak van 74 M. vierkant waartegen nog is aangebouwd een gebouw van één verdieping, met een grondvlak van 74 × 33 M., tezamen aldus een bebouwd oppervlak bestaande van ca. 8000 M².

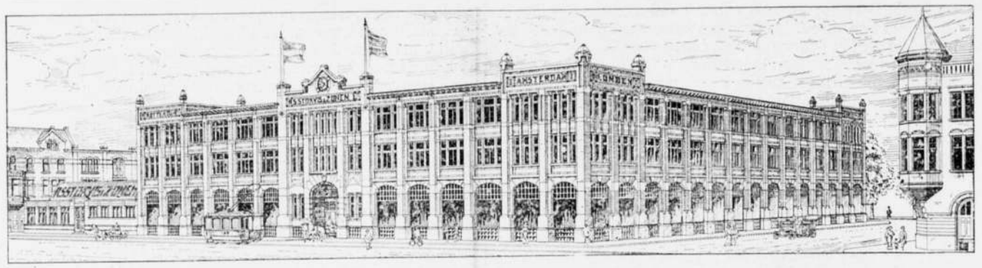

De nieuwe kantoren, magazijnen, en werkplaatsen van R. S. Stokvis & Zn. Ltd. te Rotterdam.

Dat dit oppervlak nogal belangrijk is, kan uit de volgende cijfers blijken. Het Koninklijk Paleis te Amsterdam heeft een oppervlakte van ca. 6900 M²., de beurs aldaar 6345 M²., en het Rijksmuseum met binnenterreinen 8450 M². Voor de beschrijving der planindeeling en de technische bijzonderheden van dit bouwwerk verwijzen wij naar het 26 Aug. j.l. verschenen nummer van het maandblad der firma Stokvis: „De Industrieele Gids" welk nummer aan alle architecten is toegezonden en geheel aan het nieuwe gebouw is gewijd.

Hoe uitgebreid het complex van localiteiten is kan nog blijken uit het feit, dat de vluchtige rondwandeling die wij er maakten en waarbij lang nog niet alle lokalen bekeken werden, eenige uren vorderde. Het geheele bouwwerk werd in juist twee jaren op den daarvoor bestemden datum opgeleverd.

De kolossale omvang en het groot aantal lokaliteiten werkt imponeerend. Het is een niet gering te schatten arbeid een zoodanig groot geheel met zijn uiteenloopende eischen te ontwerpen en daar te stellen. Zooiets vereischt

Kantoren, Magazijnen en Werkplaatsen voor R. Stokvis & Zonen Ltd. a/d Ruigeplaatweg a/d West-Zeedijk te Rotterdam.

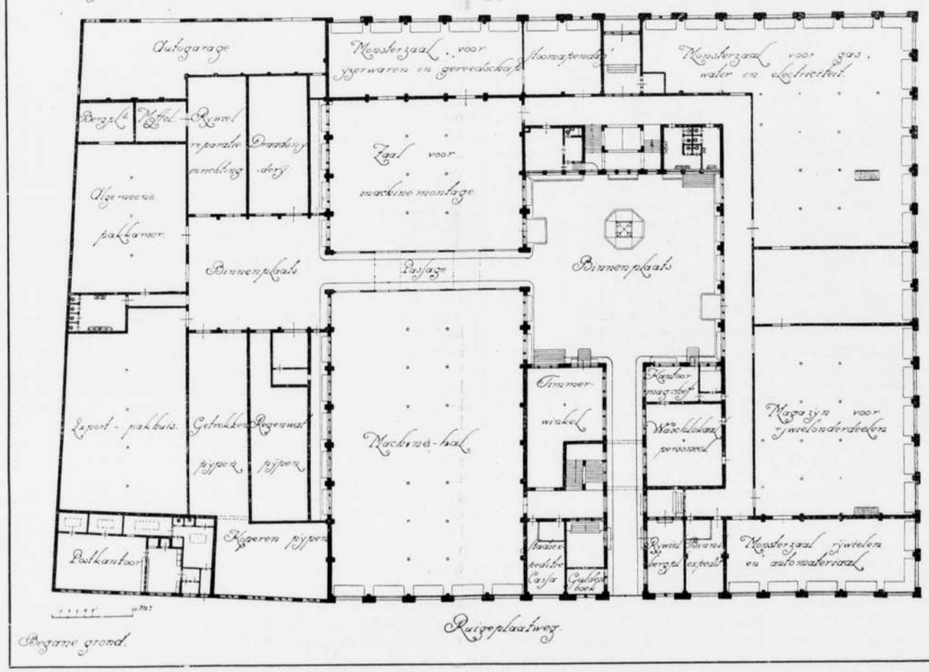

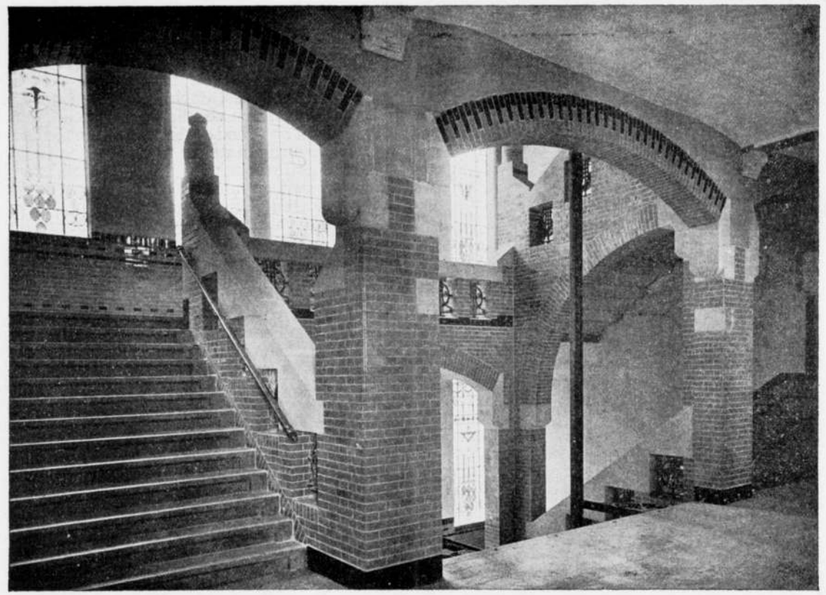

Het trappenhuis in het gebouw van R. S. Stokvis & Zn. Ltd. te Rotterdam.

een groote mate van inzicht en energie en bij het aanschouwen er van brengt men onwillekeurig een saluut aan het organisatietalent van de bouwheeren en architecten. Het grondplan is in hoofdlijnen verdeelt op een systeem van quadraten en daardoor regelmatig en overzichtelijk van opzet. Het ziet er inwendig aangenaam en degelijk uit, hoewel uit den aard der zaak alle overbodige luxe is vermeden. De gangen en trappenhuizen zijn royaal van afmetingen, de lambriseeringen van crême en geel verglaasde steen en de rustige tegelvloeren geven hier en aangenaam cachet. Deze gangen, die tusschen twee rijen lokalen doorloopen zijn uitstekend verlicht, ten eerste door de trappenhuisvensters en voorts door een viertal binnenplaatsen, welke op de hoeken van het omgeschreven vierkant zijn aangebracht.

De gevels zijn opgetrokken van witte verblendsteen op een basement van geelgrijs graniet met gebeeldhouwde zandsteen versieringen in de doorgaande pilasters.

Hoewel de buitenarchitectuur niet direct is af te keuren, goed verzorgd als de gevels zijn in hunne onderdeelen en regelmatige indeeling, zijn wij toch van meening, dat van een gebouw van deze afmetingen een meer grootsche, monumentaler werking zou kunnen uitgaan. Dit behoeft niet gezocht te worden in kostbare materialen, want ook deze zijn hier niet gespaard. Het geheel is niet vrij van eentoonigheid, wat wellicht tendeele zijn oorzaak vindt in de kleurverhouding. De domineerend groote vensters op alle verdiepingen en de ietwat saaie daklijn zijn mede oorzaken van de minder bevredigende architectuur.

Onwillekeurig gaan onze gedachten hierbij naar onze Duitsche collega's en hun prestaties in dit genre.

De binnenplaats is eveneens in witte steen gemetseld en maakt met zijn groot gewelf van glazen bouwsteenen in verschillende kleur (het grootste wat tot nog toe in dit materiaal werd uitgevoerd) een machtigen indruk.

Een woord van hulde aan de bouwmeesters mag hier niet ontbreken en eveneens aan de firma Stokvis voor haar ondernemingsgeest en durf. B. v. B.

DE TECHNIEK VAN HET GLASSCHILDEREN.

Een dezer dagen had ik het genoegen den Heer J. W. le Nobel, glasschilder en docent aan den cursus van V. en H.B.O. te ontmoeten en, kon het ook anders, met hem te spreken over veel wat tot het glasschilderen behoort.

Het Goudsche kerkglas had mij gefrappeerd: knap werk was daarbij gepresteerd. Op vele vragen daaromtrent had ik een vriendelijk bescheid mogen ontvangen doch is het te verwonderen, dat, gezien de spanne tijds die mij voor de bewondering en bestudeering van dat glas gelaten was, veel, ja heel veel nog onbeantwoord en onbekend moest blijven. Al die onbekende en daardoor geheimzinnige wetenswaardigheden, die legio „waarom's" die nog met onverminderde kracht op mij bleven aanstormen, die waren het die mijn gesprek, ditmaal dus met een ander en niet minder bekend glasschilder, leiding gaven. Wij bespraken hier de „geheimen" der techniek die geen geheimen bleken te zijn; wij hadden 't over licht, lucht, stof, ja wat niet al en 't ging zoo vlot maar ook zoo vlug, dat ik mij van tijd tot tijd even diende te „orienteeren". Al wie Le Nobel kent, zal weten, even goed als ik zulks weer gewaar werd, dat hij over een schat van kennis beschikt en over de gave, om die kennis op aangename en glasheldere wijze te uiten. Hij leeft voor z'n werk en dat wel in die mate — dat hij zich een beginsel

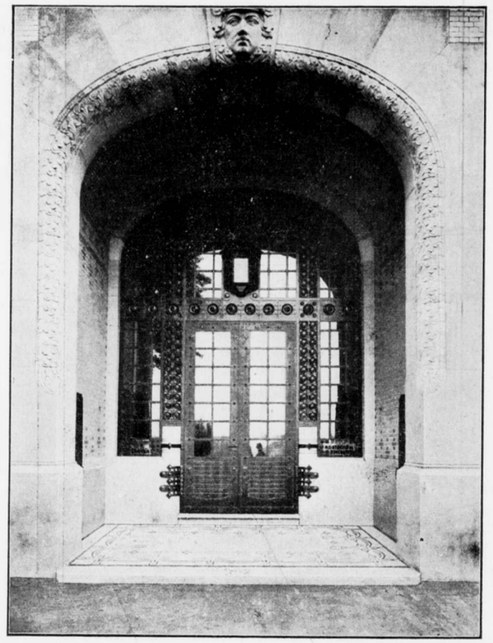

Ingang naar de kantoren (a/d Westzeedijk) van de firma R. S. Stokvis & Zn. Ltd. te Rotterdam.

onzer te gaan spreken. Ik wensch daartoe dan eenige vragen op te werpen en houd mij bij voorbaat van des heeren Le Nobel's bereidwilligheid, om die te beantwoorden, overtuigd. Hij kan er van verzekerd zijn dat hij met dit werk niet alleen schrijver dezes, doch zeer velen onzer leden en lezers aan zich verplicht.

Mag ik op grond dezer overwegingen dan de navolgende vragen stellen, t.w.:

I. Was de techniek van het glasschilderen(branden) verloren gegaan en is die thans weer opnieuw (en volkomen gelijk) uitgevonden?

II. Wat dient men eigenlijk onder techniek te verstaan?

III. Beheerst de techniek alleen de te verkrijgen effecten bij gebrandschilderd glas, of zijn nog meerdere factoren hierbij van invloed?

IV. Valt een oud raam waarlijk wel te restaureeren; bedoeld in dien geest n.l. dat oud en nieuw glas tezaam een fraai en bevredigend geheel verschaft (zonder ook maar iets van het oude glas te verwijderen) en *blijft* het nieuwe glas volkomen bij het oude aanpassen?

V. Heeft het licht en de lucht invloed op het glas en kan men soms na bepaalden tijd iets van verkleuren gewaar worden?

VI. Is het technisch mogelijk een zelfde stuk glas meerdere malen te schilderen en te branden?

VII. Wordt het glas ook wel eens afgeslepen, teneinde hierdoor een bepaald effect te verkrijgen dat men anders niet verkreeg?

VIII. Wat is uw oordeel omtrent vele restauraties; wachten ons na jaren wellicht verrassingen als gevolg van de aangewende materialen bij die restauraties?

ADR. MOEN.

DE ZANDSTEEN UIT DEN ZAK

voor oogen gesteld heeft: een heilig beginsel, gegroeid èn uit de studie der techniek èn uit zijn gevoelvolle persoonlijkheid, waarvoor hij vrijwel alles ten offer brengt. Heeft dit wel eenigermate z'n bedenkelijke zijde, het dwingt toch voorzeker grooten eerbied af wanneer men voor z'n principe rondborstig durft uitkomen, en er voor staat, ja er desnoods mee valt. Le Nobel eischt, zoo van zich zelven als van anderen, in 't werk eerlijk te zijn. Niet met een braaf gezicht iets beweren en voor waarheid trachten uit te geven terwijl men zelf maar al te goed weet den leek bij den neus te nemen, neen, zonder eenige restrictie moet het waarachtig waar zijn. Dusdanige overtuiging en opvatting kan alleen hij hebben, die de techniek door en door kent, ergo beheerscht en alzoo weet èn wat ze doet èn wat ze voor verrassingen baren kan; anders moet er gesproken worden van eene opvatting op gezag welke nooit de ware zijn kan en leugentjes (eveneens dus op gezag) in zich sluit die later voor abuizen of vergissingen moeten doorgaan.

Daar ik er mij bij voorbaat van verzekerd houd dat velen in ons Genootschap groote belangstelling koesteren voor het gebrandschilderde glas en gaarne meer omtrent techniek, werking van licht en lucht enz. zouden willen weten; tevens toch ook weet, dat Le Nobel moeilijk uit zichzelven tot spreken bewogen wordt, niettegenstaande het spreken over zijn vak hem zoo licht valt, meen ik niets beters te kunnen doen, dan hem op vriendelijke wijze *tot spreken te dringen* en hem uit te noodigen, in ons blad eens te gaan schrijven, alzoo tot velen is de wereld nog niet uit, die 't denkt is achter bij zijn tijd; zelfs niet de Amsterdamsche wereld. — De garde van Jacot bouwt aan het Leidsche bosch een pianomagazijn van zandsteen uit den zak.

't Was goed bedoeld, deelde men ons mee; het huis is ontworpen in zandsteen, de soort werd niet genoemd. Een Duitsch huis is 't, heel origineel, beslist 't eerste snufje voor Amsterdam, direct geïmporteerd en .... geschikt voor des bouwheer's beurs.

Geen zandsteen uit de groef, dán zandsteen uit den zak, toch zandsteen, — baksteen heeft iedereen.

Wat rijk zal dat huis gaan doen aan 't Leidsche bosch; gevels van beste miskleurige klinkers overtrokken met wel anderhalven duim portland — wat? — zandsteen!, alleen maar uit den zak; gekamd, doorgroefd en met 'n fijn tintje overgooten.

Vóór probeerde men 's, achter probeerde men 's, op zij probeerde men óók nog 's; allemaal fijne tintjes van geel, groen en lila —, net de zijdestalenkaart van Hirsch.

En dan pilasters met canelures, neggen met diepe profielen, daarboven een fraaie gootlijst met blauw en goud versierd. Ten slotte een mooi dak met geestige lucarden over den regelmatig en goed verdeelden gevel.

Men ziet 't was goed bedoeld, dit ontwerp in zandsteen en in Duitsch, en — wat niet vergeten moet worden — de garde van Jacot bouwt zooals 't tegenwoordig niemand meer kan; zij bouwt in zandsteen uit den zak.

R. S.

INGEZONDEN *).

VAN ARCHITECTUUR.

Geachte Redactie!

Als getrouw lezer van „Architectura" zij 't mij vergund, enkele opmerkingen te maken over 't fragment van Willem Brouwer's artikel uit „Bouwkunst", overgenomen in uw blad van 26 Augustus. Dit fragment wordt in uw artikel opgenomen, om ons te beter 's Heeren Brouwers standpunt te doen kennen. Deze kunstenaar voelt zich niet een éénheid op zich zelven, maar stelt gaarne zijn arbeid in dienst der Bouwkunst. Dit bewijst, dat de Heer Brouwer in ruimeren zin architectonisch is aangelegd. Hij tracht het ons in zijn Bouwkunstartikel duidelijk te maken. En nu is juist dit artikel in niet geringe mate onbeholpen van architectuur, wat mij -- juist in een man als Brouwer — bevreemdt en spijt — bevreemdt, omdat de schrijver 't wezen van Architectuur schijnt te doorgronden (architectuur is immers niet slechts de combinatie van technische en aesthetische constructie van gebouwen; doch de Almachtige, zonder wie geen bouwwerk op welk gebied ook tot stand komt) — en spijt, omdat de Heer Brouwer in zijn architectonisch voelen toch eenzijdig is, want — ik herhaal 't, in zijn betoog missen we de architectuur, die 't juist, gezien de belangrijkheid der stof, zoo waardevol had kunnen maken. Ik wensch hierop te wijzen, niet om den Heer Brouwer, wien, dank zij zijn arbeid, groote achting toekomt, eens te kapittelen, maar, omdat ik meen, dat de ware kunstenaar voor architectuur in den ruimsten zin, dus ook voor de letterkundige, eerbied behoort te hebben. De in uw blad geplaatste aanhalingen zijn al zeer slordig van stijl. Gaan we maar eens na, wat er al zoo staat.

Op pagina 271 lezen we o.a. „De harmonie, welke zoo „spreekt uit de dingen van vroeger, de harmonie *die*, al „is zij versterkt door tijd, die harmonie is het juist, *wat* „mij heeft doen *zinnen naar* een materiaal, dat *bij den „aanvang van het gebouw* reeds innig *samenging met zijn „architectuur.*" Bekijk nu eens dezen zin en let dan op 't door mij gecursiveerde. 't Betrekkelijk voornaamwoord *die* is 't begin van een afhankelijken zin, welke door den schrijver eenvoudig is verwaarloosd. 't Antecedent van 't onzijdige voornaamwoord *wat* is 't vrouwelijke substantief *harmonie*. Dan verder heeft de Heer Brouwer *gezonnen naar* een materiaal. Men zint niet *naar* maar *op* iets. Bovendien kan er m.i. niet op een materiaal *gezonnen* worden. 't Ontstaat immers niet, gelijk een bewijsvoering, door denken, maar door een handeling, wanneer 't n.l. uit een complex van stoffen is *samengesteld*, of 't wordt eenvoudig uit den bodem of uit 't plantenrijk te voorschijn gebracht. Eindelijk *„ging* dat materiaal reeds *bij den aanvang van 't gebouw* innig *samen met zijn architectuur.*

Bij den aanvang van 't gebouw is een uitdrukking, die in een schooljongensopstel zou worden onderstreept. Maar hoe kan nu een materiaal samengaan met de architectuur van een gebouw? 't Zijn toch geen twee op zich zelve staande eenheden, die elkaar toevallig vinden en dan vriendschap sluiten. De architectuur berust op 't materiaal, wanneer we architectuur in den engeren zin van een *bepaalden stijl* opvatten. Dan is gene gevolg van den aard van 't laatste. In ruimere beteekenis is zonder materie geen architectuur denkbaar. Mij dunkt, de hier besproken zin getuigt nog al van slordige architectuur. Even verder zegt de Heer Brouwer: „Ik wil zeggen, aan „zoo'n gevel, die toch het „„gelaat"" van het lichaam „moet zijn, de karakteruitbeelding van het menschelijk „wezen, zal de architect ernstig trachten de goede uitdrukking te geven. Evenals men aan 't gelaat van „iemand zijn karakter min of meer kan ontleden, maar „daarbij ook gaarne diens handschrift ziet, tot verdere „bijzondere détailleering, zoo zal het totale aspect van „den gevel en zijn handschrift, n.m. zijn beeldwerk, zijn „sier, medewerken tot nadere verduidelijking van het „gevelkarakter."

Konden er in den eersten zin bedenkelijke stijlfouten worden aangewezen, de tweede is van een nog treuriger architectuur, die men te meer euvel mag duiden, omdat de Heer Brouwer hier door 't gebruik van figuurlijke taal werkelijk naar taalarchitectuur streeft.

Hij vergelijkt een gebouw bij een mensch en krijgt dan gevel = gelaat. Op 't gelaat van den mensch leest men zijn karakter. Doch ter nadere détailleering wil men ook zijn handschrift kennen. Evenzoo zal 't beeldwerk van den gevel, zijn sier, medewerken ter verduidelijking van 't gevelkarakter. *Gevelkarakter*! Dus nu hebben we niet meer gebouw = mensch, maar gevel = mensch. Immers de mensch en niet zijn gelaat bezit karakter. Dat is één verwarring. De tweede is deze. 't Handschrift is geen deel van 's menschen gelaat.

Maar dan mag 't beeldwerk, de sier, van den gevel, die wel een deel van den gevel uitmaakt, ook niet bij een handschrift worden vergeleken. Anders: 't Handschrift houdt verband met 's menschen karakter. 't Laatste uit zich in 't eerste. 's Menschen gelaat echter uit zich niet in zijn handschrift, noch is hiervan de samenstelling. Doch de heer Brouwer laat 't gevelkarakter zich in „zijn" (d. i. van den gevel, dus van 't gelaat van 't gebouw") handschrift uiten. Wat een verwarring! Wat een totale absentie van zinsarchitectuur

En zoo is er meer afkeurenswaardigs in dit fragment. Wat dunkt u b.v. van warm*kleurigen* tint? (pag. 272). Doch genoeg. Laat de kunstenaar, die zijn architectonisch voelen niet slechts in klei, maar ook in een betoog wenscht lucht te geven, er naar streven, ook daarin met de Architectuur rekening te houden, die hem lief is en ter wille waarvan hij juist zijn opstel schreef. Van een ernstig kunstenaar als den Heer Brouwer mag men verwachten, dat hij in al zijn uitingen ernstig zij, dus ook dan, wanneer hij, om de kunst te dienen, de pen hanteert. Hij zal, dunkt mij, de eerste zijn, om dit toe te geven, en daarom mijne opmerkingen niet beschouwen als critiekom-maar-eens-te-critiseeren. Ze zijn te berde gebracht juist uit achting voor den kunstenaar. Ze te verzwijgen, waar men ze voor zich zelven maakte, zou onverschilligheid toonen èn tegenover hem, èn tegenover de Architectuur, die ook aanwezig behoort te zijn als wij werken aan den opbouw van elkanders ontwikkeling, een arbeid, in dienst waarvan ook de Heer Brouwer zijn artikel schreef, een arbeid ook, in dienst waarvan „Architectura" verschijnt.

Heil dien arbeid!

Arnhem. G. v. d. WAL.

*) Plaatsgebrek noodzaakt ons een paar ingezonden stukken tot volgend nummer te laten liggen. RED.

VAN ALLERLEI AARD.

DE RESTAURATIE DER SINT JANSKERK TE GOUDA.

De commissie voor de restauratie der Sint Janskerk te Gouda zegt in haar thans gepubliceerd verslag o. m. het volgende:

De in 1910 uitgevoerde werken hebben zich in hoofdzaak bepaald tot de herstelling van het dak en het plafondwerk van de Noorderbeuk. Van de eerste en tweede zijbeuk in dit gedeelte der kerk werden vier oostelijke en drie westelijke schilden, en van de binnenste zijbeuk werd het geheele doorgaande dak van nieuwe bebordingen voorzien, terwijl de kapconstructie naar behoefte werd aangevuld, hersteld of

vernieuwd. De leibedekking over deze daken, de gootbekleeding met zink en loodbekleeding der nokken zijn geheel vernieuwd.
In het najaar werd aangevangen met het nazien en herstellen van de bogen en kolommen aan de zuidzijde van het middenschip. Deze bogen en kolommen blijken in redelijk goeden staat te verkeeren; wel zijn enkele voegen door zetting losgeraakt, maar de natuursteen is doorgaand nog in zeer goeden toestand.
De proeven van beschildering van het plafond werden voortgezet. De ijzeren horren ter bescherming van het venster no. 7 werden gemaakt. Omtrent de glasrestauratie kan worden medegedeeld, dat het raam no. 7 door den heer J. L. Schouten te Delft onder handen is genomen. (Dit raam is inmiddels gereed gekomen en geplaatst. Zie „Architectura" No. 31 en 32. Red.). Zooals reeds is gemeld ontvingen wij ter bestrijding van de kosten dezer restauratie van mevrouw de weduwe G. J. Steens Zijnen, geboren Van der Does, de toezegging van een bedrag van *f* 16.000.
Onze commissie leed een groot verlies door het overlijden van ons medelid, den heer mr. D. J. van Heusde, die onzen voorzitter reeds bekend was als de anonieme gever der kosten van de herstelling van het glas no. 8, en verder van zijne warme belangstelling deed blijken door aan onze commissie eene som van *f* 25.000. vrij van successierechten, te vermaken onder den last deze aan de restauratie van glazen der kerk te besteden.
Met dezelfde bestemming ontvingen wij een door mevrouw de weduwe dr. J. W. Kroon gemaakt legaat van *f* 5000, en door tusschenkomst van onzen voorzitter voor de restauratie van het glas no. 23, eene contante gift van *f* 10,000, waarvan de schenker voorloopig volstrekt onbekend wenscht te blijven, terwijl de vereeniging „Crabeth" ons de toezegging deed eener bijdrage van *f* 500, in de kosten der in 1911 uit te voeren herstelling van het raam no. 1.
Deze gift van *f* 10.000 en het legaat van Heusde worden rentegevend belegd, aangezien zij voorloopig voor het aangegeven doel nog niet zijn aan te wenden.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.
Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Augustus bezocht door 646 belangstellenden. De aan het Museum verbonden boekerij, die gedurende de maand Augustus gesloten was, werd 1 September weder geopend, zoodat boek- en plaatwerken weder in bruikleen worden afgestaan. De lessen der school voor Kunstnijverheid werden Maandag 4 September hervat.

DE GROOTE KERK TE VLISSINGEN.
Zooals de dagbladen reeds uitvoerig meldden, werd den 5den Sept. j.l. de Groote of St. Jacobskerk te Vlissingen geheel door brand vernield. Dit bedehuis, thans in asch gelegd, werd in het jaar 1328 door Willem III graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland gesticht en werd gewijd aan den heiligen Jacobus. De kerk ging in 1572 aan de hervormden over. Den 23 September 1572 werd er voor het eerst gepreekt. De kerk was gebouwd in den vorm van een kruis, van welke één arm tegenwoordig gebruikt werd als Engelsche kerk. Het groote orgel stond op de plaats, waar voor 1572 het hoofdaltaar stond. In de kerk zijn verschillende gedenkteekenen o. a. van Jan Alman, bekend uit het jaar 1572, toen Vlissingen de Spanjaarden verjoeg, welk feit op Donderdag j.l., Koninginnedag, herdacht werd. Het orgel, dat tusschen 1765 en 1769 vervaardigd werd, door den Vlissingschen orgelmaker Albertus van Os, is nog kort geleden hersteld.
Het is thans als vaststaand bekend, dat de brand is ontstaan door onvoorzichtigheid van een loodgieter. NOGMAALS dus een ernstige waarschuwing aan het adres van alle kerkvoogden, in wier handen belangrijke monumenten gesteld zijn, om nu eens afdoende maatregelen te nemen tegen de chronische nonchalance van heeren loodgieters.

BERICHTEN.
De couranten berichten dat Hotel „Victoria" zich gaat uitbreiden. En dat op een wijze, zoo verkondigen zij, die den vreemdeling, als hij onze stad bezoekt, zeker een goeden dunk zal geven van het Amsterdamsche hôtelwezen en tevens het in 't oog vallende punt van Damrak hoek Prins Hendrikkade zeer aan architectonische schoonheid zal doen winnen . . . . . (sic).
De directie heeft n.l. de terreinen aan de P. H. Kade tusschen haar hotel en de Hasselaersteeg gelegen, en waarop nu het hotel „De Meester" staat, aangekocht; verder kocht zij al de onbewoonbaar verklaarde woningen in de Hasselaersteeg, grenzend aan het hotel, dat is één kant van deze steeg, op twee huisjes na.
Al deze perceelen worden weldra gesloopt en in October zal aangevangen worden met den bouw van de nieuwe hotel-uitbreiding, waarvoor de plannen reeds door den architect Van Arkel zijn gemaakt. De nieuwe vleugel zal 50 à 60 modern ingerichte slaapkamers, elk met een badkamer, bevatten. Beneden komen restauratie en andere zalen.

— In de Herv. kerk te Ulrum (prov. Gron.), die in het midden der 13de eeuw gebouwd werd, zijn in de geweifde bogen vóór het koor oude muurschilderingen ontdekt, voorstellende de Heilige Katharina voor het rad, waarop zij ter dood moet zijn gebracht, en de Heilige Maagd met het kind Jezus. Men vermoedt dat ook de wanden versieringen moeten bevatten.
Daarnaar zal, op advies van den Rijksarchitect Mulder te 's-Gravenhage, een onderzoek worden gedaan. Na overleg met de Alg. Synode zal, ter bekostiging van een en ander, subsidie worden aangevraagd. N. v. N.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 34. De nieuwe Uniegebouwen van Zuid-Afrika, door J. C. Meischke, met afbeeldingen. De graftombe te Stavenisse, door H. J. Jesse met afbeelding. Een huis ingestort, door Schaad.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 35. De nieuwe Uniegebouwen van Zuid-Afrika, door J. C. Meischke. De nieuwe kantoren, werkplaatsen en magazijnen voor R. S. Stokvis & Zn. Ltd. te Rotterdam. Wandelingen in en om Rome, door A. W. Weissman, geschreven met het oog op het IXe Internationaal Architecten-Congres, dat 2—10 October a.s. te Rome gehouden wordt. Nog eens de verbetering (?) der Haagsche verkeerswegen, door v. H.

DE BOUWWERELD, 34. Giethoorn, oud en nieuw, met afbeelding van sterke tegenstellingen. Het reserve rioleeringsstelsel door J. v. d. Breggen.

DE BOUWWERELD, 35. Een museum van bouwkundige teekeningen. Alberti's „de re aedificatoria"; een vergeten boek. Leerlingcontracten uit de XVIIe eeuw.

DE OPMERKER, 34. Naar aanleiding van Loevenstein.

DE INGENIEUR, 34. Het openbaar gemeentelijk slachthuis te 's-Gravenhage, door A. A. Schadee en N. A. Smits, met afbeeldingen. Hygiënische en goedkoope verwijdering van afvalwater.

DE INGENIEUR, 35. De werken tot verdediging van de Noordzeekust tusschen de Heldersche en Pettemer zeeweringen. Opstelling van een voetbrug over het emplacement te Heerlen.

BUITEN, 34. Afbeeldingen van de Beurs te Kopenhagen en de kerk te St. Odilienberg. (*L*).

DE GAS- EN WATERFITTER, 34. Fittersschool, beambten voor den buitendienst. Gas tot verwarming van lokalen.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 9. Electriciteitsvoorziening. Een automatische smeer-inrichting.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 10. De nieuwe kantoren van R. S. Stokvis & Zonen Ltd. te Rotterdam.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 66, 67, 68. Das Bauwezen auf der Internationalen Hygiëne Ausstellung, Dresden. Eisenbeton-Bogenbrücke in Schweidnitz in Schlesien. Der Elastizitätsmodel eines Betongewölbes. Raffael in seiner Bedeutung als Architect. Die Umgestaltung des Inneren des St. Petri-Momes in Bautzen. Das dritte Rom und die Baukunst.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 69. Raffaël in seiner Bedeutung als Architekt. Eine zweite feste Brücke über den Rhein bei Cöln.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

II. PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).

III. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

A. ONTWERP VOOR EEN CAFE-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.

B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de progamma's in no. 29).

IV. PRIJSVRAAG VOOR EEN SOCITEITSGEBOUW IN HET PARK TE ROTTERDAM. Inlevering vóór of op 15 September 1911. (Zie programma in No. 31).

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Afdeeling Voortgezet en Hooger-Bouwkunst-Onderricht. — De St. Bartholomëuskerk te Schoonhoven. — De Perseus van Benvenuto Cellini (II). — Het nieuwe gebouw van R. S. Stokvis & Zn. Ltd. te Rotterdam. — De techniek van het glasschilderen. — De zandsteen uit den zak. — Ingezonden. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

NEGENTIENDE JAARGANG No. 36. ZATERDAG 16 SEPTEMBER 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

DE EERSTE GEWONE-LEDENVERGADERING NA HET ZOMERRECES.

De 1296e GEWONE LEDENVERGADERING (welke verdaagd moest worden) zal thans gehouden worden op WOENSDAG 20 SEPTEMBER 1911, des avonds te 8.30 UUR in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda:
1. Opening en notulen der 1295e ledenvergadering.
2. Mededeelingen, met een overzicht over het zomerreces door den Voorzitter, en ingekomen stukken.
3. Nadere bespreking omtrent de aansluiting bij den Bond van Kunstenaarsvereenigingen.
4. Ballotage van candidaat-gewone-leden, welke gedurende het zomerreces voorloopig door het Bestuur de rechten, aan het lidmaatschap verbonden, zijn toegekend; t. w.:

Candidaten:		Voorstellers:
de heer André Vos, Kunstnijveraar, te Amsterdam.	de heeren	P. Honig en G. J. Rutgers.
de hr. J. J. Teeuwisse, bouwkundige, te Amsterdam.	„ „	Kl. v. Leeuwen en G. J. Rutgers.
de hr. G. J. Meyers, Civiel-Ingenieur, te Amsterdam.	„ „	Adr. Moen en G. J. Rutgers.
de heer J. M. Vink, Bouwk. Teekenaar, te Amsterdam.	„ „	Evert Breman en G. J. Rutgers.

5. Behandeling van het concept der statuten, voorgesteld door de Herzienings-commissie; welk concept in het nummer van 2 September j.l. is afgedrukt.
6. Rondvraag en sluiting.

Tijdens deze vergadering zal een collectie foto's van gebouwen (en détails daarvan) te Venetië, geëxposeerd zijn.

JAN DE MEIJER, *te Secr.*

MEDEDEELINGEN VAN DE REDACTIE.

I. Door drukke werkzaamheden werd de schrijver van het artikel: *De Perseus van Benvenuto Cellini* verhinderd de copy van het vervolg-gedeelte tijdig ter zetterij te déponeeren. Hij hoopt in het e.v. nummer zijn artikel voort te zetten.

II. Van den uitgever Pedro Clignett ontvingen wij het werkje getiteld: „De gevolgen der Berner Conventie", populair beschreven door H. C. C. Clockener Brousson, directeur van het op te richten bureau voor auteursrechten te Batavia. Het is voor den luttelen prijs van 25 cent in den boekhandel verkrijgbaar gesteld.

III. In n°. 27 schreven wij als noot bij het artikel *Geknoei bij den Cementhandel*: „een Hollandsche vertaling der *Duitsche* normen wordt opgenomen in een der e.v. nummers van „Architectura". Nu het Nederl. Cement Syndicaat te Rotterdam deze normen (in klein formaat keurig gedrukt en in gekleurd omslag) gratis beschikbaar stelt en zelfs op breede wijze de verspreiding van dit hoogst belangrijk werkje heeft ter hand genomen, komt het der redactie alleszins gewenschts voor dat zij, die op het bezit dezer normen prijs stellen, deze tijdig aan voornoemd syndicaat aanvragen.
Een afdrukken in „Architectura" (in gedeelten) kan h. i. derhalve gerust achterwege blijven.

* * *

Van goed ingelichte zijde vernemen wij omtrent den INTERNATIONALEN PRIJSKAMP VOOR DE OPRICHTING VAN EEN MONUMENT TER HERINNERING AAN DE STICHTING VAN INT. TELEGRAAF-UNIE het navolgende:
Het was voor de Juryleden eene groote voldoening, dat voor den tweeden prijskamp niet alleen *meer* ontwerpen — namelijk 108 — waren ingezonden, maar vooral dat de ingezonden modellen in het algemeen een veel gunstiger indruk maakten door de betere opvatting en de hoogere kunstwaarde van de maquetten, zoodat men kan zeggen dat deze tweede prijskamp volkomen aan het doel beantwoordde.
De eerste prijs, waarbij tevens aan den ontwerper de uitvoering is opgedragen, is toegekend aan: Giuseppe Romagnoli van Bologna;
de 2de prijs ontvangt 6000 francs en werd behaald door: Cavaliere Guido Bianzoni van Turijn;
de 3de prijs: Alvis de Beulé en Valentin Weierwick beiden te Gent (in samenwerking) 5000 francs;
de 4de prijs: Josef Müllner te Weenen, 4000 francs.
Verder heeft de Jury tegemoetkomings-prijzen van 1250 francs kunnen toekennen aan elk der volgende inzenders:
1. Wilhelm Pipping en Josef Möst, beiden te Keulen, (in samenwerking);
2. Henri Crenier te Parijs;
3. Ernest Dubois en René Batouillard, beiden te Parijs, (in samenwerking);
4. Prof. Hubert Nätzer en Paul Pfann te München, (in samenwerking).

De ontwerpen (maquetten) zullen tot 30 September e.k. tentoongesteld blijven in de stedelijke Rijkschool te Bern.
De Jury bestond uit de volgende Heeren:

1. Eugène Jost, architect te Lausanne, President.
2. Louis Bénois, Prof. in de architectuur en architect „de la Cour Impériale", te St. Petersbourg.
3. Pierre Breuer, Prof. in het beeldhouden aan de Kon. Académie te Berlin.
4. David Calandra, fig. beeldhouwer, leeraar aan de Académie te Turijn.
5. Dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijks Museum-gebouwen, lid van het „Institute de France" te Amsterdam.
6. Sir George Frampton, leeraar aan de académie te Londen.
7. Kolonel Emile Frey, adviseur, Directeur van het „Int. Bureau de l'Union telégraphique" te Berne.
8. Edmond Hellmer, Professor Architect aan de Keiz. Académie te Weenen.
9. Jean Horvai, beeldhouwer te Boeda-Pest.
10. M. Injalbert, fig. beeldhouwer, Lid van het „Institute de France" te Parijs.
11. Jean Théodore Lundberg, beeldhouwer, Prof. in het modelleeren aan de Kon. school van Schoone kunsten te Stockholm.
12. J. D. Ramalho Ortigao, Lid van verdienste der „Académie des Beaux Arts" te Lissabon, Directeur van de Bibliotheek te Ajada.

Eene som van 170.000 francs is voor de oprichting van het monument, door de gezamenlijke staten, die den Bond vormen, beschikbaar gesteld. In deze som zijn de noodige vrachtprijzen voor het aanvoeren der materialen en de volledige fundamenten, ter hoogte van den voet van het monument, *niet* begrepen, daar deze door den Zwitserschen Bondsraad zullen gedragen worden.

COMMISSIE VAN ADVIES IN ZAKE DE BEBOUWING VAN GEMEENTE-BOUWTERREINEN TE AMSTERDAM.

GEVELONTWERPEN VOOR EIGENBOUWERS.

Het komt herhaaldelijk voor, dat eigenbouwers, wier plannen door onze Commissie werden afgekeurd, den Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht de vraag stellen: tot wien zij zich voor het verkrijgen van een gevelontwerp kunnen wenden, met meerdere kans, dat het nieuw in te dienen plan niet weder zal worden afgekeurd. Het beantwoorden van dergelijke vragen is voor den betrokken ambtenaar zeer moeilijk, omdat bij het noemen van namen allicht aan bevoorrechting gedacht wordt en uitteraard te voren nimmer te waarborgen is dat eenig project geen bezwaren bij onze commissie zal vinden.

Om deze redenen werd dit vraagstuk in eene vergadering onzer Commissie ter tafel gebracht en kwam zij tot de conclusie, dat het best aan de vragers tegemoet te komen is, door aan het bureau van het Bouw- en Woningtoezicht een lijst te deponeeren, waarop voorkomen namen van architecten, die zich voor dergelijk werk beschikbaar stellen; van welke lijst dan de vrager inzage nemen kan en een keuze doen, zonder dat in het minst invloed op de keuze wordt geoefend en evenmin de gedachte gewekt, dat nu onvoorwaardelijke goedkeuring van een nieuw project verzekerd is.

Om nu tot het samenstellen van een dergelijke lijst te kunnen geraken, noodigt onze Commissie de *Amsterdamsche architecten*, die zich willen belasten met het ontwerpen en detailleeren van het uitwendige van door eigenbouwers te stichten bouwwerken, uit, schriftelijk het verzoek tot haar te richten, hun naam op bovenbedoelde lijst te plaatsen.

Het is bekend dat voor dergelijke werkzaamheden in 1909 door de twee Amsterdamsche Bouwkundige vereenigingen een speciaal tarief werd vastgesteld.

Amsterdam, September 1911.

De Commissie van advies in zake de bebouwing van gemeente bouwterreinen te Amsterdam,

A. SALM GBZN., Voorzitter.
K. P. C. DE BAZEL.
H. P. BERLAGE NZN.
J. H. W. LELIMAN.
M. J. E. LIPPITS.
F. W. M. POGGENBEEK.

TUINAANLEG „HUIZE BEUKBERGEN" HUIS-TER-HEIDE.

HET te bewerken terrein is een haast effen gelegen en een dicht met zware boomen en struikgewas begroeid Beukenbosch. Het in aanbouw zijnde Heerenhuis (Architect G. C. Bremer B. I. Arnhem) is op dezelfde plaats van het oude gebouwd en staat in de as eener gezichtslaan, welke aan den overkant van den straatweg gelegen is.

De gestelde eischen waren: het boschkarakter te behouden en een tuin te ontwerpen, die aan de tegenwoordige eischen voldoet.

Wat zijn in het algemeen de eischen, die men aan een tuin in aansluiting met een gebouw moet stellen?

De tuin moet zijn eene uitbreiding van ons huis, waar in afgesloten tuinbeelden de zonnig gelegen plekken een „schat van bloemen bergen en weer andere stukken, beschaduwd gelegen in den heeten zomer, koelte en verademing brengen.

Natuurlijk zullen de tuingedeelten in volle harmonie met het huis en de lijnen in symmetrie met de assen moeten zijn, zoodat *het voornaamste gedeelte* van een tuinaanleg, de bouwstoffen, „de levende planten", in verbinding met de bouwwerken één harmonisch geheel vormen.

Er volgt hier eene korte beschrijving van den in uitvoering zijnden aanleg. Vóór het huis bevindt zich door groote boomen omlijst een vlak en verdiept gelegen gazon; eene fontein is geprojecteerd in de as van het huis en de eerste beukenlaan; rechts en links bevinden zich twee pleinen, beschaduwd door zware oude beuken en omgeven door eene lage terrasmuur. Links van de bestaande tuinmanswoning is de hoofdingang met oprijlaan gelegen, die rechthoekig op den straatweg geprojecteerd, bezijden het huis in een groot ovaal eindigt.

Aan de westzijde van het Heerenhuis liggen drie achter elkander en elk door beplanting gescheiden tuingedeelten. Een nabij het huis gelegen gedeelte wordt door groenblijvende planten van den rozentuin afgesloten, 't welk bestemd is om met voorjaarsbloeiers beplant te worden.

Het in ovalen vorm gehouden tuingedeelte stelt den rozentuin voor, die 60 cM. verlaagd wordt en omgeven is door een tuinmuur; geplaveide wegen van het midden uitgaande geven toegang tot de rozenkoepel ten Zuiden van den tuin en door een gesmeed ijzeren hek ten Noorden tot het Parkgedeelte. De rozentuin wordt afgesloten door een met rozen begroeide Pergola met banken.

De beplanting om de rozentuin bestaat uit blauwheesters met in hoofdzaak boschrozen.

Het derde tuingedeelte weder tot 30 cM. verdiept, bevat in het midden een groot bassin met grastaluds en bloemperken omgeven. Zeer zwaar geboomte met eene afsluiting van latwerk in Pergolavorm sluit het einde van een reeks intieme tuingedeelten af.

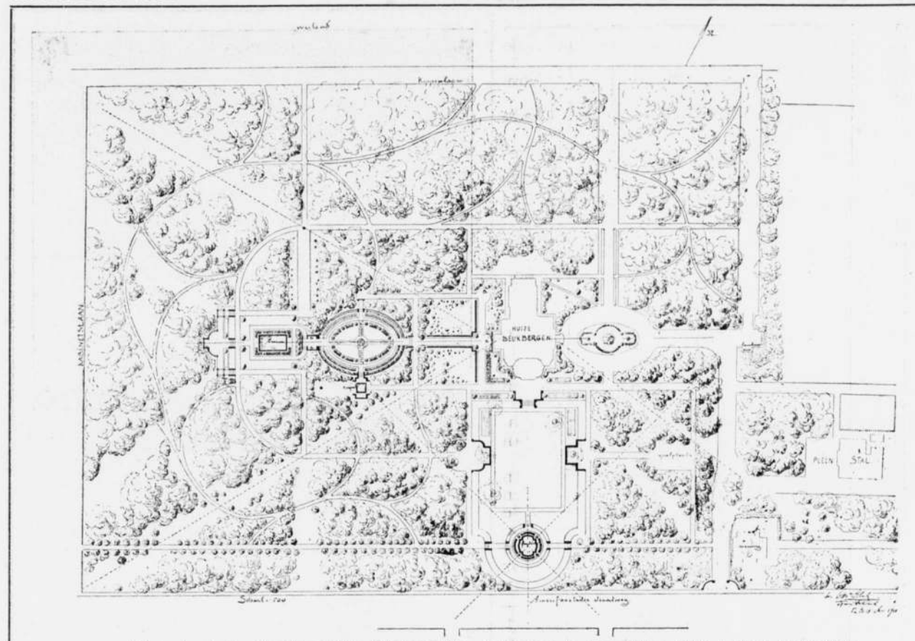

Tuinaanleg, huize „Beukbergen" te Huis-ter-Heide. Ontwerper: de tuinarchitect OTTO SCHULZ, te De Bildt.

Gedekt door beplanting ligt niet ver van de rozenpergola met bank een ander tuingedeelte, namelijk een breed graspad met vaste planten rechts en links beplant. Het zware geboomte der beuken vormt een prettigen achtergrond.

Twee lange en smalle door het bosch te hakken openingen brengen licht en lucht in het bosch, waardoor tal van goede boomen vrijer te staan komen en door de breedgetakte kronen dezer vrij gestelde boomen het silhouet ongemeen wint.

Het overige als boschpark te behandelen terrein wordt, waar noodig, onderplant en blijft in zijn tegenwoordigen stand. Slechts hier en daar waar slecht gegroeid hout staat zal de bijl verbetering brengen door openingen te hakken om licht en schaduw in de massa groen te brengen.

De Tuinkunst, thans in het architectonisch gewaad gekleed, wil de bouwstoffen „de planten" in hare karakteristieke schoonheden onaangetast laten, doch door strengere vormen het genot aan bloemen en planten verhoogen en in vereeniging met de andere kunsten medewerken aan het verwezelijken van hetgeen een geheel volk uit een hygiënisch, sociaal en ethisch oogpunt heeft te vervulllen. S.

VAN DE OUDE AARDE EN HET NIEUWE WETEN.

SEDERT geruimen tijd verschijnen in het „Handelsblad" onder bovenstaanden titel belangrijke beschouwingen over wetenschappelijke onderwerpen. Wij hopen dat de schrijver dezer beschouwingen ons niet van plagiaat beschuldigen zal, als wij dezen titel voor een nieuwe rubriek in „Architectura" over nemen. Wij toch zijn van plan daarin uitsluitend — zij het ook in den ruimsten zin — architectonische onderwerpen te behandelen. De schepper van dit opschrift zie er slechts een bewijs in, hoe zeer wij de woordkeuze van dit hoofd waardeeren, tegelijk met de erkentenis dat wij zelf geen betere vinden kunnen.

I. TWEE REUZENSCHOORSTEENEN VAN GEWAPEND BETON TE PARIJS.

Door menschen van den behoudenden kant (ook wel door anderen. . . .) wordt tegenwoordig vaak de verzuchting geslaakt: waar moet het met de Bouwkunst naar toe, als die doode, nuchtere techniek van het gewapend beton, overal waar het pas geeft, ingang zal gaan vinden?

Niet ieder is zoodanig van de hooge waarde en beteekenis van den vooruitgang, op welk gebied ook, doordrongen, dat hij ervan overtuigd en doordrongen is, dat elk materiaal, dat zijn gegronde reden van bestaan heeft, op den duur ook tot schoonheid groeien zal. Niet ieder is ervan overtuigd, dat, al wat goed en redelijk is, op slot van rekening, ook op zijn aesthetische pootjes zal terecht komen. Wij geven hier om te beginnen, twee voorbeelden van fabrieksschoorsteenen in gewapend beton, overgenomen uit „L'Illustration" van 19 Aug. j.l., die ongetwijfeld niet voor de bekende dito in baksteen uitgevoerde behoeven onder te doen. Integendeel! er begint zich aldus vorm en karakter in deze onmisbare reuzen blaaspijpen onzer moderne industrie te openbaren! Op welk een vernuftige wijze is hier niet van de noodzakelijke inwendige ijzeren bewapening tot het vormen van zeer werkzame canneluren gebruik gemaakt! Een dergelijke

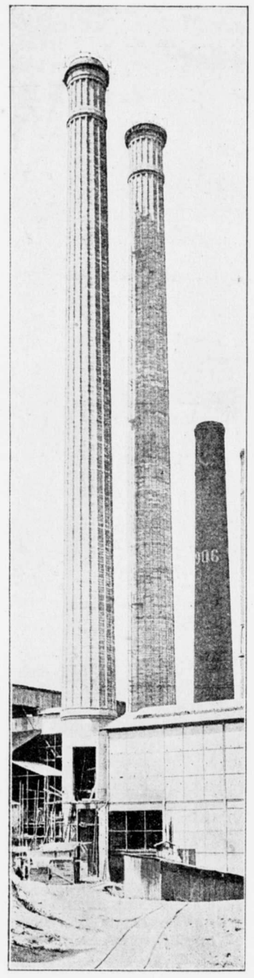

Fabriecksschoorsteenen van gewapend beton, hoog 90 M.

rationeele toepassing hunner uitvinding hadden de Ouden beslist niet kunnen droomen! (Jammer alleen, dat het basement dezer schoorsteenen zoo slap is)! L'Illustration schrijft bij deze beide afbeeldingen het navolgende ter toelichting: Tusschen de bruggen Saint-Ouen en Saint-Denis zullen de reizigers uit dien omtrek den laatsten tijd twee reuzenschoorsteenen hebben zien optrekken, die nu voltooid zijn. Deze schoorsteenen bereiken een hoogte van 90 M. boven den beganen grond en doen de 8 baksteenen schoorsteenen, die in hun onmiddelijke nabijheid staan, en toch 55 M. hoog zijn, klein lijken. Zij

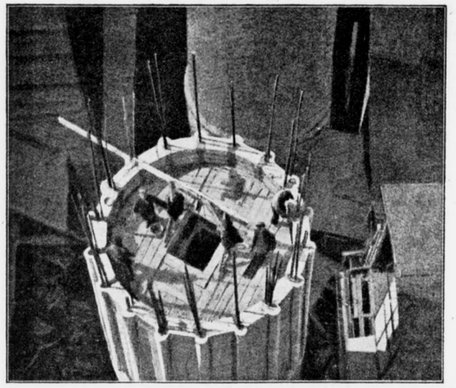

Schoorsteen van beton in aanbouw.

behooren aan de „Société d'Elextricité de Paris", wier generatoren een gezamelijke productie van 100.000 paardekracht vertegenwoordigen.
Deze beide schoorsteenen, ware wolkenkrabbers, zijn in gewapend beton geconstrueerd en vormen door hun lichte kleur een groote tegenstelling met hunne in baksteen uitgevoerde broeders. Zij rusten op een piedestal in beton van 72 cM. dikte, welk piedestal 18 M. hoog is bij een breedte van 7.50 M. Dit piedestal is op een vierkanten grondslag van 20 M. zijde geplaatst, van waaruit zich 18 ontzaglijke contraforten, half in ijzer, half in metselwerk uitgevoerd, dooreen vlechten.
Wat de kolom zelf dezer schoorsteenen betreft, deze meet 5.56 M. aan de basis en 3.70 M. in den top.
Rekent men den bouw van den Eiffeltoren niet mee, dan is dit de eerste maal, dat Parijsche werklieden op zulk een hoogte werkten. Zij werden door middel van een electrischen kabel, waarvan de poelie in het inwendige der schoorsteenen geplaats was, omhoog geheschen.
De constructie werd zeer vergemakkelijkt, door het uitsluitend gebruik van „claveaux", dit zijn gegoten blokken beton, waarin gaten gespaard zijn en die over de ijzeren staven geschoven worden, waardoor een innige verbinding mogelijk wordt gemaakt.
Deze twee schoorsteenen — zonder wedergade in den omtrek van Parijs — zijn berekend op een verplaatsing van 14000 kilo stoom per uur.
Aldus l'Illustration. Naar verluidt, bevinden zich in Amerika verscheiden schoorsteenen van meer dan 100 M. hoogte, in Pittsburg moet er zelfs een van 170 M. zijn! Het is ons echter recht aangenaam, deze beide afbeeldingen van twee echt moderne werken van hedendaagsche „noodzakelijkheid" te kunnen reproduceeren!

N.B. Den leden van A. et A. wordt verzocht, deze rubriek, door plublicatie van wat zij op hun wandeling voor belangrijks tegenkomen, voort te zetten. WALENKAMP.

* * *

Gaarne willen wij deze nieuwe rubriek openen; wij sluiten ons bij den heer Walenkamp aan: Ieder lid moet zijn meening en zijn ervaring aan het orgaan toevertrouwen; dusdoende *bouwt* men aan elkanders vorming. RED.

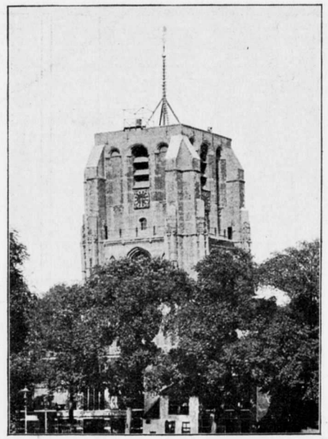

Z.-Westzijde van den toren „de Oldehove".

BOEKBESPREKING.

De redactie ontving ter bespreking: „de toren „de Oldehove" te Leeuwarden en zijn geschiedenis", geschreven naar aanleiding van de in 1910—1911 daaraan verrichte herstellingen en de daarbij aan het licht gekomen bijzonderheden, door W. C. A. Hofkamp, directeur der Gemeentewerken."
Voor de luttele prijs van *f* 1.—, is dit welverzorgde werkje verkrijgbaar bij de uitgevers-boekhandelaar Meyer & Schaafsma te Leeuwarden.
De heer Hofkamp vertelt ons op prettige wijze de geschiedenis van den „Oldehove", de bekende oude toren van Leeuwarden. Hij doet dit niet op de gewone manier, doch gaat met ons stap voor stap niet alleen de wordingsgeschiedenis van den toren na doch ook het verval. Dit verval begon reeds met de verzakking gedurende den bouw in 1532, 3 jaren nadat deze was begonnen, en toen de toren nog maar 10 M. hoog was. Hij bespreekt dan de middelen, door den bouwmeester, meester Jacob van Aaken toegepast, om de waarschijnlijke verzakking tegen te gaan, of althans te beperken. De bestonden, merkwaardigerwijze, uit ongeveer twaalf afwisselende lagen van beton en zeer vaste klei. Drie jaren na het begin van 't bouwen overleed Van Aaken van „chagrin". Zijn opvolger, meester Cornelis Frederik, bouwde naar hetzelfde plan nog één jaar verder, toen werd den bouw gestaakt. „Hij, zoowel als zijn voorganger", zegt Hofkamp, „bleven, ongeacht de verzakking, maar aan het bouwen, en deden dit steeds weer loodrecht op 't vroeger scheef geworden ondergedeelte; en hoe verder men bouwde, steeds bleef de verzakking aanhouden. Doch ook, werd er weder aanhoudend loodrecht verder gebouwd. Daardoor ontstond de merkwaardige ronde vorm, die ook duidelijk zichtbaar is." Dan vertelt de heer Hofkamp nog de aardige legende van het scheefzakken. Hij gaat dan verder over het verdere verval, over de verbeteringsplannen, en over de voorbereiding tot de herstellingswerken. Zeer belangrijk is de bespreking van de wijze, waarop de gevelteekeningen zijn gemaakt. Hierbij heeft hij een nieuw middel bij het opmeten van een dergelijk onregelmatig bouwwerk toegepast. Ook de herstellingswerken worden technisch zeer uitvoerig besproken.
Zooals dus uit deze korte beschouwing is te bemerken is het boekje het aanschaffen en lezen overwaard.

Van de plechtige overdracht van den toren, die begin September plaats had, lezen wij:
Nadat dien morgen de „Oldehove" te Leeuwarden zijn bronzen klokgelui had laten hooren, werd de toren eenige uren later zelve het voorwerp van een bijzondere plechtigheid. In het benedenlokaal van den toren werd deze op plechtige wijze aan het gemeente bestuur overgedragen. De „Oldehove" is n.l. gerestaureerd van de door de besturen van rijk en gemeente zoo ruimschoots toegestane gelden.
Om 11 uur waren bijeen de commissie voor de restauratie, bestaande uit de heeren mr. P. A. V. baron van Harinxma thoe Slooten, Commissaris der Koningin in de provincie Friesland, J. van Hasselt, oud-directeur van gemeentewerken te Amsterdam, en W. C. A. Hofkamp, directeur van gemeentewerken te Leeuwarden; voorts de oud-burgemeester van Leeuwarden, de heer A. E. Zimmerman, thans burgemeester van Zutphen, dr. P. J. H. Cuypers, de heer Jos. Cuypers, het dagelijksch bestuur van Leeuwarden, haast alle raadsleden, enz., enz.
De overdracht had plaats door baron Van Harinxma thoe Slooten, als voorzitter der commissie van de restauratie. Met een hartelijke toespraak had deze plechtigheid plaats. Dank werd gebracht voor de toegestane gelden, voorts aan zijn medeleden en aan het personeel, dat tot de uitvoering en voorbereiding van dit dankbare herstellingswerk heeft medegewerkt.
Nadat de tijdelijke burgemeester de herstelde toren namens het gemeentebestuur had aanvaard, en de aan-

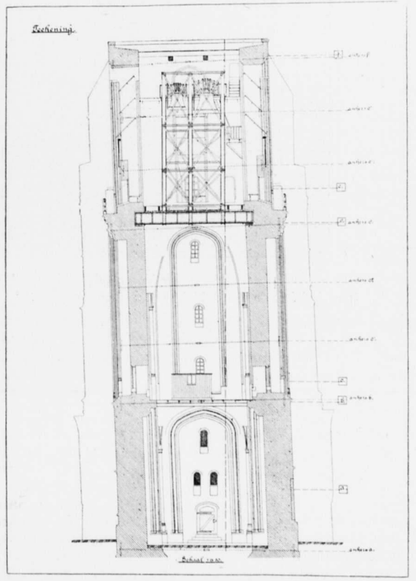

Teekening van de verticale doorsnede van den toren, gemaakt na de uitvoering der herstellingswerken, met de verankering.

De Toren „de Oldehove" van het Noord-Westen gezien.
(De clichés van „de Oldehove" zijn ons welwillend in bruikleen afgestaan door de uitgevers Meyers en Schaafsma.)

wezigen de restauratie in oogenschouw hadden genomen, werd ten huize van den Commissaris der Koningin aan de leden van de commissie en enkele genoodigden een dejeuner aangeboden. J. D. M.

INGEZONDEN.

Wij ontvingen onderstaand schrijven:

Aan de redactie van „Architectura". Beleefd verzoekt ondergeteekende opname voor 't volgende:

Hooggeachte Redactie!

Tot m'n groote verwondering las ik in Uw tijdschrift d.d. 2 September j.l. een stukje van de hand der heeren Addicks & Znen, waarin toespelingen worden gemaakt op een op kogels loopend torenuurwerk. Daar de heer A. geen namen noemt, had ik eerst geen plan, hierop in te gaan, maar daar ik, zoover ik weet, de eenige ben, die op het oogenblik zoo'n werk onderhanden heb — dat is trouwens algemeen bekend — ben ik hierop teruggekomen, daar bedoeld stukje algemeen opzien heeft verwekt. — Ik dank den heer A. hartelijk voor z'n ongevraagde reclame. — Zwijgen zou bij leeken als schuld bekennen opgevat kunnen worden en m'n reputatie in architectenkringen zou ernstig schade kunnen lijden.
Mocht de heer A. *mij* niet bedoelen, dan verzoek ik hem beleefd, bedoeld stukje als niet geschreven te beschouwen en bied ik hem bij voorbaat m'n nederige excuses aan. Is dat evenwel niet het geval, dan verzoek ik hem dringend in zijn eigen belang — bij iemand anders kon hij wel eens minder aangenaam met een zeker artikel uit het burgelijk wetboek kennis maken — beter zijne oogen te gebruiken. Genoemde wijze van doen is toch op z'n zachtst gezegd niet bepaald een fraaie soort concurrentie, nietwaar, hooggeachte Redactie?

Dat de heer A. genoemd uurwerk niet heeft mogen leveren, noch de kogellagers daarin kan of wil vinden, kan ik heusch niet helpen; honderde voorbijgangers toonen ze elkaar aan, nu bedoeld uurwerk in m'n etalage is opgesteld. Mocht de Redactie zich willen overtuigen, dan ben ik gaarne bereid, haar alle gewenschte inlichtingen te verstrekken. Als concurrent kan ik den heer A. de details moeilijk toonen; de architect van het gebouw kan ze hem, zoo hij hem competent acht en vertrouwt, echter aanwijzen. De heer A. zegt: dat uurwerk werd vervaardigd door een Amsterdamsche firma, die nog nooit een uurwerk heeft gemaakt . . . .; heeft de heer A. vóór z'n eerste uurwerk er soms wèl een gefabriceerd? Wat de bewering omtrent Amsterdamsch fabricaat betreft — ik geloof wel, dat de algemeene opinie tevreden is met die uitdrukking, waar alle onderdeelen hier door mij persoonlijk zijn geconstrueerd en afgewerkt. Ik herhaal, mocht de heer A. *mij* niet bedoelen, dan verzoek ik hem nogmaals mijn nederigste excuses aan te nemen. Ieder staat nu eenmaal voor zijn eigen belangen. Geen verder commentaar noodig achtend en de hooggeachte Redactie veelmaals dankend voor de verleende plaatsruimte, teeken ik hoogachtend

Jos. Messias, Amsterdam.

* * *

Wij verzochten den heeren Addicks en Zn. op bovenstaand schrijven zoonoodig van repliek te dienen en ontvingen daarop het navolgend antwoord:

Aan de Redactie van „Architectura".

Nu wij door dit schrijven zoo plotseling worden opgejaagd uit de verdekte stelling, die wij hadden ingenomen, zijn wij wel genoodzaakt te bekennen, dat wij met den in het bewuste stukje aangewezen „fabrikant" bedoelden: de firma Jos. Messias en, door de groote reputatie van die firma in Architecten kringen, weet nu tevens elk lezer van „Architectura", dat de aangewezen Architect was: de heer Van Arkel.
Op deze manier zou het echter een persoonlijke kwestie worden en zulks bedoelden wij zeer zeker in het geheel niet. De heer Messias kennen wij niet anders, dan dat hij bij ons eenige maanden geleden kwam informeeren, naar den prijs van een torenuurwerk, dat precies overeen kwam met het werk in kwestie. ZEd. deed zulks zeker alleen, omdat hij niet wist hoe duur hij zijn „eersteling" zou verkoopen. De heer van Arkel achten wij als Architect en als mensch zeer hoog en wij gelooven van hem, dat hij onbewust het door ons geteekende kwaad doet, zoo als zoo velen dat doen. Want de beide door ons geteekende gevallen zijn er twee uit de zeer velen, die ons in de laatste twee jaren zijn gepasseerd. En wat nu verder te zeggen tot den heer Messias, die ons met zoo'n verschrikkelijk wapen, als het Burgelijk Wetboek te lijf wil gaan? Wij willen hem gaarne gerust stellen met de verzekering, dat wij die fameuse kogels ook gezien hebben. Van een werk, dat *geheel* loopt op kogels, mag men echter verwachten dat alle wrijvende deelen op kogels zijn geconstrueerd en dat is hier op lange na niet het geval en daarom *noemden* wij en *noemen* wij nu nog, die bewering een leugen.
Overigens blijven wij bij onze bewering dat dit uurwerk *niet* door den heer Messias is vervaardigd, iets waar ZEd. in het geheel geen spijt van behoeft te hebben en als hij dan dreigt, waarschuwen wij hem, dat het zeer gevaarlijk is met wapens te spelen of te dreigen. Dagelijks leest men van ongelukken, daardoor ontstaan. Een wapen moet men niet van den wand nemen, dan om het te gebruiken. J. H. Addicks & Zn.

(Daar onze lezers thans voldoende zijn ingelicht omtrent het gewraakte torenuurwerk der nieuwe diamantbeurs aan het Weesperplein, sluiten wij de discussie over dit onderwerp. Red.)

VAN ALLERLEI AARD.

BERICHTEN.

De Bond van Nederlandsche Architecten heeft het volgend adres verzonden:

Aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

De Bond van Nederlandsche Architecten, kennis genomen hebbende van de voordracht van Burgemeester en Wethouders in zake Paleis-Raadhuis.
Richt tot U met den meesten aandrang het verzoek te willen besluiten; dat Burgemeester en Wethouders worden uitgenoodigd, zich tot 's Lands Regeering te wenden;
1e. met de mededeeling dat het een ernstig verlangen van Amsterdams Bestuur en Burgerij, alsmede van velen in den lande is, dat het Paleis aan den Dam weder aan zijn bestemming als Raadhuis zal worden teruggegeven:
2e. met het verzoek, dat de Regeering er toe besluite aan de verwezelijking van dien wensch mede te werken;
3e. met de verzekering van zoodanigen steun voor de stichting van een nieuw Koninklijk verblijf, als Uwe Vergadering besluiten zal daarvoor beschikbaar te stellen.

K. P. C. de Bazel, Voorzitter.
C. N. van Goor, 1e Secretaris

GEEN VUUR MEER OP DE DAKEN.

De kerkbrand te Vlissingen is volgens het verslag van de *Midd. Crt.* ontstaan toen een loodgieter op het dak kwam met een soldeerlamp. Hierin vindt de *N. Crt.* aanleiding tot een waarschuwing. Alweer heeft men hier het vernielen van een onzer monumenten uit lang vervlogen eeuwen te betreuren, door dezelfde oorzaak waar al zoo vaak en maar altijd weer vruchteloos voor gewaarschuwd werd.
„Wat heeft niet jhr. De Stuers gefulmineerd tegen dat werken door loodgieters en ververs met vuur op de uitgedroogde daken van onze openbare gebouwen! Hoeveel bittere ervaring heeft men van die roekeloosheid al niet opgedaan! Hebben dan de branden van het universiteitsgebouw te Groningen, van de Katholieke Kerk in de Vondelstraat te Amsterdam, van den Cunera-toren te Rhenen, om slechts aan deze betrekkelijk recente rampen in ons land te herinneren, den schrik voor dat met vuur werken op de daken, onder de gemeente- en kerkbesturen er niet ingejaagd? Ook daar waren ververs bij de uitgedroogde balken en dakspanten met vuur bezig en binnen weinige oogenblikken stonden die monumenten in lichtelaaie en werden schatten van kunst en wetenschap vernield.
„Herinnert men zich dan niet meer den brand van de Groote Kerk te Hamburg, om ook van een geval uit het buitenland te gewagen, waar dezelfde oorzaak — het zal nu ongeveer een paar jaar geleden zijn — een bouwgewrocht van onschatbare waarde verloren deed gaan!
„In de eerste opwelling na het vernemen van de Vlissingsche ramp zou men het verantwoordelijk kerk- en gemeentebestuur in staat van beschuldiging willen zien gesteld. Wij weten toch dat na het gebeurde te Groningen en te Amsterdam en op zoovele andere plaatsen, hier en elders verordeningen zijn uitgevaardigd houdende streng verbod van het werken met vuur op daken van openbare of particuliere gebouwen. Had dit verbod ook in Vlissingen bestaan, dan zouden de burgers thans niet hopeloos gestaard hebben op de puinhoopen van een gebouw waarop die stad trotsch mocht wezen.
„We weten niet, of er in Middelburg, waar het mooiste stadhuis van ons land door het vuur van loodgieters of ververs te vernielen valt, een dergelijk verbod van het gemeentebestuur is uitgegaan. Zoo niet, laat dan ten minste een nieuwe ramp zoowel daar al elders waar het besef van het gevaar der soldeerlamp nog niet mocht zijn doorgedrongen, een beslissende waarschuwing zijn en één en vóór alles besloten worden: geen vuur meer op de daken!"

DE WAAG TE HOORN.

De Min. van B. Z. is voornemens op de begrooting voor 1912 uit te trekken een bedrag van *f* 15,000 voor de restauratie van de Waag te Hoorn. Dit bedrag is door de gemeente aangevraagd en vormt de helft van het voor de restauratie benoodigde.

DE HAMBURGER ELBE-TUNNEL.

In No. 34 gaven wij eene beschrijving met een paar clichés van deze belangrijke verbindingsweg onder de Elbe door, en lezen thans

dat de nieuwe Elbe-tunnel, waaraan gedurende ruim vier jaren werd gewerkt, en die 10¾ milioen heeft gekost, den 7en Sept. j.l. voor het verkeer is opengesteld. De tunnel, waardoor een vaste verbinding onder de Elbe wordt verkregen tusschen de stad Hamburg en den linker Elbe-oever (Steinwaerder) is 428 meter lang.

DE RESTAURATIE VAN DE BORO-BOEDOER.

In een drietal artikels geeft de *Javabode* een beschouwing over het herstellingswerk aan de Boro-Boedoer, dat thans de voltooiing nabij is. Geen volledige restauratie had men hierbij in den zin, de gerestaureerde Boro-Boedoer is nog steeds een ruïne, waaraan men slechts getracht heeft met behulp van teruggevonden of uit de omliggende kampongs teruggekochte geornamenteerde steenen — alleen niet-geornamenteerde steenen werden, voor zoover noodig, bijgemaakt — het profiel terug te geven, dat het heiligdom in vroeger eeuwen moet hebben vertoond.
Zoo kon dit bouwwerk, dat „een opeenstapeling is van vierkante en cirkelvormige terrassen van gehouwen steen, welke een heuvel omkorsten", slechts in aanzien winnen.
Na een beschouwing over restaureeren in het algemeen en over deze restauratie in het bijzonder wordt in de *Javabode* dan herinnerd aan Raffles' bemoeiingen ten bate van het behoud der ruïne, nadat hij deze in 1814 — men mag zeggen: opnieuw ontdekt had.
Raffles zond toen een Hollandsch genie-officier, Cornelius, om den tempel te ontgraven. Deze kweet zich, de begrippen van dien tijd in aanmerking genomen, vrij goed van zijn taak, ruimde boomen en struikgewas op, haalde de aarde weg en bracht de opeenvolgende terrassen te voorschijn. Het in den loop der eeuwen in de gangen en op die terrassen verzamelde puin liet hij voor het overgroote deel naar beneden brengen en om de ruïne wegwerpen. De tempel stond daarna vrij op enkele gaanderijgedeelten na, die onder grond en puin bedolven waren. Aldus trof tenminste Wilsen de ruïne aan, toen hij in 1851 begon, op last van de Indische regeering, teekeningen te vervaardigen naar de basreliefs, welke in 1873 door prof. Leemans met een door dezen uitgewekten, uitvoerigen tekst werden uitgegeven. In dat zelfde jaar nam Van Kinsbergen, ook op last der regeering, de eerste fotographieën van de bas-reliefs.
Vervolgens wordt het optreden van IJzerman herdacht.
In 1886 ontdekte de hoofdingenieur IJzerman, dat de oorspronkelijke voet van de Boro-Boedoer een geheel anderen opzet had dan de thans voor ons waarneembare. Het bleek, dat achter de steenmassa van het onderste, breede terras de monumentaal geprojecteerde voet der stoepa doorliep, eindigend in een hooge plint, versierd met beeldwerken. De heer IJzerman onderstelde, dat de oorspronkelijke voet te zwak was, dat de bouwmeesters, toen het monument verbouwd was, een begin van verzakking hebben waargenomen en toen de reusachtige aanstapeling hebben aangebracht als versterking. Bij het in 1900 ingestelde fundeeringsonderzoek bleek deze onderstelling juist te zijn.
In 1890 werd door het gouvernement een bedrag van *f* 9000 beschikbaar gesteld om den oorspronkelijken voet te ontblooten en de reliefs te fotographeeren. Uit den aard der zaak geschiedde dit volgens een systematisch werkplan, waarbij telkens slechts een gedeelte werd gedeblayeerd, opgenomen, en vervolgens weder dichtgedekt, alvorens de naastliggende stukken onder handen te nemen. De cliché's werden vervaardigd door den djokja'schen fotograaf Cephas. Het bleek, dat de punt versierd was met 160 reliefs, die alle voortreffelijk behouden waren gebleven. Een gedeelte droeg korte inscripties in oud-Javaansche karakters; deze legenden waren in hoofdzaak een korte aanduiding van hetgeen het relief zelf te aanschouwen gaf en bevestigden het mahayanistische karakter van den bouw, doch verspreidden overigens niet veel meer licht.
In 1890 werden eindelijk maatregelen genomen om te doen overwegen, wat er gedaan diende te worden voor de instandhouding van het bouwwerk.
Nadat steenen en aarde weder waren teruggelegd en de aarde dit merkwaardige geheim uit Java's prehistorischen tijd opnieuw te bewaren had gekregen, bleef de Boro Boedoer liggen voor wat zij was tot 1900 toe.
In het tweede gedeelte van het opstel wordt het bezoek gememoreerd, dat gouverneur-generaal Rooseboom in 1910 aan de Boro-Boedoer bracht.
De overtuiging, dat er iets gedaan moest worden om het bouwwerk tegen verval te behoeden, deed hem een commissie benoemen, met dr. Brandes als voorzitter en de heer Van de Kamer en den jongen genie-officier Van Erp als leden, uit wier rapport in 1902 bleek, dat de heer Van Erp en dr. Brandes van meening waren, dat men alleen moest trachten het monument in zijn toenmaligen staat te bewaren, waartoe vooral een behoorlijke waterafvoer noodzakelijk zou wezen. De heer Van de Kamer wenschte bovendien een ijzeren overkapping gemaakt te zien.
Op de begrooting voor 1905 werd *f* 48.000 uitgetrokken voor werken in den geest van het advies Van Erp-Brandes. Door den dood van dr. Brandes kon kapitein Van Erp echter eerst in Augustus 1907 een begin maken met den arbeid hem toevertrouwd. Hij begon ter regeling van den waterafvoer met de noodige ontgravingswerken ter blootlegging van het tempelplein en stuitte daarbij op een reusachtige massa steenen materiaal, daar vermoedelijk beland in den tijd van Cornelius. Deze vondst gaf hem aanleiding een verandering in het oorspronkelijk plan voor te stellen, waarvoor de regeering bleek te vinden te zijn; bij de begrooting van 1910 werd een som van *f* 34.000 voor de uitvoering der nieuwe plannen beschikbaar gesteld.
Die plannen behelsden in hoofdzaak het teruggeven, voor zoover dit mogelijk zou blijken, aan de Boro-Boedoer van het oorspronkelijk silhouet. Daartoe zouden alle nissen van den hoogsten gaanderijmuur benevens die, gelegen op de diagonalen van den tempel, worden gerestaureerd; voorts alle dagobs op de cirkelvormige terrassen, inclusief den, het alles bekronenden, hoofddaggob. Verder zouden ook de overige nissen langs de zijden der vierkante terrassen worden hersteld, voor zoover het materiaal daarvoor te vinden was, — voornamelijk alweer die, welke op de uitsprongen lagen.
Een tweeledig werk moest dus worden verricht: voor een goede waterafvoer moest worden gezorgd en daarnaast zou restauratie tot op zekere hoogte plaats vinden.
Tot vóór de herstelling bleef het nedergevallen hemelwater op de ruïne; geen druppel, kan men zeggen, werd afgevoerd, en alles drong door den poreusen steen of door de ontstane scheuren tot in den heuvel onder het bouwwerk door. De Hindoes hadden voor een geheel systeem van waterafvoer gezorgd en gaten waren door hen gemaakt met schoon geornamenteerde spuimonden, bestemd om het regenwater een uitweg naar onder en naar buiten te verzekeren.
Maar door het zakken, het afbrokkelen, het gedeeltelijk kromtrekken van terrassen en gangen was dit geheele afvoersysteem onbruikbaar geworden. De goten voerden geen water meer af.
Bij de herstelling nu zijn terrassen en gangen opgebroken, waar noodig, met nieuwe steenen aangevuld en op nieuw gevoegd. Zij vertoonen thans weder een horizontaal oppervlak; en wanneer het regent, kan de bezoeker uit de monumentale monden van de goten, uit de muilen der monsters, welke ze versieren, breede waterstralen zien spuiten.
Om de beteekenis van het tweede gedeelte, de restauratie, te doen uitkomen, wordt er dan wederom aan herinnerd, dat de Boro-Boedoer bestaat uit vijf vierkante terrassen, waarvan elke zijde tweemaal uitspringt, met daarboven driecirkelvormige terrassen, waarop de zooeven vermelde 72 open dagobs in kringen van respectievelijk 32, 24 en 16 gerangschikt staan. (Wordt vervolgd).

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 36. De Schoonhovensche kerk en de toren, verslag van de gemeenteraadszitting te Schoonhoven, waarbij het lot van kerk en toren werd beslist. Wandelingen in en om Rome, door A. W. W. Verscheidenheid en overeenstemming, door Schaad. Het ingestorte huis in de Mariënburgstraat te Nijmegen, met afbeelding. Los ingelegd in het blad zijn de concept nieuwe statuten en algemeen huishoudelijk reglement.
DE BOUWWERELD, 36. De Oldehove te Leeuwarden. De nieuwe hoofdstad van Australië. Uit de oude doos.
DE INGENIEUR, 36. Nieuwigheden op technisch gebied op het eiland Schouwen, door R. R. L. de Muralt.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 72. Das Krankenhaus der stadt Rixdorf bei Buckow.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

II. PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).

III. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.
A. ONTWERP VOOR EEN CAFE-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.

B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de progamma's in no. 29).

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeelingen van de Redactie. — Commissie van advies in zake de bebouwing van Gemeente bouwterreinen te Amsterdam. — Tuinaanleg „Huize Beukbergen", Huis Ter Heide. — Van de oude aarde en het nieuwe weten. — Boekbespreking. — Ingezonden. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

NEGENTIENDE JAARGANG No. 38. ZATERDAG 23 SEPTEMBER 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op Dinsdag, 19 September, vergaderde het Bestuur en de Docenten der AFDEELING VOORTGEZET EN HOOGER-BOUWKUNST-ONDERRICHT, in hoofdzaak ter voorbereiding van den aanstaanden Cursus 1911—12.
Na bespreking der localiteiten werd het concept-lesrooster, behoudens eenige wijzigingen van ondergeschikten aard, vastgesteld.
Blijkens mededeelingen van het Dagelijksch Bestuur is en wordt het docenten-corps aangevuld en uitgebreid. Volledigheidshalve zullen de namen der nieuwe titularissen later tegelijk genoemd worden.
Voor het aan te vangen eerste jaar hebben zich een 22-tal deelnemers aangemeld, welk aantal inmiddels nog is uitgebreid. Omtrent de uit te reiken diploma's aan de deelnemers, die den volledigen driejaarlijkschen Cursus hebben gevolgd, konden nog geene besluiten genomen worden. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

De Heer J. W. le Nobel deelde ons mee in een der eerstvolgende nummers te zullen antwoorden op de vragen, voorkomende in „DE TECHNIEK VAN HET GLASSCHILDEREN" door Adr. Moen, geplaatst in No. 36 van ons orgaan. REDACTIE.

VERSLAG VAN DE 1297ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 20 SEPTEMBER 1911, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Wegens uitlandigheid van den Voorzitter wordt het presidium waargenomen door den tweeden voorzitter, den heer H. J. M. Walenkamp, die met een welkomstwoord deze eerste vergadering na het zomerrecés opent, waarna de notulen der laatst gehouden bijeenkomst worden gelezen en goedgekeurd.
Hierna geeft de voorzitter een uitgebreid overzicht over het zomerrecés; waaraan wij 't volgende ontleenen. — Tot op heden traden in de verschillende rubrieken dit jaar 36 nieuwe leden tot het Genootschap toe. Behalve uit den algemeenen bloei moge hieruit blijken dat „A et A." zich in veler belangstelling mag verheugen.
Ook de periodieken, het weekblad en het plaatwerk, mogen daarop bogen; hoewel het verwondering wekt dat nog niet alle leden zich voor het abonnement op het plaatwerk aanmeldden. Een opwekking in die richting is hier niet misplaatst; elk lid houde ter bestemder plaats en tijd de uitgave in gedachte. Het is ieders belangstelling waard.
De heer Plate heeft den wensch te kennen gegeven als lid der Redactie af te treden; desgevraagd antwoordt genoemde heer niet op dit voornemen te kunnen terugkomen; zoodat in de volgende vergadering een plaatsvervanger dient te worden gekozen.
Met betrekking tot den cursus „V. en H. B. O." deelt de voorzitter mee dat uitbreiding van lokaliteit noodzakelijk is geworden en deze uitbreiding, dank zij de welwillendheid van het Bestuur der Kunst-Nijverheids School „Quellinus", kan worden verkregen door beschikbaarstelling van eenige localen dier school. Bestuur en Directeur dier inrichting betuigen wij van deze plaats onze erkentelijkheid. Voor den Cursus 1911—1912 zijn een voldoend aantal deelnemers ingeschreven; terwijl het docentencorps eenigzins gewijzigd en aangevuld werd.
Omtrent de proef met brandvrij rietdak, besproken in de vorige vergadering, kan worden meegedeeld dat onder leiding van de Afd. Arnhem der Mij. tot Bev. der Bouwkunst in die Gemeente een gebouwtje, gedekt met brandvrij riet, zal worden opgericht om het na eenigen tijd aan een brandproef bloot te stellen.
Het Bestuur van „A. et A." heeft ingevolge een vroeger besluit der ledenvergadering geldelijken steun toegezegd.
Vervolgens komt ter sprake de toetreding tot den Bond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen; waartoe in principe besloten is. Dit principe bleef gehandhaafd; doch definitief toegetreden is „A. et A." nog niet. Op de oprichtingsvergadering werd tot herziening der Statuten besloten en algemeen werd verwacht dat „A. et A." in de gelegenheid zou worden gesteld daaraan mede te werken. Iets naders is hieromtrent niet bij het Bestuur bekend geworden. De wenschelijkheid wordt betoogd dat onzerzijds stappen zullen gedaan worden om tot die medewerking te geraken, wijl anders de kans kan bestaan dat wij, met de gewijzigde statuten geen genoegen nemende, niet kunnen toetreden. Aldus wordt besloten. De eventueele gedelegeerde krijgt de opdracht te ijveren voor het beginsel: „een stem per corporatie in de Bondsvergaderingen."
Na betreffende besprekingen wordt besloten dat „A. et A.", zoo mogelijk in verbinding met zustervereenigingen, een poging zal doen ter verkrijging eener openbare prijsvraag voor het Koloniaal Instituut. Later wordt een besluit van gelijke strekking genomen ten aanzien van het Raadhuis te Rotterdam; doch in deze aangelegenheid

zal ons Bestuur zich in de eerste plaats verstaan met de plaatselijke Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap". Verder wordt mededeeling gedaan omtrent de Algemeene Regelen van Nationale Prijsvragen, welke door de Permanente Prijsvraag Commissie is herzien en aan de goedkeuring der Constitueerende Vereenigingen onderworpen. Het Bestuur heeft enkele opmerkingen in overweging gegeven en daarmee heeft de P. P. C. rekening gehouden. Rest dus nog de vraag of de leden bemerkingen of bezwaren hebben; tot nog toe kwamen deze niet in. Besloten wordt de P. P. C. mede te deelen dat onzerzijds het laatst gewijzigd concept wordt goedgekeurd.

Aan de orde is vervolgens de ballotage van vier candidaat-gewone leden de heeren André Vos, J. J. Teeuwisse, G. J. Meijers en J. M. Vink, welke alle met algemeene stemmen werden toegelaten.

Ten slotte deelde de Voorzitter nog mee dat in het komend seisoen tal van voordrachten, lezingen en kunstbeschouwingen in onze vergaderingen zullen te waardeeren zijn, waarvoor zich reeds een 16-tal heeren hebben beschikbaar gesteld.

Daarna komt aan de orde het concept der herziene statuten, zooals dit door de herzienings commissie als vrucht harer arbeid is aangeboden.

Algemeene opmerkingen zijn en worden niet gemaakt, behalve door den heer Weissman die in sommige opzichten de Statuten meer bindende kracht zou wenschen gegeven, b.v. ten opzichte van de Algem. Regelen v. Nat. Bouwk. Prijsvragen. De heer De Jongh en de Voorzitter deelen dezen wensch. Na een overzicht en eene bespreking van de voorgestelde wijzigingen en motiveering daarvan wordt het concept in algemeene strekking aanvaard behoudens enkele punten die der Commissie ter nadere overweging zullen worden aanbevolen.

Bij de rondvraag betuigt de heer Weissman der Herzieningscommissie zijne erkenning van haren waardevollen arbeid.

Hierop volgt onder dankbetuiging voor de belangstelling sluiting der vergadering. R.

GEVONDEN IN DE GENOOTSCHAPSZAAL NA AFLOOP DER GEWONE LEDENVERGADERING OP WOENSDAG 20 SEPTEMBER j.l

DE PERSEUS VAN BENVENUTO CELLINI

III.

DE OPDRACHT VAN HET WERK. WEDERWAARDIGHEDEN.

CELLINI had zich van het hof van Frans I van Frankrijk verwijderd en was naar zijn geboorteplaats Florence terug gekeerd. (Hij was toen 45 jaar oud). Vernomen hebbende, dat de toemaligen Hertog van Florence, Cosimo I, zich op zijn lustslot op Poggio a Caiano, tien mijl buiten de stad, bevond, ging hij dezen vorst zijn opwachting maken.

Hij werd door den Hertog allerminzaamst ontvangen; en deze noodigde hem uit, eenige groote werken voor hem te scheppen, daarbij te kennen gevend, dat hij den kunstenaar daarvoor heel wat beter dan Frans I beloonen zou.

Cellini — ofschoon reeds beloofd hebbende naar Frankrijk te zullen terugkeeren — liet zich ten slotte overhalen. Het blijkt uit zijn boek duidelijk, dat het niet zoozeer de in het vooruitzicht gestelde groote belooning was die hem verlokte, dan wel, dat het meer zijn, in dit geval zeer gewaardeerd en gerechtvaardigd, gevoel van eigenwaarde was, dat hem daartoe dreef.

„Arme, ongelukkige die ik was, ik liet me overhalen door het verlangen, aan onzen heerlijken Florentijnschen school te kunnen toonen, dat ik gedurende mijn afwezigheid een nieuwe kunst aangeleerd had".

Cellini bedoelt hiermede, dat hij den Florentijners zijn meesterschap in de beeldhouwkunst toonen wilde. Zij toch kenden hem nog slechts als den bekwamen goudsmid van vroeger.

Als eerste werk sloeg hij der Hertog voor, voor het bekende groote plein te Florence (Piazza del gran duca) een groot beeld in marmer of brons te scheppen. De Hertog wenschte daartoe van Benvenuto een *Perseus* te ontvangen; en verzocht hem, een klein model daartoe te boetseeren. Cellini voldeed gaarne aan dien wensch; en in weinigen weken was dit model gereed. Het was in gele was geboetseerd, vrij voldoende uitgewerkt en zeer bestudeerd. (Dit model bestaat nog, en wordt in het museum te Florence bewaard).

Aldus Cellini:

„De Hertog kwam naar Florence terug; maar het duurde verscheiden dagen, vóór ik in de gelegenheid gesteld werd, hem mijn model te toonen; het leek zelfs, of hij mij nooit gezien, of nooit van mij gehoord had; zoodat ik mij van mijn relatie met hem niet veel goeds voorstelde.

„Eindelijk echter, op zekeren dag na den maaltijd, nadat ik mijn model in de galerij van het paleis gebracht had, kwam hij met de hertogin en eenige heeren van zijn gevolg het in oogenschouw nemen. Zoodra hij het gezien had, prees hij het zeer; wat mij aanleiding gaf te hopen, dat hij er eenig verstand van had. Hoe meer de Hertog het bekeek, hoe meer hij er over in de wolken geraakte.

„Ah! Benvenuto mio, als dit beeld, in 't groot uitgevoerd, even schoon als het kleine model zou worden, dan zou het 't mooiste werk van het plein wezen," riep hij uit.

„Doorluchtig heer, antwoordde ik daarop, op uw plein staan de werken van den grooten Donatello en van den uitmuntenden Michel Angelo, die — na de Ouden — de grootste mannen waren, welke ooit geleefd hebben. Het oordeel van Uwe Hoogheid vereert mijn model dus niet weinig; en ik neem aan, het beeld meer dan drie maal beter te maken dan dit model is.

* * *

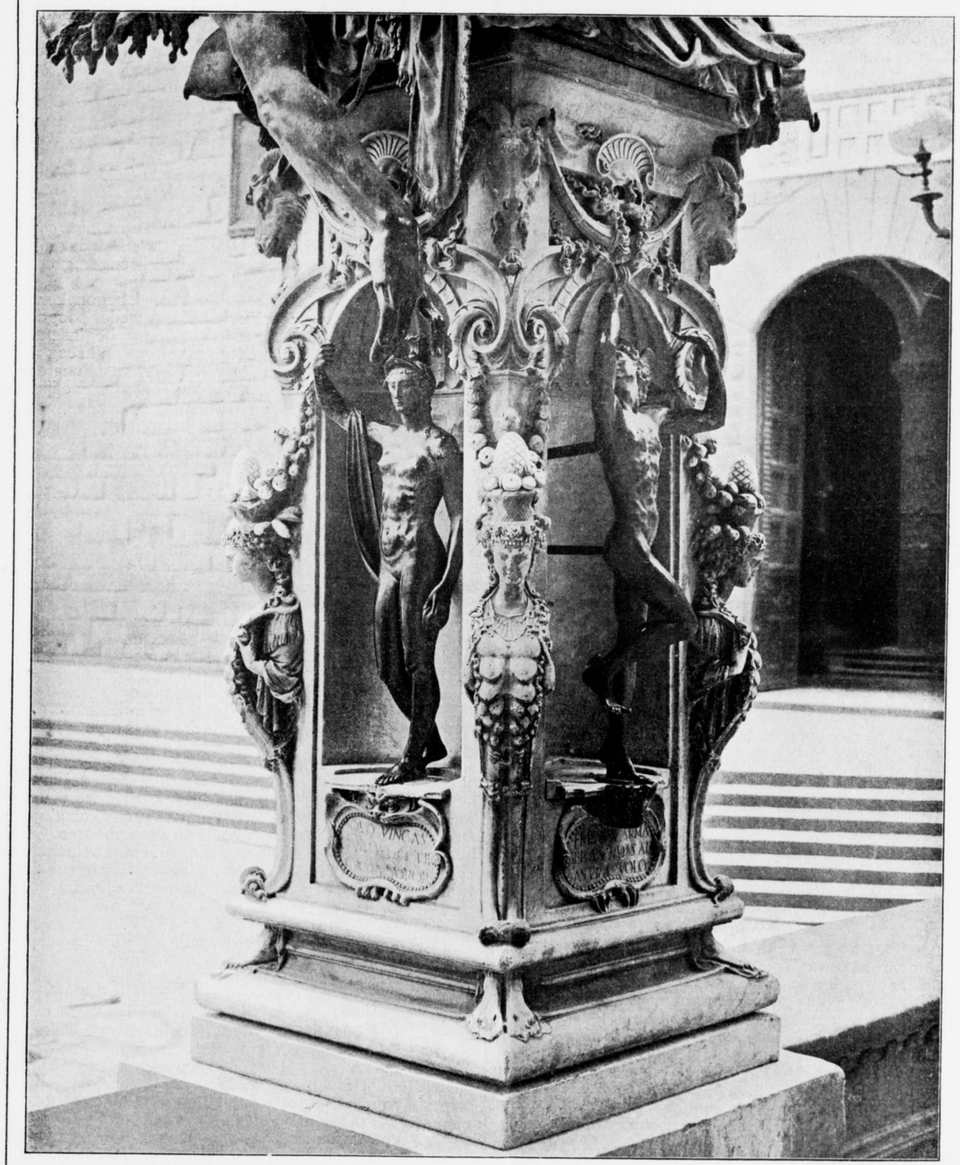

Voetstuk van den PERSEUS.
(Sokkel in wit marmer, middenfiguurtje in brons.)

DEZE woorden gaven aanleiding tot een warme gedachtewisseling. De Hertog hield niet op met te herhalen, dat hij er uitstekend verstand van had, en zeer wel wist, wat wèl, en wat niet uitgevoerd kon worden.
Ik antwoordde daarop, dat mijn werk-zelf dit uitwijzen, en zijn twijfel wegnemen zou; en dat ik er zeker van was, veel meer te zullen geven, dan ik beloofde, mits Zijne Hoogheid mij daartoe in de gelegenheid stelde, waar zonder ik niet aan mijn beloften wenschte gebonden te zijn.
„Zijn hoogheid zeide daarop, dat ik haar schriftelijk moest verzoeken, al wat ik begeerde; en dat ik in dat stuk al wat ik noodig had opgeven moest, waarna hij in mijne behoeften dan ruimschoots voorzien zou.
„Indien ik nu maar zoo voorzichtig geweest was, bij dit contract precies alles te bedingen wat voor zulk een kunstwerk noodig was, dan zouden die onaangenaamheden niet ontstaan zijn, waarin ik later door mijn eigen schuld geraakte. Maar het verlangen van den Hertog om dit kunstwerk te laten vervaardigen, zoowel als zijn geneigdheid om mij het noodige daarvoor te verschaffen, leken mij toen zóó groot, dat ik, niet kunnende vermoeden, dat deze hertog meer als koopman dan als vorst handelde, hem, hetgeen ik behoefde, zonder alles op 'n haar na uit te rekenen, opgaf.
„Zoo dan stelde ik mijn rekest op, en de Hertog gaf er op zeer gulle wijze gevolg aan.
„Bij deze gelegenheid zeide ik: Doorluchtige beschermer, de eigenlijke overeenkomst bestaat niet in deze geschreven woorden, maar hierin, dat ik door mijn werk volbrengen zal wat ik Uwe hoogheid beloofde, en dat, als dit mij gelukt, Uwe hoogheid zich ook herinneren moge, wat hij mij beloofd heeft; waaraan ik niet twijfel. De Hertog, verrukt, zoowel door mijn wijze van handelen als door m'n woorden, gaf evenals de Hertogin mij daarop zooveel bewijzen van zijn gunst, als men zich met mogelijkheid maar kan voorstellen.

* * *

MET ongeduld verlangende aan 't werk te gaan, deelde ik zijne hoogheid mede, dat ik een huis noodig had waarin ik mijne ovens zou kunnen laten bouwen, en tevens in aarde en brons zou kunnen werken, en waarin verder nog voldoende plaats om in goud en zilver te arbeiden wezen zou.
Daar ik wist, dat het den Hertog bekend was, hoe ik hem ook in dit laatste beroep zeer van dienst zou kunnen zijn; wees ik erop, vóór alles een geschikte werkplaats noodig te hebben. Ik voegde daaraan toe, dat ik zulk een huis reeds gevonden had, gelegen op een plaats die mij zeer wel aanstond (Via della Pergola); maar, dat ik, zijn Hoogheid niet op kosten willende jagen vóór mijn werk in haar bezit was, haar verzocht, voor twee juweelen, welke ik uit Frankrijk meegebracht had, genoemd huis voor mij te willen koopen, en die juweelen te bewaren, zóó lang tot ik het huis door mijn eigen werk verdiend had.
„De Hertog, na de juweelen langen tijd bezien te hebben, sprak daarop deze edele woorden, die mij de beste, schoon, gelijk later bleek, ijdele hoop gaven: Ziehier, Benvenuto, Uwe juweelen terug; want ik wil U, en niet Uw juweelen. Gij zult het huis present hebben."
Hij bevestigde dit door een rescript op het door mij ingediende rekest, dat ik nog altijd bewaard heb."

* * *

EENMAAL Benvenuto's boek op den voet volgend, wordt men door het heldere licht, dat het over de menschen van zijn tijd en hunne bestrevingen spreidt, zóó ingepalmd, dat men er niet toe komen kan, telkens de aanhalingen te beeindigen; wat, met het oog op de afmetingen van dit orgaan, toch noodzakelijk is.
Hij kreeg dan het huis. Maar daar de noodige verbouwingen slecht vlotten, maakte dit hem op den duur kregel en nerveus; zooook voorspelde de weinige medewerking, die hij daarbij ondervond, hem weinig goeds.
De schuld dezer vertraging droeg een der hoogwaardigheidbekleeders van den Hertog die met de uitvoering van diens besluit belast was.
Deze Ser Pier Francesco Riccio droeg de zaak over aan zekeren betaalmeester Lattanzio Gorini. „Een droogen muggezifter" noemt Cellini deze.
„Dit mannetje met handjes als spinnepootjes, met een stemmetje van een mug en zoo vlug als 'n slak, liet mij op 't lest een hoopje steenen, zand en kalk brengen, groot genoeg om er een duivenhok van te bouwen.
„Ziende hoe koeltjes alles behandeld werd, begon ik me ongerust te maken, schoon ik mezelf ook weder poogde gerust te stellen met de gedachte; kleine beginselen hebben soms een groot einde; en buitendien kreeg ik eenige hoop, als ik bedacht, hoeveel duizenden ducaten de Hertog had weggeworpen voor sommige leelijke monsters, vervaardigd door de hand van dien dommen Baccio Bandinelli. (Een bij den Hertog zeer gezien beeldhouwer. W.).
„Mij zelf al dus moed ingesproken hebbende, gaf ik dien Lattanzio Gorini een schop onder zijn . . . om hem voort te krijgen, schreeuwde tegen een paar lamme ezels en een blindeman die ze geleidde; en, zoo voort sukkelend, had ik, en dat nog wel met mijn eigen geld, de plaats voor mijn werkplaats afgestoken en de boomen en wijngaarden, die mij in den weg stonden, omgehakt, daarbij, als naar gewoonte, met een zekere stoutheid en woede, die mij steeds eigen waren, te werk gaande.
„Gelukkig, had ik een zekeren timmerman aan de hand, met wien ik het zeer goed vinden kon, en dien ik ook reeds het houten geraamte voor den Perseus maken liet. Deze timmerman, Tasso genaamd, was een bizonder knap man, ik geloof wel haast de knapste die er ooit in zijn vak geweest is, en daarbij was hij vriendelijk en vrolijk. Iederen keer dat ik bij hem kwam, kwam bij mij lachende en zingende te gemoet; en ik, die al meer dan half wanhopend was, zoowel, doordat ik vernomen had, dat het in Frankrijk slecht gesteld was, als omdat de lauwheid en laksheid, waarmede hier alles verricht werd, mij weinig goeds voorspelde; moest tegen wil en dank altijd weer minstens de helft van zijn deuntjes aanhooren. Op het laatst echter begon ik zelf met hem mee te lachen, en probeerde, zoo goed dat dan ging, tenminste enkele van die muizennesten uit m'n hoofd te stellen."

* * *

ZOO tijgt dan Cellini, onder oponthoud en tegenspoed, eindelijk aan 't werk.
„En reeds een eind weg gevorderd zijnde in de toebereidselen voor de onderneming, werd ik eenskaps bij bovengenoemden Majordomo geroepen. Ik ging na den maaltijd naar hem toe en vond hem in de zaal dell' Oriulo.
„Ik naderde hem met een zeer diepe buiging. Hij ontving mij met een streng gelaat en vroeg me, wie mij in mijn huis gebracht had, en op wiens gezag ik daarin was beginnen te timmeren; erbij voegende, dat mijn stout en vermetel gedrag hem hoogelijk verwonderde.
„Ik antwoordde daarop dat ik in het huis gebracht was door zijne edelheid zelve en in naam van zijne hoogheid den Hertog; en dat zijne edelheid zelve den last aan Lattanzio Gorini gegeven had; welke Lattanzio steenen, zand en kalk had laten aanvoeren, en op hetgeen ik gevraagd had, had orde gesteld, zeggende, daartoe de opdracht van zijne edelheid gekregen te hebben.
„Op deze woorden zeide dit beest, dat noch ik, noch iemand, van degenen welke ik genoemd had, de waarheid spraken.
In hevigen toorn ontstekend, riep ik daarop uit: O, Majordomo! zoolang Uwe edelheid spreekt overeenkomstig den hoogen rang die zij bekleedt en achter welke zij zich verschuilt, zal ik haar eeren en tot haar spreken met den zelfden eerbied die ik aan den Hertog verschuldigd ben; maar, spreekt Uwe edelheid anders, dan zal ik tot haar spreken als tegen Ser Pier Francesco Riccio!
Daarop werd deze mensch zoo woedend, dat ik dacht, dat hij gek werd; om zoodoende den tijd hem door de Voorzienigheid gegeven, nog vooruit te loopen. (Deze Majordomo werd later werkelijk krankzinnig. W.). Hij zeide mij, onder vele andere beleedigende uitdrukkingen, dat hij zichzelf verwonderde, hoe hij ertoe gekomen was zich te verwaardigen, mij toe te staan, tot een man, als hij was te spreken.
„Deze woorden wonden mij nog meer op; en ik hernam: „Nu dan, Ser Pier Francesco Riccio, hoor wat ik *U* te zeggen heb. Ik zal U eens zeggen wie menschen zijn zooals ik ben, en wie menschen zooals gij, schoolmeestertje van kleine kinderen! (Deze Majordomo had den Hertog in zijn jeugd lezen en schrijven geleerd. Vandaar zijn invloed. W.).
Met een gezicht, gloeiend van toorn, verhief hij daarop zijn stem en herhaalde met nog meer nadruk de woorden die hij zooeven gezegd had. Terwijl ik, — eveneens een gezicht zettend alsof ik onder de wapenen stond — alleen omdat hij zoo brutaal was, me een kleine opschepperij veroorloofde, en tot hem zeide, dat menschen, zooals ik, waardig waren om met Pausen, Keizers en Groote Koningen te spreken, en dat er van zulke menschen misschien maar één tegelijk op de wereld was; maar dat er aan menschen van zijn slag dagelijks 'n dozijn de deur in en uit gingen.
„Toen hij deze woorden hoorde, sprong hij op de vensterbank, en schreeuwde: Zeg dat nog eens! Herhaal ze nog eens, die woorden! — Ik herhaalde ze op nog stouter toon dan te voren; en voegde er aan toe, dat ik er niets om gaf, den Hertog te dienen; en dat ik naar Frankrijk zou teruggaan, waartoe ik volkomen vrijheid had. Stom en aschgrauw, staarde hij mij aan, en ik vertrok in de hevigste woede, vast besloten om te vertrekken. Gave God, dat ik het toen maar gedaan had!
„Ongetwijfeld vernam de Hertog deze rusie niet zoo terstond; want verscheiden dagen verliepen, zonder dat ik iets van hem hoorde. Alle gedachten aan Florence opgegeven hebbende, uitgezonderd de zorg voor mijn zuster en nichtjes, die ik met het weinige, dat ik uit Frankrijk meegebracht had, zoo goed en schielijk mogelijk wilde verzorgen, om dan naar Frankrijk terug te keeren en Italie voor altijd vaarwel te zeggen.
„Maar terwijl ik vast besloten was, zoodra mogelijk te vertrekken, zonder afscheid van den Hertog of van wien ook te nemen, kwam bovengenoemde Majordomo op zekeren dag mij uit eigen beweging weer op zoeken; en mij zeer onderdanig aansprekend, begon hij een soort van schoolmeesters redevoering te houden, in welke toespraak, macht noch heerlijkheid was, en waarvan ik het begin niet verstond, en het eind niet begreep. Alleen maakte ik eruit op, dat hij vertelde, altijd 'n goed Christen te willen zijn en niemand haat toe te dragen; waarna hij mij uit naam van den Hertog vroeg, wat ik voor mijn onderhoud wenschte te ontvangen.
„Hierop stond ik 'n oogenblik in gedachten en antwoordde niet; toch vast besloten zijnde niet te blijven.
„Toen hij zag, dat ik zweeg, had hij toch zooveel verstand om te zeggen: Benvenuto, hertogen antwoordt men toch. Want, wat ik U zeg, zeg ik U uit naam des Hertogs. Toen antwoordde ik, dat, zoo hij uit naam van den Hertog sprak, ik hem zeer graag zou antwoorden; en dat hij zijne hoogheid zeggen kon, dat ik niet minder dan één mijner vakgenooten, die hij in zijn dienst had, behandeld wilde worden. De Majordomo zeide daarop: Bandinello krijgt twee honderd dukaten voor zijn onderhoud; zoodat, als ge daar tevreden mee zijt, ook Uwe jaarwedde daarop bepaald wordt.
„Ik antwoordde, dat ik daarmede tevreden was; mits, hetgeen ik door mijn werk méer verdiende, mij zou gegeven worden nadat men het gezien had, en waaromtrent ik mij geheel op het oordeel en den goeden smaak van den Hertog verlaten zou.
„Zoo knoopte ik, ondanks me zelf, den reeds afgebroken draad weer aan, en ging aan het werk, waarbij de Hertog mij steeds de grootste welwillendheid betoonde."
(Wordt vervolgd.) WALENKAMP.

DE POTTENBAKKERSKUNST VAN C. J. LANOOY.

Sommige soorten oud aardewerk vertoonden een metallischen weerschijn. Belangrijke onderzoekingen om de technieken daarvan weer op te sporen zijn gedaan door den pottenbakker C. J. Lanooy.
De groote verdienste echter van het werk, dat ik 't eerst van hem zag, lag daarin, dat de zeldzame eigenschap van „Stijl" was bereikt.
Stijl hier bedoeld als karakter verkregen of bewaard, door het benutten van „aanvangsvoorwaarden" als, ideé, stof, doel, middel enz.
Alle pottenbakkerstechniek heeft machtige bindende factoren van vormgeving vóór boven andere technieken. Als stof de smeeïge klei; als middel: de draaischijf en het bakken van de klei en de glazuren. De pottenbakkers weten doorgaans wel dat bijna elke vormgeving buiten hun vak bij de hunne ten achter staat.
Maar ze geven zich niet altijd rekenschap van de oorzaken, namelijk de tucht van doel en mechanische wordingswijze. Die tucht bracht door de eeuwen vaak karakter-eenheid in den deugdelijken vorm.
Maar daar was een wanbegrip bij ons, in zooverre dat wij daarmee willekeurig gingen omspringen. Wij verstoorden veelal het karakter door versiering of andere toevoeging, niet samenhangend met vorm en techniek Wij beheerschten geen vorm als vorm ook.*)
Als wij zelf wel eens wat maken en voelen, dat elk toevoegsel, dat wij aanbrengen ons werk achteruit zet dan schrikken wij op als wij iets zien van onzen tijd, waaraan alles nu eens samenwerkt en samenhangt. Zoo ging het mij toen ik, dit jaar, op een tentoonstelling een paar vazen zag van Lanooy. Door dit werk werd ik opgeschrikt; maar dankbaar was ik iets bereikts te zien van onzen tijd.
Wat mij trof? Wel, dit werk was niet geornamenteerd bepaald. Maar het doel van ornament: het mooier maken of versterken van den indruk was hier bereikt met de kleurspelingen van het glazuur.
Ons ornament verstoort integendeel meestal de eenheid van indruk veeleer dan dat het die versterkt.
Een totaal-indruk zonder stoornis, ziedaar wat ik onder-

*) Ik kom daarop terug in mijn werk over „Vormharmonie".

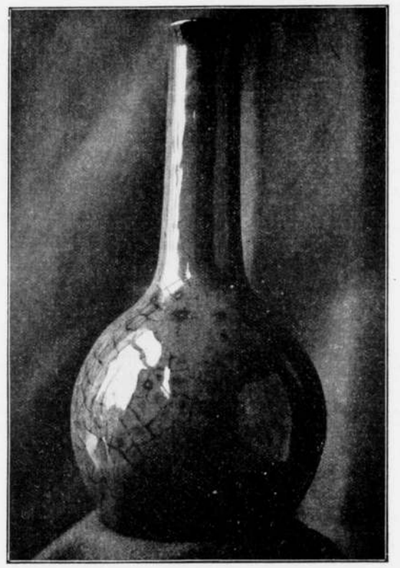

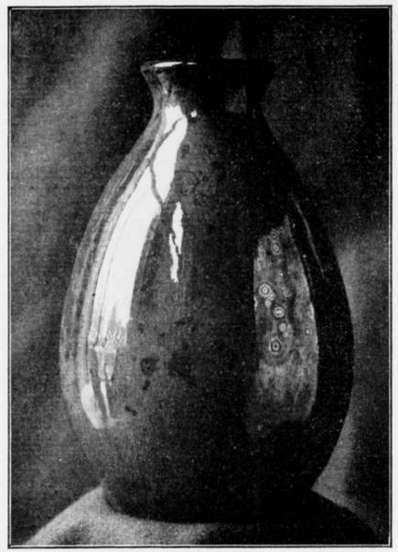

Twee producten van C. J. Lanooy's Pottenbakkerskunst.

vond bij het zien van een paar vazen van dezen pottenbakker. Ik wilde daar wel meer van weten.
Het is geen fabriekswerk in den zin, dat het aantal slechts afhangt van een of andere productiewijze voorziende in de navraag. Integendeel is het aantal beperkt naar de werkkracht en technische gelukking van de voortbrengselen van iemand, die niets aan anderen overlaat. Toch is het niet waar, wat sommigen meenen, dat namelijk deze pottenbakker zijn procédés niet in de hand heeft. Wel is er, bij zijn rusteloos pogen en zoeken telkens naar iets anders, mislukking zoo nu en dan niet buitengesloten, doch enkele procédé's beheerscht hij in velerlei verscheidenheid. Hem als kunstenaar zijn juist deze het minst geliefd. Zijn werkvermogen heeft behoefte niet aan het gekende, maar aan volle ingespannen arbeid. Het volkomen bezig zijn, met al de poperende verlangens voor gelukking, voldoet hem alleen. Het meer of minder bereikte wordt door hem losgelaten voor een moeilijker streven naar volmaking of proefneming op nieuw terrein. Zoo verklaart het zich, dat bepaalde dubbeltallen van dezen kunstenaar tot de zeldzaamheden behooren.
Ik heb ook eerbied voor de gedurige toepassing van het bereikte. Maar ik voel toch de bekoring, die er ligt hier in het ongewilde van de verscheidenheid. Elk stuk is een unicum bijna en het kittelt toch wel onze ijdelheid iets zeldzaams te bezitten.
Zoo staat daar een vaasje voor mij van dezen kunstenaar. Ik kon niet nalaten een offer te brengen aan mijn schoonheidszin. Ik zag dat werk en bij het zien van zooveel moois, verlies ik mijn zelfbeheersching in weerwil van allerlei voornemens en eisch van mijn beurs het bereikbare.
Kittelt het mij nu, dat er geen tweede exemplaar is van het kostelijke mooie vaasje? Is hier weer ijdelheid in 't spel? Als ik dat vaasje zie, zit ik dan mijzelf te pluimstrijken als alleen-bezitter van iets? Het is niet enkel dat, want ik bewonder hier het „kunnen" van iemand. Ik waardeer, wat er is „bereikt" in dat vaasje, dat in zijn kleurspelingen, mijn oog aangenaam, rustig, zonder pretentie boeit. Ik ben dankbaar, dat het niet om aandacht schreeuwt; maar zich aanpast en mooi doet te midden van allerlei. „Het druilde met het weer; het tintelde in de zon met mijn vroolijkheid."
Alles, wat Lanooy aflevert is een nauwkeurige beschouwing waard of er is iets belangwekkends aan; zij het niet voor het directe oogenmooi, dan toch altijd in het streven waarvan het getuigt.
De Heer van Assendelft te Gouda bezit een collectie van het genoemde aardewerk; waarin men den gang van vele gelukkige proefnemingen kan volgen.
Wij mogen dezen verzamelaar dankbaar zijn voor den steun, dien hij den kunstenaar vooral in den aanvang verleende, doch tevens, omdat nu die verschillende proeven van werkwijzen eenigszins compleet zijn na te gaan.
Als Lanooy werkt, dan tracht hij wel degelijk meestal iets bepaalds te bereiken. Vertoont een of ander werkstuk niet, of slechts bij benadering, wat hij zoekt, dan voldoet het hem niet en het wordt verbrijzeld.
Voldoet het werkstuk voor het streven, dat hem op een oogenblik bezielt, om iets bepaalds te bereiken in vorm, kleur, soliditeit, klank of techniek, dan slechts blijft het bestaan, zoolang het gegeven is aan de broosheid van pottenbakkerskunst.
Het vaasje, dat voor mij staat klinkt als een klok en het schijnt mij door zijn stevigen bouw een tuimeling te zullen tarten.
Gij kunt denken, dat er exemplaren zijn, die den kunstenaar gelukt voorkwamen alléén van techniek, alléén van vorm, alléén van kleur, enz. Er zijn er, die hem gelukt voorkwamen voor meerdere eigenschappen, maar ook zijn er vele, en dat zijn de meeste, die voldoen aan allerlei eischen. Die aan een enkelen eisch voldeden zijn gering in aantal en dan nog is het steeds zóó, dat dit eene het andere redt, maar bovendien hebben ze waarde voor dezen en genen, die een bepaalde qualiteit zoeken. Het zou te bejammeren zijn, indien ze vergingen, omdat anders een schakel zou worden gemist.
Niet alle vazen hebben een metallischen weerschijn. Sommige hebben dien bij een eenigszins enkelen toon. Soms gaat de metallische weerschijn samen met rijper, in allerlei nuancen tintelende kleur. Soms is het aardewerk of porcelein zonder dien weerschijn. De laatste zijn volstrekt niet de minst mooie. Zooals ik hierboven zeide: de kunstenaar zelf hecht niet aan het bereikte. Zoo liet hij het effect van den weerschijn los in den laatsten tijd. In het aardewerk van Lanooy is zooveel bereikt, dat wij ons afvragen: hoe was het mogelijk, dat iemand daarin zulk een hoog standpunt inneemt?
Maar wat wonder ook eigenlijk? Wij hebben hier te doen met een man, die volhield, die zocht en werkte uit alle macht, speurde en volgde, het mogelijke zich dacht en volbracht, die zijn werk toetste aan oud en nieuw, en traditie paarde aan eigen onderzoek. Hij was eerst leerling van den ervaren glasbrander J. Stortenbeker. Hij leerde toen in een verwante techniek het branden van glaskleur kennen. Later op fabrieken maakte hij kennis met de fabricage van aardewerk. Nog later begon hij onafhankelijk te werken met alle opoffering verbonden aan het verlaten van een goede positie. Zijn volhardend pogen vond eenigen steun. Thans is hij er, in zooverre, dat zijn werk een vergelijking kan doorstaan met velerlei oud aardewerk, dat als mooi bekend staat, en het wordt gewaardeerd.
Dat het werk kostbaar is, ligt in den aard. Eer alle moeiten en kosten aan zijn streven en proefnemingen verbonden, vergoed zullen zijn, mag hem een lang leven beschoren zijn.

J. H. de Groot.

HET VOORONTWERP EN HET NADER VOORSTEL BETREFFENDE DE BOUW VAN EEN NIEUW STADHUIS TE ROTTERDAM.

De „Nieuwe Rotterdamsche Courant" van 16 September geeft een uitgebreid artikel over het voorontwerp en nader voorstel betreffende den stadhuisbouw te Rotterdam; waaruit wij onderstaand ontleenen.

Gebruik makende van het crediet, dat tot dit doel bij raadsbesluit van 14 April 1910 te hunner beschikking werd gesteld, hebben B. en W. op voorstel van de raadhuis-commissie ter voorbereiding van den raadhuisbouw waarin behalve de burgemeester en de wethouders van de afdeelingen plaatselijke werken en financiën, zitting hebben gehad de raadsleden Van Vessem, Verheul en Busken en voorts de secretaris der gemeente en de directeuren van gemeentewerken en bouwpolitie, terwijl als secretaris aan de commissie is toegevoegd de hoofdambtenaar Mr. Lugt, de voorlichting ingeroepen van professor Henri Evers, hoogleeraar in de bouwkunde aan de Hoogeschool te Delft, teneinde tot een plan van indeeling van het nieuwe stadhuis te geraken en zich van de gewenschte situatie en de vereischte en op het terrein te vinden ruimte, alsmede eindelijk van het bedrag der kosten, nader rekenschap te kunnen geven.
B. en W. hebben professor Evers bereid gevonden hen met zijn advies ter zijde te staan en voor het voorafgaand overleg en het opmaken van voorloopige ontwerpen in den ruimsten zin zijne voorlichting en arbeid te geven. Aan de hand daarvan heeft de raadhuis-commissie in hare geregeld gehouden bijeenkomsten achtereenvolgens de verschillende hoofdvragen behandeld, die zich voordoen. *In het bezit van het door professor Evers alsgevolg daarvan opgemaakte voor-ontwerp* en de door hem verstrekte toelichtende bescheiden, alsmede van de adviezen van de raadhuis-commissie zelve, deelen B. en W. geheel in overeenstemming met deze een en ander mede. De commissie is er terecht van uitgegaan, dat, waar besloten is tot de stichting van een nieuw stadhuis — een gebouw, dat voor een lange toekomst moet dienen — de bouw daarvan in overeenstemming moet zijn met de beteekenis van onze groeiende stad.

Eenerzijds zal, gelijk de commissie schrijft, moeten worden verlangd, dat voor den dienst der gemeentelijke administratie worde verkregen de noodige geschikt verdeelde ruimte, die door de bediening van het publiek en de vervulling van den dienst behoorlijk is ingericht en die daarbij berekend moet zijn op de uitbreiding, waaraan bij het grooter worden van de gemeente de behoefte te verwachten staat. Anderzijds treedt op den voorgrond, dat het raadhuis naar buiten moet representeeren, dat daarom bouworde en inrichting moeten doen zien, dat men te doen heeft met het gebouw, waar het stadsbestuur vergadert en zetelt, en waar het in voorkomende gevallen zijn gasten ontvangt; dat het aan een ieder den indruk moet geven van te zijn het stedelijk regeeringsgebouw.
Betreffende de vraag, op welke wijze men, gebruik makende van het door prof. Evers gemaakte voorontwerp, tot het definitieve plan zal geraken, geeft de raadhuis-commissie een uitgebreid schrijven aan B. en W. waarin de besprekingen betreffende het voor en tegen van eene al of niet openbare prijsvraag worden behandeld en waarin zij komt tot het h. i. beste voorstel: *een besloten prijsvraag*, echter van een bijzonderen vorm. Zij schrijft:

„Bleef dus over de besloten prijsvraag, de prijsvraag waaraan zij alleen kunnen deelnemen, die daartoe worden uitgenoodigd.
De commissie is tot het beslnit gekomen, dat haar advies in die richting zal moeten luiden. Zij meent met overtuiging het uitschrijven van een besloten prijsvraag, ter verkrijging van een alleszins goed bouwplan, te moeten aanbevelen, doch zou eenigzins willen afwijken, van den gewonen vorm. Wordt toch, naar hetgeen in het algemeen onder besloten prijsvraag wordt begrepen, voor enkele uitgenoodigden een wedstrijd om prijzen opengesteld, dan zullen daaraan h.i. vele van de bezwaren kleven, die het uitschrijven van een open prijsvraag niet gewenscht doen zijn.
De commissie geeft U derhalve in overweging te bevorderen, dat tot een nader te bepalen aantal Nederlandsche Architecten de uitnoodiging worde gericht een plan voor den bouw van het nieuwe raadhuis in te zenden, Prijzen love men niet uit, doch aan ieder hunner worde, wanneer hij aan het verzoek, overeenkomstig het vast te stellen programma, gevolg geeft, een vooraf te bepalen vast en gelijk honorarium toegekend. Daarentegen blijft het gemeentebestuur, dat den eigendom der ontwerpen verkrijgt, vrij, al of niet op een daarvan zijn keuze voor uitvoering te bepalen.
„In verband hiermede worde de commissie opgedragen uw college te adviseeren omtrent de samenstelling eener jury, wier hoofdtaak zal zijn de ontwerpen te beoordeelen en daaruit een of meer ter uitvoering aan te bevelen. Zij zal bovendien omtrent de definitieve samenstelling van het programma en de uit te noodigen architecten advies kunnen uitbrengen.
„Op deze wijze wordt tegemoet gekomen aan de bezwaren, zoowel die tegen de opdracht van een architect, als die tegen een algemeene prijsvraag gelden.
„Wordt immers aan den eenen kant de keuze door uitnoodiging van een aantal bouwkundigen verruimd en dus het ricico van onvoldoende werk verminderd, aan den anderen kant blijft men volkomen vrij in de opdracht en het gemeentebestuur is aan niemand gebonden, al zal naar alle waarschijnlijkheid de opdracht aan den ontwerper van het beste plan kunnen geschieden, omdat de uitnoodiging alleen zal uitgaan tot hen in wie men vol vertrouwen heeft, ook wat aangaat eventueele executie van hun plan.(?)
„Uitgenoodigd worden in dit geval slechts mannen van gezag in de bouwkunde, mannen die reeds elders hunne sporen verdienden, voor wie de uitnoodiging reeds een erkenning hunner verdiensten is en voor wie eventueel de opdracht tot den bouw van dit grootsche werk de kroon vormt op hun levensarbeid. Tevens spoort hen de wetenschap, dat zij zullen moeten concurreeren met andere mannen van naam aan, hun uiterste krachten in te spannen, alles te geven wat in hen is. Hunne belooning staat te voren vast, ook voor het geval dat hun de bouw niet wordt opgedragen.
„Samenstelling eener jury schijnt de commissie zonder sshade voor de concurrentie mogelijk, ook wat de bouwkundige leden betreft, omdat van meerdere personen van beteekenis bekend is, dat zij een uitnoodiging tot deeleeming aan de prijsvraag niet wenschen, zich op het „actieve" gebied der architectuur niet meer bewegen en dus voor de jury beschikbaar blijven. Bovendien is niet uitgesloten, dat daarin een enkele bekende buitenlander zitting neemt".
Aan de conclusie van de Raadhuis-commissie meenen B. en W. hun volledige instemming te moeten schenken, omdat, ook naar hun overtuiging, alleszins door het inslaan van den door haar aanbevolen weg kan worden verzekerd het bereiken van het tweeledig doel, hetwelk op den voorgrond moet staan. Eenerzijds toch zal daardoor van te voren zijn gewaarborgd, dat men den Stadhuisbouw in handen zal kunnen geven van den man van ervaring, aan wien men met vol vertrouwen het groote werk kan opdragen, terwijl anderzijds, op de ruimste wijze, die hier toelaatbaar is, tot mededinging de weg wordt opengesteld en op de krachten en gaven van de beste bouwmeesters in het land een beroep zal worden gedaan.
Intusschen hebben B. en W. van Prof. Evers de bereidverklaring

ontvangen zijn voor-ontwerp, wat het schema van planindeeling betreft, ter beschikking van de uit de noodigen bouwkundigen te stellen, waardoor het groote voordeel wordt verkregen, dat deze daarmede hun nut kunnen doen en zoodoende de gemeente zelve van den arbeid van Prof. Evers het ruimste profijt heeft. Z.H.Gel. heeft daaraan zijnerzijds alleen den begrijpelijken wensch verbonden, dat ook hij, al zal dit voor hem natuurlijk geen nieuwe opdracht of uitnoodiging in zich sluiten, mede in de gereedliggende voorontwerpen, of desverkiezende een nog eenigszins omgewerkt ontwerp, aan de beoordeeling der jury te onderwerpen.(?)

B. en W. stellen den gemeenteraad voor:

1o. te besluiten dat de Raadhuisbouw zal plaats hebben in den omvang als volgens het ontwerp van professor Evers mogelijk is gebleken en hen te machtigen om in nader overleg met de Raadhuiscommissie en met de door hen te benoemen jury over te gaan tot het richten van uitnoodigingen aan bouwmeesters, in vorige als hierboven nader is uiteengezet;

2o. hen te machtigen den bouw te doen uitvoeren overeenkomstig het op die wijze te verkrijgen ontwerp, mits daarvoor een niet hooger bedrag dan 3½ à 4 millioen wordt vereischt.

VAN ALLERLEI AARD.

TENTOONSTELLING VAN DE VEREENIGING VAN LEERAREN IN HET SCHOONSCHRIJVEN.

In een zaaltje van Krasnapolsky was deze week eene kleine, belangwekkende tentoonstelling van werk dat, zoo niet tot bouwkundig teekenwerk, dan toch tot de teekenkunst in 't algemeen behoort. We zagen er knap teekenwerk, meer behoorende tot de kunst der calligrafen dan tot die der schoonschrijvers; bepaald „schoonschrijfwerk" ontbrak zelfs geheel. Eene collectie ontwerpen voor een hoofd voor het blad der vereeniging voor een door de vereeniging uit te reiken diploma getuigde van goeden ijver en goede bedoeling, doch van gebrekkige kennis der ornamentkunst. De meesten zijn bepaald slecht van lettervorm en van ornamentcompositie. Beter deed ons het calligrafenwerk aan van den Heer M. C. C. van Rooy te 's-Hertogenbosch eene knapgeteekende oorkonde, ter gelegenheid van het zilveren ambts-jubilé van den Burgemeester van 's Hertogenbosch. Het reusachtig geduld voor zulk een stuk teekenwerk dwingt werkelijk respect af. Ook van de firma J. Roovers & Zn., Calligrafen te Rotterdam, eenige goed geteekende werkstukken. Van de penteekeningen kwamen ons als de best geslaagden voor vijf kleine teekeningen van Gothisch monnikkenschrift van den Heer L. J. Wolthers te Groningen. De meest belangwekkende inzending was die van den Heer P. H. van Gestel, bestaande uit eene groote verzameling oude en nieuwe boeken op het gebied der letterkunst en schrijfkunst. Vele oude boeken, van de beroemdste schrijvers zijn hoogst interessant en geven blijk van het groote kunnen van onze voorvaderen, ook op dit gebied. We noemen slechts een naam als Jan van de Velde (begin 17e eeuw). Sterk is de achteruitgang ook op dit gebied te constateeren van de zeventiende eeuw tot het eind der negentiende.

Als algemeenen indruk kunnen wij niet nalaten te zeggen dat er was ingezonden knap oud werk, zoowel van uitvoering als styleering. Wat het moderne werk betreft staat echter de uitvoering, de techniek van teekenen verre boven het ontwerp. Deze ontwerpen toch zijn als regel gewrongen in de vormen eenor stylperiode die achter ons ligt. Het zal den schoonschrijvers en calligrafen goed kunnen doen, in de leer te gaan bij onze beste moderne sierkunstenaars.

A. K.

TOREN TE VLEDDER.

Het behoud van den toren in het hoofddorp der gemennte Vledder, een monument uit de 14de eeuw, dat sedert eenige jaren noodzakelijk herstelling eischte, is verzekerd. Daartoe in staat gesteld door rijks- en provinciaal subsidie zal de restauratie, waarvan de aanbesteding heeft plaats gehad, geschieden onder de leiding van den heer J. van Houten te Assen.

De toren heeft een zadeldak tusschen twee puntgevels. De kerk, die in 1621 bij een brand gedeeltelijk instortte, toen weder werd opgebouwd en in 1820 verbouwd, bestaat thans uit een een-beukig schip uit het eerste kwart der 15de eeuw, met vlakke houten zoldering op zeven zware balken en een koor uit de 2de helft der 15de eeuw, gesloten met een steenen kruisgewelf en netgewelf in de sluiting. Op het dak een gesmeed ijzeren kruis uit de 16e eeuw.

In de kerk bevindt zich een preekstoel uit de 18de eeuw. De klok is in 1740 gegoten door C. Crans en draagt het randschrift: „Me Fecit Ciprianus Crans Jansz. Amstelodami Anno 1740".

Een zandsteenen doopvont uit de 11de eeuw en een koperen beker van 1628, afkomstig uit de kerk, bevinden zich thans in het provinciaal museum van oudheden te Asten.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, HAARLEM.

In de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is thans een uitgezochte verzameling naaldwerken tentoongesteld, waaronder Italiaansche, Slavische, Roemeensche en andere borduurwerken, die voorzeker met hunne harmonische kleuren en fraaie samenstellingen de aandacht zullen trekken van hen, die ten onzent het kunstnaaldwerk beoefenen.

De tentoonstelling zal gedurende 14 dagen geopend blijven.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 37. Opwekking, tot deelname aan de a.s. Septembervergadering te 's-Gravenhage, met daaraan verbonden excursie in en om de stad. Wandelingen in en om Rome. De Utrechtsche tentoonstelling; bespreking van de tentoonstelling van gereedschappen, materialen, modellen en leermiddelen ten dienste van het vak- en teekenonderwijs, gehouden te Utrecht.

DE BOUWWERELD 37. De St. Jacobskerk te Vlissingen verbrand, door A. W. W. Uit de oude doos, aanbestedingscontracten in de XVIIde eeuw. De bouw van Sanatoria. Bouw- en woningtoezicht te Utrecht.

HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD 37 geeft een artikel met afbeeldingen over de half-automatische telefoon-centrale te Amsterdam.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 73. Das neue Rathaus in Wittenau bei Berlin.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

II. PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMERMEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).

III. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

A. ONTWERP VOOR EEN CAFE-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.

B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de progamma's in no. 29).

IV. OFFICIEREN SOCIETEIT. Op de prijsvraag voor een societeitsgebouw in het Park te Rotterdam, uitgeschreven door het bestuur van de Officieren-Societeit, zijn ingekomen 26 antwoorden, onder de motto's: Lelie, Homo sum, Solutie, Sub sole nihil perfectum, Slamat Djalan, Krabbels, A. J. S. Klarinet, 30,000, De goede gedachte, A in cirkel (geteekend), Beaumont, C, Park in driehoek (geteekend), Idée, Tabe, Zonnetij, Tollens, R. O. S., O. S, in cirkel (geteekend), Lumen, 30 M. in rechthoek (geteekend), E, D, In gebreken, Driehoek in cirkel (geteekend).

De jury, bestaande uit de h.h. A. van Buren, F. Koch Jr., J. Verheul Dz., P. G. Buskens en C. N. van Goor heeft een begin gemaakt met de beoordeeling van de ingekomen antwoorden.

INHOUD. Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1297ste Ledenvergadering. — De Perseus van Benvenuto Cellini III. — De Pottenbakkerskunst van C. J. Lanooy. — Het voorontwerp en het nader voorstel betreffende de bouw van een nieuw Stadhuis te Rotterdam. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: Adr. Moen, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1298e Gewone Ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 4 October e.k., des avonds te 8.30 uur precies in het Genootschapslocaal in Parkzicht.

Agenda:

1. Opening en notulen der 1296e—7e Ledenvergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken; waaronder, bespreking der Rotterdamsche Raadhuisplannen en een adres van den B. N. A. in zake het Paleis-Raadhuis.
3. Installatie van de heeren André Vos, J. J. Teeuwisse, G. J. Meijers en J. M. Vink, als gewone leden van het Genootschap, welke heeren in de jongste vergadering geballoteerd en toegelaten zijn.
4. Voordracht van den heer Huib Luns, schilder te Rotterdam getiteld: Over decorative schilderkunst en Puvis de Chavannes.
5. Verkiezing van een lid van het Bureau der Redactie, wegens aftreding van den heer Maurits Plate.
6. Rondvraag en sluiting.

Met het oog op de zeer belangwekkende voordracht van den heer Huib Luns is de introductie voor deze vergadering zoo ruim mogelijk open gesteld.

II. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer Simon van der Laan, gediplomeerd bouwkundig opzichter te Wormerveer.

III. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer H. F. Sijmons, bouwkundige te Amsterdam, door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers.

Jan de Meijer, *te Secretaris.*

Voor de biblioteek werd in dank ontvangen het *Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en woningtoezicht te Amsterdam over 1910,* dat op de leestafel is neergelegd en waarop in de rubriek Boekbespreking nader zal worden teruggekomen.

M. J. E. Lippits, *Bibliothecaris.*

DE PERSEUS VAN BENVENUTO CELLINI. IV.

Eerste werkzaamheden.

Onderwijl ik de werkplaats bouwen liet, om er den Perseus in aan te vangen, werkte ik in de benedenverdieping van mijn huis, waar ik in pleister een model maakte op de juiste grootte, die het beeld krijgen moest. Het was mijne bedoeling, het later naar dit pleistermodel te gieten. Maar toen ik gewaar werd, dat deze wijze van doen te veel tijd vorderde, volgde ik een andere methode. Ik handelde te meer zoo, daar er eindelijk een schaduwtje van een werkplaatsje voor den dag gekomen was; maar dit ding was zoo ellendig gebouwd, dat de herinnering eraan me nu nog ergert. Ik begon met de figuur der Medusa op een ijzeren geraamte in klei te boetseeren, en liet dit stuk bakken, zoodra het gereed was.

„Om mij te helpen had ik slechts enkele jongens te mijner beschikking, onder wie een bizonder wèl-gebouwde. Deze jongen was de zoon eener prostitué, la Gambetta genaamd. Hij diende mij als model, want de natuur is het eenige boek, dat ons de kunst onderwijst.

Daar het mij onmogelijk was alles alleen te doen, en ik tevens mijn werk bespoedigen wilde, trachtte ik nog enkele andere werklieden te krijgen, wat mij echter niet gelukken mocht. Er waren er wel eenige te Florence die graag bij mij zouden gekomen zijn; maar Bandinello*) verhinderde hen daarin. En, niet tevreden met aldus mijn werk te bemoeilijken en te vertragen, vertelde hij bovendien den Hertog, dat ik probeerde, hem zijn werklui af te troggelen; daar ik zelf nooit in staat zou zijn, een dergelijk groot beeld in elkander te zetten.

„Ik beklaagde mij bij den Hertog over de moeilijkheden, die dit beest mij in den weg legde, en verzocht hem, mij eenige van de werklieden, die aan de Cathedraal werkten ter beschikking te stellen.

„Dit verzoek was oorzaak, dat de Hertog aan Bandinello's lasteringen geloof sloeg. Toen ik dit bemerkte, besloot ik alles alleen te doen, en toog aan 't werk, zonder voor de grootst denkbare vermoeienissen terug te schrikken."

In de nu volgende hoofdstukken van zijn boek gaat Cellini voort met het schetsen zijner wederwaardigheden en tegenspoeden en met de opsomming van de tegenwerking die hij ondervond.

Nu eens stond hij bij den Hertog in hooge gratie, dan weer bleek hij eruit te zijn. De thermometer der vorstengunst (doodgewoon verschijnsel!) daalde of steeg, al naarmate de inblazingen der hovelingen voor Benvenuto gunstig of ongunstig werkten.

Tegelijkertijd dat hij met zijn Perseus bezig was, werden onder zijne directie en naar zijne persoonlijke ontwerpen tevens verschillende voorname goud- en zilversmeedwerken voor den Hertog en diens Gemalin uitgevoerd.

Een billijke belooning voor al dien arbeid liet zich echter wachten; het overeengekomen jaargeld zelfs werd hem

*) Deze Bandinello was de hofbeeldhouwer van hertog Cosimo, en Benvenuto was dus zijn „concurent".

niet geregeld uitgekeerd. Men kneep en kneep; trok de koorden van den geldzak al vaster en vaster; zóó zelfs, dat Benvenuto op 't laatst met de hem nog restende eigen middelen zijne helpers betalen moest.
Maar ondanks deze narigheden, vergat hij zijn Perseus geen oogenblik; dag en nacht leefde dit werk in zijn geest. En om duidelijk te doen uitkomen, hoe concientieus Cellini bij zijn vóórarbeid te werk ging, is het merkwaardig er op te wijzen, dat de kunstenaar, toen de ovens eindelijk gereed waren, een meer dan levensgroote buste van den Hertog boetseerde; welke buste hij daarna in brons goot. Dit deed hij met het doel, een nieuwe giet-methode van eigen vinding, die door hem bij het gieten van den Perseus gevolgd zou worden, vooraf te beproeven.
Deze buste slaagde uitnemend. (Dit borstbeeld bevindt zich in het Bargello te Florence). Het oefent op den beschouwer een eigenaardige werking. Een stoere romp, waarop een hoofd, uit welks trekken macht en heerschkracht spreken, met tevens een zweem naar wreedheid. De buste herinnert aan de vele bekende antieke der Romeinen.
Dit borststuk is als 'n klomp erts, waarover, in enkele groote plekken, fijn geciseleerde figuren.
Dat met deze zoo vorstelijk sprekende buste Cosimo I zeer ingenomen was, laat zich begrijpen; zijn trots moest daardoor niet weinig gestreeld worden.

* * *

Na deze proef goot Benvenuto zijn Medusa, dat is de vrouwfiguur welke zich onder den voet van den Perseus kromt.
„Het gieten dezer figuur — getuigt Cellini — was uiterst moeilijk; ook had ik om vooraf elken tegenslag zooveel mogelijk te voorkomen, mijn voorzorgsmaatregelen met alle denkbare zorg gekozen. Het gietstuk slaagde tamelijk goed. Het was zelfs zoo zuiver dat mijne vrienden mij aanraadden, het niet bij te werken. Er bestaan werkelijk eenige Franschen en Duitschers, die er zich op beroemen, bewonderenswaardige geheimen gevonden te hebben om figuren in brons te gieten, zonder dat het noodig is, ze daarna bij te werken. Maar dat is 'n ware krankzinnigheid! Want het brons eischt na het gieten, dat het met ponzen aangedreven en daarna geciseleerd wordt, gelijk dat de bewonderenswaardige kunstenaars der Oudheid steeds gedaan hebben, evenals de modernen, die het brons weten te bewerken, dat nu nog doen.
Dit gegoten beeld behaagde den Hertog bizonder. Hij kwam het meermalen aan mijn huis in oogenschouw nemen; mij daardoor zeer aanmoedigende om mijn best te doen. Dit echter wekte ook weer den nijd van Bandinello op; en hij blies den Hertog zoo lang in de ooren, tot dat deze eindelijk ervan overtuigd werd, dat — kon ik ook al een enkel beeld gieten — ik het nooit klaar zou spelen om een geheelen groep te vormen; daar dit een, voor mij nog geheel nieuwe kunst was. Bandinello waarschuwde daarom zijne Hoogheid, wel toe te zien, dat zij haar geld niet weg gooide.
Deze inblazingen vonden zooveel gehoor in die doorluchtige ooren, dat de betaling mijner werklieden vertraging begon te ondervinden, zoodat ik mij genoodzaakt zag den Hertog hier eens hartig over aan te spreken."

* * *

Op zekeren ochtend, den Hertog opgewacht hebbende in de Via de' Serir, sprak ik hem aldus aan: Signor mio, in mijne behoeften wordt niet voorzien, waaruit ik vermeen te moeten afleiden, dat Uwe Hoogheid mij niet vertrouwt. Om deze reden verklaar ik haar opnieuw, dat ik op mij neem, het bewuste werk drie maal beter uit voeren dan het model is, zooals ik beloofde. Ik kreeg geen antwoord; en hieruit begrijpend, dat mijn woorden niet den minsten indruk maakten, ergerde mij dat zoo geweldig en gevoelde ik mij zoo verontwaardigd, dat het mij niet mogelijk was dat te verbergen. Ik hernam dan en sprak: „Signor! deze stad is altijd de zetel van de uitstekendste talenten geweest; maar van het oogenblik af dat iemand iets geleerd heeft, moet hij, wil hij zijn vaderland en zijn doorluchtigen vorst eer aan doen, zorg dragen naar elders te vertrekken.*) Dat dit zoo is, zal Uwe Hoogheid zelf erkennen. Ongetwijfeld weet Uw Hoogheid wie Donatello geweest is, en wie de groote Leonardo da Vinci, en wie de bewonderenswaardige Michel Angelo Buonarroti is.
Welnu, deze allen vermeerderen elders, of hebben vermeerderd den roem van Uwe Hoogheid; ik wensch daar ook de mijne aan toe te voegen. Daarom, Signor, laat mij gaan. Maar, dat Uwe Hoogheid wél oppasse Bandinello te laten vertrekken. Geef hem liever meêr dan hij U vraagt, want zoo hij elders heen ging, zou hij, naar ik vrees, door zijn verwaandheid en onwetendheid onze edele Florentijnsche school in minachting brengen. Dus, Signor, ik verzoek mijn afscheid. En voor hetgeen ik tot nog toe gedaan heb, vraag ik niets anders, dan de goede gevoelens van Uw Doorluchtige Hoogheid.
„De Hertog, wel ziende dat het mij ernst, en mijn besluit genomen was, antwoordde niet zonder eenige verstoordheid: Benvenuto, als ge het door U ondernomen werk afmaken wilt, zal het U aan niets ontbreken.
„Toen bedankte ik hem, zeggende, dat ik niets beters verlangde, dan mijn benijders te toonen, dat ik tot het afmaken van het beloofde werk in staat was.
„Na dit onderhoud met den Hertog werd mij eenigen onderstand verleend; niet zooveel echter of ik moest met m'n eigen beurs bijspringen, wilde ik althans niet, dat het werk op 'n sukkeldrafje ging.

* * *

In het hierna volgende vóórlaatste artikel zal ik de aangrijpende geschiedenis van het gieten van den Perseus behandelen.
Vooraf echter geef ik nog het teekenende dispuut, dat Cellini op zekeren dag, na het boven beschrevene, in het bijzijn van den Hertog met zijn collega en doodsvijand Bandinello had.
De twist tusschen beide beeldhouwers werd op den duur hoe langer hoe heviger; zoodanig zelfs, dat Cellini, zijn tegenstander, na een nieuwe streek van dezen, op het plein te Fiesole ontmoetende, doorsteken wilde; van welke opwelling hij echter op 't laatste moment afgehouden werd.
Dit dispuut geeft Cellini's kritiek op een groot werk van zijnen tegenstander (namelijk de nog bestaande Neptunusfontein op het reeds meer genoemde plein te Florence) Wij zullen daarbij een reproductie dezer fontein plaatsen, op dat de lezer zich eenigszins een denkbeeld zal kunnen vormen, in hoeverre Cellini's kritiek gerechtvaardigd was.
(Wordt vervolgd.) WALENKAMP.

*) Dit klinkt als waren we in Holland! W.

EEN BOEK OVER HOLLAND.

Home life in Holland door D. S. MELDRUM.

Wanneer wij er ons eens toe zetten moesten om een beeld te geven van ons Nederlandsch leven en interieur, dan zouden wij een goed werk doen. Niet alleen, omdat een trouw beeld van het bestaande, altijd een mooi en goed werk zou opleveren;

maar tevens, omdat er in ons land nog zooveel bijzonders op te merken valt. Er is nog zooveel langzaam-aanverdwijnend eigenaardigs en moois, dat nu nog beschreven kan worden.
Kunt gij dat niet gelooven? Lees dan het bovengenoemde boek.
Als wij onzen hedendaagschen toestand moesten beschrijven dan zouden wij velerlei vergeten en als niet bemerkenswaard beschouwen, omdat het voor ons levend en bekend is. Wij vergissen ons echter, want dit voor ons levende is bemerkenswaard en veel er van is ons zelfs niet duidelijk. Wij weten allen, dat ons hart klopt. Wij denken er zelden over na, dat dit een volkomen mysterie is.
Zoo leven wij veel af, wat meer het bekijken waard is. Neem het bovenaangehaalde werk om daarvan ook weer overtuigd te worden.
Holland? Pardon, Nederland! Wat weet de Hollander van Friesland, Gelderland, Brabant, Zeeland? Wat weet de Zeeuw van Friesland?
Maar lezer, wat ons als kenner van een deel van Nederland bekend is door meeleven, is niet bekend aan bewoners van andere deelen. Het is de moeite waard bekeken te worden en wij zullen verbaasd zijn, dat wij zoo weinig notitie nemen van het overige buiten onze omgeving. Willen wij dit weer goed inzien dan kunnen wij het lezen in dit boek van een vreemdeling.
Een voorbeeld vinden wij, waar hij spreekt over kostuum en woning. Wij weten wel, dat de kleederdrachten vaak eigenaardig zijn voor een bepaalde plaats; maar wij weten meestal niet, dat het kenmerkende van kleeding en woning wijst op stamverwantschap.
Zoo heeft men in ons land het Saksisch, Friesch en Frankisch type.
Men denke eens aan de lange boerderijen, die het type vormen van het grasland en daartegenover het Friesche Type met pyramidaal dak.
Doch laat ik hier even den schrijver het woord geven:
„De constructie van de Nederlandsche boerenwoning is „een onderwerp, waarover ik veel sprak met wijlen Pro„fessor Galler, die er een studie van maakte. Hij verklaar„de mij bijvoorbeeld dat het type in Zeeland, in weerwil „van verschillen, die het vertoonde met dat van het „Noord-Westen, toch desniettemin bepaald Friesch was „en dat beide, de overeenstemming en het contrast, juist „zóó waren als verwacht mocht worden van een Friesch „volk, wonend in een bouwland (beploegbaar), niet in „een land van veeteelt. Nederlandsche boerderijen, in één „woord, evenals de Nederlandsche kleederdracht, had„den voor hem een beteekenis, die de af komst en fortuin „aanduiden van het ras waarbij ze in zwang waren ...
„Het Friesche type is een gebouw met lage muren en een „hoog pyramidaal dak, vierkant onbeschut voor alle „winden, die zoo geweldig over den dijk op de boomlooze „velden kunnen waaien. Gij vindt het 't meest zuiver in „Friesland en Noord-Holland en met verschillende wijzi„gingen elders (als in Zeeland zooals wij gezien hebben), „waarheen het Friesche ras was verhuisd. Geen reiziger „in Holland kan zijn mooie ordelijke lijnen vergeten. Ik „herinner het mij nog op zijn mooist in een reeks van voor„beelden op den weg tusschen Enkhuizen en Hoorn — „De Streek", par excellence, — bij Blokker ..."
Hij beschrijft dan het Friesch boerenhuis met het dorschdeel en de stallen er om, waarin de koeien staan met de koppen naar den buitenmuur, terwijl in het Saksisch type het vee met den staart naar den buitenmuur staat.
In het boek van Meldrum komen plaatjes voor, die bewijzen hoe mooi sommige kleederdrachten zijn en gij kunt daarin vele hoofdkenmerken lezen van de verschillende drachten, die gij vermoedelijk niet kendet, en die nog op rasverwantschap wijzen. Laat ik zeggen, dat ik een en ander niet kende en hier met belangstelling las. Ik had eens een Engelschman te logeeren bij mij. Op een avond maakte hij een visite bij iemand; ik wist niet bij wien. Hij ontmoette daar den zoon des huizes, die hem niet verwachtte. De zoon, binnenkomend hoorde den Engelschman spreken en trad op hem toe zonder voorstelling, zeggend: O, u is Mr. die-en-die, u logeert bij dien-en-dien! De zoon des huizes was echter een goede bekende van mij en wist, dat ik een Engelschen gast had, wiens naam hij vernam.
Toen mijn gast bij mij thuis kwam, zei hij eenigszins geksscherend: zie nu eens hoe klein het is hier in Amsterdam en hij noemde meerdere staaltjes. Mijn hoftelijkheid (waarvan ik niet véél bezit) deed mij zeggen, dat het herkennen van hem niet lag aan de *kleinheid* van Amsterdam of Nederland; maar aan zijn *groote* reputatie. Meldrum schrijft echter niet over de kleinheid van Holland. Integendeel, hij schrijft woordelijk: over het groote in het kleine en dat treft u in alles, wat hij zegt. Hij ziet ons groot zelfs in veel, waarin wij ons zelf dikwijls klein zien.
Laat ik het bekennen: ik vind Holland klein. Ik vind Nederland grooter; maar toch wel nog klein. Als ik aan het woord Nederland denk, dan denk ik aan „Neder", „lager", wat wel eens overeenkomt met klein.
Maar als ik het boek van Meldrum lees, dan voel ik toch nog uitgestrektheid in dat land, die ik niet ken en ik voel mijzelf wat behagelijker als Nederlander. Ons land heeft zooveel moois en merkwaardigs. Het boek van dezen schrijver herinnert mij er aan. En deze man, maakte studie van onze tradities, van onze kunst en geschiedenis beter dan vele beste Nederlanders!
Hij maakte een levensstudie, voor genoegen, van ons land en nu vertelt hij zijn kijk op ons. Hij vertelt niet de zaken, die den „Marken-Engelschman" interesseeren. Geenszins. Daarvoor bestaan eenige mooie boekjes.
Neen, hij heeft het over ons Home-life, wellicht te vertalen met „huiselijk leven".
Hij is doorgedrongen in de huizen en in het gezelschap. Hij vertelt onzen gewonen gang van zaken. Maar lezer wat gij zelf niet belangrijk vindt, dat wordt bijna altijd belangrijk als gij het door een ander hoort vertellen en het u zelf betreft. En het betreft u zelt meestal. Gij en ik, wij vinden er ons in terug. Wij vinden ons zelf karakteristiek geteekend in persoonlijkheid en doen.
Wij zullen bij het lezen van het boek zeggen: Juist, zoo is het. Maar wij kijken verwonderd, dat het zoo belangrijk is.
Het gaat er mee als in schilderkunst. Een goed schilder maakt van elk onderwerp, hoe eenvoudig ook, een bemerkenswaardig kunstwerk. Zoo is het hier. De schrijver is schilder met de pen en hij belicht zoo juist meer of minder, dat eentonigheid vermeden is, en zijn boek een onderhoudende en aangename lectuur geeft. De belichting is geestig en belangwekkend en de opmerkingen zijn niet beleedigend.
Hoe vaak moeten wij lachen, als wij ons zelf hier beschreven zien. Maar hier wordt onze lachlust gewekt; wij worden niet belachelijk gemaakt. J. H. DE GROOT.

Vrienden, kennissen en vakgenooten roep ik een hartelijk vaarwel toe bij mijn vertrek naar Buenos-Aires.

B. VAN DEN NIEUWER AMSTEL. JR.
Lid van A. et A.

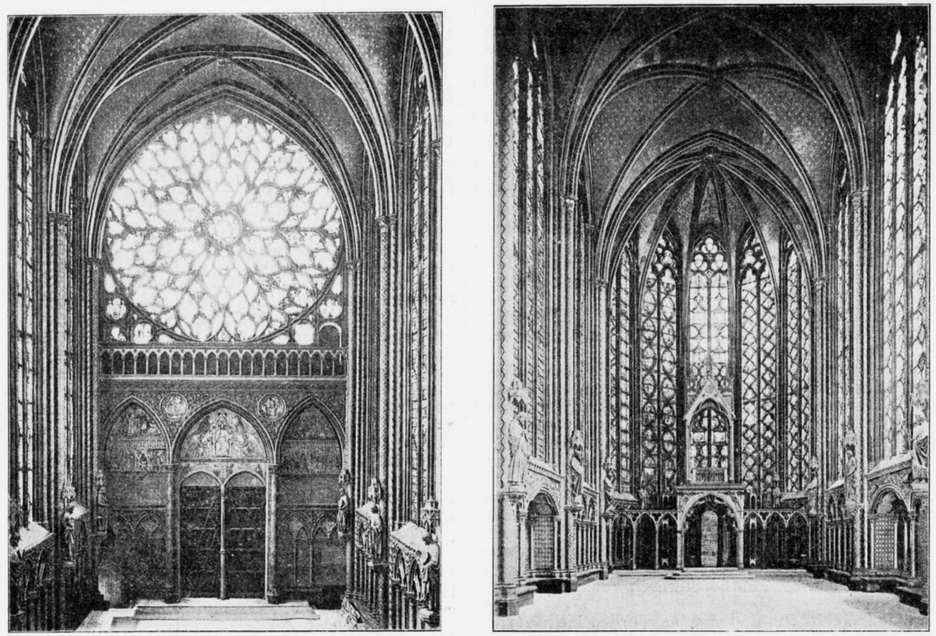

Intérieurs van St. Chapelle te Parijs.

VAN DE OUDE AARDE EN HET NIEUWE WETEN.

II.

Als U mij vragen zoudt, welk Kunstambacht of beroep ik het mooiste vind, dan zou ik even wachten alvoren U te antwoorden; en in mijn geest zou ik alle verschillende Kunstambachten even de revue laten passeeren. Daarna zou ik U antwoorden, dat ik ze alle even mooi vind, en dat de meerdere of mindere waarde van eenig Kunstwerk niet afhangt van de techniek waarin het uitgevoerd is, of van de stof waarin het is uitgedrukt, maar uitsluitend van de meerdere of mindere volkomenheid waarmede de grondideé er van geconcipieerd, en de meerdere of mindere volmaaktheid waarmede deze in eenige stof uitgevoerd is.

Van het gewone standpunt uit (d.w.z. van het wijsgeerige) zou dit mijn antwoord zijn. Toch zou m'n hart voor één Kunsttechniek innerlijk een uitzondering maken. En dat wel voor de techniek van het gebrandschilderd glas. Want, afgescheiden van alle theorie en redeneering, is dit voor mij de schoonste uitvinding, ooit door menschelijk genie en vernuft voortgebracht.

Ik ken deze techniek sedert jaren en jaren; ik heb verscheiden gebrandschilderde glazen gezien (onder andere die van Chartres en verschillende in Italië) en ik mag zeggen dat mijn anthousiasme steeds groeide; ik mag zeggen, dat er geen kink in den kabel van mijn naar juist inzicht dorstenden geest gekomen is.

Ik zou hierover een boom kunnen opzetten, een peroratie houden over de wonderlijke schoonheid der gebrandschilderde glazen. Ik wil dit niet doen; daar ik mij daarbij, vermoedelijk licht zou overschreeuwen. Ik wil alleen maar zeggen, dat gebrandschilderd glas maken is: malen, niet met verwen, maar met het goddelijke licht zelf, dat van den hemel stroomt. Het gebrandschilderd glas komt voort uit het gloeiend licht van God zelf, opgevangen door de minst troebele brilleglazen der menschen.

* * *

Wij leven — God zij dank — in een rationeelen tijd; geen beter bewijs echter, dat het materialistisch-rationalisme toch nog niet als het uitsluitend ware erkend wordt, wordt verklaard uit het feit, dat de techniek van het gebrandschilderd glas, nog niet geheel uitgestorven is, niet alleen, maar dat zij wederom begint op te leven.

Indien men iets materieel-doelmatigs wil hebben, dan is het gewone hedendaagsche kleurlooze glas, in verweg de meeste gevallen, oneindig doelmatiger dan het oude. En wenscht men iets *superieurs* te hebben, dan bestaat er, uit een praktich oogpunt, niets uitstekender dan het spiegelglas. (Dat is je ideaal, je materieele volmaaktheid.) En toch stierf die minder volmaakte techniek van het aantrekkelijke glas in lood, met zijn toppunt van schoonheid: het gebrandschilderd glas, zoo we weten, niet uit! neen, ze leefde weer op. Deze onvolprezen techniek is onsterfelijk; al wil daarmede niet gezegd zijn, dat ze zich in de toekomst niet wijzigen en vervolmaken zal. (Glas in koper, elextro-glas, enz.)

En dit behouden blijven eener, praktisch gesproken, onvolmaakte techniek wordt uitsluitend uit pure zucht tot schoonheid veroorzaakt. De vroegere cathedralen zwommen in de steeds wisselende pracht der gebrandschilderde glazen. Eveneens zullen onze monumentale Kunstwerken in het komende dit doen. Ziehier een, vèr van gewaagde voorspelling.

* * *

Maar hebt ge er wel eens over nagedacht, hoe deze sublime door leek en kenner bewonderde techniek, ooit verdwijnen kon, of liever, tijdelijk op den achtergrond kon geraken? — Niet? — Ik evenmin! Van dit feit komt Marcel Reymond in de (zoowel naar vorm als inhoud steeds uitnemende) Revue des deux Mondes 'n merkwaardige verklaring geven. (1)

Hij zegt: de gebrandschilderde glazen verdwenen. . . . . door de uitvinding der Boekdrukkunst.

Ziehier welke verklaring zijn wèl bestudeerde studie daarvan geeft. (Ik pik slechts èenkele druiven uit zijn wèl betrosten wingerd weg.)

. . . . . Nog àndere redenen verklaren het verlaten van den Gotischen stijl. Het is niet twijfelachtig, dat, waar de Gothiek haar schoonheid en het grootsch karakter van religieuze uitdrukking in haar voordeel had, zij daarentegen het nadeel bezat weinig practisch te zijn. Haar gewelven waren te onnoodig hoog, en vooral: zij was te zeer voorzien van pijlers (die het vrije doorzicht van alle kanten in het Kerkgebouw belemmerden. W.) De nieuwe stijl, in Italie gecrëeerd, had deze gebreken niet. Zij was vooral merkwaardig door haar groote, niet door pijlers belemmerde ruimten.

Ten slotte was de Gotische Kerk niet voldoende verlicht. Nooit — wel is waar — had men in eenige architectuur de ramen zoo vergroot en vermenigvuldigd, maar dit deed men — niet zoozeer om meêr licht te verkrijgen, dan wel, om daardoor de gelegenheid te scheppen, de ramen van steeds grooter oppervlakten gebrandschilderd glas te kunnen voorzien (De St. Chapelle te Parijs, die feitelijk niets anders dan éène combinatie van groote gebrandschilderde glazen is, is toch betrekkelijk nog somber. W.)

Het venster had zijn functie als verlichtingsbron verlaten, om zich, daarvoor in de plaats, tot schilderij te transformeeren.

De Middeleeuwsche kerk was van oorsprong reeds eenigszins duister.

Maar dat hinderde oorspronkelijk niet veel. Men sloeg daar in 't eerst geen acht op, daar men in de Middeleeuwen geen behoefte had om helder te zien in de kerken (De duisternis bevorderde daarenboven de mystieke atmosfeer en de stemming. W.) Het volk kwam in de cathedralen om te bidden, om den prediker en de godsdienstige gezangen te hooren; en alles wat men het volk daarbij wenschte te laten zien, zag het voldoende. Van alle zijden werd de aandacht door de gebrandschilderde glazen getrokken. De Gotische kerk is een boek; en uit alle paneelen der vensters zal het volk het lezen. Het systeem is volmaakt; het heeft de schoonheid en de nuttigheid voor zich; en de menschen zijn daardoor volkomen voldaan.

Maar dat alles gaat met de uitvinding der boekdrukkunst veranderen.

Van den dag af, dat men een gebedenboek in de handen der gelovigen geeft, en men bespeurt, dat het boek een veel volmaakter middel tot uitdrukking dan het (voor meerdere uitleggingen vatbare. W.) beeld is; een middel om méér dingen met grooter juistheid te zeggen, — van dien dag af, hield de gedecoreerde kerk op een noodzakelijkheid te zijn. En de groote gebrandschilderde glazen, evenals de groote fresco's in Italie, verloren hun beteekenis.

Zoodra de gelovigen boeken in handen kregen, waardoor het noodzakelijk werd, dat zij deze goed konden lezen, werd het eveneens eene noodzakelijkheid, dat in de kerken meer licht gebracht werd. En het gebrandschilderd glas, dat een belemmering voor deze lichttoetreding is, vindt daarin een nieuwe grond voor zijn miskenning.

De geschiedenis zegt het zeer duidelijk; niet alleen werden na dien tijd geen gebrandschilderde glazen meer aangebracht, maar gedurende de XVII en XVIII eeuw vernielen in de meeste cathedralen in Frankrijk de geestelijken deze; zij vernielden de oude glazen, om ze door blanke te doen vervangen.

En dit, zoo ònkunstvolle, feit zou volmaakt onbegrijpelijk zijn, zoo men de redenen, waardoor het veroorzaakt werd, niet kende . . .

Aldus Marcel Reymond. Walenkamp.

1) Zie „L' art de la Contre-réforme par Marcel Reymond," Revue des deux Mondes, 1er Juillet 1911.

HET GEGOTEN HUIS TE SANDPOORT.

Van de Heeren Harms, Small & Hana, huizengieters te Sandpoort ontvingen wij een allervriendelijkste uitnoodiging welke zoowel de „hoofdredactie van Architectura" als andere „vertegenwoordigers der pers en regeeringspersonen" in de gelegenheid stelde het wonder onzer eeuw, het gegoten huis te Sandpoort, afgewerkt te zien. Hoe de wanden geschilderd en behangen zijn, hoe tal van firma's zich beijverd hebben de meubileering, vloerbedekking, de sloten en scharnieren, de verf, ja zelfs brandvrije asbestdeuren als reclame voor hun materiaal en leverantie mede tentoonstellen, dit alles meldden ons reeds de dagbladen en de toelichting bij de op ruime schaal verzonden uitnoodiging. Alleen de illustratie op de uitnoodiging reeds wekt belangstelling, neen, dwingt tot belangstelling! Een soort Egyptisch huis, met naaldboomen ernaast en ervoor, spreidende hare takken gracieus over die plaatsen waar een venster in 't muurvlak niet ondienstig ware. Dan verder een beton-tuinmuur met hek met schoor.

Het mocht der M. C. C. (Monogram Construction Company) gelukken den naam van een van Hollands beste architecten aan haar „showhouse" te verbinden.

Het huis is nu in bewoonbaren staat gebracht, ziet er voor den leek smakelijker uit dan toen 't pas „ontmanteld" was. De nauwlettende, zaakkundige bezoeker zag 't echter liever *in doorsnede* dan *gemeubileerd*. Wij zijn thans zeer benieuwd de resultaten van verder werken te zien. De bouw van het eerste proefhuis wekte wel den indruk dat er nog heel wat gewijzigd moet worden eer men een opdracht kan aanvaarden voor een blok gewone arbeiderswoningen. Zoo waren de ijzeren vormen zeer zwaar in gewicht, een bezwaar in kosten van aanschaffing zoowel als van vervoer; dan leek ons 't getal van *verschillende* vormen aan één klein huis (was 't niet 68?) een belangrijk bezwaar. De vormen zullen toch vermoedelijk zóó voorradig moeten zijn dat ze gemakkelijk vervoerbaar zijn en dat ze geschikt zijn om er alles van te maken wat er wordt verlangd. Dan spreekt de M. C. C. van een huis gieten in één dag en wijst daarbij op de reusachtige snelheid. 't Mag echter wel in twijfel getrokken worden of het opstellen van de vormen niet reeds alleen meer tijd vordert dan 't maken van een gewone muur. De vloeren zijn in dit eerste huis nog losse platen; waarschijnlijk zal men wel ernaar streven ook de vloeren gelijk met de wanden te gieten; eene wapening zal dan

wel noodzakelijk zijn. Maakten al deze overwegingen wel den indruk dat het vraagstuk nog lang niet is opgelost, toch dient gezegd dat reeds veel is bereikt. De wanden behoeven aan de buitenzijde, na het wegnemen van de gietijzeren vormen, niet afgewerkt te worden; de kleur van 't materiaal is niet mooi en wordt vermoedelijk op den duur niet beter. Dit is een moeilijkheid die wellicht ook nog te overwinnen is. Dan dient ook in aanmerking genomen dat bij de geringe dikte van de buitenmuren een *veel* betere afsluiting tegen weer en wind is bereikt dan met metselwerk van die dikte. Dit laatste is te danken aan de *merkwaardige betonsamenstelling*, welke men na vele proeven vond. Deze beton leent zich — wat we indertijd bij de gieting zagen — veel beter tot *volgieten* dan alle gebruikelijke mengsels; zij vloeit tot in de verstverwijderde hoeken en blijft van boven tot onder gelijk van samenstelling.

Wij wenschen den heeren *huizengieters* een schitterend succes. Met taaie volharding zullen zij de behartiging hunner zaak moeten voortzetten. A. K.

EEN SCHOORSTEEN VAN BETEEKENIS.

Een schoorsteen van buitengewone afmetingen wordt op het oogenblik door de bekende speciaalfirma J. A. Topf & Soehne te Erfurt voor het „Rheinisch Westfälische Electricitätswerk" te Essen a/d Ruhr voor hare Centrale te Niederrhein bij Wesel uitgevoerd.

Deze schoorsteen krijgt een hoogte van 100 Meter boven het terrein, bij een inwendigen diameter van 15 Meter aan den voet, en 3.60 Meter boven. Op 45 Meter hoogte wordt een ijzeren waterreservoir van 10½ Meter diameter en 350 M³. inhoud aangebracht, waardoor dit bouwwerk in zekeren zin eene combinatie met een watertoren wordt.

Wat de uitwendige uitvoering van den schoorsteen betreft, er wordt prijs op gesteld, dat deze zooveel mogelijk met de gebouwen der omgeving overeenstemt. Op een 8-kantig voetstuk van rood metselwerk, onderbroken door gele steenen, verheft zich een ronde zuil, die door een smaakvolle bekroning afgesloten wordt.

Ter beveiliging tegen onweer dient een bliksemafleiderinrichting met 4 vangstangen. Aan den schoorsteen bevinden zich in- en uitwendig klimijzers, waardoor het mogelijk is hem te beklimmen; verder zijn rondom het reeds genoemde waterreservoir 2 galerijen aangebracht die door een ladder worden verbonden.

Het is over het algemeen onbekend, uit welke kolossale hoeveelheden metselwerk zulk een schoorsteen bestaat Men kan zich hiervan echter eenigszins een idee vormen, als men in aanmerking neemt, dat voor den schoorsteen de volgende Bouwmaterialen noodig zijn:

650.000 stuks metselsteenen, 80.000 K.G. kalk, 130.000 K.G. cement, 500 M³ metselzand, 300 M³ betongrind en 45.000 K.G. ijzerwerk. Inderdaad hoeveelheden die tellen.

WETTELIJKE REGELING VAN HET LEERLINGWEZEN.

De VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN DE VAKOPLEIDING VOOR HANDSWERKSLIEDEN IN NEDERLAND, de drijvende kracht op het gebied van vakonderwijs, heeft een belangrijk vraagstuk onderhanden genomen, *het leerlingwezen*. Waar de architecten en allen, die bij de bouwvakken ook maar eenigszins betrokken zijn, belang *moeten* stellen in de opleiding van jeugdige handwerkslieden, dienen ook de architectenvereenigingen zoo veel mogelijk mede te werken aan het streven van bovengenoemde vereeniging, die door haren naam haar doel voldoende aanduidt. Ja, het dient wel eens gezegd dat de vereenigingen van architecten het vakonderwijs wel eens te veel beschouwen als liggende „buiten hun kader", althans zij doen ernaar. Wel wordt de verzuchting geuit dat een mooi werkstuk uit vroeger dagen niet meer gemaakt kan worden omdat het vak te veel is achteruit gegaan. Wanneer daarom eene vereeniging iets onderneemt dat ook maar eenigszins de opleiding van leerlingen in de ambachten in de goede richting sturen kan, dan verdient dit onze volle aandacht.

De commisie „Leerlingwezen" van de vereeniging met den langen naam nu zond deze circulaire rond in uitgebreiden kring:

Naar aanleiding van het feit, dat de Ineenschakelings-Commissie in haar „Rapport" de regeling van het *Leerlingwezen* niet heeft behandeld, en de Dag-Vakscholen onmogelijk *alle* leerlingen, nog minder *alle* vakken kunnen bereiken, heeft de „Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handswerkslieden in Nederland" eene Commissie benoemd met de opdracht aan genoemde Vereeniging voorstellen te doen, ten einde zoo mogelijk te kunnen geraken tot eene wettelijke regeling van het leerlingwezen.

Zal de commissie practisch bruikbare voorstellen kunnen doen, dan is het in de eerste plaats noodig, dat zij beschikken kan over de noodige gegevens omtrent datgene, wat door het particulier initiatief werd gedaan, opdat rekening gehouden kan worden met de reeds in de practijk opgedane ervaring.

Daar het voor de Commissie van zeer groote waarde is de meening te kennen van de verschilende belanghebbenden — zoowel werkgevers als werknemers — omtrent eene regeling van het leerlingwezen en overtuigd zijnde, dat deze aangelegenheid ook Uwe belangstelling bezit, roepen ondergeteekenden met vertrouwen Uwe medewerking in en verzoeken U beleefd doch dringend:

1°. mededeeling en toezending van alles, wat op het gebied van het leerlingwezen binnen Uw kring reeds is tot stand gebracht;

2°. invulling en toezending van de hierbijgaande lijst, waarin, tot het verkrijgen van eenheid in de te verstrekken gegevens, eenige vragen zijn gesteld, welker beantwoording — indien mogelijk gemotiveerd — op hoogen prijs zal worden gesteld.

Mocht eventueel nadere toelichting nog door U gewenscht worden, dan is de Commissie tot het verstrekken daarvan vooralsnog gaarne bereid.

Uw antwoord uiterlijk 6 weken na dagteekening dezer — zoo mogelijk eerder — gaarne tegemoet ziend en U bij voorbaat dank zeggend voor de te nemen moeite, verblijven ondergeteekenden met hoogachting,

De Commissie voornoemd:
H. J. C. HAVER, *Voorzitter*.
Amsterdam.
F. E. ELSEN, *Secretaris*.
Huygenspark 39, Den Haag.

's Gravenhage, September 1911.

Bij deze circulaire zijn gevoegd drieërlei soort vragenlijst, naar gelang zij werd verzonden:

1e. aan de in ons land bestaande patroons- en werkliedenorganisaties, bonden en vereenigingen op het gebied van handel, nijverheid en onderwijs, aan de kamers van arbeid, inspecteurs van den arbeid, directeuren van gemeentewerken, ingenieurs, fabrikanten, enz.;

2e. aan de directies der in ons land zijnde ambachts-, vak-, industrie-, huishoud- en kunstnijverheidscholen, rijkslandbouwwinterscholen, rijkstuinbouwwinterscholen, visscherij- en zeevaartscholen;

3e. aan de directies der avondteeken-, avondvak- en burgeravondscholen.

Deze vragenlijsten geheel overnemen komt niet overeen met de afmetingen van dit blad; belangstellenden zullen exemplaren kunnen ontvangen bij den secretaris bovengenoemd. De sub. 1e genoemde lijst begint met de belangrijkste vraag:

Zijt gij vóór eene wettelijke regeling van het leerlingwezen voor *alle* vakken, of alleen in *die* bedrijven, waar blijkens in 't werk gestelde pogingen de behoefte reeds door de belanghebbenden wordt gevoeld. Onder wettelijke regeling wordt door de Commissie verstaan een zoodanige regeling, waarbij in groote lijnen de wederzijdsche verplichtingen van werkgever(geefster) en leerling(e) worden vastgelegd en door de wet bekrachtigd; waarbij de leerling(e) in de gelegenheid zal worden gesteld door tijdig eindigen van werkzaamheden of op andere wijze aanvullend onderwijs te ontvangen en eenige waarborg zal worden verkregen dat voor de(n) leerling(e) het aanleeren van een ambacht mogelijk zij, maar waarbij tevens door de(n) leerling(e) verplichtingen worden op zich genomen, waardoor de belangen van de(n) werkgever(geefster) worden gediend.

De sub. 2e en 3e genoemde vragenlijsten hebben ten doel alle mogelijke gegevens te verzamelen betreffende de opleiding van leerlingen in de ambachten.

Den leden, wier beroep het medebrengt dat zij dergelijke lijsten ontvangen, wordt eene goede invulling aanbevolen, terwijl voor hen, die belangstellen in het leerlingwezen nog de gelegenheid openstaat hun meening te kennen te geven om daarmede den blik der Commissieleden te verruimen. A. K.

VAN ALLERLEI AARD.

DE RESTAURATIE VAN DE BORO-BOEDOER. *(Vervolg)*.

Boven op de vijf muren, welke de vier terrassen begrenzen, zijn op regelmatige afstanden monumentale nissen aangebracht, waarin beelden van dhyani-boeddha's in de verschillende houdingen van overpeinzing en leering zijn gezeten. De aard van het monument brengt niet mede dat de schoonheid en grootheid den beschouwer, die er vlak vóór staat, dadelijk treft. De terrassen, de nissen, de dagobs liggen voor zijn oog als het ware tegen elkaar aan, er springt niets naar voren; het geheel mist relief. Maar lijn, vorm en beteekenis krijgt het bouwwerk voor wien zich op een afstand stelt en den omtrek er van overziet. Dan krijgt men de silhouet van de stoepa te zien, afgeteekend in profielen van de opeenvolgende terrassen en van de hooge in de puntige boeddhistische motieven uitloopende nissen, van de dagobs der bovenste terrassen met hun puntigen klokvorm — rechts en links stijgend tot de reuzendagob, die het al bekroont, waarnaar alles opklimt. Bij het tegen elkander wegvallen van de détails, die niet in de silhouet-lijn liggen, krijgt het bouwwerk voor het oog den vorm van een segment, den eigenlijken vorm van de stoepa, van de dagob, het hooge boeddhistische symbool, ter herinnering waaraan zoovele hunner heiligdommen zijn opgetrokken.

De lijn heeft Van Erp in zijn oorspronkelijke zuiverheid willen herstellen, en daarom was in de eerste plaats op zijn program gesteld het herbouwen der open nissen in den diagonaal en den hoogsten gaanderijmuur en van de 72 dagobs der cirkelvormige terrassen. Want door dezen toch werd het profiel hoofdzakelijk bepaald.

Bij een ander bouwwerk zou een dergelijke restauratie, waarbij wel veel aan de ingeniositeit, maar niets aan de verbeelding werd overgelaten onmogelijk tot stand kunnen zijn gebracht. De restauratie, naar de begrippen van den heer Van Erp, was mogelijk, vanwege de tot het uiterste volgehouden, bijna eentoonige symmetrie van het bouwwerk. Steeds herhalen zich dezelfde motieven, en, mogen de détails ook verschillen, de profielen, waarbij het er vooral op aankwam, bleven voor elk terras dezelfde. Wetende waar elke nis of dagob moest staan, had men ter wederopbouw of completeering slechts het model van de nog bestaande te volgen. Het was niet mogelijk zich hierbij te vergissen.

Een zeer belangrijk werk was het sorteeren van het verkregen materiaal. Dank zij echter wederom de in zoo hooge mate bij het bouwwerk in acht genomen symmetrie, bleek het mogelijk ten opzichte van zeer vele steenen op te maken bij welke deelen van het gebouw zij behoorden.

Zoo kwam men er toe, die steenen, naar hun aard en vorm weder te plaatsen, deze bij een nis, gene bij een kroonlijst of een dagob. Waar steenen ontbraken, daar werden er, naar het bestaande model, bijgemaakt — doch alleen, gelijk reeds gezegd, voor het geval zij niet geornamenteerd waren.

Zoo werden de nissen in het profiel hersteld; maar ook die langs de zijden kregen een beurt.

Het bovenwerk toch, d. w. z. de balustraden in de gaanderijen vertoonden groote voegen en het bleek ondoenlijk van de reliefs ter plaatse goede cliché's te vervaardigen, alvorens die balustraden gerestaureerd zouden zijn. En dus werd ongeveer 3 K. M. borstweringmuur afgebroken en weer sluitend opgetrokken met het in het betrekkelijke bouwdeel aanwezige materiaal.

Bijzondere aandacht werd ook geschonken aan het completeeren der kroonlijsten van de gaanderij-muren. De hiaten hierin werden zooveel mogelijk aangevuld met de bij de ontgraving gevonden fragmenten, doch overigens ook met onversierde antefixen. Dit was van belang, want in een bouwwerk als de Boro-Boedoer zijn het vooral deze zware horizontale lijstwerken, die domineeren en aan het geheel de rust verzekeren, die een onmisbaar element is in de schoonheid van elk bouwwerk.

De restauratie is thans zoo goed als afgeloopen, en de heer Van Erp vertrekt binnenkort naar Nederland, als hij het uitvoerige verslag van zijn werkzaamheden zal hebben samengesteld.

Daarmede is intusschen nog niet het geheele programma van werkzaamheden beëindigd:

Op de begrooting voor 1912 toch zal een bedrag van *f* 25.000 worden uitgetrokken, als eerste termijn van een vermoedelijk totaal bedrag van circa *f* 50.000 voor de samenstelling en uitgave eener nieuwe Boro-Boedoer-monografie, waarin de resultaten zullen worden gepubliceerd van de fotografische opname met een archeologische en een bouwkundige beschrijving van het monument.

Het derde gedeelte van het opstel geeft ten slotte nog het volgende wetenswaardige:

Een belangrijke wijziging in den algemeenen aanblik van den tempel leverde de restauratie op van den bovensten, den centralen, den grootsten en heiligsten dagob.

Vóór de restauratie droeg hetgeen van dien dagob overgebleven was, er weinig toe bij het profiel van de stoepa te doen spreken. Slechts even stak haar in ruineusen staat verkeerenden koepel boven het overige van den steenhoop uit. Maar uit beschouwing en vergelijking van om de ruïnen van dien oorspronkelijken koepel gevonden fragmenten, wist de heer Van Erp af te leiden van welk een aard naar alle waarschijnlijkheid de bekroning van den dagob moest zijn geweest. In stede van de eenvoudige, gladde zuil, welke de andere kleine dagobs bekroont is de zuil onder zijn top draagster gemaakt van drie smalle schijven, drie pajongs, zinnebeelden van het gezag, en waarvan de eene betrekking zou hebben op de goden, de tweede op de menschen, de derde op den toestand van het »niet zijn".

Boven die pajongs steekt nog een zacht gepunt ornament, eenigszins in den vorm van een eikel, het zoogenaamde boeddhistische »juweel", uit.

Vóór de restauratie bevond deze hoofddagob zich in een uiterst jammerlijken toestand van verval. Er was een groote bres in geslagen, en dientengevolge waren beduidende verzakkingen ingetreden. Aanvankelijk was het de bedoeling alleen het breekgat te dichten; doch toen zuivere metingen uitwezen hoezeer de oorspronkelijke en fraaie contour geleden had, werd besloten den dagob in zijn geheel te ontmantelen en weder op te trekken.

Dank zij de gevonden overblijfselen, waarvan, wederom in verband met de hier alles beheerschende symmetrie en de terecht te veronderstellen overeenkomst met bouwwerken van gelijksoortigen aard in andere boeddhistische landen, een enkel klein fragment soms belangrijke en afdoende aanwijzingen kon geven, waaruit de vermoedelijke oorspronkelijke vorm kon worden afgeleid, werd de heer Van Erp in staat gesteld deze belangrijke restauratie op voor de geleerde wereld aannemelijke gronden te bewerkstelligen. Slechts op een enkel ondergeschikt punt schijnt meeningsverschil omtrent de juistheid dier restauratie niet uitgesloten te zijn.

In het opengebarsten gewelf van dezen gesloten hoofddagob, stond wijders scheef, half weggezakt tusschen het puin, een Boeddhabeeld, 't welk ontegenzeggelijk als het voornaamste, het heiligste van den tempelbouw was beschouwd.

De fundamenten waren blijkbaar door schatgravers opgebroken en het beeld was dientengevolge weggezakt. Bij de restauratie werd het van onder het puin te voorschijn gehaald en naar beneden gebracht. Hier staat het nog, hoewel de groote dagob weer geheel opgebouwd en gesloten is. Het had in de bedoeling van den heer Van Erp gelegen het beeld zijn vroegere plaats binnen den gesloten dagob te hergeven, maar aangezien het bestuur van het Bataviasch Genootschap het wenschelijker vond dat het ter beschikking zou blijven van de geleerde wereld die het, voor het geval het weder in den koepel werd opgeborgen, niet meer tot een voorwerp van studie zou kunnen maken, vermocht hij zijn van veel pieteit voor zijn werk getuigend voornemen niet ten uitvoer te leggen.

De groote dagob, hoewel geheel gerestaureerd, is thans ledig. Het beeld staat beneden in de werkplaats — terwijl het in de bedoeling ligt er een geschikte plaats op het tempelplein voor in te richten.

Of de tempelroovers, die de dagobs hebben opgebroken, daar iets van waarde hebben gevonden, is niet bekend. Onwaarschijnlijk is het niet, dat zij daar werkelijk buit hebben behaald, want vaak werden in soort-

gelijke boeddhistische heiligdommen dingen van waarde verborgen. Bij het restaureeren van de plek in den vroeger genoemden tempel van Boeddha-Gaya, waar de heiligste beelden hadden gestaan, vond men o. a. fragmenten van koraal, saffier, robijn, paarlen, ivoor en goud tot één massa samengewerkt en gecementeerd.
Indien er ooit onder den dagob schatten hebben gelegen, dan zijn die er sedert lang reeds uitgehaald. Een andere vraag is, of onder dien dagob ook, b.v. in een daaronder dieper in den heuvel doordringende schacht, Boeddhareliquiën waren verborgen. Om dit vraagstuk op te lossen, heeft de heer Van Erp tot zekere diepte onder den dagob gegraven — maar geen spoor van een bewaarplaats werd door hem gevonden.
Dat de bouw van de Boro-Boedoer nog geheimen voor ons zou verbergen, is dus niet te onderstellen.
Ten slotte wordt dan nog de aandacht gevestigd op het completeeren van sprekende reliefs van de balustraden met steenen, die bij de ontgraving te voorschijn kwamen.
Voornamelijk in de serie der balustrade van de eerste gaanderij waren de uitkomsten verblijdend. Tal van incomplete tableaux konden worden vervolledigd; ettelijke zelfs geheel verloren tafereelen konden worden herplaatst, wel niet altijd geheel compleet, doch toch zóó volledig, dat zij voor den archeoloog leesbaar werden.
Dit resultaat trekt uit den aard der zaak minder de aandacht der niet geleerde bezoekers; maar voor de archeologische wetenschap is het van groot belang, dat menige verloren schakel werd teruggevonden. Wat in dit opzicht werd bereikt, is vooral te danken aan den heer J. de Vink, die den heer Van Erp als adsistent-photograaf, op de meest loffelijke wijze ter zijde stond.

DE VIERJAARLIJKSCHE.

De heeren De Bazel, Berlage en Salm, leden voor de afdeeling bouwkunst der commissie voor de aanstaande „Vierjaarlijksche" te Amsterdam, hebben, naar de lezer weet, hun ontslag als zoodanig genomen De localiteit, die zij meenden voor hun aandeel noodig te hebben, konden zij niet verkrijgen. De grootere zaal, waar zij op stonden, moest voor een lunchroom beschikbaar blijven, en de vertrekken die hun in de plaats daarvan werden aangeboden, bleken minderwaardig. Het lijkt vreemd, dat er bij het voorbereiden dezer tentoonstelling meer beteekenis aan het inrichten van een lunchroom dan aan een behoorlijke vertegenwoordiging van de architectuur zou worden gehecht, en men vraagt zich af, wie in dat geval voor deze zonderlinge opvatting de verantwoordelijkheid draagt.
De zaak verdient dan ook nadere opheldering.

WAAG TE ENKHUIZEN.

De restauratie van het Waaggebouw te Enkhuizen kan thans als voltooid worden beschouwd.
De werkzaamheden daarvoor hebben zich hoofdzakelijk bepaald tot de inwendige inrichting: de bovenverdieping, die in vorige eeuwen in gebruik was als vergader- en collegezaal voor de Chururgijns, is in een Oud-Hollandsch interieur herschapen.
Ten einde een behoorlijke entree naar de Chirurgijns-gildekamer te verkrijgen, moest ook het benedengedeelte een belangrijke verandering ondergaan. Door het uitsloopen der beide kamertjes is er een tamelijk ruim vertrek vrij gekomen, waarin men zich voorstelt een verzameling van voorwerpen van oudheidkundige waarde aan te leggen.
De bestaande ramen aan weerszijden van den hoofdingang, die volstrekt niet in overeenstemming waren met den stijl van 't geheel, zijn uitgesloopt en vervangen door nieuwe, in eikenhouten kozijnen, met glas in lood, voorzien van vensterluiken.
Men hoopt door medewerking van belangstellenden in de gelegenheid te komen, het benedenlokaal te stoffeeren met antieke meubelen en voorwerpen.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 38. Spits of peperbus op den toren der St. Walburgskerk te Zutphen, door J. Gimberg. Wandelingen in en om Rome, door A. W. Weissman.
DE BOUWWERELD, 33. De groote kerk te Vlissingen. Gevelontwerpen voor eigenbouwers. Een nieuw gebouw voor de Staten-Generaal.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 74. 75. Das Deutsche Bürgerhaus, seine Aufnahme und Veröffentlichung durch den Verband Deutscher Architekten- und Ingenieur-Vereine. Das neue Rathaus in Wittenau bei Berlin.
BERLINER ARCHITEKTURWELT. Berliner Architekturmalerei.
De 1e aflevering van den nieuwen (achtsten) jaargang van het WISKUNDIG TIJDSCHRIFT maakt weder een aangenamen indruk. Ze bevat iets over Inversie, door J. Tummers; de schroefwigpers door D. J. Kruytbosch; onderzoek van kromme lijnen door J. W. N. Le Heux (goniometrisch); sur la géométrie non-euclidienne door Dr. J. Rose. Verder een mededeeling over nieuwe teekeninstrumenten, kleinere stukjes (beschrijvende meetkunde, decimale stelsel in China, getallen van Mersenne), en verder de gewone en goed voorziene rubrieken: uit buitenlandsche tijdschriften en boekbespreking.
Vraag en antwoord bevat een paar antwoorden omtrent vraagstukken bij acte-examen K 5 opgegeven.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

II. PRIJSVRAAG TOT HET BEKOMEN VAN EEN ONTWERP VOOR DE VERVAARDIGING VAN GOEDKOOPE WOONKAMER-MEUBELEN (uitgeschreven door de Vereeniging „Kunst aan allen", te 's-Gravenhage). Inlevering voor of op 1 October 1911, des middags 2 uur. (Zie progamma in No. 21).

III. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.
A. ONTWERP VOOR EEN CAFE-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.

B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de progamma's in no. 29).

IV. PRIJSVRAAG OFFICIEREN SOCIETEIT. De jury voor de prijsvraag voor een nieuw societeitsgebouw in het Park alhier heeft de volgende prijzen toegekend:
Den eersten prijs, ƒ 500, aan het ontwerp ingezonden onder motto: „Solutie", vervaardigd door Melchior Vermeer Dzn. en D. A. Vermeer Jr.;
den tweeden prijs, ƒ 250, aan het ontwerp ingezonden onder motto: „D.", vervaardigd door W. Stok Jr.;
den derden prijs, ƒ 150, aan het ontwerp ingezonden onder motto: „Beaumont", vervaardigd door R. J. Hoogeveen, en
den vierden prijs, ƒ 100, aan het ontwerp ingezonden onder motto. „Homo sum", vervaardigd door B. Buurman, allen te Rotterdam.
De antwoorden zullen op nader aan te kondigen data publiek worden tentoongesteld in het gebouw der Academie.

V. De minister van landbouw, nijverheid en handel brengt ter algemeene kennis, dat blijkens bericht van Harer Majesteits gezant te Buenos-Aires door de Uruguaysche regeering twee internationale prijsvragen zijn uitgeschreven; de eene betreffende den bouw van een regeeringspaleis te Montevideo, de andere voor den aanleg van boulevards en pleinen aldaar.
Een exemplaar van de voorwaarden dier prijsvragen (in de Spaansche taal) ligt voor Nederlandsche belanghebbenden aan de afdeeling Handel van het departement van landbouw, nijverheid en handel (Lange Houtstraat 36, 's Gravenhage), ter inzage, aan welke afdeeling tevens een plattegrond der stad Montevideo wordt verwacht.
Uit de voorwaarden blijkt o. a., dat ontwerpen van buitenlandsche deelnemers bij de Uruguaysche gezantschappen worden ingewacht tot 16 Januari 1912.
Aan de twee bekroonde ontwerpen voor een regeeringspaleis worden prijzen van onderscheidenlijk 10,000 en 4000 pesos toegekend, terwijl prijzen van 5000, 3000 en 2000 pesos zijn uitgeloofd voor de 3 beste ontwerpen voor den aanleg van straten en pleinen. „St.ct."

INHOUD. Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De Perseus van Benvenuto Cellini IV. — Een boek over Holland. — Van de oude aarde en het nieuwe weten II. — Het gegoten huis te Santpoort. — Een schoorsteen van beteekenis. — Wettelijke regeling van het leerlingwezen. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, MAURITS PLATE EN A. A. HES, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Ingevolge het verhandelde in de 1297ste ledenvergadering wordt door de Commissie, belast met de herziening der Statuten van het Genootschap, voorgesteld de volgende wijzigingen te brengen in het door haar aangeboden concept:

Artikel 17 te lezen als volgt:

§ 1. Alle voorstellen moeten in behandeling komen op de eerste vergadering na de publicatie in het orgaan. Voorstellen die geen uitstel gedoogen, kunnen, indien de vergadering dit goedkeurt, onmiddelijk in behandeling genomen worden.

§ 2. Bij besluit der ledenvergadering kunnen bepalingen of voorschriften bindend worden gemaakt voor de gewone leden en voor de buitenleden, die gehouden zijn zich, op straffe van rovement, daaraan te onderwerpen. Een voorstel tot bindendverklaring moet tenminste tien dagen vóór de behandeling ter kennis van de leden worden gebracht.

§ 3. Wanneer verschil over de juiste bedoeling van eenig artikel van deze Statuten ontstaat, zal hierover door de eerstvolgende ledenvergadering worden beslist.

II. Het volgend adres is aan den Gemeenteraad van Rotterdam overhandigd:

Aan den Gemeenteraad van Rotterdam.

Edelachtbare Heeren.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, ter vergadering op Woensdag 4 October 1911, kennis genomen hebbende van het adres aan Uw College gericht door de Permanente Prijsvraag-Commissie, handelende in opdracht van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam en den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam, inzake de Raadhuisplannen der Gemeente Rotterdam d.d. 1 October j.l., en het desbetreffende voorstel van Burgemeester en Wethouders Uwen Raad voorgelegd,
verklaart bij dezen zich geheel aan te sluiten bij de in genoemd adres ontwikkelde denkbeelden,
en ondersteunt met den meesten nadruk het verzoek dat bij de behandeling van het voorstel van Burgemeester en Wethouders aan de in bedoeld adres geopperde bezwaren worde tegemoet gekomen.
Met verschuldigde hoogachting,

Het Genootschap „Architectura et Amicitia",

Amsterdam, 5 October. *w.g.* H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter*. *w.g.* G. J. RUTGERS, *loco-Secretaris*.

In weerwil van de pogingen der bouwkundige wereld, besloot de Raad van Rotterdam in zijn vergadering van Vrijdag l.l., overeenkomstig het voorstel van B. en W., echter werd een motie aangenomen van den heer Van Aalten, luidende:

„De Raad, van oordeel dat tot een machtiging van B. en W. om den Raadhuisbouw overeenkomstig een bepaald ontwerp te doen uitvoeren, eerst behoort besloten te worden, nadat aan den Raad het oordeel der te benoemen jury over de in te dienen definitieve ontwerpen zal bekend zijn, besluit de behandeling van punt 2 van het voorstel van B. en W. te verdagen, en gaat over tot de orde van den dag".

III. DE BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN HEEFT HET VOLGENDE ADRES AAN DEN GEMEENTERAAD VAN AMSTERDAM GEZONDEN:

„DE BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN, KENNIS GENOMEN HEBBENDE VAN HET VOORSTEL VAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS IN ZAKE PALEIS-RAADHUIS;
„RICHT TOT U MET DEN MEESTEN AANDRANG HET VERZOEK TE WILLEN BESLUITEN, DAT B. EN W. WORDEN UITGENOODIGD, ZICH TOT 'S LANDS REGEERING TE WENDEN;
„1e. MET DE MEDEDEELING, DAT HET EEN ERNSTIG VERLANGEN VAN AMSTERDAM'S BESTUUR EN BURGERIJ, ALSMEDE VAN VELEN IN DEN LANDE IS, DAT HET PALEIS AAN DEN DAM WEDER AAN ZIJN BESTEMMING ALS RAADHUIS ZAL WORDEN TERUGGEGEVEN;
„2e. MET HET VERZOEK, DAT DE REGEERING ER TOE BESLUITE AAN DE VERWEZENLIJKING VAN DIEN WENSCH MEDE TE WERKEN;
„3e. MET DE VERZEKERING VAN ZOODANIGEN STEUN VOOR DE STICHTING VAN EEN NIEUW KONINKLIJK VERBLIJF, ALS UWE VERGADERING BESLUITEN ZAL DAARVOOR BESCHIKBAAR TE STELLEN".

Ingevolge het besluit der jongste ledenvergadering betuigt ons Genootschap instemming met den inhoud van dit adres.

IV. Op Maandag 9 October e.k. vangen de colleges van den Cursus 1911—'12 aan in de lokalen der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten en in die der Kunstnijverheidsschool „Quellinus". De lessen in de architectonisch handteekenen worden gedurende den geheelen cursus gegeven in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

V. Tot lid van het Bureau van Redactie is in de jongste ledenvergadering gekozen de heer M. J. Hack, die de benoeming aanvaard heeft.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

VERSLAG VAN DE 1298STE GEWONE LEDENVERGADERING GEHOUDEN OP WOENSDAG, 4 OCTOBER 1911 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Met een woord van welkom aan de talrijke introducés, aan den heer Huib Luns, die dezen avond een voordracht zal houden, en aan de leden, opent de voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, deze vergadering. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en onveranderd goedgekeurd. Onder van bijval getuigend applaus wordt besloten in zooverre van de agenda af te wijken dat de heer Huib Luns het eerst aan 't woord zal komen en daarna de genootschappelijke zaken zullen worden behandeld. Genoemde heer houdt een zeer belangwekkende rede over DECORATIEVE SCHILDERKUNST EN PUVIS DE CHAVANNES vol vuur en enthousiasme voor het wezen der monumentale schilderkunst en den grooten beoefenaar daarvan.

Een resumé dezer rede zal hierna in deze kolommen volgen.

Spreker eindigt met een beroep te doen op de architecten in het belang dezer kunst steunende op de waardeering welke hij daarvoor meent te mogen constateeren. De woorden van dank, uitgesproken door den voorzitter, worden met luid applaus bevestigd.

De heer Roland Holst wenscht als collega op 't besproken gebied naar aanleiding van het verhandelde het een en ander in 't midden brengen. Met 't oog op den omvang en de belangrijkheid van 't onderwerp en den zeer beperkten tijd die den heer Luns nog rest, wordt onder bijvalsbetuigingen een avond in uitzicht gesteld speciaal aan het onderhavig geval gewijd; waarvoor dan tevens meerdere schilders en architecten zullen worden uitgenoodigd. De bedoeling van den heer Roland Holst is met deze besprekingen te komen tot een uitspraak over de ambachtelijke zuiverheid der monumentale schilderkunst door de architecten.

Na een korte pauze worden de ingekomen stukken behandeld. Aan de orde is allereerst een brief van de Permanente Prijsvraag-Commissie, waarin spijt wordt uitgedrukt over het feit dat A. et A. gemeend heeft niet deel te moeten nemen aan de actie door de drie andere groote vereenigingen ingesteld tegen het voorstel van B. en W. van Rotterdam inzake de Raadhuisbouwplannen. De voorzitter licht de houding van het bestuur toe; waaruit blijkt dat gehandeld is op advies van twee zijner leden, die de desbetreffende besprekingen met gedelegeerden van de andere corporaties bijwoonden. De heer De Jongh betreurt zeer de onthouding van A. et A. aan deze actie en acht de gronden waarop het betreffend besluit genomen is onjuist. Na lezing van den afdruk van het door de P. P. C. gezonden adres, dat niet eerder gelezen was kunnen worden, (tijdens de besprekingen bestond het niet) blijkt de voorzitter, en met hem het bestuur, de meening des heeren De Jongh te deelen. Besloten wordt alsnog te adresseeren en instemming te betuigen met bovenbedoeld adres. *)

Ingevolge verzoek van den Bond van Nederlandsche Architecten wordt besloten tot het betuigen van adhesie met de strekking van een adres door dien Bond in September jl. gericht aan den Gemeenteraad van Amsterdam inzake het Paleis-Raadhuis. (Zie onder mededeelingen).

*) Dit adres is op 5 October jl. ten Raadhuize te Rotterdam overhandigd.

Vervolgens wordt een correspondentie besproken, gevoerd door onzen secretaris met den heer Croockewit e.a. te Amersfoort naar aanleiding van de verderfelijke wijze van restaureeren toegepast op een kapel te dier plaatse. In verband hiermee komen tal van voorbeelden van restauraties ter sprake, welke evenzoovele meer en minder belangrijke nationale monumenten gekost hebben.

Een van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ingekomen schrijven sluit geheel bij dit onderwerp aan. Het bevat de uitnoodiging tot deelneming aan een in December a.s. te houden conferentie in zake het bouwkundig gedeelte van Heimatschutz. Het bestuur zal twee afgevaardigden aanwijzen voor de voorvergadering op 12 October a.s.; terwijl tevens de uitnoodiging van de Maatschappij wordt aangenomen nadat de heer J. Gratama verklaard had dat de kosten, die op een vrij hoog bedrag geraamd worden, door de Mij. gedragen worden. Het stuk gaf aanleiding tot uitvoerige discussies over de wijze waarop gedurende de laatste vijftig jaren monumenten gerestaureerd worden, waardoor in plaats van de schoone oude kunst onwaardige vervalschingen daarvan overbleven. Met name worden genoemd het stadhuis te Middelburg, het West-Friesch Museum te Hoorn e.a. De te verwachten restauraties van de Waag te Hoorn en van den Oostelijken gevel van het Middelburgsche stadhuis worden aanleiding tot adressen aan de betrokken autoriteiten. Op voorstel van den heer J. Gratama wordt verder besloten tot het bijeenroepen van de verschillende Architecten-corporaties ter bespreking en tot het vaststellen van wat behoort te worden verstaan onder „goed restaureeren".

Voorlezing wordt gedaan van een door de herzieningscommissie voorgestelde wijziging in de concept-statuten; welke wijziging in het orgaan zal worden gepubliceerd en in een volgende vergadering behandeld. (Zie No. 40).

Vervolgens is de installatie van vier nieuwe leden aan de orde; waarvan echter op het late uur nog slechts één, namelijk de heer André Vos, aanwezig is. De heer Vos wordt met eenige welgekozen woorden in den genootschappelijken kring opgenomen.

De heer Plate ontvangt des voorzitters dank voor zijne prestaties als lid der Redactie; waarna tot benoeming van een plaatsvervanger wordt overgegaan. Naast den bestuurscandidaat, den heer M. J. Hack, wordt de heer M. de Jongh gecandideerd, uit welk tweetal tenslotte eerstgenoemde gekozen wordt. De heer Hack aanvaardt onder applaus de benoeming.

Na de gebruikelijke rondvraag volgt sluiting. R.

HEDENDAAGSCHE BESCHERMING VAN MONUMENTEN.

HET RIJKS-MUSEUM BEDREIGD.

Men schrijft ons:

Naar men uit goede bron verneemt, wordt een van de schoonste bouwwerken uit den tegenwoordigen tijd *wederom ernstig bedreigd. Wederom!*; want het is niet de eerste maal dat men zonder slag of stoot een aanbouw aan het Rijks-Museum heeft geduld. Dat het tijd wordt hier ernstig in te grijpen om te trachten te verhinderen dat meerdere uitbreiding van aanbouwen plaats heeft, is wel de plicht van elk die prijs stelt niet alleen op *oude*, doch ook op *hedendaagsche* monumenten. De quaestie is deze:

Het plan bestaat den aanbouw voor de verzameling „Moderne Kunst", welke reeds zoo'n afschrikwekkend voorbeeld van uitbreiding is, en een groot deel van het Museum aan het oog onttrekt, uit te breiden in Noordelijke richting, zoodat dan ook een der zijvleugels, die langs de Jan Luijkenstraat, gezien van het Museumplein, aan het oog onttrokken zal worden, benevens den zuidelijken topgevel van dien vleugel. Nood breekt echter wetten! en zoo zal men zien dat men voor eene collectie schilderijen, welke men even goed overal elders kan plaatsen, een onzer hedendaagsche monumenten zal gaan opofferen! Neemt men daarbij nog in aanmerking dat, om die uitbreiding te volvoeren, al de pas keurig opgestelde fragmenten van de Nieuwe Zijds Kapel, zal moeten sloopen en op een andere plek wederom zal moeten opstellen, dan blijkt hier tevens uit, dat er vrij roekeloos met de Rijksmiddelen wordt omgesprongen. Aanbeveling zou het daarom verdienen om hiertegen een ernstig protest ter gelegenertijd aan de bevoegde autoriteiten te doen toekomen, opdat onze nakomelingschap ons niet *die miskenning* behoeft toe te schrijven, waarvoor wij hen zoo menigmaal hebben aansprakelijk gesteld, en dat ons niet het verwijt treffe, dat wij de Oude Monumenten weliswaar beschermden, doch voor die onzer tijdgenooten geen oog hadden, en niet wisten te waardeeren. Door deze waarschuwing de aandacht te trekken van de steeds zoo actief optredende Genootschappen is het doel van deze regelen."

Hier is inderdaad een geval van het grootste belang aan de orde. Ieder kent de uitbreiding „Moderne Kunst" aan de Zuidzijde en voelt dus wat hier te verwachten is als deze uitbreiding wordt voortgezet. Wat de fragmenten betreft, vernamen wij nog dat deze weggemoffeld zullen worden in den spleet die rest tusschen den bovengenoemden vleugel en de voorgenomen uitbreiding. Wij zijn den schrijver erkentelijk voor zijne mededeeling. RED.

LIGT ER GEVOEL OF VERSTANDELIJKE REDENEERING TEN GRONDSLAG AAN 'T SCHEPPEN ZOOWEL ALS AAN 'T GENIETEN VAN KUNST?

ALLES, wat de kunstenaar wrocht, moet zich kenmerken door mooiheid van *Vorm*. Geen werk, hoe schoon ook van gedachte, kan aanspraak maken op den naam van *Kunstwerk*, indien de maker zijn zielsuiting niet in schoonen vorm weergegeven heeft. 't Valt niet moeilijk dit met een paar voorbeelden aan te toonen. Denk u slechts een zielverheffend tafereel uit 't werkelijk leven, een moeder b.v., die met van geluk stralende oogen blikt op den gezonden zuigeling, die zich laaft aan haar boezem, een grijsaard, die zijn zoon omhelst, Maria, knielend bij 't kruis van den stervenden Verlosser. Dat zijn heerlijke onderwerpen voor den beeldenden artist, niet waar? Doch laat ze nu eens vertolken door een minderwaardig schilder of beeldhouwer. Gij zult niet slechts genot derven, maar verontwaardigd zijn, omdat ge niet vondt, wat ge zocht. „Dat is geen kunst", riept ge uit, toen ge zaagt, dat de *Vorm* niet deugde. Wat is de Saïdjahgeschiedenis mooi zooals Multatuli ons die in zijn „Max Havelaar" vertelt. Maar laat alles, wat Saïdjah wedervoer, eens weergeven door een slecht stylist; ge zult er niet van genieten. Waarom niet? Omdat de *Vorm* onschoon is. Als iemand, die geen studie van zeggingskunst heeft gemaakt, een rei van Vondel ten beste geeft, zult ge geen oogenblik behoefte gevoelen, om aan eenige bewondering lucht te geven. De créatie is in dat geval geen kunstwerk, omdat er aan den *Vorm* zoo ontzettend veel hapert. En toch is de rei op zich zelve zoo mooi. Uit 't bovenstaande valt af te leiden, dat men dán slechts kunstenaar is, als men in staat is, zijn gedachten of denkbeelden in schoonen *Vorm* te belichamen.

Op den *Vorm* komt 't aan bij alles, wat zich als kunstwerk wil laten kwalificeeren, al valt 't niet te ontkennen, dat 't werk waardevoller wordt, als in 't schoon lichaam een schoone ziel huist.

Doch laten we nu eens zeggen, wat we onder *Vorm* wenschen te verstaan. We dienen dan echter eerst even mede te deelen, dat we ons niet ten doel stellen, de boven dit opstel geplaatste vraag in hare ruimste opvatting te beantwoorden. „Architectura" is nu eenmaal een tijdschrift voor bouw- en nijverheidskunstenaars. Dit indachtig zijnde, gelieve men 't substantief *kunst* in de vraag op te vatten in den zin van *bouw-* en *nijverheidskunst*. Waarom we dat dan niet neerschreven? Omdat onzes inziens deze engere opvatting 't gevaar zou scheppen, te denken, dat voor de overige kunsten de vraag niet te beantwoorden zou zijn in den geest als voor de twee genoemde zusters, wat stellig een dwaling zou wezen. Ter zake dan. Als we over *Vorm* spreken, vatte men dit begrip op in den zin van *belichaming, begrenzing* in de ruimste beteekenis, met betrekking alzoo tot *stof, ruimte* en *licht*, oftewel *materiaal, belijning* en *kleur*.

Er zijn sommige zaken, waarover elkeen, bevoegd of niet, zich een oordeel aanmatigt. Dat „men" de medicijnleer zoo goed onder de knie heeft als de beste arts, is reeds van overoude bekendheid. Niemand weet spoediger de diagnose te trekken en de geneesmiddelen aan te geven dan „buurvrouw". Ook kan ieder onderwijs geven, mits hij zelf de stof maar machtig is. Dit is nu ook juist niet een feit van recenten datum.

Evenzeer heeft „men", zonder eenige voorafgaande studie, de noodige kennis van kunst. Praat je over mechanica, electriciteit, stoomwezen, sterrekunde, etymologie of iets dergelijks, dan hoor je nog al eens van dezen of genen: „ja, zie je, daarvan heb ik geen verstand; ik ben geen werktuigkundige of electricien" .... etc. En sterrekunde? „Nu met die snorrepijperij heb ik me nog nooit opgehouden." Maar kunst! Daarvan heeft elkeen verstand. 't Gebeurt niet vaak, dat men hoort: „'t kan wel mooi zijn, doch ik ben niet tot oordeelen bevoegd." Veelal klinkt 't: „zie eens, hoe leelijk! Dat is mooi" enz. En doe je dan de vraag: „Waarom is 't leelijk?" of: „Waarom vindt je dat mooi?" dan luidt stereotiep 't antwoord: „Waarom? wel, omdat 't leelijk (mooi) is. Je kunt dat nu niet zoo beredeneeren, maar 't is beslist leelijk. Doch 't kan wel zijn, dat jij 't mooi vindt. Ga je gang! De smaken verschillen". Ja, ja, „de smaken verschillen". O, die lichtzinnige „men"! Met een praatje maakt hij er zich af. Zijn gebrek aan redeneering, zijn luiheid, om als 't er op aan komt, zich rekenschap van zijn beweringen te geven, verbergt hij achter een gemeenplaats. „De smaken verschillen" of „over smaak valt niet te twisten". Welzeker „men", ge hebt gelijk, mits ge onder smaak maar de prikkeling van uw proeforgaan verstaat. Doch over die andere smaak valt wel degelijk te twisten of liever te redeneeren, omdat ze niet iets lichamelijks, niet iets individueels is. Ze is 't vermogen der ziel, om *schoonheid*, die wel degelijk een zelfstandig leven heeft, dat in den *vorm* tot uiting komt, te

ontdekken en — mits na grondige voorafgaande technische oefening — te doen geboren worden. Gelijk alle vermogens der ziel kan ook dit in een toestand van sluimering of van meergevorderde ontwikkeling verkeeren. Is dit laatste 't geval, dan is dat ook al weer als bij de andere vermogens 't gevolg van opzettelijke oefening. Doch „men" verkeert dikwijls in den dwazen waan, dat die oefening veilig achterwege kan blijven, terwijl 't zielsvermogen toch tot vollen wasdom kan komen. 't Is duidelijk niet waar, dat ook schoonheidszin een deugdelijke éducatie moet ondergaan. Hieruit volgt, dat niet elk bouwkundige ook bouwkunstenaar, noch elk nijveraar kunstnijveraar is. Wil hij op 't tweede van elk paar praedicaten recht hebben, dan dient zijn *Vorm* aan den schoonheidseisch te voldoen. En hij voldoet daaraan niet, wanneer de drie onderdeelen der begrenzing onderling, — of elk voor zich, of alle drie gelijktijdig met 't doel, waaraan de vorm te beantwoorden heeft, in strijd zijn.

Uit 't bovenstaande blijkt duidelijk, dat de architect en de kunstnijveraar in verband met 't doel hunner créatie verplicht zijn, een beredeneerden *Vorm* te scheppen, willen ze hun werk aanspraak doen maken op den naam van *kunstwerk*. Indien men onder *gevoel* nu maar verstond 't door redeneering, door studie ontwikkelde vermogen om schoonheid als zoodanig te herkennen, ja, dan was er gevoel vereischt, om kunstenaar te zijn, of om den kunstenaar te begrijpen. Doch waar in den regel onder gevoel een onbestemd luisteren der ziel wordt verstaan, daar ligt 't voor de hand, dat wezenlijke schoonheid, wezenlijke kunst nimmer haar aanzijn aan gevoel kan danken. Hiermede is theoretisch de vraag boven dit epistel beantwoord. Ter verduidelijking echter mogen hieronder eenige concrete bewijzen volgen. We zijn dan tevens genoodzaakt, de *Vorm drieëenheid* nader te beschouwen door beantwoording der vraag: Op welke grondwet berusten alle wetten van belijning en kleur in verband met 't gebruikte materiaal?

Primo dan de *belijning*. Elke *Vorm* is ingesloten door vlakken, die op hunne beurt weer door lijnen begrensd zijn. 't Gansche samenstel van vlakken en lijnen, die den vorm in de ruimte begrenzen, willen we kortweg *belijning* noemen, en wel omdat de *lijn* in deze domineert.
Aan haar draagt de kunstenaar een taak op, die ze nauwgezet heeft te vervullen. Doet ze dit niet, dan speelt ze haren schepper leelijke parten. Immers heeft zij met haar zuster, de kleur, zijn al-of-niet-kunstenaar-zijn in handen. Vervult zij onder invloed van den wil haars scheppers trouw haar schoonheidsplicht, dan is die schepper daardoor voor een goed deel als kunstenaar gepromoveerd. Zij dient dus weloverwogen en met duidelijk uitgesproken taak te voorschijn te komen. En welke is nu die taak? M. i. geen andere, dan dat zij ferm en kloek op 't doel afgaat. Wel mag ze een enkele maal wat speelsche dartelheid vertoonen, doch deze mag nimmer ontaarden in wulpsch-dronkemans gedoe. Wat zij ons te zeggen heeft, mag niet onder een vloed van overbodige woorden vermoffeld worden. Zij mag niet doen als de handelsreiziger, die van Den Haag naar Amsterdam moest en zijn weg over Rotterdam, Arnhem en Utrecht nam, want dan toont ze, niet te weten, waarvoor ze in de wereld is; dan wordt ze *onzinnig* en dientengevolge *onschoon*. Onze jongere artisten zien dat meer en meer in, worden allengs eenvoudiger in belijningsuiting, toonen alzoo beter te redeneeren dan hunne voorgangers van voor vijftig jaren en zijn *derhalve* meer in wezen kunstenaar. Nemen we ter illustratie een voorbeeld.

Ge komt in een winkel van nijverheidsproducten en vraagt naar een aschbakje. De winkelier haalt uit zijn uitstalkast een koperen druiveblad met omgekruld steeltje te voorschijn. Er ligt een kaartje op, vermeldende: „aschbakje, *f* 1.20". Ge zijt dankbaar voor de mededeeling, want heusch, niet waar? ge kreegt op 't zien van dat druiveblad al zoo'n herinnering aan de laatste champagnefuif. Och neen, niet daarvoor is dat druiveblad bestemd, om u dien joligen avond in 't geheugen terug te roepen. 't Biedt zich beleefdelijk aan, om u van uw sigarenasch te verlossen. Aardig hé! Ge meendet, dat een bakje een bakje moest zijn. De maker van 't u voorgehouden product dacht er anders over. Hij liet — ook tengevolge van 't gebruik van Campagne? — zijn lijnen dronkenmannetje spelen en toen bakenden ze den vorm van een druiveblad af.
Zoo'n lollige Hannes! Ja grappig is hij, maar verstandig niet. Redeneering ontbrak hem, toen hij zijn lijn haar taak aanwees. Zijn commando was niet: „Op 't doel af!" — maar: „Zwaai en draai maar waarheen je wilt!" Toen was 't die arme lijn in 't hoofd geslagen en als een beschonkene had ze nu rechts dan links kronkelend haar pad vervolgd, tot 't toevallig op een druiveblad ging gelijken. 't Had evengoed een opengeslagen boek, een bebladerde boom, ja wat niet al kunnen worden. En de winkelier zou u met even weinig gewetensbezwaar hebben wijsgemaakt, dat 't een aschbakje was.
Toevallig valt uw oog op een tabakspot die op de toonbank staat. 't Is een hondekop met een zweepje in den bek. Alweer dronken lijnen, die niet weten, waarheen te gaan. En — o, verschrikkelijk, ge zijt gezeten op een stoel — want de vriendelijke koopman heeft er u een aangeboden — met een uit rozen en rozeblaadjes opgebouwde leuning. Alweer dronkenmans gedoe. De lijnen meenden, dat ze een begroeid priëel moesten samenstellen. Toen ze gereed waren had haar schepper — grinnekend van plezier — haar een raadsel opgegeven. Ze raadden driemaal te vergeefs en daarop had hij haar lachend toegeschreeuwd: „neen uilskuikens! je bent een stoelleuning, een *mooie* stoelleuning!"
O, die domme, quasi-geestige meubelman! Wat verried hij een enorm gebrek aan denkvermogen. Zijn lijnen weken totaal van 't doel af en daarom was zijn maaksel onschoon en — niettegenstaande de rozen op zich zelve heel goed waren — alles behalve een kunstwerk. Hieruit volgt tevens, *dat nimmer de versiering de eigenlijke belijning mag verdringen*. Hoe van-zelf-sprekend dat ook moge zijn — versiering heeft immers een secundaire beteekenis! — toch zijn er nog architecturisten, die 't niet inzien, al slinkt hun aantal in onzen tijd gelukkig aanmerkelijk.

Secundo de *kleur*. Wijl we *belijning*, *kleur* en *materie* de drieëenheid noemden, waaruit de *Vorm* is opgebouwd, zijn *belijning* en *kleur* te beschouwen als kinderen uit 't zelfde gezin, als zusjes alzoo en zouden we *belijning Ruimtezusje* en *kleur Lichtzusje* kunnen doopen. Als ze elkaar dus feitelijk in den bloede bestaan, mag 't misdadig genoemd worden, haar van elkander te vervreemden. Ze moeten recht zusterlijk door 't leven gaan en mogen elkaar, op straffe van verlies van schoonheid nimmer vijandig worden. Een voorbeeld heldere 't bovenstaande op. Vóór u staat een porseleinen vaasje in de gedaante van een tumbler. 't Is in twee kleuren, wit en donkerbruin, bewerkt, die aldus over de vaas zijn verdeeld. Denk u haar verticale projectie. Een trapezium, niet waar? met de langste evenwijdige zijde bovenaan. Een der diagonalen vormt de grenslijn der kleuren.

Bij dit voorwerp staat *Lichtzusje* in vollen strijd tegenover *Ruimtezusje*. En als Lichtzusje's leenvrouwe, de zon, uit mededoogen met Ruimtezusje Lichtzusje's pogen niet wat verzwakt, maar kalmpjes, alsof alles vrede en pais was, zich ter ruste legt en nog slechts met half geloken oogen naar de aarde knippert, dan delft Ruimtezusje onherroepelijk 't onderspit. De witte helft van 't vaasje zal zoo sterk domineeren boven de donkerbruine, dat ge zoudt meenen een geheel ander voorwerp te zien, een ding waarvan — indien de bovenhelft der vaas wit is — ge u niet kunt begrijpen, hoe 't zoo meesterlijk de wet der zwaartekracht weet te trotseeren. De begrenzing van den vorm gaat hier een vernietigenden krijg aan met zich zelve.
En nu moogt ge opmerken, dat niemand zoo dwaas zal zijn over een tumblervormig vaasje de kleuren te verdeelen op de wijze als boven beschreven, ge erkent daarmee de waarheid door mijn stelling verkondigd. Want waarom zal niemand zoo dwaas zijn! Omdat hier duidelijk gezien wordt, dat kleur en belijning, licht en ruimte met elkaar in botsing komen. Doch zoodra de fout minder in 't oog loopend wordt, zoodra ze zich zelve minder duidelijk aankondigt, zondigt men er kalmpjes op los, ja geeft men de dwaasheid soms uit voor een nieuwe kunstcréatie. Een fleschvormig vaasje b. v. geeft men zonder bezwaar een witten of roomkleurigen buik en een diepblauwen hals of omgekeerd. En dan kent ge ook wel de poppetjes, die half diep-paars, half licht-rose zijn, terwijl de tinten schier onmerkbaar inéén vloeien als bij een avondhemel. Dat moet voor iets schoons, iets nieuws doorgaan. Nu 't laatste mag 't zijn, 't eerste is 't niet. We hebben hier 't zelfde geval van strijd tusschen kleur en belijning. Of differente kleuren dan niet toelaatbaar zijn. Waarom zouden ze niet, als ze maar meergenoemden strijd niet veroorzaken, want dan wordt, wat met de eene hand is opgebouwd, met de andere weer afgebroken en blijft de wezenlijke kunst dus verre. Indien ge in een boschrijke omgeving een wit landhuis bouwt, met roode pannen gedekt, dan kan uwe créatie een kunstwerk zijn. Doch dek nu uw gebouw eens met groene pannen en kijk dan, hoe 't het doet. Is 't niet of ge uw geesteskind onthoofd hebt? En heeft 't niet een reusachtig deel van zijn schoonheid bij uw gebrek aan redeneering ingeboet? Gij hebt *Lichtzusje* tegen *Ruimtezusje* in 't harnas gejaagd en uw schepping is er de dupe van geworden.
't Onder secundo besprokene brengt ons nu dus tot de conclusie, dat, wat we in den regel *harmoniëering van kleur**) noemen, feitelijk niets anders is dan de vriendschappelijke betrekking, die er behoort te bestaan tusschen *kleur* en *belijning* van den *Vorm*.
Tertio nu de *materie*, 't oudste der drie zusjes uit 't huisgezin *vorm*. Gelijk bij de menschen heeft ook deze eerstgeborene een zeker overwicht over haar jongere bloedverwanten. Zij hebben hare persoonlijkheid te eerbiedigen. Zooals in de dierenwereld elke orde hare bijzondere eigenschappen vertoont, zoo ook heeft elke materie haar eigen natuur, die zich evenmin als bij de dieren straffeloos laat verkrachten. Als men eenige paarden op de achterdeelen rondom een tafel laat zitten, met een servet op den nek gebonden en een hoogen hoed op den kop en men laat ze dan van een bord wat haver of klontjes suiker eten, dan vormt die vertooning een onschoone voorstelling, al juichen wij in 't circus ook den dresseur toe om zijn taai geduld en zijn — 't woord is eigenlijk te mooi! — paedagogisch talent. Immers doet 't paard hier niet wat des paards, maar wat des menschen is. 't Verloochent of liever 't laat zijn natuur verloochenen. Wat zijn moest, is aan kant gezet, wat niet moest zijn, is naar den voorgrond gedrongen. Ziedaar 't onschoone, waaraan hij, die niet redeneert, zich vergaapt, maar hij, die zijn verstand gebruikt, zich ergert. Intusschen treft de materie vaak 't zelfde lot als die arme circuspaarden. Ik zag onlangs een plaatijzeren bloemenbakje, welks oppervlak in quadraten was verdeeld. Op de grenslijnen waren groeven ingeslagen. De vierkanten waren beurtelings op de manier als bij een dambord geel en groen geschilderd en daarna gevernist. Mijn eerste vraag, op 't zien van 't bloembakje, was: „Hé, een bakje van kleine tegels?" „Neen," was 't antwoord, „t is ijzer". 't Vlakke plaatijzer had hier dus zijn natuur moeten inboeten onder de dressuur-aanvechtingen van zijn niet redeneerenden bewerker. Ik dacht onwillekeurig aan de circuspaarden en — de schoonheid van 't bakje was verdwenen. En toch waren de tegeltjes „net echt". Hier had de jongere zuster *Belijning* de oudere *Materie* heerlijk onder den plak. Zoo zag men vroeger meer dan tegenwoordig van plaatijzeren paraplubakken of zinken emmers met behulp van schildersinstrumenten hocus... pocus... pas! eikenhouten dito's maken. Zoo wordt een kalklaag op de lambriseering van een gangmuur door een paar grillige grijze lijnen omgetooverd in marmer. Zuster *Kleur* tracht hier *Materie* onder den duim te hebben. Edoch, *Schoonheid* vlucht en van kunst kan al geen sprake meer zijn.
Wanneer *belijning* en *kleur* binnen de grenzen van redelijkheid blijven, wat deze beide elk voor zich of onderling natuurlijk kunnen doen, dan nog, bleek ons uit 't voorgaande, behooren ze verband te houden met de materie. Ziehier de derde of eigenlijk de eerste eisch, waarmee de kunstnijveraar zoowel als de architect rekening heeft te houden, niet alleen in dier voege, dat hij zich wachte voor de dwaasheid, zooeven in een paar voorbeelden gedemonstreerd, welke voorbeelden ons eigenlijk 't uiterste toonden, waartoe men komt, als men 't karakter eener materie miskent of niet kent, maar ook om te voorkomen, dat hij zich schuldig maakt aan 't kwaad, dat 't midden houdt tusschen eerbiediging en miskenning, een halfheid, die veelal niet in onverschilligheid maar in onwetendheid, in gebrek aan studie en dus aan redeneering, wortelt en die, juist doordien 't een halfheid is, voor de smaakontwikkeling van 't publiek een veel grooter gevaar oplevert dan de brutale verleugening van 't materiaal. Denk u b. v. het geval, dat een beeldhouwer uit arduin ragfijne, uiterst naturalistische rozen en rozeblaadjes knutselt, nochtans zonder ze de natuurlijke tinten te geven, dan maakt hij zich niet gelijk de schilder van den eikenhouten-ijzeren paraplubak schuldig aan verloochening der stof maar wel aan verloochening harer karaktereigenschappen.
Om deze *reden* (niet waar, al weer redeneering!) staat hij met zijn werk verder van de kunst, dan de beeldhouwer, die in hoekige rechte lijnen stevige bloemen houwende, de natuur niet beschouwde als een sujet voor fotographische opname, maar als inspiratiemiddel voor zijn arbeid. Hij toch toonde 't karakter van de hem ter bewerking toevertrouwde materie te kennen en te eerbiedigen.
De vraag, hierboven gesteld: op welke grondwet, berusten de wetten van *belijning* en *kleur* in verband met de materie? is naar aanleiding van 't onder *tertio* besprokene nu gemakkelijk te beantwoorden. Die grondwet zegt ons, dat noch belijning noch kleur ons in den waan mogen brengen dat een andere materie gebezigd werd, dan er

*) N.B. Deze harmoniëering van kleur niet te verwarren met de op een physisch verschijnsel berustende harmonie, die er b. v. bestaat tusschen geel, blauw en groen, enz. Hier toch hebben we met louter kleur, d. i. ontledingsproduct van 't witte licht te doen; in ons opstel gaat 't over opzettelijk saamgebrachte en uit physisch oogpunt vaak in 't geheel niet saamhoorige kleuren in verband met belijning.

werkelijk gebruikt wordt. De „metallisch-glanzende vaasjes van Lanooy" zijn kunstwerken, doch zouden dit niet meer zijn, indien de artist ze zoo ging bewerken, dat ze werkelijk metalen vaasjes schenen. Een aarden vaasje, immiteerend een verweerd koperen dito, is dan ook afkeurenswaardig. Ik denk hierbij aan de fonkelnieuwe aarden-geoxydeerd-koperen-antieke potjes, die een paar jaar geleden ons door bloemenwinkels werden opgedrongen.

Geachte lezers! 't Was geenszins mijn doel, u iets nieuws te vertellen. Ik trachtte slechts u wiskunstig te bewijzen, dat er, voor 't doen geboren worden zoowel als voor 't genieten uwer kunst *redeneering, verstandelijke overweging* vooraf behoort te gaan.
Velen uwer hebben deze waarheid reeds lang erkend, doch er zijn nog verscheidene nijveraars en architecten, wier werk een mengelmoes is van slaafsche navolging der créaties onzer groote voorgangers (die ze helaas niet uit overtuiging, maar wijl ze Jan Eisenlöffel of Berlage heeten, copiëeren) en eigen onbezonnen gedoe.
Indien zij na lezing van mijn opstel tot de overtuiging mochten komen, dat grondige redeneering ook voor den kunstenaar onontbeerlijk is en het zoogenaamde gevoel, dat in den blinde rondtasten, uit den booze geacht moet worden, dan zal dit èn hun zelven èn 't publiek, tot welks opvoeding ze door hun arbeid behooren mede te werken, ten goede komen.

Arnhem, September 1911. G. v. d. Wal.

BOEKBESPREKING.

Leerboek der Grafostatica voor bouwkundigen ten behoeve van het middelbaar technisch onderwijs en tot zelfstudie, door W. J. M. v. d. Wijnperpse.
Uitgave Gebr. v. Cleef, 's Gravenhage. Prijs *f* 1.50.
In het voorbericht tot dit leerboek deelt de Heer v. d. W. mede, dat hem bij zijne lessen te Amsterdam en Utrecht gebleken is, dat zijne leerlingen bij het maken van statische berekeningen verreweg de grootste bezwaren ontmoeten bij het bepalen der krachten, die bij een constructiedeel optreden; dit was de reden, dat de leer van het evenwicht der krachten uitgebreid behandeld en verduidelijkt werd en volgens den Heer v. d. W., dit in verband met de wiskundige kennis, waarover bouwkundigen gemiddeld beschikken.
Voor de cursusleden van de Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht van het Genootschap A. et A. werd in 1909 een boekje uitgegeven, dat volgens den Heer v. d. W. als kern moest dienen voor de aanteekeningen; het bevat slechts onderwerpen, welke in de gebruikelijke handboeken niet of op andere wijze behandeld worden. Voor hen die dezen cursus volgden zal dit boekje met bijbehoorende teekeningen, mits met de noodige aanteekeningen voorzien, een waardevol bezit zijn.
Het leerboek der grafostatica echter geeft, zooals de aanhef van het voorbericht belooft — meer, en dit wel in een duidelijken en beknopten vorm, hetgeen het boek zeer geschikt maakt tot zelfstudie — het is een geheel geworden, terwijl de beknoptheid aan de duidelijkheid geenszins afbreuk heeft gedaan.
Het zal zeer zeker ook door hen, die niet in staat waren den cursus te volgen op zijn juiste waarde geschat worden. Een atlas met duidelijke figuren en een bundeltje antwoorden op de vele vraagstukken, die op de verschillende hoofdstukken volgen, zijn bij het leerboek gevoegd. Hff.

Bij den uitgever Kluwer te Deventer verschenen twee boekjes van W. C. A. Ridderhof bevattende de examenopgaven perspectief, projectieleer en beschrijvende meetkunde, van de zoo juist gehouden middelbare teekenakten en de perspectie, opgaven van de examens lager onderwijs handteekenen gehouden in 1910 en 1911. Deze boekjes, met vele afbeeldingen en zoo spoedig na afloop der examens verschenen, zullen welkom zijn bij de studeerenden voor de teekenexamens. Prijs f 0.70 en f 0.45. A K.

Ter beoordeeling ontvingen wij een „Ontleedkundig Handboekje, te dienste van inrichtingen voor kunstonderwijs", door Dr. A. von Zahn, in 't Nederlands bewerkt door Dr J. M. Dutilh, leeraar in de Ontleedkunde aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, uitgegeven door J. A. Sleeswijk te Bussum. Het boekje bevat 29 platen. Elke plaat geeft een deel van het menschelijk lichaam; eerst het geraamte, daarna de spieren. Bij iedere plaat is een lijst van de kleinere beenderen, waaruit zulk een deel, b.v. het hoofd, is samengesteld. Zoo ook van de spieren. Bepaald tekst is er dus niet bij. Het boekje is dan ook bedoeld als een beknopte handleiding bij het onderwijs in de ontleedkunde aan inrichtingen voor Kunstonderwijs, academiën voor Beeldende Kunsten, Normaal-, Kunstnijverheids- en Ambachtsscholen, om te gebruiken als hulpboekje naast de dictaten en verdere toelichtingen van den leeraar. J. de M.

VAN ALLERLEI AARD.

St. Jacobskerk — Vlissingen.
Bij het comité, dat zich ten doel stelt de op 5 September j.l. afgebrande St. Jacobskerk te Vlissingen weder te doen opbouwen, is reeds ruim *f* 31.000 ingekomen.

Adjunct rijksbouwmeester.
Te vervullen is de betrekking van adjunct-rijksbouwmeester bij den dienst der landsgebouwen in het 2e district, te 's-Gravenhage.
Voor benoeming in voormelde betrekking, waaraan verbonden is eene aanvangsbezoldiging van *f* 2000 met vijf tweejaarlijksche verhoogingen, elk van *f* 200, kunnen in aanmerking komen Nederlanders, die het diploma van bouwkundig ingenieur hebben verkregen aan de Technische Hoogeschool of aan de voormalige Polytechnische School te Delft.
Aanmeldingen vóór 10 October a.s. bij het Departement van Waterstaat met op zegel geschreven adres, bevattende opgave van naam, voornamen en woonplaats. St.-Ct. No. 224.

Berlage naar Amerika.
In Amerika bestaat een Vereeniging die buitenlandsche architecten uitnoodigt om op verschillende plaatsen in de Vereenigde Staten lezingen over bouwkunst te komen houden. Zij heeft thans, den heer Berlage daartoe gevraagd, die de invitatie heeft aangenomen. De heer Berlage denkt twee maanden ginds te vertoeven.

Te Grottamare bij Ancona zijn in de nabijheid van de kerk van S. Martino overblijfsels gevonden van den tempel der Dea Cupra, de nationale heilige der Piceners.

Oud-Germaansche grafheuvels.
Wie de Twentsche Oudheidkamers te Enschede of Oldenzaal bezoekt, vindt daar onder tal van merkwaardige voorwerpen ook een aardige verzameling met asch en verbrande menschenbeenderen gevulde urnen van allerlei vorm en grootte. Deze interessante verzamelingen uit den Oud-Germaanschen tijd zijn daar verkregen door opgravingen

op den Twentschen bodem zelf. Zoo hier en daar treft men namelijk op de Twentsche heuvelvelden heuveltjes aan van 2 tot 2½ M. boven den beganen grond, langzaam naar alle zijden af hellend, zoodat de omtrek van deze heuveltjes 6 - 10 M. ongeveer bedraagt. Uit deze heuvels (tumuli) zijn de urnen door Twentschenaren zelf opgegraven en in de oudheidkamers bijeengebracht. Zij, die aan deze opgravingen deelnamen, vonden bij hunne nasporingen in elken heuvel niet altijd wat zij zochten: urnen; wel in den regel steenen voorwerpen of wapenen, zooals messen, hamers, beitels en pijlpunten. Waar de onderzoekingen echter meer resultaat hadden, daar vondt men de urnen steeds op 1 à 1½ M. diepte aan de oostelijke of zuidoostelijke hellingvan den tumulus. Natuurlijk moest dit uitgraven met de grootste voorzichtigheid geschieden, daar elke urn uiterst broos is. Later, wanneer zij eenigen tijd aan de buitenlucht is blootgesteld, verhardt zij weer. Diep in 't zand doorgroeiende worteltjes van 't heidekruid wijzen als regel de plaats van een urn aan. Gewoonlijk vindt men in elken heuvel een urn, een enkele maal ook twee. Alle zijn met asch en verbrande menschenbeenderen gevuld tot op de helft; de overige ruimte wordt natuurlijk aangevuld door zand. Graaft men zoo'n oude begraafplaats — want dat is 't feitelijk — geheel af, dan kan men duidelijk opmerken, dat de heuvels boven den beganen grond, waarop men dus de gevulde urn had geplaatst, zijn opgeworpen. Op verschillende plekken, aan de hellingen van den tumulus vindt men nabij de oppervlakte hoopjes houtskool met of zonder overblijfselen van beenderen.
Zooals we reeds opmerkten, zijn de urnen alle verschillend van vorm en grootte; sommige hebben twee, andere vier en weer andere geen ooren. De meeste dragen versieringen, blijkbaar met de vingers er in aangebracht, toen de urn gevormd was. Enkele urnen zijn gevonden, waarbinnen nog een tweede kleine urn ook wel tranenvaasje genoemd, geborgen was. Zeldzaam was de vondst van een urn met een deksel. Al zijn door de opgravingen de merkwaardige heuveltjes zeer in aantal verminderd, toch komen ze op de Twentsche heidevelden thans nog sporadisch voor. Jammer, dat de Twentsche landbouwer bij zijn prijzenswaardigen ijver, om land te ontginnen, deze heuveltjes met den grond gelijk makende, de door hem genoemde „olde pötte" nog al eens stuk stoot of in scherven slaat. N. R.

Over een wordend meesterwerk der techniek, een grooten zweefspoorweg, die gaan zal van Chamonix tot aan de eeuwige sneeuw van de Aiguille du Midi en daarmede voor alle toeristen de grootsche bergketen van den Montblanc gemakkelijk bereikbaar maakt, brengt „la Nature" interessante bijzonderheden. De beide gedeelten van dezen zweefspoorweg, die te Chamonix, 1000 meter boven den zeespiegel, zijn beginpunt heeft, gaan over La Para en over den Glacier des Bossons tot op 2500 meter hoogte naar boven. De kabellengte van het eerste gedeelte bedraagt 1870 meter, over welken afstand 750 meter stijging gewonnen wordt; het tweede gedeelte brengt bij 1190 meter lengte dezelfde stijging, zoodat op 100 meter stijging slechts gemiddeld 50—63 meter overwonnen wordt. De zware kabels, waaraan de wagens door de lucht zweven, zijn zooveel mogelijk aan het landschap aangepast; in afstanden van 40—90 meter steken de kunstig vervaardigde ijzeren pijlers omhoog, waarop de kabels rusten. Slechts op twee plaatsen zijn de draagpylers 200 meter van elkander verwijderd. Het derde en vierde gedeelte van den spoorweg gaat tot aan den Col du Midi in een hoogte van 3500 meter naar boven en het vijfde, laatste gedeelte heeft als eindpunt den top van de Aiguille du Midi, waarmede de spoorweg op een hoogte van niet minder dan 3843 meter boven den zeespiegel aankomt.
Bij deze laatste gedeelten heeft men tengevolge van het steile gebergte tot nog grootere kabelspanningen zijn toevlucht moeten nemen. De wagons van den zweefspoorweg, waarin 20—24 personen plaats kunnen vinden, loopen over drie verschillende kabels, een grooten van 30 m.M. doorsnede, waarop de wielen van het onderstuk rusten, waaraan de wagen hangt; daaronder is de eigenlijke drijfkabel, die de voortbeweging overneemt; een derde kabel behoort tot een reminrichting, met behulp waarvan de electrische kracht automatisch uitgeschakeld kan worden. Onmiddellijk onder den top van de Aiguille du midi, op 3800 meter hoogte, wordt tusschen de bergrotsen een prachtig, modern hotel opgericht.

Het museum te Napels is verrijkt met een buitengewoon fraai antiek beeld van Venus. Het was met tal van brokstukken van andere beelden gevonden in de buurt van Mondragone, tusschen Gaëta en Napels en had om de beschadigingen niet de bijzondere aandacht van de handelaars getrokken. De heer Spinazzoli, de directeur van het museum, die het daardoor voor een bagatel kon koopen, dacht er anders over en brengt het in verbinding met niemand minder dan Praxiteleo. De ergste beschadiging is wel, dat de kop ontbreekt.

School voor kunstnijverheid, Haarlem.
In de school voor Kunstnijverheid te Haarlem zal de cursus 1911—1912 voor het emailleeren dezen winter worden geopend. De Directeur der school was zoo gelukkig als leerkracht voor dezen cursus een zeer bekwame, praktisch geoefende emailleuse, Mej. Sofie Sander te Weenen, te engageeren.
Mej. Sander is oud-leerlinge der Kunstnijverheidschool te Weenen en heeft door langjarige praktijk het emailleervak geheel in hare macht.
De cursus zal gedurende zes achtereenvolgende maanden gegeven worden en kunnen zich hiervoor ook leerlingen aanmelden, die geen verdere lessen der school voor kunstnijverheid wenschen te volgen, mits zij reeds eenigzins in de artistieke metaalbewerking geoefend zijn. De Directeur der school is gaarne bereid, daaromtrent nadere inlichtingen te geven.

Het bestuur van het Arnhemsche Genootschap van Oudheidkunde heeft, met het oog op het steeds vermeerderende aantal oudheidkundige voorwerpen, waarvoor het tegenwoordig museum van oudheden geen plaats biedt, aan den gemeenteraad het verzoek gericht eenige haast te willen maken met de stichting van een nieuw museum, welke quaestie reeds zoo lang hangende is.
Door enkele vereenigingen wordt aan dit adres adhaesie betuigd.

De Moderne Kunstkring — onder voorzitterschap van Jan Toorop — opende Vrijdag j.l. haar eerste internationale tentoonstelling van moderne kunst te dezer stede — in het Stedelijk Museum.

DE NIEUWE KERK TE AMSTERDAM.
Dezer dagen is een aanvang gemaakt met de werkzaamheden, noodig in verband met de voorgenomen restauratie van den Westelijken gevel der Nieuwe Kerk. De eerste voorziening, die daartoe noodzakelijk getroffen moest worden, was het maken van een ruimte voor de installatie voor de electrische beweegkracht, waarmee de blaasbalgen van het orgel gedreven worden. Daartoe wordt thans in den „onvoltooiden toren", aan de rechterzijde, een zoldertje gebouwd.
Gelijk bekend is, zal volgens de plannen van den architect der kerkgebouwen van de Ned. Hervormde Gemeente de Westgevel van de Nieuwe Kerk herbouwd worden, zooals die op oude schilderijen en gravures afgebeeld wordt gevonden. Die gevel was volgens deze gegevens vlak opgaand, met als afsluitingen twee hoektorentjes, welke met spitsen waren afgedekt. Hij werd bekroond door een met hogels en een kruisbloem versierden topgevel. In den top bevond zich een roosvenster, daaronder een groot spitsboogvenster, in denzelfden geest als de transcept-gevel aan de Dam-zijde.
Verschillende veranderingen, waarvan de eerste architectonisch goed bedoeld was, maar die steeds het nadeel heeft gehad, dat ze nooit verder dan tot een begin van uitvoering is gebracht, en waarvan de andere bedenksels van steeds grooteren wansmaak waren, hebben ons het misbaksel gebracht, hetwelk thans het geheele kerkgebouw ontsiert.
In de 17de eeuw zou er een trotsche toren aan deze zijde gebouwd worden. Geldgebrek en overwegingen van aesthetischen aard hebben den bouw doen staken, toen hij gevorderd was tot den eersten trans. Intusschen was daarvoor een aan den Zuid-West gevel bestaand kapelletje gesloopt, en eveneens de beide sierlijke hoektorentjes. Met een houten bekapping werd het gebouwde gedeelte van den toren afgedekt, en kort daarop werd daar boven op een wanstaltige uitbouw gezet voor de berging der blaasbalgen van het orgel.
In het einde der 18de eeuw werd het buitenste gedeelte van den „onvolmaakten toren" weggebroken; het gedeelte tegen en in verband met den Westerkerkmuur bleef staan. Daaronder werd de hoofd-ingang gemaakt, dien we thans nog kennen.
In 1845 wilde men aan dezen onmogelijken toestand door een „passende restaurtie" een einde maken. En toen heeft men op het ondergedeelte van den „onvolmaakten toren", dat was gebleven, het leelijke bovenstuk in pseudo-gothiek opgetrokken, dat er thans nog staat als een sprekend beeld van den wansmaak uit de helft der vorige eeuw.
In het volgend jaar zal het verdwijnen, en plaats maken voor den gevel met de hoektorentjes. Deze restauratie-werkzaamheden beginnen in het voorjaar van het volgende jaar. Mogen zij slagen!

DE BOND HEEMSCHUT verspreidde een pleidooi in den vorm van een opstel, getiteld: „Ontsiering" (van de hand des Heeren A. W. Weissman), waaraan wij het volgende ontleenen:
Het is haast een halve eeuw geleden, dat Mr. J. van Lennep en J. ter Gouw hun boek „De Uithangteekens, in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd" het licht deden zien. Dat werk geeft een overzicht van de reclame hier te lande sedert de vroegste tijden.
Die reclame strekte oudtijds niet tot ontsiering, want zij bleef binnen zeer enge grenzen. Zoo was het al in de zeer vroege middeneeuwen gebruikelijk een groene krans uit te hangen, om den reiziger of voorbijganger aan te wijzen, dat hij een teug ter verkwikking kon krijgen. Het gebruik heeft zich nog gehandhaafd in de buurt van Weenen, waar zulk een krans ieder najaar de herberg aanduidt, waar de jonge wijn, de „heurige", wordt geschonken.
Maar zelfs deze reclame werd niet algemeen goedgekeurd, want ons spreekwoord „goede wijn behoeft geen krans" is al heel oud.
In de vroege middeneeuwen, toen de steden nog niet ontstaan waren en er buiten de kasteelen geen veiligheid te vinden was, nam, wie reisde, bij voorkeur zijn intrek in een kasteel of klooster.

Toen later binnen de steden herbergen ontstonden bleef de waard den naam van kastelein houden, al was hij geen kasteelheer meer.
Waren vorsten of edelen op reis, dan lieten zij hun wapenschild ophangen voor de herbergen, waar zij hun intrek namen en plaatsten daarbij hun schildwacht.
In de vijftiende eeuw nam het aanzien der Nederlandsche steden zeer toe en de bevolking wies. Het aantal dergenen, die een zelfde nering dreven, werd grooter, de herbergen werden talrijker en men vond in de steden meer ambachtswerkplaatsen, dan vroeger. Zoo kwamen de neringdoenden, de herbergiers en de ambachtslieden er toe, om zich door bijzondere uithangende teekens van elkander te onderscheiden. Aan borden met letters beschilderd, die tegenwoordig als reclame het meest gezocht zijn, dacht men toen nog niet. Al konden velen in de vijftiende eeuw lezen en schrijven, het getal van hen, die ongeletterd waren, bleef groot. Daarom gaf men aan gebeeldhouwde of geschilderde uithangteekens de voorkeur. De apotheker hing een gaper uit, de herbergier een krans of een kan, de bakker een krakeling en zoo voort. Maar bovendien werden ook door de regeeringspersonen en de aanzienlijke kooplieden uithangteekens gebezigd, die de tegenwoordig gebruikelijke nummering der huizen voorafgingen.
Zoo hing in de Warmoesstraat te Amsterdam „de gulden hand" uit, waaraan een steeg nog de herinnering bewaart. En om de vele gelijknamige bewoners eener stad van elkander te onderscheiden, noemde men hen naar het uithangteeken van hun huis. Iedere zoon van iemand die Jan heette, heette Jansen, en om al die Jan Jansens uit elkander te houden voegde men bij hun naam dien van hun uithangteeken. Zoo zijn tal van Nederlandsche geslachtsnamen ontstaan.
Al spoedig werd ook van de uithangteekens voor reclame gebruik gemaakt. Om de opmerkzaamheid der voorbijgangers tot zich te trekken wedijverden de winkeliers met elkander in het vergrooten en het ver vooruitbrengen hunner houten borden en andere uithangteekens. Dit was den stadsbesturen niet naar den zin, en spoedig gingen zij keuren maken, welke deze reclame binnen zekere perken hield.
In de vijftiende eeuw begon men de huizen hier te lande van luifels te voorzien, die dienden, om de uitgestalde koopwaren tegen zon en regen te beschermen. Die luifels, eerst gedekt met riet of stroo, hadden later een bedekking van geteerde en gepekte planken. In 1616 werd dit laatste echter te Amsterdam door de regeering verboden.
Ook omtrent die luifels werden in de steden keuren gemaakt. Te Amsterdam werd in 1565 bepaald, dat zij minstens acht voeten boven de straat moesten zijn en niet meer dan „zeven vierendeel van twee Amsterdamsche ellen" mochten uitsteken. Op de voorzijde van deze luifels werden nu de reclames geschilderd, die meestal in dichtmaat gesteld waren.
De luifels begonnen in de achttiende eeuw langzamerhand te verdwijnen, daar men ze, bij het verbouwen der gevels, niet vernieuwde. In 1795 werden ook de uithangborden minder algemeen, omdat alle „die aan oude, schadelijke en afgodische denkbeelden" herinnerden of in „die gelukkige tijden van zegepraal der vrijheid als merkteeken van slavernij" konden worden beschouwd, moesten worden weggenomen. Koning Lodewijk Napoleon bepaalde, dat alleen uithangborden „tegen de muren der huizen gehecht" mochten worden gebezigd. En toen Nederland bij Frankrijk werd gevoegd, was „ieder ingezetene die iets op zijn gevel wilde doen schilderen, verplicht, vooraf aan het bureau van politie op te geven, de teekens, figuren, zinnebeelden en opschriften, welke hij wilde tentoonstellen". Pas wanneer deze door de regeering waren goedgekeurd werd vergunning tot het schilderen gegeven.
Te Amsterdam werden in 1854 door het stadsbestuur alle luifels en uithangborden verboden. De Verordening op het bouwen en sloopen van 10 Juli 1861 handhaafde dit verbod niet alleen, maar strekte het ook uit tot „rolzeilen, winkelkasten, getimmerten en vaste voorwerpen, onder welke benaming ook, aan de gevels of zijmuren langs den openbaren weg binnen de gemeente aangebracht".
Latere verordeningen gingen zelfs zoo ver, ook de stoepen te verbieden, wat het verdwijnen van vele dezer voor Amsterdam zoo karakteristieke bouwdeelen ten gevolge had.
Het valt niet te ontkennen, dat de uniformiteit, die in 1861 het ideaal scheen, een zeer bedenkelijken kant heeft gehad. Maar daartegenover staat, dat de bepalingen van toen toch tegen overdreven zucht tot reclame nuttig zouden hebben kunnen werken.
De moderne reclame was echter een halve eeuw geleden nog in haar kindsheid, althans bij ons te lande. Maar in het buitenland waren de winkeliers er toen reeds mede begonnen. John Ruskin had al getoornd tegen de neringdoenden van Engeland, die hunne winkelpuien lieten versieren met vormen, ontleend aan tempels en koninklijke paleizen, die in reusachtige vergulde letters hun namen op hun gevels lieten aanbrengen. Hij wenschte, dat hem de macht gegeven ware, al die reclame-bouwkunst, al die vergulde en gekleurde opschriften te doen verdwijnen, opdat het debiet van deze winkeliers in het vervolg alleen zou afhangen van de deugdelijkheid hunner waren.
Wat zou Ruskin wel gezegd hebben, als hij een hedendaagsche stad had kunnen zien? Niet alleen de winkeliers trachten daar door in het oog vallende gevels en opschriften de aandacht te trekken, maar ook zij, die de een of andere waar in het groot vervaardigen, maken reclame. Dit reclame maken is van Amerikaanschen oorsprong, en was hier van te voren niet bekend. Daar er schatten aan besteed worden schijnen deze reclames wel aan haar doel te beantwoorden. Dat doel is, hem, die de reclame maakt, zooveel mogelijk klanten te bezorgen.
Werden vroeger alleen schuttingen met reclames beplakt, weldra werden ook de gevels der huizen zelf er mede bedekt. Vooral hoekgebouwen, die in het oog vielen, zag men met allerlei aankondigingen beschilderen. Een paar typische voorbeelden zijn hier te Amsterdam op den hoek van de Kalverstraat en den Singel en op den hoek van de Keizersgracht en de Westermarkt te vinden. In de meest schreeuwende kleuren ziet men daar reclames van allerlei ondernemingen, die aan de eigenaars der huizen een zekere som betaald hebben, om ze er te mogen doen aanbrengen.
Dat twee fraaie Amsterdamsche stadsgezichten door deze zucht naar winst bedorven worden zal ieder erkennen. Ook voor de omwonenden is het niet aangenaam, die schrille kleuren voortdurend te moeten zien en voortdurend aan de voortreffelijkheid van het een of ander voortbrengsel te worden herinnerd. Wie zijn gevel voor zulke reclames beschikbaar stelt, maakt misbruik van het hem toekomende eigendomsrecht.
Niet minder hinderlijk zijn de reclames buiten de steden. Overal, waar verwacht kan worden, dat de schoone natuur publiek zal lokken, worden reclameborden geplaatst om den volke kond te doen, dat X zijn eigen cacao de beste vindt, of dat Y voortreffelijke zeep maakt. Die reclameborden worden dan opgericht op gronden, die voor wei- of bouwland gebruikt worden, doch wier eigenaars, al weder tegen betaling, tot de plaatsing vergunning geven. Ook dit is een misbruik maken van eigendomsrecht. Vooral moet worden betreurd, dat kunstnijverheids-werkplaatsen, die bedoelen, den smaak van het publiek te verheffen, meenen zich door zulke reclames aan te bevelen. Het moet, natuurlijk, ieder veroorloofd blijven, op zijn nering of bedrijf de aandacht te vestigen, doch alleen onder het beding, dat hij het op gepaste wijze doe en zekere grenzen niet overschrijde. Wie een winkel heeft, zal boven de pui daarvan zijn naam doen schilderen, hij zal, door een uithangbord, klanten trachten te lokken. Doch vooral zal hij, door een zoo smakelijk mogelijke uitstalling, de koopers tot binnentreden willen nopen. Die uitstalling is wel het beste middel voor den winkelier, om zijn doel te bereiken. Immers, hij weet, dat die hem meer klanten zal bezorgen, dan de uithangborden of opschriften. Een reclame, op deze wijze ingericht, blijft binnen de perken, die de goede smaak stelt.

(Wordt vervolgd).

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 39. Ter herinnering aan V. G. A. Bosch, met portret van den overledene. De St. Quirinuskerk te Halsteren, door H. v. d. Kloot Meyburg, met twee reproducties naar penteekeningen. Wandelingen in en om Rome door A. W. W.

DE BOUWWERELD, 39. Villa Oost-Duyne te Zandvoort; architect J. H. W. Leliman, b. i. De Zuiderkerk te Amsterdam, betreffende het boek van dien titel door G. D. Bom H.Gzn. en J. W. Enschedé. De herziening van het erfpachtstelsel, door A. Keppler. Een nieuw gebouw voor de Staten Generaal, door S. D. De geheimen der Cheops-pyramide, door P. M. W.

DE INGENIEUR, 39. Het doctoraat aan de Technische Hoogeschool, door H. A. van IJsselstein. De explosie van meteoren en het ontstaan van den meteoorkrater van Canyon Diablo. Gewapend beton als materiaal aan de Hondsbossche zeewering, door P. van Foreest.

BUITEN, 39 geeft een goede foto van het stadhuis en andere gebouwen te Naarden.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 14. Opleiding tot geoloog en mijningenieurs in Indië. Fabrieksschoorsteenen van gewapend beton. Automatische koppelingen voor spoorwagens.

DE GAS- EN WATERFITTER, 39. Kijkjes op de Zeister gastentoonstelling.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 76. Das neue Rathaus in Wittenau bei Berlin von Fritz Beyer. Die Dachform auf der Propyläen auf Akropolis in Athen. No. 77. Das neue Stadttheater in Freiburg, Architekten Seeling & Seel in Berlin. Die bauliche Umgestaltung des Hauptbahnhofes in München. No. 78. Das Hamburger Bürgerhaus.

A. K.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1298e Gewone Ledenvergadering. — Bescherming van hedendaagsche monumenten. — Ligt er gevoel of verstandelijke redeneering ten grondslag aan 't scheppen zoowel als aan 't genieten van kunst? — Boekbesprekingen. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften.

NEGENTIENDE JAARGANG No. 41. ZATERDAG 14 OCTOBER 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1299e GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 18 OCTOBER e.k., des avonds te 8.30 UUR PRECIES in het Genootschapslocaal in Parkzicht.

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1298ste ledenvergadering.
2. Mededeelingen, waaronder omtrent de vergadering ter bespreking van Heimatschutz, en ingekomen stukken.
3. Vaststelling der herziene Statuten (zie voorstel van de Herzieningscommissie in No. 40 van het orgaan.)
4. Voorstel tot toetreding als lid van den Bond van Kunstenaarsvereenigingen.
5. Voordracht met kunstbeschouwing, te houden door den heer H. J. M. Walenkamp over „OUD-PERZISCHE BAKSTEENBOUW".
6. Rondvraag en sluiting.

II. Door het Bestuur zijn de navolgen adressen verzonden:

A. Amsterdam, 10 October 1911.

Aan den Hoog Edelgestrengen Heer J. T. CREMER, Voorzitter van den Raad van Beheer der Vereeniging „Koloniaal Instituut" te Amsterdam.

Hoog Edelgestrenge Heer!

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam heeft de eer Uwe Vereeniging warme hulde te brengen voor hare energieke pogingen tot het stichten van het Koloniaal Instituut hier ter stede. Als blijk zijner groote belangstelling richtte het Genootschap bovengenoemd, heden aan den Raad dezer Gemeente een adres, ter ondersteuning van de plannen Uwer Vereeniging tot oprichting van het Koloniaal Instituut op het terrein der voormalige Oosterbegraafplaats.
In opdracht zijner ledenvergadering noodigt ons Genootschap Uwe Vereeniging met den meesten aandrang uit, ter verkrijging van een zoo juist en uitgebreid mogelijk inzicht in dit zeer gewichtig vraagstuk, een algemeene nationale prijsvraag uit te schrijven voor het ontwerp en de plaatsing van het gebouwen-complex waarin de stichting zal gevestigd worden.
Met betuiging van meeste hoogachting,

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia"
w.g. H. A. J. BAANDERS, *Voorziter.*
w.g. JAN DE MEIJER, *Secretaris.*

B. Amsterdam, 10 October 1911.

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Het Bestuur van het genootschap „Architectura et Amicitia" aan de Vereeniging „Koloniaal Instituut" voor hare energieke pogingen tot het oprichten van hare stichting hier ter stede warme hulde brengende,
geeft eerbiedig te kennen, dat het met den meesten aandrang Uwen Raad uitnoodigt, het voorstel van den Raad van Beheer voor dat Instituut, om als plaats voor het te stichten gebouwencomplex de voormalige Oosterbegraafplaats ter beschikking te stellen, aantenemen.
Het genootschap richt tot U dit verzoek, zoowel op practische als aesthetische gronden.
Tevens noodigt het genootschap Uwen Raad met gelijken aandrang uit, den wensch uit te spreken, dat, ter verkrijging van een zoo juist en uitgebreid mogelijk inzicht in dit gewichtig vraagstuk, door het Instituut een algemeene, nationale prijsvraag voor de plaatsing en het ontwerp van dat gebouwen-complex uitgeschreven worde.

Het welk doende zult gij weldoen,
Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia"
w.g. H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter*
w.g. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

C. Aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" deelt U hierbij beleefd mede, dat het, inzake het Paleis-Raadhuisvraagstuk, met alle kracht het aan U gerichte adres van den Bond van Nederlandsche Architecten steunt, hetwelk als volgt luidt:

„De bond van Nederlandsche Architecten, kennis genomen hebbende van het voorstel van Burgemeester en Wethouders in zake het Paleis-Raadhuis;
„Richt tot U met den meesten aandrang het verzoek te willen besluiten, dat B. en W. worden uitgenoodigd, zich tot 's lands Regeering te wenden;
„1e. Met de mededeeling, dat het een ernstig verlangen van Amsterdam's Bestuur en Burgerij, alsmede van velen in den lande is, dat het Paleis aan den Dam weder aan zijne bestemming als Raadhuis zal worden teruggegeven;
„2e. Met het verzoek, dat de Regeering er toe besluite aan de verwezenlijking van dien wensch mede te werken;
„3e. Met de verzekering van zoodanigen steun voor de

stichting van een nieuw Koninklijk verblijf, als uwe vergadering besluiten zal daarvoor beschikbaar te stellen".

Met de meeste hoogachting,

Het Genootschap „Architectura et Amicitia":
H. A. J. Baanders, *Voorzitter.*
Jan de Meijer, *te Secretaris.*

III. Van den heer W. J. M. van de Wijnpersse werd in dank ontvangen voor de bibliotheek diens onlangs verschenen werk: *„Leerboek der Grafostatica voor Bouwkundigen"*; welke uitgave in No. 40 van het orgaan besproken werd. Jan de Meijer, *te Secretaris.*

HET PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Verschenen is de vierde aflevering van den 19den jaargang onzer uitgave „Het Plaatwerk „De Architect". Deze aflevering bevat als eerste plaat eene reproductie naar de fraaie krijtteekening van W. Kromhout Czn., welke teekening deel uitmaakte van de oplossing die de ontwerper destijds gaf aan het Damvraagstuk en op de bekende prijsvraag inzond onder het motto „Fancy".
De tweede plaat is van dezelfde hand. Deze teekening behoorde tot de inzending op de Vredespaleis-Prijsvraag en geeft het bizonder fraaie détail van den hoofdgevel weer.
De drie volgende platen geven een beeld van een fraai en zeer rijk interieur dat, ontworpen door den architect H. A. Reus te Dordrecht, te dier stede werd uitgevoerd met medewerking van den beeldhouwer M. J. Hack te Amsterdam.
Ten slotte een ontwerp van een winkel-hoekhuis met woning, bestemd voor een kunsthandelaar door D. Meintema te Delft.

GLASSCHILDERKUNST.

Aan den Heer Adr. Moen.

Geachte Heer.

In het volgende zult gij de bevestiging vinden Uwer overtuiging, dat ik Uwe vragen, vervat in Uw schrijven van 9 September l.l. voorkomende in dit blad, de glasschilderkunst betreffende, zal willen beantwoorden. Het is zeker sympathiek, dat gij mij op den man af deze vragen stelt, en mij daarbij bij voorbaat de verzekering geeft, van de belangstelling Uwer medeleden en lezers van dit blad. Want terecht zegt gij, in Uw tevoren door mij aangehaald schrijven, dat ik uit mijzelf niet zoo spoedig overga tot spreken of schrijven over dit vak. Zelfs al waren daarvoor de gelegenheden gunstiger, dan zij nu zijn, dan zou ik toch meenen, dat eerst de werkelijke belangstelling *in dit vak getoond moest worden*, vóór ik tot spreken of schrijven hierover zou besluiten. Toch moet ik bekennen, dat ik dikwijls heb gewenscht: ware de belangstelling maar grooter, die werkelijke belangstelling, welke zich niet bepaalt tot de meest materiëele zijde van dit vak, eertijds gerekend onder de grootkunsten, maar die tracht door te dringen tot haar innerlijkste kern, om hare levensbronnen te bereiken.
Nu is deze belangstelling niet te verwachten van de massa onzer medemenschen, maar zij mag toch zeker wel worden verondersteld bij de meesten Uwer medeleden, waarvan velen van tijd tot tijd zullen geroepen worden er hun oordeel over te hebben, omdat zij in 't bijzonder het ontstaan van nieuwe werken op dit gebied, zullen kunnen beïnvloeden.
Waar eeuwen geleden het ontwikkelde maatschappelijke leven tot engen kring beperkt was, en de onwetendheid der massa zich verhield tot het weten der enkelen, in omgekeerde verhouding, als tegenwoordig het geval is, daar lijkt het mij toe, dat het noodig is, dat inlichtingen worden verstrekt, waar zij door werkelijk belangstellenden in deze kunst worden gevraagd.
Men houde echter, mij ter wille, in het oog, dat bij bereidwilligheid mijnerzijds, om te antwoorden op de mij gestelde vragen, mijne kennis beperkt is en menig voorganger op dit gebied heeft beweerd, dat eene menschenleeftijd te kort is, om tot volkomen kennis dezer kunst te geraken.
Maar juist daarom is het noodig te spreken om niet ieder te noodzaken, die belangstelt in deze kunst, tot het verrichten van noodeloozen arbeid, waar voorlichting mogelijk is, en dat gedeelte van den arbeid, dien men *zelf* moet verrichten, nog zoo reusachtig groot blijft. Als men zegt, dat er nog zoovele geheimen in deze kunst zijn, och daar komt het op een enkel geheim meer of minder niet aan. Ziet, daar staat eindelijk dat fatale woord *„geheim"*, dat zoo onafscheidelijk in het denken van velen is verbonden aan de glasschilderkunst. Het vormt ook de kern van de eerste door U aan mij gestelde vragen, n.m.:
„Was de techniek van het glasschilderen (branden) verloren gegaan en is die thans weder opnieuw en volkomen gelijk uitgevonden?"
Niemand, die op de hoogte is van de staat der glasschilderkunst in het verleden en het heden, zal daarop bevestigend kunnen antwoorden. Maar vóór ik hierop verklarender wijze voortga te antwoorden, dien ik duidelijk neer te schrijven, wat men onder techniek heeft te verstaan.
Om tot het vervaardigen van een gebrandschilderd raam te komen is hoofdzakelijk drieërlei arbeid noodig, t.w.:
1e. Het teekenwerk, omvattend het ontwerpen der schetsen, het teekenen der cartons op ware grootte, aangevend de teekening der voorstelling met de afwerking harer details, en de daarnaar gemaakte werkteekeningen voor den glassnijder.
2e. Het snijden van het glas in de bepaalde vormen, naar de teekeningen voor den glassnijder en het later (na beschilderd en gebrand te zijn) in lood vatten der stukken glas.
3e. Het beschilderen der verschillende stukken glas ter volkomen afwerking der voorstelling.
4e. Het in den moffeloven branden der verschillende beschilderde stukken glas.
Bij eenig nadenken valt gemakkelijk in het oog, dat wat onder No. 1, 2 en 4 genoemde gedeelten der techniek van de glasschilderkunst door mij wordt genoemd, nooit verloren is gegaan, om reden, dat zij niet verloren kunnen gaan en dat, zoo er van geheimen sprake kan zijn, dit alleen betrekking zou kunnen hebben op hetgeen door mij onder No. 3 wordt genoemd. Wanneer men nu over de techniek glasschilderkunst spreekt, dan bedoelt men over het algemeen het gedeelte, dat betrekking heeft op de glas*schilder*kunst.
Uwe vraag, No. 2 n.m. „Wat dient men eigentlijk onder techniek te verstaan" samenvattend met de door U gedane eerste vraag, kan ik in verband met het voorgaande hierop antwoorden, dat men daaronder moet verstaan het beschilderen der verschillende stukken glas, die gesneden zijn volgens de aanwijzingen voorkomende op de teekening voor den glassnijder. Deze beschildering maakt de voorstelling tot in onderdeelen af.
Wil men zich hiervan eene eenvoudige voorstelling kunnen vormen, dan diene men goed te begrijpen, welke arbeid reeds aan het te maken glasraam is verricht, vóór men tot schilderen overgaat.

Stelt u voor, dat naar de schets, de teekeningen op ware grootte (cartons) door den teekenaar zijn vervaardigd en hierop de voorstelling in lijnen, licht en schaduw is aangegeven. Nu stelt de glasschilder zich voor, zoo hij dit niet op de cartons heeft aangegeven, hoe of hij de kleurverdeeling der voorstelling zal samenstellen. Dit gedaan zijnde wordt door hem eene teekening gemaakt voor den glassnijder, waarop in enkele scherpe lijnen de verdeeling is aangegeven van het raam in de verschillende glasstukken waaruit de voorstelling zal bestaan. Op deze verschillende stukken in de teekening geeft de glasschilder voor den glassnijder de noodige aanwijzingen voor het te snijden gekleurde glas. De glassnijder snijdt nu zijne teekening uit, d.w.z. hij knipt of snijdt alle stukken der teekening uit elkander, zorgdragend zooveel papier tusschen de elkaar begrenzende stukken uit te knippen, dat naderhand, de kern van het lood dat de stukken glas omvat, die naar deze papierstukken zijn gesneden, met de glasstukken samengevoegd, de zuivere maten of oppervlakte van het glasraam geven.
Zoodra nu de glassnijder alle stukken glas in de kleuren heeft gesneden, die zijn aangegeven, gaat dit glas naar den schilder, die het op de overeenkomstige plaatsen der stukken op de cartons uitlegt, zoodat de teekeningen er doorheen zijn te zien en de beschildering neemt een aanvang.
Met het oog op de beperkte plaatsruimte in dit blad, ga ik slechts in groote trekken de techniek met U na en moet velerlei, dikwijls belangrijke bijzonderheden onvermeld laten, en slechts datgene mededeelen, wat noodig is, voor de beantwoording uwer vragen.
De beschildering der glasstukken geschiedt nu in hoofdzaak op de volgende wijze:
De glasschilder gebruikt voor het aanbrengen der omtrekken of lijnen, de reeds van af de vroegste tijdperken der glasschilderkunst gebruikte verf, die na te zijn ingebrand op het glas ondoorzichtige zwarte lijnen achterlaat. Is nu de geheele teekening in lijn op het glas aangebracht, dan dekt de glasschilder alle stukken glas af die de voorstelling vormen — met een andere verf, zoo dat het licht niet meer door het glas kan vallen. Uit deze afdekkende laag wordt nu ter plaatse, waar in de voorstelling de partijen van het licht zich bevinden, de verflaag door uitkrabben of poetsen verwijderd. Het licht valt nu door deze open plaatsen in de verflaag heen en men verkrijgt daardoor het effect van licht en halve toon in de aanvankelijk enkel in omtrek aanwezige voorstelling. Deze halve toon kan men ter plaatse waar de schaduwen of heele toonen zich in de voorstelling bevinden, verzwaren, zoodat men na deze bewerking de voorstelling, gereed om te branden, voor zich ziet. Na gebrand te zijn worden de stukken in het lood gevat.
Voor deze beschildering van het glas, die onveranderd op boven beschreven wijze plaats vond tot op de helft der 16e eeuw, bestonden en bestaan nog verschillende methoden.
Zoo zijn er kenmerkende verschillen in behandeling gedurende het Romaansche, Gothische en Renaissance tijdvak. Nauwkeurig het verloop der ontwikkeling van af de eerste eeuwen der glasschilderkunst vervolgend tot omstreeks de helft der 16e eeuw ziet men dat het volmaakste stadium werd bereikt in deze kunst, gedurende het laat Romaansch en vroeg Gothische tijdvak.
Maar hoe de opvatting van beschildering ook zij in de tijdperken van af 1050—1550, men kan de beschildering in korte trekken beschrijven, zooals ik hierboven deed. Resumeerend kan worden gezegd, dat van af 't jaar 1050—1550 de glasschilder zijn raam op de volgende wijze vervaardigde. Hij stelde zijn raam samen volgens zijne cartons uit gekleurde stukken glas, overeenkomstig de gekleurde onderdeelen der voorstelling. Elk stuk glas is dus van eene bepaalde kleur, vóór de beschildering een aanvang neemt. Op deze stukken glas brengt hij door middel van zwarte lijnen de teekening aan, om daarna door grijze tinten de schaduwen en halve toonen der voorstelling aan te brengen. Na gebrand te zijn wordt het glas in lood gevat, waterdicht gemaakt, van steunijzers voorzien en is dan gereed om te worden geplaatst in de vensteropening.
Na de uitvinding der smeltverwen ontstond een tweede periode in de glasschilderkunst. Smeltverwen bestaan hoofdzakelijk uit kleurende metaaloxyden, vermengd met tot fijn poeder verwerkt loodhoudend glas. Zij hebben het vermogen om in het vuur, wit glas, plaatselijk of geheel, rood, blauw, geel enz. te kleuren. Na deze uitvinding kan men, zooals men dat na 1550 zoo dikwijls bij kleinere ramen ziet aangewend, zijn glasraam snijden in eene verdeeling van gelijke stukken wit glas in rechthoekigen vorm, waarop men nu de voorstelling in donkere lijnen aanbracht. Deze teekening in lijn werd afgewerkt in heele en halve toonen, door middel der grijze verf, waarna men de voorstelling met de bepaalde kleuren kleurde, en daarna inbrandde.
Deze wijze van beschildering mist het grootsche en monumentale der techniek, gebruikelijk van af 't jaar 1050—1550 en heeft dit groote nadeel, dat de opgebrande kleuren aardachtig en dof zijn en bovendien gebleken zijn niet stand te kunnen houden tegen de invloeden van de elementen lucht en water.
Er zijn nog vele ramen aanwezig uit de 12e, 13e en 14e eeuw, die nog prijken in hunne oorspronkelijke pracht, terwijl de ramen, behandeld met de smeltverwen volgens de techniek ontstaan na 1550, geheel of gedeeltelijk zijn beschadigd door de invloeden van de lucht en het water. Hierop denk ik later in een afzonderlijk gedeelte, de glasschilderkunst betreffende, terug te komen.
Na nu de beide wijzen van beschildering, gebruikelijk bij de glasschilderkunst in breede trekken te hebben vermeld om het den leek mogelijk te maken mij te volgen bij de beantwoording uwer vragen, zal ik deze beantwoording weder voortzetten, en kan ik dit na het voorgaande meer zakelijk doen.
Wanneer ik nu bij den aanvang uwe eerste vraag aanhalend, heb gezegd dat „Niemand, die op de hoogte is, van den staat der glasschilderkunst in het verleden en heden, daarop bevestigend zal kunnen antwoorden, n.m. dat die kunst verloren is gegaan en nu weder opnieuw zou zijn uitgevonden, dan grond ik dit antwoord op de volgende feiten:
1°. Zou het noodig zijn voor het verloren gaan der glasschilderkunst, dat er geene oude ramen meer bestonden, waaraan men kon onderzoeken hoe zij waren saamgesteld en hoe zij waren beschilderd. Dit heeft zoowel betrekking op de techniek, wat de beschildering betreft, toegepast tot de laatste helft der 16e eeuw als op de techniek daarna ontstaan door de ontdekking der smeltverwen. Maar gelukkig zijn talrijke ramen in goeden staat aanwezig afkomstig van de periode 1050—1550, te veel zelfs om op te noemen. Men kan hieraan meer dan voldoende de ontwikkeling der door mij in korte trekken beschreven techniek der glasschilderkunst nagaan. Evenzoo kan dit worden gezegd van de ramen die hun ontstaan danken aan de periode die volgt na 't jaar 1550.
2°. Nu zou men, zoo ik hieraan niets had toe te voegen, kunnen beweren, dat eene onoverkomenlijke hinderpaal

zou kunnen bestaan in het wederom uitvinden der kleuren en andere glasverwen gebruikt voor het aanbrengen der omtrekken en schaduwen. Maar daarop kan worden geantwoord, dat voor zooverre het glasraam vóór de beschildering wordt saamgesteld uit verschillend gekleurde stukken glas in overeenstemming met de voorstelling, dit gekleurde glas omstreeks 60 jaar geleden in Engeland, voor het eerst weer naar oude monsters glas werd nagemaakt en dit wel zoodanig, dat het nieuwe glas niet in het minst achterstaat bij het oude, wat betreft zijne kwaliteit en kleur.

De fabricatie van dit glas werd spoedig door Frankrijk en Duitschland met succes nagevolgd.

In de eerste eeuwen der glasschilderkunst maakte de glasschilder zelf zijn glas en verwen. Maar daar reeds in de 12e eeuw het gebruik van gebrandschilderde ramen in de kerken sterk toenam, vooral toen de vensteropeningen zich in de Gothiek tot grooter afmetingen ontwikkelden, ging het vervaardigen van het glas spoedig in andere handen over en ontstonden de glashutten, die ook nog heden ten dage de vervaardiging van het glas bewerkstelligen.

De bewering dat de kennis der recepten voor de te kleuren glasmassa's verloren zouden zijn gegaan, is zoo sterk overdreven, dat men zelfs hiervan kan zeggen, dat dit met geen grond van waarheid kan worden beweerd.

Zeker liggen de bronnen niet aan den weg, van al die oude wetenschappen der vervlogen eeuwen. Maar die bronnen bestaan nog altijd en zijn nooit verloren geweest. Zij bestaan in oude manuscripten, uit boeken van uit die tijden, waaronder zeer waardevolle door glasschilders samengesteld en gevend wat eene generatie over honderden jaren in de glasschilderswereld heeft saamgebracht.

En dit verklaart ook, waarom men zonder groote bezwaren onmiddelijk slaagde, bij het wederom vervaardigen van het oude glas, naar stukken glas afkomstig van oude ramen.

Zooging 't took, en om dezelfde redenen, met de samenstelling der glasschilderverwen gebruikt door den glasschilder heden ten dage voor het aanbrengen der omtrekken, schaduwen en 't gebruik der smeltverwen om het witte glas plaatselijk te kleuren. (N.B. Ik gebruik hiervoor bij voorkeur het woord „*kleuren*" in plaats van schilderen, omdat men bij aanwending dezer smeltverwen met recht „kleurt" en niet schildert).

De samenstellingen dezer recepten zijn alle bekend en niet opnieuw uitgevonden, en al deze verwen zijn verkrijgbaar bij bekende chemische fabrieken, er zijn zelfs bekende fabrikanten dezer glasverwen, die zelf glasschilders zijn en daardoor het voorrecht genieten zelf elk oogenblik hunne verwen te beproeven en te kunnen verbeteren. Dit kunnen trouwens de chemische fabrieken evenzoo, door samenwerking met een of meer glasschilders.

De geachte vrager zal het, na het voorgaande, wel met mij eens zijn, dat het in deze moeielijk gaat om te beweren, dat men de glasschilderkunst opnieuw heeft uitgevonden.

Beter ware te zeggen, dat men, met het voorhanden zijn de materiaal der vervlogen eeuwen, wederom de beoefening der glasschilderkunst in de laatst verloopen 60 jaren heeft opgevat, nadat zij ongeveer 150 jaren niet meer noemenswaard was beoefend geworden.

En vele werken uit de laatste 60 jaren dragen dan ook alle gebreken als noodzakelijk gevolg van dit opnieuw beginnen na dit tijdperk van rust. Maar deze gebreken vinden hunne oorzaak niet in het verloren gaan der kennis van de glasschilderkunst, maar in het ontbreken van de praktijk om wat bekend was wederom toe te passen Juist die gebrekkige werken wijzen aan, dat men onmiddelijk, hetzij de techniek toepaste bij de beschildering gebruikt in de jaren 1050—1550, hetzij bij de beschildering in toepassing der smeltverwen.

De toepassing der smeltverwen, dit zelf geheel of ten deele kleuren der voorstelling op wit glas moet natuurlijk worden verworpen, waar de bewijzen voorhanden zijn dat deze verwen niet standhoudend zijn. Ter verontschuldiging voor de gebruikers in de 16e eeuw kan worden aangevoerd. dat zij hunne werken hebben overleefd en deze treurige uitkomsten niet voldoende konden constateeren.

Wij hebben echter geen werkelijk afdoende reden voor de aanwending dezer techniek. De geschiedenis der glasschilderkunst laat ons zien, dat van af de eerste helft der 18e eeuw de glasschilderkunst niet meer werd uitgeoefend.

Haar slaap geleek een doodslaap waaruit zij eerst weder langzaam omstreeks het begin der laatste helft van de 19e eeuw ontwaakte.

In een tijdsverloop van bijna 150 jaren werden geene noemenswaardige werken door haar voortgebracht. Het is dus begrijpelijk, dat er vele leeken zijn, die meenen, dat hare kennis was verloren gegaan, geheim was geworden.

Wie echter van af den oorprong dezer kunst in de 11e eeuw nauwlettend haar verloop tot in de eerste helft der 18e eeuw vervolgt en overdenkt, en daardoor de wetten leert begrijpen, die deze kunst beheerschen, zal geleidelijk, naarmate de eeuwen elkander opvolgen, deze kunst zich in de goede richting zien ontwikkelen zoolang hare wetten worden gehoorzaamd en nagestreefd. Maar langzamerhand ziet hij bij de veronachtzaming dezer wetten, het sluimerende kwaad gestalte vormen en zijn verderfelijk werk een aanvang nemen.

Reeds in de 16e eeuw heeft dit kwaad zich zoover ontwikkeld, dat de eenvoudige wetten dezer groote kunst niet meer werden in achtgenomen.

Het is alleen te danken aan den machtigen invloed der waarheid, die hare eerste tijdperken beheerschte, dat in de tijden, toen hare wetten niet meer werden betracht, nog zooveel betrekkelijk goeds werd voortgebracht onder den invloed der groote voorbeelden van het verleden.

Als de groote factoren voor het verval dezer kunst en haar rusttijdperk van omstreeks 150 jaren moeten in de eerste plaats worden aangevoerd

1e. De veronachtzaming harer wetten en het daardoor onbekend zijn van den lateren glasschilder met deze wetten.

2e. Het voortdurend streven om aan de beperkingen, die deze wetten den glasschilder oplegden, te ontkomen en het ontstaan daardoor van eene onware techniek bij het gebruik der smeltvuren.

3e. De tijdperken van groote beroering en oorlogen, waarin juist die landen van Europa het meest werden geteisterd, waar de bakermat was der glasschilderskunt, n.m. Frankrijk, Duitschland en Vlaanderen.

Het is van zeer groot belang voor de wederopleving dezer kunst in het heden en haar voortbestaan in de toekomst, om de fouten van het verleden onder de oogen te zien en zich de wetten dezer kunst goed in te prenten en ik neem mij voor deze voor u in een later schrijven te ontvouwen en aan uw oordeel te onderwerpen. Zij spreken in al hun eenvoud voor zichzelven en voor wie het eerlijk met deze kunst meent, gaat er van deze wetten eene machtige bekoring uit tot de ziel van den schilder en dwingt hem tot eerbied, welke de eenigste waarborg is voor zijne naleving ervan.

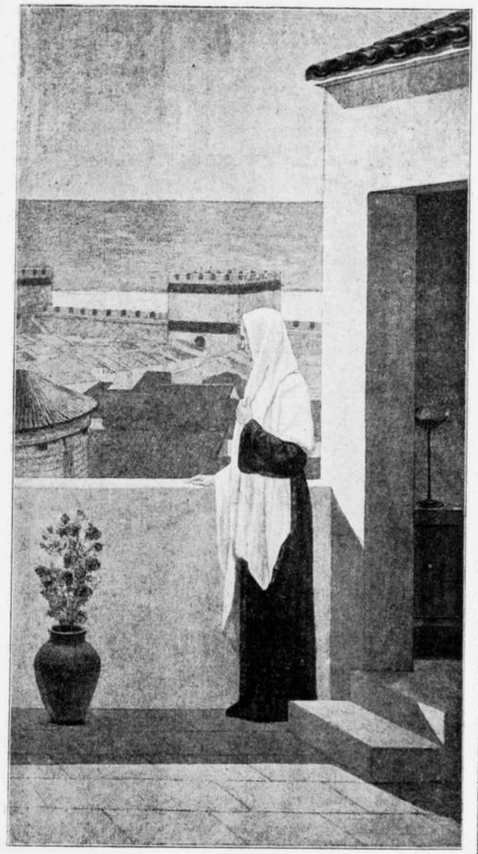

WERKEN VAN PUVIS DE CHAVANNES.

En hiermede heb ik voorloopig voldoende materiaal aangedragen voor de beantwoording uwer 1e en 2e vraag, om tot de volgende vragen en hunne beantwoording over te kunnen gaan.

(Wordt vervolgd.) J. W. LE NOBEL.

RESUMÉ VAN DE VOORDRACHT: „DECORATIEVE SCHILDERKUNST EN PUVIS DE CHAVANNES", GEHOUDEN IN DE 1298STE LEDENVERGADERING, DOOR DEN HEER HUIB LUNS.

Liefde vroeg de spreker en belangstelling, en zijn woord was er naar om gehoor te vinden. Om geestdrift te wekken, moet men geestdrift hebben. Deze nu is bij Luns in ruime mate aanwezig.

Doch ook voor de geestdrift verwees hij naar den grooten meester als naar een der edele figuren, die geestdrift aan een eeuw hebben geschonken, welke dreigde onder te gaan in cynisme. Puvis' leven is een voorbeeld van geestkracht, belangeloosheid en geloof. Zijn lange leven lang heeft deze groote Latijn gewerkt met de inspanning, welke de groote meesters kenmerkt die alleen arbeiden uit drang van hun artiestiek-geweten. De hooge sereniteit van zijn stille leven, de kalme pracht van zijn stralende werken hebben hem in zijn levensavond gehuld in een populariteit, waarvan liefde en vereering meer de grondslagen waren dan de macht die verbluffende virtuositeit op de menigte oefenen kan. Wanneer wij nu in het Pantheon te Parijs of te Amiens of Marseille zijn statigen arbeid aanschouwen of zelfs in reproductie de waardige kalmte zijner fresco's bewonderen, dan kunnen wij ons moeilijk het rumoer verklaren, dat er eens om zijn naam geweest is.

Na het onderscheid gesteld te hebben tusschen la peinture murale en la peinture de chevalet, wijdde spr. over de eerste uit, de decoratieve schilderkunst, die niet op zichzelf bedoelt te staan, die dient als sier der architectuur, en die juist door de gebondenheid, welke het verband met de bouwkunst den kunstenaar oplegt, een herscheppen der natuur in verband met het versieringsdoel genoemd kan worden. Ruimte-vulling naast gedachten en stemming. In hare hoogste uitingen zal de versierende kunst zijn het neerschrijven van groote gedachten en vreugdevolle verkondigingen in rhytmisch beweeg van menschelijke figuren langs de wanden van gebouwen met cultuur-sociaal bedoelen. Het is de vaak „groote schilderkunst" genoemde kunst, die de menschelijke figuur als uitdrukking van denkbeelden stelt op de hoogste plaats in het schilderkundig vermogen. Men trachte — zei spr. — niet te ontkennen, dat de kunstenaar, die zijn filosofie schrijft langs de wanden van een kerk of in het trappenhuis van het stadhuis,

die aan zijn stadgenooten zoowel de vergane glorie als de gouden toekomst, voorhoudt, van een sociaal standpunt gezien een hoogere roeping heeft en een grootere plaats in ons geestelijk leven inneemt dan hij, die, zij het met weergalooze vaardigheid en stomme ontroering, ons de gedaanten voortoovert van een ouden ketel en drie uien. Vergeten wij ook niet, dat van den grooten decorateur gevorderd wordt een zeldzame overgave aan zijn roeping: Zijn kunst héeft het apostolisch karakter.

Spr. ging nu de beteekenis na van dat decoratieve begrip, dat de decoratieschilder vóór alles behoeft, met dat gevoel voor monumentaliteit, dat hij gemeen moet hebben met den bouwmeester. Daarnaast moet een cultuur hem eigen zijn, welke hem in staat stelt zijn tijd te begrijpen en te vertolken, en, in een lagere orde, de onderwerpen zijner tafreelen te bedenken en die stof te verwerken, ontdaan van het bijkomstige, opdat het essentieele er alles zij. Welsprekendheid zal hem te stade komen. Helder overredend zal hij zijn leerende stof, langs de wanden moeten neerschrijven.

Decoratieve kunstenaars zijn niet enkel zij, die vlakke figuren op gouden fonds zetten of oude fresco's namaken! Spreker breidde het begrip uit, zelfs tot de portretten in oude paleizen en raadhuizen, tot Van Dijck en Hals

Wat zal de decoratie-schilder schilderen? De groote decorateurs hebben als middel tot verkondiging hunner denkbeelden de historie genomen en de mythologie. Er bestaan in het leven der eeuwen, in dat der tijdvakken en wetten, analogische feiten, die gelooven doen aan een voortdurende hernieuwing der dingen, maar die voor den denker eeuwige sentimenten zijn. Deze moet de historieschilder zoeken en vinden. De historische figuren verzinnebeelden gevoelens als liefde, nijd, vergiffenis, heldenmoed. Oude kostuums en wapenen hebben met de leerende stof der geschiedenis niets te maken. En als de lappen er buiten kunnen blijven, is het logisch de kostuums eigener dagen te schilderen, omdat die beter begrepen worden. Zoo deden de middeleeuwen en de vroege Italianen. Nog logischer lijkt het, buiten de lokale kleur en kleinzielige archeologische vragen om, historie te schilderen, gelijk de grootmeesters uit de Hoog Renaissance gedaan hebben, d. i. door alles terug te brengen tot het expressieve type en den geest; dus op te gaan in de ziel der menschen en dingen, zonder te letten op wat er veranderlijks aan hen is.

De synthese van naakt en drapeering zal — zoo zeide spr. — in onzen modernen tijd weer sterk op den voorgrond komen, omdat wij zulke heel eenvoudige, algemeene denkbeelden zullen moeten uitbeelden. Daartoe gedwongen door het sterke verval van alle kultuur bij de massa in onze dagen.

Ons veelgeprezen onderwijs in de z.g. practische vakken heeft — ik kan niet nalaten het op te merken — in vele opzichten abrutisseerend gewerkt.

Vergelijken wij ons Nederlanders van nu met onze voorzaten uit de 17e eeuw, dan staan wij bij hen uit een oogpunt van geestelijke beschaving toch frappant ten achter.

Spr. lichtte dit feit met 'n voorbeeld toe.

Historie of mythologie in welken vorm ook zijn voor de massa niet meer te behandelen.

De muzen, de jaargetijden, wetenschap, letteren, kunst, de elementen of spelende kinderen zijn onderwerpen van zoo transparanten aard, dat ze heden ten dage nog nèt begrepen kunnen worden.

Maar als straks het onderwijs heelemaal ontrouw zal zijn aan wat Brunetière noemt „la transmission de la culture" en o.a. het Latijn en Grieksch als onnutte studiën van de gymnasia zullen verdwijnen, dan zullen wij vermoedelijk, niettegenstaande logarithmetafels en scheikundige formules, afgezakt zijn tot 'n staat van vriendelijke barbaarschheid, waarin kunst 'n soort ongepaste aardigheid is geworden. Wenden wij ons van deze duistere toekomst en zoeken wij het licht op, dat groote geesten de menschheid op haar vaak duisteren weg spreiden. De groote meesters noemt Baudelaire „les phares". Tot die vuurbakens behoort Puvis de Chavannes".

Geestig en met de warmte der overtuiging, die steeds weldadig aandoet, bracht de spreker zijn gevoelens tot zijn auditorium. Al deelde men op lange na niet elke meening, men luisterde gretig naar 'tgeen deze kunstenaar te zeggen voelde over „*wat zijn leven vult*," over „*zijn beroep*," de „*groote schilderkunst*" en een harer geëerde beoefenaren der vorige eeuw.

Bij een korte gedachtenwisseling, welke naar aanleiding van deze voordracht gehouden werd, verzocht de heer Roland Host aan het bestuur het initiatief te willen nemen voor een bijeenkomst van architecten en schilders, waarin de eersten zich kunnen uitspreken over de ambachtelijke zuiverheid der monumentale schilderkunst. Het bestuur deed, bij monde van den voorzitter, een toezegging. De bedoeling is, dat de verschillende architecten tot medewerking zullen worden uitgenoodigd. R.

AMERIKAANSCHE PRIJSVRAAGREGELEN

door A. W. Weissman.

Nu de prijsvraag voor het Rotterdamsche raadhuis de Nederlandsche prijsvraag-regelen, zooals zij door de bouwkunst-lichamen zijn vastgesteld, den vuurdoop zal doen ondergaan is het zeker niet te onpas, onze bouwkunstenaars kennis te laten nemen van de prijsvraag-regelen, die 21 Januari 1911 door het American Institute of Architects werden vastgesteld en die 1 Maart 1911 van kracht zijn geworden.

* * *

Algemeene Opmerkingen.

Prijsvragen behooren slechts het belang van den uitschrijver te dienen en het Institute is van oordeel, dat dit het best geschiedt, wanneer van te voren eerlijke en billijke regelen worden vastgesteld, opdat zoowel de uitschrijver als de mededingers zich daaraan kunnen houden. Daarom zijn deze regelen door het Institute vastgesteld en openbaar gemaakt. Het institute wil niet in de rechten treden van dengene die een prijsvraag uitschrijft, doch hem slechts helpen, door hem aan te geven, welke wijze van doen door de ervaring het meest juist en verstandig is gebleken.

1. Over Prijsvragen in het algemeen.

Zoodra aan twee of meer architecten tegelijkertijd om een ontwerp van een zelfde gebouw wordt gevraagd, bestaat er een prijsvraag.

Een prijsvraag, behoorlijk uitgeschreven, is een middel om tot de keus van een architect te geraken en zal slechts bij hooge uitzondering een geheel voor uitvoering geschikt ontwerp kunnen opleveren; wie zulk een ontwerp verlangt doet het beste, geen prijsvraag uit te schrijven, doch zich aanstonds te wenden tot den architect, dien hij voor het werk geschikt acht.

2. Over het gebruiken van een deskundig raadsman.

Geen prijsvraag moet worden uitgeschreven zonder de hulp van een duskundig raadsman. Derhalve moet de uitschrijver zich in de eerste plaats wenden tot een zeer hoog staand architect en dien met de grootste zorg kiezen, daar van deze keus het welslagen der prijsvraag voor het grootste deel afhangt. De taak van dezen raadsman moet zijn, aan te geven, hoe en op welke voorwaarden de prijsvraag zal worden uitgeschreven en het programma opgemaakt. Prijsvragen zijn niets dan een langzame en kostbare wijze om een architect te kiezen; men wint noch tijd, noch geld uit, als men geen deskundig raadsman om hulp vraagt.

3. Van de vereischten, waaraan de mededingers moeten voldoen.

Het is tegen het belang van den uitschrijver eener prijsvraag, een mededinger toe te laten, omtrent wiens geschiktheid om het werk te kunnen ontwerpen twijfel bestaat.

Soms is het wel eens gebeurd, dat in een openbare prijsvraag een tot dusver onbekend talent zich heeft getoond. Maar teekeningen geven geen waarborg voor de geschiktheid van haar vervaardiger om ze als rijp kunstenaar en technicus te kunnen uitvoeren. In eenige gevallen heeft men getracht, den onervaren architect door een meer bekwaam man te doen bijstaan, maar

zonder het gehoopte gevolg. Daar hij die een prijsvraag uitschrijft niet slechts volgens de wet *maar ook als man van eer verplicht is, de uitvoering van het werk aan den bekroonde op te dragen*, mag hij, na overleg met zijn raadsman, slechts zulke architecten tot deelneming uitnoodigen, in wier bekwaamheid en eerlijkheid hij volkomen vertrouwen heeft.

4. Over vormen van prijsvragen.

De volgende vormen van prijsvragen worden erkend.

a. Besloten: Hier is de mededinging beperkt tot een zeker aantal bevoegd geachte architecten, wier namen in het programma aanwezig moesten zijn, en aan wie de uitschrijver der prijsvraag moet verklaren, hun het werk te willen opdragen. Deze vorm van prijsvraag is voor groote werken, daar de uitschrijver na overleg met zijn raadsman en met de deelnemers kan vaststellen, hoe het programma zal zijn.

Deze wijze van uitschrijven eener prijsvraag acht het Institute in het algemeen gewenscht.

b. Algemeen: Hier kunnen alle architecten — of die van een bepaalde staat [1]) — deelnemen. Deze vorm van prijsvraag moet slechts gebezigd worden, wanneer de wet er toe verplicht. [2])

c. Open voor hen, die zich aanmelden en toegelaten worden: Hier worden alle architecten uitgenoodigd, zich, onder overlegging der bewijzen hunner bekwaamheid tot deelneming aan te melden. De prijsvraaguitschrijver beslist, in overleg met zijn raadsman, wie hij tot deelneming toelaat. Deze vorm verdient de voorkeur boven den vorigen, omdat onbekwame deelnemers worden uitgesloten. Maar de beste architecten melden zich niet aan.

d. Gemengde: Deze vorm beperkt de deelneming niet tot hen, die zich aangemeld hebben en aangenomen zijn, doch veroorlooft ook het zenden van uitnoodigingen, zoodat men zeker is, dat ook hoogstaande architecten zullen deelnemen.

e. Tweeledige: Hier wordt eerst een prijsvraag, als onder *a* tot *d* vermeld, uitgeschreven. Onder hen, die de beste ontwerpen hebben ingeleverd volgt dan een tweede prijsvraag, om zoo tot het beste werk te geraken.

Het Institute meent echter, dat de grootste kosten en moeite van zulk een tweeledige prijsvraag in geen verhouding staat tot het nut, dat zij voor den uitschrijver heeft.

5. Over het geheim blijven der namen van mededingers.

Voor een eerlijke mededinging is het noodig, dat de namen der deelnemers aan een prijsvraag volstrekt geheim blijven. Daarom mag geen teekening van een naam, een motto of een merk voorzien zijn. De ontwerpen en de daarbijgevoegde naambriefjes moeten door den prijsvraaguitschrijver van volgnummers worden voorzien, en deze briefjes mogen niet geopend worvóór de uitspraak der beoordeelaars.

6. Over de bouwkosten.

Het bedrag der bouwkosten moet zóó worden bepaald, dat het volgens het oordeel van den deskundigen raadsmen ruim voldoende is voor wat het programma vraagt

In het algemeen is het beter, den Kubieken inhoud van het gebouw dan de bouwsom te bepalen. Een begrooting of de prijsopgave van een aannemer mag niet in het programma worden gevraagd. Slechts een opgaaf van den kubieken inhoud hunner ontwerpen mag van de deelnemers worden gevorderd. Met het maken van de begrootingen moet een deskundige, op kosten van den uitschrijver der prijsvraag worden belast.

7. Over de beoordeelaars.

Om een verstandige en juiste beoordeeling te waarborgen en de belangen, zoowel van den uitschrijver der prijsvraag als van de deelnemers daaraan, te beschermen moeten de teekeningen aan het oordeel van een commissie worden onderworpen. Bij groote werken moet die commissie uit vijf, bij kleinere uit drie beoordeelaars bestaan.

De beoordeelaars moeten architecten zijn, waarvan er eenige door de deelnemers kunnen worden gekozen. In bijzondere gevallen kan ook een bepaald deskundige in de commissie van beoordeeling zitting hebben. Het is de plicht der beoordeelaars, het programma met zorg te bestudeeren en zich rekenschap te geven van alles, wat op het vraagstuk betrekking heeft. Ieder ontwerp, dat niet aan de eischen van het programma voldoet, moet worden op zijde gelegd. De beoordeelaars moeten den noodigen tijd geven aan het bestudeeren der teekeningen en slechts na rijp beraad hun uitspraak doen. Die uitspraak is bindend zoowel voor den uitschrijver als voor de deelnemers. De beoordeelaars moeten hun rapport aan alle deelnemers doen toekomen.

8. Over de teekeningen.

Daar het doel eener bouwkundige prijsvraag nooit mag zijn om volledige ontwerpen te verkrijgen, doch slechts te doen zien, wie der deelnemers met het beste gevolg het vraagstuk in het algemeen heeft opgelost, moeten de teekeningen slechts weinig in getal en eenvoudig van bewerking zijn. Opgewerkte teekeningen zijn voor de deskundige beoordeelaars niet noodig. Een uitvoerig programma, dat tot in de kleinste bijzonderheden afdaalt, dient vermeden te worden, daar alleen de hoofdzaken voor de beoordeeling waarde bebben.

9. Over het programma.

Het programma moet bevatten de regelen, waarnaar de prijsvraag wordt uitgeschreven, die, waarnaar de deelnemers en de beoordeelaars zich hebben te gedragen en de voorwaarden, die tusschen den uitschrijver en de deelnemers zijn overeengekomen.

Het programma moet voor alle deelnemers gelijk zijn. Duidelijk moet worden aangegeven wat bepaald verlangd wordt, en wat aan de deelnemers wordt overgelaten.

Het programma moet bevatten:

a. Den naam van hem, die de prijsvraag uitschrijft.

b. De soort der prijsvraag, en, als zij besloten is de namen der deelnemers.

c. Den dag en de plaats waar de teekeningen moeten worden ingeleverd.

d. De ligging van het terrein.

e. Welke vertrekken verlangd worden.

f. Den kubieken inhoud van het gebouw.

---

[1]) Der Vereenigde Staten natuurlijk. W.

[2]) Wij houden er een andere meening op na. Red.

g. De wijze van uitvoering, de schaal en het getal der teekeningen.
h. Een bepaald verbod aan de deelnemers om meer dan een ontwerp in te zenden.
i. Regelen omtrent de geheimhouding van de namen der deelnemers.
j. De namen der beoordeelaars.
k. De rechten en verplichtingen der beoordeelaars.
l. De wijze, waarop aan alle deelnemers tot een bepaalden tijd inlichtingen gegeven zullen worden.
m. Het bedrag der uitgeloofde prijzen.
n. Hoe de prijzen betaald zullen worden.
o. Hoe het rapport der beoordeelaars openbaar zal gemaakt worden.
p. Waar de teekeningen na den uitspraak in het openbaar tentoongesteld zullen worden.
q. Hoe de teekeningen aan de niet bekroonden terug zullen worden gezonden.
r. Welke maatregelen genomen zijn tot bescherming van het auteursrecht der deelnemers.
s. De overeenkomst tusschen den uitschrijver en de deelnemers.
t. De overeenkomst tusschen den uitschrijver en den bekroonden.

10. OVER DE RECHTSKRACHT VAN HET PROGRAMMA.

Het programma is een overeenkomst tusschen den uitschrijver van de prijsvraag en de deelnemers, waarbij de eerste zich verbindt, aan een der laatsten, door de beoordeelaars aan te wijzen, het maken van een ontwerp en de uitvoering daarvan op te dragen, tegen het honorarium, daarvoor in de tabel van het American Institute of Architects vastgesteld.

Mocht, om de een of andere reden, de uitvoering niet plaats vinden, dan behoort de uitschrijver aan den bekroonde 1¼ percent over de bouwsom te betalen, behalve wat hem, volgens de honorariumtabel voor het geleverde werk reeds zou toekomen.

11. OVER DE BETALING AAN NIET BEKROONDE DEELNEMERS.

a. Deelnemers aan een besloten prijsvraag ontvangen allen een van te voren vastgesteld bedrag.
b. Bij algemeene prijsvragen worden prijzen voor een zeker getal der beste ontwerpen uitgeloofd.

12. OVER DEN UITSCHRIJVER DER PRIJSVRAAG.

De prijsvraaguitschrijver moet zich, zoodra het programma aan de deelnemers verzonden is, van elk overleg met hen onthouden, en alleen zijn deskundigen raadsman raadplegen.

Deze regelen zijn bindend voor alle leden van het Institute, die, op straffe van royement, noch als mededingers, noch als raadsman, noch als beoordeelaars mogen deelnemen aan prijsvragen, waarbij de regelen niet zijn in acht genomen.

De permanente prijsvraag-commissie van het Institute beoordeelt, of een programma aan de regelen voldoet. *Slechts als die commissie het programma voor gezien heeft geteekend is het goedgekeurd.*

Hoewel de in deze prijsvraagregelen verkondigde idëen in vele opzichten afwijken van de in onze kringen heerschende begrippen, kan het vergelijken van deze met onze regelen zijn nut hebben. RED.

VAN ALLERLEI AARD.

DE DAM EN OMGEVING.

Nu in dezelfde zitting van den Gemeenteraad de voordracht in zake de slooping der in de Dam-onteigening begrepen perceelen is aangenomen, zal spoedig, waarschijnlijk reeds 1 November a.s., met het amoveeren een aanvang gemaakt worden, waarbij alleen, zooals gemeld, het Commandantshuis voorloopig gespaard blijft.
Doel van de geheele Dam-onteigening is, gelijk men weet, de verbetering van de verkeerswegen ter plaatse. Dadelijk na de slooping zullen die verkeerswegen op de vereischte breedte gebracht worden. De Vijgendam krijgt dan een breedte van 15 meter, het Rokin tusschen Hajenius en de nieuwe bebouwing 25 meter, de Warmoesstraat tusschen Vijgendam en Vischsteeg van 14 tot 18 meter en de Vischsteeg van 13,25 tot 15 meter breedte aan de Damrakzijde. Van de verbreede verkeerswegen zal dus spoedig geprofiteerd kunnen worden en daarmede is het eerste doel van de Damonteigening bereikt. Rondom de voor bebouwing bestemde terreinen worden schuttingen geslagen. Men zal dit op eenigszins sierlijke wijze doen, opdat het uiterlijk aanzien van de Dam-omgeving niet te veel te lijden heeft.

DE PALEIS-RAADHUISQUAESTIE.

Ingediend is een voorstel aan den Gemeenteraad onderteekend door de gemeenteraadsleden Lambrechtsen van Ritthem, Scheltema en Zwart, bedoeld als amendement op de voordracht van B. en W. in zake het Paleis-Raadhuis.
De genoemde raadsleden stellen voor B. en W. uit te noodigen, met de regeering over de teruggave aan de gemeente van het Paleis-Raadhuis te onderhandelen en om een vergoeding *tot een maximum van drie millioen gulden* beschikbaar te stellen als bijdrage in de bouwkosten van een nieuw Koninklijk Paleis te dezer stede.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 40. Een belangrijke aesthetische kwestie door J. H. Schaad: het bouwen van een brandvrij archiefgebouw aan het gerechtsgebouw te Zwolle. Hollandsche kunstenaars in den vreemde door Jac. v. Gils. Lauwericks' en Thorn Prikker's werk in Duitschland, het museum Osthaus te Hagen (W). Adres van de Permanente Prijsvraag Commissie, in zake het Rotterdamsche Raadhuis.
DE BOUWWERELD, 40. A. Keppler. De herziening van het erfpachtstelsel II. Diaconiehuis te Sneek, door S. Schaap Hzn. Oud en nieuw te Oudewater. J. van der Breggen C. I. Volkhuisvesting. 4 onderwerpen verhandeld op de half September te Salzburg gehouden gemeenschappelijke bijeenkomst voor monumentenzorg en heemschut.
DE OPMERKER, 40. Stadhuisbouw te Rotterdam. De St. Jacobstoren te Vlissingen.
POLYTECHNISCH WEEKBLAD, 40. Spijkermachines.
BUITEN, 40. Het oude Raadhuis, de Cellebroeders- en Koornmarktpoorten te Kampen. Limburgsche Hofsteden.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 79. Das neue Stadthaus in Berlin.
ARCHITECT. Stadtbaurat Geheimer Baurat Dr. Ing. h. c. Ludwig Hoffmann in Berlin. Wasserversorgung, Städsereinigung und Heizung auf der Internationalen Hygiene-Ausstellung zu Dresden 1911.
THE ARCHITECTURAL REVIEW, vol. XXVIII Historical Town Houses No. 20. St. James 's Square. Haircase Cromwell House. Highgate London N. Church of SS. Auselm and Cecilia — Kingsway London — Frederich A. Walters F. S. A. Architect. The Liberal Club, Glasgow. Alexander. A. Paeerson, M. A, F. R. d. B. A. Architect. The Leuygow Collection of early Renaissance Pauelling by J. Alfred. Gosch. F. R. d. B. A., F. S. A. Town Flaming and Housings.
IJZER- EN STAALKRONIEK 15, Het Noordzeekanaal.
GAS- EN WATERFITTER 41, Kiekjes van de Zeister Gastentoonstelling. — Ontwikkeling der gastechniek. — Filtreertoestellen voor water. — Ingezonden stukken.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.
I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).
II. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.
A. ONTWERP VOOR EEN CAFE-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.
B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de progamma's in no. 29).

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Het plaatwerk „De Architect". — Glasschilderkunst. — Resumé van de voordracht: „Decoratieve Schilderkunst en Puvis de Chavannes". — Amerikaansche Prijsvragen. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Op een bijeenkomst, den 15en November, 's avonds 8.30 uur, van hen, die betrokken zijn bij de monumentale schilderkunst, stelt de Heer Roland Holst de onderstaande thesis om tot een uitspraak over de ambachtelijke zuiverheid der monumentale schilderkunst te komen. Terwille van het te verwachten debat heeft het Bestuur den Heer Roland Holst verzocht de thesis van het te behandelen onderwerp op te stellen. Tevens heeft het Bestuur voor die vergadering allen, die hierbij zijn betrokken, uitgenoodigd.

„Overtuigd zijnde dat een innige samenwerking van architectuur en monumentale schilderkunst, zooals deze begeerd en verwacht wordt, slechts alleen dan te bereiken is, wanneer de schilderingen die een gebouw versieren, worden uitgevoerd in strikt ambachtelijke zuiverheid, dat is te zeggen wanneer zij vervaardigd worden ter plaatse in de meest directe band, dus met de omringende architectuur, waarvan zij een versierend deel hebben uit te maken,
noodigt spreker allen uit, die hetzij rechtstreeks of zijdelings daarop invloed kunnen oefenen dit zuiver werkbeginsel te steunen; ter wille van de architectuur, zoowel als van de monumentale schilderkunst".

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

EEN VERBLIJDEND BERICHT.

De *Nederlandsche Vereeniging van IJzerhandelaren* heeft in haar Algem. Vergadering van 12 en 13 Juli ll. het navolgende besluit genomen:

„De Vereeniging behoudt zich het recht voor, bij den Bond van Nederlandsche Architecten die Architecten, welke zelf provisie aannemen, te signaleeren."

Bravo, een goed begin. Nu er om zoo te zeggen één schaap over de brug is, zullen er, naar wij van harte hopen, wel meer volgen. Wanneer komen de uurwerkmakers, fabrikanten van cementijzerwerken, enz.?

RED.

GEBRANDSCHILDERD GLAS.

Vervolg van blz. 333.

Bij de beantwoording uwer derde vraag n.m.
„Beheerscht de techniek *alleen* de te verkrijgen effecten „bij gebrandschilderd glas, of zijn nog meerdere factoren „hierbij van invloed", diene men in gedachten te houden, dat ik nu alles onder techniek zal samenvatten, wat behoort tot het vervaardigen van een gebrandschilderd raam.
Het is wel der moeite waard bij deze vraag, vóór de beantwoording, een oogenblik stil te staan bij het woord *„effecten"*, dat u daar bij gebruikt. Wanneer u oude ramen hebt gezien, zooals zij zich nog bevinden in de Nôtre-Dame en de Sainte-Chappelle te Parijs, in de Cathedraal te St.-Denis, (voorstad van Parijs) te Chârtres, Le Mans, Amiens, de Dom te Keulen, en in zoovele plaatsen meer, dan zult u mij moeten toestemmen, dat het woord „effect", in betrekking tot de schoonheid dezer ramen, te weinig uitdrukt. Wie de meer dan aardsche schoonheid dezer ramen heeft aanschouwd, in al hunne ondoorgrondelijke pracht, die bij eerste aanschouwing den mensch wegvoeren uit zijn dagelijksch denken, zijn verstand het zwijgen opleggen en hem uren doen genieten, die mensch zal wel vermoeden, dat hier de techniek deze uitkomsten eener goddelijke kunst niet beheerschen, maar slechts dienen kan
Wel zijn wij arm, dat ons land, zoo gevoelig voor ware kunst, geen enkele dezer oude ramen bezit, zoo ge deze kunstwerken niet met eigen oogen hebt aanschouwd, kunt ge mij niet gelooven wanneer ik beweer, dat Gouda's kerkglazen, niet met de glazen dezer Cathedralen uit de 13e, 14e en 15e eeuw in schoonheid kunnen wedijveren.
Wanneer ik Gouda's ramen aanschouw, bewonder ik het menschelijk kunnen, in Chartres gaat mijne bewondering verre daarboven uit, en men denkt niet meer aan menschelijken arbeid. Daàr spreekt enkel schoonheid tot u, die u verhaalt van eene andere wereld uit het verre verleden, soms intuitief gevoeld, waarin gij in het heden U verdiept als in een sprookjeswereld, van al wat waar en schoon en goed was.
Neen deze tijd kan die werken niet begrijpen en daarom niet genoeg waardeeren.
Wat deze tijd niet kent, met al zijne nuchtere bedrijvigheid van een nooit voldaan verstand, doordrong de schepper dezer oude ramen. Een innig bespiegelend gemoedsleven, dat een ander leven kent, dan behoorend tot deze wereld en dat het ontvankelijk zieleleven van deze eenvoudige menschen doordrong, en hen immer in hun denken één deed zijn met hun God, de Bron van alle Licht, bracht hen tot innerlijke aanschouwing eener andere, reinere wereld van onbeschrijvelijk leven en

schitterende kleuren. En teruggekeerd tot de werkelijkheid van het aardsche leven, was het verstand de gehoorzame dienaar, om in deze wereld het beste te zoeken en saam te stellen, wat zij aan materialen kon opleveren, om één straal van dit Goddelijke Licht hunner hemelwereld op aarde te helpen weerkaatsen.

Deze oude ramen uit de eerste eeuwen der glasschilderkunst zijn de vruchten van een zuiver, geestelijk leven, dat de bronnen van alle zijn zocht, verre boven deze stoffelijke wereld, waarvan het licht der zon slechts eene flauwe weerspiegeling is van het Licht der Geestelijke Zon, de Lichtbron van hun geestelijk leven.

Wat zij innerlijk waarnamen en medeleefden in hunne godsdienstige overpeinzingen, trachtten zij op die ramen der eerste eeuwen weer te geven.

Wie naar geheimen zoekt in de glasschilderkunst, en die meent te hebben gevonden door aanwending van de eene of andere techniek, hetzij eene algemeene of persoonlijke, die heeft nog maar weinig van de werkelijke geheimen der glasschilderkunst gevoelt of begrepen. En dit is het geheim van de glasschilderkunst in dezen tijd, dat nog niet is weergevonden.

In die vroegste tijden der Christelijke beschaving, waren godsdienst, kunst en wetenschap onafscheidelijk één met elkander en dienden den mensch tot steun en voorlichting in zijn streven om zijn hoogste ideaal te bereiken.

Heden ten dage zijn zij in veler denken gescheiden, zoodat zij elkander, noch den mensch volkomen tot nut kunnen zijn.

Maar wat het resultaat was, toen deze drie één*e* eenheid vormden, bewijzen u op het gebied der glasschilderskunst de oude ramen der eerste eeuwen, die altijd voor de menschheid een voorbeeld zullen zijn en blijven in deze kunst, voor 't heden en de toekomst.

Zoo is deze kunst ook onbegrijpelijk, wanneer men zich niet tracht in te denken, in het leven en denken dier glasschilders der eerste eeuwen.

Wanneer men in het heden dit verband van kunst godsdienst en wetenschap ontkent, dan zal men nooit begrijpen, waarom of die oude glazen in hunne voorstellingen het verhaal gaven van den godsdienst en zijne ontwikkeling in het Oude en Nieuwe Verbond. Zij zullen er slechts de vruchten in zien eener kunstenaarsziel, die die voorstellingen putte uit den bijbel als geschiedboek van een godsdienst, waarin zij niet gelooven. Maar die glasschilders waren geestelijken, zij erkenden in hunne geestelijke overpeinzingen, dat al die voorstellingen uit het Oude en Nieuwe Verbond, feiten waren, door hen waargenomen in de hemelwereld, welke voor hen niet gesloten was. Zij wisten, dat wat die bijbel verhaalt, als te zijn geschied in de voorafgegane tijdperken der menschelijke geschiedenis, slechts herhalingen, of spiegelingen waren in den tijd, en geschied op aarde in het verleden, van wat onvergankelijke feiten zijn in de eeuwigheid.

Zij aanschouwden wat vergankelijk leefde in het verleden op aarde, als eeuwigdurend geschiedend in het onvergankelijk leven hunner hemelwereld. Van daar dan ook het groote verbond in hunne ramen, van de voorstelling met de kleur en de teekening.

Wanneer ge de voorstellingen ziet op de ramen der Cathedraal te Le Mans, die behooren tot de oudste der glasschiderkunst, dan ziet men dat voorstelling, kleur en teekening tot in alle onderdeelen beteekenisvol en diepzinnig zijn.

Maar naarmate gij Uwe studie over meerdere werken uitbreidt, en langzamerhand voortschrijdt in den tijd, of zooals ge zegt „de ontwikkeling der glasschilderkunst nagaat," zult ge dit beteekenisvolle en diepzinnige, kortom dit innerlijk weten van de scheppers dier oudste ramen, bij hunne opvolgers langzamerhand zien verdwijnen. Wat dan nog wordt gemaakt, geschiedt in het beste geval bij intuitie — met veelal misgrijpen bij de uitvoering — en door de groote voorbeelden van het verleden. Maar langzamerhand verkrijgt de techniek de overhand, zij wordt de alleenheerscheres, waar zij vroeger slechts dienares was, en leverde daarmede het sprekend bewijs, dat de meester van huis was, en tot op heden nog niet is weergekeerd.

Op dit standpunt gekomen doet de glasschilderkunst U denken, vergeleken met haar diepzinnige oorspronkelijke strekking der eerste eeuwen, van een redenaar, schitterend met oratorisch talent, maar ..... die U niets heeft te vertellen.

Merkbaar is deze achteruitgang in het doel dat het raam beoogt, wanneer men ramen bestudeert die in leeftijd honderd jaar verschillen. Ook ziet men dit vooral sprekend optreden, waar de glasschilderkunst langzaam maar zeker overgaat tot de aanwending in profane gebouwen, en verlaagd wordt tot het weergeven van onderwerpen, betrekking hebbend op historische gebeurtenissen of het leven van bepaalde personen enz.

Nu denke men niet, dat ik hiermede wil aangeven, dat ik de glasschilderkunst niet zou willen zien aangewend voor profane doeleinden, integendeel. Maar ik wil aantoonen den aangegeven gedachtengang vervolgend, betreffende het diepzinnig verband van een geestelijk leven met de voorstellingen op de oude ramen en het geleidelijk verdwijnen, van dat verband, dat waar eenmaal het glasraam verschijnt op profaan gebied, dit verband, zoo het nog niet geheel verdwenen was, spoedig geheel werd verbroken.

En toch moet ook op profaan gebied, dit ideale verband bestaan, wil men in de goede richting blijven voortwerken. Zelfs hier kan ook het eenvoudigste goed zijn, maar daarvoor zal het evenzoo noodig zijn, dat de schepper op dit gebied begrijpe, dat zelfs wat ook op het gebied van het particuliere leven geschiede, hetzij in gemeenschap (historie) of in dat van enkele personen, zoowel als in alle leven der natuur die den mensch omringt, eene uitdrukking is te zien, als gevolg van een hoogere oorzaak, voor stoffelijke oogen onzichtbaar.

Alles wat op aarde geschiedt bestaat uit daden, die feiten tot een korter of langer bestaan zichtbaar maken. Aan daden gaat denken vooraf, en het is juist in dit denken, dat meer werkelijkheid is te vinden, dan in de daad zelf.

Vandaar dan ook, dat ware kunst, zoo zij zich zichtbaar maakt aan den mensch, slechts dan kunst zal zijn in hare verschijning op aarde, zoo de gedachte die haar tot verschijnen riep, zich daarin zelf afspiegelt. En zij kan dit doen, door te verschijnen in hare ideale voorstelling, vorm en kleur. Kortom door in hare verschijning getuigenis af te leggen van het onverbrekelijke verband van godsdienst, wetenschap en kunst.

Godsdienst waar het ideaal ten grondslag ligt aan de voorstelling.

Wetenschap in de evenredige dienst der techniek voor het tot stand brengen der vorm en kleur der voorstelling.

Kunst om door de techniek het ideaal te doen spreken tot den mensch, dóór den vorm en de kleur der voorstelling.

Wie boven het materialisme uitgaat en het denken verwerpt als voortbrengsel der stof, die is eene schrede nader gekomen tot de erkenning van het ideaal in verband met het menschelijk leven en denken. Hij moet komen tot de erkenning, dat niet de mensch het ideaal schept, maar het ideaal den mensch. En ziet geachte vrager, ik houd in de eerste plaats voor de ware oorzaak, waarom die oude ramen zoo overweldigend schoon waren, *„dat de kracht van dat ideaal zoo geheel bij de vroegste ramen de voorstelling en hare uitvoering beheerschte.*

Al weder zou de nadere beschouwing dier voorstelling mij te ver voeren van de beantwoording uwer vraag, hoewel zij er zeer zeker verband mede houdt. Genoeg zij het om in gedachte te houden dat de eerste glasschilders hunne voorstellingen putten uit godsdienstige overpeinzingen, en deze voorstellingen innerlijk aanschouwden in een geestelijk licht.

En waar nu het zonlicht de bezieler was van de voorstelling die zij opbouwden uit het beste en schoonst gekleurde materiaal dat hunne wetenschap wist te scheppen naar de innerlijk aanschouwde kleuren, daar was de door hun toegepaste techniek volkomen afhankelijk en ondergeschikt aan de werking van dat zonlicht. Deze techniek bestond in de eerste tijden der glasschilderkunst alleen in het aangeven der lijnen als teekening der voorstelling en het aangeven door lijn van de bewegingen der gewaden, figuren enz. en de werking van 't licht voor het aangeven der vormen. En deze werking van het licht om de vormen aan te geven werd bereikt door plaatselijk het licht in de voorstelling te laten *dóór*vallen, en het plaatselijk *terughouden* van het licht door afdekking van het glas, zonder te trachten naar de grijze toonen als halfschaduwen van de latere perioden der glasschilderkunst. En alleen dit beginsel van doorvallend en teruggehouden licht, bracht door zijn veroorzaakt contrast, in het oog van den aanschouwer de illusie teweeg van licht en halve toonen zonder daarom te zijn bereikt ten koste van de kleur van het glas. Verre boven de voorstelling stond in de eerste plaats bij de Ouden de kleur. Zij wisten te goed, dat het meest intensieve, het meest essentiële der geestelijke voorstelling de kleur moest zijn, en op weinige uitzonderingen na hebben zij in die oude ramen het beste bereikt wat ooit in het verleden is bereikt of in de toekomst bereikt zal worden op het gebied van de glasschilderkunst.

Hiermede hoop ik mijnerzijds dat te hebben aangevoerd, wat noodig is om te komen tot het begrip, dat de techniek niet de te verkrijgen effecten beheerscht, maar slechts de gehoorzame dienares moet zijn van de machtige factoren, die werkzaam moeten zijn in het raam om het tot de grootst mogelijke schoonheid te doen groeien, zooals de oude glasschilders ons dit hebben doen aanschouwen. Het is de macht van het Ideaal, dat zijn eigen schoonheid weerspiegelt in het raam door zijne kleuren, gedragen door eene voorstelling waarin het licht der zon leven goot en zoo de weerspiegeling schiep op aarde der hemelsche visioenen door de eerste scheppers der ramen in hunne godsdienstige overpeinzingen aanschouwd. De *techniek* der glasschilderkunst was daarbij niets dan wat de pen moet zijn voor dengene die schrijft, de vertolker der gedachte. *Door* haar wordt gesproken, maar zij zelf spreekt niet.

In een volgend stukje hoop ik tot de beantwoording uwer volgende vragen over te gaan.

(Wordt vervolgd). J. W. LE NOBEL, Amsterdam.

HET GEBOUW DER „NEDERLANDEN" TE ROTTERDAM.

De Assurantie-Mij. „De Nederlanden" van 1845, wier hoofdkantoor in Den Haag is gevestigd, had reeds geruimen tijd het plan opgevat ook voor haar kantoor te Rotterdam een eigen gebouw te stichten. Dit plan kon eindelijk dit jaar worden verwezenlijkt, zoodat de Mij. in het nieuwe gebouw op de eerste verdieping haar eigen kantoor krijgt, terwijl de overige kantoorlokalen, evenals de winkel, worden verhuurd.

Het nieuwe gebouw is gelegen aan het Beursplein aan de Zuidblaak, dus in het handelscentrum der stad. De pui is geheel van Beiersch graniet van lichte kleur, terwijl het bovengedeelte van den gevel van reuzen moppen met enkele deelen van hetzelfde graniet wordt gebouwd en eenige versieringsmotieven van terra-cotta door Willem Brouwer te leveren.

Het beeldhouwwerk zal door den beeldhouwer Zijl worden uitgevoerd. Aan de beide ingangen zullen de pilasters worden versierd met de bescherming van het leven en het gebouw tegen de gevolgen van dood en brand en de sluitsteenen met het wapen van „De Nederlanden" en een phoenix die uit zijn asch herrijst.

De beide toppen zullen eindigen in de figuren zelf van den dood en den boozen geest die den brand veroorzaken. Het ingangsportaal der kantoren, de gang en het trapportaal worden van siersteen gemetseld. De kelder en den vloer van den winkel zijn van gewapend beton, terwijl de overige vloeren van Siegwartbalken zijn geconstrueerd. H. P. BERLAGE NZN.

VERSLAG VAN DE 1299e GEWONE LEDENVERGADERING GEHOUDEN OP WOENSDAG 18 OCT. 1911 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT."

De Voorzitter opent de vergadering met een woord van welkom aan de aanwezigen, doet mededeeling dat enkele bestuursleden wegens ongesteldheid niet aanwezig kunnen zijn waaronder ook den heer Walenkamp, die dus zijn aangekondigde voordacht met kunstbeschouwing over „Oud-Perzische Baksteenbouw dezen avond niet kan houden.

De notulen van de vorige vergadering worden na te zijn voorgelezen, onveranderd goedgekeurd onder dankzegging aan den secretaris.

Vervolgens worden de ingekomen stukken behandeld. Voorgelezen wordt:

I. Een schrijven van de „Nederlandsche Vereeniging van IJzerhandelaren" waarin wordt medegedeeld het besluit genomen op hunne vergadering van 12 en 13 Juli j.l. luidende als volgt:

De Vereen. behoudt zich het recht voor, bij den Bond van Architecten die Architecten, welke zelf provisie aannemen, te signaleeren. Onder aplaus der vergadering wordt dit schrijven voor kennisgeving aangenomen.

II. Een schrijven der Ned. „Vereen. van Adviseerende Electro-Technische Ingenieurs" naar aanleiding van de brochure getiteld „Een Pleidooi". Na bespreking is men van meening dat een honorarium tabel ontbreekt en zal het bestuur verder een en ander afhandelen.

III. Een schrijven van den heer Roland Holst. De voorzitter geeft eerst eenige toelichting omtrent den wensch van den heer Roland Holst dat Architecten zich zullen uitspreken over de ambachtelijke zuiverheid aangaande muurschildering. De voorlezing geeft aanleiding tot debat tusschen den Voorzitter en de Heeren Weissman en Joling waarna de heer Jan de Meijer mededeelt dat op 15 Nov. a.s. een bespreking van genoemd onderwerp zal gehouden worden waar tevens een uitspraak verwacht wordt over de voorgelezen thesis. (Zie hiervoor.)

IV. Een schrijven van den Heer A. W. Weissman, betreffende de deelnemers aan den cursus voor V. en H. Bouwkunst Onderricht. Daar het door den Heer Weissman vermelde niet op den weg van het genootschap ligt wordt het schrijven voor kennisgeving aangenomen.

GEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE ROTTERDAM. — Aquarel.

V. Mededeeling van den Heer C. J. de Haas c.s., namens de club van Utrechtsche leden van A. et A., dat de club het afsterven reeds nabij is, bij gebrek aan voldoende medewerking. De voorzitter brengt hulde aan de Utrechtsche werkers, de Heeren C. J. de Haas, Heusinkveld en wijlen den heer Trooster, en betreurt het dat ze dit werk niet kunnen doorzetten, ondanks hun grooten ijver, ernst en goeden wil. Het luid applaus bewijst de instemming met des voorzitters woorden. Het genootschap is echter niet bij machte voldoende steun aan de Utrechtsche club te geven en verwacht men geen verdere levensvatbaarheid in een zoo duffe omgeving, waar de plaatselijke toestanden niet schijnen mede te werken tot de verspreiding van frissche denkbeelden. Hoe zeer men 't ook betreurt waar met zooveel ijver en goede bedoeling gewerkt werd, wordt besloten in bovengenoemden geest te antwoorden.

Hiermede zijn de ingekomen stukken afgehandeld.

Op verzoek van den voorzitter geven de heeren Roosing en De Meijer verslag van de vergadering ter voorbereiding van eene conferentie betreffende het bouwkunstig element bij de bescherming van de schoonheid in

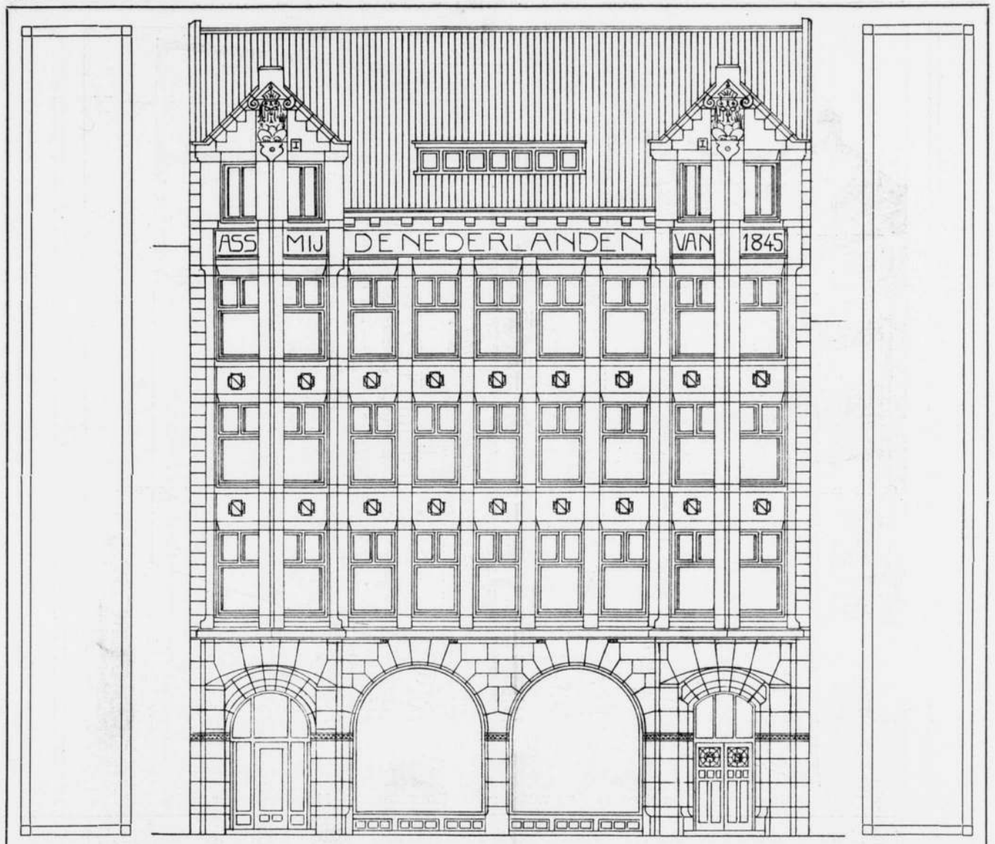

GEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE ROTTERDAM. — Voorgevel.

ons land. Op genoemde vergadering hebben de Mij. t. B. d. Bouwkunst, Architectura et Amicitia, Bouwkunst en Vriendschap, de Bond v. Ned. Architecten en Heemschut, behoudens nadere goedkeuring der diverse leden, besloten hunne medewerking te verleenen tot het houden dier conferentie. Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar de circulaire in dit blad opgenomen. De voorzitter wekt de aanwezige leden op, zich als deelnemer aan de conferentie te doen inschrijven, terwijl goedgekeurd wordt, voor tenminste f 10.— als vereenigingdonatrice toe te treden. De Heer Masselink verklaart namens de directeur der Ned. Heide-Mpij. dat deze veel sympathie gevoelt voor de te houden conferentie.

De heer Joling geeft de verzekering dat bij het reproduceeren van utiliteitswerken men zeer zeker op medewerking van de eigenaars dier gebouwen zal kunnen rekenen en zulks van invloed kan zijn op de kosten van het geïllustreerde conferentieverslag.

De voorzitter bespreekt nu de wijziging der conceptstatuten betreffende artikel 17, zooals voorgesteld is in No. 40 van ons weekblad, na goedkeuring van dit artikel, worden de statuten nu in hun geheel door de vergadering goedgekeurd, zoodat de koninklijke goedkeuring kan worden aangevraagd.

Aan de orde komt nu de voorgestelde

TOETREDING TOT DEN BOND VAN KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

Na toelichting door den voorzitter aangaande de wijze waarop het nieuwe stemrecht in genoemde bond gere geld is, merkt de heer Weisman op dat daarop geen koninkijke goedkeuring kan volgen zonder dat deze wijziging op een algemeene vergadering is aangenomen. Aangezien A.et.A. in beginsel is toegetreden tot den bond wordt besloten eerst een algemeene vergadering af te wachten alvorens definitief toe te treden.

De heer Weissman wenscht de aandacht der aanwezigen te vestigen op de Amerikaansche prijsvraagregelen, die in No. 41 van ons weekblad werden gepubliceerd. In die regelen wordt eene definitie gegeven van wat als prijsvraag wordt beschouwd; spreker geeft in

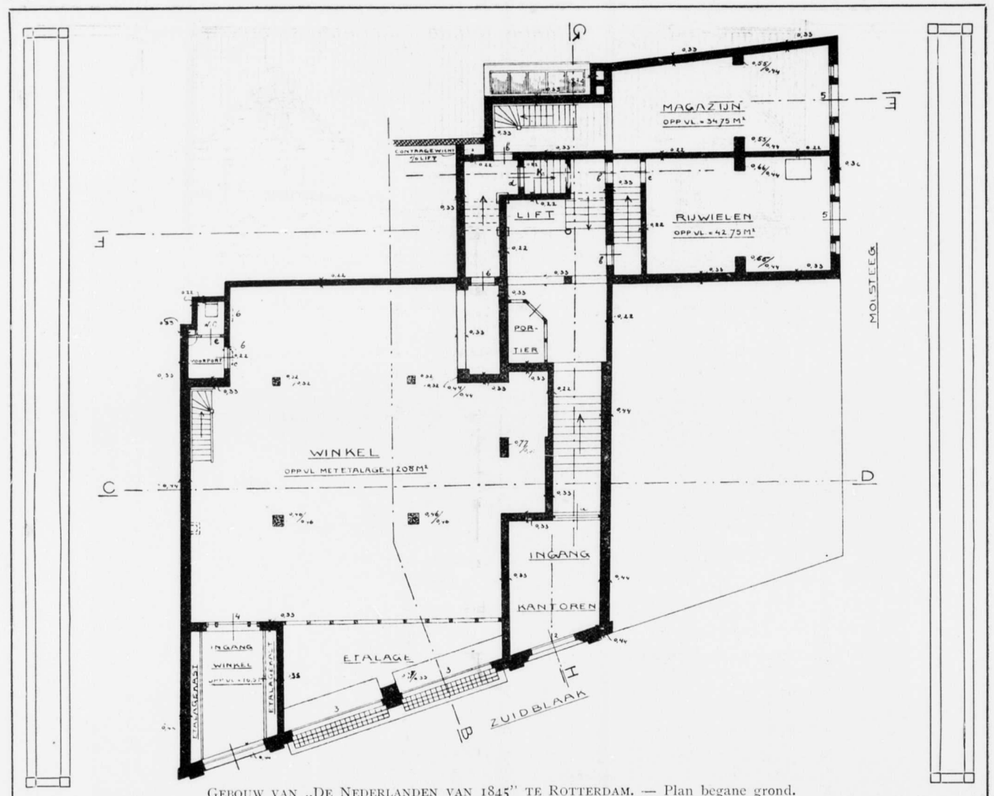

GEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN VAN 1845" TE ROTTERDAM. — Plan begane grond.

overweging alsnog aan onze nationale prijsvraagregeling een dergelijke definitie toe te voegen.
De Voorzitter en de heer P. de Jongh ontkennen de wenschelijkheid van een dergelijk artikel, daar onze Permanente Prijsvraag Commissie voldoende bevoegdheid heeft om te beoordeelen wat onder het begrip „prijsvraag" verstaan wordt.
De heer P. De Jongh vraagt waarom de ledenverg. niet gekend is inzake het adres Kol. Instituut. De heer De Jongh beroept zich op 'de woorden van den heer Walenkamp, hedenmorgen in het Handelsblad, waarin hij schrijft dat een adres de vertolking is van de meening der leden. Nu staat de B. N. A. in tegenover gestelde opinie. De Voorzitter wijst op het urgente van de zaak, er was geen vergadering meer mogelijk.
De heer Joling zegt, laat „A. et A" waken dat de gebouwen niet op de punt worden geprojecteerd. Laten we alsnog reageeren.
De voorzitter antwoordt dat daar tegen nog wel op te treden is; bovendien heeft het bestuur in zijn adres gevraagd ook de plaatsing der gebouwen op het terrein in de eventueel uit te schrijven prijsvraag te begrijpen. De heer Weissman merkt op dat de B.N.A. heeft gezocht naar de meest aesthetische oplossing voor de ligging.
De voorzitter wijst er op dat wel degelijk de bepaling bestaat aangaande Artis Etnografisch museum enz. Hoe is 't geschiedt met de bebouwing achter het Rijksmuseum waar toch zeker wel veel monumentale gebouwen bijeen zijn, zonder dat eenige bepaalde samenhang verkregen is.
Dat kan men ook in 't plan Zuid verwachten. Het plan Walenkamp lacht hem meer toe.
De heer Weissman voelt de urgentie en spreekt de hoop uit dat het bestuur in dergelijke gevallen eerst de meening der leden zal inwinnen.
De heer Joling vindt het voorbeeld van den Voorzitter niet gelukkig, dan is er nooit iets te bereiken, hier is een pièce de milieu waarna dan een stratenplan gemaakt zou kunnen worden. Verder vestigt de heer Joling de aandacht op de advertentie voor een adjunct rijksbouwmeester in bezit van diploma bouwk. ingenieur en meent dat daar tegen te ageeren zou zijn waarvoor hij verschillende redenen opgeeft. De voorzitter merkt op dat de staat haar eigen kweekelingen zal protegeeren.
De heer Joling wenscht dat het bestuur een motie zal voorstellen. Dit punt zal op de volgende vergadering ter sprake komen. — Niets meer aan de orde zijnde wordt de vergadering gesloten. H.

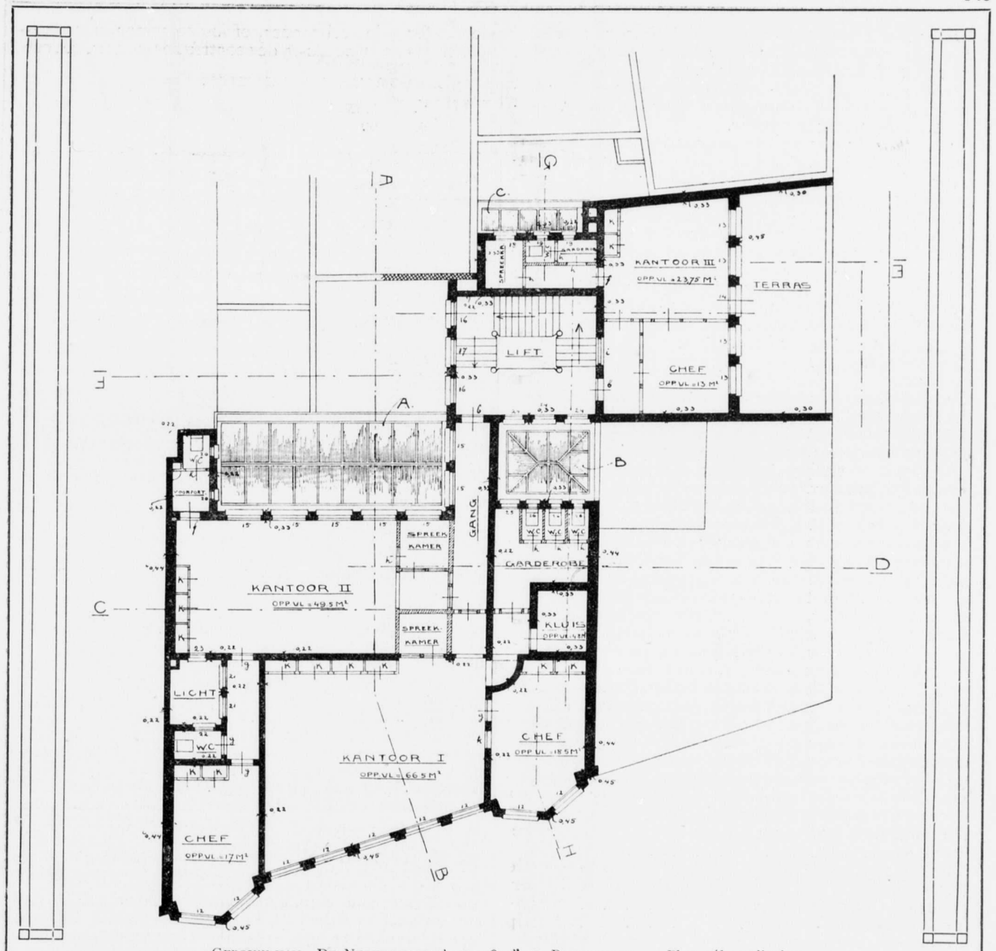

GEBOUW VAN „DE NEDERLANDEN' VAN 1845" TE ROTTERDAM. — Plan v/d verdieping.

CONFERENTIE OVER HET BOUWKUNSTIG ELEMENT BIJ DE BESCHERMING DER SCHOONHEID VAN NEDERLAND.

De volgende lichamen: de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; — het Genootschap: Architectura et Amicitia; — de Vereeniging: Bouwkunst en Vriendschap; — de Bond van Nederlandsche Architecten en de Bond Heemschut, hebben op initiatief van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, het voornemen te houden eene *conferentie over het Bouwkunstig Element bij de Bescherming der schoonheid van Nederland.*
Het **doel** van de deze conferentie is op populaire wijze in breede kringen van hen, die bouwen, die bouwkundig onderwijs geven of die in het algemeen bij de bouwkunst betrokken zijn, propaganda te maken voor de beweging tegen de Ontsiering van ons land, in het bijzonder wat de architectuur betreft; na te gaan, welke plaats de architect in deze beweging moet innemen, om ten slotte een goede oplossing van het vraagstuk vast te stellen, dienstig voor autoriteiten in stad en land, voor het vakonderwijs en voor andere belanghebbenden en belangstellenden, zoodat de liefde voor de schoonheid van Nederland ook op dit gebied aangewakkerd en in goede banen geleid wordt.
Voor de Conferentie zijn de volgende **voordrachten** toegezegd:
„Oorsprong en overzicht van de „Heimatschutz" beweging in het buitenland en in ons land, en hetgeen reeds tot stand is gebracht, door den heer J. H. W. LELIMAN, Bouwkundig Ingenieur.

Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon in verband met het recht op behoud der oude Monumenten, door den heer JAN KALF, Kunsthistoricus.
Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon en de ontwikkeling der moderne bouwkunst, door den heer J. GRATAMA, Bouwkundig Ingenieur.
De aesthetische eischen aan utiliteits-bouwwerken te stellen, door den heer J. F. KLINKHAMER, Bouwkundig Ingenieur, Hoogleeraar in de Architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft.
In verband hiermede zal een *Tentoonstelling van Afbeeldingen van Utiliteits-Bouwwerken* in Holland en Duitschland gehouden worden, waartoe o. a. de beschikking is verkregen over de Wander-Ausstellung van het Deutsche Museum für Kunst in Handel und Gewerbe, Hagen i. W., getiteld: „Ingenieur-Architektur (Industriebauten van Behrens, Beutinger, Erlwein, Riemerschmid, Poelzig, Taut, Wagner, V. d. Velde e. a.)
Landelijke Architectuur, door den heer K. P. C. DE BAZEL, architect.
De eischen aan landelijke uitbreidingsplannen te stellen, door den heer J. G. WATTJES, Bouwkundig Ingenieur.
Middelen tot bevordering van het bouwkundig element bij de bescherming van stads- en landelijk schoon. Overzicht, betreffende wettelijke regeling, onderwijs, permanent advies-bureau, enz.
Dit overzicht wordt gegeven voor Duitsche toestanden door den heer FR. KOCH Geschäftsführer des Bundes Heimatschutz in Duitschland; voor Nederlandsche toestanden door den heer HERM. VAN DER KLOOT MEYBURG, architect, Hoofdleeraar in de Bouwkunst aan de Academie v. Beeld. Kunsten te 's Gravenhage.
Het is de bedoeling, dat de Conferentie 2 dagen zal duren en in de 2de helft van December 1911 zal plaats hebben in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.
Aan de Conferentie kunnen deelnemen de leden der bovengenoemde 5 vereenigingen, van de overige Bouwkundige Vereenigingen en van de Vereenigingen van Ingenieurs; verder zij, die betrokken zijn bij of deel uitmaken van de verschillende Bouwkundige Onderwijsinrichtingen, en van die Instellingen, Corporaties, Colleges, welke in het onderwerp belang stellen; benevens door de Donateurs.
De contributie bedraagt:

Voor deelnemers	f 2,50
Voor deelnemende Vereenigingen, Corporaties, Colleges [1]), enz., die dan het recht hebben twee afgevaardigden te zenden	f 5,—
Voor Donateurs, minstens	f 10,—

Het voornemen bestaat van de Conferentie een **Uitvoerig, Geïllustreerd VERSLAG** uit te geven, dat den deelnemers *kosteloos* zal worden toegezonden, en in den boekhandel, als propagandamiddel, verkrijgbaar zal worden gesteld.
Vertrouwend, dat de leden der bovengenoemde vereenigingen en andere belangstellenden sympathie voor het doel dezer Conferentie gevoelen en ook door hen het groote nut wordt ingezien, dat een vruchtbare bespreking van genoemd onderwerp moet hebben voor het bevorderen van Nederlands schoonheid in het algemeen, hebben wij de eer hen te verzoeken aan de Conferentie deel te nemen, en zal het door ons op hoogen prijs gesteld worden indien zij door een subsidie willen mede helpen ter bestrijding van de belangrijke onkosten aan de Conferentie verbonden, of als deelnemer willen toetreden, op de wijze als bij de contributies is aangegeven.

DE COMMISSIE VAN VOORBEREIDING:

J. H. W. LELIMAN, *Voorzitter.* J. GRATAMA, *Secretaris.* Marnixstraat 402, AMSTERDAM. S. DE CLERCQ. H. v. d. KLOOT MEYBURG,	Voor de: MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
JAN DE MEYER. J. ROOSING JR. *2de Secretaris.*	Voor het GENOOTSCHAP: ARCHITECTURA ET AMICITIA.
ALB. OTTEN. J. P. STOK WZN.	Voor de VEREENIGING: BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.
H. P. BERLAGE NZN. PAUL J. DE JONGH, *Vice-Voorzitter*	Voor den BOND VAN NEDERLANSCHE ARCHITECTEN.
G. A. POS. A. W. WEISSMAN, *Penningmeester,*	Voor den BOND HEEMSCHUT.

Amsterdam, October 1911.

N.B. Met het oog op de Tentoonstelling van Afbeeldingen van Utiliteits-Bouwwerken in Nederland worden allen, die duidelijke photo's of andere afbeeldingen van dergelijke bouwwerken, welke goed en die welke minder goed bij de omgeving aansluiten of deze ontsieren, bezitten, verzocht deze voor genoemd doel ter leen af te staan en op te zenden aan den secretaris der Commissie van Voorbereiding, Marnixstraat 402, Amsterdam. Eveneens zal het op prijs gesteld worden, indien mededeelingen omtrent plaats en aard van bouwwerken als boven bedoeld, aan den Secretaris worden gedaan.

1) Speciaal zij gewezen op het nut, dat deze Conferente ook voor de Directies der Gemeente-werken heeft.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

DE BOUWWERELD, 41. Landhuis te Enschede, arch. Jhr. A. H. Op ten Noort, met afbeeldingen van plattegronden en gevels. De Herziening van het erfpachtstelsel door A. Keppler.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 41. Glasbeton-vloer en daklichten met eenige afbeeldingen van dit merkwaardig modern materiaal van de N. V. Nederl. Amerik. Handel Mij., witte Huis te Rotterdam. De restauratie van den Bôrô-Boedoer, met eenige afbeeldingen.

DE INGENIEUR, 41. Le palais de la Paix à la Haye par J. A. G. van der Steur b. i. De nuttige valhoogte van het blok bij het heien met de Hollandsche heimachine, door Y. M. D. Kentie c. i. Dienst voor ongevallen bij de Haagsche Tramweg-maatschappij.

DE GAS- EN WATERFITTER, 41. Kiekjes van de Zeister Gastentoonstelling ontwikkeling der gastechniek, Filtreertoestellen voor water.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 16. De oosterdoksluis en de ontwikkeling onzer marine. Zeeweringen van gewapend beton.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 80-81. Das neue Stadttheater in Freiburg im Breisgau, architekten Seeling & Seel in Berlin. Bauausführungen mit Vorsatzbeton. Das neue Stadthaus in Berlin.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Een verblijdend bericht. — Gebrandschilderd glas. — Het Gebouw der „Nederlanden" te Rotterdam. — Verslag van de 1299ste Gewone Ledenvergadering. — Conferentie over het Bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. — Weekbladen en Tijdschriften.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1300ste GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 1 NOVEMBER e.k., des avonds te 8.30 UUR PRECIES in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1299ste Ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Ballotage van den heer H. F. Sijmons, bouwkundige te Amsterdam, als gewoon lid voorgesteld door de heeren J. Roosing, Jr. en G. J. Rutgers.
4. Verkiezing van een lid der Commissie van Redactie wegens uittreden van den heer G. F. La Croix.
5. Voordracht met kunstbeschouwing van den heer H. J. M. Walenkamp over *Oud-Persische Baksteenbouw,* welke voordracht van de agenda der vorige vergadering moest worden opgevoerd wegens ongesteldheid van den heer Walenkamp.
6. Rondvraag en sluiting.

II. Als kunstlievend lid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten den heer A. Nering Bögel te Amsterdam.
Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten de heer J. Wilke bouwkundig-teekenaar te Hilversum.

III. Wij herinneren onze lezers nog eens aan den aanroep van de „Commissie van Advies bij de beoordeeling van bouwsontwerpen bij aanvraag van Gemeenteterreinen in erfpacht of koop" om zich op te geven voor de lijst van architecten, die zich beschikbaar stellen voor het maken van ontwerpen voor eigenbouwers.
Secretaris van deze Commissie is den Heer J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht.

IV. De volgende brief komt ter e. v. ledenvergadering in behandeling:

Aan het Bestuur van het GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", te Amsterdam.

WelEdelGeboren Heeren!

De Permanente Prijsvraag Commissie heeft bij deze de eer U het navolgende onder den aandacht te brengen:
Bij de voorbereiding voor het afdrukken der definitief vastgestelde Algemeene Regelen is de P.P.C. gestuit op het bezwaar, dat voor het bepalen der bedragen van de uit te loven prijzen de als grondslag dienende Regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium voor Architecten, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, niet op voldoende wijze regelt het honorarium voor bouwwerken waarvan de bouwsom hooger is dan *f* 240000.—.
Dit kan bij *letterlijke* toepassing der tabel bij groote bouwsommen aanleiding geven, dat de bedragen voor de uit te loven prijzen onevenredig hoog te noemen zijn. Toegepast b.v. op de in Rotterdam te wachten „besloten prijsvraag voor het Raadhuis", waarvoor een bouwsom van 3 à 4 milijoen wordt beschikbaar gesteld bij letterlijke toepassing der tabel een bedrag van 150 à 200 mille aan prijzen en aan elk der uitgenoodigden een bedrag van 37, 5 à 50 mille zoude moeten worden toegekend, wat wel nimmer juist of billijk te achten zal zijn!
Om hierin te voorzien komt het de P.P.C. het eenvoudigst voor om aan Art. 16 toe te voegen wat in bijgaand concept is aangegeven. Waar Uwe Vereeniging ongetwijfeld overtuigd zal zijn van de noodzakelijkheid dezer toevoeging — die het beginsel der Algemeene Regelen ongerept laat — meent de P.P.C. die toevoeging in de Algemeene Regelen alsnog te moeten opnemen, doch stelt zij er prijs op Uw Bestuur vóór het definitief afdrukken, daarmede in kennis te stellen. Hoogachtend,

A. SALM, G. Bzn., *Voorz. P.P.C.*

Bovenbedoelde toevoegingen hebben betrekking op Art. 16, waarbij *a.* achter „honorarium" worde gelezen: *met dien verstande, dat bij bouwsommen gaande boven het in de tabel voorkomende maximum, de beoordeeling van het bedrag der uit te looven prijzen bij de P.P.C. berust. b. Achter „besloten prijsvragen": met inachtneming van het in het slot van alinea 1 van dat Art. gemaakte voorbehoud.*

Ons Bestuur heeft de volgende uitnoodiging verzonden:

L. S.

Woensdagavond 11 October j.l. heeft de heer Huib Luns op de ledenvergadering van het Genootschap, Architectura et Amicitia" een voordracht gehouden over „Decoratieve Schilderkunst en Puvis de Chavannes".
Bij een korte gedachtenwisseling, welke naar aanleiding van deze voordracht werd gehouden, verzocht de heer Roland Holst aan het Bestuur het initiatief te nemen voor eene bijeenkomst van architecten en schilders, waarin het tot een uitspraak kon komen over de ambachtelijke zuiverheid der monumentale schilderkunst. Deze bijeenkomst is nu vastgesteld op den 15den November e.k.,

's avonds 8.30 uur in „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. De heer Roland Holst zal de bespreking inleiden. Met het oog op het te verwachten debat heeft het Bestuur gemeend goed te doen, den heer Roland Holst te verzoeken een thesis van het te behandelen onderwerp op te stellen, aan welk verzoek de heer Roland Holst zoo vriendelijk is geweest te voldoen.
Zijn thesis luidt aldus:
„Overtuigd zijnde, dat een innige samenwerking van van archituur en monumentale schilderkunst, zooals deze begeerd en verwacht wordt, slechts alleen dan is te bereiken, wanneer de schilderingen, die een gebouw versieren, worden uitgevoerd in strikt ambachtelijke zuiverheid, dat is te zeggen wanneer zij worden vervaardigd ter plaatse in den meest direkten band, dus met de omringende architectuur, waarvan zij een versierend deel hebben uit te maken,
noodigt spreker allen uit, die hetzij rechtstreeks of zijdelings, daarop invloed kunnen uitoefenen dit zuiver werkbeginsel te steunen; ter wille van de architectuur, zoowel als van de monumentale schilderkunst".
Het Bestuur spreekt de verwachting uit, dat werkelijk zij, die op 't bovenstaande invloed kunnen uitoefenen, van onze uitnoodiging tot bijwoning van deze bespreking zullen gebruik maken, om haar zoo vruchtbaar mogelijk te doen zijn. Genootschap Architectura et Amicitia
H. A. J. Baanders, *Voorzitter.*
Jan de Meijer, *1ste Secretaris.*

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN — 1911.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden de navolgende studie-prijsvragen uitgeschreven:

I. Ontwerp van eene Ambtswoning met representatiezalen voor den burgemeester eener groote gemeente.
Het bouwterrein heeft den vorm van twee aan elkaar grenzende rechthoeken groot 28.30×35 M. en 20×15 M. (zie schets); waarvan de eerstgenoemde geheel bebouwd mag worden; terwijl de tweede geheel voor tuin bestemd blijft. Dit terrein wordt geacht te liggen op den hoek van twee hoofdgrachten, als b.v. de Amstel en de Heerengracht te Amsterdam. (De zijde van 35 Meter ligt dan langs de Heerengracht).
De belendende perceelen zijn aan de Heerengracht tot een diepte van 28.30 M.; aan den Amstel tot een diepte van 20 M. bebouwd. De straten langs de gracht en langs den Amstel liggen op gelijke hoogte. Langs beide gevels strekt zich voor het huis een stoep uit ter breedte van 1.45 M.

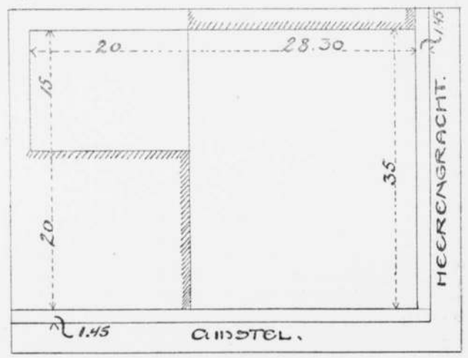

Het gebouw moet bevatten:
1°. *Kelderverdieping*, die van vloer tot vloer 2.50 Meter hoog is:
a. een verwarmingskelder (al of niet verdiept),
b. „ kolenkelder,
c. „ provisiekelder,
d. „ of meer wijnkelders.
2°. *Begane grond*, die van vloer tot vloer 3.20 Meter hoog is; en directen toegang heeft vanaf de straat:

a.	een tuinkamer,	*g.*	een diensttrap,
b.	„ biljartkamer,	*h*	„ hoofdtrap,
c.	„ keuken,	*i.*	„ knechtskamer,
d.	„ dienstbodenkamer,	*j.*	„ provisiekamer,
e.	„ kinderspeelkamer,	*k.*	„ autogarage,
f.	„ linnenkamer,	*l.*	„ fietsenbergplaats.

3°. *Bel-etage*, welke van uit den beganen grond door de hoofd- en diensttrappen en van buiten door eene stoeptrap, waarvan het perron niet hooger dan 2,50 Meter boven de straat mag liggen, te bereiken is:

a.	een balzaal,	*f.*	een kleine eetzaal,
b.	„ groote eetzaal,	*g.*	„ woonkamer,
c.	„ ontvangstsalon,	*h.*	„ vestiaire,
d.	„ boudoir,	*i.*	„ hoofdtrap,
e.	„ antichambre,	*j.*	„ diensttrap.

4°. *Eerste verdieping:*
a. een slaapkamer — mijnheer en mevrouw,
b. „ badkamer, of meer,
c. twee slaapkamers, elk voor twee kinderen,
d. een groote logeerkamer,
e. „ kleine „ ,
f. „ bibliotheek,
g. twee studeerkamers,
h. een kamer voor de kinderjuffrouw.
5°. *Tweede verdieping:*
a. twee knechts-slaapkamers,
b. drie dienstbodenkamers,
c. zolder en bergruimten.
De verdiepinghoogten zijn vrijgelaten, waar ze niet genoemd zijn.
Het gebouw zal verder moeten bevatten: toiletten, W. C.'s, garde-robes, een voldoend aantal kasten, enz.
Gevraagd worden de navolgende teekeningen:
a. de vijf plattegronden waarbij de tuin, op schaal 1 à 100,
b. de twee hoofdgevels en de tuingevel „ „ 1 à 100,
c. twee hoofddoorsneden, „ „ 1 à 100,
d. een belangrijk uit- of inwendig onderdeel, op schaal 1 à 20.
e. een korte memorie van toelichting met opgave van de voornaamste toe te passen materialen.
De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.
Prijzen.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 100.—
Als tweede prijs een bedrag van *f* 50.—; beide met het diploma van het Genootschap.
Datum van inzending.
De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 15den Maart 1912 aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam.
Op de buitenzijde van elke inzending zal duidelijk het woord „Ambtswoning" moeten vermeld zijn.

II. Ontwerp van een Ontvanggebouw voor eene Bloemententoonstelling.
Het Tentoonstellingsterrein wordt geacht te liggen langs een rechten hoofdweg van een oud park.

De Hoofdgevel, d.i. de Westgevel, van het ontvanggebouw, ligt evenwijdig aan dezen weg en 50 M daar van verwijderd. Achter en ter weerszijden van het ontvanggebouw strekt zich het tentoonstellingsterrein uit; terwijl de tentoonstellingszalen zich bij het ontvanggebouw aansluiten. (De wijze van aansluiting is vrijgelaten).
Het Ontvanggebouw moet bevatten:
a. De hoofd in- en uitgangen der tentoonstelling, waarbij minstens vier loketten voor den verkoop van toegangsbewijzen, enz. met de noodige tourniquets, benevens een entree om afzonderlijk vrijen toegang te verleenen, aan bijzondere corporaties, e.d.,
b. vestiaires ter gezamelijke oppervlakte van plm. 60 M².
c. twee vertrekken voor de directie en administratie, elk groot pl. min. 35 M².
d. een zaal voor feestelijkheden, congressen, enz. groot pl. min. 200 M².
e. Een restauratiezaal met bijbehoorende dienstlokalen, keuken, enz. ter gezamelijke grootte van pl. min. 200 M².
Verder de toegangen tot de tentoonstellingszalen en het terrein achter het ontvanggebouw, benevens toiletinrichtingen, ruime emballagezaal, bergplaatsen, enz. met voor laatstgenoemde localen een afzonderlijken ingang.
Des verkiezende mogen sommige der vertrekken en zalen op eene verdieping geprojecteerd worden.
Gevraagd worden de navolgende teekeningen.
a. De plattegronden, op schaal 1 à 100,
b. de twee hoofdgevels, op schaal 1 à 100
c. twee hoofddoorsneden op schaal 1 à 100.
d. een belangrijk uitwendig en een inwendig onderdeel op schaal 1 à 20.
De behandeling der teekeningen wordt vrij gelaten.
Prijzen.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 60.—, als tweede prijs een bedrag ad. *f* 30.—; beide met het diploma van het Genootschap.
Datum van inzending.
De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 1sten Maart 1912, aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam. Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Ontvang-gebouw" vermeld zijn.

III. Ontwerp van een Hoofdingang met aansluitende détails voor een deftig Woonhuis.
De ingang moet bestaan uit een enkele deur die toegang geeft tot een vestibule, welke van af de straat verlicht moet worden. Deze vestibule is 5 Meter hoog, langs den gevel gemeten 3.50 Meter breed; terwijl de vloer 0.50 Meter boven de straat gelegen is.
De gevel, waarin deze ingang gedacht wordt, bestaat uit baksteen met matige toepassing van natuursteen. In de keuze der materialen voor den ingang en de omlijsting wordt de ontwerper vrij gelaten.
Gevraagd worden de navolgende teekexingen:
a. het buitenaanzicht, op schaal 1 à 10,
b. het binnenaanzicht, op schaal 1 à 10, met horizontale en verticale doorsneden; benevens een of meer belangrijke détails op de ware grootte.
Inzending van meer teekeningen wordt toegestaan.
Op de teekeningen moeten de materialen en de toe te passen kleuren aangeduid of ingeschreven zijn.
Prijzen.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag à *f* 40; als tweede prijs een bedrag van *f* 20, beiden met het diploma van het Genootschap.
Datum van inzending. De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen vóór of op den 15den Februari 1912, aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht" Hobbemastraat te Amsterdam.
Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Ingang" vermeld zijn.

IV. Ontwerp van een Glas-in-lood-venster voor een Trappenhuis.
Het venster is rechthoekig en breed 2.— Meter bij een hoogte van 3.— Meter, in den dag van het kozijn gemeten.
Onderverdeeling wordt verlangd.
Het venster is in zijn geheel te overzien van uit de vestibule op afstanden niet grooter dan 8.— Meter. Het is aangebracht in den Noordelijken gevel van het gebouw boven het eerste trapbordes. De bovenkant van den onderdorpel ligt ongeveer 4 Meter boven den vestibulevloer.
Gevraagd worden:
a. een teekening van het geheele raam, op schaal 1 à 10,
b. een belangrijk détail op de ware grootte.
In beide teekeningen moeten de kleuren worden aangegeven.
Prijzen. Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 45.—; benevens het diploma van het Genootschap; als tweede prijs het diploma van het Genootschap.
Datum van inzending. De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam voor of op den 1sten Februari 1912.
Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Traplicht" vermeld zijn.

V. Ontwerp van een patroon voor behangselpapier.
Het patroon moet geschikt zijn voor de wanden in woonvertrekken van de gewone afmetingen.
Het moet gedrukt kunnen worden op papier in banen van 50 c.M. breedte; terwijl het patroon in 75 c.M. hoogte van elke baan minstens éénmaal herhaald wordt.
Op de gekleurde fond mogen hoogstens twee kleuren toegepast worden.
Gevraagd wordt: een gekleurde teekening ter grootte van 50×75 c.M., het patroon op de ware grootte vertoonende.
Prijzen. Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van *f* 30.—, benevens het diploma van het Genootschap, als tweede prijs het diploma van het Genootschap.
Datum van inzending. De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam, vóór of op den 15den Januari 1912.
Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Behangsel" vermeld zijn.

Algemeene Bepalingen.
1°. Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".
2°. Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe met naambriefje, benevens de verklaring: „De inzender van het motto .... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is".
Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentieadres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken, tot de inzending behoorende, voorkomt.
3°. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan het correspondeerend lid der Jury, den heer H. A. J. Baanders, Heerengracht 495 te Amsterdam, uiterlijk tot zes weken vóór de verschillende data van inzending

voor elke prijsvraag in 't bizonder. De vragen worden met de antwoorden gepubliceerd in ons weekblad.
4°. Inzendingen die niet voldoen aan de bepalingen van het programma of die, waarvan de ontwerper zich voor den uitspraak der Jury op eenigerlei wijze bekend maakt, komen niet voor beoordeeling in aanmerking en worden ter zijde gelegd.
5°. Alle ontwerpen blijven het eigendom van de vervaardigers. Het Genootschap heeft evenwel het recht van reproductie en publicatie in het orgaan en in het plaatwerk „De Architect" zonder dat het daarvoor eenige vergoeding verschuldigd is.
6°. De inzendingen worden van af den dag der inzending tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor een bedrag gelijk aan tweemaal dat van den uitgeloofden eersten prijs, voor elke prijsvraag afzonderlijk.
7°. Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury zullen alle inzendingen beschikbaar blijven om tentoongesteld te worden op plaatsen en in lokalen als door het Bestuur van „A. et A." zal worden goedgevonden. Daarna zullen de inzendingen, welke niet voor reproductie in aanmerking komen, vrachtvrij aan de correspondentieadressen teruggezonden worden; de overige zoo spoedig mogelijk daarna.
8°. De teekeningen moeten plat verpakt, dus niet gerold, ingezonden worden.
De Jury licht hare beoordeeling toe in een motiveerend rapport. De ontwerpen, welke niet bij de eerste schifting uitvallen, zullen daarin aan een gedetailleerde beschouwing onderworpen worden.

De Jury:
H. P. Berlage Nzn.,
Jan Stuyt,
Amsterdam, October 1911. H. A. J. Baanders.

VI. Ontwerp van den Omslag voor den Genootschapskalender 1912.

Gevraagd wordt: een teekening van den opengeslagen omslag hoog 16 cM., breed 16.4 cM.; waarbij 4 m.M. voor den rug gerekend is.
Het boekje wordt, dichtgeslagen gemeten, 7×14 cM.
De tekst op het voorblad moet luiden:

Genootschap „Architectura et Amicitia"
Kalender 1912.

De groepeering der woorden is in verband met de versiering vrij gelaten.
Het ontwerp is te teekenen in zwarten inkt op wit papier.
Uitgeloofd wordt één prijs ad. *f* 25.— benevens het diploma van het Genootschap.

Datum van inzending.

De inzendingen moeten vrachtvrij zijn ingekomen aan het bureau van het Genootschap in „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam vóór of op den 20sten November 1911.
Op de buitenzijde van elke inzending moet duidelijk het woord „Genootschapskalender" vermeld zijn.
Over de keuze der kleuren van het papier en de drukinkt moet de inzender adviseeren.
Op deze prijsvraag zijn eveneens de hiervoor omschreven Algemeene Bepalingen van toepassing.
De Jury voor deze prijsvraag wordt gevormd door het Bestuur van „A et A".

Voor het Bestuur voornoemd,
Jan de Meijer, 1e Secretaris.

J. H. LELIMAN-PRIJSVRAGEN — 1911.

Het komt ons bestuur wenschelijk voor nog eens te herinneren aan de hierboven genoemde prijsvragen, ter nagedachtenis aan wijlen onzen Eere-Voorzitter, den heer J. H. Leliman, uitgeschreven door de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en ons Genootschap, daartoe door een even milde als ruime bijdrage van een lid van beide genoemde lichamen in staat gesteld.
Op de prijsvraag B. *„Afsluiting van het Leidscheplein te Amsterdam"* worden de antwoorden ingewacht (aan het Bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam) voor of op den 30sten November e.k., en op A. *„Museum voor Moderne Kunstnijverheid"* voor of op 31 December d.a.v.
De programma's zijn afgedrukt in No. 25 van ons orgaan.
Het bestuur koestert de hoop dat uit een groot aantal inzendingen belangstelling zal blijken voor de idee „Studie-prijsvraag", belangstelling voor het hoogelijk te waardeeren initiatief van dengenen die de bouwkundige vereenigingen tot het uitschrijven in staat stelde, waardeering van het werkdadig optreden ter bevordering van bouwkundig studeeren en het naar voren brengen van tot nog toe onbekende krachten uit de bouwkundige kringen.

DE PERSEUS VAN BENVENUTO CELLINI
V

Cellini's woordentwist met den beeldhouwer Bandinello.

Op zekeren feestdag begaf ik mij, als anderen, na den maaltijd naar het Paleis, en, in de zaal dell' Oriulo gekomen, zag ik de deur der rommelkamer openstaan. 'n Weinig nader getreden zijnde, riep de Hertog, die zich daar toevallig bevond, mij, en minzaam groetend, sprak hij: „Welkom! (Benvenuto!). Ziet ge daar dat kistje? Het werd mij door Signor Stefano van Palestrina gezonden. Open het, en laat ons zien wat erin is."
Zóó, dat ik het geopend had, riep ik uit: „Signor, dat is 'n prachtig marmeren, Grieksch beeldje. Ik herinner mij niet, onder de antieken ooit schooner en stijlvoller kinderfiguurtje gezien te hebben. Ik stel Uw hoogheid daarom voor, het hoofd, de armen en de beenen (die, zoo ge ziet vernield zijn) te restaureeren. Ik zal er dan tevens een arend bij maken, opdat het den Ganimedes kan voorstellen. Wèl is het oplappen van oude beeldwerken anders geen werk dat mij past, en dat slechts door beunhazen in de kunst, en dan nog slecht, verricht wordt; maar de voortreffelijkheid van dit beeldwerk acht ik zoodanig, dat ik er gaarne dezen dienst voor over heb.
De Hertog, opgetogen dat dit kleine beeld zoo schoon was, overstelpte mij met vragen. „Benvenuto mio, sprak hij, verklaar mij nu eens duidelijk, waarin de voortreffelijkheid van dezen meester, die zoo groote bewondering bij u vindt, nu eigenlijk bestaat, en wat gij in dit beeld zoo zeer bewondert. Hierop gaf ik mij groote moeite, om den Hertog de groote verdienste van den maker van dit kunstwerk, en het genie dat hij daarbij getoond had, zoo duidelijk mogelijk uit te leggen. Ik sprak er breedvoerig over, en met te meer klem, daar ik bemerkte, dat de Hertog er groot genoegen in vond.
Terwijl ik mij met den vorst aldus zeer aangenaam onderhield, opende een page de deur der rommelkamer om er uit te gaan; en op dat zelfde oogenblik trad Bandinello binnen. Men bemerkte duidelijk, dat hij den Hertog ongelegen kwam. Met gefronst voorhoofd vroeg hij hem: „Wat wilt ge?" Zonder hierop te antwoorden, sloeg Bandinello de oogen op de kist en op het beeld dat er in stond; en hoofdschuddend en grijnslachend, zeide hij: „Signor, daar hebt ge nu een van die dingen, waar ik Uwe hoogheid zoo dikwijls reeds over gesproken heb. De Ouden wisten niets van de ontleedkunde, en daardoor zijn hunne werken altijd vol fouten". Ik zweeg en lette niet eens, op wat hij zeide. Ik stond zelfs met den rug naar hem toegekeerd.
Maar nu de domkop met dit onhebbelijk gesnap voor den dag gekomen was, sprak de Hertog: „Wel, Benvenuto, dat is juist het tegenovergestelde van wat gij daar zooeven met zooveel fraaie woorden betoogd hebt. Dus dient ge u nu wel een beetje te verdedigen".
Deze hertogelijke woorden, met zooveel innemendheid gesproken, beantwoordde ik terstond, zeggende: „Signor, Uw doorluchtige hoogheid moet begrijpen, dat Baccio Bandinello *zelf* van nature geheel uit kwaad samengesteld is. Zoo was hij steeds en immer; en, wat hij dus ook aanschouwt; al is het ook nòg zoo voortreffelijk — het zal in zijne, door kwaad verblinde oogen steeds afschuwelijk lijken. Ik, daarentegen, die mij steeds tot het goede aangetrokken gevoél, zie daardoor ook de waarheid des te helderder in. Al wat ik Uw hoogheid van dit heerlijke kleine beeldwerk vertelde, was de zuivere waarheid, en al wat Bandinello ervan zegt, is enkel het kwaad, waaruit hijzelf samengesteld is".
De Hertog luisterde naar mij met blijkbaar genoegen; onderwijl wrong Bandinello zich in allerlei bochten, met zijn gezicht — dat reeds van nature zeer leelijk was — de afschuwelijkste grimassen makende. Eensklaps vertrok de Hertog uit de kamer, ging de trap af en liep eenige kamers door; Bandinello volgde hem op den voet; en de kamerheeren namen mij bij den mantel en troonden mij mee. Op deze wijze belandden wij allen in een kamer, waar zijne hoogheid zitten ging. Bandinello en ik gingen naast hem staan, de een rechts, de ander links van den Hertog. Ik zweeg, terwijl de omstanders allen op Bandinello het oog gevestigd hielden, onder elkander meesmuilend over hetgeen ik hem op de bovenkamer toegevoegd had.

En daarop hervatte Bandinello: „Signor, toen ik mijn Hercules en Cacus[1]) ontblootte, werden er door het gepeupel, ik geloof, wel haast honderd sonetten op mij gemaakt, waarin van mijn werk zoo veel kwaad verteld werd, als maar met mogelijkheid van eenig werk gezegd kan worden". Hierop antwoordde ik: „Signor, toen onze Michel Angelo Buonarotti zijn Sacristie ontblootte, waarin men zoo vele heerlijke beelden ziet[2]), maakte onze bewonderenswaardige en talentvolle Florentijnsche school meer dan honderd sonetten tot zijn lof. Men wedijverde onderling, wie hem het meest prijzen zou. En, gelijk het werk van Bandinello al het kwaad verdient, dat hijzelf erkent dat ervan gezegd werd, even-

[1]) De Hercules en Cacus staat nog op het plein van het oude Paleis naast den David van Michel Angelo. Deze groep werd voor het publiek in 1534 onthuld en terstond met een zóó groot aantal satyren en spotdichten bedekt, dat Hertog Alexandro het noodig oordeelde, de schrijvers ervan te laten in hechtenis nemen. De reden hiervan was voornamelijk ook de verontwaardiging der Florentijners ten opzichte van Bandinello; welke laatste door zijn invloed bij paus Clemens VII bewerkt had, dat dit werk, oorspronkelijk door Leo X aan Michel Angelo opgedragen, aan hem gegeven werd. Michel Angelo had het marmer reeds uitgekozen, waarvan hij een Simson had willen maken, die bij den David ongetwijfeld beter zou gepast hebben dan de Hercules. (Naar Limburg Brouwer).
[2]) Dit is de Sagrestia nuova, of de kapel der Medici in de kerk St. Lorenzo te Florence.

zeer verdient Buonarotti's werk al den lof dien het ook ontgstte".
Op deze woorden werd Bandinello zóó woedend, dat hij bijna barstte; en zich tot mij wendend, riep hij: „Hebt ge er soms nog wat bij te voegen?!" — „O ja," hernam ik, „als ge maar geduld hebt om me aan te hooren".
„Nu, spreek òp dan", hernam hij.
De Hertog en alle omstanders luisterden vol aandacht; terwijl ik hernam: „Het doet mij leed, u de gebreken van uw werk onder oogen te moeten brengen; maar ik zal dat niet uit mij zelf doen. Ik zal u alleen maar zegen, hoe onze voortreffelijke school erover denkt".
Hier viel mij dit beest onder de heftigste bewegingen van handen en voeten in de reden en voegde mij allerlei onaangename dingen toe, waardoor ik zoo vertoornd werd, dat ik hem eveneens veel meer onaangenaams toevoegde, dan ik anders wel zou gedaan hebben.
„Deze voortreffelijke school dan" vervolgde ik „zegt, dat, als men den Hercules schoor, er niet genoeg van den hersenpan zou overschieten om er de noodige hersens in te bergen; en dat men niet zien kan of zijn gelaat, dat van een mensch, 'n leeuw of 'n stier is. Hij kijkt niet naar hetgeen hij uitvoert; de kop staat niet juist op den romp; en het geheel bezit zoo weinig bevalligheid, dat men nooit te voren iets leelijkers gezien heeft. Zijn beide plompe schouders gelijken op de houten boogen van een ezelszadel; en voor zijn borst en het overige zijner spieren heeft geen menschelijk lichaam, maar een zak met calebassen gevuld, recht overeind tegen een muur gezet, tot model gediend; evenals voor zijn rug een zak met lange komkommers als voorbeeld diende. Vervolgens kan men niet ontwaren, hoe de beide beenen aan dezen vormeloozen romp vastgehecht zijn. Men kan niet bespeuren op welk been hij rust, of, met welk van beide beenen hij eenige kracht uitoefent; ja! men kan niet één ontdekken, of hij op beide beenen staat, gelijk sommige meesters die de kunst verstaan, het soms voorstellen. Alleen bemerkt men direct, dat het beeld voorover helt, meer dan een derde van een armlengte.
Maar als het onvergeeflijkste gebrek wordt aangemerkt, wat men van de armen zegt, namelijk, dat zij zonder eenige bevalligheid naar beneden uitgestrekt zijn; een gebrek, dat bij die plebeïsche meesters in de kunst, die dagelijks bij dozijnen aangetroffen worden, zeer gewoon is; in welke armen men daarenboven zoo weinig kunstgevoel ontwaart, dat men geloven moet, dat de maker ervan nooit een naakt lichaam heeft waargenomen. Verder zegt men nog, dat het rechterbeen van den Hercules en het linker van den Cacus samen slechts één kuit hebben, zoodat, konde de een zich van den ander verwijderen, niet alleen een van beiden, maar beiden aan die zijde waar zij vereenigd zijn, zonder kuit blijven zouden. Ook zegt men, dat een der voeten van den Hercules in de aarde gezonken is, terwijl het schijnt, als stond de andere op gloeiende kolen".
Nu kon de man zich niet langer bedwingen; hij had geen geduld meer om mij ook de groote gebreken van den Cacus te doen verklaren. Reden hiervan was, dat ik vooreerst de waarheid sprak, en verder, dat ik die gebreken zoo duidelijk schilderde, dat de Hertog en alle verdere omstanders met duidelijke teekens hun bewondering en goedkeuring te kennen gaven, en zelfs erkenden, nu in te zien, dat ik volkomen gelijk had.
Eensklaps dus riep deze verwaande mensch uit: „O, jou booze lastertong! En waar blijft dan mijn (ontwerp)teekening!" Ik antwoordde daarop: dat, wie goed teekent, nooit slecht werk maken kon; zoodat ik wel genoodzaakt was, te geloven, dat zijn teekening aan zijn werk gelijk zou zijn.

Bandinello, zich voor de oogen des Hertogs en der omstanders aldus in al zijn naaktheid tentoongesteld ziende, zijn woede niet langer bemeesteren kunnende, riep eensklaps, mij met zijn leelijkste tronie aanziende, uit: „Zwijg, vuile so . . . . . !"
Bij dit woord fronsde de Hertog de wenkbrouwen; de anderen sloten de lippen en zagen hem met verstoorde blikken aan. Ik, die mij zoo godvergeten beleedigd zag, door m'n woede aangevuurd, nam dadelijk een geneesmiddel, dat uitmuntend werkte, te baat: „O, Dwaas! riep 'k uit, gij gaat de perken te buiten! Dat is 'n titel, voor mij, gering en nederig schepsel, te edel en te verheven. Die titel moet ik aan Jupiter in den hemel overlaten (naar men althans van hem leest) en aan de grootste keizers en de machtigste koningen der aarde die deze kunst beoefend hebben".
Op deze woorden kon niemand zich meer inhouden. De Hertog en de overige barstten in schaterlachen uit. Maar hoe geestig ik mij ook betoond had, gij kunt ervan overtuigd zijn, waarde lezer, dat m'n hart in m'n borst bonsde bij de gedachte, dat de liederlijkste schurk die de aarde ooit voortbracht, zoo onbeschaamd was, om in tegenwoordigheid van zulk een groot vorst, mij zóó te beleedigen. Een beleediging die meer den beleediger dan den beleedigde trof. — Ware ik niet door die hooge tegenwoordigheid weerhouden — ik zou hem oogenblikkelijk neergestoken hebben.

Toen de vurige domkop ontwaarde, dat de heeren niet ophielden met lachen, gooide hij het om het, gezelschap van de voor hem ondragelijke vrolijkheid af te leiden, over 'n andere boeg, en sprak: „Deze Benvenuto beroemt zich erop, dat ik hem een blok marmer beloofd heb". Terstond zeide ik daarop: „Wat! Hebt ge mij niet door Uw leerling Francesco, zoon van Matteo den smid, laten zeggen, dat, als ik in marmer werken wilde, gij mij een blok ervan geven zoudt? En heeft hij u niet gezegd, dat ik dit aanbod aanvaard heb?" Toen zeide hij: „Reken er maar niet op. Ge krijgt het nooit!"
Ik — over al die onverdiende beleedigingen — gloeiend van woede, als van mijn verstand beroofd, riep nu zonder op den Hertog of op wien ook te letten uit: „Ik verklaar u bij dezen, dat — stuurt ge mij het marmer niet — gij naar een andere wereld kunt zoeken; want ik draai u, zoo zeker als ik leef, den nek om!"
Nauwelijks echter waren deze woorden gesproken, of ik bedacht in wiens tegenwoordigheid ik mij bevond; en, in deemoedige houding mij tot zijne hoogheid wendend, sprak ik: „Signor, één gek maakt er honderd. — De dwaasheden van dezen mensch deden mij vergeten, wat ik aan Uw doorluchtigheid en aan mij zelf verplicht ben. Ik bid U dus om vergeving". Toen zeide de Hertog tot Bandinello: „Is het waar, dat gij hem het blok marmer beloofde?" en Bandinello antwoordde, dat dit waar was. De Hertog wendde zich daarop tot mij, en zeide:
„Ga naar de werkplaats[1]) en zoek U een blok uit dat U bevalt". Ik antwoordde, dat alleen hij, die het mij beloofde, het mij aan huis bezorgen moest, en dat ik het op geen andere wijze hebben wilde. De woorden, die verder nog gewisseld werden, waren verschrikkelijk.
Den volgenden morgen werd mij een blok marmer aan huis gebracht. Ik vroeg, wien het mij zond? Het antwoord luidde, dat het van Bandinello kwam, en dat het 't marmer was, dat hij mij beloofd had.
(Wordt vervolgd.) WALENKAMP.

[1]) Dit was de werkplaats van de Cathedraal van Florence.

BUITENGEWONE LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA." GEHOUDEN 20 OCT. 1911.

Als Voorzitter werd met Alg. stemmen gekozen de heer Otto Schulz. Niet aanwezig zijnde, zal genoemde heer gevraagd worden het Voorzitterschap aan te nemen. Daarna kwam ter sprake het punt: „of de club zal blijven bestaan',. De heer D. J. Heusinkveld leidde dit punt in en was de meening toegedaan, dat, alhoewel hij zelf begonnen was dit punt ter sprake te brengen, men toch niet tot ontbinding der Club moest over gaan. De vergadering sloot zich na deze uiteenzetting bij den heer D. J. Heusinkveld aan, zoodat met nieuwen moed wederom zal gewerkt worden.
Besloten werd nog een schrijven aan den Gemeenteraad van Utrecht te richten, waarin er op gewezen zal worden, hoe tot spijt v. d. Club in het Wilhelminapark het melkpaviljoen verrezen is, dat *artistiek* van architectuur te noemen is en er in dat schrijven op aan te dringen in 't vervolg niet te gauw een voorstel om een prijsvraag voor dergelijke werken van de hand te wijzen, want dat door het uitschrijven van een prijsvraag een grooter kans bestaat een bevredigend resultaat te bereiken als zulks nu o.a. 't geval is. G. J. DE HAAS, *te Secretaris*.

BOEKAANKONDIGING.

DE PERSPEKTIEFLES, zooals die gegeven wordt aan de AKADEMIE VOOR BEELDENDE KUNSTEN TE 'S-GRAVENHAGE door G. A. LAAGLAND. Uitgave Firma A. Binnert Overdiep te Heerenveen, 3 deelen, tesamen *f* 3.50.
Het eerste deeltje, bestemd „voor Kandidaten voor de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer," is evengoed te gebruiken als boek voor het aanvangsonderwijs in perspektief aan teekenscholen. Het boek is van geheel andere opzet dan andere boeken over dit onderwerp; een LEERBOEK is het niet. Het geeft slechts wat de schrijver bij zijne lessen dikteert en daarbij de werkstukken die op 't bord ter uitwerking gegeven worden; het heeft dus ten doel nauwkeurig te geven wat het dictaat met figuren van den leerling gebrekkig geeft. Wanneer de leerling de werkstukken in het boek uitwerkt, vormt hij zich zelf een studieboek. Dit werkje lijkt ons zeer goed bruikbaar als handleiding voor den leeraar in dit vak; eene op ervaring berustende leergang waarborgt de goede bestudeerdheid. De dikwijls eenigzins droge stof, is hier in een aangenaam kleed getooid.
Het TWEEDE DEELTJE, op dezelfde wijze ingericht, gaat verder en is bestemd voor de kandidaten lager onderwijs; voor bouwkundigen gaat dit deeltje ver genoeg om een bouwkundige perspektief-teekening te maken.
Het DERDE DEELTJE, bestemd voor kandidaten voor de examens M. O., behandelt als laatste perspektiefhoofdstukken de weerspiegeling en de schaduwbepaling bij zonlicht. A. K.

INGEZONDEN.

BESCHOUWINGEN.

In het Genootschapsorgaan van 9 September j.l. komen een drietal artikelen voor als: de Perseus van Benvenuto Cellini eene toelichting op diens persoon en arbeid door ons lid Walenkamp, een raak artikeltje over „zandsteen uit den zak" door R. S. en een ingezonden artikel van G. van der Wal.
Deze drie artikelen op het eerste gezicht niets met elkander gemeen hebbende, brachten mij bij nadere beschouwing er toe toch eenige meerdere aandacht aan dit drietal te schenken en bij die nadere beschouwing trok ik deze conclusie, n.l. De kunstenaar zij iemand, die

zijn scheppingsdrang ook in de doode materie weet om te zetten; hij blijve in zijne kunst waar, en waar die factoren aanwezig zijn in den kunstenaar, waar de mensch blijkt te zijn kunstenaar bij de gratie Gods, daar zoeke men in zulke menschen geene opeenstapeling van nog meerdere gaven, laat staan dat men hen lastig valt met z.g. vriendschappelijke terechtwijzingen, n.b. niet op zijne kunst maar op die meerdere gaven die men in dien persoon verlangt.
Het zij mij vergund dit toe te lichten.
In het eerste artikel zien wij een der grooten op het gebied der kunstnijverheid in de 16e eeuw zich op gevorderde leeftijd ook als beeldend kunstenaar in de grootkunst doen kennen en het nageslacht nalatende een der mooiste scheppingen uit zijn tijd, en wat uit zijn levensbeschrijving blijkt, niet alleen is dit werk en al wat hij op het gebied der goudsmeedkunst heeft gegeven zijn geesteskinderen; meer nog, Hij weet zijn conceptie in doode maar onvergankelijke materie om te zetten, als ware in die doode materie het leven in te blazen. En niet alleen een Benvenuto Cellini, maar de meeste zoo niet alle groote meesters der Renaissance en voor hen die der middeleeuwen „misschien in nog grootere mate" waren concipieerders door hun geest en arm; waardoor zij ons konden nalaten dien schat van heerlijke werken zoo wel in architectuur, sculptuur als schilderkunst.
Waar vinden wij nu de artisten die zich gewaagd hebben aan een bewerken van het meer vaste materiaal?
Wat de heer Walenkamp zegt van den beeldhouwer, geldt in evengroote mate van den architect. Wordt het niet tegenwoordig door sommigen beneden hunne waardigheid geacht, tenminste eenige vaardigheid in een der hoofdambachten van de bouwkunst te hebben? Zelfs onder hen die niet finantieel krachtig genoeg zijn om als Architect zelfstandig te kunnen optreden, ergo het leven moeten leiden van artistiek aangelegden opzichter of teekenaar, vindt men ze bij tientallen die niets of zoo goed als niets praetisch weten van de hoofdvakken die zij moeten beheeren of wat nog erger is hun neus optrekken voor de practijk dier vakken. Ze zijn artist en daarmede is alles gezegd.
Hoe ver zij van de waarheid verwijderd zijn laat ons het betoog van den heer Walenkamp op uitnemende wijze zien. Dat de kunstenaar waar moet zijn in zijne conceptie laat ons in zijn raak artikeltje R. S. zien. Wat teekent die heer op geestige en rake wijze een nog altijd den architect onwaardigen arbeid. Hoe vaak hebben wij jongeren het niet gehoord, is het als ons devies, onze wapenspreuk voorgehouden. Weest waar, schoon en goed. Maar is het dan niet treurig dat mannen met een naam in de bouwwereld zich nog schuldig maken aan een leugen, aan bestendiging van het parool: „Wie doet het voor een koopje?"
Echter niet alleen die architect met zijn staf maakt zich aan dat euvel schuldig. Neen mij kwam laatst ter oore dat: aan een kliniekgebouw hier ter stede gemaakt naar de plannen van 2 onzer grootsten het sculpturale gedeelte was van „zandsteen uit den zak"; en zelfs moest ik zien dat in een kerkgebouw, gemaakt naar de plannen van die twee architecten, de pijlers waren van — „bekleed met" marmer.
Is het niet bij het zien van dergelijke feiten op zijn plaats te vragen. Als aan het groene hout aldus geschiedt, wat zal er dan van het drooge geworden?
Laten de ouderen toch beseffen dat, willen zij waarachtige dienaars van hunne kunst zijn, zij ook in daden moeten toonen wat zij met den mond zoo vaak belijden en den jongeren voorhouden. Laat niet altijd de geldvraag spreken. Zijt niet bang dat men, misschien naar een ander gaat die wel buigt voor de wenschen van den principaal.
Weest dan U zelf dan kan er van uw houding kracht uitgaan voor de jongeren, anders is uw woord een holle phrase. In het derde artikel zien wij nu een man, blijkens zijn biografie in Architectura een dier waarachtig-ernstige kunstenaars die hun geheele persoon aan hun ideaal geven en wat zijn kunst voor ons zoo belangrijk maakt, hem evenals de meesters der middeleeuwen en der renaissance, doet samengaan, doet deel uit maken der Architectuur. Deze man nu zien wij op een aller onsmakelijkste manier bekritiseerd. Over zijn kunst? Wel neen! Als dit noodig ware konde men er niets tegen zeggen, maar bekritiseerd over zijn schrijfwijze en de fouten die hij daar in maakt. Bezien wij dit stukje van begin tot einde dan vraagt men zich af of men waakt of droomt.
In het begin heet het dat het in dat ingezonden stukje gewraakte artikel des heeren Brouwer is. Onbeholpen van architectuur. Zeker men *kan* spreken van architectuur in schrijven, maar den heer v. d. Wal duidde het mij niet ten kwade dat ik het noem ziekelijke sofisterij; zoeken waar niets is te vinden.
Wie van ons hoorden van Architectuur in schrijven. Wij spreken wel van een stijl van schrijven. Op die manier mogen wij ook spreken van Architectuur in koekbakken en schoenpoetsen. Verder heet het zoo als ook op het einde van het schrijven van G. v. d. W. dat het niet te doen is om den heer Brouwer te kapittellen en niet te doen is om eens te kritiseeren want dat hij daarvoor te veel achting heeft voor dien heer. Ei lieve! Is het geheel er dan niet op berekend om op schoolmeesterachtige wijze te bekritiseeren? Vanwaar dan tot twee male toe excuus als bovengenoemd? Of is het geen kritiek als men over de uitdrukking naar materiaal, aanvang van het gebouw, en dergelijke uitdrukkingen iemand in een door allen gelezen orgaan op zulk eene wijze onderhoudt.
Maar erger wordt m.i. geoefende kritiek als de heer v. d. W. niet kan heen stappen over 's heeren Brouwers betoog, dat de gevel van een gebouw = gelaat van den mensch en gevelkarakter = mensch. Zeker! Zeker! Mijnheer v. d. Wal uwe opmerking is juist. Maar! Weet U dan ook niet dat de uitdrukking gevelkarakter O! zoo vaak door den architect gebezigd wordt? En als het waar is dat de gevel het inwendige, dus het karakter van het gebouw = mensch moet uitdrukken dan is de uitdrukking gevelkarakter = mensch nog niet zoo geheel bezijden de waarheid. Is dan uwe uitdrukking taalarchitectuur niet nog grooter tegenspraak.
Wij zullen het hier bij laten, echter moet mij van het hart dat het dergelijke z.g. vriendschappelijke opmerkingen zijn welke vele mannen met rijke ervaring doet terug schrikken om uit dien schat wat mede te deelen aan jongeren, bang als zij zijn dat deze of gene heksenmeester, die behalve in zijn eigen sfeer ook nog vermeidt „dank zij zijn misschien z.g. betere algemeene ontwikkeling" in andere sferen hen over (taal) architectuur komt kapittelen. In gemoede „en hier wil ik terug keeren tot het verband waarin ik mijne beschouwingen heb gedacht" zou men meenen dat de werksteenhouwers der middeleeuwen of de meesters der renaissance tot wier werken wij 20e eeuwers eerbiedig opzien, die machtige concipieerders door teekenstift en beitel ook Architecten waren in zinsbouw?
Van de middeleeuwers is 't mij niet bekend dat zij wisten of Dante's Inferno juist van zinswending was; maar wel

dat zij zijn werk begrepen en dat begrip neerlegden in hunne werken als een levende katechismus voor het nageslacht. Evenzoo zijn op uitzonderingen na als bijv. Michel Angelo en Da Vinci de meesters der Renaissance ook alle geen heroën der taal. Maar wat zij wel waren, de mannen, die als boven gezegd de middeleeuwers, ons hebben doen verstaan hunne taal, de taal van hunne kunst.

Tenslott: Mogen deze beschouwingen bijdragen tot het gewenschte doel door mij beoogd; namenlijk dat wij in onze kunst waar zijn, trachten onze schepping in vaster materiaal neer te leggen en daar om de materie niet te schuwen en ons te onthouden van nuttelooze sofisterij waardoor wij dikwijls ernstige mannen van ons vervreemen die anders ten zegen van ons aller streven zouden kunnen zijn.

Amsterdam, Sept. 1911. A. M. VAN WESTEROP.

PRIJSVRAAG OFFICIERENSOCIETEIT.

Ontwerpen, ingekomen op de prijsvraag voor de Rotterdamsche Officierensocieteit, worden van af Maandag 30 October tot en met Woensdag 8 November e.k. geëxposeerd in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Dit gebouw is geopend van 10 uur v.m. tot 5 uur n.m. Ook Zondags. Toegang vrij.

VAN ALLERLEI AARD.

ANTIQUITEITEN.

Op mijn reis door Normandië had ik bij de boeren voor 120 pop een oude kast gekocht — een magnifiek gelegenheidskoopje. In het hotel waar ik gelogeerd was, liet ik hem aan mijn tafelbuurman zien, een bekend kenner van antiquiteiten.

„Ze hebben je opgelicht, zeide deze, die kast is geen 15 pop waard.

„Alle duivels, zeg ik, wat te doen!"

„Weet je wat je doet? zegt hij, geef hem aan die boeren voor ƒ 25.— terug — ze zullen dat graag doen, en hem wel weer aan een anderen ezel verkoopen."

Zoo gezegd, zoo gedaan; ze waren heel royaal en accepteerden de kast graag voor die ƒ 25.—

Eenige dagen later zag ik die boeren terug.

„Nou, zeiën ze, met die kast voor ƒ 25.— terug te nemen, hebben wij geen kwaad zaakje gedaan ..... die kast is zoo echt mogelijk .... Bah! ....

En 't bewijs ervan is, dat je tafelbuurman, je weet wel... ons er nou 1000 pop voor geboden heeft. Maar hij zal hem niet voor minder dan ƒ 2000 hebben...!"

„Fijn"! zei ik, „dan is hij het, die me opgelicht heeft... Ik was er ook zéker van, dat die kast echt is".

Daarna dacht ik even na. „Hij zal hem niet hebben, die schurk, die oplichter, zei ik bij mezelf; wat ben ik toch stom geweest!" Ik kocht de kast voor ƒ 1800 van die boeren terug; en — had het gewonnen...!

Weet u wat ik later vernam?

Die kast was beslist niet meer dan 15 pop waard...

— Het buitenkansje, dat die boeren hadden, hebben ze met m'n tafelbuurman gedeeld. W.

(Vrij naar Henriot in „L' Illustration").

EEN MELKPAVILJOEN IN HET WILHELMINAPARK TE UTRECHT.

De secretaris van de Utr. Club van leden van A. et. A. geeft in 't Utr. Dagblad van 5 dezer het volgend satiriek beschouwinkje:

Het Wilhelminapark bezit haar melkpaviljoen.

Tusschen de boomgroepen ontwaart men het aardig huisje, lachend in hare frissche kleuren, aanpassend bij de omgeving van spelende en dartelende kinderen, lichtgroene grasvelden, blanke zwanen in het grauw-grijs water van den parkvijver.

Het dak van kleurig roode pannen, het fraai en sierlijk gevormd klokkentorentje, het frisch in gebroken wit gekleurde kozijnhout, onderbroken door het intieme groen der raampjes, doen met het aardig terrasmuurtje, opgetrokken uit warm-kleurige steen, overheerlijk aan. Bij het binnentreden overvalt ons een gevoel van rust; geen wonder want de architectuur is in hare eenvoudigheid, zoo wèl doordacht en beredeneerd, welke ons dwingt in concentratie op te gaan in de logische samenstelling van het geheel.

Die meditatie doet wèl, en wij vergeten het „tijdelijke" om weg te doezelen in het „Groot Eeuwige".

Den ontwerper komt de eer toe om door zijn werk ons in dat heerlijk opgaan der eeuwen te brengen en te meer hij dàt wist te bereiken in een..... „melkpaviljoentje".

Ware het een kerkgebouw! het ware te begrijpen, maar daar het hier een sober en klein huisje in ons park geldt,..... dient vermeld, dat hier in het „kleine" het „Groote" bereikt is.

En het Bestuur der gemeente Utrecht heeft alle eer van de wijze van werken in dezen gevolgd.

Door eene prijsvraag heeft zij den artisten gelegenheid gegeven hunne krachten aan een werkje voor de gemeenschap te wijden.

Zoo is dus door dat wijze werken van het Bestuur het stukje architectuur tot stand gekomen.

En de kinderen, spelende o m en i n het paviljoen zullen, wanneer zij éénmaal de mannen en vrouwen der maatschappij geworden zijn, met dankbaarheid aan ons hedendaagsch Bestuur terug denken, die zoo zeer in zich het besef voelde om voorbeeld te geven van de kunst in haar tijd en zóó doordrongen was van de waarheid, dat schoonheid een van de grootste factoren is in de opvoeding van het kind.

. . . . . .

O, ware het zoo!..... C. J. DE HAAS.

HET KOLONIAAL INSTITUUT OP HET TERREIN VAN DE OOSTERBEGRAAFPLAATS.

De voordracht van B. en W, om een belangrijk stuk grond, tegen een canon van ƒ 1 per jaar, in erfpacht aan het Instituut af te staan, en in de exploitatiekosten jaarlijks 28 pCt. tot een maximum van ƒ 30.000 bij te dragen, benevens 20 pCt. der totale bouwkosten tot een maximum van ƒ 200.000, is met een groote meerderheid, 26 tegen 13 stemmen, aangenamen.

Het Instituut verrijst alzoo op het terrein van de oude Oosterbegraafplaats. Thans is het dus nog de vraag: hoe?

Zal het Instituut ook onze jongeren in de gelegenheid stellen van hun kunnen blijk te geven. Van een zoo energiek college als het Bestuur en de Bouwcommissie voor deze onderneming mag men zulks verwachten.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 82. Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. De bebouwing van het Damplein te Zaandam, met afbeelding van het plan, vastgesteld door de Gemeenteraad van Zaandam en van het verbeterd plan, ingediend door het hoofdbestuur der Maatschappij. De Ned. Herv. kerk te Bloemendaal, met reproductie naar penteekening, door Mulder en v. Asdonk. Sociale hygiëne en techniek, door Keurschot. Ontsiering, door A. W. W., voordracht gehouden voor den bond Heemschut op 24 Mei 1911.

DE OPMERKER, 42. Amerikaansche torenhuizen, met eene plaat van het nieuw te bouwen Woolworth Building te New-York, hetwelk 235 Meter boven en 33 Meter onder den grond gebouwd zal worden.

DE INGENIEUR, 42. Les installations mécaniques du Port de Rotterdam, par W. Cool c. i. (met vele afbeeldingen).

DE GAS- EN WATERFITTER, 42. Een bezoek aan de nieuwe magazijnen der firma R. S. Stokvis & Zn. Ltd. te Rotterdam, met afbeeldingen o. a. van de binnenplaats, welke met een gewelf van ongeveer 25 Meter spanning van glazen bouwsteenen is overdekt.

BERLINER ARCHITECTURWELT. Restaurations- und Saalneubauten im Berliner Zoölogischen Garten, met vele afbeeldingen van plattegronden, gevels en details.

DEKORATIVE KUNST. Das Haus Feinhals in Cöln-Marienburg, von Joseph M. Olbrich, Bruno Paul, Max Länger.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 82, 83. Das neue Landesgefängnis in Mannheim. architekt Otto Warth. Der Umbau der Stadtmitte von Löwen.

INHOUD; Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Genootschapsprijsvragen 1912. — J. H. Leliman-prijsvragen 1911. — De Perseus van Benvenuto Cellini (V). — Buitengewone Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche Leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia". — Boekbespreking. — Ingezonden. — Prijsvraag Officierensociëteit. — Van allerlei aard. — Weebkladen en Tijdschriften.

NEGENTIENDE JAARGANG No. 44. ZATERDAG 4 NOVEMBER 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Namens Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken werd voor onze bibliotheek ontvangen: het derde deel van *„Oud-Nederlandsche Steden"*, door Prof. Dr. H. Brugmans en C. H. Peters, inhoudende: „Het Staatkundig en Maatschappelijk Leven."

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

De Utr. Club van leden van „A et A" heeft het navolgende adres verzonden:

Aan den Raad en aan B. en W. der Gem. Utrecht.

Edelachtbare Heeren.

Het bestuur van de Club van Utr. leden van het Gen. „Architectura et Amicitia" gezien hebbende het nieuwe melkpaviljoen in het Wilhelminapark voelt zich verplicht hare teleurstelling uit te spreken over de onaesthetische oplossing van dat bouwwerk en wijst er met nadruk op dat het zeer te betreuren valt dat uw College indertijd geen gehoor gegeven heeft aan het verzoek om eene prijsvraag uit te schrijven. Te meer is het jammer dat niet alleen van deskundige zijde een afkeurend oordeel gehoord wordt, doch ook het publiek inziet dat het opgerichte bouwwerk geen aesthetische waarde bezit en waar de club, daartoe bevoegd zijnde, in een schrijven van 26 Nov. 1910 aan B. en W. met *beslistheid* het resultaat reeds voorspelde, komt het haar voor dat in volgende gevallen in dergelijke zaken, òf deskundige voorlichting gewenscht is, òf door middel van een prijsvraag, een betere oplossing te verwachten moge zijn; waarom zij met kracht bij uw college aandringt om aan dusdanige verzoeken een ruimer gehoor te verleenen.

Namens het bestuur der Club van Utr. leden van het Gen. „A et A."

de Voorzitter, *(w.g.)* OTTO SCHULZ.
de 1ste Secretaris, *(w.g.)* C. J. DE HAAS.

Het schrijven dd. 26 Nov. 1910 luidde:

UTRECHT, 26 November 1910.

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Utrecht.

Edelachtbare Heeren,

Het bestuur van de Club van Utr. leden van het Gen. »A. et A." gezien hebbende de teekening van het Paviljoen voor het Wilhelminapark, voelt zich verplicht hare verwondering uit te spreken over de onaesthetische waarde van dat bouwplan, waaruit blijkt dat het te bouwen paviljoen een onoogelijk en mislukt stuk architectuur voor de stad Utrecht worden zal. De club dringt daarom bij uw College aan, zoo het nog niet te laat is, niet op een dusdanige wijze voort te gaan, maar de jonge architecten door middel van eene prijsvraag alsnog in de gelegenheid te stellen hunne beste krachten te laten wijden aan dit vraagstuk, waarvan *beslist* het resultaat wezen zal, dat het uitgekozen ontwerp een veel hoogere aesthetische en practische waarde heeft, dan het gemeenteplan, terwijl het in geen geval noodzakelijk zijn zal de daarvoor beschikbare bouwsom te overschrijden.

De club wijst uw College er met nadruk op, dat vooral in de eerste plaats, hetgeen wat door de Gemeente wordt gebouwd, aan hooge aesthetische eischen voldoen moet, wil zij bevoegd zijn om in andere gevallen critisch op te treden inzake aesthetische belangen, hetzij persoonlijk of door een namens haar gestelde Schoonheids-commissie, want het werken van de Gemeente kan en zal voor velen een voorbeeld zijn, terwijl zij verantwoordelijk is of dat voorbeeld ten goede of ten kwade zal strekken.

Namens het bestuur van de Club van Utr. leden van het Gen. „A. et A",
de 1ste Secretaris,
(w.g.) C. J. DE HAAS.

VERSLAG VAN DE 1300ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 1 NOVEMBER 1911, IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Na de opening worden de notulen gelezen en onveranderd goedgekeurd.

Ingekomen was een brief van den heer Alfred Post te Mechelen gericht aan Mej. Valença te Amsterdam, die dit schrijven der vergadering voorlegt met verzoek een lijst te onderteekenen voor eene te Mechelen ingestelde actie tot behoud van de Hallen, die met slooping bedreigd worden. Na lezing van 't stuk en eenige discussie wordt besloten dat de aanwezigen individueel, de voorzitter en de secretaris namens A. et A. zullen onderteekenen. Aldus geschiedt.

Vervolgens een schrijven van den heer G. F. La Croix houdende mededeeling dat schijver als lid der redactie wenscht af te treden; voor kennisgeving aangenomen.

Verder een schrijven van den secretaris der Ver. van Adv. Electro-technische Ingenieurs met een exemplaar der Statuten dier vereeniging en een honorariumtabel; eveneens voor kennisgeving aangenomen.

Eindelijk een brief namens Z. E. den Minister van B. Z., begeleidende het derde deel van Brugmans en Peter's „Oud Nederlandsche Steden", dat Z. E. ons voor onze bibliotheek aanbiedt, welk aanbod met erkentelijkheid wordt aanvaard (applaus). Besloten den Minister dank te betuigen.

Tenslotte een schrijven van Mevrouw Wed. E. F. la House te Amsterdam houdende kennisgeving van het overlijden van haren zoon den heer P. C. J. la House, in leven lid van ons Genootschap. De voorzitter wijdt eenige woorden, van deelneming blijkende, aan den de zijnen en ons op jeugdigen leeftijd ontvallene. De secretaris deed schriftelijk van deelneming blijke.
Vervolgens is aan de orde de ballotage van den heer H. F. Sijmons te Amsterdam, als gewoon lid voorgesteld door de heeren Roosing en Rutgers. De candidaat wordt met algemeene stemmen toegelaten. Middelerwijl wordt der vergadering voorgesteld de heer A. Nering Bögel, die, toegetreden als kunstlievend lid, voor 't eerst als zoodanig de vergadering bijwoont.
De verkiezing van een lid der redactie wordt uitgesteld; waarna de heer A. W. Weissman het woord erlangt om ter vervanging van den heer Walenkamp, die nog steeds niet geheel hersteld is, te spreken over Persische Bouwkunst.
Spreker deelt mee slechts kort in de gelegenheid te zijn geweest zich eenigszins voor te bereiden aan de hand van eene collectie platen, hem door den heer Walenkamp gezonden en thans gedeeltelijk in de zaal opgehangen.
Ondanks deze korte voorbereiding gaf de heer Weissman evenwel een even leerrijke als interessante voordracht ten beste, doorweven met tal van geestigheden; waarvoor hij een warm applaus en eenige zeer waardeerende woorden van den voorzitter oogstte.
Een kort resumé volgt hierachter.
Na beëindiging dezer met groote belangstelling gevolgde rede deed de heer Weissman eenige mededeelingen omtrent den herbouw van den door brand vernielden toren der St. Jacobskerk te Vlissingen; daarbij de eenige teekening en het bestek aan eene alleszins gerechte kritiek onderwerpende. Ten duidelijkste blijkt uit de beschrijvingen van het herstellingswerk dat dit werk in verkeerde handen is en derhalve verwacht kan worden dat van het monument niet veel over zal gebleven zijn als het op de voorgenomen wijze zal zijn hersteld. Spreker stelt voor, ten einde dit zoo mogelijk te voorkomen, een actie in te stellen bij het Gemeentebestuur van Vlissingen en bij autoriteiten die hunnen invloed kunnen doen gelden.
De voorzitter spreekt zijn bewondering uit voor de activiteit des heeren Weissman en is van de instemming der aanwezige leden met het voorstel overtuigd, acht echter kritiek op het bestek niet zonder bezwaar. Het plan van restauratie geeft bovendien aanleiding tot optreden genoeg. Spreker zou in een eventueel adres wenschen uit te drukken, 't geen geheel is in de lijn van 't Genootschap, dat een monument in onzen tijd gebouwd den stempel dient te dragen van onzen tijd. De oude toren zou derhalve te vervangen zijn door een nieuwen.
De heer De Jongh verzet zich tegen dit denkbeeld, terwijl de heer Weissman met voorbeelden aantoont dat des voorzitters meening in vroegere eeuwen gehuldigd is toen verscheidene Gothische spitsen vervangen zijn door Renaissance. (Breda, Amersfoort, e.a.). Na discussie wordt besloten een adres te zenden aan het Gemeentebestuur van Vlissingen en daarin te wijzen op de besproken gebreken, de wenschelijkheid bepleitende van de herstelling van den toren aan waardiger en bekwamer hand, dan thans het geval schijnt te zijn, toe te vertrouwen. De heer Weissman zal het concept samenstellen.
De voorzitter wijst vervolgens op den gepubliceerden brief van de Permanente Prijsvraag Commissie inzake twee aanvullingen der Algemeene Regelen. Na voorlezing van den brief en eenige discussie wordt besloten de door de P. P. C. voorgestelde aanvullingen goed te keuren en op voorstel van den heer Rutgers de P. P. C. in overweging te geven eene regeling te vinden en voor te stellen van de bedragen der prijzen, enz. bij prijsvragen voor bouwwerken met een bouwsom hooger van ƒ 240.000.
Een vraag omtrent den datum van de Algemeene Vergadering en de verandering van dien datum wordt aan het bestuur ter afdoening overgelaten.
Hierop volgt, na de gebruikelijke rondvraag, sluiting.

* * *

R.

Resumé van de Causerie door den heer A. W. Weissman, gehouden in de 1300ste Ledenvergadering op 1 November 1911 over:

De Perzische Bouwkunst van 750 tot 1800.

Omtrent de Perzische bouwkunst uit de Oudheid kan men in ieder handboek bijzonderheden vinden, maar omtrent die uit den tijd, toen de Perzen tot de leer van Mohammed waren overgegaan zoekt men in die handboeken te vergeefs nadere inlichtingen.
Perzië was tot voor betrekkelijk weinig jaren maar zeer onvolkomen bekend. In de middeneeuwen door beschaving uitmuntend, waren de Perzen langzamerhand door het slechte bestuur der vorsten tot een volk geworden, dat geen hoogen trap van ontwikkeling meer innam.
De bloeitijd van de Perzisch-Mohammedaansche bouwkunst valt samen met die van onze middeneeuwen. In de zestiende eeuw wordt weinig meer gebouwd, dan zien wij weer een korte herleving, die van 1590 tot 1620 duurt; in de latere 17e en 18e eeuw bepaalt men er zich toe, enkele bestaande gebouwen te herstellen.
Het oudste werk van Perzië is de zoogenaamde Vrijdagsmoskee, te Issaham, die in 755 werd begonnen, doch door latere veranderingen niet meer haar oorspronkelijke gedaante heeft. Dit gebouw is vierkant, met een binnenplein, waaromheen galerijen loopen. In het midden van dit plein is een put, met een overhuiving, die op vier zuilen rust. De toegang tot de moskee zelf is voor ongeloovigen verboden. Men weet slechts, dat zij van binnen met in figuren bewerkt stuc prijkt.
De bouwmeesters hebben zich van gebakken steen bediend. In de tweede helft der twaalfde eeuw ontwikkelt de techniek van het steenbakken zich vooral te Nastsjewan, waar ook het verglazen der steenen, zooals de Perzen der oudheid dit gedaan hadden, weder herleeft. Nastsjewan is aan den weg tusschen Eruvan en Tebriets gelegen, en werd in de 13e eeuw door de Mongolen zóó verwoest, dat slechts enkele overblijfselen der oude gebouwen bewaard bleven. Het grafgebouw van Joessoef Iebu Koetajur is achthoekig en wordt door een dak in den vorm eener piramide bekroond. Alles is in gebakken steen gemetseld, die hier en daar in eigenaardige vlechtwerken tot versiering gebruikt is. Ook de opschriften zijn van metselsteenen gemaakt. Zij vullen eene fries, die onder het dak om het gebouwtje loopt. Deze vlechtingen vormen niet een geheel met de muren, doch zijn in platen daartegenaan bevestigd. Om die platen te maken, bediende men zich van houten bakken, even diep als een steen op zijn kant hoog was. In die bakken werden dan de steenen in de gewenschte teekening neergezet, en daarop goot men den bak met een mengsel van gips en gemalen steen vol. Nadat alles verhard was, kon men de plaat uit den bak nemen en tegen den muur bevestigen. De voegen tusschen de platen werden met mortel gedicht.
Het tweede gedenkteeken te Nastsjewan is het grafgebouw van Mormien Sjatoen, hetwelk als plattegrond een tienhoek heeft. Hier zijn alle muren op dezelfde wijze als bij het vorige gebouw met platen bekleed en versierd, zoodat nergens een onversierd gedeelte te zien is. De ornamenten hebben een bijzonder rijk karakter, en daarbij is van blauwverglaasde steenen gebruik gemaakt. Bovendien zijn alle vlakken van gips, die in het gezicht bleven, met reliefornament, dat uitgesneden werd, eer het verharden had plaats gevonden, versierd.
De patronen der versieringen zijn op ieder der tien zijden verschillend. Steeds zijn meetkundige figuren als hoofdmotief genomen; zoo vindt men den zeshoek, den achthoek, den twaalfhoek, maar ook den vierhoek, den vijfhoek en den zevenhoek. De verglaasde steenen zijn altijd dieper geplaatst dan de onverglaasde, hetwelk het effect nog zeer verhoogt. Ook voor de letters der opschriften is van blauwverglaasde steenen gebruik gemaakt. Men zag te Natsjewan in 1890 nog een overblijfsel van een portaal, dat vroeger tot een moskee had behoord, doch dat sedert door de Russische regeering gesloopt is. Naast dit portaal rezen twee overblijfselen van minaretten, die zeer aan hedendaagsche fabrieksschoorsteenen deden denken, omhoog.
In de dertiende eeuw is het Konia, geheel in het westen, in Klein-Azië, gelegen, waar de Perzische bouwkunst bloeit. Daar hadden toen de vorsten der Seldsjakken hun residentie. Niet ver van de stad waren steengroeven aanwezig, zoodat de gebouwen, die daar gesticht werden niet uitsluitend uit gebakken steen behoefden te worden gemaakt, zooals die van het Noord-Oostelijke Perzië. Men heeft hier den zoogenaamden, „berg- en baksteenbouw" toegepast, door alle versierde deelen in gehouwen steen uit te voeren, en overigens den gebakken steen met marmeren platen te bekleeden. Maar de minaretten, de inwendige muren en de gewelven zijn grootendeels uit gebakken steen opgetrokken. De gehouwen steen werd met bijzonderen rijkdom versierd.
Een der voornaamste gebouwen te Konia is de moskee van Sultan Ala-Eddien, in 1210 begonnen en in 1236 voltooid. Zij heeft een trapeziumvormige plattegrond. De smalle noordelijke helft door een ommuurd plein ingenomen, de zuidelijke door de eigenlijke moskee, wier vlakke houten zoldering op bogen, die door zuilen gedragen worden, rust. De hoofdingang der moskee heeft een min of meer Romaansch-Gothisch karakter, wat verklaard wordt daardoor, dat de bouwmeester uit Damascus afkomstig was, en de westersche Architectuur van dien tijd heeft gekend.
Fraaier nog dan dit gebouw is de Siertsjeli-Medresse, een school voor geestelijken te Konia, waarvan slechts een ruïne over is. Dit gebouw is langwerpig en heeft een binnenplaats in het midden, waaromheen een galerij, een groote nis, twee koepelzalen en eenige kleine vierkante vertrekken zijn aangebracht. Van binnen is dit gebouw rijk met verglaasde tegels versierd, die in blauw en paars verschillende ornamenten vertoonen, of als mozaïeken op de reeds genoemde wijze in een gipsmassa zijn aangebracht.
Een grafkapel te Konia, in 1270 gebouwd, vertoont een koepelruimte, die met verglaasde tegels versierd is. Deze tegels zijn niet vierkant, doch op de wijze van sectiel-tegels in allerlei vormen bewerkt; de ornamenten vertoonen de vormen der Perzische kunst, en komen in donkerpaars op een lichtblauwen grond uit.
De moskee van Sahieb Ata, die dicht bij deze grafkapel staat, bezit een gebedsnis of miraab, omstreeks 1260 gemaakt, welke de voor de Mohammedaansche kunst zoo karakteristieke stalactiekgewelven vertoont. Zoowel die gewelven als de nis zelf zijn met een rijkdom van verglaasd tegelsectielwerk versierd. De blauwe tinten in verschillende schakeeringen spelen hier een hoofdrol.
Het grootste gebouw te Konia is de Moskee Iendie Minareli die behalve de eigenlijke moskee, welke slechts bescheiden afmetingen heeft, ook een school voor geestelijken of medresse omvat. Zoowel de school al de moskee worden door koepels van baksteen gedekt. Tot 1901 bezat het gebouw ook een hooge minaret, welke toen echter door een bliksemstraal is vernield. Bij dit gebouw zijn de versieringen van een minder goeden smaak, dan bij de overige. Vooral ten opzichte der schaal is de architect niet gelukkig geweest; door die te groot te nemen zijn de ornamenten grof geworden. De minaret was, wat haar bovendeel betreft, geheel van gebakken steen opgetrokken, en daar de cirkel van den plattegrond voor ieder der drie verdiepingen op andere wijs met schalken, zooals de Gotische pijlers die vertoonen, bezet was, werd een even slank effect verkregen. Door het aanbrengen van verglaasde steenen in verschillende figuren was het geheel nog belangrijk verlevendigd.
De werken der veertiende eeuw vinden wij vooral te Sultaniek, te Tebries en te Boostaam, drie steden, ten zuiden der Kaspische Zee gelegen.
Tebries wordt door hen, die het in de vijftiende eeuw bezochten genoemd als de prachtigste stad in Perzië. Van die pracht getuigen nog de bouwvallen der zoogenaamde Blauwe Moskee, die slechts een gedeelte zijn van het grootsche geheel, dat eens bestond. De plattegrond vertoont een langwerpig vierkant, dat door zware pijlers in vakken is verdeeld, die ieder door een koepel werden gedekt; een andere koepelruimte bevond zich, uitgebouwd, tegenover den hoofdingang. Van die hoofdingang is nog een groot gedeelte aanwezig. Wij zien hier den „ezelsrugboog" toegepast, die zoo karakteristiek voor de Mohammedaansche kunst is. Het gebouw draagt zijn naam naar de mozaïeken van blauw verglaasden steen, waarmede alle waren versierd zijn.
Ook bij de andere Moskeeën, te Sultaniek en te Boostaam is de groote portaalnis, rechthoekig omsloten en soms door minaretten geflankeerd, het hoofdmotief.
Met de vorderingen der tegeltechniek treedt het veelkleurig ornament steeds meer op den voorgrond. Terwijl de andere gebouwen alleen versierd waren met de vlechtwerken, zooals die reeds werden beschreven, zien wij te Sultaniek bepaalde ornamenten van verglaasde steenen toegepast, doch bovendien sectiel-tegels, terra cotta en tegelmozaïek, terwijl de koepels daar geheel met verglaasde steenen bekleed zijn. De wanden vertoonen, op deze wijze versierd, als het ware reusachtige tapijten.
In de vijftiende eeuw maakte Abbas de Groote Issahan tot zijn hoofdstad. Hij liet daar om het groote plein booggalerijen maken ter hoogte van twee verdiepingen, waarin zich, aan de westzijde, den toegang naar het paleis, aan de zuidzijde de nis der groote moskee en aan de oostzijde de moskee zelf bevond, terwijl een poort aan de noordzijde toegang gaf tot den bazar.
Terwijl de koepels der dertiende en veertiende eeuw òf halve cirkels, òf ezelsrugbogen als beschrijvende lijn hadden, vertoonen die der vijftiende eeuw den peervorm, die later uit Perzië niet slechts naar Indië, maar ook naar Europa zou worden overgebracht, waar hij in de late Gothiek het motief der torenbekroningen zou opleveren. Deze laat-Perzische koepels bestaan uit twee „calottes", die door een houten constructie gesteund en te zamen gehouden worden. Natuurlijk is dit geen goede constructie en dit verklaart, waarom zoo vele dezer koepels zijn ingestort.

CURSUS IN BOETSEEREN.

De afdeeling Amsterdam der „Ver. tot Bevordering v. h. Onderwijs in Handenarbeid in Nederland" geeft gedurende dezen winter in de Gemeentehulpschool aan de Rustenburgerstraat hoek Ruysdaelkade, een cursus in boetseeren (Dinsdagsavonds half acht) onder leiding van den beeldhouwer M. J. Hack. Zij, die hieraan wenschen deel te nemen kunnen zich aanmelden bij den secretaris den heer P. K. van Doornik, Wijttenbachstr. 54, A'dam. Het cursusgeld bedraagt acht gulden.

GLASSCHILDERKUNST *(vervolg op blz. 339 no. 42.)*

Vraag III: „Valt een oud raam waarlijk wel te restau-„ren, bedoeld in den geest n.l., dat oud en nieuw glas te „zamen een fraai en bevredigend geheel verschaft (zon-„der ook maar iets van het oude glas te verwijderen) en „*blijft* het nieuwe glas volkomen bij het oude aanpassen?

Bij de beantwoording dezer vraag is het noodig in ons denken eerst na te gaan, welke bijzondere gevallen zich kunnen voordoen, wanneer men over de restauratie van een oud raam spreekt, en in welke groepen men deze kan verdeelen. Gij zult dan zien dat de beantwoording ingewikkelder zal zijn, dan men oppervlakkig denken zal.

In de eerste plaats moet worden nagegaan of het oude raam behoort tot het tijdperk van vóór 't jaar 1550 en tot welk daarvan, en of het na dit jaar is vervaardigd. Is het na dit jaar vervaardigd, of het dan geheel of ten deele is vervaardigd volgens één of door aanwending der beide technieken.

Ten tweede. Wat zijn op oude ramen, uitgevoerd in een der beide technieken, de gevolgen, teweeggebracht door de invloeden van licht, lucht en water, of andere oorzaken zooals b.v. door de kracht van den wind enz.

Ten derde. Van welken aard is de beschadiging van het raam, die de restauratie noodzakelijk maakt.

Ten vierde. Wat is bij restauratie's van oude ramen noodzakelijk en wat is geoorloofd.

Bovengenoemde vragen, door mij in vier groepen gerangschikt, omvatten wel de voornaamste factoren, waarmede moet gerekend worden bij restauratie's van oude ramen.

Voor de beantwoording Uwer vierde vraag is het noodzakelijk dat door mij eerst iets worde medegedeeld over deze factoren en het zal dan blijken dat Uwe vijfde vraag met Uwe vierde te zamen zal kunnen worden beantwoord. Deze vijfde vraag luidt:

„Heeft het licht en de lucht invloed op het glas, en kan „men soms na bepaalden tijd iets van verkleuren gewaar „worden."

Laat ik eerst eens nagaan, wat voor eigenaardigheden kunnen worden opgemerkt aan een oud raam dat b.v. dateert uit de 12e of 13e. eeuw. Bij dit nagaan maak ik gebruik van wat ik zelf in den loop der jaren aan oude ramen in Frankrijk en Duitschland op dit gebied heb waargenomen, en dit waargenomene heb kunnen toetsen aan hetgeen andere glasschilders vóór mij daarover hebben medegedeeld. Deze oude ramen komen, zooals ik reeds in een vorig schrijven mededeelde, niet in ons land voor en de studie daarvan is voor een Hollander om verschillende redenen niet gemakkelijk.

Het trok herhaalde malen mijn aandacht, wanneer ik de opmerkingen na ging van leeken, en zeer dikwijls ook van glasschilders, die oude ramen, zooals te Chârtres, hadden gezien, dat deze opmerkingen blijk gaven te zijn voortgekomen uit hunne bewondering voor de overweldigende schoonheid dezer ramen.

Moge dat bij den leek alleszins verklaarbaar zijn, bij den glasschilder is het niet genoeg wanneer hij zich beperkt tot bewondering alleen.

*Be*wondering en *ver*wondering hebben iets met elkander gemeen en *ver*wonderen toont altijd iets van onwetendheid.

Moge nu de leek er niet zooveel belang in stellen om dieper door te dringen in alles wat de glasschilderkunst betreft, voor den *goeden* glasschilder is deze diepere belangstelling noodzakelijk.

Nu blijkt deze oppervlakkige beschouwing van beide categoriën waarnemers daaruit, dat zij U altijd verhalen hoe de ramen er uit zien, wanneer zij *in* de kerk staande deze ramen hebben bezien en . . . . . bewonderd, maar hoogst zelden vindt gij vermeld, dat de belangstelling zich zoover uitstrekte, dat zij ook eens een raam aan de buitenzijde ervan gingen bekijken.

Zoo een raam, waarin ge U vol kunstgenot langen tijd kunt verdiepen, wanneer gij het in de kerk door het invallend licht in U opneemt, doet Uw verstand door zijn schoonheid zwijgen. Maar buiten de kerk het beziende, verschaft het U een bijzonderen aanblik, die Uw verstand onmiddelijk aan den arbeid zet.

En daarvoor is meer dan voldoende reden, door het zonderlinge contrast, dat het buitenaanzicht maakt met hetgeen gij binnen in de kerk van het raam aanschouwd hebt. Hebt gij daarbij nog het voorrecht, dat naast dat oude raam een nieuw raam is geplaatst, dan valt U ook daarmede een groot verschil tusschen beide in het oog.

In de kerk aanschouwt gij de voorstelling van het raam, uitgedrukt in lijn en kleur; daar buiten neemt ge, moeilijk te volgen, in het loodnet van het raam, de omtrekken der teekening waar door het lood gevormd, het glas omvattend, dat een duisteren, somberen indruk op U maakt. Hier en daar valt een flauwe schemering van kleur U nog tegen, maar vol verbazing ziet ge, dat waar het raam in de kerk prachtig helder doorschijnend van kleur is, gij hier evenveel stukken glas ziet die een groenachtig melkwitte kleur vertoonen, en het vermoeden zouden wettigen, zoo ge niet reeds het raam aan de binnenzijde hadt gezien, dat deze glasstukken geheel ondoorzichtig zouden zijn. Dan weder neemt ge over de andere glasstukken opaleseerende, irriseerende kleurschakeeringen waar, zooals b.v. petroleum of teer op water te weeg brengen.

Wat zijn deze verschijnselen en hoe ontstaan zij?

Ziedaar eene vraag, waarvan de beantwoording voor den restaurateur van groot belang is, want deze verschijnselen zijn waar te nemen op vele oude ramen en zij komen daarin voor in alle mogelijke graden van ontwikkeling.

Het zijn vertroebelingen, verduisteringen van het glas, die door verloop van tijd, hoofdzakelijk onder den invloed van licht, lucht en water daarin zijn ontstaan. Zij zijn dikwijls zeer verschillend van aard.

Nu eens is het glas als met een lichte, matte aanslag bedekt, dan weder is deze aanslag zwaarder en ondoordringbaarder voor het licht.

Vele ramen uit de eerste eeuwen vertoonen deze verschijnselen niet en zien er uit alsof zij zooeven uit de werkplaats van den glasschilder waren gekomen.

Ik weet in onze taal voor dezen aanslag geene andere naam te gebruiken dan die de Duitsche glasschilder daaraan geeft n.m. „Patina".

Deze naam is in overeenstemming met het wezen van dezen aanslag, daar hij het glas als met een grauw-grijze laag van paat bedekt.

Door scheikundige onderzoekingen van deze laag, die men daardoor van het glas verwijderde, bleek zij te bestaan uit kiezelzuur met eene geringe bijmenging van ijzer en kalk.

Wanneer deze laag van het glas is verwijderd, blijkt het glas, dat is bloot gekomen, aan zijne oppervlakte talrijke groefjes en gootjes te vertoonen met verweerd glas gevuld, waarin sporen aanwezig zijn van metalen, als ijzer, lood en somtijds koper. Dit verweeren van het glas wordt toegeschreven aan den invloed van lucht in hare verschillende graden van vochtig zijn en van de inwerking van koolzuur, dat ontbindend werkt op de verbindingen van het kiezelzuur, dat in het glas voorkomt door den aard zijner samenstelling.

Nu zijn de grondstoffen waaruit glas bestaat nooit vrij van metaaloxyden, met name die van het ijzer, zoodat de glasmassa in het vuur een groenachtige tint daardoor verkrijgt wat weder door bepaalde ontkleuringsmiddelen wordt geneutraliseerd of opgeheven, waardoor het glas blank wordt. Niettemin zijn deze oxyden van het ijzer aanwezig in het glas, al is hunne werking opgeheven. Daarom vindt men bij onderzoek van de verweerde glaslaag hunne sporen daarin terug.

Mogelijk zal ik hierop later eens terug komen, daar nu hierop verder door te gaan, te ver zou afvoeren van de beantwoording Uwer vragen.

Naarmate nu dit verweeringsproces in meerdere of mindere mate is voortgeschreden, is het glas met eene meerdere of mindere dikke patinalaag bedekt.

Is deze laag dun, dan zal zij het licht in het raam op eene aangename wijze afdempen. De kleuren, vooral het rood vertoonen die fluweelachtige glanzen, die de waarde der kleur veeleer verhoogen dan verlagen.

Het is deze werking der patina, die de hedendaagsche glasschilders bij hunne navolging der oude ramen verkeerdelijk toeschrijven aan een deel der oude techniek, zoodat vele dit onwillekeurig trachten na te bootsen in de beschildering. Het is niet te ontkennen, dat daardoor in het raam aardige, zelfs gunstige effecten worden bereikt. Maar daar ook de nieuwe ramen op den duur door dezelfde invloeden, als waaronder de oude ramen veranderden, zullen veranderen, zullen deze nieuwe ramen waarop de werking der patina is nagebootst, zeer spoedig wanneer de werkelijke patina wordt gevormd, geheel worden verduisterd.

En dit te meer, omdat vele deze nabootsing der patina werking op de achterzijde van het glas (d.w.z. de buitenzijde) aanbrengen.

En daarbij komt dan het feit, dat de zijde van het glas die beschilderd is en ingebrand veel spoediger aan verweering bloot staat, daar de metaaloxyden, waaruit de glasschilderverven bestaan in de oppervlakte van het glas zijn ingezonken door het branden en daardoor de eerste aanvattingen geven voor de verweeringsprocessen onder den invloed van het water en de lucht. Beschildering van de buitenzijde van het glasraam is dus ten allen tijde te vermijden en te veroordeelen.

Maar terugkeerend tot de beschouwing der patinalaag, kunnen wij begrijpen, dat hoe zwaarder zij wordt, hoe ondoorzichtiger het glas daardoor zal worden, waardoor vele ramen en het eerst de donkere kleuren totaal worden verduisterd. Dan zegt men, dat het glas geheel is dichtgeloopen. Bij de verwijdering van deze laag, zoo dit nog mogelijk is, blijkt dikwijls, dat de oppervlakte van het glas totaal is ingevreten en men is verplicht, bij restauratie van het raam, dit glas te verwijderen en door nieuw te vervangen.

Een ander verschijnsel, dat bij oude ramen wordt waargenomen, is het boven aangehaalde irriseeren, waardoor het glas bedekt is met alle kleuren van den regenboog, wanneer men er het zonlicht op ziet weerkaatsen. Onderzoekt men dit glas van nabij, dan vindt men oogenschijnlijk daarin geene veranderingen, maar wanneer men zijne oppervlakte onder sterke vergrooting onderzoekt, blijkt dat daarin vele fijne groefjes aanwezig zijn, die het glas aan de oppervlakte als het ware verdeelen in evenwijdig staande ontelbaar kleine plaatjes of blaadjes, die evenals het parelmoer het vermogen bezitten om de lichtstralen te ontleden in hunne samenstellende kleuren.

Verder is het in de practijk gebleken, dat het oude groenachtig witte glas, onder den invloed van het zonlicht, allerlei kleurtinten aannam, zooals b.v. gele, roode, bruingele, roze of violette tinten, wat vooral de geheele kleurwerking der oude ramen zeer verhoogde.

Een factor, die mede bij oude ramen in rekening moet worden gebracht is dat zij op den duur in betrekkelijk korten tijd, binnen zoowel als buiten door een vuile stoflaag worden bedekt, die medewerkt bij het verweeringsproces, door de belemmering van het afloopen van het water langs het raam, waardoor het raam langen tijd vochtig blijft.

In deze stoflaag bevinden zich kalkdeelen van het metselwerk en ijzerroest afkomstig van het onontbeerlijke ijzerwerk tot steun voor het raam.

Het is hier wel ter plaatse, om even opmerkzaam te maken op het feit, dat klaarblijkelijk niemand er aan denkt in het belang der gebrandschilderde ramen, op bepaalde tijden deze laag vuil op beide zijden van het raam te verwijderen, dat zich nu ongestoord vermeerdert en het raam bedenkelijk verduistert.

En te opmerkelijker is dit feit, daar in vele kerken en gebouwen voor duizenden guldens gebrandschilderd glas aanwezig is, waaraan na de plaatsing, niet de minste zorg meer wordt besteed. De goede instandhouding der ramen en het licht in de gebouwen zou er zeer door worden gediend.

Het ligt echter voor de hand dat dit werk niet door onkundige handen zou mogen geschieden.

(Wordt vervolgd.) J. W. LE NOBEL, Amsterdam.

VAN DE OUDE AARDE EN HET NIEUWE WETEN.

III.

EEN MERKWAARDIGE, OUDE, OPGEKLAMPTE DEUR.

(AAN J. H. DE GROOT).

BINNENKORT hoopt de heer De Groot een werk te doen verschijnen, dat een voortzetting en nadere uitwerking zijner vroeger verschenen bekende studies over „*Systemen*" bevat. Dit werk behelst echter niet slechts een voortzetting van de in de voorafgaande werken behandelde stof; er worden bovendien geheel nieuwe elementen in besproken en onbekende gezichtspunten geopend.

Wat mij o.a. bij beschouwing der drukproeven bizonder trof, was de wijze, waarop: *de rythmiek der vrije lijnen* erin behandelt wordt. De Groot toont namelijk aan, hoe — ook in oogenschijnlijk geheel ongebonden werk (zooals bijv. dat der landschapschilderkunst) — wel degelijk een zekeren *onderbouw* bestaan kan, waaruit het oogenschijnlijk vrije beeld zich ontwikkelde, en waardoor die prachtige harmonie ontstaat, die in dergelijke kunstwerken zoo bizonder treffen kan. (Zie het werk van Jan van Gooyen e.a.)

Deze harmonie wordt verkregen door: *het uit één centrum waaien van regelmatige stroomen.*

Bij het gesprek, dat we verder voerden, werd 'n ander

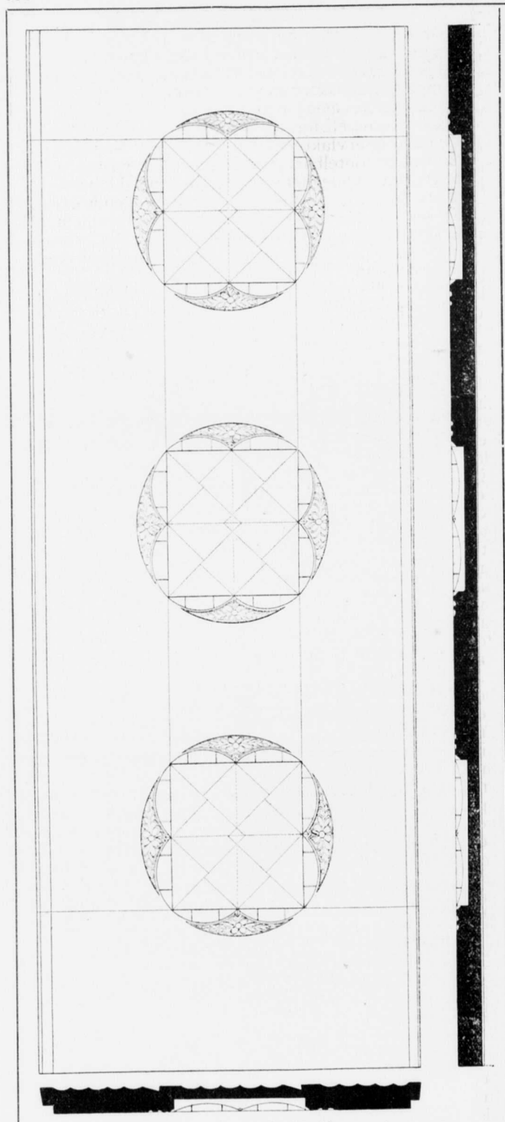

Een merkwaardige oude opgeklampte deur.

belangrijk punt aangeroerd, namelijk het beroepsgeheim bij de oude Gilden.
De studie over de vroegere Gilden is nu wel reeds zoo ver gevorderd, dat wij met gerustheid aannemen kunnen, dat de gildebroeders inderdaad vakgeheimen bezaten, vakgeheimen, welke den nieuwen Meesters bij hunne inwijding in het gilde door de oudere Meesters geopenbaard werden.
Deze geheimen betroffen vakkundige „Wetten" van harmonie, verhouding of evenwicht, welke wetten uit overoude overleveringen verkregen werden. Zij waren absoluut geheim, en móesten dat wel zijn, daar zij den eigenlijken ondergrond, de stille kracht van het „Meesterschap" beteekenden.
Laat ons hier echter niet de conclusie uit trekken, dat die „Meesters" door deze inwijding plotseling hooger ontwikkelde individuën werden! — Ja, men zou misschien wel mogen aannemen, dat zij deze geheime wetten van verhouding en evenwicht enkel kennen leerden, *voor zoover dat de praktische toepassing ervan voor hun beroep betrof*, doch, dat de *oorzaken* dier harmonische werkingen voor de meesten hunner wel onbekend zullen gebleven zijn. Zij leerden die regelen vermoedelijk slechts *toepassen*; ziedaar alles.
Zooals bijv. 'n gewoon drogist zeer wel weet, welke onderscheiden kruiden en geneesmiddelen voor verschillende ziekten aangewend moeten worden, zonder dat hij de *oorzaak* van de werking dier middelen kent; zoo ook zal waarschijnlijk het meerendeel der gildemeesters „kunstgrepen" geleerd hebben, welke dienen moesten om verschillende werken in hun beroep in goede verhoudingen en welstand uit te voeren.
Deze opvatting wordt gesteund door verschillende nog overgebleven voorschriften of „recepten", waarin gesproken wordt, dat men zóó of zóó handelen moet, zonder dat daarbij eene verklaring van het wáárom dier voorgeschreven handelingen *wordt gegeven*.

* * *

Ons gezichtszintuig heeft, naar bekend is, de merkwaardige eigenschap, dat het de voorwerpen voor onze waarneming verbreedt. Wij zien de voorwerpen breeder dan ze in werkelijkheid zijn. Een zuiver kwadraat, een dito cirkel zullen ons steeds in rechtstand eenigzins gedrukt voorkomen.
Dit wordt misschien hierdoor veroorzaakt, dat wij twee oogen bezitten, welke in horizontale richting geplaatst zijn. Stonden onze oogen in vertikale richting, dan was het verschijnsel misschien juist anders om.
De Boedhisten plaatsen een extra oog in het voorhoofd hunner goden en heiligen. Hierdoor onstaat een evenwicht; daar het „innerlijk oog", waarvoor zij zoo groote sympathie gevoelden, en dat op de waarneming van het onzichtbare gericht is, doordoor in evenwicht met het zichtbare komt.
De kunst heeft zich ten allen tijde beijverd, dit gebrek van het breeder zien voor onze waarneming op te heffen. Zoo hebben bijv., om een tamelijk recent geval te noemen, verschillende der fijn-gevoelige miniaturisten der Lodewijk- en Empire perioden de cirkels hunner medaillons vaak iets verhoogd, waardoor zij een voor het oog veel gevoeliger er fijner vorm voor den cirkel verkregen. Zoo ook vinden wij bij verschillende volken voorbeelden van staande kwadraten (Men lette wèl: ik spreek niet van rechthoeken of ovalen.) die bij nameting blijken iets hooger dan breed te zijn.

* * *

In het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, bevindt zich een gothische opgeklampte deur, afkomstig van een oud gebouw uit deze stad, welke deur bij bestudeering het boven omschreven verschijnsel vertoond.
Bij gewone beschouwing ziet men niet beter, of het zijn zuivere kwadraten, welke door het regelwerk gevormd worden, en zuivere cirkels, welke om de randen ervan getrokken zijn.
Ik laat deze deur door enkele leerlingen der Haarlemsche kunstnijverheidsschool zoo nu en dan opmeten.
Zoodra zij daarmee begonnen zijn, zeggen ze: „Mijnheer, het komt niet uit; die cirkels passen niet". Ik zeg dan: „Kijk maar eens, waar dat aan liggen kan; zoek maar eens uit, hoe dat in elkaar kan zitten".
Twee leerlingen uit verschillende studiejaren, vonden, geheel onathankelijk van elkaar, de zelfde eenvoudige, als voor de hand liggende constructie. Ik bied den lezer deze in bijgaande afbeelding ter kennisname aan.
Om goed de verschillende werking van ons gezichtszintuig in horizontale en vertikale richting te kunnen zien, moet men deze teekening eens een kwart slag omdraaien.
N.B.

* * *

WALENKAMP.

Met het viertal tot nu toe verschenen beschouwingen van geheel verschillenden aard, heb ik getracht, duidelijk te maken, wat ik met deze nieuwe rubriek voor heb.
Ik oordeel, dat een dergelijke rubriek dáárom zoo merkwaardig kan zijn, omdat erin opgeteekend kan worden, wat anders licht verloren gaat. Vele korte, belangrijke beschouwingen, vele wetenswaardigheden kunnen erin vastgelegd, en aldus ter algemeene kennis onzer bouwkunstbeoefenaars worden gebracht.
Voor verschillende bouwkundigen levert het groot bezwaar, meer uitgebreide artikelen te schrijven. Natuurlijk! Zij zijn — of behooren althans te zijn — ridders van de teeken-, niet noodwendig van de schrijfpen! Maar korte beschouwingen als de hier bedoelde kan ieder, die zijn Nederlandsch machtig is, geven.
Daarom.... Wie volgt?!

W.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Verleen mij s.v.p. nog een oogenblik gastvrijheid naar aanleiding van 't ingezonden stuk des heeren A. M. v. Westerop in „Architectura" van 28 dezer.
De heer v. W. doet twee dingen: 1° keurt hij 't af, een kunstenaar lastig te vallen om zijn taal, — 2° zet hij 't ontleedmes in mijn ingezonden stuk in „Architectura" van 9 September. Sta mij toe op beide even te réageeren.
De heer v. W. zegt dan: „ ..... waar de mensch blijkt te zijn kunstenaar bij de gratie Gods, daar zoeke men in zulken mensch geene opeenstapeling van nog meerdere gaven, laat staan dat men hem lastig valt met z.g. vriendschappelijke terechtwijzingen, n.b. niet op zijne kunst maar op die meerdere gaven die men in dien persoon verlangt". En later nog: „Van de middeleeuwers is 't mij niet bekend dat zij wisten of Dante's Inferno juist van zinswending was; maar wel dat zij zijn werk begrepen en dat begrip neerlegden in hunne werken".
En derhalve had mijn ingezonden stukje geen recht van bestaan. Och kom, mijnheer v. W., U zoekt 't veel dieper dan ik. Ik vraag heusch in den kunstenaar geen „meerdere *gaven*". Indien er ééne volkomen tot haar recht komt mogen kunstenaar en publiek beide tevreden zijn. 't Zou dwaasheid zijn, te verlangen, dat de helden der beeldende kunst ook „*heroën* der taal" waren. Maar wat we wel mogen eischen, is, dat iemand, die als *schrijver* optreedt ons leesbare kost voorzet. Wanneer een kunstenaar ons in stee van een product in *klei* een *artikel* voorlegt, dan mogen wij vergen, dat hij uit respect voor zijn lezers zal trachten naar eenvoud en duidelijkheid en dat hij niet *slordig* zij. Dit toch valt binnen 't bereik van iedereen, mits men maar geleerd hebbe gezond en logisch te denken en eischt volstrekt geen „*bijzondere gaven*". Daarom behoeft men niet tot de „*heroën*" op taalgebied te behooren. Bovenstaande aanhaling: „Van de middeleeuwers is 't mij niet bekend ....." bewijst dat de heer v. W. mijne bedoeling niet heeft begrepen. De middeleeuwers, die Dante's Hel zoo goed begrepen, dat ze 's dichters gedachten in hunne werken konden belichamen, schreven geen artikelen in een door allen gelezen orgaan". Hadden ze dit gedaan, ze zouden — in staat als ze waren Dante te lezen — stellig begrijpelijke taal (niet te verwarren met hoogere literaire kunst) hebben neergeschreven.
En nu de ontleding van mijn stukje.
„Men *kan* spreken van architectuur in schrijven," maar... dat is „ziekelijke sofisterij; zoeken waar niets is te vinden." En..... „wie van ons hoorden van architectuur in schrijven? Wij spreken wel van een stijl van schrijven. Op die manier mogen wij ook spreken van architectuur in koekbakken en schoenpoetsen." Die laatste opmerking is wel grappig, doch..... ik acht de journalistiek toch nog altijd van meer nut en van hoogere waarde voor den mensch dan 't koekbakken en 't schoenpoetsen. Doch vreemd klinkt 't, als men eerst erkent, dat er van architectuur in schrijven gesproken *kan* worden en dan vlak daarop te vragen: „Wie van ons hoorden daarvan ooit?"
En dan die verwarring van *architectuur* met *stijl*. Wie een artikeltje uit goed gebouwde (niet te verwarren met schoone) zinnen in elkaar zet, heeft architectuur in zijn taal. En dat is beslist noodig, wil hij door zijn lezers verstaan worden. Als nu de heer Brouwer schrijft: „De harmonie, welke zoo spreekt uit de dingen van vroeger, de harmonie, die, al is zij versterkt door den tijd, die harmonie is het juist, wat mij heeft doen zinnen naar...." enz. kijk! dan ontbreekt ten eenen male de architectuur of, zoo u dat liever hoort, de logische bouw van den zin. En daardoor wordt hij tamelijk duister. Nu mag de heer v. W. zeggen of denken: „Och kom, we kunnen met een beetje goeden wil wel snappen wat Br. bedoelt; ge bent een ziekelijke sofist als ge hierover valt; Br. is een te kranig kunstenaar om ook nog van hem te vergen, dat hij zich duidelijk uitdrukt *in woorden*," — ik ben 't daarmee niet eens. De heer Brouwer treedt op als *schrijver* en mag dan evenmin slordig zijn als wanneer hij werkt op zijn speciale terrein. Had hij zijn epistel nog eens overgelezen, vóór 't ter perse ging, dan zou hem zijn onnauwkeurigheid zijn opgevallen. En wat nu betreft „stijl van schrijven", zoodra daarvan sprake is, komen we op litterair gebied. Lees eens achtereenvolgens een gedeelte van den Bijbel, een werk van Potgieter, van Multatuli, van Querido, van Brusse en ge ervaart het best, wat *stijl* is. Niet waar? Ook hier overeenkomst met de bouwkunst. Aan de tegenwoordige gebouwen valt moeilijk *stijl* op te merken in den zin als bij de Grieken, de Gothiekers, de Oud-Hollanders. En toch zal de heer v. W. wel degelijk streven naar *Architectuur* in zijn werk.
Voorts de „gevelkarakter"-kwestie. Ik heb niets tegen 't woord „gevelkarakter" en zou evenmin wat tegen 't beeld van den heer Br. hebben, als de vergelijking maar goed was doorgevoerd, maar van deugdelijke architectuur getuigde. De heer Br. spreekt eerst van den gevel als van 't „gelaat". Goed. Dit gelaat moet zijn de spiegel van 't karakter. Ook goed. Doch daarna op de gevelversiering komend, heeft de heer Br. 't over zijn (d. i. van den gevel) handschrift. Nu heeft niet 't gelaat, doch wel de mensch een handschrift. Ergo hebben we in éénen zin en in één beeld gevel = gelaat en gevel = mensch. En dit vloekt tegen elkaar. De architectuur (niet de stijl!) is verdwenen. Voorts weer in dienzelfden zin hooren we van „gevelkarakter". Dus nu bezit de gevel weer zelf

karakter terwijl hij, als 't gelaat van „het lichaam" (d. i. van 't bouwwerk) eerst de „karakter-*uitbeelding*" (d. i. de weerspiegeling) van 't karakter gaf, van 't karakter van 't bouwstuk n.l. en niet van 't karakter van den gevel. Trouwens een gelaat bezit ook geen karakter. De verwarring is — voor wie lezen kan — genoeg in 't oog loopend. En nu wordt mij door den heer v. W. juist 't ergst ten kwade geduid, dat ik *hier* op wijs. Zoodra we dus iets hooger boven den grond komen en den schrijver beeldspraak zien gebruiken en ontdekken, dat die beeldspraak — hoogere taalarchitectuur — totaal foutief is, zegt de heer v. W.: „halt! Hierover moet ge heenstappen. Nu maar „ „zandsteen uit den zak" "! Neen — ik wil minder goed geconstrueerde zinnen en verkeerd gebezigde woorden nog laten glippen, ze toeschrijven aan slordigheid, doch hier hebben we beslist gebrek aan logisch denken. „Goed", zal v. W. zeggen, „praat er niet over. Brouwer is kleikunstenaar en geen belletrist". En al weer antwoord ik: Wij *lazen* een *artikel* van Brouwer en 't viel ons op, dat 't slordig van architectuur was. Waar nu juist bij den heer Br. 't streven naar architectuur voorzit, waar hij zijn kunst beschouwt als te behooren bij de architectuur en ze niet exclusief houdt, daar moet hij ook architect (geen litterator) zijn als hij over kunst *schrijft* en daarbij nog wel van beelden gebruik maakt, opdat wij ongestoord kunnen genieten van wat hij ons te zeggen heeft en wat we indentiek vinden met eigen opvatting en daarom met vreugde begroeten.

Dat de „mannen met rijke ervaring zouden terugschrikken om ons uit hun schat iets mee te deelen" uit vrees, dat daar jongeren zullen zijn, die hen op de vingers gaan tikken, wil er bij mij niet in. Daarvoor behoedt hen hun rijke ervaring, die weer voert tot ernstige nauwlettendheid, ook in hun epistels. Wie denkt er b.v. aan Berlage aan te vallen? En waarom niet? Omdat hij, wat hij ons leerzaart, eenvoudig, logisch en accuraat zegt, daarbij niet strevende naar belletrie maar ook niet bruut weg 't gebouw, waarin hij zijne gedachten huisvest, optrekkende van „zandsteen uit den zak".

Critiek, ook op de wijze, waarop men zich uitdrukt, is nimmer stuitend en behoeft, al komt ze van een jongere, den oudere niet voor 't doen verschijnen van nieuwe boeken of artikelen te doen terugschrikken, mits ze maar zakelijk en niet hatelijk is. En van deze laatste eigenschap is 't ingezonden stuk van den heer v. W. niet vrij. Ik heb in 't mijne gezegd, den heer Brouwer niet te willen kapittelen en dat *meen* ik. Daarom ontzeg ik 't recht aan den heer v. W. tot gebruik van zijn veelvuldig voorkomend „z.g." Ik heb werkelijk achting voor den *kunstenaar* Br. Doch dit sluit nog niet in zich, dat ik hem op gebrekkig-architectonische *journalistiek* niet opmerkzaam zou mogen maken, wanneer ik *meen* (niet z.g.), dat de architectuurkunstenaar in hart en nieren, dus ook in zijn taal als hij als schrijver optreedt, architect moet zijn. De taal toch is een veel te belangrijk en veel te noodig bouwwerk, woning en voertuig onzer gedachten als zij is, om over haar gezonde structuur met artistieke nonchalance heen te loopen. De ware artist zal in geen enkele zijner uitingen nonchalant willen zijn.

Doch krenkend is 't te spreken van „z.g. vriendschappelijke terechtwijzingen" en van „deze of gene *heksenmeester*, die behalve in zijn eigen sfeer (zich — foei, zetter, waarom dit woordje nu juist uit te laten vallen!) ook nog vermeit, dank zij zijn *misschien*, z.g. betere ontwikkeling, in andere sferen". Zie, dat is een bestrijdingswijze, die men niet verwacht van een beschaafd ernstig man, maar die boosaardige naturen toepassen als ze onwillig zijn, om goede bedoelingen bij anderen te erkennen en waarmee ze, slechts beleedigend zonder te bewijzen, den oppervlakkigen lezer voor zich trachten te winnen.

U dankend voor Uwe gastvrijheid, Redactie, heb ik de eer te zijn

Uw dw.
G. v. d. Wal.

Arnhem, 29 Oct. 1911.

BOEKBESPREKING.

Dezer dagen verscheen bij de Wed. J. Ahrend en Zn. te Amsterdam het door de „Vereeniging tot bevordering der Vakopleiding" uitgegeven boekje inhoudende vraagstukken van de examens M^a tot en met M^k en O. gehouden in 1911. Waar thans na het omwerken der exameneischen een ieder, die onderwijs wenscht te geven of dit reeds onbevoegd doet, verplicht wordt in het bezit te zijn van een dier acten, zoo mag deze uitgave zeker als een zeer gewenschte aangemerkt worden. Het is altijd een moeilijke zaak om uit een progamma voor een examen al te leiden hoever de candidaat wel uitgeput zal worden. Thans staat het klaar voor ons en wat, voor zoover ik weet, nog nimmer is geschiedt, de stillevens en pleisterornamenten zijn gefotografeerd en mede opgenomen (zoo gaat ook daarvan het geheim verloren en zal eens de aan iederen candidaat welbekende rozenbout haar verdwijnpunt vinden). Wat mijns inziens nog ontbreekt, is eene opgave van de verschillende aan de candidaten gestelde mondelinge vragen, die, veelal zeer interessant, een juist beeld geven van de zwaarte van het examen. Aan de Vereen. v. Vakopl. voor haar initiatief en aan de uitgeefster voor hare *suelle* en nette uitvoering mijn compliment.

A. H.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

II. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

A. ONTWERP VOOR EEN CAFÉ-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.

B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de programma's in No. 29).

III. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 43. De Bouwkunst op de vierjaarlijksche te Amsterdam door de schilderkunst op zijde gezet, door J. Gratama. De St. Willebrorduskerk te Klein Klundert, arch. Jos. Th. J. Cuypers en Jan Stuyt, (met afbeeldingen). Het slot Doornenburg in verval.

DE BOUWWERELD, 43. De nota-Wibaut, in zake de herziening van het erfpachtstelsel, door A. Keppler. Het uitbreidingsplan van Schoorl, door Heineke en Kuipers (met afbeelding).

DE INGENIEUR, 43. L'outillage du port d'Amsterdam, par A. W. Bos. Een kabelbaan over de Suriname-rivier in den spoorweg van Paramaribo naar Dam in de kolonie Suriname, door F. P. Patermaat c. i. (met afbeeldingen).

DE IJZER- EN STAALKRONIEK. De nieuwe centrale-Zuid van de Amsterdamsche Gemeente-telefoon (met afbeeldingen).

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 84, 85, 86. Das neue Stadttheater in Freiburg im Breisgau, architekten Seeling & Seel in Berlin. Das neue Stadthaus in Berlin, architekt Ludwig Hofmann in Berlin.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et. A." — Verslag van de 130oste Gewone Ledenvergadering. — Cursus in boetseeren. — Glasschilderkunst. — Van de oude aarde en het nieuwe weten (III). — Ingezonden. — Boekbespreking. — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften. —

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1301ste Gewone Ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 15 November e.k. des avonds te 8.30 uur precies in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1300ste Ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Besprekingen over de „*Ambachtelijke Zuiverheid der Monumentale Schilderkunst*", ingeleid door den heer R. N. Roland Holst.

Met het oog op het te verwachten debat heeft het Bestuur gemeend goed te doen, den inleider te verzoeken een thesis van het te behandelen onderwerp op te stellen, aan welk verzoek de heer Roland Holst zoo vriendelijk is geweest te voldoen.

Zijn thesis luidt:

„Overtuigd zijnde, dat een innige samenwerking van archituur en monumentale schilderkunst, zooals deze begeerd en verwacht wordt, slechts alleen dan is te bereiken, wanneer de schilderingen, die een gebouw versieren, worden uitgevoerd in strikt ambachtelijke zuiverheid, dat is te zeggen wanneer zij worden vervaardigd ter plaatse in den meest direkten band, dus met de omringende architectuur, waarvan zij een versierend deel hebben uit te maken,

noodigt spreker allen uit, die hetzij rechtstreeks of zijdelings, daarop invloed kunnen uitoefenen dit zuiver werkbeginsel te steunen; ter wille van de architectuur, zoowel als van de monumentale schilderkunst".

Het Bestuur spreekt de verwachting uit, dat zij, die op 't bovenstaande invloed kunnen uitoefenen, van zijne uitnoodiging tot bijwoning van de bespreking zullen gebruik maken, om haar zoo vruchtbaar mogelijk te doen zijn.

4. Rondvraag en sluiting.

N.B. Met 't oog op de omvangrijkheid van punt 3 der agenda, worden geen huishoudelijke zaken aan de orde gesteld.

II. Als buitenlid is tot het genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten Mejuffrouw Anna Spier, Leerares in het teekenen te Haarlem.

III. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer W. M. Retera Wzn., bouwkundig teekenaar te Amsterdam, thans buitenlid, door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers.

Jan de Meijer, *te Secretaris.*

GENOOTSCHAPS PRIJSVRAGEN.

Vraag: Wordt onder glas in lood ook verstaan „gebrandschilderd glas in lood"?

Antwoord: Ja!

Voor de Jury.
H. A. J. Baanders, Correspondeerend lid.

GLASSCHILDERKUNST *(vervolg op blz. 357 no. 44.)*

Het is begrijpelijk, dat de inwerking van lucht, licht en water, het meest hare inwerking heeft uitgeoefend op de oudste ramen. Maar die invloeden zijn evengoed waar te nemen op de latere ramen der 16e, 17e en 18e eeuw.

Zelf heb ik de vorming der patina en het irriseeren van het glas waargenomen aan ramen, die slechts een bestaan van enkele jaren hadden aan te wijzen. Nu is het wel opmerkelijk, dat ernstige, bekwame onderzoekers meedeelen, dat zij ramen hebben onderzocht uit de 12e, 13e en 14 eeuw, waarbij zij de vorming der patina *niet* konden waarnemen of constateeren. Deze elkander tegenstrijdige feiten, zijn afhankelijk van de samenstelling van het glas, van zijne meerdere of mindere hardheid, welke afhankelijk is van het meedere of mindere daarin aanwezig zijnde kiezelzuur, dat naar die mate het glas tegen meerder of minder verweeren behoedt.

Hoe minder goed het glas van hoedanigheid is, hoe spoediger het verweert. Dit kan *in het algemeen* worden aangevoerd als verklaring voor het verweeringsproces.

Nauwlettend acht geven in de praktijk leert nochtemin, dat er dikwijls factoren medewerken, die oogenschijnlijk bovenstaande verklaring logenstraffen.

Deze factoren zijn in de eerste plaats de metaaloxyden, die het glas in het vuur hebben gekleurd.

Wij hebben gezien, dat het glas in massa werd gekleurd tot aan het midden der 16e eeuw, en dat dit glas werd versneden tot stukken, die het glasraam moesten samenstellen om daarna te worden beschilderd.

Nu is het gedeelte der glasschilderkunst, wat de kleur betreft, wel het meest belangrijke.

Voor de beantwoording uwer vragen voert het echter daarvan te ver weg en moet ik volstaan met enkele aanwijzingen te geven, die u voldoende kunnen doen zien, welke die factoren zijn, die behalve de meedere of mindere hardheid van het glas in rekening moeten worden gebracht.

Zooals gezegd, wordt de glasmassa door metaaloxyden gekleurd, en wel door en door de geheele massa. De kleur ligt er dus niet met een dun laagje bovenop. Om bijzondere redenen maken de glashutten wel glas, dat uit twee of

meer over elkander gesmolten lagen van verschillende kleuren bestaat, maar voor deze gelden dezelfde beschouwingen, als voor het glas dat door en door is gekleurd. Ook bij gene ligt de kleur er niet bovenop, maar doordringt elke laag volkomen en vormt dus geen dun laagje zooals de smeltverven op het glas achter laten, na te zijn ingebrand.

Het zijn nu deze, het glas door en door kleurende metaaloxyden, welke geheel één zijnde geworden met het glas, die het in zijne verweeringsprocessen meer of minder tegen houden of helpen.

Edele metalen oxydeeren niet, onedele wel in de lucht. Naarmate deze dus het glas hebben gekleurd, zullen zij of helpen of belemmerend werken bij het verweeren. Hieraan schrijf ik het verschijnsel toe, dat er onder de oudste ramen, vele worden gevonden, die in 't geheel niet de gevolgen van verweering hebben aangetoond, terwijl andere soms geheel of in mindere mate met patina zijn bedekt, en tot diep in het glas zijn verweerd.

Men vindt bij oude glasschilders van vele eeuwen geleden overgeleverde verhalen, waarin wordt beschreven, hoe sommige kleuren door gebruik van edele metalen of steenen werden verkregen.

Sommige onderzoekers beschouwen deze overleveringen als sprookjes, maar zij vergaten daarbij, dat in de eerste eeuwen de geestelijken en vorsten beschikten over groote rijkdommen, terwijl zij de beschermers dezer kunst waren en dat het goud, zilver en de edele steenen eene andere waarde bezaten in verhouding tot de samenleving, dan tegenwoordig het geval is.

Het aanwenden daarvan in dien tijd, voor het verkrijgen van prachtig gekleurd glas, wordt daardoor waarschijnlijker. Sommige ramen stonden dan ook door het gebruikte materaal in eene reuk van kostbaarheid, waardoor het is voorgevallen, dat zij des nachts door dieven werden gestolen.

Gaan wij nu over tot de beschouwing van het gebrandschilderde glas, dat werd vervaardigd door de aanwending van smeltverven. Wij staan hierbij voor andere bijzonderheden, welke moeten worden nagegaan.

De zuivere techniek dezer nieuwe periode in de glasschilderkunst bestond daarin, dat men het raam verdeelde in vierkante langwerpige ruiten, waarop de teekening werd aangebracht in contouren van bruinachtige ondoorschijnende kleur, geschaduwd in heele en halve toonen met de grisailles, welke daarna met de smeltverven werd gekleurd. Bij deze ramen werd het lood niet gebruikt om een deel uit te maken der teekening, maar liep, de vierkant langwerpige glasstukken verbindend, vertikaal en horizontaal daardoor heen.

Het glas dat daarbij werd gebruikt, geleek zeer veel op ons tegenwoordig broeiglas en was van groenachtig gele kleur. Het verschilt van het glas der eerste periode in de glasschilderkunst, door zijne geringe dikte van hoogstens twee streep, terwijl het vroeger gebruikte glas der eerste periode 4 à 5 streep dik was.

Nu vertoont dit glas der tweede periode om tweeërlei redenen minder de aanwezigheid van patina dan de ramen der vroegste periode. In de eerste plaats is het veel jonger en ten tweede is het ongekleurd en daarom vrij van de kleurende metaaloxyden. Daarbij is zijne samenstelling van dien aard, dat het meer weerstand biedt aan het verweeringsproces. Vele stukken zijn echter bedekt met de kleuren, door irriseeren veroorzaakt. Al zijn deze ramen van veel jongeren datum, dan die der vroegste periode, zijn zij toch meest allen zwaar beschadigd. Men vindt in deze ramen veel gebroken glas, doordat het zeer dun en breekbaar is door zijn oneffen oppervlakten. Maar de zwaarste beschadiging wordt gevonden in het schilderwerk.

Daar, zooals ge weet, hierbij de kleuren door den schilder zijn opgebracht, nadat de teekening in contour en schaduw gereed is, zijn het vooral deze kleuren, die het meest hebben geleden door den tijd.

Wanneer men zoo'n oud renaissance raam onderzoekt, zal men zien, dat deze kleuren niet standhoudend zijn gebleken. Dit komt omdat deze verven bestaan uit fijn gepoederd, loodhoudend glas, vermengd met metaaloxyden, die, wanneer zij op het glas zijn opgebracht, zich daarmede in het vuur vereenigen. Wanneer het glas op smelthitte is gekomen, en de hitte in den oven daarvoor groot genoeg is geworden, dan nemen de metaaloxyden hunne geëigende kleuren aan, kleuren het smeltende fijn gepoederde loodhoudende glas waarmede zij vermengd zijn, dat zich nu vasthecht op de oppervlakte van het glas waarop zij zijn aangebracht.

Bij restauratie en onderzoek van zulke oude ramen is mij gebleken, dat vele dezer kleuren in die laagjes plaatselijk met het glas zijn saamgesmolten, zich op den duur weder van het glas losmaken, zoodat zij bij onvoorzichtige behandeling breken en van het glas afschilferen.

Andere kleuren, b.v. het rood, liggen op vele plaatsen oogenschijnlijk onbeschadigd op het glas. Neemt men eene fijne naald om te beproeven of zij nog vereenigd zijn met het glas, dan blijkt, dat zij wel niet los liggen, maar zoo week zijn geworden, alsof zij met eene vernislaag op het glas zijn vast gehecht. Men kan deze kleuren gemakkelijk van het glas afkrabben. Ditzelfde verschijnsel vindt men ook zeer dikwijls bij de verven der contouren en schaduwen.

Deze verschijnselen zijn, behalve aan het gemakkelijke oxideeren der aan de oppervlakte van het glas liggende metaaloxyden, toe te schrijven aan de ongelijke temperaturen, die het glas en de daarop aangebrachte smeltverven noodig hebben, om tot hun smeltpunt te komen. Wil men deze kleuren zoo mooi en helder mogelijk opbranden, dan mag men de daarvoor noodige temperaturen niet overschrijden, zoodat meestal het glas, waarop zij moeten worden vastgebrand een te lage temperatuur in de oven bereikt zoodat er dus tusschen dit en de tot glas gesmolten smeltverven eene onvoldoende vereeniging wordt tot stand gebracht.

Tot deze onvoldoende materialen, mogen de zilverpreparaten, die het glas goudgeel kleuren, niet worden gerekend. In deze preparaten ontbreekt het poedervormige loodhoudende glas.

Het gebruik van het zilver dateert trouwens van veel vroegeren datum, dan dat der smeltverven en werd reeds voor het eerst aangewend om het glas plaatselijk geel te kleuren in het midden der 14e eeuw. Waar gij het op oude ramen vindt aangebracht, en het werd altijd aangebracht op de buitenzijde van het glas, daar prijkt het nu nog in onverminderden gloed en beschermt het glas volkomen tegen de schadelijke invloeden der buitenlucht, omdat het als edel metaal onder den invloed der lucht niet oxydeert.

En toch bedekt het het glas slechts met een uiterst dun laagje. Ook de zwartbruine contourverf der eerste periode werkte beschermend tegen het verweeringsproces, daar bij verweering van het glas, veelal de contouren der teekening het glas, dat daaronder ligt, hebben beschermd en deze, wanneer de patina is verwijderd, verhoogd op het glas achterblijven. Voorwaar een groot verschil in keus en kennis van het goede der materialen, die in het oog valt, wanneer men de uitkomsten daarvan in beide perioden der glasschilderkunst vergelijkt.

Bij de oudste ramen, soms 800 jaar oud, vindt men veelal het schilderwerk onbeschadigd, bij het glas der tweede periode, waar de ramen hoogstens 250 jaren oud zijn, meestal alles beschadigd.

Contouren, grisailles en kleuren losliggend en voor zooverre niet verdwenen, in meerdere of mindere mate beschadigd, door verkrassen of afschilferen.

Maar laat ik mij bij deze beantwoording strikt bepalen tot de opnoeming der verschijnselen, welke zich op de oude ramen voordoen en waarmede bij restauratie dient te worden gerekend.

Hierbij komt ook de toestand der loodbanden in aanmerking, die het glas samenvatten.

Men zegt hiervan meestal, dat het lood om de 100 à 150 jaar moet worden vernieuwd. Dit kan bij vele ramen het geval zijn, maar dan vindt dit ook zijn oorzaak in het te klein snijden der glasstukken, waardoor er geen hecht en sterk geheel kan worden gemaakt met het lood.

Wanneer de glasstukken goed op maat zijn gesneden en met de loodkernen der omvattende loodbanden de zuivere maat vormen van het glasraam en daarenboven de sponningen van het lood, nadat zij het glas invatten, nog ruimte genoeg overlaten om te worden gevuld met de waterdicht makende kit, waardoor het lood niet kan inwateren, d. w. z. dat er geen water tusschen lood en glas kan komen, dan moet het loodnet het veel langer uithouden dan 150 jaren.

De laag loodwit, die zich op den duur op de buitenzijde van het lood afzet, beschermt het lood tegen verder oxydeeren, omdat het het toetreden van het koolzuur der lucht belet en zoo het vernietigingsproces van het lood tegenhoudt. Oude ramen hebben bewezen, dat het loodnet wel 3 maal langer en meer kan bestaan. Op den duur verteert echter de daarin aanwezige kit waardoor het loodnet ook inwendig wordt aangetast en in zijn bestaan verkort.

Ofschoon er meerdere factoren zouden kunnen worden opgenoemd, die den restaurateur bekend moeten zijn, laat ik deze nu buiten beschouwing. De door mij opgenoemde behooren tot de voornaamste, waarmede moet worden rekening gehouden, en ik vond het noodig, vóór ik rechtstreeks tot de beantwoording uwer 4e vraag overga, om deze feiten voor den leek zooveel mogelijk te beschrijven. Nu rest mij nog, om iets te zeggen over het verkleuren van het glas na korter of langer tijdsverloop.

Reeds heb ik daarover iets gezegd, toen ik sprak over het verweeringsproces van het glas en het ontstaan der patina.

Wanneer men ramen onderzoekt waarin dit proces van verweering in verschillende graden aanwezig is, dan blijkt, dat bij den aanvang daarvan, dus bij een lichten graad, het glas minder helder is, eenigszins troebel schijnt. Maar dit is niet het eigenlijke verkleuren waarop U doelt. Verkleuren moet worden opgevat als het donkerder en lichter worden der kleuren.

Geachte vrager! Op dit gedeelte uwer vraag geven de oude ramen u zelf een antwoord, wanneer gij hen ziet. Gesteld dit verkleuren ware in het algemeen mogelijk dus niet bij uitzondering, zou er dan nog wel één raam uit de oudste periode bestaan, dat harmonisch van kleur ware? Waar zou de harmonie zijn gebleven, wanneer de tijd het evenwicht door lichter of donkerder maken der kleuren had verstoord? En juist zijn deze oude ramen een voorbeeld gebleven van kleurenharmonie, ondanks de lange tijdperken van hun bestaan.

Wel danken wij aan die vroegste tijdperken ook ramen, waarvan de kleurharmonie te wenschen overlaat, maar zij danken dit aan eene gebrekkige kleurstelling en niet aan slechte kwaliteit of verkleuren van het glas, waarvan zij saamgesteld zijn.

Maar het is hier wel ter plaatse iets te zeggen over het verkleuren van glas, dat betrekking heeft op de aanwezige violette glazen in onze Oud-Hollandsche huizen, welke gij in alle steden van ons land vindt. Zij stammen allen af, uit het bloeitijdperk van Hollands verleden.

Dit glas was oorspronkelijk blank, wat gij nog kunt zien, zoo gij het uit de sponning neemt. De randen der ruit, die in de sponning zaten zijn blank gebleven. Hierin ziet ge iets voor u, dat door het zonlicht in den loop der tijden is teweeggebracht.

Hoe is dit mogelijk geweest?

De grondstoffen waaruit het glas door samensmelten in het vuur wordt verkregen, zijn in geen zuiveren toestand in de natuur aanwezig. De aanwezigheid van ijzeroxyde kleurt het glas in het vuur altijd eenigszins groenachtig. Nu is er ten allen tijde in de glasfabricatie gezocht om volkomen zuiver blank glas samen te stellen. Reeds in de vroegste tijden had men dit bereikt door het toepassen van ontkleuringsmiddelen.

Men zocht naar stoffen, die het glas de complementaire of aanvullingskleur van het groen tot het witte licht konden geven. Dit moest eene violette kleur zijn, welke werd verkregen door bijmenging bij de glasmassa van bruinsteen. Reeds vanaf de vroegste tijden werd zij daarvoor gebruikt, waaraan zij de naam van „glasmakerszeep" heeft te danken, omdat zij het glas ontkleurd. Ieder kan gemakkelijk, zonder geleerd te zijn, begrijpen, dat nu de kleur, die bruinsteen aan het glas geeft, de kleur ijzeroxyde neutraliseerd en omgekeerd. Beider krachten liggen nu met elkander in evenwicht en zijn daarom opgeheven, werkeloos geworden, ofschoon deze laatste aanduiding minder juist is. Wanneer nu een dergelijk ontkleurd glas aan het licht wordt blootgesteld, geschiedt er iets zeer bijzonders, dat uit de gevolgen is gebleken. De bruinsteen is namelijk toegankelijker voor den invloed der zon door het ijzeroxyde, en zij kan daarom door de zon tot meerdere werkzaamheid worden aangezet en op den duur haar overwegenden invloed bovendien van het ijzeroxyde doen gelden. Vandaar dan ook, dat dit overwicht blijkt, door het openbaar worden van haar leven door hare kleur onder den invloed der zon. Langzamerhand, voor het oog niet te volgen, kleurt het glas zich met de kleur van den bruinsteen, het wordt violet. De uitkomsten van dit proces ziet gij in de oude Venetiaansche spiegelruiten op onze grachten. Dit kleuringsproces kan echter in de gebrandschilderde ramen der oudste periode om verschillende redenen niet optreden, door glas dat niet wit behoefde te blijven, maar gekleurd moest worden, niet door bruinsteen behoefde te worden ontkleurd, of zoo dit al werd gedaan, dan kon het doorrollend licht niet zijn vollen invloed op den bruinsteen doen gelden, omdat bij gekleurd glas het *volle* licht niet door kon vallen, maar slechts *een deel* daarvan.

In eene volgende aflevering zal ik met de beschouwing van wat ik onder de 3e en 4e groep der bijzondere gevallen vermeldde, welke zich voordoen bij de restauratie van een oud raam, tevens Uwe 4e vraag beantwoorden. Het zal u nu gemakkelijker vallen na de medegedeelde feiten, om mij bij deze beantwoording te volgen en te begrijpen.

(Wordt vervolgd). J. W. LE NOBEL, Amsterdam.

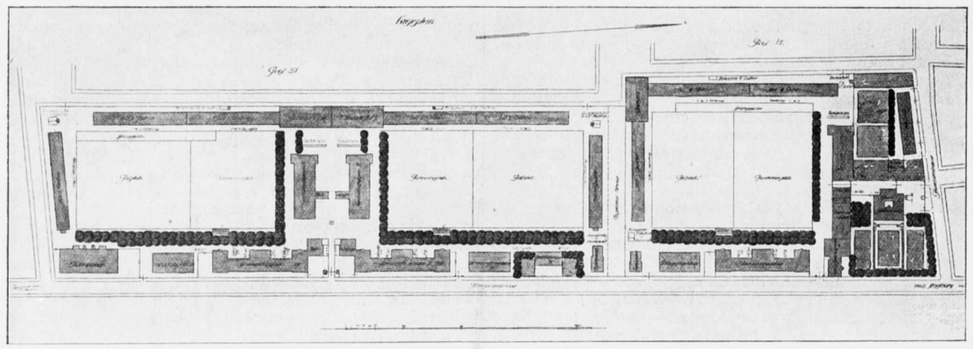

Fig. 1. Totaal-plan van aanleg — Veldartilleriekazerne te Straatsburg.

DE VELDARTILLERIEKAZERNE TE STRAATSBURG.

De architekt Eduard Schimpf te Straatsburg was zoo vriendelijk ons eenige foto's te zenden van eene groote kazerne, naar zijn ontwerp te Straatsburg gebouwd. Deze kazerne, 't vorig jaar voltooid, voldeed aan eene sinds jaren gevoelde behoefte. De oude kazerne, welke door Napoleon III eene geschiedkundige beteekenis had gekregen, droeg nog lang den naam uit den Franschen tijd „Quartier d'Austerlitz". Op den 30sten October 1836 liet zich daar de toenmaals 28 jarige Prins Ludwig Bonaparte in den binnenhof van de kazerne, tot Keizer uitroepen.

De oude kazerne had het algemeene Fransche type, wat in verband met de verandering van de eischen in den loop der jaren, natuurlijk zeer verouderd was. Binnen de stad, welke tot voor weinige jaren door hare wallen omsloten was, kon geen ruimte gevonden worden voor eene moderne kazerneaanleg.

Door het slechten van de zuidelijke wallen van de stad Straatsburg, werd de mogelijkheid geopend, eene goede verbinding te maken met de steeds groeiende voorstad Neudorf.

Langs deze nieuwe, ruime verbindingsweg werd eene reusachtige nieuwe kazerne gebouwd. De gevellengte aan de straat bedraagt ± 760 Meter, terwijl het geheele bouwterrein circa 13 H.A. beslaat (zie fig. 1). Het noordelijkste deel bevat de „Offizierspeiseanstalt" de grootste dienstwoningen, het Inspektorwohnhaus", allen bestemd voor het 15e regiment; het grootste zuidelijke deel is kazerne voor de beide afdeelingen van het 51ste regiment. Tusschen de twee kazernen ligt eene 14 Meter

Fig. 2. Kazerne te Straatsburg. — Hoofdingang met wachtgebouwtjes.

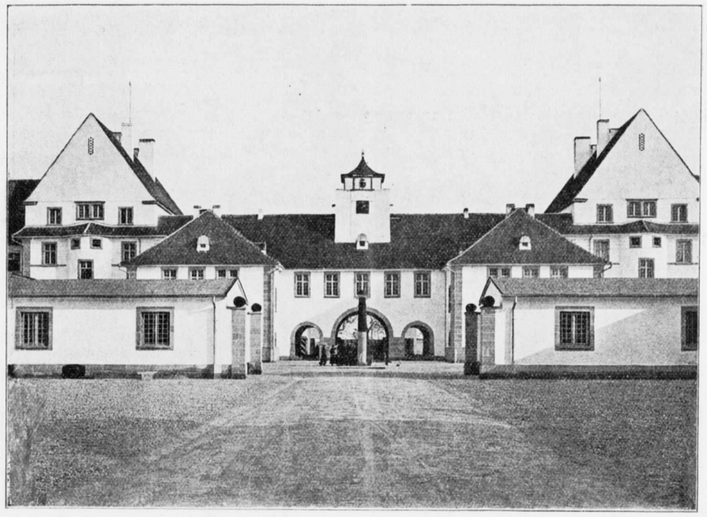

Fig. 3. Kazerne te Straatsburg. — Binnenaanzicht van den hoofdingang.

breede straat, welke in verband met latere stadsuitbreiding noodig zal zijn. De geheele aanleg omvat 36 gebouwen, waarvan de groepeering zoo is, dat elk der afdeelingen een afgesloten gebied vormt. De afzonderlijke gebouwen werden zooveel mogelijk in samenhangende groepen vereenigd, wat de architectonische werking zeer ten goede komt. De kazerne voor de eerste afdeeling van het 15e regiment liet eene geheel vrije aanleg toe; de twee even groote afdeelingen van het 51ste regiment gaven als vanzelf aanleiding tot eene symmetrische plattegrond. Bij dit zuidelijk, symmetrisch deel ligt in de as het *„Stadsgebäude"* (zie fig. 1), links en rechts een *„Manschaftsgebäude"*. Het „Stadsgebäude" vormt tevens de hoofdingang, geflankeerd door twee poortgebouwtjes (fig. 2), waarop twee zware veldkanonnen staan, welke het Regiment *„mit anerkennenswertem Verständnis für den Vorslag des Stadtbauambts aus den verfügbaren Beständen des Artilleriedepots käuflicherwarb"* Door de hoofdingang ziet men de gebouwen van de *Reitbahn I en II*, bekroond met een wonderlijk gebogen topgevel. Rechts en links in den binnenhof liggen de *„Geschütz- und Geräteschuppen"*, met de *„Waffenmeister-werkstätten"*. Een vijf meter hooge zandsteenen zuil, eigenlijk een Ionische zuil zonder hoofdgestel, staat als *„Denkmal"* in de as van de poort (fig. 3.) Ter weerszijden van de gebouwen om den binnenhof liggen de exercitieterreinen, welke rondom door gebouwen zijn begrensd, n.l. fig. 1. *Mannschaftsgebäude, Wirtschaftsgebäude, Kammergebäude, Familiengebäude, Batteriestalle*; In den Noordoost hoek is de *„Krankenstall"*.

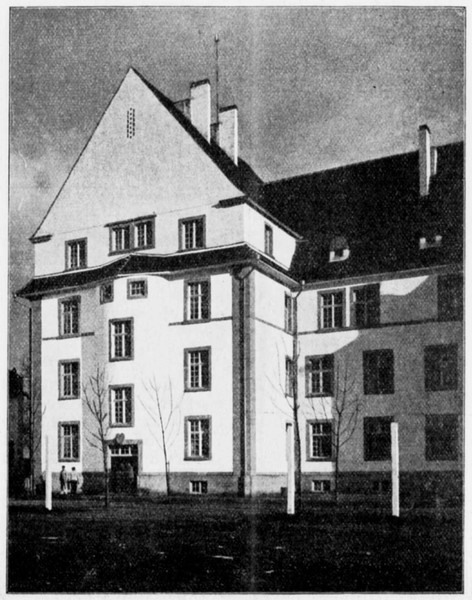

Fig. 4. Kazerne te Straatsburg.
Noord-vleugel van het manschappen-gebouw van het 15e Regiment.

De kazerne voor de eerste afdeeling van het 15e regiment is op dergelijke wijze om de exercitieterreinen geplaatst; de hoofdingang ligt tusschen *„Stabs- und Mannschaftsgebäude"*. De noordelijke vleugel van de achterzijde van de „Mannschaftsgebäude geeft fig. 4. Wat het architektonisch uiterlijk betreft is vooropte stellen, dat de beperkte middelen groote zuinigheid geboden. Bescheidene versie-

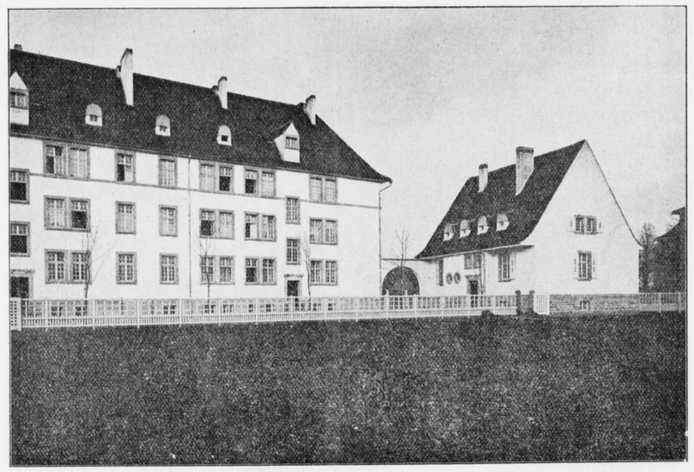

Fig. 5. Kazerne te Straatsburg. Familiewoningen.

ring verkregen alleen de ingang en enkele deelen van het „Officiersspeiseanstalt". Alle deur- en vensteromlijstingen zijn uit Vogesen-zandsteen gemaakt; alle wanden werden afgepleisterd op de wijze als de afbeeldingen te zien geven, genaamd *„mit Kalkmilch angestrichte Kellenputz"*. De daken zijn gedekt met in Straatsburg veel gebruikelijke handvorm dakpannen. De aan de Noordzijde van het terrein gelegen *„Familien*-gebäude, waarvan fig. 5 eene afbeelding van de gevels geeft, zijn voor gehuwde officieren. Het groote gebouw bevat achttien woningen door brandmuren in drie groepen van zes gescheiden. Elke woning bevat een groote en een kleine kamer, keuken, privaat en groot voorportaal; verder behoort bij elke woning een gedeelte kelder, een gedeelte droogzolder en een stuk tuin. De „Kaserneninspektor" heeft een afzonderlijk woonhuis (fig. 6); dit huisje geeft wel het sterkst de bedoeling van den architekt weer.

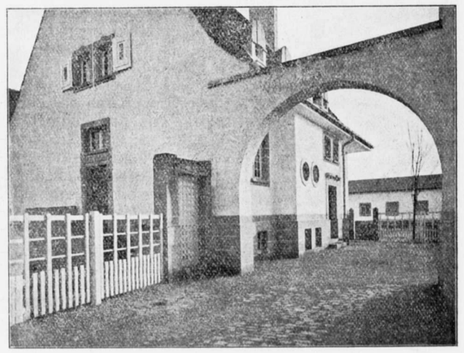

Fig. 6. Kazerne te Straatsburg.
Woonhuis van den „Kazerne-Inspector".

Bijzonderheden van den bouw zijn o.a. nog dat groote moeilijkheden ontstonden bij de gunning van de werken doordat het stadsbestuur, bij den toenmaligen slechten tijd in zaken, zooveel mogelijk met Straatburgsche aannemers wilde werken, terwijl de „Militarverwaltung" andere belangen voorstond.

De werken zijn tezamen aan 140 „vertragsmeister" opgedragen, grootendeels Straatburgsche. De totale bouwkosten bedragen 3.638.300 Mark, waarvan bijna 400.000 Mark werden besteed aan grondwerken, rioleering, bestrating en tuinaanleg. De werken werden uitgevoerd onder leiding van Stadtbaurat Ott naar de ontwerpen van den architekt Eduard Schimpf.

BOEKAANKONDIGING.

Van den Heer J. H. De Groot is, bij de uitgeefster firma Wed. J. Ahrend & Zoon, ter perse een werk over „Vormharmonie".

Reeds is afgedrukt en verkrijgbaar gesteld een deeltje over „Kleurharmonie". In een der eerstvolgende nummers van ons orgaan zal eene bespreking van beide werken volgen.

Van de uitgeefster van ons Orgaan de N.V. Boek- Kunst- en Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger werd in dank voor de bibliotheek ontvangen:

„Oud Holland", Nieuwe Bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz. onder redactie van Dr. A. Bredius en E. W. Moes, vierde aflevering, Negentiende jaargang.

De aflevering bevat:

„Heeft Rembrandt Elisabeth Bas Wed. van Jochem Hendricksz. Swartenhout geschilderd," door Dr. A. Bredius (met tien prenten en twee facsimiles).

„Adriaan van Conflans", door Jhr. Dr. J. Six.

„Satiren der XVIe eeuwsche Kleine Burgerij", door Dr. H. E. van Gelder (met een prent.)

DE ROTTERDAMSCHE RAADHUISPLANNEN.

Naar de dagbladen melden is de jury, die hare medewerking zal verleenen bij het vaststellen der voorwaarden, waarop eenige architecten zullen worden uitgenoodigd tot het inzenden van ontwerpen voor den bouw van het nieuwe raadhuis en die ingekomen ontwerpen zal hebben te beoordeelen, onder voorzitterschap van den burgemeester, samengesteld uit den directeur der gemeentewerken, den directeur der bouwpolitie en de architecten Jos. Th. J. Cuypers te Amsterdam, D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester te 's Gravenhage, J. H. W. Leliman te Amsterdam, C. Muysken te Baarn, A. Salm G.Bzn., voorzitter der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam en J. P. Stok te Rotterdam.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Gaarne zou ik een vraag willen doen aan den Heer Walenkamp, die mij in gedachte kwam bij het lezen van het interessante artikel (met teekening) van een merkwaardige oude opgeklampte deur in „Architectura" van 4 dezer.

Mijn vraag is n.l. deze: Wij nemen den bovendrempel van een kozijn een weinig opgetoogd, omdat anders die lijn, samenvloeiende met den onderkant der strek „doorgezakt" lijkt.

Kunt U mij ook zeggen, waaraan U dit gezichtsbedrog toeschrijft?

Bij voorbaat mijn dank voor Uw antwoord en tevens mijn dank aan U, Redactie, voor deze plaatsing.

Hoogachtend
Uw.dw.

Utrecht, 8 November, 1911. E. J. van Schaik Jr.

WEDEROM EEN CEMENTKWESTIE.

Onderstaande circulaire van Charles Frère export der „Una" portland Cement Works, 25 Rue des Coteaux, Brussel, werd ons dezer dagen toegezonden:

Brussel, 7 Aug. 1911.

Attentie s.v.p. — H.H. Handelaren en Verbruikers van portland cement.

Voor eenigen tijd is mij ter oore gekomen dat het Nederlandsch Cement-Sindicaat (waarvan geen Nederlander lid is) te velde is getrokken tegen de buiten-Syndicaat cementen in het algemeen en tegen mijn merk „Cigala" in het bijzonder.

Een groep cementhandelaren, afnemers van het Syndikaat, welke zich den titel geeft van „Vereeniging van Cementhandelaren te Rotterdam", neemt sedert eenigen tijd ook deel aan den strijd tegen mijn portland cement, merk „Cigala".

Volgens de voorwaarden gesteld door het Syndikaat aan zijn afnemers, mogen degenen, welke Syndikaats cement betrekken, geen andere merken koopendan die welke van het Syndikaat deel uitmaken. Dit is de reden der vijandschap van sommige belanghebbende tegen het merk „Cigala" hetwelk zich eenen weg baant ver van alle Syndikaatsgeschillen, alleenlijk door vrije konkurrentie en ook dank zij de gunstige wijze waarop dit merk bekend staat. Mijne aanvallers hebben zich natuurlijk wel gewacht mij van hun aanval kennis te geven, zoodat ik zulks later toevallig van derden moest vernemen. Aan dergelijke aanvallen in het duister is geen weerstand te bieden; de aangevallene weet niet dat en door wie hij aangevallen wordt en bij gevolg ook niet hoe hij zich verweren moet. Zoo ook hier.

Het door mijn aanvallers gebruikte middel schijnt hierin te bestaan dat er door een ondergeschikt werkman of door een ander den verkooper onbekend persoon, een kleine hoeveelheid cement gekocht wordt bij een handelaar. Later wordt er beweerd dat er met de zóó gekochte cement door een proefstation slechte resultaten werden verkregen en het zoogezegd resultaat wordt dan gepubliceerd met allerlei uitleggingen waaruit zou moeten blijken dat de beproefde cement werkelijk Portland Gement merk „Cigala" was. Dat het getrokken en beproefde monster werkelijk mijn Portland Cement in onvervalschten staat is blijkt niet; het bewijs daarvan wordt niet geleverd en kan ook niet geleverd worden. Doch ware het van mijne aanvallers niet correct geweest wanneer zij van plan waren een oordeel over een bepaald merk cement te doen uitspreken en te doen publiceeren, slechts te handelen in tegenwoordigheid der belanghebbenden zelf? Dezen moed hebben die heeren niet gehad. Mijne tegenstanders kunnen zulks straffeloos in Nederland doen, nu er in Nederland geen wet op de oneerlijke konkurrentie bestaat. Doch ook in Duitschland heb ik aanvallen als de onderhavige mocten verduren, maar opmerkelijk, na de invoering der wet op de oneerlijke konkurrentie, hield dit plotseling op.

Het spreekt van zelf dat ik den weg mijner aanvallers niet wil inslaan; doch, om eens en voor altijd een einde te maken aan hunne aanvallen heb ik hen onmiddellijk na hunnen laatsten aanval uitgenoodigd om tegenwoordig te zijn bij het trekken en opsturen van een monster uit het schip „Jentina", schipper J. Fransen, hetwelk toen reeds sedert drie weken uit Gent vertrokken was met een lading van 2800 zakken Prima Portland Cement merk „Cigala". Deze monstername zou geschieden op eene bepaalde plaats en uur bij de aankomst van het schip te Hoogkerk-Groningen.

En wat gebeurde er? Degenen die voor gewoonte hebben anderen te beknibbelen verschenen zelfs niet bij de monstername en weigerden aldus een wederzijdsche beproeving in het openbaar nadat ze mij in het duister hadden aangevallen. Ondanks het wegblijven mijner tegenstanders werden op de gestelde plaats en uur d.w.z. op Vrijdag 21 April, te 11 ure voormiddags aan het „Hoendiep Z.Z." door de heeren Van Gend & Loos, Groningen, monsters uit het schip genomen. Deze monsters werden ter plaatse verzegeld en door de heeren Van Gend & Loos onmiddellijk opgezonden aan den heer J. A. v. d. Kloes. hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, ten einde te worden beproefd ten opzichte der A. V. van het Departement van Waterstaat, Handel & Nijverheid.

Ziehier de uitslag dezer beproeving: (Uittreksel).

Delft, 24 Mei 1911.

Rapport omtrent de beproeving van een monster Portland Cement, merk opgegeven als „Cigala" ontvangen den 24 April 1911. Dagteekening der proeven 26 April—24 Mei 1911.

Trekvastheid: 1 Cement, 3 zand, 8 pCt. water.

na 1 + 6 dagen, gem. temperatuur 11.3° C. Gemiddeld 14.05 Kg. per cm².	na 1 + 27 dagen, gem. temperatuur 12.9° C. Gemiddeld 17.32 Kg. per cm².

Drukvastheid: 1 Cement, 3 zand 8 pCt. water.

na 1 + 6 dagen, gem. temperatuur 11.3° C. Gemiddeld 153.17 Kg. per cm².	na 1 + 27 dagen, gem. temperatuur 12.9° C. Gemiddeld 206 Kg. per cm².

Tijd van binding: bij 14° C. 5¼ uren.

De temperatuur steeg in den aanvang 1½° C.

Korrelfijnte: Restant op de zeef van 900 mazen per cm². 2.23 pCt.

Vormhoudendheid: volkomen.

Hoogachtend,
(Geteekend) J. A. v. d. Kloes,
Hoogleeraar in de kennis en het onderzoek der bouwstoffen aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Deze uitslag bewijst dat de Portland Cement merk „Cigala" voldoet aan de eischen der A. V. van het Departement van Waterstaat, Handel & Nijverheid en dat de ongunstige berichten welke op oneerlijke wijze verspreid werden, slechts leugens zijn. Ik had gedacht het Nederlandsch Cement Syndikaat in rechten te betrekken, doch nog zeer onlangs bleek het dat de Hooge Raad der Nederlanden haar oude rechtspraak handhaafde ten aanzien van oneerlijke konkurrentie. Het Nederlandsch Cement Syndikaat zou dus in de toekomst nog allerlei berichten over de „Cigala" Cement kunnen verspreiden die zouden vallen op het gebied der oneerlijke konkurrentie, zonder dat ik dit kan verhinderen. Men wete dan wat er van die berichten waar is. Dank zij mijne vroegere kontrakten ben ik in staat lagere prijzen te noteeren dan mijne konkurrenten. Men verlange dus prijsopgave voor prima portland cement merk „Cigala" ik zal u onmiddellijk mijne franco prijzen opgeven bij verzending per spoor of schip, naar keuze der afnemers.

Het is in uw belang geen portland cement te koopen zonder mij in de gelegenheid te stellen u mijn prijzen te noteeren. Deze zullen altijd billijker zijn dan hetgeen u elders betaalt.

Ik houd ter beschikking van alle belanghebbenden nog andere officieele Nederlandsche proefstaten alsmede talrijke certificaten van Nederlandsche verbruikers.

Inmiddels teeken ik, onder beleefde aanbeveling,

Hoogachtend,
Charles Frère, Export
„Una" Portland Cement Works,
25, Rue des Cotaux, Brussel.

Op grond van in bovenstaande circulaire vervatten aanval aan het adres van de „Vereeniging van Cementhandelaren" te Rotterdam,

wendden wij ons tot het Bestuur dier vereeniging met het verzoek, desgewenscht nader op deze zaak in te gaan en ons zoo noodig „een verweer" te doen toekomen. Op dit verzoek ontvingen wij het volgende schrijven:

Rotterdam, 24 October 1911.
Aan de Redactie van „Architectura".
Amsterdam.

Mijne Heeren!

Ofschoon wij het overbodig vonden, op de circulaire van 7 Augustus 1911 des heeren Charles Frère, vertegenwoordiger der Una Portland Cement Works (fabrieksmerk „Cigalo"), te antwoorden, omdat de inhoud daarvan geenszins de feiten weerlegt, welke in het door ons gepubliceerde proces-verbaal en den uitslag der proefnemingen 24695 en 24696, alsmede in onze in de verschillende vakbladen geplaatste „Kennisgeving betreffende Una-cement, merk „Cigalo", aan het licht zijn gebracht, zijn wij gaarne bereid, U de gewenschte inlichtingen te verstrekken.

Uit Uw verzoek om inlichtingen zien wij, dat deze, in strijd met onze opvattingen, inderdaad zeer noodig zijn, en wij brengen derhalve omtrent deze circulaire, welke eene deels leugenachtige, deels mislukte verdediging bevat, het volgende onder Uwe aandacht:

1. De mededeeling, dat van het Nederlandsch Cement-Syndicaat geen Nederlander lid is, heeft, met de feiten in casu *niets* te maken. De heer Charles Frère vergeet alleen te zeggen, dat, behalve Vaals, de fabrieken van buiten-syndicaats-cement en daaronder ook de zijne evenmin Nederlandsch cement aan de markt brengen. — Deze opmerking bovendien van een buitenlander, vermoedelijk als aanbeveling van zijn buitenlandsch cement, te moeten hooren, klinkt wel wat vreemd. Van onze Vereeniging zijn trouwens alleen Nederlandsche firma's lid.

2. Het is juist, dat de handelaren in syndicaats-cement volgens de voorwaarden, gesteld door het Syndicaat, geen buiten-syndicaats-cement mogen verkoopen. Dat dit de reden der vijandschap is van sommige belanghebbenden tegen het merk „Cigalo", is eene onwaarheid. Door onze Vereeniging wordt niet gestreden tegen handelaren in buiten-cyndicaats-cement, zoolang deze op *faire* wijze zaken doen. Dat Cigala-cement, hetgeen, zooals duidelijk uit het rapport der heeren Koning & Bienfait blijkt, *natuur-cement* is en niettegenstaande dat als *prima Portland-cement* in den handel wordt gebracht, tegen eene dergelijke *unfaire* behandeling verzet zich onze Vereeniging en zal zij zich steeds blijven verzetten. De kooper wordt door zulke onrechtmatige aanbiedingen misleid, m.a.w. men brengt hem tot het verkeerde inzicht, dat inderdaad Portland-cement wordt geleverd tegen prijzen, die lager zijn dan anders, terwijl hij in werkelijkheid en in strijd met zijne bedoeling natuur-cement ontvangt tegen voor natuur-cement geenszins lage prijzen.

3. Dat de heer Charles Frère zich erop beroept, dat de Una Portland Cement Works vrij van elk syndicaat zijn, is eene onwaarheid. De heer Charles Frère verliest uit het oog, dat de Una Portland Cement Works deel uitmaken van het syndicaat der natuur-cement-fabrieken te Doornik. Even zeer vergeet deze, dat het Nederlandsch Cement-Syndicaat geen natuur-cementfabrieken in zich opneemt, de Una Portland Cement Works dus geen lid daarvan kunnen worden en derhalve daartoe nimmer zijn uitgenoodigd. Het is dus duidelijk, dat deze fabriek in strijd met den schijn, die in de circulaire wordt verwekt, niet ten gerieve van hare afnemers buiten het Nederlandsch Cement-Syndicaat staat.

4. Dat het koopen van tot onderzoek bestemd Cigala-cement geschied is bij den heer S. van der Meer te Groningen, handelende in bouwmaterialen en vertegenwoordiger der N.V. Kalkzandsteenfabriek van Hazenberg & Feening v/h Firma H. & B. P. Hazenberg te Hoogkerk, zonder genoemden heer van der Meer daarvan in kennis te stellen, is duidelijk. Het vermoeden is gerechtvaardigd, dat anders voor dat doel geen cement geleverd zou zijn geworden. Bovendien zijn wij van oordeel, dat werkelijk Portland-cement steeds van zulk eene qualiteit moet zijn, dat het, in strijd met de opvattingen des heeren Charles Frère, wel degelijk aan niet verwachte of onvoorziene onderzoeken (de heer Charles Frère noemt dit aanvallen in het duister) weerstand kan bieden. Bij het doen van dergelijke onderzoeken pleegt men trouwens niet den leverancier te voren in de gelegenheid te stellen, zijne maatregelen te nemen, m.a.w. zich te verweren. Directie's van Werken doen dat evenmin.

5. Het is juist, dat de koop van het voor het onderzoek bestemde Cigala-cement door een ondergeschikt werkman werd gedaan. Uit het door ons gepubliceerde proces-verbaal blijkt echter voldoende, dat die koop is geschied door Frederik van Maanen, *onder toezicht van Gerard Johannes de Winter, deurwaarder bij de arronaissements-rechtbank te Groningen*, en T. Verstand, klerk.

6. Verder blijkt uit het proces-verbaal, dat niet eene kleine hoeveelheid cement, doch een *geplombeerden* zak, inhoudende 50 Kg. cement, op welken zak en het daaraan hangende loodje stond: „Prima Portland-Cement Cigala", gekocht werd, welke hoeveelheid met het oog op het geringe quantum, dat men voor een onderzoek noodig heeft, als ruimschoots voldoende moet worden beschouwd.

7. Er werd door ons niet beweerd, zooals de Heer Charles Frère zegt, dat met het zoo gekochte cement door een proefstation slechte resultaten werden verkregen, en het zoogezegde resultaat werd niet door ons gepubliceerd met allerlei uitleggingen, waaruit zou moeten blijken, dat het beproefde cement werkelijk Portland-cement, merk „Cigala" was, neen, wij hebben in onze kennisgeving, alsmede door het proces-verbaal en de daarbij behoorende proefstaten *het onomstootelijke bewijs* geleverd, dat wel degelijk Cigala-cement werd onderzocht en bleek natuur-cement te zijn en geen Portland-cement, alsmede, dat Cigala-cement volgens dat onderzoek een cement is van minderwaardige qualiteit, welke zelfs niet eens aan de A.V. voldoet. Dat het getrokken en beproefde monster werkelijk Cigala-cement in onvervalschten staat was, alsmede dat daarvan het bewijs wel degelijk is geleverd, wie zal zulks nog betwijfelen? Het koopen van den zak cement, alsmede het nemen en verzegelen der monsters zijn door den deurwaarder geschied, dus onder den ambtseed. Bovendien zijn de deurwaarder G. J. de Winter, T. Verstand en F. van Maanen verplicht, een desbetreffenden eed af te leggen, indien zulks wordt verlangd.

8. De vraag, of het niet correcter was geweest, indien wij hadden gehandeld in tegenwoordigheid der belanghebbenden, beantwoorden wij met de hierboven reeds gemaakte opmerking, dat cement onder alle onstandigheden een onderzoek, waarop men zich niet heeft kunnen voorbereiden, moet kunnen verduren.

9. Dat in Nederland geen wet op de oneerlijke concurrentie bestaat betreuren wij met den Heer Charles Frère ten zeerste. Ware dit wel het geval, dan had men hem reeds lang afgeleerd, natuur-cement voor Portland-cement aan te bieden. Het kan dus niet waar zijn, dat, zooals de Heer Charles Frère beweert, na invoering der wet op de oneerlijke concurrentie (Gesetz gegen unlauteren Wettbewerb) deze daardoor in Duitschland geen aanvallen meer had te verduren. Veeleer is het verklaarbaar, dat de Heer Charles Frère na de invoering van die wet het niet meer gewaagd zal hebben, in Duitschland natuur-cement voor Port-land-cement aan te bieden.

10. Bij het trekken van het monster uit het schip „Jantina" schipper J. Fransen, zijn wij niet tegenwoordig geweest. De uitnoodiging per advertentie in het „Nieuwsblad van het Noorden" van Donderdag 20 April, om reeds Vrijdag 21 April des morgens om 11 uur bij het nemen van het monster aanwezig te zijn, rechtvaardigt het vermoeden, dat men zich eenerzijds groot wilde voordoen, doch anderzijds, door niet per brief en op zulk een korten termijn uit te noodigen, wilde vermijden, dat inderdaad aan de uitnoodiging gevolg gegeven werd. Wij waren zoo voorzichtig, ons niet op onverkend terrein te begeven. Bij het vervoer van de fabriek naar Groningen zijn wij niet tegenwoordig geweest. Evenmin stond de lading uit vermeld schip te Groningen onder onze contrôle, en bovendien blijven wij bij onze beweringen, dat werkelijke Portland-cementen onder alle omstandigheden een onverwacht of onvoorzien onderzoek moet kunnen verduren. In hoeverre dus het trekken van monsters door personeel van Van Gend & Loos eene *officieële* waarde heeft, daaromtrent de vraag, of het volkomen vaststaat, dat Prof. van der Kloes inderdaad Cigala-cement ter onderzoeking heeft ontvangen, laten wij, zonder zelf nog eenigen twijfel daaromtrent te uiten, de beoordeeling over aan den lezer.

11. Nemen wij aan, dat het rapport van Prof. J. A. van der Kloes inderdaad betrekking heeft op Cigala-cement, dan brengen wij onder de aandacht, dat het cement in questie volgens de A.V. wel eene bevredigende trekvastheid (17.32 Kg.) heeft verkregen, doch daar de Duitsche normen tegenwoordig eene drukvastheid van 200 resp. 250 Kg. voorschrijven, hetgeen gelijkstaat met eene trekvastheid van 20 Kg. onderzocht op de wijze, zooals door Prof. J. A. van der Kloes is geschied, blijkt daaruit, dat dit onderzoek evengoed heeft aangetoond, dat men niet met een prima materiaal had te doen. Bijna niemand stelt zich tegenwoordig meer tevreden met de A.V. Bovendien cijfert dat rapport geenszins de waarde weg, die moet worden toegekend aan de door ons gepubliceerde attesten, waaruit de slechte hoedanigheden van het geleverde Cigala-cement bleken. Het kan ten hoogste dienst doen om aan te toonen, dat Cigala-cement, evenals elk ander natuur-cement, wel eens betere resultaten oplevert en dus wisselvallig van qualiteit, m.a.w. niet doorloopend goed is. Aan deze omstandigheden is het dan ook juist toe te schrijven, dat sommige verbruikers, aangelokt door den lagen prijs, op levering van dergelijke fabrikaten ingaan, daarbij het risico loopende, dat de qualiteit zal tegen- of meevallen.

12. Dat de ongunstige berichten, welke op oneerlijke wijze werden verspreid, slechts leugens zijn, zooals de heer Charles Frère beweert, een ieder zal het inzien, dat de houding des heeren Charles Frère in deze eene belachelijke is. Hetzelfde geldt omtrent zijne verdere opmerkingen.

Wij zenden U ten bewijze van de door ons vastgestelden feiten:

A. het origineele proces-verbaal van deurwaarder G. J. de Winter, gedateerd 25 Januari 1911;

B. de origineele verklaring van Koning & Bienfait aan G. J. de Winter, Groningen, dato 26 Januari 1911, dat zij het monster hebben ontvangen en onder de nummers 24695 en 24696 zullen onderzoeken;

C. de origineele proefstaten 24695 en 24696, gedateerd 2 Februari, 15 Februari en 23 Februari van de heeren Koning & Bienfait.

D. de voor conform met het origineel door Koning & Bienfait afgetekende copie der proefstaat No. 21154 over Una-cement, uitgevoerd voor den Heer A. Zandstra, ingenieur van het watersrhap Westerwolde te Winschoten, waaruit de inferieure qualiteit van datzelfde cement is gebleken en waarop wij in onze kennisgeving hebben gewezen.

Om U overigens het bewijs te leveren, hoe voorzichtig men zijn moet met het afgaan op gedrukte attesten, zenden wij U ingesloten een afdruk van een attest over Una-cement, merk „Cigala", uitgebracht door het Mechanisch-Technische Laboratorium der Koeniglichen technischen Hochschule te Muenchen en gedateerd 23 Juni 1907, alsmede een brief, gedateerd 5 October 1911 van dit laboratorium, waaruit o.a. blijkt, dat men in het gedrukte attest n.b. het resultaat omtrent den bindtijd, wat zoo van belang is, heeft weggelaten. Dat het resultaat omtrent den bindtijd met opzet, en niet bij vergissing werd weggelaten, gelooven wij aan te kunnen nemen door het feit, dat in het origineele rapport op 2 plaatsen over den bindtijd wordt gesproken en in den afdruk de desbetreffende bemerking op beide plaatsen mankeert.

Wij hebben aan het bovenstaande niets meer toe te voegen, alleen verzoeken wij U beleefd om plaatsing van dit schrijven in Uw blad, en om terugzending van het U ter inzage toegezonden bewijsmateriaal.

Hoogachtend,
Vereeniging van Cement-Handelaren,
N. Mees, *Voorzitter*.
J. A. van Wijngaarden, *Secretaris*.

Rotterdam,
18 October 1911.

VAN ALLERLEI AARD.

DE BOND HEEMSCHUT *(Vervolg.)*

Anders wordt het echter, wanneer iemand van den eigenaar van een huis het recht verwerft, daarop met reusachtige letters en schrille kleuren een reclame te doen schilderen. De eigenaar van dat huis maakt dan misbruik van zijn eigendomsrecht. Immers dat huis is wel bestemd om bewoond te worden, zijn muren dienen om de bewoners tegen koude, zon en regen te beschermen, doch zijn niet gebouwd, om, door schreeuwende beschildering, de omwonenden te hinderen en een stadsgezicht te bederven.

Erger nog is het, wanneer door reclameborden landschappen worden ontsierd, wat vooral langs spoorwegen meer en meer geschiedt.

Waarom worden al die leelijke reclames gemaakt? Omdat het publiek er blijkbaar naar kijkt en zij dus aan haar doel beantwoorden. Wanneer algemeen werd ingezien, hoe hinderlijk de ontsiering van stad en land is, dan zou de ergernis, door zulke reclames gewekt, ze al heel spoedig van zelf doen verdwijnen.

Er begint wel eenige verandering te komen. Dat „Heemschut" reeds dadelijk bij zijn oprichting den steun van velen mocht ontvangen, bewijst, dat het getal van hen, die zich aan de ontsierende reclames ergeren, grooter is dan werd gedacht.

Nederland is misschien het schoonste land der wereld. Meer en meer wordt het door vreemdelingen bezocht, die er niet heen gaan, om de mooiste punten door reclames bedorven te zien, doch die er alleen komen om van de eigenaardige schoonheid te genieten. Zij bezoeken niet slechts de musea, doch gaan ook naar de aardige steden en dorpen. Dat men die reizigers gaarne ziet, bewijzen de Vereenigingen ter bevordering van het Vreemdelingenverkeer, die overal bestaan. Deze vereenigingen zouden zeer veel kunnen doen, om de ontsiering van de stad of de streek, waar zij werkzaam zijn, tegen te gaan.

Wettelijke bepalingen zouden natuurlijk meer uitwerken, maar zoolang deze er niet zijn, zou men althans van de verschillende besturen mogen verwachten, dat zij niet tot het plaatsen van ontsierende reclames medewerken, door te weigeren, openbare eigendommen voor dat doel af te staan. De geldelijke bate, die door dat afstaan verkregen wordt, zou men dan missen, doch aan de andere zijde door het geven van een goed voorbeeld nut stichten.

De openbare meening dient zich met nadruk tegen het ontsieren door reclames verzetten.

De reclame doet veel tot ontsiering tegenwoordig, doch ook op andere wijze wordt er gezondigd. Hoe menig stadsgezicht is niet voor goed geschonden omdat de eigenaar van een huis of zijn architect het in hun hoofd kregen, nu eens iets extra-moois te bouwen! Een van de meest treffende voorbeelden van zulk een ontsiering vindt men te Brugge, waar overigens veel gedaan wordt om het oude en schilderachtige karakter der stad te behouden. Wie daar geweest is herinnert zich op het plein, naar Jan van Eyck gedoopt, den gevel in een soort van Moorschen trant van verglaasde steenen in de meest schreeuwende kleuren opgetrokken. Die gevel vloekt met de omgeving, die zulk een rustig, intiem karakter heeft.

Is het voorbeeld te Brugge al bijzonder sprekend, men kan ook in Nederlandsche steden, niet minder schilderachtig dan de Vlaamsche, er genoeg vinden. Men mag aan architecten niet als eisch te stellen dat zij, in de twintigste eeuw bouwend, de vormen van lang vervlogen tijden zullen nabootsen. Zulk een nabootsing is vaak beproefd, doch uit den aard der zaak niet geslaagd. De architect van heden mag gerust zijn eigen lied zingen, zoo hij daartoe in staat is; maar hij moet zorgen, geen dissonanten met wat zijn voorgangers laten hooren, te verwekken.

Een architect behoort een kunstenaar, dus iemand die fijn voelt, te zijn. Waren er meer kunstenaars onder onze architecten, dan zou hun werk zich beter in de omgeving, waarvoor het bestemd is, voegen. Bij het onderwijs in de bouwkunst heeft men te zeer aan het bouwwerk op zich zelf aandacht gewijd en te vaak vergeten, dat ook de omgeving, waarin het moet komen, een grooten invloed heeft.

Vooral in een schoone landelijke omgeving heeft, wie bouwt, geen gemakkelijke taak. Immers hij dient te zorgen, dat zijn werk met die omgeving één geheel vormt, en dit is slechts mogelijk, wanneer de ontwerper van alle buitenissigheden zich wil spenen en zijn werk volkomen ondergeschikt aan de omgeving wil houden.

De negentiende eeuw is de eeuw der wetenschap geweest, en zij heeft de kunst verwaarloosd. Was de achttiende nog een geheel, daar beschaving, gewoonten, kleeding, kunst en wetenschap met elkander in harmonie waren, de negentiende heeft slechts de wetenschap weten te ontwikkelen, doch overigens geen cultuur gehad. Daardoor is ook geen stijl ontstaan, gelijk alle vroegere tijdperken dien hebben gekend. Bij de groote menigte ging het gevoel voor schoonheid in het dagelijksch leven vrijwel verloren, en zij, die kunst waardeerden, meenden dat die kunst iets geheel op zich zelf staand was. Alleen schilderijen en beeldhouwwerken golden nog als kunst. De bouwkunst, die toch de oudste van alle kunsten is, werd van haar voetstuk afgehaald, en als een onderdeel der ingenieurswetenschap aangemerkt.

Is het dan te verwonderen, dat het begrip van kunst in het dagelijksch leven, het besef, dat schoonheid overal kan zijn, verloren is gegaan?

Sedert een vijftiental jaren is echter kentering waar te nemen. Men begint, zij het ook slechts langzaam, weder oog te krijgen voor de schoonheid, die overal aanwezig kan zijn, die overal aanwezig was, eer de negentiende eeuw haar wandalenwerk begon.

Men begint weder te erkennen, dat tal van fraaie oude bouwwerken noodeloos zijn gesloopt of verminkt, dat tal van landschappen zijn geschonden, dat aan de niets ontziende reclame paal en perk moet worden gesteld.

Mochten, bijvoorbeeld, een dertig jaar geleden, geen protesten baten, als onze gemeentebesturen, ter wille van wat zij de eischen van het verkeer noemden, mooie grachten door demping in doode straten veranderden, thans zou de openbare meening zich met zooveel kracht tegen een dergelijk voornemen verzetten, dat het niet tot uitvoering te brengen ware.

Liet men vroeger, als een stad uitbreiding behoefde, de ingenieurs de vervelende rechthoekige plattegronden ontwerpen, die bij het verkoopen van bouwgrond de meeste winst beloofden, nu worden reeds kunstenaars met dit werk belast. Mocht, tot voor korten tijd, ieder overal bouwen laten, wat hij wilde, als hij slechts zorgde, de betrekkelijk weinige bepalingen, die de gemeentelijke verordeningen op het stuk van bouwen bevatten, na te leven, nu wordt ook hier en daar met de eischen der schoonheid rekening gehouden. Schoonheidscommissies zorgen nu, althans in enkele groote gemeenten, voor de esthetische belangen van het openbare leven, die tot voor weinig jaren vrijwel verwaarloosd werden.

Ook het Rijk besteedt aan zijn bouwwerken meer zorg dan vóór 1875 geschiedde en zoo zou er dus in menig opzicht reden tot tevredenheid kunnen zijn ware het niet, dat de goede voorbeelden nog zoo betrekkelijk weinig navolging vinden. Wat in de kleinere gemeenten gedaan wordt laat dikwijls veel te wenschen over. Tusschen aardige bouwwerken uit het verledene ziet men daar vaak weinig fraaie hedendaagsche scheppingen verrijzen. Niet opzettelijk zijn die gebouwen zoo leelijk geworden, maar alleen omdat de ontwerper, ofschoon hij zijn beste beentje voorzette, ze niet smaakvoller wist te maken.

Het onderwijs in de bouwkunst is lange jaren in ons land onvoldoende geweest, en dit heeft tengevolge gehad, dat het aantal van hen, die wezenlijk bouwkunstenaar mogen genoemd worden, zeer klein is. Het publiek, dat een architect niet naar zijn gaven als kunstenaar beoordeelt en voorloopig ook niet beoordeelen kan, acht dikwijls een bouwmeester om eigenschappen, die met kunst niets te maken hebben.

Langzamerhand zal de opleiding der archiiecten wel verbeteren en zullen bij hen, die met het ontwerpen van gebouwen belast worden, betere begrippen omtrent wat gepast en wat niet gepast is, meer algemeen worden.

Dat zal tot het verbeteren van het aanzien onzer steden en dorpen leiden, mits althans het publiek meer ontvankelijk voor schoonheid worde.

Wanneer de kinderen reeds van het begin af aan op wat schoon is gewezen zijn, dan zullen zij, volwassen geworden, aan het leelijke zich ergeren, en mede kunnen helpen, om heel wat ontsiering tegen te gaan.

IN DE OMGEVING VAN DE DAM.

De aanbesteding voor de slooping der bouwblokken Vischsteeg-Vijgendam en Nes-Rokin, zal aan het eind der maand plaats vinden. Met de afbraak zal waarschijnlijk begonnen worden op 15 December. De amotie van het Beurspoortje en de belendende huisjes zal geschieden onder toezicht van Publieke Werken; deze dienst zal er voor zorgen, dat de merkwaardige onderdeelen voor het nageslacht bewaard blijven. Voor het vrijkomende terrein Nes-Rokin zijn reeds verscheidene aanbiedingen ingekomen; één aanbieding betreft het geheele, aan het Rokin grenzende gedeelte.

Minder voorspoedig gaat het met het zoogenaamde Dam-terrein, de oppervlakte grond, waarop nu staan het bouwblok Vischsteeg-Vijgendam en het Commandantshuis. Af en toe hoort men den naam van een bekend architect noemen in verband met een plan van aankoop door eene groote combinatie, maar tot een definitief bod komt het niet. Dat het Commandantshuis voorloopig blijft staan om tot tijdelijke verblijfplaats te dienen van de leden der „Groote Club", brengt dus geen vertraging in hangende plannen.

Aan de voorbereiding van de verbreeding der Paleisstraat bij den Dam wordt (achter de schermen) geregeld gewerkt. Gelijk men weet, zal het hiervoor noodig zijn behalve de Groote Club, (waarmede de gemeente reeds eene overeenkomst heeft gesloten) vier perceelen in de straat af te breken. Een dezer, perceel 9, is naar wij vernemen, dezer dagen voor de som van ƒ 23,550 in handen der gemeente overgegaan. Met de eigenaars der andere perceelen wordt nog onderhandeld. Eventueel zal over het bezit dier perceelen geprocedeerd worden.

HET NIEUWE HOOFDBUREAU VAN POLITIE.

Het nieuwe hoofdbureau van politie op den Achterburgwal, hoek Spinhuissteeg nadert zijn voltooiing; over een week zal de bovenbouw gereed zijn. Met het aanleggen van telefoon, telegraaf en sanitaire-inrichting, alsmede met de inwendige installaties zullen nog een paar maanden heengaan, evenzoo met de restauratie van het oude spinhuis, dat — zooals men weet — is blijven staan. In Februari dus zal het geheele hoofdbureau betrokken kunnen worden.

Het restaureeren van het spinhuis neemt meer tijd in beslag, dan men aanvankelijk gedacht had. Er is n.l. gebleken, dat de constructie hier en daar geheel vernieuwd moest worden. Verschillende gedeelten in- en uitwendig van het gebouw bleken gescheurd te zijn; voorts moest de baksteen van een olielaag ontdaan worden.

Ook bij het veelbesproken poortje in de Spinhuissteeg, dateerende uit 1645 is gebleken, dat er verscheidene stukken, wegens onvoldoende constructie vernieuwd moesten worden. Met dit werk is men nu nog druk bezig, evenals met het afkrabben der oude verflaag. Het poortje blijft in denzelfden trant, als het vroeger was, alleen is onder het Amsterdamsche wapen met de twee leeuwen een „tympan" geplaatst, welke zich daar vroeger ook heeft bevonden, doch in de 17e eeuw verdwenen is. Op deze plaats, welke men, naar wij medegedeeld hebben, in het werkhuis teruggevonden heeft, komt met vergulde letters nog een inscriptie te staan.

Het poortje zal niet den hoofdingang van het nieuwe bureau vormen, zooals vroeger het geval was. Deze komt aan den Achterburgwal.

H. Bl.

EEN ANTIEK PLAFOND GEVONDEN.

Bij den aanleg van electrisch licht in het heerenhuis Heerengracht no. 446 is, volgens het Alg. H. Bl, een stuk van een antiek plafond gevonden. In dit prachtige huis, woonden eens de aanzienlijkste geslachten van Amsterdam; menig burgemeester heeft het onder de bewoners geteld en een van dezen, de bekende Adriaen de Graeff, heeft in 1670, in de linkervoorkamer, die toen z.g. „burgemeesters-kamer' geweest moet zijn, zijn wapenschild en dat zijner vrouw, omgeven door die van verwante geslachten (waarschijnlijk hunner voorouders) in het plafond doen aanbrengen.

Een latere bewoner, men vermoedt een der Fransche generaals van Napoleon, die hier ingekwartierd werd, vond dat donkere eikenhout blijkbaar wat somber, liet de kamer tenminste in empire stijl ombouwen, doch daar die wapenschilden afgescheiden waren door balken, zaten ze niet in den weg en werd het — overigens zeer mooie — empire plafond tegen die balken aangeplakt.

Honderd jaren later, nu de electrische lichtbuizen aangelegd moesten worden, stootte men op het oude plafond en daar het ontdekte stuk interessant genoeg bleek, werd de vloer van de kamer er boven opgebroken en het heele oude plafond er uitgehaald.

Het plafond bestond uit vijf panecelen: één groot middenstuk met ter weerszijden twee kleinere. Het geheel is van prachtig gesneden en gepolychromeerd eikenhout: de wapenschilden liggen vrij hoog op den rijk bewerkten ondergrond.

Op het groote middenpaneel staan de wapenschilden van burgemeester Adriaen de Graeff met de wapenspreuk: „Mors Sceptar Ligoribus aequat" en van diens echtgenoote, een Bicker van Swieten, wier spreuk was: „In Silentio et Spe".

Dit paneel is vrijwel onbeschadigd: slechts de kronen die de wapens dekten, zijn afgebroken.

Een der rechtsche paneelen vertoont de wapenschilden der families Banningh, Smit, Bicker v. Swieten en Leon: van het andere zijn er twee verloren gegaan en bleven slechts die der families Luersma en Smit over. Op een der linksche paneelen vinden wij de wapenschilden van Van Eck, Braseman, De Graeff (hiervan is slechts de naam nog over, het schild is weg) en van een familie waarvan den naam begon met Oom...; het andere paneel is weer compleet en geeft de wapens van Appelman, Witsen, Ackersloot en Rollema.

Een bestemming aan deze zeer interessante vondst is door den vinder nog niet gegeven.

EEN GROOT PENSION.

Men deelt ons mede dat er plannen bestaan tot oprichting op eersten stand hier ter stede van een eerste klasse pension met complex etagewoningen.

Het bouwplan is reeds ontworpen door den architect-ingenieur Jos. J. Cuypers in overleg met den heer Th. Wiedergold, directeur van de Exploitatie Maatschappij „Concordia" alhier.

Het gebouw zal geheel modern worden ingericht en circa 180 kamers bevatten. Voorts zijn ontworpen groote eetzaal, kleine eetzalen voor intieme diners of soupers, ontvangkamers, damessalons, rook- en biljartzaal, bibliotheek, auto- en rijwielgarage met eigen auto enz.

De slaapkamers zullen uitzien op de binnenplaats die herschapen wordt in een tuin.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

II. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

A. ONTWERP VOOR EEN CAFÉ-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.

B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de programma's in No. 29).

III. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 44. Villa op het museumterrein te Amsterdam, architect Ed. Cuypers. — Monumentenzorg en musea, door G. Dehio. — De restauratie der Ned. Herv. kerk te Roermond, door D. Boer.

DE BOUWWERELD, 44. De Nota-Wibaut inzake de herziening van het erfpachtsstelsel, door A. Keppler. — Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. — Een bouwkundig grootbedrijf; de Firma Heilmann & Littmann te München. — Bouwkunst in Amerika.

DE INGENIEUR, 44. Herstellingen aan de schutsluis van het kanaal door Voorne te Nieuwesluis.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 19. Fabrieksschoorsteenen van gewapend beton.

DE GAS- EN WATERFITTER, 44. Dakbedekking met koper en zink.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 87. Das neue Stadthaus in Berlin, architekt Ludwig Hoffmann. Die Hafen- und Bahnanlagen der Stadt Neuss.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Genootschapsprijsvragen. — Glasschilderkunst (Vervolg). — De Veldartillerie-kazerne te Straatsburg. — Boekaankondiging. — De Rotterdamsche Raadhuisplannen. — Ingezonden. — Wederom een Cementkwestie. — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften. —

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent. Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijkschc contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Ons bestuur verzond het navolgende adres.

Amsterdam 11 November 1911.

Aan den Raad der Gemeente Vlissingen

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,

dat het kennis genomen heeft van de teekening en het bestek, waarnaar het herbouwen van den St. Jacobstoren te Vlissingen, die door brand verwoest werd, zal plaats vinden;

dat daarbij gebleken is, hoe niet werd voldaan aan den eisch, tegenwoordig zoo goed als voorheen gesteld, dat een bouwwerk de vormen van den tijd, die het zag ontstaan, in dit geval dus die van de 20ste eeuw, moet vertoonen;

dat het Bestuur voornoemd, nu het voornemen bestaat, vermoedelijk wegens de geschiedkundige herinnering, aan den toren verbonden, hem weder in den vorigen vorm te herstellen, toch van meening is, dat die herstelling slechts dán een bevredigende uitkomst zal hebben, wanneer de leiding daarvan wordt toevertrouwd aan iemand, die van het herstellen van oude bouwwerken een bepaalde studie heeft gemaakt;

dat de teekening en het bestek aan het Bestuur voornoemd de overtuiging hebben gegeven, dat deze stukken niet door een terzake kundig architect zijn opgemaakt; redenen waarom het Bestuur voornoemd in het belang van het gedenkteeken alsnog Uwen Raad verzoekt, voor zulk een deskundige leiding te willen zorgen.

't Welk doende zult Gij weldoen.

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia."

w.g. H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*

w.g. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

VERSLAG VAN DE 1301ste LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 15 OCTOBER 1911, IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

De Voorzitter, de heer H. A. J. Baanders opent de vergadering met een welkom aan de talrijke aanwezigen, zijn vreugde betuigende over de belangstelling, die blijkt te leven voor het onderwerp, dat dezen avond aan de orde is, n.l. de bekende stelling des heeren R. N. Roland Holst nopens de Monumentale Schilderkunst in hare verhouding tot de Architectuur. Huishoudelijke zaken zijn niet op de agenda geplaatst.

Het lezen der notulen wordt voorloopig uitgesteld, waarna als „ingekomen" alleen behandeld worden: een brief van den heer Th. van Hoytema, waarin schrijver zijn leedwezen uitdrukt niet aanwezig te kunnen zijn en een brief van den heer H. P. Berlage, die wegens uitlandigheid niet aanwezig kunnende zijn, verklaart het in de stelling neergelegd werkbeginsel te steunen.

De heer Roland Holst, hierop het woord erlangende, geeft de verzekering, dat de decoratieve schilders zich meer en meer aangetrokken gevoelen tot de architecten; wellicht omdat deze zoo'n sterke individueele ontwikkeling vertoonen en daardoor doen onderstellen, dat zij bezig zijn zich aan den spits te stellen eener verjongde kunstontwikkeling. Bij de architecten is een nieuw leven ontstaan: dit blijkt uit heel hun optreden, zoo veel verschillend van die oude genootschappen, welke de aanraking met het nieuwe zooveel mogelijk te vermijden zochten. Van de schildersgenootschappen, die voor de intellectueele en artistieke ontwikkeling van jonge kunstenaars, zooveel zouden kunnen doen, is niets voor een nieuwe cultuur te verwachten. Vierhonderd jaar lang ging de schilderkunst een eigen weg en nu samenwerking gezocht wordt, staan de architecten gereed de hand uit te steken zonder 'n idee van rancune. Intusschen wachten zij er zich voor uit pure hartelijkheid sentimenteel te worden.

Aan de architecten is het de voorwaarden te stellen, waarop die verwilderde schilderkunst meer tot samenwerking met de architectuur geraken kan. Spr. geeft een schildering van het rhythmische en emotioneele gevoel in de schilderkunst om te concludeeren, dat wij naar den tijd gaan, die in het teeken staat van het rhythmisch gevoel. Het rhythme is het leidende, de kern van de versierende kunst. In dit verband bespreekt de heer Roland Holst het werk van Massago en Puvis de Chavannes. Dat van den eerste was nooit werk uit één stuk. Puvis de Chavannes maakte al zijn schilderingen op zijn atelier, kon zoo met de architectuur nooit eenheid verkrijgen. Hij heeft nooit kunnen voelen hoe het rhythme in de architectuur meegevoeld moet wor-

den, en ook op de gamma's van het werk van Puvis de Chavannes heeft spreker critiek te oefenen. Trouwens de groote fout blijkt bij de identiteit van twee schilderingen bij gansch verschillende architectonische opgave. Puvis de Chavannes is nooit losgekomen van het model, nimmer boven het leven uitgeraakt. Hij heeft gewerkt half emotioneel en deels met rhythmisch gevoel, maar nooit kan het werk van dezen grooten kunstenaar uit de 19e eeuw de basis worden van een nieuwe decoratieve kunst, van een monumentale schilderkunst, van een cultuur als door ons allen verwacht en verlangd wordt.

Geen techniek, vervolgd spreker, of zij is in de versukkeling gekomen door de aesthetiek der schilderijkunst. Dat die druk wordt weggenomen is de taak der jongere schilders. Het fresco achten velen met spreker de eenige techniek voor de rhythmische en monumentale schilderkunst. De muur, het stuk praktijk zelf, zal den heer Luns en anderen de juistheid van spreker's bewering leeren. Zij vergeten niet, zegt spreker met nadruk, dat achter ons staan vele jongeren, die het fresco begeeren. Bij een onderzoek in Frankrijk werden fresco's gevonden van zes honderd jaar oud, welke nog volkomen intact waren. De fresco-techniek heeft het voordeel, dat de versiering en het gebouw tegelijk ontstaan. Aanvaarden dus de architecten de fresco-techniek, dan is de samenwerking bereikt; zal de architect bij den bouw ook met de versiering rekening houden. Wat tot nu toe voor decoratieve schilderkunst is gehouden was niets anders als een slechte schilderijkunst. De schulptuur heeft men als voorbeeld van een monumentale schilderijkunst genomen.

Verder verdedigde de heer Roland Holst op technische gronden het schilderen op den muur zelf en bestrijdt aan de hand van historische voorbeelden de meening volgens welke het fresco in onze Westelijke landen niet houdbaar zou zijn.

Wat nu de opleiding betreft van de jonge kunstenaars die de monumentale schilderkunst gaan uitoefenen, die als eenigen leiddraad voor hun kunst niet het emotioneele maar het rhythmisch gevoel erkennen zullen. Naast die der natuur moet hun kennis van de architectuur bijna even groot zijn. Ook de psyche der schilders vinde geen verwaarloozing.

Na deze inleiding wordt de gedachtenwisseling ingezet, door den heer Huib Luns. Hij is het met de stelling van den inleider geheel eens. Zij is zoo zeer de expressie der waarheid, dat hij bijna lust zou gevoelen haar tegen te spreken. Intusschen toont spreker zich niet voldaan met de complimenten aan het adres der architecten gemaakt. Hij is overtuigd, dat de inleider met de ambachtelijke zuiverheid bedoelt het binnen de lijnen blijven, die de Thätigkeit van elke kunst omgrenzen. En dan heeft spreker gedacht, dat de heer Roland Holst bedoeld had er de architecten in alle bescheidenheid op te wijzen, dat de architecturale schilderkunst toch ook schilderkunst is. Spreker toch kan niet aannemen, dat vierhonderd jaren lang alle kunsthistorici en alle schilders de plank totaal hebben misgeslagen Dat alle vondsten, die in de schilderkunst gedaan werden, verloren zouden zijn voor de decoratieve schilderkunst achte spreker onmogelijk en Puvis de Chavannes noemde hij juist daarom de verbindende brug tusschen de schilderij- en decoratieve kunst; in dit laatste de meening des heeren Roland Holst derhalve bestrijdende.

De heer Weissman ziet niet in hoe wij in onzen tijd weer een decoratieve schilderkunst kunnen krijgen; en bovendien vraagt spreker na te hebben gewezen op het ontstaan en de raison d'être dezer kunst, die toen niet als zoodanig gemaakt werd, in vroegere eeuwen, wat zal ons een monumentale schilderskunst in onze dagen te zeggen hebben?

De heer Jos. Cuypers betoogt, dat in elk geval de beginselen zuiver gehouden moeten worden. Dat deed de inleider, die de kunst met de natuur als grondslag wil weergeven, harmonisch aan de omgeving wil doen aanpassen. Daarom is spreker het met hem eens. Hij hoopt voorts dat opleiding van den schilder tot de bouwkunst zal leiden tot versterking van den band tusschen beide kunsten, de architecturale en de monumentale schilderkunst.

In tegenstelling met den heer Luns achtte de heer Kromhout „overbrugging" tot het samenbrengen van beiderlei kunstenaars ongewenscht. Beide groepen schilders zullen, elk in eigen kamp, sterker blijven. Op eigen terrein strijde ieder voor zijn goed recht, trachte wat beters en hoogers tot stand te brengen, dan tot nu toe gezien wordt.

Door den Heer Jan de Meyer wordt betoogd, dat de decoratieve schilder het wezen van de architectuur— niet de architectuur zelve— moet leeren begrijpen. De wiskunde is, volgens spreker, de gemeenschappelijke basis van architecten en decoratieschilpers. Het principieele verschil tusschen de schilders met het emotioneele gevoel en de architecten ligt in de perspectief. De schilders met het emotioneel gevoel trachten op het platte vlak den schijn van den werkelijken vorm te benaderen. Zij trachten dus de 3 afmetingen in 2 afmetingen weer te geven. Deze methode, welke bij hen hoogtij viert, is de perspectief Bij de architecten ligt de fout in hun dorre opvatting van styleeren, van het decoratieve dus. Zij bemoeien zich in het geheel niet meer met den levenden vorm, doch zoeken hun heil alleen in het platte vlak, in de 2 afmetingen. Hun styleeren bestaat in het uitknippen van figuren die op het platte vlak zijn ontstaan, b.v. een gestyleerd blad of bloem zijn bij hen niet op de natuur gebaseerd, doch zijn afteekeningen van een op het papier neergelegde, zoo uit de bloemenpers gekomen bloem of blad De ware architect zal echter den levenden vorm op het te versieren vlak projecteeren, en zoodoende een vormomtrek krijgen, die verband houdt met den levenden vorm.

Houdt een schilder dus vast aan de perspectief, dan zal hij zich aan de emotioneele kunstzijde scharen; wil hij daarentegen rhytmische kunst leveren, dus niet aan de ware architectonische kunstzijde staan, dan zal hij de perspectief over boord moeten gooien, en tot projectie over moeten gaan.

Als voorbeeld hoe het verband tusschen den levenden vorm en de stijleering moet zijn, kunnen wij op de Japanners wijzen.

De heer Roland Holst beantwoordt de verschillende sprekers, zijn vreugde betuigende over 't feit dat de heer Luns volgens diens verklaring gewonnen is voor de fresco-techniek, ook in onze Westersche landen.

Spreker protesteert tegen de uitdrukking des heeren Luns als zou hij in een zeer onvriendelijke houding tegenover de z.g.n. vrije schilderkunst staan. Iets anders is wat spr. zei dat de schilders momenteel geen flauw begrip hebben van de cultuurbeweging, waar zij geheel buiten staan, en niet in staat zijn die groote beweging te leiden. Dit is anders bij de architecten.

De Voorzitter acht het brengen van dank aan den inleider van dezen avond eene even lichte als aangename taak; want immers van zoo onderscheidene zijden is den heer Roland Holst lof toegezwaaid en zoo herhaaldelijk heeft de vergadering met applaus van hare instemming en belangstelling doen blijken, dat spr. met een enkel woord van hulde en dank volstaat, het onderwerp van dezen avond met nadruk aanbevelende in de blijvende belangstelling van velen en in die van de architecten, wier namen aan belangrijke bouwwerken verbonden zijn, of zullen zijn, in het bizonder.

Hierop volgt sluiting.

Deze avond behoort tot de reeks van mooie en belangwekkende, waarvan in de Genootschappelijke annalen gewag wordt gemaakt, en zal daarin zonder twijfel een plaats blijven vervullen. R.

EEN GEWENSCHTE RECLAME VAN EEN ARCHITECT?

In de ontwikkeling van onzen vooruitstrevenden tijd schuilt een gebrek. Er wordt n.l. van de schitterende uitvindingen en ontdekkingen niet dát ethische gebruik gemaakt, waarop deze als stuwende kracht recht hebben. Onze „vooruitstrevende" menschen zijn voor een groot gedeelte de zoogenaamde „handigen". Zij leven als parasieten op de ernstige, vernuftige, slechts om der wetenschap of der kunstwille levende, menschen. Zoodra heeft een dezer hoogstaande arbeiders in den dienst der menscheid een belangrijke ontdekking gedaan of een nieuwen vorm geschapen, of ziet, daar sluipt of springt een parasiet op zijn prooi los. Het goede doel staat hém niet voor oogen, dát ware belachelijk om dit te denken!

'sMans eenige gedachte is: „Hoe is dit of dat 't voordeeligst in geld om te zetten". Is er ooit iets hoog noodig, dan is het een wettige bescherming tegen dit parasietendom. Een van de uitvindingen waarop ik doel is de kinematograaph. Goed gebruikt, kan zij een machtig middel zijn voor de ontwikkeling van het groote publiek. Door haar levendheid, overtuigend werkend, heeft zij grooter indringenden invloed dan vele geschreven verhandelingen al worden deze ook toegelicht door goede photo's. Afwisselend, door hun handeling opwekkend, wordt de toeschouwer door deze levende beelden, zonder eenige inspanning snel in voor hem nieuwe werelden geplaatst. Hiervan getuigen de wetenschappelijke opnemingen, b.v. het leven op den bodem der zee, het voortteelen der microben en hun strijd onderling, enz.

Hoe belangrijk een avond kan zijn door een goede kinematographische voorstelling getuigt o.a. de eenigen tijd geleden door de „Natuurhistorische Vereeniging" georganiseerde avond waarop een dergelijke, leerzame voorstelling werd gegeven.

Zien wij daarentegen de samenstelling van het programma door de overal als paddestoelen uit den grond opschietende „kinematheaters"! Gekke clowneriën, misschien nog door hun buitensporige onmogelijkheden lachwekkende, en daardoor onschuldige, afgewisseld door walgelijke melodrama's! stuiverromans in beeld. Men mag mij tegenwerpen dat door het drukke bezoek dergelijke voorstellingen worden gerechtvaardigd, doch als een vaste waarheid blijft daartegenover de juiste bewering dat elke inrichting, dat zich op het standpunt van „theater" stelt, zich niet naar de wenschen van het groote publiek moet richten, doch juist het groote publiek moet opvoeden en opwaarts leiden.

Doch ter zake. Zooals de bioscooptheaters nu zijn, zijn zij geen geschikte tentoonstellingsplaatsen van den architect, die zijn werk aan het publiek wil laten zien. Op het Damrak, ter hoogte van het pleintje voor de Beurs is in een vroeger pakhuis een Bioscoop theater „de Witte Bioscoop" gekomen. Voor het provisioneele tentoonstellingsraam naast den ingang, waar allerlei bonte, schreeuwende platen van verschillende nummers der voorstelling hangen, staan en liggen enkele aquarellen van villa's en interieurs. Daartusschen hangt een papier, waarop met minder fraaie roode en zwarte letters het volgende staat:

Hier worden achtereenvolgens geëxposeerd enkele gebouwen en in opdracht gegeven landhuizen, huizen en tuinen, decoratieve werken, woonkamers, meubeleeringen enz., ontworpen door

AUG. J. C. VAN SPAENDONCK,
Architect Lid v. d. Mij. T. B. d. B.
Heerengracht 399, Bureau 415.

Een ieder ga deze tentoonstelling eens zien en oordeele! Ik zal er hier geen woord verder over zeggen.

Wat echter onbegrijpelijk is, is het gebrek aan gevoel van eigenwaarde dat dezen architect heeft; niet alleen tegenover zich zelf als mensch doch nog meer tegenover zich zelf als lid van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst".

Tusschen de aquarellen liggen ook twee photo's van een mooie zaal in Lodewijk XIV stijl. Uit het bijschrift zien wij dat het is: „De gedecoreerde vernieuwde balzaal van het kasteel „Marquette" van Jonkheer Gevers te Heemskerk".

Er buiten latende in hoe kleine mate de herstellende hand van onzen bouwmeester in deze zaak gewerkt heeft, is het minder prettig voor een bouwheer als Jhr. Gevers, dat hij als architect iemand heeft, die toch betreffende zijn werk zijn vertegenwoordiger is, die niet het minderwaardige van een dergelijke omgeving voelt.

't Is hard noodig dezen architect op de verplichtingen, aan zijn stand verschuldigd, te wijzen.

JAN DE MEIJER.

GLASSCHILDERKUNST

(*Vervolg op blz. 363 no. 45*).

Wanneer een oud raam moet worden gerestaureerd, dan is het eerste wat men nagaat vóór men hiertoe overgaat, van welken aard de beschadiging van het raam is, en wat men bij deze restauratie mag doen en wat men moet nalaten, of, wat geoorloofd is en wat niet.

In elk geval moet het loodnet van een oud raam, dat gerestaureerd wordt, worden vernieuwd. Men kan, op zeer enkele uitzonderingen na, het raam niet restaureeren, zonder het glas uit de loodsponningen te nemen, en dit laatste kan men niet doen, zonder het oude loodnet op te offeren. Dit is m.i. van zeer ondergeschikt belang. Hernieuwing van het loodnet is daarom bij de restauratie noodzakelijk.

Bij de restauratie van het glas, moet met alle voorzichtigheid de laag vuil, die elk oud raam aan beide zijden bedekt, worden verwijderd. Daarna zal men eerst kunnen constateeren in welke graad van dichtheid de patina het glasraam aan de buitenzijde bedekt. Bedekt het dit op eene wijze, zoodat het geheele raam daardoor met eene laag wordt bedekt, dan verkrijgt het raam daardoor eene gedempte toon, die er toe bijdraagt om de kleurharmonie van het raam aanmerkelijk te verhoogen. In dit geval zal de kunstenaaar, die de restauratie bestuurt, zorg dragen, dat deze laag onaangetast blijft en haar behouden ter wille van hare werking, en ook, omdat bij verwijdering ervan, de wederom blootkomende glas oppervlakte veel vlugger weder verweeren zal, dan te voren, toen zij door de patinalaag was bedekt, daar deze haar beschermde tegen den invloed der lucht en het daarin aanwezige koolzuur. Zijn er in een raam stukken glas, welke gebarsten of gebroken zijn, zoodat bij samenvoeging daarvan door hulplood, dit het stuk zou ontsieren, dan kan men het voorbeeld van bekwame restaurateurs volgen en deze stukken opsluiten tusschen twee dunne blanke stukken glas, na de schittering der breukkanten te hebben opgeheven.

Zoo is men ook genoodzaakt, om bij de verniewing van tolaal versplinterde of afwezige stukken, deze zoo bij te schilderen bij het oude raam, dat zij met de omgeving één geheel vormen in kleur, zoowel als in teekening. Dan is men ook verplicht op deze stukken kunstmatig met de grisailles de werking der patinalaag na te bootsen.

In verband hiermede is het nuttig om even op te merken, dat bij het vervaardigen van een geheel nieuw raam, het geoorloofd is om de werking der patina daarbij na te volgen in de bewerking met de grisailes, voor zooverre dit kan strekken om de schoonheid van het raam te verhoogen.

Er moet echter nauwlettend voor worden gewaakt, dat deze bewerking binnen de perken van het geoorloofde blijft en dus het raam niet noodeloos verduistert. Wanneer wij hier in den breede de beschildering van een nieuw raam zouden kunnen nagaan, dan zou men zien, dat men deze navolging der patinawerking kan tot stand brengen in het raam, zonder te zondigen tegen de eenvoudige wetten die de goede beschildering van het raam beheerschen moeten. Ja, men kan zelfs in verband met deze wetten, dit navolgen der patinawerking in het raam doen strekken om de overstraling der teekening (lijnen) door het licht op te heffen.

Verkeert een oud raam in een staat, dat de patinalaag zoo zwaar is geworden, dat zij het raam geheel of ten deele verduistert, wat zelfs zoo sterk kan zijn, dat men teekening noch kleur meer kan onderscheiden, dan moet deze laag worden verwijderd, wat door verschillende middelen kan geschieden, die uit der aard af hankelijk zijn van de graad van hardheid der bedekkende patinalaag. Slechts in de uiterste noodzakelijkheid mag hierbij worden gebruik gemaakt van scherpe vochten, zooals zuren etc, en daarbij is bescherming van het omliggende glas en schilderwerk tegen de daarvan uitgaande schadelijke dampen dringend geboden. Het stuk glas, dat na deze bewerkingen van de bedekkende laag is bevrijd, zal blijken soms zoo te zijn aangetast in zijne substantie en kleur, dat het moet worden vernieuwd. In het tegenovergesteld geval wordt het behouden.

Ik breng nogmaals in herinnering dat in ons land geene ramen aanwezig zijn, die zoo oud zijn, dat zij eene zoo zware patinalaag vertoonen. Toch zijn in mijn bezit velerlei fragmenten van oude ramen uit de 17e eeuw, waarbij vele sporen van verweering en de aanwezigheid van patina valt te constateeren. Bij de restauratie van oud glas uit de 16e en 17e eeuw is mij gebleken, alleen te doen te hebben met eene laag van vuil, die gemakkelijk met eenige voorzichtigheid kon worden verwijderd. Deze laag bestond hoofdzakelijk uit vuil (stof) ijzerroest van het ijzerwerk en kalkresten van het metselwerk.

Het ligt voor de hand, dat bij al deze bewerkingen de grootst mogelijke voorzichtigheid moet worden betracht, en de restaurateur moet behouden, wat maar eenigszins kan worden behouden en dat *hij* alleen verder moet beslissen wat moet worden vernieuwd in het raam en wat niet. Dit is geheel eene zaak van het grootste vertrouwen in den restaurateur. Men kan het raam in zijn ouden toestand wel fotografeeren, voor men tot de restauratie ervan overgaat, en daarna het raam vergelijken met deze photografie, nadat het is gerestaureerd, maar wie er mede bekend is, hoe eene fotografie van een gebrandschilderd raam er uitziet, vergeleken met de werkelijkheid, zal begrijpen hoe moeielijk, zoo niet onmogelijk, het is om tot deze vergelijking te geraken. Rood en geel in het raam fotografeeren zwart. Wil men dit voorkomen, door den duur der opname te bekorten, dan zullen andere deelen van het raam op de fotografie bij het ontwikkelen der cliché verdwijnen, omdat zij te kort zijn belicht en daarom bieden zij voor een vergelijkend onderzoek weinig waarborg aan voor betrouwbaarheid. In meerdere of mindere mate zijn van alle andere kleuren de inwerkingen op de fotografische plaat onderling verschillend. Men zou elk stukje glas, waaruit het raam bestaat afzonderlijk moeten fotografeeren, wilde men naderhand, na afloop der restauratie, elk stuk glas kunnen vergelijken met zijn vorigen toestand en dan zou men nog niet gewaarborgd zijn dat alle oude stukken in het raam aanwezig zijn, omdat een bekwaam restaurateur wel in staat zal zijn, oude stukken door bedriegelijke nabootsingen te vervangen.

Laar men b.v. een bepaald stuk glas 3, of 4 maal fotografeeren in denzelfden stand, dan verkrijgt men even zoovele verschillende opnamen. Wie ooit heeft gefotografeerd, zal wel weten dat dit waarheid is.

Fotografeeren van een oud raam voor zijne restauratie is echter noodzakelijk om eene andere reden, dan contrôle op den restaurateur. De fotografie moet in de eerste plaats den restaurateur in staat stellen, wanneer het raam in de vele stukken die het samenstellen is uiteengenomen, om al deze stukken bij de restauratie zonder veel zoeken weder op hunne eigen plaats in het raam terug te brengen, of na te gaan in hoeverre zij ondergeschoven stukken zijn, die, of niet tot het raam behooren, of op een verkeerde plaats zijn geraakt bij vroegere restauratie's, of bij vroegere vernieuwing van het loodnet. Ik herinner mij, dat ik tijdens mijn bezoek te Chârtres ook de oude parochie-kerk, Saint André bezocht. Onmiddelijk bij het binnentreden van het schip der kerk, werd ik getroffen door de schoone zuivere kleur der ramen eerst na geruimen tijd bemerkte ik, dat de ramen geene teekening vertoonden. Bij nauwlettender bezichtiging zag ik dat men de ramen geheel had gevuld met stukken glas der oude ramen en, klaarblijkelijk daarvan geen geheel meer kunnende maken, al deze stukken schots en scheef door elkander had gezet, om zoo doende de raamopeningen te vullen. Geen spoor van voorstelling was meer aanwezig. Stelt U voor, dat men alle ramen uit elkander had genomen en alle stukken onder elkander dooreen had geschud, en daarna voor de hand weg aan elkander gezet en daarmede de ramen had gevuld, dan hebt gij eenige voorstelling hoe de ramen er uitzien.

Als men weet, dat deze kerk dateert uit de 12e en 13e eeuw, en altijd veel heeft te lijden gehad van overstroomingen, brand en oorlogen, dan kan men gerust zonder veel te fantaseeren de toestand dezer ramen, daaraan toeschrijven. Het zou eene reuzenarbeid zijn om deze ramen weder te herstellen door ieder stuk in het raam op zijne plaats te brengen; eene arbeid, die wel onmogelijk zal zijn geworden, doordat de bovenvermelde samenstelling der ramen het noodzakelijk heeft gemaakt, dat vele stukken zijn versneden, om pasklaar te worden gemaakt aan elkander.

(Word vervolgd). J. W. LE NOBEL, Amsterdam.

DE PERSEUS VAN BENVENUTO CELLINI

NIEUW GEHARREWAR.

(Vervolg van pagina 348).

De Medusa was gegoten en goed geslaagd. Dit gaf mij hoop, dat ook de Perseus, die ik eindelijk in was gereed had, eveneens in brons goed gelukken zou. De Hertog, daarentegen, die mij in die dagen veelvuldiger dan naar gewoonte bezocht — alhoewel ontwarende, hoe schoon het beeld in was geboetseerd was — 't zij dat iemand hem dit in 't oor geblazen had, 't zij hij-zelf dit werkelijk meende, zeide op zekeren dag: „Benvenuto, deze figuur kan nooit in brons gegoten worden; de regelen der kunst verzetten zich daartegen". Deze woorden kwetsten mij zoozeer, dat ik antwoordde: „Signor, Uwe hoogheid heeft zeer weinig vertrouwen in mij; en ik geloof werkelijk, dat dit komt, doordat Uwe hoogheid te veel aan degenen die kwaad van mij spreken het oor leent, of, daardoor, dat Uwe hoogheid er geen verstand van heeft".

Nauwelijks liet de Hertog mij deze woorden uitspreken, of hij riep uit: „Ik beweer er wel degelijk verstand van te hebben, en heb er zelfs zeer goed verstand van". — „Ja", antwoordde ik hem terstond, „ja, als een hertog, maar niet als een kunstenaar. Want als U er verstand van hadt, zooals U beweert, dan zoudt U ook vertrouwen in mij hebben. Heb ik het schoone en groote borstbeeld van Uw Excellentie niet in brons gegoten? Heb ik den Gaminedes niet gerestaureerd, dat mooie marmeren beeldje, dat mij meer moeite kostte, dan indien ik het zelf gemaakt had? Ten slotte; toen ik de Medusa, die daar voor Uwe oogen staat, goot, wat hebik toen geen ontzaglijke moeilijkheden moeten overwinnen? Ben ik toen niet tewerk gegaan, op een wijze, die niemand vóór mij, die deze duivelsche kunst beoefent, nog toegepast had?

„Alzoo, Signor mio, ik heb mijn oven, die gij daar ziet, geconstrueerd volgens een geheel nieuw, van alle andere reeds bestaande, verschillend systeem. Want, zonder nog van de verschillende verbeteringen die men er aan vindt te spreken, construeerde ik er twee uitlaten aan, om het metaal er des te gemakkelijker uit te kunnen laten vloeien; had ik dit niet gedaan, dan zou de moeilijk verdraaide figuur der Medusa nooit goed uitgevallen zijn. En dat zij nu zoo goed gelukte, is uitsluitend aan deze voorzorgen te danken; schoon niemand die deze kunst beoefent, vooraf geloven wilde dat het gieten mij aldus gelukken zou. Gij kunt er verzekerd van zijn, waarde Signor, dat al de groote en zeer moeilijke werken, welke ik voor dien bewonderenswaardigen Koning Frans I uitvoerde, mij alle juist hiérom zoo goed gelukt zijn, omdat die goede vorst mij steeds aanmoedigde door mij een rijk tractement te geven, en zoovele werklieden als ik verlangde, zoodat ik er soms meer dan veertig tegelijk had. Al deze werklieden kon ik naar eigen goed vinden uitkiezen. — Ziedaar dan, waarom ik in zoo korten tijd zoovele kunstwerken tot stand bracht.

Zoo dus, Signor mio, heb vertrouwen in mij, en bezorg me insgelijk hetgeen ik noodig heb. Ik hoop dan dit werk zóó te voltooien, dat het U ongetwijfeld behagen zal. Doch, zoo, daarentegen, Uwe hoogheid mij ontmoedigt, en mij het noodige niet verschaft, zou zij van mij, noch van wien ook, ooit iets goeds verwachten kunnen!

WETENSCHAPPELIJKE GEDACHTENWISSELING.

De Hertog hoorde mij slechts met groot ongeduld aan, zich nu eens naar rechts, dan weer naar links wendende.

Wat mij — arme, ongelukkige — betrof, ik was der wanhoop nabij, aan de prachtige positie denkende die ik in Frankrijk verlaten had. Eensklaps riep de Hertog uit: „Nu, zeg mij dan eens, Benvenuto, hoe die schoone kop der Medusa die Perseus daar in de hoogte houdt, óóit zou kunnen gelukken?"

Ik antwoordde: „Daar hebt ge het nu juist, Signor! Als Uwe hoogheid zooveel verstand van deze kunst had als zij zich inbeeldt, dan zou zij voor dien kop geen vrees hebben, maar daarentegen, zou zij groote vrees koesteren voor dat linkerbeen, dat daar zoo ver van het andere afstaat".

Op deze woorden wendde de Hertog zich vertoornd om en zeide tot een der heeren die hem vergezelden: „Ik geloof, dat die Benvenuto het alleen uit verwaandheid doet, dat hij mij in alles tegenspreekt." En, zich daarop met een houding die zekere minachting te kennen gaf, weer tot mij wendende, sprak hij: „Kom aan dan, ik wil nog wel zóóveel geduld met U hebben, om van U te vernemen, welke reden gij wel zoudt kunnen uitdenken, om mij van de waarheid van hetgeen ge zegt te kunnen overtuigen." Toen antwoordde ik: „Ik zal Uwe hoogheid zoodanige redenen bijbrengen, dat U de zaak volkomen doorzien zult".

„Weet dan, grootmoedig heer", aldus vervolgde ik, „dat het vuur van nature tot steigen geneigd is; en op dien grond belóóf ik U, dat de kop der Medusa goed uitvallen zal. Maar, daar het vuur van nature niet geneigd is naar beneden te gaan, zoodat het om bij den voet te komen door de kunst zes braccia naar beneden gedreven moet worden; op dien grond verzeker ik Uwe hoogheid, dat het onmogelijk is, dit been volkomen vol te laten loopen. Het zal echter niet moeilijk blijken, om, wat er aan ontbreekt, later bij te werken".

De hertog hernam daarop: „Waarom zijt ge er dan niet op bedacht geweest, er voor te zorgen, dat dit been even goed volkwam als de kop?"

„Dan had ik", was mijn antwoord, „den oven veel grooter moeten maken; 'k had er dan een buis aan moeten maken even dik als het been; zoo had ik dan het gloeiend metaal door zijn eigen zwaarte gemakkelijk noodzaken kunnen, daarheen te vloeien, om het geheele been te vullen. Nu echter is de buis, die naar de beenen loopt, slechts 2 vingers dik. Maar het zou de kosten niet waard geweest zijn, er zooveel moeite voor te doen, daar dit gebrek later gemakkelijk verholpen kan worden. Maar, zelfs in het geval, dat mijn gietvorm niet meer dan iets over de helft vol zou komen, in dat geval zouden de koppen van den Perseus en der Medusa zonder eenigen twijfel nog goed vol geraken. Daar behoeft gij U geen oogenblik over te bekommeren".

Toen ik den Hertog deze en vele andere schoone redenen bijgebracht had, welke ik, ter voorkoming van langwijligheid, hier stilzwijgend voorbij ga, stond hij op en ging zonder te spreken, hoofdschuddend heen.

(Slot volgt.) WALENKAMP.

HET VOORMALIG BEURSGEBOUW TE VLISSINGEN IN HET STADSBEELD, IN 1911.

HET VOORMALIG BEURSGEBOUW TE VLISSINGEN.

Laten wij het voormalige beursgebouw te Vlissingen, thanseigendom der Coöperatieve Verbruiksvereeniging „Eigen Hulp", eens beschouwen, zooals het zich nog in zijn welstand vertoonde:

De bovenverdieping uit baksteen op getrokken, versierd met natuursteenen hoekstukken, rust op zeven arduinsteenen kolommen, die aldus een overdekte gaanderij vormen, waaronder de kooplieden tegen den regen beschermd zijn.

Vijf kruiskozijnen, met in lood gevatte ruitjes, de onderste gedeelten afgesloten door luiken, verlichten de bovenverdieping. In den gevel, omtrokken door bergsteenlijsten, bevinden zich de wapens van Zeeland en Vlissingen. Boven de door gebeeldhouwde consoles geschraagde dakgoot, verheffen zich twee fraaie Neptunus- en Mercurius-beelden. Het hooge leien dak is verlevendigd door drie dakvensters, terwijl een sierlijk, van een balustrade voorzien torentje, met uurwerk en windwijzer, het geheel bekroont.

In de 19e eeuw wordt een aanvang gemaakt met de geleidelijke verknoeiing van het monument: de kolonnade wordt weggebroken, een winkelpui komt er voor in de plaats. De kruisramen met luiken worden vervangen door ongeëvenredigd hooge „moderne" ramen; hiermede niet tevreden wordt de gevel met een cementlaag bestreken; een dakvenster verdwijnt; ook de beelden van Neptunus en Mercurius verdwijnen, terwijl ten slotte in 1911 het voorstel komt het torentje en het leien dak af te breken, en een troosteloos, wanstallig plat dak daarvoor in de plaats aan te brengen.

Was het reeds niet genoeg, Vlissingers, dat uw stadhuis, uw kerken, kasteelen, stadspoorten, en verdere merkwaardige gebouwen in den loop der tijden, hetzij door vuur, hetzij door den moker, werden gesloopt? Moeten nu ook nog de fragmenten der oude Beurs, (welke, hoe zeer verminkt, toch een sieraad is van het „Beursplein") worden vermeld? Moet de gevangentoren of „Westpoort" het eenig overgebleven fragment worden, hetwelk uit oude tijden tot U kwam? Immers neen! Ongetwijfeld zijn er onder U, die het initiatief willen nemen tot het op touw zetten eener actie tegen het heilloos voornemen om een uwer laatste monumenten door sloopershanden te laten vernietigen. Moge dit schrijven hiertoe iets bijdragen.

Bovenstaand betoog schreef de heer B. von Brucken Fock te Middelburg. Hieraan voegen wij toe dat zooals het stadsbeeld op het oogenblik is, het dak en het torentje juist de waarde ervan uitmaken. Niemand zal dus als tegenmotief mogen zeggen: „het eigenlijke gebouw is nu al zoo verknoeid, wat hindert het, of nu het dak en het torentje ook verdwijnen". Bijgaande afbeelding toont hoe het fijne silhouet van beide de omgeving beheerscht. Het zou niet minder dan vandalisme zijn dit op de voorgestelde wijze te niet te doen, een voornemen waartegen naar wij hopen de Vlissingers en niet minder de belangstellenden in de lande zullen waken.

Red.

CONFERENTIE OVER HET BOUWKUNSTIG ELEMENT BIJ DE BESCHERMING DER SCHOONHEID VAN NEDERLAND.

Hiermede brengen wij de leden van het Genootschap Architectura et Amicitia in herinnering dat de volgende lichamen: de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; — het Genootschap: Architectura et Amicitia; — de Bond van Nederlandsche Architecten en de Bond Heemschut, op initiatief van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, het voornemen hebben te houden eene *conferentie over het Bouwkunstig Element bij de Bescherming der Schoonheid van Nederland,* waarover in deze kolommen nadere inlichtingen zijn gegeven. Voor de Conferentie zijn de volgende *voordrachten* toegezegd:

„Oorsprong en overzicht van de „Heimatschutz" beweging in het buitenland en in ons land, en hetgeen reeds tot stand is gebracht, door den heer A. W. Weissman, Architect, Secretaris van den Bond „Heemschut".[1])

Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon in verband met het recht op behoud der oude monumenten, door den heer Jan Kalf, Kunsthistoricus.

Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon en de ontwikkeling der moderne bouwkunst, door den heer J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur.

De aesthetische eischen aan utiliteits-bouwwerken te stellen, door een heer J. F. Klinkhamer, Bouwk. Ingenieur, Hoogleeraar in de Architectuur aan de Techn. Hoogeschool te Delft.

In verband hiermede zal een *tentoonstelling van afbeeldingen van Utiliteits-Bouwwerken in Holland en Duitschland* gehouden worden, waartoe o.a. de beschikking is gekregen over de Wanderausstellung van het Deutsche Museum für Kunst in Handel und Gewerbe, Hagen i.W. getiteld: *Ingenieur-Architektur* (Industriebauten van Behrens, Beutinger, Eriwein, Riemerschmid, Poelzig, Taut, Wagner, v. d. Velde e.a.)

Landelijke Architectuur, door den heer K. P. C. de Bazel, architect.

De eischen aan landelijke uitbreidingsplannen te stellen, door den heer J. G. Wattjes, Bouwk.-Ingenieur.

Middelen tot bevordering van het bouwkunstig element bij de bescherming van stads- en landelijk schoon. Overzicht, betreffende wettelijke regeling, onderwijs, permanent advies-bureau enz.

Dit overzicht wordt gegeven voor Duitsche toestanden door den heer Fr. Koch Geschäftsführer des Bundes Heimatschutz in Duitschland; voor Nederlandsche toestanden door den heer Herm. van der Kloot Meyburg, architect, Hoofdleeraar in de Bouwkunst aan de Acad. v. Beeld. Knnsten te 's Gravenhage.

Het is de bedoeling, dat de Conferentie 2 dagen zal duren en in de 2de helft van December 1911 zal plaats hebben in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam,

Aan de Conferentie kunnen deelnemen de leden der bovengenoemde 5 vereenigingen, van de overige Bouwkundige Vereenigingen, en van de Vereenigingen van Ingenieurs; verder zij, die betrokken zijn bij of deel uitmaken van de verschillende Bouwkundige Onderwijsinrichtingen, en van die Instellingen, Corporaties, Colleges, welke in het onderwerp belang stellen; benevens door de Donateurs.

De *Contributie* bedraagt: voor deelnemers *f* 2,50, voor deelnemende Vereenigingen, Corporaties, Colleges [2]), enz. die dan het recht hebben twee afgevaardigden te zenden *f* 5,— en voor Donateurs, minstens *f* 10.—.

Het voornemen bestaat van de Conferentie een *uitvoerig geïllustreerd verslag* uit te geven, dat den deelnemers *kosteloos* zal worden toegezonden, en in den boekhandel, als propagandamiddel, verkrijgbaar zal worden gesteld.

Vertrouwend, dat de leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" sympathie voor het doel dezer Conferentie gevoelen, doen wij bij deze een krachtig beroep op hunne medewerking, noodigen hen uit aan de Conferentie deel te nemen, en zich *spoedig hiervoor te willen opgeven* bij den Secretaris van de Commissie van Voorbereiding, opdat in verband met de financiën, de Conferentie spoedig definitief vastgesteld en geregeld kan worden.

Voor de Commissie van Voorbereiding:
J. H. W. LELIMAN, *Voorzitter.*
J. GRATAMA, *Secretaris,*

Marnixstraat 402, Amsterdam.

N.B. Met het oog op de tentoonstelling van Afbeeldingen van Utiliteits-bouwwerken in Nederland worden allen, die duidelijke *photo's of andere afbeeldingen* van dergelijke bouwwerken, welke goed en die welke minder goed bij de omgeving aansluiten of deze ontsieren, bezitten, verzocht deze voor genoemd doel ter leen af te staan en op te zenden aan den Secretaris der Commissie van Voorbereiding, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zal het op prijs gesteld worden, indien *mededeelingen* omtrent plaats en aard van bouwwerken, als boven bedoeld aan den Secretaris worden gedaan.

[1]) Daar de heer J. H. W. Leliman door omstandigheden verhinderd is, deze voordracht te houden, is de heer A. W. Weissman hiertoe aangezocht, en heeft deze zich bereid verklaard.

[2]) Speciaal zij gewezen op het nut, dat deze Conferentie ook voor de Directries der Gemeentewerken heeft.

PRIJSVRAAG.

„St. Cassianus", Vereeniging tot drankbestrijding bij het Onderwijs en de Opvoeding, schrijft eene Prijsvraag uit voor een Reclameplaat, Prentbriefkaart en Sluitzegel.

Programma.

I. Gevraagd wordt eene teekening voor een reclameplaat groot 0.60 M. bij 1 M., geschikt voor lithografische reproductie in kleurendruk, de kleuren naast elkaar.

II. De compositie moet zoodanig zijn opgevat dat hiervan op kleine schaal een reproductie mogelijk is voor prentbriefkaart of sluitzegel.

a. voor een prentbriefkaart, 9 bij 12 cM., en

b. voor een sluitzegel, ongeveer 3 bij 4 cM. (naar verkiezing rond of vierkant).

III. Op de plaat moet met groote, duidelijk leesbare letters de naam en omschrijving der Vereeniging te lezen zijn, nl.: St. Cassianus, Vereeniging tot Drankbestrijding bij het Onderwijs en de Opvoeding te 's-Bosch.

IV. De plaat moet zoo pakkend mogelijk weergeven het doel en streven der Vereeniging: inwerken op ouders, opvoeders en kinderen tot wering van het drankgebruik door het kind, bescherming van het kind tegen drinkgewoonten en drinkdwang.

V. De mededinging staat open voor alle Nederlanders.

VI. Alle ontwerpen worden franco ingewacht aan het adres van Jan Dunselman, Middenweg 46, Watersgraafsmeer, vóór of op 1 Februari 1912. Zij mogen geene handteekening dragen, doch moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld zijn van een gesloten naambrief, waarin tevens het adres wordt opgegeven, aan hetwelk niet-bekroonde ontwerpen kunnen worden geretourneerd. Dit zal geschieden franco binnen twee maanden na de uitspraak der Jury. Het bekroonde en de met premies vereerde ontwerpen blijven eigendom der Vereeniging, welke daardoor het uitsluitend recht van reproductie en uitgave verkrijgt. Aan de vervaardigers dezer ontwerpen wordt in overleg met de Jury, gelegenheid gegeven om hunne handteekening alsnog op hunne ontwerpen te plaatsen.

VII. Er wordt uitgeloofd een 1e prijs ten bedrage van f 100.—, en twee premies, respectievelijk van 60 en 40 Gulden, uit te keeren binnen eene maand na toekenning door de Jury.

VIII. Aan de Jury is het oordeel voorbehouden, of eventueel geen der ontwerpen in aanmerking komt voor den eersten prijs, en in dát geval zullen de gelden door haar naar goedvinden en billijkheid in premies worden verdeeld.

IX. De ingekomen ontwerpen zullen gedurende een week worden tentoongesteld en het juryrapport ter inzage liggen in de zaal van den heer L. Rooswinkel, 's Hertogenbosch.

De jury:
Namens de Vereeniging, JAN DUNSELMAN.
Prof. L. VAN AKEN, HUIB LUNS.
Heeswijk, November 1911. JAN STUYT.

VAN ALLERLEI AARD.

In het Afdeelingsverslag der Tweede Kamer nopens de Staatsbegrooting voor 1912, Hoofdstuk V, worden o. a. de navolgende opmerkingen gemaakt:

Ter zake van het onderwijs werd wederom aangedrongen op de stichting van een afzonderlijk departement. Inmiddels miste men nog 's ministers plannen met de „*inéenschakeling*" en vreesde daarom dat Z. Ex. niet genoeg aandacht schenkt aan het onderwijs.

In weerwil van de uitgeschreven internationale prijsvraag hoopte men, dat het vervaardigen van de *glasschilderingen in het trappenhuis van de Groningsche universiteit aan Nederlandsche kunstenaars zou worden opgedragen.*

Een onderzoek naar het weinig *verleenen van het doctoraat* aan de Technische Hoogeschool werd aanbevolen, ook werd geklaagd over de *examens*, die daar *te zwaar* zouden zijn, het *practisch onderwijs* werd eenerzijds *voldoende*, anderzijds *onvoldoende* geacht.

Een wettelijke regeling van het *archiefwezen* werd bij de afdeeling *Kunsten en Wetenschappen* bepleit, evenals eene tot *bescherming van monumenten.*

Men vroeg om 's Ministers steun bij pogingen om het *Paleis op den Dam* te Amsterdam weer tot *Stadhuis* te maken en zoo voegden anderen er bij — dan tevens te willen zorgen voor *een nieuw Koninklijk paleis.*

Op verschillende wijze werden de *historische monumenten:* Kloostergang te Utrecht, St. Pietersgasthuis te Amersfoort, Gothische huis te Kampen en monument Menno van Coehoorn te Wyckel in de aandacht van de regeering aanbevolen.

Niet eenstemmig was men van meening dat de verfraaiing van de Luthersche kerk te 's-Gravenhage en van de Groote of St. Jacobskerk aldaar, particuliere gebouwen dus, voor Rijksrekening mocht geschieden.

Opgemerkt werd evenwel, dat de instandhouding vaak zulk een verfraaiing meebrengt, daar de grens niet steeds duidelijk te trekken is. Ten aanzien van de St. Jacobskerk werd nog gevreesd, dat het subsidie zonder de noodige contrôle werd toegevoegd.

Voorts wilde men, dat de Minister zou zorgen, dat het onlangs aan de kerk gebouwde kosterhuis weer verdwijne en keurde men de voorgenomen eikenhouten betimmering van het koor af, daar het oorspronkelijk, volgens de leden hier aan het woord, ongetwijfeld op een steenen gewelf is aangelegd.

De tijd voor de restauratie — 15 à 16 jaar — acht men veel te lang. Nog werd hulp gevraagd voor: de kerk te Vlissingen, die te Zuidbroek, Spijk, Wierum en Harderwijk, voor den toren te Duiven, de kerk te Oud-Vossemeer, toren en kerk te Denekamp.

De aanbouw van een gebouwtje in den tuin van het *Museum Mesdag* werd *uit aesthetisch oogpunt* afgekeurd. Liever zag men een perceel in de nabijheid gehuurd om aan het plaatsgebrek tegemoet te komen.

Het subsidie aan de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam vond bestrijding, o. a. op grond, dat deze maatschappij door herhaalde statuten-wijziging meer en meer een gewone vakvereeniging van architecten is geworden.

Het subsidieeren van den avondcursus van „Architectura et Amicitia" te Amsterdam in bouwkunst achtte men veel te kostbaar en van te weinig nut, wegens het gering bezoek.

Voor muzikale ontwikkeling doet, zoo werd gezegd, de regeering daarentegen te weinig. Waarom wordt steeds steun geweigerd aan het Concertgebouw te Amsterdam?

Wat de opmerking over het subsidieeren van onzen „Cursus" aangaat, hieromtrent is door het Bestuur een gemotiveerd weerschrijven aan den Minister gericht.

Door den Bond van Nederlandsche Architecten is het volgende adres verzonden:

Amsterdam, November 1911.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Excellentie,

De Bond van Nederlandsche Architecten, met bevreemding en leedwezen gezien hebbende, dat bij de oproeping voor sollicitanten naar de betrekking van Adjunct-Rijksbouwmeester, het bezit van het diploma als bouwkundig ingenieur der Technische Hoogeschool verplichtend werd gesteld, meent Uwe Excellentie er met nadruk op te moeten wijzen:

dat hieruit volgt eene direct en niet gemotiveerd privelege voor hen die de Technische Hoogeschool hebben kunnen bezoeken en eene achteruitstelling van hen die dit niet konden doen;

dat dit niet gemotiveerd is, zoolang er geen wettelijke bevoegdheidscischen voor de uitoefening van het vak worden gesteld; het onderwijs nog niet dienovereenkomstig is geregeld, in de praktische opleiding nog niet officieel wordt voorzien en mitsdien vele andere opleidingswijzen tot zeer doeltreffend resultaat leiden;

dat dit laatste bewezen wordt door de vele eminente bouwmeesters, wier werken zoowel van theoretische bekwaamheid als van praktische ervaring getuigen, terwijl met rede betwijfeld mag worden of de gegraduceerden reeds in eenigerlei opzicht hebben uitgemunt boven de in de practijk van het vak gevormden;

dat de regeering zulks, niet ten onrechte, zelf heeft erkend door zelfs nog in den laatsten tijd, niet-gediplomeerden tot regeeringsbouwmeester te benoemen;

dat er in het belang der ontwikkeling van onze vaderlandsche Bouwkunst alles voor te zeggen is, — en dat de spontaneiteit aan de beoefening van een kunstvak eigen eischt, dat het teeken van bekwaamheid niet alleen in een diploma gezocht wordt.

dat het daarenboven minder gewenscht is, hen die door maatschappelijke omstandigheden niet in de gelegenheid waren te studeeren en door grootere inspanning zich dezelfde bekwaamheden en tevens meerdere geoefendheid eigen maakten, aldus achteruit te stellen, terwijl hunne toelating zeker in 's lands belang te achten is.

Redenen waarom de Bond van Nederlandsche Architecten Uwe Excellentie met den meesten aandrang verzoekt, alsnog sollicitanten te willen toelaten of oproepen, die eventueel niet in het bezit van het gevraagde diploma mochten zijn.

De Bond van Nederlandsche Architecten
K. P. C. DE BAZEL, *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR, *te Secretaris.*

ONTWERP VOOR EEN NIEUWEN SCHOUWBURG.

De uit den Haagschen Gemeenteraad benoemde schouwburg-commissie heeft thans het voorstel gedaan, haar te machtigen, om met de firma Fellner & Helmer te Weenen in onderhandeling te treden over het in overleg met de directie der Gemeentewerken opmaken van een definitief ontwerp voor een nieuwen schouwburg, waarbij rekening is te houden met de mede naar aanleiding van het ontwerp-Fellner & Helmer ingekomen rapporten en een in verband daarmede door den heer Van Liefland opgemaakt studie-ontwerp.

't Gezegde: „Alles wat van ver komt, is lekker" schijnt voor Hollanders nog steeds te gelden. Uit bewijst bovenstaand berichtje uit de dagbladen. 't Klinkt ook deftig: „Weenen"!

Doch wij vragen ons af, zijn er in ons land geen architecten van groot kunnen, geleid door studie, aan wien met vol vertrouwen een dergelijke mooie, en zeldzaam voorkomende opgaaf kan worden toevertrouwd. J. d. M.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).
II. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.
A. ONTWERP VOOR EEN CAFÉ-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.
B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de programma's in No. 29).
III. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 45. Verslag der hoofdbestuursvergadering op 1 Nov. jl. Algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen.
KRONIEK XXVII, over de vierjaarlijksche en de bouwkunst door J. Gratama. — Ziekenhuis te Zevenaar door A. J. Joling, met afbeeldingen.
DE BOUWWERELD, 45. De Bouwkunst minder belangrijk? Prijsvraagontwerp voor het stadhuis te Karachi (Eng. Indie) door Jan. F. Groll en George Teacher te Londen, met afbeeldingen. Bouwkunst in Amerika: de wolkenkrabbers.
I E OPMERKER, 45. Organisatie in bouwkunstkringen. De St. Jacobstoren te Vlissingen. Badinrichtingen, het schoolbad aan de Nieuwe Havendwarsstraat te 's Gravenhage, met afbeeldingen. De watervoorziening van Amsterdam.
DE INGENIEUR, 45. De werktuigbouwkunde aan de Technische hoogeschool, door Prof. S. Franco. Handenarbeid bij het drijven van tunnels en galerijen. De internationale tentoonstelling van motoren te Kopenhagen in 1912.
DE GAS- en WATERFITTER, 45. Gasverlichting en hygiëne. Ontwikkeling der gastechniek.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 88, 89. Das neue Stadthaus in Berlin. Die neuaufstellung der Königskolonnaden in Berlin. Architectur auf der grosszen Berliner Kunstausstellung 1911.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1301e Ledenvergadering. — Een gewenschte reclame van een architect? — Glasschilderkunst. — De Perseus van Benvenuto Cellini. (Vervolg). — Het voormalig beursgebouw te Vlissingen. — Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. — Prijsvraag. — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften.

NEGENTIENDE JAARGANG No. 47. ZATERDAG 25 NOVEMBER 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1302de GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 29 NOVEMBER e.k., des avonds te 8.30 UUR in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 2 vorige vergaderingen.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken; waaronder de correspondentie met den Secretaris van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen over de toetreding van het Genootschap tot genoemd Verbond in verband met de herziening der Statuten.
3. Ballotage van den heer W. M. Retera, bouwkundig teekenaar te Amsterdam, als gewoon lid voorgesteld door de heeren J. Roosing Jr. en G. J. Rutgers.
4. Verkiezing van een lid der redactie-commissie.
5. CAUSERIE MET KUNTBESCHOUWING van den heer JOS. TH. J. CUYPERS.
6. Rondvraag en sluiting.

Tijdens deze vergadering zullen de antwoorden geëxposeerd zijn, welke inkwamen op de prijsvraag voor het ontwerp van den Kalenderomslag voor 1912.

II. Als buitenleden zijn tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten de heeren Aug. M. J. Sevenhuijsen, bouwkundig teekenaar en leeraar M. O. te Overveen en G. de Wilde Jr., bouwkundig opzichter-teekenaar te Den Haag.

III. Prijsvraag-Kalenderomslag voor 1912.

Ingekomen zijn 12 antwoorden onder de volgende motto's:

1. „Vlakversiering",	7. „Energie",
2. „Kleur op Kleur",	8. „Terra Cotta",
3. „Oranje-Zwart",	9. „Sonata"
4. „Venus"	10. „21 Januari",
5. „Schoonheid en Wetenschap",	11. „Zandlooper" (get.)
6. „Winter",	12. „Varen".

Als het best geacht ontwerp werd bekroond en voor uitvoering aangewezen No. 8 „Terra Cotta", 't geen bleek te zijn van den heer W. Bogtman te Haarlem.

Het rapport der beoordeeling verschijnt in het volgend nummer. Alle ontwerpen zullen gedurende de aanstaande week in het Genootschapslocaal tentoongesteld zijn.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

Wegens plaatsgebrek moesten enkele ingezonden stukken tot het volgend nummer wachten. RED.

GRATIS RECLAME DOOR EEN DAGBLAD.

Het „Alg. Handelsblad schrijft in heiligen ernst:

EEN GRATIS EXPOSITIE.

Langs het Damrak gaande, hebben wij sinds een paar weken soms stil gestaan voor het groote vensterraam naast de Witte Bioscoop tegenover de Beurs, waar wij de teekeningen en plannen zagen van een aantal aantrekkelijke villa's en buitenhuizen. Ze toonen bouwwerken van den architect August van Spaendonck, die het oude kasteel Moquette herbouwde.

Wij vestigen de aandacht op die gratis expositie.

Menschen, gaat dat zien! En lees dan ook in ons No. 46 van Zaterdag j.l. het artikel door Jan de Meijer, getiteld: „Een gewenschte reclame van een architect?"

GLASSCHILDERKUNST *(vervolg op blz. 373 no. 46.)*

Maar het is een eigenaardig voorbeeld, dat wel illustreeren kan, dat in een oud raam ondergeschoven stukken kunnen voorkomen, zonder dat men dit zoo spoedig of gemakkelijk bemerkt. En ook hiervoor is photografeeren van een raam noodzakelijk, vóór men tot de restauratie ervan overgaat.

De photografie moet dus niet dienen om den restaurateur te controleeren, maar zij moet den restaurateur dienen om zijn werk te contrôleeren. Bij dergelijke werken moet gelden, dat men deze niet opdraagt aan menschen, die men niet voldoende vertrouwt. En in waarheid is het mijne meening, dat leeken zijne arbeid, ook zelfs met eene photografie niet voldoende kunnen nagaan of rechtvaardig beoordeelen. Zelfs technici, zullen, wanneer zij eerlijk zijn, moeten erkennen, dat zij, wanneer zij het oude raam vóór en na de restauratie hebben gezien, niet meer kunnen aangeven hoe het is geweest en hoe niet. De laag vuil, die het raam bedekt verhindert trouwens het juiste opnemen hoe het raam er uit ziet, wat van de beschildering onbeschadigd aanwezig is, los ligt of geheel of ten deele is verdwenen.

Het is zelfs in de praktijk gebleken, dat stukken glas waarvan de contouren spoorloos waren verdwenen, deze contouren opnieuw vertoonde, nadat het glas in de moffel werd gebrand. Alle contouren waren weder te voorschijn gekomen. De gevallen, waarvoor de restaurateur van oude ramen wordt geplaats, zijn ontelbaar en niet te voorzien bij den aanvang van het werk. In al deze gevallen zal hij zelf moeten beslissen.

Geen werkelijk kunstenaar zal noodeloos het oude glas of de beschildering daarvan opofferen; dit vertrouwen *moet* men in hem stellen. En waar glas ontbreekt, of door nieuw moet worden vervangen, waar beschildering heeft

losgelaten of geheel of ten deele is beschadigd, daar herstelt hij en werkt hij met het grootst mogelijke besef van de waarde dezer oude werken der glasschilderkunst.
En meer kan men van hem niet verlangen. Vastheid van karakter om zijn wil te doen zegevieren en zich niet te laten beinvloeden door meeningen van anderen, zelfs op gevaar af *commercieel* daardoor schade te lijden, is bij voldoend ontwikkeld kunstgevoel en technische vaardigheid eene noodzakelijke persoonlijke eigenschap, tegenover de dikwijls dwaze en onoordeelkundige meeningen van leeken op dit gebied.
De geachte vrager zal bij een nauwkeurig nagaan dezer gegeven beschouwingen, van wat bij eene restauratie mag geschieden en wat niet, opmerken, dat ik er niet toe kan overgaan, om nader te omschrijven wat hierbij niet mag geschieden. Dit zou ook geen nut hebben.
Zoomin als het den leek mogelijk is, om in 't bijzonder na te gaan, wat op technische gronden goed is, evenmin kan hij nagaan, of deze of gene behandeling niet goed is. Hij kan alleen nagaan of het ontbrekende glas in het raam, dat de restaurateur door nieuw glas heeft vervangen, bij het resteerende glas harmonisch aansluit en of de teekening goed is gevolgd, zoo daarvan de oude cartons der ramen nog aanwezig zijn. Evenzoo of de kleurstelling van het oude raam daarbij goed is gevolgd.
Maar veel verder zal zijne contrôle niet kunnen gaan. De restaurateur staat tegenover zijne restauratie evenals iemand, aan wien het beheer is toevertrowd van groote goederen. Hij is eerlijk, of hij is het niet. Maar wanneer hij eerlijk is, dan kan en moet hij bij 't beheer daarvan zijn eigen inzicht volgen, zoo hij zijne persoonlijke verantwoording niet wil prijs geven. En deze verantwoording staat voor hem boven de meening van anderen.
Zoo moet ook het standpunt zijn van dan restaurateur tegenover zijne arbeid. De uitkomst bewijst zijn werk, voor zoover het dit bewijzen kan tegenover den leek. Het verdere maakt de restaurateur uit met zich zelf, of zoo gij dit liever hoort, met zijn geweten en zijn kunstgevoel.
Wat ik in dit gedeelte tot hiertoe besprak, had alleen betrekking op de ramen uitgevoerd in de oudste, goede techniek.
Staat men nu tegenover een raam, waarin de smeltverven zijn toegepast, dan is de restaurateur niet te benijden. Wanneer ge nog eens naleest, wat ik over den toestand dezer ramen heb gezegd, dan zult gij begrijpen, dat de restaurateur hier, behalve het schoonmaken van het glas, voor moeielijkheden komt te staan van eene bijzondere soort, waar het betreft het restaureeren van de beschadiging van het schilderwerk. Vele verven liggen los op het glas, vele zijn afgebladderd, sommige zijn geheel verdwenen. Hierbij is het bijwerken veelal aan groote moeilijkheden onderhevig, terwijl het ook dikwijls gevaarlijk is, om het oude glas met zijne oorspronkelijke beschildering weder in den moffel te brengen, omdat het oude schilderwerk dikwijls geen weerstand meer kan bieden aan het vuur en daarin dan beschadigd of verweerd wordt. De opgebrande oude kleuren zijn door de invloeden van de lucht en het water aangetast en kunnen het vuur niet meer doorstaan.
Bij het aanbrengen in het raam van nieuw glas, dient men eerst zijne geschiktheid om kleur aan te nemen in het vuur te beproeven, voor men er toe overgaat om het in het oude raam te gebruiken, terwijl men dan nog heeft na te gaan, welke smeltverven men moet gebruiken om tot de aanwezige kleuren te komen, welke meestal zijn verkleurd. (Hierop maken het rood en geel eene uitzondering.)
Dit alles lijkt oppervlakkig beschouwd eenvoudig door een paar proeven te constateeren. Maar de practijk leert b.v. dat een zelfde smeltverf of kleur op twee oogenschijnlijk dezelfde stukken glas, dikwijls na gebrand te zijn, twee aanmerkelijk verschillende nuancen der kleur geeft. De oorzaken daarvan liggen in de samenstelling van het glas. Toch zijn bij de restauratie's van ramen, uitgevoerd in de techniek der smeltverven, de moeielijkheden niet onoverkomelijk, wanneer men, wat ook voor de oudste techniek geldt, eerst nauwkeurig zijne proeven neemt op zijn nieuw te gebruiken glas, en voor het oude glas, waardelooze stukken als proefstukken gebruikt om de standvastigheid der oude beschildering in het vuur te beproeven.
De leek ziet echter in de meeste gevallen te hoog op tegen de restauratie van een oud raam vooral wanneer daarvan de cartons nog aanwezig zijn, waarvan kan worden gebruik gemaakt voor de ontbrekende deelen van het raam. Voor de restauratie van het schilderwerk dient het onbeschadigde oude werk tot voorbeeld. Moeielijker wordt het werk, waar de cartons, zooals in de meeste gevallen, ontbreken. Daar moet het ontbrekende worden bijgeteekend zóó, dat het geheel in 't karakter van het oude aanwezige werk past, met al zijne karakteristieke deugden en gebreken in de gevolgde techniek en beschildering. Naar mijne meening is het moeilijker om een nieuw raam tot een goed en harmonisch geheel af te werken, dan een oud raam te restaureeren. Het laatste blijft altijd Copiewerk. Het vergt van den restaurateur, bij gewetensvolle behandeling van het oude aanwezige glas, slechts technische vaardigheid met kleurgevoeligheid voor het kiezen der juiste kleuren voor de ontbrekende glasstukken.
Maar restauratie vraagt van zijn scheppend kunstenaarstalent, niets dan het aan banden leggen daarvan en het getrouw navolgen van wat in het bestaande oude glas in het raam klaar en duidelijk voor oogen ligt.
Geachte vrager! Hoewel er nog meer zou kunnen worden aangevoerd bij de beantwoording uwer 4e en 5e vraag, zal U, na het voorgaande wel zijn gebleken, dat de hoofdzaken door mij zijn behandeld en het ontbrekende achterwege kan blijven, omdat het voor den leek in een schriftelijk betoog moeilijk is te volgen. Bovendien blijft mij nog de beantwoording uwer 6e, 7e en 8e vraag over, waarbij nog enkele punten die hierop betrekking hebben kunnen worden aangevoerd. Hiertoe zal ik in een volgend nummer van dit blad overgaan.
(Wordt vervolgd). J. W. LE NOBEL, Amsterdam.

NAAR AANLEIDING VAN EEN COURANTENSTUKJE.

In de „Telegraaf" van 9 November komt een merkwaardig stukje voor, onder den titel van „Nieuwe gebouwen". Het luidt als volgt:
„Amsterdam wordt weer een flink aantal nieuwe gebouwen rijker, die tot sieraad zullen strekken van de hoofdstad des Rijks. Bekwame architecten hebben zich er voorgespannen om sierlijke gevels samen te doen gaan met practische moderne inrichtingen en het schijnt, dat we op weg zijn om karakter te leggen in de bouwwerken van onzen tijd. De woonhuizen die men optrekt laten over het geheel genomen nog veel te wenschen over,..... Dergelijke waarheden vergelijkt men met zekere melkgevende viervoeters..... („de Museumbuurt buiten beschouwing gelaten", maakt die buurt wel een uitzondering) „doch directies van banken, en andere instellingen beijveren zich, om er voor te zorgen, dat ons nageslacht

met vreugde zal kijken naar hetgeen wij bouwden. Een écht-Hollandsch stempel ligt op de meeste van de bedoelde nieuwe gebouwen, en 't schijnt dat men van het doodsche, rechthoekige en vlakke, genoeg heeft".
De groote criticus bedoelt hier ongetwijfeld werken van jongeren. Buurvrouw oordeelde er ook zoo over.
„Zooals wij reeds mededeelden begint men met het optrekken van het nieuwe gebouw van den „Bijenkorf" op het Damrak. Daar is alles nog zéér in het begin, want alleen de directiekeet is haast klaar. Doch een goed begin..... En men weet, dat het gebouw zich in stijl zal aansluiten bij dien van het Koninklijk Paleis".
Nietwaar, we zijn goed op weg „om karakter te leggen" in de bouwwerken van onzen tijd, waarin onze voorvaderen ons zoo'n „prachtig voorbeeld hebben gegeven". Even verder komt weer een goed voorbeeld.
„Een aardig gebouwtje wordt het nieuwe station van de Noord-Hollandsche Tram, tegenover het Centraalstation. In overheerschend Oud-Hollandschen stijl, wordt het opgetrokken, voornamelijk van hout met lavacementplaten". 't Is kolossaal. Het nageslacht zal wel blij zijn met „hetgeen wij bouwden". Aan het eind komt nog iets moois:
„En ten slotte nog gewezen op het monumentale gebouw van Hirsch, op het Leidscheplein, waarvoor de fundamenten reeds lang liggen, en waar men dag aan dag doorgaat het bouwwerk op te trekken". We weten aan welke „stijl" het „monunentale" wordt ontleend. En dergelijke gebouwen worden nu gegeven als voorbeelden van goed stijlkarakter van dezen tijd.
Denkt de schrijver van dat stuk in de „Telegraaf", „dat het nageslacht met vreugde zal kijken naar hetgeen wij bouwden?" Het nageslacht zal wel heel anders oordeelen, over die machtelooze pogingen om mummies leven in te blazen. Ongeveer op deze manier. Ze wilden maar niet gelooven, dat de afgestorvene werkelijk dood was. Met stutten van dubbel T ijzer werd het lijk op een troon geplaatst en mooi aangekleed met practische stoffen, practischer dan die, welke de afgestorvene ooit gedragen had, zooals gewapend beton en Lava-cement-platen. Het publiek danste om het kadaver heen, en men maakte elkander wijs, dat er leven inkwam. Er waren er wel, die beter wisten, maar zij juichtten mee, omdat zij betaald werden voor het aankleeden. En onderwijl liepen er kinderen rond, die in het geheel niet verzorgd werden door het publiek. Maar ze wisten zich wel te redden, zonder die hulp? Ongetwijfeld, ze groeien als kool, ondanks die mummiediensten, ondanks tegenwerking van heeren, die in Lodewijkstijlen „werken" of bouwen in Gothiek of Renaissance. Alleen is het hinderlijk, dat het publiek zoo weinig respect heeft voor die oudjes, en ze toe laat takelen als tramgebouwen, modewinkels, enz. LATOMUS.

BOEKAANKONDIGING.

Verschenen is thans het vierde deel van „Ons Eigen Land", de bekende uitgave van den Alg. Ned. Wielrijdersbond. Dit deel, geschreven door G. F. Haspels en Dr. Felix Rutten, behandelt op de wijze aan deze uitgave eigen „Ons Deltaland" en „Van de Zuidelijke Zandvlakten en Heuvelrijen" en daarmede is het werk voltooid waarop de A.N.W.B. met trots mag wijzen.
Terecht schrijft het Dagelijksch Bestuur van den Bond in een slotwoord:
„Het spreekt van de wijde horizonten der Friesche meren en van de rotsige heuvelen in Zuid-Limburg; van Drente's heidepracht, van Haarlem's kleurige bloemenakkers en van de blonde duinen langs de kust. Het vertelt van de mooie architectuur onzer oude steden, van de pracht onzer bosschen, van de grootsche watervlakten der breede stroomen en de intieme schoonheid van zoo menige haast vergeten plek".
Ongetwijfeld zal de uitgave krachtig medewerken om de mooie, doch veelal weinig gewaardeerde plekken van ons eigen land aan de vergetelheid, wellicht veronachtzaming, te ontrukken. Inhoud en uitvoering zijn, evenals van de drie voorgaande deelen, correct en fraai. Bij den meest nuchteren westerling moet, na kennismaking met deze boeken, de lust wel ontwaken het eigen land meer en beter te leeren kennen en waardeeren.
Om deze reden juicht Dr. P. J. H. Cuypers in een voorwoord de uitgave toe, vooral met betrekking tot de zuidelijke provinciën. R.

MONUMENTALE SCHILDERKUNST.

Om misverstand te voorkomen. hetwelk door de zeer korte berichten van het door mij ter vergadering van 15 November 1911 gesprokene zou kunnen ontstaan, zij het mij veroorloofd, mijn meening omtrent monumentale schilderkunst hier wat uitvoeriger te geven.
In haar goeden tijd was de monumentale schilderkunst slechts een schrift, dat dienst moest doen om de toen nog ongeletterde menigte de waarheden van het Christelijk geloof te doen kennen niet alleen, maar ook om haar daaraan telkens te herinneren. Duidelijkheid is voor schrift een eerste vereischte; schoonheid komt pas in de tweede plaats. Niet ter versiering schrijft men, doch om aan anderen gedachten mede te deelen. Een handschrift uit de middeneeuwen kan, naar ons oordeel, zeer schoon zijn. Maar wij mogen toch nooit vergeten, dat de vervaardiger niet bedoelde, iets te maken, dat op een kunstveiling in de twintigste eeuw een hoogen prijs zou opbrengen. Wat hij wilde, was slechts, aan wie lezen kon, iets te zeggen. Om ook ongeletterden eenig denkbeeld van den inhoud te geven voorzag hij het handschrift van verluchtingen. De monumentale schilderkunst heeft, in de middeneeuwen, altijd als doel gehad, gedachte weder te geven. De stijl der schilderwerken, die toen vervaardigd werden, is dezelfde als die der verluchtingen in de handschriften. Niet alleen in Italië, ook elders is het penseel gedurende de middeneeuwen tot leering der geloovigen gevoerd. Behoef ik te herinneren aan de muurschilderingen te Oberzell, te Saint-Savin, te Schwarzrheindorf, te Brauweiler, te Soest en te Brunswijk? En, in Italië, aan de mozaïeken van San Marco te Venetië, van de Martorana en de Cappella Palatina te Palermo, de kathedralen te Monreale en te Salerno, het Baptisterium te Florence? In denzelfden geest zijn de fresco's van het Baptisterium te Parma, van Giovanni Cimabue te Assisi, van Giotto in Santa Maria dell' Arena te Padua en in San Francesco te Assisi.
De meesters der veertiende eeuw, Taddeo Gaddi, Spinello Aretino en Orcagna vooral, gaan nog voort met het schilderen op de oude wijze; het is hun er slechts om te doen, denkbeelden weder te geven. Maar dan komt, in het begin der vijftiende eeuw, Masaccio — niet Masago, zooals de dagbladen schreven, — die niet meer het denkbeeld alleen, maar ook een schoonheidsideaal wil wedergeven. Masaccio's fresco's in Santa Maria del Carmine te Florence zijn van grooten invloed geweest op de Italiaansche schilders der vijftiende eeuw.
In navolging van dien meester worden nu door Fra Filippo Lippi, Filippino Lippi, Sandro Botticelli, Benozzo Gozzoli, Domenico Ghirlandajo, Luca Signorelli en vele andere kunstenaars de vermaarde fresco's geschilderd, waarbij anatomie, perspectief, en alle hulpmiddelen, die de Renaissance ter beschikking had gesteld, toepassing

vinden. Ten slotte komen Mantegna, Melozzo da Forli, Pietro Perugino, Pinturicchio, Lionardo da Vinci, Sodoma, Michelangelo en Raffael en schilderen hun onsterfelijke werken. En dan raakt het langzamerhand met de monumentale schilderkunst gedaan. Reeds in de vijftiende eeuw begint de „peinture de chevalet" een rol te spelen, zij oefent invloed uit op de frescoschilders en al in de zestiende eeuw verdringt zij de monumentale schilderkunst.

De monumentale schilderkunst, die zoo nuttig en zoo van zelf sprekend was toen men haar nog als schrift beschouwde, had eigenlijk al in de vijftiende eeuw haar reden van bestaan verloren. De kunstenaars hadden geen overtuiging meer, niet *wat* voorgesteld werd scheen hun de hoofdzaak, doch *de wijze, waarop zij het deden.*

Zoo zinkt dan de monumentale schilderkunst steeds meer. De school van Bologna, waartoe de Carracci's, Domenichino en Guercino behooren, beproeven te vergeefs, haar in het begin der zeventiende eeuw op te heffen. Zij vermochten dit niet en de perspectievische kunstjes van Padre Pozzo beduidden het einde der eens zoo noodzakelijke en daardoor waardige techniek.

Wat schrift geweest was werd versiering. De decoratieve kunst verdrong de monumentale. Allegoriën„ mythologische voorstellingen, ja zelfs voorstellingen, die eigenlijk geen beteekenis meer hadden, kwamen in de plaats der verheven gedachten van vroeger. De kunst wilde niet meer leeren, zij wilde slechts behagen. Schilderen op de muren zelf werd niet meer gedaan; doek en olieverf waren gemakkelijker te behandelen.

Zeker, de zeventiende en de achttiende eeuw hebben decoratieve kunst geleverd, die van meesterschap getuigt, doch die men niet met de oude monumentale kunst op één lijn mag stellen. Zulke decoratieve kunst maakte ook de negentiende eeuw.

Maar noch Hippolyte Flandrin, noch Paul Delaroche, ja zelfs Puvis de Chavannes niet, zijn er in geslaagd te werken zooals Giotto werkte. En wie zal de scheppingen van Friedrich Overbeck, Peter Cornelius, Julius Schorr, Alfred Rethel of Moritz von Schwind onder de monumentale kunst willen rekenen?

Doch laten wij het maar aanstonds erkennen, monumentale schilderkunst was alleen in de middeleeuwen mogelijk. Haar verval begon reeds, toen de kunstenaars, niet meer tevreden met het als het ware opschrijven van verheven gedachten, de onderwerpen slechts gingen beschouwen als gelegenheden, om hun vaardigheid te toonen. Naar mate die vaardigheid grooter werd verloor de monumentale kunst haar karakter. Het Laatste Oordeel van Michelangelo in de Sixtijnsche Kapel te Rome bewijst de vaardigheid van den teekenaar, maar als voorstelling van een verheven geloofs-waardigheid wordt het door de werken der dertiende en veertiende eeuw overtroffen.

En, wanneer de vijftiende, de zestiende, de zeventiende, de achttiende, de negentiende eeuw niet meer in staat geweest zijn, eigenlijk monumentale kunst, waaronder dan te verstaan is een, die zuiver groote gedachten wedergeeft, voort te brengen, hoe zal dit dan aan de twintigste eeuw gelukken?

Onze tijd, die geen idealen meer kent, die het geld als eenigen maatstaf heeft, stelt alleen in de „peinture de chevalet" nog belang; men koopt thans schilderijen zooals men effecten koopt, in de hoop, dat de markt zal rijzen. Wat zou een monumentaal schilder, gesteld dat wij er een hadden, te zeggen hebben? De heer Roland Holst verwacht van de toekomst nieuwe idealen, en meent, dat dan van zelf weder een monumentale kunst zal ontstaan.

Ik help het hem van harte wenschen, maar voorloopig zie ik nog geen licht in de duisternis.

De Prediker heeft ons geleerd dat alles zijn bestemden tijd heeft. Ook de kunst, en, als onderdeel daarvan de monumentale schilderkunst, hebben haar bestemden tijd. Als die tijd ten einde is, kan geen menschelijke macht hem doen terugkomen.

A. W. Weissman.

HET VOORMALIG BEURSGEBOUW TE VLISSINGEN.

In ons vorig nummer gaven wij een afbeelding, met eene beschrijving van de hand des Heeren B. von Brucken Fock te Middelburg, (van 't voormalig beursgebouw te Vlissingen.)

De Redactie is zoo gelukkig thans een afbeelding te kunnen geven van het gebouw zooals het zich eertijds, dus vóór de verminking, aan den beschouwer vertoonde.

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Hoofdstuk I. *Algemeene Bepalingen.*

Art. 1. De prijsvragen kunnen zijn met:

a. Algemeene Mededinging, of

b. Besloten Mededinging op uitnoodiging.

Combinatie van beide stelsels is derhalve uitgesloten.

Art. 2. Bij onderwerpen van omvangrijken aard is het gewenscht, de beantwoording in twee gedeelten te doen geschieden:

a. Voorwedstrijd, waarbij uitsluitend schetsontwerpen met, zoo noodig, globale ramingen worden gevraagd;

b. Eindwedstrijd, waartoe uitsluitend zij worden toegelaten, die bij den vóórwedstrijd daartoe worden aangewezen.

Hoofdstuk II. *De Permanente Prijsvraagcommissie.*

Art. 3. De Permanente Prijsvraagcommissie is een zelfstandig lichaam en bestaat uit drie architecten, benoemd door de bouwkundige corporaties, die deze regelen vaststelden en zich verbonden hebben de toepassing daarvan voor te staan, verder in deze regelen aangeduid met: „*de constitueerende vereenigingen*". Zij heeft tot taak te bevorderen, dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast, waartoe zij zich ter beschikking stelt van den prijsvraag-uitschrijver, en deze desgevraagd adviseert omtrent de voorbereiding der prijsvraag en de benoeming van de jury. Zij adviseert omtrent het al of niet wenschelijke van mededinging aan een uitgeschreven prijsvraag aan de constitueerende vereenigingen, die de verplichting dragen tot openbaarmaking van het advies.

De werkzaamheden en de bevoegdheid der commissie, benevens de wijze van verkiezing en het aftreden harer leden, worden geregeld bij huishoudelijk reglement, door de constitueerende vereenigingen goed te keuren. Geen lid mag langer dan drie jaren achtereen in de commissie zitting hebben.

De leden der commissie onthouden zich van mededinging in een prijsvraag, waarin op eenigerlei wijze door hen is geadviseerd. Niet meer dan één hunner kan in een jury zitting hebben.

De uitschrijver van een prijsvraag, die te zijner voorlichting en hulp de tusschenkomst van de Commissie verlangt, zal, ingeval de werkzaamheden der Commissie zich dientengevolge verder uitstrekken dan het geven van advies alleen, de daaruit voortvloeiende kosten tot een, zoo mogelijk voor elk geval afzonderlijk, vooraf te bepalen bedrag vergoeden.

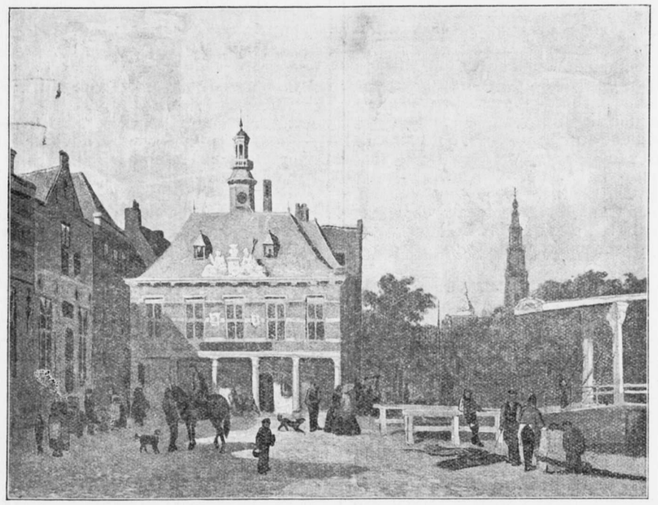

Voormalig Beursgebouw te Vlissingen naar de schilderij van Cornelis Springer.

Indien door een prijsvraag-uitschrijver de tusschenkomst van een der constitueerende vereenigingen wordt verlangd, zal hij in gelijke omstandigheden deze som aan die vereeniging afdragen.

Hoofdstuk III. *De Jury.*

Art. 4. De jury wordt benoemd, door den prijsvraag-uitschrijver, desverlangd geadviseerd door de permanente commissie. De jury zal in oneven getal zijn samengesteld, in den regel uit architecten; wanneer een gemengde jury wordt gewenscht, zullen in elk geval de architecten daarin de meerderheid vormen.

Art. 5. Door het aannemen der benoeming verklaren de juryleden, dat zij noch middellijk, noch onmiddellijk materieel belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben en niet zullen deelnemen in de uitvoering van eenigen bouw, die het directe gevolg van de prijsvraag kan worden geacht te zijn.

Alle leden van de jury ontvangen van den prijsvraag-uitschrijver een vooraf te bepalen honorarium, benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten; de rapporteur geniet het dubbele honorarium. De jury zal zich in overleg met en voor rekening van den prijsvraag-uitschrijver hulpkrachten kunnen assumeeren, wanneer de omvangrijkheid harer werkzaamheden daartoe aanleiding geeft.

Art. 6. De jury zal met betrekking tot den prijsvraag-uitschrijver en de mededingers alles in het werk stellen, om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren.

Art. 7. Voor zoover ontwerpen voorhanden zijn, die, aan de eischen der prijsvraag voldoen, en die op zich zelf voldoende artistieke kwaliteiten hebben, zullen de uitgeloofde prijzen aan de relatief beste ontwerpen worden toegekend. Alleen wanneer de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij een deel der voor de prijzen beschikbaar gestelde som, doch niet meer dan de helft, onder de beste ontwerpen verdeelen, of bij te gering gehalte de prijzen geheel inhouden. Mocht de jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning.

Art. 8. De jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting, gedétailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eind-conclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn. Bij ontstentenis van langen duur van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door den prijsvraag-uitschrijver worden benoemd, desverlangd in overleg met de permanente commissie.

Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen als voor de gewone jury-leden.

De jury neemt al haar besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief behoorende bij het eerst bekroonde ontwerp door, of namens den prijsvraag-uitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

Art. 9. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury. Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en door het bureau in overleg met den prijsvraag-uitschrijver, gepubliceerd in de organen der constitueerende vereenigingen en ter publicatie medegedeeld aan de door de permanente commissie aan te wijzen vakbladen.

Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma. Het bureau van inlichtingen wordt op een in het programma vast te stellen dag, eenigen tijd vóór den datum van inlevering gesloten.

Hoofdstuk IV. *Het Programma.*

Art. 10. Het programma moet door den prijsvraag-uitschrijver in overleg met de jury worden vastgesteld en

door deze zijn goedgekeurd, alvorens tot publicatie zal worden overgegaan. Het programma zal bij voorkeur kosteloos verkrijgbaar worden gesteld.

Art. 11. Het programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag uitspreken en nauwkeurig de gestelde voorwaarden omschrijven, waarbij facultatieve wenschen zooveel mogelijk vermeden dienen te worden. Indien de voorkeur voor een bepaalden stijl bestaat, of door locale omstandigheden wordt voorgeschreven, of indien een bepaalde stijl wordt uitgesloten, moet dit in het programma nader zijn vermeld. Het programma geeft voorts volledige inlichtingen omtrent terreingesteldheid, ligging, grondsoort, plaatselijke voorschriften enz.

De namen der jury-leden moeten in het programma zijn opgenomen.

Art. 12. Ter vermijding van onnoodigen arbeid en kosten, wordt het aantal der verlangde teekeningen beperkt tot hetgeen strikt noodig is om het ontwerp te kunnen beoordeelen. Détails op grooter schaal dan die der ontwerpteekeningen mogen slechts dan gevraagd worden, wanneer zij voor het begrip van bijzonder belang zijn. Indien een perspectief-teekening wordt gevraagd, moeten een of meer standpunten in het programma of daarbij behoorende stukken worden aangegeven.

De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld. Het programma schrijft een uniforme wijze van bewerking der inzendingen voor.

Art. 13. Het programma zal de bepaling bevatten, dat de ontwerpen anoniem moeten zijn, en moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden, op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken. Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto „....." verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is.

b. Een correspondentie-adres.

Het onder b genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Art. 14. Indien in het programma een bouwsom wordt bepaald, al of niet met aan te geven speling, zal daaraan een beslissende beteekenis worden gehecht.

Wordt een gedétailleerde begrooting gevraagd, dan moet het programma de noodige gegevens bevatten voor de uniforme bewerking en een staat van ter plaatse geldende eenheidsprijzen bij het programma worden gevoegd.

Art. 15. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Inzenders buiten Nederland in Europa woonachtig, zijn verplicht tegelijk met de afzending van hun ontwerp, telegrafisch daarvan kennis te geven aan het adres van inlevering.

De ontwerpen van inzenders buiten Europa woonachtig, moeten op den in het programma vermelden datum aan het adres der inlevering ingekomen zijn.

Elke inzending, die niet op den dag voor de sluiting der prijsvraag, in het programma vastgesteld, blijkt verzonden te zijn geweest, zal, behoudens het in de vorige alinea bepaalde, buiten beschouwing blijven, en onmiddellijk aan het correspondentieadres worden teruggezonden. Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's gepubliceerd.

Art. 16. Als norm voor het totaal bedrag der uit te loven prijzen voor algemeene enkelvoudige prijsvragen wordt aangenomen eene som gelijkstaande met een fractie van het volledige honorarium, dat bij vrije opdracht van het werk aan den architect zou verschuldigd zijn volgens de hier te lande geldende honorarium-regeling voor bouwkundige werkzaamheden [1]) en wel voor:

werken der eerste klasse $^1/_2$ van het honorarium;
„ „ tweede „ $^4/_7$ „ „ „
„ „ derde „ $^5/_7$ „ „ „
„ „ vierde „ van *f* 30000 en hooger $^5/_7$ van het honorarium; werken der vierde klasse van *f* 1200.— *f* 30000 $^7/_7$ van het honorarium, met dien verstande dat bij bouwsommen gaande boven het in de tabel voorkomende maximum het oordeel over de juistheid van het bedrag der uit te loven prijzen bij de permanente commissie berust.

Deze normen zullen in 't algemeen als maxima gelden; de permanente commissie beoordeelt in elk geval afzonderlijk of met geringere bedragen zal kunnen worden volstaan, of dat in bizondere gevallen waarin omvangrijke werkzaamheden van de mededingers gevraagd worden, termen aanwezig zijn deze bedragen hooger te stellen.

Ingeval het bedrag der uit te loven prijzen niet is vastgesteld in overleg met de permanente commissie blijft niettemin aan haar het oordeel over de juistheid van het bedrag in verband met de klassificatie van het bouwwerk en de hoegrootheid der bouwsom. In alle gevallen waarin geen bouwsom is aangegeven en het bedrag der prijzen niet in overleg met de permanente commissie is vastgesteld, beslist deze laatste over de juistheid van het bedrag.

Het bedrag der toegekende prijzen zal niet in mindering komen van het verschuldigd honorarium.

Als beginsel moet worden aangenomen, dat het werk van den door de jury eerst-bekroonde onder diens leiding worde uitgevoerd, onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten.

Voor het geval de prijsvraag-uitschrijver zich het recht wil voorbehouden om een ander dan het eerst-bekroonde werk te doen uitvoeren, moet het programma de voorwaarden van schadeloosstelling aan den eerst-bekroonde bevatten. Voor het geval, dat de eerst-bekroonde naar het oordeel der jury geen voldoenden waarborg kan geven, dat hij in staat is geheel zelfstandig den bouw die het onderwerp der prijsvraag was, te leiden, zal hij zich op zijne kosten, in gemeen overleg met den prijsvraag-uitschrijver, gehoord de jury, hulpkrachten toevoegen, of deze op nader overeen te komen voorwaarden, vanwege den prijsvraag-uitschrijver aanvaarden.

Bij eene prijsvraag in twee gedeelten, zal ieder mededinger, welke tot den eindwedstrijd zal worden toegelaten, een vooraf bepaald gelijk bedrag, als belooning worden toegekend, onafhankelijk van de uitgeloofde prijzen voor den eindwedstrijd.

Het totaal bedrag van beloonigen en prijzen wordt vastgesteld overeenkomstig het in het begin van dit artikel bepaalde. Aan ieder der uitgenoodigden voor den eindwedstrijd wordt door tusschenkomst van zijn correspondent zijn schetsontwerp, door de jury en den prijsvraag-

[1]) Regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium voor architecten, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

uitschrijver gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd teruggezonden met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de jury en datgene, wat op zijn ontwerp in 't bijzonder betrekking heeft.

De schetsontwerpen worden volledig weer gevoegd bij de zending van de ontwerpen voor den eindwedstrijd.

Uitreiking der prijzen zal geschieden binnen één maand na uitspraak der jury. Behalve de eerst-bekroonde, is geen inzender verplicht, indien hij den hem toegekenden prijs niet aanvaarden wil, zijn ontwerp af te staan.

Bij besloten prijsvragen zal ieder uitgenoodigde architect een vooraf te bepalen honorarium ontvangen; dit bedrag zal niet lager dienen te zijn dan een vierde van de som, welke bij vrije opdracht den architect als volledig honorarium zou verschuldigd zijn voor de uitvoering van het werk, met inachtneming van het in het slot van alinea 1 van dit art. gemaakte voorbehoud.

In een besloten prijsvraag zal de uitvoering altijd aan den eerst-bekroonde worden opgedragen onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten, waarbij het bedrag aan hem, als uitgenoodigd deelnemer verschuldigd, niet in mindering wordt gebracht.

Elk prijsvraagontwerp blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, aan wien het uitsluitend recht verblijft van het ontwerp gebruik te maken en dit te publiceeren of te reproduceerer.

Art. 17. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig moet zijn aangekondigd, te bezoeken.

Bij een prijsvraag in twee gedeelten, vóór- en eindwedstrijd, zullen de schetsontwerpen van den vóórwedstrijd eerst na de eindwedstrijd worden tentoongesteld, waarbij de jury-rapporten ter inzage liggen.

De toegang tot de tentoonstelling zal voor de mededingers kosteloos zijn.

Art. 18. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen voor een in het programma te noemen bedrag, door den prijsvraag-uitschrijver tegen alle schade worden verzekerd.

Art. 19. alle ontwerpen, behalve het eerstbekroonde, dat het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver blijft, worden met de ongeopende naambrieven en verklaringen, enz. vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

Hoofdstuk V. *Slotbepalingen.*

Art. 20. De algemeene Regelen zullen om de 5 jaar worden herzien op de wijze als bij art. 12 van het Huishoudelijk Reglement voor de permanente commissie is geregeld.

Tusschentijdsche wijzigingen kunnen door de permanente commissie of een der constitueerende vereenigingen worden voorgesteld en zullen op dezelfde wijze behandeld worden.

Art. 21. De constitueerende vereenigingen en de vereenigingen die de Algemeene Regelen hebben aanvaard, verklaren dat zij als hunne meening uitspreken:

1e. dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger, hetzij bij de samenstelling van het programma, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen.

2e. dat wanneer een der constitueerende vereenigingen of die, welke deze regelen aanvaard hebben, wordt aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zal behandelen in in overleg met de permanente commissie.

3e. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studieprijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen, academie's, of dergelijke lichamen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie.

Samengesteld en goedgekeurd in Juni 1910 herzien in October 1911 door de constitueerende vereenigingen zijnde:

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.
A. Salm, G.Bzn., *Voorzitter*
J. Gratama, *Secretaris.*

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.
H. A. J. Baanders, *Voorzitter.*
Jan de Meijer, *Secretaris.*

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
Albert Otten, *Voorzitter.*
J. Herman de Roos, *Secretaris.*

De Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam.
K. P. C. de Bazel *Voorzitter.*
C. N. van Goor, *Secretaris.*

VAN ALLERLEI AARD.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEDENKRAAM IN HET ACADEMIEGEBOUW TE GRONINGEN.

Wij ontvingen onderstaand jury-rapport:

Aan het College van Curatoren der Rijks-Universiteit te Groningen.

Gevolg gevende aan de door U.E.G.A. tot ons gerichte uitnoodiging om als Jury op te treden in de Prijsvraag voor een Gedenkraam in het Academiegebouw te Groningen, hebben wij de eer Uw College hiermede in kennis te stellen van onze bevindingen.

Er zijn ingekomen 24 ontwerpen, dragende de navolgende motto's:

1.	Doe wat kan.	13.	Ontwikkeling.
2.	Craftsman I.	14.	Usus adjuvat artem.
3.	„ II.	15.	Doctrina lustrat.
4.	Hilda of Whitby.	16.	Verbu Dom. enz.
5.	Holland.	17.	Ubbo Emmius.
6.	Felicie.	18.	Luce.
7.	Sophia.	19.	D.
8.	Roos in cirkel.	20.	Verbum.
9.	Oranje boven.	21.	Matri Meae.
10.	1913.	22.	Vitri pictor.
11.	1612.	23.	Vitrail.
12.	Wapen zwart op geel.	24.	Deo Patriae Academiae.

Deze ontwerpen mogen voor het meerendeel fraai van teekening en geslaagd van kleur genoemd worden. Jammer is het echter, dat vele, overigens verdienstelijke inzendingen buiten aanmerking moesten blijven wegens het gebrekkige van hare compositie, doordat zij weinig samenhangende tafereelen vertoonden. Dit vindt blijkbaar zijn oorzaak in de neiging om zoo mogelijk alle als inlichting bij het progamma verstrekte mededeelingen in het ontwerp op min of meer realistische wijze weer te geven.

Na gezet onderzoek zijn wij eenstemmig tot de conclusie gekomen dat ter bekroning met den EERSTEN PRIJS dient te worden voorgedragen het ontwerp „Deo Patriae Academiae".

De samenstelling van dit ontwerp is eenvoudig, rustig en zinrijk.

Het hoofdtafereel stelt voor Ubbo Emmius en de stichting der Universiteit; onder dit tafereel eenige vrouwenfiguren dragende de modellen der verschillende gebouwen waarin de Hoogeschool in den loop der tijden gehuisvest is geweest; de deelneming der Groningsche studenten aan de verdediging van stad en vaderland worden door kinderfiguren met krijgsattributen op geestige wijze symbolisch in herinnering gebracht.

Behalve de compositie zijn ook de teekening en de kleurbehandeling meesterlijk en in het juiste karakter, zoodat dit ontwerp niet slechts relaïef, maar in absoluten zin de bekroning waardig is. Het zij ons

veroorloofd enkele wijzigingen in overweging te geven, waardoor naar onze meening, het ontwerp bij uitvoering nog zal winnen en wel:
1. verdient het aanbeveling het geheele tafereel te doen rijzen door het op een hooger architectonisch voetstuk te plaatsen dat van een toepasselijk opschrift te voorzien ware; hierdoor zal de wel wat onnoodig groote lichtoppervlakte van de bovenvakken verminderd worden;
2. Indien de mantel van Ubbo Emmius eenigszins verlengd wordt zal de roode achtergrond daar ter plaatse worden verkleind of weggenomen, hetgeen aan het kleureneffect ten goede zal komen;
3. Het Rijkswapen en de banderol zullen nadere studie vereischen ook om overeenstemming te verkrijgen met de nieuwe bepalingen omtrent het Koninklijke wapen.
De TWEEDE PRIJS werd toegekend aan het ontwerp „Verbum", dat fraai van teekening is en veel verdienstelijks vertoont.
De architectonische compositie is echter niet in alle opzichten geslaagd te noemen; de benedencartouche toch met de afbeelding van het oude gebouw mits samenhang met de overige architectuur. Doordat de bouwkunstige opstellingen te zeer de overhand hebben gekregen is het geheel wat eentoonig van kleur geworden, vooral het vak met opschriften, dat de compositie in de hoogte verdeelt is te groot.
Voor den DERDEN PRIJS meenen wij het ontwerp „Luce" te moeten voorstellen.
Dit ontwerp biedt een rijker kleurschakeering dan het hiervoor behandelde, doch de compositie is wat verward, hetgeen den algemeenen indruk minder gunstig doet zijn.
Het vatten van het hoofdtafereel van de stichting in een groot medailjon, hetwelk zonder eenige samenhang is geplaatst voor een architectonischen achtergrond, is een weinig gelukkig denkbeeld. Overigens zijn teekenwerk en kleurenbehandeling verdienstelijk.
Behalve de drie voornoemde ontwerpen trekken verschillende andere de aandacht, als:
Craftsman I en II en Hilda of Whitby, waarvan de compositie bestaat uit een aaneenschakeling van kleine tafereelen, die, hoewel op zich zelve niet zonder verdienste, te zamen geen goed geheel vormen; de teekening der figuren intusschen is voortreffelijk; ook blijkens de bijgevoegde studiën.
Matri Meae. De architecturale opzet van dit ontwerp is loffelijk, maar het teekenwerk, vooral dat der figuren is te zwak om het voor eene bekroning in aanmerking te kunnen brengen.
Sophia. In tegenstelling met het hiervoor behandelde ontwerp is het teekenwerk en speciaal dat der figuren voortreffelijk; de compositie daarentegen is verward en laat veel te wenschen over.
Bijzondere vermelding verdienen nog de ontwerpen:
Roos in cirkel (geteekend).
Vitri pictor.
Ubbo Emmius.
De vervaardigers der bekroonde ontwerpen zijn:
Motto: Deo Patriae Academiae: Rudolf und Otto Linnemann, Frankfurt a/Main.
„ Verbum: D. J. van der Laan, Rotterdam.
„ Luce: H. Rosse, Den Haag.
De bij de inzendingen gevoegde toelichtingen, correspondentieadressen en verzegelde naambriefjes worden hierbij ingesloten verzonden; de naambriefjes behoorende bij de bekroonde ontwerpen zijn geopend; de overige dienen te zijner tijd ongeopend met de ontwerpen aan de correspondentieadressen te worden teruggezonden.

De Jury:
(w.g.) VICTOR DE STUERS,
„ H. W. MESDAG.
„ VRIJMAN, Secretaris.

BERLAGE IN AMERIKA.

New-Yorksche correspondenten onzer groote dagbladen beijveren zich om strijd allerlei mede te deelen omtrent onzen bouwmeester in de nieuwe wereld. Die van de „N. Rott. Courant" schrijft o. m.: „want zoodra was de „Noorddam" niet vastgemeerd, of een troepje New-Yorksche journalisten ging de loopplank op, om onzen landgenoot te interviewen. Hij was echter de laatste om te denken dat de belangstelling hem gold, en ging dus bescheidenlijk naar de douanebeambten. De verslaggevers wisten hem spoedig te vinden, en toen begon de echte Amerikaansche ondervragerij. Wat Berlage wel dacht van de groote huizen, welke hij bij het inkomen van de haven had gezien? Of hij niet vond dat de Amerikaansche bouwmeesters genieën waren? Wat zijn eigen bouwmeesterlijke inzichten waren? Of hij niet de bouwmeester van het „Diamantbewerkerspaleis in Amsterdam was? Enz., enz. Nadat die ondervragerij was afgeloopen (een der verslaggevers schreef dat bijna alle openbare gebouwen in Nederland van den laatsten tijd door Berlage zijn gebouwd); waarbij Berlage voor zoover het de Amerikaansche bouwkunst betrof, waarvan hij toch nog zoo weinig had gezien, zich zeer gereserveerd uitliet, werd hij aan het onvermijdelijke kiek-proces onderworpen.
Toen hij na een uitstap in zijn hotel was teruggekomen, maakten weer vele verslaggevers hun opwachting. Daaronder was ook een vrouwelijke collega, die kwam vernemen of de bouwmeester een voorstander of bestrijder was van.... vronwenkiesrecht.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 46. Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der Schoonheid van Nederland. Berlijnsche reisindrukken door H. T. Karsten. Een „denkschrift van den Bond van Duitsche architecten. Kleinpflasterweg, door B. J. Kerkhof. Sociale hygiëne en -techniek, door Keurschot.

BOUWWERELD, 46. Barokkunst, door J. H. W. L. (met 2 platen). De Heemschut-conferentie, Vlissingen door A. W. Weissman met afbeeldingen van de oude Beurs en van merkwaardige stadsontsieringen te Vlissingen.

DE OPMERKER, 46. Beroemde bouwmeesters. Moderne Duitsche bouwkunst. Badinrichtingen; schoolbad te 's-Gravenhage, met afbeeldingen. Het graf van Cruquius te Spaarndam.

TIJDSCHRIFT VAN DE MIJ.v. NIJVERHEID, 11. Wat kan Nederland doen bij de opening van het Vredespaleis in 1913.

DE INGENIEUR, 46. Over wrijving, lagermetalen en kogellagers, door A. Vosmaer met afbeeldingen.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 21. Het harden van beton-oppervlakken. Electrisch lassen volgens de weerstándsmethode (met afb).

DE GAS- EN WATERFITTER, 46. Distillatie van gedroogd rioolsrib. Onderzoek van bliksemafleiders.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 90, 91. Das neue stadttheater in Hagen. Neuere Krag-und Hallenbauten in Eisenbeton, Chinesische Holzbauten.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

B. AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM. Inlevering voor of op 30 Nov. 1911. (Zie de programma's in No. 25).

II. „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

A. ONTWERP VOOR EEN CAFÉ-RESTAURANT MET AANLEGSTEIGER VOOR ROEI- EN ZEILBOOTEN.

B. ONTWERP VOOR EEN VIGNET. Inlevering voor of op 1 December 1911. (Zie de programma's in No. 29).

III. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)

IV. Reclameplaat voor de Vereeniging „St. Cassianus", programma in No. 46, inlevering vóór of op 1 Februari 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Gratis reclame door een dagblad. — Glasschilderkunst (Vervolg). — Naar aanleiding van een courantenstukje. — Boekaankondiging. — Monumentale Schilderkunst. — Het voormalig beursgebouw te Vlissingen. — Algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewone leden worden voorgesteld de heeren Jan Mühlschlegel en W. G. van Swers, beide bouwkundigen te Amsterdam, respectievelijk door de heeren J. H. de Groot en G. J. Rutgers en B. F. Boeijinga en G. J. Rutgers.

II. Als buitenleden zijn tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten de heeren J. F. Felderhof en J. Brand te Bussum.

III. Door het bestuur is het volgende adres verzonden:

Amsterdam, 29 November 1911.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenl. Zaken.
Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" geeft met verschuldigde eerbied zijn volkomen instemming te kennen met het adres van den Bond van Ned. Architecten inzake de oproeping voor sollicitatie naar de betrekking van adjunct-Rijksbouwmeester. Waar in deze onderhavige zaak de beslissing reeds is gevallen, meent het Bestuur toch het grondbeginsel, waarnaar deze oproeping is geschiedt, te moeten afkeuren. Reden, waarom het U beleefd verzoekt bij volgende oproepingen den eisch voor de sollicitatie minder te beperken. 't Welk doende, doet gij wel,

w.g. H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*
w.g. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

VERSLAG VAN DE 1302de LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 29 NOVEMBER 1911 IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Na opening der vergadering door den Voorzitter, den Heer H. A. J. Baanders, worden de notulen der beide vorige vergaderingen gelezen en onveranderd goedgekeurd, onder dankzegging aan den Secretaris.
Vervolgens worden de ingekomen stukken behandeld:
I. Van het Kon. Inst. van Ingenieurs werd ontvangen de catalogus van werken van het Instituut, welke onder dankzegging aanvaard wordt.
II. Een schrijven van de „Nederl. Vereeniging van electro-technische werkgevers" te Amsterdam, waarin geprotesteerd wordt tegen de wijze waarop de „Nederl. Vereen. van adviseerende electro-technische Ingenieurs" haar „pleidooi" heeft gemeend te moeten inkleeden.
III. Een schrijven van de verfraaiings-commissie der afd. 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst om adhaesie te betuigen aan haar adres inzake uitbreiding der landsgebouwen ten behoeve van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.
Bij gebrek aan voldoend inzicht (een situatie en vogelvlucht-perspectief was eerst des middags vóór de vergadering ingekomen) wordt besloten geen adres te verzenden.
IV. Een schrijven van de „Utr. Club van leden van A. et A." wat in handen van 't Bestuur gesteld wordt ter afdoening.
V. Een schrijven van den „Bond van Ned. Architecten" om adhaesie te betuigen met zijn adres aan den Minister van Binnenl. Zaken, inzake de benoeming van een Adjunct-Rijks-Bouwmeester.
Nadat de heer Jos. Cuypers er nog op gewezen heeft dat het adres van den Bond aan het verkeerde adres verzonden is, n.l. aan Binn. Zaken instede van aan Waterstaat, en voorstelt het adh. adres van A. et A. direct aan Waterstaat te verzenden wijl toch sprake is van *Rijks Bouwmeesters* die enkel maar aan het adres Waterstaat te vinden zijn (de overige heeren heeten „Bouwkundigen" of „Ingenieurs") wordt besloten dat A. et A. adhaesie zal betuigen aan voornoemd adres van den Bond.
De vergadering besluit voorts nog een adhaesie-adres te verzenden aan den Heer Hazelhof Roelfsema in zake diens adres aan Ged. Staten van N. Holland over ontsiering van het landschap door reclameborden.
Als gewoon lid wordt na ballotage met algemeene stemmen aangenomen het asp. lid de heer W. M. Retera en worden de vergadering als toekomstige leden voorgesteld de heeren:
N. LANDSDORP, bouwkundig teekenaar, door de heeren H. A. J. Baanders en Jan de Meyer.
JAN V. D. RAAY, idem, door de heeren A. J. Joling en H. A. J. Baanders.
WOUTER VAN DIEDENHOVEN, decorateur, door de heeren Roland Holst en Maurits Plate.
Terwijl door het bestuur als buitenleden zijn toegelaten de heeren J. F. FELDERHOF, bouwkundige, leeraar M. O. en J. BRAND, bouwkundige, beiden te Bussum.
Voor de verkiezing van een lid der Redactie van het Gen. Orgaan wordt door het Bestuur, op advies der Redactie, als candidaat gesteld de Heer P. VORKINK en door de vergadering als tegencandidaat de Heer WEISSMAN.
Bij stemming wordt met groote meerderheid tot lid der Redactie gekozen de Heer P. VORKINK. Genoemde heer niet ter vergadering aanwezig, zal van deze benoeming worden mededeeling gedaan.
Hierna geeft de Voorzitter het woord aan den Heer Jos. Th. J. Cuypers voor zijne aangekondigde Causerie met kunstbeschouwing.
De Heer C. begint met te zeggen dat hij aanvankelijk

had zullen spreken over zijn werk: de nieuwe effectenbeurs aan het Damrak te Amsterdam. Evenwel, daar hij een basis van bespreking dienaangaande nog mist (de plannen zijn n.l. door B. en Woningtoezicht en door de Bouwcommissie der effecten-vereeniging nog niet officieel goedgekeurd en vastgesteld) moest hij hiervan afzien. Zoodra de commissie der vereeniging eerst geheel is voorgelicht en die Heeren dus te hooren en te zien krijgen hoe hun gebouw er zal uitzien (wat binnen een paar weken geschied zal zijn) zal spr. hieromtrent gaarne zijne mededeelingen in het Genootschapsorgaan nader publiceeren, wat onder applaus der vergadering in dank aanvaard wordt.

Spr. heeft zich dus voor hedenavond voorgesteld in intiemen kring een paar korte gedachten te ontwikkelen die zich zullen aansluiten bij het gesprokene van vorige vergadering en zich aldus gaarne eens in eene (zijne) architectonische genoeglijkheid wenscht te koesteren.

Spr. schets in 't kort wat z.i. de opleiding, èn van schilder èn van architect behoort te zijn, n.l. gegrondvest op een systeem, op overlevering, op de vorming in de werkplaats. Laat de decoratieschilder beginnen met het begin d.i. met het ambacht, met het gewone verfwerk, met plamuren enz. De architect gaat timmeren. Van beneden af de ladder betreden, sport voor sport en dan niet met de gedachte dat men al wat is, neen, geleerd met verzaking van zijn eigen persoonlijkheid. Ook boodschappen doen vormt en geeft een kijk op vele dingen van 't leven.

Spr. schets het leven van een boerenzoon die voortgeholpen zou worden; men vroeg spr. om zijn oordeel, en dat luidde: stuurt hem naar de werkplaats te Roermond. Daar, in die werkplaats werken 40 menschen met artistieken aanleg, als: schrijnwerkers, steenhouwers, schilders en bouwkundigen. Ze werken er onder leiding en ze vullen elkaar aan. Niet de beeldhouwer in zijn atelier, en de schilder in zijn atelier, en de architect in zijn atelier, maar tezaam werkende voor één doel.

Alle kunst moet zich, volgens spr. uit het vak ontwikkelen. Iemand die geheel uit zichzelf goede kunst voortbrengt is *een uitzondering*. Er loopen zoo misschien drie menschen in Europa, de massa daarentegen heeft wel degelijk vorming en leiding noodig. Juist zij die de klassieken, de Gothiek of de Ranaissance op hun duimpje kennen en toch in hun werk geenszins een dusdanigen invloed verraden, zijn groote menschen geworden. Individueele uiting bestaat, volgens spr. *wel* in de hoogere kunst, *niet* in 't ambacht. Waarom maakten de mannen der 17e en 18e eeuw minder prulwerk dan die der 19e en 20e eeuw? De eersten werkten op overlevering, de laatsten daarentegen uit hun kop en dat zijn voor het meerendeel beroerde koppen. Er moet dus wel degelijk een stelsel, een grondslag zijn; men moet weer eens in de leer gaan bij een kunstperiode, of bij een hoogstaand man.

Na applaus der vergadering dankt de voorzitter in eenige welgekozen woorden den spr. van hedenavond en verzoekt hem zoonoodig een kort debat te willen toestaan, wat door den Heer C. gaarne wordt aanvaard.

De voorzitter wenscht dan allereerst een vraag te stellen en wel deze: moet er volgens den Heer C. een wet komen voor de bouwkunstenaars van onzen tijd, een soort 10 geboden waarnaar gewerkt dient te worden?

De Heer Cuypers zegt dat de cursus H. B. O. reeds bewijst, hoewel de docenten persoonlijk volle vrijheid van doceeren bezitten, dat er toch reeds algemeene regelen, een gezamenlijke basis bestaat. Het is dan geen geschreven wet, er bestaat dan toch een grondslag, een stelsel. Volgens den Heer Weissman komt die grondslag of basis voor onzen tijd, uit de moderne cultuur.

De Heer Joling gelooft dat de beste remedie voor de toekomstige bouwkunstenaars is: dat zij trachten *nederiger* te zijn. In de 17e eeuw volgde men elkaar, nam van elkaar wat over en bouwde zoo gezamenlijk eene cultuur, thans is het één chaos en, komt de een met zijn werk in vormenspraak te dicht bij dat van den ander, dan schreeuwt men dadelijk van gappen. Den Heer Roland Holst zou spr. gaarne nog een vraag willen doen, n.l. „is er voor onzen tijd nu eens niet wat te vinden (b.v. linoleum, linnen e.a.) in plaats dat we steeds genoodzaakt zijn ons schilderwerk op natte kalk aan te brengen. De oude fresco's hebben 't 400 jaar en langer uitgehouden maar bebewijst dat, dat 't tegenwoordig met die techniek ook het geval is? Spr. denkt daarbij aan de huidige materialen n.l. door cokes hardgebakken steenen en portland-cement waarvan de meesten de samenstelling niet kennen.

De Heer Roland Holst zegt dat de caseïne-schilderkunst goed en met vertrouwen valt toe te passen, doch wat zal ze over 400 jaar zijn? Spr. blijft daarop 't antwoord schuldig, evenals op de vraag hoelang linoleum of linnen het wel zal kunnen uithouden. Laat een architect dus gerust voorschrijven dat een dezer materialen worden toegepast, doch daarbij dan eischen, dat er op de plaats zelve geschilderd wordt.

Na de gebruikelijke rondvraag sluit de Voorzitter onder dankzegging aan vergadering en sprekers om ruim half twaalf dit aangenaam en leerrijk samenzijn. M.

Gedurende de vergadering prijkte een serie bestekteekening (van de Gem. Zuider Gasfabriek) aan de wanden.

DE TOREN VAN VLISSINGEN.

Het laatste nummer van „Architectura" bevat een adres van het Bestuur van „Architectura et Amicitia" aan den Gemeenteraad van Vlissingen, rakende den toren dier gemeente. Daarin worden twee punten behandeld: in de laatste plaats wordt beweerd, dat blijkens de teekeningen voor de te ondernemen herstelling van dat gebouw, de man aan wien dit werk wordt toevertrouwd niet der zake kundig is, en wordt gevraagd dat hierin worde voorzien. Ik zal daar niets van zeggen: ik ken de teekeningen niet en den architect evenmin.

Maar ik wensch mijn verbazing uit te spreken over het eerste punt in het adres aangevoerd: daar wordt geklaagd „dat niet voldaan is aan den eisch, tegenwoordig zoo goed als voorheen gesteld, dat een bouwwerk de vormen van den tijd, die het zag ontstaan, in dit geval dus die van de 20e eeuw, moet vertoonen."

Het komt mij voor dat deze geheele zinsnede een absurditeit verkondigt. Hier wordt het voorgesteld als of er een algemeen geldende eisch bestaat zoowel tegenwoordig als voorheen. Ik zou wel eens willen weten, wie dien eisch gesteld heeft, waar en wanneer zulks geschiedde, en waarom men zich daaraan te onderwerpen heeft. In het bijzonder, waarom ik niet gerechtigd ben aan een bouwwerk de vormen te geven van den tijd die mij behaagt en zelfs die van geen tijd. Voorts of de band dien men den bouwheer wil opleggen, hem ook dwingen moet, wanneer het niet geldt een geheel nieuw bouwwerk maar alleen een onderdeel van een bestaand gebouw, in casu de te herstellen houten spits van een bestaanden steenen toren. En met welk recht men die tyrannie wil uitoefenen. Dan — indien het waar mocht zijn dat voorheen de eisch gesteld werd dat een vernielde spits moest hersteld worden niet in dezelfde vormen, maar opzettelijk in andere, namelijk die van den tijd waarin de reparatie plaats heeft, — of die eisch een verstandige was en niet schadelijk voor de harmonie van het geheel.

Eindelijk waar de vormen te zien zijn van een torenspits in den stijl der 20e eeuw; en hóe men enige zekerheid kan bekomen, dat deze vormen welke hoogstens elf jaren oud kunnen zijn, zich zullen handhaven gedurende de negen-en-tachtig verdere jaren dier 20e eeuw.

Ik zou die vragen gaarne in „Architectura" beantwoord zien, en alsnog ter kennis gebracht van den Raad der gemeente Vlissingen,

Haag, 18 Nov. 1911. Victor de Stuers.

Het mag ons verheugen, dat ons adres aan den Raad van Vlissingen mede den aandacht getrokken heeft van ons Eerelid Victor de Stuers. Daarmede toch wordt de kans grooter, dat het doel, waarmede het adres verzonden werd, namelijk te verkrijgen, dat voor meer deskundige leiding bij de herstelling van den St. Jacobs Toren gezorgd zal worden, bereikt wordt. Wij zullen dien kans nog verhoogen, door den Heer de Stuers het bestek en de teekeningen toe te zenden, ter kennisname.

Doch bovendien geeft het schrijven van den Heer de Stuers ons gelegenheid, ons inzicht, uitgedrukt in de gewraakte zinsnede, nader te verduidelijken. Al mogen wij ons niet vleien met de hoop, dat de Heer de Stuers daardoor tot hetzelfde inzicht zal gebracht worden — een in een lang leven gegroeide overtuiging laat zich niet zoo licht meer wijzigen! — de beantwoording zijner vragen zal hem wellicht tot een ander oordeel er over brengen, dan door hem uitgesproken in het woord „absurditeit".

Men moet wel bedenken, dat de houten spits niet door den brand beschadigd was, doch geheel vernietigd. Ware de restauratie beperkt tot het vernieuwen van eenige constructieve onderdeelen, dan zou het inderdaad absurd zijn, daarbij met zooveel woorden den eisch te stellen, dat zij de vormen van onzen tijd zouden dragen. Maar — is niets meer — er moet een geheel nieuwe spits gemaakt worden. Dit dient vooropgesteld.

Al meent nu de Heer de Stuers te kunnen betwijfelen, of er tegenwoordig een algemeen geldenden eisch bestaat, als voorheen, hij zal toch niet ontkennen, dat deze behoort te bestaan en dat het ons goed recht is, eischen te stellen. Die eisch nu is geen andere, dan het recht, ons in den onzen tijd eigen vormenspraak uit te drukken. Deze eisch stelt onze tijd zich zelf en wordt door niemand gesteld.

Mocht men al gerechtigd zijn, aan een bouwwerk de vormen van een vroegere cultuur-periode te geven, men zal er niet toe in staat blijken. Men is niet bij machte te spreken als een 17e eeuwsche Hollander, nog minder een gedicht te maken — hetzij in klanken of in vaste materialen — op de wijze als een eeuwen geleden levend dichter dit zou gedaan hebben.

Uit dit onvermogen volgt, dat, niet door ons aan den bouwheer eenigen last wordt opgelegd, maar dat hij een niet uit te voeren opdracht doet, als hij een belangrijk, geheel verdwenen onderdeel van een monument wil doen vervangen door — door wat verdwenen is. De verbrande spits te Vlissingen kan alleen vervangen worden door een uitteraard minderwaardig namaaksel van het origineel — òf door een spits, geheel naar eigen vrije opvatting van onzen tijd.

Vermoedelijk zal voorheen nooit gesproken zijn van den door ons opnieuw gestelden eisch: het sprak van zelf, dat men bouwde op eigen manier, wat verstandig was, omdat men toch niet in staat zou geweest zijn het oude door zich zelf te vervangen en loffelijk, omdat men daarmee vermeed zóó te leeren liegen dat nageslachten zouden gemeend hebben dat het waar was. Het resultaat van dit natuurlijk doen is niet afkeurenswaardig — integendeel: de gothische torens in ons land, die bekroond zijn met 17e eeuwsche spitsen zijn meestal prachtig: ik breng Amersfoort, Breda, de Aa-kerk te Groningen, de toren te Middelburg in herinnering. Kan men spreken van verstoorde harmonie bij het beschouwen van de Oude kerk in Amsterdam, die een prachtigen renaissance-toren heeft? Of bij het zien van de 17e eeuwsche torens van Hendrik de Keyser, gebouwd op oude stadswaltorens (Montelbaanstoren, Munttoren, enz.) Is het pas nieuw gebouwde quasi gothieke ingangspoortje van de Nieuwe Kerk te Amsterdam niet hinderlijk, vergeleken bij het 18e eeuwsche dat er voor gesloopt werd?

Waar de vormen te zien zijn van een torenspits in den stijl van onzen tijd — vraagt de Heer de Stuers. Laten wij daar niet naar zoeken — zij zullen er zeker weinig zijn — maar is dit een reden om er geen te maken? Er is toch ook een tijd geweest, dat er nòch Renaissance, nòch gothieke torens waren en evenmin had men na het oprichten van de eersten de *zekerheid* dat zij zouden *blijven* uitdrukking geven aan de gevoelens van volgende geslachten. Men vroeg daar niet naar, men deed zijn eigen zin, men sprak zijn eigen taal. Deze tastbare zekerheid, te doen en te leven naar eigen inzicht en niet als een voorvader het gedaan zou hebben, is de bodem, waar de tijd de kunst op wassen laat.

Op deze gronden hebben wij gemeend de Vlissinger Raad even te mogen herinneren aan het goed recht van onzen tijd te mogen bouwen in de vormen, die voor onzen tijd geëigend zijn, in plaats van in vormen, die wij wel zouden kunnen imiteeren, doch die de onzen onmogelijk *kunnen* zijn. H. A. J. Baanders.

Inmiddels melden de dagbladen, dat B. en W. van Vlissingen in hun voorstel, om den afgebranden St. Jacobstoren te doen herbouwen, doch het werk niet te gunnen aan den laagsten inschrijver van de onlangs gehouden aanbesteding, o.a. het volgende opmerken:

„dat zij bij het maken van plannen voor den herbouw overwogen hebben, dat het gewenscht is den toren geheel in den ouden vorm te doen herrijzen. Immers, de inwoners der stad zijn aan dien toren gehecht: die toren had reeds zes eeuwen lang storm en onweer getrotseerd, en was gespaard gebleven bij het bombardement, toen zooveel schoons in de stad werd vernietigd. Alleen wenschen B. en W. voor den herbouw onbrandbaar materiaal te gebruiken; omdat het vuur toch in de stad al zooveel kostbare historische monumenten verslonden heeft.

Door de tegenwoordige techniek daartoe in staat geteld, dringen B. en W. er met de meesten aandrang op aan, den herbouw van de spits en van het inwendige geraamte van de torenschacht te doen uitvoeren in gewapend beton; dit laatste om de schacht sterk genoeg te maken om de spits van beton te dragen.

Naar aanleiding van het adres van het genootschap „Architectura et Amicitia" om den toren in den 20ste-eeuwschen vorm te bouwen, stellen B. en W. voor op bovenstaande historische gronden hierop afwijzend te beschikken.

Ten slotte stellen B. en W. voor een subsidie van het Rijk te vragen om de torenschacht ook van buiten te doen restaureeren. Red.

GLASSCHILDERKUNST *(vervolg op blz. 380 no. 47).*

Vraag VI. „Is het technisch mogelijk eenzelfde stuk glas meermalen te schilderen en te branden?"

Bij de beantwoording uwer vorige vragen, heb ik mij bepaald, om zooveel mogelijk bij de vragen te blijven en heb ik daarom slechts dat gedeelte der techniek vermeld en uitgelegd, dat noodig was om het antwoord te kunnen laten controleeren door den leek.

Toch heb ik voldoende in breede trekken de beschildering beproken, om u te doen zien, dat men in de glasschilderkunst bij haar techniek er zooveel mogelijk naar streeft, om het glas eenvoudig te beschilderen. Bij de techniek der eerste eeuwen bracht men de lijnen der teekening op het overeenkomstige stuk glas in de voorstelling op met de zwarte contourverf, evenzoo bij de hoofdpartijen der z.g. schaduw. Waren deze lijnen voldoende gedroogd,

dan overdekte men daarna het glas met de grisaille, waarin de lichtpartijen der voorstelling werden uitgekrabd, terwijl dan plaatselijk de overblijvende halve toon werd verzwaard. Deze laag grisaille werd over de aangebrachte contourlijnen heen gelegd, *vóór* deze waren ingebrand. De geheele bewerking der beschildering bestond uit het handig over elkander heenleggen der grisailles over de contouren, vóór het glas werd gebrand. Ook in de latere tijden heeft men deze methode van bewerking altijd zooveel mogelijk gevolgd. Daarna werd het stuk glas in den moffel gebracht en gebrand, waarna het, wanneer de glasschilder zijne kunsttechniek meester was, geheel gereed was om te worden in lood gevat in het raam.

Bij de later ontstane techniek der smeltverven, heb ik aangegeven, dat de teekening in contouren en schaduwen op het glas werd aangebracht en geheel werd afgewerkt vóór men de kleuren opbracht, om de teekening op het glas te kleuren.

Dit opbrengen der kleuren kan men doen voor alle kleuren, behalve het geel, aan de beschilderde zijde van het glas vóór dat dit is ingebrand. Maar men kan het ook daarna doen. Maar men doet het meestal, dat men contour, schaduw en kleur te samen inbrandt, behalve het geel, dat aan de achterzijde (d.i. de onbeschilderde zijde van het glas) wordt opgebracht.

De goede glaschilder moet er naar streven, om zijn glas, na éénmaal branden, gereed te hebben. Wanneer gij terugdenkt aan wat, na het vroeger behandelde kan zijn gebleken, dat n.m. moet worden getracht het glas zoo zuiver mogelijk van kleur te houden, en het herhaalde beschilderen en branden slechts kan leiden tot een bedekken van het glas door een dikke verfkorst, waardoor kleur en licht in het raam verloren gaat, dan zult gij zelf wel hieruit kunnen besluiten, *dat het herhaalde malen beschilderen en branden niet leiden kan tot de beste resultaten in het raam.*

Wanneer men plaatselijk de gele kleur met de zilverpreparaten moet aanbrengen, doet men dit bij voorkeur, nadat de contouren en schaduwen op het glas zijn ingebrand. De reden hiervan is, dat de dampen, die bij het inbranden van ht zilver ontstaan, voor alle andere verven slecht zijn, wanneer zij nog niet zijn ingebrand. Eene bijkomende reden is ook, dat men de contouren en schaduwen liefst niet met de laag krijt, gips of kalk in aanraking brengt, die de moffelboorden bedekt, waarop het glas vlak wordt neergelegd.

Zoo werden en worden de gebrandschilderde ramen beschilderd in het verleden en het heden.

Wanneer men oude ramen moet restaureeren, dan ligt het voor de hand, dat de goede glasschilder eerst zijne proeven maakt, om na te gaan, hoe zwaar of de grisailles zijn opgezet geworden, toen het oude raam oorspronkelijk werd beschilderd, om, wanneer men tot de restauratie van het raam overgaat, onmiddelijk zóó het glas te beschilderen, dat men evenals de oorspronkelijke glasschilder zijne verven in de voldoende kracht aanbrengt, om evenzoo met éénmaal branden het glas geheel uit den moffel te kunnen nemen.

Men zal wel hier en daar bij uitzondering nog eens moeten verzwaren of retoucheeren, maar dan is dat altijd voor den glasschilder eene teleurstelling en extra arbeid, die hij gaarne zal trachten te vermeiden.

Moet hij bij de restauratie de nieuwe stukken doen aanpassen in de beschildering bij hunne omgeving, dan zal hij met deze omgeving rekening dienen te houden, wanneer deze wat lichter of donkerder is geworden, maar gij gevoelt wel, wanneer hij eenmaal tehuis is gekomen in zijne restauratie-arbeid, dat hij dan voldoende zal weten hoe zwaar of hij zijne verven op het eerste gezicht zal moeten opbrengen.

Voor den leek is het noodig te weten, dat al de metaaloxyden der glasverven vermengd zijn met mediums, die met bindmiddelen op het glas worden aangebracht. Bij het branden worden de bindmiddelen en de mediums verbrand, de metaaloxijden ingebrand. De laatste blijven dus na het branden over. Hierin zetelt dus de oorzaak van het eerst beproeven, vóór de glasschilder gaat restaureeren, hoe zwaar hij de verven op moet zetten, om na het inbranden die resultaten te krijgen, welke bij het oude glas aanpassen. Deze mediums doen het glas vóór het inbranden duister en grauw er uit zien, naarmate de hoeveelheid, waarmede zij zijn opgebracht, zoodat men na het inbranden, niet meer kan zien, hoe het glas er uit zag, vóór het branden, daar dan het grauwe, duistere uitzicht verdwenen is met het uitbranden der mediums.

En juist in dit grauwe en duistere uitzien van het glas, vóór dat het wordt gebrand, vindt de glasschilder zijn maatstaf, hoe zwaar en licht de verschillende toonen zullen doen in het raam, nadat zij zijn ingebrand. Maar is het glas ingebrand, en blijken deze toonen te licht te zijn, dan moeten zij worden verzwaard. Maar de glasschilder schildert dan liever een geheel nieuw stuk, om het na één keer branden goed te krijgen, dan dat hij zal trachten het eerste stuk, nadat het is gebrand, opnieuw te beschilderen, omdat hij dan niet weet wat hij doet. De reeds ingebrande toon verdwijnt onder de opnieuw op te zetten grisailles en hij kan daaronder, die ingebrande toonen, noch het uitgekrabde licht terugvinden, om de verzwaring daarvan in de juiste mate te doen geschieden. Hij verkeert als het ware in het geval van iemand, die eene brief heeft geschreven en dien u de opgave stelt, om na te zijn geblinddoekt, het geschrevene duidelijker op te halen, omdat de eerste maal bij het schrijven de inkt te flets was uitgevallen. Dit voorbeeld moge wat sterk zijn gekozen, maar het geeft zeer zeker de positie weer van den glasschilder, die zijne arbeid moet verrichten door de stukken glas herhaaldelijk te branden en telkens daarna weder te beschilderen, om op die wijze te willen komen tot een goed resultaat.

Iedere glasschilder weet bovendien wel, dat de glasoppervlakte na te zijn gebrand, anders aanvoelt en verf aanneemt dan te voren en daarom niet meer zoo goed te beschilderen is, als voor zijn eersten vuurdoop. Bij het gebruik der smeltverven kan het voorkomen, dat men eene kleur wat zwaarder moet maken, nadat zij op het glas is gebrand, maar dit heeft minder bezwaar in, daar deze verven vlak worden opgedragen en men dus met ééne keer verzwaren wel tot het resultaat zal zijn gekomen dat men beoogt.

Bovendien wordt over het algemeen het glas, wanneer men het herhaalde malen in den moffel brandt, blootgesteld aan verbranden, zoowel van de substantie, als van de verven, die de eerste maal er op waren geschilderd. Het antwoord op uwe VIe vraag moet dus zijn, dat het herhaalde malen beschilderen en inbranden van eenzelfde stuks desnoods zoovele malen mogelijk is, als men dit wil. Maar dat bij eene *goede* praktijk regel is *éénmaal branden* en bij uitzondering tweemaal branden, wanneer de eerste beschildering, na de eerste maal inbranden *gebrekkig* bleek te zijn.

Wanneer herhaald branden en beschilderen regel wordt bij een glasschilder, inplaats eene uitzondering te zijn, dan verstaat hij zijne techniek niet en is hij een gebrekkig kunstenaar.

(Wordt vervolgd.) J. W. Le Nobel, Amsterdam.

JURYRAPPORT VAN DE PRIJSVRAAG.

Kalenderomslag voor 1912.

1. „Energie".
2. „Kleur op Kleur",
3. „Vlakversiering",
4. „Venus",
5. „Schoonheid en Wetenschap",
6. „Winter",
7. „Oranje-Zwart",
8. „Terra Cotta",
9. „21 Januari",
10. „Sonata",
11. „Zandlooper" (get.)
12. „Varen".

Bij eerste schifting vielen uit:

2. „Kleur op Kleur". Het ontwerp is netjes geteekend en met liefde uitgevoerd. De letters en de jaartalcijfers zijn zwak. Het ornament heeft als kleurverdeeling wel verdienste. De achterzijde vormt een op zichzelf staand goed geheel.

4. „Venus". Het ontwerp is uitstekend geteekend. De opvatting van het ontwerp beschouwde de jury echter als verouderd, vooral ook de opvallende stijlvermenging; onbegrijpelijk dat de gebouwen in het water schijnen te staan. Door schilderachtige behandeling munten de beide paneeltjes, waarop de gebouwen en de Venus voorkomen uit. De letters en het monogram van de achterzijde zijn zwak.

5. „Schoonheid en Wetenschap". De symboliek van de ketting die de schoonheid en de wetenschap omsluit is goed bedoeld. Het geheel is zwak van ontwerp, vooral de achterzijde, waar het middenmotiefje niet gelukkig is. De letterverdeeling is slecht en te ondergeschikt behandeld.

6. „Winter". De randversiering staat los van het overige ontwerp; zij houdt geen verband met de verdeeling van het middenvak en overheerscht de belangrijke factor, de letter. De achterzijde is uit dit oogpunt verdienstelijker.

9. „21 Januari". Het ontwerp is onbegrijpelijk. De kleurverdeeling is zwak vooral de achterzijde. Daar is de zwarte plek ontstaan door het weglaten der letters een niets zeggende versiering.

10. „Sonata". Deze inzending is den ontwerper boven zijne krachten gegaan; fantasie is hier wel aanwezig evenals bij het motto „21 Januari", hetwelk blijkens de wijze van inzenden van denzelfden ontwerper is. De fout van de achterzijde is bij het motto „Sonata" in nog sterkere mate aanwezig.

11. „Zandlooper". Deze inzending is zwak van ontwerp en van teekening, vooral wat betreft de letters. De toren in het verschiet bij de perspectievische voorstelling is minder gelukkig. Het monogram van de achterzijde is slecht.

12. „Varen". Deversiering houdt geen verband met den ondergrond. De letters zijn in cirkelvorm geplaatst, waardoor de naam van het genootschap te ondergeschikt is behandeld. De achterzijde is nuchter versierd.

Na deze schifting bleven over de ontwerpen:

1. „Energie". De decoratieve verdeeling van dit ontwerp is rustig, hoewel het te mager is. De letters zijn er goed in opgenomen. De teekening is vrij zwak.

3. „Vlakversiering". Dit ontwerp is beschaafd en aangenaam van kleurverdeeling, hoewel er geen voldoende kracht in is. De achterzijde is — in verband met de voorzijde — van alle inzendingen het best behandeld.

Een der juryleden was van oordeel dat dit ontwerp wegens den aard van het teekenwerk den voorkeur verdiende boven het ontwerp „Terracotta", omdat dit laatste geteekend is op een wijze, die den indruk wekt, als zou het eene lithographie zijn.

7. „Oranje-zwart". Door eenige Juryleden werd aan dit ontwerp den voorkeur gegeven om zijn bouwkunstige sijmboliek. De kleurverdeeling is onevenwichtig. De onversierde achterzijde vormt eene te scherpe tegenstelling met de voorzijde.

8. Terracotta". Dit ontwerp is krachtig; de kleurverdeeling is goed, evenals de letters, welke goed in het geheel zijn opgenomen. Wel is het ornament in verschillende lagen verdeeld en daardoor verbrokkeld.

Na stemming werd uit de vier laatstgenoemde ontwerpen het motto „*Terracotta*" gekozen, hetwelk na opening van den naambrief bleek het geestelijk eigendom te zijn van den heer W. Bogtman te Haarlem.

Namens de Jury, bestaande uit het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

J. de Meijer.
A. A. Kok.
Rapporteurs.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

In een der zalen van American hotel te Amsterdam was deze week door het bestuur van den Bond van Nederlandsche architecten eene vergadering belegd met fabrikanten en leveranciers van bouwartikelen teneinde van gedachte te wisselen over de middelen die zouden kunnen worden aangewend ter bestrijding van het *provisie misbruik,* d.i. het bedingen door en het aanbieden of geven van provisie aan Architecten over leverantieën of werken die onder hun beheer worden gedaan of uitgevoerd.

Ruim 60 firma's hadden, ingevolge de tot hen door B. N. A. gerichte circulaire sympathie betuigd met het streven van den Bond en de wenschelijkheid der bestrijding van het kwaad erkend, en een 30:tal hunner was ter vergadering verschenen om met het bestuur van den Bond overleg te plegen.

Uit de gedachtenwisseling bleek dat het misbruik in velerlei vormen en nuances bestaat en dat de aanwezigen zonder onderscheid de onzuiverheid der uit het misbruik voortvloeiende verhoudingen betreurden. Niettemin werd de moeilijkheid om tot doeltreffende maatregelen te komen niet voorbij gezien, gegeven de verscheidenheid der vormen waaronder zich het euvel openbaart en de gerechtvaardigde vrees van den leverancier om zich te benadeelen in zijn zaken, wanneer hij met het misbruik breekt zonder de zekerheid te hebben dat ook zijne concurrenten dit doen. Eenerzijds werd gemeend dat slechts heil te verwachten was van eene actie van de Architecten *alleen,* die enkel door een gemeenschappelijk optreden hunner organisatie, te verkrijgen zou zijn; anderzijds werd betoogd dat de steun der leveranciers, bij voorkeur georganiseerd, bij die actie onmisbaar was te achten. De groote meerderheid der aanwezigen was van de laatste meening en besloten werd dat tot de verschillende vereenigingen van leveranciers het verzoek gericht zal worden tot het instellen van een onderzoek bij de aangeslotenen naar aard en omvang van het misbruik, om daardoor in het bezit van feitenmateriaal te komen, en daarna te trachten die vereenigingen in eene federatie saam te brengen met het doel het aanbieden of geven van provisie door de aangeslotenen te verbieden en het strafbaar te stellen. Het signaleeren van hen die zich aan het misbruik schuldig maken werd daarbij wenschelijk geacht.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT VOOR DE PERMANENTE PRIJSVRAAG COMMISSIE

bedoeld bij art. 3 der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen ingesteld door:

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.
De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
Den Bond van Nederl. Architecten te Amsterdam.
In dit reglement respectievelijk aangeduid *„de Algemeene regelen* en *de constitueerende vereenigingen"*.
Art. 1. De commissie heeft volgens art. 3 der „algemeene regelen" tot taak te bevorderen dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast.
In 't bijzonder is zij gehouden:
1°. Het ter algemeene kennis brengen der *„algemeene regelen"*, met name bij die lichamen en personen op wier weg het ligt prijsvragen uit te schrijven.
2°. Kennis te nemen van de programma's der prijsvragen welker uitschrijving haar ter kennis komen, deze aan de algemeene regelen te toetsen en eventueel zich te richten tot de(n) prijsvraag-uitschrijver(ster) indien het programma daar aanleiding toe geeft.
3°. Hare bemiddeling aan te bieden daar waar het te haren kennis komt dat een prijsvraag zal worden uitgeschreven en de aandacht op de algemeene regelen te vestigen, en in verband daarmede hare diensten te geven waar deze gevraagd worden.
4°. Gemotiveerd advies te geven aan de constitueerende vereenigingen omtrent de al of niet wenschelijkheid der medewerking aan die prijsvragen.
5°. Materiaal te verzamelen, waardoor de kennis van wat op prijsvraaggebied voorvalt, vermeerderd kan worden.
Art. 2. De Commissie heeft de bevoegdheid te bepalen wat als een prijsvraag in den zin als in de algemeene regelen bedoeld, is te beschouwen.
Indien in eenig prijsvraag programma bepalingen voorkomen die, hoewel in strijd met den letter der algemeene regelen, naar het oordeel der Commissie niet strijden tegen den geest ervan of tegen de bedoeling die bij de samenstelling der regelen heeft voorgezeten, of wanneer de letterlijke toepassing der regelen tot onnoodigen omslag en kosten voor den prijsvraaguitschrijver zouden kunnen leiden, heeft de Commissie de bevoegdheid bij haar advies daarmede rekening te houden, en eventueel tot modificatie op ondergeschikte punten in de toepassing der regelen te adviseeren.
Art. 3. De Commissie bestaat volgens art. 3 der „algemeene regelen" uit 3 leden van welke telken jare één lid aftreedt, dat herkiesbaar is, met dien verstande dat geen lid langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting kan hebben.
Het werkjaar van de Commissie loopt van 1 Januari tot 31 December.
Art. 4. Bij de verkiezing der leden van de Commissie is de oudste der constitueerende vereenigingen belast met de regeling dier aangelegenheid en de zorg voor de daaruit voortvloeiende kennisgevingen aan de andere constitueerende vereenigingen en de Commissie met inachtneming van het verder in dit artikel bepaalde. Voor de verkiezing van een 't zij periodiek of tusschentijds aftredend lid beveelt de Commissie een candidaat aan en geeft daarvan kennis aan de constitueerende vereenigingen.
Indien deze den aanbevolen candidaat overnemen of zelfstandig een candidaat stellen, geven zij daarvan kennis aan de oudste der constitueerende vereenigingen binnen twee weken nadat hen de aanbeveling der Commissie bereikte.
Uit de candidaten wordt bij gewone meerderheid het lid gekozen. Bij een gelijk aantal stemmen op meerdere candidaten beslist het lot.
Wanneer de commissie in haar geheel aftreedt dan geeft zij daarvan kennis aan de constitueerende vereenigingen en zal de verkiezing eener nieuwe commissie plaats hebben op de volgende wijze:
Elke vereeniging kiest binnen twee weken na ontvangst van bovenbedoelde kennisgeving drie candidaten en geeft daarvan kennis aan de oudste der constitueerende vereenigingen. De 3 candidaten welke de meeste stemmen, doch minstens de volstrekte meerderheid hebben verkregen, zijn gekozen. Bij gelijk aantal stemmen op meerdere candidaten beslist het lot. Mocht geen der candidaten de volstrekte meerderheid hebben verkregen, dan wordt bij gewone meerderheid door de vereenigingen gekozen uit de zes candidaten die de meeste stemmen verwierven. Elk lid der Commissie blijft in functie tot zijn opvolger heeft zitting genomen.
Art. 5. De Commissie regelt en verdeelt onderling de werkzaamheden.
Art. 6. De voorzitter leidt de vergaderingen, welke door hem in overleg met de beide andere commissieleden worden belegd; hij onderteekent met den secretaris de daarvoor in aanmerking komende stukken.
Art. 7. De secretaris houdt aanteekening van het verhandelde in de vergaderingen, voert in overleg met den voorzitter de correspondentie, en maakt jaarlijks een verslag op van de werkzaamheden der Commissie, waarvan een exemplaar aan elk der constitueerende vereenigingen wordt gezonden.
Hij bewaart alle ingekomen en houdt copie der uitgaande stukken, en is belast met de zorg voor alles wat tot het archief der Commissie kan geacht worden te behooren.
Art. 8. De penningmeester beheert de aan de Commissie toevertrouwde gelden, doet alle betalingen en geeft jaarlijks rekening en verantwoording van zijn gehouden beheer, dat voor zijne décharge de goedkeuring der bestu ren van de constitueerende vereenigingen moet hebben.
Art. 9. De Commissie vergadert zoo dikwijls zij dit noodig oordeelt, doch minstens éénS per jaar voor de vaststelling van haar jaarverslag, de jaarrekening en de regeling der aftreding.
Deze vergadering wordt gehouden in de maand November van elk jaar; binnen 2 weken na die vergadering moeten de stukken in de vorige alinea genoemd, ter kennis der constitueerende vereenigingen zijn gebracht.
Indien binnen een maand na ontvangst der stukken, door de constitueerende vereenigingen geen aanmerkingen daarop zijn gemaakt, worden zij geacht goedgekeurd te zijn.
Art. 10. Voor het nemen van een besluit moet de Commissie voltallig zijn. Stemming over personen heeft met gesloten briefjes, over zaken, mondeling plaats.
Art. 11. De onkosten der commissie worden bestreden uit: De bedragen bedoeld in art. 3 laatste alinea der Algemeene Regelen, door prijsvraaguitschrijvende lichamen of personen, die zij van advies diende in haar kas te storten.
Ingeval door een prijsvraag-uitschrijver de bemiddeling eener constitueerende vereeniging is ingeroepen zal het bedrag dat na aftrek der door de vereeniging gemaakte onkosten van de door den prijsvraag-uitschrijver gestorte som mocht overblijven, gestort worden in de kas der Commissie.
Voorzoover deze bedragen niet toereikend zijn, worden de onkosten der Commissie gelijkelijk gedragen door de constitueererende vereenigingen.
De directe bemoeiingen der Commissie wanneer door een prijsvraag-uitschrijver van hare diensten wordt gebruik gemaakt zullen worden vergoed volgens de honorarium-

tabel voor bouwkundige werkzaamheden van de M.t.b.d. Bouwkunst.
De kosten door de leden der Commissie te maken voor het bijwonen der vergaderingen enz. worden uit de kas vergoed en wel de reiskosten volgens de eerste klasse.
Art. 12. Indien de herziening der algemeene regelen, bedoeld bij art. 20 daarvan, wordt ondernomen, dan zal deze worden voorbereid en geleid door de Commissie welke daartoe tijdelijk wordt uigebreid met 4 leden waartoe elk der constitueerende vereenigingen een harer bestuursleden aanwijst.
Het concept der voorgestelde wijzigingen wordt door de constitueerende vereenigingen behandeld en al of niet gewijzigd aan de Commissie teruggezonden die met de eventueel gemaakte opmerkingen rekening houdend een nieuw concept opstelt dat in eene vergadering der uitgebreide Commissie behandeld en definitief vastgesteld wordt.
Art. 13. Het reglement wordt om de drie jaar herzien door de Commissie. Tusschentijdsche wijzigingen kunnen op voorstel der Commissie of een of meer der constitueerende vereenigingen worden aangebracht en behoeven om van kracht te zijn de goedkeuring der constitueerende vereenigingen.

Aldus opgemaakt in de vergadering der Permanente Prijsvraag-Commissie van *27 April 1911*.

A. Salm G.Bzn., *Voorzitter*.
C. N. van Goor, *Secretaris*.
Paul J. de Jongh, *Penningmeester*.

Goedgekeurd door:

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
A. Salm G.Bzn., *Voorzitter*.
J. Gratama, *Secretaris*.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia".
H. A. J. Baanders, *Voorzitter*.
Jan de Meijer, *Secretaris*.

De Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap".
Alb. Otten, *Voorzitter*.
J. Herman de Roos, *Secretaris*.

Den Bond van Nederlandsche Architecten.
K. P. C. De Bazel, *Voorzitter*.
C. N. van Goor, *Secretaris*.

GENOOTSCHAPS PRIJSVRAGEN 1911.

Inlichtingen.

A. Moet voor het ontwerp voor een Burgemeesterswoning, de Amsterdamsche Bouwverordening, nauwkeurig aangehouden worden.
B. Mag het gevraagde in- of uitwendige détail, perspectivisch voorgesteld worden? Met de meeste hoogachting

Amst., 27 Nov. 1911. Een Mededinger.

Beantwoording.

Vraag A. Ja.
Vraag B. Alle verlangde teekeningen moeten als gewone projectieteekeningen uitgevoerd worden. Het staat den inzender echter vrij *bovendien* perspectivische schetsen enz., in te zenden.

Voor de Jury,
H. A. J. Baanders.

VAN ALLERLEI AARD.

DE VEREENIGING „NEHALENNIA" TOT INSTANDHOUDING EN BEVORDERING VAN WALCHEREN'S NATUUR- EN STEDENSCHOON, handelende in den geest van den Bond „Heemschut" verspreidde eene circulaire, verlucht met eenige foto's van oude en nieuwe huizen op Walcheren, van de volgende strekking:
Bij aanbouw van nieuwe woningen in de dorpen en langs de wegen van het eiland wordt het eenvoudige Walchersche type, sober bak-steenen huis met groen- en witgeverfde luiken aan de ramen, zeer weinig meer gevolgd. In de plaats daarvan verrijzen huizen met onevenredige verdeelingen; waarvan de gevels doorsneden zijn met hel gekleurde cementbanden. Gekleurde tegels worden onder de bogen boven de ramen en deuren geplaatst, terwijl op alle mogelijke en onmogelijke plaatsen versierselen zijn aangebracht. Meermalen worden de gevels geheel met cement bestreken en worden daarin ornamenten gekrast. Vooral de nieuwere topgevels hebben allen eenvoud verloren; behalve den genoemden opschik vertoonen deze wel torenvormige zuiltjes, pinakels, enz.
De schoonheid der huizen toch zit niet in het maken van versierde gevels en ingewikkelde vormen, doch in een eenvoudige architectuur die goed van verhouding is en welke zich aanpast aan de omgeving. Mogen gekleurde tegels groote diensten kunnen bewijzen bij de bekleeding van gangen, keukens enz., aan gevels kunnen zij bezwaarlijk van eenig nut zijn. Gewone gebakken steen bewijst betere diensten. Waarom dan toch deze doellooze voorwerpen aangebracht? Zij kosten slechts geld, dienen tot niets en hebben geen zin. Hetzelfde geldt voor alle andere „versierselen". Zij zijn niet op hunne plaats en niet in overeenstemming met de eenvoud der landelijke omgeving.
In verband hiermede noodigt de Vereeniging timmerlieden en metselaars uit haar hunne medewerking te verleenen tot behoud van het Walchersche woningtype en geeft hun den raad: „Zoekt de rijkdom uwer huizen in *hechtheid van materiaal* en *juistheid van vormen* en niet in het zinloos aanbrengen van versierselen, die in architectenkringen reeds lang hebben afgedaan; bouwt eenvoudig doch smaakvol, dekt uwe daken met *roode pannen* welke prachtig afsteken tegen het groen der omgeving, terwijl de blauw-zwarte eentonig en doodsch zijn en blijven.
Handhaaft aan uwe nieuwe woningen de groen-en-wit geschilderde luiken, welke nergens zoo algemeen als op Walcheren worden gevonden en dus een eigenaardigheid van dit eiland vormen. Denkt niet, dat luiken aan de ramen en roode dakpannen „ouderwetsch" en „uit de mode" zijn.
Voor de oplossing van moeilijkheden in gevels stelt de directeur der Middelburgsche Ambachtsschool zich kosteloos disponibel.

VERBREEDING VAN DE VIJZELSTRAAT.

De memorie van toelichting op het plan van onteigening tot verbreeding van de Vijzelstraat, voor zooveel gelegen tusschen het Singel en de Heerengracht, zegt o.a. het volgende:
De tegenwoordige breedte van het gedeelte der Vijzelstraat, gelegen tusschen het Singel en de Heerengracht, bedraagt over het algemeen slechts 7 à 8.5 Meter, eene breedte die voor het tramverkeer en het geregeld toenemend rij- en voetverkeer ter plaatse beslist onvoldoende is. In verband met deze geringe breedte moet reeds het gedeelte der Vijzelstraat, tusschen het Singel en de Reguliersdwarsstraat, voor het verkeer met automobielen en rijwielen worden gesloten verklaard, waarvan het bezwaar zich in den laatsten tijd sterk doet gevoelen. Het verkeer met rijtuigen en handkarren, alsook met trams, kan voorts in dat gedeelte slechts in één richting worden toegelaten. Als gevolg hiervan moeten de trams, welke door de Vijzelstraat loopen, in de tegenovergestelde richting een omweg maken door de Reguliersbreestraat en de Reguliersdwasstraat, hetgeen in verband met de betrekkelijk geringe breedte-afmetingen dezer straten, en het zeer drukke verkeer, ook met trams, in de Reguliersbreestraat hoogst ongewenscht is. Hierbij komt nog, dat ter plaatse, waar de tram van uit Reguliersdwarsstaat de Vijzelstraat inkomt, wegens de geringe ruimte, groot gevaar voor aanrijdingen bestaat. Doch ook het voetgangersverkeer over de zeer smalle trottoirs in het gedeelte der Vijzelstraat tusschen het Singel en de Heerengracht, ondervindt belemmering en is met het oog op de tram niet zonder gevaar.
De verbreeding van dit gedeelte der Vijzelstraat mag dus als urgent worden beschouwd. Behalve dat daardoor de noodige ruimte zal worden verkregen, zal tevens de gelegenheid worden geopend, dat het verkeer van het centrum der stad naar het stadsgedeelte aan de zuidzijde zich bij de Heerengracht zal kunnen splitsen in twee deelen, waarvan een deel de Heerengracht en de Spiegelstraat zal kunnen volgen naar het Museumkwartier en het andere deel de Vijzelstraat zal kunnen houden om de Ferdinand Bolstraat en langs de Stadhouderskade en de Van Woustraat te kunnen bereiken.
Door de op het plan aangegeven wijziging der rooilijn voor de aan het meergenoemde straatgedeelte gelegen perceelen, zal dit straatgedeelte een breedte verkrijgen van 22 meter. De grond, niet voor verbreeding der straat benoodigd, zal worden gereed gemaakt voor bouwterrein.
Ten einde eene behoorlijke bebouwing ter plaatse te verzekeren, hetgeen noodzakelijk is, in aanmerking nemende, dat de Vijzelstraat een der belangrijkste verkeerswegen in het hart der stad is, is het beslist noodig, dat ook deze grond in eigendom aan de gemeente overgaat. De verbetering van het verkeer, alsmede eene doelmatige en aan de eischen van welstand voldoende bebouwing langs de te verbreeden straat, zijn alzoo de redenen, op grond waarvan het uit te voeren werk geacht moet worden te zijn van algemeen nut in den zin der Onteigeningswet.

EEN MERKWAARDIGE R.-K. KAPEL.

Men schrijft uit Kampen aan het Alg. Handelsblad:

Elk bouwkundige kent de vermaarde St. Nicolaas- of Bovenkerk alhier — maar weinigen weten, dat Kampen daarnaast in zijn Roomsch-Katholieke of Buitenkerk een uit architectonisch oogpunt waardevol monument bezit.

Deze Buitenkerk ligt half verscholen achter de R. K. school, het Zustergesticht, waardoor zij niet voldoende in haar rustige voornaamheid uitkomt. Naar men vermoedt was zij oorspronkelijk een kapel, haar vorm is die van een „hallekerk" met drie even hooge beuken, kooruitbouw en transept. De altaarnissen en koorafsluitingen zijn naar laat-Gothischen trant in plattegrond veelhoekig. Het gebouw is geheel in mooi-rooden baksteen opgetrokken, groefsteen is zuinig toegepast. De vensters hebben alle de traditioneele spitsbogen, waaruit echter de traceeringen verdwenen zijn.

Een merkwaardig onderdeel van deze kerk is de aangebouwde kapel, welke gelegen is ten Westen van het koor en ten Zuiden van het transept.

Waarvoor deze kapel oorspronkelijk diende, valt niet met zekerheid uit te maken. Sinds vele jaren doet zij echter dienst als sacristy. Zij is een bouwwerk van zeldzaam fraaie verhoudingen en heeft met haar veelhoekig plan, uitgebouwde contreforten, vensters en overgebouwde groefsteenspuwers langs de dakgoot, een hoogst schilderachtig aspect, vooral wanneer men haar vanuit den tuin van het gesticht der zusters waarneemt. Doordat men niet over voldoende geldmiddelen beschikte, bleef deze kapel jarenlang in vervallen toestand. Een en ander betreffende het in de 14e eeuw gebouwde deel der kerk moge hier plaats vinden: Het was in 1369, dat Rutgher Michielsz van Keulen, werkzaam aan het fraaie koor der Bovenkerk te Kampen, ook voor de Buitenkerk de plannen tot vergrooting ontwierp en uitvoerde.

Het vermoeden ligt voor de hand, dat dezelfde bouwmeester toen tevens de sacristykapel ontwierp — de typische bouwvorm maakt dit vermoeden zelfs waarschijnlijk.

In de loop der eeuwen werd dit monument verwaarloosd en op onoordeelkundige wijze veranderd.

Nu is — dank zij het initiatief van den kunstminnenden pastoor Gerritsen en de offervaardigheid zijner parochianen — de kapel op bekwame wijze gerestaureerd. Het muurvlak is uit het raam weggebroken en daarvoor zijn weer de oorspronkelijke groefsteenstijlen en traceeringen in de plaats gekomen. Inwendig is de oude pleisterlaag der muren vervangen door een nieuwe, waarop laat-Gotisch muur- en gewelfschilderwerk is aangebracht. Boven de deur toegang gevend tot het hoog-altaar, zien wij op een banderol de namen van de Patrones der Kerk (O. L. Vr.) en van den Bisschop. Ook van binnen is de kapel rijk van lijnen, bovendien bezit zij een fraai netgewelf. De bovenste verdieping, welke niet is gerestaureerd, onderscheidt zich door een merkwaardig „straalgewelf".

Op dit oogenblik is men bezig, acht nieuwe vensters in en bij de altaarnissen gereed te maken, welk werk is opgedragen aan den steenhouwer De Weert alhier; die ook het steenhouwwerk van het reeds geplaatste, hierboven genoemde, venster uitvoerde.

Architect der restauratie was de heer Herm. Kroes te Amersfoort, terwijl de heeren Waterkamp te Zwolle en Gossen te Kampen het verdienstelijk uitgevoerde schilderwerk leverden. De nieuwe meubelen zijn gedeeltelijk afkomstig van den heer Bos te Kampen. Het interieur ziet er mede door zijn zeldzaam fraaie Renaissance-kast en andere passende meubelen smaakvol uit.

Met deze restauratie is een architectonisch monument van bijzondere waarde, dat door zijn geïsoleerde ligging tot heden weinig werd opgemerkt, weer gebracht in een toestand, zijn bestemming waardig. Deskundigen, die te Kampen komen, om de St. Nicolaaskerk, het oude Stadhuis, het Gothische huis, etc. te bezoeken, zullen goed doen, zoo zij ook deze merkwaardige kapel eens gaan bezichtigen.

EENE TENTOONSTELLING IN DE BEURS.

Door ons gemeentebestuur was dit jaar op de Internationale Hygiënetentoonstelling te Dresden een belangrijke inzending te bezichtigen gesteld.

Het gemeentebestuur wenscht deze inzending ook aan het Amsterdamsche publiek te laten zien en heeft alles wat te Dresden was, thans in de Oostelijke vergaderzaal van het Beursgebouw ondergebracht. Donderdag j.l werd deze tentoonstelling geopend, die gratis te bezichtigen is.

DE HEER BERLAGE IN AMERIKA.

De Heer H. P. Berlage Nzn. vertoeft, zooals men weet op 't oogenblik in Amerika. Reeds deelden we het een en ander omtrent zijn aankomst aldaar mee. Na een paar dagen verklaarde hij aan den correspondent van de N. R. Crt. dat hij al zooveel interessants gezien had als hij voor zijn geheele verblijf van ruim een maand niet had durven verwachten en hij zou vooral den jongeren onzer bouwmeesters willen aanraden te New-York eens een kijkje te gaan nemen.

Toch is de heer Berlage niet bepaald enthousiast over alles wat hij ziet. Een der redacteuren van de „Evening Journal" schrijft o. m.:

„Hooge huizen missen vorm," zegt Holland's bouwmeester. „De Amerikaansche wolkenkrabber is het product van een nieuwe behoefte, maar de bouwmeesters, die ze hebben gemaakt, zijn in de fout vervallen van oude vormen te hebben gevolgd. De wolkenkrabber heeft nog geen beslisten vorm bereikt. Binnen de eerste honderd jaren zal een nieuw en wonderlijk plan van schoonheid — geheel verschillend van elke architectonische school, welke wij thans kennen — zijn volgroeid en in het luchthuis zijn verpersoonlijking vinden. Het Amerikaansche kantoorgebouw heeft een bepaalden invloed op de inrichting van de kantoorgebouwen in Europa, maar ik zie daar geen neiging naar het lucht-huis. Jelui, Amerikanen, hebt ons allen overtroffen wat de ontwikkeling van gemakkelijkheids-eigenschappen dergelijk soort van gebouwen betreft en het spreekt vanzelf, dat van Europa van u leert. Maar ongeacht hoe „modern" de huizen in Europa zullen worden, zij zullen het karakter van het volk bewaren. Men zou verkeerd doen te beweren, dat de wolkenkrabber niets schoons oplevert, antwoordde de heer Berlage op een desbetreffende vraag na eenig nadenken, maar de Amerikaansche architect heeft de fout begaan om oude vormen op deze monstergebouwen toe te passen, waarbij deze vormen absoluut niet thuis hooren.

Dit was misschien niet te voorkomen. De eerste locomotief was toch ook naar het model van een gewoon rijtuig gebouwd, en zij is in den tegenwoordigen vorm niet meer te herkennen. Zoo zien uw bouwmeesters zich geplaatst voor het vraagstuk van het bouwen van huizen van een nog nooit voorgekomen hoogte, en houden daarbij aan oude vormen vast. Neem b.v. eens uw thans in aanbouw zijnd Stadhuis. Het heeft een Italiaansche arcade en daarboven rijst een witte muur, doorboord met ramen, omhoog. Een dergelijke stijl in het benedengedeelte is niet op zijn plaats in een gebouw van twintig of veertig verdiepingen hoog".

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD 47. Berlijnsche reisindrukken (slot) door H. T. Karsten. Gewapend Zeeweringen door R. te Goes. De Nederlandsche Hervormde Kerk te Gennep door P. van der Weiden.

DE OPMERKER, 47. Moderne Duitsche Bouwkunst (slot).

DE BOUWWERELD, 47. Echo's X. Barokkunst door J. H. W. L. Raadhuis te Zantvoort, Joh. Jansen, Gemeente Architect.

TECHNISCH WEEKBLAD, 47. De levende natuur in de versieringskunst door A. Lorau.

BUITEN, 47. Kasteel Bleyenbeek te Afferden (L.)

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 92. Das neue Stadt-Theater in Hagen (W.) Architect Prof Dr. Ing. Ernst Vetterlein in Darmstadt.

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 93. Neubauten in Glogau, Architect Stadtbaurat W. Wagner in Glogau.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

II. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)

III. Reclameplaat voor de Vereeniging „St. Cassianus", programma in No. 46, inlevering vóór of op 1 Februari 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1302de Ledenvergadering. — De toren van Vlissingen. — Glasschilderkunst (Vervolg). — Juryrapport van de prijsvraag. — Bond van Nederlandsche Architecten. — Huishoudelijk Reglement voor de Permanente Prijsvraag Commissie. — Genootschaps Prijsvragen 1911. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1303de GEWONE LEDENVERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 13 DECEMBER e.k., des avonds te 8.30 UUR precies in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1302de ledenvergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van de volgende heeren als gewone leden van het Genootschap voorgesteld:
W. G. van Swers, voorgesteld door de heeren B. F. Boeijinga en G. J. Rutgers; Jan Mühlschlegel, voorgesteld door de heeren J. H. de Groot en G. J. Rutgers; N. Lansdorp, voorgesteld door de heeren H. A. J. Baanders en Jan de Meijer; Jan v. d. Raay, voorgesteld door de heeren A. J. Joling en H. A. J. Baanders; Walter van Diedenhoven, voorgesteld door de heeren R. N. Roland Holst en Maurits Plate.
4. Installatie van den heer W. M. Retera als gewoon lid van het Genootschap.
5. Benoeming der Verificatie-Commissie.
6. Voordracht met lichtbeelden van den heer Jan de Meijer: OVER HET WEZEN, DE WAARDE EN DE BEKORING VAN DE WISKUNST, MEER IN VERBAND MET HET SYSTEMATISCH ONTWERPEN. 7. Rondvraag en sluiting.

(Met het oog op de voordracht van den heer Jan de Meijer is de introductie zoo ruim mogelijk opengesteld).

II. Als gewone leden worden voorgesteld de heeren Joh. Brouwer, gediplom. bouwk. opzichter te Amsterdam, door de heeren K. van Leeuwen en G. J. Rutgers; Jos. de Jonge, bouwkundige te Amsterdam, door de heeren B. F. Boeijinga en G. J. Rutgers; H. G. Toebes, bouwkundige te Zaandam, door de heeren B. F. Boeijinga en H. A. J. Baanders. JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Verschenen is de 5e aflevering van den 19den jaargang, bevattende 1°. het Interieur eener Synagoge, ontworpen door Hans A. Zippelius te München, 2°. de interieurs van een Eetkamer en van een Muziekzaal door Prof. Peter Behrens te Berlijn, 3°. de voor- en zijgevels van het Theater te Dortmund van Prof. Martin Dülfer te München, 4°. een woonhuisgevel te München met een détail van den hoofdingang door Peter Birkenholz, en ten slotte een fraaie krijtteekening van een houtzaagmolen door Kl. van Leeuwen.

J. H. LELIMAN-PRIJSVRAAG B.

AFSLUITING VAN HET LEIDSCHEPLEIN.

Ingekomen zijn elf antwoorden onder de volgende motto's:

No. 1.	Motto:	Benares	2 teek.
„ 2.	„	Tijdgeest	3 „
„ 3.	„	Eenvoud	5 „
„ 4.	„	Silhouet	5 „
„ 5 en 5a.	„	Polyhymnia	4 „
„ 6.	„	Doornwoye	2 „
„ 7.	„	Van Water tot Land	3 „
„ 8.	„	Wetering	2 „
„ 9.	„	J. H. Leliman in memoriam	3 „
„ 10.	„	Kijktuin	3 „
„ 11.	„	Walda	4 „

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Exemplaren der „Algemeene Regelen" zijn op franco aanvrage verkrijgbaar bij den Secretaris der Permanente Prijsvraagcommissie, den heer C. N. v. Goor, 's-Gravendijkwal 71 te Rotterdam, tegen betaling van f0.25 per ex.

GLASSCHILDERKUNST *(vervolg op blz. 390 no. 48.)*

Vraag VII. „Wordt het glas ook wel eens afgeslepen, teneinde een bepaald effect te verkrijgen, dat men anders niet verkreeg?"

In den letterlijken zin van het woord, wordt het glas heden ten dage niet afgeslepen.

Het glas dat wordt gebruikt voor de samenstelling van gebrandschilderde vensters, is het z.g.n. antiek glas, dat geheel volgens de samensteiling van het glas der eerste eeuwen wordt vervaardigd, en bij de goede fabrieken zeer zeker niet achter staat bij deze oude voorbeelden, maar deze dikwijls in kleur en substantie overtreft.

Reeds spoedig ging men er toe over om het rood als eene dunne laag op een blanken ondergrond saamgesmolten te vervaardigen, daar het door en door de glasplaat kleurende, deze te donker kleurde. Langzamerhand bracht men ook de andere kleuren aan op een blanken ondergrond, hoewel ten allen tijde (uitgezonderd het rood) alle andere kleuren daarnaast werden gebruikt, die de glasplaat door en door kleurden.

Zonder nu alle voordeelen te beschrijven, verbonden aan dit opleggen der kleuren op de glasplaat, moet worden medegedeeld, dat men reeds vroegtijdig gebruik gemaakt heeft van deze omstandigheid, om deze opgelegde kleurlaag, plaatselijk door slijpen te verwijderen. Men

sleep b.v. de randen van een rood gewaad plaatselijk af, tot de witte ondergrond te voorschijn was gekomen. Dan kleurde men deze met de zilverpreparaten in het vuur geel. Zoo deed men ook met de andere kleuren. Maar dit geschiedde slechts dan, wanneer men geene stukkenverdeeling kon maken voor deze kleuren, die men door afslijpen en kleuren van de bloot komende ondergrond moest verkrijgen.

Speciaal werd dit gedaan b.v., waar een kroon, een gewaad of scepter met edelgesteenten moesten worden versierd, of franje het kleed omzoomde, en deze onderdeelen te klein en te talrijk waren, om alle, als apparte stukken in lood te worden gevat. Men paste dit slijpen dus bij uitzondering toe, daar het een zeer omslachtige werkwijze was.

Het massief gekleurde glas werd *nooit* afgeslepen. Toch is het mij in mijne praktijk voorgekomen, dat leeken mij vroegen, of het glas werd afgeslepen, daar zij bij glasstukken in het raam opmerkten, dat deze stukken ieder op zichzelf veelal aan de eene zijde van het stuk dikker of dunner waren, dan aan de andere zijde daarvan. Dit is eene eigenaardige eigenschap van het antiek glas, dat het bij elke plaat in het midden dikker is dan aan de kanten. Daardoor is het in de dikke plaatsen der glasplaat donkerder gekleurd, dan in de dunne plaatsen.

Hiervan maakt de glasschilder gebruik, door de stukken glas zoodanig door den glassnijder uit de glasplaat te laten snijden, dat hij de dikste (donkerste) stukken gebruikt voor de schaduwpartijen en de dunne (lichtste) stukken voor de lichtpartijen in de voorstelling van het raam. Ja, zoo hij kan, zal hij zelfs een stuk glas zoodanig laten uitsnijden, dat het van rechts naar links (d. w. z. van de schaduw naar de lichtzijde) een verloop van donker naar licht in de kleur heeft.

Zoo'n stuk loopt daarom in het raam, wanneer gij het raam plat op de werktafel ziet liggen, eenigszins naar eene zijde af, en doet iemand soms denken, dat het is afgeslepen. Dat is natuurlijk niet het geval. Glas, dat men afslijpt, wordt daardoor mat en ondoorzichtig, en zou er dan dof uitzien, waardoor de kracht van de kleur zou verloren gaan.

Er zou dan ook geene geldige reden kunnen worden aangevoerd, om massief gekleurd glas af te slijpen. Men zou het alleen kunnen doen, om donkere partijen lichter van kleur te maken. Maar waarom? Men heeft dan het stuk glas *te donker gesneden* en moet het daarom lichter snijden. Dat is eenvoudiger, en. . . . zoo behoort het ook onmiddelijk te worden gedaan.

Na de ontdekking der fluorwaterstofzuur, die de eigenschap bezit, om het glas aan te tasten (te ontbinden), gebruikt men deze stof in den laatsten tijd voor het verwijderen der opgelegde kleurlaag van de blanke plaat.

Men dekt de kleur, die behouden moet worden, met eene beschermende laklaag af, en etst dan de plek kleur door de fluorwaterstofzuur weg.

Deze werkwijze heeft dit voordeel, dat zij zuiver de plek kleur van het glas verwijdert, en, indien goed behandeld, laat zij de vrijkomende oppervlakte van den ondergrond doorzichtig.

Dit alles zal U doen begrijpen, dat het afslijpen van het glas in den tegenwoordigen tijd niet meer wordt gedaan, maar dat men somtijds bij opgelegde kleuren deze wegetst door middel van het fluorwaterstofzuur, ter verkrijging van enkele plaatselijke effecten in de voorstelling van het raam.

In de toepassing van wapens (heraldiek) in het raam, komt deze werkwijze meermalen voor.

(Wordt vervolgd). J. W. LE NOBEL, Amsterdam.

DE TOREN VAN VLISSINGEN.

Het is gelukkig dat de heer Baanders zijn repliek vlak achter mijn artikel heeft geplaatst, want nu kan men met één oogopslag zien, dat mijne vragen en bezwaren niet ernstig beantwoord zijn.

Op mijn vraag, door wien, waar en wanneer en met welk recht de eisch gesteld is, tegenwoordig zoo goed als voorheen geldende, dat een bouwwerk de vormen van den tijd, die het zag ontstaan, in dit geval dus die van de 20e eeuw, *moet* vertoonen, is het antwoord treurig: „de heer de Stuers zal toch niet ontkennen dat deze eisch *behoort te bestaan*". (Ik ontken het wel degelijk in zijn algemeenheid) „en dat het *ons* goed recht is eischen te stellen". (Wie is ons? en de vraag of iemand gerechtigd is eischen te stellen, hangt van den persoon en van den aard der eischen en van talrijke omstandigheden af; deze zinsnede geeft dus niets).

„Die eisch nu is geen andere, dan het recht, ons in de onzen tijd eigen vormenspraak uit te drukken." Goed, ieder architect mag eischen dat hem het recht gegund worde, zich uit te spreken in een vormenspraak, welke eigen is aan den tijd, waarin hij leeft. (Een lastig probleem tegenwoordig, want wie zal zeggen welke vormenspraak dat is?) Maar hier keert de heer Baanders de zaak om. Het was niet de vraag of men het recht heeft zich uit te drukken in een bepaalde vormenspraak; het Bestuur van A. et A. eischte oneindig meer en geheel iets anders, n.l. dat elk *bouwwerk* zekere bepaalde vormen, met uitsluiting van alle andere, moest vertoonen; die eisch ontneemt aan den bouwheer het recht om tusschen vroegere en latere vormen te kiezen en derhalve ook tusschen dezen en genen architect!

Op mijn vraag, wie dien eisch, welke het Bestuur klakkeloos beweerde dat tegenwoordig zoo goed als voorheen geldt, gesteld heeft, en waar en wanneer zulks geschiedde, krijg ik het nuchter antwoord: „deze eisch steld onze tijd zich zelf en wordt door niemand gesteld." Ik erken nederig dat dit mij te geleerd is; ik kan er niet bij! Dan volgt een betoog dat wij onvermogend zijn aan een bouwwerk de vormen van een vroegere cultuur periode te geven en dat bepaaldelijk te Vlissingen een nieuwe spits in de vormen van de afgebrande alleen zal kunnen zijn „een uitteraard minderwaardig namaaksel van het origineel". En waarop steunt die sombere prophetie? „Men is niet bij machte te spreken als een 17e eeuwsche Hollander, nog minder een gedicht te maken — hetzij in klanken of in vaste materialen — op de wijze als een eeuwen geleden levend dichter dit zou gedaan hebben". Hoogdravende taal, welke in ons geval absoluut niets beteekent.

Er bestaan zeer nauwkeurige en uitvoerige bouwkunstige teekeningen van de afgebrande Vlissingsche spits, welke alle bijzonderheden der constructie van dit „gedicht" helder vertoonen. Aan wien maakt men wijs dat een hedendaagsche architect minder goed dan zijn voorganger uit de XVIIde eeuw volgens die teekeningen de spits zou kunnen opbouwen? Daartoe behoeft hij niet oud-hollandsch te spreken, of gedichten te maken, het is voldoende dat hij bedreven zij in timmerwerk en aanverwante vakken, en dat hij gezond verstand hebbe; hij heeft niet te ontwerpen, toch alleen een bestaande teekening uit te voeren.

Maar gesteld eens dat de bouwheer luisterde naar het Bestuur van „A. et A." en een spits wilde bestellen „in de vormen van de 20e eeuw". Die bouwheer zal toch vermoedelijk evenals ik nieuwsgierig zijn om eerst eens zulk een spits te zien; ik vroeg daarom waar dat mirakel te zien was? Verlegenheid van den Heer Baanders!

„Laten wij daar niet naar zoeken, — zij zullen er zeker weinig zijn — maar is dit een reden om er geen te maken?" O neen, ik zal niemand beletten er een te maken, maar nu blijkt toch het geheele adres van het Bestuur van „A. et A." belachelijk. Het eischt op hoogen toon. dat Vlissingen afzie van een spits die er uit zal zien als die waaraan de burgerij uit historische herinneringen gehecht is, en waarvan de teekeningen kant en klaar gereed liggen, en dat de stad besluite een spits te doen bouwen met vormen die nog nergens te zien zijn, maar toch al vast met vermakelijk „aplomb" verklaard worden „voor onzen tijd geeigend te zijn".

Ik begrijp dat de Vlissingsche Vroedschap het zekere boven het onzekere verkozen heeft. En ik geef aan het Bestuur van „A. et A." den vriendenraad om zich niet te laten meesleepen door hoogdravende bespiegelingen, maar elke zaak bedaard en met gezond verstand te beoordeelen.

Den Haag, 2 Dec. 1911. VICTOR DE STUERS.

In het volgend nummer zal voorgaand stuk beantwoord worden. Middeler wijl heeft De Heer De Stuers gelegenheid om zijne „critiek" voort te zetten en uit te breiden bijv. over de door mij genoemde voorbeelden en om eene verklaring te geven van het verschijnsel, dat er vroeger Gothieke en Renaissance torens en spitsen ontstonden, hoewel deze tevoren nimmer gemaakt waren. Ik hoop, dat de Heer De Stuers bij dit vervolg de zinnen niet buiten verband met het geheel uit mijn antwoord licht. Hetgeen veel noodeloos werk voorkomt.

H. A. J. B.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEDENKRAAM IN HET ACADEMIE-GEBOUW TE GRONINGEN.

In de Aula van het nieuwe Academiegebouw te Groningen zijn thans de ontwerpen tentoongesteld, welke zijn ingezonden op de prijsvraag voor een gedenkraam in genoemd gebouw, uitgeschreven door het College van Curatoren der Rijksuniversiteit te Groningen. Er is flink gewerkt; vier en twintig ontwerpen kwamen in. Het zij ons vergund van eenigen dier ontwerpen een enkel woord te zeggen. Alvorens dit te doen willen wij wijzen op een belangrijk gegeven voor deze prijsvraag. Het glasraam is gebonden aan eene hoofdindeeling, bestaande uit zeven maal vijf even groote rechthoeken, aan de bovenzijde beëindigd door eene gedrukte boog. Deze boogvorm nu is ingedeeld in kleine boogjes, welke even de illusie van traceeringen moeten geven; echter zoo zonderling, dat er links en rechts eenige vakken overblijven, die bezwaarlijk in eenig ornament zijn op te nemen.

Deo Patriae Academiae. De onder dit motto ingezonden teekeningen zijn van de eerst bekroonde inzenders [1]) RUDOLF und OTTO LINNEMANN te Frankfurt am Main. Buitenlanders waren dus de gelukkigen. Het zeer verdienstelijk geteekende ontwerp, bestaande uit eene overzichtteekening en eene detailteekening wordt in het juryrapport aldus besproken:

De samenstelling van dit ontwerp is eenvoudig, rustig en zinrijk. Het hoofdtafereel stelt voor Ubbo Emmius en de stichting der Universiteit; onder dit tafereel staan eenige vrouwenfiguren dragende de modellen der verschiliende gebouwen waarin de Hoogeschool in den loop der tijden gehuisvest is geweest; de deelneming der Groningsche studenten aan de verdediging van stad en vaderland worden door kinderfiguren met krijgsattributen op geestige wijze symbolisch in herinnering gebracht.

Behalve de compositie zijn ook de teekening en de kleurbehandeling meesterlijk en in het juiste karakter zoodat dit ontwerp niet slechts relatief, maar in absoluten zin de bekroning waardig is. Het zij ons veroorloofd enkele wijzigingen in overweging te geven, waardoor naar onze meening, het ontwerp bij de uitvoering nog zal winnen en wel:

1. verdient het aanbeveling het geheele tafereel te doen rijzen door het op een hooger architectonisch voetstuk te plaatsen dat van een toepasselijk opschrift te voorzien ware; hierdoor zal de wel wat onnoodig groote lichtoppervlakte van de bovenvlakken verminderd worden;
2. Indien de mantel van Ubbo Emmius eenigszins verlengd wordt zal de roode achtergrond daar ter plaatse worden verkleind of weggenomen, hetgeen aan het kleureneffect ten goede zal komen;
3. Het Rijkswapen en de banderol zullen nadere studie vereischen, ook om overeenstemming te verkrijgen met de nieuwe bepalingen omtrent het Koninklijke wapen.

Gaarne willen we hieraan nog iets toevoegen. Het hoofdtafereel is opgenomen in eene architectuur, die zich aanpast aan de vervalperiode van de glasschilderkunst der Renaissance. Eenig streven naar moderne vormen — in welk opzicht dan ook — is niet aanwezig. Zwevende architectuur, slingers, banderoles met wapperende linten schikken elk tafereel op de plaats waar het 't best te plaatsen is. Boven de tafereelen is een groot vak lucht, dat nu storend is, doch na inachtneming van de wenken in het rapport gegeven, niet meer zal hinderen. Geheel boven is in eene cartouche het Rijkswapen geteekend. De ontwerper heeft zich van de gegeven indeeling het best afgemaakt door zich er eenvoudig niet aan te storen. Zelfs het wapen is dwars over de traceerinkjes geteekend en zoo, dat dit in de teekening niet zoozeer in 't oog loopt. Het zal dan ook bij uitvoering wel noodig zijn dit zonderling euvel onder de oogen te zien en te trachten de hoofdindeeling welke in het glasraam zware zwarte lijnen geven zal, eenigszins in verband met het geheel te brengen. Een detail dat de opvatting van het ontwerp verduidelijkt, is meesterlijk geteekend.

Verbum. Aan dit motto, ingezonden door D. J. VAN DER LAAN te Rotterdam werd den tweeden prijs toegekend. Het rapport zegt hiervan:

De architectonische compositie is niet in alle opzichten geslaagd te noemen; de benedencartouche toch met de afbeelding van het oude gebouw mist samenhang met de overige architectuur. Doordat de bouwkunstige opstellingen te zeer de overhand hebben gekregen is het geheel wat eentoonig van kleur geworden, vooral het vak met opschriften, dat de compositie in de hoogte verdeelt is te groot.

Dit ontwerp, over het geheel wat flets van kleur, is zeer knap van teekening. De Renaissance architectuur, welke hier eene belangrijke plaats inneemt, is niet gelukkig te noemen. Het ondergedeelte van het ontwerp staat geheel los van het overige. Cartouchen en slingers vieren hier hoogtij. De zijkanten zijn geheel gevuld met lange slingers welke wapenschilden in zich dragen. Ons kwam daarbij onwillekeurig Ruskin in de gedachte, waar hij (Stones of Venice I, Chapter XX, the material of ornament V) spreekt van de zaken welke zich leenen tot ornament [1]). Eene detailteekening van eene geblinddoekte vrouwenfiguur is zeer knap geteekend.

Lucc. Aan dit ontwerp, ingezonden door H. ROSSE te 's-Gravenhage is de derde prijs toegekend. Het rapport zegt hiervan:

Dit ontwerp biedt een rijker kleurschakeering dan het hiervoor behandelde, doch de compositie is wat verward, hetgeen den algemeenen indruk minder gunstig doet zijn.

Het vatten van het hoofdtafereel van de stichting in een groot medailjon, hetwelk zonder eenigen samenhang is geplaatst vóór een architectonischen achtergrond, is een weinig gelukkig denkbeeld. Overigens zijn teekenwerk en kleurenbehandeling verdienstelijk.

Dit ontwerp, knap geteekend, is tamelijk sterk van kleur; vooral het sterke rood en blauw meenen wij dat niet

[1]) Zie het Juryrapport, afgedrukt in „Architectura" No. 47.

[1]) Deze bekende uiteenzetting eindigt, waar Ruskin als zoo dikwijls spreekt van „the pestilent Renaissance", aldus:

The indolence of architects came to the aid of their affectation, until by the moderns we find the practice carried out to its most interesting results, and, as above noted, a large pair of boots occupying the principal place in the bas-reliefs on the base of the Colonne Vendôme.

gelukkig zal zijn voor het lichteffect. De kleuren van een glasraam zullen toch zoo verdeeld moeten zijn dat zij gezamenlijk een kleurloos licht doorlaten; wij erkennen gaarne dat deze eisch eene zeer moeilijke is. De plaatsing van het middenmedaillon, zoo maar dwars over de zuilen van eene architectuurversiering druischt in tegen de eischen van goede versiering. Ook de paneelen in het ondergedeelte, met de perspectievische tafereelen zijn niet gelukkig te noemen. De wapens zijn te groot in vergelijk tot de behandeling van de figuren. Het detail is knap van teekening en kleur; wel meenen wij dat onze voorouders een blozender gelaatskleur toekomt.

Craftsman I. Dit ontwerp is verbrokkeld; het hoort niet bijeen en vormt daardoor geen geheel.

Craftsman II. Dit ontwerp, ongekleurd is in verdeeling niet gelukkig te noemen. Wel is hier behoorlijk rekening gehouden met de gegeven hoofdverdeeling.

Hilda of Whitby. Dit ontwerp, klaarblijkelijk van denzelfden inzender als de beide laatstgenoemden, heeft dit gemeen met Craftsman I en II dat ze knap geteekend zijn; eenige studiën komen dit nog verduidelijken. Het ontwerp is zeer kleurig. Eene balletvoorstelling met pruikeheeren en wijdgerokte achttiend'eeuwsche dames vormt het belangrijkst tafereel. Daarboven zweven gebouwen in helgroene slingers; boven groeien groene wonderboomen die, dwars over de hoofdindeeling, niet best op hun plaats zijn.

Holland. De compositie is slap te noemen. Een architectuurvoorstelling met nog eene andere daar weer in, doet wat vreemd. De proportie dier vormen is niet gelukkig, al zijn daaraan ook andere eischen te stellen dan aan echte bouwkunst. Het detail, zoet van kleur, staat in teekenwerk achter bij de vorenbesproken inzendingen.

Sophia. Dit is zeer knap van teekenwerk; de figuren getuigen van eene groote vaardigheid. De architectuur is verward; wel is hier getracht van de gegeven indeeling gebruik te maken.

Oranje boven. Hoewel dit ontwerp den indruk geeft, dat het den ontwerper boven zijne krachten ging, is het een der weinigen die de hoofdverdeeling goed heeft gevolgd en getracht heeft dit in zijn ontwerp op te nemen.

1913. Dit ontwerp geeft den indruk dat de ontwerper als schilder verdienstelijker is dan als teekenaar. Het detail is knap, het ontwerp daarentegen verward.

1612. Dit ontwerp onderscheidt zich van de meesten, dat geene architectuurvoorstelling is toegepast. Het teekenwerk is knap, vooral van de cartouchen en arabesken aan de zijkanten. Met de hoofdindeeling is behoorlijk rekening gehonden.

Wapen zwart op geel. Dit ontwerp is wel wat peuterig geteekend, wat jammer is, daar het teekenwerk en het ontwerp overigens verdienstelijk te noemen zijn. De drie middenpaneelen zijn knap, doch bevatten te veel. De vreemde vakjes van het bovengedeelte der gegeven indeeling zijn hier op goede wijze met ornament gevuld.

Ontwikkeling. Dit ontwerp doet ons niet aangenaam aan zoowel van verdeeling als van kleur. De perspektieven van de beide Academiegebouwen vóór en na den brand, welke men uit verschillenee oogpunten zien moet, zijn zonderling tegen elkaar geplaatst.

Doe wat kan. Eene merkwaardige architectuur is hier te zien van zuilen, bestaande uit opeen gestapelde wapens, welke eene bouwkunstige vormensamenstelling draagt, welke door de daaropgeplaatste deelen overbelast schijnt. De figuren zijn minder gelukkig.

Ubbo Emmenius. Een architectuurvoorstelling van een Renaissancepoortje, staat weer op een ander gebouw, wat storend aandoet. De moeilijk te vullen vakken van het bovendeel zijn tamelijk goed gevuld. Het teekenwerk van overzichtteekening en detail is zeer verdienstelijk.

D. Ook in dit ontwerp is de architectuurvoorstelling niet gelukkig. Een eenigszins mislukt Renaissance poortje, hetwelk geen verband houdt met de hoofdverdeeling treedt op den voorgrond. Ook de wolken van den achtergrond zijn minder goed geslaagd. Het houtskooldetail is knap geteekend.

Matri Meae. Hoewel het rapport der jury de architecturale opzet van dit onderwerp loffelijk noemt, maakt het o. i. wel eenigszins den indruk van eene wonderlijke tooneeldekoratie. Dit ontwerp is, als zooveel anderen, in 't geheel niet van onzen tijd. De figuren zijn niet gelukkig, hoewel het overig teekenwerk zeer knap te noemen is.

Vitri pictor, blijkens bij de inzending geplaatst kaartje van Jan de Quack te 's Gravenhage. Dit ontwerp toont meer het werk van een architect dan van een decoratief teekenaar. Niettemin is het teekenwerk verdienstelijk; enkele vormen, als van de getorschte zuilen doen wat vreemd aan. Op enkele plaatsen schijnt ons dit ontwerp te fijn, ook zijn de letters wel wat klein.

Vitrail. Dit ontwerp, sterk van kleuren, geeft eene architectuur van eenigszins vreemde opeenstapeling. Het detail, knap van teekenwerk, toont mede de verwardheid der compositie.

Hiermede hebben wij — in alle bescheidenheid — getracht den indruk weer te geven van ons bezoek aan de tentoonstelling.

De geheel-indruk is, dat door verdienstelijke ontwerpers naar den prijs gedongen is en in zooverre de prijsvraag geslaagd genoemd kan worden. Het schijnt ons een merkwaardig verschijnsel, dat verreweg de meeste inzenders gemeend hebben, dat eene architectuur-decoratie het hoofdmotief van het ontwerp moest zijn en dat die architectuur dan de vormen moest dragen van de verval-periode der Renaissance. Ontwerpen met hedendaagsche architectuurvormen of modern ornament zijn er in 't geheel niet; zonder architectuur slechts enkelen. Wel een bewijs voor de weinige standvastigheid alsnog van onze moderne glasschilderkunst, welke zich hier aansluit bij de even weinige standvastigheid der moderne architectuur, blijkens de Hollandsch-Deensche Renaissance-vormen van het nieuwe gebouw, waarin de tentoonstelling wordt gehouden en waarvoor het glasraam is bestemd. A. K.

EEN VERWARRING.

In het laatste nummer van „de Aannemer" komt een overgenomen stukje uit het „Vademecum der Bouwvakken" voor met het hoofd: „Eigenaardige toestanden".

Hierin heerscht een dergelijke verwarring, dat wij genoodzaakt zijn opheldering te brengen.

Die verwarring is in het brein van den schrijver ontstaan bij het lezen van het door ons genootschap gestuurde adres aan het Gemeentebestuur van Vlissingen in verband met de herstelling van den onlangs afgebranden St. Jacobstoren aldaar.

Had de schrijver eerst de zaak onderzocht, voordat hij zijn oordeel neerschreef, dan zou hij hebben gehoord, dat de herstelling van den toren *niet* is opgedragen aan den hersteller van de kerk, n.l. den heer J. F. L. Frowein, architect B. N. A. Dit moge hem nu, evenals ons, zonderling schijnen, wat het ook is; toch is het een feit, dat de herstelling van den toren geschiedt onder leiding van den Gemeentebouwkundige, die ook het gewraakte bestek en de teekening heeft opgemaakt. Wij raden den schrijver aan deze eens in te zien, en wij gelooven, dat hij het dan geheel met ons eens zal zijn, en dat hij het laatste gedeelte van zijn stukje zal willen herroepen.

't Is nu hier niet noodig, verder er op in te gaan, hoe de zaak betreffende de gescheiden herstellingen in elkaar zit, doch deze was zóó, dat het onvruchtbaar was, officieel de wenschelijkheid uit te spreken, de herstelling van kerk en toren in één hand te geven, en wel in die van den heer J. F. L. Frowein.

Er is dus niet in de verste verte sprake geweest van *een vonnis: „Zet die man aan den dijk, want hij weet het niet".*

DE NIEUWE KAZERNE TE NIJMEGEN.

In „Architectura" No. 45 van 11 Nov. j.l., gaven wij een korte beschrijving vergezeld van enkele afbeeldingen der nieuwe veldartilleriekazerne te Straatsburg. Die is o. i. als een voorbeeld van goede architectuur aan te merken, doch, het is waar, het is, een loot van vreemden stam. De nieuwe kazerne voor de koloniale reserve te Nijmegen daarentegen is een loot van *eigen* stam maar ach, volgens den Heer de Stuers, *„een stuk stijlloosheid, waarvan de plannen zoo slordig zijn voorbereid, dat de kosten een ton tegenvallen".*

Wij vragen ons daarom af: Is er in Nederland nu heusch geen architect te vinden die een kazerne kan bouwen die minstens een even goeden indruk zou teweegbrengen als die te Straatsburg, en dan nog bovendien eene aanmerkelijke besparing in kosten zoude vertegenwoordigen. Wij zijn er van overtuigd dat dit wel het geval is. Alleen..... als „hadden" komt is „hebben" te laat.

MONUMENTALE SCHILDERKUNST.

Met belangstelling volgde ik de wisselwerkingen tusschen de monumentale schilderkunst en de architectuur. Het is een verblijdend teeken dat van de beoefenaren der beide kunsten in den laatsten tijd een geest van wederzijdsche waardeering uigaat, een teeken voor het aanbreken van een nieuwen tijd, waarin het mogelijk zal zijn dat een nieuw levensideaal zich op geestelijk, zoowel als op stoffelijk gebied zal ontplooien. In dit opzicht verschil ik dan ook zeer van meening met den Heer A. W. Weissman, die maar niet gelooven kan aan dien nieuwen tijd, waarin de muurschilders in penceelstreken verhalen van een levend idealisme, van een ..... levensdoel.

Een nauw verband tusschen beide kunsten moet gevormd worden en reeds zien we dit verband groeien, hoewel niet in algemeen waarneembaren vorm; nog ontbreekt daartoe den vasten grondslag van „het doel" het wezen der ware kunst en is dit gemis, dat architectuur en schilderkunst hunne eigene wegen doet bewandelen zonder zich in gemeenschappelijk opgaan te completeeren en te verdiepen. Door deze afgescheidenheid is in onze hedendaagsche kunstuitingen iets onsamenhangends gekomen en wil de kunst weer een levende factor voor de geheele menschheid zijn, dan dient de vaste eenheid tusschen de kunsten weder hersteld te worden.

Bij het aanschouwen van oude bouwerken treft ons telkens weer, hoe zelfs bij eene veelvuldigheid van materiaalsoorten men toch een eenheid bereikt heeft en hoe *dát* eigenlijk de innerlijke waarde van het kunstwerk uitmaakt.

Niet alleén de verhalende kunst der muurschilders, noch alleén architectuur spreken tot ons doch het is het geheel, dat ons treft, als eene uiting van de verheven bedoeling; de verhalende kunst werkte mede tot de uiting van de voor kunstenaar en aanschouwer levende waarheden van dien tijd en mocht die kunst weer tot nieuw leven geroepen worden, dan ook diene zij tot het verkondigen van eene levende waarheid: laat het uitbeeldingen zijn van eigen doorwerkte gedachte, of zij dan uitgebeeld worden door bijbelverhalen of wel door volksoptochten of..... het doet er niet toe, doch laat het levende waarheid zijn en door het diep geloof in de handeling der onderwerpen, zullen die op den muur geschilderde verhalen medewerken tot het bereiken van een eenheidskunst.

Wanneer dan in de kunstenaars het heerlijk besef ontwaakt, hoe het te samen opgaan in 't geloof aan die eenheid den grondslag moet zijn voor een nieuwe kunstperiode, waarbij de verschillende kunstvormen zich tot een harmonisch geheel zullen aan een sluiten, dan zal de drang naar verwezelijking van dat ideaal zich tot de daad moeten ontplooien en zal zich het eerst de vraag voordoen, op welke wijze de kunstenaar zal moeten medewerken aan die hernieuwing van den tijdgeest.

In nauw verband met die eenheidsgedachte staat de te volbrengen daad, dus het maken van een kunstwerk en daar deze daad door wijsheid geleid dient te worden in harmonie met den wil van den maker, aan wien het werkzaam aandeel gegeven wordt, zal het noodig zijn dat deze drie aanzichten „weisheid", „wil" en „werkzaamheid in evenwicht gebracht worden om tot de werkelijke daad te kunnen komen

Maar daar wijsheid in wezen waarheid is, dient men in de daad wáár te zijn, d.w.z. moet elke kunstuiting van waarheid, d.i. onverborgenheid spreken en dat dit nauw verband houdt met de ambachtelijke zuiverheid, zoude door vele voorbeelden bewezen kunnen worden. Want hoe meer een voorwerp de openbaring der constructie is, des te meer (wanneer dit tenminste bewust en doelvol gebeurt) zal het kunstwerk tot het volle recht komen. Een eerste vereischte toch is, dat men bij het aanschouwen van een voorwerp de samenstelling direct ziet en dat deze samenstelling van wijsheid, in dit geval van vak-, materialen- en constructiekennis getuigt.

Hoe meer de te gebruiken stoffen en materialen direct uit de natuur ontleend zijn, des te meer zullen zij mede helpen tot den opbouw van het kunstwerk.

Het is echter opvallend, dat veelal de neiging bestaat alle bouwmaterialen te kennen en het schijnt vaak of het om die kennis slechts gaat..... toch is dit verre van waar, want het gaat veeleer om de kennis der onderscheiding der materialen en het wél kiezen van *die* materialen, welke aan het doel dat beoogd wordt voldoen.

Dat deze kennis des onderscheids ons tot de zuiverheid der ambachtelijke kunst brengen zal, daarin geloof ik ten volle; immers zal men de kunst op zuivere wijze met den arbeid verbinden en ook op dit gebied zal dan eenheid bereikt worden.

Wij moeten dus wederom terug naar de tijden, waarin een geheel volk in een ideaal leefde, tijden waarin het geloof een basis der handeling was.... en verrijkt met die kennis en dat geloof, durven wij het oog tot de toekomst richten, een toekomst welke mooier en verhevener wezen zal dan het heden. Verloren is gegaan het geloof dat eens de tijd wederkomen zal als voorheen, waarin „arbeid en kunst" een licht en sterkte voor de samenleving was. En dàt geloof, dàt vertrouwen, ja dàt weten, kan terugkeeren, wanneer wij aan een eeuwig verleden denken en een eeuwig heden ja.... een eeuwige toekomst. Laat ons dan in het eeuwig heden, de wisselwerking tusschen verleden en toekomst, de steenen voor het gebouw der toekomst verzamelen. C. J. DE HAAS.

VRAGENBUS.

Vraag: Wanneer een ondershandsche aanbesteding voor een bouwwerk plaats heeft gehad, en de opgaven veel hooger zijn, dan de begrooting en men niet tot een goed resultaat komen kan, is het dan geoorloofd opnieuw

eene aanbesteding te houden. Hoe is men in zoo'n geval verplicht te handelen tegenover de aannemers, die ingeschreven hebben zoowel finantiëel als moreel.

Antwoord: Indien men de overtuiging heeft dat de begrooting niet te laag berekend is, kan het zijn nut hebben, en is het stellig geoorloofd, in een geval als in de vraag omschreven, tot herbesteding over te gaan. Men kan dan ten opzichte van de inschrijvers der eerste besteding met een bedankje volstaan, hoewel het aanbeveling verdienen zou bij onderhandsche besteding als regel aan te nemen dat serieuse inschrijvers eenige tegemoetkoming in de gemaakte onkosten dienen te ontvangen; daartegenover moet dan zekerheid worden verkregen dat het misbruik van „opzetjes" niet in toepassing kome.

VAN ALLERLEI AARD.

PRIJSVRAAG VOOR ONTWERPEN VAN ARBEIDERSWONING-MEUBILEERING VAN DE VEREENIGING „ONS HUIS" TE ROTTERDAM.

Het Bestuur der Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam is voornemens in de maanden Mei en Juni 1912 een tentoonstelling te houden van meubileeringen voor arbeiderswoningen, waartoe het o. m. twee woningtypen wenscht te doen opstellen en meubileeren.

Teneinde de belangstelling voor *goede* arbeiderwoning-meubileeringen op te wekken en te trachten aan te toonen, dat zonder groote kosten toch goede, behaaglijke en degelijke woning-inrichtingen te verkrijgen zijn, heeft het Bestuur besloten een prijsvraag uit te schrijven voor de inrichting en meubileering van twee arbeiderswoningtypen, waarvan de plattegrond-teekening op aanvraag kosteloos wordt verstrekt.

Omschrijving: Het kleine woningtype bevat: woonkamer ± 3,50 × 4,70 M.; slaapkamertje ± 2,50 × 3,50 M.; keuken ± 1,90 × 3,50 M., en gang. Het groote woningtype bevat: Woonkamer ± 3,85 × 4,70 M.; ontvangkamer ± 3,60 × 4,35 M.; groote slaapkamer ± 2,15 × 3,25 M.; kleine slaapkamer ± 1,85 × 3,85 M.; keuken ± 1,90 × 3,25 M., en gang.

De hoogte der verdieping bedraagt ± 3 M. Het aantal en de aard der meubelen, alsmede de keuze en bewerking van het materiaal worden vrij gelaten. Het geheele ameublement, met inbegrip van kachels, wandversieringen, lampen, vloerbekleeding, gordijnen enz., doch met uitzondering van bedden- en linnengoed, servies, keukenfornuis, potten en pannen, zal voor de kleine woning hoogstens ƒ 360. en voor de groote woning hoogstens ƒ 450.— verkoopsprijs mogen bedragen.

Teekeningen: Gevraagd worden: I. op een schaal van 1 à 20: *a.* Een plattegrond-teekening, waarop de plaatsing der meubelen is aangeduid. *b.* Een teekening in kleur van een of meer der voornaamste wanden. (De afmeting en vorm van de deuren, ramen en schoorsteenen worden vrijgelaten). II. Op een schaal van 1 à 10: De meubelen. III. Op ware grootte: Eenige belangrijke détails, waaruit vorm en constructie mocten blijken. De teekeningen moeten vergezeld gaan van een beschrijving van de keuze der materialen, stoffen, kleuren, enz., alsmede van een gedétailleerde kostenbegrooting.

Algemeene Bepalingen: De mededinging staat open voor alle Nederlanders. De ontwerpen moeten uiterlijk 15 Februari 1912 franco worden ingeleverd aan het bureau van den Directeur van „Ons Huis". Gouvernestraat 133, te Rotterdam. Voor alle overige bepalingen gelden die, welke zijn vervat in de „Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen". De ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen ter beoordeeling in handen worden gesteld van een Jury, bestaande uit de Heeren: K. P. C. DE BAZEL, architect, Bussum, H. P. BERLAGE NZN., architect, Amsterdam. HERM. VAN DER KLOOT MEIJBURG, architect, Hoofdleeraar a. d. Academie v. Beeldende Kunsten, 's-Gravenhage, KL. VAN LEEUWEN, Kunstnijveraar, Amsterdam, C. W. NIJHOFF, Directeur der Kunstnijverheidsschool, „Quellinus", Amsterdam. De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto. Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak van de Jury te verbreken. Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen mocten worden gevoegd: *a.* een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende: „Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto. . . . . verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is; *b.* een correspondentie-adres.

Het onder *b.* genoemde omslag zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend, om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden. Elk omslag zal gemerkt moeten zijn met het motto. Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en van eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een der lokaliteiten van het gebouw der Vereeniging gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig zal worden aangekondigd, te bezoeken. Na afloop der tentoonstelling worden de inzendingen, uitgezonderd de bekroonden, aan het correspondentie-adres teruggezonden. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen tegen alle schade verzekerd zijn tot een bedrag van ƒ 120.— voor het kleine, en van ƒ 150.— voor het groote woningtype. Vragen om inlichtingen moeten vóór 15 Januari schriftelijk worden gericht aan de Jury, adres voormeld bureau, en worden geldend en bindend zoodra zij met de antwoorden in een of meer bouwkundige bladen zullen verschenen zijn.

Bekroningen: Voor ieder der beide typen van woninginrichting zullen *twee prijzen* worden beschikbaar gesteld, te weten: voor het kleine woningtype een eerste prijs van ƒ 80.— en een tweede van ƒ 40.—; voor het groote woningtype een eerste prijs van ƒ 100.— en een tweede van ƒ 50.—.

Bovendien is het de bedoeling aan de eerst-bekroonden de leiding op te dragen van de inrichting der woning en de uitvoering der daarvoor bestemde meubelen door een meubelfabriek, aan te wijzen door de Tentoonstellings-commissie, in overleg met de Jury en de eerst-bekroonden. Voor deze leiding en het vervaardigen der détail-teekeningen zullen de eerst-bekroonden door de prijsvraag-uitschrijfster worden gehonoreerd met een bedrag van ƒ 120.— voor het kleine en van ƒ 150.— voor het groote woningtype. Alle hiertoe te leveren teekeningen met bijbehoorende stukken worden het eigendom van de prijsvraag-uitschrijfster, die daarmede tevens het recht verkrijgt desverkiezend de meubelen op groote schaal te doen reproduceeren.

Mocht de Jury van oordeel zijn, dat geen der ingekomen ontwerpen aan de gestelde eischen voldoet, dan heeft zij het recht de prijzen geheel of gedeeltelijk in te houden of op een andere wijze te verdeelen.

Voor het Bestuur van „Ons Huis".

Rotterdam, November 1911. A. DE KOE, *Directeur.*

PRIJSVRAAG BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Op de prijsvragen, dit jaar uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, voor een „Ontwerp voor een café-restaurant met aanlegsteiger voor roei- en zeilbooten", zijn 9 antwoorden ingekomen en voor de 2de prijsvraag: „Ontwerp voor een Vignet" 54 inzendingen.

De jury, bestaande uit de hh. J. W. Hanrath, J. P. Houtzagers, A. J. Th. Kok, J. P. Stok, Jan Stuyt en W. T. Overeynder zal tusschen 11 en 16 December uitspraak doen.

BEKRONINGEN — TURIJNSCHE TENTOONSTELLING.

Op de Internationale Tentoonstelling te Turijn zijn de volgende bekroningen door Nederlanders behaald:

De Grand Prix door de N. V. Plateelbakkerij „St. Lucas" te Utrecht, de Timmerwerf „Gusto" firma A. F. Smulders te Schiedam, de Plateelbakkerij „De Distel" te Amsterdam, de Koninklijke Fabriek van Goudwerken, firma C. J. Begeer, te Utrecht, en de N. V. Van Berkel's Patent te Rotterdam.

CONGRES VOOR KUNSTONDERWIJS.

Het vierde internationaal congres voor kunstonderwijs, teekenen en toegepaste kunst, zal van 12 tot 18 Augustus 1912 te Dresden worden gehouden.

Het congres zal uit twee afdeelingen bestaan:

a. scholen voor algemeene ontwikkeling;

b. kunstscholen en kunstnijverheidsscholen.

Het congres bedoelt, evenals zijn voorgangers in Parijs 1900, in Bern 1904 en in Londen 1908, het teeken- en kunstonderwijs op een steeds vasteren basis te stellen en aan te toonen de groote waarde van het teekenen, zoowel voor de algemeene vorming alsvoor het beroep. Tot het bereiken van dit doel zullen voordrachten en besprekingen dienen, voor alles echter een internationale teeken-tentoonstelling, die van 4 tot 25 Augustus 1912 zal worden gehouden en verbonden zal zijn met een tentoonstelling van leermiddelen.

Voor ons land heeft de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs de leiding op zich genomen.

De 1e secretaris, J. de Jong Czn., te Utrecht. ontvangt berichten voor deelname aan de tentoonstelling.

— Uit 's-Gravenhage wordt ons d.d. 5 December het volgende medegedeeld:

Door den heer J. Jalvingh, aannemer te Assen, die ook voor den herbouw der kerk onder directie van den Architect J. F. L. Frowein te 's-Gravenhage reeds inschreef, is de aanbieding gedaan onder directie van denzelfden architect, den St. Jacobstoren te Vlissingen voor ƒ 31.000 te herbouwen in den toestand als vóór den brand van 5 September j.l. Dit bericht, geknipt uit een der dagbladen en 't welk wij onder alle voorbehoud plaatsen, vertoont een nieuwe zijde in deze zaak. Bevat deze mededeeling inderdaad de waarheid dan zou dus kerk en toren in een hand zijn gelegd, 't geen ongetwijfeld van groot belang mag worden geacht, afgezien voor 't oogenblik van de vraag hoe de architect in kwestie de hem op te leggen taak, herbouw in onzen tijd van een oude verdwenen toren, zal opvatten.

Een aquarel van het St. Pieterspoortje, dat op het punt staat, wegens de uitvoering der Damplannen, te verdwijnen, is aangeboden aan het Stedelijk Museum, en zal ondergebracht worden in de Historische verzameling.

Uit de Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Binnenl. zaken, knippen wij het volgende:

De meening, dat de avondcursus bouwkunstonderricht „Architectura et Amicitia", geen goede resultaten oplevert, kan niet anders dan op gebrekkige gegevens berusten; de cursus is eerst sedert één winterhalfjaar volgens den oorspronkelijken opzet voltooid.

Kunsten en Wetenschappen. Paleis te Amsterdam. De onderhavige aangelegenheid verkeert niet in een stadium, waarin de minister zijn gevoelen zou kunnen mededeelen.

Behoud van monumenten. De min. zal de aandacht van de gemeentebesturen (naar aanleiding van den brand te Vlissingen) vestigen op de wenschelijkheid, om bij gemeenteverordening maatregelen voor te schrijven, welke ten doel hebben brandgevaar te voorkomen in al die gevallen, waarin zoodanig gevaar te duchten is, inzonderheid als aan daken of goten met vuur of met benzine moet worden gewerkt, waardoor herhaling van dergelijke rampen zal worden tegengegaan.

Gaarne sluit de minister zich aan bij het warme woord van hulde aan den heer en mevr. Drucker, die na de kostbare schenking aan het museum, het thans weder hebben verrijkt door het in bruikleen afstaan van eenige meesterstukken der nieuwe Nederlandsche kunst. Hoezeer de buitengewone mildheid van den heer en mevr. Drucker jegens Nederland door den minister op prijs wordt gesteld, zal wellicht binnenkort door een voorstel zijnerzijds blijken. Immers reeds nu is de vraag in ernstige overweging of niet door vergrooting van den uitbouw ruimte moet worden gevonden voor meerdere kunstschatten.

Omtrent 's Rijks Academie van beeldende kunsten zal de minister spoedig krachtig optreden, zoodra overeenstemming is verkregen met het gemeentebestuur van Amsterdam.

Maatregelen zijn genomen ter beveiliging van den Kloostergang te Utrecht en tot voorkoming van herhaling der beschadigingen. Omtrent het monument van Menno van Coehoorn te Wijckel in Friesland zal een onderzoek worden ingesteld.

Het subsidie voor de restauratie der Luthersche kerk te 's-Gravenhage wordt in de Memorie nader verdedigd, waarna in uitvoeriger beschouwing getreden wordt omtrent de restauratie van de Groote of St. Jacobskerk aldaar. Dat de termijn 15 à 16 jaren voor de restauratie van een zoo omvangrijk gebouw als het hier geldt buitensporig zou zijn, kan de minister niet toegeven. Voor de restauratie van andere kerkgebouwen, in de Memorie nader genoemd, waren de termijnen van 20 tot 32 jaren.

Aanvragen om subsidie. De minister is in beginsel bereid de restauratie der door brand getroffen Groote Kerk te Vlissingen spoedig te steunen. Voor 't oogenblik is deze zaak voor eene beslissing niet rijp. Indien de middelen het zullen toelaten zal een Rijkssubsidie te dezer zake hetzij bij suppl. begrooting voor 1912, hetzij bij de ontwerp-begrooting 1913, kunnen worden aangevraagd. De toestand der landsgeldmiddelen heeft den minister op dit oogenblik moeten terughouden van steun voor de restauratie der kerken te Zuidbroek, te Spijk en te Oud-Vossenmeer; van de R.-K. kerk te Harderwijk en van den toren te Duuren.

Ramen in het trappenhuis van het academiegebouw. De jury, door curatoren uitgenoodigd omtrent de door hen uitgeschreven internationale prijsvraag te rapporteeren, heeft inderdaad ter bekroning met den eersten prijs een Duitsch kunstenaar voorgedragen, doch curatoren hebben nog geen uitspraak gedaan. Wel heeft dit college bij herhaling toegezegd zooveel mogelijk rekening te zullen houden met het verlangen om het werk aan de Nederlandsche glasschilderkunst niet te onthouden.

Technische Hoogeschool. In verband met de beschouwingen van den heer Van IJsselsteijn in „De Ingenieur" van 30 Sept. jl., zegt de minister niet te kunnen toestemmen, dat de verhouding tusschen het aantal gediplomeerden en het aantal doctoraten aanleiding zou geven tot gegronde klachten.

Uitvoerig verdedigt de min. de subsidie aan de Mij. tot bevordering der bouwkunst te Amsterdam.

BERICHT.

De Tentoonstelling van Grieksche en Romeinsche Kunstnijverheid, welke van 4 December 1911 tot 6 Januari 1912 gehouden wordt in de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, Coolvest 92, te Rotterdam, is dagelijksch van 10 tot 4 uur geopend. De toegangsprijs bedraagt 25 cents.

EEN GEDENKTEEKEN VOOR JOZEF ISRAËLS.

H. M. de Koningin zond aan het Comité dat opgericht is om een gedenkteeken voor Jozef Israëls te stichten, ƒ 100. De Koningin-Moeder eveneens ƒ 100 en Z. K. H. Prins Hendrik ƒ 40.

Voorwaar een schoon begin, een kunstenaar als Israël waardig.

HEEMSCHUT.

De bond *Heemschut* verzond de navolgende adressen:

Aan de Provinciale Staten van Noord-Holland.

„Het dagelijksch bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft met groote voldoening kennis genomen van de ontwerp-verordening, door uw medelid Mr. Hazelhoff Roelfzema bij uwe Staten ingediend, welke verordening bedoelt het tegengaan van de reclames, die meer en meer de schoone landschappen uwer provincie ontsieren.

„In geheel het beschaafd Europa wordt thans ingezien dat een dergelijke ontsiering niet langer mag worden geduld. De goede gevolgen, die verbodsbepalingen reeds in het buitenland hadden, zullen ook in Nederland worden verkregen.

„Immers wanneer één provincie voorgegaan is, zullen andere volgen, zullen ook gemeentebesturen verordeningen maken en zal aan het euvel der reclame, die de schoonheid van Nederland zoo zeer schaadt, een einde komen.

„Daarom verzoekt het dagelijksch bestuur voornoemd uwe Staten met den meesten aandrang, de ingediende ontwerp-verordening aan te nemen."

* * *

Aan den raad der gemeente Zaandam.

Het dagelijksch bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der Schoonheid van Nederland vernam, dat uw raad het besluit heeft genomen, het opgaande geboomte aan de Westzijde van Zaandam, ten getale van verscheidene honderden stuks, te doen vellen.

Indien dit besluit werd uitgevoerd, zou het eigenaardig schoon van Zaandam, hetwelk velen noopt, die gemeente te bezoeken, een schade lijden, die pas na tientallen van jaren weder eenigszins zou kunnen zijn goedgemaakt.

Daarom verzoekt het dagelijksch bestuur voornoemd uwen raad met den meesten aandrang, slechts die boomen te doen vellen, welke onmogelijk behouden kunnen worden, en deze door jonge te vervangen. Komt dan eindelijk de tijd, dat ook de overige moeten omgehakt worden, dan zijn de jonge boomen reeds zóó groot, dat men het verlies minder zal bemerken, en de schoonheid geen schade ondervinden zal.

STANDBEELD PRINS WILLEM III.

Het hoofdcomité voor de oprichting van een standbeeld voor Stadhouder Willem III, bij zijn voorbereidende maatregelen wenschende kennis te nemen van de krachten, welke in Nederland aan het plan uitvoering zouden kunnen geven, richt zich tot de Nederlandsche beeldhouwers, die roeping gevoelen het kunstwerk tot stand te brengen, met de uitnoodiging, daarvan schriftelijk mededeeling te doen aan genoemd hoofdcomite, met overlegging van photographieen van beeldhouwwerken, welke zij reeds hebben vervaardigd.

Het hoofdcomité acht het gewenscht geenerlei aanwijzingen omtrent de opvatting, het aanzien of de grootte van het standbeeld te geven, ten einde geen talenten te weerhouden de zaak in overweging te nemen. Het denkbeeld van een ruiterstandbeeld acht het comité niet uitgesloten.

Bedoelde schriftelijke mededeelingen zijn voor 1 Febr. a.s. in te zenden en te adresseeren aan dr. A. Pit, Keizersgracht 525, Amsterdam.

Van het hoofdcomité is voorzitter de heer A. Kool, secretaris de heer J. van Dam van Isselt.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, werd gedurende de maand November bezocht door 469 belangstellenden; uit de aan genoemd museum verbonden boekerij werden 296 boek- en plaatwerken over verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden. Op de aan het museum verbonden School voor Kunstnijverheid hebben gedurende de afgeloopen maand 199 leerlingen hunne studiën vervolgd.

Het plan bestaat om in den loop der maanden December en Januari eene tentoonstelling te houden van Croatische Volkskunst, naaldwerk van een bijzonder eigenaardig en hoogst bekoorlijk karakter.

DE VIERJAARLIJKSCHE.

Over een affiche voor de Vierjaarlijksche schrijft de heer J. Gratama in het „Bouwk. Weekblad" en zegt o. m.:

De Vierjaarlijksche tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters, welke in 1912 te Amsterdam gehouden zal worden, is een dankbaar onderwerp om in een affiche te worden vertolkt. Ten eerste kan de ruim opgevatte bedoeling, namelijk een overzicht te geven van wat in de laatste jaren in de cultuurlanden van Europa op het gebied der beeldende kunsten is gewrocht een modern en begaafd sierkunstenaar een krachtige en hooge inspiratie geven; ten tweede heeft de moderne decoratieve kunst in Nederland vele knappe beoefenaars, zoodat met recht iets goeds verwacht kon worden van de affiche voor deze tentoonstelling.

Ik geef u echter te raden, wat de regelingscommissie, die, let wel,

voor het overgroot gedeelte uit kunstenaars bestaat, bij meerderheid van stemmen besloten heeft, als affiche te gebruiken; en op welke wijze zij — met voorbijgaan van de goede reclameplaatkunst in ons land, ja met negeering van heel de jonge en krachtig opbloeiende hedendaagsche decoratieve kunst — als iets origineels, als een geniale vinding den fijnen kunstgeesten waardig, de Vierjaarlijksche in haar affiche zal doen vertegenwoordigen.....

Gij raadt het niet! Het lijkt ongelooflijk, ja, het is ongelooflijk, maar toch wordt het mij van de meest betrouwbare zijden verzekerd: het affiche zal bevatten..... een sepiateekeningetje van Rembrandt, flink vergroot, waaromheen het opschrift?!

Waarde lezer, als gij van uw lachen bedaard zijt, laten wij het dan met elkaar eens zijn, dat dit geval is om te lachen, wanneer het niet zoo treurig ware!

Laten wij ons eens even goed rekenschap geven van een dergelijke affiche:

Ten eerste is het bedroevend, dat de kunstenaarsleden van de Regelingcommissie op deze wijze Rembrandt's kunst schenden. Het bedoelde sepia-teekeningetje stelt voor den Westertoren te Amsterdam, en is, naar ik schat, plm. 10 bij 15 cM. groot; het behoort tot de fijn gevoelde, intieme teekeningetjes van Rembrandt, zooals hij deze gewoonlijk maakte; het heeft natuurlijk in geen enkel opzicht iets van een decoratieve plaat, en wordt bij de voorgenomen aanmerkelijke vergrooting, als kunstwerk geheel van karakter gewijzigd.

Men moet al heel weinig kunstbegrip, beter gezegd, kunstgevoel en het daarbij passend gebrek aan eerbied voor Rembrandt hebben, om zoo iets goed te keuren.

Ten tweede is een dergelijk affiche het tegenovergestelde van een goede, stijlvolle vlakversiering, het tegenovergestelde dus van een goed affiche. Een impressionistisch schetsje van Rembrandt, dat uit zijn aard realistisch is in den zin van niet-gestyleerd, voor een vlakversiering te gebruiken, is principieel onjuist, en in hoogeren zin volkomen onartistiek. Het is haast ongelooflijk, dat de Regelingskommissie blijkbaar zelfs het bestaan eener gezonde, krachtige, moderne reclameplaat-kunst niet kent, of de waarde ervan niet begrijpt. Waarom zelf gemodderd op een gebied, dat men niet meester is, en waarom niet een der bedwame Nederlandsche sierkunstenaars gevraagd, zooals bijv. Roland Holst, die met zijn fraaie en goed opgevatte reclameplaten voor Marsias, Lucifer, enz. te recht zooveel eer heeft bepaald?

Ten derde zou het voor een Stedelijke, Internationale Kunst-tentoonstelling waardiger zijn, geen affiche te nemen, dat bestaat uit een, op de een of andere fotografische wijze verkregen, vergrooting. Een openlijk en algemeen bekeken plaat als een affiche is, moet, vooral waar het hier een zoo belangrijke kunst-tentoonstelling betreft, zelf een kunstwerk van beteekenis zijn; en in verband hiermede moet ook een kunstvol procédé worden uitgekozen, bijv. lithografie, door den ontwerper zelf geteekend.

Ten vierde is het volkomen onbegrijpelijk, waarom deze moderne en internationale tentoonstelling als reclame een teekening van Rembrandt moet hebben?

. . . . . Het is voor de architecten nu een voldoening, dat de schilders met hun affiche een ongehoorde blunder dreigen te begaan welke blunder door de architecten, zoo zij nog in de commissie zaten, met alle kracht zou zijn tegen gehouden.

Eerlijkheidshalve zij vermeld, dat een zeer sterke minderheid in de commissie tegen dit affiche was.

En uit het brute en onrechtmatige optreden der commissie tegen de bouwkunst, én uit genoemd affiche blijkt ten duidelijkste, dat er personen in de commissie zitten, die voor hun taak ongeschikt blijken te zijn.

HET „KUNSTENAARSHUIS".

In een uitvoerig preadvies aan den Raad zetten B. en W. uiteen, hoe de geschiedenis van het ontworpen „kunstenaarshuis" in elkaar zit. De Commissie voor de verwezenlijking van dit plan had gehoopt voor den bouw de hand te kunnen leggen op een terrein achter het Rijksmuseum; zij had daarvoor verschillende maatregelen getroffen, doch van de zijde van B. en W. is geen enkele toezegging gedaan. Nu echter de commissie zich tot den Raad richt met verzoek om medewerking teneinde een terrein achter het Rijksmuseum te krijgen, wijzen B. en W. er op, dat de museumterreinen zich niet leenen voor de stichting van een gebouw bestemd voor avondbijeenkomsten, feesten enz. Zij die reeds in de omgeving hunne villa's deden verrijzen zouden zich zeker niet verheugen over het nabuurschap van een dergelijk gebouw. Daarbij komt, dat de gelden nog niet bijeen zijn voor een aanvrage voor de erfpacht, terwijl zich reeds tal van gegadigden hebben aangemeld om het bedoelde terrein te bebouwen met eerste-klasse huizen.

B. en W. stellen dus voor afwijzend op het adres der Commissie te beschikken.

Naar aanleiding van de plannen die bestaan om het kerkgebouw der Port. Isr. Gemeente van electrisch licht te voorzien, heeft zich naar wij vernemen een commissie gevormd bestaande uit de heeren D. de Torres, J. del Canho en A. Teixeira de Mattos, welke voornemens is een adres aan den Kerkeraad der Port. Isr. Gemeente te zenden, nadat dit ter teekening onder de leden der Gemeente heeft gecirculeerd.

In dit adres wordt verzocht de plannen niet te verwezenlijken, daar deze geheel tegen de meening van het grootste deel der gemeenteleden zouden zijn.

Voorts zouden zij het ten zeerste betreuren dat de schoone aanblik dien de synagoge bij het bestaande kaarslicht biedt, door het aanbrengen van electrisch licht zou worden weggenomen.

Onverantwoordelijk acht de commissie het dit kerkgebouw, hetwelk circa 250 jaar bestaat, aan het groote gevaar voornamelijk van „kortsluiting" bloot te stellen. En dus wordt verzocht de voorstellen te verwerpen.

Zooals men weet worden reeds geruimen tijd pogingen in het werk gesteld om evenals dit reeds in andere het geval is, ook dit kerkgebouw electrisch te verlichten.

De verlichting geschiedt thans door kaarsen; over deze wijze van oorspronkelijke en eigenaardige verlichting die dateert van 1675, zijn reeds vaak klachten vernomen. In verband hiermede werd door het dagelijksch bestuur dezer gemeente een commissie van vijf deskundigen benoemd, aan welke het drie hoofdvragen ter beantwoording heeft voorgelegd.

In de jongste kerkeraadsvergadering werd door bovengenoemde commissie rapport uitgebracht, waaruit bleek, dat de commissie eenparig van oordeel is, dat het gebouw electrisch kan worden verlicht, door in de bekapping drie circelvormige openingen te maken, welke door donker gekleurd matglas kunnen worden afgedekt en waarboven booglampen aangebracht kunnen worden.

Ten opzichte van de vraag of het aanbrengen van de gewenschte verlichting zoodanig kan geschieden dat het gebouw zijn karakter niet verliest, is de commissie niet eenstemmig. Naar aanleiding van een en ander besloot het dagelijksch bestuur met op een na algemeene stemmen den kerkeraad te adviseeren om tot het aanleggen van electrische verlichting over te gaan in den geest zooals door de deskundingen wordt aanbevolen. Men ziet uit het eerste gedeelte van dit bericht dat nog op verre na geen overeenstemming bestaat omtrent het vraagstuk. Onder verwijzing naar vroeger in deze kolommen geplaatste verhandelingen verklaren wij aan de zijde te staan van hen die de oude verlichting wenschen te behouden; minder echter om de practische dan wel om de aesthetische bezwaren welke ontegenzeggelijk aanwezig zijn bij electrische verlichting.

De uitvinder van het Portland cement, Charles Johnson, is Donderdag 30 Nov. ll. te Gravesend. in Engeland. gestorven. Johnson vierde in Januari van dit jaar zijn 100en verjaardag.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

II. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)

III. Reclameplaat voor de Vereeniging „St. Cassianus", programma in No. 46, inlevering vóór of op 1 Februari 1912.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Plaatwerk „De Architect". — Algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen. — Glasschilderkunst (Vervolg). — De toren van Vlissingen. — Prijsvraag voor een gedenkraam in het Academie-gebouw te Groningen. — Een verwarring. — De nieuwe kazerne te Nijmegen. — Monumentale schilderkunst. — Vragenbus. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer A. Geldens te Knokke-Sweveghen, België.

II. Als gewone leden worden voorgesteld de heeren:

W. A. E. van der Pluym, architect-leeraar M. O. te Amsterdam, door de heeren M. J. Hack en G. J. Rutgers; W. van Twuiver, kunstnijvere te Watergraafsmeer, door de heeren C. W. Nijhoff en G. J. Rutgers; J. A. Snellebrand Jr. en J. F. H. Kohlweij, beide bouwkundig teekenaar, te Amsterdam, door de heeren C. W. Nijhoff en M. J. Hack; en A. F. van der Weij, meubelteekenaar te Amsterdam, door de heeren M. J. Hack en G. J. Rutgers.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

III. Het navolgend adres is verzonden:

11 December 1911.

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, de bouwkundige lichamen:

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam,

Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam,

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam,

en Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam,

dat zij met leedwezen vernomen hebben, dat door de Regelingscommissie voor de Stedelijke Internationale Tentoonstelling van Kunstwerken van levende Meesters, te houden te Amsterdam in het Stedelijk Museum in 1912, ten gevolge van de onevenredig groote eischen van de Afdeeling Schilderkunst, geen voldoende, goede ruimte voor de Afdeeling Bouwkunst is beschikbaar gesteld; zoodat de Architect-Leden dezer Commissie terecht hun mandaat hebben neergelegd en dus verondersteld mag worden, dat de bouwkunst op deze tentoonstelling niet vertegenwoordigd zal zijn;

dat een dergelijke verdringing van de bouwkunst door de schilderkunst in strijd is met het door U vastgestelde programma voor de Vierjaarlijksche, waarin onder de vier met name genoemde hoofdgroepen, de Bouwkunst voorkomt;

dat adressanten het zeer op prijs stellen, dat ook door U blijkens genoemd programma wordt erkend, dat te dezer zake de bouwkunst als gelijkwaardige van de andere deelnemende kunsten moet worden beschouwd;

dat zij het gebeurde te meer betreuren, daar de Vierjaarlijksche volgens hare bedoeling eene ruim opgevatte, internationale tentoonstelling van werken van schilderkunst, beeldhouwkunst en bouwkunst is, en dus een uitnemende gelegenheid biedt om aan te toonen in hoeverre het mogelijk en gewenscht is, de kunsten met elkander te doen samengaan en te doen streven naar die harmonische en vruchtbare eenheid, waardoor zij elkaar steunen en hare juiste en meest belangrijke plaats kunnen innemen in het maatschappelijk leven;

dat de teekenen des tijds er op wijzen, dat een dergelijk verlangen naar eenheid meer en meer wordt gevoeld, en ook in de schilderkunst eene belangrijke strooming bestaat, welke direct verband houdt met de bouwkunst;

dat de Vierjaarlijksche, die volgens hare breede en belangrijke opzet een overzicht wil geven van de ontwikkeling der beeldende kunsten in onzen tijd, nu op belangrijke wijze incompleet en eenzijdig zal zijn, aangezien de Hoofdgroep Bouwkunst zal ontbreken, waardoor tevens de monumentale schilder- en beeldhouwkunst minder goed tot haar recht kunnen komen;

dat adressanten wenschen te protesteeren tegen de wel eens geuitte meening, al zouden architectuur-tentoonstellingen geen reden van bestaan hebben. Het succes van meerdere architectuur-tentoonstellingen van den laatsten tijd in den vreemde en ten onzent, aantrekkelijk en populair behandeld, bewijst, dat wel degelijk dergelijke tentoonstellingen door het publiek worden gewaardeerd en vruchtbaar werken. Mogen vroegere tentoonstellinger met veel bouwkundige teekeningen soms grootendeels vakkundig zijn geweest en als zoodanig ook bedoeld, de modellen, perspectief-teekeningen en voortreffelijke foto's van tegenwoordig zijn een uitstekend hulpmiddel om den leek een voldoend begrip van de werkelijkheid te geven. Een juist ingerichte architectuur-tentoonstelling biedt eene goede gelegenheid de liefde voor en inzicht in architectuur bij het publiek te ontwikkelen.

Redenen, waarom adressanten vertrouwen, dat ook door U de billijkheid van hunnen grief wordt ingezien, en zij meenen op Uwen steun te mogen rekenen, wanneer te zijner tijd aan Uw College het verzoek zal worden gedaan, compensatie te geven aan de Afdeeling Bouwkunst voor het thans geleden verlies.

Met nadruk wijzen adressanten er echter op, dat door eene te geven compensatie niet wordt aangetast het be-

ginsel, dat voor het vervolg de Bouwkunst eene Afdeeling vormt van de te houden Vierjaarlijksche Tentoonstellingen.
't Welk doende, enz.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
A. Salm G.Bzn., *Voorzitter.*
J. Gratama, *Secretaris.*

Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia,
H. A. J. Baanders, *Voorzitter.*
Jan de Meijer, *Secretaris.*

Het Bestuur van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,
Alb. Otten, *Voorzitter.*
J. Herman de Roos, *Secretaris.*

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten,
K. P. C. de Bazel, *Voorzitter.*
C. N. van Goor, *Secretaris.*

VERSLAG van de 1303de GEWONE LEDENVERGADERING, gehouden op Woensdag 13 December 1911 in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Met een woord van welkom aan de talrijke aanwezigen, introducés en leden, opent de voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, de vergadering; waarna de notulen der vorige bijeenkomst worden gelezen en onveranderd goedgekeurd.
Ingekomen is een brief van de Permanente Prijsvraagcommissie, houdende mededeeling dat zij het programma van een prijsvraag voor arbeiderswoningmeubelen, uitgeschreven door de Vereeniging „Ons Huis" te Rotterdam heeft goedgekeurd en de deelname aan deze prijsvraag aanbeveelt,
een schrijven van dezelfde Commissie, waarbij zij het eerste jaarverslag overlegt. De voorzitter deelt mee dat dit jaarverslag in het orgaan ter kennis van de leden zal worden gebracht,
een schrijven van den heer P. Vorking, houdende mededeeling dat hij zijne benoeming tot lid der redactie-commissie niet kan aanvaarden,
een schrijven van den heer W. M. Retera met de mededeeling niet ter vergadering te kunnen zijn om te worden geïnstalleerd als gewoon lid;
ten slotte een mededeeling van den heer A. F. van der Weij, dat hij wegens ongesteldheid niet aanwezig kan zijn om te worden voorgesteld als candidaat voor het gewoon lidmaatschap.
Als candidaat voor het gewoon lidmaatschap worden der vergadering voorgesteld de heeren: W. A. E. van der Pluym, W. van Twuiver, J. A. Snellebrand Jr. J. F. H. Kohlweij, Joh. Brouwer, Jos. de Jonge en H. G. Toebes. (Deze candidaten zijn met hunne voorstellers genoemd onder „Mededeelingen".)
De behandeling van de verdere punten der agenda wordt uitgesteld tot na de voordracht van den heer Jan de Meijer „over het wezen, de waarde en de bekoring van de wiskunst, meer in verband met het systematisch ontwerpen."
Een resumé dezer voordracht vindt plaats in de kolommen van het orgaan en onafhankelijk van dit verslag.
Nadat de spreker applaus der vergadering en des voorzitters dank geoogst heeft, wordt overgegaan tot benoeming eener Veriticatie-Commissie.
In een enkele stemming worden aangewezen de heeren J. H. Walle Jr., H. van Jaarsveld en Adr. Moen, die, desgevraagd, verklaren de benoeming te aanvaarden.
Ten slotte is aan de orde de ballotage van de candidaten voor het gewoon lidmaatschap de heeren W. G. van Swers, Jan Mühlschlegel, N. Lansdorp, Jan v. d. Raay en Walter van Diedenhoven, welke alle met algemeene stemmen als gewone leden worden toegelaten.
Na rondvraag volgt hierop sluiting. R.

CONFERENTIE OVER HET BOUWKUNSTIG ELEMENT BIJ DE BESCHERMING DER SCHOONHEID VAN NEDERLAND.

Deze Conferentie zal gehouden worden den **28 en 29 December a.s.** in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam. Het officieel programma volgt hierachter.
In herinnering wordt gebracht, dat de volgende Voordrachten zijn toegezegd:
„Oorsprong en overzicht van de „Heimatschutz" beweging in het buitenland en in ons land, en hetgeen reeds tot stand is gebracht", door den heer A. W. Weissman, Architect, Secretaris van den Bond „Heemschut".
„Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon in verband met het recht op behoud der oude momumenten", door den heer Jan Kalf, Kunsthistoricus.
„Bescherming van Stads- en Landelijk Schoon en de ontwikkeling der Moderne Bouwkunst", door den heer J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur.
„De aesthetische eischen aan utiliteits-bouwwerken te stellen", door den heer J. F. Klinkhamer, Bouwkundig Ingenieur, Hoogleeraar in de Architectuur aan de Techn. Hoogeschool te Delft.
In verband hiermede zal een Tentoonstelling van Afbeeldingen van Utiliteits-Bouwwerken in Holland en Duitschland gehouden worden, waartoe o.a. de beschikking is gekregen over de Wanderausstellung van het Deutsche Museum für Kunst in Handel und Gewerbe, Hagen i. W. getiteld: Ingenieur-Architektur (Industriebauten van Behrens, Beutinger, Erlwein, Riemerschmid, Poelzig, Taut, Wagner, v. d. Velde e.a.).
„Landelijke Architectuur", door den heer K. P. C. de Bazel, architect.
„De eischen aan landelijke uitbreidingsplannen te stellen", door den heer J. G. Wattjes, Bouwk.-Ingenieur.
„Middelen tot bevordering van het bouwkunstig element bij de bescherming van stads- en landelijk schoon". — „Overzicht, betreffende wettelijke regeling, onderwijs, permanent advies-bureau", enz.
Dit overzicht wordt gegeven voor Duitsche toestanden door den heer Fr. Koch, Geschäftsführer des Bundes Heimatschutz in Duitschland; voor Nederlandsche toestanden door den heer Herm. van der Kloot Meijburg, architect, Hoofdleeraar in de Bouwkunst aan de Acad. v. Beeld. Kunsten te 's-Gravenhage.
De contributie bedraagt: voor Deelnemers *f* 2.50; voor deelnemende Vereenigingen, Corporaties, Colleges, enz., die dan het recht hebben twee afgevaardigden te zenden, *f* 5.—; voor Donateurs minstens *f* 10.—.
Van de Conferentie wordt een uitvoerig geïllustreerd verslag uitgegeven, dat den deelnemers *kosteloos* zal worden toegezonden.
Zij die aan deze Conferentie wenschen deel te nemen, worden verzocht *spoedig zich op te geven* bij den Secretaris van de Commissie van voorbereiding.

Voor de Commissie van Voorbereiding:
J. H. W. Leliman, *Voorzitter.*
Marnixstr. 402, Amsterdam. J. Gratama, *Secretaris.*

N.B. Met het oog op de Tentoonstelling van Afbeeldingen van Utiliteits-bouwwerken in Nederland worden allen, die duidelijke photo's of andere afbeeldingen van dergelijke bouwwerken, welke goed en die welke minder goed bij de omgeving aansluiten of deze ontsieren, bezitten, verzocht deze voor genoemd doel ter leen af te staan en op te zenden aan den Secretaris der Commissie van Voorbereiding, Marnixstraat 402, Amsterdam.
Eveneens zal het op prijs gesteld worden, indien mededeelingen omtrent plaats en aard van bouwwerken, als boven bedoeld aan den Secretaris worden gedaan.

* * *

Eereleden: Mr. Th. Heemskerk, Minister van Binnenlandsche Zaken. Mr. Dr. W. F. van Leeuwen, Commissaris der Koningin voor de Provincie Noord-Holland, Jhr. Mr. A. Roëll, Burgemeester van Amsterdam.

Comité de Patronage.

Afgevaardigden van:

Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevording der Bouwkunst.
Afdeeling Groningen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Afdeeling Haarlem en Omstreken van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Afdeeling Utrecht van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
De Friesche Bouwkring te Leeuwarden.
Nederlandsche Vereeniging tot Bevordering van Kunstnijverheid: Arti et Industria te 's Gravenhage.
Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Leiden.

Koninklijk Instituut van Ingenieurs te 's-Gravenhage.

Technische Hoogeschool, Afdeeling Bouwkunst te Delft.
Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam.
Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.
Academie Minerva te Groningen.
Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.
Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht van het Genootschap Architectura et Amicitia.
Koninklijke Militaire Academie te Breda.
Kunstnijverheidsschool Quellinus te Amsterdam.
Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.
Bond van Directeuren van Ambachtscholen in Nederland te Amsterdam.
Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland, te Amsterdam.

Koninklijke Nederlandsche Landbouwvereeniging te 's-Gravenhage.
Nederlandsche Heide-Maatschappij te Utrecht.
Rijks-Hooger Land-, Tuin- en Boschbouwschool te Wageningen.

Nederlandsche Journalisten Kring te Rotterdam.
Nationale Bond voor Vreemdelingen Verkeer in Nederland, te Utrecht.

Commissie van voorbereiding.

J. H. W. Leliman, *Voorzitter.* J. Gratama, *Secretaris,* Marnixstraat 402, Amsterdam. S. de Clerq. Herm. v. d. Kloot Meyburg. Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Jan de Meijer. J. Roosing Jr., *2de Secretaris.* Voor het Genootschap: Architectura et Amicitia.
Alb. Otten. J. P. Stok Wzn. Voor de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.
H. P. Berlage Nzn. Paul J. de Jongh, *Vice-Voorzitter.* Voor den Bond van Nederlandschen Architecten.
G. A. Pos. A. W. Weissman, *Penningmeester.* Voor den Bond: Heemschut.

Programma:

Maandag 28 December.

2 uur n.m. ONTVANGST van de deelnemers; opening van de Tentoonstelling van Afbeeldingen van Uliteitswerken in Nederland en Duitschland.
Gelegenheid ter bezichtiging van de Tentoonstelling van Litteratuur op het gebied van het Bouwkunstig Element der Heimatschutz, gearrangeerd door den heer Allert de Lange, Boekhandelaar te Amsterdam.

3 uur n.m. Opening van de Conferentie.
Voordracht met lichtbeelden van den heer A. W. Weissman, Architect, Secretaris van den Bond Heemschut over: *Oorsprong en overzicht van de Heimatschutz-beweging in het Buitenland en in ons land, en hetgeen er reeds tot stand is gebracht.*

8 uur n.m. Voordracht met lichtbeelden van den heer Jan Kalf, Kunsthistoricus over: *Bescherming van stads- en landelijk schoon in verband met het recht op behoud der oude monumenten.*

9 uur n.m. Voordracht met lichtbeelden van den heer Jan Gratama, Bouwk. Ingenieur over: *Bescherming van stads- en landelijk schoon in verband met de ontwikkeling der moderne bouwkunst.*

Vrijdag 29 December.

10 uur v.m. Voordracht met lichtbeelden van den heer K. P. C. de Bazel, Architect, over: *Landelijke Architectuur.*

11 uur v.m. Voordracht met lichtbeelden van den heer J. G. Wattjes, Bouwk. Ingenieur, over: *De eischen aan landelijke uitbreidingsplannen te stellen.*

2 uur n.m. Voordracht met lichtbeelden van den heer J. F. Klinkhamer, Bouwk. Ingenieur, Hoogleeraar in de Architectuur aan de Technische Hoogeschool te Delft, over: *De aesthetische eischen aan Utiliteitsbouwwerken te stellen.*

3 uur n.m. Voordracht met lichtbeelden door den heer Fritz Koch, Geschäftsführer des Bundes Heimatschutz in Duitschland, over: *Middelen in Duitschland gebruikt tot de bevordering van het bouwkunstig element bij de bescherming van stads en landelijk schoon.*

4 uur n.m. Voordracht van den heer Herm. van der Kloot Meyburg, Architect, Hoofdleeraar in de bouwkunst aan de Acad. v. Beeld. Kunsten te 's Gravenhage, over: *Middelen, voor Nederland dienstig, ter bevordering van het bouwkundig element bij de bescherming van stads en landelijk schoon.*

5 uur n.m. Sluiting van de conferentie.

6 uur n.m. Gemeenschappelijke maaltijd, á *f* 3.— per couvert, in Bracks Doelen Hôtel in de Doelenstraat te Amsterdam.

MEDEDEELINGEN.

Zij, die aan den gemeenschappelijken maaltijd wenschen deel te nemen, worden verzocht uiterlijk 25 December 1911 hiervan bericht te zenden aan het bureau der conferentie, Marnixstraat 402, Amsterdam, aan welk adres ook alle **correspondentie** moet worden gericht. Over de **contributies** en **donaties,** voor zoover deze nog niet zijn ontvangen, zal vóór 22 December worden beschikt per postwisselformulier, toegezonden door het bureau der Conferentie.
In herinnering wordt verder gebracht.
Het **doel** van deze conferentie is, op populaire wijze in de breede kringen van hen, die bouwen, die bouwkundig onderwijs geven of die in het algemeen bij de bouwkunst betrokken zijn, propaganda te maken voor de beweging tegen de ontsiering van ons land, in het bijzonder wat de architectuur betreft.

Aan de Conferentie kunnen deelnemen de leden der bovengenoemde 5 vereenigingen, van de overige Bouwkundige Vereenigingen, en van de Vereenigingen van Ingenieurs; verder zij, die betrokken zijn bij of deel uitmaken van de verschillende Bouwkundige Onderwijs inrichtingen, en van die Instellingen, Corporaties, Colleges, welke in het onderwerp belang stellen; benevens door de Donateurs.

De Contributie bedraagt:
Voor Deelnemers . . . . . *f* 2.50
Voor deelnemende Vereenigingen, Corporaties, Colleges, enz. die dan het recht hebben twee afgevaardigden te zenden . . . . . *f* 5.—
Voor Donateurs (die dezelfde rechten hebben als de deelnemers) minstens . . . . . *f* 10.—
Van de Conferentie wordt een uitvoerig geïllustreerd verslag uitgegeven, dat den deelnemers kosteloos zal worden toegezonden, en in den boekhandel, als propagandamiddel, verkrijgbaar zal worden gesteld.

Voor de Commissie van Voorbereiding.
J. H. W. LELIMAN, *Voorzitter.*
J. GRATAMA, *Secretaris.*

DE BOND VAN TECHNICI. — AFDEELING AMSTERDAM houdt eene buitengewone bijeenkomst op Maandag 18 December 1911, des avonds 8 uur, in de bovenzaal 4 van Café-Restaurant „De Kroon", Rembrandtplein alhier.
Spreker: de Heer D. W. GIJSWIJT, Directeur der Ned. Maatschappij voor Monierwerken „De Amstel" te Amsterdam.
Onderwerp: „Beton en Gewapend Beton in de Practijk", (tweede gedeelte) (toegelicht met proeven en projectie-beelden).

GLASSCHILDERKUNST. *(Vervolg blz. 396. No. 49).*

Nu ben ik gevorderd tot de beantwoording van Uwe VIIIe en laatste vraag, n.m.: „Wat is Uw oordeel om„trent vele restauraties; wachten ons na jaren wellicht „verrassingen, als gevolg van de aangewende materialen „bij die restauratie's?
Geachte vrager! Wanneer ik de gave van voorspelling bezat, als gevolg van het zien in de toekomst, dan zoude beantwoording dezer vraag mij gemakkelijker vallen dan nu. Wat ik er nu op kan antwoorden is alleen dit: „Dat de tijd het zal leeren". Ter beoordeeling van dit korte antwoord diene het volgende.
De positie van den glasschilder is heden ten dagen anders, dan die der glasschilders der eerste eeuwen. Zij maakten het glas zelf, en waren daarbij zeer bekwame scheikundigen. Vele oude ramen bewijzen dat nu nog, door hunne uitmuntende staat, waarin zij verkeeren. Zooals ik reeds mededeelde, maakten na de 12e eeuw de glashutten het glas, wat tot op heden zoo is gebleven.

De hedendaagsche glasschilder kent dus de samenstelling van zijn glas niet, en moet dit in goed vertrouwen op de fabriek, waar hij het koopt, verwerken. Toch zijn de voornaamste fabrieken in Duitschland, Frankrijk en Engeland in hun fabrikaat betrouwbaar genoeg.
Maar het hoofd van het glasschildersatelier, dat zijne inkoopen doet, zal hebben zorg te dragen, dat hij zich niet laat verleiden door de goedkoopere prijzen van sommige fabrieken, om minderwaardig glas in te koopen.
Bij de inkoop van het glas, komt in de eerste plaats de kleurgevoeligheid van den glasschilder aan het woord, daar hij nu zijne kleuren moet kiezen, die hij zal koopen, uit de verschillende glasmonsters, die de vertegenwoordiger der fabriek hem voorlegt. En dit is een zeer verantwoordelijk werk, daar zij zijne voorraad glas zullen vormen, die, evenals de kleuren van den schilder op zijn palet, hem moeten in staat stellen, om de voorstelling van het glasraam in kleur te zetten.
Nu legt zoo'n vertegenwoordiger der fabriek U meestal honderden glasmonsters voor in allerleikleuren en tinten, waaruit de glasschilder de juiste kleuren zal moeten kiezen, die hij noodig heeft voor zijn werk en die zijn kleurengamma zullen vormen, dat zijn persoonlijk karakter zal drukken op elk werk, dat door hem zal worden vervaardigd. En wie zich in de praktijk der glasschilderkunst beweegt, leert aan de kleurengamma's der ramen het atelier herkennen, waar vandaan de ramen zijn gekomen. Nu is het een zeer verkeerd begrip van den leek om te denken, dat de glasschilder op zijn atelier honderden en nog eens honderden kleuren, tinten en soorten glas noodig heeft. Voor gebrandschilderde ramen gebruikte men volgens de oudste methode der techniek alleen antiekglas; voor de methode der smeltverwen een soort groenachtig vensterglas. Dit laatste heeft onze beschouwing niet noodig.
Bepalen wij ons dus tot de eerste methode, dan is het de vraag, in welke kleuren en tinten werden deze ramen uitgevoerd. En dan weet ieder practicus, dat dit zeer enkele kleuren en tinten waren, die in de volgende eeuwen vermeerderden, maar zelfs nooit tot tientallen stegen.
Laat ik U daarvan een klein overzicht geven, zonder wederom veel te detailleeren.
De glasschilder der eerste eeuwen beschikte over vier soorten glas n.m. rood, blauw, geel en flesschengroenglas. In de 12e eeuw kwam daarbij nog violet en groenglas.
Violet-le-Duc vermelt vier soorten blauw en purper, drieërlei soorten groen, drie tinten wit, en twee soorten geel. Wanneer men dit aan de oude ramen nagaat, dan vindt men deze kleuren gebruikt.
Hoe ontstond nu de groote, verheven kleuren rijkdom dezer oude vensters? Doordat elke kleur op zichzelf in het glas velerlei tinten vertoonde van het donkerste gedeelte der kleur uitgaande tot het lichtste daarvan toe. Van deze eigenschap maakte de glasschilder gebruik om zijn raam afwisselend in de kleur saam te stellen.
Zoo verkreeg hij de levende samenstelling der kleur, doordat hij alle eigenschappen (de daarin vervatte tinten) in het raam gebruikte. Nu eens om donker en licht in de beweging der onderdeelen in de voorstelling te helpen steunen, dan weer gebruikte hij deze kleurwisseling in de groote vlakken kleur, waarvan de stukken in het kleurvlak ieder bestonden uit eene verschillende tint of nuance der kleur.
Deze kleurstelling is en blijft ten allen tijden de grondwet, waaraan de glasschilder moet gehoorzamen, als hij zijne voorstellingen in kleur zet.
Daarom maken heden ten dage de glashutten de glasplaten, die ieder ± 80 cM. × 48 cM. afmeting hebben, zoodanig, dat zij zooveel mogelijk nuanceering in de kleur vertoonen, opdat deze nuanceering, om bovenvermeld doel, in het raam kan worden gebruikt.
En deze nuanceeringen in de glasplaat, zijn onderling altijd harmonisch, omdat zij door verschil van dikte in de glasplaat, de meerdere of mindere werking der zelfde kleur aangeven in haare verschillende tinten. Ziet ge nu een dergelijk raam in de werkplaats, dan zal de leek dikwijls denken, dat de verschillen tusschen de nuance eener zelfde kleur te sterk zijn genomen. Hij vergeet echter, of liever hij weet niet, dat in het raam, ter plaatse gesteld, het volle daglicht veel van deze verschillen opheft, en door overstraling van de zwaardere tint over de lichtere en omgekeerd, zorgt voor het opheffen der verschillen, die tusschen de elkander begrenzende stukken bestaan.
Daarom onderscheidt en streeft de glasschilder naar het gebruik van drie duidelijk waarneembare tinten in de kleur van een blad glas n.m. donker, licht en tusschentint.
Bij goede ordening en gebruik daarvan in het raam vermijdt hij daardoor eene zwakke of zoete kleurwerking.
Omstreeds twintig jaar geleden werkte ik na afloop van mijne studietijd, een paar jaar aan een der grootste ateliers voor tooneeldecoratie te Parijs.
Bij deze schildering, die, zooals zij daar wordt beoefend, gerust tot de kunst kan worden gerekend, streeft men naar eene dergelijke indeeling der kleur in 3 tinten. schaduw, licht en tusschenkleur. Eerst wanneer de doeken geheel daarin zijn opgebouwd (behalve natuurtafereelen), brengt men spaarzaam hier en daar het hoogste licht en de zwaarste schaduw aan. Geheel wordt hier gehandeld naar hetzelfde beginsel, om het effect der kleur niet te verzwakken, als bij de goede glasschilderingen. En dit kan gerust het *Drieëenheidsbeginsel* in de kleur worden genoemd, dat bij verwaarloozing, de gezonde, krachtige lichtwerking in het raam belet, en daardoor te kort doet aan zijne kleurharmonie.
Na deze betrekkelijke groote uitweiding over dit beginsel in verband met uwe vraag, zult U zichzelf misschien afvragen, waarom ik deze noodig achtte?
Het antwoord is daarop, dat men zonder deze uitweiding niet kan begrijpen, dat de glasschilder zich moet beperken in zijne voorraad van kleuren en tinten van het glas.
Behalve dat hij volgens zijne persoonlijke gave van kleur zien, meer of minder zuiver de kleuren, zal kiezen, moet hij zich binden aan de zeven kleuren van het spectrum van het zonlicht. Hoe eenvoudig dit lijkt, kiezen toch weinige deze kleuren zuiver, omdat zoo weinige glashutten deze zuiver nastreven. Dan moet hij zijn glas zoo kiezen, dat de plaat glas zijne drie nuancen der kleur vertoont. Zoo komt hij tot zeven kleuren en een en twintig tinten, die onderling *harmonisch één geheel moeten vormen, omdat in het kleurenspectrum van het zonlicht geene disharmonie bestaat.* Daarom kan men daarmede geen slecht kleurraam maken.
Voegt bij deze nu nog voor afscheiding der kleuren onderling verschillende soorten wit, zooals blauwwit, groenachtigwit etc. etc., dan is in de hoofdzaken de voorraad der kleuren en tinten voltallig, en kan, wat daarbij soms nog noodig kan zijn, als van zeer ondergeschikt belang, door bovenstaande 21 kleuren en tinten worden beheerscht. Hieruit zult gij begrijpen, waarom eene voorraad glas, waarop sommige ateliers trotsch zijn, absoluut niet te benijden is en ook in verband met restauraties van oude ramen totaal onnoodig moet worden geacht. Wanneer gij nu nog bij het bovenstaande in Uwe gedachte voegt de bewerking van het glas met de grisailles, die koel en warm van toon kunnen worden gehouden en dus elke kleur met hare tinten nog af kunnen toonen in koel en warm grijs, dan zal zelfs de meest veeleischende tevreden moeten zijn met deze mogelijkheid in het bereiken, geput uit eene onuitputtelijke bron, van zulke eenvoudige reine gegevens.
(Wordt vervolgd). J. W. LE NOBEL.

RESUMÉ DER VOORDRACHT, GEHOUDEN DOOR DEN HEER JAN DE MEYER IN DE 1303DE LEDENVERGADERING VAN WOENSDAG j.l.

OVER HET WEZEN, DE WAARDE EN DE BEKORING VAN DE WISKUNST, MEER IN VERBAND MET HET SYSTEMATISCH ONTWERPEN.

Spreker begint met te zeggen dat het hem aangenaam is in „Architectura et Amicitia" voor 't eerst in 't openbaar (in tegenstelling met de school) over dit, zijn lievelings onderwerp, te spreken.
't Is dus geene poging om den indruk van veelweterij te willen vestigen, nog minder een geval van wispelturigheid van spr., zoo hij hedenavond dit onderwerp ter sprake brengt in tegenstelling met zijn voordracht over „Kunstgeschiedenis" die hij het vorig jaar in het Cenootschap houden mocht. Reeds vijftien jaar geleden begon hij in de wiskunde belang te stellen tengevolge van zijn lessen in de beschrijvende meetkunde. Een paar jaar later kwam spr. met Lauweriks en de Bazel in aanraking op de door hen in het leven geroepen „Vahana-cursus". Op die cursus werd gedoceerd dat „in de ware kunsttheorie een levende kracht licht verscholen die niet door den drogen wiskundige of dorren rekenmeester, maar alleen door den fijn besnaarden, intuïtief voelenden kunstenaar eruit kan worden getrokken". De kunsttheorie bedoelt dus allereerst het systematisch ontwerpen. Met behulp der meetkunde (zooals Lauweriks die leerde) komt men tot beperktheid. Zoekende nu aan deze beperktheid, de knellende greep van de meetkunde, te ontkomen, en toch voelende, dat het geheim van het ontwerpen in de wiskunde ligt, heeft spr. getracht zijn doel te bereiken door hulp van andere deelen der wiskunde en zoo vond hij den waren grondslag d.i. *de analytische meetkunde.*
Spr. schetst de weinige sympathie, het vooroordeel, die velen voor (tegen) de wiskunde koesteren. De methode van het leeren der wiskunde is z.i. verkeerd. Dr. Naber (leeraar H.B.S. te Hoorn) wijst er terecht op dat de methode niet „exact" d.i. droog behoeft te zijn.
Wiskunde is volgens spr. eigenlijk natuur en leven zelf; zij sluit zich aan bij 't hoogere in den mensch, bij zijn innerlijk karakter, zijn beter *ik.* De wiskunde is de kern der kennis van het „bouwen", het „scheppen" in het heelal; het geraamte a.h.w., de „wiskunst" de geschapen vorm, die toch door het geraamte, dat onzichtbaar blijft, wordt bepaald, b.v. bij den mensch.
Als overeenkomstig voorbeeld wijst spr. op de taal. Taalkunde is de leer van de letters en hoe deze kunnen worden gerangschikt tot woorden, waarvan de verschillende vorm der woorden en hunne betrekking tot elkaar worden geleerd. Tot zoover het gebied der *taalkunde.* Het ontstaan der rijkere vormen door verschillende plaatsing der woorden, die door zekere groepen (rhythme) hun toppunt bereiken in wat wij poëzie noemen, of het weten dat de zinsbouw „stemming" kan verwekken waartoe het enkele woord niet bij machte is, dit alles rangschikken we, *ten deele intuïtief, ten deele hoogverstandelijk* onder *taalkunst.*
Dezelfde kenmerken nu maken volgens spr. onderscheid tusschen *wiskunde* en *wiskunst.*
De wiskunde is dan het a b c, de wiskunst de schoone, harmonische conceptie van den taalkunstenaar; een taal

zelve, een symbolische, stomme taal die door haar schoone vormen duidelijk tot de menschen spreekt omdat zij zich onmiddellijk tot hun gevoel richt.
Zijn onze letters geen symbolische, meetkundige teekens voor klanken? vraagt spr. Geven evenzeer in de rekenkunde de getalverhoudingen b.v. 1:2, 2:3, 3:4 symbolisch niet het octaaf, de quint en de kwart weer? Spreken we niet van harmonische reeksen? En is de driehoek niet het symbool van het Godsbegrip? De wiskunde wordt dus terecht door de moderne wiskundigen het *begrippenschrift* of „logisch teekenschrift" genoemd. De korte kernachtige bepaling van het *wezen* der wiskunst is 't begrip *groei* en nu is de *waarde* der wiskunst dat de fijn besnaarde kunstenaar van dit wezen zijn eigen macht leert kennen, zich zelf gaat corrigeeren en controleeren en de ontsluiering dus van zijn eigen innerlijk wezen bewerkstelligt wijl hij zich „bewust" wordt van deze kennis. Deze werking heeft volgens spr. bij ieder mensch plaats, al naarmate er iets te ontsluieren valt. Dit is ook de verklaring, waaronder de leer van Pythagoras een zuiver wiskunstige, een redelijk-mathematisch-philosophische leer is, volgens Dr. Naber een leer „die met zonnestofjes begint en met den Olympus eindigt", m.a.w., die begint met het nietigste en eindigt met het Allerhoogste.
Voor den kunstenaar nu is het vereischte dat hij *bewust* zijn scheppingsproces kent, dat is de *eerste voorwaarde;* en verwijzende naar het leerboek der werkelijke Meesters, het „Arcanas Arcanum" zegt spr. dat hij op de vraag van den voorzitter tot den Heer Jos. Cuypers in de vorige vergadering gericht „of er dan een wet bestaat, een soort tien geboden moet worden opgesteld waaraan de kunstenaar heeft te beantwoorden" (een vraag waarop de Heer C. geen afdoend antwoord gaf) het positieve antwoord van *ja* geeft. Er bestaat wel degelijk een z.g. wet waaraan een scheppend kunstenaar zich bewust zal gebonden achten. *Die wet, die tien geboden liggen in de wiskunst.*
Na dit goed gesproken en overtuigend betoog gaat spr. over tot het projecteeren van een serie lichtbeelden, aanvangende met achtvlak en kubus tot meer ingewikkelde lichamen toe. Vervolgens geeft hij een serie constructie's uit de analytische meetkunde waarbij viel op te merken dat een goede grondslag van systematisch ontwerpen te verkrijgen is.
In verband hiermede wijst spr. op de schoone vormen in de natuur (o.a. de vogeleieren) geeft grafische, zelfs plastische voorstellingen van geluidsvormen en ten slotte een reeks bijzonder fraaie lichtbeelden van zeegewassen, koraalvormen, schelpen enz. (naar het bekende werk van Ernst Heckel, — „Kunstformen der Natur.") en had daarbij gelegenheid op de hem eigene, levendige wijze, op tal van bijzonderheden en schoone details te wijzen.
Onder groote erkentelijkheid voor het vele goede en leerrijke dat de voordracht van den Heer de Meyer ons bood, moet ons, op gevaar af van onbescheiden te worden, de woorden van 't hart: „wel genoten, maar niet voldaan". De nadere aanduiding toch van zijn voordracht door de woorden: *meer in verband met het systematisch ontwerpen* kwam o. i. te weinig tot haar recht, al geven wij dadelijk toe dat, om op één avond en in een groot uur over zoo'n uitgebreid bestek zijn blik te laten gaan, en de diverse details dan nog helder te belichten, gewoonweg ondoenlijk is. Wij houden ons ten zeerste aanbevolen voor een volgend keer, wanneer de Heer de Meyer *het verband tusschen de wiskunde en het systematisch ontwerpen,* ja, het systematisch ontwerpen zelve, dan nog eens nader zou willen bespreken en toelichten. Adr. M.

DE TOREN VAN VLISSINGEN.

De vorige week heb ik de repliek van den Heer de Stuers nagenoeg onbeantwoord gelaten, omdat, naar mijne meening, den Heer de Stuers gelegenheid moest geboden worden eenige aandacht te schenken aan de reeks voorbeelden, die ik gegeven had van de gevallen, waarin voorheen aan de bouwmeesters gelegenheid gelaten was, misschien zelfs wel opgedragen was, zich uit te spreken in de vormenspraak, die eigen was aan den tijd, waarin zij leefden. Deze voorbeelden had ik gegeven, omdat in het eerste stuk van den Heer de Stuers twijfel te lezen was, of voorheen nieuwe spitsen op oude torens opgericht werden in de vormen van den tijd waarin men ze maakte.
Evenmin trof ik eene verklaring aan voor den eisch, voorbeelden van moderne torens aan te wijzen, hoewel toch wel nimmer zoo'n eisch gesteld zal zijn, toen nieuwere vormen ontstonden uit nieuwere cultuur.
Het is jammer, dat de Heer de Stuers ondanks mijne uitnoodiging nagelaten heeft in deze richting te pogen mijn betoog te ontzenuwen. Zijn critiek op mijn antwoord ware dan zeker leerzamer geweest dan thans, nu wij niets anders hebben mogen vernemen dan aanmerkingen op door mij gebezigde uitdrukkingen, soms zelfs zonder te letten op het verband, waarin zij gebezigd werden, terwijl het betoog onaangeroerd is gelaten.
Moet ik nu in mijne dupliek werkelijk overgaan, de gemaakte aanmerkingen recht te zetten of verklaring gaan geven, als de Heer de Stuers bijv. vraagt „Wie is ons"? Daarmede zou ik toch zeker in eindelooze herhalingen moeten vervallen, die mij de vorige week reeds deden vreezen, dat zij veel noodeloos werk zouden verschaffen, zonder de zaak te verduidelijken of scherper te omlijnen. Ik zal die dan ook liever nalaten, vooral ook, omdat de Heer de Stuers tenminste reeds heeft toegegeven, dat ieder architect mag eischen, dat hem het recht gegund worde, zich uit te spreken in een vormenspraak, welke eigen is aan den tijd, waarin hij leeft.
Deze erkenning van den Heer de Stuers kan ons reeds voldoende zijn, want daarop komt de gewraakte zinsnede in het bekende adres van ons Genootschap per slot neer, indien daarbij toegegeven wordt, dat het, zoo thans als voorheen, juist de specifieke taak van den architect is, aan de bouwwerken de vormen te geven, die behooren tot den tijd waarin deze bouwwerken ontstaan. Dit laatste is volkomen van toepassing op de spits van den Vlissinger toren, omdat de afgebrande spits door een nieuwe vervangen moet worden. De opmerking, waarmede het adres van A. et A. aanving, was daarom geheel gerechtvaardigd; er werd niets anders in gezegd, dan: gij maakt een nieuwe spits, waar thans geen spits is — waarom maakt gij die niet in de vormen die onzen tijd eigen zijn?" Wil de Heer de Stuers hierop laten antwoorden, dat wij geen eigen vormen hebben, en daarom maar liever leentjebuur gaan spelen bij onze voorouderen, uit armoede, onder het aannemen van den schijn, alsof onze voorvaderen zelf voor ons aan het ontwerpen waren?
Dit is mij toch onverklaarbaar in een man van zoo krachtige persoonlijkheid, die zoo sterk zich betoonde ter verdediging van vormen, die voor de begrippen van dien tijd, twintig, dertig jaren geleden, nieuw waren. Het kan toch niet strooken met een redelijk besef van *eigenwaarde!*

H. A. J. Baanders.

Wij geven in overweging, om hiermede het debat over deze zaak te sluiten.

Redactie.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA"

CONCEPT BEGROOTING 1912.

	BUDGET 1911		REKENING 1911		BUDGET 1912	
	Ontvangsten	Uitgaven	Winst	Verlies	Ontvangsten	Uitgaven
Gewone Leden	f 1332.—	—	f 1580.20	—	f 1536.—	—
Aspirant Leden	„ 75.—	—	„ 75.—	—	„ 68.—	—
Donateurs Leden	„ 200.—	—	„ 220.—	—	„ 180.—	—
Donateurs	„ 17.—	—	„ 17.—	—	„ 57.—	—
Vereenigingsleden	„ 70.—	—	„ 52.50	—	„ 70.—	—
Kunstlievende Leden	„ 490.—	—	„ 500.—	—	„ 500.—	—
Buitenleden	„ 1477.50	—	„ 1538.40	—	„ 1515.—	—
Porti Weekbladen	„ 0.50	—	—	—	—	—
Nieuwe Leden	„ 150.—	—	—	—	„ 300.—	—
Verkoop Tijdschriften	—	—	„ 3.75	—	—	—
Terug te ontvangen op het voorschot aan het Plaatwerk De Architect	—	—	—	—	„ 800.—	—
Gebruik Projectielantaarn	„ 175.—	—	„ 179.—	—	„ 175.—	—
Achterstallige contributie	„ 150.—	—	—	—	—	—
Opbrengst Kalender	„ 150.—	—	„ 147.50	—	„ 200.—	—
Reeds afgeschreven contributie	—	—	„ 12.—	—	—	—
Subsidie V. en H. B. O.	„ 8250.—	—	„ 8250.—	—	„ 8250.—	—
Kassa en Deposito	„ 2140.78½	—	—	—	—	—
Intrest Kasvereeniging en Plaatwerk	—	—	„ 18.19	—	„ 40.—	—
Weekblad Architectura	—	f 600.—	—	f 738.06½	—	f 700.—
Lokaalhuur	—	„ 600.—	—	„ 566.86	—	„ 500.—
Salarissen	—	„ 425.—	—	„ 425.52	—	„ 575.—
Onkosten Bestuur	—	„ 200.—	—	„ 249.03½	—	„ 200.—
„ Redactie	—	„ 100.—	—	„ 131.27½	—	„ 100.—
„ Lezingen	—	„ 75.—	—	„ 55.80	—	„ 50.—
Porti, Zegels, Incasso	—	„ 100.—	—	„ 103.84	—	„ 75.—
Assurantie	—	„ 30.—	—	„ 25.90	—	„ 30.—
Huldeblijken	—	„ 25.—	—	„ 15.—	—	„ 15.—
Drukwerk	—	„ 100.—	—	„ 45.—	—	„ 125.—
Contributie	—	„ 45.25	—	„ 75.30	—	„ 100.—
Rente	—	„ 140.—	—	„ 140.—	—	„ 120.—
Prijsvragen	—	„ 400.—	—	„ 29.59	—	„ 400.—
Bibliotheek	—	„ 150.—	—	„ 284.19	—	„ 150.—
Subsidie V. en H. B. O.	—	„ 8450.—	—	„ 8450.—	—	„ 8450.—
Aflossing Leening 1905 en 1886 en Coupons	—	„ 300.—	—	„ 10.—	—	„ 300.—
Afdeeling Kunstnijverheid	—	„ 1.—	—	—	—	„ 1.—
Algemeene Administratie	—	„ 600.—	—	„ 600.—	—	„ 850.—
Onkosten Elfde Lustrum	—	„ 850.—	—	—	—	—
Tentoonstelling	—	—	—	„ 2.08	—	—
Club Utrecht	—	„ 25.—	—	„ 25.—	—	„ 25.—
Verschotten Plaatwerk	—	„ 1000.—	—	—	—	—
Aflossing Leening 1910	—	„ 500.—	—	—	—	„ 500.—
AFSCHRIJVINGEN:						
Onkosten Elfde Lustrum	—	—	—	„ 549.08½	—	„ 275.—
Contributie (oninbaar)	—	—	—	„ 72.—	—	„ 25.—
Bibliotheek	—	—	—	—	—	„ 125.—
Saldi	—	„ 27.53½	—	—	—	—
	f 14743.78½	f 14743.78½	f 12593.54	f 12593.54	f 13691.—	f 13691.—

Rekening 1911 goedgekeurd. Amsterdam, 14 Dec. 1911.

De Verificatie-Commissie:
H. J. WALLÉ Jzn.
H. VAN JAARSVELD Jr.
ADR. MOEN.

De Penningmeester:
A. REDERT.

BALANS op 30 November 1911 van het Genootschap „ARCHITECTURA ET AMICITIA" te Amsterdam.

DEBET.		CREDIT	
Kas	*f* 62.49⁵	Crediteuren Bibliotheek	*f* 151.15
Bibliotheek	„ 1625.—	Adspirantleden (vooruitbetaalde contributie 1912)	„ 7.50
Aandeelen N.V. Mij tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect"	„ 1001.—	Crediteuren Weekblad „Architectura"	„ 303.47
Leening Plaatwerk „De Architect" à 4 %	„ 1000.—	Onkosten Lezingen	„ 7.—
Projectietoestel	„ 50.—	„ Bestuur	„ 22.50
Onkosten elfde Lustrum	„ 610.91⁵	„ Redactie	„ 5.—
Achterstallige Contrib. 2e h. j. 1909 *f* 6.—		Intrest 4 % Oblig. Leening 1910	„ 113.33
Idem 1910 „ 37.50		4 % Oblig. Leening 1910	„ 3500.—
Idem 1911 „ 152.40		Uitgel. Oblig. 1886	„ 150.—
	„ 195.90	Coupons „ 1886	„ 24.50
Opbrengst Kalender	„ 200.—	Uitgel. „ 1905	„ 350.—
Te vorderen van Cursus V. en H. B O. en Plaatwerk (onkosten)	„ 30.80	Lokaalhuur over de maand November	„ 41.66
		Algemeene Adminstratie	„ 100.—
	f 4776.11		*f* 4776.11

Amsterdam, 14 December 1911.

De Verificatie-Commissie:
H. J. WALLE Jzn.
H. VAN JAARSVELD Jr.
ADR. MOEN.

De Penningmeester:
A. REDERT.

VAN EEN OUD ADRES.

Namens den directeur der Rijksacademie van Beeldende kunsten werd aan de redactie d.d. 8 dezer eene invitatie verzonden voor de tentoonstelling van 10-17 December van werken van den Heer F. Hogerwaard in het academiegebouw alhier, welke invitatie haar eerst den 13en dezer bereikte omdat .... de enveloppe een adres vermeldde waar in den goeden ouden tijd, 't is waar, eens een redactie-secretaris gezeteld heeft. Na, om diezelfde reden, nog een ander adres aangedaan te hebben, kwam het bewuste stuk eerst in 't midden dezer week in „Parkzicht" binnen.

Dat kon de secretaris van den directeur der R. A. ook niet weten, dat er in den loop van die vele jaren al meerdere secretarissen van redactie geweest zijn. De stoflaag van een heel oud adresboek scheen verjaagd te moeten worden om de redactie van „Architectura" te kunnen thuisbrengen. Wij zijn erkentelijk voor de genomen moeite om die stof te verjagen en dat oude boek eens na te slaan, en wenschen er op te wijzen, dat het Genootschap „Architectura et Amicitia" sinds heel veel jaren zijn zetel in „Parkzicht" heeft — vlak bij de Stadhouderskade en het Vondelpark en gelegen aan 2 tramlijnen — en dat het adres der redactie van „Architectura" eveneens „Parkzicht" is of zooals aan het hoofd en slot van elk nummer van dit orgaan vermeld staat. Wij spreken ten slotte den wensch uit dat het Z. E. den Minister van Binn. Zaken moge behagen zijne begrooting alsnog te bezwaren met een nieuw adresboek voor den secretaris van den directeur der R. A. v. B. K. ADR. M.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIGWEEKBLAD, 48. Uitbreiding gebouw der Tweede Kamer (adres gezonden aan de Tweede Kamer der Staten Generaal). Kroniek XXVIII, door J. Gratama, een „prachtig" affiche voor de „Vierjaarlijksche" te Amsterdam. De bouw van het woonhuis van den Nederlandsche gezant te Peking door Joh. G. Robbers, b.i. met eenige afbeeldingen. Park Zorgvliet, memorie van toelichting tot het plan van bebouwing van park Zorgvliet en toelichting door Dr. Ing. Karl Henrici, met plattegrond en met bespreking door S. de Clercq.

DE BOUWWERELD, 48. Gedenkteeken of standbeeld? naar aanleiding van een bericht in het H.bl. betreffende het gedenkteeken Prins Willem III. Het Brielsche schelpkalktrasmeel door Prof. J. A. van der Kloes. Monumentale bouwkunst, vertaald artikel uit de „Architectonische Rundschau".

TECHNISCH STUDENTEN TIJDSCHRIFT, 4. Contra het opstel „iets over Siegwartbalken". Arbeiderswoningen. De bovenbouw van eene draaibrug te Embden, door G. van Genderen Stort. De St. Jacob te 's Hertogenbosch en de abdij St. Paul te Oosterhout (met eenige afbeeldingen).

DE OPMERKER, 48. Mont-Cassel, met afbeeldingen.

DE INGENIEUR, 48. Zeeweringen van gewapend beton, door R. R. L. de Muralt c.i., een antwoord op het artikel van A. Groothoff, getiteld „De jongste stormschade aan eenige zeedijken in Zeeland", in de Ing. 47. Het doctoraat aan de Technische Hoogeschool door P. Meijer, hoogleeraar T. H. Het achtste congres voor verwarming en ventilatie.

DEUTSCHE BAUZEITING, 94-95. Die Bergkirche in der Au bei Berchtesgaden, arch. gebr. Rank in München. Neuere Krag- und Hallen-Bauten in Eisenbeton, die Halle der städtischen Straszenbahn in Düsseldorf. die Turnhalle in Niederrad. Das neue Rathaus für Schöneberg und die Gestaltung seiner Umgebung, architecten Jürgensen & Bachmann in Charlottenburg.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 49. Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland· De wettelijke bescherming van het architectenberoep in Amerika. Landhuis te Bosch en Duin, architect J. Verheul (met afb.) Klein-woningbouw in verkeerde banen (met afb.) Over middelbaar technisch onderwijs, door G. Versteeg. Sociale hygiëne en -techniek.

DE OPMERKER, 49. De Bauaria te München: De oorsprong der Musea. Vervalsing van kunstwerken. De Zuiderzee.

DE BOUWWERELD, 49. Eene leerzame uitspraak. Het Gothische huis te Kampen. Practische Heemschut „Nehalennia's circulaire en adviesbureau. Toren van de gemeentewaterleiding te Groningen. Gemoedelijke samenspraak.

DE INGENIEUR, 49. De opening van de werken voor de haven van Socrabaya. Zeeweringen van gewapend beton, door C. Swartbol.

DE GAS- EN WATERFITTER, 49. Sterklichtlampen voor lagen druk.

DE IJZER- EN STAALKRONIEK, 24. Gewapend beton en de afsluiting der Zuiderzee.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1303de Gewone Ledenvergadering. — Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. — Bond van Technici — Afdeeling Amsterdam. — Glasschilderkunst (Vervolg). — Resumé der Voordracht van den heer Jan de Meijer in de 1303de Ledenvergadering. — De toren van Vlissingen. — Begrooting en Balans van het Genootschap. — Van een oud adres. — Weekbladen en Tijdschriften.

NEGENTIENDE JAARGANG No. 51. ZATERDAG 23 DECEMBER 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1304de GEWONE LEDENVERGADERING, tevens 56ste ALGEMEENE VERGADERING zal gehouden worden op WOENSDAG 27 DECEMBER e.k., des avonds te **7.30** uur in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1303de vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Ballotage van de heeren W. A. E. van der Pluym, W. van Twuiver, J. A. Snellebrand Jr., J. F. H. Kohlweij, A. F. van der Weij, Joh. Brouwer, Jos. de Jonge en H. G. Toebes, voorgesteld als gewone leden van het Genootschap.
4. Installatie van de heeren W. M. Retera, W. G. van Swers, Jan Mühlschlegel, N. Lansdorp, Jan v. d. Raay en Walter van Diedenhoven als gewone leden van het Genootschap.
5. Verslag omtrent den toestand en van de handelingen van het Genootschap gedurende het jaar 1911, uit te brengen door den 1sten Secretaris.
6. Verslag omtrent het Weekblad „Architectura" over het jaar 1911, uit te brengen door den Secretaris der Redactie.
7. Verslag omtrent het plaatwerk „De Architect" over het jaar 1911, uit te brengen door den Directeur der N.V. Mij. tot Expl. v. h. Plaatwerk „De Architect".
8. Verslag omtrent den financiëelen toestand van het Genootschap, uit te brengen door den Penningmeester.
9. Verslag van de Verificatie-Commissie omtrent haar onderzoek naar het financiëel beheer en van de rekening en verantwoording van den penningmeester over het boekjaar 1911.
10. Verslag omtrent de bibliotheek, uit te brengen door den Bibliothecaris.
11. Verslag omtrent den toestand en van de handelingen der Club van Utrechtsche leden van het Genootschap, uit te brengen door den Secretaris dier Club.
12. Vaststelling van de begrooting voor het jaar 1912; waarvan het concept ter kennis van de leden is gebracht in No. 50 van het orgaan.
13. Uitloting van 20 obligaties der leening 1910.
14. Verkiezing van twee leden van het bestuur wegens periodieke aftreding van de heeren H. A. J. Baanders en A. Redert, die beide herkiesbaar zijn.
15. Verkiezing van een voorzitter uit het voltallig bestuur.
16. Verkiezing van twee leden der Commissie van Redactie wegens periodieke aftreding van de heeren H. A. J. Baanders en A. A. Hes, die beide herkiesbaar zijn, en van één lid ter vervanging van den heer G. F. Lacroix.
17. Rondvraag en sluiting.

JAN DE MEIJER, *te Secretaris.*

GLASSCHILDERKUNST

(vervolg en slot op blz. 407 no. 50).

Wanneer de glasschilder bij de restauratie van gebrandschilderde ramen, daarin tracht terug te vinden in hoeverre het beginsel van kleurzetting door den oorspronkelijken glasschilder is nagestreefd, en hij dan een kleurengamma voor het benoodigde glas heeft saamgebracht, dat het kleurengamma is, dat in het raam door zijn schepper is gevolgd, dan zal hij zoo weinig mogelijk genoodzaakt zijn, om door meerdere of mindere aanwending van grissailles te komen tot een zelfde lichtdoorstraling van het gerestaureerde gedeelte met het nog aanwezige gedeelte van het oude raam. Hij zal daarvoor zijne proeven moeten verrichten, zooals reeds door mij bij een vroeger gedeelte in de beantwoording Uwer vragen is medegedeeld. Nu kan worden gevraagd, zal het gerestaureerde gedeelte zich in den loop der tijden blijven aanpassen, bij het oude glas?

Wanneer het gerestaureerde gedeelte goed is ingebrand, dus dat de verven, die van goede kwaliteit moeten zijn, zich na het branden in den moffel goed met het glas waar op zij zijn aangebracht hebben vereenigd, dan zal wel met de meeste zekerheid de waarborg kunnen worden gegeven, van een goed samen blijven gaan van het oude met het nieuwe gedeelte van het raam.

Is echter het schilderwerk slecht ingebrand, dan zal het reeds na korter of langer tijd los op het glas gaan liggen en langzamerhand gaan verdwijnen.

De vrees dat het glas zal verkleuren is ongegrond, daar het glas wat kwaliteit zoowel als kleur betreft, heden ten dage op zeer hooge trap van ontwikkeling staat.

Wat het in lood zetten van het glas aangaat, kan men aannemen, dat deze techniek in voldoende mate is te controleeren en dat dus hierbij alle waarborgen voor goed werk aanwezig kunnen zijn.

Bij het gebruik van antiekglas, waarbij de glasschilder geene kleuren opdraagt of samenstelt, heeft men dus geene vrees te koesteren voor het op den duur verkleuren van dit glas, daar het geheel volgens de oude bekende samenstelling wordt vervaardigd, bovendien nog ver-

beterd door de meerdere ervaring, opgedaan op het gebied der scheikunde.
Wat nu Uwe VIIIe vraag in verband met de restauratie betreft van ramen, waarbij de smeltverven zijn toegepast, zal zeer zeker bij gebruik dezer verven, de tijd deze ook na korter of langer tijd vernielen. Wat oud is aan deze te restaureeren ramen is niet standhoudend gebleken. Zoo zullen het in de meeste gevallen de nu toegepaste smeltverven ook niet doen. En zelfs al zouden deze laatste nu werkelijk volmaakt kunnen worden saamgesteld (wat niet het geval is), dan is toch een daar mede gerestaureerd oud raam, in het oudste gedeelte ten doode opgeschreven. De verkeerde eischen, die men in het Renaissance tijdvak aan de glasschilderkunst ging stellen, voerde den glasschilder op den verkeerden weg en het bewijs werd daardoor voor onzen tijd geleverd, dat de doorvoering dezer eischen moet leiden tot het verval en te gronde gaan der glasschilderkunst, na slechts eene korte poos van opleving.
En dikwijls is het voor mij onbegrijpelijk, dat, na hetgeen het verleden der glasschilderkunst tot op heden heeft doen aanschouwen, de lessen nog niet door velen schijnen te zijn geleerd, om haar vrij te houden van fouten, die zonden zijn tegen hare eenvoudige wetten.
Het is den mensch nu eenmaal niet mogelijk om op aarde iets volmaakts voort te brengen. *Maar hij kan er wel naar streven en dit streven voortdurend in zijn denken houden door zichzelve goed te doordringen van de kennis der wetten van de glasschilderkunst.*
De glasschilderkunst staat in haar doel verre verheven boven het nastreven van naturalistische voorstellingen, en men kan haar daarom niet de eisch stellen, om schilderijen te maken. Deze pogingen zijn voor ramen van eenige afmetingen nooit gelukt.
En groote schilders, die zich op het gebied der glasschilderkunst hebben gewaagd, moesten erkennen, dat het glasraam zich niet eigende om te worden behandeld als eene schilderij, ofschoon het eene mogelijkheid biedt voor het verkrijgen van kleureffecten, als op geen ander gebied der kunst bereikbaar is.
Dubbel te betreuren is het dus, dat juist in den tegenwoordigen tijd er een sterk streven is waar te nemen, om het glasraam te ontwerpen in eene der Renaissance stijlen, die geen van allen zich leenen om van het glasraam te maken wat moet en kan.
Toch zijn er in Europa enkele ateliers, die de aloude wetten en beginselen hoog houden en nastreven, zoodoende nieuwe werken scheppend, die voor lange tijden in de toekomst weder uit zullen bazuinen, wat als groote waarheden nu tot ons komt uit het verre verleden.
Waarheid is nu eenmaal niet *van* den tijd.
Waar Zij *in* den tijd verschijnt, drukt Zij daarop haar onuitwischbaren stempel.
Daardoor giet Zij de stof nieuw leven in, omdat Zijzelf er een tijdlang in komt verblijven, Hare tegenwoordigheid openbarende door Hare kleur die van Haar uitstraalt.
Maar zwak als de mensch is, kan hij niet bij voortduring Haar in zich op nemen, en tijden komen, dat hij als 't ware verlamd is, en de organen mist om Haar waar te nemen. Plotseling echter is het of de menschheid weder ontwaakt. Zij neemt waar en herinnert zich. Dan zoekt zij weder in het verleden, om haar oude spoor terug te vinden op den weg, waarop zij eenmaal de Waarheid zocht.
En in zulk een tijdstip leven wij nu. Groot is dus ook op dit gebied der kunst de verantwoording, die ieder heeft, die in aanraking komt met de werken der glasschilderkunst. En wanneer wij in het heden het werk, dat de glasschilderkunst beoogt, willen voortzetten, dan zullen wij haar dáár hebben op te vatten, waar zij in 't verleden begon af te wijken van den weg, die door het nastreven harer wetten was afgebakend.
En dit punt ligt niet dáár, waar in 't verleden, haar laatste werken werden gemaakt in de Renaissance tijden, maar in het Romaansch en vroeg Gotische tijdvak. Meer nog hierover te zeggen, zou bij de beantwoording Uwer vragen niet passen.
Zoo ben ik dus genaderd tot het eind mijner taak, die, nu ik van haar afscheid moet nemen, mij liever blijkt te zijn geworden, dan ik bij haar aanvaarding kon vermoeden. Geen man van de pen zijnde, hoop ik toch iets te hebben bereikt van het doel, dat ik beoogde, toen ik de beantwoording Uwer vragen op mij nam. En dit doel was *mede te werken tot de opheffing dezer kunst*, die het vermogen bezit in hare voortbrengselen eene taal te spreken tot de ziel van den mensch, die het tot een voorrecht maakt, haar te leeren verstaan.
Dat dus allen, die in het heden mede kunnen werken aan dit werk, het mogelijke mogen doen, om dezen moeielijken weg te effenen.
Mocht door dit geschrijf iets in de goede richting worden bereikt voor dezen kunst, dan acht ik dezen arbeid daarvoor reeds voldoende beloond.

J. W. LE NOBEL,
Dec. 1911, Amsterdam. *Glasschilder.*

NATUURSCHOON.

Aan de Staten van Noord-Holland is thans rondgezonden een brief van den heer K. Hazelhoff Roelffzema, over de schennis van het natuurschoon in die provincie. Dit schrijven is bekend, doch de heer Roelffzema heeft ook bij de Staten ingediend een ontwerp-verordening tot het weren van inbreuken op natuurschoon, waarbij hij een memorie van toelichting heeft gevoegd.
In de verordening stelt hij voor, dat het aan eigenaren, vruchtgebruikers, gebruikers, huurders of pachters van in de provincie gelegen onroerende goederen zal worden verboden, daarop te hebben of te houden, of wel te gedoogen dat anderen daarop hebben of houden muren, schuttingen, borden of andere voorwerpen, bestemd en gebezigd om te dienen tot reclame voor zaken, die niet worden vervaardigd noch verhandeld, of voor bedrijven, die niet worden uitgeoefend, op of in het onroerend goed, waarop die muren, schuttingen, borden, of andere voorwerpen voorkomen.
Hij wenscht het aan Ged. Staten over te laten daarvan dispensatie te verleenen, doch alleen dan wanneer zij van oordeel zijn dat hierdoor op de schoonheid van het omgevend landschap geen inbreuk wordt gemaakt.
De bepaling van deze verordening wenscht de heer Roelffzema niet toepasselijk te verklaren voor 1 Januari 1914 voor zoover het reclames betreft die zich reeds voor 1 Januari 1912 bevonden op muren, enz. Het adres van den Bond Heemschut aan de Provinciale Staten van Noord-Holland, waarbij wordt verzocht, bovenbedoeld voorstel van Mr. Hazelhoff Roelffzema aan te nemen gaf aan de volgende lichamen aanleiding tot het zenden van adressen met gelijke strekking. Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", te Rotterdam; „Pulchri Studio", te 's-Gravenhage; „Arti et Industriae", te 's-Gravenhage; A. N. W. B. Touristenbond voor Nederland; Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst; Vereeniging tot verfraaiing van Haarlem; Nationale Bond voor Vreemdelingenverkeer: Vereeniging „Nehalennia", te Middelburg; Oudheidkamer „Twente"; Algemeen Nederlandsch Verbond; Nederlandsche Hotelhoudersbond;

Afdeeling Utrecht der Mij. tot bevordering der Bouwkunst; Kunstvereeniging te Nijmegen; Verfraaiingsvereeniging „Delfia", te Delft; Vereeniging tot bevord. v. h. Vreemdelingenverkeer te Bergen (N.-H); Katholieke Kunstkring „de Violier"; Vereeniging tot bevord. v. h. Vreemdelingenverkeer in Walcheren; Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst; Genootschap „Architectura et Amicitia", te Amsterdam; Haagsche Kunstkring; Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer in Groningen; „Amstelodamum", te Amsterdam; „Haarlem", te Haarlem.
Hieronder volgt een uittreksel uit het verslag der Vergadering van Provinciale staten in welke vergadering het onderwerp behandeld werd.
„Allereerst werd aan de orde gesteld de door den Heer Hazelhoff Roelfzema ingediende verordening, tegen de inbreuken op het natuurschoon.
De voorsteller kreeg het woord tot toelichting van zijn voorstel. Veel had hij aan de schriftelijke verduidelijking niet toe te voegen. Hij wees nog eens op de groote vlucht, die de reclame genomen heeft. Overal wordt het natuurschoon geschaad door reclameborden. Het echte Hollandsche landschap is er door bedorven. Spreker gaf een humoristische schets van deze reclame. De leeuwerikken zingen nog wel, maar het zijn geen jubelzangen, ter verheerlijking van de schoone natuur. Ik heb het — zoo zei de heer Hazelhoff Roelfzema -- eens gehoord van twee leeuwerikken.
De een zong:
Ja, ja, ja, Van Houten's cacao is de beste!
De andere:
Zeker, zeker en de goedkoopste in het gebuik!
Overal reclame-borden over vulkachels, bier, champagne en wat al niet. De natuur wordt geweld aangedaan. Als De Genestet nog leefde zou hij zeker zingen:
Verlos ons van reclame, Heer,
Geef ons natuur en schoonheid weer!
Spreker verzekerde, dat de tegenzin tegen de aanstootelijke reclame algemeen is. In Zwitserland, of Tirol, zal een reclamebord op een groote berg niet hinderen, maar ons Nederlandsch landschap is veel te teer voor zulke borden. Er worden in 't weiland zelfs stoelen gezet, die gemaakt zijn voor twee olifanten en drie jongen. Dan reuzen chocoladekoppen, enz.
Optreden tegen deze reclame is beslist noodig. En het is de provincie, die aangewezen is om de maatregelen te nemen. De plattelands-gemeenten zijn te los van elkaar, om elk voor zich zelf op te treden. De rijkswetgever is ook niet het meest aangewezen, gelijk spreker reeds in zijn toelichting betoogd heeft. In de steden is het kwaad zoo algemeen en verbreid geworden, dat spreker het noodig geoordeeld heeft, de steden buiten zijn voorstel te laten vallen.
Men kan zeggen dat door aanneming der verordening inbreuk gemaakt wordt op het eigendomsrecht der landeigenaars, maar die bezwaren acht spreker niet overwegend, omdat deze inbreuk óók gemaakt wordt door de Hinderwet, Woningwet en Vestingwet.
De voorzitter vroeg of het voorstel ondersteund werd. Vele leden verklaarden zich daartoe bereid. Hierop gaf de voorzitter in overweging het voorstel van den heer Hazelhoff Roelfzema te stellen in handen van Ged. Staten om praeadvies. Dit werd goedgekeurd, maar de voorzitter verzekerde tevens, dat dit advies niet eerder gegeven zal kunnen worden dan in de zomerzitting. Het is namelijk gewenscht. dat Ged. Staten ook de juridische quaestie van dit anders sympathieke voorstel zullen overwegen.
De voorzitter deed nog voorlezing van een serie adressen, houdende adhaesiebetuiging met het voorstel-Hazelhoff Roelfzema.
Ook was ingekomen een adres van Jul. Dickhout te Amsterdam, om het voorstel niet aan te nemen (gelach) of anders de regeling niet te doen ingaan vóór 1 Jan. 1915, in verband met de loopende contracten van den verzoeker. Deze adressen werden ook in handen van Ged. Staten gesteld.

TENTOONSTELLING SPAENDONCK TE AMSTERDAM.

In „de Telegraaf" lazen we 't volgende:
Naar aanleiding van deze tentoonstelling heeft het hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst het volgend schrijven verzonden:

30 November 1911.
Den WelEdel. Geb. Heer
Aug. J. C. van Spaendonck,
Architect, te Amsterdam.

WelEdel Geb. Heer,
Naar aanleiding van uwe tentoonstelling van architectonische teekeningen in de provisioneele uitstalkast van de „Witte Bioscoop" op het Damrak alhier, betreurt het hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst het, dat u in een dergelijke omgeving, welke geen waardige plaats is om architectonische teekeningen aan het publiek te vertoonen, uwe expositie houdt, te meer, daar u gemeend heeft bij uwen naam uwen titel van architect-lid der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst duidelijk te moeten vermelden.

Voor het hoofdbestuur voornoemd,
J. GRATAMA, *Secretaris*

WISKUNDE IN DE ARCHITECTUUR.

In „Het eerste Boeck der Architecturen van Sebastiaen Serlius, tractéerende van Geometrien", uit het Italiaansch in het Hollandsch verschenen in 1616, lezen we bij „Dat eerste Capittel":
„Hoe noottelijck dat die alder sekerste conste van Geometrien eenen veghelijcken Constenaer ende Wereckman is/ moghen betuyghen alle die ghene die eenen tijdtlanck sonder de selve ghestudeert ende ghewrocht hebben: die selve dan naderhandt tot eenigher kennissen vande voorseyder const ghecomen zijnde/ en sullen niet alleenlijck hen selven verlachen/ maer inder waerheydt moeten bekennen dat alle 'tghene dat welcke van hen lieden te voren gheordinneert ende ghemaeckt is/ niet besiens weert en was. Midts dat dan die leeringhe van Architecturen veel edele conste bevanghende is/ soo sal ten eersten van noode zijn dat die Architect/ ten alderminsten (mach hijs niet/ meer hebben) soo veel daer af weet/ dat hy die beginselen van Geometrie verstae/ op dat hy in dat ghetal vande steenbedervers niet en sy/ de welcke den naem van eenen Architect voeren/ ende en souden nauwelijck weten te antwoorden/ wat een punct/ een linie/ een pleyne/ oft een corpus ware/ zal noch veel min souden sy weten segghen/ wat correspondentie oft harmonie ware: maer volghende deur haer goetduncken andere blinde voorganghers/ die sonder redene ghewrocht hebben/ soo maken sy 't noch ergher: dat welcke een oorsaecke is van vele onbesneden wercken diemen in diversche plaetsen siet.
Waeromme dat die Geometrie den eersten graet is van allen goeden consten/ vande welcke dat ick den Archi-

tect soo veele te kennen gheven wille/ dat hij met goeden redenen sijn werk sal moghen verantwoorden: . . ." enz. Zoo ziet men alweer dat er niets nieuws onder de zon is, dat men 300 jaar geleden ook al schreef over de noodzakelijkheid van kennis der wiskunde voor den architect.

B. J. K.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

De ingekomen ontwerpen naar aanleiding van de prijsvragen dit jaar door Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven werden 13 dezer beoordeeld.
Gevraagd was:
1e. Een ontwerp voor een café-restaurant met aanlegsteigers voor roei- en zeilbooten enz., gelegen in een park, aan een plas.
2e. Een ontwerp voor een „Vignet" voor de Vereeniging.
De Jury bestaande uit de Heeren J. Hanrath, P. J. Houtzagers, J. Th. Kok, W. F. Overeynder, J. P. Stok en Jan Stuyt, kenden voor het café-restaurant den 1en prijs toe aan het ontwerp motto „Roemah Makan" ingezonden door den Heer L. Streetkerk te A'dam.
2en prijs motto „B. en O." (in cirkel geteekend) ingezonden door de Heer C. Hoogeveen te R.dam.
3en prijs motto (Ster in cirkel geteekend) ingezonden door den Heer B. v. d. Lecq te R'dam.
Aan géén der ontwerpen voor een vignet kon een der uitgeloofde prijzen worden toegekend. De Jury besloot echter aan elk der motto's „Corry" en „Labour", de helft der premie aan den 1en prijs verbonden aan te bieden en aan het motto „de bloeiende boom", een premie.
Als inzenders maakten zich respectievelijk bekend de Heeren L. Groen te Alkmaar, J. Bergeren en D. J. v. d. Laan te Rotterdam.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur.

Gaarne verzoek ik U eenige gastvrijheid voor onderstaand. Bij voorbaat mijn besten dank.
Met eenige gevoelens van dingen-die-komen-zullen, heb ik den datum verbeid waarop de heer Jan de Meijer zijn causerie zou houden over het wezen, de waarde en de bekoring van de wiskunst, meer in verband met het systematisch ontwerpen.
Maar ben zeer teleurgesteld. En waarom? Omdat de heer Jan de Meijer mij niet heeft kunnen overtuigen. Integendeel, *mij mijn overtuiging sterker in mij heeft doen grondvatten*. Wij verschillen dan *wel* zeer bijzonder van principiëele beginselen, en juist daarom meende ik, dat het *mij* mijn plicht was, mijn antagonistische gedachten nader te ontwikkelen. Die zwijgt stemt toe, en . . . . . uit hoofde daarvan *mag* ik nu niet zwijgen, want allerminst kan ik toestemmen. Toestemmen *datgene* wat ik voor een gezonde kunstontwikkeling *gevaarlijk* acht. Wanneer ik zal trachten mijne gedachten neer te schrijven dan doe ik dat terwijl ik het *Resumé* voor mij heb, dat de Heer Adr. Moen daarvan heeft gegeven in het orgaan van „A. et A". De Heer Jan de M. schetst de weinige sympathie voor *wiskunde*, en spijt mij dit zeer te moeten vernemen, waar dit destijds mijn lievelingsvak bij uitnemendheid was. Maar *juist daarom*, omdat dit als wetenschappelijk vak zoo schoon, zoo logisch-denken leert, zoo klaar, zoo bewezen, zoo *wis*-en zeker ons de dingen leert construeeren, zonder eenig gevoel, juist daarom is het 't tegenovergestelde van *gevoel*, van intuïtief latengaan, dat *onbewust* moet zijn. En daarin staan wij loodrecht tegenover elkaar. De Heer Jan de M. zegt: dat is de eerste voorwaarde (bewust zijn) en verwijst dan naar allerlei boeken. Trouwens zijn geheele causerie staat gegrond op wat *anderen* hebben geleerd of gezegd, en daar gaat hij mee accoord. 't Spijt mij, maar al zou de Heer Jan de M. *nog* meer namen noemen van menschen die dit of dat gedacht en neergeschreven hadden, hij zou mij *niet* kunnen overtuigen. *Bewust* zijn eigen scheppingsproces kennen!?! Menschen die zoo analyseeren hoe precies zij toch wel een indruk ondergaan, zijn niet impulsief, laten zich niet gaan, zijn nimmer zich zelf, doch houden er altijd een remmende overwogenheid bij vast, die hen nooit vrijheid in bewegen geeft, die hen vernedert. !!! Zijn immer berekend, doen nooit een stommiteit loopen nooit een verkeerden kant uit, (waar toch soms ook zoo ontzettend veel valt op te merken), doch gaan precies receptmatig hun vlijtigheid botvieren. Heel fatsoenlijk, erg keurig netjes, zooals in de dagen van de klapbroeken, zoo ongeveer als in de dagen dat een *reus* als *Napoleon* een beetje orde bracht in die weëe slapheid om hem heen. Machtelooze verwaterheid in *alles*, was het veld waarop hij zijn tegenstanders neerlei. Moeten wij weer die suffe narigheid in, moeten wij weer op zijn Hollandsch gaan wikken en wegen, het vóór en tegen elk in zijn volle zwaarte om tenslotte geen *uitweg* meer te vinden. Moeten wij alle *persoonlijken impuls* in een keurslijf van cijferen dwingen, en moet dit dan *kunst* genoemd worden? Het *onvolmaakte* in wat de *mensch* gaf, deed zijn werk *menschenwerk* blijven tot in der eeuwigheid . . . . En als nu de Heer Baanders aan Jos. Cuypers ietwat ironisch vraagt, of er dan een wet bestaat, een soort tien geboden moet worden opgesteld waaraan de kunstenaar heeft te beantwoorden, dan *behoeft* daarop geen antwoord gegeven te worden.
Evenmin als wanneer men vraagt: verdient het aanbeveling *te laat* aan den trein te komen? Je glimlacht eens even, en daar blijft het bij. Minder redeneeren Heeren! minder pietepeuteren! maar *doen*, zooals *Rembrandt*. Denkt U nu heusch dat hij wist hoe zijn penseelsmeeren er uit moesten zien? Dat hij een oogenblik erg netjes, keurig, prachtig wilde doen? Correct als een wiskunde som? Denkt U dan werkelijk mijnheer Jan de M., dat zoo iemand zich van zijn werken, van zijn houding, van mindere of meerdere gesoigneerdheid, *bewust* was. Hij *gaf* zich zooals een *dier* zich geeft. *Omdat hij niet anders kon*. Nu ziet men Amerikanen, diepgewichtige studies maken naar de *penseelsmeeren* van hun God (Rembrandt) alsof deze handvaardigheid dan ten slotte de bezieling in diens werk bracht. Ach stumperds die zij zijn. Zij zullen *nooit* iets presteeren. . . . . De Heer Jan de M. raakt even de muziek aan. Maar daar komen wij juist op de meest duidelijke bewijsgronden voor het *Masker* van *Armoede* in *geest* wat m.i. het „bewust-zijn-scheppingsproces-kennen" meebrengt. Hoeveel *heel knappe maak*-muziek moeten wij tegenwoordig niet slikken, in de concertzalen, welke ons *niets* meegeven. Niets dat ons stemt voor het leven. Niets dat ons wijding brengt. 't Is alles zeer knap. Goed overwogen, de componist schijnt ernstig en vlijtig geleerd te hebben, doch . . . het werk vermocht op ons *geen* indruk te maken. Ook al was er veel *koper*- en bombardongeluid.
Het *groote gevaar* dat schuilt in een bewust-zijn van scheppings-proces ligt m.i. dan ook daarin, dat er van geen *schepping* meer mag noch *kan* gesproken worden, doch dat het wordt *maakwerk*. Dat de plastische kunst evenals de muziek als welke menschenuiting ook, mee zou gaan in die theorie-onzin, was wel te voorzien. De schilders welke het kubisme proclameeren, en dit met

overtuiging doen, zullen reeds vergeten zijn, voordat ze begonnen. Er wordt *te veel overwogen*, te veel *gezocht*. . . omdat de *heilige drang* ontbreekt. Ten slotte ligt dit alles dan weer aan de *manier* van zich te uiten, om dan een theorietje op te stellen die een geheimzinnigheid meebrengt, welke door het gros der menscheid niet gevolgd kan worden, dus ook niet tegen gesproken. En . . . . als dan dat zoo'n tijdje geduurd heeft, meenen de voorstanders van die nieuwigheid, dat ze min of meer profeten zijn, van een nieuwe *leer*, en wanen *gelijk* te hebben.
Wanneer ik al die gewichtigheid naga, dan begrijp ik pas, hoe het mogelijk is, dat een *Bach*, die de grondvester is geweest van *alle muziek*, die de grondvester is geweest van de *na* hem komende, en op hem gebaseerde muziektheorie, dat die *Bach*, die eenvoudig *deed*, die *werkte*, die *niet pietepeuterde*, doch die *bij de vleet* zijn composities uit zijn mouw wierp . . . . dat zoo'n man zoo'n stumperd geweest is!!!?
Doch in ernst. Moge dit *Bach*-bewijs U de waardeloosheid doen inzien van al die gewichtig-doenerij, welke *toch nooit* in staat zal blijken te zijn de *armoede* aan spiritueele scheppingsdrang te verdonkeremanen. En laat ons dan ophouden met onzen eenmaal-te-doorleventijd te verknoeien. Laat *hem* ontwerpen, die zich als een *dier* daaraan overgeeft, *onbewust!*
Bouwkundigen! Er is een tijd geweest in de Bouwkunst, dat de assen van den voorgevel door het ingewand van een woonhuis heen werkten, en eindelijk zichtbaar waren in den achtergevel. Verlangt U naar dien tijd terug? Ziet de frissche beschaving der landhuizen, en *ontwaakt*, of beter gezegd: *Laat U niet in slaap soesen en doesen*, doch keer tot de schoonheid der bloemen des velds, zonder ze te gaan *determineeren* met *mes* en *loupe*. Vermeid U in *die* schoonheden *Schept*, of. . . *schept nooit*.

„Vredelust" Leiderdorp. WILLEM C. BROUWER.

BOEKAANKONDIGING.

G. A. SCHOLTEN, *Werktuigkunde voor ambachtslieden, 2e deeltje, uitgave van* D. MIJS *te Tiel, prijs f 2.25*.
Deze tweede druk wijkt slechts in onderdeelen van den eersten druk af. Het hoofdstuk behandelende de pompen is uitgebreid met eene beschrijving van de veel gebruikte Diaphragma- en Acmepompen. Het boek is daarvoor een goed studieboek gebleven voor hen die voor de examens van bouwkundig opzichter of opzichter R.W. studeeren. Het geeft de theoretische verklaring van de grondbeginselen der werktuigkunde en de toepassing daarvan op de bouwpraktijk, zooals draagvermogen van kolommen en balken, spanningen in Kapconstructies, gronddruk tegen steunmuren, evenwichtsvoorwaarden voor gewelven en rechtstanden. Verder zijn er tal van werktuigen in behandeld, die de bouwkundige dient te kennen.

1E JAARVERSLAG DER PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

Aan de Constitueerende Vereenigingen.

M. M.

De Permanente Prijsvraag-commissie heeft de eer U bij deze voor de eerste maal verslag uit te brengen van hare werkzaamheden over het afgeloopen jaar, doch alvorens daartoe over te gaan meent zij een oogenblik stil te mogen staan bij datgene wat als de aanleidende oorzaak van haar ontstaan is te beschouwen.
Het ligt niet in hare bedoeling zich daarbij in uitvoerige historische beschouwingen omtrent het prijsvraagwezen in 't algemeen te verdiepen, doch slechts in 't kort den loop der gebeurtenissen na te gaan die de naaste aanleiding tot het in 't leven roepen der algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen zijn te achten tot welker instandhouding en toepassing de Permanente prijsvraag-commissie werd geroepen en naar vermogen heeft te waken.

Even oud als het uitschrijven van prijsvragen is zijn de betuigingen van ontevredenheid, 't zij van prijsvraaguitschrijvers, 't zij van mededingers 't zij van derden die bijna elke afloop eener prijsvraag in zijn gevolg heeft. Slechts zeer zelden is de instemming, met een jury oordeel algemeen, doch daarentegen treffen haar zeer vaak verwijten over de ten uitvoerlegging van haar taak die zoo niet erger, van zeer weinig waardeering voor den dikwijls omvangrijken en moeilijken arbeid dien zij preasteerde getuigen. Wij kunnen in de bouwkundige periodieken zoover teruggaan als we willen; immer vinden we meer of minder scherpe afkeuringen over de, naar aanleiding van een prijsvraag verschenen juryrapporten, en dit niet alleen van hen die zich bij zulk een prijsvraag benadeeld of veronachtzaamd achtten doch ook van buitenstaanders die, onpartijdiger oordeelend gedurig aandringen op het volgen van meer vaste regelen bij het uitschrijven en beoordeelen van prijsvragen, opdat de wederzijdsche rechten en verplichtingen van prijsvraaguitschrijvers en mededingers beter gewaarborgd worden.
Zonder twijfel werd die wensch naar vaste regelen in de eerste plaats gevoed door de gedachte daardoor paal en perk te kunnen stellen aan het misbruik dat door menig prijsvraaguitschrijver van een prijsvraag gemaakt werd om, of zonder, of met een minimum van vergoeding zich ontwerpen voor een of ander bouwwerk of eenig ander object te verschaffen, maar anderzijds ook lag aan die wensch de bedoeling ten grondslag om hen wier werkkracht op deze wijze misbruikt werd tegen zich zelve te beschermen en ten slotte om beide partijen, maar ook de jury houvast te geven, voor hunne handelingen.
Vaak toch werden met de beste bedoelingen en schijnbaar met de meeste zorg voorbereide prijsvragen uitgeschreven die achteraf toch bleken niet gelukt te zijn omdat noch prijsvraaguitschrijver, noch mededingers, noch jury een tegenwicht in vast omlijnde regelen vonden voor hunne subjectieve opvattingen omtrent hunne rechten en plichten.
Een der eerste pogingen om te trachten hier te lande eenige orde in deze materie te brengen mogen we zien in een artikel van den Heer A. W. Weissman in „de Opmerker" No. 1 van 1883 waarin schrijver een aantal eisben opsomt die bij het uitschrijven van prijsvragen in acht genomen dienen te worden. In datzelfde jaar hield de Heer J. H. Leliman in het Genootschap Architectura et Amicitia een voordracht over prijsvragen waarbij deze meer gepreciseerd dergelijke eischen formuleerde en sedert dien is het onderwerp met korter of langer tusschenpoozen aan de orde van den dag gebleven, en telkens wanneer belangrijke prijsvragen werden uitgeschreven ter sprake gebracht.
De kolommen der bouwkundige bladen getuigen van een voortschrijdende belangstelling in het prijsvraagwezen, vermoedelijk ook wel gevoed door de resultaten die met name in Duitschland en Oostenrijk met prijsvragen werden verkregen.
In 1884 werd meer definitief een vorm gegeven aan de eischen waaraan prijsvragen hadden te voldoen.
Het was de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst die eene reeks eischen daartoe opstelde, welke zonder veel comentaar door de bouwkundigen werden aanvaard, doch die nog te onvolledig waren, en te weinig een officieel karakter droegen om als een vast richtsnoer bij het uitschrijven van prijsvragen ook door prijsvraaguitschrijvers te worden aanvaard.
Het duurde daarna tot 1906 dat het vraagstuk der prijsvraagregelen weer meer principieel aan de orde werd gesteld.
Het minder verkwikkelijke verloop der Vredes-paleisprijsvraag vestigde de aandacht meer intens op de wenschelijkheid van algemeene regelen voor het uitschrijven en berechten van bouwkundige prijsvragen, zoowel nationale als internationale, en in verband daarmede wist het Genootschap Architectura et Amicitia te bewerken dat aan het voorloopig progamma van het Architecten congres, dat jaar te Londen te houden, als 10de vraagpunt werd toegevoegd: De organisatie van internationale bouwkundige prijsvragen.
In de vergadering van 24 Januari 1906 van dit Genootschap werd het onderwerp ingeleid door den Heer P. J. de Jongh, welke vergadering daarop het navolgende besluit nam: De vergadering, overtuigd van de noodzakelijkheid om over te gaan tot de uitvoering van de door het Genootschap in 1905 gestelde conclusies ten aanzien van het vaststellen van *algemeene regelen* voor het uitschrijven van bouwkundige prijsvragen, noodigt het bestuur van A. et A. uit eene *commissie* te benoemen, saamgesteld uit *drie* gewone leden en *twee* bestuursleden, en deze commissie op te dragen:
a. het in *algemeene trekken* vaststellen van *grondslagen* waarop de regeling van elke prijsvraag dient te zijn gebaseerd.
b. deze grondslagen na goedkeuring der vergadering vóór den gegestelden datum van 30 April a.s. in te dienen bij het comité van het *7de Internationaal Architecten-Congres*, dit jaar te Londen te houden;
c. volgens de onder *b* genoemde grondslagen te ontwerpen en ter goedkeuring aan de vergadering voor te leggen een *ontwerp-regeling* tot in onderdeelen ten dienste van het uitschrijven van openbare en besloten nationale bouwkundige prijsvragen;
d. advies uit te brengen omtrent de wijze waarop uitvoering aan de vastgestelde regeling moet worden gegeven.
I e ingevolge dit besluit benoemde Commissie bestaande uit de heeren Jos. Th. J. Cuypers, W. Kromhout Czn., J. H. W. Leliman uit de

leden en H. P. Berlage en en Paul J. de Jongh uit het bestuur van A. et A. kon haar concept reeds in de vergadering van 14 April 1906 ter tafel brengen en zag dit bijna ongewijzigd aangenomen, terwijl besloten werd het aan het Architecten Congres te Londen toe te zenden.
Bij de behandeling van dit en andere op hetzelfde onderwerp betrekking hebbende voorstellen door het Congres, werd door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam een motie voorgesteld en aangenomen van den volgenden inhoud:
„La proposition de la Societé Architectura et Amicitia d'Amsterdam presentée au VII Congres International des Architectes, de mondant d'obtenir une plus grande extension. Le Bureau du VII. Congres International des architectes choisira une commission préparatoire dans laquelle la Societé Architectura et Amicitia d'Amsterdam sera représentée. Cette Commission se composera de sept membres."
Het Weener Congres stelde daarna op den basis van het voorstel van Architectura et Amicitia algemeene regelen op in den weinig bindenden vorm van „recommandations" concernant les concours publics internationaux d' architecture.
Architectura et Amicitia meende toen dat de tijd gekomen was om algemeene regelen voor *nationale* prijsvragen te concipieeren en stelde de afwikkeling dezer aangelegenheid in handen eener commissie bestaande uit de heeren W. Kromhout Czn., J. H. W. Leliman en P. J. de Jongh, die in Mei 1909 een concept-voorstel aan de verschillende bouwkundige vereenigingen aanbood met daaraan gepaard verzoek om eventueele opmerkingen ter kennis der Commissie te brengen.
Een ingevolge de gemaakte bemerkingen opgesteld 2e concept bereikte de vereenigingen in Augustus 1909 met een verzoek om afgevaardigden te benoemen ten einde in gemeen overleg die regelen definitief vast te stellen.
Benoemd werden: door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de heeren A. Salm G.Bzn. en J. Limburg, door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de Heeren H. van der Kloot Meyburg en C. N. van Goor en door den Bond van Nederlandsche Architecten de heeren K. P. C. de Bazel en Jos. Th. J. Cuypers, terwijl voor Architectura de bovengenoemde heeren optraden.
Na verscheidene bijeenkomsten dezer Commissie waarin een groot verschil van inzicht, omtrent de eischen in de regelen vast te leggen, bleek, werd door haar wederom een concept geformuleerd, dat opnieuw in de verschillende vereenigingen behandeld en daarna door de Commissie in Mei 1910 definitief werd vastgesteld.
Nadat hiermede voor het eerst officieel, algemeene regelen waren ingesteld werd de in deze regelen voorgeschreven Permanente Prijsvraagcommissie benoemd, waartoe door de verschillende Vereenigingen werden aangewezen: de Heeren A. Salm G. Bzn., Paul J. de Jongh en C. N. van Goor, die als zoodanig op den 11 Februari 1911 door den Voorzitter van Architectura et Amicitia den Heer Baanders werden geïnstalleerd.
En hiermede wordt het gebied der geschiedenis van de *toepassing* der Algemeene Regelen betreden en vangt het eigenlijk verslag der werkzaamheid van de Permanente Prijsvraag-commissie aan.
Spoedig' bleek dat de Algemeene Regelen aan 't zelfde euvel leden waaraan alle wetten en verordeningen, die voor 't eerst eene materie regelen mank gaan, n.l. dat niet in alle denkbare gevallen die zich voor zouden kunnen doen, voorzien werd, zoodat de wenschelijkheid werd gevoeld om eenige bepalingen die bij de toepassing der regelen tot moeilijkheden hadden aanleiding gegeven, te herzien.
Aan de Permanente Prijsvraag-commissie werd opgedragen voorstellen tot wijziging en voor een huishoudelijk reglement te formuleeren.
Deze voorstellen werden door haar den 1en Mei 1911 bij de constituecrende Vereenigingen ingediend die daarover hunne opmerkingen ten beste gaven, waarna de Commissie, daarmede rekening houdende, gewijzigde voorstellen ontwierp die ten slotte door de constituecrende Vereenigingen werden goedgekeurd en het aanzien gaven aan de algemeene regelen in hun tegenwoordigen vorm.
De verdere werkzaamheden der Commissie bestonden in:
1e het toetsen van verschillende prijsvraag-programma's aan de algemeene regelen en het uitbrengen van rapport daarover aan de constituecrende Vereenigingen. Als zoodanig zijn te noemen:
a. De prijsvraag voor den bouw van arbeiderswoningen uitgeschreven door de *Ysselsteijnsche Bouwmaatschappij* te IJsselsteijn.
Na correspondentie met genoemd bestuur bleek dit niet genegen die wijzigingen in het programma der prijsvraag aan te brengen die de P. P. C. noodzakelijk achtte om de mededinging aan die prijsvraag aan te bevelen, zoodat zij deze moest ontraden.
b. De prijsvraag voor eene kantoorinrichting uitgeschreven door „*'t Woonhuis*" waarop na eenige op voorstel der P. P. C. aangebrachte wijzigingen in het programma, gunstig kon worden geadviseerd.
c. De prijsvraag voor de verkaveling van het terrein der villa Wijckerveld te Meerssen uitgeschreven door de erven Regout. De herhaalde pogingen der Commissie om wijziging te verkrijgen voor een aantal bepalingen die in strijd waren te achten met de algemeene regelen, mochten niet slagen zoodat zij zich verplicht zag de deelneming aan de prijsvraag te ontraden.
d. De prijsvraag voor het meubeleeren van arbeiderswoningen uitgeschreven door de Vereeniging „*Ons Huis*" te Rotterdam. Na wijziging in het programma overeenkomstig het advies der P. P. C. kon zij de deelneming aan de prijsvraag aanbevelen.
e. De prijsvragen voor een woning voor landarbeiders met klein grondgebruik en voor boerderijen op heide ontginningen, uitgeschreven door de Koninklijke Nederlandsche Landbouw Vereeniging.
De gedachtewisseling over de onder *e* genoemde prijsvraag is nog in gang.
De adviezen bij *b. d.* en *e.* genoemd werden verstrekt op verzoek der prijsvraaguitschrijvers.
2e het involge desbetreffend verzoek, verleenen van hulp bij de samenstelling van het programma de benoeming der jury enz. voor een prijsvraag voor een nieuw Societeitsgebouw van de Officieren Societeit te Rotterdam, welke prijsvraag een gunstig verloop had en leidde tot opdracht aan den eerstbekroonde van den bouw.
3e het zenden van een adres, (in opdracht der constituecrende Vereenigingen aan den Gemeenteraad van Rotterdam ter zake van het voornemen van het dagelijksch bestuur dier gemeente een besloten prijsvraag voor een raadhuis uit te schrijven, van welk adres U indertijd een exemplaar werd toegezonden.
Door de Commissie werden exemplaren der algemeene regelen gezonden aan de besturen van alle gemeenten met meer dan 6000 zielen.
Samenstelling en aftreding der Commissie,
De Commissie constituecrde zich na hare benoeming als volgt:

A. SALM G.BZN. . . . Voorzitter.
C. N. VAN GOOR . . . Secretaris.
P. J. DE JONGH . . . Penningmeester.

De rooster van aftreding werd door loting vastgesteld als volgt:

P. J. DE JONGH . . . . . in 1913.
A. SALM G.BZN. . . . . „ 1914.
C. N. VAN GOOR . . . . . „ 1915.

In beginsel werd door de leden der Commissie onderling overeengekomen zich, periodieke aftreding, niet herkiesbaar te stellen opdat de wijziging in de samenstelling der Commissie geleidelijk plaats zou vinden.
Om echter in den eersten tijd eenige continuiteit in die samenstelling te behouden werd bij schrijven van 1 Mei 1911 aan de constituecrende Vereenigingen voorgesteld de drie jaar die een lid in de Commissie zitting mag hebben eerst te doen beginnen, nadat de wijzigingen in de algemeene regelen en het huishoudelijk reglement, definitief zouden zijn vastgesteld, hetwelk practisch daarop neerkomt dat in 1912 geen aftreding plaats heeft.
Vastgesteld in de vergadering der Permante prijsvraag commissie van 24 November 1911.

(w.g.) A. SALM G.BZN., *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR, *Secretaris.*
P. J. DE JONGH, *Penningmeester.*

REKENING over 1911.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Van het Bestuur van de Officieren-Societeit te Rotterdam, wegens verstrekte adviezen	*f* 50.—	Omslagen en briefhoofden	*f* 10.15
Door de Const. Ver. aan te vullen tekort (art. 11 Huish. Regl.) . . . . „	64.11	Copieboek . . . . . „	1.65
		Copieerwerk . . . . . „	31.50
		Lokaalhuur enz. voor conferenties . . . . . „	3.50
		Drukkosten van 500 ex. der Alg. Regelen . . „	20.61
		Reiskosten ten behoeve van de gewone Commissievergaderingen . . . „	27.—
		Porto's, telegrammen etc. „	19.70
Totaal . .	*f* 114.11	Totaal . .	*f* 114.11

Amsterdam, 1 Dec. 1911.

De Penningmeester,
(w.g.): PAUL J. DE JONGH.

VAN ALLERLEI AARD.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

In de op 8 dezer gehouden vergadering van Bouwkunst en Vriendschap heeft de heer Jac. van den Bosch, nijverheidskunstenaar te Bloemendaal, een voordracht gehouden over *Ruimtekunst.*
Hetgeen spreker eigenlijk met *Ruimtekunst* bedoelt, is door de Duitschers in het woord *Raumkunst* veel beter uitgedrukt dan op het oogenblik nog met het Hollandsche woord Ruimtekunst geschieden kan. Daar is de Raumkunst een voorwerp van regeeringszorg geworden, wat volgens spreker aan de beweging niet in alle opzichten is ten goede gekomen. De z.g. Biedermayer-stijl is wellicht een gevolg van het te veel forceeren van regeeringswege.
Met Raumkunst wordt niet alleen bedoeld het meubileeren op zich zelve, doch wel in 't algemeen de kunst van groepeeren der meubelen, de juiste verhoudingen der afmetingen van een vertrek, enz. Meer en meer moet er samenwerking komen tusschen Raumkünstler en architect

ten einde meer harmonisch verband te verkrijgen tusschen het vertrek zelf en de meubileering daarvan. Soms worden deze beide onderdeelen aan een bekwaam architect overgelaten, doch deze gelukkige omstandigheid komt helaas niet vaak voor.
Werkt de architect samen met den Raumkünstler, dan is voor het bereiken van kunst de beste voorwaarde aanwezig. De verhoudingen van de vertrekken, de plaatsing van ramen in den wand, zouden stellig daardoor beter onder de oogen worden gezien; waardoor de meubileering later beter zou kunnen aansluiten aan het vertrek.
De grootste moeilijkheid ontstaat voor den Raumkünstler in dien hij geroepen wordt een gebouw te meubileeren, dat gebouwd is door een speculatiebouwer. Daar is alles volgens hetzelfde schablon gemaakt en bijna nooit voldoende wandoppervlakte voorhanden om eene behoorlijke plaatsing der meubels mogelijk te maken.
Lambriseeringen, aangebracht zonder met latere plaatsing van meubelen rekening te houden geven eveneens veel moeilijkheden voor den Raumkünstler, omdat daardoor alles een eind van den wand af komt te staan en geen goed geheel kan worden verkregen.
Op tentoonstellingen is op dit gebied nog niet alles te zien geweest wat de tegenwoordige kunstenaars hier te lande eigenlijk zouden willen, omdat op de exposities gewoonlijk te weinig ruimte beschikbaar is en de verhoudingen van de vertrekken, grootte der ramen, enz. meestal buiten den ruimtekunstenaar om te voren worden vastgesteld.
In oudere huizen treft men dikwijls door de juiste verhoudingen van lengte, breedte en hoogte en de goede plaatsing der vensters lokalen aan, welke zich veel beter eigenen tot het maken van een smaakvol interieur. Eerst wanneer de juiste verhoudingen in het vertrek aanwezig zijn, kan de ruimtekunstenaar met hoop op goed succes aan 't werk gaan, teneinde in ieder vertrek naar gelang van de bestemming, welke er aan wordt gegeven, een daarvoor geëigende meubileering en afwerking aan te brengen. Ook de kleur, welke aan de wanden enz. gegeven wordt, is van groote importantie. Een ontvangkamer niet al te licht, een slaapkamer vooral rustig.
Alhoewel de appreciatie van de verhoudingen veel afhangt van persoonlijken smaak, zijn toch wel enkele algemeene regelen te geven. O.a. zal een lang smal vertrek bijna nooit goed te meubileeren zijn, een vertrek waarin de lengte en breedte zich verhouden als 2:3 geeft steeds goede verhoudingen. De hoogte van een vertrek is eveneens een voorname factor. Een hoog vertrek vraagt een veel rijkere behandeling van het plafond dan een kamer van minder hoogte, omdat in het tegenovergestelde geval een gedrukte verhouding ontstaat, die zeer onaangenaam aandoet.
Een groote serie lantaarnplaatjes, naar ontwerpen van Penaat, Berlage, Walenkamp en spreker, verduidelijkte de bedoeling van den ruimtekunstenaar op aanschouwelijke wijze.

Door „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" te Rotterdam is onderstaand adres verzonden:

Aan den Gemeenteraad van Rotterdam.

Geeft met hoogachting te kennen, de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam:
dat zij met leedwezen heeft kennis genomen van het voorstel van Burgemeester en Wethouders tot verkoop van gronden aan den Schiedamscheweg, zonder dat daarbij eenigen eisch werd gesteld betreffende het uiterlijk aanzien der te stichten gebouwen;
dat daarentegen met groote waardeering werd opgemerkt, dat uit den Raad tegen het ontbreken van dergelijke eischen met nadruk werd opgekomen, tengevolge waarvan de behandeling van bedoeld voorstel voorloopig werd uitgesteld;
dat de juistheid van de motiveering van het ontbreken der welstandseischen o.i. aan erstigen twijfel onderhevig is, waar als voornaamste motief werd aangevoerd, dat het stellen daarvan den te bedingen prijs zou drukken of het bouwen van goedkoope woningen zou belemmeren;
dat toch bezwaarlijk kan worden aangenomen, dat op gronden van pl m. *f* 30.— à *f* 40.— per M² bepaald goedkoope woningen (als blijkbaar bedoeld) zullen worden gesticht, terwijl ten overvloede vaststaat, dat het voldoen aan eischen van welstand volstrekt geene meerdere kosten behoeft mede te brengen;
dat de proefneming aan het begin van den Schiedamscheweg (ofschoon door het bepaald voorschrijven van een zekeren bouwstijl als proef niet geheel zuiver) heeft aangetoond, dat het stellen van zekere eischen aan het uitwendige der te stichten huizen goede resultaten geeft, zooals trouwens ook in Amsterdam, Den Haag en Arnhem is gebleken;
dat het algemeen belang ongetwijfeld vraagt krachtig de verbetering en verraangenaming van Rotterdam als woonstad te bevorderen, hetgeen o.i. onder anderen kan geschieden door het stellen van eischen aan het uiterlijk der, op gemeentegronden, te stichten gebouwen;
dat in de eerste plaats daarvoor in aanmerking komen hoofdwegen als de onderhavige;
dat, op boven aangevoerde gronden, adressante Uwen Raad eerbiedig in overweging geeft, géén terreinen te verkoopen zonder daarbij als voorwaarde te stellen, dat „het uiterlijk aanzien der te stichten gebouwen zal hebben te voldoen aan eischen van welstand, ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders";
en verder, onder toezending van een afdruk van het adres der Vereeniging aan Burgemeester en Wethouders van 4 Januari dezes jaars*) in overweging geeft, het College van Burgemeester en Wethouders in dezen te doen bijstaan door een Commissie van deskundigen (Schoonheidscommissie), die ter zake zal hebben te adviseeren.

't welk doende,

de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,
ALB. OTTEN, *Voorzitter*
J. HERMAN DE ROOS, *te Secretaris.*

Rotterdam, 15 December 1911.

*) Het adres dd. 4 Januari dezes jaars luidde:
Aan WelEdelachtbare Heeren Burgemeester en Wethouders van Rotterdam.
Geeft met hoogachting te kennen, de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" alhier:
dat in de Ledenvergadering van 13 December met groote belangstelling is kennis genomen van de „Voorwaarden voor den verkoop van Gemeentegronden aan den Schiedamscheweg, enz.";
dat toch onder deze voorwaarden, onder 6*g* eischen worden gesteld betreffende het uiterlijk aanzien der, op deze terreinen te stichten gebouwen;
dat het stellen van dergelijke voorwaarden, als eene voortgezette poging om tot eene meer aesthetische bebouwing van gemeentegronden te geraken, ten zeerste wordt toegejuicht en hoogelijk wordt gewaardeerd;
dat echter de ondervinding sinds 1890, vanaf welk jaar dergelijke bepalingen werden gemaakt, o.a. voor de bebouwing aan de Maaskade W.Z. en de Gedempte Westerhaven, heeft aangetoond, dat met het stellen van deze eischen *alleen* het doel niet ten volle wordt bereikt;
dat immers sindsdien, en thans in 't bijzonder, behoefte blijkt te bestaan, aan de instelling, van een adviseerend lichaam, aan hetwelk de beoordeeling van de inkomende plannen kan worden opgedragen;
dat langjarige ervaring te Amsterdam heeft geleerd, dat de arbeid van een lichaam als boven bedoeld (Schoonheidscommissie) een uitmuntenden invloed heeft op het uiterlijk aanzien niet alleen van gebouwen op gemeentegrond gesticht, doch ook — door het goede voorbeeld — op particuliere terreinen, en daardoor de meest grove uitingen worden voorkomen;
dat thans ook door Burgemeester en Wethouders van 's-Gravenhage de behoefte aan een dergelijke Commissie is erkend, en op initiatief van dat College door den Gemeenteraad een Schoonheidscommissie is in het leven geroepen, welk voorbeeld door de Gemeente Arnhem staat gevolgd te worden;
dat de samenstelling van eene dergelijke commissie van advies in zaken de schoonheid betreffende, voor deze Gemeente, wellicht zou kunnen geschieden door de benoeming door Uw College van 2 leden en van 1 lid door ieder der volgende Besturen of Vereenigingen; n.l. het Bestuur van de Academie van B. K. en T. W., het Bestuur van den „Rotterdamschen Kunstkring" en de adresseerende Vereeniging; welke Besturen of Vereenigingen o.i. zeker gaarne bereid zullen worden gevonden tot medewerking;
dat mitsdien de Vereeniging de eer heeft Uw College in welwillende overweging te geven te bevorderen de instelling van een Commissie van Advies in zake het uiterlijk aanzien van gebouwen en andere bouwwerken, die aan schoonheids-eischen hebben te voldoen.

't welk doende,

(*w. g.*) ALB. OTTEN, *Voorzitter.*
(„) J. HERMAN DE ROOS, *te Secretaris.*

PRIJSVRAAG: ARBEIDERSWONING-MEUBILEERINGEN VAN „ONS HUIS" TE ROTTERDAM.

De Directeur van „Ons Huis" maakt bij deze, namens de Jury, de volgende ingekomen vragen en daarop gegeven antwoorden bekend.
Vraag 1. Is het geoorloofd in het grootere woningtype die deur der slaapkamer, welke is aangebracht in den rechtschen wand, te verplaatsen in de richting van de keuken, met het oog op plaatsing van het bed?
Antwoord: Daartegen bestaat geen bezwaar.
Vraag 2. Moet de kleine slaapkamer van het groote woningtype als logeer-, of als kinderkamer opgevat worden?
Antwoord: Bij voorkeur als slaapkamer voor huisgenooten.
Vraag 3. Wordt ten aanzien der meubelen een gespecificeerde prijsopgaaf verlangd van elk onderdeel?
Antwoord: Omtrent elk meubel wordt gespecificeerde opgaaf verlangd, zoowel ter beoordeeling van de prijzen, als opdat elk meubel afzonderlijk verkocht kan worden.
Vraag 4. Wat is de bedoeling van den doorloop tusschen keuken en woonkamer van het kleine type?
Vraag 5. Is dit een tijdelijke doorgang, zoodat in werkelijkheid een kast gemaakt moet worden? Of is dit slechts een portaaltje?
Antwoord: De doorgang tusschen kamer en keuken in het kleine woningtype is, evenals sommige andere doorgangen, slechts tijdelijk en zal in werkelijkheid vervallen.

Vraag 6. Mogen er vaste kasten voor hang- en legkast ontworpen worden?
Antwoord: Vaste kasten, alsmede trap, W. C. enz., zijn gemakshalve niet in het tentoonstellingsplan opgenomen, doch zullen in werkelijkheid niet mogen ontbreken.
Vraag 7. Is het verplichtend de schoorsteenen in den hoek te plaatsen?
Antwoord: De schoorsteenen mogen verplaatst worden.
Vraag 8. Voor het slaapkamer-ameublement moet zeker op een tweepersoons-ledikant gerekend worden?
Antwoord: De afmeting der ledikanten wordt vrijgelaten.

A. DE KOE, *Directeur.*

ONS EERELID DE STUERS ALS KAMERLID AAN 'T WOORD.

Uit het verslag der St.-Generaal knippen wij met een woord van hulde aan den Heer De Stuers voor zijn krachtig en waar betoog, onderstaande omtrent de afdeeling „Kunsten en Wetenschappen": De Heer De Stuers (R.-K.) wenscht te spreken over twee wetsontwerpen, dat tot regeling van het archiefwezen, en dat betreffende de oude monumenten van geschiedenis en kunst. En voorts over het provisorisch paleis te Amsterdam.
Het is reeds lang geleden, dat men gevraagd heeft bij de wet de archieven te regelen, maar tot dusver is een tactiek van uitstel door de Regeering gevolgd. En toch zijn er thans verschillende leemten in de regeling van ons archiefwezen, die tot moeilijkheden aanleiding geven. Daarin moet de wet voorzien.
Wat de monumenten van geschiedenis en kunst aangaat, deze worden door verschillende gevaren bedreigd, o.a. door brand. Minister Rink erkende dit en verklaarde zich bereid te overwegen door welke bepalingen daaraan te gemoet te komen ware, en de tegenwoordige Minister was bereid de gemeentebesturen op dit gevaar te wijzen. Maar de Minister moet niet alleen een brief tot de gemeentebesturen richten, doch ook tot de Synoden' en de Episcopaten. Een ander gevaar is de onverschilligheid en de onkunde der beheerders. Nu is er een wetsontwerp ingekomen bij den Minister als vrucht van den arbeid der bekende commissie voor de monumenten van geschiedenis en kunst. Maar de Minister haalt daar een artikel uit inplaats van het ontwerp in zijn geheel in te dienen. De Minister verklaart, dat hij weerhouden wordt op dit oogenblik eenige toezegging te doen. Spr. komt tot het Paleis-Raadhuis te Amsterdam. Tien jaren geleden heeft de Minister, toen wethouder van Amsterdam, spr. gedankt voor zijn bespreking van dit onderwerp, en verklaard, dat spr. in aanmerking kwam voor afgevaardigde van Amsterdam. (Gelach). Indien er door de Regeering met het Gemeentebestuur van Amsterdam onderhandelingen worden gevoerd, dan verwachtte hij, dat dit zou geschieden op den voet van volkomen eerlijkheid. De toestand van het Paleis te Amsterdam is bekend: dit herinnert aan het droevig tijdperk onzer geschiedenis, het verlies onzer onafhankelijkheid. Het Paleis is aan de stad Amsterdam ontroofd, ontfutseld. De provisorische toestand waarin het Paleis op het oogenblik verkeert mag niet langer blijven voortduren. Herhaaldelijk is op dien ellendigen toestand gewezen. In 1901 heeft men 2 ton besteed aan de verbetering van het Prinsenhof, maar geen poging verricht om in het bezit van het oude Kapitool te geraken. In 1910 deden B. en W. schijnbaar een poging in die richting, door aan een commissie van deskundigen de vraag voor te leggen, of het Paleis voor Stadhuis was geschikt. De commissie bracht een rapport uit, waarop B. en W. niet gesteld bleken. Zij zijn gaan chicaneeren op dat rapport. Hun houding is zoo flauw, dat spr. vraagt: wat steekt daar achter? Spr. meent een groote mate van pusillanimiteit.
De Voorzitter verzoekt het gemeentebestuur van Amsterdam niet aldus te qualificeeren.
De heer De Stuers: Dan neem ik die laatste uitdrukking terug en vervang haar door kleinzieligheid, enghartigheid. Openlijk durven B. en W. niet optreden, maar zij slaan een slinksche weg in. Zij durven niet zeggen: de stad wenscht haar Raadhuis terug, en ook niet de stad wenscht haar Raadhuis niet terug. Maar zij verschuilen zich achter den rug van den Minister, en vragen aan den Minister: of de hooge Regeering voornemens is, het paleis aan zijn bestemming te onttrekken. De uitdrukking op zichzelf teekent. Spr. vindt dit alles minderwaardig. (De Voorzitter hamert.) Ook de Minister is in zijn antwoord slinksch en onduidelijk. Er is maar een weg tot redres: dat de gemeenteraad van Amsterdam met ronde woorden den wensch uitspreekt, dat het Paleis van Amsterdam als Raadhuis wordt terug gegeven. Spr. hoopt, dat er in Amsterdam mannen zullen gevonden worden die naast eerbied en liefde voor de kroon, den moed hebben om dien wensch openlijk uit te spreken. Hij hoopt, dat dan de landsregeering met de gemeente zal samenwerken, omhet zichtbaar teeken van smaad uit te wisschen.
De Minister zegt, dat het hem leed doet, dat de heer De Stuers zooveel onvervulde wenschen heeft. Andere wetten zijn echter urgenter dan die, waarop hij aandringt. De heer De Stuers meende, dat wij verrijkt zouden worden met een wet op de monumenten. De Minister vreest, dat wij daardoor verarmd zouden worden. Maar de heer De Stuers heeft zelf reeds zoovoeel voor het behoud onzer monumenten gedaan. Zonderling echter, dat hij in al die jaren geen wet op de monumenten heeft weten tot stand te brengen.
Wat de Paleis-quaestie aangaat, heeft men den minister wel eens verweten, dat hij zich in 1901 of 1902 verpraat heeft. Ook thans wenscht de Minister nog, dat de onderhandelingen gevoerd worden in den geest van volkomen eerlijkheid. Het is echter de vraag, tot welke conclusie men daarbij komt. En nu meent de Minister, dat de rede van den heer De Stuers voor een groot deel buiten die quaestie omging, zelfs grootendeels buiten de orde was. De Minister kan niets anders zeggen, dan hij reeds in de Memorie van Antwoord deed: de zaak is nog niet in een stadium, waarin de Minister zijn gevoelen zou kunnen mededeelen.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.
II. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)
III. Reclameplaat voor de Vereeniging „St. Cassianus", programma in No. 46, inlevering vóór of op 1 Februari 1912.
IV. Ontwerpen van arbeiderswoning-meubileering van de Vereeniging „Ons huis" te Rotterdam. Inlevering 15 Februari 1912, programma in No. 49.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 50. Adres inzake de vierjaarlijksche, gezonden aan B. en W. van Amsterdam. Adres inzake den herbouw van den toren der St. Jacobskerk te Vlissingen aan den Raad van Vlissingen en adres inzake den herbouw van de kerk aan de kerkeraad der Ned. Herv. Gem. te Vlissingen. Adres inzake de voorgenomen afbraak van de oude R. K. Kapel te Veere, aan den Bisschop van Haarlem. Verslag van de hoofdbestuursvergadering van 6 Dec. Rapport der commissie van voorbereiding voor het examen hoofdopzichter. Herbouw van den St. Jacobstoren te Vlissingen door R. Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland.
DE OPMERKER, 59. Nog eens, organisatie in Bouwkunstkringen. Vlissingen, met afbeelding van het voormalig raadhuis te Vlissingen.
DE BOUWWERELD, 50. Etagewoningen. Een nog gemoedelijker samenspraak. Loodwitverbod door P. Bakker Schut. Afbeeldingen van het gebouw der R. K. Schoolvereeniging aan de Pieter de Hooghstraat, Paul J. de Jongh, architect.
DE INGENIEUR, 50. Mededeelingen betreffende Nederlandsche ingenieurs in Zuid-Amerika en over de haven van Santa Fé, door W. G. E. d'Artillact Brill te Buenos-Aires. Staatscommissie tot het instellen van een onderzoek omtrent het vraagstuk der droogmaking van de plassen beoosten de Vecht.
DEUTSCHE BAUZEITUNG, 98, 99. Hauptbahnhof in Hamburg, met afb, uit: „Das Deutsche Eisenbahnwesen der Gegenwart". Entwürfen für der Neubau der Altatädter-Brücke in Pforzheim. Betonhohlblockbauten im Erdbebengebiet in Calabriën. Das neue Stadthaus in Berlin.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Glasschilderkunst (Vervolg). — Natuurschoon. — Tentoonstelling Spaendonck te Amsterdam. — Wiskunde in de Architectuur. — Bouwkunst en Vriendschap. — Ingezonden. — Boekaankondiging. — 1e Jaarverslag de Permanente prijsvraag-commissie. — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften,

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50. Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

NEGENTIENDE JAARGANG No. 52. ZATERDAG 30 DECEMBER 1911

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, VOORZITTER, ADR. MOEN, SECRETARIS, CORNELIS SCHUYTSTRAAT No. 30, TE AMSTERDAM, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, A. A. HES EN M. J. HACK, LEDEN.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

VERSLAG VAN DE 1304de GEWONE LEDENVERGADERING, TEVENS 56ste ALGEMEENE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 27 DECEMBER 1911, IN HET GENOOTSCHAPSLOCAAL IN „PARKZICHT".

Na opening der vergadering door den Voorzitter de heer H. A. J. Baanders worden de notulen der vorige bijeenkomst gelezen en onveranderd goedgekeurd.
Bij ballotage worden met algemeene stemmen als gewone leden toegelaten de heeren W. A. E. van der Pluym, W. van Twuiver, J. A. Snellebrand Jr., J. F. H. Kohlweij, A. F. van der Weij, Joh. Brouwer, Jos. de Jonge en H. G. Toebes.
De installatie van een groep in de vorige vergadering toegelaten gewone leden wordt tot een volgende bijeenkomst uitgesteld.
De 1e Secretaris erlangt hierna het woord tot het uitbrengen van het „verslag omtrent den toestand en van de handelingen van het Genootschap gedurende het jaar 1911". Nadat op aanwijzing van den Voorzitter nog aan de statutenherziening wordt herinnerd, wordt het verslag onder dankzegging voor kennisgeving aangenomen. Enkele leden vonden gelegenheid de Zaalcommissie en de Commissie voor Stadsschoon in bespreking te brengen en omtrent de laatste eenige informaties te vragen; waarop de Secretaris omtrent haar taak, samenstelling en arbeid het een en ander mededeelt.
De Secretaris der Redactie brengt vervolgens verslag uit omtrent het orgaan, dat volgens des Voorzitters woorden onder het beheer van den huidigen Secretaris een bloeiperiode is ingegaan. Van het Plaatwerk „De Architect" krijgt de vergadering een reeks van bemoedigende mededeelingen te hooren; waarna de penningmeester als aanvulling van de reeds bekende cijferkolommen zijn hart lucht over den algemeenen financieelen toestand van het Genootschap. De heer Weissman informeerd hierbij naar den stand der achterstallige vorderingen, waaromtrent de penningmeester bevredigende mededeelingen doet.
Een uitnemend verslag omtrent haar onderzoek naar het financieel beheer en van de rekening en verantwoording van den penningmeester over het boekjaar 1911 brengt bij monde van den heer J. H. Walle Jzn., de Verificatie-Commissie uit. Wegens de gepeperde termen waarin gedragingen van een lid in verband met contributievoldoening worden besproken, wordt na eenige discussie besloten dit verslag eenigszins gewijzigd te publiceeren Intusschen heeft het aanleiding gegeven tot een besluit 't geen kan tengevolge hebben dat de reeds jaren sleepende gehouden kwestie uit den weg geruimd wordt.
Wegens ziekte van den heer M. J. E. Lippits, bibliothecaris, brengt de heer J. Roosing Jr. verslag uit omtrent de bibliotheek en 't geen aan deze instelling verbonden is; waarna de heer J. de Meijer het verslag en een overzicht der financiën van de Club van Utrechtsche leden van A. et A. voorleest.
De Voorzitter betuigt telkens den uitbrengers der verslagen in een paar welgekozen en toepasselijke woorden dank waarmee de vergadering door applaus hare instemming te kennen geeft.
In zonderheid brengt de Voorzitter hulde aan de Utrechtsche werkers die met taaie volharding blijven aansturen op wat zij zich tot ideaal gesteld hebben.
Vervolgens is de begrooting voor 1912 aan de orde, waarvan het concept reeds ter kennis van de leden is gebracht. De Voorzitter ligt de verschillende veranderde posten toe met vermelding van de redenen die tot de wijzigingen geleid hebben. Nadat op deze wijze alle onderdeelen der begrooting de revue gepasseerd zijn wordt de begrooting en bloc zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd en vastgesteld in ontvangsten en uitgaven tot een bedrag van *f* 13691.–
Een poging van den heer Moen om het budget voor het weekblad verhoogd te krijgen strandde bij gebrek aan een bron waaruit een eventueele verhooging te bestrijden zou zijn. Bij de bespreking van den Genootschapskalender bespreekt de heer Paul J. de Jongh de mogelijkheid van uitgave eener wandkalender, welk idee door het bestuur voor het volgend jaar zal worden overwogen.
Overgegaan wordt vervolgens tot de uitloting van 20 obligaties der leening 1910. De heer P. Vorkink trekt de 20 volgende nummers: 137, 43, 97, 139, 20, 2, 110, 21, 11, 98, 23, 120, 72, 113, 5, 58, 57, 15, 106 en 31, welke nader door den penningmeester betaalbaar zullen worden gesteld.
Aan de orde is verder de verkiezing van twee bestuurders wegens periodieke aftreding van de heeren H. A. J. Baanders en A. Redert. Nadat de heeren J. H. Walle Jzn. en P. Vorkink als 3e en 4e candidaten zijn aangewezen, worden met groote meerderheid de aftredenden herkozen; waarna uit het voltallig bestuur opnieuw de heer H. A. J. Baanders als voorzitter wordt aangewezen.
Tusschen de stemmingen door herinnert de voorzitter aan de Conferentie welke op 28 en 29 December, georganiseerd door de Mij. tot Bev. der Bouwkunst en ons Genootschap, gehouden wordt en moedigd de leden tot deelname aan.

Tenslotte wordt aan de orde gesteld de verkiezing van één lid der Commissie van Redactie. De voorziening in de vacature La Croix wordt uitgesteld. Qualitata qua is de heer Baanders reeds aangewezen, zoodat rest te voorzien in de vacature Hes wegens periodieke aftreding. Nadat de heer J. H. Walle Jzn. als tweede candidaat is aangewezen, wordt de heer A. A. Hes herkozen.
Bij de rondvraag brengt de heer Walenkamp ter sprake hetgeen de heer Victor de Stuers in de vergadering van de Tweede Kamer der S. G. gezegd heeft in betrekking tot het Etnografisch Museum te Leiden, opnieuw de noodzakelijkheid betoogende van het aanbrengen van dringend noodige verbeteringen, eventueel overbrenging naar een nieuw en doelmatig gebouw te Amsterdam of Den Haag. Spreker stelt voor de idée van Jhr. De Stuers te steunen en te ageeren voor de oprichting van een Etnografisch Museum te Amsterdam voor welke oprichting goede redenen aanwezig zijn.
Na discussies waarbij de Uitbreiding-Zuid en daarin te plaatsen monumentale gebouwen eventueel resultaat eener ideaal-prijsvraag ter sprake wordt gebracht, wordt van de bestuurstafel de toezegging gedaan het onderwerp in studie te zullen nemen.
Hierna volgt sluiting. R.

DE PERSEUS VAN BENVENUTO CELLINI.

VI

Toebereidselen tot het gieten.

Ik wapende mij met moed en verjoeg de sombere gedachten, die mij elk oogenblik bestormden en mij het bitter deden betreuren, Frankrijk verlaten te hebben. Toch was ik om geen andere reden naar Florence, m'n zoete Vaderstad, teruggekeerd, dan om mijn zes arme nichtjes bij te staan. Maar nu zag ik in, dat deze goede daad de bron van veel jammer en ellende voor mij dreigde te worden.
Wat mij echter opbeurde, was de zekere hoop, dat, zoodra ik mijnen Perseus zou voltooid hebben, al mijne bekommernissen in vreugde en onsterfelijken roem verkeeren zouden. Deze gedachte hield mij staande en stelde me in staat, met alle krachten van lichaam en geest het groote werk voort te zetten.
Hoe luttel geld mij ook nog restte, ik schafte me daarmee verscheidene vamen dennenhout aan, welke ik uit het bosch „de' Serristori" uit de nabijheid van Monte Lupo verkreeg. In afwachting van de aankomst van dit hout, bekleedde ik mijn Perseus met de klei, die ik daartoe reeds maanden van te voren in gereedheid gebracht had, opdat zij den tijd gehad zou hebben te besterven. Deze kleibedekking gereed zijnde, begon ik — na haar aan alle zijden met ijzeren banden zorgvuldig aaneengehecht te hebben — de was van den vorm, waarom heen de klei gelegd was, door een langzaam vuur te smelten. Door middel van een groot aantal luchtpijpen, die ik in de buitenste bekleeding gestoken had, verkreeg de was gelegenheid eruit te vloeien; want hoe meer luchtpijpen men aanlegt, hoe beter de vorm zich naderhand vult.
Toen, vervolgens, de was er geheel uit was, bouwde ik rondom dien vorm van klei een oven van tichelsteenen, met genoegzame tusschenruimte er tusschen, om het vuur geheel vrij spel te laten.
Vervolgens vulde ik den oven flink met hout en hield er twee dagen en twee nachten lang het vuur in aan. Dit deed ik, zoowel om de vorm van de was, die er nog in achter gebleven mocht zijn, geheel te zuiveren, als wel, om hem zelf goed doorbakken te krijgen.
Dit alles verricht zijnde, begon ik, met al die mogelijke voorzorgen welke de schoone kunst vereischt, den kuil te graven, bestemd om mijn gebakken hollen gietvorm erin te begraven. Deze groeve gereed zijnde, liet ik, door middel van windassen en sterke touwen, mijn vorm juist boven het midden van de opening hijschen; waarna ik hem zachtjes tot op den bodem zakken liet, daarbij alle voorzorgen, die maar met mogelijkheid bedacht kunnen worden, nemende. Nu de gietvorm aldus, goed en rechtop, in den kuil geplaatst was, begon ik deze weder met den grond die ik er vooraf uitgehaald had rondom aan te vullen, er tevens, gaandeweg, de noodige luchtpijpen instekende. Deze luchtpijpen zijn buisjes van gebakken klei, zooals men ze voor waterleidingen en meer dergelijke werken bezigt.
De aarde rond den vorm aldus goed vastgestampt en de buisjes er naar behooren in geplaatst zijnde, wendde ik — in de vaste overtuiging dat mijn werklieden mijn methode, die gansch van die der andere meesters verschilde, goed begrepen hadden — mij tot mijn oven, die ik met een groot aantal koperen platen en blokken brons gevuld had. Deze blokken metaal waren op elkander gestapeld en gerangschikt, zooals de kunst dat vereischt, dat wil zeggen, om en om, en niet plat op elkander; maar met eenige ruimte tusschen de blokken, waardoor de hitte van het vuur meer gelijkmatig op de geheele massa inwerken kan, aldus alle metaal gelijktijdig doende smelten en geheel vloeibaar worden. En zoo gaf ik dan eindelijk, vol moed en beslistheid het bevel, den oven aan te steken.

Dank zij het dennehout, brandde, door de hars van dat hout, de oven weldra zoo geweldig, dat ik, ter voorkoming van ongelukken, dan hier, dan daar, ter hulp snellen moest; wat mij ten slotte onhoudbaar vermoeide; ofschoon ik mij er niet door afschrikken liet en vol hield.
Tot overmaat van ramp sloeg de vlam plotseling zóóver uit den oven, dat mijn werkplaats in brand geraakte. Wij dachten niet anders, of het dak zou op ons neer storten. En van den kant van den tuin, daarenboven, kregen we zooveel regen en wind binnen, dat de oven zich aan die zijde begon te verkoelen.
Na eenige uren tegen deze beklagenswaardige tegenspoeden gevochten te hebben, wond ik me op 't laatst zóó op, dat ik, ondanks mijn krachtig gesteld, geen weerstand meer bieden kon. Een koorts, heviger dan ik dien ooit te voren gehad had, viel me op 't lijf. En zóó werd ik genoodzaakt, mij te bed te gaan werpen.
Op 't moment dat ik gedwongen werd, aan dat wanhopig besluit gevolg te geven, gevoelende dat m'n krachten mij begaven, verzamelde ik al mijn helpers om mij; het waren meer dan tien man, zoo meesters, die in het bronsgieten bekwaam waren, als vaklieden en arbeiders die aan mijn zaak verbonden waren; en ik beval mijn werk in hunne handen. Vervolgens wendde ik mij tot een zekeren Bernardino Manellini van Mugello, die reeds verscheidene jaren bij mij gewerkt had en sprak tot hem: „Mijn beste Bernardino, volg stipt den weg die ik U aangegeven heb, en handel zoo vlug mogelijk; want het metaal zal weldra zijn juiste smeltpunt bereikt hebben. Gij kunt U niet vergissen. En die andere brave kerels zullen fluks de kanalen aanleggen.
Daarna kunt ge gerust met die twee ijzeren staven de beide gaten van den oven, waaruit het metaal vloeien moet, openstooten; en ik ben er zeker van, mijn gietvorm zal goed vol komen. Wat mij aangaat, ik ben zieker dan ik vanaf den dag mijner geboorte óóit geweest ben, en geloof zeker, dat ik binnen enkele uren niet meer van deze wereld zal zijn". Daarop verliet ik hen, 't hart vol droefheid, en ging te bed.

Het Gieten van den Perseus.

Zoodra ik te bed lag, gebood ik mijn dienstmaagden aan allen die zich in mijn atelier bevonden eten en drinken te brengen en zeide tot hen: „Helaas! morgenochtend zal ik niet meer in leven zijn!" Zij evenwel trachtten mij moed in te spreken, verzekerende, dat mijne ziekte, hoe hevig ook, slechts door overspanning en te groote vermoeienis veroorzaakt was en beslist van zelve wel wijken zou.
Twee uur lang bleef de koorts op zijn hevigst en steeds stijgende, gedurende welken tijd ik niet ophield te herhalen, dat ik voelde te gaan sterven. Mijne dienstmaagd die het geheele huishouden bestuurde en die Mona Fiore da Castel del Rio heette, de dapperste en meest toegewijde vrouw die ooit bestond, wijdde mij de uitstekendste zorgen en hield niet op, mij toe te roepen, dat ik gek was om mij zóó te laten ontmoedigen. Maar ondanks haar woorden, braken mijn smarten en ontmoedigdheid haar het dappere hart; en zij kon niet voorkomen dat hare oogen niet ophielden tranen te storten, hetgeen zij voor mij trachtte te verbergen.
Te midden dier bittere en onbeschrijfelijke kwellingen, zie ik plotseling mijn kamer binnentreden een man, zoo krom en gebogen als de hoofdletter S. Op een droefernstigen toon, gelijk zij aannemen, die den ongelukkigen ter dood veroordeelden hun laatste uur komen aankondigen, zeide dit type: „Helaas! Benvenuto, uw werk is verloren. Er is geen middel ter wereld om het te redden!" Zóó, dat ik die woorden van dezen ongelukkige hoorde, gaf ik 'n gil zóó vreeselijk, dat men hem in den zevenden hemel zou gehoord hebben. Ik vloog van mijn bed, greep mijn kleeren, kleedde mij; onderwijl een regen schoppen en slagen aan mijn dienstmaagden, jongens en de anderen die mij ter hulp snelden, uitdeelende. „Ah! verraders! Ah, afgunstigen" gilde ik uit, „dit is een verraad dat mij met opzet aangedaan is! Maar ik zweer bij God, ik zal u wel vinden. En vóór ik sterf, zal ik bewijzen, wie ik ben; en dit op een wijze, waarvoor méér dan een vreezen zal!"
Ondertusschen mij gekleed hebbende, ging ik met verwarden geest naar de werkplaats, waar ik al dat volk, dat, toen ik het verliet, zoo moedig en vol vertrouwen scheen, nu geheel ontsteld en verslagen vond. Ik sprak hun aldus toe: „Luister allen goed, en verneem wat ik te zeggen heb. Nu gij niet hebt kúnnen of willen doen, wat ik U aangewezen heb, zoo gehoorzaam mij dan nu ten minste, mij die in tegenwoordigheid van zijn werk hier voor U sta. Dat niemand mij weërsta! want gevallen als dit vereischen hulp — geen raad."
Op deze woorden antwoordde mij zekeren meester Alessondro Lastricato: „Zie, Benvenuto, gij onderneemt iets, dat met geen mogelijkheid tot een goed einde te brengen is; het strijdt tegen alle regelen der kunst."
Bij deze woorden keerde ik mij plotseling met zúlk een woede tot hem, dat allen zagen, dat ik tot alles, tot zelfs het ergste in staat was; en zoowel Lastricati als de anderen riepen uit: „Welaan, beveel ons wat ge wilt; wij zullen U helpen in alles wat ge ons bevelen zult, en wij zullen dat doen zoolang er nog 'n grijn leven in ons is". Ik geloof, dat zij deze vriendelijke woorden maar gebruikten, omdat zij meenden, dat het toch niet lang meer duren zou of ik zou dood neervallen.
Ik liep daarop onmiddelijk naar den oven en bevond, dat het metaal gestold was, en er zich, wat men in de gieterij „een koek" noemt, gevormd had.
Ik gelastte daarop twee werklieden naar mijn overbuurman, den slager Capretta te vliegen, om een vaam jong eikenhout te halen, dat reeds langer dan een jaar gelegen had; welk hout madonna Ginevra, de vrouw van gezegden Capretta, mij vroeger reeds aangeboden had. Zoodra de eerste armvollen aankwamen wierp ik die in den oven. Dit hout brandt feller dan eenig ander (waarom men zich in de geschutsgieterijen bij voorkeur van elzen- of dennehout bedient, omdat men daar een zacht vuur noodig heeft).
Toen die koek de inwerking dier geweldige hitte begon te gevoelen — hoe heerlijk begon zij toen te gloeien en lenig te worden!
Vervolgens inspecteerde ik de buizen en zond eenige mannen op het dak, dat door die geweldige hitte wederom in brand geraakt was; en naar den kant van den tuin waar de werkplaats open was, liet ik ter weering van regen en wind planken spijkeren en tapijten en dekens spannen.

Onder al deze geweldige inspanning gaf ik met forsche stem ieder mijn bevelen: „Breng dit! Neem dat weg!" en zoo voort; en zij — ziende hoe de klomp te smelten begon, werden daardoor zoo zeer aangemoedigd, dat de heele hoop mij met zooveel ijver gehoorzaamde, dat elk wel voor drie werkte.
Daarop liet ik een half pikol, dat is omstreeks 60 pond, tin brengen en wierp dit in den oven op den klomp, die op deze wijze onder de inwerking van het hevige vuur en door het stooten met stangen en bouten in weinig tijds geheel vloeibaar werd. En ziende, dat ik, tegen het gevoelen van al die weetnieten in, als 't ware een doode opgewekt had, herleefde mijn levenskracht eensklaps dermate, dat ik om koorts noch dood meer dacht.
Te midden dier beslommeringen klonk plotseling een hevigen slag en zag men een schitterend licht alsof het bliksemde. Een onbeschrijfelijke schrik maakte zich van ons meester, en van mij meer nog dan van de anderen. Toen het voorbij was, zagen we elkander vol ontzetting aan; maar weldra bemerkte ik, dat de oven van boven gebarsten was en het metaal zoodanig gerezen, dat het er begon uit te vloeien. Zonder me 'n oogenblik te bedenken, deed ik nu de buizen, die naar den vorm liepen, openen en tegelijk de gaten, waar het metaal uitvloeien moest openstoten. Doch, ziende, dat het metaal niet voldoende vloeide en oordeelende, dat de oorzaak hiervan misschien in de kracht van het geweldige vuur gezocht moest worden, waardoor het tin dat ik eraan toegevoegd had reeds geheel verteerd was, liet ik al wat ik aan tinnen borden, schotels en ander gerij in huis had — omstreeks tweehonderd stuks — bijeen brengen en wierp ze, een voor een, voor de buizen uit, en de overige midden in den oven. En weldra kon men ontwaren, dat de geheele massa volkomen vloeibaar was, en mijn vorm zich begon te vullen. Dit veroorzaakte, dat allen mij vol vreugde hielpen en gehoorzaamden. Ik strooide mijn bevelen rechts en links, hielp waar ik kon en riep uit: „O Heer! die door Uw Goddelijke macht van de dooden zijt opgestaan en glorierijk ten hemel gevaren". . . . . Zoodat in een oogwenk mijn vorm gevuld was.
Ik wierp mij op m'n knieën en dankte God vurig; en vervolgens een schotel salade nemend, die daar op een kreupel bankje stond, at en dronk ik met grooten smaak tegelijk met het heele gezelschap.
Dit gedaan hebbende, kroop ik gezond en frisch in mijn bed, daar het nog twee uur voor den opgang der zon was.

Ik sliep zoo zacht en gerust, als ware ik nooit ongesteld geweest.
Die brave meid, van wie ik hierboven reeds sprak, had mij, zonder dat ik er iets van wist, een vet kapoen gebraden, waarmede zij mij, toen ik opstond, tegemoet kwam, hetgeen niet lang voor etenstijd gebeurde. Vrolijk riep ze mij toe: „Is dat nu die man, die op sterven lag! Ongetwijfeld hebben de stompen en schoppen, die ge ons gisterenavond gegeven hebt, en die verschrikkelijke woede die U geheel had overmeesterd, de hevige koorts-zelf verschrikt, en is zij, om er óók niet van langs te krijgen, aan den haal gegaan!"

Al mijn arm volkje, van de vreeselijke vermoeienissen uitgerust en van allen angst bevrijd, haastte zich nu om, inplaats van die tinnen schotels en borden, er andere van aardewerk te koopen; en zoo gebruikten wij het middagmaal; ik zóó vrolijk, dat ik mij niet herinner, óóit in mijn leven met een zoo luchtig hart en met meer smaak gegeten te hebben.
Na het maal kwamen allen, die mij geholpen hadden, mij opzoeken, om zich met mij te verheugen en God voor alles wat voorgevallen was te danken, zeggende, dat zij dingen geleerd hadden en zien verrichten, die door andere meesters tot nog toe voor onmogelijk gehouden waren.
Ik — hierdoor 'n weinig trotsch geworden, en, naar 't mij voorkwam, zelfs wat ijdel — beroemde mij op den uitslag; maar tastte tevens ook in de beurs, zoodat allen zeer tevreden waren.

NASCHRIFT.

Zoo dan was Cellini's hoofdschepping, ondanks tegenwerking en miskenning, in haar grove massa eindelijk voltooid. Hierna volgde gedurende verschillende maanden de minutieuse ciseleering en eindelijk de onthulling van het beeld in de loggia van het plein del Signoria te Florence. En ontzaglijk was bij Vorst en volk Cillini's succes. Hij had eindelijk overwonnen!
Ten slotte, tervoorkoming van misverstand, een enkel woord over de waarde, welke aan Benvenuto's eigen levensbeschrijving toegekend moet worden:
Men behoeft niet zeer vernuftig te zijn, om in te zien, dat Cellini's woorden niet steeds van overdrijving en zelfingenomenheid vrij te pleiten zijn.
Dat woord „zelfingenomenheid" is eigenlijk 't ware niet, en dus verkeerd gekozen; want, met uitzondering der overdreven gedeelten, spreekt zijn werk niet van zelfgenoegzaamheid of zelfoverschatting.
Ik kan er niet het juiste woord voor vinden om zijn geestes gesteldheid of karakter goed te teekenen. Alleen dit misschien: „Zelf-voeling". Maar dat is geen woord.
Ja! Cellini was een opsnijder; doch een opsnijder van bijzonder soort..... God gave dat er heden ten dage velen zoo rondliepen: Menschen van zijn bravoure, kunde en grootheid!
Ik wil hier verder niet bij stil staan en er alleen nog de aandacht op vestigen, hoe *levend* Cellini's Taal is, even levend en opbruischend als zijn kunstwerken zelf. Het bloed der Renaissance, het donker, overvloedig bloed dier periode van machtig leven, stroomt uit beide: uit zijn taal, zoowel als uit zijn werken.

Meer dan twee eeuwen reeds staat Cellini's beeld van den Perseus op het bekende plein te Florence. Het staat er onder het directe bereik van een iegenlijk. Elk mensch kan het bevoelen of betasten. Zonder toezicht staat het daar, en — ongeschonden! Zelfs

„BANDINELLO's, door CELLINI gecritiseerde Neptunus-figuur".

het broze wit-marmeren voetstuk leed gedurende al dien tijd nagenoeg niets. Ja! het leed wel! Want de deelen ervan, die onder het onmiddelijk bereik der aanraking vallen, zijn op wondere wijze eenigszins afgesleten. Zij zijn spiegelglad gepoleist ..... Deze deelen van het marmeren voetstuk zien er uit: als een fraai doorgerookten meerschuimen pijp. Neen! beter nog: als den ivoren knop van een wandelstok, door verscheiden opeenvolgende geslachten vol piëteit en herinnering gedragen. Nooit in mijn leven zag ik aandoenlijker uiting van de onbewuste kunstzinnigheid van een volk, dan in die teer-bruin gepolijste deelen dezer wit-marmeren piedestal. Men vindt deze dingen meêr in Italië; zij ontstaan uit het instinctmatig, voortdurend „aaiën" der schoonheid .....
Mij staat plotseling een ander kunstwerk voor den geest, een kunstwerk uit veel later tijd en in een geheel ander land. Het is een fraai bewerktuigd koningspavilioen van het spoorwegstation van een der hoofdsteden der wereld. Ik zie de schoone opgeklampte deuren der hoofdingangen ervan, ter bescherming hunner fijngesmeede gehengen, door twee meter hooge getimmerten, sedert jaren bedekt en ontsierd. Deze kisten of schuttingen moesten daar wel aangebracht worden, ter beveiliging namelijk van dit werk tegen het instinktmatig allerwege en voortdurend „verminken" der schoonheid door het volk, dat het land waar dit station zich bevindt, bewoont.

WALENKAMP.

N.B. In een der eerste gedeelten dezer beschouwing schreef ik, dat ik Benvenuto's eigen tekst, ter herkenning, tusschen aanhalingsteekens plaatsen zou. Deze teekens zijn bij de lateren gedeelten van dit overzicht weggevallen. Zonder bezwaar voor de onderscheiding echter! — De lezer zal zeer wel gevoeld hebben, dat Cellini zelf hier aan het woord was! — W.

JAARVERSLAG BETREFFENDE HET WEEKBLAD „ARCHITECTURA" OVER 1911.

DE REDACTIE.

De samenstelling der redactie was bij den aanvang van het verslagjaar als volgt:
H. A. J. Baanders, Voorzitter; A. A. Hes, Secretaris; Adr. Moen, G. F. la Croix, Jan de Meijer, A. A. Kok en Maurits Plate, Leden.

In den loop van het jaar traden de heeren La Croix en Plate af en werd de laatste vervangen door den heer M. J. Hack, terwijl de vacature La Croix door het bedanken van den heer Vorkink nog bestendigd bleef. Het secretariaat ging half Mei van den heer A. A. Hes op ondergeteekende over.

HET ORGAAN.

Aan het uiterlijk van het blad werd geregeld veel zorg besteed. Al dadelijk werd het hoofd door een van meer passende vorm vervangen en won het geheel hier in niet geringe mate door.
Copy was er afgeloopen jaar steeds in voldoende quantum en bleek de noodkreet van 27 Mei dan ook gelukkig spoedig al als overbodig geslaakt.
Met groote erkentelijkheid constateert de Redactie dat de belangstelling van de zijde der leden „groeiende" is, getuige menig belangrijk en lezenswaardig artikel van hunnen hand. Evenwel moet die belangstelling (die medewerking) nog heel wat meerder worden, wil er van *veler* of *aller* medewerking kunnen gesproken worden en daarop toch acht de Redactie zich gerechtigd te kunnen rekenen.
Gezien het groot aantal nieuwe krachten dat zich dit jaar aan het Genootschap bond, is de verwachting voor 1912 toch zeker niet te hoog gespannen, wanneer wij op vele en belangrijke copy rekenen opdat het weekblad steeds èn actueel èn lezenswaardig zal kunnen genoemd worden. Daartoe behoort dan eveneens ruimen finantieelen steun van de zijde van het Genootschap want, nietwaar, het orgaan is „de ruggegraat" van het Genootschap en de band waarmede hetzelve zich speciaal aan de buitenleden bindt. Wij hopen ditmaal te kunnen constateeren dat men bij de vaststelling der nieuwe begrooting hiermede al dadelijk wil rekening houden.
Een verblijdend teeken zij het voorts dat „het-niet-honoreeren" der stof voor de meesten gelukkig geen bezwaren oplevert hunne op schrift gestelde meening aan „Architectura" af te staan en van tijd tot tijd van hunne ondervinding in de kolommen van ons blad interessante mededeelingen te doen. Waar wij dit op hoogen prijs stellen moet het de Redactie temeer bevreemden dat wel eens copy wordt aangeboden met het oogmerk om later, nà plaatsing, tegen de kwitantie-diploma te worden ingewisseld. Overbodig mag het bijkans wel zijn en hier nog eens nadrukkelijk op te wijzen dat de Redactie *niet in staat is te honoreeren* dus nimmer *copy ter nadere verrekening* wenscht te accepteeren. Dus doende spaart men zich zelven onaangenaamheden en den penningmeester veel overbodigen last.
Ten slotte een woord van vriendelijken dank aan H.H. Uitgevers voor hunne aangename medewerking en hun onvermoeid pogen om het blad in aanzien te doen winnen en tijdig te verzenden, zoomede onze groote erkentelijkheid aan den meesterknecht Van Zuylen die zich met zijn staf steeds kranig door de rijst- en breibergen van „op 't laatste nippertje" toegezonden, en daarom dan vaak ook bijkans onleesbare copy weet heen te werken.
En thans .... aan den arbeid voor 1912.

De Secretaris der Redactie: ADR. MOEN.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET

VOOR DE DOOR DE VEREENIGING „TENTOONSTELLING DORDRECHT EN OMSTREKEN", GEVESTIGD TE DORDRECHT, TE HOUDEN TENTOONSTELLING, GEDURENDE DE MAANDEN JULI, AUGUSTUS EN SEPTEMBER 1912.

Verlangd wordt een pakkende reclameplaat, zoo mogelijk in overeenstemming met het doel der Vereeniging, dat in Art. 3 der Statuten is omschreven als volgt: „De Vereeniging stelt zich ten doel te Dordrecht eene Tentoonstelling te organiseeren, waarop voornamelijk zullen worden tentoongesteld of in beeld gebracht de Handel, Industrie, Scheepvaart, Land- en Tuinbouw, Nering en Bedrijf, Scheepsbouw, Schilderkunst, Muziek, Architectuur, Verkeerswegen, Onderwijs, Sport, en al datgene, wat op eenig gebied werd of wordt voortgebracht, geschiedt of geschiedt is in de Gemeenten Dordrecht, Dubbeldam, 's-Gravendeel, Puttershoek, Zwijndrecht, H.-L.-Ambacht, Ridderkerk. Sliedrecht, Papendrecht, Alblasserdam en Nieuw-Lekkerland." De teekening moet zijn op ware grootte, geschikt voor litografische reproductie in twee kleuren; de kleuren naast elkaar. Gewenscht is, dat de ontwerper bij eventueele bekroning zelf de teekening voor den druk gereed maakt. De papiermaat van het reclamebiljet moet zijn 67 bij 88 c.M. De keuze der papierkleur is vrij. Op het biljet moet in flinke, duidelijke letters het volgende te lezen zijn: „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken 6 Juli—15 September 1912." Het ontwerp moet geschikt zijn om, verkleind, als sluitzegel gebruikt te kunnen worden. De mededinging is opengesteld voor alle Nederlanders. De ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders, echter behoudt de Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken" zich het recht voor deze desgewenscht gedurende ongeveer 14 dagen te Dordrecht tentoon te stellen. Gedurende den tijd, dat de ontwerpen onder berusting der Vereeniging zijn, zullen zij tegen brandschade verzekerd zijn.
Als eerste prijs wordt uitgeloofd een bedrag van ƒ125.— en als tweede prijs een bedrag van ƒ50.— toe te kennen aan die ontwerpen, welke daarvoor door de jury worden aangewezen. De jury is gerechtigd om, indien naar haar oordeel geen der ingekomen ontwerpen voor den eersten prijs voldoet, het totaal bedrag der prijzen onder de inzenders van eenige der beste ontwerpen te verdeelen. De Jury is gerechtigd ondergeschikte wijzigingen in het ontwerp aan het toekennen van den eersten prijs te verbinden. Tevens kan de Jury voorstellen doen tot gedeeltelijke prijs-toekenning indien de hoeveelheid en de hoedanigheid der inzendingen daartoe aanleiding geven.
De ontwerpen moeten vrachtvrij vóór of op 15 Februari 1912 aan het adres van den Alg. Secretaris der Vereeniging: Wolwevershaven 55, te Dordrecht, ingekomen zijn. Zij moeten plat verpakt zijn en voorzoover niet op carton geteekend, op stevig carton zijn opgezet. De ontwerpen moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld gaan van een correspondentie-adres en van een verzegelde envelop, voorzien met hetzelfde motto, en inhoudende naam, beroep en adres van den ontwerper. De ontwerpen zullen binnen twee maanden na de uitspraak der jury, franco aan het opgegeven correspondentie-adres worden teruggezonden.

Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken."
H. DE GRAAF, Voorzitter.
Mr. J. H. MULOCK HOUWER, Alg. Secretaris.

Jury:
B. VAN BILDERBEEK, Architect te Dordrecht.
P. J. BOS, Kunstschilder te Dordrecht.
W. KROMHOUT Czn., Architect, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen te Rotterdam.
R. LARY, Kunstschilder te Dordrecht.
HUIB LUNS, Kunstschilder, Hoofdleeraar a. d. Academie van Beeldende Kunsten en Techn. Wetenschappen te Rotterdam.

Plaatsvervangend Jury-lid:
H. DE GRAAF, Voorzitter Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken".
Programma's worden op aanvraag franco toegezonden door den Secretaris der Vereeniging: Wolwevershaven 55, te Dordrecht.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van Architectura.

Mijnheer de Redacteur.

Toen ik onlangs een praatje hield in de vergadering van Architectura et Amicitia, uitgaande van het verband tusschen monumentale schilderkunst en bouwkunst, werd ik als van zelve gevoerd naar *„de vaste regelen der bouwkunst"*.
Mijn geloof aan die regelen werd zoo bepaald uitgesproken dat uw voorzitter over „Tien Geboden" sprak. En bij gelegenheid hoop ik dat we door verschillende andere leden daarvan nog wel eens wat hooren in A. et A.
Ik had dien avond echter bestrijding verwacht van de jongere leden, tegen wat ik beweerde en dat hun wellicht als schoolmeesters wijsheid in de ooren moet hebben geklonken. Wellicht dat de opbruisching in onstuimige gemoederen werd beheerscht door een wellevende beschouwing van mijn leeftijd! Daarvoor zou ik dankbaar zijn!
Dezen morgen nu, lees ik met belangstelling den impulsieven oproep tot vrije schepping van ons levendig en werkzaam medelid Willem C. Brouwer.
Hij komt de puntjes nog eens op de i's zetten. Bravo! Dit zal voor Bestuur en Redactie een mooie aanleiding kunnen zijn, om in eene reeks voordrachten deze, alle kunst beheerschende gronds'agen der compositie, voor en na eens eenvoudig, klaar en helder te ontwikkelen in b.v. „Tien Geboden", die wij daar na geacht, geëerbiedigd mogen schilderen tegen de wanden onzer gebouwen en onvergankelijk inbeitelen tegen de peilers onzer heiligdommen, zooals wij de Mozaïsche wet in onze altijd schoone stemmige kerkgebouwen neergeschreven vinden.
Dan zal door uwe Redactie zeker onder meer kunnen worden verhaald ter toelichting, welke evolutie A. et A. zelf heeft medegemaakt, en waarvan de ouderen (zooals ik helaas) getuigen zijn geweest.
Misschien is zulk een gedachtenwisseling ook te benutten voor de ontwikkeling van een band voor den cursus in Hooger en Voortgezet Bouwkunstonderricht.
Gesticht als een vriendenkring, kwamen de aesthetische onderwerpen eerst na een 20-jarig bestaan meer aan de orde, als tusschen 75 en 85 een meer geïnspireerd jonger geslacht, met meer artistieke ontwikkeling dan de meeste voorgangers bezaten, een opgewekter leven toont in vergaderingen en feesten.
Dan komt een tijd waarin Jon. Ingenohl duidelijke artikelen schrijft om aan te duiden hoe veel te leeren valt uit de middeleeuwsche bouwkunst (die zoo volkomen geometraal is!)
De bouwkunst der Renaissance wordt in vele lezingen tot onderwerp gekozen.
W. Kromhout Czn. treedt op met de leuze „Tout à l'égout".
K. P. C. de Bazel en M. Lauweriks worden bestuurs- en redactie-leden en naast de studie van de wiskundige vakken, wordt er naar gestreefd om harmonie en evenmatigheid tegelijk met technische volkomenheid te brengen in alhet werk van het genootschap. De artikelen over het stelselmatig ontwerpen van versieringen en de eveneens door Lauwerikts bewerkte vertaling van Dom. Desiderius Lenz' studie van Beeldhouwkunst, duiden op eene richting waarvan ook H. J. de Groot eene sprekende figuur is, door zijn vruchtdragend onderwijs, en de uitgave daarvan gedeeltelijk saamgevat in handige boekvorm.
Ik mocht omtrent middeleeuwsche kunst een en ander mededeelen.
Onnoodig om hier te herinneren dat van af 1858 tot den tijd waarvan ik nu spreek 1890—1900 meer dan honderd gothische kerkgebouwen, het Rijks Museum, het Centraal Station te Amsterdam en vele andere werken waren gebouwd, waarbij de verbetering van bouwkunstige waarde zeker samenhing met hun *geometrischen* opzet! Onder zulke omstandigheden lag 't voor de hand, dat H. P. Berlage voorzitter werd van Architectura, de bouwmeester die beginnende met Sempers theorie over de Grieksche en Romeinsche bouwkunst, dan de Mogothische leerschool bestudeert om te komen tot een bouwkunstig karakter zoo radikaal gëometrisch-constructief als wij dit sedert 1900 kennen.
Ondertusschen is het begrip van systematisch ontwerpen ook in het onderwijs doorgedrongen. Dit kan ook niet altijd en overal onmiddelijk volmaakt zijn geweest. Maar naast den goeden uitslag die vele oud leerlingen der Quellinusschool op bouwkunstig en decoratief gebied hebben bereikt, mag de methode die door C. W. Nijhoff als Directeur daar is doorgevoerd, ook als getuige worden opgeroepen voor den noodzakelijken, bewusten, mathematischen wetenschappelijken grondslag van de bouwkunstige *opvoeding*, die toch ook moeten doorloopen de *één, twee* of *drie* geniale bouwmeesters die een klein landje als Nederland in eene gansche eeuw voortbrengt.
Dat er van deze leer in onzen verwarden tijd, ook vele onvolkomen werken zijn uitgegaan, veroordeelt niet den *grondslag*, maar alleen de zwakte van de *toepassing*, in het gebrek aan de overige noodige eigenschappen, die den bouwmeester-sierkunstenaar eigen moeten zijn.
Alle ontwerp waaronder een doorloopend netwerk van een of ander ruitjesstelsel is getrokken tot vaststelling van alle punten, is *daarom* nog geen goed ontwerp! Dat is duidelijk.
Toch zijn er teekenen, dat de invloed zelfs der rationalistisch mathematische opvattingen, tegenover de waarde van de, door het gevoel beheerschte elementen in harmonischer evenwicht zal komen, zooals uit enkele woonhuisgroepen in het Willemspark is op te maken. Ik meen op te merken, dat zij die gedurende hunne eerste studiejaren reeds een belangrijke invloed aan de schoone geometrie wijdden in hunne latere werken, daaraan trouw blijvend toch het best in harmonie zijn met de sfeer die aan het gemoed dient te worden voorbehouden.
Nu verwacht ik, mijnheer de Redacteur, op dit oogenblik allerminst heil, uit eene reäctie, die ons wil doen werken als redelooze onbewuste, louter instinctieve dieren, maar die toch moeten werken als n. b. Napoleon .... of als die andere groote stelselmatig, wetenschappelijke geest: Bach!
Mijnheer de Redacteur, sedert dat Willem C. Brouwer in Architectura voor jaren is komen spreken over Pottenbakkers-kunst, sinds dat oogenblik heb ik voor zijn persoon en zijn werk sympathie gevoeld. Sinds dien heb ik altijd van zijn werk vazen en schalen op mijn tafel staan. Deze inkt komt uit een flinken, goed doorbakken, handig gedraaiden, wel overwogen Brouwers aarden inktpot.
Het bakken en emailleeren in de fabriek van Willem Brouwer geschiedt op den wetenschappelijken grondslag van natuur- en scheikundige studie, die dan ook meer dan één persoon daar aanwezig eischt voor die verschillende

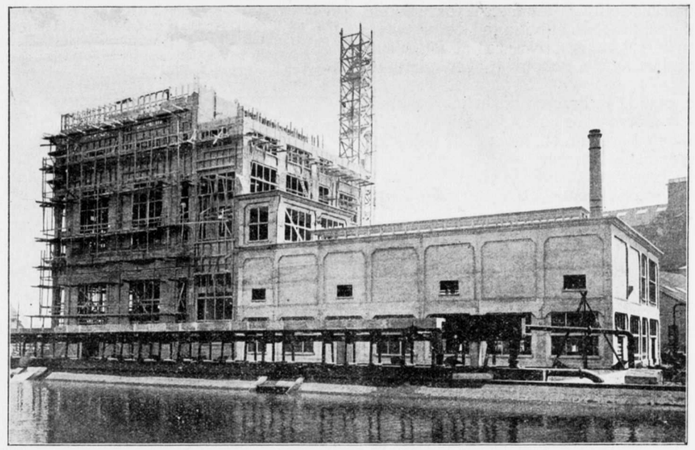

In aanbouw zijnde nieuwe Grondstoffenfabriek der Ver. Kon. Papierfabrieken der firma VAN GELDER ZONEN te Velsen.

elementen voor de fabricage. Daar wordt niet *onbewust* gewerkt.
Maar als hervormer van ons bouwkunstig onderwijs, kan ik met den heer Brouwer geen enkel oogenblik vrede nemen.
Weinig *redeneeren*, maar *goed* redeneeren; dat sluit van zelve alle *pietepeuteren* uit! Daarmede is dan noch aan *fantasie*, noch aan *gevoel*, noch aan *gemoed* den oorlog verklaard!
Maar laat ik liever dit, uit den aard der zaak hoogst onvolledig overzicht, sluiten en afwachten, dat we het onderwerp door den Heer de Meijer aangevat, verder hooren ontwikkelen en bewijzen uit de geschiedenis, en toegelicht voor onze thans werkende bouwmeesters op een betimmering, een meubel, een winkelpui, een arbeiderswoning zoowel ten plattelande als voor de noodzakelijke vierhoog woonhuizen der groote steden. Dan zullen wij een duidelijk afgerond en overtuigend beeld kunnen krijgen van goed ontwikkelde bouwkunst in 't verleden en in het heden.
Zoo gewenscht, mijnheer de Redacteur, wil ik gaarne helpen met zwakke krachten, maar in heiligen drang der overtuiging daartoe eenige weinige bouwsteentjes te verzamelen.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

Amsterdam, 24 Dec. 1911. B. N. A.

* * *

In ons vorig nummer las ik het ingezonden stukje van den heer Willem Brouwer. Veel zal ik er niet over schrijven.
Want welk ernstig mensch toch, hij behoeft niet eens een zuiver denkend, doch alleen een juist voelend mensch te zijn, schrijft nu een aanvallend stukje over grondbeginselen naar aanleiding van een gehouden voordracht, als hij alleen een verslag over een derde gedeelte van die voordracht voor zich heeft, en *bovendien niet zelf die voordracht heeft gehoord*, te meer waar zoo iemand deze „met verlangen" heeft verbeid!
Werkelijk, de heer Br. ramt tegen een open deur. De heer Br. herhaalt op een andere wijze, die enkelen „spontaan" zullen noemen, wat ik heb gezegd. Daarom is 't onnoodig zijn betoog punt voor punt te behandelen. Eén punt echter, dat tè onjuist is, moet ik bestrijden. Niemand, die mijn voordracht heeft bijgewoond, zal durven beweren, dat ik naar allerlei boeken heb verwezen, en dat mijn voordracht (geen „causerie") een napraten is van anderen. Ik tart den heer Br. mij een boek aan te wijzen, waarin hij mijn voordracht, of de daarin uitgesproken gedachte kan aanwijzen.
Tot zoover het stukje van den heer Br. Aan het stukje van den heer Kerkhof zal ik gaarne een andere maal nog eenige van mijn gedachten toevoegen.

JAN DE MEIJER.

BETONGEBOUW TE VELSEN.

Nu het gewapend beton met den dag meer veld wint en de toepassingen daarmede steeds meerder en van stouter afmeting worden, komt het der Redactie alleszins gewenscht voor, van tijd tot tijd in „Architectura" daarvan korte beschrijvingen te geven, kan 't zijn, tevens vergezeld door goede afbeeldingen. Als eerste dier reeks plaatsen wij bovenstaande afbeelding van den voorgevel der bijna voltooide grondstoffenfabriek, gebouwd voor de Vereen. Kon. Papierfabrieken der firma Van Gelder Zonen te Velsen.
Het gebouw bestaat uit een hoog en een laag gedeelte, waartusschen de zgn. Tusschenbouw met trappenhuis. Het hooge gedeelte, het zgn. Kookhuis beslaat een oppervlakte van 460 M² en heeft van den beganen grond tot bovenkant dak eene hoogte van 33.50 M. Boven den beganen grondvloer, die in stampbeton is uitgevoerd, liggen in dit gebouw 4 vloeren van gewapend beton boven elkaar, berekend op eene nuttige belasting tot 2000 K.G. per M², en 3 koppel-balklagen. Daarboven het dak, eveneens in gewapend beton. Verder bevat het gebouw 4 karen van hetzelfde materiaal, welke eene belasting van 60000 K.G. kunnen dragen. Het geheel wordt gedragen door 12 over de geheele hoogte van het gebouw doorgaande kolommen, welke eene totale belasting te dragen hebben van ruim 200.000 K.G. elk. Door toepas-

sing van eene constructie in „béton fretté" (omwikkeld beton) is men erin geslaagd, de afmetingen dezer zwaar belaste kolommen betrekkelijk gering te houden, waardoor het ruimteverlies in het gebouw tot een minimum is beperkt.
Behalve bovengenoemde kolommen zijn in het Kookhuis nog 4 stel draagkolommen voor de kookketels gemaakt. Elk stel, bestaande uit 4 kolommen, moet eene belasting van een half millioen K.G. dragen.
Al deze kolommen, benevens de muren van het gebouw, welke ook geheel in gewapend beton zijn uitgevoerd, rusten op eene fundeering van stampbeton.
Het lage gedeelte, de z.g.n. Separatie, beslaat een oppervlak van 730 M² en heeft boven den beganen grond eene hoogte van 10.30 M. Hierin liggen 2 vloeren boven elkaar, waarboven het dak, alles in gewapend beton, welk geheel weer gedragen wordt door 18 kolommen, benevens de muurpilasters. De fundeering bestaat weer uit stampbeton.
Tusschen het Kookhuis en de Separatie ligt de Tusschenbouw met trappenhuis, waarvan het hoogste gedeelte zich 37.20 M. boven den beganen grond verheft. De trappen, bestaande uit 180 treden, zijn ook geheel in gewapend beton uitgevoerd. Verder bevat de Tusschenbouw 6 vloeren boven elkaar, berekend op nuttige belastingen tot 3000 K.G. per M².
Bij dit gebouw behoort nog de Houtkapperij, welke ook geheel uit gewapend beton is vervaardigd. Dit gebouw beslaat een oppervlak van 590 M² en is overdekt door een gebogen kap, waarvan de vrije overspanning 16 M. bedraagt. Ook dit gebouw rust op eene fundeering van stampbeton.
Als curiositeit diene dat aan deze gebouwen in 't geheel verwerkt is 1980 M³ beton en ruim 190000 K.G. ijzer.
Dit hoogst belangrijk werk werd uitgevoerd door de N. V. Wernink's Betonfabriek te Leiden.

CORRESPONDENTIE.

Ik ben den heer van Schaïk steeds nog het antwoord schuldig op de door hem in een der vorige nummers gedane vraag, en 't spijt mij, hem ook nu nog het antwoord te moeten schuldig blijven. Een alleszins bevredigend antwoord op zijn vraag kan ik hem namelijk niet geven. Wellicht later.
Intusschen weet misschien een der overige leden een bevredigend antwoord. Het zou wel aangenaam zijn, indien de gebleken weetgierigheid van den heer P. kon bevredigd worden. WALENKAMP.

VAN ALLERLEI AARD.

AAN DEN AMSTELVEENSCHEN WEG.

Nu het voorplein van het station der Hollandsche Electrische Spoorwegmaatschappij zal worden aangelegd onmiddellijk ten zuiden van de strafgevangenis aan den Amstelveenschen weg en dit station aansluiting behoeft aan de Gemeentetram, achten B. en W. het in het belang van de veiligheid van het verkeer noodzakelijk, dat de Amstelveensche weg ter plaatse op de vastgestelde breedte wordt aangelegd. Hiertoe kan evenwel niet worden overgegaan, dan nadat door het rijk het ijzeren hek, thans aanwezig langs het vooruitspringende gedeelte van het terrein der gevangenis, is teruggesteld in de vastgestelde rooilijn en het buiten die rooilijn vallende gedeelte van het terrein aan de gemeente in eigendom is overgegaan.
Voorts achten B. en W. het gewenscht, mede in verband met den voorgenomen bouw van eene derde hoofdremise van de Gemeentetram tusschen voormeld station en den Schinkel, dat aan de zuidzijde van het terrein der gevangenis eene straat wordt aangelegd.
Een en ander heeft hun aanleiding gegeven, om met het rijk overleg te plegen omtrent het verkrijgen van een gewenschten regelmatigen toestand ter plaatse.
Het rijk heeft zich thans bereid verklaard, onder bepaalde voorwaarden mede te werken. De kosten van ophooging, bestrating en rioleering van den door het rijk over te dragen grond, bestemd tot verbreeding van den Amstelveenschen weg, en van de straat, aan te leggen ten Zuiden van de gevangenis, worden door B. en W. geraamd op totaal ƒ 20.000.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, 51. Conferentie over het bouwkunstig element bij de bescherming der schoonheid van Nederland. Eerste Jaarverslag van de permanente prijsvraag-commissie. Eene interessante brochure van Otto Wagner, Zur Kunstförderung, ein Mahnwort. Over middelbaar technisch onderwijs, door G. Versteeg. Nehalennia, vereeniging tot instandhouding en bevordering van Walcheren's natuur- en stedenschoon.

DE BOUWWERELD, 51. De prijsvraag-kwestie, naar aanleiding van een artikel in de N. R. C. waarvan de strekking was het prijsvraagstelsel af te breken ten bate van de persoonlijke opdracht. Etagewoningen, vervolg en slot. Dubbele plaat met afbeeldingen van het landhuis te Zeist voor Mr. J. J. Clotterbooke Patijn van Kloetinge, architect Jan Stuivinga.

DE OPMERKER, 51. Vlissingen. Tegenstellingen.

DE INGENIEUR, 51. Raad van arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland. Uit het verslag van den Hoofdingenieur voor het Stoomwezen over 1910. Uit het koloniaal verslag van 1911. Ingezonden stuk: De jongste stormschade aan eenige zeedijken in Zeeland, o.a. nabij Bruinisse en Ierseke, door A. Groothoff (met afbeeldingen).

DEUTSCHE BAUZEITUNG, 100. Städtebauliche Entwickelung von Prag. Ein Vorschlag für die Künstige verwendung des sogenannten Angerviertels in München. Der Willcocks'sche Plan für die Bewässerung von Mesopotamiën No. 101. Der Gesetzentwurf betr. den Ausbau der Deutschen Wasserstraszen und die „Erhebung von Schiffahrtsabgaben. Der engere Wettbewerb zur Erlengung von Entwürfen für den Ausbau des Domes in Freiberg in Sachsen.

PRIJSVRAGEN.

LELIMAN-PRIJSVRAGEN.

I. A. „MUSEUM VOOR MODERNE KUNSTNIJVERHEID". Inlevering voor of op 31 Dec. 1911.

II. Genootschapsprijsvragen 1911. (Zie de programma's in No. 43.)

III. Reclameplaat voor de Vereeniging „St. Cassianus", programma in No. 46, inlevering vóór of op 1 Februari 1912.

IV. Ontwerpen van arbeiderswoning-meubileering van de Vereeniging „Ons huis" te Rotterdam. Inlevering 15 Februari 1912, programma in No. 49.

V. Prijsvraag voor een reclamebiljet voor de door de Vereeniging „Tentoonstelling Dordrecht en Omstreken", gevestigd te Dordrecht, te houden tentoonstelling, gedurende de maanden Juli, Augustus en September 1912. De ontwerpen moeten vrachtvrij, vóór of op 15 Februari 1912 aan het adres van den Alg. Secretaris der Vereeniging: Wolwevershaven 55 te Dordrecht, worden ingezonden.

INHOUD: Verslag van de 1304de Gewone Ledenvergadering, tevens 56ste Algemeene Vergadering. — De Perseus van Benvenuto Cellini VI. — Jaarverslag betreffende het Weekblad „Architectura" over 1911. — Prijsvraag voor een reclamebiljet. — Ingezonden. — Betongebouw te Velsen. — Correspondentie. — Van allerlei aard. — Weekbladen en Tijdschriften. — Prijsvragen.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: ADR. MOEN, Corn. Schuytstraat 30, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam. -:-
ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 7.50. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". -:-
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-